

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**ŞEM'İ ŞEM'ULLÂH VE ŞERH-İ MAHZENÜ'L-ESRÂR
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN-ÖZEL İSİMLER SÖZLÜĞÜ)**

SARA BEHZAD

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

TEMMUZ 2017

**ŞEM'Î ŞEM'ULLÂH VE ŞERH-İ MAHZENÜ'L-ESRÂR
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN-ÖZEL İSİMLER SÖZLÜĞÜ)**

Sara BEHZAD

DOKTORA TEZİ

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2017

Sara BEHZAD tarafından hazırlanan “ŞEM’Î ŞEM’ULLÂH VE ŞERH-İ MAHZENÜ’L-ESRÂR (İNCELEME-TENKİTLİ METİN- ÖZEL İSİMLER SÖZLÜĞÜ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. İsmail HAKKI AKSOYAK

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan : Prof. Dr. Ahmet MERMER

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Doç. Dr. Ülkü ÇETİNKAYA

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Doç. Dr. Neslihan İLKNUR KOÇ KESKİN

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

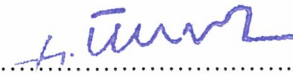
Üye : Doç. Dr. İsrail BABACAN

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 18/07/2017

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Hilmi ÜNSAL

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Sara BEHZAD

18/07/2017

ŞEM'Î ŞEM'ULLÂH VE ŞERH-İ MAHZENÜ'L-ESRÂR
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN-ÖZEL İSİMLER SÖZLÜĞÜ)

(Doktora Tezi)

Sara BEHZAD

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2017

ÖZET

Genceli Nizami'nin Fars dilinde kaleme aldığı Mahzenü'l-Esrâr manzumesi, Türk edebiyatında da rağbet görmüş ve nazire, tercüme ve şerh olmak üzere birkaç eserin yazılmasına zemin hazırlamıştır. Edebiyat tarihimizde Şem'ullah Şem'î'nin (XVI. yy.) çalışmaları, Farsça eserlerin -ve özellikle de Mahzenü'l-Esrâr'ın- şerhi ile ilgili yazılan en eski ve önemli örnekler olarak bilinmektedir. Mahzenü'l-Esrâr Şerhi, eserin tüm beyitlerinin çevirisi ve açıklamasını eksiksiz şekilde sunduğu için kendi türünde benzersiz ve tek örnektir; Ancak bu değerli eserin tenkitli bir metni günümüze kadar hazırlanmamıştır. Bu yüzden de çalışmamız, edebiyat âleminin zengin kaynaklarından biri olan bu eseri bilim dünyasının istifadesine sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmamızın girişinde Nizâmî ve Şem'î'nin hayatı ve eserleri anlatılmış, Mahzenü'l-Esrâr üzerine vurgu yapılmakla birlikte Hamse ile ilgili yazılan nazireler ve şerhler hakkında bilgi verilmeye çalışılmış ve üzerinde çalıştığımız bu şerhin kendisinden hareketle, şair, şârih ve eser hakkında çeşitli tahlillerde bulunulmuştur. Çeşitli yazma nüshalarının karşılaştırılması sonucu hazırlanmış olan tenkitli metin kısmı, ilmi transkripsiyon sistemine uygun bir şekilde ortaya konulmuştur. Metin içerisinde geçen özel adlar ise, çalışmamıza ekli sözlükte açıklanmıştır.

Bilim Kodu : 31402
Anahtar Kelimeler : Şem'î Şem'ullâh, Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr, Tenkitli Metin
Sayfa Adedi : 922
Tez Danışmanı : Prof. Dr. İsmail HAKKI AKSOYAK

ŞEM'Î ŞEM'ULLÂH AND ŞERH-İ MAHZENÜ'L-ESRAR
(COMMENTARY-CRITICAL TEXT- GLOSSARY)

(ph. D Thesis)

Sara BEHZAD

GAZİ UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

July 2017

ABSTRACT

The poem written in Persian by Genceli Nizami became popular in Turkish Literature and caused several other works to be written (translation, response, explanation). In our history of literature, the works of Şem'ullah Şem'î (the XVI. C.) are known to be significant and the oldest among the other works about the explanation of Persian works (especially about Mahzenü'l-Esrar's). Mahzenü'l-Esrâr Şerhi is unique in terms of the way it provides the translation and explanation of each and every couplet of the poem. However a critical text has not yet been published until today; therefore, our study aims to provide this rich and important work of our literature to the science world. In the beginning of our study information about the life and the works of Nizami and Şeyi is given. In addition to emphasizing on Mahzenül Esrar some information about the responses and explanations on Hamse is given too. Considering the writer of the explanation that is studied an analysis on the poet, the commentator and the poem is made. The critical text part is prepared by comparing various copies of the writing and is according to the scientific transcription system. Proper nouns in the text are given in the dictionary attached to our study.

Science Code : 31402
Key Words : Şem'î Şem'ullâh, Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr, Critical Text
Page Number : 922
Supervisor : Prof. Dr. İsmail HAKKI AKSOYAK

TEŞEKKÜR

İlim dünyasına ayak basabilmemi her zaman gösterdikleri sevgilere ve her konuda verdikleri desteklere borçlu olduğum aziz anne ve babama sonsuz şükranlarımı ve sevgilerimi burada sunmak isterim. Ayrıca on yıldır hayatımı paylaştığım, tüm zorluklara rağmen destekleri ve teşvikleri ile gelişmeme yol açan sevgili eşim Şahruz Ak Atabay'a; derslerine katılarak engin bilgilerinden faydalandığım, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum tüm hocalarıma, özellikle de tez çalışmamda öğretici fikirleriyle yol gösteren, Türk edebiyatına sonsuz sevgisi ve çalışkan kişiliği ile bize örnek olan saygıdeğer hocam Prof.Dr. İsmail Hakkı Aksoyak Beyefendi'ye; bu çalışmadaki hadislerin kaynağını tespit etme kısmında yol gösteren Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim görevlileri sayın hocalar Prof.Dr. İbrahim Maraş ve Prof.Dr. Kamil Çakın'a; her konuda bana yardımcı olan değerli arkadaşım Bilal Güzel'e; tez çalışmasının pdf nüshasını gönderen saygıdeğer Abdülkadir Dağlar'a; Arapça beyitler ve atasözlerinin çevirisinde yardımlarını gördüğüm çok değerli arkadaşım Someyye Acudani'ye; çeviri işlerinde ve Türkçe kısmında yardımcı olan dostlarım Zeynep ve Yağmur Yıldırım'a ve bu çalışmada bana her türlü destek olan değerli arkadaşlara omuzum üzerindeki ödenmez hakları için derin saygı ve sevgilerimle birlikte, sonsuz minnet ve şükranlarımı sunmak istiyorum.

Yeri geldiğinde tez çalışmamı sürdürdüğüm zaman bursundan faydalandığım Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı'nı da derin minnettarlıkla anmak isterim.

Ve ... asıl yürekten şükranımı beni unuttuğum zamanlar bile unutmayan yüce Tanrı'ya sunmak istiyorum, ola ki kabul ede.

Temel aldığımız eserin yazısında çoğu yerde noktalar koyulmamaktadır ve bu yüzden de nüshanın okunması, epey bir zorlaşmıştır. Bundan kaynaklanan hatalarımız ve metnin hacminden dolayı farkedilemeden ortaya çıkan tutarsızlıklar kaçınılmazdır; Affınıza sığınıyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEM'İ ŞEM'ULLÂH

1.1. Hayatı	8
1.1.1. İsmi ve Şöhretleri	8
1.1.2. Doğum Tarihi ve Yeri	8
1.1.3. Şem'î Hakkında Tezkirelerde Yazılanlar	9
1.1.4. Vefâtı ve Mezarı	10
1.1.5. Şem'î Hakkında Şerhten Elde Edilen Bilgiler	10
1.1.5.1. Kendi hayatı hakkında verilen bilgiler	10
1.1.5.2. Dinî inancı hakkında bilgi	11
1.1.5.3. Dönem halkı özellikleri	12
1.1.5.4. Dönemin gelenekleri	14
1.1.5.5. Şem'î ve Gazanfer Ağa	14
1.2. Eserleri	15
1.2.1. Şerh-i Gülistân.....	15
1.2.2. Şerh-i Divân-ı Hâfız	16
1.2.3. Şerh-i Divân-ı Şâhî.....	16
1.2.4. Şerh-i Bahâristân	16

Sayfa

1.2.5. Şerh-i Pendnâme	16
1.2.6. Tuhfetü'l-Âşıkîn	17
1.2.7. Şerh-i Bostân	17
1.2.8. Şerh-i Mantıku't-Tayr	17
1.2.9. Şerh-i Tuhfetü'l-Ahrâr.....	17
1.2.10. Şerh-i Subhatu'l-Ebrâr.....	18
1.2.11. Şerh-i Mesnevî	18
1.2.12. Şerh-i Kâsîde-i Emâlî	19
1.2.13. Tercüme-yi Kasîdetü'n-Nûniyye	19
1.2.14. Tercüme-yi Şurûtu's-Salât	19
1.2.15. Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr	19

İKİNCİ BÖLÜM

GENCELİ NİZÂMÎ

2.1. Hayatı	21
2.1.1. Ailesi.....	21
2.2. Eserleri	23
2.2.1. Mahzenü'l-Esrâr	23
2.2.2. Hüsrev u Şîrîn	26
2.2.3. Leylî ü Mecnûn.....	28
2.2.4. Heft Peyker.....	29
2.2.5. İskendernâme.....	30
2.2.6. Divan	32
1.2.7. Hamse	33
1.2.7.1. Farsça yazılan nazireler	34
1.2.7.2. Türkçe yazılan hamse nazireler	36
1.2.7.3. Mahzenü'l-Esrâr'a yazılan nazireler	37

Sayfa

1.2.7.4. İran sahasında şerh geleneği	40
1.2.7.5. Mahzenü'l-Esrâr ve şerhleri	41
2.2.7.5. İran, Hindistan ve Pakistan sahasında yazılan şerhler	43
2.2.7.6. Yazarı belli olmayan şerhler	45
1.2.7.7. Anadolu sahasında yazılan şerhler.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**ŞERHTEN ELDE EDİLEN BİLGİLER**

3.1. Nizâmî ve Mahzenü'l-Esrâr ile İlgili Değerlendirmeler	47
3.2. Nizâmî ve Nizâmî'nin Kişiliği Hakkında	47
3.3. Nizâmî'nin Şairliği Hakkında	49
3.4. Mahzenü'l-Esrâr Üzerine Düşünceler.....	51
3.4.1. Mahzenü'l-Esrârın İçeriği	51
4.3.2. Mahzenü'l-Esrâr'ın Yazılışı ve İthafı	51

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**ŞERH-İ MAHZENÜ'L-ESRÂR**

4.1. Dibace	55
4.2. Besmele-Tevhîd	55
4.3. Na' t	55
4.4. Sebeb-i Şerh	55
4.5. Kitabı Sunduğu Kişiyeye Medhiye ve Dua	56
4.2. Şerhin Kaynakları	56
4.2.1. Kur'an.....	58
4.2.2. Hadis	59
4.2.3. İslam Tarihi ve Peygamberler Tarihinden Alıntılar	60
4.2.4. Evliya Menkıbelerinden Alıntılar.....	60
4.2.5. Tasavvufî-Edebî Eserlerden Alıntılar.....	61

	Sayfa
4.2.6. Hâfız Dîvânı'ndan Alıntılar	62
4.2.7. Sa'dî'nin Bostân'ı	62
4.2.8. Sa'dî'nin Gülistân Kitabı.....	63
4.2.9. Mevlânâ'nın Mesnevî'si.....	63
4.2.10. Câmi'nin Sübhatü'l-Ebrâr'ı	63
4.2.11. 'Attâr'ın Mantıku't-Tayr Mesnevisi.....	64
4.2.12. Şehnâme	64
4.2.13. Mihr ü Müşterî	65
4.2.14. Enisü'l-'Uşşâk ve Heves-Nâme Kitapları	65
4.2.15. Mahmûd Şebisterî'nin Gülşen-i Râz Kitabı	66
4.2.16. Sözlükler	66
4.2.17. Atasözleri.....	67
4.2.18. Diğer Kaynaklar	67
4.3. Şem'î Şem'ullâh'ın Eserindeki Şerh Yöntemi	69
4.3.1. Beyit ve Mısra Açısından	70
4.3.1.1. Beyitin Terüme ve Şerhi	70
4.3.1.2. Mısra Mısra Tercüme	71
4.3.1.3. Mısra Mısra Şerh Etme	71
4.3.1.4. Sonraki beyitlere istinat ederek ve onların anlamlarından yola çıkarak açıklama	72
4.3.1.5. Diğer nüshalardan faydalanma ve farklı tercüme-şerh imkân ve ihtimallerini beyan etme	74
4.3.2. Gramer ve Dil Öğretimi	75
4.3.3. Kelime Açıklamaları	76
4.3.3.1. Kelime anlamını mısra veya beyitle açıklama	77
4.3.3.2. Kelimelerin okunuşlarına göre açıklama	78
4.3.3.3. Kelimleri gramere göre açıklama	79

	Sayfa
4.3.3.4. Yerine göre kelime anlamı	79
4.3.3.5. Kelimenin farklı dillerde anlamı.....	80
4.3.3.6. Kelime vurgusuna göre açıklama	81
4.3.4. Fars Grameri ile İlgili Açıklamalar	81
4.3.4.1. Kelimelerin kök ve ek açısından çözümlenmesi	83
4.3.5. Arapça Gramer	83
4.3.6. Arapça Deyimler ve Atasözleri	84
4.3.7. Farsça ve Arapça Telaffuz Farkları	85
4.3.8.1. Kelimeler ve terkipler edebi sanatlar açısından	85
4.3.8.2. Teşbîh sanatı	86
4.3.8.3. Tezad sanatı	87
4.3.8.4. Mecaz sanatı (Zikr-i cüzv ve irade-i küll)	87
4.3.8.5. İsti'âre sanatı	87
4.3.8.6. Kinâye sanatı	88
4.3.8.7. Mübâlağâ sanatı	89
4.3.8.8. Ta'rîz sanatı	89
4.3.8.9. Kalb sanatı	89
4.3.8.10. Leff ü Neşr sanatı.....	90
4.3.8.10. Telmîh sanatı	90
4.3.8.11. İktibas sanatı	91
4.3.8.12. Diğer sanatlar	92
4.3.9. Vezin Açısından	92
4.3.10. Tarihî Şahsiyetler ve Olaylar	94
4.3.11. Coğrafya Adları	95
4.3.12. Tıp	97
4.3.13. Nücum	98

	Sayfa
4.3.14. Musiki	99
4.3.15. Dinî Ekoller	99
4.3.16. Botanik	100
4.3.17. Sosyal hayat.....	101
4.3.18. Tasavvufî ve İrfanî Bilgiler	103
4.3.19. Hikâyeler	104
4.4. Mahzenü'l-Esrâr Şerhi'nin Nüshaları	105
4.4.1. Nüsha Tavsifleri	105
4.4.2. Nüsha Şeceresi.....	107
4.5. Transkripsiyon Alfabesi	111

BEŞİNCİ BÖLÜM

TENKİTLİ METİN

ALTINCI BÖLÜM

ÖZEL İSİMLER SÖZLÜĞÜ

SONUÇ	911
KAYNAKLAR	915
ÖZGEÇMİŞ	921

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler Açıklama

□ İran Baskısından Eklediklerimiz

Kısaltmalar Açıklama

A	Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi: 38753
S1	Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 312
S2	Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 821
S3	Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 311
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı

GİRİŞ

Edebiyat çalışmalarının önemli bir kolu olan metin şerhleri, çok eski dönemlere dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin yükselişine paralel olarak pek çok ilim dalında özellikle tasavvufî konulu pek çok eser Farsça ve Arapça'dan Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bu tercümelerin yanı sıra şerhler de yapılmıştır. Şerh, kelime olarak açmak, yarmak ve genişletmek anlamına gelmektedir. Metin şerhi ise terim olarak bir metnin sırlarını, ince dikkatler gerektiren ifade ve nüktelerini o metni başkalarından daha iyi ve doğru anladığını düşünen bir kişi tarafından açıklanmasıdır. (Kazım Kadri, 1943) Klasik şerh edebiyatı genel adı ile tanınan metin şerhi faaliyetleri, Osmanlı sahasında 16. yüzyılda ivme kazanmıştır. Çeşitli ilimlere vâkıf olan ve belirli eğitim düzeyinde olan kişiler tarafından yapılan bu şerhler, genel olarak Arap ve İran edebiyatına ait klasikleri ele almıştır ve onların anlamlarını açıklığa kavuşturarak, her kes tarafından okunup anlaşılabilmesini sağlamıştır. Genelde dinî ve tasavvufî muhtevali manzum ve mensûr eserler üzerine yapılan çalışmalarla başlayan ve onların üzerine yoğunlaşan şerh metotları, zaman zaman metot açısından farklılıklar göstermektedir. Şiiri okumak, anlamak, incelemek, irdelemek ve derinliklerine inerek şairin fikrinden ve hayal dünyasından oluşan beyitlerin anlamlarını sadeleştirerek mazmunlarını açıklığa kavuşturmak, şerh yapan kişi yani “şârih”ın işidir.

Şairlerin büyük bir kısmının kendi devirlerinin çeşitli bilgilerine vâkıf ve âlim olduklarını göz önünde bulundurursak ve bu şairlerin edebî, dinî, tasavvufî birikimlerinin yanı sıra müzik, hat, felsefe, hikmet, mitoloji, nucum, tıp, kimya ve diğer dallarda da bilgi sahibi olduklarını dikkate alırsak şiiri anlamak ve şerh etmek için belli bir bilgi seviye ve kültür gerektiğini farkedebiliriz.

Klasik şiir, belirli ve tanınmış konular etrafına dönse de şair, bu konuları her şeyden önce sanatkârane bir dille anlatır ve bunu yaparken mecâz, kinâye, tevriye ve benzeri sanatlardan ustalıkla faydalanarak mazmun dünyasını genişletir; çeşitli, birbirinden farklı ve kimi zaman garip mazmunlar ortaya koyar. Şârih, şiire nüfuz edebilmek için öncelikle yukarıda sıraladığımız alanlara ve o dallarda kullanılan terminolojiye hâkim olması gerekmektedir. Daha sonra ise şiirdeki kullanılan kelimeler ve terkipler arasında bağ kurabilmelidir.

Şârihin işini zorlaştıran diğer bir konu ise şairin yaşadığı toplumun âdetleri ve inançlarıdır. Bu inanç ve âdetler çoğu zaman yazıya geçirilmez ve her ne kadar şârih ve şairin arasındaki zaman dilimi mesafeli olursa bu konuları anlamak ve açıklamak bir o kadar daha zorlaşır. Agâh Sırrı Levend’e göre metin şerhi, “mazmunları anlamak ve onların yazıldığı devri bütün özellikleriyle tanıtmak için” (Levend, 1988:14) yapılırsa da “mazmunun ne olup ne olmadığı hususundaki şüpheler günümüzün problemleridir” (Pala, 1999:399). Bu yüzden de şerh anlayışı, geçmişten günümüze kadar farklılıklar gösterdiği inancındayız. Mevlânâ’nın dediğine göre *Her kesî ez-zann-ı hod şüd yâr-ı men/ Ez-dir ûn-ı men ne-cüst esrâr-ı men* (herkes kendi zannınca bana yâr oldu ancak benim içimdeki sırlarımı bulamadı ve onlara erişemedi).

Şârihin işini zorlaştıran diğer bir konu ise yazım ve okunuşlardan kaynaklanan hataların bulunmasıdır. Kimi zaman bir kelimenin müstensihler tarafından yanlış okunup istinsah edilmesi, beytin anlamını başka boyutlara taşır; dolaysı ile de şârih bu hususları da göz önünde bulundurmalıdır. Şârihin şerh ettiği eser eğer şairin kendi elyazısı veya tahrir ettiği nüsha değilse diğer yazılan nüshalara da bakıp tenkitli bir metin niteliğinde olan eser üzerinde çalışması gerekmektedir.

Yapılan şerhler, manzum ve mensur eserler olmak üzere ikiye ayrılır ve şerhleri başka açılardan da tasnîf etmek istersek kısaca şu şekilde olur:

Dile göre:

Arapça eserler şerhleri;

Farsça eserler şerhleri;

Türkçe eserler şerhleri;

Metoda göre:

Gelenkesel;

Yeni şerhler;

Amaca göre:

Okuyucuları bilgilendirmeyi hedefleyen şerhler;

Bir düşünce veya inanç sistemini açıklamaya yönelik yapılan şerhler;

Biçimine göre:

Manzum şerhler;

Mensur şerhler;

Şerh edilen metne göre:

Düzenli şekilde yapılan şerhler;

Düzensiz şekilde yapılan şerhler (Dağlar, 2009: 12-14)

Söylediğimiz gibi eEski zamanlardan başlayan tercüme ve şerh gelengi, 16. yüzyılda yani Osmanlı devletinin yükselişi döneminde ivme kazanmıştır. Bu akım sonucunda çok ilim dalında özellikle tasavvufî ve dinî alanlarda pek çok eser Farsça ve Arapçadan, Türkçeye tercüme ve şerh edilmiştir. Bunların belli başları olan Fars kalasikleri de bu kaideden müstesna değildir; bilhassa Mesnevî ve Hâfız divânı, Sa‘dî’nin Gülîstan ve Bostân’ı ve Nizâmî’nin eserleri.

Şem’î Efendi, 16. yüzyılın en büyük mutasavvıf şarihlerinden olup hepsi önemli ve ünlü olan Farsça klasiklerine şerh yapmıştır. Bu bağlamda Şem’î Efendi’nin eserleri arasında Nizâmî’nin Mahzenü’l-Esrâr mesnevisine yazdığı şerh, özgün bir öneme sahiptir.

Doğu Edebiyatının en büyük hamse yazarı olarak şöhret kazanan Genceli Nizâmî’nin (1141-1209) hamsesinde yer alan ilk mesnevî, 1178 senesinde kaleme alınan Mahzenü’l-Esrâr’dır. Nizâmî, Mahzenü’l-Esrâr’da irfan ve irfanın inceliklerini mesnevî tarzında işlemiştir. Bu mesnevîde asıl olan konu, insanın ezeli ahdine ihanet etmemesi gereği üzerinde durulmuştur. İnsanın kendisini ve Allah’ı tanımasına yönelik yazılan bir eserdir.

Nizâmî’nin Mahzenü’l-Esrâr’ı, Türk edebiyatında derin etkiler yaratmıştır. Yukarıda zikrettiğimiz üzere bu esere şerhler ve neziireler yazılmıştır. Bu esere şerh yazan şarihlerin en önemlilerinden biri Şem’î Şem’ullâh’tır.

Mahzenü’l-Esrâr Şerhi, Şem’î Efendi’nin tespît ettiğimiz son eseri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şarihin en bilgin ve deneyimli zamanında yazıldığından şerh açısından çok önemlidir; Çünkü o dönemin şerh anlayışı ve şerh yöntemlerini tam anlamıyla yansıtmaktadır. Öte yandan İran’da halen bu eseri şerh eden kişiler, beyitler arasında anlaşılması zor kavramların bulunduğundan söz ederek bazen derin anlama sahip beyitleri kapsamlı şekilde şerh edememişlerdir. Şem’î Efendi, Mahzenü’l-Esrâr’ı, 1011/1603 yılında

Gazanfer Ağa adına şerh etmiştir. Eserinin dîbâcesinde, Mahzenü'l-Esrâr'ın içinde yer alan mana ve ıstılahlardan dolayı anlaşılmasının zor olduğunu ve bu sebeple şerhi kaleme aldığını belirtmiştir. Bu bakımdan Mahzenü'l-Esrâr'ın şerhinin tenkitli metninin hazırlanması ve bu günkü harflere çevrilerek gün yüzüne çıkartılması önemlidir.

Şem'î'nin son eseri olan Mahzü'l-Esrâr Şerhi üzerine yaptığımız bu çalışmanın ilk bölümünde Şem'î'nin hayatı ve eserleri üzerine yazılı kaynaklarda yer alan bilgiler bir araya getirilmiştir. Öncelikle şair ve eserleri hakkında bilgi aktaran ana kaynaklar olan tezkirelere ve tarih kitaplarına başvurulmuştur. Sonraki aşamada Şem'î üzerinde duran ve araştırma yapan araştırmacıların yazdığı kitaplar, makaleler, tezler ve özellikle de Şeydâ Öztürk'ün çalışmasından faydalanarak Şem'î'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Şarihin şerh esnasında dönem halkının özellikleri, gelenekleri ve inançları ile ilgili verdiği bilgilere de, bu kısımda yer verilmiştir.

İkinci bölümde Nizâmî'nin hayatı ve eserleri hakkında az ve öz şekilde bilgi verildikten sonra Hamse üzerine durulmuş ve özellikle de Hamse'nin ilk mesnevî'si olan Mahzenü'l-Esrâr'ın İran, Anadolu, Pakistan ve Hindistan sahasında yazılan nazîreler ve şerhlerine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde Nizâmî'nin kişiliği, şairliği ve Mahzenü'l-Esrâr'ın içeriği ve benzeri konular üzerinde durularak şerhten edindiğimiz bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın devamında ise şerh esnasında şair, şarih ve onların hayatı ve yaşamları hakkında edindiğimiz bilgilere yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde ise Mahzenü'l-Esrâr'ın bölümlerine ve şarihin şerh yaparken faydalandığı kaynaklara değinerek Şem'î'nin eserin genelinde ele aldığı şerh metodu incelenmiştir. Bu bölümün devamında Mahzenü'l-Esrâr'ın nüshaları, nüsha tavsifleri ve şecere kısmına yer verilmiştir. Bu bölümün son kısmı ise Latin alfabeye geçirirken kullanılan Transkripsiyon alfabesidir.

Beşinci bölümde ise tezin esas amacı olan Şem'î Şem'ullâh'ın yazdığı Mahzenü'l-Esrâr şerhini ilmî bir neşre ve şiir bilgisine uygun olarak okuyup Latin harflerine geçirilerek diğer elimizde bulunan nüshalarla karşılaştırıp sağlam ve ilmî bir çalışma haline getirilmiştir.

Tenkitli metni ortaya koyma esnasında şerhte geçen Farsça ve Arapça beyitler veya iktibas edilen ayet ve hadisler, bulunup tercümesi ve kaynakları verilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise sonuç, özel isimler sözlüğü ve bibliyografyaya yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEM'İ ŞEM'ULLÂH

Türk Edebiyatında çok sayıda şair Şem'î mahlasını kullanmıştır. Bu şairlerin listesi Karavelioğlu'nun aktardığına göre: 1. Şem'î, Kadı (ö:?): Anadolu asıllı olan Şem'î'nin asıl mesleği kadılıktır. Kadılığın yanı sıra şiirler de yazan Şem'î'nin şairliği kuvvetli değildir. 2. Şem'î, Bursalı (ö:?): Bursalı olan bu zat, Aşık Çelebi'nin aktardığına göre: Prizrenli Şem'î ile aynı çağda yaşıyormuş ama Prizrenli'nin aksine şiirden pek anlamayan bir kişiliği varmış. 3. Şem'î Mustafa Efendi (ö: 1602-3'ten sonra); Anadolu asıllı olan Şem'î, hayatı boyunca ilimle uğraşmış ve çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Farsça'dan çok sayıda eser tercüme ve şerh etmiştir. İlk kez Mesnevî-i Şerîfi şerh etmiştir. 4. Şem'î Efendi, Reisülküttap (ö: 1024'den sonra); Ricalden biri olan bu Şem'î, 1023 yılında reisülküttap olup ertesi yıl azledilmiştir ve bir süre sonra ise vefat bulmuştur. 5. Muhammed Salih Şem'î Efendi, Çavuş (ö:1171/1757); Sarayda kâtiplik ve tahvil odası halifeliği yapmıştır. Divân kâtipliği de yapan Şem'î, büyük bir hattattır. 6. Şem'î Muhammed Efendi, İstanbullu (ö:1171/1757); İstanbul'da dünyaya gelen ve aynı şehirde de vefat eden Şem'î, Nakışbendî tarikatından feyz almıştır ve akranları arasında önde gelen maharetli bir şairdir. 7. Şem'î Efendi, Konyalı, Helvacı (ö:1257/1841); Konya'da dünyaya gelen Şem'î, ilk başlarda helvacılıkla uğraşmış ve daha sonra âşıklığa heves ederek saz çalmayı öğrenmiş ve hatta padişahların da tertip ettiği meclise katılmıştır. Mevlevî olan bu âşık, divân sahibidir. 8. Şem'î Muhammed Efendi, Köstendilli (ö:1272/1855); Uzun süre Köstendil Müftülüğü görevinde bulunan Şem'î, âlim, şair ve hattat bir kişidir. Şem'î'nin mürettep Divân'ı, Tezkiretü'l-Hattâtîn ve Râyetü'n-Nasr ve'l-İrşâd adlı eserleri bulunmaktadır. 9. Şem'î Mehmed Molla, Meşreb-zade Damadı, Maraşlı (ö:1299/1881); 1241 yılında saraya intisap eden ve Mahmud Paşa Mahkemesi'nde kâtiplik yapan Şem'î, daha sonra ülkenin çeşitli yerlerinde naiplik, müsteşarlık ve kadılık gibi görevlerde bulunmuştur (Karavelioğlu, 2014: 25-31).

Zikrettiğimiz şairler bazen tezkirelerde birbirine karışmışlardır. Özellikle de “XVI. yüzyıl şairlerinden Prizrenli Şem'î ve 1772-1834 yılları arasında yaşayan konyalı Şem'î.” (Ünver, 1985) Sehî Bey'in Heşt Behişt ve Hasan Çelebî'nin Tezkiretü's-Şu'arâ kitaplarında Şeyh Vefâ sufilerinden olarak belirlenen, dervişliği üzerinde durulan ve şiirlerinden örnek getirilen Şem'î, Prizrenli Şem'î'dir. Her ikisi de Mevlevî olan Şarih Şem'î ve Prizrenli Şem'î Esrâr Dede'nin Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye eserinde bir birine karışır. Esrâr Dede,

“Prizren kasabasında doğan, Şeyh Vefâ sufilerinden olan” Şem‘î’nin ölümünü Hasan Çelebî’nin tezkiresinde getirdiği hikâyeyi naklederek Şem‘î’nin “Mesnevî’i şerîfin elfaz u lugatını tercüme tarzında bir matbû‘ şerh yazdığını ve 936 yılında vefat ettiğini” belirtmiş (Genç, 2000: 260-261) ve böylece bir karışıklık ortaya atıp daha sonraki yazarların da bu yanlış sürdürmelerine sebep olmuştur. Bu yanlışları Ali Enver’in Mesnevi şarihi hakkında verdiği bilgilerde, Bursalı Mehmet Tahir’in ise Osmanlı Mü’ellifleri kitabında Şem‘î’nin yazdığı şerhlerin isimlerini vererek Prizrenli Şem‘î’yi anlatması ve ayrıca Abdül-Bâkî Gülpınarlı’nın Şem‘î’nin şerhlerini okuması ve onlara eleştiri yazmasına rağmen bu iki Şem‘î’nin ayrı şahsiyetler olmasını söylememesi” (Ünver, 1985) vs. bu yanlışların devam ettiğini göstermektedir. Günümüzde ise Yazmalar sitesine bakıldığında şerhlerin yazarı olarak Şem‘î Şem‘ullâh Mustafâ Prizrenî ve Şem‘î Şem‘ullâh Mustafâ Çelebî b. Mehmed Prizrenî şeklinde verilen yanlış bilgiler, söz konusu karışıklığın bir sonucudur.

1.1. Hayatı

1.1.1. İsmi ve Şöhretleri

Farsça’dan yaptığı şerhleri ve özellikle de Mesnevî Şerhi ile ün kazanmış olan Şem‘î, kendisi de genelde yazdığı şerhlerde sadece *Şem‘î* mahlasını kullanmıştır. Kaynaklarda ve tezkirelerde Şem‘î’nin ismi ve yaşamı hakkında pek de bilgi bulunmamaktadır ancak kendisi tarafından şerh edilen Tufetü’l-Âşıkîn eserinde *Şem‘ullâh*, Mesnevî Şerhi’nde *Muhammed b. Mustafa eş-Şehir Şem‘î Halife* isimleri kaydedilmiştir. Bağdatlı İsmâil Paşa ise Mustafâ b. Muhammed diye zikretmiştir (Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi, 2010:503-504). Diğer araştırmacıların tarafından yapılan araştırmalarda ise Şem‘î’nin asıl isminin Mustafâ ve şöhretleri ise Şem‘î, Şem‘î Halîfe, Şem‘ullâh, Mollâ Şem‘î, Şem‘î Çelebi ve Şem‘î Dede olduğu belirtilmiştir (Dağlar, 2009:73-71). Mahzenü’l-Esrâr kitabının tüm nüshalarında ise şarih, kendisi için Şem‘î ismini kullanmıştır sadece temel aldığımız nüshada yani Süleymaniye kütüphanesindeki Hâfid Efendi bölümündeki 312 sayılı nüshanın başında nüshayı yazan kişi *Şerh-i Mahzenü’l-Esrâr li-Şem‘î Efendi* diye not düşülmüştür.

1.1.2. Doğum Tarihi ve Yeri

Şem‘î’nin doğum tarihi hakkında kaynaklarda hiç bir bilgiye raslanılmamakla beraber doğum yeri hakkında da net bir bilgi bulunmamaktadır. Dağlar, Bağdatlı İsmâil Pâşâ’nın

yazdığı Hediyeü'l-İhvân eserindeki Şem'î er-Rûmî Mustafâ Çelebî bin Muhammed el-Kostantiniye isminden yola çıkarak şarihin Anadolu asıllı olduğunu belirtmiştir (Dağlar, 2009:73). Esrâr Dede ise Derviş Pervâne maddesi altında Derviş Pervâne'nin Konya asıllı olup oradan Konya'da yaşayan Mesnevî Mütercemi Dede Şem'î Hazretleri ile birlikte İstanbul'a geldiklerini ve o zamanda Mevleviye hanikâhlarının az olduğu neticesinde diğer sufiye tarikatları için inşa edilen Şeyh Vefâ Hanikâhı'nda inzivaya çekildiklerini belirtir (Genç, 2000:66-67).

1.1.3. Şem'î Hakkında Tezkirelerde Yazılanlar

Şem'î hakkında Nev'î-zâde “Şem'-i fikreti ikad u cevâhir-i ab-dâr-ı 'ilm ü 'irfânı intikad idüp layık-i menâsib ü müstahakk-ı merâtib olmuş iken meşreb-i fenâdan hisse-dar u pergâr-i himmetine nuқта-yi sırr-i tasavvuf-medâr olmanın fârig u âzâde ve dâ'ire-i terk ü tecerrüdde kararda olup ta'lîm-i ebnâ-yı nâs u huddâm-ı ekâbiri cihet-i ma'âş u mâye-i mâ-bihü'l-inti'âş kılmış idi.... Mevlânâ-yi mezbûr ma'ârif-i cüz'îyye ile meşhûr, Mukaddimât-ı 'ulûm ifâdesine kâdir, lûme'ât-ı zû' ü misbâh-i ifâzesinde mâhir idi” (Özcan, 1989:332) diye yazmıştır. Bu ibarelerden yola çıkarak Şem'î'nin yeterince irfan ve ilim sahibi olduğunu, maarif-i cüz'îyyede ün kazandığını, başarılı bir kışı olduğunu ve pek çok rütbe ve makam elde edebileceği halde inzivaya çekilip maddiyatı terk ettiğini söyleyebiliriz. Bu yazılara göre Şem'î geçimini öğrenci yetiştirerek ve ricallere hizmet ederek sağlamıştır. Kâtib Çelebi aynı bilgileri tekrarlamakla beraber, Şem'î'nin Semâniye Medresesi'nden emekli olduğunu belirtmiştir. Kaynakların aktardığına göre Şem'î, kendisini öğrencilerine vakfetmiş iyi bir Farsça muallimidir (Dağlar, 2009:74). Şem'î'nin Farsça eserler üzerine yazdığı şerhler ise onun Farsça'yı gayet iyi ve kapsamlı derecede bildiğine dair en büyük kanıttır. Şarihin kendisi ise Mahzenü'l-Esrâr'ın şerhi sırasında Hafız'dan bir örnek beyit getirerek başka bir beyti açıklarken Kendisi ile çağdaş olan ve Hafız Divânı'nı şerh eden Sûdî (ö:1006'dan sonra) hakkında kullandığı *Sûdî-sîretlû nâdânlar* (Süleymaniye HE. A, s: 49a) lafzı, onun Farsça'da kendisine çok güvendiğini ve diğerlerini kendisi karşısında bilgisiz bulunduğunu göstermektedir. Şem'î III. Murâd'ın oğlu III. Mehmed gibi önemli kişilerin ve devlet büyüklerinin yakınlarına da öğretmenlik görevinde bulunmuştur. (Kaya, 2011) Kısaca söylemek istersek Şem'î, hayatını öğretmenlik yaparak, eserlerini sunduğu ve hizmet ettiği padişahlar, vezirler ve saraya yakın bulunan kişilerin verdiği paralarla geçinmiştir.

1.1.4. Vefâtı ve Mezarı

Şem‘î’nin vefât tarihi hakkında çeşitli kaynaklarda verilen bilgiler birbirinden farklılık göstermektedir. Atâyi, Hadikat’ül-Hakika’da ve Bursalı Mehmet Tâhir ise Osmanlı Müellifleri kitabında Şem‘î Efendi’nin ölüm tarihi olarak 1000/1591-2 yılını kaydetmişlerdir. Kâtib Çelebî, Fezleke’de Şem‘î’nin ölüm tarihini 1000/1591-2 yılı olarak kaydederken Keşfü’z-Zünûn’da 1005/1596-7 olduğunu ileri sürmüştür. Sicill-i Osmânî’de ise 1005/1596 tarihi olarak zikredilmiştir (Dağlar, 2009: 73) Ancak verilen bu tarihler doğru değildir çünkü Şem‘î 1011/1602-3 yılında Mahzenü’l-Esrâr şerhini bitirmiştir. Şem‘î, Mahzenü’l-Esrâr şerhini yazarken ihtiyardir ve şerhin içinde de ihtiyarlıktan yakınmaktadır dolayısı ile de ölümü 1011/1602-3 yılında veya daha sonra olması gerekmektedir. Şeyda Öztürk’ün aktardığına göre Sahih Ahmed Dede, Tevârih-i Mevleviye eserinde Şem‘î’nin vefat tarihini 1011/1602-3 yılı kaydederek en isâbetli tespiti yapmıştır ve mezarı hakkında ise “Sem‘î Efendi’nin Üsküdar’da Ayazma’nın üst yanında Rumi Mehmet Paşa Cami-i Serifi’nden İmrahor’a giden sokakta bir ev dünuna defin olunduğunu ve yol cephesine konulan pencere ile merkadının evden ifrâz olunduğu” bilgisini kaydetmiştir. (Öztürk, 2011:88) Mezar kitabesinde ise şu beyit yazılmıştır:

Rûşen etsin hâne-i kalbin Hudâ
Şem‘î’nin rûhuna kim kıla duâ
(Fikri Yavuz ve Özen, 1975:394)

1.1.5. Şem‘î Hakkında Şerhten Elde Edilen Bilgiler

1.1.5.1. Kendi hayatı hakkında verilen bilgiler

Şem‘î Efendi, şerh esnasında kendi hayatı hakkında da bilgi vermektedir. Kendisinin gençliği ve ihtiyarlık zamanında salih ve takva sahibi, Allah korkusu olan bir kişiliğe sahip olduğunu “*Hudâ-yı ‘azzevecell Hazretine şad-hezâr şükr olsun ki bu haķîr eyyâm-i şebâbda hem şalâh u taķvâ dâ’iresinden hâric hareket eylememişdür.*” (S1: 130b) diyerek beyan etmektedir.

Mahzenü’l-Esrâr’ın şerhi sırasında kendisinin ihtiyarlık dönemlerini geçirdiğini “*bu kitâbuñ sârihi olan Şem‘î-i haķîr gibi pîr*” (S1: 130a) ifadesinden anlayabiliriz.

-Şem‘î, Mesnevî’yi şerh ettiği sırada şerh karşılığında seksen akçe vazife aldığı, bu paranın verilmesine Müftî’nin karşı çıktığı ve Gazanfer Ağa’nın bu konuda -yani belirlenen vazifenin tekrar kendisine verilmesi hususunda- yardımcı olduğuna Mahzen’in bir mısrasını açıklarken değinmiştir.

“Sikke-i kâret be-çe efsûn berend

Ne efsûn u tedârûkle senüñ kâr u hâluñun sikkelerini iledeler ya‘nî senüñ kâr u hâluñdan revnağ u i‘tibârı ref‘ eylemege sa‘î ü ihtimâm eylerler tâ ki cihânda sen bir kıadr u şeref bulmayasun Merhûm Sa‘dü’d-dîn Müftî gibi ki bu haķîre meşnevî-i şerîf şerhî muķâbelesinde vazîfe yaķın olunmağ muķarrar olduğda men‘ine külli sa‘î ü ihtimâm eyledi liken pâdişâh-ı ‘âlem-penâh hażretleri Kapuāğası Ėazenfer Ağa hażretlerinden Haķķ sübhânehü ve te‘âlâ hażreti ‘azze ismühü râzî olup anı cennet-i ‘Adn’de hażret-i Resûl sallallahu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem koñşî eylesün ki bu efķaru’l-verâ Şem‘î-i za‘îfün seksen akçe vazîfesine vü vazîfesinün haţt-ı hümayûn sa‘âdet maķrûnla aşl u fıkıh ilhâķ olunmasına o sebeb oldu ve bunlardan Ėayri hem bisyâr ihsânını görmüşüm.” (S1:207a)

“Fâķîr Şem‘î-yi pür taķşîr Belğîrâd’da aķ nîlûfer gördüm.” (S1: 25a) ibaresinden Şem‘î Efendî’nin yaşadığı dönemde Belgrad’ı seyahat ettiğini de anlayabiliriz.

1.1.5.2. Dinî inancı hakkında bilgi

Mahzen’in Tanrı’yı göz ile görebilme içerikli bir beytini açıklarken şarihin Mu‘tezele inancına karşı görüşlü olduğunu anlayabiliriz. Bu beyit esnasında şair, hatta kendisinin de Tanrı’yı dünya gözü ile gördüğü bir durumun olduğunu beyan etmektedir:

“Dîdeneş ez-dîde ne-bâyed nühüft

Çeşm-i zâhirle Hudâ-yı ‘azze ve cellnün görünmesi çeşmden setr ü men‘ eylemek gerekmez ya‘nî Hudâ-yı ‘azze ve cellnün cemâl-i şerîfini çeşm-i zâhirle müşâhede eylemek hergiz mümkün degildir demek lâ’îķ ü ma‘ķûl degildir.

Kûri-i ânkes ki ne-dîde bi-güft

Ol kimsenüñ körlüğüne ki Hudā-yı ‘azze ve cellnün cemāl-i şerīfī Server-i kā’ināt ‘alayhi afzalu’ş-şalavāt görmemiş dedi. Bu ma‘nā hem mümkündür. Ol kimsenüñ körlüğüne ki ol kimse kendüsi görmemiş hāzret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem hem görmemiş dedi. Görmemişden tā’ife-i Mu‘tazeli ve ol tā’ifaya tābi‘ ba‘z-ı bed-bahtlardır. Bu Şem‘ī hāķīruñ i‘tikādı budur ki bu hālet şekkü reybden berī bir veche yaķın vuķū‘ bulmuştur bir vechle ki gūyā bu hāķir ol hāleti müşāhede eyledüm ve anda hāzır idim.” (S1:29b)

1.1.5.3. Dönem halkı özellikleri

Şem‘î Efendi şerh sırasında yeri geldikçe kendi zamanında yaşayan insanların huylarını da betimleyerek onları eleştirmektedir. Bazen onunla çağdaş olan halkın ekserinin dev olduğunu ve Şeytan gibi işler yaptığını, “*halkuñ ekseri dīv u şeytān meşābesindedür huşūsen bu zamānda ki halk-ı ‘ālem nice idügi vaşf u beyāndan bīründür.*” (S1: 41a) gibi ifadelerle anlatmıştır.

Bazen ise insanların din ve diyanetten habersiz olduğunu ileri sürmekte ve insanların marifetü’l-lāhtan nasipsiz kaldıkları için sadece görünüşte insan kılıklı olup da insanlık huyundan zerre kadar haberdar olmadığından yakınmaktadır:

“*Ekser-i halk huşūsen bu zamānda dīn ü diyānet ü emānetden bī-behre vü fāriğ idügün iş‘ardur.*” (S1: 112b)

“Ma‘rifet ez-ādemiyān bürdeend

Ādemīlerden ma‘rifeti iletmişlerdür ya‘nī bu zamānda ādemīnün ekseri ma‘rifetü’l-lāhdan bī-behredür.

Ādemiyān-rā zi-miyān bürdeend

Belki ādemīleri ortadan iletmişlerdür zīrābu zamānda sīret ü ma‘rifet i‘tibārī ile ādemī kem-yābdur egerçi şūret i‘tibārī ile ādemī hādden bīründür līken i‘tibār sīretedür şūrete degildir.” (S1: 122a)

İnsanların durumları olmadığı halde şeyh ve mürşit ismi altında devlet sahiplerinin kapısından ayrılmadıklarına ve güzel yüzlü insanların şehvetperestler tarafından ziyadesi ile ezyet gördüğüne işaret eden Şem‘î, özellikle de halkın çoğunun şarabı din yasakladığı halde sürekli içmelerini ve din talimatına uymamalarını kınamaktadır:

“Şîr-dilî gürbe-i h̄‘ānî cerāst

Bir şîr-dil niçün bir h̄‘ānuñ gürbesidür ya‘nî şalāh u taqvāda kavî iken cismānî zevke ferifte olup aşhāb-ı devletüñ zebûn u mağlûbı olur kıyāmete degün dünyāda bi iki hâlet mevcûdur huşûşen bu zamānda şeyh ü mürşid nāmında iken aşhāb-ı devletüñ muşāhabı olup anlaruñ hāne vü h̄‘ānundan cüdā olmaz.” (S1: 132b, 133a)

“Ger şikeri zaḥmet-i zehrî der-û

Eger şiker gibi şîrîn dil-ber ise aña zehre mensûp zaḥmet vardur ya‘nî şehvetperestlerden ziyāde zaḥmet ü elem görür huşûşen bu zamānda.” (S1: 162b)

“Şarab içmekden ḥalk men‘ ü nehi olunmamış idi lîken bu zamānda ḥalkuñ ekşeri şarabuñ ḥürmetine iltifāt eylemeyüp rûz u şeb nûş eylerler.” (S1: 183b)

Diğer bir yerde ise dünyanın nazm u intizamının ortadan kalktığını ve huzurdan eser kalmadığını beyan eder ve hüner sahibi kişilerin hünerden yoksun insanlar tarafından çekiştirildiğinden söz ederek onların elinden bir an bile feragat etmediğinden yakınır:

“Ber-hazerest âdemî ez-âdemî

Âdemî âdemîden ḥavf u ḥazar üzredür. Huşûşen bu zamānda ki cihānda nizām u intizām u râḥat u ḥuzûrdan eser kalmamışdur.” (S1: 122a)

“Ke’z hünerî der-ṭarafî ne-ngerend

Zirâ bir hünerden i‘râz idüp bir ṭarafa nazar eylemez ya‘nî bir şāhib-hünerden bir hüner zāhir olsa anı cān u dilden kabûl eylerler bu zamānda dîn ü diyānet ü hünerden bî-behre denî bir ṭā‘ifa vardur ki ḥasad u sıfāhetlerinden aşhāb-ı hüneri beñzemezler ü ḥased ü sefāhetlerinden anları ḡaybet eylemekden bir dem ferāgat eylemezler.” (S1:220a)

1.1.5.4. Dönemin gelenekleri

Şerh esnasında yer verilen diğer bir konu ise kendisinin bizzat şahit olduğu ve yaşadığı dönemde hala hayatta olan geleneklerin aktarılmasıdır:

“*Ber-kemer-i kūh u külāh-i zemīn*

Ṭağın kemeri vü zemīnūñ külāhı üzre Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūñ ‘ammā nevāluhu hezār āstīn minnet ü iḥsānī vardur bu hem laṭīf ma‘nādur minnet ü iḥsānı hezār āstindür ya‘nī ḥadden bīrūndür zīrā ṭağlar zemīne evtād olup envā‘-i ma‘ādene maḥāl olup zemīnūñ sūkūn u ‘adem-i ḥareketine sebeb olmuşlardur ve zemīn şun‘-i ilāhī ile vüçūd bulmuş. Bisyār eşcār ü ezhār ü şemārle müzeyyen olup ḥalk-ı ‘ālemūñ qarār-gāhı olmuşdur ve zemīni hem ve zemīn hem maḥrūṭı şekildür. Āstīnle dirmek egerçi Balḥ ḥalkınuñ ‘ādetidür liken ‘Acem ü Rūm vilāyetinde hem ba‘zı kimsenūñ ‘ādeti ki yeñi pūr idüp zīyāde iḥsān eylemek istediği kimsenūñ önüne döker. Bu ḥaḳīr bu vechle iḥsān eyler kimseyi gördüm.” (S1: 6b)

“*Geh be-nigārīn ḳalemeş der-keşend*

Gāhī anı nigārīn ü mūnaḳḳaş ḳalemle çekerler ya‘nī sözi naḳış olunmuş ḳaleme yazarlar. Pādīşāhlarda vü aşḥāb-ı devletde vardur. Bu Şem‘ī-i ḥaḳīr beyitler yazılmış mūnaḳḳaş ḳalem görmişim.” (S1:61a)

1.1.5.5. Şem‘î ve Gazanfer Ağa

Şem‘î Efendî Şerh-i Mahzenü’l-Esrâr ve Subhatü’l-Ebrâr eserlerini Gazanfer Ağa’ya ithaf etmiştir. Mahzenü’l-Esrâr’ın dibâcesinde Gazanfer Ağa’nın Sultan Muhammed Han Hazretinin kapı ağası olduğu hakkında bilgi verir. Gazanfer Ağa’nın şerhe başlamasına sebep olduğunu, onun çok fazla ihsan ve ikramını gördüğünü ve bu nedenle kitabın şerhini kendisine ithaf ettiğini şu ibarelerle, “*Bu kitāb-ı müstetābuñ şerḥ olunmasına sebeb ü bādī sulṭān-ı selāṭīn-i cihān Sulṭān Muḥammed Ḥān ḥazretlerinūñ edāmāllāhu salṭanatahu ve ḥilāfeteḥü ilā inḳarāze‘d-devrān ve intihā‘i‘z-zamān. Devlet ü iḳbāl ü ‘izzet ü celāl şāḥibi ḳapu ağāsı Ġazanfer Ağā ḥazretlerinūñ abbedāllāhu ‘ömrühü ve devleteḥü ve eskenāllāhu ta‘ālā be-minnetehi ve kerremehi fī-rīyāzi‘l-cinān bu ḥaḳīre ḥüsn-i iltifāt u rağbeti ve zīyāde en‘ām ü iḥsān ü mekremetidür lā-cerem bu kitāb-ı laṭīfūñ dibācesi anuñ nām-ı şerīf-i ile*

ma'nūn u vaṣf-ı laṭīfī ile müzeyyen kılındı.” (S1: 2b) beyân eder ve akabinde Gazanfer Ağa hakkında övgü ile bahsederek sağlığı ve devletin devamlı olması için dualar eder. Şem'î Efendî dîbâce haricinde, şerh esnasında da yer yer Gazanfer Ağa'nın insafı ve yardımseverliği hakkında söz eder ve, “*Bu Şem'î-i ḥaḳīr sultân Muḥammed Ḥân ḥazretlerinūñ Kapū Ağāsı sa'âdet-i dâreyin şāhibi Ġazenfer Ağā ḥazretleri gibi inṣāf u mürüvvet şāhibi bir şāhib-devlet görmedüm.”* (S1:219b) diyerek onun eşi benzeri olmayan bir kişiliğe sahip olduğunu beyan eder. Diğer bir yerde ise Gazanfer Ağa'nın kendisi hakkında Mesnevî Şerhi'ni yazdığı zaman yaptığı bir iyiliği, “*Merḥūm Sa'dü'd-dîn Müftî gibi ki bu ḥaḳīre meşnevî-i şerīf şerhı muḳābelesinde vazīfe yaḳīn olunmaḳ muḳarrar olduḳda men'ine külli sa'î ü ihtimām eyledī liken pâdişāh-ı 'âlem-penāh ḥazretleri Kapu Ağāsı Ġazenfer Ağā ḥazretlerinden Ḥaḳḳ sübhānehü ve ta'ālā ḥazreti 'azze ismuḥu rāzî olup anı cennet-i 'adnde ḥazret-i Resūl sallallahu ta'ālā 'aleyhi ve sellem koñşı eylesün ki bu efḳaru'l-verā Şem'î-i za'ifün seksen akçe vazīfesine vü vazīfesinūñ ḥaṭṭ-ı hümayūn sa'âdet maḳrūnla aṣl u fiḳıh ilḥāḳ olunmasına o sebeb oldu ve bunlardan ḡayri hem bisyār iḥsānını görmüşüm.”* (S1:206b,207a) sözleri ile açıklar. Şerhin hâtime kısmında ise Gazanfer Ağa'nın çömertliğinden ve eşi benzeri olmayan kerem sahibi devlet büyüklerinden olduğunu dile getirerek onun uzun ömürlü, devleti ve saadetinin devamlı olmasını temenni ederek şerhi bitirir.

1.2. Eserleri

Şem'î'nin yazdığı eserlerin tamamı şerh odaklıdır ve bunların arasında ise çoğu Fars dilinde yazılan eserlerin şerhidir:

1.2.1. Şerh-i Gülistân

Şem'î'nin ilk şerh yaptığı eser, büyük şair ve yazar olan Şîrâzlı Sa'dî'nin (ö:691/1292) Gülistân kitabının şerhidir. Şem'î Şerh-i Gülistân'ı bir zamanlar Farsça öğrencisi ve daha sonra saray kâtibi olan Muhammed Çelebi'nin isteği üzerine kaleme almıştır (Ünver, 1981). Beş ayda tamamlanıp sekiz bölümden oluşan bu eser, 976/1568 yılında yazılmıştır (Öztürk, 2011:93). Gülistân Şerhi'ni Ege Üniversitesi'nde Seyhan Dünder, yüksek lisan tezi olarak çalışmıştır.

1.2.2. Şerh-i Divân-ı Hâfız

Büyük şair ve arif olan Hâfız-ı Şîrâzî'nin (ö: 792/1390) Divânı üzerine çeşitli şerhler yapılmıştır. Türk dünyasında bu dîvân üzerine yapılan ve İran'da çok makbuliyet gören şerh, Şem'î ile çağdaş olan Sûdî'nin yaptığı şerhtir. Şem'î Efendî Hâfız Dîvânı'nın Şerhi'ni 981/1573 yılının Zilhicce ayında başlamıştır. Cömertliği ile ün kazanan ve *Ferîdûn* lakabı ile tanınan Ahmed ismindeki zatın isteği üzre başlanan bu kitap, 982/1574 yılında tamamlamıştır (Öztürk, 2011: 94). Bu şerh üzerine Gazi Üniversitesi'nde Naser Soleimanzade Shekerab tarafından doktora tezi çalışılmaktadır.

1.2.3. Şerh-i Divân-ı Şâhî

Divân-ı Şâhî şerhini Şem'î Efendi iyiliklerini gördüğü, serçavuş-zâdegânından olan Ahmed bin Muhammed adına 982/1574 yılında hazılamıştır (Öztürk, 2011:95).

1.2.4. Şerh-i Bahâristân

Bu eser, Mollâ Câmî'nin yazdığı Bahâristân kitabına 986/1578 yılında Şem'î tarafından yazılan bir şerhtir. Bu Şerhin yazılış sebebi olarak Şem'î'nin sadık arkadaşlarından olan bir zatın onun sıkıntılı ve ızdıraplı bir durumda olduğunu görüp rahatlamak için Mollâ Câmî'nin nükte, hikmet ve hakikatlerle dolu olan Bahâristân kitabını şerh etmesini tavsiye etmesi üzre şerhe başladığını kitabında belirtmiştir. Bu şerh Sultan III. Murad (ö: 1004/1595) devrinde olan Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa (ö:987/1579) adına yazılmış ve ona sunulmuştur. Bu şerhi Davut Akar, yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır (Akar, 1999: 10-12).

1.2.5. Şerh-i Pendnâme

İrânlı ünlü şair ve mutasavvıf Ferîdüddîn 'Attâr'ın (ö:1221) yazdığı Pendnâme adlı kitabına yazılan bir şerhtir. Şem'î bu şerhi dostlarından olan Ömer b. Hüseyin'in teklifi üzre 986/1578 yılında kaleme almıştır. Şem'î, bu eseri III. Murad'ın musahiplerinden olan Zeyrek Ağa'ya ithaf etmiştir. Bu şerh Uludağ Üniversitesi'nde Şükrü Akkoyun ve Ege Üniversitesi'nde Elif Kayık tarafından yüksek lisans tezi olarak iki kez ele alınmıştır (Öztürk, 2011:97-98).

1.2.6. Tuhfetü'l-Âşıkîn

Şem'î'nin Farsça eserlerinden farklı olarak Türkçe mensur tek eseri olan bu kitabı 986/1587 yılında tamamlanmıştır. Sufilerin sözlerinden derlemek suretiyle meydana getirilen bu eser, dönem padişahı olan III. Murad'la tanışma isteğine vesile olma dileği ile yazılmıştır ve III. Murad'a ithaf edilmiştir. Bu eserin giriş kısmında Şem'î kendisini “*Şem'ullâh*” olarak tanıtmıştır (Öztürk, 2011:98).

1.2.7. Şerh-i Bostân

İrânlı büyük Şâir Sa'dî-i Şîrâzî'nin manzum olarak yazdığı ünlü eserine yapılan bu şerh, 989/1581 yılında tamamlanmıştır. Şem'î Efendi bu şerhin yazılış sebebi ile ilgili, kitabı sohbet esnasında dostlarının birisinin ricası üzere yazdığını izah etmiştir (Öztürk, 2011:99-100). Bu şerhi Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde Metin Mutlu 2014 yılında yüksek lisans tezi olarak ele almıştır.

1.2.8. Şerh-i Mantıku't-Tayr

Feridüddîn 'Attâr-i Nişâbü'rî'nin Mantıku't-Tayr kitabı üzerine yazılan bu şerhin yazılışı, 1005/1596 yılının Ramazan ayında başlanmıştır. Yeniçeri Ağası Tırnakçı Hasan Ağâ'nın Mantıku't-Tayr üzerine sohbet ettikleri esnada kendisinden ısrarla bu eserin Türkçe olarak kaleme alınmasını rica etmesi üzere şerhe başlanmıştır. Şem'î Efendi bu eseri tarikat ve hakikat ehli kişilerin hallerini anlatmak için şerh ettiğini ve bu eserin daha çok zahir ehlinin faydalanacağını belirtmiştir (Turan, 2009). Bu şerh Muhittin Turan tarafından doktora tezi olarak çalışılmış ve Kesit yayınevi tarafından Şem'î Şerh-i Mantıku't-Tayr adı altında kitap şeklinde basılmıştır.

1.2.9. Şerh-i Tuhfetü'l-Ahrâr

Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr Mesnevisine nazire olarak Molla Abdurrahman Câmî tarafından yazılan bu eser, Şem'î Efendi tarafından 1006/1597 yılında tamamlanmıştır. Şem'î bu eserini Saray-ı Hümayûn Ak Ağaları'ndan olan ve İstanbul'da kaymakam olarak görev yapan Hadım Hasan Paşa'ya (ö:1599) sunmuştur (Öztürk, 2011:101-102). Bu kitap Yusuf Öz Tarafından “Sûfilere Armağan Tuhfetü'l-Ahrâr” ismi ile günümüz Türkçesine tercüme edilerek yayımlanmıştır.

1.2.10. Şerh-i Subhatu'l-Ebrâr

Abdurrahman Câmî tarafından yazılan bu eser 1009/1600 yılında Şem'î Efendi tarafından şerh edilmiştir. Bu şerh Bâbü's-Sa'âde Ağası Gazanfer Ağa adına yazılmıştır (Öztürk, 2011:103). 1898 yılında Hicabi Kırlangıç tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmış ve 2012 yılında aynı yazar tarafından "İyilerin Tesbihi (Sübhetü'l-Ebrâr)" isimli bir kitap şeklinde yayımlanmıştır.

1.2.11. Şerh-i Mesnevî

Büyük arif, âlim ve şair olan Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin (ö.1273) yüce eseri olan Mesnevî'nin tüm ciltleri üzerine ilk Türkçe tam şerhi, Şem'î Efendî yapmıştır. Şem'î'den önce Sürûrî (ö.969/1569) Mesnevî'yi şerh etse de tüm beyitleri açıklamamıştır ve bu hususta Şem'î'nin yaptığı iş çok önemlidir (Öztürk, 2007: 109-110). Şem'î her cildin şerhi için yazdığı dîbâce kısmında eserin kime sunulduğu ve her cildin sonunda ise "*telîften ferâğ*" bölümünde o cildin bitiş tarihi hakkında bilgiler vermiştir.

- Birinci cilt III. Murad adına yazılmıştır ve bu cildin şerhine 995/1587 yılının Rebiülevvel ayında başlamıştır ve 996/1588 yılının Ramazan ayında bitirmiştir. Bu cilt üzerine Erciyes Üniversitesi'nde 2009 yılında Abdülkâdir Dağlar tarafından doktora tezi yapılmıştır.
- İkinci cildi ise III. Murad'ın fermanı ile birinci cildin şerhini tamamladıktan sonra başlamıştır ve 997/1589 yılının Recep ayının 20'sinde bitirmiştir. İkinci cilt ise Erciyes Üniversitesi'nde Turgut Koçoğlu tarafından 2009 yılında doktora tezi olarak çalışılmıştır.
- Üçüncü cildi ise yine III. Murad'ın isteği üzere ikinci cildin bitişinden hemen sonra kaleme almış ve 998/1590 yılının Şaban ayının 2'sinde bitirmiştir. Üçüncü ve dördüncü cilt üzerine 2012 yılında Erciyes Üniversitesi'nde Oğuzhan Şahin tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır.
- Dördüncü cildi de önceki cildin şerhinin tamamlanmasından sonra, Şem'î Efendi yine de III. Murad'ın emri üzere ele almıştır ve 999/1591 yılının Cemaziyelahir ayının 15'inde sona erdirmiştir.
- Beşinci cildi ise dördüncünün şerhinde olduğu gibi yine III. Murad'ın fermanıyla 1000/1591 yılın Muharrem ayının ilk Çarşambasında ele almış ve bir sene sonra yani 1001/1593 yılının Cemaziyellevvel ayının başlarında bitirmiştir.
- Şem'î Mesnevî'nin tüm ciltlerinin şerhi emrini III. Murad'dan alsa da altıncı cildin şerhine başlamadan Sultân III. Murad'ın vefatı neticesinde altıncı cildi III. Mehmed'in

adına yazmaya karar verir ve bu son cildi ise 1004/1595 yılının Safer ayının 10'unda bitirir. (Dağlar, 2009:80-87)

1.2.12. Şerh-i Kâsîde-i Emâlî

Medreselerin başlangıç sınıflarında okutulan, Mâturîdiyye akaidine dair İslam akaidinin temel konularını yani tevhit, nübüvvet ve ahireti kapsayan manzum risale olan el-Emâlî, el-Kasîdetü'l-Lâmiyye fi't-Tevhîd, Kasîdetü Yekûlu'l-'Abd, Bed'ü'l-Emâlî Alî bin Osmân el-Ûsî (ö:575/1179) tarafından kaleme alınmıştır. Medreselerde hocalık yapan ve kaynaklardaki “mukaddimât-ı ulûm ifâdesine kadir” ifadeye göre, başlangıç sınıflarında verilen derslerde çok yetenekli olan Şem'î Kasîde-i Emâlî'yi şerh etmiştir (Öztürk, 2011:106).

1.2.13. Tercüme-yi Kasîdetü'n-Nûniyye

105 beyitten oluşan ve Arapça yazılan bu kasîde manzum bir akait risalesidir. Cevâhirü'l-Akâid olarak da adlandırılan bu eser, Osmanlı âlimi Hızır Bey (ö:863/1459) tarafından yazılmıştır. Bu eseri Şem'î Efendi tercüme ederek Fatih Sultan Mehmed'e sunmuştur (Öztürk, 2011:107).

1.2.14. Tercüme-yi Şurûtu's-Salât

Arapça manzum bir risale olan bu eser Molla Fenârî'ye (ö:834/1431) nisbet edilmiştir. Mukaddimetü's-Salât olarak da bilinen bu eser namaz, abdest ve guslün rükünlerini manzum bir şekilde anlatmaktadır. Bu eser Şem'î Efendi tarafından yine de manzum olarak Türkçe'ye çevirilmiştir. Şem'î bu eserin gayesinin çocuklara ve müptedilere yönelik kaleme alındığını belirtir.

1.2.15. Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr

Nizâmî'nin Hamse'sinin ilk mesnevîsi olan Mahzenü'l-Esrâr'a yapılan bu şerh, Şem'î'nin en son yazdığı şerhtir. Bu eseri Şem'î Efendî, 1011/1603 yılında Sultan Muhammed Han'ın Kapı Ağası Gazanfer Ağa adına şerh etmiştir. Şem'î Efendî şerhin dibace bölümünde kitabın şerh nedenini, “*Sebeb-i şerh şüden-i kitâb-i Mahzenü'l-Esrâr ez-ân-i şeyh Nizâmî kaddesallâhu ta'âlâ sırrehü'l-'azîz. Şeyh Nizâmî hazretlerinin*

ḳaddesallāhu ta‘ālā surrehü’l-‘azîz Maḥzenü’l-Esrâr-nâm kitâbı ki ‘ucûbe-i kütüb-i ehl-i cihân ve maḳbûl u maṭbû‘-i şâhib-dilân. Bir kitâb-ı mustaṭâbdür ki esrâr-ı sübhânî vü rûmûz ü nikât-ı yezdânî vü me‘ârif-i ḥayât-baḥş-ı raḥmânî vü naşâyih-i şevḳ-fezâ-yı şamedânî ve ḥikâyât-ı dil-pezîr-i rûḥânî vü fevâyyid-i sebeb-i se‘âdet-i câvidânî vü faşâḥat u belâgat-ı sübhânî birle memlû vü pûrdür.” (S1: 2b) ibareleriyle beyan ederek kitabın sırlar, nükteler, irfan ve hikmetle dolu olduğunu, ıstılahlarını ve atasözlerini açıklamak için şerh ettiğini vurgular ve, “Bu zamâna degün aşḥâb-ı dilden bir kimse bu kitâbuñ şerḥine ‘azm ve şürû‘ idüp müşkilatını ḥall u ‘ayân ve ıstılâḥâtını keşf ü beyân eylememişdür zîrâ anda bisyâr zurûb-ı emşâl-ı ‘acîbe vü bî-şimâr ıstılâḥât-ı ğarîbe vü semâ‘e mevḳûf isti‘mâlât-ı ḥafiye derc olunmuşdur.” (S1: 2b) Sözleri ile o zamana değin kendisinden önce kimsenin bu değerli kitabın şerhını yapmadığını ve nedenini de açıklamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

GENCELİ NİZÂMÎ

2.1. Hayatı

Genellikle kitaplarda adı İlyâs bin Yusuf bin Zeki bin Müeyyed yazılmıştır. Künyesi ise Ebû-Muhammed, Lakabi ise Nizâmü'd-dîn veya Cemâlü'd-din olarak yazılmıştır. Dünya çapında Nizâmî ismi ile tanınan bu şair, günümüz Azerbaycan ülkesinde yer alan Gence şehrinde dünyaya gelmiştir ve aynı şehirde vefat etmiştir. Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Berat Zencânî, Nizâmî'nin yaklaşık 552/1157 yılında dünyaya geldiğini ve 603/1206 yılında göç ettiğini söylerken (Zencânî, 1997:1) Saîd Nefisî 540/1145 yılında doğup 606/1209 yılında vefat ettiğini söyler. (Nefisî, 1983:5) Ayeti ise hicri 6. yüzyılın kırklı yıllarında Gence şehrinde dünyaya geldiğini ve orada büyüdüğünü ve 614/1217 yılında vefat ettiğini belirtir. (Ayeti, 1974:9) Gence Şehrinde Azerbaycan devleti tarafından Nizâmî'nin başında dikilen mezar taşında doğum tarihi 535/1140 ve vefat tarihi ise 599/1202 olarak yazılmıştır (Nefisî, 1362:5). Bu bilgilere bakıp Nizâmî'nin doğum ve ölüm tarihlerini kesin olarak çıkaramazsak da Nizâmî'nin yaklaşık 70 sene yaşadığını söyleyebiliriz.

2.1.1. Ailesi

Nizâmî hakkında bilgilerimiz son derece sınırlı olsa da en sağlıklı bilgileri kendi eserleri içinden elde edebiliriz. Leylâ ve Mecnun mesnevisinde şu beyitlerle baba, anne ve dayısından söz eder:

- Ger şud pederem be-sunnet-i cedd

Yûsuf peser-i Zekî Müeyyed ...

- Ger mâder-i men Reise-i Kürd

Mader-sıfatane pîş-i men murd...

- Ger Hâce Ömer ki hâl-ı men bûd

Hâlî şudeneş vebâl-ı men bud...

Bu beyitlerden babasının Adının Yûsuf ve dedesinin adının Zekî Müeyyed, annesinin ismi ise Reise ve Kürt olduğunu anlayabiliriz. Nefisî, Nizâmî'nin annesinin isminin Reise

olmadığını ve Nizâmî, bu beyitte reise kelimesini özel isim değil de genel isim olarak kullandığını dolayısıyla da annesinin isminin reise olmadığı ancak Kürt büyüklerinden biri olduğunu vurgulamaktadır. (Nefîsî, 1983:3) Dayısının ismi ise Hâce Ömer olduğu bu beyitte net ve açık bir şekilde yazılmıştır.

Nizâmî'nin kendi eserlerinden anlaşıldığı kadar onun üç eşi varmış ve her üçü de Nizâmî'den önce vefat etmişlerdir. Destgerdi Nizâmî'nin ilk eşinin ismini:

-Sebuk-rev çün but-ı Kıpçak-ı men bûd
Gumân uftad hod k-Âfâk-ı men bûd

(Benim kıpçak putum gibi hızlı yürüyordu; kendisinin benim Afak'ım olduğunu zannettim.) Beytine dayanarak Âfâk olduğunu söyler ancak Nefîsî bu görüşe katılmamaktadır ve beytteki gelen Âfâk'ı tüm dünya anlamına geldiğini söylemektedir. Nefîsî bu iddiasına Nizâmî'nin döneminde *Âfâk* kelimesi kadın ismi olarak yaygın olmadığını delil göstermektedir (Nefîsî, 1983: 12). Hâlbuki bir Kıpçak kökenli Türk cariyenin *Apak* (ap ak) gibi bir Türkçe ada sahip olabileceği, bu ismin ise Farsça'da *Âfâk* şeklinde algılanmış olması uzak bir ihtimal değildir.

Nizâmî'nin Muhammed isimli bir oğlu olduğu ise şu beyitlerden anlaşıyor:

-Ferzend Muhammed-i Nizâmî

Ân ber-dil-i men çü cân girâmî ...

(Nizâmî'nin oğlu olan Muhammed benim gönlümde candan daha kıymetlidir.)

-Ey püser hân u hân tu-râ güftem

Ki tu bîdâr şev ki men huftem

- Çün gül-i bâg-ı sermedî dârî

Muhr-i nâm-ı Muhammedî dârî

-Çün Muhammed şudî zi-mesûdî

Bâng ber-zen be-kûs-i mahmûdî

(Dinle oğul sana dedim sen uyan çünkü ben uyuyacağım. Sen sonsuzluk bahçesinin gülüne sahipsin; Muhammed isminden yapılmış bir mührün var. İsmi Muhammed olduğu için saadetlisin, bu yüzden de mübareklik ve mutluluk davulunu çal.)

2.2. Eserleri

Büyük şair Nizâmî'den beş mesneviden oluşan Hamse'si ve kasideler ve gazellerden oluşan bir Divân'ı miras kalmıştır.

2.2.1. Mahzenü'l-Esrâr

Nizâmî'nin Hamse'sinin ilk mesnevisidir. Yaklaşık 2260 beyitten oluşan bu mesnevî (Safa, 1988:801) Hamse'nin en kısa mesnevisi olarak bilinmektedir. Genç yaşlarında bu mesneviyi kaleme alan Nizâmî, kitabını Andadolu Selçuklularından 'İzzü'd-dîn İkinci Kılıç Arslan'a tabi olan Mengüçük Gâzi sülalesinden Erzincan Hâkimi Fahrüddin Behramşah bin Davud'a (ö: 622/1225) ithaf etmiştir (İkbal, 1938). Nizâmî kitabını Behramşaha ithaf ettiğini kendisi de Mahzenü'l-Esrâr'da söyler:

-Ber-heme şâhân zi'pey-i în cemâl

Kur'a zedem nâm-ı tu âmed be-fâl

-Nâme du âmed zi-du nâmûsgah

Her du museccel be-du Behrâmşah ...

-Ân be-der âverde zi-Gazneyn 'alem

V'în zede ber-sikke-i Rûmî rakam

(-Tüm padişahlar içinde bu güzel kitabı sunmak için kura çektim ve senin ismin geldi.

-İki kişiden iki kitap ortaya çıktı ve her ikisi de Behramşah ismine yazılmıştır. (Senayi Gazneli Behramşah ve Nizâmî ise Selçuklu Behramşah ismine eser yazmıştır.

-O Gazne'den ortaya çıkmış ve bu Rum'dan.)

Behramşah ise kitabın kendisine armağan edilmesine karşılık Nizâmî'ye beş bin dinar ve 5 güçlü at vermiştir (İkbal, 1938). Destgerdi ise hediyelerin beş bin altın, bir sürü deve, çeşitli pahalı ve değerli elbiseler ve ikramlardan oluştuğunu, hatta Nizâmî'nin eşi olan Âfâk'ın da bu hediyeler dâhilinde olduğunu ve daha sonra Nizâmî'nin oğlu Muhammed'in

bu kadından dünyaya geldiğini beyan eder (Destgerdî ve Hamidiyan, 2005:19). Şem'i ise Mahzenü'l-Esrar'ın şerhinde, Kemâl Pâşazâde'nin Nigaristan kitabında Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrar mesnevîsini Behrâmşâha sunduğunu ve onun karşılığında on bin altın ve bir güçlü katır aldığını yazmıştır. Mahzenü'l-Esrâr'ın yazılış tarihi kesin olarak belli değildir. Nefîsî kitabın yazılış tarihini 552 olarak belirtirken (Nefîsî, 1983:78) Desgerdî'nin kitabında 572/1176 olarak kaydedilmiştir (Destgerdi ve Hemidiyan, 2005:19) Mahzenü'l-Esrâr'ın yazılış tarihi hakkında diğer kaynaklarda genel olarak 572/1176 yılı esas alınmıştır.

Nizâmî bu manzumeyi yazarken Gazneli Senâyi'nin (ö: 535/1141) Hadikatu'l-Hakîka adlı eserinden esinlenmiştir. İrfan ve ahlak içerikli olan Mahzenü'l-Esrâr aruzun *Müfte 'ilün Müfte 'ilün Fâilün* vezninde yani *serî* bahrinde yazılmıştır. Bu vezin eğitici ve ahlâki bir mesneviye göre şen bir vezin olsa da Nizâmî'den önce Ebû-Şekûr-i Balhî, hicri 4. yüzyılda bu vezin ile bir mesnevi yazmıştır ama maalesef bu mesnevînin nüshası şimdilik ortada yoktur ve sadece tezkirelerde o mesnevîden bir kaç beyit kaydedilmiştir. (Nefîsî, 1983:74)

1869'da Caunpur'da taş baskısı yapılan eser daha sonra Tahran'da Vahîd-i Destgirdi tarafından tashih edilmiştir. Rus müsteşrik E. Berthels'in tashihiyla Baku'da Abdülkerîm Ali b. Alîzâde ve Tahran'da Hüseyin Pejmân Bahtiyârî tarafından tenkitli neşirleri hazırlanmıştır. Mahzenü'l-Esrâr nazire, taklit ve tercüme yolu ile diğer dillere de kazandırılmıştır. Mahzenü'l-Esrâr'ı nazire yolu ile Türkçe'ye ilk aktaran şair, XIV. yüzyılda yaşayan ve Türkî-gûy (Türkçe söyleyen) diye anılan Haydar Hârezmî'dir. M. Nuri Gençosman da mesneviyi Türkçe'ye tercüme etmiştir (Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi, 2010:184).

Mesnevi, tevhid ve münâcât bölümü ile başlar. Münâcât bölümünden sonra Peygamber Efendimizin na'tına ve mi'râcı konusuna yer verilmiştir. Mi'râc bölümü dört parça na'ttan oluşmaktadır. Sonraki bölüm ise memduhu olan Behramşâh'ın övgüsüdür. *Zemin-bus hitabe* bölümünden sonra şair, kitabın nazm edilmesi ve düzeni hakkında bilgiler vererek sözün fazileti hakkında bir parça yazar ve manzum sözün nesirden daha üstün olduğuna dair bilgiler verir. Diğer kısımda ise geceyi vasf eder ve gönlü tanıma hakkında derin bilgiler aktarır. Bu bölümden sonra iki halvet hakkında bahseder; birincisi gönlün yetiştirilmesi ve ilk halvetin sonuçları ve ikinci halvet, gece işreti ve onun sonuçları. Bu bölümlerden sonra makaleler başlar. Nizâmî Mahzenü'l-Esrâr'da yirmi makaleye yer verir. Tüm makalelerin başında Nizâmî, makalenin konusunu açıkladıktan, ahlaki ve irfani

nükteleleri inceledikten sonra karşısındaki okuyucunun bu mühtevayı daha iyi bir şekilde anlaması için anlatımı ilginç ve çekici hikâyelerle donatır ve her makalenin son kısmında ise kaç beyit içerisinde sözlerinin özetini söyler. Makalelerin konularını sıralamak istersek:

Birinci makale: Âdem'in yaradılışı

İkinci makale: Adalet ve insaf

Üçüncü makale: Dünya havadisi

Dördüncü makale: Hükümdarların halkın haklarını yerine getirmesi

Beşinci makale: İhtiyarlığın tavsifi

Altıncı makale: Kâinatın değeri hakkında

Yedinci makale: İnsanoğlunun hayvanlara fazileti

Sekizinci makale: Yaradılış hakkında

Dokuzuncu makale: Dünyevi gâilelerden kurtulma

Onuncu makale: Kiyametın belirtileri

On birinci makale: Dünyanın vefasızlığı

On ikinci makale: Toprak menziline veda

On üçüncü makale: Dünyayı kınama

On dördüncü makale: Gaflet ve habersizliği kınama

On beşinci makale: Kıskançlar ve haset edenleri kınama

On altıncı makale: Hızlı ve seri olma

On yedinci makale: Tanrıya tapma ve tecrit ve halvete çekilme

On sekizinci makale: İkiyüzlü insanları kınama

On dokuzuncu makale: Ahireti karşılama

Yirminci makale: Dönem insanının hayâsızlığı ve edepsizliği

Ve son olarak da kitabın bitmesi ve sona ermesi konusunda 24 beyitlik bir parça yazılmıştır.

2.2.2. Hüsrev u Şîrîn

Nizâmî'nin ikinci mesnevisi olan Hüsrev u Şîrîn lirik bir eserdir ve şüphesiz Nizâmî'nin bu eserinde onun şiir sanatı yani ince ve benzersiz tasvirler ve teşbihler, beyitlerin sağlamlığı vs. zirveye ulaşmıştır. Bu eser yaklaşık 7700 beyitten oluşmaktadır ve *hezec* bahrinin *müseddes-i mahzuf* kalıbı yani *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün* vezninde yazılmıştır. Bu eserin yazılış ve bitiş tarihi hakkında araştırmacılar tarafından farklı tarihler verilse de Nefîsî kesin olarak 576/1180 tarihinde Nizâmî'nin mesneviyi yazmaya başladığını ve en az 11 sene sonra yani 587/1191 yılından sonra bitirdiğini ifade eder (Nefîsî, 1983:92-93). Eserin kimin isteği üzere yazıldığı ve kime ithaf edildiği konusunda da çeşitli görüşler vardır ve tartışmaya açıktır kimi araştırmacılar Nizâmî, kitabını Selçuklu sultanı Rükneddin Toğrul bin Arslan'a (Ö: 590/1194) ithaf ettiğini söylerken (Fâzilî, 2006:84) kimi araştırmacı, Atabek Şemseddin Muhammed Cihan Pehlivan bin İlideniz'e (ö: 582/1186) ithaf edildiğini ve daha sonra Nizâmî'nin eserini gözden geçirerek Atabek Şemseddin Muhammed'in yanı sıra Selçuklu Toğrul bin Arslan (ö: 590/ 1194) ve Kızıl Arslan bin İlideniz'in de isimlerini eklediğini söyler (Gurûh-i Nevisendigan, 2007:198). Zerrinkûb ise Nizâmî, kitabını ilk olarak Atabek Şemseddin Muhammed Cihan Pehlivan ismine yazdığını, ancak Atabek'in Selçuklu Sultan Toğrul'a bağlı olduğundan dolayı Toğrul'un da adını kitabın başında getirmesi gerekmiş olduğunu beyan eder. Kitabı Atabek'e ithaf ettiği karşılığında Atabek çeşitli ve değerli hediyelerin yanında iki köy de ithaf eder ancak Atabek'in vefatı sonucunda o köylerden Nizâmî bir şey elde edemez. Bir süre sonra Kızıl Arslan Gence etrafına gelir ve Nizâmî'yi yanına çağırır; Nizâmî ile sohbet eder ve onun durumunu sorar. Kardeşinin yani Cihân Pehlivân'ın verdiği köylerden Nizâmî'ye bir şey kalmamışlığını anlayan Kızıl Arslan, Hamduniyan denilen kendi özel köylerinden birini Nizâmî'ye bağışlar ve şair ise Cihân Pehlivân adına yazdığı kitabı bu kez Kızıl Arslan adına değiştirir (Zerrinkûb, 1993:76-77).

Hüsrev ve Şîrîn mesnevisinin asıl konusu, İslam öncesi Sasani padişahi Hürmüz'ün oğlu Hüsrev ve Ermeni perenses Şîrîn'in aşk hikâyesidir. Bu hikâyeye üçüncü kişi yani Şîrîn'e âşık olan ve onun için dağ kazan Ferhâd da eklenir ve şair, kitabın sonuna kadar onların arasında geçen aşk maceralarını, ayrılıklarını ayrıntılı, güzel ve güçlü bir dil ve üslupla anlatır. Bu eserin konusu yani Hüsrev ve Şîrîn hikâyesi, Nizâmî'den önce de varmış ve tarihte yaşanan bir olaydan kaynaklanan bu söylentiler, halk arasında ağızdan ağıza dolaşmaktaymış. Kitap olarak Câhiz'in el-Mehâsin ve'l-Ezdâd, Se'âlebî'nin Gurer-i Ahbâr-

ı Mulûkî'l-Furs ve Ferdevsî'nin Şehnâme'sinde de kaydedilmiştir (Gürûh-ı Nüvisendegân, 2007:198).

İrfan ve ahlak konularını işleyen, insanı dünya ve ahiret hakkında düşünmeye sevkeden ve maddiyattan koparak ulvi bir insan figürünü çizen Mahzeû'l-Esrâr mesnevisinden sonra Nizâmî tarafından yazılan bu lirik ve tamamen dünyevi aşkla kaplanan hikâye, Nizâmî'nin akranlarını şaşkınlığa uğratmıştır; ama bu mesnevinin yazılış nedenini aradığımızda o dönemin insanının bu tür aşk hikâyelerine ilgi duyduğu ve şairin kendisinin de Mahzen'de arayıp bulamadığı dünyadan ayrı bir dünyayı tecrübe etme istegini vurgulayabiliriz. Ayrıca Nizâmî'nin sevdiği eşi Âfâk'ın da ölümü, belki de Nizâmî'nin ona duyduğu aşk ve özlem, şairi bu mesneviyi yazmaya sürüklemiş olabilir.

Nizâmî bu mesneviyi yazarken Ferdevsî'nin yazdığı Hüsrev ve Şîrîn'i göz önünde bulundurmıştır ancak Ferdevsî'nin kaleminde yazılan Hüsrev ü Şîrîn vezn açısından farklı, aşk, hicran ve ayrılık kavramlarından yoksun olması neticesinde Ferdevsî'nin hikâyesini sadece bir manzum tarih raporu gibi göstermektedir (Zerrînkûb, 1993:74). Bu yüzden de Nizâmî, eserinde hikâyenin veznini değiştirerek içerik açısından da kendi yaşadığı şehir yani Gence'de ağızlarda dolaşan hikâyeyi ele almış ve aşk destanına layık olan güzel bir mesnevi yaratmıştır.

Hüsrev ü Şîrîn'in ilmî neşirlerinin ilki, Vahîd-i Destgirdî tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkçe'ye ise Sabri Sevsil'in tercümesi ile kazandırılmıştır (TDV İslam ansiklopedisi, 2010:184).

Kitapta asıl hikâyeye girmeden önce şu başlıklı manzumeler yer almaktadır:

1. Başlık
2. Tanriya tevhîd
3. Delil arama ve başarıya ulaşma dileği
4. Tanrıdan af isteme
5. Hazret-i Resûl'un na'ti
6. Kitabın nazmı hakkında
7. Toğrul Arslan'ın övgüsü

8. Atabek-i Azem Şemseddin ebu Cafer Muhammed b. İldeniz'e övgü
9. Yer öpme hitabesi
10. Şah Muzaffereddin Kızıl Arslan'a övgü
11. Kitap hakkında araştırma
12. Aşk hakkında bir kaç söz
13. Kitabın nazmından özür dileme
14. Hüsrev u Şîrîn hikâyesi
15. Öğüt ve kitabın hâtimesi
16. Nizâmî'yi Sultan Toğrul'un istemesi
17. Şemseddin Muhammed Cihân Pehlivân'ın ölümüne üzülmeye

2.2.3. Leylî ü Mecnûn

Nizâmî'nin üçüncü mesnevisi olan Leylî veya Leylâ ü Mecnûn, Arap kökenli bir aşk haikayesidir. Bu hikâyeyi Nizâmî Şirvanşah Ebu'l-Muzaffer Ahsitân b. Menûçihir'in isteği üzere yazmıştır. Nizâmî'nin kendi söylediğine göre bir gün yeni bir mesnevi yazmayı düşünürken, Şirvanşah'tan 15 satırlık bir mektup gelir ve o mektupta Nizâmî'nin Leylâ ü Mecnûn hikâyesini nazmetmesi istenir. Nizâmî o zamanlar yaşlı olduğu için bu görevi kabul etmek istemez fakat oğlu Muhammed'in ısrarı üzere kabul eder ve dört aydan kısa bir sürede bu mesneviyi yazar (Nefîsî, 1983: 95).

Yaklaşık 5100 beyitten oluşan ve *hezec* bahrinin *müseddes-i ahrab-ı makbuz* yani *Mef'ûlû Mefâ'ilün Fe'ûlün* vezninde yazılmış olan Leylâ ü Mecnûn hikâyesinin yazılış tarihi 584/1188 yılıdır.

İran sahasında Leylâ ü Mecnûn'un ilk tenkitli neşri Vahîd-i Destgirdî tarafından yapılmıştır. Bu hikâye Türkçe'ye Ali Nihat Tarlan ve M. Faruk Görtunca tarafından mensur olarak çevirilmiştir (TDV İslam Ansiklopedisi, 2010:184).

Hikâye'nin konusu Arabistan çöllerinde geçen ve herkes tarafından bilenen 'Âmir bin Kays ve Leylâ arasında geçen bir aşk macerasıdır. Bu hikâye, o zamanlarda yaygın olsa da Nizâmî'den önce kimse bu konuyu ele alıp derli toplu bir şekilde yazıya geçirmemiştir.

“Konusunu Arap kültüründen almakla birlikte kahramanları İranlı kimliğine büründüren Nizâmî, üslubu, kurgulaması ve ifadesiyle en başarılı eserini ortaya koymuştur” (TDV İslam Ansiklopedisi, 2010:184). Nizâmî’den sonra pek çok kişi, bu hikâyeyi ele almış ve nazme çekmiştir ancak Nizâmî’nin eseri kadar başarılı olamamışlardır.

Eserde şu başlıklı manzumeler yer almaktadır:

1. Tevhit
2. Peygamberin na’tı
3. Yaratılış hakkında kesin delil
4. Kitabın nazmı sebebi
5. Şirvanşah Ahtisân bin Menûçîhr’in övgüsü
6. Yer öpme hitabesi
7. Kendi oğlunu Şirvanşah oğluna emanet etmesi
8. Kıskançlardan ve inkârcılardan yakınma
9. Muhammed, kendi oğluna öğüt
10. Vefat eden yakınlarının bazılarını anma
11. Leylâ ü Mecnûn hikâyesinin başlaması
12. Kitabın son bölümü, Şirvânşâh adına

2.2.4. Heft Peyker

Behrâmnâme ve Heft Günbed olarak da tanınan Heft Peyker, Nizâmî’nin dördüncü mesnevisidir. Bu mesnevi, Aksungurlu Türk hanedanından olan Meraga hükümdarı Sultan Alâeddin Körpearslan’ın isteği üzere 593/1197 yılında nazmedilerek ona ithaf edilmiştir. Yaklaşık 5600 beyitten oluşan bu mesnevi, *hafif* bahrinin *mahbûn-ı maksûr* yani *Fâ’ilun Mefâ’ilün Fe’lân/Fe’lûn* vezninde yazılmıştır. Behrâmnâme veya Heft peyker yahut Heft Günbed olan bu mesnevinin konusu Sasani padişahı Yezdgird’in oğlu Behrâm-ı Gûr olarak tanınmış olan Beşinci Behrâm’dır. Mesnevi Behrâm’ın doğuşu ile başlar ve onun eğlencelerini, içki meclislerini, evlilik hayatını, eşlerinin anlattığı destanları ile devam eder ve Behrâm’ın bir zebra avı peşinden giderek ortadan kaybolması ile sona erer. Bu eserin konusu tarihe dayanmaktadır ve Nizâmî’nin döneminde Behrâm’ın hikâyesi halk arasında

yaygınmış. Nizâmî ise o hikâyeleri toplayarak kendi eşsiz şairlik yetenği ile yoğurmuş, teşbihler kinayeler, istiareler ve hayal gücü ile beslemiş ve ortaya ölümsüz bir eser bırakmıştır.

Eserin ilmî neşrî Hellmut Ritter ve Jan Rypka tarafından hazırlanmış, daha sonra ise Vahîd-i Destgirdî ve Hüseyin Pejmân Bahtiyârî tarafından yayımlanmıştır (TDV İslam Ansiklopedisi, 2010:184). Heft Peyker'i ilk defa Türkçe'ye manzum olarak tercüme eden şair, XV. yüzyılda yaşamış olan Aşkî'dir. Yine aynı yüzyılda yaşamış Ulvî adındaki bir başka şair tarafından da eser, tekrar Türkçe'ye kazandırılmıştır (Acar, Basılmamış Yüksek Lisans tez, 2002: 43-44). Eserin bu günkü Türkiye Türkçesi tercümesi, Mehmet Emin Yümni tarafından yapılmış ve 2013 yılında Heft Peyker Yedi Sûrat adı ile yayımlanmıştır.

Eserde şu başlıklı manzumeler yer almaktadır:

1. Tevhit
2. Peygamber'in na'tı
3. Peygamber'in Mi'râc
4. Kitabın nazmı sebebi
5. Sultan Alâeddîn Körpearslan'a dua
6. Söz, hikmet ve öğütün övgüsü
7. Kendi oğlu Muhammed'e öğüt
8. Destanın başlaması
9. Kitabın sonu ve Körpearslan'a dua

2.2.5. İskendernâme

Makedonyalı İskender hakkında yazılan İskendernâme, Nizâmî'nin beşinci ve son manzumesidir. Nizâmî bu eserini yaşlılık döneminde kaleme almıştır. İskendernâme, Şerefnâme ve İkbâlnâme isminde iki bölümden oluşmaktadır: Eski zamanlarda Mukbilnâme ismi ile ve günümüzde Şerefnâme olarak tanınan birinci bölümü, yaklaşık 7100 beyitten oluşmaktadır (Nefîsî, 1983:110). Şerefnâme 597/1211 yılında *Mutekarib* bahrinin *musemmen-i maksur* yani *Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'el* vezninde yazılarak Atabek-ı Azam

Nusretüddin Ebûbekir bin Muhammed Cihân Pehlivân'a ithaf edilmiştir (Safâ, 1988: 805). Bu mesnevide İskender, sadece bir padişah olarak ele alınır. Mesnevi İskender'in dünyaya gelmesi ile başlar ve onun savaşları ve fetihleri ile devam eder; İskender'in Hızır ile karanlıklar ülkesine gitmesi ile de son bulur.

İkinci bölüm olan İkbâlnâme'nin yazılış tarihi kesin olarak belli olmamaktadır ancak onun yazılış tarihi Şerefnâme'nin yazılışı yani 597/1211 yılından daha sonradır. İkbâlnâme, Şerefnâme ile aynı vezinde yazılarak 3700 beyit civarındadır. Nefîsî, Şerefnâme ve İkbâlnâme her ikisinin de Şirvânşâh Ahsitân'ın oğlu Melik Cihân Pehlivân Nusretüddin Mes'ûd'a ithaf edildiğini ifade eder (Nefîsî, 1983:112,115).

Bu bölümde İskender bir padişahdan daha ziyade bir peygamber ve filozof olarak tanıtılmaktadır. İlim ve bilime önem veren, savaşları ve fetihleri bir kenara bırakıp tahtı oğluna devreden İskender, peygamberlik makamına erişir, insanları hidayet etmeye başlar ve bundan dolayı da yolculuğa çıkar. Sonunda da halkı huzur ve barış içinde yaşayan, maddiyat ve yaşam kaygısından uzak olan bir ülkeye erişir ve böylece ikinci bölüm de sona erer.

Şerefnâme'de şu başlıklı manzumeler yer almaktadır:

1. Tevhit
2. Tanrı dergâhına münacat
3. Peygamber Efendimizin na'tı
4. Peygamber Efendi'nin mi'râcı
5. Şerefnâme'nin yazılması
6. Hasbihâl ve dönemin sonu
7. Bu eserin diğer eserlerinden üstünlüğü
8. Hızır peygamberin öğütleri
9. Atabek-ı Azam Nusretüddin Ebûbekir bin Muhammed'in övgüsü
10. Hikâyeleri kısa söyleme hakkında
11. Nizâmî'nin Şerefnâme'yi yazmaya rağbeti

12. Hikâyenin başlaması ve İskender'in soyu
13. Atabek-ı Azam Nusretüddin Ebûbekir bin Muhammed'in övgüsü

İkbâlnâme'de ise şu başlıklı manzumeler yer almaktadır:

1. Tevhit
2. Tanrı'ya yalvarma ve dua
3. Peygamber Efendi'nin na'tı
4. Hikâyeyi tazelemek ve dostları hatırlamak
5. Her işte ölçüyü tutmak hakkında
6. Memduha övgü
7. Yer öpme hitabesi
8. Hikâyenin başlaması
9. Nizâmî'nin akibeti
10. Melik 'İzzeddin Mes'ûd bin Arslan'ın övgüsü
11. İkbâlnâme'nin sonu

2.2.6. Divan

Nizâmî'nin kasideler, gazeller, terkiibent, terciibent, rubai, kıta ve tek beyitlerden oluşan divanının çeşitli tezkirelerde 20000 beyit civarında olduğu yazılsa da günümüze tam bir divan olarak ulaşmamıştır. Nizâmî'nin kendisi de Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinde divanı olduğuna dair:

-Gazalha-yi Nizâmî-râ gazâlân

Zede ber zahmehâ-yi çeng nâlân

(Nizâmî'nin gazellerini gazal gibi güzeller, inleyerek çenkle okumuşlardır.)

Ve diğer bir yerde Leylâ ü Mecnûn'da kendi halini vâsf ederken:

-Rûzî be-mübârekî ü şâdî

Bûdam bi nişât-ı Keykubâdî

-Ebrû-yi hilâlîyem güşâde

Dîvân-ı Nizâmî'em nihâde

(Kutlu ve mutlu bir günde padişahlar gibi neşeliydim. Güler yüzlü bir şekilde ve Nizâmî'nin divanı önümdeydi.) Beyitleri ile değinir (Nefîsî, 1983:130) ve şairin divan sahibi olma konusunda şüpheyi bir yer bırakmaz. Bu şiirleri ilk olarak Nefîsî tezkirelerden ve cönklerden toplayıp Vahîd Destgirdî'nin yayınladığı Armagân mecmuasında perakende bir şekilde neşretmiştir. Daha sonra ise Destgirdî onları bir mecmuada toplayarak yayınlamıştır. Bir süre sonra Nefîsî daha kapsamlı bir şekilde 38 nüshadan yararlanarak yaklaşık 1989 beyit civarında olan Divân-ı Kasâyid u Gazeliyyât-ı Nizâmî-i Gencevî kitabını edebiyat dünyasına armağan eder. Bu eser 1944 yılında Ali Nihat Tarlan tarafından Nizâmî Divânı adı altında Türk dünyasına kazandırılmıştır.

1.2.7. Hamse

Hamse yazarlığı, Fars edebiyatının en eski geleneklerindendir. Bu gelenek 12. yüzyıldan itibaren Nizâmî ile başlayarak 18. ve 19. yüzyıllara kadar devam etmiştir. İran, Türk ve Hint sahalarında farklı şairler tarafından, Nizâmî'nin Hamse'sine çeşitli nazireler yazılmıştır.

Kelime olarak Arapça *hams* (beş) sözcüğünden ortaya çıkan bu tür, külliyyat şeklinde olan beş kısa veya uzun mesneviden oluşmaktadır. Genelde bu mesnevilerin her birisi, ayrı bir aruz kalıbında ve ayrı konularda yazılmaktadır. Nizâmî'nin Hamse veya Penc-Genc olarak tanınan Mahzenü'l-Esrâr, Hüsrev ü Şirîn, Leylî ü Mecnûn, Heft Peyker ve İskendernâme olmak üzere beş mesnevisi yazıldığından itibaren çok rağbet görmüştür ve bu yüzden de diğer şairler tarafından nazireler şeklinde taklit edilmiştir. Bu nazireler bazen hamse (beş), bazen de sitte (altı) veya seb'a (yedi) olarak ortaya çıkmıştır. Bazı durumlarda ise çeşitli nedenlerden dolayı mesnevilerin sayısı beş değil de iki veya üç olarak da meydana geldiği görülebilir. Nizâmî'nin Hamse'sine yazılan nazireler, çeşitli unvanlarla değişik araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Bu konu hakkında en eski bilgiyi Hacı Halîfe'nin 11. yüzyılda yazdığı Keşf'uz-Zunûn kitabından öğrenebiliriz. Bu kitapta, Nizâmî'nin Hamse'sinden başka Türk ve Fars edebiyatında yazılan on hamseden söz edilmiştir (Vaizzade, Kavam, Radmerd ve Salehiniya, 2012). En kapsamlı bilgileri ise Ebu'l-kasim Radfer'in 1992 yılında yayınlanan Kitâbşinâsi-i Nizâmî'i Gencevî adlı kitabında bulabiliriz.

Bu konuda yazılan diğ er bir kitap ise 1996 yılında İbrahim Del r  M lv n 'nin Suhan-S l r-ı Gence ve Mukellid n-ı U adlı eseridir ve son olarak da Meryem Mec d 'nin Dani n me-i Zeb n u Edeb-i Fars 'de yazdığı Hamse-s r -yi makalesine işaret edebiliriz. Pakistanlı araştırmacı, Enc m Ham d'in 2010 yılında yazdığı Mahzenü'l-Esr r-ı Niz m -i Gencev  ve İstikb l ez- n der- şibh-i K rre-i Hind kitabı, Niz m  hakkında özel yazılan en son kitapların biri olarak nitelendirmek mümkündür. Niz m 'nin Hamse'sine yazılan nazirelerin sayısı hakkında Vah d Destgird , “ e itli kütüphanelerde, şimdiye kader yüzden fazla Hamse ve Hamse yazarını görmüşüm ve e er tüm kütüphaneleri ara tırabilseydik belki de bin şairden bin hamse bulunurdu” (Destgirdi, 1942:Sb) diye ifade etmiştir.

1.2.7.1. Farsça yazılan nazireler

Bir şairin yazdığı şiire başka bir şair tarafından yazılan ve redif, kafiye ve vezni a ısında benzer olan şiire nazire denir. “Bir şairin şiirine tenzir etmek [nazire yazmak], ona karşı bir saygı duyulduğunu ve onun şiirinin ve  slub n n beğenildiğini anlatmak içindir” (Dilçin, 2005:269). Çok beğenilen ve saygı duyulan şairlerin biri de, Genceli Niz m 'dir. İran, Türkiye, Hindistan ve Pakistan sahasında bu büyük şairin eserlerine çeşitli nazireler yazılmıştır. Bu nazireler, kimi zaman hamse olarak kimi zaman ise iki,    ve gah da altı ve yedi mesnevi olarak ortaya konulmuştur.

İran sahasında yazılan nazireler:

1. H c -yi Kirm n  ( . 750/1349): Revzatu'l-Env r, Gevhern me, H m y   H m y n, Kem ln me, S mn me.
2. Nureddin Abdurrahman b. Ahmed, Moll  C m  ( . 898/1492): Tuhfetü'l-Ahr r, Silsiletü'z-Zeheb, Sel m n u Ebs l, Sübhatü'l-Ebr r, Y suf u Z leyh , Leyl  v  Mecn n.
3. Mevl n  'Abd 'l-l h H tifi-i Harcird  ( . 927/1520): Temern me/Zafern me, Leyl  v  Mecn n,   r n   Hüsrev, Heft Manzar. Mahzen'e naz re olacak beşinci mesnev  yazılmamıştır.
4. Vah  -i B fk  ( . 991/1583) Ferh d     r n, Huld-i Ber n, N z r u Manz r.
5. Mekteb -i   r    ( . 900/1494 veya 916/1510): Leyl  v  Mecn n. Hamse'sinden sadece bu kitap günümüze ulaşmıştır (Hul s , 2000).

Hamsenin yazılışından tam yüz sene sonra Hindistan'da Emîr Hüsrev Dihlevî (705/1305), ilk nazireyi Hamse'ye yazmıştır. Nevşâhî'nin yazdığı makaleye göre Hindistan ve Pakistan sahasında nazire yazarlar, şu kişilerden ibarettir: (Nevşâhî,1993).

1. Emîr Seyfû'd-dîn Hüsrev Dihlevî (ö. 705/1305): Matla'ü'l-Envâr, Şîrîn u Hüsrev, Mecnûn u Leylâ, Aine-yi Sikenderî, Heşt Bihişt.
2. Cemâlû'd-dîn Muhammed Urfî Şîrâzî (ö. 999/1590): Mecme'ü'l-Ebkâr, Ferhâd u Şîrîn; Hamsesi yarım kalmıştır.
3. Yakûb Sarfî Kaşmîrî (ö. 1003/1594): Meslekü'l-Ahyâr, Vâmık u 'Azrâ, Leylâ vü Mecnûn, Makâmât-ı Murşid, Magaziyu'n-Nebî.
4. Ebu'l-Feyz Feyzî Dekenî (ö. 1004/1595): Merkez-i Edvâr, Süleymân u Belkays (bitirilmemiş), Nel ü Dimen, Heft Kişver, Ekbernâme.
5. Mîr Muhammed Masûm Nâmî Bekrî (ö. 1019/1610): Ma'denü'l-Efkâr, Hüsn ü Nâz, Ray u Sûret, Hamse-i Mütahayyire, Ekbernâme.
6. Rûhu'l-Emîn Şehristânî (ö. 1047/1637): Matmahu'l-Enzâr, Hüsrev ü Şîrîn, Leylî ü Mecnûn, Asmân-ı Heştüm, Cevâhîrnâme.
7. Mîr Muhammed Murâd Lâyik Cunpûrî (ö. 511/1117): Bir hamse yazmış ancak isimleri belirsizdir.
8. Enceb-i Bîderî (yaşıyor: 1145/1732): Mahzen-i Yakîn, Mahzen-i Râz, Mahzenü'ş-Şevk, Mecme'ü'l-Ebhâr, Si ü Şeş Peyker.
9. Mollâ Eşref Dâirî, Bülbül-i Kaşmîrî (ö. 1169/1755): Erzen ü Pîhmâh, Heşt Esrâr, Mihr ü Mâh, Heşt Temhîd, Rızânâme.
10. Muhammed Ali, Hazîn-i Lâhîcî (ö. 1181/1767 veya 1183/1769): Hamsesi bitirilmemiştir.
11. Mîr Muhammed İsmâil Ebcedî (ö. 1192/1778): Zubdetü'l-Efkâr, Meveddetnâme, Râgıb u Mergûb, Heft Cevher, Envernâme.
12. Mîr Sûbdârân-i Sendî (ö. 1262/1845): Seyfu'l-Mülûk, Fethnâme der-Târîh-i Kelhûrân u Tâlpûrân, Hüsrev ü Şîrîn, Mâh u Müşteri, Celâyînâme.
13. Senâu'l-lâh Harâbâtî-i Kaşmîrî (galiba ö. 1297/1879): Penc Genc-i Muhammedî'si var: Bahru'l-Envâr, Tasdîku'l-İkân, Tezkiretu'l-Kâmileyn, Şem'ü'l-Hüdâ ve bir diğer adı belirsiz mesnevi.
14. Selâmet Alîhân Selâmî (yaşıyor: 1313/1895): Onun Hamse'sinden sadece Tûr-ı Aşk bulunmaktadır (Vaizzâde ve diğerleri: 2012).
15. "Bedrî-i Kaşmîrî (ö. 988/1580): Menba'ü'l-Eş'âr, Vâmık u 'Azrâ, Leylâ vü Mecnûn, Magaziyu'n-Nebî, Rusulnâme.

16. Ruhu'l-Emîn Mîr Cümle Şehristânî-i İsfihânî (ö. 1047/1637): Şîrîn ü Hüsrev, Matma'ü'l-Enzâr, Leylâ vü Mecnûn, Asmân-ı Heştum/Felekü'l-Burûc, Cevâhîrnâme.
17. Muhammed Hasan bin Seyyid Fethü'l-lâh Belûç (1037/1627'de yaşıyormuş): Mesnevî-i Yekûm, Mesnevî-i Duvvûm, Mesnevî-i Sevvûm, Mesnevî-i Çehârûm, Mesnevî-i Pencûm (veya Tuhfe-i Kâdiriyye).
18. Şeyh Muhsin-i Kaşmîrî, Fânî (ölüm tarihi belirsiz): Masdaru'l-Asâr, Nâz ü Niyâz, Mâh u Mihr, Heft Ahtar, Meyhâne.
19. Mîr Ca'fer Beyg-i Kaşmîrî, Bîniş (ö. 1085/1674): Bîniş-i Ebsâr, Genc-i Revân, Göldeste, Şûr-i Hayâl, Rişte-i Gevher.
20. 'Abdu'l-Latîf-i Zevkî (ö. belirsiz) Hamse yazmış ama isimleri bilinmemektedir.
21. Bedî'u'l-'Asr Hâcî Rebî'-i Dihlevî, Enceb (ö. belirsiz): Hamsesi hakkında yeterli bilgi yoktur.
22. Hasan Beyg 'Îtâbî (ö. belirsiz): Nizâmî'nin Hamse'sine cevap olarak bir Hamse yazmıştır.
23. Mollâ 'Abdu'l-Hekîm-i Teteî (ö. belirsiz): Heşt Bihişt isimli bir irfani mesnevisi vardır ki her Bihişt'i bir ünlü mesnevinin bahrinde yazmıştır.

(Muhammedhân, 1993)

1.2.7.2. Türkçe yazılan hamse nazireler

Türk ve Fars edebiyatları arasında bir bağ olduğundan dolayı hamse yazma konusunda da Fars edebiyatının etkisi altında XIV. yüzyıldan itibaren Türkçe hamseler yazılmaya başlar. Hamselerin çoğu Nizâmî, Emîr Hüsrev Dihlevî ve Câmî'nin mesnevîlerine nazîre, cevap veya bunlardan tercüme olarak yazılmıştır. Çağatay sahasında ilk olarak Ali Şîr Nevâyî (ö. 906/1501), hamse yazmıştır. Anadolu sahasında yazılan ilk hamse ise Hamdullah Hamdi'ye (ö. 909/1503) aittir. Türk Edebiyatında yazılan son hamse ise Subhîzâde Feyzî'ye aittir (TDV İslâm Ansiklopedisi, 2010:499-500).

Türkçe'de yazılan nazireler şunlardan ibarettir:

1. Ali Şîr Nevâyî (ö. 906/1501): Hayretü'l-Ebrâr, Ferhâd u Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, Seb'a-i Seyyâre, Sedd-i İskenderî.
2. Hamdu'l-lâh Hamdî (ö. 909/1503): Yûsuf u Züleyhâ, Leylâ vü Mecnûn, Tuhfetü'l-Uşşâk, Kıyâfetnâme, Ahmedîyye.

3. Arif (?): Mürşidü'l-Ubbâd, Nüşhâ-i 'alem ve Şerhü'l-Adem, Mevlid, Mi'râc, Vefât-ı Nebî.
4. Bihişti Ahmed Sinân Çelebi (ö. 917/1511-12): Vâmık u 'Azrâ, Yûsuf u Züleyhâ, Hüsn ü Nigâr, Süheyl ü Nevbahâr, Leylâ vü Mecnûn.
5. Nev'îzâde Atâyi (ö. 1045/1635): 'Alem-Nümâ/Sâkinâme, Nefhatü'l-Ezhâr, Sübhetü'l-Ebkâr, Heft Hân, Hilyetü'l-Efkâr.
6. Lâmiî Çelebi (ö. 938/1532): Vâmık u 'Azrâ, Vîs ü Râmîn, Selâmân u Ebsâl, Şem' ü Pervâne, Gûy u Çevgân, Ferhâdnâme, Maktal-i Hüseyin, Şehrengîz-i Bursâ, Heft peyker (Bu mesnevilerin hangilerininin hamseye dahil olduğu bilinmemektedir).
7. Hâmizâde Celîlî (ö. 977/1569): Hüsrev ü Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, Gül-i Sadberg-i Bî-Hâr, Hecrnâme, Meheknâme.
8. Taşlıcalı Yahyâ (ö. 990/1582): Gülşen-i Envâr, Gencîne-i Râz, Kitâb-ı Usûl, Şâh u Gedâ, Yusûf u Züleyhâ.
9. Ahmed-i Rıdvân (ö?): İskendernâme, Leylâ vü Mecnûn, Hüsrev ü Şîrîn, Rıdvâniyye, Mahzenü'l-Esrâr.
10. Nergisi (ö. 1045/1635): el-Kavlü'l-Müselleme fî Gazavâti'l-Mesleme, Kânunu'r-Reşâd, Meşâkku'l-Uşşâk, İksir-i Saâdet, Nihâlistân.
11. Subhîzâde Feyzî (ö. 1152/1739): Heft Seyyâre, Mir'ât-ı Sûretnümâ, Safânâme, Aşknâme.

Kaynaklarda Revânî Çelebî, Çâkerî Sinân, Muîdî (İznikli), Fuzûlî, Fazlî, Halîfe, Cemâleddin Hulvî, Fikrî Derviş, Kahramanlı Figânî ve İlyâs Çelebi de, hamse sahibi şairler olarak zikredilse de yazılan mesnevilerin çoğu ele geçmemiştir (TDV İslâm Ansiklopedisi, 2010:500).

1.2.7.3. Mahzenü'l-Esrâr'a yazılan nazireler

1. Hâcû-yi Kirmânî (ö. 750/1349): Revzatu'l-Envâr mesnevisi, Mahzen'e nazire olarak yazılmıştır ve Seyr ü Sülûk konusunda yazılan 17 makaleden oluşmaktadır.
2. Nureddin Abdurrahman b. Ahmed, Mollâ Câmi (ö. 898/1492): Câmi'nin Tuhfetü'l-Ahrâr'ı, Mahzen'e nazîre olarak yazılmıştır.
3. Vahşî Bâfkî (ö. 991/1583): Huld-i Berîn mesnevîsinin yazılışında Mahzen'den esinlenmiştir.
4. Hâşimî-i Kirmânî (ö. 948/1541): Kirmânî'nin Mazharu'l-Âsâr'ı Nizâmî'nin Mahzen'ine cevap olarak yazılmıştır (Hulûsî, 2000).

5. Emîr Seyfû'd-dîn Hüsrev Dihlevî (ö. 705/1305): Emîr Hüsrev'in Matla'u'l-Envâr Mesnevîsi, Mahzenü'l-Esrâr'a nazire olarak yazılmıştır.
6. Şâh Cihângîr Hâşimî Kirmânî (ö. 946/1539): Mazharu'l-Envâr mesnevisini Mahzenü'l-Esrâr'a cevap olarak yazmıştır.
7. Cemâlû'd-dîn Muhammed Urî Şîrâzî (ö. 999/1590): Mecme'u'l-Ebkâr veya Mecme'u'l-Efkâr'ı Mahzen'den esinlenerek yazmıştır.
8. Yakûb Sarfî Kaşmîrî (ö. 1003/1594): Meslekü'l-Ahyâr.
9. Mîr Muhammed Masûm Nâmî Bekrî (ö. 1019/1610): Ma'denü'l-Efkâr.
10. Rûhu'l-Emîn Şehristânî (ö. 1047/1637): Matmahu'l-Enzâr.
11. Enceb-i Bîderî (1145/1732 yılında yaşıyormuş): Mahzen-i Yakîn, Mahzen-i Râz, Mahzenü's-Şevk.
12. Mollâ Eşref Dâirî, Bülbül-i Kaşmîrî (ö. 1169/1755): Erzen ü Pîhmâh, Heşt Esrâr, Mihr ü Mâh, Heşt Temhîd, Rızânâme.
13. Mîr Muhammed İsmâil Ebcedî (ö. 1192/1778): Zubdetü'l-Efkâr.
14. Mîr Sûbdârhan Sendî (ö. 1262/1845): Seyfu'l-Mülûk, Fethnâme der-Târîh-i Kelhûrân u Tâlpûrân, Hüsrev ü Şîrîn, Mâh u Müşteri, Celâyinâme.
15. Senâu'l-lâh, Harâbâtî Kaşmîrî (ö. galiba: 1297/1879): Bahru'l-Envâr-i Selâmet.
16. Alîhân Selâmî (1313/1895 yılında yaşıyormuş): Hamsesinden sadece Tûr-ı Aşk bulunmaktadır.
17. 'Îmâd Fakîh-i Kirmânî (ö. 773/1371): Mûnisü'l-Ebrâr kitabı Mahzen'e nazire olarak yazılmıştır.
18. Cemâlî (ö?): Tuhfetü'l-Ebrâr kitabı Mahzen'e nazire niteliğindedir.
19. Şemsi'd-dîn Muhammed 'Abdü'l-lâh, Kâtibi (ö. 838/1434 veya 839/1435): Gülşen-i Ebrâr kitabını Mahzen'e nazire olarak yazmıştır.
20. Feyzî Dekenî (ö. 1004/1595): Merkez-i Edvâr mesnevisinde Mahzen'i örnek almıştır.
21. Şerefe'd-dîn Hekîm Şefâ-yi İsfahânî (ö. 1027/1617): Dîde-i Bîdâr mesnevisi, Mahzen'e nazîre olarak yazılmıştır.
22. Gâsemî-i Günâbâdî (ö?): Zübdetü'l-Eş'âr mesnevisini Mahzen'e nazire olarak yazmıştır.
23. Mollâ Şeydâ (ö. 1080/1669): Devlet-i Bîdâr.
24. Mîr Muhammed Bâkir-i Dâmâd, Eşrâk (ö. 1046/1636): Matla'u'l-Envâr.
25. Muhammed Alî Hazîn (ö. 1100/1688): Matmahu'l-Enzâr.

26. Ebû'l-Âsim 'Abdu'l-Halîm, 'Asim (ö?): Çâre-i Bîmâr.
27. "Ebû Nasr Nasrû'd-dîn bin Muhammed Şerîf Hân (1054/1644'te yaşıyormuş): Ma'denü'l-Esrâr.
28. Vârid Şâhchânâbâdî (ö?): Çemen-i Diyâr, Mahzen'e cevâp olarak yazılmıştır.
29. Bedrî-i Kaşmîrî (ö. 988/1580): Menba'u'l-Eş'âr.
30. Ruhû'l-Emîn Mîr Cümle Şehristânî-i İsfîhânî (ö. 1047/1637): Matma'u'l-Enzâr mesnevisi Mahzen'den taklittir.
31. Muhammed Hasan bin Seyyid Fethu'l-lâh Belûç (1037/1627'de yaşıyormuş): Mesnevî-i Pencüm veya diğer adıyla Tuhfe-i Kâdiriyye'nin başlangıcı Mahzen'den bir taklittir.
32. Şeyh Muhsin-i Kaşmîrî, Fânî (ö?): Masdaru'l-Asâr.
33. Mîr Ca'fer Beyg-i Kaşmîrî, Bîniş (ö. 1085/1674): Bîniş-i Ebsâr.
34. Şâh Ni'metü'l-lâh-ı Kirmânî (ö. 962/1554): Mazharu'l-Âsâr veya Mazharu'l-Esrâr.
35. Şeyh Yakûb-ı Kaşmîrî (ö. 1003/1594): Meslekü'l-Ahyâr mesnevisini Mahzen'e cevap olarak kaleme almıştır.
36. Gazzâlî-i Meşhedî (ö?): Nakş-ı Bedî' mesnevisi, Mahzenü'l-Esrâr'dan taklittir.
37. Melik Muhammed, Melik-i Kumî (ö?): Nevresnâme veya Menba'u'l-Enhâr.
38. Hasan Beyg 'Îtâbî (ö?): İrec ve Gîtî mesnevisi, Mahzenü'l-Esrâr'ın vezninde yazılmıştır.
39. Hekîm Ruknâ-yi Kâşânî, Mesîh (ö?): Mahzen'e cevap olarak bir mecmu'a yazmıştır.
40. Şeydâ-yi Feth-pûrî (ö?): Devlet-i Bîdâr.
41. Mîrzâ Muhammed Kulî Tereştî-i Tahrân, Selîm-i Şâmlû (doğumu Kaşmîr: 1057/1647): Mahzen'e nazire olarak bir mesnevi yazmıştır.
42. Muhammed Hüseyin Aşûb-ı Mâzenderânî (doğumu: 1099/1687): İ'câzu'l-Beyân.
43. Mollâ 'Abdu'l-Hekîm-i Teteî (ö?): Heşt Bihişt kitabının Beşinci Bihişti, Mahzen vezninde yazılmıştır.
44. Hâce Sanâu'l-lâh Harâbâtî (ö. 1297/1879): Bahru'l-Envâr" (Muhammedhân, 1993).
45. Ali Şîr Nevâyî (ö. 906/1501): Hayretu'l-Ebrâr; Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ına cevap olarak yazılmıştır.
46. Bursâlî Rahmî (ö. 975/1568): Gül-i Sadberg; Mahzen'e nazire olarak yazılmıştır.
47. Bursâlî Cinânî (ö. 1004/1595): Nizâmî'nin Mahzen'ine, Riyâzu'l-Cinân eserini nazire olarak yazmıştır.

48. Nev'izâde Atâyî (ö. 1045/1635): Nefhatü'l-Ezhâr, Mahzenü'l-Esrâr'a nazire olarak yazılmıştır. Bu eser, konu açısından Türk yerli hayatını konu ettiğinden dolayı orijinal mesneviler arasında yer alsada kalıp ve şekil açısından hamseden esinlenmiştir.
49. Taşlıcalı Yahyâ (ö. 990/1582): Gülşen-i Envâr, Mahzen'e nazîre olarak yazılmıştır.
50. Musfatâ bin Ahmed bin Abdü'l-Mevlâ Çelebî, Alî (ö. 1008/1600): Tuhfetü'l-'Uşşâk.
51. Abdü'l-Vehâb Hayâlî (ö?): Ravzatü'l-Envâr (Bu eser Hacû'nun aynı isimli mesnevisinin tercümesi olarak da bilinmektedir).
52. Mîr Haydar (ö?): Mahzenü'l-Esrâr.
53. Ahmed-i Rıdvân (ö?): Mahzenü'l-Esrâr.
54. Azerî İbrâhîm Çelebî (ö. 993/1585): Nakş-ı Hayâl.

1.2.7.4. İran sahasında şerh geleneği

Bilindiği üzere şerh kavramı, kapalı olan sözün anlamının açıklığa kavuşturılması ve okuyucuya metni daha kolay ve anlaşılır hale getirilmesidir. Şerhler esnasında şarih, esnas olarak üç öge ile uğraşmaktadır: şair, eser ve okuyucu. Şarihler bu üç öge arasında vasıta olarak ortaya çıkarlar ve şairin hayal dünyasını eserin içinden sade ve açık bir dilde okuyucuya aktarmaktadırlar. Günümüzde çoğu kişiler özellikle de İran sahasında Fars dili ve edebiyatı öğrencileri, şerh yolları ile edebi eserlerle irtibat kurabiliyorlar ve dolayısıyla şarihin bakış açısından şairler ve yazarlarla tanışıyorlar.

Farsça edebi metinlerin şerhi eski kitapların derkenarlarında yazılan notlara kadar geriye gider. Bu yazılan derkenarlar kimi zaman müstensihler tarafından metne dâhil edilmiş kimi zaman ise günümüzdeki Allame Gazvini'nin Hafız Divanı'na yazdığı derkenarlar gibi daha sonra kendisinin teshih ve haşiyeleri olarak yayımlanmıştır.

Farsça eserlere yazılan şerhlerin çoğu İran'ın dışında olan ve İran'da yaşamayan Fars dilliler tarafından özellikle de Hindistan sahasında yazılmıştır; Dolayısıyla yayıncılığın Hindistan gibi bir ülkede İran'dan daha önce başlaması ve yaygınlaşmasının bir sonucu olarak Fars dilinde yazılan edebi metinlere en eski basılmış şerhler de bu coğrafyada bulunmaktadır.

Arkada bıraktığımız yüz yılda İran sahasında şerh işi ile uğraşan ilk grup olarak elyazı nüshalarını karşılaştırıp ana metne yakın bir tenkitli metni ortaya çıkaranları sıralayabiliriz

ve ikinci grup olarak da 1313/1934 yılında yani Tahran Üniversitesi'nin açılmasından sonra Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri için yazılan şerhleri sıralamak mümkündür. Yazılan söz konusu şerhler kimi zaman tüm eserin şerhi ve kimi zaman seçmelerin şerhi olarak yayımlanmıştır. Günümüzde ise üniversitelerin ve özellikle de Fars dili ve edebiyatı bölümlerinin çoğalması ile birlikte edebi eserlere şerh yazma işi de uç noktalara ulaşmıştır. Bu şerhler sadece klasik metinleri kapsamamaktadır ve çağdaş şairlerin ve yazarların eserlerini de ihtiva etmektedir (Refâhî Bahş ve Rezi, 1389).

Fars dilinde yazılan klasik eserlerde mensur eserlere nazaren manzum olan metinlere daha çok şerh yazılmıştır ve bunların arasından da manzum eserlerden Mevlana'nın Mesnevi'si ve Hafız Divanı, mensur eserlerden ise Sa'di'nin Gülistan'ı daha fazla rağbet görmüştür.

Şerhler İran sahasında da çeşitli açılardan sınıflandırılır:

1. Tenkitli metin ile birlikte şerh
2. Beyit ve cümlelerin şerhi ve sade nesre aktarılması
3. Kelime açısından şerh
4. Konuya göre şerh etmek
5. Metinler arası şerh etmek
6. Anlamlar-yorumlar şerhi
7. Açıklamalı şerhler vs.

İran'da ve Türkiye'deki şerh metodunda aynı şekillendirme görülmektedir.

1.2.7.5. Mahzenü'l-Esrâr ve şerhleri

Mahzenü'l-Esrâr, Nizâmî'nin Hamsesi'nin ilk mesnevisidir ancak yazarın genç yaşlarında kaleme alınmasına karşın çok değerli ve eğitici mazmunlara sahip olmak açısından gayet zengin bir eserdir. Dolayısıyla da bu kitabı anlamak ve içeriğinden faydalanmak için bilginler tarafından şerhler yazılmıştır.

Nizâmî, şiir ve söz meclislerinin yanı sıra eğitim merkezleri ve ilmi medreselerde de her zaman ayrı bir konuma sahip olmuştur. Mahzenü'l-Esrâr ve İskendernâme, ders kitabı olarak Hindiaistan'da okutuluyormuş ve bilginler, öğrenciler ve halk tarafından çok beğenilmiş ve dikkate alınmıştır. Bu kitaplara yazılan şerhler de, bu gerçeğin bir göstergesidir (Muhammedhân, 1993).

İran sahasında'da halâ Fars Dili ve Edebiyatı Bölümünde okutulan ana kaynakların birisi Mahzenü'l-Esrâr'dır. İran sahasında da Mahzenü'l-Esrâr'ın şerhi konusunda birkaç çalışma bulunmaktadır. Bu şerhler, beytlerin tümünü kapsamasa da gereken yerleri açıklama ve inceleme şeklinde kitabın tamamını ele almış veya Mahzen'ül-Esrâr seçmeleri olarak yayınlanmıştır.

İran sahasında Mahzenü'l-Esrâr'ın çeşitli baskıları bulunmaktadır fakat şarihler ve müsehhihlerin çabalarına rağmen çeşitli nüsha farklılıklarından dolayı, Mahzenü'l-Esrâr'ın doğru ve güvenilir tam tenkitli nüshası elde edilmemiştir (Nevrûzî, 2008). Beyitlerin farklı şekilde okunması, şairin kullandığı istiareler, terimler ve bunun gibi çeşitli nedenler, şarihlerin beyitleri açıklarken aynı beyit üzerinde farklı görüşler ve anlamlar ortaya koymalarına yol açmıştır.

İran sahasında Mahzenü'l-Esrâr ile ilgili yazılan en ünlü şerhleri kısaca nitelendirmek istersek şu şekildedir:

1. 1376/1956 yılında Hasan Vahîd Destgirdî tarafından teshih edilmiş ve haşiyeler yazılmış olan Mahzenü'l-Esrâr'ın şerhimde, 30 nüshanın karşılaştırılması sonucu bir tenkitli metin ortaya konulmuştur. Nüsha sayısının çok olmasından dolayı nüsha farklılıkları çok az sayıda gösterilmektedir. Her sayfası ayrı ayrı 1-20 beyit arasında numaralandırılmıştır ve bu yüzden de beyitlerin sürekli olarak sırası belirtilmemektedir. Kitapta bütün beyitler ardı ardına yazılmış ve açıklanması veya şerh edilmesi gereken kelime ise dipnot olarak gösterilmiştir. Kelimeler kimi zaman anlam açısından kimi zaman edebi sanatlar açısından ele alınmıştır. Bu dipnotlar tüm kelimeler ve beyitleri kapsamamaktadır.
2. Berât-ı Zenjânî tarafından 1370/1991 yılında Ahvâl u Asâr ve Mahzenü'l-Esrâr-ı Nizâmî-i Gencevî adı altında ele alınan eser iki bölümden oluşmaktadır: birinci bölümü, Nizâmî'nin hayatı hakkında elde edilen yeni bilgiler, ikinci bölümü ise Mahzenü'l-Esrâr'ın metni ve şerhinden ibarettir. Şarih mesneviyi tashih ederken 20 nüshadan faydalanmıştır ve bu nüshaların yanı sıra Destgirdî'nin 30 nüshayı karşılaştırarak hazırladığı metni de göz önünde bulundurmuş ve bir tenkitli metni ortaya koymuştur. Bu şerhte 2254 beyit yer almaktadır ancak yazar 159. beytin Nizâmî'den olmadığını ve

yanlılıkla getirildiğini söyleyerek beyit sayısının 2253 olduğunu belirtmiştir. Nüsha farklılıkları gösterilmemektedir. Beyitler ardı ardına yazılarak açıklamalar dipnot olarak verilmiştir. Kelimeler ve bazen de mazmunlar açıklanır ama genel olarak kelimelerin anlamları üzerinde durulmuştur. Açıklanan kelimeler ise tüm beyitlerde görülmemektedir ve şairh kendisinin çetin bulduğu anlaşılması zor kelimeler ve gah mazmunları açıklamıştır.

3. Behruz Servetiyan tarafından 1386/2007 yılında yayımlanan Mahzenü'l-Esrar'da 14 nüsha çalışılarak tenkiltli metin ortaya konulmuştur. Bu çalışmada ilk önce eserin sadece manzum kısmı verilmiş, karşılaştırılan nüshaların farklılıkları dipnot düşülmüş ve nüshaların fazlalıkları ve eksiklikleri de belirtilmiştir. Mesnevinin her bölümü kendi içerisinde numaralandırılmıştır ve bu yüzden de beyit sayısının toplamı belirtilmemiştir. Bu kitap iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm Mahzenü'l-Esrâr'ın metni ve ikinci bölümü ise çetin beyitlerin açıklanmasıdır. Bu şerh tüm beyitler üzerinde durmamış ve sadece anlamca çetin olan beyitleri kapsamaktadır. Metot olarak ilk başta beyitlerin sade ve düz cümle olarak verilmesi, kimi yerde kelimenin gramer açısından kimi yerde ise edebî sanatlar açısından ele alınıp açıklanması bakımından Şem'î'nin yazdığı şerhle benzerlik taşımaktadır (Servetiyan, 2010: 24- 26).

2.2.7.5. İran, Hindistan ve Pakistan sahasında yazılan şerhler

1. Zuhûru'l-Esrâr Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: Bu Şerh, Muhammed b. Kavâm b. Rüstem Balhî tarafından 765/1363 yılında yani Nizâmî'den yaklaşık 200 sene sonra yazılmıştır ve en eski şerh olarak tanınmaktadır. Bu şerh mesnevinin tüm beyitlerini açıklamamaktadır. Şarih, anlamını zor bulduğu ve açıklamasına ihtiyac duyduğu yaklaşık 1300 beyti şerh etmiştir. Bu şerh, yanlılıkla başka kişilere de intisap edilmiştir.
2. Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: 1035/1625 yılında 'Abdu'l-'Azîz b. Fahrû'd-Dîn Sühreverdî-i Cunpûrî tarafından yapılmıştır.
3. Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: Gâzî İbrâhîm b. İsmâ'îl Takavî tarafından 1037/1627 yılında yazılmıştır. Bu şerh kısa olmasına rağmen çok ilmi bir şerhtir ve şarih hemen hemen tüm telmihleri açıklamış, Kurân ve hadise istinat etmiş, Sa'dî ve Hâfız'dan örnekler getirmiştir. Takavî bu şerhi yazarken eski yapılan şerhleri de göz önünde bulundurmuş ve genelde irfanî terimleri açıklamıştır.
4. Miftâh-ı Mahzen Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: 1080/1669 yılında Muhammed Habîbu'l-Lâh b. 'Abdu'l-Hafîz el-Hâşimî el-Hasanî el-Multânî tarafından yazılmıştır. Bu kitap Mahzenü'l-Esrâr'ın tam şerhi değildir. Şarih sözcükleri açıklarken onların telaffuzlarını da yazmıştır. Hakânî, 'Azmi, Nâzîrî, Fariyâbî, Hâfız ve Senâyi'den örnek beyitler getirmiştir. Bazı yerlerde edebî sanatları açıklamış ve faydalandığı kitapların ve kaynakların adını vermiştir.
5. Miftâh-ı Mahzen Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: Muhammed Habîbu'l-Lâh b. 'Adu'l-Hafîz el-Hâşimî'nin babası tarafından kaleme alınmış olan ve oğlunun yazdığından farklı bir başlangıca sahip olan bu eserin bir el yazısı Karaçi Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.

6. Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: Muhammed-Rızâ Multânî Lâhûrî tarafından yazılan bu şerh hakkında çok bir bilgi yoktur. Bu kitaptan Pakistan'ın Bahawalpur ilçesinin Çeştiyan kasabasında sadece bir nüsha bulunmaktadır.
7. Şerh-i Mesnevi-i Mahzenü'l-Esrâr ma'a Şerh-i Zuhûru'l-Esrâr: Bu şerh 1881 yılında Zuhûru'l-Hasan Benhûrî (veya Benthûrî) tarafından yazılmıştır. (MuhammedHân, 1993) Bu şerhi Gocazâde, Muhammed b. Kavâm Balhî'nin şerhi altında getirir ve Kavâmî'nin şerhinin Zuhûru'l-Hasan Bethûrî adına ve Zuhûru'l-Esrâr fî Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr unvanı ile yayımlandığını söyler (Gocazâde: 2004).
8. “Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: Mollâ Câmî (ö. 898/1492) tarafından yazılan bu şerh günümüze ulaşmamıştır ama Câmî'nin şerhin hatime bölümünde yazdığı şu sözleri meşhurdur: 500 ya da 1000 açıklanmayan beyit kalmıştır ki kiyamet gününde Nizâmî'nin yolunu kesip kendisine sormak gerekir” (Destgirdi, 2005:181).
9. “Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: Gazî Refî'ü'd-Dîn'in kardeşi 'Abdu'l-Hamîd tarafından yazılan bu şerhin bir nüshası Leningrad'ın İlimler Akademisi Kütüphanesi'nde korunmaktadır.
10. Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: 'Abdu'l-Azîz b. Hasan b. Tâhir Cunpûrî (doğumu: 917/1511) tarafından yazılan bu şerhin 1109/1776 yılında kitabet olunan bir nüshası 1301 numarası ile Asıfiye Kütüphabesi'nde kayıtlı ve muhafaza edilmektedir.
11. Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: Muhammed b. Lâd Dihlevî tarafından yazılan bu şerhte bazı sözcükler ve terkiplerin açıklamasının yanı sıra beytin anlamı da verilmiştir.
12. Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: Muhammed b. Muhammed Sâlih Nasru'l-lâh Demâvendî ('İbret-i Demâvendî) tarafından 1192/1778 yılında bir cüng yazılmıştır. Bu cüngün içinde Nizâmî'nin Şerh-i Mahzenü'l-Esâr'ı da vardır. Bu mecmua içerisinde Demâvendî, Mahzen'in beyitleri altında anlamı zor olan kelimeleri açıklamış, bazen ise beyitlerin bazılarını şerh etmiştir” (Gocazâde, 2004)
13. Mahzenü'l-Esrâr: 1376/1956 yılında Hasan vahîd Destgirdî tarafında tashih edilmiş ve haşiyeler yazılmıştır.
14. Mahzenü'l-Esrâr-ı Nizâmî-i Gencevî: 1995 yılında Kâmil Ahmednejâd tarafından yazılan bir seçme şerhtir.
15. Mahzenü'l-Esrâr-ı Nizâmî-i Gencevî: 1995 yılında Mehdî Mâhûzî tarafından yazılan bir şerhtir.
16. Ahvâl u Asâr ve Mahzenü'l-Esrâr-ı Nizâmî-i Gencevî: Berât-ı Zenjânî tarafından 1991 yılında yayınlanmıştır. Bu şerhte kelimeler üzerinde durulmuş ve sadece anlaşılması çetin veya değişikliklere neden olacak kelimeler açıklanmıştır.
17. Güzîde-i Mahzenü'l-Esrâr-ı Nizâmî: 2000 yılında Rıza Enzâbînejâd tarafından yapılan bir seçme şerhtir.
18. Güzîde-i Mahzenü'l-Esrâr: 1988 yılında 'Abdu'l-Muhammed Ayeti tarafından seçme bölümler olarak şerh yapılmıştır.

19. Mesnevî-i Mahzenü'l-Esrâr: 2007 yılında Nâsır Nîkûbaht tarafından tashih ve şerh edilmiştir.
20. Mahzenü'l-Esrâr: Behruz Servetiyân tarafından 2008 yılında ilk baskısı yayımlanan bu eser Mahzenü'l-Esrâr'ın çetin beyitlerini açıklamaktadır.
21. Surh Güli Gonca Misâl (Güzîde-i Mahzenü'l-Esrâr-ı Nizâmî): 2014 yılında Morteza Mîrhâsemî tarafından yapılan bir seçme şerhtir.

2.2.7.6. Yazarı belli olmayan şerhler

1. “Kâşîfü'l-Esrâr, Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: yazarı belli olmayan bu şerhin ismi, kitabın sonunda kaydedilmiştir.
2. Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: 1230/1814 yılında yazılan bu şerh kitabının yazarı belli değildir” (Muhammedhân, 1993).
3. “Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: yazarı belli değil ve nüsha betimlemesi şu şekildedir: Pakistan'ın Genc-Bahş Kütüphanesi, No: 890/240, Kâtibi: Feyzbahş (orta kısmı için: Nâdir Ali), Hattı: Nestalik, Kitabet: Hicri 12. yüzyıl, 220 yaprak, başı ve sonu düşmüş.
4. Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: Aligîr Azâd Üniversitesi Mevlânâ Azâd Kütüphanesi, Mikrofilm No: 176/3, Hattı: Nestalik, Kitabet yılı: 1249/1833, 69 yaprak.
5. Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: Pakistan Milli Müzesi, Karaçi, No:130/2. Mikrofilm No: 1962, Hattı: Nestalik, Şârihi: belli değil, Kitabet tarihi: 1230/1814.
6. Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: Astân-i Kuds-i Razavî'nin Merkezi Kütüphânesi, No: 12097, Hattı: Nestalik, Tarihsiz ve iki taraftan eksik.
7. Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: Özbekistan, Ebureyhan Biruni Doğu Çalışmaları Enstitüsü, No: 39, Tarihsiz, 225 yaprak.
8. Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: Özbekistan, Taşkent, Özbekistan Cumhuriyeti İlimler Akademisi, No: 2880, Kitabet tarihi: Hicri 14. yüzyılın başları, Hattatı: Muhammed Sıddık Rahmetü'l-lâh, 320 yaprak.
9. Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr: Yazarı bilinmeyen bu şerhten bir nüsha Özbekistan, Ebureyhan Biruni Doğu Çalışmaları Enstitüsü No. 5263 olarak korunmaktadır. Kitabet tarihi: 1045/1635, 248 sayfa” (Gocazâde, 2004).

1.2.7.7. Anadolu sahasında yazılan şerhler

1. Mahzenü'l-Esrâr Şerhi: Çalışmamızın da konusu olan ve XVI. yüzyılda Şem'u'l-lâh Şem'î tarafından kaleme alınan bu şerhte tüm beyitler üzerinde durulmuş ve tek tek tercüme edilerek açıklanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞERHTEN ELDE EDİLEN BİLGİLER

3.1. Nizâmî ve Mahzenü'l-Esrâr ile İlgili Değerlendirmeler

Şem'î Efendî şerh esnasında kimi zaman beyitlerden yola çıkarak kimi zaman ise kendi görüşlerini dâhil ederek Nizâmî ve Mahzenü'l-Esrâr hakkında bilgiler aktarmaktadır:

3.2. Nizâmî ve Nizâmî'nin Kişiliği Hakkında

Nizâmî'nin kişiliği hakkında ve onun gençlik zamanında salih birisi olduğuna bir beyti açıklarken değiniyor:

“Nîst merâ yâ Rabb gûyî ke-râst

Bu hâlet benüm için yokdur ‘aceb kimün için vardur dîrsen şeyh Nizâmî hazretinden kâddesallâhu ta‘âlâ sırrehü’l-‘azîz bu kelîmât hazmen li-nefsühü i‘tibârî iledür zirâ kendüsi civân iken şâlih idügi meşhûrdur. ”(S1: 130b)

Nizâmî'nin arif bir kişiliği olduğunu, murakaba yaptığını ve irfani mertebelerde yüceldiğini kendi şiirlerinden yola çıkarak açıklıyor:

“Der-dü cihân dest hamâ ’il küned

İki cihâna destini hamâ ’il eyler ya‘nî murâqabede iki cihânı ihâtab idüp anda murâdı üzre taşarruf eyler niteki şeyh Nizâmî hazreti kâddesallâhu sırrehü’l-‘azîz bu mertebeye vuşûl bulmuşdur. Murâqabe ne vechle olduğunu beyân eylemege şurû‘ eyledi. ”(S1: 64a, 64b)

“Şekl-i Nizâmî ki hayâl-i men est

Nizâmî’nün şekli ki benüm hayâlimdür

Cânver ez-sihr-i helâl-i men est

Benüm sihr-i helâlîm sebebinden cânîludur. Şeyh Nizâmî hazreti kâdresallâhu ta‘âlâ sırrehü’l-‘azîz rıyâzet ü mücâhide sebebi ile evşâf-ı beşerîyyet ü cismâniyet hâlâş olup melekîyyet mertebesine vuşûl bulduğı için vücûd-i şerîfünü hayâle teşbîh idüp kendüsini ğayir menzelesine tenzîl eyledi ve hayâl mişâl vücûdine hayât u hâlet kendünün rûh gibi hayât-bağş kelimâtindendür diyü kendünün eş‘ârünü rûha teşbîh eyleyüp dir her mürde-dil ki benüm rûh-perver eş‘arımı mu‘tala‘a idüp ma‘nâsını tamâm fehîm eyleye ol kimse mürde-dillikden hâlâş olup zinde-dil olur. Bunda tenbîh budur ki çün bir kimse rıyâzet ü mücâhide ile vücûdini ifnâ idüp hayâl mertebesine erişdire ol kimseden be-her hâl sihr-i helâl meşâbesinde rûh-perver ü hayât-bağş kelimât şâdır olur.” (S1: 70b)

Nizâmî’nin dini ve felsefî görüşünü açıklayan bir mısradâ ise cahillerin düşüncesi neticesinde onu ikfâr (tekfîr) ettiklerini söyler:

“ *Bîş bakâ-yı heme pâyendegân*

Bakâ-pezîr olanların cemî‘isinün bîş ve aqvîsîdur zîrâ Ve yabkâ vechü Rabbike zü’l-celâlî ve’l-ikrâm mücebince Hudâ-yı ‘azza ve cellden ğayri cemî‘-i kâ’inât fânî olıserdür huşûşan ki Küllü şey’in hâlikün illâ vecheh âyetine nisbet cemî‘-i mevcûdât hükm-i ‘ademdedür ve bakâdan bî-behrelerdür. Şeyh-i Ekber hazretlerinin kâdresallâhu ta‘âlâ sırrehü’l-‘azîz vahdet-i vücûda kâ’il olduğı bu ma‘nâ i‘tibârî iledür ve şeyh-i büzürgvârın murâd-ı şerîfî budur ki hakîqatta mevcûd hemân cinâb-ı ahediyyetdür ve vücûd aña mağşûşdur. Bu ma‘nâdan haberdar olmayân bî-akıllar Şeyh hazretlerini ikfâr eylerler ammâ kendüleri kâfir olduklarından ğâfillerdür. Şeyh hazretlerinin kâdresallâhu ta‘âlâ sırrehü’l-‘azîz reveşî hod İnnema’llâhü ilâhüv vâhid âyetinün ma‘nâsine muvafîqdur. Mısrâ‘: Bere ‘arîfân cüz Hudâ hîç nîst

mevtâ ki rûz-ı haşrda cemî‘en zinde olup ebedî hayât u bakâyâ vuşûl bulısarlardur onların bakâ vü hayâtı hem Hudâ-yı ‘azza ve cellnün bakâsı gibi degildür zîrâ onların bakâsına fenâ mümkündür liken Hudâ-yı ‘azza ve cellnün bakâsına fenâ mümkün degildür zîrâ vacibü’l-vücûddur. Mısrâ‘-i şânide bîş bâ’-i ‘Arabî ile olmağ mağalle enesbdür.” (S1: 3b)

3.3. Nizâmî'nin Şairliği Hakkında

Nizâmî'nin şairliği hakkında ise onun şiirlerine istinaden mümtaz bir şair olduğunu ve diğer şairlerin onun karşısında solgun ve değersiz kaldığını, ona boyun eğdiklerini beyan eder:

“Pîş-i Nizâmî be-hisâb îstend

Lîken Nizâmî'nün huzûrunda hisâba tûrurlar ya' nî cemî'-i şu'arâ aña ser fûru idüp şî'irde anuñ 'ulüvv-i kadrine ve ögündüklerinden 'âlî idügüne i' tirâf eylerler.

Û diger est in digerân kîstend

Zirâ û ki murâd şeyh Nizâmî'dür pâye-i şî'irde mümtâz u ziyâde 'âlî vü müsellimdür bu ğayri şâ'irler kimlerdür ya' nî aña nisbet ziyâde dñnlardur ve şî'irleri hem anuñ şî'rine nisbet ziyâde pestdür.”(S1: 58a)

Diğer bir yerde ise, Hüsrev Dehlevî'nin kendisinin yazdığı Hamse naziresini övdüğünde Şem'î Efendî kendisi bizzat iki hamseyi okuduğunu beyan ederek Nizâmî'nin Hamse'si, Dehlevî'nin Hamse'si karşısında mucize mertebesinde olduğunu ifade eder ve kendi sözlerine kanıt olarak Hüsrev-i Dehlevî'yi hırsız olarak nitelendiren bir beyti örnek gösterir ve beyti yazan şairin ise insaflı birisi olduğunu beyan eder:

“Her ki pes âmed sereş endâhtem

Her kim ki benüm ardımca geldî anuñ başını atdım ya' nî kesdim ya' nî faşâhat u balâğatla i'câz mertebesinde hâdden bîrñ rengin ü ğarîb şî'r dedim ki aña nazîre dimege bir şâ'ir kâdir olmadı. Hüsrev-i Dihlevî ve şu'arâdan hem bisyâr kimse egerçi anuñ Hamse'sine cevâp tarîķi ile kitâplar dediler lîken bir şâ'ir anuñ Hamse'si gibi dimege kâdir olmadı. Hüsrev-i Dihlevî'nün Hamse'si anuñ Hamse'sine bir müşâbih olduğı içün mağrûr olup tefâhur tarîķi ile dedi.

Beyit:

Kevkebe-i husreviyem şüd bülend

Gulgule der-gür-ı Nizâmî fikend¹

Ebâb-ı inşâfdan bir şâhib-nazar Hüsrev-i Dihlevî’i redd tarîkı ile bu beyti dedi. Beyit:

Düzd-i Nizâmî tu-î ey hod-pesend

Mertebe-i düzd ne-gerded bülend²

Bu Şem‘i’i haķır hem şeyh Nizâmî hazretinüñ ve hem Hüsrev-i Dihlevî hazretinüñ Hamse’sini tamâm gördüm ve muţala‘a eyledüm el-haķķ şeyh Nizâmî hazretinüñ Hamse’si i‘câz mertebesinde idügi şâhib-nazarlara ziyâde rûşen ü zâhirdür. Tiğ zi elmâs beytinden Şeyh’uñ velâyet ü kerâmeti ziyâde âşikârâdur.” (S1: 58b)

Nizâmî’nin iyi bir şair olduğu ve o yüzden de etrafındakiler tarafından kıskançlık ve taassuba uğradığı için dünyada şöhet kazanmasına rağmen can korkusundan hiç bir yere gidemediğini ve şehir içinde mahpus kaldığını da şu mısrayı açıklarken beyan eder:

“Ber-me-keş âvâze-i nazm-ı bülend

Bülend ü laţif nazmuñ âvâzesını yukarı çekme ya‘nî fenn-i şi‘irde şîrin-güylıgla cihânda meşhûr olma.

Tâ-çü Nizâmî ne-şevî şehr-bend

Tâ Nizâmî gibi şehir-bend olmayasun ya‘nî etrâfa hareket eylemege kâdir olmayup şehirde bir maĥbûs gibi kalmayasun şeyh Nizâmî hazretleri egerçi genc kanâ‘atinde karar eylemişdi liken erbâb-ı ĥased ü aşĥâb-ı ta‘aşşubuñ zararından şehrinde bir cânêbe gitmege kâdir degil idi zîrâ anlar fûrşat bulduķda Şeyhî rahmetullâh be-her ĥâl helâk eylemege kaçd eylerlerdi lâ-cerem şehrinde taşra çıkup bir cânêbe gitmedi.” (S1: 223a)

¹ “ Benim Hüsrevlik yıldızım yüceldi ve Nizâmî’nin kabrine bir velvele düştü.”

² “ Nizâmî’nin hırsızın sensin ey bencil; hırsızın makamı yücelmez.”

3.4. Mahzenü'l-Esrâr Üzerine Düşünceler

3.4.1. Mahzenü'l-Esrârın İçeriği

Mahzenü'l-Esrâr'ın konusu ve içeriği hakkında Şem'î “*Şeyh Nizâmî hazretlerinin kıddesallahu ta‘âlâ sırrehü'l-‘azîz Mahzenü'l-Esrâr-nâm kitâbı ki ‘ucûbe-i kütüb-i ehl-i cihân ve maḳbûl u maḳbû‘-i şâhib-dilân. Bir kitâb-ı mustaṭâbdür ki esrâr-ı sübhânî vü rümûz ü nikât-ı yezdânî vü me‘ârif-i ḥayât-baḥş-ı rahmânî vü naşâyih-i şevḳ-fezâ-yı şamedânî ve ḥikâyât-ı dil-peḫr-i rūḥânî vü fevâid-i sebeb-i se‘âdet-i câvidânî vü faşâḥat u belâgat-ı sübhânî birle memlû vü pürdür.*” (S1: 2b) ve “*Ḥazret-i Şeyh kıddesallahu ta‘âlâ sırrehü'l-‘azîz fenn-i şî‘irde kendünün kemâl-i ḳudretini izhâr eylemek içün bu vechle laṭif ü rengin ḥayâlât u teşbihât u isti‘ârât u zurûb-ı emsâl ihtiyâr idüp kendünün siḥirveş eş‘ârında zıkr eylemişdür.*” (S1: 96a) ifadelerine yer vermiştir.

4.3.2. Mahzenü'l-Esrâr'ın Yazılışı ve İthafı

Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr kitabını genç yaşta yazdığı ve dolayısıyla yaşlı şairlerin ona haset ettikleri şu mısra da açıklanmıştır:

“*Yūsufî'yem bîn u be-men ber-me-gîr*

Benüm Yūsuf'lığıma nazar eyle ve baña ta'n eyleme Yūsufî'yem bîn benüm Yūsuf'lığımı gör ma'nāsına olmaḳ hem laṭifdür. Gürgân-ı pîrden murâd şeyh Nizâmî hazretlerinin zamânında olan gürg-sîret koca şâ'irlerdür ki ḥasedlerinden aña intikâm eylemege ḳaşd eylemişlerdür şî‘irde cemî‘isine gâlib olduğı içün Yūsufî'yem kelimeseyle işâretdür ḥazret-i Yūsuf'ın ḥüsnde nazîri olmaduğı gibi fenn-i şî‘irde kendünün nazîri olmaduğına ve hem bu beyit-i meşrûḥdan zâhir olan budur ki şeyh Nizâmî ḥazretleri bu kitâbı civân iken dimiş pîrlerin zemmi ḥuşûşunda vâḳi‘ olan kelimât ‘azîz pîrlerden ötürî degildür belki ‘avâmuñ pîrleri içündür.” (S1: 190b, 191a)

Şem'î Efendî, Nizâmî'nin kitabını Behrâm Şâh adına yazdığı ve ilk olarak kitabı onun okuduğunu, Behrâm Şâh'ın kim olduğı, hakkındaki bilgileri şu beyitlerde açıklamıştır, ayrıca Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr karşılığında aldığı para hakkında da Kemâl Pâşâzâde'nin Nigâristân kitabında getirdiğı bilgileri aktarmıştır:

“Ne meges-i ũ şeker-âlâ-yı kes

Ne anuñ megesi kimsenüñ şekerine bulaşıcıdur ya‘nî bu kitâb Behrâm-Şâh’dan ğayri bir kimsenüñ nāmına deninmemişdür ve bu kitâbda şu‘arānuñ eş‘ârından bir şi‘ir yokdur ve bu kitâbı Behrâm-Şâh’dan evvel kimse okumamışdur”(S1: 56a)

“Nām dü âmed zî-dü nāmūs-gâh

İki nāmūsghāhdan nām iki geldi.

Her dü müseccil be-dü Behrâm-Şâh

Her iki nāmūs-gâh iki Behrâm-Şâh’la müseccil idi egerçi Behrâm-Şâh ikidür ve murād olunān hōd birisidür lâ-cerem şeyh Nizāmî hāzreti qāddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘azîz bu kitâpda iki Behrâm-Şâhı zıkr idüp murādı kağsı idüğünü beyān eyleyeserdür. Nāmūs-gâh taht-gâh ma‘nāsınadır.

Ān zerî ez-kān-ı suhan rîhte

Ol bir Bahrām-Şâh ki murād kendünüñ zamānında Ġazneyin pâdişāhı olan Behrâm-Şâh-ı ‘Acemî’dür. Eski ma‘denden bir altun dökmüşdür ya‘nî hasīsür.

V’în derî ez-baħr-ı nev engihte

Ve bu Behrâm-Şâh ki murād Behrâm-Şâh-ı Rūmî’dür yeñi deryādan bir dürr peydā eylemişdür ya‘nî bu Behrâm-Şâh şahīdür. Bu beytün ma‘nāsı egerçi bu vechle meşhūrdur līken bu vech-i şānī mahalle enseb idügi aşhāb-ı dile rüşen ü zāhirdür. Ol Behrâm-Şâh ki murā Behrâm-Şâh-ı ‘Acemî’dür ki Ġazneyin pâdişāhi idi eski ma‘denden zuhūr u vücūd bulmuş bir zerdür ya‘nî qadr u i‘tibārda zer meşābesindedür ve bu Behrâm-Şâh ki murā Behrâm-Şâh-ı Rūmî’dür deryā-yı cedīdden vücūd ü zuhūr bulmuş bir dürrdür ya‘nî qadr u şerefde dürr meşābesindedür hulāşa-i kelām budur ki Behrâm-Şâh-ı ‘Acemî şeyh Nizāmî hāzretinüñ qāddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘azîz qadrini bilmeyüp aña iltifāt ü i‘tibār eylemediği içün bu Behrâm-Şâh-ı zamm eyler ve Behrâm-Şâh-ı Rūmî egerçi nev-peydādür līken Şeyh hāzretinüñ ‘ulüvv-i qadr u ‘azm-ı şānını fehm idüp aña re‘āyet ü ihsān eylediği içün anı medh eyler ve medhi kıyāmete degün bâkî kalduğına şekk ü reyb yokdur.”(S1: 56b, 57a)

“*Hāk-ı merā ġāliye-i ser künend*

Ta‘zīmen benüm hākımı başlarına ġāliye eylerler ya‘nī benüm hākımı ġāliye-i ser meşābesinde tutarlar murād budur her kim ki Server-i kā’ināt ‘alayhi afzalu’ş-şalavāt cān u dilden ta‘zīm idici ola ol kimse cihān hālkından be-her hāl i‘zāz ü ihtirām görüp ‘azīmu’ş-şān olur. Ġāliye hoş-büy bir terkibdur. Serāndan murād mülūk ü selāṭīn ü aşhāb-i devletdür. Der-medḥ-i Melek Faḥrū’d-dīn Behrām-Şāh Kemāl Pāşāzāde’nün-Nigāristān-nām kitābında meşṭurdur ki Şeyḥ Nizāmī ḥazretleri ḳaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘azīz çünki bu Maḥzenü’l-Esār-nām kitābını tamām idüp Behārām-Şāh-ı Rūmī’nün ḥuzūr-ı şerīfine irsāl eyledi Behrām-Şāh cān u dilden ḳabūl idüp anuñ muḳābelesinde aña on biñ dīnār u ziyāde laṭīf u rāh-vār bir ḳatır irsāl eyledi ol ‘ālī himmet ü şāḥīb mürüvvet pādişāha şad-hezār taḥsīn olsun ki ḳadr-şinās imiş ve ‘āḳıbet-bīnlikden tamām behresi vār imiş zirā ol kitāb-ı şerīf anuñ nāmına olduğı içün ḳıyāmetde degün anuñ nāmı zıkr olunur ḥālbu ki ol dīnār u reh-vār esterden zerre eşer ḳalmamışdur pes zehī sa‘ādet ol şāḥīb devlete ki anuñ nāmına kitāplar deyinmiş ola her zamānda hem ḥayır du‘ādan behre-ver olur ve hem cihānda ḳıyāmete degün nāmı bāḳī ḳalur.”(S1: 48a, 48b)

Nizāmî’nin kitabını diğerk padişahlar adına etmediğı için de onların tarafından cefa, haksızlık ve hakarete uğradığını fakat bu hakaretlerin Nizāmî’nin daha da ün kazanmasına neden olduğunu açıklar:

“*Mī-şekenendem heme çün ‘ahd-i ḥiṣ*

Kendü ‘ahdini şikest eyledükleri gibi beni şırlar ya‘nī baña cefā vü ihānet idüp ḳalbimi perīşān eylerler. Serandan murād pādişāhlardur ki ieyḥ Nizāmī ḥazretleri Maḥzen-i Esrār-nām kitābını anlaruñ nāmına demedüğü içün ta‘āşşüb ṭarīḳi ile anuñ şı‘rini ḳadḥ idüp cefā vü ihānet semtine sālīk olmuşlardır.”(S1: 221a)

“*Ne-şkenem er bi-şkenem efzūn şevem*

Ben şınamazum farzen eger şınam ziyāde olurum zirā māh bir zamān nuḳşān-pezīr ü bir zamān bedir olur hem-çünān anlaruñ ḳadḥ u zemmi vü cefā vü ihāneti şeyḥ Nizāmī ḥazretlerinüñ ziyāde şühret ü i‘tibārına sebep olmuşdur.”(S1: 221b)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞERH-İ MAHZENÜ'L-ESRÂR

4.1. Dibace

Şem'î efendî *fihrist* bölümünden sonra *dibâce* kısmına yer vermiştir.

4.2. Besmele-Tevhîd

Şem'î Mahzenü'l-Esrâr'ın şerhine *besmele* ile başlamış ve sonra *tevhide* geçmiştir. Tanrı'nın sıfatlarını söyledikten sonra insanın yaratılışı ve onun tüm varlıklardan üstün olduğuna değinmiştir. İnsanın topraktan yaratılmasına rağmen Tanrı'nın sıfatlarının onda yansımaya, yerin yüzündeki ve göklerdeki her şeyin insan için yaratıldığı ve onun emrinde olduğunu ayetlerden örnek getirerek açıklar ve insanın Tanrı sıfatının mazharı olduğunu beyan eder.

4.3. Na't

Şem'î Efendî Hz. Muhammed'in *na'tine* selam ve selevatla başlamış ve, “Der-na't-i seyyedi'l-enbiyâi ve'l-mürselîn ve hâtemü'n-nebiyyin ve şefî'e'l-muznebin şallallah-u te'alâ aleyhi ve selem” başlığı altında Peygamber Efendi'nin yaratılanların arasında en şerifi olmasına ve Tanrı'nın yeri göğü onun hatırına yarattığı konuları ile devam etmiştir. Son olarak da Peygamber Efendi'nin tahiyyetine ve onun seçilmiş evladı ve ashabı övgüsü ve selamına yer vermiştir.

4.4. Sebeb-i Şerh

“*Sebeb-i şerh şüden-i kitâb-i Maḥzenü'l-Esrâr ez-ân-i şeyḥ Nizâmî ḳaddesallāhu ta'alâ sırrehü'l-'azîz*” başlığı altında yazılan bu bölümde ise kendisinden önce kimsenin bu manevi hikâyeler, ilahî sırlar ve nükteler, hayat verici bilgilerle dolu kitabın şerhine başlamadığını ve bu kitabı kendisinin yapacağı şerhten önce kimsenin şerh etmediğine değinir. Kitabın daha önce kimse tarafından şerh edilmemesine ise Mahzenü'l-Esrâr'ın tuhaf atasözleri, sayısız garip deyimler ve gizli anlamlarla dolu olmasını neden gösterir ve kendisi

için de bu kitabın şerhinin zor olacağına fakat Mesnevî-i Türkçe'ye şerh ettiği için bu ağır işin de üstesinden geleceğini söyler.

4.5. Kitabı Sunduğu Kişiyi Medhiye ve Dua

Bu bölümde ilk başta Şem'î Efendî, sultan Muhammed Han hazretlerinin devleti ve saltanatının berkarar olması için dua eder ve daha sonra Mahzenü'l-Esrâr şerhinin ortaya çıkışına vesile olan ve maddi ve manevi desteklerinden yararlandığı Sultan Muhammed Han'ın kapı ağası olan Gazanfer Ağa'dan bahs ederek teşekkür amaçlı onun ilmi, marifeti, cömertliği ve insafı hakkında övgü dolu münşiyane bir ifadelere yer verir ve onun için dualar ettikten sonra bu bölümü kapatır. Bu bölümden hemen sonra ise Mahzenü'l-Esrâr'ın şerhine geçilir.

4.2. Şerhin Kaynakları

Edebiyatta eğitici mesnevilerin en değerlilerinden olan Mahzenü'l-Esrâr, Nizâmî'nin tıp, hikmet, nücum, irfan ve diğer konularda olan engin malumatı sayesinde hem zengin hem de herkes tarafından kolayca anlaşılmayacak bir hal almıştır. Beyitlerdeki icazlar, derinlikler ve çetrefillikler bu mesnevinin âlimler ve bilginler tarafından defalarca şerh olunmasına neden olmuştur fakat çok defa şerh edilmesine rağmen henüz anlamları belirsiz ve çözümsüz kalan beyitler bulunmaktadır. Bunun nedeni ise okunuş farklılıkları, nüsha çeşitlilikleri, tam tenkitli ilmi metnin elde edilememesi, anlam zenginliği, derin irfani ve felsefi anlamlara yer verilmesi ve benzeri sebeplerde gizlidir; dolaysı ile mesneviyi şerh eden kişinin de derin bilgilere sahip olması gerekmektedir. Bu tür mesnevileri şerh etmek için tüm irfani ve ahlaki eserlerin temelinde bulunan Kurân ve hadise hâkim olmak lazımdır.

Farsça eserler ile ilgili yaptığı tercümeler ve şerhleri ile ün kazanan Şem'î Şem'ullâh, en son yaptığı Mahzenü'l-Esrâr şerhinde de çok başarılı bir şekilde kendini göstermiştir. Şem'î Efendî, bu eseri ihtiyarlık zamanında yani bilgi birikiminin tam olduğu ve diğer yaptığı şerhlerin deneyimlerinin de getirdiği tecrübe sayesinde kaleme almıştır ve eser, bu açıdan çok önemlidir. Şem'î Efendî Mahzenü'l-Esrâr hakkında ve bu mesneviyi şerh etme amacını eserinin giriş kısmında şu şekilde açıklamıştır:

“Sebeb-i şerh şüden-i kitâb-i Mahzenü’l-Esrâr ez-ân-i şeyh Nizâmî kâddesallâhu ta‘âlâ sırrehü’l-‘azîz. Şeyh Nizâmî hazretlerinin kâddesallâhu ta‘âlâ sırrehü’l-‘azîz Mahzenü’l-Esrâr-nâm kitâbı ki ‘ucûbe-i kütüb-i ehl-i cihân ve maḳbûl u maḳbû‘-i şâhib-dilân. Bir kitâb-ı mustaḫabdür ki esrâr-ı sübhânî vü rûmûz ü nikât-ı yezdânî vü me‘ârif-i hayât-baḫş-ı rahmânî vü naşâyih-i şevḳ-fezâ-yı şamedânî ve ḫikâyât-ı dil-peḫr-i rûḫânî vü fevâid-i sebeb-i se‘âdet-i câvidânî vü faşâḫat u belâğat-ı sübhânî birle memlû vü pürdür. Bu zamâna degün aşḫâb-ı dilden bir kimse bu kitâbuñ şerḫine ‘azm ve şürû‘ idüp müşkilâtını ḫall u ‘ayân ve ıstılâḫâtını keşf ü beyân eylememişdür zîrâ anda bisyâr zürûb-ı emşâl-i ‘acîbe vü bî-şimâr ıstılâḫât-ı ğarîbe vü semâ‘e mevḫûf isti‘mâlât-ı ḫafîye derc olunmuşdur. Bu kitâb-ı şerîf egerçi ziyâde şa‘b u müşkildür lîken Himmetu’r-ricâl taḫla‘u’l-cibâl ḫasebince bu ḫalîlû’l-bizâ‘at Şem‘i-i ḫaḫîr-i pür-taḫşîr ki Ḥudâ-yı ‘azze ve cellnûñ ‘ama nevâle-i tevḫîḫ ü ‘inâyeti ile hazret-i Mevlâ’nuñ kâddesallâhu ta‘âlâ sırrehü’l-‘azîz Meşnevî-i şerîfini lisân-ı Türki ile şerḫ eyleyüp müşkilâtını ḫall u beyân eyledüm bu ḫuşûşda hem eger tevḫîḫ ü ‘inâyet-i Bârî ‘azze ismuḫu yârî kılsa bu kitâb-ı pür-nikâtı hem kemâ-yenbağı şerḫ idüp müşkilâtını rûşen eylerüm.” (S1, 2b)

Şem‘î Efendî Nizâmî’nin Mahzenü’l-Esrâr mesnevisini, yeryüzündeki kitapların ucubesi, gönül erbabı tarafından beğenilmiş ve kabul görmüş olarak nitelendirir. Manevi sırlar ve ilahî nükteler, remizler ve marifetlerle dolu olduğunu, şevk arttırıcı, eğitici ve beğenilen hikâyelere bürünmüş olduğunu ve okuyanların ebedi saadetine neden olacağını belirtir. Şerh sebebi olarak da onun zammına kadar bu kitabı kimsenin şerh etmemiş, zor yerlerini açıklığa kavuşturmamış olması ve içindeki ıstılahların çözümlenmemesini neden olarak göstermektedir. Şem‘î bu eserin şerh edilmemesine eserin içindeki çok sayıda getirilen garip atasözleri, çetrefilli kullanılan tabirler ve gizli anlamları gerekçe olarak göstermektedir. Tanrı’nın yardımlarıyla Mevlânâ’nın Mesnevî’sini Türkçe’ye şerh edip açıkladığı gibi bu eseri de açıklayacağını beyan eder.

Şem‘î bu eseri şerh ederken çeşitli kaynaklardan faydalanmıştır. Kimi zaman örnek getirdiği beyitlerin kimden ve hangi kitaptan olduğunu belirtir kimi zaman ise sadece yazarın veya şairin ismini getirmekle yetinir.

Yaptığı şerhlerden Şem‘î Efendî’nin Türk, Fars ve Arap dili ve edebiyatlarına da çok iyi derecede vâkıf olduğunu anlayabiliriz. Şem‘î Efendî’nin Mahzenü’l-Esrâr’ı şerh

esnasında beyti daha etkili bir şekilde açıklamak ve anlatmak ve metnin daha doğru anlaşılması için kullandığı kaynakları metin içerisinden çıkararak şu şekilde sıraladık:

4.2.1. Kur'an

Mahzenü'l-Esrâr'ın metninde geçen ayetler veya alıntılanan, hatta sadece işaret edilen yerlerde bile şerh esnasında Şem'î Efendî ayetin tamamına veya en ünlü olan kısmına yer vererek mısra ve beytin anlamını açıklığa kavuşturmuştur:

“Bismillâhi'r-Raḥmân i'r-Raḥîm

Hest kilîd-i der-i genc-i ḥekîm

Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm ḥekîmüñ ya'ni cemî'-i eşyâ-yı ve cemî'-i aḥvâli ḥikmetle zuhûr u vücûda getürücü Hudâ-yı 'azze ve cellnüñ rûḥânî ve nûrânî gencî ğapûsunuñ miftâhidür. Genc-i sübhânîden murâd bunda Kurân-ı 'azîmdür ki sûre-i Fâtihâ aña bâb muşâbesindedür ve cemî'-i laṭîf ü ḥalâl aḥvâl u ḥâlât hem Besmele ile şurû' olunur ve hem kalam levḥ-i maḥfûẓda evvel Besmele-i yazmışdur.”(S1: 3a)

Beyitlerde bir ayetin meali kullanılmış olsa şerhte ayetin tam şeklinin verilmesine özen gösterilmiştir:

“Hem meḥek ü hem zer ü hem şîrefî

Ḥazret-i Âdem 'aleyhi's-selâm hem meḥekdür zîrâ Şeyṭân'ıñ zât-ı nâ-pâkında pinhân olan küfr ü 'inâd u istikbâr anuñ vücûdı sebebi ile zuhûr buldı ve hem melâ'ike anuñ sebebi ile ḥacel olup da'vî vü inâniyetden fâriğ oldılar ve anuñ kemâl u 'ulüvv-i ḳadrine ve kendülerinüñ 'acz u ḳuşûrına mü'terîf oldılar [Ve hum] liyebluvekum eyyukum aḥsenu 'amelen ḥasebince insanuñ se'îd ü şaḳîsı anuñ vücûdundan zâhir olmuşdur ve hem zerdür ya'ni zer gibi ziyâde 'azîz ü laṭîfdür ve hem şîrefîdür zîrâ Ve 'alleme âdeme'l-esmâeḥasebince cemî'-i eşyânuñ sırr u ḥaḳîḳatı aña zâhir ü ma'lûm oldı ve vücûd-ı insân cemî'-i eşyâyı câmi'dür zîrâ rûḥ i'tibârı ile 'âlem-i kübrâ vü cism i'tibârı ile 'âlem-i şuğrâdur ve hem anuñ zâtında şîfât-ı ilâhiye mûndericdür.”(S1: 103a)

4.2.2. Hadis

Şerhte kullanılan hadisler, kimi zaman sahih olan hadisler kimi zaman ise sahih olmayan ama edebiyatta sık sık rastladığımız hadislerdir. Hadisler bazen mısradan hemen sonra açıklanır bazen ise ortak mazmunlu birkaç beytin sonunda verilir.

Sahih hadis örneği:

“Cünbiş-i evvel ki kalem ber-girift

Evvel cünbiş ü hareketi ki kalem tutdı ya‘nî kalemden evvel hareket ki şâdır oldu

Harf-i nuḥustîn zi-suḥan der-girift

Evvelki harfî sözden tutdı zîrâ Hudâ-yı ‘azze ve cell çünkü kalemi halk eyledi Uktub yâ kalem dedi Fe-kâle: Mâ uktubu? dedi Hudâ-yı ‘azze- ve cell dedi Uktubu mâ-huve kâ’inun ilâ-yevmi’l-kıyâmete. Bu hadîş-i şerîfde ki vâkı‘ olmuşdur Evvelu mâ-ḥalâka’l-lâhu nûrî. Evvelu mâ-ḥalka’l-lâhi rûhî. Evvele mâ-ḥalka’l-lâhu el-kalem. Bu üçden murâd ḥaḳîkat-i Muḥammediyye’dür pes ḥaḳîkat i‘tibârî ile birdür bu vech hem mümkündür. cünbiş-i evvel ki kalemi vücûda getürdi Hudâ-yı ‘azze ve cell evvelki harfî sözden tutdı ya‘nî Hudâ-yı ‘azze ve cell çünkü kalemi halk eylemek istedi Kün dedi ḥulâşa-i kelâm budur ki çün mevcûdâtun icâdına şürû‘ sözle oldu ki murâd Kün’dür. Cünbiş-i evvelden murâd Hudâ-yı ‘azze ve cellnün irâdet-i ezeliyyesidür eşeri ol zamânda zâhir oldu zîrâ Hudâ-yı ‘azze ve cell cemî‘-i mevcûdâtдан evvel kalemi halk eyledi. ”(S1: 59b, 60a)

Sahih olmayan hadis örneği:

“Munṭazar-ı naḳd-i çihil-sâlegîst

Kırk yıllık naḳide munṭazardur zîrâ ‘aḳıl u ṭab‘ kırk yıla degin teraḳḳî vü tezâyüddedür kırk yıldan sonra tedennî vü nuḳşâdadur lîken her iki hâlet tedric i‘tibârî iledür ve i‘tibâr kırk yıla olduğına ḥikmet budur ki Hammertu tînete Âdeme be-yedeḥi erba‘îne şabâḥen ḥasebince ḥazret-i Âdem’ün ‘aleyhi’s-selâm cesed-i laṭîfî kırk güne dek kemâl-peḫîr oldu lâcerem ol hâlet ‘umûm üzre oldu.”(S1: 74b)

4.2.3. İslam Tarihi ve Peygamberler Tarihinden Alıntılar

Konu ile ilgili olan yerlerde beytin anlamını okuyuculara daha iyi anlatmak için İslam ve peygamberler tarihine başvurulmuş ve destekleyici örnekler verilmiştir:

“Ğurbeteş ez-Mekke ħababet-sitān

Anuñ ħurbeti Mekkedden ħabābet alıcıdur zīrā çünki Mekke-i mükerremenüñ kâfirleri anuñ ol şerīf şehirden hicret eylemesine sebep oldılar ba‘d-ı zamān çünki ol şehri fetḥ idüp anlardan ħarāc aldı zīrā server-i kâ’ināt ‘alayhi afzālū’s-şalavāt eger anlaruñ sebebi ile şehirden gitmeyeydi anlardan ħarac almazdı. Ħabābet ħarac ma‘nāsınadur.” (S1: 21a)

Gördüğümüz beyitte peygamber Efendî’nin Mekke’den Medîne’ye hicret etmesi ve daha sonra Mekke’yi ele geçirip oradakilerden harac almasına işâret edilmektedir.

“Yūsuf ez-ān āb ‘ayānī ne-dīd

Yūsuf peygāamber ‘aleyhi’s-selām ol ābdan bir ‘ayān ve eşer görmedi.

Cüz resen ü delv nişānī ne-dīd

Resen ü delvden ħayri bir nişān görmedi murād budur ki Yūsuf peygāamber ‘aleyhi’s-selām birāderlerünüñ cevri ü cefāsına giriftār olup ‘ākıbet ‘azīz-i Mısr olduğı içün ħūy-ı ħabūlden mahrūm oldu zıkr olunan ebyātdan her beyit peygāamberüñ ħāline münāsib zıkr olunmuş ez-ān ābdan murād ħūy-ı ħabūldur.” (S1: 44b- 45a)

Burada Hazret-i Yusuf’un kardeşleri ile ilgili hikâyesi açıklanmaktadır.

4.2.4. Evliya Menkıbelerinden Alıntılar

Şem‘î Efendî gereken durumlarda evliya menkıbelerinden ve velilerin sözlerinden ve hayatlarından alıntılar yaparak beyitlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Bu beyitte Râbi‘a ile ilgili o meşhur hikâyeye yer vermiştir:

“Rābi‘a bā-rābi‘-i ān heft merd

Rābi‘a ol heft merdūn rābi‘ine

Gīsū-yi hod-rā bi-niger tā-çi kerd

Nazar eyle gör tā kendünün gīsūsına ne eyledi ya‘nī Rābi‘a ḥazreti beyābānda bir şusuz kelbe rast geldi ip yok idi ki kuyudan āb çeküp kelbe vire pes orada fī’l-ḥāl gīsūsını kesüp ip gibi idüp anuñla şu çıkarup ol kelbe virdi andan sonra mā-sevādan ferāgat idüp ‘üzlet ü ḥalvet ihtiyār eyledi. Şeyḥ ‘Aṭṭar ḥazreti ḳaddesallāhu sırrehü’l-‘azīz Mantıḳu’t-Ṭayr-nām kitābında aña tācū’r-ricāl dimişdür. Rābi‘adan murād Rābi‘a-i ‘Adviyye ḥazret idür ki Başre’dendür ve Ḥasan Başrī ḥazreti ile mu‘āşırdur. Rābi‘den murād şu virdügi kelb Rābi‘uhum kelbuhum. i‘tibārı ile heft merdden murād Aşḫāb-ı Kehf’dür. Rābi‘a münāsibeti ile bu kelb Aşḫāb-ı Kehf’ün kelbi menzilesine tenzīl olunmuşdur.”(S1: 125a-125b)

Bu beyitte Ene’l-Hakk kelimesini kullanan Mansûr Hallâc hakkında açıklama verilmiştir:

“Cüz tu ki yâred ki-Ene’l-Ḥaḳḳ zened

Senden ḡayri kim ḳādir olur ki Ene’l-Ḥaḳḳ ura ya‘nī Ene’l-Ḥaḳḳ diye şeyḫ Mansûr ḥazretī ḳaddesallahu tā‘ālā sırrehü’l-‘azīz Ene’l-Ḥaḳḳ dedügi için vücūdı maḥv u mün‘adim oldı zīrā bu kelām hemān Ḥaḳḳ sübhānehü ve ta‘ālā ḥazretine lā’iḳdür. Celle şa’nühü.”(S1: 12b)

4.2.5. Tasavvufî-Edebî Eserlerden Alıntılar

Şem‘î Efendî kendisi büyük bir âlim ve bilgin bir kişiliğe sahip olduğundan ötürü şerh esnasında, vukufu olan Fars, Arap ve Türk edebiyatı bilhassa da daha önce şerh yaptığı Farsça eserlerden alıntılar yapmıştır. Bu alıntılar bazen bir mısra, bazen ise bir veya birkaç beyit olarak ortaya çıkar:

4.2.6. Hâfız Dîvânı'ndan Alıntılar

“Z’ānki yekī ne-knī ü gūyi hezār

Zîrā ki bir nesne eylemezsün ü biñ söz söylerün ya ‘nī senün hālden behre vü naşibuñ yokdur hemān kıl ü kālda kalmışsun bülbüle haṭāb i‘tibāriyle hezār be-gāyet laṭīf vāḳi‘ olmuşdur zîrā hezār egerçi bunda biñ ma‘nāsınadur liken ba‘zı maḥalde hezār-bülbül gibi hoş-nevāy mürğ ma‘nāsına daḥı gelür niteki ḥāce Hâfız’uñ raḥmetullāhi ‘aleyh bu mısrā‘inde vāḳi‘dür. Mısrā‘

‘Andelībān-rā çe piş āmed hezārān-rā çe şüd

‘Andelīb hezārūñ ğayri idügi bu mısrā‘dan zāhirdür.” (S1: 222b)

Örnek getirdiğimiz bu mısra da Şem‘î Efendî *hezār* kelimesini açıklamak için Hâfız’dan bir mısra getirmiştir.

4.2.7. Sa‘dî’nin Bostân’ı

“Pîri ü şad ‘ayb çünin güfteend

Pîrlik ü yüz ‘ayb böyle dimişlerdür. ‘Acem’ün zurûb-ı emşâlındendür pîrî ü şad ‘ayb. Pîrlik egerçi şad ‘ayb belki hezār ‘aybdur liken Hudâ-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuhu pîr bendesine ‘azâb eylemege şerm tutduğı i‘tibāla pîrlik civānlıkdan ūlā idügi ziyāde zāhirdür niteki şeyḥ Sa‘dî ḥazreti ḳaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘azîz Bostân-nām kitābında bu beyitle bu ma‘nāya işāret eylemişdür. Beyit:

Dilem mî-dehed vaḳt vaḳt in ümîd

Ki Haḳḳ şerm dāred zi-mû-yı sefid ” (S1: 130b)

Şem‘î bu mısranın anlamını açıklamak için Sa‘dî’nin Bostân’ından bir beyit getirmiştir.

4.2.8. Sa‘dî’nin Gülistân Kitabı

“*Yek nefes est ânke be-dû zindeî*

Bir nefesdür o ki anuñ sebebi ile dirisün zîrâ dünyānuñ hayâtına i‘timād u i‘tibār yoqdur. Şeyh Sa‘dî hâzreti kıddesallahu sırrehü’l-‘azîz Gülistân-nâm kitâbunuñ hikmet bâbında demişdür. Cân der-ħimāyet yek demst ü dünyā vücûdi-i miyân-i dü ‘adem.” (S1: 110b)

Bu örnekte ise Şem‘î insanın yaşamının bir nefese bağı olduğunu Gülistân’dan bir parçe getirerek daha kapsamlı bir şekilde anlatır.

4.2.9. Mevlânâ’nın Mesnevî’si

“*Reng-i ‘asel der-mey-i nâb efkened*

Şâfî şerabı ‘asel rengine birağur ya‘nî şâfî şarâbı şâfî ü laţîf ‘asel eyler. Hâzret-i Mevlâna kıddesallahu ta‘âlâ sırrehü’l-‘azîz Meşnevî-i şerîfinde getürmüşdür ki bir veli bir ħuşûş içün kendüsine qarîb olan mey-ĥânelerün cemî‘en şarâbını şâfî ‘asel eyledi murâd evliyâ ‘ü’llâhuñ kemâl-i kudret ü taşarruflarını beyândur.” (S1: 141a)

Şem‘î Efendî bu mısrayı açıklarken Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde geçen bir hikâyetten faydalanarak mısranın anlamını açıklığa kavuşturmaktadır.

4.2.10. Câmi’nin Sübhatü’l-Ebrâr’ı

“*Dil ki zi-cân nisbet-i pâkî küned*

Göñül ki cândan pâklık nisbetin eyler ya‘nî cândan pâk u laţîfim diyü da‘vî eyler zîrâ cism ü cân bâğından ki murâd gonce-i dildür ki andan şad-hezâr gülzâr-ı rûĥânî vü bî-şumâr esrâr-ı sübhânî zühûra gelür ve hem ‘aşk u muĥabbet ü tecelliyātuñ maĥall ü mażhari göñüldür ve cemî‘-i a‘zâ ĥod anuñ maĥkûmıdır ve andan müstefîd olurlar ve bir kimseyi medĥ ü vaşf eyleseler şâĥib-dildir derler ve mevlânâ Câmi’nuñ Sübhatü’l-Ebrâr-nâm kitâbında vaķi‘dür. Meşnevî:

Gülbün-i cân-râ ki nişāndend be-gil
Būd maḳṣūd ez-ān ḡonce-i dil
Ḡonca-i dil çü şüküften ḡired
Der-vey āfāk nühüften ḡired”(S1: 10b)

Bu mısradan da Câmî’den iki beyit getirilerek *gönül* kelimesinin anlamı ve mertebesi vurgulanmıştır.

4.2.11. ‘Attâr’ın Mantıku’t-Tayr Mesnevisi

“Muḳbîl ez-künc-i ‘adem sâz kerd
Bir muḳbîl ‘adem bucağından sâz u zuhūr eyledi.
Sû-yı vücūd âmed ü der bâz kerd

Vücūd cânibine geldi vü ‘aşḳ u muḥabbet ḳapusını açdı. Muḳbîl sa‘âdet-mend ma‘nâsınadır
murād ḥazret-i Âdem ‘aleyhi’s-selām ‘aşḳdan murād derddür niteki şeyḥ ‘Aṭṭar ḥazreti
ḳaddesallâhu sırrehü’l-‘azîz Mantıḳuṭ-Ṭayr-nâm kitâbında dimişdür. Beyit:

Ḳudsiyân-râ ‘aşḳ hest ü derd nîst

Derd-râ cüz âdemî der-ḥard nîst” (S1: 102b)

Bu beyitte Şem‘î, varlığa doğru açılan kapıdan maksadın aşk ve muhabbet olduğunu açıklamış ve bu anlamı vurgulamak için de Mantıku’t-Tayr mesnevisinden örnek getirmiştir.

4.2.12. Şehnâme

Kitabın kendisine doğrudan işaret edilmese de Şem‘î’nin bu kitabı okuduğu ve bu eserin konularına vâkıf olduğu, yazdığı şerhlerin içinden anlaşılmaktadır:

“Riṣte-i Zâḥḥāk ber-âred zi-düş

Ol şarāb onuñ omuzundan Žaḥḥāk’uñ riştesini getürür ya‘nī anuñ sensiz şarāb nūş eylemesi anuñ külli zararına sebep olur rişte-i Žaḥḥāk’dan murād Žaḥḥāk-nām bir pādīşāhuñ şeyṭānuñ öpmesi ile iki omuzundan zāhir olan mārıldur.” (S1: 53b)

4.2.13. Mihr ü Müşterî

“Merveḥa-i ‘anber-i eşheb şüde

Güyā ‘anber-i eşheb mervehası olmuş idi ye‘nī ‘anber-i eşhebden olmuş yelpaze gibi idi murād ol gülzāruñ birbirine terkīb ü cem‘ olmuş ḥayrī vü sūrīsī ‘anber rā’ihalu vü ‘anber şekillü merveḥaya müşābih idügün beyāndur. Merveḥa yelpaze ma‘nāsınadır ‘anber iki kısımdur birisi eşhebdür niteki Mihr ü Müşterî-nāmı ile meşhūr bir kitābda vāḳi‘dür ki ḥazret-i Resūl’uñ şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem na‘t-ı şerīfnde vāḳi‘dür. Beyit:

Be-būyeş eşheb-i baḥrī-i ‘anber

Ze-ḥayret der-zebānī refte ber-ser” (S1:84a)

Bu beyitteki ‘anber kelimesini açıklarken Mihr ü Müşterî kitabından bir beyit örnek olarak getirir.

4.2.14. Enisü’l-‘Uşşāk ve Heves-Nāme Kitapları

“Ber-ser-i sebziş per āgende būd

Anuñ sebzligi hevesi üzre ḳanadını memlū vü pūr eylemiş bu ḥālet iddi‘ā ṭarīḳi iledür gül ma‘şūḳuñ ‘ārizinden ü ṭūṭī anuñ sebz ü tāze ḥaṭṭından kināyetdür ki bu teşbīḥ şu‘arānuñ kelāmında vardır ki Enisü’l-‘Uşşāk ve Heves-Nāme-nām kitāpta meşṭūrdur.” (S1: 83b)

Burada Şem‘î gülden kastedilenin maşukun arızı (yüzü) ve tutî (papağan) kavramının ise sevgilinin taze hattından bir kinaye olduğunu açıklarken söz konusu kullanımın bu iki kitap içinde de geçtiğini hatırlatır.

4.2.15. Mahmûd Şebisterî'nin Gülşen-i Râz Kıtabı

“Ber-ser-i sebziş per âgende bûd

Anuñ sebzligi hevesi üzre kanadını memlû vü pür eylemiş bu hâlet iddi‘â tarîki iledür gül ma‘şûkuñ ‘arizinden ü tûfî anuñ sebz ü tâze haţţından kinâyetdür ki bu teşbih şu‘arānuñ kelāmında vardır ki Enisü’l-‘Uşşâk ve Heves-Nāme-nām kitāpta meşûrdur ve haţţdan murād Cenāb-ı Kibriyā’dur niteki Gülşen-i Râz’un bu beytinde vâki’dür. Beyit:

Ruḥ incā maẖhar-ı ḥüsn-i Ḥudāist

Murād ez-haţţ Cenāb-ı Kibriyāist ”(S1: 83b)

Bu beyitte Şem‘î sebz kelimesinin sevgilinin hattından kinaye olduğunu anlatır ve hattın murat ne olduğunu açıklamak için Gülşen-i Râz’dan bir beyit getirerek hattın murat Cenāb-ı Kibriyā olduğunu beyan eder.

4.2.16. Sözlükler

Şem‘î bu şerhi yazarken Ni‘metü’l-lâh isimli bir sözlükten faydalanmıştır.

“Tā-naḥorī nāḥuc-ı ḡamḥ āregeān

Tā-ḡam-ḥ ārlaruñ nāḥucını yemeyesün ya‘nī anlaruñ bed-du‘āsına maẖhar olmayasun. Nāḥac ḥā’-i mu‘cemenüñ cīm üzre taḡdīmı ile suḡgunuñ çatal temreni ve sancaḡ u bıçaḡ ma‘nāsınadır. Ni‘metü’l-lāh nām luḡatinde bu vechle meşûrdur.”(S1: 128b)

Diğer bir örnekte ise sözlüğün ismini getirmeksizin sadece *luḡat* kelimesini getirmekle yetinmiştir.

“Sā‘ideş ez-heft felek yāre-dār

Anuñ sā‘idi yedi felekden yāre-dār idi ya‘nī ‘izzet ü şeref ü ‘ulüvv-i ḡadrda yedi felekden yārede idi ve ḡüyā yedi felek anuñ ḥükm ü taşarrufunda idi zīrā heft felekde olan esrār u aḥvāl anuñ ma‘lūmı idi ve Le-ḡad ḡalaḡne’l-insāne fī-aḡseni taḡvīm i‘tibārı ile eflākdan alḡaf

u enver idi. Mısrā‘-i evvelde olan yāre bilezik ma‘nāsına olmak ziyāde rüşendür. Yāre taqat u kudret ü rüşvet ü zaḥm u cerāḥat u bilek şūḥ u şātır ma‘nāsına gelür ve mısrā‘-i şānide yāre-dār bāc-dār ma‘nāsınadır niteki luḡatda yāre-gīr bāc-dār ma‘nāsına meşṭürdur pes ḥazret-i Ādem’ün bāc-dārılığı bu i‘tibārladur ki eflāk anuñ zebūn u maḥkūmidur. Mısrā‘-i şānide yāre kudret ü yāre-dār şāḥib-kudret ma‘nāsına olmak hem laṭīfdür.” (S1: 103a, 103b)

4.2.17. Atasözleri

Şem‘î Efendî beyitleri açıklarken Farsça ve Arapça atasözlerinden de faydalanmıştır ancak sayıca bakıldığında Arapça olan atasözlerine daha fazla yer verilmiştir. Biz burada tek tek onların üzerinde durmayıp sadece bir örnek vermekle yetiniyoruz:

Farsça atasözü:

“*Pīri ü şad ‘ayb çünin güfteend*

Pīrlik ü yüz ‘ayb böyle demişlerdür. ‘Acem’ün zürüb-ı emşālindendür pīri ü şad ‘ayb.”
(S1: 130b)

Arapça Atasözü

“*‘Ayb rehā kerd ü be-ma‘nī resīd*

‘Aybı terk eyledi vü ma‘nāya irişdi ya‘nī anda hazır olanlar gibi ol kelbūñ ‘ayb u nuḡşānını söylemei zīrā Kullu enā ‘in yetereşşehu bi-mā fihī [Küp içindekini sızdırır.] ḥasebince erbāb-ı hünerden ḥūb u laṭīf ḥālāt zuhūr eyler.”(S1:164a)

4.2.18. Diğer Kaynaklar

Şem‘î Efendî şerh sırasında bazen beytin veya mısranın anlamını açıklamak için Türkçe, Farsça ve Arapça örnek beyitler veya mısralar getirmiş ama bu şiirlerin hangi kaynaktan alındığını veya kime ait olduğunu belirtmemiştir. Bazen ise bir kelimeyi açıklarken tanınmış bir müellifin konu üzerindeki görüşünü aktarmış ancak müellifin hangi kitabına istinat ettiğini açıklamamıştır.

Örnekler:

“Dīde be-ū ter şūd ü ü ter ne-şūd

Egerçi dīde vü çeşmün anuñ sebebi ile ter oldı ve o ki murād zühddür ter ü laṭīf olmadı ya‘nī mādāmki senün zühdün şıdķ u ḥulūşla ārāste olmaya egerçi senün çeşmünden herdem eşk revān olur ammā senün zühdün ter ü laṭīf olmaz u ḳabūl u i‘tibār bulmaz. Müzevvir bunda zīverdendür ki müzeyyin ma‘nāsınadır fuşaḥā-yı ‘Acem’uñ isti‘māludur ki Fārsī bir ismi ism-i mef‘ūl şıḡası üzre getürürler müzür-keş ü müzevvir gibi vü ‘Allāme Zimaḥşerī şīrinden isterşen dimişdür mışrā‘-i şānīde ter-i evvel yaş ma‘nāsınadır.”(S1: 205a)

Türkçe Beyit:

“Şubḥ ber-āmed çü şevī mest-i ḥ‘āb

Şubḥ zāhir oldı ḥ‘āba ne mest olursun ya‘nī mūy u rişūn sefīd oldı niçün henüz ḥ‘āb-ı ḡafletden bīdār degilsün. Beyit

Şubḥ-ı şādīķ gibi ey ḡāfil ağardı şaķalun

Haberün yok seni penbe ile boḡazlar eçelün” (S1: 129a)

Farsça Beyit:

“Cā-yı dirīḡest dirīḡi bi-ḥur

Hayf u dirīḡ maḥallidür pes ziyāde dirīḡ ye. Beyit:

Dirīḡā çünānrūḥ-perver zamān

Ki bi-gzeşt ber-mā çü berķ-i ‘ayān” (S1: 130b-131a)

Arapça Beyit:

“Pirī talḥ est ü civānī ḥoş est

Lîken pîrlik telh ü elemdür ve civānlık hoş u ni' emdür. Beyit

Ve leytü'ş-şibābu ye'ūdu yevmen

Fe-uḥbirühü bi-mā fa'alü'l-meşib”(S1: 131a)

4.3. Şem'î Şem'ullâh'ın Eserindeki Şerh Yöntemi

İlk başta zihnimizde bir taslak oluşması için Şem'î'nin şerh metodu hakkında kısaca bilgi verilecektir ve daha sonra her konu, üzerinde durularak ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Şiirde en küçük birim mısra olarak bilinir ve iki mısradan oluşan ve anlamca yakın olan bu iki birim, beyit olarak isimlendirilir. Mahzenü'l-Esrâr eseri ise Mesnevi kalıbında yazılmıştır yani her iki mısranın sonunda kafiye gelmektedir bu yüzden de Şem'î Efendî Mahzenü'l-Esrâr eserinin şerhinde genelde şiiri, mısra mısra olarak ele alır. Şem'î'nin çalıştığı eser Fars dilinde yazılmıştır ve Türk dilli olan bir toplum için şerh edilmiştir dolayısıyla şerhe girişmeden önce mısra ve beyitleri tercüme etmek gerekmektedir. Şem'î, bu nedenden dolayı şiiri ilk başta tercüme eder ve daha sonra şerh yapmaya başlar. Şem'î'nin Mahzenü'l-Esrâr şerhinde kullandığı genel metot, mısra mısra tercüme etmek ve beyit sonunda şerh yapmaktır ancak bazen şerhe ihtiyaç duymadığı yerlerde ve anlamca çok açık ve net olan mısralar veya beyitlerde sadece tercümenin yanı sıra kısa bir bilgi vermekle yetinir. Bazen ise anlamca bağımsız olan veya gerektiği yerlerde bir mısrayı tercüme ettikten sonra diğer mısraya geçmeden şerh etmeye başlar. Gâh da anlamları birbirine bağlı olan birkaç beyti teker teker tercüme ettikten sonra ikinci veya üçüncü beytin sonunda toplu hâlde şerh etmeye başlar. Tercümeden açıklama kısmına geçiş yaptığında çoğu zaman *ya'nî* kelimesini getirerek şerh etmeye başlar. Şiiri şerh yaparken mısralar veya beyitlerde özel bir ismin geçtiği yerlerde, Kur'an, hadis, hikâye ve benzerinden alıntı yapıldığında o isim hakkında bilgi verir ve alıntı yapılan ayeti, hadisi veya hikâyeyi beyan ederek anlamı açıklığa kavuşturur. Beyit içinde geçen terimler, teşbihler ve istiareler üzerinde durarak o anlamı daha iyi bir şekilde anlatmak için başka şairlerden veya diğer yerlerden alıntılar yaparak destekler. Kelimenin okunuşunda, kökeninde veya her hangi bir nedenle önemli nükte olduğunu düşündüğünde ise o kelimenin üzerinde durur ve gerektiği yerlerde okunuş tarzını,

gerektiğinde Farsça, Arapça veya Türkçe karşılığını vererek kimi zaman ise kelimeyi dil bilgisi açısından ele alarak geniş bir çapta bilgi vermeye çalışır.

Şem‘î’nin şerh metodu üzerinde durmak istersek şu şekilde betimleyebiliriz:

4.3.1. Beyit ve Mısra Açısından

4.3.1.1. Beyitin Terüme ve Şerhi

Şem‘î genel olarak ilk başta bir mısrayı yazar, sonra onu tercüme eder ve diğer mısraya geçer ve onun tercümesinden sonra beytin şerhine başlar ve genelde beytin şerhini bitirdikten sonra kelimeleri filolojik açıdan ele alır ve en sonunda da gramer üzerinde durur. Bazen ise bir beyti yekpare şekilde getirir ve daha sonra tercüme edip şerhe geçer:

“Bismillāhi’r-Raḥmān i’r-Raḥīm

Hest kilīd-i der-i genc-i ḥekīm

Bismillāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm ḥekīmüñ ya‘nī cemī‘-i eşyā-yı ve cemī‘-i aḥvāli ḥikmetle zuhūr u vücūda getürücü Hudā-yı ‘azze ve cellnūñ rūḥānī ve nūrānī gencī ḡapūsunuñ miftāhidür. Genc-i sübhāniden murād bunda Kurān-ı ‘azīmdür ki sūre-i Fātiḥā aña bāb muṣābesindedür ve cemī‘-i laṭif ü ḥalāl aḥvāl u ḥālāt hem Besmele ile şurū‘ olunur ve hem kalam levḥ-i maḥfūẓda evvel Besmele-yi yazmışdur. Beyit:

Bismillāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm

A‘zam-i esmā‘-i ‘alīm-i ḥekīm

Beyit:

Bismillāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm

Maṭla‘-i envār-i kelām-i kadīm

Genc ki zāhirdür kenz anuñ mu‘arrabıdur. Kilik kâf-ı Fârsi’nün kesri ile miftâh ma‘nâsınadur. Hâkimden murâd Hudâ-yı ‘azze ve celldür celle şa‘nüñ. Şeyh Nizâmî hâzret leri kıddesallâhu ta‘âlâ sırrehü’l-‘azîz bu kitâba Kûrân-ı a‘zîme teşbîh tarîkı ile şüru‘ eylemişdür lâ-cerem Bismillâhi’r-raḥmâni’r-raḥîm’dan sonra ḥamd-ı Hudâ-yı zıkr eyledi ziyâde laṭîf üslûbla.” (S1: 3a)

4.3.1.2. Mısra Mısra Tercüme

Mısralar genelde ayrı ayrı şerh edilmez. Genelde ilk mısra sadece tercüme edilir ve daha sonra ikinci mısraya geçilerek tercümesi verildikten sonra beyit halinde şerh edilir:

“Tahta-yı evvel ki elif naḳş best

Tahta-yı evvel ki elif anda naḳş baḡladı ya‘nî elif yazıldı.

Ber der-i maḥcûbe-i Aḥmed nişest

Aḥmed’ün maḥcûbesinün ḳapûsı üzre oturdı ya‘nî ḥâzret-i Resûl’ün şallallâhu ‘aleyhi ve sellem rūḥ-ı şerîfî de ve ism-i laṭîfî mevcûd idi ki mevcûdâtıdan bir şey mevcûd degil idi zîrâ cemî‘-i mevcûdâtıñ vücûdına sebep anuñ zât-ı pâkîdûr. Muḥammed isminde olan elif meḥcûbeye teşbîh olunmuşdur meḥcûbe ḳapı müḥkem ḳapansun içün ḳapunun aḡzına ḳodukları uzun aḡaçdur ve işâretdür ki elif cemî‘-i ḥurûfdan evvel yazıldığı gibi ḥâzret-i Resûl şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem rūḥ-ı şerîfî i‘tibârî ile cemî‘-i kâ’inâtdan evveldür. (S1: 18a-18b)

4.3.1.3. Mısra Mısra Şerh Etme

Şem‘î’nin kullandığı genel metot, iki mısranın ayrı ayrı tercümesinden sonra şerh yapmak olsa da kimi zaman mısraları ayrı ayrı tercüme ve şerh eder:

“Noḳta-ı rûşenter-i pergâr-ı Kün

Server-i kâ’inât ‘alayhi afzâlü’ş-şalavât Kün pergârunuñ rûşenlûk noḳtasıdur ya‘nî Kün emir ile vücûd bulmuş mevcûdâtıñ afzâl u şerîfregidür. Kün pergâra teşbîh olunduğı i‘tibârî

ile Hâzret şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem nokta teşbih olundu. Mevcûdâtın vücûdına zât-ı şerîfî sebeb olduğunu beyân u ‘ayân eylemek için

Nokta-ı pergârterin-i sühân

Sözün pergârterin noktasıdır ya‘nî Hudâ-yı ‘azze ve cellnün huzûr-ı şerîfînde sözünün ziyâde te‘şîr u nüfûzı vardır bir vechle ki hergiz bir sözi reddolummamışdır ve cemî‘-i murâdatı ma‘bûldur. Berkârterin te‘şîr idicek ma‘nâsınadır. Kün’den murâd emr-i ilâhîdür niteki bu âyet-i kerîmede vâkı‘dür. İnnemâ-emruhu izâ-erade şey’in ey-yekûle lehu kun fe-yekûn.” (S1: 20a)

4.3.1.4. Sonraki beyitlere istinat ederek ve onların anlamlarından yola çıkarak açıklama

“Geştem ez-ân ẖâce riyâzet-pezîr

Ol ẖâceden riyâzeti kabûl idici oldum ẖâceden murâd kendünün kalbidür niteki mâba‘dinde vâkı‘ olan beyitden rûşen ü zâhirdür

H̱âce-i dil ‘ahd-i merâ tâze kerd

Pes gönlüm ẖâcesi benüm ‘ahdimi tâze eyledi.”(S1: 81b)

Diğer bir örnek:

“Şâ‘iri ez-maştâba âzâd şüd

Şâ‘irlik meyhânedan âzâd oldu şî‘r meyhânede söylenmekden hâlâş oldu maştâba meyhâne vü cem‘iyyet yeri vü câ-yı ğaribân ma‘nâsına gelür liken bunda murâd meyhâne idüğü mâbe‘dinde vâkı‘ olan beyitden hem ma‘lûmdur.

Zâhid ü râhib sū-yı men tâhtend

Zâhid ü râhib benüm cânetime çaptılar ya‘nî benim huzûruma geldiler

Hırka vü zünnār der-endāhtend

Hırka vü zünnārı üstlerinden atdılar ye‘nī zāhid şavma‘adan ferağat idüp hırkasını üstünden çıkardı ve baña mürid olup huzûrumda kaldı benüm şî‘rimde olan sūz u hālet sebebinden ve rāhib hem deryirden ferāğat idüp benüm huzûruma gelüp zünnārını gösterüp îmana geldi benüm şî‘rimde olan sūz u hālet sebebinden şavma‘ada zāhid ü maştabada rāhib i‘tibārî iledür bu sebebden ki şarāb evvel rāhiblerden alunurdu zirā ‘İsā peygāamber ‘aleyhi’s-selām zamānında şarāb mübāh idi şeyh Nizāmî hazretlerinin kaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘azîz murād-ı şerîfleri budur ki kendünün mü‘ciz-nişân u sihr-beyân u hayāt-bağış eş‘arını vaşf u medh eyler.”(S1: 69a)

Bazen Şem‘î, beyitleri mısra mısra çevirerek şerh etmenin yanısıra gerektiği yerlerde birkaç beytin özetini ve anlamını bir beytin altında getirir:

“Rā’iz-i men çün edeb ağāz kerd

Benüm rā’izüm çünkü benüm riyāzet ü te’dībime şurū‘ eyledi

Ez-girih-i nüh felekem bāz kerd

Çokuz felek girihinden beni bāz u hālāş eyledi murād mürşidün te’dīb ü irşādı sebebi ile nüh felek ü māsevādan i‘rāz eyledüm demekdür çokuz felek çokuz girihe teşbih olunmuşdur bu sebebden ki rā’iz ü mu‘allim çünki tūsen ü ser-keş t̄āyi mu‘allim eylemek istese kıldan bir uzun ip idüp anda çokuz müdevvir küre eyleyüp her girihi bir güne şekil eyler bu hālet rûmda yoktur.

Gerçi girih der-giriheş bûd cāy

Ta‘līm ü irşād vaktinde egerçi gönlümün cāyi girih der-girih idi ser-keş ü harûn tay gibi ya‘nī rişte vü girihlerden hālāş olmalı idi.

Ber-ne-girift ez-ser-i in rişte pāy

Bu rištenün ucundan ayağını kaldırmadı ya‘nī gönlü tamām mürtaş oldu hūlāşa-i kelām budur ki beyit-i evvelde tefe’ülen beni mürşidüm nüh felek ü māsevādan hālāş eyledi dedi

ve beyit-i şānīde riyāzet ne vechle olduğunu beyān eyledi beyit-i şālīde kendünün tamām mürtaş olduğına işāret yeler

Tā-ser-i īn rişte be-cā-yı risīd

Tā ‘ākıbet bu rişteñün ucı bir yere irişdi.

K,ān girih ez-rişte be-ḥāhed būrid

Ki ol girih rişteden kesilmek muḳarrar oldu ya‘nī mürşidüm beni bir mertebeye irişdürdi ki min-ba‘d riyāzete ihtiyāc ḳalmadı.” (S1: 80b,81a)

4.3.1.5. Diğer nüshalardan faydalanma ve farklı tercüme-şerh imkân ve ihtimallerini beyan etme

Şem‘î efendi bir mısrayı açıklarken elinde bulunan diğer Mahzenü’l-Esrâr nüshalarını da gözden geçirmiştir. Dolayısı ile diğer nüshalarda başka bir kelime veya okunuş gördüğünde onları da kaydetmiş ve mısra veya beytin başka bir şekilde tercüme veya şerh edilebileceği olanağını da değerlendirmiştir:

“Mürğ-i teḥī-rā meger āgāḥī est

Ḥabis ü ḥırşdan āzād mürğün meger ḥaber ü āgāḥlığıvardur ba‘zı nüshada teḥī yerine behī vāḳi‘dür ki ma‘nā böyle olur. Bih ü sa‘ādete mensüb mürğün var ise ḥaber ü āgāḥlığı vardur ya‘nī āgāḥ u ḥaberdārdur. (S1: 183b)

Bir kelimeyi farklı nüshalarla karşılaştırdığında bazen kendisinin seçtiği kelime için başka şairlerden de örnek getirerek o kelimenin daha doğru olduğunu ve seçme nedenini de açıklar:

“Bī-dermān cān be-selāmet berend

Diremsizler cānı selāmete ilederler ya‘nī dünyāyı terk idüp ṭā‘at u ‘ibādete meşgūl olanlar ‘itāb u ‘iḳābdan eymen olup āsūde-ḥāl olurlar. Te‘ise ‘abdu’d-dirhem ve te‘ise ‘abdu’d-

dīnār ba‘zı nüshada şehir yerine bahır vâkı‘dür ammā nusḥa-i evvelī ūlādur zīrā kıyāmete şehir iṭlâkı bûstānuñ bu beytinde vâkı‘dür. Beyit:

Be-şehir-i kıyāmet me-rev teng-dest

Ki vechī ne-dāred be-ḥasret nişest ”(S1: 177a)

Şem‘î beyti veya mısrayı açıklarken diğer nüshalarda getirilen beyitler ve kelimelerin yer değiştirmesinden dolayı ortaya çıkan anlamlara da işaret etmiştir:

“Ḥār-ı men Zühre-i encüm-fürûz

Benüm ḥâtırım encümi rûşen idici zühre’dür. Şeyḥ Nizāmî ḥazreti ḳaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘azîz kendününñ ṭab‘ ü ḥâtırını Zühre’ye teşbih eyledi iki sebebdan birisi Hārūt münāsebeti iledür ki kışşası ziyāde meşhûrdur ve birisi bu ki Zühre’nünñ ṭab‘ı laṭîf ü rûşendür ve anuñ ḥānesi Mîzân’dur niteki ki mâbe‘dinde vâkı‘ olan beyitden zāhirdür ve hem bu nükteyi iş‘âr içün ki Zühre Hārūt’a gâlib olduğı gibi benüm ṭab‘ım u ḥâtırım nūrāniyyetde kevākibünñ nûruna gâlibdür ba‘zı nüshada böyle vâkı‘dür.

Zühre-i men ḥâtir-i encün-fürûz

Benüm Zühre’m benüm encümi rûşen idici ḥâtırımdur bu hem ma‘nādur benüm encüm-fürûz ḥâtırım benüm Zühre’mdür ya‘nî benüm Zühre’ye ihtiyācım yokdur encüm-fürûz encüm şü‘lelü ma‘nāsına olmaḳ hem mümkündür liken ma‘nā-i evvel enseb idüğü ziyāde rûşendür.”(S1: 70a)

4.3.2. Gramer ve Dil Öğretimi

Şem‘î Efendî’nin hoca olduğunu ve öğrenciler yetiştirerek geçindiğini tezkirelerden elde ettiğimiz bilgilerden bilmekteyiz ve Sahîh Ahmed Dede’nin de “Ve bu sâlde, Şem‘î Efendî cenâb-ı Fârsî-hân olduğu nümâyân oldu” sözünü göz önünde bulundurursak onun şerh yaparken gramer ve dil öğretimine eğilmesinin izlerini görebilir ve gerekçesini anlayabiliriz. Bu konular ilgili alt bölümlerde zikr edilmiş ve örneklerle açıklanmıştır.

4.3.3. Kelime Açıklamaları

Şem‘î Efendi gerektiği yerlerde bir kelimeyi detaylı açıklamış, kelimenin manaları, etimolojisi ve hatta kullanıldığı yerler hakkında da bilgiler aktarmıştır:

“*Rihte nūş ez-dem-i sisenberi*

Ber-düm-i in ‘Aķreb-i nīlūferī

Hāzret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem sisenbere mensūb hayāt-baḥş nefesinden bu nīlūfere mensūb ‘Aķreb’ün kıuyruğı üzre nūş dökmüş murād budur ki Hābīb-i ekrem şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ‘Aķreb burcuna vuşul buldı. Anuñ hayāt-baḥş u şirīn nefesinden ‘Aķreb burcunda olan nuḥūset ü zarar zehrī maḥv u mün‘adim oldı. ‘Aķreb iki nev‘dür. Bir nev‘i sebz ü kebūd ve bir nev‘i sürḥdur. Sebz ü kebūd olan ‘aķrebün zehri ziyāde kıattāldur. ‘Aķreb-i nīlūferī ile felekde olan ‘Aķreb burcuna işāret olunur. Nīlūferden murād felek olup ma‘nā bu vechle olmaķ hem laṭīfdür bu nīlūfere mensūb ya‘nī nīlūfer renklü felek felegün ‘aķrebinün kıuyruğı üzre nīlūferīden murād felek olur ‘ķrebün şıfatı olmaz. Nīlūfer üç nev‘dür gökdür şarıdır aķdur. Rūm’da şarı nīlūfer bisyārdur. Fāķır Şem‘ī-i pūr-taķşir Belgirād’da aķ nīlūfer gördüm. Gök nīlūfer Mısıır’da bisyārdur. Nīlūferī de olan yā nisbet içündür ki nīlūfer renklü ma‘nāsınadır ve şu‘arānuñ ve ğayırlaruñ kelāmında isti‘māl olunan nīlūferden murād gök nīlūferdür. Sisenber bir dārūdur ki ‘aķreb ü mār şoķduğı yere ki sürürler fevrī zehri def eyler.” (S1: 25a)

“*Pāy der-in eblaķ-ı ḥatlı ber-ār*

Bu ḥatlı eblaķ üzre süvār ol murād insānda olan ‘aşķ u kerāmet sebebi ile cemī‘-i eşyā anuñ maḥkūm u zebūnı olmaķ mümkün idüğün iş‘ārdur. Kıal‘e-i kıal‘iden murād felekdür kıal‘i egerçi kıalāy ma‘nāsınadır liken bunda ziyāde üstüvār u muḥekm ma‘nāsına isti‘māl olunmuşdur. Eblaķ-ḥatlıden murād yine felekdür ḥatlınün aşlı Ḥatlān’dur ki ism-i şehirdür anuñ atları be-ġāyet maķbūldur yā’ nisbet sebebi ile elif ü nūn sākıķ olup ḥatlı oldı.” (S1: 215b, 216a)

Bilinen ve herkes tarafından rahatlıkla tanınabilecek kelime ve terkipler üzerinde pek fazla durmamış ve sadece “meşhûrdur”, “marûfdur” ifadelerini kullanarak kelimelerin özelliklerine değinmemiştir:

“Ez-nevî engûr şeved tûtiyâ

Nevligi sebebinden engûr tûtiyâ olur engûrdan murâd koruğdur koruğ tûtiyâsı vardır ki meşhûrdur.”(S1: 190b)

“Hâir-ı men Zühre-i encüm-fürûz

Benüm hâtırım encümi rûşen idici zühre’dür. Şeyh Nizâmî hâzreti (5) kâddesallâhu ta‘âlâ sırrehü’l-‘azîz kendününñ tab‘ ü hâtırını Zühre’ye teşbîh eyledi iki sebebden birisi Hârût münâsebeti iledür ki kışşası ziyâde meşhûrdur.”(S1: 70a)

“Huşk nebâti heme cüllâb-ı ter

Cemî‘n ü şâfî cüllâb-ı ter huşk nebât idi ya‘nî anuñ cism-i pâkı bir nebât gibi idi andan ter ü şîrîn cüllâb revân idi. Nebât ma‘rûfdur huşk ile işâret olunur ki anuñ cism-i laîfî levş ü âlûdelikden pâk idi zâhir nebât gibi yelmeşik degil idi.”(S1: 89b)

4.3.3.1. Kelime anlamını mısra veya beyitle açıklama

Şarih, bazen bir kelimenin anlamını verirken o anlam için başka şairlerden bir beyit örnek getirerek kelimenin anlamını açıklar:

“Hest zi-yâri heme-râ nâ-güzîr

Cemî‘-i kimseye bir yârdan nâ-güzîrdür ya‘nî her kese bir yâr lâzım u lâ-büddür.

Hâşşe zi-yâri ki buved dest-gîr

Huşuşen şol yârdan ki ol yâr dest-gîr ola zîrâ her yâr dest-gîrlige lâ ‘îk ü kâdir degildür. Beyit:

Ger zi-her kes dest-gîrî âmedi

Mūr der-şadr-ı emīrī āmedi

Yār egerçi muṭlaḳ zıkr olunmuşdur liken şeyḫ Nizāmī ḥazretinüñ ḳaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘azīz kendüsine nisbet yārdan murād-ı şerīfi kendünün ḳalbidür niteki bu ma‘nā bu iki beyitden zāhir ü rüşendür. Nā-güzīr lābüdd ü lāzım ma‘nāsınadur niteki bu beyitden rüşendür.

Beyit:

Tü-i ki derd ü ḡamet yār-ı nā-güzīr-i menest

Cefā vü her çi resed ez-tu dil-pezīr-i mesnest” (S1: 75b)

4.3.3.2. Kelimelerin okunuşlarına göre açıklama

Şem‘î, bir kelime veya terkinin harekelerle anlam değıştirdiğı ve o kelimenin okuma ihtimaline göre mısraların farklı anlamlarda yorumlanabileceğı ve tercüme edilebileceğine işaret etmiştir:

“Āb-ı ḥayāt ez-dem- ef‘î me-cūy

Ef‘inün dem ü dehāninden āb-ı ḥayāt isteme murād ma‘nānuñ düşmeninden dostluḳ ümīdlenmek ef‘inün dem ü dehāninden āb-ı ḥayāt taleb eylemek gibi idüğün iş‘ārdur düşmen-i ma‘nādan murād felekdür. Beyit

Felek be-merdüm-i nā-dān dehed zimām-i murād

Tu ehl-i faẓlī ü dāniş hemin günāhet bes

Dem dāl-ı mühmelenün fethi ile nefes ma‘nāsınadur ve dāl-ı mezkūruñ zemmi ile ki kıyruḳ ma‘nāsınadur bunda o hem mümkündür.” (S1: 198b-199a)

Bazı yerlerde Şem‘î aynı kelimenin Farsça ve Arapça’da farklı okunduğunu ifade eder:

“Ez-kemer-i ḥidmet-i zenbūr yāft

Zenbūruñ hıdmeti kemerinden buldı zîrā bal mūmuñ huşūlı zenbūruñ sa‘î ü ihtimāmı ile olduğı ziyāde ruşendür ‘acem zenbūrı zānuñ fethi ile okur egerçi lisān-ı ‘Arebde zānuñ zemmi iledür.” (146b-147a)

4.3.3.3. Kelimeleri gramere göre açıklama

Şem‘î Efendi şiiri açıklarken gramer açısından da mısra veya beyti inceler:

“Rîş-keşān dîd dü kes-rā be-ceng

Ceng ü huşūmetde köse iki kimseyi rîş-keşān gördi ya‘nî köse gördükim iki kimse ceng ü huşūmet idüp biri birinün şakalını tutmuş. Kim rîş bunda şakalsuz ma‘nāsına olmağ maħalle ensebdür kem rîşün bu ma‘nāsı ma‘lūm olsun ki isti‘māl hasebi iledür. Rîş-keşān rîş çekiciler ma‘nāsına i‘tibār olunursa rîş-keşān vaşf-ı terkîbî cem‘ olup ve ahedi rîş-keş olur. Fārsî’de teşnîye vü cem‘ berāberdür. Rîş-keşānda keşān şıfat-ı müşebbihe i‘tibār olunursa rîş çekici ma‘nāsına olup vaşf-ı terkîbî olmaz. Vech-i evvel ulā idüğü ziyāde rüşen ü zāhirdür. Rüşen-dil olan kimselere.” (S1:200b-201a)

Bazen şiiri gramer açısından incelerken Şem‘î, her ne kadar Farsça’ya vâkıf olsa da yanlış tespitlerde bulunmuştur. Örneğin yukarıdaki beyitte *Rîş-keşān* kelimeinde birinci vechi yani onun *vasf-ı terkîbî-i cem‘* olduğunu beyan etmiş ancak Farsça’da *ane* ki her zaman çoğul yapmak için kullanılmaz ve burada zarf yapmak suretiyle durumu bize aktarmaktadır. Burada doğru anlam, “birbirinin sakalını çekenler” değil de “birbirinin sakalını çekerek” şeklindedir.

4.3.3.4. Yerine göre kelime anlamı

“Der-ğor-ı in zîr kem-āheng dāşt

Lā-cerem bu zîre lā’iğ āheng tutmadı murād budur ki Dāvūd peygāMBER ‘aleyhi’s-selām kendünün ziyāde hūb u laţif āvāzına ferîfte olup bisyār kimsenün helākına sebep olduğı içün gūy-ı kabūlden mahrūm oldu nefse nisbet teng hūb vāķi‘ olmuştur. Kem-āheng dāşt. Bunda āheng tutmadı ma‘nāsına isti‘māl olunmağ ensebdür. Kem lafzı nefi ma‘nāsına isti‘māl olunduğı i‘tibār egerçi bu vechle ma‘nā hem mümkündür lā-cerem bu zîre lā’iğ āhnegi kem ü nāķış tutdı pes gūy-ı kabūlden bî-behre kaldı zîrā egerçi me‘ānî-i mūta‘addide içün vaż‘

olunmuştur liken bunda âlet t̄areb olmağ mahalle enesbdür ve âheng bu ma‘nāya k̄avī k̄arīnedür niteki Bostān ‘uñ bu beytinde zīrden murād bir sāzdur. Beyit:

Def ü çeng bā-yek-diger sāzgār

Ber-āverde zīr ez-miyān-ı nāle-zār

Ve beyit-i meşrūhda vāqī‘ olan zīr-gūy k̄abūldan ‘ibāretdür. Der-ğor lā ‘iğ ma‘nāsınadır.”

(S1: 44b)

4.3.3.5. Kelimenin farklı dillerde anlamı

Şem‘î, beyit veya mısrayı açıklarken kelimenin Farsça ve Arapça anlamlarından yola çıkarak bazen iki farklı anlam ve tercüme meydana getirir:

“Meyve-i dil-rā ki be-cānī dehend

Göñül meyvesini ki ziyāde şīrīn ü laṭīf olduğundan bir cāna verürler.

K‘ey buved ābī ki be-nānī dehend

Anuñ kaçan bir k̄adr u leṭāfeti olur ki bir nāna verürler ya‘nī şā‘ir-i māhir ki bahāsı cān-ı ḫayāt-baḫş şī‘r deyüp andan ötürü cüz ‘i iḫsān k̄abūl eylese ma‘nāda anı bir nāna virmiş olur. Meyve-i dilden murād şafā-baḫş me‘ānī-i laṭīfe vü ḫayālāt-ı münīfedür ki şā‘ir-i kāmīlūñ zāde-i ṭab‘ıdur ābīde āb leṭāfet ma‘nāsına olup yā‘nī vaḥdet içün olmağ sebāk u siyāka ziyāde ensebdür. Ābī ki ba‘zı maḫalde ayva ma‘nāsına gelür meyveye nisbet ḫūb vāqī‘ olmuşdur. Ābī ebā edici ma‘nāsına ebeye ya‘bīden ism-i fā‘il olmağdan rūşen-dil ‘āqılūñ ṭab‘i ziyāde ebā idicidir. Bu Şem‘i-i ḫaḫīrūñ ṭab‘i hem bu ma‘nādan ābīduür.” (S1: 65b, 66a)

4.3.3.6. Kelime vurgusuna göre açıklama

“Bāzī-i men bi-nger ü hāmūş bāş

Benüm bāzī ü kārıma nazar eyle vü hāmūş ol bāza nisbet bāzī be-ğāyet hūb vāki‘ olmuşdur zīrā toğan ma‘nāsına olduğı gibi bāzī hem toğān ma‘nāsına gelür egerçi bunda la‘b ma‘nāsına olmağ ensebdür zīrā bu mışrā‘da bu ma‘nā hem mümkündür benüm bāzılığıma nazar eyle vü hāmūş ol.”(S1: 322b)

Bu mısradaki görüldüğü gibi *Bāzī* kelimesindeki vurgunun konumuna göre anlam değişmektedir.

4.3.4. Fars Grameri ile İlgili Açıklamalar

Yā-yi vahdet, yā-yi nisbet, muzaf, vasf-ı terkîbî, terkîb-i vasfî, mâzî, muzâri‘, emir, cem‘, tesniye, isim, ism-i fâ‘il, mef‘ûl ve benzeri dilbilgisi konuları, kuralları, işlevleri ve metin içerisindeki konumu ve anlamları hakkında bazen kısa bilgiler bazen ise yerine göre uzun bilgiler verilmiştir:

“Bīş ü kemī-rā ki küşī der-şümār

İnsāndan şül bisyār u endekī ki qatl eylersün şay.

Renc be-ğadr-ı diyeteş gūş dār

Renc ü ‘azābı anuñ diyeti miğdārı ile hıfz tut ve aña mütereğkib ol zīrā qalīl ü keşirsinden her ne kadar haṭā şādır oldu ise Ve cezā’u seyyi’etin seyyi’etu’ m-mişluhā hasebince kıyāmetde be-her hāl anuñ cezāsını görürsün. Küşī ki fi‘il-i muzâri‘-i muḥāṭabdur küştenden olmağ üzre i‘tibār olundu. Mışrā‘-i şānide olan diyet lafzı anı müstelzim olduğı içün kâfuñ fethi ile olmağ maḥalle münāsib degildür.”(S1: 142b, 143a)

“Her müje but-ḥāne-i cānī şüde

Anlaruñ her müjesi bir cānuñ but-ḥānesi olmuşdı ya‘nī anlaruñ her bir müjesine ‘uşşāḳdan bir ‘āşıḳuñ cānı giriftār olmuşdı murād ol delberüñ ‘uşşāḳınuñ keşretini beyāndur. Cānınuñ yāsı vahdet içündür.”(S1: 95b)

“Der-tek-i ān rāh-ı dü menzil şüdem

Pes ol iki menzil yoluñ tek ü püyunda oldun.

Tā-be-yeki tek be-der-i dil şüdem

*Tā bir tek ü pūyla göñlüñ ḳapusunda oldum ya‘nī aña vuşūl buldum murād budur ki çün ḥavvāss-ı zāhirenüñ ḥükm ü femāninden necāt buldum eḳelle ḳalīl zamānnda riyyāzet ü mücāhede sebebi ile şāḥib-dil oldum iki menzilden murād dünyā vü āḫiretdür ki Ve humā ḥarāmāni ‘alā-ehlillāhi ta‘ālā ḥasebince çünki bunlaruñ ḳayd u fikrinden ḥalāş müyesser oldı fi‘l-ḥāl ḳur u vişāl-i sübhānī müyesser oldı. Rāhuñ **muẓāf** i‘tibār olunması rüşen ü maḥalle enseb idügi zāhirdür muẓāf i‘tibār olunmasa ma‘nā böyle olur ol yoluñ tek ü püyunda iki menzil gitdim mıṣrā‘-i şānide olan şüdem gitdim ma‘nāsına olmaḳ hem mümkündür.”*(S1: 77a)

“Bihter ez-ān cūy ki der-sīne hest

*Belki andan ḥūb u laṭīfrek ṭaleb eyle ki şadr u fikründe vardur ya‘nī sa‘y eyle ki ḳudretüñ evvelkiden ziyāde olup ḳalb u fikründe olan nükte vü sırdan laṭīfrek sır u nükteye ṭalīb ol bu vech hem laṭīfdur belki andan eyürek ṭaleb eyle ki şadr u ḳalbündedür. Vech-i evvel i‘tibārı üzre hest **müfreddür** ki mevcūd ma‘nāsınadur vech-i şānī i‘tibārı üzre hest **mürekkbedür** hā vü estden ki hā **zā‘iddür**.”*(S1: 68a)

“Tā-şebī ḥoş kerde şebem ḥoş ne-būd

*Tā ki cānān ol şebde beni vedā‘ eylemiş ve benden dūr u cüdā olmuşdur benüm şebüm ḥoş olmadı bu hem ma‘nādur baña şeb ḥoş u laṭīf olmadı ol şeb cānāndan ferāḳ vāḳi‘ olduğı içün şeb-i ḥoş kerde ki vedā‘ eylemiş ma‘nāsınadur kerdenuñ **fā‘ili** cānān olmaḳ üzre şerḥ olundu **fā‘il-i çünān** şeb olmaḳ hem laṭīfdür ya‘nī ancılayın şeb tā ki benden dūr u cüdā oldı şebde vāḳi‘ olan muşāḥiblerden birisi ḳalkup gitmek istese anda ḳalanlara şeb ḥoş dir.”*(S1: 99a)

“Deşne be-dest ez-pe-i hûn-rîz şüd

Elinde deşne kan dökmekden ötüri gitdi şubhuñ girân-ğâb olması şeb sebebiyle çok zamândan sonra zâhir olduğu i‘tibârladur. Sebük-ğîz olması şebüñ nihâyetinde fevri zâhir olduğu i‘tibârladur. Deşne ki hancer ma‘nâsınadur murâd âfitâbuñ şu‘â‘ıdur şubhuñ hûn-rîz olması şabâh vâktinde âfitâb sebebi ile ufukda şafaquñ zuhûrı i‘tibârı iledür. Hûn-rîz bunda **vaşf-ı terkibî** degildür zîrâ bunda hûn rihten ma‘nâsınadur ki rihten hûn taqdirindedür zîrâ rîz bunda **emr-i hâzır şîğasında maşdardur** her kes bu dağîk kâ‘ideden haber-dâr degildür.” (S1:100a)

4.3.4.1. Kelimelerin kök ve ek açısından çözümlenmesi

Şarih okurlar için anlaşılması zor olan kelimeleri genelde morfolojik çözümleme yöntemiyle eklere ve köklere ayırmakta ve bu vesile ile kelime ve bazen terkinin anlamını açıklığa kavuşturmaktadır:

“Sürme-i bîrende çü nergis-nümâş

Ol gülzârûñ nümâ vü nümâyişi nazâr idicinüñ çeşmine sürme idi nergis gibi ya‘nî her kim ki o gülzârî müşâhede vü temâşâ eylese ol gülzârûñ revnağ u leţâfetinden anuñ çeşmine nûr u leţâfet hâşil olurdı. Nümâ nûnuñ zemmesiyle emr-i hâzır şîğasında maşdardur nümûden ma‘nâsına ki görünmek ma‘nâsınadur.” (S1: 84a)

4.3.5. Arapça Gramer

Farsça kelimelere nisbeten Arapça kelimelerin açıklamaları daha çok azdır. Genelde Arapça bir kelimenin sadece hangi kökten çıktığı üzerine açıklama yapılmıştır:

“K’ey buved âbî ki be-nânî dehend

Anuñ kaçan bir kadr u leţâfeti olur ki bir nâna verürler ya‘nî şâ‘ir-i mâhir ki bahâsı cân-ı hayât-bağş şî‘r deyüp andan ötüri cüz‘i ihsân kabûl eylese ma‘nâda anı bir nâna virmiş olur. Meyve-i dilden murâd şafâ-bağş me‘ânî-i laţîfe vü hayâlât-ı münîfedür ki şâ‘ir-i kâmilüñ zâde-i tab‘ıdur âbîde âb leţâfet ma‘nâsına olup yâ‘nî vahdet için olmak sebâk u siyâka ziyâde ensebdür. Âbî ki ba‘zı maḥalde ayva ma‘nâsına gelür meyveye nisbet ḥûb vâkı‘

olmuşdur. Âbî ebâ edici ma‘nâsına ebeye ya‘bîden ism-i fâ‘il olmağdan rûşen-dil ‘âkılûñ tab‘i ziyâde ebâ idicidir. Bu Şem‘i-i haķirûñ tab‘i hem bu ma‘nâdan âbîduür.”(S1: 65b)

“Geşte zi-ser tâ-ķadem enķâs-gûn

Lâcerem başdan ayağına dek inķâs-gûn olmuş. Tâs-ı hûndan murâd ol şebde vâķi‘ olan şafaķuñ sürhligidur huâşa-i kelâm budur ki sevdâ-yi şeb ki şaķış menzelesine tenzîl olunmuşdur. Sevdâ marazından ħalaş olmak içün egerçi faşd eyledi liken vaķtsız faşd eylediği içün cemî‘-i a‘zâsı siyâh oldu zirâ bir kimse vaķitsiz yâ ħod gece ile faşd eylese anuñ cemî‘-i a‘zâsı siyâh olur. İnķâs cem‘-i neķsdür nûnuñ kesri vü ķāfuñ sükûnı ile neķs siyâh mürekkeb ma‘nâsınadur cem‘i inķâs ve inķos gelür inķâs-gûn mürekkeb renklu ma‘nâsınadur.”(S1: 71b)

“Geşte zi-ser tâ-ķadem enķâs-gûn

Lâ-cerem başdan ayağına dek inķâs-gûn olmuş. Tâs-ı hûndan murâd ol şebde vâķi‘ olan şafaķuñ sürhligidür huâşa-i kelâm budur ki sevdâ-yı şeb ki şaķış menzelesine tenzîl olunmuşdur. Sevdâ marazından ħalaş olmak içün egerçi faşd eyledi liken vaķtsız faşd eylediği içün cemî‘-i a‘zâsı siyâh oldu zirâ bir kimse vaķitsiz yâ ħod gece ile faşd eylese anuñ cemî‘-i a‘zâsı siyâh olur. İnķâs cem‘-i neķsdür nûnuñ kesri vü ķāfuñ sükûnı ile neķs siyâh mürekkeb ma‘nâsınadur cem‘i inķâs ve inķos gelür inķâs-gûn mürekkeb renklü ma‘nâsınadur.”(S1: 223a, 223b)

4.3.6. Arapça Deyimler ve Atasözleri

Şerh esnasında Farsça’dan daha fazla Arapça deyimler ve atasözlerine yer verilmiştir:

“Hoşter ez-âsûdegî âsûdegî

Bu pâklıkda ve bu âlûdelikte âsûdelikten laţîfrek yoķdur ya‘nî cihân-ı mâ-sevâdan ferâğat idüp tâ‘at u ‘ibâdet gûşesinde âsûde-ĥâl olmağdan laţîfrek bir ĥâlet yoķdur zirâ bu ĥâlet sebeb-i sa‘âdet-i dâreyin idügi ziyâde zâhir ü rûşendür. El-keselu aĥley min’l-‘asel kelâmında olan keselden murâd bu âsûdelikdür.”(S1: 129b)

“Ĥar nehend ez-gül-i ū ber-ĥorend

Zirā anuñ ednā keremi budur ki rencide vü müte ’ellim olsun içün anuñ yoluna ĥār qorlar liken anuñ gülünden berirler ya’ nī Server-i kā ’ināt ‘alayhi afzalu’ş-şalavāt anlardan cefā vü elem görür ve zişt u nā-ma’kūl sözler istimā’ eyler anuñ muķābelesinde anlara luţf idüp kereminden ĥūb u laţif sözler söyler. Kullu enā ’in yetereşşehu bi-mā fihi.” (S1: 34b)

4.3.7. Farsça ve Arapça Telaffuz Farkları

Şarih Arapça ve Farsça’da aynı anlamda olan ama telaffuz açısından farklılık gösteren kelimeleri de açıklamıştır:

“Pencerehā sāĥte ber-lājverd

Laciverd üzre pencereler düzmüş idi ya’ nī ol bāġuñ kıvıl u şārı şükūfeleri biribiri ile cem’ olduğda ġyā pencereler idi. Kaşır meşābesinde olan sebz ervāk üzre ‘alemle işāret olunur ki ol sürĥ u zerd şükūfeler zemīn üzre vāķi’ olan şükūfelerden degildür belki nihāl mişāl bülenddür. ‘Alem bunda sancaķ ma’nāsınadır ki ol nihāl mişāl şükūfeler aña teşbīh olunmuşdur meşelā ĥatmī çiçegi gibi. Lājverd Fārsī lāciverd ‘Arebī’dür ki anuñ mu’arrabıdır.” (S1: 85a)

4.3.1. 4.3.8. Edebi Açıdan

4.3.8.1. Kelimeler ve terkipler edebi sanatlar açısından

Şiiri şiir yapan, söze incelik ve açıklık, anlam dünyasına farklılık ve derinlik kazandıran, zenginleştiren etkenlerin en önemlisi edebi sanatlardır. Edebi sanatların şiiri şerh yaparken ve çözümlerken de dikkate alınması gereken en önemli unsurlardan birisidir ve bu bağlamda özel bir yere sahiptir. Edebi sanatlar yardımıyla şiirin güzelliğini anlayabiliriz. Şem’î Efendi ise Mahzenü’l-Esrâr’ın şerhinde edebi sanatlar üzerinde durmuş ve mısralarda bazen sanatın ismini söyleyerek bazen de söylemeden çeşitli sanatları açıklığa kavuşturmuştur.

Mahzenü’l-Esrâr’ın şerhi sırasında yer verilen edebi sanatlar:

4.3.8.2. Teşbîh sanatı

Teşbîh sanatını açıklarken Şem‘î Efendi genelde söz konusu kullanımın teşbîh olduğunu söylemekle yetinir:

“Kîse-i şûret zi-miyānem keşîd

Pes ‘aşk benüm miyānımdan şûret kesesini çözdü ya‘nî beni şûret ü zâhiri kuyûddan hâlâş eyledi.

Ṭavḳ-i ten ez-gerden-i cānem güşād

Ten ṭavḳını benüm cānumuñ boynundan çözdü ya‘nî beni cismāniyet ü evşâf-ı beşeriyetden hâlâş eyledi murād cānānuñ ‘aşkı sebebi ile mülkiyyet mertebesine vuşûl bulduğun beyāndur. Şûret keseye vü ten tevḳe teşbîh olunmuşdur.”(S1: 90a, 90b)

Gereken yerlerde bir kelimenin diğer bir kelimeye benzetilmesinin nedenini de açıklamaktadır:

“Şem‘ çü sâķî ḳadeḥ-i mey be-dest

Şem‘ elinde mey ḳadeḥi olan sâķî gibi

Ṭeşt-i mey-ālûde vü pervāne mest

Ṭeşt şarāba bulaşmış ve pervāne mest idi şem‘üñ sâķî gibi olması andan şadır olan pertevi i‘tibārı iledür. Ṭeşt ki legen ma‘nāsınadur andan murād şem‘ dāndur. Şem‘ den murād yārdur ki andan rūḥānî ḥālāt şadır olur pervāneden murād ‘āşıḳdur ki ol meclisde vāķi‘ olan ‘acīb ü laṭîf ḥālātdan mest idi.”(S1: 93a)

4.3.8.3. Tezad sanatı

“Sāye şevēd bîş ü tu kem şev çü nūr

Ol vakıtte egerçi sāye ziyāde olur veliken sen nūr gibi kem ol ya‘nī şebde ifnā-yı vücd içün sa‘i ü kûşış idüp halkdan dūr u cüdā ol. Āfitābuñ gurūbindan soñra sāye ziyāde olup mañrūtī şekil olur. Kem bunda kâf-ı ‘Arebī’nüñ fetḥi iledür ki bîş lafzınuñ muḳābilidür lîken bunda nisbet ma‘nāsınadır ki ifnā-yı vücdüdan ‘ibāretdür. Kem lafzınuñ bu ma‘nāya isti‘mālī dā‘ira-i ihāṭadan biründür. Bîş ü kem zıkrinde şan‘at-ı tībāḳ u tezād vardır. Nūrdan murād bunda āfitābdur. Bu beyitden murād şebde tā‘at-ı ziyādden ‘ārī olduğı içün ziyāde maḳbūl idüğün iş‘ardur. Be-āḫırde bā zā‘ide olmaḳ i‘tibār olunmasa ma‘nā bu vechle olmaḳ hem mümkündür. Rūz-ı āḫır ü nihāyetine gitti bu vech üzre şūd refṭ ma‘nāsınadır.” (S1: 185a)

4.3.8.4. Mecaz sanatı (Zikr-i cüzv ve irade-i küll)

“Der-dil-i in genc besī sīnehāst

Bu gencün dil ü derūnunda bisyār sīneler vardır ya‘nī esrār şāḫibi evliyāu‘llāh ferāvāndur. Sīnehādan murād evliyāu‘llāhdur zikr-i cüzv ü irāde-i küll ṭarīḳi ile. Beyit

Sīne ḥāhem şerḫa şerḫa ez-firāḳ

Tābe-güyem şerḫ-i derd-i iştiyāḳ

Yā ḥod ḥazf-ı muzāf i‘tibārī ile ola” (S1: 209a)

4.3.8.5. İsti‘âre sanatı

Şem‘î isti‘âre sanatını açıklarken bazen istiare olduğunu *isti‘âre* lafzını getirerek net bir şekilde söyler bazen ise sadece...den *murad* lafzı ile beyan etmekle yetinir:

“Türk-i semen ḫayme be-şahrā zede

Semen Türk’ü şahrāda çadır kurmuş ya‘nī Türk meşābesinde olan semen şahrāda açılmış.

Meh ze-ber-i hayme Süreyyā zede

Māh Süreyyāyı anuñ heymesinüñ üzreinde urmuş ya‘nī Süreyyāyı anuñ üzerinde āşikār eylemiş bu hālet māha isnād māh u Süreyyā şebde zāhir oluğı i‘tibārladur semen Türk’e teşbīh olunmuşdur. Haymeden murād yine semendür ki bunda şan‘at-ı tecrīd vardır. Hayme zededden murād semenüñ zāhir olmasıdır. Süreyyā Ülker ma‘nāsınadur. Süreyyādan murād bunda semen üzre vāki‘ olan çeler olmak mümkündür isit‘āre тариқи ile.”(S1:84b, 85a)

Diğer bir örnek:

“Şem‘ çü sāķī kadeh-i mey be-dest

Şem‘ elinde mey kadehi olan sāķī gibi

Teşt-i mey-ālūde vü pervāne mest

Teşt şarāba bulaşmış ve pervāne mest idi şem‘üñ sāķī gibi olması andan şādır olan pertevi i‘tibārī iledür. Teşt ki legen ma‘nāsınadur andan murād şem‘ dāndur. Şem‘ den murād yārdur ki andan rūhānī hālāt şādır olur pervānedden murād ‘āşıkdur ki ol meclisde vāki‘ olan ‘acīb ü laţif hālātdan mest idi.”(S1: 93a)

4.3.8.6. Kināye sanatı

“Tūţī ez-ān gül ki şeker-ħande būd

Ol gülden ki şeker-ħandelü idi tūţī

Ber-ser-i sebziş per āgende būd

Anuñ sebzligi hevesi üzre ħanadını memlū vü pūr eylemiş bu hālet iddi‘ā тариқи iledür gül ma‘şūķuñ ‘arizinden ü tūţī anuñ sebz ü tāze ħaţţından kināyetdür ki bu teşbīh şu‘arānuñ kelāmında vardır ki Enisü’l-‘Uşşāk ve Heves-Nāme-nām kitāpta meşţūrdur ve ħaţţdan murād Cenāb-ı Kibriyā’dur niteki Gülşen-i Rāz’un bu beytinde vāki‘dür. Beyit:

Ruĥ incā mazhar-ı ħüsn-i Ĥudāist

Murād ez-ḥaṭṭ Cenāb-ı Kibriyāist ”(S1: 83b)

4.3.8.7. Mübâlağâ sanatı

“Hızır der-în çeşme sebū bi-şkened

Hızır peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm bu çeşmede destiyi sır ya‘nî Nûḥ peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm egerçi peygâmberdür ve tûfândan necât bulmuşdur ve Hızır-ı peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm egerçi âb-ı ḥayâta vuşûl bulup ‘ilm-i ledünnden behre-ver olmuştur lîken bu gûne şîrîn suḥan ve edâ-yı rengîn u laṭîf üslûbla vuḳû‘ bulmuş kitâbdan bî-behredür. Bu kelimât mubâlığâ ṭarîkı iledür.”(S1: 56a, 56b)

4.3.8.8. Ta‘rîz sanatı

“Vaḳt be-terk-i hemegî güftenest

Zîrâ ḥâbı cemî‘en terk eylemegün vaḳtidür ḥulâşa-i kelâm budur ki şeyḫ Nizâmî ḥazreti ḳaddesallâhu ta‘âlâ sırrehü’l-‘azîz ḥâb-ı ḡafletde olan maḡrûrlara kendüsine ḥiṭâb ṭarîkı iledür ki ḥâb-ı ḡafletden bîdâr olup ṭâ‘at u ‘ibâdete meşḡûl olup uḡrevî aḥvâluñızı tedârük idici oluñuz bu beyit hem ta‘rîz ṭarîkı iledür. Hemegiden murâd ḥâbdur mâ-sevâ degildür.”(S1: 127b)

4.3.8.9. Kalb sanatı

“Şi‘r-i tu ez-şer‘ be-âncâ resed

Zîrâ senün şî‘rün şer‘-i şerîf sebebinden ol yere erişür.

Ke‘z kemeret sâye be-Cevzâ resed

Ki senün kemeründen Cevzâ‘ya sâye erişür ya‘nî eş‘âr-i tevḥîd şî‘ârün şer‘-i şerîfe muvâfiḳ olmaḳ sebebi ile ziyâde ‘âlî-mertebeye vuşûl bulup ḳadruñ felek-i şânîde ‘âlî olur. Ḳalb-ı ba‘zla şer‘ şî‘r ve şî‘r şer‘ olur.”(S1: 67a)

4.3.8.10. Leff ü Neşr sanatı

“ ‘*Ūd u gül-ābī ke der-ū beste est*

Ol ‘ūd u gül-āb ki anda muḳayyid ü mezkūrdur ya‘nī anda zikr olunan ‘ūd u gül-ābdan murād

Nāle vü eşk-i dü se dil-ḥaste est

İki üç dil-ḥastenün nāle vü eşkidür leff ü neşr-i müretteb ṭarīḳi üzre ‘uddan murād nāledür gül-ābdan murād eşkdür ki gözyaşı ma‘nāsınadur. ‘Ūddan murād meşhūr sāzdur. Dü ḥaste-dilden murād havās olmak rüşendür egerçi andan murād murīdleri olmak hem ihtimāldur.”
(S1: 101b)

4.3.8.10. Telmīh sanatı

Tarihî bir olay, bir kahraman veya meşhur bir hikâyeye gönderme yapıldıysa şerh esnasında açıklanmıştır:

“*Zülf-i Birāhīm ü ruḥ âteşgereş*

Anlaruñ zülfi gūyā ḥazret-i İbrāhīm idi ve ruḥı anuñ âteşgeri idi ya‘nī aña âteş meşābesinde idi. Ḥazret-i İbrāhīm ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhi’ş- şalātü ve’s-selām Nemrūd la‘inle vāḳi‘ olan kışşasına işāretdür ki Nemrūd’uñ âteşi ḥazret-i İbrāhīme te’sīr ü zarar eylemediği gibi anlaruñ âteş ü gül gibi rengin ruḥsārlarından zülflerine zarar u ziyān irişmezdi.

Çeşm Simā‘il ü müje ḥancereş

Anlaruñ çeşmi gūyā ḥazret-i İsmā‘il idi vü müjesi anuñ ḥanceri idi lā-cerem bıçaḳ anuñ boğazını ḳaṭ‘ eylemediği gibi anlaruñ çeşmine müjelerinden zarar irişmezdi. Ḥancer cīm-i ‘Arabī ile bıçaḳ ma‘nāsınadur ki ‘Arebi’dür. Ḥazret-i Şeyḥ ḳaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘azīz fenn-i şī‘irde kendünün kemāl-i ḳudretini izhār eylemek için bu vechle laṭif ü rengin

hayālāt u teşbihāt u isti‘ārāt u zurûb-ı emşâl ihtiyâr idüp kendünün sihirveş eş‘ârında zıkr eylemişdür.”(S1: 95b, 96a)

“Mürğ per endāhte ya‘nī melek

Mürğ ya‘nī melek ki murād ḥazret-i Cibrīl’dür ‘aleyhi’s-selām Perini atmış ya‘nī ḥazret-i Cibrīl’dur ‘aleyhi’s-selām ol şeb de ḥazret-i Resûl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem lâ-mekân cānebine bile gitmege kıadir olmadı lâ-cerem ‘ecz ızhār idüp dedi. Lev-denevtu ḥuṭvetun l’ḥ-ṭaraḳat

Şeyḫ Sa‘dī ḥazretleri kıaddesallāhu sırrehü’l-‘azīz bu beyitle aña işāret eyler. Beyit:

Eger yek ser-i mûy berter perem

Fürûğ-i tecellî be-sûzed perem ”(S1: 23a, 23b)

4.3.8.11. İktibas sanatı

Metin içerisinde yer verilen ayet veya hadisleri açıklamıştır:

“Allem-i âdem şıfât-ı pāk-ı üst

‘Allam-ı âdem anuñ pāk u lâṭîf şıfâtıdır ya‘nī Ve ‘alleme âdeme’l-esmâe kullehâ anuñ vaşfidur.”(S1: 102b)

“Pişter ez-pişterân-ı vücūd

Vücūduñ evvelreklerinden evvelrek

K’âb ne-ḥordend zi-deryâ-yı cūd

Ki cūd u kerem deryāsından âb içmediler ya‘nī henüz ki vücūd şahrāsında mevcūdâtıdan bir eşer zāhir olmamış idi ya‘nī Kānellāhu ve lemyekun ma‘ahu şey’un ḥasebince mevcūd hemân Hudâ-yı ‘azze ve cell idi deryâ-yı cūddan murād Ḥaḳḳ sübhānehü ve ta‘ālā ḥazretidür ‘azze ismuhu pişterāndan murād cemî‘-i mevcūdâtıdan evvel ḥaḳḳ olunānlardur.”(S1: 147a)

4.3.8.12. Diğer sanatlar

Bazen Şem‘î Efendi bir sanatı, ismini söylemeden açıklar mesela alttaki örnekte cinas sanatının ismini söylemeden anlamını açıklığa kavuşturur:

“*Türk-i kaşab-pūş-i men āncā çü māh*

Benüm kaşab-pūş maḥbūbum anda māh gibi

Kerde dilem-rā çü kaşab zaḥmgāh

Benüm gönlümi kaşan gibi zaḥm-nāk u mecrūḥ eylemiş idi ya‘nī meydānda süvārlaruñ baḥiṣ ü imtiḥān maḥallinde vāḳi‘ olan kaşabü’s-sabaḳ zaḥmnāk u mecrūḥ olduḡı gibi benüm gönlüm hem ol māhuñ müjgānundan zaḥm-nāk u mecrūḥ olmuşdı. Mısrā‘-i evvelde olan kaşabdan murād ḥarīr ḳumāşdan olan cāmedür. Mısrā‘-i şānīde olan kaşabdan murād kaşabü’s-sabaḳdur ki süvārlaruñ zaḥmunuñ maḥallidür.” (S1: 98a)

4.3.9. Vezin Açısından

Şem‘î Efendî şerh yaparken vezin açısından da şiiri inceler. Verilen örneklerde hareketlerin vezin üzerindeki etkisinden dolayı nasıl okunması gerektiğini açıklar. Bu tarz okunuşların çok olduğunu söyleyerek gaflet edilmemesini vurgular:

“*Devletī-yi bāyed şāḥib direng*

Devletlü ‘arz u vaḳār u şabr u taḥammül şāḥibi gerḳ.

Ke‘z ḳadarī nāz ne-yāyed be-teng

Ki bir miḳdār nāzdan tenge gelmeye ya‘nī ḡayirden nāz u cefā görse şabr u taḥammül idüp teng-dil ü bī-ḥuzūr olmaya vezn içün devletīnün yāsı ve bāyedün dālı kesr ile oḳunmaḳ lāzımdur. Bu kitābda bunlaruñ emşālı çok vāḳi‘ olmuşdur ḡaflet olunmaya.” (S1: 124b)

“*Āyed fārḳaş be-selām-ı ḳadem*

Anı farkı kademinün selamina gelür.

Halka-şifat pây ü ser âred be-hem

Pây u serini murâkabede halka gibi bir yere götürür âyedde vezn için dâl-ı fethe ile okunmak lazımdır.”(S1: 64b)

“ Ve ’z sipereş mu’şafereş rengter

Ve anuñ siperinden anuñ mu’aşferi renglerek oldu hulaşa-i kelâm budur ki âfitâb egerçi ba’di’z-zevâl bir miqdâr zerd olur ki mu’aşferle aña işâret olunur liken hîn-i gurûbda ziyâde zerd olur ki rengterle aña işâret olunur. Siper ü mu’aşferden murâd bunda âfitâbdur. Mu’aşfer mudahrec vezni üzre ism-i mef’ûldur şararmış ma’nâsına liken bunda vezn için ‘ayn-ı sâkin ü şâd-ı müteharrik okunur.”(S1: 70b, 71a)

“Kem ẖor u kem g̱y u kem âzâr bâş

Az ye vü az söyle vü kem âzâr ol ya’nî ten-perverlik ü bisyâr-g̱yılığdan i’râz idüp bir kimseyi rencide eyleme bu hem ma’nâdur az yiyeyci vü az söyleyci ol ve kimseyi rencide eylemeyici ol bu vech üzre mışrâ’-i şânide olan kelimât vaşf-ı terkibî olur bu i’tibâr üzre kem-ẖâr gerek idi zirâ ẖordendendür bir kelime vaşf-ı terkibî semti üzre bir kelime-i âhîri ile terkib olunsa elif ziyâde olunur niteki Bostân’uñ bu beytinde Beyit:

Me-kün rahm ber-gâv-ı bisyâr ẖâr

Ki bisyâr hosbest ü bisyâr ẖâr

Ammâ bâ’zı maḥalde zarûret-i vezn u kâfiyeden ötüri elif ẖazf olunur niteki ẖâce Hâfız’uñ rahmetullâhi ‘aleyh bu beytinde vaşf-terkibî iken elif ẖazf olunmuştur. Beyit:

Mâ bi-refîm ü tu dâni ü dil-i gam-ẖor-ı mâ

Baḥt-ı bed tâ-kücâ mî-bered âbişẖor-i mâ

Ġam-hor ki vaşf-ı terkibîdür andan elif ħazf olunmuşdur. Şeref-i kâr-râ taķdîrinde olmaķ maħalle enseb idügi ziyâde rûşen ü zâhirdür. ”(S1: 142b)

4.3.10. Tarihî Şahsiyetler ve Olaylar

Şem‘î Efendî şerh esnasında adı geçen veya dolaylı işaret edilen peygamberler, padişahlar, diğerk ünlü kişiler veya olaylar hakkında yeri geldiğinde kısa yeri geldiğinde ise uzunca üzerinde durarak bilgi vermiştir:

“Zeher zi-büzgâle-i ħ ăneş gürîĥt

Anuñ ħ ăn u sofrasında olan büzgâleden zehir kaçdı ya‘nî gitdi bir kimsenüñ muĥkemzaĥmî olsa şekerî vü tâze şarabı rekîb idüp penbenden fitil eylese ve fitili anlara bulaşdırup zaĥmuñ içine kosa ol zaĥm tîz iyü olur. Ĥulaşa-i kelâm budur ki çün ĥazret-i Resûl şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Ĥavs u Cedy burcunı ĥudûm-ı şerîfî ile müşerref eyledi Cedy burcundan nuĥûset zehrî maĥv u mün‘adim oldı zîrâ Cedy burcı Züĥal’uñ ĥânesidür ve Züĥal neĥs-i ekberdür liken anuñ mübârek ĥademi sebebi ile ol nuĥûset sa‘âdete mübeddel oldı. Kemân lafzı ile Ĥavs burcuna ve tîr lafzı ile ‘Aĥarid’e işâret olunur ve Cedy ki büzgâle ma‘nâsınadır o hem bir burcuñ ismidür ve hem bu kışşaya işâret vardur ki bir ‘acûz bir büzgâle-i büryân idüp zehirledi ve ĥazret-i Resûl’üñ ‘aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm ĥuzûr-i şerîfine getürdi. Büzgâle oğlaķ ma‘nâsınadır.” (S1: 25a, 25b)

“Anki zi-Behrâmî-i ü vaķt-i zûr

Gûr buved behre-i Behâm-ı Gûr

Behrâm Şâh ol pâdişâhdur ki kuvvet ü ceng vaķtinde anuñ behrâmlıĥından Behrâm Gûr’uñ behre vü ĥişşesi mevt u ĥabirdür ya‘nî Bahrâm-ı Gûr ziyâde pehlivân iken ferzan eger Behrâm Şâh ile ceng eylese Behrâm Şâh anı ĥahr u helâk eyler. Behrâm-ı gûr ‘acem pâdişâhlarından bir pâdişâhuñ ismidür ki Nûşirevân-i ‘Âdil’den evvel gelmiştir. Evvelki gûr ĥabir ma‘nâsına- dur ki ĥahr u helâkdan ‘ibâretdür gûr-i şânî yaban eşegi ma‘nâsınadır. Behrâm-ı Gûr yaban eşeklerinüñ şayd u şikârına ziyâde muķayyed olduĥı içün aña Behrâm-ı Gûr didiler.” (S1:50b)

“*Ānki sereş zer-keş-i sultān keşīd*

Ol kimse ki anuñ başı sultānuñ zer-keşini çekdi

Bāz pesīn loḳma zi-āhen çeşīd

Ol kimse ‘āḳıbet āhenden bir loḳma tatdı. Zer-keş-i sultāndan murād altun tācdur. Ānkiden murād Nizāmül’-mülk-i Tūsī’dür ki sultān Sencer’uñ vezīri idi ki fenn-i şî‘rde ziyāde üstād ü kāmīl ü hem ziyāde ‘ālim ü fāzıl idi. Sultān Sencer bir gün mestāne nişāneye oḳ atarken Nizāmī-i Tūsī nişāne yerinden pādīşāhuñ oḳlarını alup gelürken sultān Sencer’uñ oḳı ḥaṭā ile Nizāmī-i Tūsī’nüñ sīnesine rāst gelüp ucu arḳasından çıḳdı ve fī’l-ḥāl orada bu ḳıṭ‘a-i dedi. Ḳıṭ‘a:

Tīr-i şeh-rā be-şî‘r bi-stüdem

Āmed ü sine ḥast u ser-efrāşt

Men be-ānem ki īn vedī‘et-rā

Tā-ḳıyāmet be-sīne ḥāhem dāşt

Loḳma-i āhenden murād sultān Sencer’uñ tīrinüñ peykānidur.”(S1: 66b)

4.3.11. Coğrafya Adları

Metinde adı geçen şehirler hakkında kimi zaman konumu ile ilgili kimi zaman ün kazandığı konu hakkında bilgi aktarılmaktadır:

“*Rūm sitānende vü Abḥāz gīr*

Rūm memelketini alıcı ve Abḥāzı tutucu ya‘nī zabṭ idicidür Abḥāz, Rūm ve İskenderiyye’nüñ mā-beyninde vāḳı‘ bir şehriñ ismidür. Evreng taḥt u tāc ma‘nāsına olmaḳ bunda ensebdür egerḳi me‘ānī-i mütā‘addide içün mevzū‘dur.”(S1: 51a)

“*Leb-Ṭaberī ve ‘z ṭaber-i ḥūn be-dest*

Ol dil-berün lebi Taberistân dil-berlerinün lebi gibi şîrîn ü rengîn idi ve elinde taber-hûndan var idi.

Mağz-ı taber-zed be-taber-hûn şikest

Taber-hûnla taberzedün mağzını şırdı ya‘nî tabar-hûn gibi kızıl lebi ile mükerrer şekeri çineyüp yerdî Taber Türkistân’da bir yerün ismidür ki hûbları gâyetle zibâ olur Taberistân andan der-taber-hûn bunda kırmızı gül ma‘nâsınadur lîken mışrâ‘-i şânîde leb-i dil-berden ‘ibâretdür taber zed muhkem ma‘nâsınadur.”(S1:89a)

“Nîm şebi k,ân melek-i nîmrûz

Bir nışfü’l-leylde ki ol nîmrûzun pâdişâhı

Kerd revân meş‘al-i gîti-fürûz

Cihânı rûşen idici meş‘al revân eyledi niteki mulûk u selâtinün ‘âdetidür ki gece ile bir yere gitmek isteseler meş‘alelerle revân olurlar. Meş‘al zikri malik münâsebeti iledür ve illâ murâd ol şeb de hâzret-i Resûl’ün şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem cenâb-ı ilâhîye olan ‘azîmet u teveccühünü beyândur. Şebden murâd mi‘râcdur. Melik-i nîmrûzdan murâd hâzret-i Resûl ‘aleyhi’s- şalâtü ve’s-selâm bu i‘tibârla ki server-i kâ’inât ‘alayhi afzâlu’s-şalavât yedi iklim pâdişâhının her birine mektûp gönderüp imânâ da‘vet eyledi cemî‘isinden evvel da‘veti Nîmrûz pâdişâhı kabûl idüp cân u dilden aña itâ‘at eyledi. Pes anuñ mülki gûyâ hâzret-i Resûl’ün şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem mülki oldu ve şeb-i mi‘râc terkibinde vâki‘ olan şebe nisbet rûz hûb vâki‘ olmuşdur. Nîmrûz bir şehrüñ ismidür niteki Gülistân’ün bu beytinde vâki‘dür. Beyit:

Ve’r be-ğarâbî fütet ez-şehr-i hîş

Gürsine husbed melik-i Nîmrûz

Ve Nîmrûz’dam murâd Sîstân’dur ki Rustem-i Zâl’uñ memleketidür.”(S1: 22b)

4.3.12. Tıp

Tıp ve sağlıkla ilgili konularda kendi zamanında veya Nizâmî'nin zamanında çok yaygın veya ender olan malumat hakkında değerli bilgiler verilmiştir:

“Geşte zi-ser tā-ḳadem enḳās-gūn

Lā-cerem başdan ayağına dek inḳās-gūn olmuş. Tās-ı hūndan murād ol şebde vāḳi' olan şafaḳuñ sürhliğidür huāşa-i kelām budur ki sevdā-yı şeb ki şaḥiṣ menzelesine tenzīl olunmuşdur. Sevdā marazından hılaş olmak için egerçi faşd eyledi liken vaḳtsız faşd eylediği için cemī'-i a'zāsı siyāh oldu zirā bir kimse vaḳitsiz yā ḥod gece ile faşd eylese anuñ cemī'-i a'zāsı siyāh olur. İnḳās cem'-i neḳsdür nūnuñ kesri vü ḳāfuñ sūkūnı ile neḳs siyāh mürekkeb ma'nāsınadur cem'-i inḳās ve inḳos gelür inḳās-gūn mürekkeb renklü ma'nāsınadur.”(S1:71b, 72a)

“Rūzen ü der beste çü buḫrāniyān

Bu zindānīleruñ ḥānesinde buḫrān u teb marazına giriftār olmuş kimseler gibi pencere vü ḳapūñı bağlamış ol ya'nī ḥalvet ü 'uzlet iḥtiyār idüp riyāzet ü mücāhededen ḥālī olmaz. Buḫrān u teb marazına mübtelā olan kimselere 'ilāc budur ki anları ḳarañku ḥānenüñ içine ḳorlar u pencere vü ḳapusunu ḳaparlar. Ḥāne-i zindāniyāndan murād dünyādur.”(S1:161b)

“Zer çü niḥī rūḡan-ı şafrāger est

Çünkü zeri ḥarc eylemeyüp ḥıfz eylersün şafrā virici rūḡandur ya'nī rūḡan gibidür murād budur ki rūḡan mūrış-i şafrā olduğı gibi zer hem mūrış-i şafrādur ḥulāşa-i kelām budur ki şafrā sebeb-i maraz-ı cismānī olduğı gibi zeri ḥıfz idüp ḥarc eylememek dīn ü diyānete külli ḥüsrāndur.”(S1: 188b)

4.3.13. Nücum

Felekler ve bürçlar, onların menzilleri ve benzeri konularda da bilgi verilmiştir:

“*Mürğ-i tarab nāme be-per bāz-best*

Şevk ü tarab mürği nāmeyi kanadına bağladı.

Heft-per-i mürğ-ı Süreyyā şikest

Şevk ü tarab Süreyyā mürğünü yedi kanadını sıdı ya‘nī ol meclisde olan şevk ü zevk ü tarabın hālâtı tā-Süreyyāya irişmişdi gūyā Süreyyā anuñ hacāletinden şikeste vü perişān olmuşdı. Mürğ-i tarab Süreyyā münāsebeti ile zıkr olunduğına sebep budur ki Süreyyā’nun menzili Şūr burcudur ve Şūr Zühre’nün hānesidür ve Zühre muṭrebe-i feleksür ve Süreyyā ki Ülker ma‘nāsınadır ba‘zı kimse anı altı yıldızdır demişdür ve ba‘zı kimse yedi yıldızdır bu kavl şahih idüğü bu beytün mışrā‘-i sânisinden hem ziyāde rüşen ü zāhirdür murād ol meclisde olan şevk ü zevk ü tarab Zühre’nün şevk ü zevk ü tarabından ziyāde idüğün iş‘ardur mışrā‘-i evvelde tarab mürğa vü mışrā‘-i sânde Süreyyā mürge teşbih olunmuşdur.” (S1: 93b, 94a),

“*Ū beseted pîşkeş-i ān sefer*

Ez-Sereṭān tāt u zi-Cevzā kemer

Ū ki murād ḥazret-i Resūl’dur şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ol seferuñ pîşkeşini Sereṭān’dan tāt u Cevzā’dan kemer aldı ya‘nī sekizinci felege ‘urūc eyledüğünde gūyā Sereṭān tātını ve Cevzā kemerini aña pîşkeş götürdi. Sereṭān yengeç şekillü bir burcdur ki başı üzre nūrdan tāt mişālı bir nesne vardır ve Cevzā bir burcdur ki birbirine muttaşıl iki ḥüb şūret-i cūvān şekillüdür ve belinde bir kemer gibi nūrdan bir nesne vardır.” (S1: 24b)

4.3.14. Musiki

Musiki terimleri ve musikide kullanılan aletler hakkında bilgiler verilmiştir:

“Şabır besī zīr nevā teng dāšt

Ol bezm de nevānuñ zīri şabır ziyāde teng tıtdı ya‘nī ol bezm de olan nevā vü terennümün leţāfetinden şabır bī-şabır olup tākātı kalmadı.

Fitne sereş zīr-i dü āheng dāšt

Fitne anuñ başını iki āhengün altında tıtdı ya‘nī şabr ol iki āhengün zebūn u mağlūbı olup lā-cerem hergiz tedārike kādır olmayup tākātı tāk oldı mışrā‘-i evvelde olan zīrden murād bemün muķābili olan zīrdür ki zīr ü bem derler nevā ‘ilm-i mūsikide bir maķāmuñ ismidür mışrā‘-i şānide olan zīr taht ma‘nāsınadur be-Türkī alt dü āhengden murād zīr ü bemün huşuşunda olan āhenglerdür. Āabır-rā taķdirindedür nevāya nisbet zīr ü āheng hūb vāķi‘ olmuşdur.”(S1:97a)

4.3.15. Dinî Ekoller

Yeri geldiğinde farklı dine inananların dinî merasimleri yeri geldiğinde İslam’dan çıkan dinî, felsefî ekoller ve onların inançları hakkında bilgiler aktarmaktadır:

“Çün muğ-ı Hindū be-namāz āmede

Hindū güyā muğ gibi namāza gelmiş zīrā āteş-perestlerün namāzı ayağ üzre tıturken olur muğ bunda āteş-perest ma‘nāsınadur.”(S1: 85a)

Diğer bir örnek:

“Dīdeneş ez-dīde ne-bāyed nühüft

Çeşm-i zāhirle Hudā-yı ‘azze ve cellnün görünmesi çeşmden setr ü men‘ eylemek gerekmez ya‘nī Hudā-yı ‘azze ve cellnün cemāl-i şerifini çeşm-i zāhirle müşāhede eylemek hergiz mümkün degildür demek lā’iķ ü ma‘ķul degildür.

Kürî-i ânkes ki ne-dîde bi-güft

Ol kimsenün körlüğüne ki Hudâ-yı ‘azze ve cellnün cemâl-i şerîfî Server-i kâ’inât ‘alayhi afzâlu’ş-şalavât görmemiş dedi. Bu ma’nâ hem mümkündür. Ol kimsenün körlüğüne ki ol kimse kendüsi görmemiş hâzret-i Resûl şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem hem görmemiş dedi. Görmemişden tâ’ife-i Mu‘tazeli ve ol tâ’ifaya tâbi‘ ba‘z-ı bed-bahtlardır. Bu Şem‘î hâkîruñ i‘tikâdı budur ki bu hâlet şekkü reybden berî bir vechе yaqîn vukû‘ bulmuşdur bir vechle ki gûyâ bu hâkîr ol hâleti müşâhede eyledüm ve anda hâzır idim. Bu huşûsuñ inkârına sebep budur ki ol ‘aqlıdan ‘ârî tâ’ifa hâzret -i Hâkîk’uñ ‘azze ismuhu kemâl-i kudretinden gâfil ü bî-haberlerdi.” (S1: 29b)

4.3.16. Botanik

Bazı yerlerde botanikle ilgili kelimelerin açıklamasına yer verilmektedir:

“Rihte nûş ez-dem-i sîsenberi

Ber-düm-i in ‘Akreb-i nîlûferî

Hâzret-i Resûl şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem sîsenbere mensûb hayât-bağş nefesinden bu nîlûfere mensûb ‘Akreb’ün kıyruğı üzre nûş dökmüş murâd budur ki Hâbîb-i ekrem şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem ‘Akreb burcuna vusûl buldı. Anuñ hayât-bağş u şîrîn nefesinden ‘Akreb burcunda olan nuhûset ü zarar zehrî mahv u mün‘adım oldu. ‘Akreb iki nev‘dür. Bir nev‘i sebz ü kebûd ve bir nev‘i sürhûdur. Sebz ü kebûd olan ‘akrebün zehrî ziyâde kıattâldur. ‘Akreb-i nîlûferî ile felekde olan ‘Akreb burcuna işâret olunur. Nîlûferden murâd felek olup ma’nâ bu vechle olmağ hem laîfdür bu nîlûfere mensûb ya’nî nîlûfer renklü felek felegün ‘akrebinün kıyruğı üzre nîlûferiden murâd felek olur ‘akrebün şıfatı olmaz. Nîlûfer üç nev‘dür gökdür şarıdur ağıdur. Rûm’da sarı nîlûfer bisyârdur. Fâkîr Şem‘î-i pür-tağşîr Belgîrâd’da ağı nîlûfer gördüm. Gök nîlûfer Mısır’da bisyârdur. Nîlûferî de olan yâ nisbet içündür ki nîlûfer renklü ma’nâsınadur ve şu‘arânun ve gayırlarun kelâmında isti‘mâl olunan nîlûferden murâd gök nîlûferdür. Sîsenber (20) bir dârûdur ki ‘akreb ü mâr şoğduğı yere ki sürürler fevrî zehrî def eyler.” (S1: 25a)

4.3.17. Sosyal hayat

Şerh sırasında yeri geldiğinde günlük hayata ilişkin bilgiler, müslüman veya dinî azınlıklara ait bazı gelenekler veya sosyal hayatta kimi sınıfların ve meslek erbabının özelliklerine de değinilmiştir. Örneğin günlük hayata ilişkin çocukların eteklerini at yapması ve oynaması, bebekleri beşiğe yatırıp bağlamak veya kundaklamak âdetine işaret edilmiştir:

“*Meḳre‘a kem zen ki fūres pā-yı tust*

Tāziyāne urma zīrā fūres senūñ ayağūndur niteki eṭfāl ḳaftanlarınuñ eteklerini bukup iki ayağūñ ortasına getürüp at gibi süvār olurlar ve ata tāziyāne urmaḳ şūretinde kendü ayāḳlarına ururlar zīrā ḫaḳīḳatde anlaruñ atları ayaḳlarıdur murād kimseye hergiz cevr ü cefā eyleme zīrā Kemā-tedīnu tudān ḫasebince be-her ḫāl ‘āḳıbet saña anuñ ḫararı irişür demekdür. Hedef nişāne-i tīr ma‘nāsınadur. Miḳra‘adan murād bunda tāziyānedür.” (S1:73a)

“*Zengele-i rüz fer-āpāş best*

Ḥareket eylesesün içün rüzūñ zengelesini anuñ ayağına bağladı zīrā āfitābuñ ṭulū‘ı şebūñ ‘aḳabindedür ve ol ḫâlde māhuñ nūrı maḫv olur egerçi Nūre‘l-ḳamere mustefādun min-zū‘i‘-şşemse ḫasebince māhuñ nūrı āfitābdandur. Tıfildan murād mäh u dāyeden murād şebdür ve bu ḫāletūñ şebe isnādı mücāzdür. Zengele-i rüzdan murād āfitābdur mäh tıfla vü şeb dāyeye vü āfitāb zengeleye teşbih olunmuşdur. Zengele me‘ānī-i mūte‘addide içün mevzū‘dur ammā bunda düğme ma‘nāsına olmaḳ ensebdür ḫulāşa-i kelām budur ki mülūk-i māziyenūñ ‘ādetidür ki beşikde tıfl ḫareket eylesesün içün tıfluñ ayağını düğme vü ilikle müḫkem eylerler.” (S1: 71a, 71b)

Toplumda meslek erbabının, (örneğin şarkıcıların) özellikleri veya alışkanlıkları da bazı beyitlerin şerhinde izah edilmiştir:

“*Gāh def-i Zühre direm-riz kerd*

Gāhī Zühre’nūñ define direm-riz eyledi gūyā Zühre’nūñ defī diremle memlū vü pūr olduğı içün kenārlarından taşra dökülmege başladı bu ḫālet bu i‘tibārladur ki muṭriblerūñ ‘ādetidür ki meclisde ḳaḳup defī ile meclisde olanlardan cer eylerler. Zühre muṭribe-i felek olduğı

içün aña def işbât olundı ve şebde vâkı‘ olan ol hâlet meclise teşbîh olunup anuñ eṭrâfünde vâkı‘ olan kevâkib direme teşbîh olundı.”(S1: 72a)

Eski zamanlarda bazı halkların yas tuttuğu zaman mavi giyinmesi de Mahzenü’l-Esrâr’ın bir beytinde geçmiş ve dolayısıyla şarihin açıklamasını beraberinde getirmiştir ayrıca Yahudilik dinine inanan azınlık toplumun müslümanlar arasında kendini belirlemek için giyisileri üzerinde sarı kumaş işletmesi de metinde geçen toplumsal gelenklerin arasında yer almaktadır:

“Reng-i hūmeş ezreḳ-i mâtem çirâst

Anuñ küpünüñ rengi niçün mâtemüñ ezraḳıdır ya‘nî mâtem-zedelerüñ câmesi gök olduğı gibi anuñ küpünüñ rengi niçün gökdür ya‘nî zemîn hem bu huşûşdan ötüri mâtem-zededür. Hunbere vü humdan murâd felekdür. Hunbere küçük küp hum küp ma‘nâsınadır.”(S1: 160b)

“Zerd-kaşab ḥâk be-resm-i cühûd

Zerd kaşablu ḥâk cühûd resminde idi

K’âb çü Mūsâ yed-i beyzâ nümûd

Ki âb ḥazret-i Mūsâ gibi yed-i beyzâ gösterdi murâd budur ki zerd kaşaba müşâbih sarı çiçek sebebi ile ḥâk cühûd mişâl idi ki âb Mūsâ peygâmbere gibi ‘lâ nebiyyinâ ve ‘aleyhi’s- şalâtü ve’s-selâm yed-i beyzâ gösterdi lâ-cerem aña ḡâlib oldu. Yehūdî ṭâ’ifesinüñ ‘âdetleri idi ki omuzlarına sarı kumaş pâresini dikerlerdi ehl-i İslâm’lardan anlar fark olunsun içün bu beyit ol zamânda olan ‘âdetleri i‘tibârî üzredür bu zamânda olan ḥâlleri i‘tibârî ile degildür. Kaşab bunda kumaş ma‘nâsınadır kâmiş ma‘nâsına olmaḳ maḥalle münâsib degildür.”(S1: 87b)

Bunların yanı sıra Şem‘î Efendi, kendi yaşadığı toplumu aksayan taraflarına vurgu yaparak eleştirmiştir:

“Ger hünerî ṭa‘ne-i şehri der-û

Eger hünermend ise aña şehir halkının ta'nesi vardur zîrâ bî-hünerler hünermendlerün zıddı olup El-mer'u 'aduvvin mâ cehile hasebince be-her hâl ta'ne vü teşnî'den hâlî olmayup hünermendlere cefâ eyler.

Ger şikeri zaḥmet-i zehrî der-û

Eger şiker gibi şîrîn dil-ber ise aña zehre mensûp zaḥmet vardur ya'nî şehvet-perestlerden ziyâde zaḥmet ü elem görür huşûşen bu zamânda hünerîde yâ nisbet içündür ki hünermend ma'nâsınadur. Şikerîde yâ nisbet içündür ki murâd şîrîn dil-berdür.”(S1:162b)

4.3.18. Tasavvufî ve İrfanî Bilgiler

Mahzenü'l-Esrâr'ın asıl konusu irfan olduğu için birçok yerde benzetmeler, isti'âreler veya telmihlerin irfanî terimler ve kavramlarla açıklanması görülmektedir:

“Kûş ke'z-ân şem' be-dâgî resî

Çalış ki ol şem'den bir dâğa irişesün.

Yâ çü Nizâmî be-çerâgî resî

Yâ ḥod Nizâmî gibi bir çerâğa irişesün. Şem'den murâd ki gevher-i bînâyîdür. Dâğdan murâd andan bir hâlete vuşûl bulmaḡdur ki sebeb-i müşâhede-i tecelliyâtdur çerâğdan murâd müşâhede-i cemâl-i cânân-ı ezelîdür. Şem'den murâd 'aşḡ-ı ilâhî olmaḡ mümkündür. Vaşf olunan evşâf u aḥvâldan murâd tecelliyât u müşâhedât u kendüsine mensûb olan laṭîf ḥâlâtdur.”(S1: 103a)

“Çün men ü tu çend sebû-râ şikest

Ḥavza bencileyin ve sencileyin bisyâr kimsenün destisini şıdı ya'nî andan maḥrûm gitdi murâd çeşmeye muttaşıl ve lûlenün altında vâḡi' olan mermer ü sengdür ki ḥayvânât şu içmek içün vez' olunmuşdur çeşmeden murâd maḥbûbdur ki murâd cenâb-i Aḡadiyyet'dür. Ḥavzeden murâd Zât'ın tecelliyâtıdır ki ḥadden bîrûn tâlib ü sâlik andan behre-ver olmamışdur.”(S1: 99b, 100a)

“Z’ân zeķan-ı gird çü nârenc-i hoş

Ol laţîf nârenc gibi müdevver zeķanden

Ġabġab-ı sîmîn çü turuncî be-keş

Anuñ sîmîn ġabġabı bir nâzik ü laţîf tutunc gibi idi ma‘nâ-yi zâhiri üzre murâd bir maġbûbuñ zeķan u ġabġabınuñ kemâl-i leţâfetini beyândur ıstılâhât-ı meşâyih i‘tibârı üzre murâd maġbûb-ı haķîķinüñ vech-i eġsenle olan tecelliyâtını beyândur ki müşâhede iden kimsenüñ ‘aķlı u hûsı maġv olup ġayrân u medhûş ġalur. Geş kâf-ı Fârisi’nüñ fethi ile nâzik ü laţîf ma‘nâsınadır.” (S1: 89a)

“Tâze-giyâ şîr çü şekker be-dest

Tâze-giyânuñ elinde şeker gibi şîrîn şîr var idi ya‘nî ziyâde laţîf idi tâze-giyâdan murâd ġaţţ-ı cânândur ve ġaţţdan murâd Cenâb-ı Kibriyâ’dur. ıstılâhât-ı meşâyihde giyânuñ aşlı giyâhdur. Şîr süd ma‘nâsınadır ki muzâfdur.” (S1: 83b)

4.3.19. Hikâyeler

Edebiyatta meşhur olan ve herkes tarafından bilinen hikâyeler hakkında da bilgi verilmiştir:

“Gāv-ı felek burde zi gāv-ı zemîn

Gāv-ı felek gāv-ı zemînden iletmiş murâd server-i kâ‘inātuñ zemînde sâkin iken âsumâna ‘urûc iyledüğün beyânıdır. Gāv-ı felekden murâd Şûr burcıdır. Gāv-ı zemînden murâd arzuñ ġâmili olan gāv olmak rûşendür ve gece ile deryâdan gevher çıkarub anuñ şu‘âında otlayan gāv hem mümkündür. Ĥazret-i Resûl şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem gevhere teşbîh olundı şeb-i mi‘râc münâsibeti ile gevher-i şebden murâd ol gevherdür ki deryânuñ gāvı gece ile anı deryâdan çıkarup otlayacak yerde ġor ve anuñ pertev ü şu‘â‘ında otlar. Bâzergân ol gevheri gâvdan almak için gece olmazdan evvel anda balçık ġâzır u müheyyâ eylerler çünkü ol gāv otlamaġa meşġûl olup gevherden dūr u cüdâ ola bâzergânlar anda olan dıraġtlardan inüp ol gevher üzre balçık koyup yine fevri dıraġt üzre çıkarlar. Gāv çünkü anı

görür ıztırâbdan sa‘i ü kûşîş idüp şabâha degin ol gevheri taleb eyler. Çünkü bâzergânlar gâvuñ gîtdüğini gürürler fevri dirâhtlardan inüp ol gevheri alurlar. Ol gevhere şeb-çerâğ derler. Şeb-i ‘anberîn leyli-i müzlem ma‘nâsınadır.”(S1: 24a, 24b)

4.4. Mahzenü’l-Esrâr Şerhi’nin Nüshaları

Yaptığımız katalog ve kütüphane taramalarında Şem‘î’nin yazdığı Mahzenü’l-Esrâr Şerhi’ne ait 5 adet yazma nüsha tespit edilmiştir. Bu nüshaların numaraları ve bulunduğu kütüphaneler şu şekildedir:

1. Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 311
2. Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 312
3. Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 821
4. Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi yazmalar bölümü 38753
5. Milli Kütüphane 06 Mil Yz To 17

4.4.1. Nüsha Tavsifleri

- Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 311

Yazı Türü: Talik

Kâğıt: ?

Boyut (dış, iç): 202x138 - 147x90 mm.

Satır Sayısı: 17

Yaprak Sayısı: 272

Nüsha özellikleri: Fihrist ve Dîbâce bölümü bulunmamaktadır. Müstensih ve istinsah zamanı da belli değildir. Söz başları kırmızı mürekkep ve metin siyah mürekkeple istinsah edilmiştir. Mısraların ve şerhlerin sonu kırmızı noktalar ile birbirinden ayrılmıştır.

- Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 312

Yazı Türü: Talik

Kâğıt: ?

Boyut (dış, iç): 206x145 - 152x185. mm

Satır Sayısı: 21

Yaprak Sayısı: 226

Nüsha özellikleri: Fihrist ve Dîbâce kısmı bulunmaktadır. 1307/1890 yılında istinsah edilmiştir. Hasan b. Abdu'l-Mennân tarafından Şem'î Efendî'nin kendi el yazması üzerinden istinsah edilmiştir. Söz başları kırmızı mürekkep ve metin siyah mürekkeple yazılmıştır.

- Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 821

Yazı Türü: Talik

Kâğıt: ?

Boyut (dış, iç): 196x134 - 143x74 mm.

Satır Sayısı: 25

Yaprak Sayısı: 543 sayfa

Nüsha özellikleri: Meşin Cilt, Şemseli ve tamir görmüş. 1309/1892 yılında Selîm b. Hasan tarafından istinsah edilmiştir. Fihrist ve Dîbâce bölümü yoktur. Söz başları kırmızı mürekkep ve metin siyah mürekkeple istinsah edilmiştir. Metin etrafında kırmızı mürekkeple bir cetvel çizilmiştir.

- Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi yazmalar bölümü 38753

Yazı Türü: Talik

Kâğıt: Filigranlı kâğıt

Boyut (dış, iç): 202x135 - 158x78 mm.

Satır Sayısı: 23

Yaprak Sayısı: 239

Nüsha özellikleri: Söz başları kırmızı mürekkep ve metin siyah mürekkeple istinsah edilmiştir. Cetvelleri kırmızı, deffeleri kahverengi meşin kaplı, müzehhep motifli, sağ deffesi düşmüş mukavva cilt içindedir. Dîbâce bölümünün de ilk sayfası eksik olan bu nüsha çok düzgün, okunaklı ve karalamadan yazılmıştır.

- Milli Kütüphane 06 Mil Yz To 17

Yazı Türü: Talik

Kâğıt: Suyolu Filigranlı

Boyut (dış, iç): 280x175 - 90x100 mm.

Satır Sayısı: 21

Yaprak Sayısı: 13

Cilt-Kâğıt Özellikleri: Üst cilt kapağı düşmüş, Salbek şemseli, zincirekli, miklepli vişne rengi meşin cilt.

Nüsha Özellikleri: Eserin sırt kısmı ve cilt kapağı rütubet ve nemden dolayı yıpranmış ve sayfalar birbirine yapışmıştır. Baştan eksik olan bu nüshanın tamamı 13 varaktan oluşmaktadır ancak sadece 3 varağı tam şekilde ve okunaklı hâldedir; geri kalan sayfalar ise ortalarından yırtıktır.

Bu eserin baş sayfaları kopuk olduğu için müstensihinin kim olduğu ve istinsah tarihi bulunmamaktadır. Bu sebeplerden dolayı da Ankara Milli Kütüphane sitesinde şerhin kime ait olduğu dahi belirtilmemiştir ancak bulunan sayfaların içeriğini elimizdeki diğer nüshalarla karşılaştırdığımızda Şem'î Efendî'nin Mahzenü'l-Esrâr'a yaptığı şerh olarak tespit edilmiştir. Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.

4.4.2. Nüsha Şeceresi

Şem'î Efendi, Nizâmî'nin Hamse'sinin ilk mesnevisi olan Mahzenü'l-Esrâr'ı 1011/1603 yılında Gazanfer Ağa adına şerh etmiştir. Bu şerh Şem'î'nin yaptığı son şerh olarak bilinmektedir. Şem'î'nin vefat tarihi ise 1011/1603 yılı olarak tespit edilmiştir ve

dolaysı ile Şem‘î’nin kitabın şerhini bitirdiği senede vefat ettiğini söyleyebiliriz. Bu şerhe dair bulduğumuz beş el yazma eseri vardır.

1. S1 olarak tanımladığımız Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 312 numara
2. S2 olarak tanımladığımız Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 821 numara
3. S3 olarak tanımladığımız Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 311 numara
4. A olarak tanımladığımız Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi yazmalar bölümü 38753 numara
5. Milli Kütüphane 06 Mil Yz To 17

Elimizde bulunan bu beş nüshadan Milli kütüphanedeki el yazma eserinin yıpranma ve nemden dolayı sadece birkaç sayfasının bulunduğu ve o sayfaların yapraklarının ortasının birbirine yapışmasından ve koptuğundan dolayı nüsha karşılaştırmasına dâhil edilmemiştir. Geri kalan dört nüshanın ikisinin istinsah tarihi ve müstensihî bellidir ve diğer iki nüshada müstensih ve istinsah edilme zamanı hakkında hiçbir bilgi kaydedilmemiştir. Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 821 numaralı el yazı nüshası 1309/1892 yılında Selîm b. Hasan tarafından istinsah edilmiştir. Elimizdeki diğer bir nüsha ise Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 312 numaralı el yazma 1307/1890 yılında Hasan b. Abdu’l-Mennân tarafından istinsah edilmiştir. Diğer iki nüshada şerhin ilk sayfasında Şem‘î’den *Rahmetü’l-lâh ‘aleyh* şeklinde bahs edilmektedir dolayısıyla da elimizdeki nüshaların hiç birinin Şem‘î Efendî’nin kendi el yazısı olmadığını söyleyebiliriz; ancak 312 numaralı nüshada müstensih kitabın son bölümü yani hatime bölümünde bu nüshayı müellif yani Şem‘î Efendî’nin yazdığı nüshadan istinsah ettiğini, “*Ķad vaĶa‘e’l-ferāġ min taĶrîr ħazihi’l-nüşħatü’l-laĶîfa min nüşħati’l-mu’llif*” şeklinde not düşmüştür. Maalasef Şem‘î Efendî’nin kendi el yazısı ile telif edilen nüsha hâlâ ele geçmemiştir.

Tüm nüshalara genel olarak baktığımızda bazen gözden kaçmış olan ve kelime benzerliğinden dolayı ortaya çıkan bazı cümle veya satır atlamaları görmek mümkündür ama bunlar hariç çok önemli bir fark arz edecek nüsha farklılıkları bulunmamaktadır. Makaletler, yazılan başlıklar ve hikâye unvanlarının tümü, ele aldığımız bu dört nüshada aynıdır ve hatta beyit sayısı da tüm nüshalarda gözden kaçırılan veya atlanan beyitler haricinde aynıdır. Bazı nüshalarda müstensih’in bilgi eksikliğinden dolayı yanlış okunan yerler de bulunmaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 312 numaralı nüsha, S1 olarak belirtilmiştir. Temel aldığımız bu nüsha 1307/1890 yılında Hasan b. Abdu'l-Mennân tarafından istinsah edilmiş ve Şem'î Efendî'nin el yazması üzerinden yazılmıştır. Müstensih hâtîme bölümünde istinsah ettiği nüshayı Şem'î Efendî'nin kendisinin yazdığı bir nüshadan aldığını, “*Qad vaḡa‘e’l-ferāġ min-tahrîr hazîhi’l-nüşhatü’l-laṡîfa min-nüşhati’l-mu’llif*” ifadeleriyle kaydetmiştir. Bu nüshanın diğerlerinden farklı olma nedeni fihrist ve dîbâce bölümünün bulunması ve şarihin kendi yazdığı eserden istinsah edilmesidir. Nüshanın dîbâce bölümü A nüshasında da bulunmaktadır ancak kitabın kapak ve dîbâcenin ilk sayfalarının koptuğu ve yok olduğundan dolayı A nüshasının fihrist bölümünün olup olmadığı konusunda bir tespit bulunamadık. S1 nüshasının fihrist ve dîbâce bölümünün olması onun tam ve kapsamlı yazıldığını ve ana bir kaynaktan direkt istinsah edildiğini göstermektedir.

S2 olarak belirttiğimiz Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 821 numaralı nüsha 1309/1892 yılında yani temel aldığımız nüshadan iki sene sonra yazılmıştır. Bu nüshada fihrist ve dîbâce bölümü bulunmamaktadır. Nüsha direkt Mahzenü'l-Esrâr'ın, *Bismillâhi'r-raḡmân i'r-raḡîm / Hest kilîd-i der-i genc-i ḡakîm* beyti ile başlar. Bu nüshanın müstensihinin Farsça kelimeleri yanlış yazdığı için çok iyi seviyede Farsça bilgisinin olmadığı tespitine varılmıştır. Ayrıca bu nüshada yanlış olan kelimelerin üzeri yer yer çizilip derkenarda sahih olarak kelimenin doğrusunun yazılması, bu nüshanın yazıldıktan sonra tekrar okunup diğer bir nüsha ile karşılaştırılıp düzeltildiği tespitine varılmıştır ve istinsah edilen nüsha da büyük ihtimalle ele aldığımız temel nüshamızdır. Bu nüshanın başka bir nüsha üzerinden yazıldığını S1'de olmayıp bu nüshada bulunan cümleler ve kelimelerden anlıyabiliriz; mesela 8a sayfasındaki, *ciḡanda ziyâde nâm-ı nîkle tamâm meşḡûr* cümlesi S1'de bulunmamaktadır ancak okunuştan kaynaklanan yanlışlar hariç üzeri çizilip tashih edilen kelimeleri S1 nüshası ile karşılaştırıldığını göstermektedir. Ayrıca bu nüshada gözden kaçırılan kelimeler ve kimi zaman yazılmayan satırların, S1 nüshası ile hemen hemen aynı olması ve genelde sadece bu iki nüsha (yani S1 ve S2) arasında ortak olması, bu iki nüshanın aynı nüsha veya benzer nüshadan istinsah edildiğini göstermektedir. Mesela 9a sayfasında bulunan eksik birkaç satır yani: *Niteki mihr ü müşteri-nâm kitâbuñ bu beytinde vâḡi‘dür. Beyit. Nesîmet çü dem-i ‘İsâ revân-baḡş. Şefâkallah. Zehî bîmâr cân-baḡş bâd-ı şabânun bîmârlıġı âheste âheste esdüġü gibi i‘tibârladur. Niteki Dîvân Ḥâfîz’ın bu beytinde vâḡi‘dür. Beyit. Del-i za‘îfem ez-ân mîkeşed be-tarf-ı çemen / Ke cân zi-merġ be- bîmâri-i şabâ bebered* Satırları S1 ve S2 nüshalarında ortak olarak yoktur hâlbuki S3 ve A nüshalarında aynı şekilde bulunmaktadır. Bu nüshada Farsça metinde geçen birçok kelime yanlış

yazılmıştır. Örneğin *bîve* kelimesinin *meyve* olarak yazılması, *zerd* kelimesinin *zûd*, *lâfgâh* kelimesinin *lâftgâh* veya *mahbûs* kelimesinin yerine *mahbûb* kelimesinin yazılışdır.

S3 olarak isimlendirdiğimiz Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 311 numaralı el yazmanın istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir. Fihrist ve dîbâce bölümü ise bulunmamaktadır. Bu nüshada da genelde Farsça kelimelerin yanlış yazılmasına rastlayabiliriz: “*în suhan ber-derset efşândihem*” (S1: 59b,60a). Hatta bu beyitte vezin bile dikkate alınmamıştır. Bunların yanı sıra müstensihînin hattının yer yer değişmesi ve farklı hatlarla yazılması, nüshanın Şem‘î Efendî’nin kendi el yazısı olmadığını göstermektedir. Müstensihînin hattı nüshanın 216. sayfasında bir kez değişmektedir. 1. sayfadan 216. sayfaya kadar satır sayısı 17 iken bu sayfadan itibaren 19 satıra yükselmektedir. 216. sayfadan sonra yani 217b sayfasında metin bitmiş ve müstensihî, *tamam* kelimesini yazmıştır ancak diğer sayfada önceki iki hatla tamamen farklı başka bir hatla yüzleşmekteyiz. Söz konusu hat ile yazılan satır sayısı 19’dur. Bu sayfadan sonra da ara sıra yazı türü değişmektedir. Genel olarak bakıldığında bu şerh içerisinde 4-5 tür el yazısı ile karşı karşıyayız. Kelimeler ve cümlelerin sık sık gözden kaçırılması bu nüshanın dikkatsizce ve kaç kişi tarafından yazıldığını kanıtlamaktadır.

A olarak tanımladığımız nüshanın kapak bölümü ve ilk sayfasının kopuk olmasından dolayı müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Ayrıca hâtime bölümünde de müstensihîne dair hiçbir şey kaydedilmemiştir. Bu nüshanın çok düzgün ve karalamadan tamamlanması müellif hattı olması ihtimalini azaltır. Bunun yanı sıra bizzat görüp incelediğimiz kâğıt kalitesi ve kitabın kâğıtlarının kapak kısmı hariç zamanla yıpranma ve eskime belirtileri olmaması, bu nüshanın çok eski bir nüsha olmadığını aktarmaktadır. Bu nüsha S1’den daha ziyade S2 ve S3 nüshaları ile kelime yazılışları, eksiklik veya fazlalıklar açısından benzerlik göstermektedir.

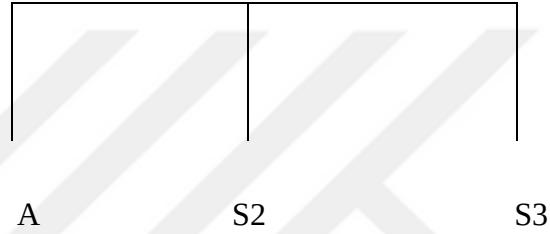
Burada nüshaların arasında pek çok farklılık olmadığı kaydını kullanmakla birlikte bir nüsha şeceresini tersim etmek istersek S2, S3 ve A nüshasını bir kategoride ve S1 nüshasını diğer bir kategoride sınıflandırmak lazımdır. Bunu da göz önünde bulundurmamız gerekir ki S2 nüshası yazıldıktan sonra S1 veya onun bir diğer el yazısı ile karşılaştırılmış ve bu, temel aldığımız S1’in daha kapsamlı ve doğru olduğunu göstermektedir. Ayrıca müstensihînin de Şem‘î Efendî’nin kendi el yazısı ile yazılmış eserin üzerinden istinsah ettiğini söylemesi,

bu nüshayı neden temel aldığımızı gerekçelendirmektedir. Anlattıklarımızı şemayla şu şekilde gösterebiliriz:

Şecere (Tablo)

I. GRUP
S1

II. GRUP

4.5. Transkripsiyon Alfabeti

Ünlüler:

A- Kısa ünlüler ٲ: a, e, ı, i, u, ü ٲ: a,e ٲ: ı,i

ٲ: u, ü, o, ö

B- Uzun ünlüler ٲ: ā ٲ: ī ٲ: ū

Ünsüzler:

ء ض ž

ب b,p ط ٲ

پ p ظ ž

ت t ع ٲ

ث s

غ ğ

ج c,ç

ف f

چ ç

ق k

ح h

ک k,g,ñ

خ ħ

گ g

د d

ل l

ذ z

م m

ر r

ن n

ز z

و v

ژ j

ه h

س s

ی y

ش ş

خوا ħā

ص ş

BEŞİNCİ BÖLÜM

TENKİTLİ METİN

Fihrist

Na‘t-ı Seyyidü’l-enbiyâ sebeb-i şerh şüden-i kitâb-ı Maḥzenü’l-Esrâr.

Münacat-ı devvüm güftâr der-vaşf-ı seyyidü’l-mürselîn. Der-vaşf-ı mi‘râc-ı şerif-i server-i kâ’inât. Na‘t-i evvel der-sitâyiş-i seyyidü’l-mürselîn. Na‘t-i devvüm der-sitâyiş-i eşref-i maḥlûkât. Na‘t-i seyyüm der-sitâys-i seyyidü’l-enbiyâ. Na‘t-i çihârüm der-fazîlat-ı server-i kâ’inât. Der-medḥ-i melik Faḥru’d-Dîn Behrâm-Şâh. Der-ḥaṭâb-ı zemin-bûs-i ḥazret-i memdûḥ-i ḥod. Der-tertib-i nazm-ı kitâb-ı Maḥzenü’l-Esrâr. Der-fazîlat-ı süḥan. Der-beyân-ı mertebe-i suḥan-ı manẓûm. Der-beyân-ı ḥaḳîkat ve ḥüsn-i dil. Der-beyân-ı ḥalvet-i dil. Güftâr der-yâften-i dil.

- Ḥalvet-i evvel. Der-ḥalvet-i devvüm qarîn şüden bâ-yâr-ı dildâr ve temâşâ-yı ü ber-veç-i kemâl. Der-beyân-ı ḥalvet-i seyyüm ve aḥvâlî ki der-ân vâḳi‘ est. Ḥalvet-i çihârüm der-beyân-ı müyesser şüden-i kurb u vişâl ve müşâhede-i cemâl-i zû’l-celâl ta‘âla ş’anehü. Maḳâle-i evvel der-şifat-ı Âdem ‘aleyhü’s-selâm. Hikâyet-i pâdişâh-i nevmîd ki âmürziş yâft. Maḳâle-i devvüm der-‘adl u nigâh dâšten-i inşâf. Hikâyet-i Nûşirvân-ı ‘âdil bâ-vezîr. Maḳâle-i sevvüm der-inḳilâb-ı ḥudûş u ihtilâl-i ‘ömr hikâyet der-temsîl. Hikâyet-i ḥazret-i Süleymân bâ-pîr-i rûşen-dil. Maḳâle-i çihârüm der-rî‘âyet-i re‘iyyet ü fazîlet-i ‘adl. Hikâyet-i pîr-zenî bâ-sultân Sencer. Maḳâle-i pencüm der-za‘f u şifat-ı pîrî. Hikâyet-i pîr-i ḥalvet-nişîn ü şâhib-kanâ‘at. Maḳâle-i şeşüm der-i‘tibâr-i mevcûdât. Hikâyet-i şayyâd bâ-seg ü rûbâh. Maḳâle-i heftüm der-fazl-ı âdemî vü cānāverân. Hikâyet-i şâh Ferîdûn bâ-âhû-yı zibâ. Maḳâle-i heştüm der-ḥüsn-i âferiniş-i ‘aḳıl. Hikâyet-i rûbâh-ı ṭarrâr. Maḳâle-i nühüm der-terk-i me‘unât-i dünyevî hikâyet-i zâhid-i tevbe-şiken. Maḳâle-i dehüm der-nemûdâr-i âḥirü’z-zemân ve ‘alâmât-ı ân hikâyet-i seg-i mürde bâ-cemâ‘at-î ‘ayb-bîn. Maḳâle-i yâzdehüm der-bî-vefâyi-i dünyâ-yı dün. Hikâyet-i hindû-yı şâhib-nazar. Maḳâle-i devâzdehüm der-vidâ’ kerd-i in menzil-râ. Hikâyet-i ân dü ḥekîm-i münâzi’. Maḳâle-i sizdehüm der-tecrîd ez-‘alâyiḳ, hikâyet-i şûfî. Maḳâle-i çehârdehüm der-şarṭ-ı bîdârî ez-ḡaflet, hikâyet-i pâdişâh bâ-pîr-i vâ‘iz. Maḳâle-i pânzdehüm der-pedîd-âmeden-i fazl-ı tâyîfa-i ber-

tayıfa-i diğer kıışa-ı şāh-zāde. Maḳāle-i şānzdehüm der-çābük-revī ve şināhtan-ı hāl hikāyet-i kudek-i şikeste-pāy. Maḳāle-i hefdehüm der-sitāyış-i tecrid ü ḥalvet, hikāyet-i şeyḥ bā-mürīdān. Maḳāle-i hecdehüm der-vaḥşet-i ḥussād hikāyet-i rāz-dār ü Cemşid. Maḳāle-i nūzdehüm der-iştigāl bī-āḥiret ve i' rāz kerdn ez-dünyā, hikāyet-i Hārūnū'r-Reşid ba-ḥaccām. Maḳāle-i bīstüm der-şikāyet ez-mūta' aşşibān, hikāyet-i bülbül bā-bāz. Der istiḥlās-i kitāb mī-güyed.³

[1b]

Bismilla ir-Raḥmān ir-Raḥīm

(1) Ḥamd u şenā-yi bī-evvel ü bī-ibtidā vü şükr ü sipās-i bī-āḥir ü bī-intihā ol şerik ü nazīrden 'ārī ḥālik-i zū'l-celālehü ki 'ayb u nuḳşandan berī şāni' -i zū'l-celāle olsun ki cemī' -i zerrāt-i cihān aña vücūd-i vaḥdāniyetine şühūd-ı hāl ve her mevcūd kemāl kudretine ḳavī vü revşen delil-i zevāldür. Beyit:

Cihān mir 'āt-i ḥüsn-i şāhid-i māst

*Fe-şāhid vechehü fī külli zarrāt*⁴

Zehī Ḥudā-yi 'azze ve cell ve ḳadīm-i (5) lem-yezel ki *Ve-lillāhi ḥazāyinü's-semāvātī ve'l-arḫ*⁵ ḥasbince egerçi ḳarāyin-i İlähī nā-mütenāhidür liken maḥzen-i esrār ḥāşş-ı sübhānī vü gencür-i gencine-i serāyer-i nihān-i şamedānī vü maḫhar-i 'ilm-i ledünnī-i raḥmānī vü maṭla' -i āfitāb-i rumūz u nikāt-i Yezdānī. İnsāndür ki ekrem-i mevcūdāt u eşref-i maḥlūḳāt u u'cūbe-i maşnū' ātdur zīrā *İnnellāha ta'ālā ḥalaḳa ādame 'alā şūretih*⁶. Ey 'alā şıfatehü mücibince cemī' -i şıfāt-ı ilāhiyeden behre-ver olup kâ'inātün cemī' isinden 'azizrek ve dergāh-i aḫadiyyetden mükarreb ve maḳbūlrak (10) oldı. Meşnevi

Ādemī çist barzaḫī cāmi' şūret-i ḥalḳ u Ḥaḳ der-ü vāḳi'

Nüşa-i mücmeleşt vü mażmūneş zāt-i Ḥaḳ u şıfāt-ı bī-çūneş. Muttaşıl bā-daḳāyık-ı ceberūt. Müştemil ber ḥaḳāyık-ı melekūt. Bātınaş der-muḫit-ı vaḥdet ğarḳ. Zāhireş ḥuşḳ-leb

³ Na' t-ı Seyyidü'l-enbiyā ... miğüyed.] A, S2 ve S3:-

⁴ . Dünya bizim şahidimizin güzellik aynasıdır, dolayısı ile kendini tün aynalarda görebilirsin. Câmî ?

⁵ “Halbuki Göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır.” Münâfikun/ 7.

⁶ “Allah insanı kendi suretinde yarattı.” Sadriniya, 1380:108.

bi-sāhil-i fark. Yek şıfat nîst der-şifât-ı Hudâ ki der-zerrât-ı ü buved peydâ. Hem ‘alîm est ü hem semî‘ ü başîr. Mütেকellim mürid ü hayyü kadîm. Hemçünin ez-ḥaḳâyık-ı ‘âlem heme çîzî büved derû mudğam.⁷

H̱āhî eflāk u ḥ̱āhî erkān gîr

H̱āh kân yā nebāt ü (15) ḥayvān gîr

Şûret-i nîk ü bed nüvişte der-û

Sîret-i dîv ü ded sirişte der-û

Ger ne mir ‘ât-i vech bâkî bûd

Ez-çi rû şûd ferîşte-râ mescûd

Bûd ‘aks-ı cemāl-i ḥazret -i pāk

Eger İblîs pey ne-bered çi bâk

Her çi der-künc-i küntü kenz nihān

Bûd der-vey Hudâ numûd ‘ayān

Halk-râ der-zuhûr u peydāyi

Hestî-i [2a] (1) ûst ‘illet-i gāyi

Z’an ki ‘irfān buved sebeb ān-râ

Ûst mazhar-ı kemāl ‘irfān-râ

Zehî ḥayy ü kayyûm-ı müte‘āl

Sultān-ı bî-miśl ü bî-miślā⁸

Ki âdem ü benî âdemî ḥ̱ār ü bî-i‘ tibār ḥākdan ḥalk idüp. Aña rūḥ u ḥayāt iḥsān eyleyüp *Ve seḥara lekûm mā fî’s-semavâti ve mā fî’l-erz*⁹ mücebince âsmān u zemînüñ cemî‘-i aḥkām u aḥvālîni ‘ayān ü nihān aña âşikâr kı lup emrine muṭî‘ ü musaḥḥar eyledi (5) ve gıyûb u serā’ire ānı vâkıf ü muṭṭalî‘ kı lup ḥalîfe-i ‘âlem eyledi. Lâcerem *innā ‘arazne’l-emānete*

⁷ Bismilla ir-Raḥmān ir-Raḥîm... büved derû mudğam.] A:-

⁸ “ İster felek ister erkan olarak zannet; ister maden ister bitgi ister hayvan zannet. İyi ve kötünün şekli onda (insanda) yazılıdır ve dev ve vahşi hayvanların huyu da onda (insanda) yoğurulmuştur. Eğer surat aynası (yani Tanrı’nın surati) bâki olmasaydı ne sebepten melek ona sicde etti. İblis bunu anlamasa ne yazar çünkü Hazret-i Hakkın cemalının yansıması ondaydı. Küntü Kenzin hazinesinde gizli olananın tümünü; Tanrı onda yüze çıkardı. Halkın ortaya çıkışı ve zühurunda en nihayi amaç onun (Tanrı’nın) varlığıdır. İrfan (tanıma) onun nedenidir ve onun kendisi ize irfanın kemal bulmasının mazharıdır. Bu hayy u kayyum olan yüce Tanrı misli ve benzeri olmayan sultandır.”

⁹ “ Göklerdeki ve yerdeki her şeyi kendi katından (bir nimet olarak) sizin hizmetinize verendir.” Câsiye/ 13.

‘ale’s-semāvātī ve’l-erzī ve’l-cibālī fe-ebyne en yaḥmilnehā ve eşfaḳne minhā ve ḥamelehe’l-insān innehū kāne ḡalūmen cehūlā¹⁰ ḥasebince çünki emāneti ḳabūl eyledi pes bu sebebden mazḥar-ı şıfāt-ı zāt-ı bārī olup *Ve le-ḳad kerremnā benī ādeme*¹¹ mücebince ‘izzet ü tekrīm meclisinūn şadr-nişini oldı. Der-na‘ t-i seyyedi’l-enbiyā-i ve’l-mürselin ve ḥātemü’n-nebiyyin ve şefi‘e’l-muḡnebin şallallah-u te‘alā ‘aleyhi ve sellem (10) ve şad hezār şalavāt-ı nā-miyāt ve teslīmāt-ı zākiyāt ve şalāt u taḥayyāt-ı vāfiyāt ber-eşref-i kā’ināt ekrem-i mevcūdāt bihter-in-i maḡlūḳāt Muḥammed-i Muştafā’nūn şallallāhu ta‘alā ‘aleyhi ve sellem rūḡ-ı şerifi üzre olsun ki şadr-nişin-i bārgāh-ı lī-ma‘allah. Sultān-ı risālet-penāh. Ser-defter-i enbiyā vü mürselin. Sultān-ı çār-pāliş-i dünyā vü dīn. Ḥātemü’n-nebiyin. Şefi‘ü’l-‘uşāte ve’l-muḡnebin. Cāmi‘-i ‘ulūm-ı evvelin ü āḡirin. Sebeb-i icād-ı kevneyin. Nebi-i zū’l-ḳıblatayın. İmāmü’s-şakalayındur çünki Ḥudā-yı ‘azza-(15) ve cell anuñ vaşf-ı şerifinde *İnneke le-‘alā ḡuluḳın ‘aḡīm*¹² dedi. Pes kimdür anı ke-mā yenbaḡi vaşf eylemege ḳādir ola. Meşnevi

Şerḡ-i ḡulḳaş ki ḡalḳ ez-ān ‘āciz.

K’ey ke-mā yenbaḡi tūvān hergiz

Muḥammedet çün bilā-nihāye zī-ḡaḳḳ

Yāft şūd nām-ı ū ez-ān müştak

Āmed el-ḡamd evvel-i Ḳurān

Pes elif-lām-mīm ez-pey-i ān

Ya‘nī el-ḡamd-rā ne-ḡān evvel

Sāz-ı elif-lām-ı ū be-mīm bedel

Tā-ki ḡāşil şeved be-dīn tebdil

Nām-ı ū der-bidāyet-i tenzīl

Çün şūd in nām-ı ān ḡuceste-eşer

Mī-dehed Zālike’l-kitābü¹³ ḡaber

¹⁰ “ Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir. ” Ahzāb/ 72.

¹¹ “ Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. ” İsrā/ 70

¹² “Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.” Kalem/ 4.

¹³ “ Bu kitap” Bakara/ 2.

Ki müsemma-yi üst fî'l-vâkı'
Maẓhar-ı küllü (20) nusḥa-i câmi'
Sebt der-vey be-levn-i bî- levnî
Kelimât-i ilâhî ü kevnî
Cân-ı ü mevc-ḥîz-i 'ilm ü yakîn
Sırr-ı Lâ-reybe fih¹⁴ inest in
Bûd hem baḥr-ı mekremet hem kân
Gevhereş kân-ı ḥalkahü'l-Ḳurân
Vaşf-ı [2b] (1) ḥulḳ-ı kesî ki Ḳurânîst
Ḥalk-râ na't-i ü çi imkânest
Lâ-cerem mü'terif be-'acz u kuşûr
Mî-feristem taḥiyyetî ez-dûr
lestü ihdâ seviye e's-şalâtu ileyh
Yâ müğîzü'l-vücûd şalla ileyh
Ve 'alâ-âlehi ve aşḥâbehi
Vereş-i 'ilmehi ve âdâbehi¹⁵

Sebeb-i şerḥ şüden-i kitâb-i Maḥzenü'l-Esrâr ez-ân-i şeyḫ Nizâmî ḳaddesallâhu ta'âlâ sırrehü'l-'azîz. Şeyḫ Nizâmî ḥazretlerinin ḳaddesallâhu ta'âlâ sırrehü'l-'azîz Maḥzenü'l-Esrâr-nâm kitâbı ki 'ucûbe-i kütüb-i ehl-i cihân (5) ve maḳbûl u maṭbû'-i şâḥib-dilân. Bir kitâb-ı mustaṭâbdür ki esrâr-ı sübhânî vü rümûz ü nikât-ı yezdânî vü me'ârif-i ḥayât-baḥş-ı raḥmânî vü naşâyih-i şevḳ-fezâ-yı şamedânî ve ḥikâyât-ı dil-pezir-i rûḥânî vü fevâyid-i

¹⁴ “ Kendisinde şüphe olmayan” Bakara/ 2.

¹⁵ “Onun ahlakı ki halk onun vasfından âcizdir ona laik olanı söylemek asla mümkün olmaz. Haktan ona sonsuz övgüler ulaştığı için ismi de mehmedet (övgüden) türemiştir. Kuran Elhamd ile başladı ve elif, lâm ve mim ondan sonar geldi yani önce elhamdı oku sonar elif lâm harfini mim harfine değiştir ve böylece bu değişikliklerle onun (yani Muhamme'in) ismi Kurân'ın başında gelir. Bu o mübarek eserin ismi olduğundan dolayı Zâlik'el-kitab onundan bize haber verir. Gerçekte onun isimlendirmesi onun tümünün mazharı ve bütünleyici bir nüshası olduğu içindir. Onun içerisinde belirsiz bir şekilde İlâhi ve dünyevi kelimeler kaydedilmiştir. Onun canı ilim ve yakine doludur ve Lâ-reybe fih'nin (onda hiç bir şüphe yoktur) sırrı budur bu. O hem kerem denizi hem kerem madeni idi bu yüzden de onun ahlakının aslı Kuran'ın özü idi. Kuran olan kişinin ahlakının vasfını söylemek ve halkın ona nat etmesi mümkün değildir. Ben acizlik ve başarısızlığımı itiraf ederek uzaktan selam gönderiyorum. Ona namaz kılmadan ve selam söylemeden hidayet olamam. Ey kimse ki vücud senden dolmuş ve senden feyz almış,Ona, hanedanına ve dostlarına da selam olsun çünkü ondan ben ilim ve edebi miras almışım.”

sebeb-i se‘âdet-i câvidânî vü faşâhat u belâgat-ı sübhânî birle memlû vü pürdür. Bu zamâna degün aşhâb-ı dilden bir kimse bu kitâbuñ şerhine ‘azm ve şürû‘ idüp müşkilâtını hâll u ‘ayân ve ıstılâhâtını keşf ü beyân eylememişdür zîrâ anda bisyâr zurûb-ı emşâl-i ‘acîbe vü bî-şimâr (10) ıstılâhât-ı ğarîbe vü semâ‘e mevķûf isti‘ mālât-ı ħafiye derc olunmuşdur. Bu kitâb-ı şerîf egerçi ziyâde şa‘b u müşkildür liken Himmetu’r-ricâl taķla‘ u’l-cibâl¹⁶ ħasebince bu ħalîlû’l-bizâ‘at Şem‘i-i ħaķîr-i pür-taķşîr ki Ĥudâ-yı ‘azze ve cellnûñ ‘ama nevâle-i tevfiķ ü ‘inâyeti ile ħazret -i Mevlâ’nuñ ħaddesâllahu ta‘âlâ sırrehü’l-‘azîz Meşnevî-i şerîfini lisân-ı Türķî ile şerĥ eyleyüp müşkilâtını hâll u beyân eyledüm bu ħuşûşda hem eger tevfiķ ü ‘inâyet-i Bârî ‘azze ismuhu yâri kılursa bu kitâb-ı pür-nikâtı hem kemâ-yenbaĝı şerĥ idüp müşkilâtını (15) rûşen eylerüm. Ve’llâhu’l-müste‘ân se‘âdet-i dâreyn şâĥibi ve şâĥib-devlet pâdişâh-ı ‘âlem-penâh ħazretlerinüñ ħapu aĝası Ġazanfer Aĝa ħazretlerinüñ zât-ı şerîfi vü vaşf-ı laţîfi beyânındadır. Bu kitâb-ı müste‘âbuñ şerĥ olunmasına sebeb ü bâdî sultân-ı selâtin-i cihân Sultân Muĥammed Ĥân ħazretlerinüñ edāmallâhu saltanatahu ve ħilâfeteĥü ilâ inķarâze’d-devrân ve intihâ‘i’z-zamân. Devlet ü iķbâl ü ‘izzet ü celâl şâĥibi ħapu aĝası Ġazanfer Aĝa ħazretlerinüñ abbedallâhu ‘ömrühü ve devleteĥü ve eskenallâhu ta‘âlâ be-minnetehi ve kerremehi (20) fi-riyâzi’l-cinân bu ħaķire ĥüsn-i iltifât u raĝbeti ve ziyâde en‘âm ü iĥsân ü mekremetidür lâ-cerem bu kitâb-ı laţîfüñ dibâcesi anuñ nâm-ı şerîf-i ile ma‘nûn u vaşf-ı laţîfi ile müzeyyen kılındı. Muķarrebterîn-i a‘yân-ı [3a] (1) ħazret. Büzürgterîn-i erkân-i devlet. Bihterîn-i aşhâb-ı se‘âdet. Manbe‘-i ‘ilm ü ma‘rifet. Ma‘dan-ı cûd u mekremet. Deryâ-yı ‘izz ü mürüvvet. Ser-çeşme-i luţf u himmet. Zâbıt-ı aĥkam-ı şerî‘at. Vaķıf-ı aĥvâl-ı tarîķat. Vaşıl-ı esrâr-ı ħaķîķat. Maţla‘-i envâr-ı hidâyet. Şâĥib-i dünyâ vü âĥiret. Kıbla-ı erbâb-ı ĥâcet. Merkez-i dîn ü diyânet. Ķutb-ı şalâĥ u ‘iffet. Medâr-i fiţnat u başıret. Tâlib-i rızâ-yı cenâb-ı ‘izzet. Maĥall-i elţâf u maĝfîret-i (5) Ĥudâ-yı bî-ķün. Mażĥar-ı baĥşâyîş-i ilâhî-i gûn-â-gûn. Dânâ-yı esrâr-ı derûn. Bînâ-yı aĥvâl-ı birûn. Mercî‘-i ‘ulemâ vü fuzelâ. Muĥibb-i şulaĥâ vü etķiyâ. Melce’-i mesâķîn u zu‘afâ. Destĝîr-i üftâdigân-i bî-ser ü pâ. Maĥrem-i esrâr-ı sâye-i Ĥudâ’dur. Bu evşâf-ı ĥamîde ve alķâb-ı pesendide ile mevşûf. Şâĥibü’l-ĥayrât nâm-ı nîki ile meşĥûr-ı cihân. Sarâ-yı sa‘âdet-me‘âbuñ ħapu aĝası Ġazanfer Aĝa ħazret leridür ki ĥalk-ı ‘âlem anuñ kerem ve iĥsânı deryâsına ĝarķlardur. Bu şâĥib- devlete hemân bu sa‘âdet kâfidür ki anuñ (10) taĥt-ı ĥükümetinde olan kimseler andan cân ü dilden râzîlardur. Ĥaķķ sübhâneĥü ve tecâlâ ħazret

¹⁶ “Erlerin, Allah dostlarının himmeti daĝları yerinden oynatır.” Aclûnî, İ, (2000), Keşfu’l-Ĥafâ ve müzilu’l-ilbâs,(?) ,El-mektebetu’l-‘aşriyye, S.405. H. no:2888

i ‘azze ismuhu andan rāzī olup dīdār-ı şerīfī ile mesrūr eylesün ve aña ‘ömr-i tavīl ve şavāb-ı cemīl ihsān idüp dostlarını şādimān u düşmānlarını ħ̣ār u ħākīr u ħahr idüp vücūd-i şerīfīni cemī‘-i āfāt u ‘āhātđan ħıfz eylesün āmīn yā mücībū’s-sā‘ilīn be-ħürmet-i seyyedü’l-enbiyā ve’l-mürselīn. Ve’l-ħamdüli’l-lāhi vaħdeħü¹⁷

1 Bismillāhi’r-raħmān i’r-raħīm

Hest kilīd-i der-i genc-i ħekīm

Bismillāhi’r-raħmānī’r-raħīm ħekīmüñ ya‘nī cemī‘-i eşyā-yı ve cemī‘-i aħvāli ħıķmetle zuhūr u vücūda getürücü Ĥudā-yı ‘azze ve cellnüñ rüĥānī (15) ve nūrānī gencī ğapūsunuñ miftāhidür. Genc-i sübhānīden murād bunda Ķurān-ı ‘azīmdür ki sūre-i Fātīĥā aña bāb muşābesindedür ve cemī‘-i laţīf ü ĥalāl aħvāl u ĥalāt hem Besmele ile şurū‘ olunur ve hem ħalam levĥ-i maħfūzda evvel Besmele-yi yazmışđur.Beyit:

Bismillāhi’r-raħmānī’r-raħīm

*A‘zam-i esmā‘-i ‘alīm-i ħekīm*¹⁸

Beyit:

Bismillāhi’r-raħmānī’r-raħīm

*Maţla‘-i envār-i kelām-i ħadīm*¹⁹

Genc ki zāhirdür kenz anuñ mu‘arrabıdır. Kilik kāf-ı Fārsī’nüñ kesrī ile miftāĥ ma‘nāsınadır. Ĥakīmden murād Ĥudā-yı ‘azze ve celldür celle şa‘nüĥü. Şeyĥ Nizāmī ĥazret leri ħaddesallāhu (20) ta‘ālā sırrehü’l-‘azīz bu kitāba Ķurān-ı a‘zime teşbīĥ ħarīķi ile şürū‘ eylemişđür lā-cerem Bismillāhi’r-raħmānī’r-raħīm‘dan şoñra ĥamd-ı Ĥudā-yı zıkr eyledi ziyāde laţīf üslūbla.

2 Fātīĥā-yi fikret ü ĥatm-ı suĥan

Fikret ve endişenüñ [3b] (1) fātīĥa vü evvelī ve suĥan u kelāmuñ ĥatm u iĥtitāmı

¹⁷ Bismillāhi’r-raħmānī’r-raħīm ... Ve’l-ħamdüli’l-lāhi vaħdeħü] S2 ve S3:-

¹⁸ “ Bismillāhi’r-raħmānī’r-raħīm hikmet sahibi olan Tanrı’nın isminin en yücesidir.”

¹⁹ . “Bismillāhi’r-raħmānī’r-raħīm Kadīm Tanrı’nın kelāmının başlangıcıdır.”

Nām-ı Hudāyest ber-ū hatm kün

Hudā-yı ‘azze ve cellnün nām-ı şerīfidür pes kelāmuñı anuñ üzerine hatm u tamām eyle. Bunda tenbīh budur ki her zī-şa’n u her zī-şeref nesne ki anda Hudā-yı ta‘ālā hazret nūñ ‘azze ismuhu ism-i şerīfī zikr olunmaya ol nesne ebter ü nākışdur. Bu ma‘nī Kullu emrin zī-bālin²⁰ hadiṣ-i şerīfinden zāhirdür. Bismillāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm’den soñra Fātiḥa lefzınuñ zikri ğāyet hūb (5) vāki‘ olmuşdur zīrā egerçi Fātiḥa her şey’uñ evvelī ma‘nāsınadur ammā Qurān-ı ‘azimūñ evvelinde vāki‘ olan Fātiḥa’ya işâretten ḥālī degildür. Fikretde tā nefis keledendür ki cem‘i fikerdür. Hikmetūñ cem‘i hikem geldügi gibi fikrūñ cem‘i efkârdur.

3 Piş vüçüde heme âyendegân

Hażrat-i Haḫḫ celle şa’nühü vüçüd şaḫrasına gelicileruñ cemī‘ isinūñ piş ü aḫdemidür zīrā Kānellāhu ve lem-yekun ma‘ahu şey’un²¹ ḥasebince eşyādan bir şey’ mevcūd degil iken Haḫḫ sübhanehü ve te‘āla hazret i ‘azza ismuhu mevcūd idi. Âyendigāndan murād kā’inātdur.

Biş baḫā-yı (10) heme pâyendegân

Baḫā-peẓīr olanlaruñ cemī‘ isinūñ biş ve aḫvīsidur zīrā *Ve yabḫā vechü Rabbike zü’l-celālī ve’l-ikrām*²² mücebince Hudā-yı ‘azza ve cellden ğayri cemī‘-i kā’ināt fānī olıserdür ḥuşūşan ki *Küllü şey’in ḥālikün illā vecheh*²³ âyetine nisbet cemī‘-i mevcūdāt ḥükm-i ‘ademdedür ve baḫādan bî-behrelerdür. Şeyḫ-i Ekber ḥazretlerinūñ ḳaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘azīz vaḫdet-i vüçüda ḳā’il olduğı bu ma‘nā i‘tibārī iledür ve şeyḫ-i büzürgvāruñ murād-ı şerīfī budur ki ḫaḫīḳatta mevcūd hemān cināb-ı aḫediyyetdür ve vucūd aña maḫşūşdur. Bu ma‘nādan ḫaberdar (15) olmayān bî-aḫıllar Şeyḫ ḥazretlerini ikfār eylerler

²⁰ “Her hangi bir önemli iş” Hadisin tamamı böyledir: **Kullu emrin zī-bālin lā yubde’u fihī bi’l-ḥamdi aḫta’u.** Her hangi bir önemli iş ki Allah’ın ismi/zikri ile başlamazsa sonu başarısızlıktır/kesiklidir. Ebū ‘abdullāh, İ M.(?), Sünen-i İnb-i Māce, (?): Dāru’l-iḫyā’i’l-kutubu’l-‘arabī. s. 610. h.no:1894

²¹ Hadis metninin meşhur şekli ve tamamı şöyledir: **Kānellāhu ve lem-yekun ma‘ahu şey’un el-ān kemā-kān** (Allāh vardı ve onunla beraber başka bir şey yoktu. Şimdi de öyledir.) Bu metin, İbn Hibbān, el-Hākim ve İbn Ebī Şeybe Bürīde’den rivayet edilmistir. **Ve lem-yekun şey’un ḳablehu** (O’ndan önce bir şey yoktu.) ile **Ve lā-şey’un ḡayruhu** (O’ndan başka bir şey yoktur.) şekilleri de el-Kāri’ye göre sābittir. **El-ān kemā-kān** şeklinde kısaca kullanılan *Ve huve’l-ān ‘alā-mā ‘aleyhi kān* ifādesi ise sūfilere aittir. Hāfız el-Askalāni gibi İbn Teymiye de bu eklemenin mevzū olduğunu söylemektedir. Aclūnī, İ, (2000), Keşfu’l-Ḥafā ve müzilu’l-ilbās, (?) ,El-mektebetu’l-‘aşriyye, Cilt 2, s. 119.

²² “Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zātı bâki kalacaktır” Rahmān/ 27.

²³ “Onun zatından başka her şey yok olacaktır.” Kasas/ 88.

ammā kendüleri kâfir olduklarından gâfillerdür. Şeyh hazretlerinin kâdresallâhu ta‘âlâ sırrehü’l-‘azîz reveşi hüd *İnnema’llâhü ilâhüv vâhid* ²⁴âyetinün ma‘nâsine muvafıkdur. Mısrâ‘

*Bere ‘ârifân cüz Hudâ hiç nîst*²⁵

mevtâ ki rûz-ı haşrda cemî‘ en zinde olup ebedî hayât u baķāya vuşul bulısarlardur anlaruñ baķā vü hayâtı hem Hudâ-yı ‘azza ve cellnün baķası gibi degıldür zîrâ anlaruñ baķâsına fenâ mümkündür liken Hudâ-yı ‘azza ve cellnün baķâsına fenâ mümkün degıldür zîrâ vacibü’l-vucüddur. Mısrâ‘-i şânide biş bâ‘-i ‘Arebî ile olmak maħalle eneşbdür.

4 Sâbıķa-(20)sâllâr-ı cihân-i kıdem

Ƙıdem cihânınun sâbıķa-sâlâlıdır ya‘nî Hudâ-yı ‘azze ve cellnün celle şa’nühü cemî‘-i mevcûdâta olan ihsân u kısmetî vü vücûd nî‘meti cemî‘en ‘ilm-i şerîfnde oldugı i‘tibârladur ki ezelıdır. Sâbıķa-ı ihsân ma‘nâsınadur niteki H‘âce [4a] (1) Hâfız’uñ rahmetullâhi ‘aleyh bu beytinde vaķı‘dür. Beyit:

Nâ-ümmıdem me-kün ez-sâbıķa-ı lütfi ezel

*Tu çi dâni ke pes-i perde ki hûbest ü ki zîst*²⁶

Sâbıķa-sâlâr ihsân u kerem idici ma‘nâsınadur. Sıpeh-sâlâr ser-‘ asker ü h‘ân-sâlâr çâşnıgır başı ma‘nâsına olduğı gibi

Mürsile peyvend-i gelü-yi kalem

Ƙalemuñ boğazına mürsele vaşl idicidür ya‘nî Hudâ-yı ‘azze ve cell kıyâmete degün vücûdden behrever olan mevcûdâtı kalem vâsıtasıyla (5) zühür u vücûda getüricidür zîrâ Hudâ-yı ‘azze ve cell çünkü kalemı halk eyledi aña hitâb idüp uktub yâ kalem dedi lâ-cerem kalem kıyâmete degün vukû‘ bulan ehvâl u hâlâtı vü vücûddan behre-ver olan mevcûdâtı bi’t-tamâm yazup fâriğ oldı. Bu ferağata ceffü’l-kalem dediler egerçi zâhir ma‘nâsı kalem

²⁴ “Allah ancak bir tek ilahtır.” Nisâ’/ 171.

²⁵ “ Ariflerin yanında Tanrı’dan başka hiç bir şey yoktur.”

²⁶ “ Beni ezel sahibi olan Tanrı’nın lütfünden ümitsüz etme; sen perdenin arkasında olanın hangisi iyi hangisi kötü olduğunu ne bileceksin.”

kurudı demekdür liken bu ma‘nā ferağatdan ‘ibāretdür. Mürsileden murād bi-ḥasibi’l-ḥaḳīḳat kıyāmete degün zuhūr u vücūd bulan kā’ināt u umūr u aḥvāl u ḥālāt u esrārdur. Mürsileden murād ḳalemün içinde vāḳi‘ olan (10) tel²⁷ olmak mümkün degildür²⁸.

5 Sikke-i nām-ı ceberūteş eḥad

Anuñ ceberūt nāmının sikkesi aḥaddur ya‘nī aḥad ismi ki aña maḥşūşdur zīrā anuñ şerīk ü naḳırı yokdur ve anuñ aḥadiyyet şıfatı kıdem i‘tibārı iledür. Müvāḥḥidlerin tevḥīdi i‘tibārı ile degildür. Ruba‘ i

Mā-vaḥḥadū’l-vāḥidū men vāḥiden

İz-küllü min-vaḥadehü cāḥidū

Tevḥidū min-yanṭıḳu ‘an-ne‘tühü

‘Ariyyetühü min-abṭalaha’l-vāḥid

Tevḥidühü iyyāhü tevḥidühü

*Ve na‘tühü min-yan‘atühü li-aḥad.*²⁹

Zīrā müveḥḥidlerin tevḥīdi anuñ aḥad u aḥadiyyetine ikrār u (15) i‘tirāf ṭarīḳi iledür ve o ḥod fī-nefsih eḥad u vāḥiddür ve eḥadiyyet ü vāḥidiyetle muttaşıfdir ezelen ü ebeden mümkünātda olan eḥad u vāḥid ü eḥadiyyet ü vāḥidiyyet^{30c} ārizi bir ḥāletdür zīrā ḥādişdür.

Pāye-i gām-ı melekūteş ebed

Anuñ melekūtünün gām u pāyının pāyesi ebeddür ya‘nī anuñ melekūtiyet ü salṭanat u ḥüküm ü ḥükümetine hergiz intihā’ vü nihāyet yokdur. Mulūk ve selaṭinün salṭanat u ḥüküm ü ḥükümetine nihāyet olduğı gibi zīrā Ḥudā-yı ‘azze ve cellnün salṭanat u ḥüküm ü ḥükümeti ezeli vü zātīdür lā-cerem ebed aña lazımdur.(20) Ezel evvelī olmayandır. Ebed aḥiri olmayandır. Sermed cānibeyini cāmi‘dür. Bu beyitün ma‘nāsı bu vechle olmaḳ hem

²⁷ Tel] A ve S3: kıllar

²⁸ -] S2 ve S3 ve A: egerçi aña daḫı işāretten ḥālī degildür.

²⁹ “Sadece Tanrı birdir ve ondan başka Tanrı yoktur. Tanrı’dan ve onun birliğinden başka şeylere inananların hükümü şirkdir. Tevhid ve tevhide dair konuşan herkimse eğer Tanrı sıfatlarından boş olsa bu gerçek değildir ve bunların tevhidi hakiki değildir ve Tanrı bizzat vahdaniyeti (birliği) var ve birdir ve birlikte vahdaniyetde kimse onunla şerik (ortak) değildir.”

³⁰ Aḥadiyyet ... vāḥid] A ve S3: yok

mümkündür. Eḥad anuñ ceberūt u ‘aẓamūtı nāmınuñ sikketidür. Ebed anuñ kudret ü melekūtı gām u pâyınuñ pāyesidür [4b] (1) murād ceberūtiyet ü melekūtiyet Ḥudā-yı ‘azze ve cellden hergiz dūr ve cüdā olmaduğın iş‘ ārdür.

6 Perde-güşā-yı felek-i perde-dār.

Perde-dār felekün perdesini keşf ü ref‘ idicidür ya‘nī Ḥudā-yı ‘azze ve cell kıyāmete degin vücūd bulucı aḥvāl u āṣārı felek vasıtasıyla zuhūra getürücidür.

Perdegi-i perde-şināsān-ı kār.

Kārşināslaruñ perdesinüñ perdegīsidür ya‘nī aṣḥāb-ı tedbīr ü kārşināslaruñ cemī‘-i tedbīr ü (5) taşarrufları hiç şeksiz Ḥudā-yı ‘azze ve celldendür celle şa‘nühü.

7 Ḥām-kün-i puḥte-i tedbīrhā

Tedbīrlerüñ puḥtesini ḥām idicidür ya‘nī ḳavī vü laṭīf tedbīrleri taḳdīri ile maḥv ü baṭıl idicidür. İzā-ḥallūt’t-taḳādīr baṭṭalatūt’t-tedābīr. Puḥte ve ḥām zikrinde şan‘at-ı tezād vardır.

‘Özür pezīrende-i taḳşīrhā

Cemī‘-i ḥuşūşda taḳşīr idicilerüñ taḳşīrlerinüñ ‘özürlerini ḳabūl edicidür zirā bir bendeden şad hezār taḳşīr ü ḳuşūr u günāh vāḳi‘ olsa ol bende ḳünki şıdḳ u ḥulūşla tevbe vü i‘tizār eylese *Hüve’t-(10) tevvābü’r-raḥīm*³¹ ḥasebince luṭf u kereminden anuñ tevbe vü ‘özrünü ḳabūl eyler.

8 Mübdi‘-i her çeşme ki cūdīş hest

Her çeşme ki anuñ bir cūdı vardır anuñ mübda‘ idur ya‘nī camī‘-i neşv vü nemāsı olan nesnenüñ mücid ü mübdi‘ i Ḥudā-yı ‘azze ve celldür.

³¹ “O, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır.” Bakara/ 37.

Muhtara‘-ı her çi vücūdîş hest

Her ne ki anuñ bir vücūdı vardır anuñ muhteri‘ idür ya‘nî cemî‘-i mevcūdât ki vücūd bulmuşdur Hudā-yı ‘azze ve cellnün ‘azze ismuhu şun‘u u ihtirā‘ı ile vücūd bulmuşdur.

9 La‘l-tırāz-ı kemer-i āfitāb

āfitābuñ kemerine la‘l tırāz idicidür ya‘nî āfitābuñ etrāfını sürh u la‘l renklü (15) idicidür. Evrāk arasından gūşe-i çeşmle nazar olunsa bu hālet zīyāde rūvşen ü zāhir olur. Tırāz-nişan u tamğa ki cameye eylerler.

Hülleger hak ü hūlî-bend-i āb

Hāka hülle idicidür ya‘nî Hudā-yı ‘azze ve cell tīre vü h̄‘ār hāki laṭīf çimen ile hülle-pūş idüp üzrinde envā‘-i şekūfe vü meyve ile müzeyyen ü ārāste eşcār zuhūra getürür ve evrāk-ı sebzden anları hülle-pūş eyler ve ābe hūlî vü zīnet-bend idicidür ya‘nî bāduñ nerm ü laṭīf esmesiyle ābuñ üzerinde zirh mişāl laṭīf hālet zuhūra getürür. (20) Hūlî zīnet ma‘nāsınadır.

10 Perveriş-āmūz-i derūn-perverān.

Derūn-perverlere perveriş ta‘līm idicidür ya‘nî erbāb-ı ṭarīkat u aşhāb-ı ḥaḳīqata müyesser olan rūḥānī aḥvāl u laṭīf aḥlāk u [5a] (1) sīret ü ḥalktan ḥafī ü nihān olan esrār-ı Hudā-yı ‘azze ve celldendür lā-cerem anlar mürşidlerüñ mertebesine vuşul bulup ḥalkuñ irşādına me‘mūr olurlar. Derūn-perverāndan murād erbāb-ı ṭarīkat u aşhāb-ı ḥaḳīqatdur.

Rūze ber-āyende-i rūzî-ḥorān

Rūzî-ḥ̄ārlara rūzî zuhūra getüricidür ya‘nî *Ve ce‘alne’n-nehāre me‘āşen*³² ḥasebince yevmi zāhir eyler tā ki ḥalk-ı ‘ālem kesb ṭarīkī ile rızıklarına vuşul (5) bulalar zīrā *Ve mā-min dābbetin fī’l-arzı illā-‘ale’llāhi rızkuhā*³³ mūcibince razzāk-ı ‘ālemdür. Rūzî rızık ma‘nāsınadır.

³² “Gündüzü de geçimi temin zamanı kıldık.” Nebe/ 11.

³³ “Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızıkı Allah'a âit olmasın.” Hud/ 6.

11 Mühre-keş-i rişte-i bārīk-i ‘aql

‘Aqluñ bārīk riştesine mühre çekicidür ya‘nī rişteye mühreler dizüldüğü gibi a‘kıla maḥşûş u menşûb olan umûr u aḥvālī a‘kıla münselik idicidür gūyā a‘kıl bir bārīk rişte³⁴ şāḥibidür ve andan murād a‘kılūñ dikkatıdır. Mühre ki boncuḡ ma‘nāsınadır bunda āndan murād ma‘kūlātdır.

Rūşenī-i dīde-i tārik-i a‘kıl

Ya‘nī a‘kılūñ tārik ü tīre (10) çeşmūñ rūşenligidür ya‘nī a‘kılūñ bī-nūr çeşmine nūr u rūşenlik vericidür murād budur ki luṭf u kereminden a‘kıla ferr [5a] ü kuvvet ü nūr u başīret ü laṭāfet virür tā ki ḡayr u şer ü nef ü zarar temīz olunmaḡ mümkün ola lā-cerem ol a‘kıla ki cināb-ı aḡadiyetden nūr u rūşenlūk erişmeye ol a‘kılūñ şāḥibī zalalet ü ḡusrāndan herḡiz ḡalāş olmaz. Ma‘kūlat bunda mühreye teşbīh olunduḡuna nūkte budur ki ma‘kūlat ki a‘kıla maḥşûşdur cemī‘ en laṭīf ü maḡbūl degildür liken ‘aşḡa mensûb olan (15) ḡālāt cemī‘ en laṭīf ü maḡbūldur. Rūşenī eḡerçi rūşenlūk ma‘nāsınadır liken maḡall-i i‘tibārī ile rūşenlūk verici ma‘nāsınadır.

12 Dāḡ-nih-i nāşīye-dārān-i pāk

Pāk nāşīye-dārlara daḡ koyucudur ya‘nī ‘aşḡ u muḡabbet daḡı ile anları ḡayirlerden mümtāz idicidür. Pāk nāşīye-dārāndan murād ol ṭa‘īfadur ki derūnları ta‘alluḡ-ı mā-sivādan ḡālī vü pāk olup ‘aşḡ u muḡabbet ü ṭa‘at u ‘ibādetde sābit-ḡadem olmuşlardır. Daḡdan murād ‘aşḡ u muḡabbet nūridur ki yüzlerinde rūşen ü (20) zāhirdür. *Sīmahum fī-vucūhihim min-eşeri’s-sucūd.*³⁵

Tāc-dih-i taḡt- nişān-ı ḡāk

Ḥudā-yı ‘azze ve cell ḡākuñ taḡt-nişānlarına tāc vericidür ya‘nī cihān pādişāhlarına saltanat u taḡt ü tāc anuñ iḡsānıdır zīrā [5b] (1) sultān-ı selāṭīn ḡaḡīḡatda Ḥaḡḡ Sübhānehü ve te‘āla ḡazretidür celle şa‘nühü

³⁴ S2] buradan itibaren 5 ve 6.ncı sahyfaları yok.

³⁵ “Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir.” Fetih/29.

13 Şahne-i gavğâ-yı hirâsendegân

Hudâ-yı ‘azze ve cell kendüsinden havf idicilerün govğâsınıñ şehne ve hâfızıdır zîrâ her kes ki Hudâ-yı ‘azze ve cellden havf idüp şalâh u takvâyı ihtiyâr eyledi. Hakk sübhânehü ve ta‘âlâ hazreti ‘azze ismuhu anı cemî‘-i gavğâ vü belâdan hıfız eyler ve ol kimse hergiz kimseden havf eylemez. Beyit:

Her ki tersîd ez-Hakk u takvâ güzîd

Tersed ez-vey cinn ü ins ü her ki dîd³⁶

Şehne (5) bunda hâfız ma‘nâsınadır. Niteki bu kitâbuñ yedinci maqâlesinde bu beyitte şehne hâfız ma‘nâsınadır. Beyit:

Z’âteşe devzah ki cünân gâlibest

Bû-yı Nebî şehne-i Bû-ţâlibest³⁷

Çeşme-i tedbîr-şinâsendigan

Hudâ-yı ‘azze ve cell tedbîr-şinâslaruñ çeşmesidür ya‘nî umûr u ahvâlde tedbîr idicilerün hûb u laîf diğkat u taşarrufları *Allahu yudebbiru’l-emr³⁸* hasebine cemî‘en Hudâ-yı ‘azze ve cellnün şun‘-ı şerîfi iledür celle şa‘nühü.

14 Evvel ü âhîr be-vücûd ü hayât

Hudâ-yı ‘azze ve cell vücûd u hayâtla evvel ü âhîrdür ya‘nî Hakk sübhânehü hazreti ‘ammâ nevâlehü *huve’l-evvelu ve’l-âhîr³⁹* (10) hasebince ancılayın evvel ü âhîrdür ki anuñ vücud u hayâtına evvel ü ibtidâ vü âhîr ü intihâ yokdur liken gayrlaruñ vücûd ü hayâtı böyle degildür.

³⁶ “Tanrı’dan korkup takvayı seçen her kimseden, insan, cin ve onu gören her kes korkar.”

³⁷ “Böyle üstün olan Cehennem ateşinden; Peygaberin kokusu Ebu-Talib’in koruyucusudur.”

³⁸ “Allâh, ... her işi (hakkıyla) düzenler, yürütür.” Ra‘d/ 2.

³⁹ “O ilk ve sondur.” Hadid/ 3.

Hest kün ü nîst kün-i kâ 'inât

Kâ'inâtı evvel vār idicüdür ve āhîr yok idicüdür zirâ *Ve yabkâ vechü Rabbike zu'l-celâli ve'l-ikrâm*⁴⁰ mücebince bâkî hemân Hudâ-yı 'azze ve celldür bu ma'nâya ziyâde kavî mâni'dür. Evvel ü āhîr vücud ü hayâtla Hudâ-yı 'azze ve cell 'azze ismuhu evvel vār idici vü āhîr nîst ü fânî idicidür. Bu Beyit:

15 Evvel-i ü evvel-i bî-ibtidâ

Anuñ evveli ibtidâsız evveldür ya' nî evveli evvelsizdür.

Āhîr (15) ü āhîr-i bî-intihâ

Ve anuñ āhîri intihâsız āhîrdür ya' nî anuñ āhîri āhîrsizdür zirâ Hakk Sübhānehü ve ta'ālâ hazreti 'azze ismuhu qadîm-i mutlaqdur ve qadîm-i mutlaq o dur ki anuñ evveli yokdur ve her nesne ki anuñ evveli yokdur biher hâl anuñ āhîri hem yokdur.

16 Bâ-ceberûtes ki dü 'âlem kemest

Anuñ ceberût u 'azemûtına nisbet ki iki 'âlem nîst ü mün'adimdür.

Evvel-i mâ vâhîr-i mâ yek demest

Bizüm evvelimiz ü āhîrimüz bir nefesdür zirâ evvelî vü āhîri olmayan nesneye nisbet farzen yüz bün yıl bir nefes meşâbesindedür kim bunda nîst ma'nâsınadır isti' mâl tārîkî ile ve bu isti' mâl bisyârdür.

17 Kîst der-în (20) dāmgeh-i dîr-pây

Kû li-meni'l-mülk⁴¹ zened cüz Hudâ-yı

Bu bisyâr zamân şebât ü beķâ üzere olıcı dāmghāda ki murād bu 'âlem-i kevn ü fesâddür. Hudâ-yı 'azze ve cellden ğayri kimdür ki o Limeü'l-mülk ura ya' nî Limenü'l-mülk diye [6a]

⁴⁰ “Ancak azamet ve ikram sahibi Rabb’inin zâtı bâki kalacaktır” Rahmân/ 27.

⁴¹ “Bugün mülk (hükümdarlık) kimindir?” Mümin/ 16.

(1) zîrâ bu hâlet heman Hakk sübhânehü ve ta'âlâ hazretine mahşûşdur. Bu âyet-i kerîmeye işâretdür ki çün hiç bir kimse kalmaya Hudâ-yı 'azze ve cell harf u şavtsuz Li-menü'l-mülk el-yevm deyüp 'azamet ü kibriyâ vü baķāsını âşikâr iyleye ve hergiz kimseden cevâb gelmiye pes kendüsü cevâb virüp diye *Li-llahi'l-vâhidi'l-ķahhâr*⁴². Dîr-pây vaşf-ı terkîbidür ki aşlı pâyende-i dîr idi. Bisyar zamân şâbit ü bâķi olıcı ma' nâsına maşdar-ı pâyidendür. Pây (5) bunda ayâķ ma' nâsına degildür.

18 Būd u ne-būd ānçi būlendest ü pest.

Hakk sübhânehü ve ta'âlâ hazreti celle şa'nühü mevcūd idi ve mevcūd degil idi ol nesne ki būlend ü pestdür zîrâ Kâne-allāhu ve lem-yekun ma'ahu şey'un⁴³ hasebince Hudâ-yı 'azze ve cell 'azze ismuhu ezel i' tibârı ile mevcūd idi ve āsumân u zemîn ü mevcūdâtıdan bir şey' mevcūd degil idi. Būlendden murād āsuman u pestden murād zemīndür.

Bāşed ü İn nîz ne-bāşed ki hest

Hudâ-yı 'azze- ve cell celle şa'nühü mevcūd olur ve bu daķı ki vardur mevcūd olmaz murād budur ki (10) Hudâ-yı 'azze ve cellnün vücūd-ı şerîfi ezel ü ebed tarîķi ile baķı vü dâ'imdür lîken mümkinātuñ vücūdı fânî vü mün'adimdür.

19 Perveriş-âmūhtegân-i ezel

Ezelün perveriş-âmūhteleri ya'nî enbiyâ vü evliyâ ki esrâr u guyûb-ı İlâhiye-ye vaķıf u muţţali' lerdür.

⁴² “ Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır” Mümin /16

⁴³ Hadîs metninin meşhur şekli ve tamamı şöyledir: **Kānellāhu ve lem-yekun ma'ahu şey'un el-ān kemā-kān** (Allāh vardı ve onunla beraber başka bir şey yoktu. Şimdi de öyledir.) Bu metin, İbn Hibbān, el-Hâkim ve İbn Ebî Şeybe Bürîde'den rivayet edilmistir. **Ve lem-yekun şey'un ķablehu** (O'ndan önce bir şey yoktu.) ile **Ve lâ şey'un ğayruhu** (O'ndan başka bir şey yoktur.) şekilleri de el-Kārî'ye göre sâbittir. **el-ān kemā-kān** şeklinde kısaca kullanılan **Ve huve'l-ān 'alā-mā 'aleyhi kān** ifâdesi ise sūfilere aittir. Hâfız el-Askalâni gibi İbn Teymiye de bu eklemenin mevzû olduğunu söylemektedir. Aclûnî, İ, (2000), Keşfu'l-Hafâ ve müzilu'l-ilbâs,(?) , El-mektebetu'l-âşriyye, Cilt 2, s. 119.

Müşkil-i ĩn kār ne-kerdend ĥall

Bu kār u sırruñ müşkilini ĥall u keşf eylemediler ya‘ nĩ bu karuñ sırr ü ĥaķıķatı anlara ma‘ lūm olmadı. ĩn kārđan murād bu beytūñ maźmūnıdır.

20 Ke ‘z ezeleş mülk-i ĥi şahrāst ĩn

Enbiyā vü evliyā ĥayretlerinden derler ki anuñ mülk ü salťanatı (15) bu ne şahrādur ki evveli yoķdur.

Tā-ebedeş ‘ilm ĥi deryāst ĩn

Anuñ tā-ebed ‘ilmi bu ne deryādur ki hergiz pāyānı yoķdur murād budur ki Ĥudā-yı ‘azze ve cellnūñ ‘azze ismuhu mülk ü salťanat u ‘ilmine evvel ü bidāyet ve āķır ü nihāyet yoķdur. Ezel ü ebede muttaşıl olan źamĩr-ı ģa‘ib-i cināb-ı ‘izzetehü rāci‘ dūr ki mülkeş ve ‘ilmeş taķđirindedūr. Ba‘ zı nüşhada bu beyit böyle vāķi‘ dūr.

Ke ‘z ezeleş ‘ilm ĥi deryāst ĩn

Tā-ebedeş mülk ĥi şahrāst ĩn⁴⁴

21 Keş-me-keş-i her ĥi der-ū zindeġist

Her ne ki anda zindeġi var ĥayāt vardur. Anuñ se‘i ü kūşışı vü (20) cünbiş ü ĥareketi

Pĩş-i ĥudāvendĩ-i ũ bendegĩst

Anuñ ĥudāvendliginūñ öġünde ‘ubūdiyyet ü bendelikdūr ya‘ nĩ cemĩ‘ -i ĥayāt şāķiblerinūñ taleb ü kūşeşi ve ĥareket ü cünbişi Ĥudā-yı ‘azze ve cellnūñ ĥatında ĥullardur. Kāfirler [6b] (1) egerĥi Ĥudā-yı ‘azze ve cellnūñ⁴⁵ tã‘at u ‘ibādetinden i‘ rāz eylerler liken cemĩ‘ -i eşyālaruñ sāyeleri Ĥaķķ sübhānehü ve ta‘ālā ĥazretine secde eylerler niteki bu āyet-i

⁴⁴ “ Tanrı’nın ilmi ne kadar uçsuz bucaksız bir denizdir; onun padişahlığı ve mülkü ne kadar büyük ve sonsuzdur.”

⁴⁵ Ĥatında ‘azze ve cellnūñ] A: -

kerîmeden rûşen ü zâhirdür. *Evelem yerav ilâ-mâ-ḥaleḳ'allâhu min-şey'in yetefeyyeu zılâluhu 'ani'l-yemîni ve'ş-şemâ'ili succede'l-lillâhi ve hum daḥîrûn*⁴⁶.

22 Ravza-ı terkîb-i tu-râ ḥûb⁴⁷ ez-üst.

Senûn ravza u behîşt gibi ḥûb u laṭîf terkîb ü vücûd ki ḥûr andandür ya' nî vücûdûnda rûḥâniyyet ü şîfat-ı (5) melikiyyet ü laṭîf ḥâlet Hudâ-yı 'azze ve cellendür 'azze ismuhu zîrâ cemî' -i insân ki ḥalk olunur ba' d-i zamân peder ü mâdernûn ve nefis ü Şeyṭân'ın tahrîk ü izlâl sebebi ile aḥlâḳ-ı ḥamîde vü aḥlâḳ-ı zemîme-ye ve fîtrat-ı islâm, küfre mütebeddil olur. Bu ma' nâ bu ḥadîs-ı şerîfden zâhirdür. Ev leyse ḥiyârekum evlâdu'l-muşrekîn mâ-min-mevlûdin illâ yûledu 'alâ-fîtrati'l-İslâm hattâ ya' rifu fe-ebevâhü yûhavvidânihi ve yûnaşşirânihi ve yûmeccisânihi⁴⁸Bu sebebdan kıyâmetde kâfirler *lev-kunnâ nesme'u ev na'ḳilu mâ-kunnâ fi-aşḥâbi's-sa'ir*⁴⁹ deyüp ve zanblarına i' tirâf (10) eyleyeler.

Nergis-i bînâ-yi tu-râ nûr ez-üst

Senûn bînâ nergisüne nûr andandur ya' nî senûn çeşminûn nûr u rûşenligi Hudâ-yı 'azze ve cellnûn iḥsânındandur pes zinhâr anuñ şûkr ü ta' atından ğâfil olma. Nergisden murâd bunda çeşmdür ki müşebbihün-bih zîkr olunup müşebbih murâd olunmuşdur. Bînâ binendenûn mübâlağasıdır.

23 Minnet ü-râst hezâr âstîn

Ber-kemer-i kūh u külâh-i zemîn

Ṭağın kemeri vü zemînûn külâhı üzre Hudâ-yı 'azze ve cellnûn 'ammâ nevâluhu hezâr âstîn minnet ü iḥsânı vardır bu hem laṭîf ma' nâdur minnet ü iḥsânı hezâr âstindür ya' nî ḥadden (15) biründür zîrâ ṭağlar zemîne evtâd olup envâ' -i ma' âdene maḥal olup zemînûn sükûn u 'adem-i ḥareketine sebep olmuşlardur ve zemîn şun' -i ilâhî ile vücûd bulmuş. Bisyâr eşcâr

⁴⁶ “Allah'ın yarattığı şeyleri görmüyorlar mı? Onların gölgeleri Allah'a secde ederek ve tevazu ile boyun eğerek sağa ve sola dönmektedir.” Nahl / 48.

⁴⁷ ḥûb] A, S2 ve S3: ḥûr

⁴⁸ “Her doğan çocuk, fîtrat-ı asliyye, fîtrat-ı İslâmiyye ile doğar. Sonra, ana-babası Yahudi ise, çocuğunu Yahudi'leştirir. Hristiyan ise, Hristiyan'laştırır. Mecûsî ise, Ateşperest ise, Ateşperest çocuk haline getirir.” Ebû Ḥasan, N, (?), Mavaridü'zzam'an İlâ Zava' d-i İbni Ḥabân,(?): Dâru'l-kutubu'l-ilmîyyeh, s. 399. h. no:1658

⁴⁹ “Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık” Mülk / 10

ü ezhâr ü şemârle müzeyyen olup halk-ı ‘âlemün karar-gâhı olmuştur ve zemîni hem ve zemîn hem mağrûti şekildür. Âstînle dirmek egerçi Balı halkının ‘âdetidür liken ‘Acem ü Rûm vilâyetinde⁵⁰ hem ba‘zı kimsenün ‘âdeti ki yeñi pür idüp ziyâde ihsân eylemek istediği kimsenün önüne döker. Bu haķır bu vechle ihsân eyler kimseyi gördüm.

25 Tâ-keremeş der-tutuķ-ı nûr bûd

Mâdâm ki Hüdâ-yı (20) ‘azze ve cellnün keremî nûr tutuķunda ya‘nî anuñ kereminün âşarı zâhir olup mevcûdâtıdan bir nesne vücûd bulmuş idi.

Hâr zi-gül ney zi-şeker dûr bûd

Hâr gülden ney şekerden dûr u cüdâ idi ya‘nî gül ü hâr vücûda gelüp henüz [7a] (1) ikisi bir dırağtda zâhir degil idi. Tutuķ perde ve cebenlik

26 Çünkü be-cûdeş kerem âbâd şûd

Liken çünkü anuñ cûdı sebebi ile kerem âbâd u zâhir oldu.

Bend-i vücûd ez-‘adem âzâd şûd

Vücuduñ bendi ‘ademden hâlaş olup vücûd-ı hârici ile behre-ver oldu.

27 Der-heves-i in dü se vîrâne diğ

Bu iki üç (5) vîrâne kıyânün hevesinde murâd iklim-i seb‘ adur.

Kâr-ı felek bûd girih-ber- girih

Felegün kâr u hâli girih-ber-girih ya‘nî eflâk henüz halk olunmamış ve âşarından zuhûr bulmamış idi belki hemân ‘âlem-i ilâhîde mevcûd idi.

⁵⁰ vilâyetinde] S2,S3 ve A: diyarında

28 Tâ-ne-güşâd in girih-i vehm-sûz

Ĥudâ-yı ‘azze ve cell mādām ki bu vehm-sûz ‘uğde-i açmadı ya‘nî mādām ki eflākî ĥalk eylemedi

Zülf-i şeb eymen ne-şüd ez-bîm-i rûz

Şebûn zülfi rûzuñ ĥavfindan eymen olmadı ya‘nî şeb rûzdan cüdâ ve mümtâz olmadı. Kâr-ı felegûñ vehm-sûz olması bu i‘tibârladırki anuñ sırr ve (10) ĥaķîķatından kimse ĥaberdâr olmamışdur niteki Ĥâce Ĥâfız-ı rahmetullâhi ‘aleyh bu ma‘nâye işâret eyler. Beyit:

Çîst in saķf-ı bülend-i sâde-i bisyâr naķış
Z’ın mu‘ammâ ĥiç dâñâ der-cihân âgâh nîst
Şeb zülf isnâdî tecrîd i‘tibârî iledür.

29 Çün güher-i ‘aķd-ı felek dâne kerd

Ĥudâ-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuhu çünkü ‘akid felekûñ gevherinî dâne eyledi ya‘nî çünkü eflākî başķa başķa ĥalk eyledi.

Ca‘d-i şeb ez-gerd-i ‘adem şâne kerd.

Şebûn ca‘d ve zülfünü ‘ademden ĥubârından şâne ve pāk eyledi ya‘nî şebi ‘ademdem ĥalâş eydub (15) vücûde getürdi ‘adem bunda ĥubâra teşbîh olunmuşdur şâne kerd taradı ma‘nisinedür.

30 Z’ın dü se çenber ki ber-eflāk zed

Ĥudâ-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuhu bu iki üç çenberî ki eflāk üzre anuñ sebebinden

Heft girih ber-ḳadem-i ḥāk zed

Ḥākuñ ḳademi üzre yedi küre urdı ya‘ nî arzı yedi ṭabaḳa ḥalk eyledi. Çenberden murād nuṭāḳ-ı felekdür ki üçdür⁵¹. Heft küreden murād eḳālīm-i seb‘ a olmaḳ münasib degildür.

31 Kerd ḳabā cübbe-i ḥurşid u mäh

Ḥurşid mähüñ cübbesini ḳabā ve çāk eyledi.

Z ’in dü külehdār-ı sefid ü siyāh

Bu iki sefid ü (20) siyāh külehdāruñ sebebinden Ḥudā-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuhu rüzda āfitābı ve şebde mähı aşikār ve zāhir eyledi. Ḥurşid u mähüñ cübbesi ḳabā olmasından murād āfitābuñ rüzda ve mähüñ şebde zuhūridur. Sefidden murād [7b] (1) rüz ve siyāhdan murād şebdür. Rüzüñ külehdār olması āfitāb ve şebüñ külehdār olması mäh i‘tibārı iledür. Ḳabā kerd egerçi yırtdı ma‘ nisinedür lakin bunda zāhir ü aşikār eyledi ma‘ nāsınadır. Ḳabā yırtmak ma‘ nāsına bisyār vāḳi‘dür ki ḳabā kerd denür ve yırt ma‘ nāsına gelür. Niteki ḥāce Ḥāfız’uñ Raḥmetullāhi ‘aleyh bu beytinde vāḳi‘dür. Beyit:.

Çün gül ez-nükhet-i ü cāme ḳabā kūn Ḥāfız

Der-reh-i ḳāmet-i ān⁵² çālāk endāz⁵³

Ve yırtılmış ma‘ nāsına (5) hem vāḳi‘dür. Şāhi’nuñ bu beytinde. Beyit:

Me-ḥırām çü gül ḳabā güşāde

Çün cāme-i cān ḳabāst mā-rā⁵⁴

Cübbeye nisbet ḳabānuñ zikri nev‘ an leṭāfetden ḥālī degildür.

⁵¹ -] S2: ki murad Sereṭān ve Cüdey burcudur ki i‘tidāleyndür.

⁵² -] S2: Mehveş-i

⁵³ . “ Ḥafız! onun güzel kokusundan dolayı elbiselerini yırt ve o çevik güzelin boyunun yoluna at gitsin.”

⁵⁴ “ Gül gibi yakını yırtarak salanma çünkü o kaftan bizim canımızdır.

32 Zehre-i miğ ez-dil-i deryā güşād⁵⁵

Ḥudā-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuhu miğūñ zehresini deryānuñ dil ve derūnından zāhir ve āşikār eyledi ya‘nī seḥābdan nāzil olan bārānı deryānuābundan vücūda getürdü ve deyānuñ ābı acı iken anı şīrīn ü lezīz eyledi.⁵⁶ Zehre merāre ma‘nāsınadır bi Türki öd.

Çeşme-i Hızır ez-leb-i ḥazrā güşād

Hızır’uñ çeşmesine ḥazrānuñ leb ü kenārından (10) zāhir vü āşikār eyledi. Ya‘nī Ḥudā-yı ‘azze ve cell celle şa’nühü āb-ı ḥayāt çeşmesini sebze ve laṭif çimenuñ kenārında zuhūra ve vücūda getürdi zīrā ki Hızır peygāmbere ‘lā-nebiyyinā ve ‘aleyhi’s-şalātü ve’s-selām āb-ı ḥayāt çeşmesine vuşul bulup andan nūş eylediginde nūrānī vü rūşen bir çeşme gördü ki anuñ eṭrāfı laṭif sebze ve çimen idi. Çeşme-i Hızır’dan murād āb-ı ḥayāt çeşmesidür ve çeşmenüñ Hızra izāfeti ednī melābise içündür. Süheyl-i yemānī süheyluñ izāfeti gibi leb bunda kenār ma‘nāsınadır. Niteki Bostān’uñ bu beytinde vāḳi’ olmuştur.⁵⁷ Beyit:

Çü Fer’avun terk-i (15) tebāhī ne-kerd

Be-cüz tā-leb-i gūr şāhī ne-kerd⁵⁸

33 Z’āteş ü ābī ki be-hem der-şikest

Ol āteş ve ābden ki anları birbiri ile terkib eyledi.

Pīh-i dürr ü gürde-i yāḳūt best

Dür gibi sefid pīhī ve yāḳūt gibi sürh gürde-i zuhūr ve vücūda getürdi murād şun‘-i ilāhīnuñ za’idü’l-vaşf ‘acib ü ğarīb idügün beyānıdır. İnsān ki çehār ‘unşurdan mürekkebdür derler andan murād ‘anāşıruñ kendüsi degildür belki birbirinüñ zıddı çār ṭab‘dan mürekkebdür bu ma‘nī bu beyitten zāhirdür. Beyit:

⁵⁵ güşād] A: keşid

⁵⁶ ya‘nī seḥābdan ... eyledi] A: -

⁵⁷ vāḳi’ olmuştur] A: -

⁵⁸ “Fıravun fesatlığı terk etmediğinden dolayı sadece mezara kadar padişahlık yaptı.”

Çār-ṭab‘-ı muḥālif-i serkeş

Penc rūzī bodend (20) bā-hem hoş⁵⁹

Pih iç yağı ve gürde kāf-ı Farsī’nün zemmi ile bükürek ma‘nāsınadır. Pih āb ve gürde āteş i‘tibārī iledür.

34 Cām-ı seher der-gil-i şeb-reng rīht

Seherūn cāmını şeb-reng bu gil ve ḥāke dökdi [8a] (1) murād budur ki Ḥudā-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuḥu āfītābuñ nūrunı siyāh gil ve ḥāke nişār eyledi. Ol nūr sebebi ile gil ve ḥākdan şad-hezār laṭīf nesneler zāhir ü ḥāşil oldı.

Cür‘a-yı ü der-dehen-i seng rīht

Cām-ı seherūn cür‘asını sengün dehānına dökdi. Āfītābuñ nūri egerçi senge hem erişdi līken nūruñ senge te’şiri olmayup andan bir nesne ḥāşil olmaduğı içün cür‘a ile zıkr olundı zīrā seng (5) nūr u ābī gil ve ḥāk gibi cezb eylemez cām-ı seherden murād āfītāb idüğü ziyāde rüşendür.

35 Ḥūn-ı dil-i ḥāk zi-buḥrān-ı bād

Ḥākuñ dil ve derūnında olan ḳāni bāduñ buḥrān ve te’şirinden

Der-ciger-i la‘l-ı cigersān nihād

La‘lūñ ciger ve derūnında ciger gibi ḳodı. Ḥulāşa-yı kelām budur ki derūn-ı ḥākda vāḳi‘ olan ḥūndan la‘l olmaga ḳābil ḥākī bāduñ buḥrān ve ḥarareti sebebi ile āheste āheste tedricle Ḥudā-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuḥu la‘l eyler niteki bu ma‘nī şeyḥ ‘Aṭṭar ḥāzretlerinūñ ḳaddesallāhu (10) sırrehü’l-‘azīz bu beytinden rüşen ü zāhirdür ki Mantıḳu’ṭ-Ṭayr-nām kitābında vāḳi‘dür. Beyit:

⁵⁹ “ Āsi dört mühalif tabiat bir kaç gün birlikte mutlu idiler.”

Pāre pāre ḥāk-rā der-ḥūn girift

Tā-‘aķīķ u la‘l ez-ū bīrūn girift⁶⁰

Beyit meşrūḥda la‘l zikri mayūlun ileyh i‘tibārī iledür. La‘l mużāf i‘tibār olunup ma‘nī bu vechle olmaķ hem mümkündür. Ciger gibi kırmızı la‘luñ ciger ve derūnında ķodı. La‘l zikri bunda hem ma‘yūlun ileyh i‘tibārī iledür ve bu ḥālet hem vardur ki aķ la‘li ķanuñ içine koyup āfitāb sebebi ile aña perveriş virürler. (15) Ciger-i evvel ve mışrā‘-i evvelde dil hem derūn ma‘nāsınadır. Sān teşbīḥ içündür.

36 Bāġ-ı şafā-rā çü-felek tāze kerd

Baġ gibi ḥūb u laṭīf seḥāyi felek gibi tāze vü zībā eyledi ya‘nī felek kıyāmete deġin bāķī vü pūr-nūr oldugu gibi seḥā vü kerem hem Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūñ ve ḥalkuñ ķatında maķbūldur ve kıyāmete deġin bāķīdür ve bisyār kimse seḥā ve kerem sebebi le cihānda ziyāde meşhūr olup Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūñ ve ‘ālem-i ḥilķatuñ tamām maķbūlı⁶¹ olmuşdur. Beyit:

Civānmerd eger rāst ḥ‘āhī velīst

Kerem pīşe-i şāh-ı (20) merdān ‘Alīst.⁶²

Beyit:

Ne-māned Ḥātem-i Ṭāyī velīk tābe-ebed

Bi-māned nām-i bülendeş be-nīkū-yi meşhūr⁶³

Mürġ-i suḥan-rā melek-āvāze kerd

Ḥudā-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuḥu söz mürġını ya‘nī mürġ gibi bülend-pervāz sözi [8b] (1) melek-āvāzelü eyledi murād söznüñ şöhret ve iştihārı ḥadden ziyāde idüğün iş‘ārdür.

⁶⁰ “Akik ve lali dışarı çıkarmak için toprağı parça parça kana daldırdı.”

⁶¹ -] S2: cihānda ziyāde nām-ı nīkle tamām meşhūr

⁶² “Gerçek cömert eġer istiyorsan Velī’dir. Kerem sahibi olanların padişahı Alī’dir.”

⁶³ “Ḥātem-i Tayi kendisi kalmaz ama sonsuza dek onun yüce ismi iyilikle ünlü olup anılacaktır.”

37 Naḥl-ı zebān-rā ruṭab-ı nūş dād

Ḥudā-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuhu zebān naḥlına nūş ruṭab virdi ya‘ nī naḥla müşābih-i zebāne tāze ḥurmā gibi lezīz belki şekerden şīrīn güftār ü kelimāt virdi lā-cerem bisyār esrār-i ilāhiye ve ma‘ ārif-i ‘illiyenūn zuhūrına tercümān olmuştur. Naḥl ḥā-yı ḥayır la ḥurmā ağacı ve ruṭab tāze ḥurmā ma‘ nāsınadır ki murād ḥūb u şīrīn kelimātdur. (5) Zebān bunda naḥla teşbih olunmuştur.

Dürr-i suḥan-rā şadef ez-gūş dād

Dürr gibi laṭīf söze gūşdan şadef virdi zīrā dürrün maḥalli şadef olduğu gibi lisāndan zuhūr bulan kelimātun maḥalli kulaḥdur zīrā Ḥudā-yı ‘azze ve cell kulağı kelimātı istimā‘ eylemek için ḥalk eylemiştir. Bunda suḥan dürre ve gūş şadefe teşbih olunmuştur.

38 Perde-nişīn kerd ser-i ḥāb-rā

Ḥudā-yı ‘azze ve cell celle şa’nühü ḥābuñ serini perde-nişīn eyledi ya‘ nī ḥābı ḥalāyıkun çeşminden pinhān eyledi bir vechle ki cihānda anı ne āşikār ve ne ḥābda bir kimse görmemişdür. Ḥal bu ki (10) ḥāb ḥalkun çeşmine gelür.

Kisvet-i cān dād ten-i āb-rā

Ābuñ tenine cān kisvetini virdi murād budur ki rūḥı cihānda Ḥudā-yı ‘azze ve cell celle şa’nühü sebep-i ḥayāt eyledüğü gibi ābi hem sebep-i ḥayāt idüp *Yuḥyiy’l-arza ba‘de mevtiḥā*⁶⁴ ḥasebince zemīn ü eşcār u nebātātı anuñla zinde vü tāze eyledi ve *Min-el’-mā’i külle şey’in ḥayy*⁶⁵ Beyit:

Çü hest āb-ı ḥayātet bi-dest teşne me-mīr

*Fe-lā-temmet min-el’-mā’i külle şey’in ḥayy*⁶⁶

⁶⁴ “Yeryüzünü ölümünden sonra diriltmektedir.” Hadid / 17.

⁶⁵ “Diri olan her şeyi sudan meydana getirir” Enbiya / 30

⁶⁶ “Hayat suyu elindeyse, susuzluktan ölme ne demişler her şeyin hayatı sudan kaynaklıdır.”

39 Zülf-i zemîn der-ber-i ‘âlem fikend

Ĥudâ-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuhu zülf gibi siyâh zemîni ‘âlemün şadr ve sînesine bıraktı ya‘nî ‘âlemi maḥbûb (15) meşâbesinde idüp zemîni aña zülf gibi eyledi. Zemîn zülfe teşbîh olundu. Siyâh olup ‘âlemün zîb ü zîneti vü ‘âlem-i ḥılķatun ḥuzûr u rāḥatı ve ḥalâyıķun murâdatının ḥuşûlî zemînuñ vasıtasıyla ḥâşil olduğu için

Ĥâl-ı ‘aşa ber-ruḥ-ı âdem fikend

Ĥudâ-yı ‘azze ve cell ‘işyân ḥâlini ḥazret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâm yüzi üzre bıraktı zirâ ḥazret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâm ‘işyân egerçi Ĥudâ-yı ‘azze ve cellnün irâdet-i şerîfi ile şudur buldı liken ‘işyân anuñ ḥüsnü leṭâfetinün izdiyâdına sebep oldu. Ĥûblaruñ yüzünde vâķi‘ olan ḥâl sebep-i izdiyâd-ı (20) ḥâlet ü leṭâfet olduğu gibi bu âyet-i kerîmeye işâretdür Ve ‘aşa Âdemü Rabbehü fe-ġavâ⁶⁷ Meşnevî.

Gerd-i ‘işyâneş be-ruḥsâre nişest

Püşt-i ‘ahdeş be-‘aşî-i ḥıred şikest

Zilleteş perde-i zulmet⁶⁸ efrâşt

Tevbeeş bâng-i [9a] (1) zalemnâ ber-dâşt

Tâbeş-i meş‘ale-i tâb ‘aleyh

Riḥt envâr-ı hüda beyni yedeyh⁶⁹

40 Levḥ-i zer ez-şûret-i ḥ‘ârî bi-şüst

Zerün levḥini ḥ‘ârlıķ şûretinden yudı murâd budur ki Ĥudâ-yı ‘azze ve cell celle şa’nühü altunı ‘azîz ḥalkı ‘âlemün maḥbûlı eyledi. Beyit:

⁶⁷ “ Âdem Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı.” Tâ hâ / 121

⁶⁸ zulmet] S3: ‘işmet

⁶⁹ “ İsyân tozu yüzüne oturdu; ahdinin sırtını akıl isyanı ile sıdı. Yanılması karanlık perdesini dikdi; tevbesi ise Zelemna (kendimize zulm ettik) sesini yok etti. Ona tevbe ettik meşalesinin yansması; Hüda beyni yedeyh ışıklarını saçtı.”

Her ki zer dīd ser fūrū-āverd

*Ve'r terāzū-yi āhenīn düşest.*⁷⁰

Ḥayyez-i gül ez-ebr-i bahārī bi-şüst

Bahāra mensūb şehābdan gülün ḥayzını yudı murād budur ki kilkün (5) ḥamratī gūyā ḥayz meşābesinde idi lā-cerem anuñ üzerine bahāra mensūb şehābdab bārān revān idüp anı yudı.

41 Jeng-i hevā-rā be-kevākib sūtürd

Havānūñ pasını kevākib sebebi ile ref' ü mün'adim eyledi ya' nī zemīn ü āsumān mā-beyninde bu'd sebebi ile pas gibi görünen küdüreti Ḥudā-yı 'azze ve cell 'azze ismuhu kevākibūñ nūri sebebi ile ref' idüp hevā-yı rüşen eyledi. Niteki bu ḥālet şebde aşḥāb-ı nazara ziyāde rüşen ü zāhirdür. Jeng zā-yi Fārsī ile ve zeng zā-yı 'Arabī ile pas ma' nāsınadur.

Cān-ı şabā-rā be-reyāḥīn siperd

(10) Bād-ı şabānuñ cānını reyāḥīne teslim eyledi ya' nī Ḥudā-yı 'azze ve cell 'azze ismuhu bād-ı şabānuñ esmesiyle reyāḥīn vü nebātāta neşv ü nemā vü nizāret ü liṭāfet vü reng ü būyı virdi. Bād-ı şabānuñ cānından murād anda munderic olan laṭif ḥālātdür ki andan nebātāta erişür. Gülistān'da ferrāş-ı bād-ı şabā-rā güfte tā-ferş-i zümürüdīn begüster ki vāki' dehem bu üslūb üzeredür. Reyāḥīn zikrī zikr-i cüz' ü irāde-i küll ḫābilindendür zīrā bād-ı şabādan bu ḥālāt hemān reyāḥīne irişmez. Belki cemī' -i nebātāta (15) hem erişür. Bād-ı şabāya revān ü cān isnādı bu i' tibārladur.⁷¹

42 Ḥūn-ı cehān der-ciger-i gil girift

Ḥudā-yı 'azze ve cell 'azze ismuhu ḫālgici ve ḫareketidici ḫanı gelün ciger ve derūnında tutdı ya' nī ḫāk u gilden ḫāḫ olunmuş ins anuñ vücūd u a' zāsında dembedem ḫareket idici ḫanı pinhān eyledi. Ḥūn vaşfında cehān dendi zīrā ḫūn bir dem ḫareketden ḫālī olmaz. Bir

⁷⁰ “ Altın gören her kimse demir omuzlu tartı bile olsa başını eğdi.”

⁷¹ -] S2:-] S3, A: Niteki mihr ü müşteri-nām kitābuñ bu beytinde vāki' dūr. Beyit. Nesīmet çü dem-i 'İsā revān-baḫş. Şefākallah. Zehī bīmār cān-baḫş bād-ı şabānuñ bīmārlığı āheste āheste esdüğü gibi i' tibārladur. Niteki Dīvān Ḥāfız'ın bu beytinde vāki' dūr. Beyit. Del-i za' ifem ez-ān mi-keşed be-ṭarf-ı çemen / Ki cān zi-merg be-bīmārī-i şabā bi-bered.]

dem hareketden hālī olsa hemāndem sekte ‘arız olup hayātdan eșer kalmayup helāk olur. Çehān cīm-i Fārsī ile çehīdenden dirki cīm Fārsī ile idügi meşhūrdur (20) ammā ba‘zı kimse cīm ‘Arabī ile olduguna zāhib olmuşdur. Līken ist‘ māl hasebi ile evvel şaḥīḥ idüğü zāhirdür.

Nabż-ı ḥıred der-meces-i dil girift

Ḥudā-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuhu ‘aqluñ nabżını gönlüñ şamarında tutdı [9b] (1) zīrā ‘aqluñ liṭāfet ü diḳḳat u nūrāniyyetī ve cemī-i levāzim ve ḥālātı ḳalbdabdur zīrā maḥall-ı ‘aşḳ u muḥabbet ve mazḥar-i tecelliyāt ḳalbdur. Mecesden murād bunda şamardur ki nabż münasebeti ile ḥūb vāki‘ olmuşdur.

43 Ḥande be-ḡamḡāregī-i leb nişānd

Ḥudā-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuhu ḥande-i lebüñ mu‘āvenet ü ḡamḡāreligine naşb u ta‘yin eyledi ya‘nī lebi ḥandenuñ mazḥarı idüp hem ḥande-i lebüñ vasıtasıyla zuhūra ve vücūda getürdi.

Zühre be-ḥunyāgerī-i şeb nişānd

(5) Zühre-i şebüñ ḥunyāgerligine naşb u ta‘yin eyledi. Bu sebebden Zühre’ye muṭribe-i felek derler ve Zühre şebde görünüp hem bu nev‘ meclisler ekşer şebde vaki‘ oldugi için şebe nisbet olundı.

44 Nāf-i şeb ez-müşk-fürüşān-ı ūst

Şebüñ nāf vu zūlmeti anuñ müşk şatıcılarındnadur. Nāf-i şebüñ müşk-fürüşlığı şebüñ müşk gibi siyāh oldugi i‘tibāriyledür zīrā nāf-i şeb zūlmet-i şebden ibāretdür ve nāf-i şeb egerçi vaşaṭ-ı şeb ma‘nāsınadur zīrā vaşaṭ-ı şebde zūlmet ziyāde olur līken murād yine zūlmet-i şebdür (10) niteki ‘Arab cenānū’l-leyl dir. Niteki bu beyitte vāki‘dür ki murād zūlmet-i şebdür. Ḳalb degildür. Beyit:

Ve lev-lā-cenānū’l-leyl-i mā-āba ‘āmīr

İlā-ca‘fer sir bālehü lem-yümezzek

Ve ‘Acem dili şebdir ki z̤ulmet şebden ‘ibāretdür. Bu h̤alet z̤ikr-i malzūm u irāde-i lāzim t̤ariķi iledür ve nāfe i‘tibāri ile nāf h̤üb vāķi‘ olmuşdur ve bu mışrā‘-i şānide şan‘at-i tecrid vardur.

Māh-ı nev ez-ḥalka be-gūşān-ı ūst

Māh-ı nev anuñ ḥalka be-gūşlarındandır ya‘nī bende-i ḥalka be-gūş kendü ḥudāvendinüñ emrine muṭī‘ ü münkād olup ḥidmetinde k̤ā’im oldugı gibi māh-ı (15) nev hem hemçünān Ḥudā-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuḥu emr-i şerīfine muṭī‘ ü münkād olup ḥidmetinde şābit-kādemdür.

45 Pāy-i sūḥan-rā ki dirāz est dest

Seng-i serā-perde-i ū ser şikest

Anuñ serā-perdesinüñ sengi sözüñ ayağınuñ ucunu ya‘nī barmaklarını şıdı. Ḥāl bu ki sözüñ desti dirāzdür. Ḥulāşa-i kelām budur ki egerçi cemī‘-i eḥvāl u evşāf sözle şerḥ ü beyān olunur ve söz cemī‘-i nesneyi iḥāṭa eylemege k̤ādir olur ammā Ḥudā-yı ‘azze ve cellnüñ celle şa’nühü z̤āt u şıfātını hiç bir vechle iḥāṭa eylemege k̤ādir olmadı murād sözle Ḥudā-yı ‘azze ve cellnüñ (20) z̤āt u şıfātı ma‘lūm olmadugun iş‘ārdur. Bu beytün taḳdīri bu vechledür seng-i serā-perde-i ū ser-i pāy-i sūḥan-rā şikest ki dest-i sūḥan dirāz est.⁷²

46 Vehm-i tühī-pāy besī reh nüvişt (nevişt)

Egerçi ziyāde çābük ü tiz-refṭār u hem bisyār rāḥ ṭayy u kaṭ‘ [10a] (1) eyledi ve bī-şumār eḥvāl u esrāra vuşul buldı.

Hem zi-reheş dest teḥī bāz-geşt

Līken anuñ yolundan teḥī-dest rücu‘ eyledi ya‘nī vehm sebebi ile z̤āt u şıfāt-ı bārīye ıttılā‘-ı vukūf müyesser olmadı. Teḥī-pāy cābük ü tiz-refṭār ma‘nāsına isti‘māl ḥasebi ile Beyit:

⁷² -] S2: Ne ber-evc-i z̤āteş pered mürğ-i vehm / Ne der-zeyl-i vaşfaş resed dest-i fehmi

Ne ber-evc-i zâteş pered mürğ-i vehm

Ne der-zeyl-i vaşfaş resed dest-i fehmi⁷³

47 Râh besî reft ü zamîreş ne-yâft

Vehm egerçi bisyâr yol gitdi (5) ve mesâfe-i ba‘ide kaṭ‘ eyledi veliken anuñ zamîrini bulmadı ya‘nî Hudâ-yı ‘azze ve cell celle şa’nühü sır ve haḳîḳata vuḳûf bulmadı ve muṭṭalî‘ olmadı.

Dide besî cüst ü nazîreş ne-yâft

Zâhirde anuñ cemâl-i şerîfinî müşâhede eylemege çeşm egerçi çok sa‘y ü taleb eyledi liken anuñ nazîrini bulmadı zîra anuñ nazîri yoḳdur. *Lâ-tudrikuhu’l-ebşâru ve huve yudriku’l-ebşâr⁷⁴* hasebince çeşm-i zâhir anı müşâhede (10) eylemege kâdir degildür.

48 ‘Aḳıl der-âmed ke taleb kerdemeş

‘Aḳlum geldi ve dedi ki anı taleb eyledüm ya‘nî Hudâ-yı ‘azze- ve cell hażretini fehmi ü edrâk eylemge sa‘y ü ihtimâm eyledüm dedi.

Cây-ı edeb bûd edeb kerdemeş

[11a] ‘aḳıluñ bu beyhûde sa‘y ü talebi Hudâ-yı ‘azze ve cellnün celle şa’nühü zât u şıfâtı huşûşunda terk-i edeb idi. Lâ-cerem anı ta’dîb eyledüm murâd ‘aḳıl huşûşunda hayrân u nâdân idugun iş‘ârdur zîrâ cenâb-ı kibriyâ ‘aḳılla fehmi ü idrâk olunmaḳ muḥaldur.

49 Şahre-nişînân süye-ü per zedend

Şahre-nişînler anuñ cânebine pervâz u teveccüh eylediler.

‘Arş-revân nîz hemîn der-zedend

⁷³ “Ne idrak kuşu onun zatının ucuna uçabilecek ne de düşüncenin eli onun vasfının eteğine erişebilecek yani insan ne onun zatını anlayabilir ne de onu vâsf edebilir.

⁷⁴ “Gözler onu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder.” En‘âm/ 103

‘Arş-revler ve ‘ālī-қadrlar dağı hemīn bu қapuyı қақdıлар ya‘nī cenāb-i ‘izzetūn (15) maқbūl u muқarrebleri hem evvel der-gāha mūlāzım oldılar murād ‘ālem-i ‘ulvī ü ‘ālem-i süflānuñ sākinleri cemī‘en der-gāh-ı aḥadiyyete müteveccih idüğün iş‘ārdur. Şahre yedi қat yerūn altında bir taşuñ ismidür. Şahre-nişīnān terkīb-i cem‘dür ki müfredi şahre-nişīndür. ‘Arş-revān vaşf-ı terkībī cem‘dür ki müfredi ‘arş-revdür.

50 Ger ser-i çarḡast pür ez-zevḡ-i ūst

Eger felegūn başıdur anuñ zevḡinden memlū vū pürdür.

Ve ř dil-i ḡākest pür ez-şevḡ-i ūst

⁷⁵Ya‘nī zemīn hem cān u dilden aña ṭālib ü müştāḡdür ve anuñ emr-i şerīfine muṭī‘ ü münḡaddur murād *Ve in-min-şey’in illā-yusebbihu bi-hamdihi ve-lākin la-tefḡahune tesbīhahum* ⁷⁶ ḡasebince cemī‘-i zarrat-ı cihān cān u dilden cenāb-ı ‘izzetūhü ṭālib ü müsebbeḡ idüğün iş‘ārdur.[10b] (1)

51 Rişte-i ḡāk ez-dürr ü dāne-īst

ḡāk rişte-i anuñ dürründen bir dānedür ya‘nī *Min-el-erzi mişlehunne*⁷⁷ ḡasebince arz ki yedi қатdur Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūn şun‘ī dürründen bir dāne meşābesindedür murād budur ki Ḥudā-yı ‘azzeve-cellnūn ‘aḡimet ü kibriyāsını vu kemāl-i şun‘unī beyāndur ki *Erzu’llahi vāsi’ah* ⁷⁸ ḡasebince arz ziyāde vāsi‘ ü ‘arīz iken anuñ şun‘-i ‘acībine nisbet-i nā-çīzdür. Rişte bunda dizi ma‘nāsınadır ki (5) arḡ қат қат olduğı i‘tibārı ile aña teşbīh olunmuştur.

Ve z gül-i bāḡaş İrem efsāneīst

Ve anuñ bāḡınuñ gülünden İrem bir efsānedür ya‘nī İrem ki bunda murād cennetdür ki ḡadden birūn ü zā’id’l-vaşf iken Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūn celle şa’nühü sun‘ ü bāḡınuñ bir nām u efsāne ve şey’-i ḡaḡīrdür.

⁷⁵ -] S3: veger ḡākuñ dil ü derūnidür Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūn şevḡinden memlū vū pürdür.]

⁷⁶ “Her şey O’nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız.” İsrā/ 44.

⁷⁷ “Ve yerden bir o kadarını [yaratandır.]” Talāḡ/ 12.

⁷⁸ “Allah’ın yeryüzü genişir.” Zümer/ 10

52 Dil ki zi-cân nisbet-i pâkî küned

Gönül ki cāndan pâklık nisbetin eyler ya‘nî cāndan pâk u laṭîfîm diyü da‘vî eyler zirâ cism ü cān bâğından ki murād (10) ḡonce-i dildür ki andan şad-hezâr gülzâr-ı rûḡānî vü bî-şumâr esrâr-ı sübhānî zuhûra gelür ve hem ‘aşk u muḡabbet ü tecelliyātuñ maḡall ü maḡhari ḡönüldür ve cemî‘-i a‘zâ ḡod anuñ maḡkûmıdır ve andan müstefîd olurlar ve bir kimseyi medḡ ü vaşf eyleseler şāḡib-dildir derler ve mevlānâ Cāmî’nuñ Sübhatü’l-Ebrâr-nām kitābında vaḡi‘dür. Meşnevî:

Gülbün-i cān-râ ki nişāndend be-gil

Bûd maḡşûd ez-ân ḡonce-i dil

Ḡonce-i dil çü şükûften ḡired

Der-vey âfâḡ nühüften ḡired⁷⁹

Ber-der-i ü da‘vî-i ḡākî küned

Anuñ ḡapusu üzre (15) ḡönül ḡākilik da‘vîsini eyler zirâ cemî‘en pâklık Ḥudā-yı ‘azze ve cellnûñ ‘azze ismuḡu pâkligine nisbet ⁸⁰nâ-pâklıkdür. Beyit:

Çi dāned pâkî-i tu ḡalḡ-ı ḡākî

Zehî pâkî ki mî-dānîm pâkî⁸¹

Murād Ḥudā-yı ‘azze ve cellnûñ celle şa’nühü pâklığı vaşf u beyāndan birün idüḡün beyāndur.

53 Ḥāk-ı Nizāmî ki be-te’yîd-i üst

Nizāmî’nin ḡāk u vücûdi ki anuñ te’yîd ü tevfiḡî iledür ya‘nî Nizāmî ki ṭā‘at u ‘ibādet ü riyāzet ü ‘aşk u muḡabbeti sebebi ile muvaffaḡ min-‘indü’l-lāhdur.

⁷⁹ “Can fidanını çamura dikkiklerinde onun asıl amacı gönül goncası idi. Gönül goncası açılmaya başlayınca tün dünya onun içinde gizlenmeye başlar.”

⁸⁰ -] S2: hiçdür ve hem maḡlûḡ ḡālîḡe nisbet ḡûkm-i ‘ademedür.]

⁸¹ “topraktan olan halk senin temizliğini nereden bilecek; senin temizliḡin ne güzel temizliktir. Biliyoruz.”

Mezra‘a-ı dāne-i tevḥīd ūst

Anuñ tevḥīdi dānesinüñ mezra‘asıdır (20) lâ-cerem anuñ dil ü derūni ḥubb-ı dünyā vü ta‘alluḫ-ı mā-sevādan ve tevḥīd ü ‘aşḫ-ı ilāhī ile memlū vü pürdür. Bunda tenbīh budur ki bu laṭīf ḥālet ü ḥūb-şifat u pāk-sirişt Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūñ ‘ammā nevālühü baḥşāyiş ü [11a] (1) iḥsānı u ‘ināyet ü tevfiḫī ile müyesser olur. İnsāna mensūb sa‘y ü ḫudretle müyesser olmaz. Der vaşf-ı Ḥaḫ ‘azze ismuhu

54 Ey heme hestī zi-tu peydā şūde

Ey Ḥudā-yı ‘azze ve cell cemī‘-i vucūd-ı mevcūdāt senden ya‘nī seni şun‘ u icāduñla peydā vü āşikār olmuştur zīrā Kānellāhu ve lem-yekun ma‘ahu şey’un⁸² ḥasebince Ḥudā-yı ‘azze ve cellden ḡayri bir şey’ mevcūd degil idi.

Ḥāk-ı za‘īf ez-tu tevānā şūde

(5) Za‘īf ü ḡār ḥāk senden ya‘nī senüñ ‘ināyet ü ikrāmuñ sebebi ile ḫavī olmuştur ḥulāşa-i kelām budur ki ḥākdan ḥalk olunmuş insān *Ḥuliḫa’l-insānu za‘īfā*⁸³ mücebince egerçi za‘īf idi liken *Ve le-ḫad kerramnā benī ādeme*⁸⁴ ḥasebince cemī‘-i mevcūdāt dan mü‘azziz ü mükerrem ü ḫavī oldı zīrā *Ve seḫḫara lekum mā-fī’s-semāvāti ve ma-fī’l-erzi*⁸⁵ mücebince cemī‘-i kā’ināt anuñ maḥkūm u zebūnıdır.

55 Zīr-nişīn-i ‘alemet kā’ināt

Kā’ināt senüñ ‘alemüñ altında oturucı vü ḫarar idicidür ya‘nī (10) senüñ fermān u ḥükmünüñ maḥkūm u zebūnıdır.

⁸² Hadīs metninin meşhur şekli ve tamamı şöyledir: **Kānellāhu ve lem-yekun ma‘ahu şey’un el-ān kemā-kān** (Allāh vardı ve onunla beraber başka bir şey yoktu. Şimdi de öyledir.) Bu metin, İbn Hibbān, el-Hākim ve İbn Ebī Şeybe Bürīde’den rivayet edilmistir. **Ve lem-yekun şey’un ḫablehu** (O’ndan önce bir şey yoktu.) ile **Ve lā-şey’un ḡayruhu** (O’ndan başka bir şey yoktur.) şekilleri de el-Kāri’ye göre sābittir. **el-ān kemā-kān** şeklinde kısaca kullanılan *Ve huve’l-ān ‘alā-mā ‘aleyhi kān* ifadesi ise sūfilere aittir. Hāfiz el-Askalānī gibi İbn Teymiye de bu eklemenin mevzū olduğunu söylemektedir. Aclūnī, İ, (2000), *Keşfu’l-Ḥafā ve müzilu’l-ilbās*, (?) ,El-mektebetu’l-‘aşriyye, Cilt 2, s. 119.

⁸³ “Çünkü insan zaif yaratılmıştır.” Nisā’/ 28.

⁸⁴ “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık.” İsrā’/ 70.

⁸⁵ “Göklerdeki ve yerdeki her şeyi kendi katından (bir nimet olarak) sizin hizmetinize verendir.” Cāsiye/ 13.

Mā be-tu kâ'im çü tu kâ'im be-zât

Çün ki sen zât-ı pākūnla kâ'im sün biz senünle kâ'imiz ya' nî sen vâcibü'l-vücûdsun lâ-cerem kendü vücûduñla kâ'imsin ve biz ki mümkünü'l-vücûd ve hâdişüz senünle mevcûd u kâ'imüz çü tu de teşbîh için olup ma' nî bu vechle olmak mümkün degildir. Sen zât-ı pākūnle kâ'im ü mevcûd olduğı gibi bir senünle mevcûd u kâ'imüz.

56 Hest tu-râ şüret ü peyvend nî

Senün vücûd ü zât-ı pākūne şüret ü (15) terkib yokdur. Bu hem ma' nîdür senün vücûd ü zât-ı pākūn şüret ü terkibi yokdur.⁸⁶

Tu be-kes ü kes be-tu mânend nî

Sen kimseye ve kimse saña mânend ü müşâbih degildir zîrâ *Leyse ke-mişlihi şey' ve huve's-semî' ul-beşîr*⁸⁷ senün şan' at-i hâşşundur. Hest muzâfdur.

57 Ān-ki tağayyür ne-peзіred tuī

Ū ki tağayyür ü tebeddül eylemez sensün zîrâ senden ğayri cemî' en tebeddül ü tağayyür ü fenâ vü zavâldan necât bulmaz.

V'ân-ki ne-mürdest ü ne-mîred tuī

Ve o ki ölmemişdür ve ebedî ölmez sensün (20) zîrâ senün hayât u ezelün qadîm ü ezelîdür. Lâ-cerem *Ve yabkâ vechu Rabbi ke zu'l-celâli ve'l-ikrâm*⁸⁸ hasebince zât-ı pākūn bir hâl üzere şâbit ü bâkîdür ve senden ğayrisi fânî vü gûn-â-gûn aḥvâla giriftârdur. [11b] (1)

⁸⁶ -] S2: ya' nî senün zât-ı pākūn şüretden münezzihdür ü cesm ü cevher ü 'arâz degildir.

⁸⁷ "Onun benzeri hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir." Şurâ/11.

⁸⁸ "Ancak azamet ve ikram sahibi Rabb'inin zâtı bâkî kalacaktır" Rahmân/ 27.

58 Hāk be-fermān-ı tu dāred sūkūn

Hāk u zemīn āb üzre senūñ fermānuñ sebebi ile qarār u sūkūn tuṭār ya‘nī āb üzre hareket eylerken aña qarār u sūkūn virdük *Ve’l-cibāle evtāden*.⁸⁹ Beyit:

Zemīn ez teb-i lerze āmed sūtūh

*Ferū kūft ber-dāmeneş mīḡ-i kūh*⁹⁰

Qubbe-i ḡazrā tu kūni bī-sūtūn

Qubbe-i ḡazrā-yı sūtūnsuz eylersün ya‘nī āsumāni sūtūnsuz ḡalk u ref eyledük. (5)
*Rafe‘a’s-semāvati bi-ḡayri ‘amedin teravnehā*⁹¹

59 Mā hame fānī ü baḡā bes tu-rāst

Biz cemī‘en fāniyüz baḡa hemān ancak senūñ içündür ya‘nī bākī hemān sensün senden ḡayrısı cemī‘en fānīsür.

Mülk-i ta‘ālā vü taḡaddūs tu-rāst

Ta‘ālā vü taḡaddūs mülki senūñ içündür ya‘nī ta‘ālā vü taḡaddūs kelāmı senūñ şıfat-ı ḡaşşuñdur ve saña maḡşuşdur ḡayırlar bu ‘izzetden maḡrūm u bī-behredür.

60 Çün kıdemet bāng ber-ebleḡ zened

Çünkü senūñ kıdemūñ eblaḡ üzere bāng ura ya‘nī çünkü sen ‘azamet ü (10) kibriyāñı ızḡar idüp kıdem da‘vīsın eyleyesün.

Cüz tu ki yāred ki-ene’l-ḡaḡḡ zened

Senden ḡayrı kim ḡādir olur ki ene’l-ḡaḡḡ ura ya‘nī ene’l-ḡaḡḡ diye şeyḡ Mañşūr ḡazretī ḡaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘azīz ene’l-ḡaḡḡ dedüḡi içün vücūdı maḡv u mün‘adım oldu zīrā bu kelām hemān ḡaḡḡ sübhānehü ve ta‘ālā ḡazretine lā’iḡdür celle şa’nühü . Ber-eblaḡ

⁸⁹ “Daḡları da birer kazık yapmadık mı?” Nebe’/ 7.

⁹⁰ “Yer titreme ve ateşten çaresiz kalınca; daḡ çivisini onun etklerine sapladı.”

⁹¹ “Gökleri gördüğünüz herhangi bir direk olmadan yükselten” Ra‘d/ 2.

zened zühür u tecelliden ‘ibâretdür. Eblağden murād hemân felek degildür. Mısrâ‘-i evvelde bu vechle ma‘nî hem mümkündür çünkü eblağ üzre senün kıdemün (15) bâng ura.

61 Cüz tu felek-râ ham-i devrân ki dād

Felege ham u devrânı senden ğayri kim virdi ya‘nî sen virdün zîrâ felegün hâleki sensün lâ-cerem aña enhenâ vü devrânı hem sen virdün ba‘zı nüşada hame-i devrân vâki‘dür eẓâfetle liken nüşa-ı evvel ulâdür ve maḥallühü’n-naşb idügi ziyâde zâhirdür.

Dîg-i cesed-râ nemek-i cân ki dād

Cesed dîgine cân nemekini kim virdi ya‘nî sen virdün zîrâ her cesede ki rûḥ gelüp dâhil olur senün emr-i şerîfünle olur. Cesed dîge ve (20) cân nemeke teşbîh olunmuştur. Dîg çömlek ve nemek tüz ma‘nâsınadır.

62 Reft eger n-âmedî ârâm-ı tu

Tâkat-ı ‘aşk ez-keşîş-i nâm-ı tu

‘aşkuñ tâkatı giderdi eger senün ism-i şerîfün [12a] (1) cezebesinden senün ârâmuñ gelmeyeydi ya‘nî ey Hudâ-yı ‘azze ve cell senün ‘aşkuñ ‘âşıkda şabr u tâkat kıomazdı liken senün ism-i şerîfün cezebesinden ‘âşıka şabr u ârâm u tâkat irişür. *Elâ bi-zikri’llâhi tatme’inü’l-kulûb*⁹²

63 Tâ-keremet râh-ı cihân ber-girift

Tâ ki senün keremün cihânıñ yolunu tıtdı ya‘nî tâ ki cihân senün cûd u keremünle vucûd buldı.

Püş-i zemîn bâr-ı (5) girân ber-girift

Zemînün arḳası ağır yük tıtdı ya‘nî rûy-i zemîn mevcûdâtla ma‘mûr ü müzeyyen oldı.

⁹² “Biliniz ki, kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.” Ra‘d/ 28.

64 ‘Aql perestiş be-tu gîred nizâm

‘Aqluñ perestişi senüñle nizâm tutar ya‘nî şāhib-‘aqluñ ‘ubūdiyet ü tã‘at u ‘ibādeti çünkü Hudā-yı ‘azze ve cell için evvelen nizām-pezîr olup maqbûl olur zirâ ma‘būd bi’l-ḥaqq hemān Ḥaqq sübhānehü ve ta‘ālā ḥazretidür celle şa’nühü ve çünkü bu ḥalet müyesser ola ‘aqluñ ḥālî laṭîf u müntazam olur. Perestiş ‘aql (10) taqdirindedür yâ ḥod ‘aql-râ perestiş ü taqdirindedür ‘aqla isnād-i teklîf sebebi ile olduğu i‘tibārladur divāne-râ kalem nîst ḥod meşhūddür.

Cüz be-tu-ber hest perestiş ḥarām

Zirâ senden ğayrı ‘ubūdiyyet ü ‘ibādet ḥarām u küfürdür. *İllā-ta‘budu ille’illāh*⁹³

65 Ger ne zi-püş-t-i keremet zāde būd

Nāf-i zemîn ez-şikem üftāde būd

Nāf-i zemîn ki murād Mekke-i Mükerrreme olmak rüşendür ki eger senüñ keremüñ arkasından toğmuş olmayaydı (15) şikemden düşmüş olurdu ya‘nî Mekke-i Mükerrreme ki biz ümmet-i Muḥammed’üñ şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem kıblası ki Ka‘be-i Muṭāhhara’dur andadur ve seyyidü’l-kevneyn Muḥammed-i Muṣṭafā’nuñ ‘aleyhi’s-şalātü ve’s-selām müledi vü vaṭan-ı aşlîsidür. Eger senüñ luṭf u keremüñe mazhar olmayaydı ḥarāb olurdu. Ḥalbuki anuñ şeref ü ‘izzetini bilmez ba‘zı bî-dîn anı ve Ka‘be-i ḥarāb idüp ehini katl u esîr eylemege kaçd eylemişler idi. Lîken hergiz bir nesneye kadir olmayup kendüler hemān ölüp (20) ebedî ‘azāb u ‘ıḳaba giriftār oldılar. Mekke-i Mükerrreme ümmü’l-kurā olup cemî‘-i bilāddan ‘azîz u şerîf olduğu için efrād bi’z-zikr olundu. Ḥulāşa-i kelām budur ki Mekke-i Mükerrreme eger senüñ [12b] (1) luṭf u keremüñe mazhar olmayaydı ḥarāb olup andan nişān u eşer qalmazdı. Şikem-i māderden düşen seḳeṭ vucūd u ḥayātdan bî-behre olup andan nām u nişān qalmaduğı gibi.⁹⁴ Püş ü nāf ü şikem ü māder zikrî leṭafetden ḥālî degildir.

⁹³ “Allah’tan başkasına ibadet etmeyin” Fussilet/ 14.

⁹⁴ -] S2: bu ma‘nā hem mümkündür zemînüñ nāfî şikemden düşmüş olurdu ya‘nî zemîn ḥaqq olunup vucūd bulmazdı.

66 Her ki ne gūyā be-tu hāmūş bih

Her kim ki senūñle gūyā degildür ya‘nī senūñ yād u zıkrūñe meşğūl degildür (5) ol kimse hāmūş olmağ ulādur zīrā senden ğayrı her niye meşğūl olursa ol nesne sebeb-i bo‘d u hizlān u bā‘ iş-i zālālet ü husrāndur.

Her çi ne yād-ı tu ferāmūş bih

Her ne ki senūñ yād u zıkrūñ degildür. Ol nesne ferāmūş olmağ ulādur zīrā herkes ki anuñ kalbi senūñ ‘aşğ u muhebbetūñden ve lisāni senūñ zıkr ü yāduñdan hālī ola bunlardan ğayrı her ne ise kalb u lisān onlardan ‘ārī vü berī olmağ ulā vü enfe‘dür ve illā ol (10) kimsenūñ der-ğahından dūr ve müşāhide-i cemāluñdan be-her hāl mahcūr olur.

67 Sākī-i şeb dest-keş-i cām-i tust

Şebūñ sākīsi ki murād māhdur senūñ cāmınuñ pāy-māl u mestīdür ya‘nī māhuñ nūrı sendendür kendüsünden degildür ve şevküñ şarabı ile mest olup hıdmetūñde pūyān u devāndur ba‘zı nüshada dest-keş yerine cūr‘a-keş vāqī‘dür ki ma‘nisi rüşendür.⁹⁵ Dest-keş pāy-māl ma‘nāsınadır. Hâce Hāfız rahmetullāhi ‘aleyh bu beytinde vāqī‘dür. (15) Beyit:

Dest-keş-i cefā me-kūn āb-ı ruḡam ki feyz-i ebr

Bī-meded-i sireşk-i men dürr-i ‘aden ne-mikūned⁹⁶

Ba‘zı nüshada keş deste muttaşıl yazılmaz. Pes ma‘nā bu vechle olmağ hūb u laṭīfdur. Şebūñ sākīsi senūñ cāmınuñ laṭīf u nāzik destidür ya‘nī şebde senūñ nūruñ anuñ vaşıtasıyla zāhır olup cihānı rüşen eyler bu vech üzre keş kāf-ı Fārisi’nūñ fethī iledür ve muzāfdur keş hūb u laṭīf u nāzik ma‘nāsındadır. Kevākibden ba‘zı kevkebi ba‘zı nesneye (20) teşbīh eylerler. Māhī sākīye teşbīh eyledikleri gibi ve māhı peyk ü kışide hem teşbīh eylerler.

⁹⁵ -] S2: ve fermān-ı şerīfūñe cān u dilden muṭī‘ ü munḡāddur ba‘zı nüshaḡda böyle vāqī‘dür. Sākī-i şeb cūr‘a-keş-i cām-ı tust.

⁹⁶ “Yüzümün suyunu ezyete oyuncak etme çünkü bulutun bahşişi; benim gözyaşımın yardımı olmadan büyük inciler yapmaz.”

Murğ-ı seher dest-hoş-i nām-ı tust

Murğ-ı seher ki murād bülbüldür senüñ nām-ı şerifinüñ dest-hoşıdır [13a] (1) ya‘nî bülbulün terennüm ü tegannumâtı senüñ tesbîh ü zıkründür ve ism-i şerifinüñ mest ü maḥkūmı olmuş ve andan aña ḥālet irişmişdür dest-hoş maḥkūm u tābi‘ ü zebūn ma‘nāsına isti‘māl olunur niteki mevlānā Cāmī’nün raḥmetullāhi ‘aleyh Subḥatü’l-Ebrār-nām kitabında vaqi‘dür. Meşnevî: *Kūy-ı ū dest-hoş-ı mā vü tu nîst*

Mühre-eş rişte-keş-i mā vü tu nîst

Belki mā (5) der-kef-i ū dest-hoşım

Beste-i rişte-i ū mühreveşim

Murğ-ı seherden murād bülbul idüğü Gülistān’uñ bu beytinden rüşen ü zāhırdır. Beyit:

Ey murğ-ı seher ‘aşk zi-pervāne be-yāmūz

K’ān sūhte-rā cān şūd ü āvāz ne-yāmed⁹⁷

68 ‘Acz-i felek-rā be-felek vā-nümāy

Feleguñ ‘aczini felege āşikāra göster tā ki aña qadīm u mü’essser ḥaḳīkī deyüp cemī‘ āşār u ḥavādişi andan zann idüp aña müteveccih olan bed-baḥt u bî-dīn eflākī tā’ifasına anuñ maḥlūḳ u (10) ḥādīs ü ‘āciz idüğü zāhir olup nedāmet ü ḥacālet deryāsına ğarḳ olup ol i‘tikāddan ferāğat eyleyeler.

‘Aqd-i cihān-rā zi-cihān vā-güşāyi

Cihānuñ ‘aqd u bendini cihāndan çöz ya‘nî cihānuñ tertibini perişān idüp nizām u intizāmını ref‘ eyle murād cihānı maḥv u mun‘adem eyle demekdür ‘aqd ki bend ma‘nāsınadır meftūḥü’l-‘ayndür ‘aqd ki meksūrü’l-‘ayndür bunda münāsib degildür.

⁹⁷ “ Ey seher kuşu aşkı kelebekten öğren çünkü o aşk ateşi ile yananın canı gitti ama sesi çıkmadı.”

69 Perde ber-endāz u burūn āy ferd

Meşnū'āt (15) perdesini ref' ü maḥv eyle ve yalnız taşra gel ya' nī Kānellāhu ve lem-yekun ma' ahu şey'ün ⁹⁸ ḥasabince çünkü evvel mevcūd hemān sen idūn pes cemī' -i mevcūdātı maḥv idüp āşkāre tecellī eyle.

Ger menem ān perde be-hem der-neverd

Ferzen ol perde eger ben isem hem ṭayy u ref' eyle.

70 Nesh kün in āyet-i eyyām-rā

Bu eyyāmuñ āyet ü 'alāmātını nash eyle ya' nī eyyāmuñ ehkāmını tağyir eyle.

Mesh kün in şūret-i ecrām-rā

Bu ecrāmuñ şūretini maḥv eyle ya' nī kevākibi ref' eyle. (20) Ecrāmdan murād bunda kevākibdür nesh ḥüküm ü ma' niye tağyir eylemekdür ve āyete nisbet ḥūb vāқи' olmuşdur. Nesh şūretī tağyir eylemekdür liken bunda ifnā vü en' idāmdan 'ibāretdür bu ma' nī hem mümkündür [13b] (1) eyyāmuñ bu āyet ü hükmünü nesh eyle ecrāmuñ bu şūretini mesh eyle.

71 Harf-ı zebān-rā be-ḳalem bāz-deh

Zebānuñ ḥarfını yine ḳaleme vir ya' nī lisāndan nuṭḳı ref' eyle ḳaleme isnād olduğuna sebeb budur ki cemī' -i aḥvāl ḳalem vasıtasıyla zuhūr u vücūd bulmuşdur zīrā Ḥudā-yı 'azze ve

⁹⁸ Hadīs metninin meşhur şekli ve tamamı şöyledir: **Kānellāhu ve lemyekun ma' ahu şey'un el-ān kemā-kān** (Allāh vardı ve onunla beraber başka bir şey yoktu. Şimdi de öyledir.) Bu metin, İbn Hibbān, el-Hākim ve İbn Ebī Şeybe Bürīde'den rivayet edilmistir. **Ve lemyekun şey'un ḳablehu** (O'ndan önce bir şey yoktu.) ile **Ve lā şey'un ḡayruhu** (O'ndan başka bir şey yoktur.) şekilleri de el-Kāri'ye göre sābittir. **el-ān kemā-kān** şeklinde kısaca kullanılan **Ve huve'l-ān 'alāmā 'aleyhi kān** ifadesi ise sūfilere aittir. Hāfız el-Askalānī gibi İbn Teymiye de bu eklemenin mevzū olduğunu söylemektedir. Aclūnī, İ, (2000), Keşfu'l-Ḥafā ve müzilu'l-ilbās,(?) ,El-mektebetu'l-'aşriyye, Cilt 2, s. 119.

cell Uktub yâ qalem⁹⁹ dedi. Pes kıyāmete degin ne vāqī‘ olıcakdur qalem cemī‘ini yazdı. Caffü’l-qalem bu kitābetden (5) şöñradur¹⁰⁰.

Vām-ı zemīn-rā be-‘ adem bāz-deh

Zemīnūñ deynini yine ‘ademe vir ya‘nī zemīni ve zemīnūñ üzerinde vāqī‘ olan eşyā’ ü esbābı ki hādīşdür cemī‘en maḥv u mün‘adim eyle vām egerçi deyn ma‘nāsınadur līken bunda ḥudūş u ‘āriyetden ‘ibāretdür. Vām deyn ma‘nāsınadur bi Tūrķī bōrç.

71 Zūlmetiyān-rā būneh bī-nūr kūn

Zūlmetīlerūñ būnesini nūrsuz eyle ya‘nī anlarūñ vūcūd u zātını maḥv u mün‘adim eyle. Zūlmetiyāndan murād nūr-ı hidāyetden maḥrūm olmuş bed-baḥt u tire-dil bir kavmdür ki ḥālīķ-ı zūlmet (10) ğayr u ḥālīķ-ı nūr ğayrdur derler ammā yalan söylerler. Ḥazalehumu’llāhu ta‘ālā.

Cevheriyān-rā zi-‘ arāz dūr kūn

Cevherīleri ‘arāzdan dūr u cūdā eyle ya‘nī ol bed-baḥt t̄ā’ifa-yi ref‘ ü helāk eyle. Cevheriyāndan murād imān cevherinden maḥrūm ol ḥabīş u bī-dīn t̄ā’ifadur ki Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūñ celle şa’nühü zāt-ı pākını cism ü cevher ü ‘arāza nisbet eylerler. Ta‘ālā şa’nühü ‘Ammā yeḳūlūne ‘ulūvven kebīrā¹⁰¹ būneh raḥt u esbāb ma‘nāsınadur. Cevher odur ki kendü vūcūdı ile k̄ā’imdür.(15) ‘Araz odur ki kendü vūcūdı ile k̄ā’im degildür. Cevher ü ‘arāz zikri nev‘en liṭāfetden ḥālī degildür.

73 Kürsī-i şeş gūşe be-hem der-şiken

Altı göşelü kürsiyi pāre pāre eyle

⁹⁹ “Yaz ey kalem” hadisin tam şekli şöyledir: **Enne evvele mā ḥalkā’l-lāhu El-qalem. Fe-kāle: Uktub Fe-kāle: Mā uktubu? Kāle:Uktubu’l-kadere mā kāne ve mā huve k̄ā’inun ilā’l-ebede** “Kuşkusuz ki Allah’ın ilk yarattığı şey kalemdir.”Allah-u Teālā kaleme: Yaz dedi. Kalem:Rabbim ne yazayım? dedi. Allah-u Teālā kaleme:Kıyamet saatine kadar olacak her şeyi yaz! Dedi” Tirmizi, M,(1975), Sünen-i Termizi, (İkinci baskı), Mısır, Şirketu Mektebetu ve Maṭba‘atu Muştafā El-bābī El-ḥalebi, s.475, h.no:2155

¹⁰⁰ şöñradur] S3: şöñra dendi.

¹⁰¹ “Onların söylediklerinin ötesindedir, yücedir”. İsrā /43.

Minber-i nüh-pāye be-hem der-fiken

Toğuz pāyelü minberi ḥarāb u mün‘adim eyle murād ‘arşı vü kürsî-i ve eflākı maḥv u mün‘adim eyle demekdür. Şeş-güşe zikri cehāt-ı sitte i‘tibārı iledür. Minber-i nüh-pāyeden murād toğuz felekdür.

74 Hoḳḳa-yı meh ber-gil-i ĩn mūhre zen

Māhuñ ḥoḳḳasını bu mūhrenüñ (20) gili üzere ur ya‘nī māhı āsumāndan zemīn üzere bırak mūhreden murād zemīndür.

Seng-i Zūhel ber-ḳadeḥ-i Zūhre zen

Zūhel’üñ sengini Zūhre’nüñ ḳadeḥine ur ya‘nī anları mün‘adim eyle. [14a] (1) Ma‘lūm olsun ki raşad şāhibleri seb‘a-i seyyārenüñ her birine bir nesne işbāt eylemişlerdür. Raşadda ancılâyın görüldüğü içün māha ḥoḳḳa ve Zūhal’e seng ü Zūhre’ye ḳadeḥ bu beyit bu i‘tibār üzredür.

75 Dāne kūn ĩn ‘eḳd-i şeb-efruz-rā

Bu şeb-efrūz ‘eḳdı dāne ü perişān eyle ya‘nī Ülker’üñ ‘eḳde müşābihdür. Anı mün‘adim eyle. ‘Eḳd şeb-efruzdan murād Ülker’dür ki (5) gece ile rüşen ü zāhir olur. Şeb-efrūz iki ma‘nā i‘tibārı ile isti‘māl olunur. Geceyi rüşen idici ve gece ile rüşen olıcı bunda murād şānīdür.

Per şiken ĩn mürġ-i şeb ü rūz-rā

Bu şeb ü rūz mürġünüñ ḳanādını şı ya‘nī şeb ü rūzı hem maḥv u mün‘adim eyle. Şeb ü rūz bunda mürġe teşbīh olunmuşdur.

76 Ez-zemīn ĩn pūşte-i gil ber-tırāş

Zemīnden bu gil pūştesini tırāş eyle ya‘nī insānı şafḥa-i zemīnden ḥakk u ref‘ eyle pūşte depecik ma‘nāsınadır ki ü (10) murād insāndur.

Ḳāleb-i yek ḥıst zemīn gū me-bāş

De zemīnūñ bir ḳalıb kerpiçi olmasun ya‘ nī nev‘ -i insānuñ mün‘ adim olması gūyā hemān bir ḥıstūñ mün‘ adim olmasıdır. Ḳalıb-ı ḥıstdan murād insāndur. Teşbih ṭarīķi ile Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūñ ‘azze ismuḥu ‘azamet ü kibriyāsına nisbet¹⁰² ḥıst kerpiç ma‘ nāsınadır.

77 Gerd-i şeb ez-cebhet-i gerdūn berīz

Şeb ğubārını gerdūnuñ cebhesinden dök ve silk murād şebi maḥv eyle demekdür. Şeb bunda ğubāra teşbih olunmuşdur. (15) Cebhe bunda nāşiye ma‘ nāsınadır. Be-Türķi Alın.

Cebhe şıfat aḥbiye gū ber-me-ḥīz

De aḥbiye cebhe gibi ḳalmasun ve mün‘ adim oldun. Aḥbiye bir yıldızūñ ismidür. Cebhe bunda menāzil-i ḳamerden bir menzilūñ ismidür murād ol menzil yerinden ḥareket eylemediği gibi aḥbiye hem ḥareket ü ¹⁰³ṭulū‘ eylemeyüp mün‘ adim olsun demekdür.¹⁰⁴

78 Tā-key ez-īn rāh-ı nev-i rüzgār

Rüzigāruñ bu cedīd ü ḥādīs yolundan ḳactedük ya‘ nī bunu ref‘ eyle zīrā madem ki bu ḥālet bāḳīddur müşāhede-i cemālūñ intizārından ḥalāş müyesser olup (20) murād ḥāşil olmaz.

Perde-i ān rāh-ı ḳadīmī bi-yār

Ol ḳadīmī yoluñ perdesini götür tā ki bu ‘ālem-i ḥādīs fānī u mün‘ adim olup yine hemān zāt-ı şerīfine maḥşūş olan ḳıdem ‘ālemi ḳalsun. [14b] (1)

79 Ṭarḥ ber-endāz burūn kūn burūn

Garden-i dehr ez-ḥarekāt u sūkūn

¹⁰² -] S2, S3: bir ḥıst meşābesindedür.

¹⁰³ murād ... ü] A: -

¹⁰⁴ -] S2: murād bunları maḥv eylemekdür.

Âlemün tarḥ u esāsın ı ḥarāb u maḥv eyle ve dehrün boynunı ḥarekāt u sükūndan taşra eyle. Taşra eyle ya‘nī ḥalāş eyle murād āsumān u zemīnı ve dehr ü zamānı ve ḥareket ü kevni maḥv u mün‘adim eyle demekdür. Tarḥ bunda esās ma‘nāsınadur be-Türkī temel.

80 Āb bi-rīz āteş-i bīdād-rā

Zālīm āteşe āb dök ya‘nī āteşi maḥv eyle.

Zırter ez-ḥāk nişān bād-rā

(5) Bādı ḥākdan aşāğırāk oturt ya‘nī āteş ü bād ki ‘ulvīdür ve āb u ḥāk ki suflādur anları birbirinden cūdā idüp maḥv eyle murād ‘anāşürün in‘idāmını taleb iyledüğün iş‘ardur.

81 Defter-i eflāk-şināsān bi-sūz

Eflāk-şināsıların defter ü kitābını yāḡ zīrā anların kitāblarından maşṭūr olan zann u vehm ü ḥayāl tarīķi iledür yaḡinen degildür ve sözleri dūrūğ idugi Kullu muneccimin kazzāb¹⁰⁵ kelāmından zāhir ü rüşendür eflāk-şināsāndan murād muneccimlerdür.

Dīde-i ḥurşīd-perestān (10) bi-düz

Āfitāb-perestlerin çeşmini dik ya‘nī çeşmlerini kör eyle tā ki āfitāb-perestlikden necāt bulurlar.

82 Şıfır kūn in burc-ı ruḡūmī hilāl

Bu ruḡūma mensūb olan hilālın burcunı şıfır u ḥālī eyle ya‘nī helākuñ burcunı ve hilālını ref‘ u mün‘adim eyle tā ki sā‘at u vakit ü hafta vü māh u sāl ḥesābı mün‘adim ola. Bu ma‘nā bu āyet-i kerīmenün ma‘nāsından zāhir ü rüşendür. *Yes’elūneke ‘an’il-ehilleh. Ḳul hiye mevāḡıytu li’n- nāsı*¹⁰⁶ şıfır egerçi ḥālī ma‘nāsınadur liken Ḥemel burcuna işaretden (15) hem ḥālī degildür ki burc-ı Ḳamer’dür.

¹⁰⁵ “Tum muneccimler yalancıdır.” Atasözü

¹⁰⁶ “Sana, hilalleri soruyorlar. De ki: "Onlar, insanlar [ve hac] için vakit ölçüleridir".” Bakara/ 189.

Bâz-keş in perde zi-müşti hayâl

Bir avuç vehm ü hayâldan bu perde-i çek ya‘ nî anlardan dūr u cüdâ eyle tâ ki müneccimlerün dūrûğ u bâtıl sözleri hem maḥv u mün‘ adim ola.

83 Tâbe-tu ikrâr-ı Hudâ-yı dehend

Tâ-senün Hudâ-yılığundan ğafil ü bî-ḥaber olanlar saña Hudâ-lık ikrârını vireler (20) ya‘ nî senün uluhiyet ü veḥdâniyyetüne şıdḳ u ḥulûşla i‘ tirâf u ikrâr eyleyeler.

Ber ‘adem-i ḥiṣ güvâhî dehend

Kedülerinüñ ‘ademine ṭanıklık vireler ya‘ nî biz ma‘ dūmuz diyeler.

84 Ger çi küni ḳahr besî rāz-ı mâ

[15a] (1) Egerçi bizden ya‘ nî ‘uşşâḳdan Manşūr gibi ey Hudâ-yı ‘azze ve cell çok kimseyi ḳahr u helāk eylersün.

Rû-yı şikâyet ne kesî-râ zi-mâ

Lîken bizden bir kemsenün bir kimseye şikâyet mecālı yoḳdur ya‘ nî bizden bir kimse senden bir kimseye şikâyet eylemez zîrâ senden her ne zâhir olur yâ faẓl yâ ‘adldur ve uşşâḳ bunun gibi ḳahr u helāk sebebi ile ebedî ḥayât u şerefe vuşul bulur. Beyit:

‘Âşıkân câm-ı tarab ângeḥ keşend

Ki be-dest-i ḥiṣ ḥübânşân küşend¹⁰⁷

¹⁰⁷ “Âşıklar kendi elleri ile sevdiklerini öldürünce işte o zaman eğlence kadehini içerler.”

85 Bî-diyet est ân-ki tu âvîziyeş.

Diyetsizdür o ki anı sen şalb (5) eylersen zîrâ seyyid bendesinün huşuşunda hâkim-i muṭlaḳdur her ne ki ister eyler.¹⁰⁸ Sen ḥod eḥkemü'l-hâkemînsün. *La-yus 'elu 'ammâ-yef' alu*¹⁰⁹ ḥod senün şıfat-ı ḥaşşundur.

Bî-bedel est ân-ke tu ḥun rîziyeş

Bî-bedeldür o ki anuñ ḳanını sen dökersin zîrâ ḥālîḳısun lâ-cerem Yef' alu'l-âhu mâ-yeşâ¹¹⁰ ve Yaḥkumu mâ-yurid¹¹¹ ḥasebince her ne ki murâd-ı şerîfündür eylersen ḥâl buki *İnne'llâhe lâ-yazlımu'n-nâsse mişḳâle zerrah*¹¹² mücebince ey Ḥudâ-yı 'azze ve cell zerre ḳadar zülmün yokdur. Bî-diyet ü bî-bedel (10) olması dünyevî diyet ü bedel i'tibârı iledür ve illâ âḥiretde Ḥaḳḳ ta'âlâ ḥazretî 'azze ismuhu 'uşşâḳına küllî iḥsân u ri'âyet eyleserdür. Bî-bedel bî-'aveż ma'nâsınadur.

86 Rüşenî-i 'aḳl be-cân dâde-î

Câna 'aḳluñ rüşenliğini virmişsen ya'nî 'aḳıldan rûḥa ferr ü nûrâniyet ü laṭâfet ü ḥâlet irişdürmüşsün zîrâ rûḥuñ cemî'-i kelmâlâta liyâḳât u isti'dâdı 'aḳıl sebebi iledür lâ-cerem 'aḳlı rüşen ü laṭîf olan kimsenün rûḥı laṭîf u nûrânî olup andan ḥûb u laṭîf ef'âl u eḥvâl şâdır olur.(15)

Çâşnî-i dil be-zebân dâde-î

Lisâna ḳalbuñ ḥalavet ü çâşnî [16b] çâşnisini vermişsün ya'nî ḳalbde olan leṭâfet ve ḥaletden zebâna revân eylersün ve illâ zebândan hergiz bir ḥâlet ü leṭâfet şâdır olmazdı.

87 Menzil-i şeb-râ tu dırâz âverî

Şebün menziline sen dırâz getürürsün.

¹⁰⁸ zîrâ ... eylersün] A:-

¹⁰⁹ "O, yaptıḳından dolayı sorgulanamaz." Enbiyâ/ 23

¹¹⁰ "Ve Allah dilediğini yapar." İbrâhîm/ 27.

¹¹¹ "Şüphesiz Allah istediği hükmü verir." Mâide/ 1.

¹¹² "Şüphesiz Allah (hiç kimseye) zerre kadar zulüm etmez." Nisâ/ 40

Rûz-ı fûrû-refte tu bâz-âverî

Pinhân u nihân olmuş rûzı yine sen âşikâra getürürsün murâd budur ki *Tûlicu'l-leyle fî'n-nehâri ve tulicu'n-nehâra fî'l-leyl*¹¹³ hasebince (20) gâhî şebi pinhân u rûzı 'ayân ve gâhî rûzı nihân u şebi 'ayân idüp gâhî şebi dırâz ve rûzı kûtâh ve gâhî rûzı dırâz u şebi kûtâh eylersün murâd cemî' aḥvâl [15b] (1) u ḥâlât ki şudûr u zuhûr bulur. Ḥayir i' tibârî ile Ḥudâ-yı 'azze ve cellnûn şun' -i laṭîfî ve iridet-i şerîfî ile idügün iş' ârdur. Ḥazret-i Resûl şallallâhu 'aleyhi ve sellem ḥitâb tarîķi ile Ḥudâ-yı 'azze ve cellnûn ḥaḳķında demişdür. El-ḥayru kulluhu be-yedeyk ve's-şerru lâ-ye'ûdu ilek¹¹⁴

88 Devletiyân-râ tu dehî pây-gâh

Aşḥâb-ı devlete mertebe ü şadrı sen verirsün ya' nî aşḥâb-ı devlete mülk ü manşab u (5) şadrı sen iḥsân eylersün. *Tu 'ti'l-mulke men teşâ'u*¹¹⁵

Ber-ser-i devlet tu ni-hādî külâh

Devletün bâşı üzere külâhı sen ḳoduñ ya' nî devlete bu 'izzet ü şeref ü ḳadr ü i' tibârî sen virdün. Pây-gâh bânuñ fethî iledür ki pây-gâhdan mürekkebdür. Pây-gâh yânuñ sükûnî iledür ki pây-gâhdan mürekkebdür. Evvelkisi şudûr u mertebe ma' nâsinadur ve şânî anuñ muḳâbilidür.

89 Çerḫ reveş ḳuṭb şebât ez-tu yâft

Çerḫ reveşî ḳuṭub şebâtı senden buldı ya' nî felekün devrî ve ḳuṭbuñ 'adem-i taḥarrukî sendendür. Ḳuṭb ikidür. Biri şimâlîdur ki (10) felekün devr ü gerdişî ḳuṭb-ı şimâlî üzredür zîrâ ḳuṭb-ı cenûbî âb içinde maḥcûb u pinhândur.

¹¹³ "Geceyi gündüze sokarsın, gündüzü geceye sokarsın." Al-i 'imrân/ 27.

¹¹⁴ " Ve hayrın tamamı Senin elindedir; şer ise Sana izâfe edilemez." Bu hadis şu şekilde yazılmıştır: **El-ḥayru kulluhu be-yedeyk ve's-şerru leyse ilek** . Ebû Dâvûd, S, (2009), Suneni Ebî dâvûd,(?): Dâru'r-risâletu'l-âlemiyye. s.74. h.no: 761

¹¹⁵ "Sen mülkü dilediğine verirsin." Al-i 'imrân/ 26.

Bâğ-ı vücūd âb-ı hayât ez-tu yâft

Vücud bâğı hayât âbını senden buldı ya‘nî mevcûdâta hayât u zühûr senden irişdi.

90 Ğamze-i nesrîn ne zi-bâd-ı şabâ

[17a] Ez-eşer-i lutf-ı tu şüd tûtiyâ

Nesrînün ğamzesi bâd-ı şabâdan tûtiyâ olmadı belki senün lutfuñ eşerinden tûtiyâ oldı (15) zîrâ bir kimsenün gözi ağırsa nesrîni çeşmine bağlasa çeşminün vec‘î ref‘ olur ve anuñ evrâkıñı tûtiyânun eczâsına zam eylerler ğâyetde laţif olup çeşme andan ziyâde kuvvet irişür hûlâşa-i kelâm budur ki cemî‘ -i nebâtânun neşv ü nemâ sı ve anlarun vücûdlarından mevcûd olan nef‘ ü hâşşa bâd-ı şabâ u bahârdan degildür belki senün laţif şun‘ uñdandır lîken sen müsebbibü’l-esbâb olduĝuñ i‘tibârı ile anlarda mevcûd olan hâlâvetî bahâr u bâd-ı şabâ sebebi ile vücûd u zühûra (20) getürürsün ba‘zı nüsağda nesrîn yerine nergis vâkı‘ dür lîken nuşa-i evvelî ulâ u vâzıh idüĝi zâhırdur.

91 Ğonca kemer beste ki mâ bendeim

Ğonca senün hıdmetün içün kemer bağlamış ve lisân-ı hâlî [16a] (1) demiş ki biz bendeyiz bu sebebden bir nefes tesbîhden hâlî u cüdâ olmaz.

Gül heme ten cân ki be-tu zendeim

Gül ki cemî‘ -i cesmî cândur lisân-ı hâlî demiş ki senünle zindeyiz ya‘nî gül dir ki bende olan bu tarâvet ü leţâfet ki bendedür sendendür.

92 Bende Nizâmî ki şenâ-gû-yı tust

Bende Nizâmî ki cân u dilden senün şenâ-gûyundur ya‘nî rûz u şeb (5) senün şenâna meşğuldur.

Der-dü cihân hâk-ı seg-i kūy-ı tust

İki cihānda senüñ maḥalle ü degāhuñ seginüñ ḥākıdur ya‘nī senüñ maḥbūllarınuñ cān ü dilden muḥibbidür.

93 Hātireş ez-ma‘ rifet ābād kūn

Anuñ dil ü ḥātırını ma‘ rifetuñden ma‘ mūr u pūr eyle. Bunda ma‘ rifetden murād ma‘ rifetü’llāhdür ki anuñ eşerī sir-ı tevḥīd u ‘aşḫ u muḥabbet ü t̃ā‘at u ‘ibādetdür.

Gerdenes ez-dām-ı ḡam āzād kūn

Anuñ boynunu ḡam t̃uzaḡından āzād u ḥalāş eyle. Ğamdan murād mā-sevādur ki (10) kişiyi der-gāh-ı eḡadiyyetden dūr u cüdā idüp zālālet ü ḥusrān vādisinde ḥayrān u ser-gerdān eyler. Münācāt-ı düvvüm

94 Ey be-ezel būde vü nā-būde mā

Ey ezelde olmuş ve biz olmamşız zīrā senüñ vücūd-ı şerīf u zāt-ı laṭīfūñ ḡadīm u ezelidür ve bizim vücūdumuzdan eşer zāhir degildür. Kānellāhu ve lem-yekun ma‘ ahu şey’ün ¹¹⁶

Ve ‘y be-ebed zinde vü fersūde mā

Ve ey ebedī zinde ü mevcūd ve biz maḥv u fānīyız zīrā *Ve yabḡā vechu Rabbike*¹¹⁷ ḡasebince cemī‘ fānī olup (15) hemān senüñ zāt-ı pākuñ bāḡi ḡalur murād Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūñ celle şa’nühü zāt-ı pākı ve vücūd-ı şerīfī ezelī ve ebedī idügün iş‘ ārdur.

¹¹⁶ Hadīs metninin meşhur şekli ve tamamı şöyledir: **Kānellāhu ve lemyekun ma‘ ahu şey’un el-ān kemā-kān** (Allāh vardı ve onunla beraber başka bir şey yoktu. Şimdi de öyledir.) Bu metin, İbn Hibbān, el-Hākim ve İbn Ebī Şeybe Bürīde’den rivayet edilmistir. **Ve lemyekun şey’un ḡablehu** (O’ndan önce bir şey yoktu.) ile **Ve lā şey’un ḡayruhu** (O’ndan başka bir şey yoktur.) şekilleri de el-Kāri’ye göre sābittir. **el-ān kemā-kān** şeklinde kısaca kullanılan **Ve huve’l-ān ‘alāmā ‘aleyhi kān** ifādesi ise sūfilere aittir. Hāfız el-Askalānī gibi İbn Teymiye de bu eklemenin mevzū olduğunu söylemektedir. Aclūnī, İ, (2000), *Keşfu’l-Ḥafā ve müzilu’l-ilbās*, (?) ,El-mektebetu’l-‘aşriyye, Cilt 2, s. 119.

¹¹⁷ “Rabb’inin zātu bāki kalacaktır” Rahmān/ 27.

95 Devr cenîbet-keş-i fermân-i tust

Devr senün fermânun cenîbetini çekici vericidir ya' nî devr senün fermân-ı şerîfüne muî' dır zirâ senün maḥlûkuñdur.

Heft-felek gâşîye-gerdân-ı tust

Yedi felek senün gâşîye-gerdânuñdur ya' nî senün maḥkûmuñdur ve fermân-ı şerîfüne itâ' at idicidir. Cenîbet yedek ma' nâsınadır. Gâşîye ki (20) yâpuḳ ma' nâsınadır aña nisbet ḥûb vâḳi' olmuşdur.

96 Halka-zen-i hâne fûrûş-i tuîm

Senün hâne-fûrûş halka-zenüñüz ya' nî senün şevḳ ü ' aşkıñdan hâne u mā mülkümüzi cemî' en terk idüp [16b] (1) cân ü dilden senün der-gâhuña mülâzım olmuşuz ve halka gibi andan dır u cüdâ olmazız. Halkuñ hânesinün ḳapusında olan halka ḳapudan dır u cüdâ olmaduḡı gibi hâne-fûrûşdan murâd ol kimsedür ki mā-sevâdan ferâḡat idüp cemî' mā-mülküni terk eyler bu ḥâlet evliyâü'llâhuñ ' âdetidür ki terk ü tecrîdden ' ibâretdür. Bunda halka-zen mülâzım ma' nâsınadır.

Çün der-i (5) tu halka be-güş-ı tuîm

Senün ḳabuñ gibi senün halka be-güşuñuz bu ḥâlet teşbih i' tibârı iledür ki halkalu ḳapu halka be-güş bendeye teşbih olunmuşdur ve bu ḥâlet halkaḅ ḳapusuna göredür. Ve-illâ Hudâ-yı ' azze ve cell celle şa'nühü halka ve bâbdan münezzehdür. Evliyâü'llâhuñ ' âdetidür ki ziyâde tevâzu' ṭarîḳına sâlik olup bende-i halka be-güşim derler.

97 Bî-ṭama' im ez heme sâzende-î

Cemî' -i sâzendeden fâriḡ ü bî-ṭama' iz ya' nî iḥsân idicilerün cemî' isinden fâriḡ olup (10) ricâ u ümüdümüzi ḳaṭ' eylemişiz.

Cüz tu ne-dārīm nevāzende-ī

Senden ğayrı re'āyet ü ihsān idici bir kimse tutmāzız zīrā bize re'āyet ü ihsān idici hemān sensün.

98 Ez-pey-i tust īn heme ümmīd ü bīm

Bu cemī' -i ricā u ħavfımız senden ötürdür ya' nī bizim ħavfımız u ricāmız hemān sendendür ğayırdan ne ħavf u ne ricāmızvardur.

Hem tu be-baḥşāy u be-baḥş ey kerīm

Ey kerīm yine sen tereḥḥüm eyle ve ihsān eyle zīrā sen erḥamü'r-rāḥemīnsün ve cevād u kerīmsün. Saña lā'ik olān merḥamet ü (15) ihsāndür.

99 Çäre-i mā sāz ki bī-yāverīm

Bize çäre eyle zīrā yāversizüz ya' nī māsevādan ḥalāş olup saña vuşul bulmak ḥuşuşunda bize mu' ayyen olup bizi der-gāhuña vuşul bulanlardan eyle zīrā senden ğayrı mu' ayyen ü zahīrimüz yokdur.

Ger tu ne-ḥānī be ke rūy āverīm

Eger sen luṭf u keremuñden bizi ḥuzūr-ı şerīfüne da' vet eylemeyesün ve icāzet virmeyesün kime teveccüh idelim ve kimden mu' āvenet taleb eyleyelüm ḥalbuki senden ğayrı bir varacak yerimiz yokdur. Fe-le'in ruidtu (20) fe-eyye bābin eḳre' u¹¹⁸ bizüm çāremizdür bu hem ma' nīdür.

¹¹⁸ “Eğer geri gönderilirse hangi kapıyı çalayım.” Elmed'ov, Zinu'd-din Muḥammed,(1356) Feyzu'l-ḳadīr Şerḥ-ı Cāmi' u'ş-şāğir. Mısır: Mektebetu't-ticāriyetu'l-kubrā, s. 543.

100 Dāğ-ı tu dārīm u seg-i dāğ-dār

Mī-be-peziṛend şehān der-şikār

Senüñ dāğ u nişāneñi tutarız halbuki dāğ u nişānlu kelbī [17a] (1) pādişāhlar şikārda kabūl eylerler. Ol kelb şikār u şayd huşūşundā mümtāz u çābuk olduğu için hulāşa-i kelām budurki ey Hudā-yı ‘azze ve cell senüñ ‘aşk u muḥabbetüñ dāğına giriftāriz ve t̃ā‘at u ‘ibādetüñe sa‘ī u ihtimām eylerüz ve ḥācetüñ¹¹⁹ kapusundan dūr u cüdā olmayan kelb gibi senüñ bābuñdan dūr u cüdā olmazız çünkü şāhlar dāğlu kelbī kabūl idüp şikāra (5) iledürler. Sen hem biz dāğluyi kabūl eyle.

101 Hem tu peziṛi ki zi-bāğ-ı tuīm

Hezār ‘ayb u kuşūrumuzla bizi yine sen kabūl eylersün zirā senüñ ḥüsnuñ¹²⁰ bāğındanız. Beyit:

Ger nīst cemāl u reng ü būyīm

*Āḥir ne giyāh-ı bāğ-ı ūyīm*¹²¹

Ḳumrī-i tavḳ u seg-i dāğ-ı tuīm

Senüñ tavḳunüñ ḳumrīsiyüz ve senüñ dāğınuñ kelbīyüz ya‘n iḳumrīnuñ boynunda zātī tavḳı olduğu gibi bizüm gönlümüzün boynunda senüñ ‘aşk u muḥabbetüñ tavḳı vardır ve kelbde olan dāğ gibi vücūdumuzda senüñ derd ü ğamuñ (10) dāğı vardır ve māsevādan fāriğ olup cān u dilden t̃ā‘at u ‘ibādetüñe meşğūl olmuşuz be sebebdan bizi yine sen kabūl eylersün.

102 Īn çi zebān v’īn çi zebān-dānī est

Bu ne zebān ve ne zebāndanlıktır ya‘nī senüñ evşāf-ı şerīfūñ huşūşunda her söz ki söylenmişdür cemī‘ an nuḳşāndan ḥālī degildir.

¹¹⁹ ḥācetüñ] A, S2: şāhibüñ

¹²⁰ ḥüsnuñ] A, S2: şun‘uñ

¹²¹ “Güzelliğim, rengi ve kokumuz olmasada neticede onun bahçesinin bitgisi değil miyiz?”

Güfta vü nâ-güfte peşimānī est

Söylenmiş ve söylenmemiş pişmanlıktır zirā hiç bir vechle saña lā'ik-i medh ü şenāya imkān yoktur.¹²²

103 Dil zi-kücā v 'īn per ü bāl (15) ez-kücā

Göñül kıandan ve bu per ü bāl kıandan ya' nī göñül egerçi senün ' aşk u muhabbetün da' vīsın idüp senün vaşf-ı şerīfün huşūşunda bülend-pervāzlık eyler liken bu hālete kıanda kıadır olur.

Men ki vü ta' zīm u celāl ez-kücā

Ben kimim ve senün celāluñ ta' zīmī kıandan ya' nī ben ki bir ' āciz maḥlūkunum ve sen ki ḥālīk-ı zū'l-celālsun pes senün celāluñ ta' zīmīni kemā-yenbeḡi yerine getürmege kıanda kıadır olur.

104 Cān be-çi dil der-īn baḥr kerd

Cān ne yürek ve ne zehre ile bu deryāya (20) yol eyledi¹²³ ya' nī cān senün celāluñ ta' zīmīne ne sebebdan iḳdām eyledi.

Dil be-çi güstāḡī ez-īn çeşme ḡard

Göñül ne güstāḡılıkla bu çeşmedem nūş eyledi ya' nī senün zāt-ı şerīfün vaşfına şürū' eyledi.
[17b] (1)

105 Der-şıfatat güng fūrū māndehīm

Egerçi sa' y ü ihtimām eyledik liken senün şıfāt u vaşfuñda güng ü ḡayrān ḡalmışız zirā seni kemā-enbaḡi vaşf eylemege kıadır olmamışız.

¹²² zirā ... yoktur] S3:-

¹²³ Eyledi] S3: buldı.

Men ‘arefa’l-lāh fūrū ḥānehīm

Lā-cerem Men-‘arafa’llāhu kelle lisānehu¹²⁴ kelāmını okumuşuz ve kuşurumuza mu‘tarif olmuşuz zîrâ hiç kimseni kemā-yenbağî vaşf eylemege kıdır olmaduğı ma‘lūmdur. Men-‘arafa’l-Hakku kelle lisānehu¹²⁵ güng (5) dilsiz ma‘nāsınadır.

106 Çün ḥacelīm ez-suḥan-ı ḥām-ı ḥāiṣ

Çünkü senün vaşf-ı şerīfünde bizden şadır olan kendü ḥām u süst sözümüzden ḥacel ü şermendeyüz.

Hem tu be-baḥşāyi be-en‘ām-i ḥāiṣ

Bizüm taḫşir etmezî kendü en‘āmünle yine sen ‘afv eyle.

107 Pīşe tu ger bî-ser ü pā āmedīm

Senün ḥuzūr-ı şerīfüne egerçi bî-ser ü pā vü pür taḫşir geldük saña la’ik bir söz söylemge kıdır olmaduk.

Hem be-ümīd-i tu Ḥudā āmedīm

Hem sen Ḥudā’nuñ umuduna geldük zîrâ sen erḥemü’r-rāḥemīn ve kerīm idüğün (10) ziyāde meşhūrdur lā-cerem ‘afv u ḫabūl umudı ile senün der-gāhuña geldük.

108 Raḥm kūn ey mūnis-i ḡam-ḥāregān

Ey ḡamlerün mūnisī raḥm eyle.

¹²⁴ “Kim Allāhı tanırса dili tutulur.” Ebū ‘Abdu’l-lāh, M, (1420), Mefātiḥu’l-ḡeyb, (3. baskı), Beyrūt: Dar-ı İḫyā’u’t-turāsu’l-‘arabī, s.443

¹²⁵ “Kim Ḥakkı tanırса dili tutulur.” Hadisin aslı şu şekildedir: Man ‘arafa’llāhu kelle lisānehu. “Kim Allāhı tanırса dili tutulur.” Ebū ‘Abdu’l-lāh, M, (1420), Mefātiḥu’l-ḡeyb, (3. baskı), Beyrūt: Dar-ı İḫyā’u’t-turāsu’l-‘arabī, s.443

Çäre kün ey çäre-i bî-çāregān

Ey biçārelerūn çāresi biçārelere çäre eyle zīrā biçārelere çäre idici hemān sensün.

109 Kāfile şūd vā-pesī-ye mā bi-bīn

Kāfile gitti bizüm vāpesligimūze nazar eyle ya' nī 'uşşāk u şulaḥādan ḥuzūr-ı şerīfūne müteveccih olan kāfile revān olup gitti ve biz anlardan dūr u cüdā olup ziyāde (15) ardda kalduḡ luṭf idüp bize mu' īn ol tā ki anlara vuşūl bulavuz.

Ey kes-i mā bî-kesī-i mā bi-bīn

Ey bizüm kes ü mu' īnümüz bizüm bīkesligimize ya' nī mu' īnsizlügümüzə nazar eyle zīrā çünkü bizüm mu' īnümüz yoḡdur. Bize sen mu' īn ol. Kes bunda mu' īn ma' nāsınadır.

110 Der-ki penāhīm çü tu-yi bî-naẓīr.

Kime ilticā eyleyüm çünkü bî-naẓīr sensün pes saña ilticā eylerüm. Mıṣrā'

Ġayr ez-tu mulāz u melca 'im nīst

Der ki gürīzem çü tu-yi dest-gīr

(20) Kime firār eyleyüm çünkü destgīr sensün ya' nī benüm gürīz ü firārım hemān saḡadur zīrā üftādelerūn mu' īn u destgīri sensin. Mıṣrā'

Hem der-tu gürīzīm er gürīzīm

111 Cüz der-i tu kıbla ne-ḡāhīm sāḡt

[18a] (1) Senūn ḡapuñdan ġayrı kıbla düzmek istemezüz ya' nī bizüm teveccühümüz hemān saḡadur ve 'ubūdiyet ü 'ibādetimiz hemān senūn içündür.

Ger me-nüvāzī tu ki ḥāhed nevāht

Bize eger sen ri'āyet ü luṭf u iḥsān eylemeyesün pes bize kim ri'āyet ü luṭf u iḥsān eyleyeserdür.

112 Dest çunīn pīş ki dāred ki mā

Ey Ḥudā-yı 'azze ve cell senüñ ḥuzūruñda elini buncılayın kim öñünde (5) tutar ki biz tutaruz ya' nī bizcileyin her dem elini qaldurup tazarru' u niyāz eyler kimdür.

Zarre ez-īn pīş ke āred ke mā

Bundan ziyāde fiğān u zārī kim getürür ki biz getütürürüz ya' nī bizüm nāle ü fiğānümüz ḥadden biründür.

113 Der güzzer ez-cürm ki ḥāhendeīm

Cürm ü günāhımızdan geç zārā ḥāhende ü sā'ilüz ya' nī cürmümüzün 'afvı içün der-gāhuña geldük sā'iller gibi pes ey kerīm bizüm cürm ü günāhımızı 'afv eyle.

Çāre-i mā kūn ke penāhendeīm

Bize çāre eyle¹²⁶ zārā (10) cemī' -i 'ālemden ferāğat idüp hemān saña ilticā eylemişüz. Pes luṭf idüp bize çāre eyle.

114 Ey şeref-i nām-ı Nizāmī be-tu

Ey Ḥudā-yı 'azze ve cellki Nizāmī'nüñ nāmunuñ şerefī senüñ sebebüñledür ya' nī Nizāmī'nüñ nām-ı nikle meşhūr olup ḥālk-ı 'ālemün maqbūl olması mā-sivādan ferāğat idüp şıdık u ḥulūşla saña teveccüh eyledüğü içündür.

¹²⁶ bize ... eyle] A:-

H̱ācegi-i ūst ğulāmī be-tu

Anuñ ħ̱āceligi senüñ ğulāmlığın sebebi iledür ya‘nī anuñ ‘izzet ü ħ̱adr u şeref ü ħ̱āceligi (15) senüñ¹²⁷ ħ̱idmet ü ‘ibādlikde şābit ħ̱adem olduğı içündür.

115 Nüzl-i taḥayyut be-zebāneş resān

Anuñ zebanına taḥayyut nüzlini irişdür ya‘nī ḥabibuñ Muḥammed-i Muşṭafā’ya şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem taḥayyut eylemege aña tevfiķ vir. Nüzle māḥazārī ṭa‘āmeḥü derler.

Ma‘rifet-i ħ̱īş be-cāneş resān

Anuñ cānına kendü ma‘rifetüñi irişdür ya‘nī anuñ ruḥını ma‘rifetünle zinde eyle zīrā ṭā‘āt u ‘ibādet ki ma‘rifetsiz ola ol ṭā‘āt ḳabūldan dūrdur. Ma‘rifetden murād bunda ma‘rifetü’llāhdur.

(20) Güftār der-vaşf-ı Seyyidi’l-Mürselin şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

116 Taḥta-yı evvel ki elif naķş best

Taḥta-yı evvel ki elif anda naķş baĝladı ya‘nī elif yazıldı.

Ber der-i maḥcūbe-i Aḥmed nişest

[18b] (1) Aḥmed’ün maḥcūbesinün ḳapūsı üzre oturdı ya‘nī ḥazret-i Resūl’ün şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ruḥ-ı şerifi de ve ism-i laṭifi mevcūd idi ki mevcūdātdan bir şey mevcūd degil idi zīrā cemī‘-i mevcūdātuñ vücūdına sebep anuñ zāt-ı pākīdur. Muḥammed isminde olan elif meḥcūbeye teşbih olunmuşdur meḥcūbe ḳapı müḥkem ḳapansun içün ḳapunun aĝzına ḳodukları uzun aĝaçdur ve işāretdür ki elif (5) cemī‘-i ḥurūfdan evvel yazıldığı gibi ḥazret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ruḥ-ı şerifi i‘tibārı ile cemī‘-i kā’inātdan evveldür.

¹²⁷ sebebi ... senüñ] S3: -

117 Halka-yı hâ râ-ki-elif iqlîm dâd

Hânuñ halkasına ki elif iqlîm virdi.

Ṭavḳ zi-dâl u kemer ez-mîm dâd

Dâldan ṭavḳ u mîmnden kemer virdi murâd budur ki Aḥmed'ün ḥâsı ki ḥ böyle yazıla elefe nisbet anda vûs'ât u dâ'ire olduğı için iqlime teşbih olunmuşdur. Dâluñ ṭavḳa ve mîmüñ kemere teşbih olunması ziyâde şâ'y ü bisyârdur ve pâdişâhlaruñ (10) 'âdetidür ki bir kimseyi emîr eyleserler aña ḥil'at u ṭavḳ u kemer virürler. Bu 'âdet Rûm pâdişâhlarında yokdur. Virmegi elife isnâd eyledi bâkî üç harf elifden sonra vâkî' olmağla gûyâ elifüñ taht-ı taşarrufunda vâkî' olmuşlardur ve ḥükm ü taşarruf elifüñ olur. İḥsân Hudâ-yı 'azze ve cellnüñ iken elife isnâd bu sırrı iş'âr içündür ki aña olan iḥsân mevcûdâtüñ vücûdundan evveldür ve ol iḥsâna kimse sebep olmuşdur ezelidür. Ḥulâşa-i kelâm budur ki Hudâ-yı 'azze ve cell 'ammâ nevâluhu (15) mevcûdâtdan henüz eşer yok idi ki ḥazret-i Resûl şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem ziyâde 'izzet idüp aña nübüvvet saltanatını iḥsân eyledi ve ḥatm-ı nübüvveti hem aña erzânî tıtdı.

118 Lâ-cerem ü yâft ez-ân mîm u dâl

Lâ-cerem ü ki murâd server-i kâ'inâtdur 'alayhi efzalu's-şalavât ol mîm u dâldan

Dâ're-i devlet ü ḥaṭṭ-ı kemâl

Devlet dâ'iresini ü kemâl ḥaṭṭını buldı ya'nî aña ber-vech-i kemâl-i ebedî devlet iḥsân olundu. Mîm u dâl ki med andan imtidâd u ebed ma'nâsı aḥz olunur (20) dâla nisbet dâ'ire ve devlet ve mime nisbet kemâl ḥûb vâkî' olmuşdur. Pâdişâhlaruñ 'âdetidür ki bir kimseye iḥsân eylemek yâ ḥod manşab virmek isteseler ḥaṭṭ virürler ki aña ḥaṭṭ-ı ḥümâyûn derler. [19a] (1) Pes bunda ḥaṭṭdan murâd iḥsân-ı sübhânî vü 'inâyet-i yezdânîdür ve murâd budur ki ḥazret-i Resûl şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem Hudâ-yı 'azze ve cell her ne ki iḥsân eyledi ber vech-i kemâldur. Bir vechle ki zevâl u nuḳşândan aña ḥavf u yokdur. Yâft kelimesinin ma'nâsı mışrâ'-i şâninüñ ma'nâsına derc ü kayd olunmuşdur.

119 Būd der-īn günbed-i firūze-ḥıst

Tāze turuncī zi-serā-yi behišt

Ḥazret-i Resūl (5) şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem bu firūze ḥıstlu ḳubbede ki murād felekdür cennet sarayından tāze ü laṭif bir turunç idi. Server-i kā’ināt ‘alayhi afzālū’ş-şalavāt rahmet ‘ālemīnden olduğu için turunca teşbīh olundu zīrā turuncuñ cemi‘-i eczāsı insāna ziyāde nafi‘dür. Ḥabīb-ı ekrem ḥazretleri ḥod ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selām hemān insān degil belki cemi‘-i mevcūdāta nef‘-i maḥzudur.

120 Resm-i turuncest ki der-rūzgār

Turuncuñ ‘ādetidur ki rūzgārda

Pīş dehed mīve pes āred bahār

Meyvesini (10) evvel verir bahārını şonra getürür. Tutunç ağacuñ ‘ādetidür ki turuncı evvel ve bahārı şonra zāhir olur ve tutunç ağacından murād olunan turunçdur varaḳ u şükūfe degildür. Bunda işāret vardur ki server-i kā’ināt ‘aleyhi afzālū’ş-şalavāt cemi‘-i mevcūdātndan evveldür ve mevcūdātuñ vücūdundan murād anuñ zāt-ı şerīfidür zīrā o maḳşūd-ı bi’z-zātdur ve ğayrlar anuñ için ḥalḳ olunmuşdur. Niteki bu ma‘nā bu iki ḥadiş-ı ḳudsīnuñ ma‘nāsından zāhirdür. Ḥalaḳtuke li-eclī ve (15) ḥalaḳtu’l-ḥalḳ li-eclēk¹²⁸ Levlāk lemā-ḥalaḳtu’l-eflāk¹²⁹ lā-cerem o ‘illete ğā’iye vāḳi‘ olmuşdur. Bahār bunda şükūfe ma‘nāsınadır.

¹²⁸ “Ey insan oğlu her şeyi senin için yarattım ve seni kendim için yarattım.” Kitaplarda böyle yazılmıştır: **Yā ibnu Ādme ḥalaḳtu’l-eşyā’u min eclik ve ḥalaḳtuke min ecli, fe-lā tenşeğilu bi-mā huve leke ‘amen ente lehu.** “Ey insan oğlu her şeyi senin için yarattım ve seni kendim için yarattım. Sana adit olanla oyalanma oysa senin ona ait olduğun ile meşgul ol.” Şa‘rāvi, Muḥammed, (?) Tefsīru’ş-şā‘rāvi, (?): Maṭabī‘e aḥbāru’l-yavm. Cild: 15. s.9497.

¹²⁹ “Sen olmasaydın, sen olmasaydın, Ben âlemi yaratmazdım.” Aclūnī, İ, (2000), Keşfu’l-Ḥafā ve müzilu’l-ilbās,(?) ,El-mektebetu’l-‘aşriyye, S.192. H. no:2123

121 *kuntu nebiyyen* ke ‘alem pîş bürd

Kuntu nebiyyen ve Âdeme beyne’l-mâ’i ve’t-ṭīn¹³⁰ ḥadiṣ-i şerīfinden ḥazret-i Resūluñ ‘aleyhi’s-selām cemī‘-i mevcūdātdan ol peygāmbere idügi rüşen ü zāhirüdü.

Ḥatm-ı nübüvvet be-Muḥammed sipürd

Nübüvvetüñ ḥatmını Muḥammed’e teslīm eyledi ḥulāsa-ı kelām budur ki Ḥudā-yı ‘azze ve cell celle şa’nühü cemī‘-i mevcūdātdan (20) aña nübüvvet ü ḥatm-ı nübüvvet iḥsān eyledi. Anuñ seyyedü’l-mürselin ü ḥātemü’n-nebiyyin idügi ‘alem ḥilḳatına zāhir ü ma‘lūm olsun için

122 *Meh ki nigīndān-i zeberced şüdest*

[19b] (1) Māh ki zeberced nigīn-dānı olmuşdur.

Ḥātem-i mühr-i ü muḥammed şüdest

Anuñ ḥātemi Muḥammed’üñ mühri olmuşdur şallallahu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem murād budur ki māhuñ üç dört günü ḳālduğı ḥāletidür ki nūrı nuḳṣān üzre olup bir miḳdār tire-reng olduğı için zeberced nigīn-dāna teşbīh olunmuşdur ve gūyā ḥazret-i Resūluñ şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥātemi anuñ mühri olmuşdur ya‘nī māh ki āsumāndadur anuñ emr-i şerīfinüñ maḥkūmidur.(5) Niteki mübārek bir ma‘nī ile işāret eyledügin. *İḳterabeti’s-sā‘atu ve’nşakḳa’l-ḳamer*¹³¹ ḥasebince māh iki pāre oldı. Ḥulāsa-i kelām budur ki server-i kā’inātün ‘alayhi afzālū’s-şalavāt emr-i şerīfi hemān zemīne ve zemīnde olanlar üzre cārī degildür belki āsumāna ve āsumān da olanlar üzre hem cārī ü revāndür. Nigīn-dān dan murād māhuñ üç dört günü ḳālduğı ḥāleti olup zebercedden murād zeberced renglü feleknüñ anuñ derūnunda görünen maḥalli olmaḳ hem mümkindür. Belki bu vechi şānī vech-i (10) evvelden enseb ü rüşendür ve vech-i şānī i’tibārī ile mışrā‘-i evvelün ma‘nāsı böyle olur māh ki zebercedün nigīn-dānı olmuşdur.

¹³⁰ “Adem su ile balçık arasındayken Ben peygamber idim.” Ebu’l-ḥayri, Ş, (1985), El-maḳāşedu’l-ḥasene fi Beyāni Keşir Min’l-aḥādīşu’l-muştehire ‘alā’l-lenseneti, Beyrūt: Dāru’l-kitābu’l-‘arabī. s.522 . h. no:842.

¹³¹ “Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.” Kamer/ 1.

123 Gûş-ı cihân halka-keş-i mîm-i üst

Cihân anuñ mîmi halkasını çekicidir ya' nî ehl-i cihân anuñ halka be-gûşidur ve anuñ emr-i şerîfine mu'î' ve peygâamberliğine mu' teriflerdür.

Her dü cihân halka-i teslîm-i üst

Her iki cihân anuñ teslîm halkasıdır ya' nî her iki cihânıñ halkı hazret-i Resûl şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem Hudâ-yı 'azze ve cellnün habîbi ve cemî'-i enbiyâ vu (15) mürselinüñ seyyidi idügüne i'tirâf idüp cemî'-i huşûşda kendülerini aña teslîm eylemişlerdür. Mime nisbet halka egerçi hûb vaqî' olmuşdur liken halkadan murâd bunda ha'dur. Ba'zı nushada her yerine hûd vaqî' olmuşdur ma'nâsı rûşen ü zâhirdür.

124 Hâce-i messâh u Mesîheş gulâm

Hazret-i Resûl şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem hâce-i messâhdur ve Mesîh ki murâd 'İsâ peygâamberdür anuñ gulâmıdır.

Ân 't beşîr in 't mübeşşir be-nâm

Zehî beşîr ki odur zehî mübeşşir ki budur. Hazret-i Resûl şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem beşîr idügi bu âyet-i kerîmeden zâhirdür. (20) *Ya eyyuhe'n-nebiyyu innâ-erselnâke şâhidev-ve mübeşşirav-ve nezîrâ. Ve dâ'iyen ile'llâhi bi-iznihi ve sirâcem-munîrâ* ¹³² ve 'İsâ peygâamber 'aleyhi's-selâm mübeşşîr idügi bu âyet-i kerîmeden zâhirdür. *Ve mubeşşiren bi'resulîn ye'tiy min-ba'dî ismuhu Ahmed.* ¹³³ Ântda [20a] (1) ân ki ba'ide işâret içündür. Ândan murâd hâce-i messâhdur ki murâd hazret-i Resûldur 'aleyhi's- şalâtü ve's-selâm messâh seyyâh vezni üzre keşîrû'l-hayr ma'nâsınadır. İntde in ki qarîbe işâretiçündür andan murâd Mesîhdur ki murâd hazret-i 'İsâ'dur 'alâ nebiyyinâ 'aleyhi's- şalâtü ve's-selâm

¹³² "Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik." Ahzab/ 45, 46.

¹³³ ""Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim" demişti." Saf/ 6.

125 Ümmî-i gūyâ be-zebân-ı faşîh

Ez-elif-i Âdem ü mîm-i Mesîh

Hzret-i Âdem'ün elifinden ve Mesîh'ün mîminden faşîh zebânla söyleycidür ve bu hâlet anuñ peygâamberligine (5) kavî vü rûşen delîldür zîrâ bir harf yazmamış ve okumamış iken faşâhat u belâgatda mânend ü nazîrî yok iken anuñ her bir kelimesi cevâmî'ü'l-kelâm olmuştur. Hülâşa-i kelâm budur ki cemî'-i enbiyâdan şûret i'tibârî ile sonra gelmiş iken cemî'-i enbiyânuñ ehvâli ve anlara ihsân olunan 'ulûm u fazâyil ü esrâr ma'a ziyâde anuñ ma'lûmıdır. Bunda şan'at budur ki mışrâ'-i evvelde ümmî dedi ve mışrâ'-i şânide elif-i Âdem ve mîm-i Mesîh dedi çünkü elif ü mîm cem' ola üm olur ki ümmiye nisbet hûb vâkı' olmuşdur.(10)

126 Hemçü elif râst be-'ahd u vefâ

Hzret-i Resûl şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem 'ahd u vefâda elif gibi râstdur zîrâ *Ve men evfâ bi-'ahdihi mine'l-lâh*¹³⁴ hasebince Hüdâ-yı 'azze ve cellden sonra 'ahd u vefâda andan evfi vü ûlâ bir kimse yokdur.

Evvel ü âhir şüde ber-enbiyâ

Enbiyâya evvel ü âhir olmuşdur. Enbiyâ lafzının evveli ve âhiri elif olduğu gibi zîrâ rûh-ı şerîfî i'tibârî ile enbiyâ vü cemî'-i mevcûdâtıdan evveldür ve cism-i laîfî i'tibârî ile enbiyâdan şonradur lâ-cerem cemî'-i enbiyânuñ vücûd-ı şerîflerinde mevcûd olan ahlâk-ı (15) hamîde vü evşâf-ı pesendide vü fazâ'il-i 'aliyye anuñ zât-ı şerîfinde ma'a ziyâdet mevcûd idüğü bu nükteden ziyâde rûşen ü zâhirdür.

127 Nokta-ı rûşenter-i pergâr-ı Kûn

Server-i kâ'inât 'alayhi afzâlü's-şalavât Kûn pergârının rûşenlük noktasıdır ya'nî Kûn emir ile vücûd bulmuş mevcûdâtı afzâl u şerîfregidür. Kûn pergâra teşbih olunduğı i'tibârî

¹³⁴ "Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren?" Tevbe/ 111.

ile Hâzret şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem nokta teşbîh olundu. Mevcûdâtun vücûdına zât-ı şerîfî sebeb olduğunu beyân u ‘ayân eylemek için

Nokta-ı pergârterin-i sühân

(20) Sözüñ pergârterin noktasıdur ya‘nî Hudâ-yı ‘azze ve cellnün huzûr-ı şerîfinde sözünün ziyâde te‘şîr u nüfûzı vardır bir vechle ki hergiz bir sözi reddolummamışdur ve cemî‘-i murâdatı maqbûldur. Berkârterin [20b] (1) te‘şîr idicek ma‘nâsınadur. Kün’den murâd emr-i ilâhîdür niteki bu âyet-i kerîmede vâkı‘dür. *İnnemâ-emruhu izâ-erade şey’in ey-yekûle lehu kun fe-yekûn.* ¹³⁵

128 Kibr-i cihân gerçi be-ser ber-ne-kerd

Egerçi mübârek başında cihânun kibrini eylemedi ya‘nî kibirden bi’t-tamân ferâğat idüp El-fakru fahrî¹³⁶ deyüp fakr u nüvâhtı¹³⁷ ihtiyâr eyledi.

Ser zi-cihân hem be-cihân der-ne-kerd

Cihândan hem cihâna meyl ü rağbet eylemedi ya‘nî (5) bu cihânun cemî‘-i huşûşundan ferâğat u i‘râz eylediği gibi ol cihândan hem i‘râz eyledi. Muhabbet ü teveccühi hemân Hudâ-yı ta‘âlâ hâzretine olduğu için Ve humâ harâmâni ‘alâ-ehlillâh’dan¹³⁸bu ma‘nâ zâhirdür.

129 Ez-suhan-ı ü edeb âvâzei

Anun latîf u hayât-bağş sözünden edeb bir âvâzedür zîrâ Eddebenî Rabbî fe-aşsene te’dîbî¹³⁹ hasebince haqîkatda edebün aşsen ü eltafi andandur huşûsen ki Hudâ-yı ‘azzeve- cell anun

¹³⁵ “Bir şeyi dilediği zaman onun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen olurur.” Yâsin/ 82.

¹³⁶ “Fakirlik iftiharımdır.” Hadisin tam şekli böyledir: **El-fakru fahrî ve bihi eftaharu** “Fakirlik iftiharımdır ve ben, onunla övünürüm.” Aclûnî, İ, (2000), Keşfu’l-Hafâ ve müzilu’l-ilbâs,(?) ,El-mektebetu’l-‘aşriyye, s.102. H no:1835

¹³⁷ nüvâhtı] A: tevâzu‘i

¹³⁸ “Her ikisi de ehlullâha haramdır.” Hadisin tam metni su sekildedir: Ed-dunyâ harâmun‘alâ ehli’l-âhireti ve’l-âhiretu harâmun ‘alâ ehli’d-dunyâ ve humâ harâmâni ‘alâ ehlillâhi ta‘âlâ. (Dünya, ehl-i âhirete haramdır ve âhiret ehl-i dünyâya haramdır ve her ikisi de ehlullâha haramdır Aclûnî, İ, (2000), Keşfu’l-Hafâ ve müzilu’l-ilbâs,(?) ,El-mektebetu’l-‘aşriyye,, Cilt 1, s. 362.

¹³⁹ “Benî Rabbim terbiye etti ve terbiyemi nede güzel kıldı.” Aclûnî, İ, (2000), Keşfu’l-Hafâ ve müzilu’l-ilbâs,(?) ,El-mektebetu’l-‘aşriyye, S.80. H. no:164

vaşf-ı şerîfinde *İnneke le-‘alâ huluḳın ‘aẓīm*¹⁴⁰ dedi. Hülâşa-i kelâm budur ki zâhir ü bâtın (10) i‘tibârı ile hergiz andan zerre kadar bî-edeblik şadır olmadı ve anuñ edebi bir mertebededür ki anuñ edebine nisbet gayrlaruñ edebi bî-edeblik mişâbesindedür.

Ve ‘z-kemer-i ü felek endāzei

Ve felek (15) anuñ kemerinden bir endāzedür zîrâ ḥazret-i Resûluñ şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ‘ulüvv-i ḳadr u ‘aẓm-ı şanı bir mertebededür ki felek bu ref‘at ve bu cesâmetle aña nisbet ḥaḳîr ü nâ-çizdür. Huşûşan ki cemî‘-i eflāk anuñ nûrunuñ eşeridür.

130 ‘İşmetiyân der-ḥaremeş perdegî

‘İşmetlüler ki murād enbiyādür ‘aleyhümü’s-selām anuñ ḥarem-i şerîfinde mestûr u sâkinlerdür ya‘nî enbiyānuñ ‘işmetine sebep anuñ ‘işmetidür ve anuñ za‘idü’l-vaşf u ḥaddan bîrûn ahlâḳ-ı ḥamidesine nisbet enbiyānuñ ‘işmeti ḥükm-i ‘ademdedür.

‘İşmet ez-ü yâfte perverdegî

‘İşmet terbiye vü laṭafati vü pākizeliği andan bulmuşdur ya‘nî anuñ ‘işmete ihtiyârı yokdur belki ‘işmetüñ aña ihtiyâcı vardur zîrâ ‘işmet eger andan terbiyet ü neşv ü nemâ bulmasa ‘işmet olmazdı.

131 Tûrbeteş ez-dîde cināyet-feşân

Anuñ muṭahhar u munavver ravza-i şerîfini ziyâret (20) edicinüñ çeşminden cûrm ü cināyeti maḥv u izâle idicidür yâ‘nî herkim ki ḥazret-i Resûluñ şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ravza-i behiştten laṭîfrek ravza-i şerîfini ziyâret eyleye cûrm ü günâhdan pāk u ‘ārî olup [21a] (1) bisyâr şevaba vuşûl bulur.

¹⁴⁰ “Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.” Kalem/ 4.

Ğurbeteş ez-Mekke ħababet-sitān

Anuñ ğurbeti Mekkedden ħabābet alıcıdır zīrā çünki Mekke-i mükerreremenüñ kâfirleri anuñ ol şerīf şehirden hicret eylemesine sebep oldılar ba‘d-ı zamān çünki ol şehri feth idüp anlardan ħarāc aldı zīrā server-i kâ’ināt ‘alayhi afzālū’ş-şalavāt eger anların sebebi ile şehirden gitmeyeydi anlardan ħarac almazdı. Ĥabābet ħarac ma‘nāsınadır.

132 Ĥāmūş-i ü (5) çü suĥan dil-fürüz

Anuñ ĥāmūşlığı kelām-ı şerīf gibi dil-fürüzdur ya‘nī anuñ tekellüm-i şerīfi müsteme‘e hezār mertebe rūḥānī ḥayāt-baḥş olduğu gibi ĥāmūşlığı hem ḳalbe bisyār nūrāniyet ü surūr u nişāt viricidür.

Düstī-i ü çü hüner ‘ayb-süz

Anuñ dostlığı hüner gibi ‘aybı yakıcıdır ya‘nī herkim ki ḥazret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā aleyhi ve sellem muḥabbet eyleye ol Resūl’ün aña olan muḥabbeti sebebi ile ol kimse cemī‘-i nefsanī ‘uyūbdan ḥalāş olur ve murād bu ma‘nā olmak hem laṭīfdur. Ḥazret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem herkim ki (10) cān u dilden muḥabbet eyleye ol kimse ol muḥabbet sebebi ile cemī‘-i nefsanī ‘uyūbdan necāt bulur.

133 Fitne fūrū küşten ez-ü dil-pezīr

Ol Resūl sebebinden fitne vü fisād zebūn u mün‘adim olmak dil-pezīr ü maḳbūldur zīrā anuñ sebebi ile fitne maġlūb u maḥv olmasa cihān ḥalkına niḫām u intizām rāḥat u ḥuzūr müyesser olmaz. Fitneden murād küfr ü şer ü fesāddur anuñ zavālı ‘ālem ḥalkınınuñ ḥoş-ḥāl olmasına ve rāḥat u ḥuzūruna sebebdür zīrā ḥazret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem cihād u ğazālār idüp (15) ḥadden birūn kâfirler helāk eylemese ehl-i İslām hergiz rāḥat u ḥuzūr bulmazdı. Belki ehl-i küfr ehl-i İslām’dan bir kimse ḳomazdı. Fitneden murād küfr olmak maḥalle munāsıpdür niteki bu āyet-i kerīmede fitne küfr¹⁴¹ ma‘nāsındadır. *El-fitnetu eşeddu min’el-ḳatl* ¹⁴² fūrū küşten kāf ‘Arabī’nüñ zammıyla olup ma‘nā bu vechle olmak hem

¹⁴¹ küfr] S3: kişret

¹⁴² “Zulüm ve baskı adam öldürmekten daha ağırdır.” Bakara/ 191.

laṭīfdur belki ūlādur ki ma' nā böyle olur. Fitnenün deplenmesi ya' nī maḥv u mün' adim maḥbūl u ' ālem ḥalkına naf' -i naḥẓdur.

Fitne şüden nīz ber-ū nā-güzīr

Aña meftūn u ' aşık olmak hem lāzım u vācibdür (20) zīrā anuñ peygāmbەرliğine şıdk u ḥulūş ile i' tirāf idüp cān u dilden anuñ ef' āl¹⁴³ u aḥvālına tebe' iyyet eylemek hiç şekk ü reybsiz Ḥudā-yı ' azze ve cellnün rızā-yı şerīfine ve sa' ādet-i ebediyyeye vuşul bolmağa sebebdür.[21b] (1) Mışra' -ı şānide fitne meftūn ma' nāsınadur niteki Bi-eyyikumu'l-fitne¹⁴⁴ de fitne meftūn ma' nāsınadur. Be-ıyyākūm de olan bā' ı zā' id olduğu i' tibārla mışra' -ı şānide fitne ki meftūn ma' nāsınadur cān ü dilden ' aşık olmakdan ' ibāretdür. Nā-güzīr lāzım ma' nāsınadur.

134 Ber-heme ser ḥayl u ser-i ḥayır būd

Cemī' -i kā' ināt üzre ser ' asker idi ve ḥayruñ server ü seyyedi idi ya' nī ziyāde ḥayır şāḥibi idi ḥayırdan evvel olan (5) ser sinün kesri ile olup ma' nā böyle olmak hem laṭīfdür. Server-i kā' ināt cemī' -i ḥalāyık u kā' inātuñ ser ' askeri ve seyyidü'l-kevneyn idi ve ḥayruñ sırrı ve ḥaḳīkatı idi¹⁴⁵ ya' nī *Raḥmete'l-li'l-ālemīn* ¹⁴⁶ olduğu i' tibāriyle cemī' -i ' ālem ḥalkına ḥayr u nef' maḥẓ idi.

Ḳuṭb-ı girān seng-i sebük seyir būd

Sebük seyirlü girān seng ḳuṭb idi. Server-i kā' inātuñ ' alayhi afzālū'ş-şalavāt sebük seyirliği bu i' tibārladur ki şeb-i mi' rācda ḥadden bīrūn mesāfe-i ba' īde-i aḳalla ḳalīl zamānda ṭayy idüp menzil-i şerīfine (10) geldi bu ḥāl ki mübārek düşegi ıssı idi ve girān sengliği bu i' tibārladur ki zā' idü'l-vaşf ḥadden bīrūn ' arz u vaḳār şāḥibi idi zīrā şeb-i mi' rācda ' ālem-i melekūtuñ ' acāyebātı ve cinān u ḥūr u ḡilmān aña ' arz olundı hergiz anlara ḡuşe-i çeşm ile nazar u iltifāt eylemedi zīrā ' aşḳ-ı sübhānī vü şevḳ-i hemdānī şarābı ile mest idi bu sebebden Ḥudā-yı ' azze ve cell anuñ vaşf-ı şerīfinde *Mā-zaḡa'l-beşaru ve mā-ṭaḡā* ¹⁴⁷ dedi niteki ḡāce

¹⁴³ ef' āl] S3: emşāl

¹⁴⁴ “Sizin hanginiz meftun (şaşkın)?” Ayetin doğru şekli: Bi-eyyikumu'l-meftūn Kalem/4.

¹⁴⁵ ve ... idi] S2: -

¹⁴⁶ “Alemlere rahmet olarak gönderdik.” Enbiyā/ 107.

¹⁴⁷ “Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı.” Necm/ 17.

Hâfiz hâzret -i risâlet penâhuñ ‘aleyhi’ş-şalâtü ve’s-selâm ol hâline bu beyitle (15) işâret eyler. Beyit:

Mest bü-gzeştî u ez-ğalvetiyân-ı melekût

*Be-temâşâ-yı tu âşûb-ı kıyâmet ber-ğâst*¹⁴⁸

Kuṭblığı bu i‘tibârladur ki cemî‘ -i mevcûdâtüñ icâd u vücûduna sebep olduğu gibi ‘âlemüñ niẓâm u intizâmınâ hem sebebdür.

135 Şem‘ -i ilâhî zi-dil efrûḥte

Anuñ münevver ü laṭîf qalbinden şem‘ -i ilâhî şu‘lelenmiş ve rûşen ü zâhir olmuşdur zîrâ anuñ qalb-ı şerîfi ‘aşq-ı ilâhî vü esrâr-ı nâ-mütenâhî ile memlû vü pür idi. Hudâ-yı ‘azze ve cell celle şa’nühü anuñ vaşf-ı şerîfinde âña *Sîrâcem-munîrâ*¹⁴⁹ dedi.

Ders-i ezel tâ-ebed âmûḥteh

Ebede degin (20) ezel dersini öğrenmiş idi zîrâ ta‘lîm-i ilâhî ile ‘ulûm-ı evvelîn u âḥîrîn anuñ ma‘lûmı olmuş idi.

136 Çeşme-i ḥurşîd ki muḥtâc-ı üst

Çeşme-i ḥurşîd ki âña muḥtâcdur.

Nîm hilâl ez-şeb-i mi‘râc-ı üst

[22a] (1) Anuñ şeb-i mi‘râcından nîm hilâldur ya‘nî âfitâb-i rehşân nûr-ı maḥẓ iken anuñ şeb-i mi‘râcunuñ nûruna nisbet nâ-çîz u bî-nûr hilâl meşâbesindedür murâd hâzret-i Resûl’üñ şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem ‘ulüvv-i qadrını ve ‘azm-ı şânını beyândur ki vaşf u beyândan bîründür.

¹⁴⁸ “Serhoş geçtin ve ruhlar alemindeki inzivaya çekilenler arasında, sana bakmak için kıyamet koptu.”

¹⁴⁹ “Aydınlatıcı bir kandil” Ahzab/ 46.

137 Dāde ferāhī nefes-i teng-rā

Ḥazret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem teng nefesine vüs‘at virmişdür murād şeb-i mi‘rācda aña ihsān olan zā‘idü’l-vaşf (5) sür‘atı beyāndur ki ziyāde az zamānda nice biñ yıllık yolu tayy vü kaṭ‘ eyledi.

Na‘l zede heng-i şeb-āheng-rā

Şeb-āheng hengine na‘l urmuş ya‘nī şeb-i mi‘rāca ‘azīmet kaşdın eylemiş. Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūñ didār-ı şerīfine vuşul bulmak için hengden murād Burāk’dur āheng bunda kaşd ma‘nāsınadır.

138 Ve ‘z pey-i bāz āmedeneş pāy best

Mevkibiyān-ı seher ablaḳ be-dest

Ve ḥazret-i Resūl’ün şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem mi‘rāc-ı şerīfden rucū‘ eylemesi için seher mevkibīlerün elinde ablaḳ ḥāzır u müheyyā (10) oldu ma‘nāsınadır. Mevkibiyāne maşrūfdur. Ḥazret-i Resūl’nün şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem vaşfı olmağa āmedeneş de olan zamīr-i gā‘ib mānī‘-i kavīdūr. Mevkibiyāndan murād melā’ikedür ve bundan murād melā’ikenün ḥāzır u mutaraḳḳib olduklarrından beyāndur. Ḥazret-i Resūl’ün şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem mi‘rāc-ı şerīfinden rucū‘ı için ve bu beyitler mi‘rāc-ı şerīfinün vuḳū‘ına nisbet berā‘at-ı istihlāl meşābesindedür zīrā mi‘rāc-ı şerīfün vaşf u beyānına bu beyitden soñra ki murād (15) maḥlaş beyitdür şürū‘ eylemek gerekdür bu ḥālet māyül’ün iley i‘tibārı iledür.

Ablaḳ be-dest intizārdan ‘ibāretdür. Mevkib mescid vezni üzre ‘asker-i ḥāş ma‘nāsınadır pādişāh seyre gittiginde anlarla gider. Mevkibiyān zıkrı bunda ḥazret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem mi‘rāc-ı şerīf vaşfında pādişāha teşbīh olunduğı i‘tibārı iledür ki melik-i nīm-rūz deyindi.

139 Çün tek-i eblağ be-tamāmī resīd

Çünkü eblağın tek ü pū-yi bī-nihāyete erişdi ya‘nī çünkü eşref-i mevcūdātın (20) Burāk’a sūvār olup mi‘rāc-ı şerīfe gitmesi muḳarrar oldı.

Ġāşiyedārī be-Nizāmī resīd

Anuñ ġāşiyedārılığ¹⁵⁰Nizāmī’ye iḥsān olundı murād budur ki çün Ḥabīb-i ekrem ḥazret leri şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem [22b] (1) şeb-i mi‘rācda Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūñ dīdār-ı şerīfini çeşm-i zāhirle müşāhede idüp zā’idü’l-vaşf teşrīf buldı. Nizāmī hem anuñ aḳvāl u aḥvālına tamām taba‘iyyet sebebi ile ol şeb de ki aña iḥsān olunan ḥāletden bir miḳdār behre vü naşīb buldı. Ḥabībun Muhammed-i Muştafā’nuñ şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ‘izzeti vü ḥürmeti ve ‘aşḳ u muḥabbeti Ḥaḳḳ için ey luṭf u keremi bī-pāyān ey (10) ekremü’l ekremīn Ġazanfer bendeñi ve Şem‘ī ḥaḳīri bu ḥāletden behre-ver eyle. Der-vaşf-ı mi‘rāc-ı şerīf-i server-i kā’ināt u mefḥar-ı mevcūdāt ‘alayhi afḫalu’ş-şalavāt ve ekmelü’t-taḥiyyāt

140 Nīm şebi k’ān melek-i nīmruz

Bir nışfü’l-leylde ki ol nīmruzun pādīşāhı

Kerd revān meş‘al-i ġitī-fürüz

Cihānı rüşen idici meş‘al revān eyledi niteki mulūk u selāṭīnuñ ‘ādetidür ki gece ile bir yere gitmek isteseler meş‘alelerle revān olurlar. Meş‘al zıḳrı malik münāsebeti iledür ve illā (10) murād ol şeb de ḥazret-i Resūl’ün şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem cenāb-ı ilāhīye olan ‘azīmet u teveccühünü beyāndur. Şebden murād mi‘rācdur. Melik-i nīmruzdan murād ḥazret-i Resūl ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selām bu i‘tibārla ki server-i kā’ināt ‘alayhi afḫalu’ş-şalavāt yedi iḳlīm pādīşāhının her birine mektūp gönderüp imānā da‘vet eyledi cemī‘isinden evvel da‘veti Nīmruz pādīşāhı ḳabūl idüp cān u dilden aña itā‘at eyledi. Pes anuñ mülki gūyā ḥazret-i Resūl’ün şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem mülki oldı ve (15) şeb-i mi‘rāc terkībinde vāki‘ olan şebe nisbet rüz ḥūb vāki‘ olmuşdur. Nīmruz bir şehrūñ ismidür niteki Gülistān’ün bu beytinde vāki‘dür. Beyit:

¹⁵⁰ -] A: Nizāmī’ye erişdi ya‘nī anuñ ġāşiyedārılığ

Ve'r be-ḥarābī fütēd ez-šeḥr-i ḥīṣ

Gürsine ḥusbed melik-i Nīmruz¹⁵¹

Ve Nīmruz'dam murād Sīstān'dur ki Rustem-i Zāl'ın memleketidür.

141 **Ḥod felek ez-dīde 'amārīṣ kerd**

Felek ḥod ol gecede çeşminden aña 'imāri eyledi ya'nī gūyā felek çeşmini aña i'māri eyledi. 'Imāri maḥeffeh ma'nāsınadır.

Zühre vü meh meş'ale-dārīṣ kerd

Zühre vü mäh aña meş'ale-dārīṣ (20) eyledi lā-cerem 'ālem-i ilāhī cānebine pādīṣāhāne revān oldı murād ḥazret-i Resūl'ın ṣallallāhu ta'ālā 'aleyhi ve sellem ṣeb-i mi'rācda 'ālem-i ilāhī cānebine revān olduğun eş'ardur. Zühre vü māhuñ meş'ale-dārīṣ [23a] (1) tecrīd i'tibārı iledür zīrā Zühre vü mäh ki meş'ale meşābesinde iken anlara meş'ale-dārīṣ isnād olundı.

142 **Kerd rehā der-ḥarem-i kā'ināt**

Heft ḥaṭ u çār ḥad u şeş cihāt

Server-i kā'ināt 'alayhi afzalu's-şalavāt kā'ināt ḥareminde yedi ḥaṭṭı ve dört ḥaddi ve altı cihātı terk eyledi. Murād ḥazret-i Resūl ṣallallāhu ta'ālā 'aleyhi ve sellem ṣeb-i mi'rācda 'ālem-i ilāhī cānebine teveccüh eyledüğünde bu 'ālem-i (5) süflādan bi't-tamām guzer eyledüğün beyāndur. Dünyā yedi iklīme münkaşimdür ki heft ḥaṭtan murād eḳālīm-ı seb'adur ve çār ḥadden murād 'anāşır-ı erba'adur ve şeş cihātdan murād cihāt-ı sittedür.

143 **Rūz şüde bā-ḳademeş der-vidā'**

Rūz anuñ mübārek ḳademine vidā' a gitmiş.

¹⁵¹ “Nimruz padişahı, eğer kendi şehrinde ayrı kalakark bir harabeye giderse, açlıkta uyuyacaktır.”

Z 'āmedeneş āmede şeb der-semā'

Anuñ mi' rāc-ı şerifinden geldüğünden şeb semā' e gelmiş hūlāşa-i kelām budur ki Ḥabīb-i ekrem ḥazret leri şeb-i mi' rācda 'ālem-i 'ulviye gittüğünde şeb anuñ dīdār-ı şerifinden dur ve cūdā olduğundan (10) ötüri ḥālī mükedder olup tire-dil olmuş idi çün ki mi' rāc-ı şerifden rücu' eyledi şeb anı görüp ziyāde ḥazz u zevk u surūrundan rakş u semā' eyledi. Rūz u şeb ü 'anāşırūñ ḥukmı felek kāmere degindür. Felek-i evvel ü sâ'ir-i eflākda rūz u şeb ü 'anāşır yokdur zīrā kıyāmete degin dā'imen bir ḥāl üzredür.

144 Dīde-i ağıyār girān-ḥ'āb geşt

Ol şebde ağıyārūñ çeşmi girān-ḥ'āb oldu ya' nī anlara ziyāde ḥ'ābnāk oldılar. Ağıyārdan murād küfār u şeyātīndur.

K 'ū sebük ez-ḥ'āb (15) 'inān-tāb geşt

Ki ū murād ḥazret-i Resūl şallallāhu ta'ālā 'aleyhi ve sellem ḥ'ābdan sebük ve fevrī 'inān çevirci olduğu ya' nī ḥ'ābdan fi'l-ḥāl bīdār olup mi' rāc-ı şerife ḥāzır u müheyyā oldu. 'Inān dizgin ma' nāsınadur cem' i 'anendür.

145 Bā-kafeş-i kaleb ez-īn dām-gāh

Kaḷıp ü ten kafeşī ile bu dām-gāhdan ki murād 'ālem-i kevn ü fesāddur.

Mürğ-i dileş refte be-ārām-gāh

Anuñ mürğ-i dili ārām-gāha gitmiş murād *Subḥāne'l-lezī esrā bi-'abdihi leyle'm-mine'l-mescidi'l-ḥārāmi ile'l-mescidi'l-aqşā* ¹⁵²ḥasebince server-i kâ'ināt u (20) mefḥar-ı mevcūdātuñ 'alayhi afzālu's-şalavāt mi' rāc-ı şerifinde cesm-i laṭīfī ile revān olup mübārek zāhir çeşmi ile müşāhede-i cemāl-i zū'l-celāl müyesser olduğun eş'ārdur. Kafes Farisī'dür. Kafes anuñ mu'arrebīdur.[23b] (1)

¹⁵² "Bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir." İsrā/ 1.

146 Mürğ per endâhte ya' nî melek

Mürğ ya' nî melek ki murād ḥazret-i Cibrîl'dür 'aleyhi's-selâm Perini atmış ya' nî ḥazret-i Cibrîl'dur 'aleyhi's-selâm ol şeb de ḥazret-i Resûl şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem lâ-mekân cânebine bile gitmege kâdir olmadı lâ-cerem 'ecz izhâr idüp dedi. Lev-denevtu ḥuṭvetun l'h-ṭaraḳat¹⁵³

Şeyḥ Sa'dî ḥazretleri ḳaddesallâhu sırrehü'l-'azîz bu beyitle aña işâret eyler. Beyit:

Eger yek ser-i mûy berter (5) perem

Fürûğ-i tecellî be-sûzed perem¹⁵⁴

Hırka der-endâhte ye' nî felek

Ya' nî felek hırkasını atmış murād budur ki felek mi' râc-ı şerîfde ḥazret-i Resûl'ün şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem mübârek ḳudûmunun surûrundan hırkasını çıkarup raḳş u semâ'idici olmuş.

147 Mürğ-i ilâhîş ḳafes-ber şüde

Mürğ-i ilâhî'nün ḳafesini iledici olmuş ya' nî anuñ rûḥ-ı şerîfine cenâb-ı ilâhîden bir ḥâlet irişmiş ki anuñ ḳafes-veş cesm-i laṭîfini 'âlem-i ilâhî cânebine iletirdi lâ-cerem cesm-i şerîfi ile az zamân da ḥadden bîrûn mesâfe-ye ba'ide-i (10) ṭayy u ḳaṭ' eyledi. Bu hem ma'nîdur anuñ ilâhî mürği ḳafesini iledici olmuş.

¹⁵³ “Şâyet birisi kadar yaklaşırsam yanarım” Hadisin tam şekli şöyledir: **Se'eltu Cibrîle hel terâ Rabbanâ fe-ḳâle enne beynî ve beynuhu seb'îne hicâben min nûrin lev re'eytu ednâhâ le'ḥṭaraḳat** “Hz. Peygamber Cebrâîl'e: ‘Sen rabbimî gördün mü?’ diye bir soru sordu. Cebrâîl dedi ki: ‘Benimle onun arasında nûrdan yetmiş perde vardır. Şâyet birisi kadar yaklaşırsam yanarım”. İbnü'l-'arabî, E S,(1997), Mu'cem İbnü'l-'arabî, Arebistan: Dâr-i İbn-i Cevzî, s. 468. H.no: 914

¹⁵⁴ “Eğer bir tuyun ucu kadar daha yükseğe uçarsam, Tanrı'nın tecellî ışığı kanadımı yakar.”

Qālebeş ez-ğalb sebükter şüde

Lā-cerem anuñ cesm-i laṭīfī ğalb-ı şerīfinden sebükrek olmuş murād budur ki cezebe-i sübhānī vü ‘aşq-ı şamedānī sebebi ile aña bir hālet ve bir leṭāfet irişmiş ki cesm-i laṭīfī rūḥ-veş olup sür‘at ve tizrevlikde ğalb-ı şerīfinden çābükrek olmuş.

148 Gām-be-gām ü çü taḥarruk nümūd

Çünkü Burāğ adım adım taḥrruk gösterdi ya‘nī hareket eyledi.

Mīl-be-mīleş be-teberrük rübūd

Mīl-be-mīl anı teberrükle ğapdı (15) ya‘nī berğ-reftār Burāğ server-i kā’inātı şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ziyāde sür‘atla ‘ālem-i ilāhī cānebine iletđi.

149 Çün dü cihān dīde der-ü dāştend

İki cihān gibi aña çeşm ü naẓar tutdılar ya‘nī çünkü enbiyānuñ ervāḥı ‘aleyhimü’s-selām ve melā’ike ve ehl-i cinān u ḥūr u ğılmān anuñ āfitābdan enver mübārek cemālını müşāhede eylediler.

Ser ze-pey-i secde fūrū dāştend

Secde ve ta‘zīmıdan ötüri başlarını aşāğā tutdılar ya‘nī aña ziyāde ta‘zīm u tekrīm eylediler çünkü iki cihān ya‘nī enbiyānuñ ervāḥı (20) ‘aleyhimü’s-selām ve melā’ike ve ehl-i cinān u ḥūr u ğılmān aña çeşm ü naẓar tutdılar zīrā anuñ münevver ü mübārek cemāl-i şerīfini müşāhede eylemege ḥadden bīrūn müştāk eylediler. Bu vech üzre dü cihāndan murād enbiyānuñ [24a] (1) ervāḥı ‘aleyhimü’s-selām ve melā’ike ve ehl-i cinān u ḥūr u ğılmāndur zīrā melā’ike ve ehl-i cinān ol ‘ālemdendür ve enbiyā ‘aleyhimü’s-selām bu cihāndandur zīrā evvel bu cihānda sākin idiler ammā ḥağıra vech-i evvel ulī ve enşab görünür.

150 Pāyeş ez-ān cümle ki ser pīş dāşt

Ol cümleden ki başını ilerü tutdı anuñ pāyı

Merhale-ber-merhale ser bîş dâşt

Merhale merhale yüz mertebe ziyâde (5) tutdı anuñ ya' nî tã'ifâ-yı melâ'ike ki mertebeleri ilerüde idi. Server-i kâ'inât 'alayhi afzalu's-şalavât yüz mertebe anlardan ilerü gitdi murâd şeb-i mi' râcda hâzret-i Resûl şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem cemî'-i ehl-i semâdan bisyâr mertebe sibkât idüp cenâb-ı ilâhiye revân oldı demekdür.

151 Raşş-ı bülend ahtereş efkend pest

Gâşiye-râ ber-ketefe her çi hest

Anuñ bülend sitârelü raşşı ki murâd Burâk-ı berķ-reftârdur gâşiye-i cemî'-i nesne ki vardur kitfî üzre pest bıraķdı ya' nî Hâbîb-ı ekrem hâzretleri (10) bu 'âlem-i süflâdan bi't-tamâm guzer idüp 'âlem-i ulvîye vuşûl buldı. Her çi pest hest taķdîrinde olup ma'nâ bu vechle olmaķ hem mümkündür. Anuñ bülend sitârelü raşşı ki murâd Burâk-ı berķ-reftârdur cemî'-i nesne üzre ki 'âlem-i ulvîden pestdür. Bu vech üzre pestden murâd 'âlem-i süflâdur ve hest dehâ ziyâde olup est ma'nâsına olur. Ketef kâfuñ fethi ile ve tãnuñ kesri ile omuz ma'nâdur.

152 Baħr-ı zemîn kân şüde û gevhereş

Zemîn deryâsı ma'den olmuş (15) o ki murâd hâzret-i Resûl'dür şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem anuñ gevheri olmuş.

Burde sipihr ez-pey-i tãc-ı sereş

Bâşınuñ tãcından öturi felek anı kendü cãnına iletmiş. Niteki 'âdetdür tãcı gevherle zînet eylerler lâ-cerem server-i kâ'inât 'alayhi afzalu's-şalavât felegüñ başı tãcınuñ gevheri meşâbesinde oldı.

153 Gevher-i şeb-râ be-şeb-i 'anberîn

Şeb gevherini iki murâd hâzret-i Resûl'dür şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem 'anber renkli şebde ya' nî leyl müzlem de

Gāv-ı felek burde zi gāv-ı zemīn

Gāv-ı felek (20) gāv-ı zeminden iletmiş murād server-i kā'inātuñ zeminde sākin iken āsumāna 'urūc iyledüğün beyānidur. Gāv-ı felekden murād Şūr burcudur. Gāv-ı zeminden murād arzuñ hāmili olan gāv olmağ rüşendür [24b] (1) ve gece ile deryādan gevher çıkarub anuñ şu'āında otlayan gāv hem mümkündür. Hāzret-i Resūl şallallāhu ta'ālā 'aleyhi ve sellem gevhere teşbīh olundı şeb-i mi'rāc münāsibeti ile gevher-i şebden murād ol gevherdür ki deryānuñ gāvı gece ile anı deryādan çıkarup otlayacak yerde қor ve anuñ pertev ü şu'ā'ında otlar. Bāzergān ol gevheri gāvdan almağ için gece olmazdan evvel (5) anda balçık hāzır u müheyyā eylerler çünkü ol gāv otlamağ meşğūl olup gevherden dūr u cūdā ola bāzergānlar anda olan dırahtlardan inüp ol gevher üzre balçık koyup yine fevri dıraht üzre çıkarlar. Gāv çünkü anı görür iztirābdan sa'ı ü kūşış idüp şabāha degin ol gevheri taleb eyler. Çünkü bāzergānlar gāvnuñ gitdüğünü gürürler fevri dırahtlardan inüp ol gevheri alurlar. Ol gevhere şeb-çerāğ derler. Şeb-i 'anberīn leyl-i müzlem ma'nāsınadır.

154 Ū beseted (10) pīškeş-i ān sefer

Ez-Sereṭān tāc u zi-Cevzā kemer

Ū ki murād hāzret-i Resūl'dur şallallāhu ta'ālā 'aleyhi ve sellem ol seferuñ pīškeşini Sereṭān'dan tāc u Cevzā'dan kemer aldı ya'nī sekizinci felege 'urūc eyledüğünde gūyā Sereṭān tācını ve Cevzā kemerini aña pīškeş götürdi. Sereṭān yengeç şekillü bir burcdur ki başı üzre nūrdan tāc mişālı bir nesne vardur ve Cevzā bir burcdur ki birbirine muttaşıl iki hūb şūret-i cūvān şekillüdür ve belinde bir kemer gibi nūrdan bir nesne vardur.(15)

155 Hūşe k 'ez-ū sūnbül-i ter sālhte

Sūnbüle-rā ber-Esed endālhte

Hūşe ki hāzret-i Resūl'ün şallallāhu ta'ālā 'aleyhi ve sellem laṭīf kudūmı vü mübārek ḳademi sebebinden ter ü laṭīf Sūnbül düzlemiş ya'nī olmuş Sūnbüle-i Esede atmış murād budur ki çün server-i kā'ināt 'alayhi afzalu's-şalavāt şeb-i mi'rācda Sūnbüle burcuna vuşūl bulmuş anuñ mübārek ḳademinden Sūnbüle hoşbū-yı u laṭīf sūnbül olmuş līken hergiz aña iltifāt eylemeyüp fi'l-hāl sūnbüle burcundan Esed burcuna 'ubūr eylemiş (20) zīrā Esed burcı Sūnbüle burcuna ḳarībdur. Sūnbüle-i Esed'e atmış demekden murād Sūnbüle burcuna iltifāt

u i‘tibār eylemeyüp andan fevri ‘ubūr eylemiş demekdür zîrâ Esedün ğadâsı Sünbüle degildür.[25a] (1) Hûşe sünbüle ma‘ nasınadur be-Türki Başak.

156 Tâ-şeb-i ū-râ çekadar qadr hest

Tâ anuñ şeb-i mi‘ rācunuñ ne kadar qadr u şerefi vardır ma‘ lūm olsun içün

Zühre-i şeb-senc terāzū be-dest

Şeb-senc Zühre’nün elinde terāzū tā ki vezn eyleye bu Şem‘i-i haķıruñ fehm ü idrākınuñ taķdiri i‘tibārı ile ol hayāt-bağş şebün qadr u şerefi şad-hezār şeb-i Qadr’uñ qadr u şerefinden ziyādedür ve şeb-i Qadr’uñ ol şebe nisbet (5) hergiz qadr u şerefi yok idügi ziyāde rüşen ü zāhirdür zîrâ her nesnede şeb-i Qadr mevcūddur liken cismānī mi‘ rāc-ı şerif-i kā’ināt vücūd bulalı hemān bir kerre vāķi‘ olmuşdur. Terāzū ile Mizān kevkeblerine işāret olunur. Zühre’nün şeb-sencligi vü Terāzū’nuñ şeb-i isnād olunması Zühre vü Terāzū gece ile rüşen ü zāhir olduğı i‘tibārıyladır.

157 Rih̄te nūş ez-dem-i sisenberi

Ber-düm-i ĩn ‘Aķreb-i nīlūferi

Ĥazret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem sisenbere mensūb (10) hayāt-bağş nefesinden bu nīlūfere mensūb ‘Aķreb’uñ kıuyruğı ūzre nūş dōkmüş murād budur ki Ĥabīb-i ekrem şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ‘Aķreb burcuna vuşūl buldı. Anuñ hayāt-bağş u şirīn nefesinden ‘Aķreb burcunda olan nuħūset ü zarar zehrī maħv u mün‘ adim oldı. ‘Aķreb iki nev‘dür. Bir nev‘i sebz ü kebūd ve bir nev‘i sürh̄dur. Sebz ü kebūd olan ‘aķrebün zehrī ziyāde kıattāldur. ‘Aķreb-i nīlūferi ile felekde olan ‘Aķreb burcuna işāret olunur. Nīlūferden murād felek olup ma‘ nā bu (15) vechle olmaķ hem laťıfdür bu nīlūfere mensūb ya‘ nī nīlūfer renklü felek felegün ‘aķrebinün kıuyruğı ūzre nīlūferiden murād felek olur ‘ķrebün şıfatı olmaz. Nīlūfer üç nev‘dür gökdür şarıdır aķdur. Rūm’da şarı nīlūfer bisyārdur. Fāķir Şem‘i-i pūr-taķşir Belgirād’da aķ nīlūfer gördüm. Gök nīlūfer Mısıır’da bisyārdur. Nīlūferi de olan yā nisbet içündür ki nīlūfer renklü ma‘ nāsınadur ve şu‘arānuñ ve ğayırlaruñ kelāmında isti‘ māl olunan nīlūferden murād gök nīlūferdür. Sisenber (20) bir dārūdur ki ‘aķreb ü mār şoķduğı yere ki sürürler fevrī zehrī def‘ eyley.

158 Çün zi-kemān tīr-i şeker zaḥame rīht

Çünkü ḥazret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem kemāndan şeker zaḥmelü tīri dökdi.[25b] (1)

Zehar zi-büzgāle-i ḥāneş gürīht

Anuñ ḥān u sofrasında olan büzgāleden zehir kaçdı ya‘nī gitdi bir kimsenüñ muḥkem¹⁵⁵ zaḥmī olsa şekerı vü tāze şarabı rekīb idüp penbeden fitil eylese ve fitili anlara bulaşdırup zaḥmuñ içine kosa ol zaḥm tiz iyü olur. Hulaşa-i kelām budur ki çün ḥazret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem Kavş u Cedy burcunı kudūm-ı şerīfi ile müşerref eyledi (5) Cedy burcundan nuḥūset zehrī maḥv u mün‘adim oldı zīrā Cedy burcı Züḥal’uñ ḥānesidür ve Züḥal neḥs-i ekberdür liken anuñ mübārek ḳademi sebebi ile ol nuḥūset sa‘ādete mübeddel oldı. Kemān lafzı ile Kavş burcuna ve tīr lafzı ile ‘Aṭārid’e işāret olunur ve Cedy ki büzgāle ma‘nāsınadır o hem bir burcuñ ismidür ve hem bu kışşaya işāret vardır ki bir ‘acūz bir büzgāle-i büryān idüp zehirledi ve ḥazret-i Resūl’uñ ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selām ḥuzūr-i şerīfine getürdi. Büzgāle oğlaḳ ma‘nāsınadır. (10)

159 Yusūf-i delvī şüde çün āfitāb

Delv’e mensūb olan yusūf ḥüsn ü laṭafetde āfitāb gibi olmuş. Delvden murād felekde olan Delv burcudur. Yusūfdan murād ḥazret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā aleyhi ve sellem ki Delv burcuna vuşul bulduḳda nūr-ı ilāhiye mustaḡraḳ olup āfitāb gibi şāfi nūr oldı. Yusūf-i delvī ile ḥazret-i Yusūf’uñ kışşasına işāret olunur ki *Fe-edlā delveh*.¹⁵⁶

Yūnus-ı ḥūtī şüde çün delv-i āb

Ḥūta mensūb olan Yūnus ānuñ delvi (15) gibi olmuş. Yūnusdan murād ḥazret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ki Ḥūt burcuna vuşul bulup andan şonra Delv burcunı tamām seyr eyledi liken Delv ḡarḳ-ı āb olduḳı gibi Ḥabib-i ekrem ḥazret leri ol ḥālde ḡarīḳ-i nūr-ı sübhānī idi. Yūnus ḥūtī ile Yūnus peyḡamberüñ kışşasına işāret olunur. Ḥūt lafzı ile

¹⁵⁵ muḥkem] S3: -

¹⁵⁶ “Sucu kovasını kuyuya salınca” Yusuf/ 19.

Ḥūt burcuna ve delv lafzı ile Delv burcuna işâret olunur. Ḥūt balık ve Delv қоға ma‘ nâsınadur ve delv-i âbda olan âbla Âb burcuna işâret olunur.¹⁵⁷

160 Tâ-be-ḥamel taḥt-ı Şüreyyâ zede

Tâ Ḥamel burcundan (20) Şüreyyâ taḥtını urmuş ya‘ nî server-i kâ’inât ‘alayhi afzâlu’ş-şalavât cemî‘-i burûcı seyr ü temâşâ idüp ‘âkıbet Ḥamel burcuna irişdi ki âfitâbuñ burcudur ve cemî‘-i burûcdan laṭîf ü ‘âlîdür. [26a] (1)

Leşker-i gül ḥayme be-şahrâ zede

Ol zamânda gül leşkeri şahrâda ḥayme urmuş ya‘ nî güller açmış Şüreyyâ ki Ülker ma‘ nâsınadur bunda taḥta teşbîh olunmuşdur. Burûc-ı felek on ikidür. Sereṭân, Cevzâ, Sünbüle, ‘Akrab, Şûr, Ḥût, Qavs, Cedi, Delv, Âb, Esed, Ḥamel.

161 Ez-gül-i ân ravza-i bâğ-ı refî‘

Ol refî‘ ve ‘âlî bâğuñ ravzasınuñ gülünden

Rub‘ a zemîn yâfet reng-i rebî‘

Zemîn (5) menzili behâruñ renk ü leṭâfetini bulmuş ya‘ nî rû-yı zemîn bahâr zamânı gibi laṭîf u zibâ olmuş murâd server-i kâ’inât ‘alayhi afzâlu’ş-şalavât kudûm-ı şerîfi vü âfitâbdan enver-i cemâl-i laṭîfi sebebinden cihân ziyâde ḥûb u lâṭîf olmuş demekdür. Gûlden murâd Ḥabîb-i ekrem ḥazret lerdür. Bâğ-ı refî‘ den murâd âsumândur. Reb‘ rânıñ fetḥi ile ve bâ’-ı müvehḥedenüñ sükûni ile menzil ma‘ nâsınadur. Rebî‘ yazdur.

162 Şeb şüde rûz İnt behârî şigirf

Şeb-i mi‘ râc (10) ol Resûl’üñ âfitâbdan enver camâlunuñ pertevinden rûz gibi rûşen olmuş bu ḥâlet zehî şigirf ü ‘âzîm bahârdur.

¹⁵⁷ Ḥût... olunur] S3:-

Gül şüde serv ĩnt behārĩ şigirf

Ol ŝebũn laťāfetinden gül serv olmuŝ zehĩ ŝigirf ü ‘azĩm bir sũvār ya‘nĩ gül anuñ mũnevver cemālunuñ leťāfetinden küllĩ neŝv ü nemā bulup serv gibi ser-ferāz u ‘ālĩ olmuŝ murād anuñ zāt-ı ŝerĩfinũñ eŝerinden cemĩ‘-i dũnyāya laťif hālet ü leťāfet iriŝdi demekdür. ĩnt bunuñ gibi maħalde zehĩ (15) ma‘nāsına isti‘ māl olunur ki taħsĩn içündür.

163 Geh çü-felek tũrra-yı Pervĩn gũŝād

Ĥazret-i Resũl ŝallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem gāhĩ felek gibi Pervĩn’ũñ tũrrasını açdı ya‘nĩ Ŝũreyyā’nı seyr ü temāŝā idũp mũbārek eli ile aña yapıŝdı.

Geh çü-ŝabā zũlf-i reyāhĩn gũŝād

Gāhĩ bād-ı ŝabā gibi reyāhĩnũñ zũlfũni açdı ya‘nĩ gāhĩ cennetde olan reyāhĩnĩ seyr ü temāŝā idũp aña mũbārek eli ile yapıŝdı liken bu hālet şun‘a ilāhĩye istiğrāb tārĩķĩ ile idi (20) zĩrā anuñ mũbārek nazarı cihān-ı şun‘a ilāhĩye idi. Nefsānĩ meyl ü muħabbet ‘tibārı ile degildür niteki bu ma‘nā bu beyitden zāhirdür.

164 Z ‘ān gül ü z ‘ān lāle ki ān bāğ dāŝt

[26b] (1) Ol gülden ve ol lāleden ki ol bāğ tũtardı ya‘nĩ cennetde olan gül ü lāle ü reyāhĩnden

Nergis-i ũ sũrme-i Mā-zāğ dāŝt

Anuñ Ĥudā-bĩn çeŝmi mā-zāğa sũrmesini tũtdı ya‘nĩ ĥazret-i Resũl ŝallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem anlara meyl ü rağbet tārĩķi ile nazar eylemedi. Bu āyet-i kerĩmeye iŝaretdür. *Mā-zāğa’l-beŝaru ve mā-ťağā*¹⁵⁸. Bunda nergisden murād anuñ mũbārek çeŝmidür.(1)

¹⁵⁸ “Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı.” Necm/ 17.

165 Dīde ki nūr-ı ezeli bāyedeş

Çeşm ü dīde ki aña nūr-ı ezeli gerek.

Ser be-ḥayālāt fūrū-nā-yedeş

Anuñ başı ḥayālata tenezzül eylemez murād budur ki Hudā-yı ‘azze ve cellnūñ dīdār-ı şerifine cān ü dilden tālīb ü müştāk olan kimseye vācib ü lāzımdur. Andan ḡayriye ki ḥayālāt mişābesindedür meyl ü rağbet eylemeye. Hāzret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ki ‘uşşāk u müştākıların server ü sulṭānidur hergiz ḡayra nazar eylemez ve meyl ü rağbet (10) göstermez.

166 ‘Aşr-ı edeb ḥānde ze-sab‘a semā

Semānuñ sab‘asından edeb ‘aşerni okumuş ya‘nī Hāzret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem yedi semādan tamām ḥüsn ü edeble guzer eylemiş.

‘Özr-i kadem ḥāste ez-enbiyā

Enbiyādan ‘aleyhi’ müs-selām kadem ‘özrini dilemiş ya‘nī ervāḥ-ı enbiyādan ‘aleyhi’ müs-selām aña istikbāl eyledüğünde kadem rence eyledüğüz deyüp i‘tizār idüp dil-ḥāhlık eyledi. Muşḥaf-ı şerīfde ‘aşer ü ḥizb i‘tibārı vardır. *Tilke (15)‘aşeratun kāmīleh*¹⁵⁹ i‘tibārı ile kesr ü nuḡşāndan berī olup kāmīl olduğu gibi ḥāzret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem hem ḥüsn-i edeb de ber vech-i kemāl olup zerre kadar nuḡşānı yok idi. Sab‘ala kırā‘at ‘ilminde üstād idi ve kırā‘at-ı sab‘a hem olduğına işāret eyler ve bunda tenbīh budur ki bir kimse ‘ilm-i kırā‘atıñ yedi üstādından bir ‘aşra okusa anuñ ‘ilm-i kırā‘atda hergiz ḥaṭā u nuḡşānı olmadığı gibi server-i kā’ināt hem ‘alayhi afzalu’s-şalavāt (20) zerre kadar ḥaṭā u nuḡşānı yok idüğüne işāretdür ve ‘aşra ve sab‘a ḥüb vāki‘ olmuşdur.

¹⁵⁹ “Tam on gün oruç tutar.” Bakara/ 196.

167 Setr-i kevākib ademeş mī-derīd

Anuñ mūbārek ademi kevākibūñ setrini yırtdı ya‘ nī mūbārek [27a] (1) ademi ile sevābiti başub guzer eyledi.

Saft-ı [sūft-i] melā’ik ‘alemeř mī-keřīd

Melā’ikenūñ sūft ü ketfī anuñ ‘alemini çekdi ya‘ nī melā’ike anuñ yanınca ‘asker gibi cem‘ olup bile revān oldılar. Saft sīn-i mühmelenūñ fetħi ile ketf ma‘ nāsınadur be-Türki omuz.

168 Nāf-i şeb āgende zi-müşk-i şebeş

Anuñ řebūñūñ müşkünden řebūñ nāf u cevfi müşkden memlū ü pūr idi ya‘ nī anuñ misk ü ‘anberden laṭifrek (5) mūbārek ğīsūsunuñ laṭif rā’iḥasından ol řeb hoş-būy vū mu‘aṭṭar olmuş idi. řeb-i evveldem murād řeb-i mi‘rācdür. řeb-i sānīden murād Ḥabīb-i ekrem ḥazretlerūñūñ şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem misk-i ezferden hoş-būyrek mūbārek ğīsūsıdır.

Na‘l-ı meh efkende süm-i merkebeş

Anuñ merkebinūñ toynağı mahā na‘lini bırakmışdur murād budur ki ğūyā ḥazret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem Burāk’la felek-i evvelden guzer eylerken Burāk’uñ na‘li anda düşmüş bu ḥalet egerçi iddi‘āyidür liken Burāk’la āsumāna guzer eyledüğüne işaretdür.

169 Der-şeb-i (10) tārik be-dān ittifāk

Leyl-i müzlemde ol tertib ü ittifākla

Barķ şüde pūye-i pā-yı Burāk

Burāk’uñ pāyunuñ tek ü pūy-yı barķ olmuş idi ya‘ nī ol řebde server-i kā’ināt ‘alayhi afzalu’ş-şalavāt Burāk üzre ve Burāk barķ gibi ziyāde sür‘atla ‘ālem-i ‘ulviye pūyān idi.

170 Kebk-veş ân bâz-ı kebûter nümây

Ol kebûter görünüşlü bâz kebk gibi

Fâhte-rev geşte be-ferri hümâi

Hümâ-yi ferri ile fâhte-rev olmuş idi murâd budur ki ol şebde Burâk havâda (15) kebûter-veş hümânun kerr ü ferri ile fâhte gibi ziyâde sür'atla revân olmuş idi. Bu beyitte Burâk'ın vaşfı laţîf cem'iyet vâkı' olmuşdur. Kebk keklik bâz toğan kebûter gögercin fâhte ökün hümâyî ma'rûfdur.

171 Südre-i sedre şüde pîrâheneş

Südre sedresi anın pîrâheni olmuş ya'nî Sidretü'l-Müntehâ'ye irişmiş.

'Arş girîbân zede der-dâmeneş

'Arş girîbânını anın dâmenine urmuş ya'nî Sidretü'l-Müntehâ'dan guzer idüp 'arş üzre 'uruc eylemiş. Ol (20) südre ki sîn-i mühmelenün zammesi ile tagala câme ma'nâsınadır ki şurra anın mu'arrebîdür. Bunda Sidratü'l-müntehâ südreye teşbîh olunmuşdur. Pîrâhene nisbet girîbân hûb vâkı' olmuşdur.[27b] (1)

172 Çün gül ez-în pâye-i firûze-ferş

Dest-be-dest âmede tâ-pâ-yı 'arş

Bu firûze ferşlü pâyeden gül gibi elden ele 'arşun pâ-yı u sâkına geldi ya'nî hâzret-i Resûl şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem melâ'ike yanınca ziyâde 'izzü nâzla gelüp 'raşa irişdi. Pâye-i firûze-ferşden murâd felek-i evveldür.

173 Hem-seferâneş siper endâhtend

Anın hemseferleri siper atdılar ya'nî hâzret-i Resûl'ün şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem huzûr-i (5) şerîfinde hizmetkâr meşâbesinde olan melâ'ikeye andan iler gitmege icâzet olmadığı için oradan rücû' idüp mekânlarına gittiler.

Bāl şikestend ü per endāhtend

Ķanadlarını şıdılar u peri atdılar ya‘nî Ķanadlarını kendülerine cem‘ eylediler ve ilerüye gitmek için pervāz eylemekden fāriğ oldılar. Bāl şikestend bunda pervāzdan ferāğat idüp Ķanadlarını kendülerne cem‘ eyledüler ma‘nāsına isti‘māldür niteki ‘Arab kesrū’-ţayr cenāheyhi dir. Ķaçan tayr pervāzdan ferāğat idüp bir yere Ķonmak (10) istese.

174 Ū mütehayyer Ķū Ķarībān-i rāh

Ū ki murād server-i kâ’ināt ‘alayhi afzalu’ş-şalavāt orada tenhā Ķalduğı için Ķarībān-ı rāh gibi mütehayyer

Halka-zenān ber-der-i ān bār-gāh

Ol bārgāhuñ Ķapusına halka örtici ya‘nî bāb-ı ilāhiye tālīb ü mülāzim oldı. Cemāl-i şerīfini müşāhede eylemek için

175 Perdenişinān ki reheş dāştend

Perdenişinler ki anuñ yolını tutdılar ya‘nî melā’ike ki ol maħalle gelince aña refiğ ü hemrāh oldılar.

Hevdec-i ū yek-tene bŭ-gzāştend

Anuñ hevdecini tenhā Ķodılar (15) zīrā bir Ķadem andan ilerü gitmege melā’ikeye icāzet olmadı lā-cerem melā’ike ol maħalden maħāmlarına rücū‘ eylediler. Pes Ķabīb-i ekrem Ķazretleri orada yalnız Ķaldı. Hevdec maħaffē gibi bir nesnedür ki bir devenüñ ūrküci ūzre Ķonar cem‘ i hevādicdür. Yek-tene tenhā ma‘nāsınadır.

176 Reft be-dān rāh ki hemreh ne-būd

Lā-cerem Ķazret-i Resŭl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ol yola gitdi ki kimse aña refiğ ü hemrāh olmadı zīrā Ķabīb-i ekrem Ķazretleri ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selām bir maħalle vuşŭl buldı ki aña refiğ ü hemrāh olmağa lāyiğ kimse yok idi. (20)

İn qademeş z 'ân qadem âgeh ne-bûd

Liken tahayyûri bir mertebede idi ki anuñ bu qademinden ol qademi âgâh ü haberdâr degildi zîrâ şevk-i ilâhî şarâbı ile ziyâde mest idi. Niteki hâce Hâfız [28a] (1) rahmetullâhi ‘aleyh bu beyitle aña işâret eyler hıtâb tarîkı ile. Beyit:

Mest bü-gzeştî ü ez-halvetiyân-i melekût

*Be-temâşâ-yı tu âşüb-i kıyâmet ber-h’âst*¹⁶⁰

177 Her ki cüz ü ber-der-i ân râz mând

Her kim ki anuñ gayri idi. Ol râzuñ qapusı üzre qaldı ya‘nî hâzret-i Hâkq’uñ cemâl-i şerîfi çeşm-i zâhirle Hâbîb-i ekrem hâzretlerinden gayri bir kimse müşâhede eylemedi.

Ü hem ez-âvîzeş-i hod bâz-mând

(5) Ü hem kendü âvîzeş ü kaydünden¹⁶¹ bâz vü dūr qaldı ya‘nî hâzret-i Resûl şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem evşâf-ı beşeriyet vü cismâniyetden pâk olup şâfî nûr oldı.

178 Ber-ser-i hestî qademei tâc bûd

Anuñ mübârek qademi vücûdunuñ başı üzre tâc oldı ya‘nî vücûd-ı fâniden hâlâş olup nûr-ı mahz oldı.

‘Arş be-ân mâ’ide muhtâc bûd

‘Arş ol ma’ideye muhtâc idi ya‘nî ‘arş-ı ‘azîm Hâbîb-i ekrem hâzretlerinüñ şeref-bağş mübârek qademi sebebi ile tamâm şeref bulup küllî leţâfete (10) vuşûl buldı aña muhtâc olması ba‘id ü bedî‘ degildür zîrâ ‘arş-ı ‘azîm anuñ nûrundan halk olunmuşdur vü cüz’üñ hod meyl ü teveccühî dâ’imâ kendünün küllî cânebinedür.

¹⁶⁰ “ Serhoş geçtin ve ruhlar alemindeki inzivaya çekilenler arasında, sana bakmak için kıyamet koptu.”

¹⁶¹ kaydünden] A, S2: takayyüdünden

179 Çün be-heme harf kalem der-keşid

Çünkü cemî'-i harfa kalem çekdi ya' nî hâzret-i Resûl şallallâhu ta' âlâ ' aleyhi ve sellem mâsevâ vü vücûd-i şerîfinden hâlâş oldu.

Râstî-i ' arş ' alem ber-keşid

' Arşuñ râstlığına ' alem çekdi ya' nî kerr ü beyândan hem guzer idüp ' arş üzre ' urûc eyledi.

180 Tâ-ten-i hestî dem-i cân mî-şümürd

(15) Tâ ki vücûd-i şerîfi rûhunuñ nefsini şaydı ya' nî mâdem ki cesm-i laîfînde rûh-ı şerîfi mevcûd idi.

H'âce-i cân râh be-ten mî-süpürd

Cân h'âcess ki murâd Resûlu'llâh'dur ' aleyhi's-şalâtü ve's-selâm şeb-i mi' râcda cenâb-ı Ahâdiyyet'e müteveccih olduğı yola cesm-i şerîfi ile revân oldu murâd mi' râc-i cismânî idüğün beyândur ki cenâb-ı ilâhîye cesm-i şerîfi ile vuşûl buldı. Mi' râc-ı rûhânî hâd bisyâr vâki' olmuşdur. H'âce-i cânla şeb-i mi' râcda andan cismâniyet (20) hâleti maḥv olup rûhâniyyet mertebesine vuşûl bulup nûr-ı maḥz olduğına işâret olunur.

181 Çün büne-i ' arş be-pâyân resid

Hâzret-i Resûl şallallâhu ta' âlâ ' aleyhi ve sellem çün büne-i ' arşuñ [28b] (1) pâyâna irişdi ya' nî çünkü ' arş-ı ' aẓîmdem ' ubûr u guzer idüp lâ-mekâna irişdi.

Kâr-ı dil ü cân be-dil ü cân resid

Dil ü cânuñ kârı dil ü cânâ irişdi ya' nî maṭlûb-ı dil ü maḫşûd-ı cân ki müşâhede-i cemâl-i cânân ezeldür hâşıl u müyesser oldu.

182 Ten be-güher hâne-i aşlî şitâft

Cesm-i laîfî aşlî güherhânesine şitâb eyledi ya' nî şâfi nûr oldu.

Dide (5) çünân şüd ki hayâleş ne-yâft

Dide vü müşâhede ancılayın oldı ki anı hayâl bulmadı ve fehm eylemedi ya' nî hâzret-i Resûl'e şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem cemâl-i ilâhî'nüñ müşâhedesı bir vechle müyesser oldı ki hiç bir vechle vaşf u beyân u ta' mîr ü takrîre kıabil degildür. Güher ki gevherüñ murâd fîdür bunda zât u vücûd ma' nâsınadur. Dideden murâd bunda müşâhede-i cemâl-i ilâhîdür egerçi görülmüş ma' nâsınadur.

183 Râh-ı kıdem pîş-i kadem der-girift

Hâzret-i Resûl şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem kıdem yolunu kademı (10) ögünde tutdı ya' nî cenâb-ı ilâhî-ye vuşûl buldıkdâ nûr-ı maẖẖ oldı.

Perde-i hilkat zi-miyân ber-girift

Hilkat perdesini ortadan kıaldırdı ya' nî cismâniyet ü şıfât-ı beşeriyyetden bi'l-küllıye 'ârî oldı.

184 Kerd çü-reh reft zi-gâyet füzûn

Ser zi-geribân-ı tabî' at bürûn

Hâzret-i Resûl şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem çünki gâyet ü hâdden ziyâde yola gitdi ya' nî çünki lâ-mekâna irişdi tabî' at yaqasından başını taşra eyledi ya' nî vücûd-i şerîfinde (15) tabî' atdan eşer kıalmadı.

185 Himmeteş ez-gâyet-i rûşen-dilî

Ziyâde rûşen-dillikden anuñ himmeti

Âmede der-menzil-i bî-menzilî

Menzilsizlik menziline gelmiş ya' nî gelmiş ya' nî lâ-mekâna vuşûl bulmuş ve murâd hâşıl olmuş.

186 Ğayret ez-î̄n perde miyāneş girift

Ğayret-i Hakk bu perdeden ānī ya‘nī server-i kâ’ināti ‘alayhi afzalu’ş-şalavât bu perdeden içru tıtdı ya‘nī kâb kevseyin mertebesine vuşul buldı.

Heyret ez-ân gūşe ‘ināneş girift

Ol gūşeden heyret anuñ ‘inānini tıtdı ya‘nī Hudā-yı ‘azze ve cell cānebinden (20) aña hayret müstevlī oldı.

187 Reft velī zaḥmet-i pā-yı ne-dāşt

Hazret-i Resul şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem egerçi şeb-i mi‘rācda cenāb-ı ilāhīye gitdi ve ol ‘ālī der-gāha vuşul buldı ve çeşm-i zāhirle cemāl-i şerifini [29a] (1) müşāhede eyledi velī hergiz bir pā-yı zaḥmetini tıtmadı zīrā ol hālda nūr-ı maḥz olmuş idi. Nūra ḥod menzil olmaz.

Cast velī zaḥmet-i cā-yı ne-dāşt

Egerçi ziyāde sūra‘tla ol cānebe revān oldı velī bir cā-yı vü maḥall zaḥmeti tıtmadı zīrā ol taraf cā-yı vü maḥalden berīdür.

188 Çün sūḥān ez-ḥod be-der āmed tamām

Hazret-i Resul şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem söz gibi bi’t-tamām (5) kendüsünden taşra geldi ya‘nī söz dehāndan taşra geldüğü gibi Habīb-i ekrem hazretleri beşeriyet ve tabi‘atdan bi’t-tamām ‘ārī oldı.

Tā-sūḥaneş yāft kabūl-i selām

Tā anuñ sözi selām kabūlını buldı pes Hudā-yı ‘azze ve cell hazret-i Resulā ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selām e’s-selāmü ‘alek eyyühe’n-nebī dedi ve Habīb-i ekrem hazretleri e’s-selāmü ‘aleynā ve ‘alā ‘ibādillāh e’s-şāliḥin dedi.

189 Perde ber-endāhte dest-i vişāl

Ez-der-i ta' zīm-i sarā-yı celāl

Hudā-yı 'azze ve cellnūñ vişāli desti (10) celāl sarāyınıñ ta' zīmi kapusundan perde-i ref' eylemiş ya' nī Hābīb-i ekrem hāzretleri hāzret -i Hāḫḫ'ıñ 'azze ismuhu vişāl-i şerīfine vuşul bulmuş.

190 Pā-yı şüd-āmed be-ser endāhte

Gitmek gelmek ayāğını sere atmış ya' nī Hudā-yı 'azze ve cellnūñ vişāline vuşul bulup pāya ihtiyāc ḫalmamış şüd-āmedden hem ḫalāş olmuş.

Cān be-temāşā nazar endāhte

Cān temāşāya nazar atmış ya' nī Hābīb-i ekrem hāzretlerinūñ şallallāhu ta' ālā 'aleyhi ve sellem rūḫ-ı şerīfī cānān-ı ezelūñ cemāl-i şerīfini şad-hezār şevḫ ü zevḫle müşāhede idici olmuş. (15)

191 Āyet-i nūr-i ki zevāleş ne-būd

Hāzret-i Resūl şallallāhu ta' ālā 'aleyhi ve sellem ancılayın bir nūr āyeti ki hergiz aña zevāl ü ziyān olmadı ya' nī zevāl ü nokşāndan 'ārī bir nūr-i ilāhī idi.

Dīd be-çeşmī ki ḫalyāleş ne-būd

Server-i kā'ināt 'alayhi afzalu's-şalavāt Hāḫḫ sübhānehü ve ta' ālā hāzretinūñ cemāl-i şerīfini bir çeşmle gördi ki ol görmek ḫayāl degil idi ya' nī anuñ müşāhedesı şekk ü reyb u ḫayāldan berīdür.

192 Muṭlaḳ ez-āncā ki pesendīdenīst

Dīd Ḥudā-rā vü Ḥudā dīdenīst

Muṭlaḳ (20) ol cihetden ki bu söz bi'l-ettifāḳ maḳbūldur ve hergiz bunda şekk ü reyb yoḳdur. Ḥazret-i Resūl şallallāhu ta'ālā 'aleyhi ve sellem Ḥudā-yı 'azze ve celli gördi ve Ḥudā-yı 'azze ve cell görünmek mümkün ü cā'izdür [29b] (1) zīrā cennetde ehl-i cennet anuñ cemāl-i şerīfini görse gerekdür bu hālet ḥod ḥadīs-i şerīfle sābit idügi ziyāde meşhūrdür. Ḥudā-yı 'azze ve cell 'amme nevālulu cemāl-i şerīfini her kime isterse müşāhede itdirmege ḳādirdür. Ve huve 'alā-kulli şey' in ḳadīr¹⁶²

193 Dīdeneş ez-dīde ne-bāyed nühüft

Çeşm-i zāhirle Ḥudā-yı 'azze ve cellnūñ görünmesi çeşmden setr ü men' eylemek gerekmez ya' nī (5) Ḥudā-yı 'azze ve cellnūñ cemāl-i şerīfini çeşm-i zāhirle müşāhede eylemek hergiz mümkün degildür demek lâ'ik ü ma' ḳül degildür.

Kūri-i ānkes ki ne-dīde bi-güft

Ol kimsenūñ körlüğüne ki Ḥudā-yı 'azze ve cellnūñ cemāl-i şerīfi Server-i kā'ināt 'alayhi afzalu's-şalavāt görmemiş dedi. Bu ma' nā hem mümkündür. Ol kimsenūñ körlüğüne ki ol kimse kendüsi görmemiş ḥazret-i Resūl şallallāhu ta'ālā 'aleyhi ve sellem hem görmemiş dedi. Görmemişden tā'ife-i Mu'tazelī ve ol (10) tā'ifaya tābi' ba' z-ı bed-baḥtlardur. Bu Şem' i ḥaḳīruñ i' tiḳādı budur ki bu hālet şekkü reybden beri bir vechе yaḳın vuḳū' bulmuşdur bir vechle ki gūyā bu ḥaḳīr ol hāleti müşāhede eyledüm ve anda ḥāzır idim. Bu ḥuşūşuñ inkārına sebep budur ki ol 'aḳldan 'ārī tā'ifa ḥazret -i Ḥaḳḳ' uñ 'azze ismuḥu kemāl-i ḳudretinden gāfil ü bī-ḥaberlerdi.

194 Dīden-i ü bī-' araz u cevherest

Ḥudā-yı 'azze ve cellnūñ görünmesi 'arzsız ve cevhersizdür (15) zīrā Ḥudā-yı 'azze ve cell cism ü cevherden ü 'arazden münezzeḥdür bu ma' nā ba' iddür. Ḥazret-i Resūl şallallāhu

¹⁶² "O, her şeye ḥakkıyla gücü yetendir." mülk/1.

ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem Hakk sübhānehü ve ta‘ālā hāzretini görmesi zīrā mısrā‘-i şānīde bu ma‘nāya mānī‘ kavīdūr.

Ez-‘arāz u cevher ez-ān sū berest

Hāzret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ol cihetden cemāl-i ilāhī-i müşāhedesinde ‘arāz u cevherden kırtuldu zīrā çünkü lā-mekāna¹⁶³ vuşūl buldı bi’z-zarūra cevher ü ‘arāzden hālāş olup cenāb-i ilāhīye cevher ü (20) ‘arāzsiz müşāhede eyledi.

195 Dīden-i ān perde mekānī ne-būd

Hāzret-i Resūl’ün şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ol perde-i görmesi mekānī degil idi. Bu hem ma‘nādur ol perdenün server-i kâ’ināta [30a] (1) görünmesi mekānī degil idi ya‘nī mekāndan berī idi.

Reften-i ān rāh zamānī ne-būd

Hāzret-i Resūl’ün şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ol yola gitmesi zamānī degil idi ya‘nī zamāndan berī idi. Bu hem ma‘nādur ol yola gidilmek zamānī degil idi ya‘nī zamāndan berī idi.

196 Her ke der-ān perde nazar-gāh yāft

Her kim ki ol perde de nazar-gāh buldı ya‘nī her kim ki lā-mekāna vuşūla (5) rāh¹⁶⁴ buldı.

Ez-cihet-i bī-cihetī rāh yāft

Ol lā-mekāna cihetsizlik cihetinden yol buldı. Hūlāşa-i kelām budur her kime ki cemāl-i ilāhīnün müşāhedesı müyesser oldu cihetsiz müyesser oldu zīrā Hakk sübhānehü ve ta‘ālā hāzreti celle şa’nühü emkenehü ve ezmenehü hūdūd u cihātdan bīrūn ü münezzehdür.

¹⁶³ -] A, S2: lāmekān cevher ü ‘arāzdan ‘ārīdūr pes çün ki server-i kâināt ‘alayhi afzalu’ş-şalavāt

¹⁶⁴ rāh] A:-

197 Küfr buved nefy-i şifâteş me-kün

Anuñ ya‘nî Hudâ-yı ‘azze ve cellnûñ şifâtını nefy eyleme zîrâ bu hâlet küfrdür. Dîn u diyânetden ‘uzlet eylemiş hidâyetden dūr u ‘ârî (10) Mu‘tezile tã’ifasına ta‘addüd-i şifâtdan ta‘addüd-i zât lâzım gelür diyü ziyâde hamaķat u sefâhetlerinden zât-ı bārîden şifâtı nefy eylerler. Ol tã’ifanuñ küfre mensûb bu maķûle nâ-ma‘ķûl kelemâtına hadd u ğâyet yokdur.

Cehl buved vaķf-ı cehâteş me-kün

Anı cehâta vaķf eyleme cehldür ya‘nî Hudâ-yı ‘azze ve cellnûñ ‘azze ismuhu cihâta tevaķķuf u ihtiyâcıvardur diyü aña cihât-i işbât eylemege sa‘î eyleme zîrâ bu hâlet cehldendür zîrâ cihât maķlûķdur ve her nesne ki (15) maķlûķdur Hudâ-yı ‘azze ve cell anlaruñ cemî‘ isinden münezzehdür.

198 Hest velîken ne muķarrer be-jây

Şekk ü reybsiz bir veche yaķın Hudâ-yı ‘azze ve cell mevcûddur zîrâ bu bî-pâyân mevcûdâtıñ vücûdı anuñ vücûd-i şerîfine ziyâde rûşen ü ķavî delîldür velîken Hudâ-yı ‘azze ve cell câ-yı u meķânda ķarâr idici degildür zîrâ cism ü cevher ü ‘arâz degildür.¹⁶⁵

Her ki ķunîn nîst ne-bâsed Hudâ-y

Lâ-cerem herkim ki böyle degildür o Hudâ-y olmaz zîrâ Hudâ-yı ‘azze ve cellnûñ cây u (20) meķândan bîrûn u münezzeh idügi ķavî delîllerle şâbit olmuşdur. Muķarrer ķarar idici ma‘nâsına ism-i fâ‘ildür bâb-ı tef‘ilden.

199 Dîd Muķammed ne be-ķeşmî diger

Server-i ķâ’inât ‘alayhi afzalu’s-şalavât [30b] (1) Hudâ-yı ‘azze ve celli gördi liken bir ğayri ķeşmle görmedi.

¹⁶⁵ zîrâ ... degildür] A: -

Belki be-dîn çeşm-i ser ân çeşm-i ser

Belki bu baş gözi ile gördi. Ol çeşm-i ser hülâşa-i kelâm budur ki hâzret-i Resûl şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem Hudâ-yı 'azze ve cellnün cemâl-i şerîfini bu çeşm-i zâhirle müşâhede eyledi çeşm-i bâtınla müşâhede eylemedi. Ân çeşm-i serden murâd server-i kâ'inât 'alayhi afzalu's-şalavât ve (5) anuñ çeşm-i sere teşbih olunduğı bu nükte-i eş'âr içündür ki çeşm-i ser maḥsûsâtı âşkâre müşâhede eylemege kâdir olduğı gibi hâzret-i Resûl şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem hem Hudâ-yı 'azze ve celli âşkâre görmege kâdir oldu. Çeşmi digerden murâd gönül gözidür ki müşâhede anuñla vaqı' olmadı.

200 Hord şarabî ki Hakk âmilhte

Cemâl-i ilâhî müşâhedesinün bezminde hâzret-i Resûl şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem ancılâyın bir şarâb nûş eyledi ki anı hâzret-i Hakk 'azze ismuḥu terbiye eylemiş ki murâd (10) 'aşk u muḥabbet ü esrâr u ma'rifetdür.

Cur'a-i ân der-dilhâ rihte

Ol şarâbuñ cur'asını hâzre-i Hakk 'azze ismuḥu bizüm ḡalbimize dökmüş Ve li'l-arz-ı min-ka'si'l-kirâmi naşibun¹⁶⁶ mısrâ'-i şânide mâ ki biz ma'nâsınadur murâd evliyâullâhdur ki ol 'aşk u muḥabbet ü esrâr u ma'rifet anlara ırşla vuşul bulmuşdur El-'ulemâ'u vereşetu'l-enbiyâ'¹⁶⁷ ki hadîş-i şerîfdür vereşeden murâd evliyâullâhdur ve evliyânuñ ekşeri şâ'ir olduğı içün evliyâ diyecek maḡalde şü'erâ dedi. Beyit:

201 Pîş ü pesi (15) best şaf-ı kibriyâ

Pes şü'erâ âmed ü pîş enbiyâ

Ve 'ulemâdan murâd evliyâ idüğüne anlaruñ ḡusni ḡâli vü aḡlâḡ-ı ḡamîdesi ve dünyâdan i'raz eyledikleri anlara şuhûd-i ḡâl meşâbesinde idüğü ziyâde rûşen ü zâhirdür. Bu hadîş-i

¹⁶⁶ "Cömertlerin kadehinden yerinde nasibi vardır." El-ḡalveti, İsmâil Hakkî, (?) Rûḡu'l-beyân, Beyrût: Dâru'l-fikr. S. 415.

¹⁶⁷ "Âlimler peygamberlerin vârisleridir." Aclûnî, İ, (2000), Keşfu'l-ḡafâ ve müzilu'l-ilbâs,(?) ,El-mektebetu'l-'aşriyye,Cilt 2, s. 60.

şerīfle hem bu ma‘nāya işāret vardır. İnne-li‘lāhi kunūzen fī-taḥti‘l-‘arşi mefātīhuhu elsinetu‘ş-şu‘arāi¹⁶⁸ve hem bu āyet-i kerīmeden bu ma‘nā zāhirdür. *İnnemā yaḥşe‘llāhe min-‘ibādih‘il-‘ulemā.* ¹⁶⁹

202 Luṭf-ı ezel tā-ebedeş hemnişin

Luṭf-ı ezel ebede degün (20) aña hemnişin ü qarīndür ya‘nī Ḥudā-yı ‘azze ve cellnün ‘azze ismuhu ezelī vü ebedī luṭfı hergiz andan dūr u cüdā olmaz.

Raḥmet-i Ḥaḳḳ nāz-keş ü nāzenin

Ḥaḳḳ sübhānehü ve ta‘ālā ḥazretiün raḥmeti nāzkeşdür. [31a] (1) Ū ki murād ḥazret-i Resūl’dür ‘aleyhi‘ş-şalātü ve’s-selām nāzenindür ya‘nī ḥazret-i Resūl’ün şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem murād-ı şerīfī her ne kadar bisyār ü bī-şümār olsa Ḥudā-yı ‘azze ve cellnün raḥmet ü faẓl u iḥsānı andan dirīğ olunmaz belki tamām murād-ı şerīfī üzre mebzūldür. Ḥazret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem Ḥudā-yı ‘azze ve cellnün ḥabibi olduğu i‘tibārle nāzenin lefzi ḥüb vāḳi‘ olmuşdur. (5) Nāz-keş nāz çekici ma‘nāsınadır ama bunda raḥmet-i dirīğ eylemeyici ma‘nāsınadır.

203 Leb be-şeker-ḥande bi-yāraste

Ḥabīb-i ekrem ḥazretleri şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem lebini şeker-ḥande ile tezyin eylemiş.

Ümmet-i ḥod-rā be-du‘ā ḥāste

Ḥudā-yı ‘azze ve cellden du‘ā ile kendünün ümmetini taleb eylemiş ya‘nī biz bī-çāre vü za‘īf ümmet için Ḥaḳḳ sübhānehü ve ta‘ālā ḥazretinden raḥmet ü mağfıret taleb eylemiş. Be-du‘ā da bā fī ma‘nāsına olmak cā’izdür.

¹⁶⁸ “Allāh’ın, Arş’ın altında hazineleri vardır. Bu hazinelerin anahtarları da şairlerin dilleridir.” <http://rasekhoon.net/article/print-102049.aspx>. 2/12/2016

¹⁶⁹ “Allah’a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar.” Fatir/ 28.

204 Himmeteş ez-genc tuvānger şude

Anuñ himmeti gencden ğanī olmuş.(10) Gencden murād kıurb u vişāl-i sübhānī vü müşāhede-i cemāl-i şamedānīdür ki enbiyādan bir nebiye müyesser olmamışdur.

Cümle-i maķşūd müyesser şude

Maķşūduñ cemī‘ isi aña müyesser olmuş ve cemī‘ murādına vuşul bulmuş.

205 Püşt kavīgeşte ez-ān bār-gāh

Rüy der-āverd be-dīn kār-gāh

Arķası kavī olmuş olduğı hālde ya‘ nī ziyāde hürmet vü ‘ izzet ü ‘ arz u vaķarla ol bārghādan bu kārghāa teveccüh eyledi ya‘ nī cenāb-i aħadiyyetden (15) yine bu ‘ āleme rücū‘ eyledi.

206 Z ‘ ān sefer-i ‘ aşķ be nāz āmede

Server-i kā ‘ ināt ‘ alayhi afzalu’ş-şalavāt ol ‘ aşķ seferinden nāz ü surūrula gelmiş.

Der-nefesi refte vü bāz-āmede

Hāzret-i Resūl şallallāhu ta‘ ālā ‘ aleyhi ve sellem bir nefesde lā-mekāna gitmiş ve andan yine bu ‘ āleme gelmiş murād budur ki bu mi‘ rāc-i şerīf egerçi cismānī idi liken Hūdā-yı ‘ azze ve cellnūñ fażl u ‘ ināyeti ile aķalla ķalīlū’z-zamānda bu ‘ ālemden lā-mekāna vuşul bulup lā-mekāndan yine bu ‘ āleme rücū‘ (20) eylemiş hattā geldiginde mübārek düşegi henüz ısı idi ve ‘ ālem-i ‘ ulvīye gitmege ķaşd u ‘ azm eylediginde mübārek dāmeni ile ābla memlū bir ibriķa ıokunub ibriķ yere düşmüş idi. Mi‘ rāc-ı şerīfden [31a] (1) rücū‘ idüp sa‘ ādet-ķānelerine geldiginde henüz ol ibriķden āb revān idi.

207 Ey suķanet mühr-i zebānhā-yi mā

Ey Hūdā-yı ‘ azze ve cellnūñ ķabībī senūñ kelām-ı laķīfūñ bizüm zebānlERMÜZÜñ mührİdür ya‘ nī senūñ laķīf kelām u vaşf-ı şerīfūñ bir nefes bizüm lisānlarımızdan dūr u cüdā olmaz.

Bû-yı tu cān- dārū-yı cānhā-yı mā

Senüñ rā'ihā-ı tayyibe vü (5) laṭif būyuñ bizüm cānlarımızuñ cān dārūsıdur ya' nî bize senden irişen rūḥānī rā'ihā-ı tayyibe vü ḥālet-i laṭife bizüm derd-mend cānlarmızıñ şifā virici dermānıdır. Cān-dārū dārū-yı cān taḳdīrindedür ve cānuñ dārū vü 'ilācı ma' nāsınadur ve cān- dārū ol dārūdur ki cāna be-her ḥāl andan devā vü dermān irişür. Ziyāde nāfi' olduğı için

208 Devr-i seḫā-rā be-tamāmī resān

Seḫānuñ devrini tamām u nihāyete irişdür (10) murād budur ki ey Ḥudā-yı 'azze ve cellnüñ ḥabibi çünki ḥalka bu dem cūd u luṭf u kerem gösterdüñ ki ümmetüñi Ḥudā-yı 'azze ve cellden taleb eyledüñ pes zāt-ı şerīfüne lā'ik olan budur ki anlaruñ zünüb ü ḳabāyeḫine iltifāt eylemeyüp kıyāmmetde anlara şefā' at eylesün.

Ḥatm-i suḫan-rā be-Nizāmī resān

Sözün ḫatmını Nizāmī'ye irişdür ya' nî esrār ü ma' ārif semtinden Nizāmī'ye bir ḥālet iḥsān eyle ki ol ḥālet sebebi ile ki cihānda andan (15) laṭif ü rengin dimege bir kimse ḳādir olmaya hem fi'l-ḫaḳiḳa nazm u şi'ir meydānında meydānında andan çābuk u şirīn-gūy ü bülend-pervāz bir şā'ir zuhūr bulmamışdur. Ma'lūm olaki cismānī mi'rāc-ı şerīf Receb ayınuñ yigirmi yedinci gecesinde vāḳi' olmuş 'alā vechü'l-yaḳīn bu ḫuşūşda her kimüñ şekkü reybi vardur anuñ imānı ḳavī degildür. Na't-i evvel der sitāyeş-i Seyyidi'l-mürselin şallallāhu ta'ālā 'aleyhi ve sellem

209 Şemse-i nüh mesned ü heft aḫterān

Ṭoḳuz mesnedüñ ve (20) yedi aḫterüñ şemsesi

Ḥatm-i rüsül ḫātem-i peygamberān

Resūllaruñ ḫatmī peygāamberlerüñ ḫātemi

210 Ahmed-i mürsel ki hîred hâk-ı üst

Ahmed mürseldür ki hîred anuñ hâkidür ya' nî 'aql ziyâde 'azîz ü şerîf iken [31b] (1) anuñ 'ulüvv ü kadrine vü 'azm-ı şânine nisbet hâk gibi h'âr u nâ-çîzdür.

Her dü cihân beste-i fitrâk-ı üst

Her iki cihân onun fitrâkına bağlanmışdur ya' nî iki 'âlemüñ hilkat u icâdına sebep olmuşdur ve iki 'âlemüñ halkı anuñ maḥkûmıdır. Bu beyitlerüñ ma' nâya muḥaṣṣılası bu vechledür. Hâzret-i Resûl şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem eşref-i maḥlûkat u ekrem-i mevcûdâtudur ve (5) Hâtemün'n-Nebiyîn'dür niteki bu ma' nâ bu âyet-i kerîmeden zâhirdür. *Mâ-kâne Muḥammedun ebâ eḥadim-mi'r-ricâlikum ve lâki'r-rasûl'ellâhi ve hâtem'en-nebiyyin*¹⁷⁰ ve andan soñra peygâmbere gelmez niteki bu hadîş-i şerîfden bu ma' nâ zâhir ü rûşendür. Lâ-nebiyye ba' di.¹⁷¹ heft aḥterândan murâd seb' a-yı seyyâredür. Erbâb-ı hîred taḳdîrinde olup ma' nâ bu vechle olmaḥ hem laṭîfdur. Erbâb-ı 'aql anuñ hâkidür ya' nî şıdk u ḥulûşla aña tâbi' olup cân u dilden anuñ (10) yolunda hâk gibi pest olmuşlardur.

211 Tâzeterin sünbül-i şahrâ-yi nâz

Hâbîb-i ekrem hâzretleri şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem nâz şahrâsınuñ hoş-bûy vü tâzerek sünbülidür ya' nî der-gâh-ı aḥadiyyet ü bârgâh-ı şameddiyyet nâzeninlerüñ cemî' isinden nâzenin ü serferâzdür zîrâ Hudâ-yı 'azze ve cellnün hâbîbidür.

Hâşterin gevher-i deryâ-yı râz

Râz deryâsınuñ hâşrek gevheridür ya' nî eşref-i kâ'inât u ekrem-i mevcûdâtudur ve 'ulûm-ı evvelîn ü âḥerîn aña zâhir ü rûşendür (15) ve esrâr ü râza andan ziyâde bir kimse vuşûl bulmamışdur.

¹⁷⁰ "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve nebilerin sonuncusudur." Ahzâb/ 40.

¹⁷¹ "Benden sonra peygamber yoktur" Bu hadisin tam şekli şöyledir: **Ente minni bi-menzileti Hârun'e min Musâ, ellâ innehu lâ-nebiyye ba' di**: "sen bana oranla Harun'un Musa'ya olan konumundasın şu farkla ki, benden sonra peygamber yoktur" Ebû 'abdullâh, İ M, (?), Sünen-i İbn-i Mâce, (?):Dâru İhyâ' i'l-kutubu'l-'arabiyyeh, s 45. h. no:121

212 Sünbül-i ü sünbüle-i rûz-tâb

Anuñ sünbüli rûz pertevlûdür ve rûzda rûşen ü zâhir olıcı sünbüledür ya‘nî sünbüle burcu egerçi nûrdandır ammâ hazret-i Resûl’ün şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem hoş-büy sünbüli bir sünbüledür ki rûzda hem rûşen ü zâhirdür ve Sünbüle burcuna gâlibdür zîrâ rûzda âfitâbuñ nûrı sebebi ile Sünbüle burcunuñ ve sâ’ir-i burûc u kevâkib nûrı zâhir olmaz ve hem Sünbüle burcu (20) tahte’ş-şîâ‘ da vâkı‘ olup maḥcûb u mestûr olmağla andan eşer-i nûr zuhûr bulmaz ama Ḥabîb-i ekrem hazretlerinüñ şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem sünbüli bir sünbüledür ki anuñ nûrı hergiz mestûr [32b] (1) ü pinhân olmaz gûyâ anuñ âfitâbdan enver mübârek cemâli âfitâba teşbîh olunmuşdur niteki ki hoş-büy gîsûsi sünbül ü sünbüleye teşbîh olunmuşdur zîrâ sünbül den murâd anuñ hoş-büy gîsûsıdır.

Gevher-i ü la‘lger-i âfitâb

Anuñ gevheri âfitâbuñ la‘lgeridür ya‘nî âfitâba la‘l-perverlik kuvvetini viricidir gûyâ sengüñ la‘l olması egerçi anuñ laṭîf gevherinüñ terbiye vü (5) perverişi iledür liken bu hâletden âfitâba hem bir hisse irişmişdür. Bu söz iddi‘ â-yidür. Gevherden murâd anuñ hezâr-bâr dürden laṭîf mübârek dışıdır zât-ı şerîfi degildir.

213 Ḥande-i hoş zân ne-zedi şekkereş

Anuñ dürrer-bâr lebi ol sebebeden hoş ḥande urmadı ya‘nî mübârek dişlerinüñ zâhir olmasını iktizâ eyler ḥande eylemedi.

Tâ-ne-bered âb-ı şedef gevheres

Tâ anuñ gevheri şedefüñ leṭâfetini iletmeye ya‘nî tâ anuñ dürr-i yetimden laṭîfrek dendânından şedefüñ içinde (10) olan dürr-i meknûn hacel olup qadr u i‘tibârı gitmeye. Şekerden murâd şîrîn kelâm lebidür. Gevherden murâd mübârek dışıdır.

214 Çün güher-i ü dil-i sengi ne-ḥest

Çünkü anuñ gevheri ki murâd mübârek dışıdır bir sengüñ gönlünü mecrûḥ eylemedi.

Seng çıra gevher-i ũ-rā şikest

Seng niçün anuñ gevherini şıdı zīrā Uḥud cenginde ‘ asker-i İslāma inhizām u ŝikest vāḳi‘ olmağla küffār-ı ḥāksār hücūm idüp anlaruñ içinden bir mel‘ ũn anuñ mübārek dehān bir tās urup anuñ gevherden (15) laṭif dişini ŝikest eyledi.

215 Ārī ez-āncā ki dil-i seng būd

Belī taşdan bu ḥālet ‘ aceb degildür zīrā ol cihetden ki taşuñ gönli yok idi.

Ḥuşki-yi sevdāş der-āheng būd

Anuñ sevdāsınuñ yübūseti қаşdda oldı ya‘ nī sengüñ ḳalbi sevdā sebebi ile yübūsete giriftār olmuş idi lā-cerem seng kendūsünüñ sevdā vü yübūseti def‘ eylemek içün Ḥabīb-i ekrem ḥazretleri şallallāhu ta‘ ālā ‘ aleyhi ve sellem la‘ lveş laṭif lebine vü gevher-veş ḥüb dendānına қаşd eyledi niteki mülūk ü (20) selāṭinüñ ‘ ādetidür ki sevdā vü yübūseti def‘ eylemek içün cevāhirle terkīb olunmuş müferriḥ ma‘ cūn peydā eylerler lā-cerem Server-i kā’ināt ‘ alayhi afzalu’ş-şalavāt kemāl-i kereminden sengüñ murādını ḥāşil eyledi. [33a] (1) Ba‘ zı maḥalde ḥuşk yaramız ḥuylu vü ḥuşkī yaramız ḥuyululuḳ ma‘ nāsına gelür.

216 Key şüdi ān seng müferriḥ girāy

Ol seng cevāhirden terkīb olunmuş müferriḥe қақан meyledici olurdı.

Ger ne-şüdi dürr-şiken ü la‘ l-sāy

Seng eger dürrī ŝikest idici vü la‘ li ezici olmasaydı ya‘ nī ol sengüñ dürr-şiken ü la‘ l-sāy olduğı müferriḥe meyli olduğı içündür tā ki anuñ (5) sebebi ile sevdā vü yübūsetden ḥalāş ola sengüñ dürr-şikenligi anuñ mübārek dişinüñ ŝikest olduğı i‘ tibārla vü la‘ l-sāylığı laṭif lebünüñ mecrūḥ olduğıdır. Single gūyā ikisinden müferriḥ terkīb ḥāşil oldı. Dürr-şiken ü la‘ l-sāy vaşf-ı terkībīdür.

217 Kerd cüdā seng-i melāmet-gereş

Gevheri ez-reh-guzer-i gevhereş

Anı melāmet idicinüñ taşu anuñ gevherinüñ rehguzerinden bir gevheri cüdā eyledi murād Uḥud cenginde bir kāfirün taşu sebebi ile (10) anuñ mübārek dehānından bir dişi çıkduğın iş‘ardur. Gevherden murād laṭif dendānıdur.

218 Yāft ferāḫī güher ez-dürc-i teng

Teng dürcden gevher süst buldı ya‘nī mübārek dehānında dendān ğayrı dendānla muḥkem şaklamış tırurken yeri teng idi çünki yerinden cüdā oldu bi’z-zarūreh anuñ yeri vüs‘at üzre olur. Dürc-i tengden murād mübārek dehānıdur.

Nīst ‘aceb zāden-i gevher zi-seng

Sengden gevherün tevellüdi ya‘nī zāhir olması ‘aceb degildür (15) zīrā la‘l ü yāḳūt u elmās taşdan ḥāşil olur. Bu ḥālet bu i‘tibārladur ki mübārek dehānından dendānı taşuñ zarbı ile şındı.¹⁷²

219 Sīm diyet būd meger seng-rā

Senge meger diyet için sīm lāzım idi.

K ‘āmed ü ḥast ān dehen-i teng-rā

Ki geldi ve ol teng dehānı mecrūḥ eyledi ya‘nī gūyā senge diyet için sīm lāzım olmuşdı gelüp anuñ gevherden laṭif dişini aldı. Diş bunda sīme teşbih olmuşdur ve bu ḥālet iddi‘a тариқи iledür ğaflet olunmaya (20) ḥast fi‘l-i māzidür mecrūḥ eyledi ma‘nāsına.

220 Her güheri ke ‘z dehen-i seng ḥast

Her bir güher ki sengüñ deheni vü derūnundan peydā vü ḥāşil oldu.

¹⁷² şındı] A,S2 ve S3: çıkıdı.

Bâ-lebeş ez-cümle-i dendân be-hâst

[33b] (1) Anuñ lebine nisbet anuñ dendânı behâ sengünün cümlesindendür ya‘ nî cihânda her güher ki hâşil u peydâ olur anuñ laţîf dendânına nisbet şey’-i alîldür niteki bu ma‘ nâya işâret olunur.

221 Gevher ü sengi ki zemîn kân-ı üst

Her bir gevher ü seng ki zemîn anuñ kân u ma‘ denidür.

Key diyet-i gevher-i dendân-ı üst

açan anuñ gevher gibi laţîf dendânının diyetidür ya‘ nî gevher gibi şerîf dendânına hiç bir (5) vechle diyet ü ‘avez olmak mümkün degildür zirâ on sekiz bin ‘âlem anuñ ‘aşına halk olunmuşdur. İm‘ân-i naar olunsa anuñ hak-ı pâyına hem kıymet ü behâ hâdden birün idügi zâhir olur.

222 Fet be-dendân diyeteş cân-kenân

Anuñ laţîf dendânının diyetine fet cân çekişerek ya‘ nî ziyâde elem ü hacâletden

Ez-bün-i dendân şüde dendân-kenân

Şıd u hulûşı cihetinden dendân-kenân olmuş ya‘ nî fet kendüsinden şâdır olan uşûrundan ötüri ziyâde ‘acz izhâr idüp (10) tamâm şermende olmuşdur. Ez-bün-i dendân râst u şaî u şıd u hulûşla ma‘ nâsınadır isti‘ mâl asebi ile cân-kenân ziyâde elem ü zamet çekici ma‘ nâsına isti‘ mâl asebi ile dendân-kenân efendisinin uzûruna gelüp i‘tizâr edici ma‘ nâsına isti‘ mâl asebei ile¹⁷³ kenânda kâf meftûhdur.

223 Çün dehen ez-seng be-unâbe şüst

Çünkü azret-i Resûl’ün şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem mübârek dehânı ana âlûde vü ar oldu melâmetgerün taşından bu hem vechdür çünkü azret-i (15) Resûl şallallâhu ta‘âlâ

¹⁷³ asebi ile ... asebei ile] A:-

‘aleyhi ve sellem melâmetgerün taşından mübârek dehânını kanla yudı ya‘ nî çünki mübârek dehânı kana ğark oldu.

Nâm-ı kerem kerd be-ḥod ber-dürüst

Cûd u kerem nâmını kendü üzre dürüst ü şâbit eyledi zîrâ *Raḥmete’l-li’l-‘âlemîn*¹⁷⁴ dür lâ-cerem belâlara şabr eyledi çünki ol taşdan mübârek dehanına zahm irişüp bir dişi çıkdı ve mübârek dehanı pür ḥûn oldu. Ziyâde kerem ü merḥametinden ol ḥâl de dedi. Allâhumme eġfer li-ḳavmî fe-innehum lâ-ya‘ lemûn.¹⁷⁵ Ğayrı peygâamberler (20) bunuñ gibi eḥvâlda bed-du‘â eylediler. Eşeddu’n-nâsi bilâen. El-enbiyâ’u şumme el-evliyâ şumme’l-emşelu fe’l-emşelu.¹⁷⁶ Egerçi cihânda enbiyâ vü evliyâ ḥalkdan bisyâr belâ görmüşler ve cefâ çekmişlerdür [34a] (1) ammâ¹⁷⁷ niteki bu ma‘nâ bu ḥadîş-i şerîfen zâhirdür. Mâ-ûziye nebiyyin mişli mâ- ûzîtu¹⁷⁸ Mısrâ‘:

*Belâ-yi ke’z ḥabîb âyed hezâreş merḥabâ güftem*¹⁷⁹

224 Ez-bün-i dendân kem-i dendân girift

Dendânı tek nuḳşân u in‘ idâmını bün-i dendân tutdı ya‘ nî Server-i kâ’inât ‘alayhi afzâlu’ş-şalavât ol ḥâletden perişân u bî-ḥuzûr olmadı belki şabr u taḥammül idüp anı cân ü dilden ḳabûl (5) eyledi zîrâ bu ḥâletün vuḳû‘ i degâh-ı Aḥediyyet’den idüğü aña ma‘lûm idi. Beyit:

¹⁷⁴ “Alemlere rahmet olarak gönderdik.” Enbiyâ/ 107.

¹⁷⁵

¹⁷⁶ “Musab b. Sa’d babası (r.a.)’den şöyle dediğini rivayet eder: Dedim ki “Ey Allah’ın Rasulü, hangi insanların imtihanı daha şiddetli olur?” Buyurdu ki: “Peygamberler, sonar evliyalar sonra (dereceleleriyle) onları takip edenler, sonra onları takip edenler. Hadisin tamı bu şekildedir: **Eyyu eşeddu’n-nâsi belâen. Ḳâle: El-enbiyâ’u şumme’l-emşelu fe’l-emşelu. Fe-izâ kâna’r-raculu şulbe’d-dîne yubteliye’r-reculu ‘alâ ḳadri dînihi fe-men şehune dînuhu şehune belâ’uhu ve men za’ufe dînuhu ze’ufe belâ’uhu.**” Musab b. Sa’d babası (r.a.)’den şöyle dediğini rivayet eder: Dedim ki “Ey Allah’ın Rasulü, hangi insanların imtihanı daha şiddetli olur?” Buyurdu ki: “Peygamberler, sonra (dereceleleriyle) onları takip edenler, sonra onları takip edenler. Kişi dini(ne bağılılığı) nispetinde imtihana uğrar. Dininde (bağılılığında) sapasağlam olursa imtihanı şiddetlenir, dininde gevşek olursa dinine göre imtihana uğrar.” Furûzânfer, B Z, Editor:Dāvudî, H (1381), Aḥâdiş u Ḳıssaş-ı Meşnevî, Tahrân: Amîr-kebîr. S. 344, 345.

¹⁷⁷ ammâ niteki] A, S2 ve S3: ammâ Ḥazret-i Resûl gibi şallallahu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem belâ görmemiş ve cefâ çekmemişlerdür niteki

¹⁷⁸ “Hiç peygamberin görmediği eziyetlere katlandım.” Hadisin tam şekli şöyledir: **Mâ ûziye eḥadun mâ ûzîtu fi-’l-lâhi** “Allah yolunda, hiç kimsenin görmediği eziyetlere katlandım.” Ebû Na‘îm, A, (1974), Ḥilyetu’l-evliyâ ve Ṭabaḳātu’l-aşfiyâ’, Mısır: Es-‘s-se‘âdeh, s. 333.

¹⁷⁹ “Sevgiliden gelen belayı beinlerce kez hoş geldin dedim.”

Tû-yı ki derd ü ğamet yâr-ı nâ-guzîr-i menest

*Cefâ vü her çi resed ez-tû dil-pezîr-i menest*¹⁸⁰

Dād be-şükrâne kem-i ân girift

Ol keremün kem ü nuķşānı şükrâneye virdi ya‘nî ol hâletden müte‘ellim ü rencide olup ol
taşı atan kâfire bed-du‘a eylemedi belki şabr idüp şükr eyledi.¹⁸¹

225 Z ‘arzû-yi dâste dendân güzâşt

Vâķi‘ olmuş kâr u (10) ârzûdan dendânını ķodı ya‘nî anı bir vechle ferâmûş eyledi ki gūyâ
hergiz aña bu hâlet vâķi‘ olmadı. Bu hâlet ol kerem ü luţf deryâsından ‘aceb degildür zirâ
Ĥudâ-yı ‘azze ve cell anuñ hâķķında *İnneke le-‘alâ ĥulukın ‘azîm*¹⁸² dedi. Mısrâ‘

Ke ‘z dü cihân hiç be-dendân ne-dâşt

Zirâ ĥazret-i Resûl şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem cihândan dîşi ile hiç nesne tutmadı
ya‘nî cihândan hiç bir nesneye meyl eylemedi vü ragbet göstermedi belki El-fakru fahri¹⁸³
deyüp iki cihândan (15) ferâġat u i‘râz eyledi. Dendân güzâşt terk ü ferâmûş eyledi
ma‘nâsınadır.

226 Der-şaf-ı nâ-verdgeh-i leşkeres

Anuñ yâ‘nî kendü leşkerünün ceng ü kıtâl vâķi‘ olan mahallinün şafında

Dest ‘alem bûd u zebân ĥanceres

Anuñ mübârek desti ‘alem idi ve laţîf zebânı ĥancer idi ya‘nî ziyâde şecâ‘atından ĥavf u
bâksız küffârle ceng eylerdi ve Ĥudâ-yı ‘azze ve cellden feth ü nuşret isterdi. Ĥazret-i

¹⁸⁰ “ Sen ki senin derdin ve kederin benim için olmazsa olmazdır; senden gelen sitem ve her ne varsa benim için hoşdur.”

¹⁸¹ belki ... eyledi.] S3: -

¹⁸² “Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.” Kalem/ 4.

¹⁸³ “Fakirlik iftiharımdır.” Hadisin tam şekli şöyledir: **El-fakru fahri ve bihi eftaĥaru** “Fakirlik iftiharımdır ve ben, onunla övünürüm.” Aclünî, İ , (2000), Keşfu’l-Ĥafâ ve müzilu’l-ilbâs,(?) ,El-mektebetu’l-‘aşriyye, s.102. H no:1835

‘Alî’den rażiallāha ta‘ālā ‘leyh rivāyet olunur ki dimişdür çün harb u kıtāl āteşi (20) ziyāde müştā‘il olsa Hāzret-i Resūla şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ilticā eylerdü. Dest ü zebāneş taqdiründe mübārek destünün ‘alem olmasından murād cengde dem-be-dem şemşirle küffār üzre hücūm u hamle idüp [34b] (1) anları katl u helāk eyledügidür. Laţif zebānı hançer olmasından murād Hudā-yı ‘azze ve cellden dem-be-dem cengde du‘ā idüp fetḥ ü nuşret taleb eyledügidür.¹⁸⁴ Nāverdgeh ceng maḥalli ma‘nāsınadır.

227 Hānçer-i ū sālhte dendān-nişār

Anuñ hançeri dendānını nişār eylemiş.

Hōş ne-büved hançer-i dendāne-dār

Zirā dendāne-dār hançer hoş u laţif olmaz murād budur ki çün anuñ zebān-ı şerīfi hançere (5) teşbih olunup dendān-ı şerīfi hem dendāneye teşbih olundu pes zebānına nisbet dendānı dendāne meşābesinde olur lā-cerem dendānını nişār eyledi tā ki ol hançer dendānesiz ola dendāne gedük ve dendāne-dār gedüklü ma‘nāsınadır bu beyitler ki dendān münāsebeti ile zıkr olunmuşdur. Be-ğāyet hūb vāki‘ olmuşdur.

228 İn heme çe tā-keremeş be-ngerend

Bu zıkr ü beyān olunan ve cemī‘-i vaşflarınadır tā anuñ keremine nazar eyleyeler ya‘nī anuñ zāt-ı şerīfi vü ḥuḳ-ı ‘aẓimi bir mertebededür ki anuñ (10) ‘ulüvv ü ḳadri vü ‘aẓm-ı ş’ani bir mertebededür ki bu ḳadar vaşfla anuñ keremi zāhir ü ma‘lūm olmaz.

Hār nehend ez-gül-i ū ber-horend

Zirā anuñ ednā keremi budur ki rencide vü müte’ellim olsun içün anuñ yoluna hār ḳorlar liken anuñ gülünden berirler ya‘nī Server-i kā’ināt ‘alayhi afzalu’ş-şalavāt anlardan cefā vü elem görür ve zişt u nā-ma‘ḳūl sözler istimā‘ eyler anuñ muḳābelesinde anlara luţf idüp kereminden hūb u laţif sözler söyler. Kullu enā’in yetereşşehu bi-mā fihi¹⁸⁵ murād budur ki mel‘ūn Ebū- Leheb’ün (15) ‘ūreti ziyāde ‘adāvetinden Hābīb-i ekrem ḥāzretlerinin yolına

¹⁸⁴ Laţif ... eyledügidür.] A: -

¹⁸⁵ “Küp içindekini sızdırır.” Sadri-niya, B (1380), Ferhang-i Masūrat-ı Mutūn-u ‘İrfānī, Tahran: Surūş, s. 378

bisyār Һar dökerdi Һabib-i ekrem Һazretleri müte'ezzi vü müte'ellim olsun için ammā Һazret şallallāhu ta'ālā 'aleyhi ve sellem bu cefāya şabr u taһammül idüp derdi hemsāyeliğ Һaqqı bu degildür ve hemsāyeler lā'ıq olan Һalet bu degildür ve cemī' -i Һuşuşda aña cefā idenler rıfķ u luṭf idüp vefā eylerdi.

229 Bāğ-ı pür ez-gül suҺan-ı Һār çist

Һazret-i faһr-i 'ālem şallallāhu ta'ālā 'aleyhi ve sellem gülden memlū vü pür bāğdur. Һāruñ sözi nedür (20) ya'nī Server-i kā'ināt 'alayhi afzalu's-şalavāt ki Һulķ-ı 'āzīm şāhibidür ve aһlāk-ı Һamīdeye Һod ber vech-i kemāl vuşul bulmuşdur Һiç mümkin midür ki anuñ zāt-ı şerifinde 'ayb u nuķşāndan [35a] (1) zerre kadar bir Һalet ola pes düşman anuñ Һaqqında bir nā-ma' kıl söz söylemeye nice kadir olur. Bu vech üzre Һardan murād düşmandur. Bu hem vechdür gülden memlū vü pür bāğa Һar sözinedür ya'nī bir bed-bāht ol bāğa Һarla memlū vü pürdür dese anuñ sözi Һiç bir vechle mesmū' ü maķbül olmaz ve anuñ ol sözden ol bāğa 'ucb u nuķşān irişmez. Bāğdan murād bunda Һazret-i Resulullah'dur 'aleyhi's- şalātü ve's-selām teşbih тариқи ile bāğ muzāf olmayup ma'nā bu vechle (5) olmağ hem laṭifdür. Bāğ-ı gülden memlū vü pür Һāruñ sözi nedür ve Һār sözi nedür.

Rişte pür ez-mühre düm-i mār çist

Rişte mühreden memlū vü pür düm-i mār nedür ya'nī düm-i mār u ejderuñ mühresi ki zehri def' idicidür. Düm-i mardan aña ne zarar ne nuķşān irişür. Ma'nā bu vechle olmağ hem mümkündür. Rişte mühreden memlū vü pür düm-i mār nedür ya'nī mühre-i māre nisbet düm-i mār lā-şeydür. Pes mührenüñ vücudı katında düm-i mārı zikr eylemek 'abeş ü beyhüde bir Һaletdür. Һulāşa-i kelām (10) budur ki Һabib-i ekrem Һazretleri şallallāhu ta'ālā 'aleyhi ve sellem Һalka nef'-i maḥz olduğı i'tibārle mühreye teşbih olunmuşdur lā-cerem herkes ki anda mühre-i mār ola aña zehirden zarar irişmedüğü gibi Һazret-i Resüle şallallāhu ta'ālā 'aleyhi ve sellem küffār-ı Һaksārüñ cefā vü ta'nından ziyān u nuķşān irişmez. Mühreden murād ejderhānuñ kafasında olan mühredür ki herkim de ola aña zehirden zarar u ziyān irişmez. Düm dāluñ zemmi ile kıyruğ ma'nāsınadır. Ba'zı kimse düm yerine dem oğur dāluñ fetḫi ile anuñ demi beste (15) olmağ üladur.

230 Tab‘-ı Nizāmī ki be-ū çün gülīst

Nizāmī’nün tab‘i ki anuñ sebebi ile bir gül gibidür ya‘nī ḥazret-i Resūle şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem muḥabbet ü mütābī‘ at eyledügi sebebeden ki Nizāmī’nün tab‘i gül gibi laṭīf u nāzīkdür.

Ber-gül-i ü nağz-nevā bülbülest

Anuñ güli üzre ya‘nī anuñ şad-hezār mertebe gülden laṭīf münevver ü mübārek cemālinuñ vaşında hoş-nevālu vü laṭīf terennümlü bir bülbüldür ya‘nī anı laṭīf elfāzla ziyāde vaşf u medḥ idicidür. Na‘ t-ı düvvüm der sitāyeş-i eşref-i (20) maḥlûkāt ‘alayhi afzalu’ş-şalavāt

231 Ey ten-i tu pāk-ter ez-cân-ı pāk

Ey Hudā-yı ‘azze ve cellnün ḥabībi senün cism-i laṭīfuñ cāndan pāk u laṭīfrekdür.

Rûh-ı tu perverde-i rûhî fedāk

Senün [35b] (1) rûhuñ rûhî fedāklar perverdesidür ya‘nī rûhlar senün rûh-ı şerīfünün fedāsıdır. Bir kimsenün bir kimseye ziyāde muḥabbeti olsa aña rûhî fedāka dır. Fedā fānuñ fethi ile fi‘l-i māzīdür.

232 Noқта-geh-i ḥāne-i raḥmet tü-ī

Raḥmet ḥānesinün noқта-gāhi sensin ya‘nī senün zāt-ı şerīfün *Raḥmete’l-li’l-‘ālemīn* olduĖuñ i‘tibārla ‘ālem-i ḥılkātuñ raḥmetine sebep sensin *Ve mā-erselnāke illā-raḥmete’l-li’l-‘ālemīn*.¹⁸⁶Noқта-gehde (5) geh gāhdan muḥaffedür maḥal u merkez ma‘nāsınadır.

Ḥāme-i pür nükte-i ḥikmet tü-ī

Ḥikmet nüktesi ile memlū vü pür-ḥāme sensin ya‘nī ehl-i İslām’uñ ma‘lūmı olan sübhānī ḥikmetlerün menba‘ u ser-çeşmesi sensin. Ba‘zı nüsaḥda ḥikmet yerine himmet vāḳi‘dür ki ma‘nā böyle olur himmet nüktesi ile memlū vü pür-ḥāme sensin ya‘nī cemī‘-i bülend-

¹⁸⁶“(Ey Muhammed!) Seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.” Enbiyā/ 107.

himmetsin lā-cerem iki cihānda senden ‘ālī- himmet bir kimse yokdur.

233 Rāh-revān-i seherī-rā tu māh

Seher vaktinde yola revān olan yolicılara sen (10) māhsın ya‘nī anlar senūn münevver cemālūn nūrūnūn pertevi sebebi ile yola revān olurlar. Rāh-revān seherīden murād evliyāullāh u meşāyiḥ u şuleḥādur ki seher-ḥızlardur murād budur ki anlarūn sülūki Ḥabīb-i ekrem ḥazretlerinūn aḳvāl u aḥvālına mütābī‘ at eyledükleri i‘tibārī iledür.

Yāvegiyān-ı ‘acemi-rā tu şāh

‘Aceme mensūb olan zāllu gümrāhlara şāh sensün zīrā ‘Araba ve ‘Arab’dan ḡayri cemī‘-i ṭavāyīfa peygāmbersin lā-cerem anlara lāzım olan budur ki senūn şer‘-i şerīfūne tābī‘ olup cān u dilden (15) senūn fermān-ı şerīfūne iṭā‘ at eyleyeler zīrā anlarūn hedāyete vuşul bulması saña tebe‘iyyeti sebebi iledür.

234 Reh be-tu pūyend ü tu der-dih neī

Egerçi yola senūn sebebüñ ile ilerler veliken sen yol virici degilsün zīrā anlarūn hidāyetden behre-ver olması saña tebe‘iyyet sebebi iledür ammā hidāyet idici sen degilsün belki Ḥaḳḳ sübhānehü ve ta‘ālā ḥazreti ‘azze ismuhu niteki bu ma‘nā bu āyet-i kerīmeden zāhirdür. *İnneke lā-tehdi men aḥbebbe ve lākinne ‘illāhe yehdi mey-yeşa’ ve huve a‘lemu bi’l-muhtedīn* ¹⁸⁷ ve bu āyet-i kerīmeden hem zāhirdür *Ve mā-kāne li-nefsīn en-tu ‘mine illā-bi-iznillāh.* ¹⁸⁸

Mehter-i dih ḥod tu vü der-dih neī

Egerçi yola senūn sebebüñle ilerlerler veliken sen yol dizici degilsün.¹⁸⁹ Köyün mehter u ḥākimi (20) sensün ve bu dem köyde degilsün ya‘nī egerçi kıyāmete degün cemī‘-i cihān ḥalḳına peygāmbersün līken elān cihānda degilsün belki bu cihāndan ol cihāna rıḥlet eylemişsün murād Server-i kā’ināt [36a] (1) ‘alayhi afzalu’ş-şalavāt vefātından soñra hem

¹⁸⁷ “Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola erdirtir. O doğru yola gelecekleri daha iyi bilir.” Kasas/ 56.

¹⁸⁸ “Allah’ın izni olmadıkça, hiçbir kimse iman edemez.” Yunus/ 100.

¹⁸⁹ Egerçi ... degilsün.] A: -

şer‘ -i şerîfî kıyâmete degün şâbit ü bâkî idügün iş‘ ârdur. Dih ki bunda kıyâya ma‘ nâsinadur murâd bu cihândür.

235 Çün tu kerîmân ki temâşâ künend

Sencileyin kerîmler temâşâ vü ziyâfet eylerler.

Reften-i tenhâ ne be-tenhâ künend

Tenhâ gitmek eylemezler belki kimselerle gitmek eylerler hûlâşa-i kelâm budur ki kerem şâhibi aşhâb-ı devlet çünki seyr ü (5) teferrüc ü ziyâfet için tedârik eyleyeler. ‘Adet-i kadîmdur ki aña yalnız gitmezler belki bir miqdâr kimse ile revân olurlar çünki cihânda senden kerîmrek bir kimse yokdur pes senün keremine lâ’îk olan budur ki Enni ebîtu ‘inde Rabbî yuṭ‘imunî ve yusḳînî¹⁹⁰ ḥasebince mi‘râc-i şerîfde ḥazretüne iḥsân olunan rûḥânî ni‘met ü mâ’ideden ḥavâşş-ı ümmetünden bisyâr kimseyi behre-ver eyleyesün niteki bu ma‘nâya işâret olunur.

236 Ber ser-i ân ḥ‘ân ki ruṭab ḥorde-i

Ol ḥ‘ânun başı üzre ki ruṭab yemişsin (10) ya‘nî şeb-i mi‘râcda ki müşâhede-i cemâl-i sübhânî vü esrâr-ı şamedânî vü kelimât-ı raḥmânîden behre-ver olmuşsun.

Ez-pey-i mâ zelle çi âverde-i

Ol ḥ‘ândan bizden ötri zelle vü ḥişşe ne getürmişsün zîrâ ḥavâşş-ı ümmetüne belki cemî‘-i ümmetüne ḥişşe vü pay lâzımdur ve aşhâb-i dil ḥod dimişlerdür. Tereke’z-zilleh min-ni‘meti’l-kerîm zillehu ve refe‘e’z-zille min-ni‘meti’l-le’îm zillehu.¹⁹¹ Sen ḥod kerîmsün pes senden be-herḥâl zille taleb eylerler. Ruṭab-ı tâze ḥurma.¹⁹²

237 Leb bi-güşâ tâ-heme şikker berend

¹⁹⁰ “Gerçekten ben Rabbimin indinde gecelerim, bana yedirir ve içirir.” Ebû Ya‘kûb, İ, (1991), Müsned İshâk Bin Râhûye, Medîne: Mektebetu’l-İmân, s. 463.

¹⁹¹ “Utangaç insan cömert kişinin bahşesinden utangaçlığı ve alçaklığını terk eder ama alçak insanın bahşesinden onun alçaklığı çöğalır ve daha da utangaç olur.”

¹⁹² Ruṭab-ı ... ḥurma.] A:-

Şîrîn leblerünle tekellüm eyle (15) tâ-cemî' -i müstemi' ler senün hayât-bağış kelimâtünden şeker eylediler ya' nî ziyâde zevk ü lezzete vuşul bulalar.

Z 'âb-i dehânet ruṭab-ı ter ḥorend

Senün dehânunun âbundan laṭîf u ter ü tâze ḥurmâ yiyerler ya' nî mübârek dehânünden tâze ḥurmâ gibi şîrîn ü laṭîf ḥukm-i raḥmânî vü nikât-i Ḳurânî vü rumûz u esrâr-ı yezdânî vü neşâyih-i rûḥânî-i istimâ' idüp müntefi' olalar ve ol mu' cizeye işâret olurnur ki ḥurmânun çekirdegini mübârek dehânının âbı ile ter idüp dikdi fi'l-ḥâl ruṭab virüp anda (20) ḥâzır olanlar yediler.

238 Ey şeb-i gîsû-yı tu rûz-i necât

Ḥudâ-yı 'azze ve cellnün ḥabibi senün şeb gibi siyâh gîsûvuñ rûz-ı necâtdur. *Ve'zzuḥâ ve'l-leyl*¹⁹³ Ḳurân-ı 'azîmde vardur zühâdan murâd Ḥabîb-i ekrem ḥazretlerinün [36b] (1) şallallâhu ta' âlâ 'aleyhi ve sellem âfitâbdan enver mübârek cemâlidür. Leylden murâd anuñ mu' atṭar u 'anberin gîsûsidür. Rûz-ı necâtla buna işâret vardur ki kıyâmetde Ḥudâ-yı 'azze ve cell anuñ hoş-bûy gîsûsınuñ her bir mû-yı muḳâbelesinde bî-şümâr 'aşanı dūzaḥdan âzâd eylese gerekdür.

Âteş-i sevdâ-yı tu âb-ı hayât

Senün sevdâ vü muḥabbetün âteşi âb-ı hayâtdur ya' nî saña muḥabbet idenler senün muḥabbetün sebebi ile ebedî (5) memât u 'azâba giriftâr olmağa sebep olan küfrden ḥalâş olup âḥiretde bâkî hayât u derecât-ı 'ulyâya vuşul bulurlar.

239 'Aql şüde şifte-i rû-yi tû

Ey ḥabîb-i Ḥudâ erbâb-ı 'aql senün münevver ü mübârek cemâlünün şifte vü dīvânesi olmuşdur zirâ mübârek cemâlün nebüvvet nûrî ile bir vehle münevverdir ki 'uḳalâ anuñ ḥayrânı olmuşdur murâd¹⁹⁴ Ḥabîb-i ekrem ḥazretlerinün şallallâhu ta' âlâ 'aleyhi ve sellem

¹⁹³ “Kuşluk vaktine andolsun- Geceye [andolsun].” Duhâ/ 1, 2.

¹⁹⁴ zirâ ... murâd] A:-

cemāl-i enverni ziyāde nūrāniyyet ü leṭāfetle vaşf u medḥ eyledüğün iş‘ ārdür. Erbāb-ı ‘aḳıl taḳdīrinde (10) olmaḳ ensebdür.

Silsile-i şiftegān mū-yı tü

Senūñ mūyuñ dīvānelerūñ zinciridür ya‘ nī zāhiri mecnūnlaruñ ‘ilācı zincirle olduğı gibi ḥubb-i dūnyā ve ta‘alluḳ-ı mā-sevā mecnūnlaruñ ‘ilāc u tīmārı senūñ zincir-veş mu‘anber gīsūvuñdur.

240 Şerḥ be-devr-i ḳameret bendeī

Ḳamer devrinde felek senūñ bir ‘abduñdur murād budur ki ḥazret-i Resūl’uñ şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem vücūda geldüğünü ve eflāk hem anuñ maḥkūmı olduğunu iş‘ār eyler.

Şubḥ zi-ḥurşīd-i ruḥat ḥandehī

Şubḥ bu leṭāfet u nūrāniyyetle (15) senūñ āfitāb gibi tābān ruḥundan bir ḥandedür ya‘ nī bir ḥande gibidür.

241 ‘Ālem-i ter dāmen-i ḥuşk ez-tu yāft

Ter ü nā-pāk ‘ālem-i ḥuşk u pāk dāmeni senden buldı ya‘ nī küfr ü bid‘et ü cehlle mülevves ü nā-pāk olmuş ‘ālem senūñ nübüvvet ü vücūd-i şerīfūñ sebebi ile anlardan pāk olup imān u İslām’la ziyāde leṭāfet buldı.

Nāf-i zemīn nāfe-i müşk ez-tu yāft

Zemīnūñ nāfini müşk nāfesini senden buldı ya‘ nī Mekke-i mükerreremenūñ müşerref ü maḳbūl-ı benī-Ādem olup ḥalk-ı ‘ālemūñ (20) kıblası Ka‘be-i mu‘azzamanuñ anda olmasına sebeb sen olmuşsun. Nāf-i zemīnden murād Mekke-i mükerremedür. Nāf ki göbek ma‘nāsınadur nāfeyi nisbet ḥūb vāḳı‘ olmuşdur.

242 Ez eşer-i ḥāk-ı tu müşkīn gubār

[37a] (1) Sen müşkīn gubārlunuñ ḥākınuñ eşerinden

Peyker-i ān kavm şüde müşk-bār

Ol kavimün peyker ü vücūdı müşk yağdırıcı olmuştur ya‘nî senün sebebüñle Mekke’nün halkına ziyāde ‘izzet ü şeref hâşil olmuştur.

243 Hāk-ı tu ez-bād-ı Süleymān bihest

Ey habīb-i Hudā senün hākuñ hazret-i Süleymān’uñ bādından ūlādur ya‘nî senün tevāzu‘ u fakruñ hazret-i Süleymān’uñ ‘aleyhi’s-selām saltanatından ūlādur (5) bu hem vechdur senün mübarek kademinün hāki Süleymān peygamberün taht u saltanatından ūlā vü laṭīfdür zīrā hazret-i Süleymān saltanat sebebi ile halk-ı ‘ālemün ahvālına meşgūl u muḳayyed oldu lîken sen hemān Hudā-yı ‘azze ve cellnün tā‘at u ‘ibādetine meşgūl u muḳayyed olduḳ.

Revze çi güyem ki zi-Rizvān bihest

Revzeñe ne diyeyim Rizvāndan ūlādur ya‘nî ravza-yı muṭahharuñ cennetden ūlā vü laṭīfdür derim zīrā cennet senün müḥabbetüne halk olunmuştur ve senün tūfeylündür. Rizvān (10) ki cennet kapucısıdur anuñ zıkrinden murād cennetdür.

244 Ka‘be ki seccāde-i tekbīr-i tust

Ka‘be ki senün tekbīrünün seccādesidür ya‘nî cihānda senün nübüvvet ü ‘izzet ü şerefün evvel anda zuhūr bulmuştur.

Ṭaşne-i cüllāb-i tebāşīr-i tust

Senün ṭabāşīr cüllābünün teşnesidür zīrā Ka‘be-i mu‘azzama server-i kā’ināt ‘alayhi afzalu’s-şalavāt vücūd-i şerīfi için vücūd bulmuştur. Ṭabāşīr bir dārūdur ki hafāḳan merezına ziyāde nāfi‘dür.

245 Tāc-ı tu vü taht-ı tu dāred cihān

Cihān senün tācuñı (15) vü senün tahtuñı tutar.

Taht zemīn āmed ü t̄ac āsumān

Zemīn taht u āsumān t̄ac geldi ya' nī zemīn ü āsumān u ehl-i zemīn ü āsumān senūñ fermān-ı şerīfünūñ maḥkūmıdır.

246 Sāye ne-dāri ki tūg nūr-ı mehi

Ey Ḥudā-yı 'azze ve cellnūñ ḥabībi sen sāye tutmazsın zīrā sen māhuñ nūrisun ya' nī māhuñ nūrunūñ sāyesi olmaduğı gibi senūñ zāt-i şerīfünūñ hem sāyesi yokdur zīrā nūr-ı maḥzsun.

Rev ki tu ḥod sāye-i nūr-i ilehī

Yūri ya' nī taḥkīk budur ki şekk ü reybsiz sen ḥod Allāhü ta'ālā celle şa'nühü nūruñ sāye vü eşrisin (20) ḥulāşā-i kelām budur ki ey eşref-i kâināt cemī'-i eşyā esmā'-i ilāhuñ maẓāhiridür ve sen Ḥaḫḫ sübhānehü ve ta'ālā ḥazretlerinūñ zāt-i pākınūñ maẓharisun bu ma' nā bu ḥadiş-i ḳudsiden zāhirdür. Ḥalaḫtuke li-eclî ve ḥalaḫtu'l-ḥalḫ li-eclik¹⁹⁵ [37b] (1) mışrā'-i evvelde bu ma' nā hem laṭīfdür. Sen sāye tutmazsın ya' nī sāye vü zılluñ yokdur zīrā büzürg ü 'aẓīm nūrsun bu vech üzre meh mīmūñ kesri iledür ki büzürg ü 'aẓīm ma' nāsınadur.

247 Çār 'alem rükn-i müsülmānīest

Dört sancaḫ müsülmānıluñ rüknıdır çār 'alemden murād çehār yār-ı güzīn ki dīn-i mübīn ve 'asker-i İslām'ūñ ḳuvvet ü nuşreti ve küffār üzre ğalebesi ve aḫkām-ı şerīfün ḥānesi çār yārdan ma' mūr (5) u müstaḥkem olmuşdur.

Penc du'ā nevbet-i sulṭānīest

Beş du'ā sulṭānıluñ nevbetidür. Penc du'ā dan murād beş vaḳit namāzdur ḥulāşā-i kelām budur ki 'askerūñ ictimā' u ḳuvveti ve ceng ü ḳitālda şebāt u ğalebesi 'alemlerle olduğı gibi dīn-i mübīnūñ ḳuvveti çahār yārladur ve beş vaḳit namāz pādīşāhların beş vaḳitde çalınan nevbeti meşābesindedür. Ey Ḥudā-yı 'azze ve cellnūñ ḥabībi sen ki sulṭānu'l-enbiyā

¹⁹⁵ “Seni kendim için yarattım ve yarattıklarımı senin için yarattım.” Hadisin doğru şekli şöyledir: “Ḥalaḫtu'-eşyā'e li-eclike ve ḥalaḫtuke li-eclî: Eşyaları senin için yarattım ve seni kendim için yarattım.” Sadriniā, 1380: 233.

ve'lmürselinsin çâr yâruñ çâr ' alem ve beş vaķit namâz pâdişâh beş vaķitde olan (10) nevbeti meşâbesindedür.

248 Hâk-ı zelîlân şüde gülşen be-tu

Zelîllerün hâkı senün sebebüñle gülşen olmuşdur ya' nî küfr ü cāhiliyyet sebebi ile hâk gibi ḥ'âr u bî-i' tibâr olan kimseler senün sebebüñle hidāyete vuşul bulup şeref-i İslāma müşerref olup ' azîz olmuşlardur.

Çeşm-i ' azîzân şüde rüşen be-tu

' Azîzlerün çeşmi senün sebebüñle rüşen olmuşdur ya' nî ' izzet ü şerefe senün sebebüñle vuşul bulmuşlardur.

249 Der-şedef-i şubh be-dest-i vefâ

Gâliye-i bû-yı tu sâyed şabâ

Bād-ı şabâ şubh şadefinde vefâ (15) eli ile senün gâliye gibi rā'ihā-i tayyibe ezer ya' nî bād-ı şabānuñ şubh vaķtinde hoş-būy olup her cānebe esdügi senün ' anberden laţif u hoş-būy rā'ihā-yi tayyibenün eşerindendür.

250 Lā-cerem āncā ki şabâ tâhte

Lā-cerem orada ki şabānuñ tek ü pūy eylemiş ya' nî esmiş.

Leşker-i ' anber ' alem endāhte

' Anber leşkeri ' alemini atmış ya' nî münhezim olmuş hūlāşa-i kelām budur ki ey Hudā-yı ' azze ve cellnün habîbi senün miskden aţib rā'ihā vü būyuñ ' anberün rā'ihāsından hoş-būyrekdür (20) lā-cerem ' anber hoş-būyluk da' vīsinden hacel olup ferāgat eylemişdür.

251 Tā-ķademet der-şeb-i gīsū-feşân

Tā senün mübārek ķademün gīsū-feşân şebde ya' nî layl-i muzlimde

Ber-ser-i gerdün şüde dāmen- keşān

[38a] (1) Felekūn başı üzre dāmen-keşān olmuşdur ya‘ nī ki sen ‘ izz ü nāzla felek üzre revān olmusun.

252 Pür zi-dürer geşte zi-tu dāmeneş

Anuñ dāmeni senüñ sebebüñden dürrlerden pür ve memlū olmuş bu kelām Ḥabīb-i ekrem ḥazretlerinüñ şallallāhu ta‘ ālā ‘ aleyhi ve sellem şeb-i mi‘ rācda felek-i şāmine guzer eyledügi i‘ tibārladur.

Hişteki zer sūze-i pīrāheneş

Hişteki zer anuñ pīrāheninüñ sūzesi olmuş. Hişteki zerden (5) murād bunda āfitābdur ki felekūn pīrāheninüñ sūzesi olmuşdur ya‘ nī āfitāb aña sūze meşābesinde olmuşdur ḥulāşa-i kelām budur ki ḥazret-i Resūl’uñ şallallāhu ta‘ ālā ‘ aleyhi ve sellem şeb-i mi‘ rācda felek üzre guzer eylediginde anuñ mübārek ḳademinüñ eşerinden dāmen-i felek pür dürr oldı ve pīrāhen-i felegüñ sūzesi güyā evvel bizden idi ammā anuñ mübārek ḳademinüñ eşerinden zerden oldı. Mışrā‘-i evvelde zıkr olunan dürrden murād felek-i şāminde olan şavābitdür ḥıştuñ (10) çār güşe bezdür ki gönlegüñ ḳoltuğı altına ḳorlar söze vaşla-yi teriz ma‘ nāsınadur. Dürer dürrüñ cem‘ idür.

253 Bū-yı ke ‘z -ān ‘ anber-i lerzān dehi

Ol lerzān u ḥareket idici ‘ anberden bir būy ki virürsin.

Ger be-dü ‘ ālem dehi erzān dehi

Farzān anı eger iki ‘ āleme viresen ücüz virürsin zīrā çünki sen Ḥudā-yı ‘ azze ve cellnüñ ḥabibisin pes senüñ mü‘ teber gīsūvuñdan zuhūr bulan rā’iḥa-yi tayyibe hiç şekk ü reybsiz iki cihāndan ūlādur (15) ba‘ zı nusaḥda būy yerine mūy vāḳi‘ dūr ammā mūy enseb idügi rüşen zāhirdür. ‘ Anber-i lerzāndan murād anuñ hoş-būy gīsūsidür.

254 Sidre ez-ārāyış-i şadtrat zihist

Senüñ şadruñ ārāyeşinden Sidre bir yoldur ya' nî ey Hudā-yı 'azze ve cellnün ħabibi sen ancılayın 'ālî-ķadir bir şāhib şadrsın ki Sidretü'l-Müntehā'ya vuşul bulmaq saña ķadr u şeref degildür zîrā 'ālem-i 'ulvi senüñ seyrāngāhuñ ve 'ālem-i ilāhî senüñ cevlangāhuñdur lâ-cerem Sidre senüñ maķarr u (20) şāhrāhuñdur.

'Aarş zi-ivān-i tu kürsî-gehîst

Senüñ ivānuñdan 'arş-ı 'azîm kürsî ķoncak bir maķaldir ya' nî 'arş-ı 'ālî senüñ celāl ü 'azm-i şānüne nisbet muĥtaşar bir maķaldir zîrā Hudā-yı [38b] (1) 'azze ve cellnün ħabibisin lâ-mekāna vuşul bulduñ ki 'arş-ı 'azîm aña nisbet bir zerre meşābesinde degildür. 'Arşa nisbet kürsînün zikri ħüb vāķi' olmuşdur.

255 Revzen-i cānet çü şevved şubĥ-tāb

Çünkü senüñ rūĥ-ı şerîfünün revzeni şubĥ-tāb ola ya' nî rūĥ-ı şerîfün çünkü tecellî idüp celāl ü cemāl 'arz eyleye.

Zerre büved 'arş der-ān āfitāb

Ol āfitābda 'arş (5) zerre olur zîrā 'arş-ı 'azîm senüñ rūĥ-ı şerîfünün ve nūr-ı laţîfunun ħaķîķatına nisbet zerre meşābesindedür zîrā 'arş u kürsî ve cemî'-i 'ālem senüñ nūr-ı mübînünden ħalk olunmuşdur pes bu i' tibārla senüñ rūĥ-ı şerîfüne nisbet 'arş bir zerredür belki zerreden hem kemter olur. Şubĥ-tāb nūr u rüşenlikde āfitāba ģalebe idici ma' nāsınadır. Āfitābdan murād anuñ rūĥ-ı şerîfidür liken hezār āfitāb aña nisbet zerre mesābesindedür.

256 Ger ne zi-şubĥ āyine bîrûn fütād

Eger şubĥ (10) sebebinden ayna taşra düşmeyeydi ya' nî eger āfitāb tulu' eylemeyeydi.

Nūr-ı tu ber-ĥāk-ı zemîn çün fütād

Senüñ nūruñ zemînün ĥākı üzre nice düşerdi ya' nî düşmezdi zîrā āfitābuñ nūrı ki ĥak üzre vāķi'dür senüñ nūrunun eşeridür murād bu olmaq hem mümkündür. Eger cemāl-i

Muhammedî şubh-i ezelden zühür bulmayup lâ-ta'ayyünde kalaydı ve hâkikat-ı Muhammediye ta'ayyün 'âlemine gelmeyeydi ve mevcûdât anuñ sebebi ile vücûd bulmayaydı anuñ nûr-ı şerîfî zemînüñ hâkî üzre (15) nice vâkı' olurdı ya'nî zemîn vücûd bulmazdı.

257 Ey dü cihân zîr-i zemîn ez-çei

Ey iki cihân ne sebebeden yerüñ altındasın ya'nî ey Hudâ-yı 'azze ve cellnün habîbi ki iki cihânüñ vücûduna ve iki cihândan maşşûd sensün ne sebebeden hâkuñ altında karar eylersün.

Genc neî hâk-nişîn ez-çei

Genc degilsün ne sebebeden hâk-nişîn ya'nî niçün hâkuñ altında karar eylersün. Bundan murâd iştiyâk ü taḥassür izhârıdır. Habîb-i ekrem ḥazretlerinüñ şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem âfitâbdan (20) enver mübârek cemâlünüñ müşâhede-i içündür.

258 Tâ-tu be-hâk enderî ey genc-i pâk

Ey pâk u laṭîf genc madem ki sen hâk içindesin.

Şarṭ büved genc sipurden be-hâk

Hâka genc teslim eylemek şarṭ u lâzımdur [39a] (1) ya'nî hâkuñ içinde genc defn eylemek lâzımdur.

259 Genc-i tu-râ faḫr-ı tu vîrâne bes

Senüñ gencine senüñ faḫruñ vîrâne kâfidür ya'nî sen genc gibisin ve senüñ faḫruñ vîrâne mesâbesindedür lâ-cerem genc vîrânede olduğı gibi saña faḫr lâzımdur.

Şem'-i tu-râ zıll-ı tu pervâne bes

Senüñ şem'üne senüñ zılluñ pervâne kâfidür ya'nî senüñ cemâlün şem'ine pervâne lâzım degildür zirâ senüñ münevver cemâlün şem'-i ilâhîdürlikten bu (5) şad-hezâr cân u dilden

senüñ muhibb ü müştāküñ Şem‘î-i haķiri Hudā-yı ‘azze ve cellnüñ ‘izzeti içün pervānelige kabûl eyle. Bu murāduñ huşûluna ümîdvārim. Luţf u keremüñ bî-pâyân olduğı içün

260 Çerh-i muķavves hedef-i rāh-i tust

Muķavves ve münḥani felek senüñ yolunuñ hedefidür bu hem vechdür Qavs burclu felek senüñ yolunuñ hedefidür ya‘ nî her bār ki felege ‘urûc eylemek isteyesin ‘urûc eylersün.

Çenber-i Delveş resen-i çāh-ı tust

Anuñ Devlünüñ çenberi çāhınuñ resenidür (5) zîrā haķikat i‘tibārî ile senüñ cennetden laţîf sa‘âdet-hānenüñ ‘uluv u şerefi eflāk ü ‘arş-ı ‘azîmden ziyādedür. Muķavves lafzı ile Qavs burcuna ve Delv lafzı ile Delv burcuna işāret olunur.

261 İn dü taraf-dār-ı sefid ü siyāh

Sefid ü siyāhüñ bu iki taraf-darı ya‘ nî māh u āfitāb birisi şebe ve birisi rûza göredür. Sefiden murād rûzdur ve siyāhdan murād şebdur.

Rāh-ı tu-rā peyk çü peykān-ı rāh

Yol peykleri gibi senüñ yolunuñ peykleri vardur murād āfitāb u māh hem ḥazret-i Resûl’üñ şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi (15) ve sellem maḥkûm u ḥidmetkārı idügün iş‘ārdür. Ba‘zı kimse mışrā‘-i evvele bu vechle ma‘nā virür. Bu iki taraf tutucu sefid ü siyāh bu vech üzre peykden murād rûz u şeb olur. Sefidden murād rûz ve siyāhdan murād şebdur bu vech bî-ma‘nā idügi rûşen-dillere ziyāde rûşen ü zāhirdür. Der-vech-i evvel i‘tibārî üzre taraf-dār muzāfdur.

262 ‘Aql şifā-cūy tabibeş tuī

‘Aql kendünüñ derd ü ‘illetine şifā taleb idicidür. Anuñ tabibi sensün zîrā egerçi ḥall-i müşkilāt u niẓām u intizām-ı kâ’ināt ve huşûl-ı murādāt ‘aķılla müyesser (20) olur liken çünkü anuñ aḥvālî Hudā-yı ‘azze ve cellnüñ ḥazret-i Resûl’üñ ‘aleyhi’s- şalātü ve’s-selām emr ü nehyine muḥālifola. O ‘aķıl ‘alil ü za‘îf olup anuñ ḥālâtı tarîķ-i şavābdan dūr olur ammā ey eşref-i mevcûdāt çünkü saña tebe‘iyyet eyleye [39b] (1) aña şifā ḥāşil olup ‘illet ü

za' fdan necât bulur lâ-cerem hükemâdan ol cemâ' at ki hâzret-i Resûl şallallâhu ta' âlâ 'aleyhi ve sellem iktidâ vü mutâba' at eylemediler vâdî-i zelâletde hayrân u ser-gerdân kalup uhrevî sa' âdet mahrûm oldılar.

Mâh sefer-sâz ü ğarîbeş tûî

Mâh sefer idicidür ve anuñ ğarîbi sensün. Ehl-i seferüñ ' âdetidür ki mâhuñ tulû' ina muntazır olurlar.(5) Anuñ nûrî ile yol rûşen olduğı için ve mâh kendüsi ki sefer tarîķi ile kendünün menâzilini ve on iki burcî kaç' idici ğarîbi sensün zîrâ anuñ bu kadar seyr ü seferi senin içündür ki saña vuşul bulup mübârek cemâlünü müşâhede eyleye.

263 Hîz u şeb-i muntazırân rûz kün

Cennetden latîf ravza-ı pür nûruñdan kalk ve muntazırlaruñ şebini rûz eyle ya' nî müştâklar ki cemâl-i şerîfünü göster ta ki cemâl-i şerîfünün müşâhedesi ile hubb-ı dünyâ ve ta' alluk-ı mâ-sevâdan halâş olup (10) der-gâh-ı ahadiyyete vuşul bulurlar.

Tab' -ı Nizâmî tarab-efrûz kün

Nizâmî'nün tab' ını tarab-efrûz eyle ya' nî cemâlün müşâhedesi ile anı ziyâde tarabnâk u şevknâk eyle.

Na' at-ı seyyüm der-sitâyeş-i Seyyidi'l-Enbiyâ'i ve'l-mürselin

264 Ey Medenî bürka' u Mekki niķâb

Ey Medenî bürka' lu ve Mekki niķâblu ya' nî ey Mekke-i mükerrermeden zühûr bulmuş ve Medîne-i münevverede medfûn olmuş.

Sâye-nişin çend buved âfitâb

Âfitâb niçeye dek sâye-nişin olur ya' nî sen ki âfitâb meşâbesindesün genc (15) gibi hâk içinde niçün münzevî vü pinhânsun.

Şeyh Nizâmî hazretlerinin bu hitâbgeri ki hazret-i Resûl şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem vâkı‘ olmuşdur anuñ âfitâbdan enver mübârek cemâlünün müşâhedesine şevk ü iştiyâkı zâ‘idü’l-vaşf oldığı içündür.

265 Ger mehi ez-mehr tu mû-yı ber-âr

Eger mâh iseñ sen mihr ü muhâbbetünden bir mûy getir.

Ve ‘r güli ez-bâğ tu bû-yı ber-âr

Veger gül iseñ sen bâğından bir bûy getir. Mihr ü bâğ muzâf olmayup ma‘nâ vechle olmak hem laîfdur. Eger mâh iseñ mihr ü muhâbbetden sen (20) bir mûy getir veger gül iseñ bâğdan sen bir bûy getir hûlâşa-i kelâm budur ki ey Hudâ-yı ‘azze ve cellnün habîbi çünki sen ‘âlem-i ilâhî-i âsmânînin mâhısın pes âfitâbdan enver cemâlünden bize bir pertev ihsân eyle [40a] (1) tâ ki anuñ sebebi ile kudûret ü kâsret qalbden hâlâş olup rûşen dillün müyesser ola ve çünki ‘âlem-i qudsuñ bâğınuñ gülisin pes rûhânî bir ra‘îha-yı tayyibe ihsân eyle ta ki anuñla bizüm rûhumuzuñ dimâğı mu‘aţtar ola

266 Muntazırân-râ be-leb âmed nefes

İntizâr u iştiyâk cihetinden muntazırlaruñ nefesi lebe geldi ya‘nî karîb oldu ki anlardan hayât ref‘ ola.

Ey zi-tu feryâd be-feryâd res

(5) Ey Hudâ-yı ‘azze ve cellnün habîbi feryâd senden ya‘nî senün firâkıñdan hezâr-derde giriftâr olduq bizüm feryâdımıza iriş ve bize destgîr ol ya‘nî mübârek cemâlünü ‘arz idüp bizi firâqdan hâlâş eyle.

267 Sû-yi ‘Acem rân me-nişîn der-‘Arab

Zerde-i rûz inek ü şebdîz-i şeb

‘Arab’da oturma işte zerde-i rûzı vü şebdîz-i şebi ‘Acem câneline sür ya‘nî rûz u şeb senün hükm ü fermânüñle mu‘tî‘ u münkâddür lâ-cerem senümrüñsiz rûz gidüp şeb gelmez ve şeb

guzer idüp rûz irişmez pes rûz u şeb (10) ‘Acem tarafına revân olup anı dağı feth eyleye. Zerde ki bunda sarı at ma‘nâsınadur rû aña teşbih olunmuşdur ve şebdiz ki siyâh at ma‘nâsınadur şebe teşbih olunmuşdur niteki bu beyitte şebdiz kara at ma‘nâsınadur. Beyit:

Şebdiz-i haş-ı dil-ber tozub tozub gelleden

Gülgün-i eşk-i ‘âşık tutup tutup yegilmez

Beyit-i meşrûhde bu vech hem laţîfdur. ‘Acem cânebine sür ‘Arab’da oturma işte zerede-i rûz u şebdiz-i şeb

268 Mülk-i nev ârây u cihân tâze kün

(15) Yeki mülk zînet it ve cihânı tâze eyle zirâ cihân zulm u bid‘atla memlû vü pür olup ehl-i cihân fışk u fesâda âlûde olmuşdur.

Her dü cihân-râ tu pür-âvâze kün

Her iki cihânı sen pür-âvâze eyle tâ ki her iki cihân senün nübüvvetünün şît ü şadâsı ile memlû vü pür olup halk râhat u huzûra irişe.

269 Sikke tu zen tâ-ümerâ kem zenend

Sikke-i sen ur tâ ümerâ sikke urmayalar ve sikke urmağ fikrinden fâriğ olalar.

Huṭbe tu ḥān tâ-ḥülefâ dem zenend

Huṭbeyi sen oḡu (20) tâ-ḥülefâ huṭbeden ferâğat idüp ḡāmūş olalar. Huṭbe-i evvel ḡalîfeler oḡurlardı şoñra ḡilâfet i‘tibârı ile ḡaṭibler oḡur oldılar. Dem zeden ve tem zeden ḡāmūş olmağ ma‘nâsınadur. [40b] (1)

270 Hāk-ı tu bû-yı be-vilâyet sipurd

Senün hâkuñ vilâyete bir bûy teslîm eyledi ya‘nî egerçi cihânda bir zamân qarâr idüp senden ‘âlemde eḥkâm-ı şerî‘at u aḥvâl-i ṭarîkat u esrâr-i ḥaḳîkat u âşâr-ı ‘ilm-i ledünden yâdigâr qaldı vü âşkâr olup ümmetün anlardan müntefî‘ oldı.

Bād-ı nifāk âmed ü ân bûy bürd

Lîken senden şonra nifāk yeli geldi ve ol bûyı iletıdi ya‘nî keşret nifāk sebebi ile eḥkâm-ı (5) şerî‘ata vü aḥvâl-i ṭarîkata vü esrâr-i ḥaḳîkata külli nuḳşân u iḥtilâl geldi. Anlaruñ ehli aḳalla ḳalîl olduğı içün hâkdan murâd vücûd-i şerîfleridür. Hāk zıkrı ile zât-ı pākı aḥlâḳ-ı zamîmenün cemî‘inden bi’l-küllîye pāk idüğüne işâret olunur. Beyit:

Ey birâder çü ‘âḳıbet hāk est

Hāk şev pîş ez-înke hāk şevî¹⁹⁶

271 Bâz keş in mesned ez-âsûdegân

Âsûdelerden bu mesnedi gerü çek ya‘nî ‘ayş u ‘işret ü nefsâni raḥat u huzûra giriftâr olup ‘adl u dâddan fâriğ ü ğâfil olan (10) mülûk ü selâṭinden ḥilâfet ü tâc ü taḥtî âl.

Ġusl deh in minber ez-âlûdegân

âlûdelerden bu minbere Ġusul vir ya‘nî minberi şehvet-perest ü fâsıḳ ḥaṭîblerden ḥalâş eyle. Ġusul bunda ğayz-i mü‘cemenün fetḥi iledür.

272 Hâne-i ğülend be-perdâzeşân

Anlar ğül ve şeyṭân ḥânesidür anları ḥâlî eyle ya‘nî anları ref‘ eyle zîrâ anlar ğül u şeyṭân gibi ḥalkı zâlalete irişdürürler.

¹⁹⁶ “ Ey kardeş! Sonun toprak olacaktır bu yüzden de toprak olmadan önce toprak ol. (ölmeden önce öl)”

Der-ğale-dān-ı ‘adem endāzeşān

Anları ‘adem ğalledānına at ya‘nī anları belki maḥv u nā-yāb (15) eyle.

273 Kem be-kün icrā ki ziyādet ḥorend

Anların icrāsını kem ve ref‘ eyle zīrā ḥaḳlarından ziyāde yerler ve ḥıyānetleri zāhir ü muḳarrardur ya‘nī beytū’l-māldan kendülerün ḥaḳkı olan icrādan ziyāde alurlar.

Ḥāş kün aḳṭā‘ ki ğāretgerend

Anlar taşarruf eylediği ze‘āmet ü tīmārı ḥāş eyle zīrā anlar ğāret ü yaǧmā idicilerdür ya‘nī anı anlardan ref‘ eyle kimbunda ve bunun gibi maḥallerde nefī ma‘nāsınadır. İḳṭā‘ ze‘āmet ü tīmār ma‘nāsınadır.

274 Mā heme sicmīm ü be-yā cān tu bāş

(20) Biz cemī‘en cismiz sen gel bize cān ol zīrā sensiz biz mürde meşābesinde iyiz.

Mā heme dīvīm Süleymān tu bāş

Biz cemī‘en dīviz sen Süleymān ol ya‘nī Süleymān peygamber ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhi’s-selām [41a] (1) dīvleri zabṭ eylediği gibi sen hem gelüp bizi zabṭ eyle tā ki şeyṭān der-ğāh-ı eḥadiyyetden merdūd olduğu gibi biz hem sensiz bārgāh-ı eḥadiyyetden dūr u cüdā olmayalım. Ennāsu nuḥāsun ekşeruhum’n-nuḥās¹⁹⁷ḥasebince ḥalḳuñ ekşeri dīv u şeyṭān meşābesindedür ḥuşūsen bu zamānda ki ḥalḳ-ı ‘ālem nice idüğü vaşf u beyāndan bīründür.

275 Şeḥne tuī ḳāfile tenhā çirāst

Ḳāfilenüñ (5) ḥāfız u re’īsi sensün ḳāfile niçün tenhādür. Bu hem ma‘nādur ḳāfilenüñ seyyid ü ḥāfızı sensin ḳāfile tenhā niçündür.¹⁹⁸

¹⁹⁷ İnsanların kaliteleri çeşitlidir ve çoğu da bakırdandır.

¹⁹⁸ Bu ... niçündür.] S2:-

Qalb tu dāri ‘ālem incā çirāst

Qalbi sen tütarsın ‘ālem niçün bundadur. Sen hōd ‘ālemden dūr u cüdā olmaq hālāf-i ‘ādetdür.

276 Ez-ṭarafī raḥne-i dīn mī-künend

Nifāḫ ü bid‘ at ehli bir ṭarafdan dīne raḥne eylerler ya‘nī anlaruñ nifāḫ u bed-baḥtlığı sebebi ile dīn-i mübīne külli nuḫṣān u ḥalel irişmişdür.

V ‘ez diger eṭrāf kemīn mī-künend

Ve gayri ṭaraflardan (10) kemīn eylerler ya‘nī bid‘ atı ḥālāt u ḥilāf-i zāhir te‘vīlāt peydā eylerler lā-cerem anlardan dīn-i mübīne ziyān ü nuḫṣān irişmişdür.

277 Yā ‘Alī-i der-ṣaf-ı meydān firist

Pes ey Hūdā-yı ‘azze ve cellnūñ ḥabībi ol bid‘ at-perest bed-baḥt ṭā’ifa-i ref‘ idüp dīn-i mübīni işlāḥ eylemek içün bir ‘Alī meydānuñ ṣaffına günder ya‘nī cihānda ‘Alī-sīret bir kimseyi zuḥūra getir tā ki ol ṭā’ifayı ref‘ idüp dīn-i mübīne külli revnaḫ u leṭāfet vire.

Yā ‘Ömerī ber-ser-i şeyṭān firist

Yā (15) hōd bir ‘Ömer’i şeyṭānuñ başı üzere gönder ya‘nī cihānda ‘Ömer-sīret bir kimseyi ihtiyār tā ki şeyṭān-şifat mülḥid ü zındıḫ u rāfizīnuñ üzerine ḥavāle olup dīn-i mübīnden anlaruñ zararını ref‘ eyleye ḥazret -i ‘Ömer rażīallāha ta‘ālā ‘anhu şeyṭān sāyesini görse ḫar āfitābuñ ḫarāretinden nice erirse şeyṭān ancılayın erirdi ve yolda giderken ḥazret -i ‘Ömere rażīallāha ta‘ālā ‘anhu rast gelse şeyṭān ḫavfindan fi’l-ḫāl oradan rücū‘ idüp firār eylerdi.

278 Şeb be-ser-i mäh-ı Yemānī der-ār

(20) Şebi mäh-ı Yemānī ṭarafına götür ya‘nī şeb gibi siyāḫ ‘anberden ḫoş-būy gīsūvuñı āfitābdan enver ruḫuñ cānebine götür niteki ḫāl-ı ḫayātuñda bu ḫālet ‘ādetüñ idi.

Ser çü meh ez-bürd-i yemānī der-ār

Bürd-i Yemānī'den [41b] (1) mübârek başuñı kaldır ve mezâr-ı şerîfünden çıkup bu 'âleme gel. Şebden murād anuñ 'anberden laţîf u hoş-bûyrek gîsûsıdur. Mâh-ı Yemānī'den murād anuñ hezâr bâr âfîtabdan hûb ü enver cemâl-i şerîfidür.

279 Bâ-dü se der-bend-i kemer-bend bâş

İki üç kimse ile kemerbend ü ittifâk kaydında ol ya' nî şer' -i şerîfe irişen nuşşân u halalı ref' eylemek içün dînî kavî bir kaç kimse ile ittifâk eyle. (5)

Kemzen-i ĩn kemzede-i çend bâş

Bu bir kaç kemzedenüñ kem zeni ol ya' nî şer' -i şerîfe halal virmege sa' i eyler ehl-i bid' atı ref' ü helâk eyle. Kemzedededen murād ehl-i bid' atdur.

280 Pânşad u pencâh bes eyyâm-ı h'âb

H'âbuñ eyyâm ü müddeti beş yüz elli yıl kâfidür ya' nî bu kadar zamân ki h'âbda sen yeter. Bu kitâp ol târîhda te'lîf olunduğına işâret olunur.

Rûz bülend est be-meclis şitâb

Gün yüksekdür meclise yürü ya' nî bu huşuşuñ huşulı eger murād-ı şerîfün olursa rûz u zamânda (10) tamâm vüs'at vardur.

281 Hîz ü bi-fermây Serâfil-râ

Bâd demîden dü se qandîl-râ

Mezâr-ı şerîfünden kalk u İsrâfil ile iki üç qandile şûri feth eylemek buyur ya' nî İsrâfil'e emr eyle tâ şûrı nefh idüp eflâkı pâre pâre eyleye. Demîden ki nefh eylemek ma' nâsınadur andan murād nefhe-i ũlâdur. Dü se qandîlden murād eflâkdür.

282 H̄alvetī-i perde-i esrār şev

Esrār perdesinüñ h̄alvetisi ol ya‘nī esrār-i ilāhiye hemān sen mahrem ol.

Mā heme h̄uftīm tu bīdār bāş

Biz cemī‘ en uyuduķ sen bīdār ol (15) murād kıyāmetde h̄azret-i Resūl’den şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem evvel kabirden bir kimse kalkmaduđın iş‘ārdür.

283 Z ‘āfet-i ĩn h̄āne-i āfet-peżīr

Bu āfet ü fenā kabul idici h̄āne-i āfet ü nekbetden

Dest ber-āver heme-rā dest-gīr

Mübārek destüñi kıaldur ve uzat cemī‘ imizüñ elini tūt tā ki bu cihānüñ nekbet ü āfetinden h̄alāş müyesser eyle. H̄āneden murād bu cihāndur.

284 Her çi rızā-yı tu be-cüz rāst nīst

Her nesne ki senüñ rızāndur rāstdan ğayri degildür ya‘nī cemī‘-i h̄uşūşda senüñ (20) rızāñ maķbūl u laţīfdur zīrā senüñ rızā-yı şerīfūñ H̄udā-yı ‘azze ve cellnūñ rızā-yı şerīfidür.

Bā-tu kesī-rā ser-i vā-h̄āst nīst

Bir kimsenüñ senüñ muķābele ü mücādele hevesi vü mecālı yoķdur ya‘nī hiç kimsenüñ i‘tirāz ü mu‘ārızaya kıdret ü iķtidārı yoķdur [42a] (1) zīrā senüñ mişl ü nażīruñ yoķdur ve hem her ne ki senden şādır olur h̄aķīķatda H̄aķķ sübhānehü ve ta‘ālā h̄azretinden şādır olunmuş gibidür. *Mā-rameyte iz-rameyte ve-lakinne-llāhe ramā.*¹⁹⁹ āyetinden bu ma‘nā rüşendür.

¹⁹⁹ “Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.” Enfāl/ 17.

285 Ger nazar ez-rāh-ı ‘ināyet küñi

Eger ‘ināyet yolından nazar eylesün ya‘nî cihān hālkına eger ‘ayn-i ‘ināyetle nazar eylesün

Cümle mühimmāt kifāyet küñi

(5) Cihān hālkının cemī‘-i mühimlerine kifāyet eylersün lâ-cerem anların her iki ‘ālemde olan murādātı hāşil olup ihtiyāc ‘arz eylemekden hālāş olurlar.

286 Dā’ire bi-nmāy be-engüşt-i dest

Mübārek destünün barmağı ile dā’ire göster.

Tābe-tu baḥşīde şevēd her çi hest

Tā her nesne ki vardır saña iḥsān olunmuş ola zīrā Ḥudā-yı ‘azze ve cellnün ḥabībisin pes her ne ki murād-ı şerīfündür be-her hāl hāşil olur zīrā Ḥudā-yı ‘azze ve cellnün bī-pāyān luṭf u keremine nisbet cemī‘-i mevcūdāt bir zerre meşābesinde degildür. (10)

287 Bā-tu taşarruf ke küned vakt-i kār

Ey eşref-i mevcūdāt kār u şefā‘at vaktinde saña kim taşarruf eyler.

Ez pey-i āmürziş-i muştī ḡubār

Bir avuç ḡubāruñ maḡfiretinden ötüri ya‘nî cemī‘-i insān ki bir avuç ḥākdan hālk olunmuşdur anlara şefā‘at eylemek murād-ı şerīfün olsa bu ḥuşūşda saña kim muḳābele ü mu‘ārızā eylemege kādır olur ḥālbuki cemī‘-i insān Ḥaḳḳ sübhānehü ve ta‘ālā ḥazretinün ‘āzamet ü kibriyāsına nisbet ve senün ‘azm-ı şān u ‘ulüvv-ü himmetüne bir avuç ḡubārdan hem nā-çizrekdür belki zerre ḡubār meşābesindedür. (15)

288 Ez-tu yekī ḥırķa ber-endāhten

Ey Ḥabīb-i Ḥudā-yı ‘azze ve cell senden bir kere tecellī vü ‘raḫ-ı cemāl eylemek.

V 'ez dü cihân hırka der-endâhten

Ve iki cihândan üzerinden hırkasını atmak ya' nî mübârek cemâlünün müşâhedeşi şevkinden hırkadan 'uryân olup rakş u semâ' eylemek hülâşa-i kelâm budur ki sen ki tecellî idüp mübârek cemâlünü 'arz eylesün iki cihânun halkı âfitâbdan enver mübârek cemâlünü müşâhede eyleyeler şevklerinden rakş u semâ' eylerler.

289 Mağz-ı Nizâmî ki hevâ-cû-yı tust

(20) Nizâmî'nün mağz u dimâğı ki senün hevâcûyundur ya' nî cân u dilden senün tâlîb ü muhibbündür.

Zinde dil ez-ğâliye-i bû-yı tust

Senün ğâliye râ'ihâlu bûyundan zinde dildir.

290 Ez-nefeset bû-yı vefâ-yı be-bağş

[42b] (1) Hayat-bağş mübârek nefesünden Nizâmî'ye bir vefâ râ'ihâsını bağışla tâ ki anuñ sebebi ile vefâda şâbit-kâdem ola.

Mülk-i Ferîdün be-gedâ-yı bi-bağş

Ferîdün'un mülkünü bir gedâya bağışla ya' nî senün mübârek nefesünden bir vefâ râ'ihâsı Ferîdün'un mülk ü saltanatı meşâbesindedür belki hezâr bâr andan ûlâ u şerîfdür zîrâ mülk-i Ferîdün fânîdur ammâ server-i kâ' inâtdan irişen bir bû-yı vefâ bâķîdur zîrâ anuñ menâfe' i (5) âhiretde zâhir olur.

Na't-ı çihârüm der-fazîlet-i Server-i kâ' inât 'alayhi afzâlu'ş-şalavât ber-cemî'-i enbiyâ vü mürselîn.

291 Ey güher-i t̄ac-ı firistendigān

Ey mürselerüñ t̄acunuñ gevheri ya‘nī ey mürsel peygāmblerüñ efzal u eşrefi. Güherden murād bunda server-i k̄ā’inātdür şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ki Seyyidi’l-Mürselin’dür.

T̄ac dih-i gevher-i āzādigān

Ey āzādelerüñ vücūd ü z̄ātına t̄ac verici ya‘nī ey enbiyā vü mürselinüñ nübüvvetine sebep olıcı āzādigāndan murād enbiyā vü mürselindür ki anlaruñ nübüvvetine sebep h̄azret-i Resūl olmuşdur ‘aleyhi’ş- şalātü ve’s-selām bu ma‘nā (10) bu h̄adiş-i k̄udsīdan z̄āhirdür. Levlāk levlāk lemā-h̄alaqtu’l-eflāk²⁰⁰mısrā‘-i evvelde olan t̄ac lafzı muzāfdür ve andan murād nübüvvetdür muzāf degildür diyen kimse anuñ ma‘nāsından ġāfil ü bī-h̄aberdür ammā mısrā‘-i şānide olan t̄ac lafzı muzāf degildür.

292 Her çi zi-bīgāne vü hayl-ı tüend

Her ne ki ecnebiden ve senüñ hayl u cemā‘ atüñdendür.

Cümle der-īn h̄āne t̄ufeyl-i tüend

Cemī‘ en bu h̄ānede senüñ t̄ufeylündür ya‘nī cemī‘-i h̄alk-ı ‘ālem eger mümin veger kāfirdür senüñ ‘aşk u vücūdüñ sebebi iledür (15) vücūd bulmuşlardur. Bīgānelerden murād ehl-i küfr ü nifākdur. Cemī‘-i mevcūdāt anuñ ‘aşkı sebebi ile vücūd bulduğı bu h̄adişiden rüşen ü z̄āhirdür. Levlāk levlāk lemā-h̄alaqtu’l-eflāk²⁰¹ h̄āneden murād bu ‘ālemdür.

293 Evvel-i beyit er çi be-nām-ı tu best

Beytün evveli egerçi senüñ nām-ı şerīfüne bağlandı ya‘nī mevcūdātuñ vücūdına sebep sen olduñ z̄irā cemī‘ i senden evvel senüñ nūr-ı mübīnüñ ve rûh-ı şerīfün h̄alk olunmuşdur.

²⁰⁰ “Sen olmasaydın, sen olmasaydın, Ben âlemi yaratmazdım.” Aclünî, İ, (2000), Keşfu’l-Hafā ve müzilu’l-ilbās,(?) ,El-mektebetu’l-‘aşriyye, S.192. H. no:2123

²⁰¹ “Sen olmasaydın, sen olmasaydın, Ben âlemi yaratmazdım.” Aclünî, İ, (2000), Keşfu’l-Hafā ve müzilu’l-ilbās,(?) ,El-mektebetu’l-‘aşriyye, S.192. H. no:2123

Hüküm-i tu çün kâfiye âhir nişest

Liken senün hükümün kâfiye gibi âhir vâki' oldı ya' nî redîfden (20) kaç'-i nazar kâfiye beytünün âhirinde vâki' olduğu gibi senün şûri vücūd-ı şerîfün ve cemî'-i huşûşda senün Hudâ-yı 'azze ve cellnün emr-i şerîfine muvâfık-i hüküm ü hükümetün cemî'-i enbiyâdan sonra vâki' oldı [43a] (1) ve mevcûdât senün sebebüñle vücūd ü nizâm ü intizâm buldı. Ebyât kavâfi sebebi ile vücūd bulduğı gibi redîf egerçi kâfiyeden sonra vâki' olur liken redîf nâdir vâki' olup fazla meşâbesinde vâki' olduğu için hüküm-i 'ademde i' tibârı olundı.

294 İn dih-i vîrân çü işâret resîd

Ez-tu vü âdem be-' imâret resîd

Hudâ-yı 'azze ve cellden celle şa'nühü çünkü işâret (5) ü fermân irişdi. Bu vîrân köy ki murâd bu fânî cihândür senden ve hâzret-i Âdem'den 'imârete irişdi zirâ Hudâ-yı 'azze ve cellnün habîbi bu cihânun vücūdına ve hem 'imâretine sen sebep olduñ ve hâzret-i Âdem 'aleyhi's-selâm hemân şûri 'imâretine sebep oldı.

295 Ānçi be-dü hâne nev-âyîn buved

Ol nesne ki hâne anuñla müzeyyen ü tamâm olur.

Hışt-ı pesîn v 'ân-i nuhustîn buved

Şoñrakı kerpiç ve ol evvelki kerpiçdür. Hışt-ı pesînden murâd şûri i' tibârı ile hâzret-i Resûl'dür şallallâhu ta'âlâ (10) 'aleyhi ve sellem hışt-ı nuhustînden murâd hâzret-i Âdem'dür 'aleyhi's-selâm olmak hem laţîfdur. Hışt bunda kerpiç ma' nâsına dur.

296 Âdem ü Nüh-ı ne bih ez-her düî

Ey Hudâ-yı 'azze ve cellnün habîbi egerçi hâzret-i Âdem ve Nüh 'aleyhimü's-selâm degilsün liken 'ulüvv-ü kâdr u 'azm-ı şân i' tibârı ile her ikisinden efzâl u ülâdur.

Mürsele-i yek gireh (15) ez-her düî

Ammâ her ikisinden bir girihüñ mürselesisüñ ya‘nî zât-ı şerîfün evvel anlaruñ şulbundan ve anlardan şoñra bisyâr şerîf ü hesîb ü nesîb kimselerün şulbundan bu ‘âlemde vücûd ü zühûr bulmuşdur.

297 Âdem ez-ân dâne çü şüd heyza-dâr

Çünkü hâzret-i Âdem’ün ‘lâ nebiyyinâ ve ‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selâm ol dânedden heyza-dâr oldu ya‘nî imtilâ marazına giriftâr oldu murâd budur ki çün cennetde yedügi gendüm sebebi ile andan ‘işyân şâdır olup anuñ ‘arâz u vaķârına külli nuķşân irişdi.(20)

Gülşiker-i tevbe şüdeş hoş-güvâr

Tevbe gülşikeri aña hoş-güvâr u nâfi‘ oldu ya‘nî heyza marazına giriftâr olan kimseye gülşikerden dermân ü şifâ irişdügi gibi tevbe hem anuñ haķâ vü ‘işyânınuñ [43b] (1) ‘afvına ve tekâr anuñ ictibâ vü qabûluna sebeb oldu. Heyza imtilâ marazı ma‘nâsınadır. *Summe’ctebahu rabbuhu fe-tâbe ‘aleyhi ve hedâ*²⁰²

298 Tevbe-i dil der-çemenes bû-yı tust

Cennetde anuñ gönlünüñ tevbesi ey Raķmeten lil‘ âlemin senüñ büyükdür.

Gülşikereş hâk-ı ser-i kû-yı tust

Anuñ gülşikeri senüñ kûyunuñ hâkıdır hulâşa-i kelâm budur ki hâzret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâm buğday yemegi ihtiyâr eyledi tâ ki cennetden çıkup dünyâya (5) gelüp andan tenâsül ü tevâlüd tarîķi ile server-i kâ’inât ‘alayhi afzâlu’s-şalavât andan zühûr u vücûda gele ve hem hâzret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâm tevbesinüñ qabûluna sebeb hâzret-i risâlet-penâhı şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem şefi‘ getürdügi içün oldu zîrâ *Ve ‘alleme âdeme’l-esmâe*²⁰³ de kendünüñ neslinden anuñ vücûda gelmesini bilmiş idi ve cemî‘-i zürriyâti aña ‘arż olunduķda görmüş idi ve hem senüñ elünde olan nûr benüm habîbimüñ nûrıdır diyü Hudâ-yı ‘azze ve cell celle şa’nühü hâzret-i Âdeme dimiş idi (10) ve hem hâzret-i Âdem

²⁰² “Sonra Rabbi onu seçti, tövbesini kabul etti ve ona doğru yolu gösterdi.” TâHâ/ 122.

²⁰³ “Allah Adem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti.” Bakara/ 31.

‘aleyhi’s-selām cennet kâpusında Hudâ-yı ta‘âlâ hazretinün ‘azze ismuhu ism-i şerîfi ile anuñ ism-i şerîfini me‘en meşûr görmüş idi lâ-cerem çünki anı şefî‘ getürdi getürdi fi’l-hâl tevebsi maqbûl oldu. Çemenden murâd bunda cennetdür.

299 Dil zi-tu çün gülşeker-i tevbe hord

Hazret-i Âdem’ün ‘aleyhi’s-selām gönlü çünki senden tevbe gülşekerini yedi ya‘nî çünki Haqq sübhānehü ve ta‘âlâ hazretine ‘azze ismuhu seni şefî‘ getürdüğü içün anuñ tevbesi maqbûl oldu.

Gülşeker ez-gülşekeri tevbe kerd

Gülşeker (15) gülşekerlikden tevbe vü ferâğat eyledi zîrâ tevbe sebebi ile Hudâ-yı ‘azze ve cellnün maqbûl olup qalbini ziyâde rûşen ü nûrânı oldu ve gülşekere ihtiyâc kalmadı lâ-cerem Gülşeker gülşekerlik da‘vîsinden ferâğat eyledi zîrâ egerçi gülşeker insāna nâfi‘dür liken tevbenün nef‘i bisyâr mertebe andan ziyâdedür.

300 Güy-ı kabûlet be-ezel sâhtend

Senün kabûl topunı ezelde müheyyâ vü muqarrar eylediler bu hem ma‘nâdur kabûl topunı saña ezelde müheyyâ vü muqarrar eylediler.

Der-şaf-ı meydân-ı dil endâhtend

(20) Göñül meydânının şaffına atdılar ya‘nî kabûl topunı enbiyâya ‘arz eylediler. Güy-ı kabûldan murâd siyâdet-i risâlet ü hatm-ı nübüvvedür. Murâd hazret-i Resûl’ün şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Seyyidi’l-Mürselîn ve Hâteme’n-Nebiyyin [44a] (1) olması ezeli bahşâyış-i ilâhî ile olduğı beyândur. Sâhtend ü endâhtend kelimelerinün fâ‘ili Hudâ-yı ‘azze ve celldür ki şîğa-ı cem‘ ta‘zîm içündür.

301 Âdem-i nev-zahme der-âmed zi-pîş

İbtidâ vü evvelden yeñi zahmelü Âdem geldi.

Tā-bered ān gūy be-çevgān-i ẖĩş

Tā kendünün çevgānı ile ol topı ilede.

302 Bāregīş çün zi-pey-i ẖuşe reft

Liken çünki anuñ bāregīsı (5) ẖuşenün ardından gittid ya‘ nī çünki o cennetde ‘ işyān tarīķi ile buğday yedi.

Gūy fūrū-refte ferā gūşe reft

Gūy-ı terk eyledi kendüsi bir gūşeye gitti murād budur ki ẖazret-i Ādem’den ‘ lā nebiyyinā ve ‘ aleyhi’s-selām gendüm sebebi ile çünki ‘ işyān şādır oldı pes gūy-ı qabūlden maḥrūm oldı. Mısrā‘-i şānide bu vech hem laṭifdür pes gūy-ı qabūl meydānda qaldı kendüsi bir gūşeye gitdi vech-i evvel i‘ tibārı ile mānd qodı ma‘ nāsınadur ki terk eyledi ma‘ nāsına isti‘ māl (10) olunur vech-i şānī i‘ tibārı ile qaldı ma‘ nāsınadur bāregī iyü āt ma‘ nāsınadur.

303 Nūḥ ki leb-teşne be-īn ẖān resīd

Nūḥ peygāmbere ‘ aleyhi’s-selām ki bu ẖāna leb-teşne vü ‘ atşān irişdi.

Çeşme ğalaṭ kerd be-ṭufān resīd

Çeşme-i ğalaṭ eyledi ṭufāna irişdi ya‘ nī Nūḥ peygāmbere ‘ aleyhi’s-selām qavminün cevri ü cefāsına şabr u taḥammül eylemeyüp anlaruñ helākı içün bed du‘ ā idüp *Rabbiy lā-tezer ‘ale’-l’arżı mine’l-kāfirıyne deyyāren*.²⁰⁴ dedi egerçi anuñ qavmi ğarq u helāk oldı (15) liken bu ḥālet sebebi ile gūy-ı qabūlden maḥrūm oldı.

304 Mehd-i Birāhīm çü rey ūftād

Nīm-reh āmed dü se cā ūftād

Çünki re’y ü fikr vāķi‘ oldı İbrāhīm peygāmbere ‘ aleyhi’s-selām mehd ü taḥtı nīm rāh geldi iki üç maḥalde düşdi murād budur ki *Fe-lemmā-cenne ‘aleyhi’l-leylu rā’ya kevkeba*

²⁰⁴ “ Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!. ” Nuh/ 26.

*ḳāle ḥāzā rabbi fe-lemmā efele ḳāle lā-uḥibbu'l-āfilīn. Fe-lemmā rā'e'l-ḳamera bāzigan ḳāle ḥāzā rabbi fe-lemmā efele ḳāle le'i'l-lem yehdini rabbi le-ekūenne min'el-ḳavmi'z-zāllīn. Fe-lemmā rā'e's- ṣemse bāzigen (20) ḳāle ḥāzā rabbi ḥāzā ekber fe-lemmā efelet ḳāle yā ḳavmi innī berīu'm-mimmā tuṣrikūn*²⁰⁵. Bu āyet-i kerīme mucebince az zamānda andan uç ḥaṭā ṣādır oldu. Bu sebebden gūy-ı ḳabūlden maḥrūm ḳaldı. Mehd [44b] (1) bunda taḥt ma' nāsına isti'āre olunmuştur. Nīm-reh āmed cüzvī yol yürüdi ma' nāsınadır.

305 Ḥod dil-i Dāvūd nefes teng dāšt

Dāvūd peygāmbere'ün 'aleyhi's-selām ḳalbi ḥod teng nefes tūtdı.

Der-ḥor-ı in zīr kem-āheng dāšt

Lā-cerem bu zīre lā'ik āheng tūtmadı murād budur ki Dāvūd peygāmbere'aleyhi's-selām kendünün ziyāde ḥūb u laṭif āvāzına ferīfte olup bisyār kimsenün helākına (5) sebep olduğu için gūy-ı ḳabūlden maḥrūm oldu nefse nisbet teng ḥūb vāḳi' olmuşdur. Kem-āheng dāšt. Bunda āheng tūtmadı ma' nāsına isti'māl olunmaḳ ensebdür. Kem lafzı nefi ma' nāsına isti'māl olunduḡı i'tibār egerçi bu vechle ma' nā hem mümkündür lā-cerem bu zīre lā'ik āhneḡi kem ü nāḳış tūtdı pes gūy-ı ḳabūlden bī-behre ḳaldı zīrā egerçi me'ānī-i mūta' addide için vāz' olunmuşdur liken bunda ālet ṭareb olmaḳ mahalle enesbdür ve āheng bu ma' nāya (10) ḳavī ḳarīnedür niteki Bostān'ın bu beytinde zīrden murād bir sāzdur. Beyit:

Def ü çeng bā-yek-diger sāzgār

*Ber-āverde zīr ez-miyān-ı nāle-zār*²⁰⁶

Ve beyit-i meşrūḥda vāḳi' olan zīr-gūy ḳabūldan 'ibāretdür. Der-ḥor lā'ik ma' nāsınadır.

²⁰⁵ “Üzerine gece karanlığı basınca bir yıldız gördü. "İşte Rabbim!" dedi. Yıldız batınca da, "Ben öyle batanları sevmem" dedi. Ay'ı doğarken görünce de, "İşte Rabbim!" dedi. Ay da batınca, "Andolsun ki, Rabbim bana doğru yolu göstermezse mutlaka ben de sapıklardan olurum" dedi. Güneşi doğarken görünce de, "İşte benim Rabbim! Bu daha büyük" dedi. O da batınca (kavmine dönüp), "Ey kavmim!" Ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım" dedi. ” En'ām/ 76,77,78.

²⁰⁶ “ Deff ü çeng birbiri ile uyum sağlayıp, zir ise zar iniltisini ortaya çıkarmıştır.”

306 Dāşt Süleymān edeb ez-ḥod nigāh

Süleymān peygāmbere ‘aleyhi’s-selām kendünün edebini nigāh tutdı ya‘nī bī-edebāne hareket eylemedi.

Memleket ālūde necüst īn külāh

Bu külāhı memlekete bulaşmış istemedi murād budur ki Süleymān peygāmbere ‘aleyhi’s-selām siyādet risāleti ve ḥatm-ı nübüvveti (15) kendüsine lā’ıq görmeyüp *Ḥeb li mülke’l-lā-yembeḡi li-eḡadi’m-mim ba‘di*.²⁰⁷ dedi lā-cerem murādına vusūl bulup gūy-ı qabūlden maḥrūm qaldı īn külāhden murād gūy-ı qabūldur ve gūy-ı qabūlden murādına idigi beyān olunmuşdur. Mısrā‘-i şānide bu ma‘nā hem laṭifdur kendüsi dünyānūn bulaşması iken bu külāhı taleb eylemedi zīrā ol ḥālde ol ḥālet aña müyesser degildür idügi aña ma‘lūm olmuş idi lā-cerem aña tālīp olmadı.

307 Yūsuf ez-ān āb ‘ayānī ne-dīd

Yūsuf peygāmbere ‘aleyhi’s-selām ol ābdan (20) bir ‘ayān ve eşer görmedi.

Cüz resen ü delv nişānī ne-dīd

Resen ü delvden ḡayrı bir nişān görmedi murād budur ki Yūsuf peygāmbere ‘aleyhi’s-selām birāderlerünün cevri ü cefāsına giriftār olup ‘ākıbet [45a] (1) ‘azīz-i Mısr olduḡı içün gūy-ı qabūlden maḥrūm oldu zıkr olunan ebyātdan her beyit peygāmbere ḡāline münāsib zıkr olunmuş ez-ān ābdan murād gūy-ı qabūldur.

308 Hızır ‘inān z-īn sefer-i ḡuşk tāft

Hızır peygāmbere ‘aleyhi’s-selām bu ḡuşk seferden ‘inānı çevirdi ya‘nī ferāḡat eyledi.

Dāmen-i ḡod ter şūde-i çeşme yāft

Zīrā kendünün dāmenini āb-ı ḡayāt çeşmesinden ter olmuş buldı ya‘nī gördi ki dāmeni āb-ı ḡayāt çeşmesinin ābı ile ter olmuş (5) ḡulāşa-i kelām budur ki Hızır peygāmbere ‘aleyhi’s-

²⁰⁷ “Bana, benden sonra kimseye layık olmayacak bir mülk (hükümlerlik) bahşet!” Sād/ 35.

selām siyādet-i risālet ü hātm-ı nübüvvet talebinden fāriğ oldı āb-ı hayāt çeşmesine vuşul bulup andan nūş eyledügi için zirā bu hāletün ‘adem huşulı aña ma‘lūm olmuş idi. Sefer-i huşkdan murād ol seferdür ki anda nef‘ ü fā’ide hāşil olmaya Hızır peygāmbere ‘aleyhi’s-selām İskender-i Zü’l-karneyin ile zulemāta gitdügi deryā seferi olmaduğı i‘tibārla huşk hūb vāki‘ olmuşdur.

309 Mūsā ez-ān cām tehi dīd dest

Mūsā peygāmbere ‘aleyhi’s-selām (10) ol cāmdan desti tehi gördi ya‘nī ol cāma vuşul bulmadı ve andan nūş eylemedi.

Şiše be-küh-pāye-i Erinī şikest

Zirā Ereni kūhunūn pāyesinde şişesini şadı murād budur ki Mūsā peygāmbere ‘aleyhi’s-selām cemāl-i ilāhī müşāhedesine cān u dilden tālīb olup kendüsine vücūd virdi lā-cerem bu sebebdan siyādet-i risālet ü hātm-ı nübüvvet cāmından bī-behre oldı. Cāmdan murād gūy-ı kabūldur ve gūy-ı kabūldan murād ne idügi beyān olunmuşdur. Cām münāsebi (15) ile şişe zıkr olundı ve şişe ile bu hikāyete işāret olunur ki Hudā-yı ‘azze ve cellnūn emr-i şerifi ile Mūsā peygāmbere ‘aleyhi’s-selām iki eli ile bir şişe-i mühkem tutdı ol hālde aña h‘āb galebe idüp şişe elinden düşdi ve pāre pāre oldı.

310 ‘Azm-i Mesīhā ne be-īn dāne būd

‘İsā peygāmbere ‘aleyhi’s-selām bu dāneye ‘azm u kaşdı olmadı.

K ‘ū zi-derūn tōhmetī-i hāne būd

Zirā ‘İsā peygāmbere ‘aleyhi’s-selām derūndan hānenūn tōhmetlūsi oldı ya‘nī Hudā-yı ‘azze ve cellnūn (20) zāt-ı pākinden ve ‘azamet ü kibriyāsından gāfil ü bī-haber ‘aql u idrākden bī-behre Naşārī t‘ā’ifası Elmesīh bin Allah dedikleri için siyādet-i risālet ü hātm-ı nübüvvetden behre-ver olmadı. [45b] (1) Beyit:

Ta‘ālā şānehü ‘ammā yakūlūn

*Tenezzüh zātehü ‘ammā yeşīrūn*²⁰⁸

311 Hem tu melik tarḥ der-endāḥti

Ey sultānū’l-enbiyā bu ḥuşūşda hem sen tarḥ atduñ ve şābit ḳadem olduñ.

Sāye ber-īn pāye ber-endāḥtī

Lā-cerem bu pāyenūñ üzerine sāye atduñ ya‘nī siyādet-i risālet ü ḥatm-ı nübüvvetden saña müselleme ü müfevviż (5) olup sultānu’l-enbiyā ve’l-mürselīn ve Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūñ ḥabībī olup Ḥātemü’n-Nebiyyīn sen olduñ. Ey melik taḳdīrinde olmaḳ egerçi maḥalle enesbdür līken bu vech hem laṭīfdur hem sen sultānu’l-enbiyā bu ḥuşūşda tarḥ atduñ ve şābit-ḳadem olduñ zīrā küffārdan cevır ü cefā-yı cemī‘-i enbiyādan ziyāde çekdük ve şabr u taḥammülün cemī‘-isininden ziyāde idi niteki bu ma‘nā bu ḥadiş-i şerīfünden rūşen ü zāhirdür. *Mā-ūziye nebiyyin mişli mā-ūzitu*²⁰⁹ ve hem Ḥaḳḳ sübhānehü ve ta‘ālā ḥazretinün ‘azze ismuhu emr-i şerīfine belki irādet-i şerīfine muḥālif senün zāt-ı (10) şerīfünden bir ḥālet şādır olmadı bu sebebden Ḥudā-yı ‘azze ve cell senün vaşf-ı şerīfünde saña Ḥātemü’n-nebiyyīn dedi. *Mā-kāne Muḥammed’un ebā eḥadim-mi’r-ricālikum ve lāki’r-rasūl’ellāhi ve ḥātem’en-nebiyyīn*²¹⁰

312 Mühr şüd īn nāme be-‘ūnvān-ı tü

Bu nāme ki murād siyādet-i risālet ü ḥatm-ı nübüvvetdür ey sultānu’l-enbiyā senün ‘ūnvānünde mühr oldı ya‘nī saña müselleme oldı.

Ḥatm şüd īn ḥuṭba be-devrān-i tü

Bu ḥuṭba senün devrānuñda ḥatm oldı zīrā sen Ḥātemü’n-nebiyyīn’sün lā-cerem dīn-i muḥammedī vü şerī‘at-ı (15) aḥmedī ḳıyāmete degün baḳī olıserdür. Bunda nāme vü

²⁰⁸ “Tanrı’nın makamı söylediklerinden daha yücedir ve onun zatı işret edilen sıfatlardan temizdir.”

²⁰⁹ “Allah yolunda, hiç peygamberin görmediği eziyetlere katlandım.” Hadisin tam şekli şöyledir: **Mā ūziye eḥadun mā ūzitu fi-‘illāhi.** “Allah yolunda, hiç kimsenin görmediği eziyetlere katlandım.” Ebū Na‘īm, A, (1974), Ḥilyetu’l-evliyā ve Ṭabaḳātu’l-aşfiyā’, Mısır: Es-‘s-se‘ādeh, s. 333.

²¹⁰ “Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah’ın Resülü ve nebilerin sonuncusudur.” Ahzāb/ 40.

hıfıbadan murād siyādet-i risālet ü hıatm-ı nübüvvetdür. Hıatm mühreye nisbet hıüb vākı‘ olmuşdur.

313 Hız ü bih ez-çerh medārī bi-kün

Ravza-ı muṭahharuñdan ıkalk ve felekden hıüb u laṭif bir devr ü hareket eyle.

K ’ü ne-küned kār tu kārī bi-kün

Zirā ü ki murād çarhıdur bize nāfi‘ bir iş eylemz. Pes ey Hıabıbullāh bārī sen bize nāfi‘ bir iş eyle. Medār bunda devr ma‘ nāsınadır ki maşdar-ı mımıdır.

314 Hıaṭṭ-ı felek hıṭṭa-i meydān-i tust

Felegün hıaṭṭı senün (20) meydānıñ hıṭṭa vü eṭrāfıdur ya‘ nı hıükmi şerifün eflāk üzre hem cārıdır ve eflāk ziyāde vāsı‘ iken senün ‘ ulüvv-i kadr u ‘ azm-ı şānuña nisbet bir muṭaşar cārıdır. [46a] (1)

Güy-ı zemīn der-ham-ı çevgān-i tust

Güy gibi müdevver zemīn senün çevgānıñ hamındadır ya‘ nı bu ‘ ālem-i süflā hem senün maḥkūmuñdur ve şer‘-i şerifün aḥkāmı ‘ āleme tamām münṭeşir ü meşhūr olmuşdur.

315 Tā-zi-‘adem gerd-i fenā ber-ne-hāst

Mādem ki ‘ ademden fenā ğubārı ıkalkmadı ya‘ nı fenā zuhūr bulmadı.

Mī-tek ü mī-tāz ki devrān tu-rāst

Eṭrāfa tek ü pūy eyle ve sa‘ i vü ihtimām göster zirā devrān (5) saña maḥşūş u müsellemdür. Tek yel ve tāz çap ma‘ nāsınadır liken ma‘ nā rüşen olsun için bu vechle şerh olundu ba‘ zı nüşhada devrān yerine meydān vākı‘ dır ki ma‘ nāsın zāhırdır

316 K̄ist fenā k,āb zi-cāmet bered

Fenā kimdür ki senüñ cāmuñdan ābı ilede ya‘nī fenādan senüñ zāt-ı şerīfūñe hergiz ziyān ü nuḡşān irişmez.

Yā ‘adem-i süfle ki nām-et bered

Yā süfle vü denī ‘adem kimdür ki senüñ nāmuñı ilede ya‘nī ‘ademden ḡod saña zerre ḡadar zarar u ḡavf yokdur pes senüñ nām-ı şerīfūñı yād u tezzekkür eylemege nice (10) ḡādir olur ba‘zı nüshada böyle vāḡı‘dür.

317 K̄ist fenā k,āb zi cām-et ḡored

Fenā kimdür ki senüñ cāmuñdan āb nūş eyleye ya‘nī saña ḡarīn olup nuḡşān u ziyān irişdire.

Yā ‘adem-i süfle ki nām-et bered

Yā süfle vü denī ‘adem kimdür ki senüñ ism-i şerīfūñı ḡaṭ‘ u maḡv ide fenā vü ‘ademden ḡod saña ḡavf u elem yokdur. Bered de bā-azmūmdur.

318 Pāy-i ‘adem der-‘adem āvāre kūn

‘Ademüñ pāyını ‘ademde āvāre eyle ya‘nī ‘ademi mün‘adem eyle

Dest-i fenā rā-be-fenā pāre kūn

Fenānuñ elini fenā ile pāre eyle ya‘nī (15) fenā-yi ref‘ ü maḡv eyle.

319 Ey nefeset nuṭṭ-ı zebān-bestegān

Ey Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūñ ḡabibi senüñ ḡayāt-baḡş nefesüñ zebān-bestelerüñ nuṭṭıdır.

Merhem-i sevdā-yı ciger-ḥastegān²¹¹

Cigeri mecruhların sevdâsının merhemidir. Zebân-bestegân ü ciger-ḥastegāndan²¹² murād ‘aşât olmak maḥalle enesbdür. Zebân-bestelikleri bu i‘tibârladur ki Hudâ-yı ‘azze ve cellnün ḥuzûr-ı şerîfinde bir söze kâdir olmazlar keşret ‘işyân sebebi ile ve ciger-ḥastelikleri bu i‘tibârladur ki keşret-i zünûb muḳâbelesinde lâzım olan ‘azâb u (20) ‘ikâbdan ḥavf eyledükleri için nuṭṭa kâdir olmazlar lîken ey şefî‘ ü’l-müznebin çünki sen şefâ‘ at eylesün anlar ḥavf u elemden ḥalâş olup msrûr olurlar.

320 ‘Aql be-şer‘-i tu zi-deryâ-yı ḥûn [46b] (1)

Keşti-i cân bürd be-sâhil burûn

‘Aql senün şer‘-i şerîfün mu‘âveneti ile cân sefînesini taşra sâhile iletirdi ya‘nî câ-yı ḥaṭar-nâk ve verṭa-ı helâkdan aşḥâb-ı ‘akluṅ ḥalâş olması şer‘-i şerîfe mutâba‘at sebebi iledür zîrâ şer‘-i şerîfe münkir olsa Hudâ-yı ‘azze ve cellnün zât u şifâtından haber-dâr olmaz ve küfr ü cehlden necât bulmaz. Deryâ-yı ḥûndan murād ḥaḳîḳat-ı zât u şifât-ı bâriye (5) ittılâ‘dan ‘ibâret olmak maḥalle enesbdür niteki Bostân’uñ bu beytinden murād hem bu ma‘nâdur. Beyit:

Be-merdüm der-în mevc-i deryâ-yı ḥûn

Ke,z ū kes ne-bürdest keşti burûn²¹³

Ve murād müşkilât-i ‘akâyed olmak hem laṭîfdur deryâ-yı ḥûndan murād bu ‘âlem olmak ba‘iddür.

321 Kible-i nüh çarḥ be-küyet dürüst

Ṭoḳuz felekün kıblesi senün küyün sebebi ile dürüstdür ya‘nî nüh felekün teveccühi saḥadur ve kıblesi senün küyündür zîrâ sen Hudâ-yı ‘azze ve cellnün ḥabîbisin lâ-cerem anların kıble vü teveccühi (10) senden gayre olmak dürüst ü şaḥîḥ olaz.

²¹¹ ciger-ḥastegān] S3: ciger-sūḥtegān

²¹² ciger-ḥastegān] S3: ciger-sūḥtegān

²¹³ “ Bu kan denizinin dalgasında öldüm; kimse gemisini ondan kurtaramamıştır.”

‘Anber-i şiş rûze be-müyet der-est

Altı günlük ‘anber senün müyuñ sebebi ile dürüstdür ya‘nî vücūd ü baķāsı zamān-ı ķalil ‘anber senün ĥayāt-baĥş gīsūvuña şebih olduğı içün ĥoş-büy u maķbūl oldu.

322 Mülk çü müyet heme der-hem şeved

Mülk ve ‘ālem cemī‘en senün müy u gīsūyuñ gibi perişān ü muşevveş olur.

Ger ser-i-mū-yı zi-seret kem şeved

Eger senün mübārek başuñdan bir ser-i mū kem ü nāķış ola zīrā kā’ināt (15) senün vücūd-i şerīfün sebebi ile vücūd bulmuşdur pes ĥalkdan saña bir ziyān ü nuķşān irişmek ‘ālemün ĥarāb olmasına sebeb olur.

323 Bā-sebeb ez-post burūn ĥ‘ānterī

ķaleme nisbet postdan zāhirrek okuyucireksün ya‘nî ķalemle yazılan nesne ķalem ü kātebinece rüşen ise esrār-i ĥafīyye saña andan zāhir ü rüşenrekdür zīrā ķalem ü kātibe kütüb olunan kelimātün hemān zāhir ma‘nāsı rüşen olur liken saña anuñ bāṭın ma‘nāsı ve sırr u ĥaķīķatı zāhir ü āşikār olur murād ĥazret-i Resūl’ün şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve (20) sellem ‘aķl u ‘ilmi ü firāset ü dirāyeti ĥalka nisbet bī-nihāyet idüğün iş‘ārdür. Ĥazret-i Cibri‘īl ‘aleyhi’s-selām ĥurūf-ı muķaṭṭa‘atı vü kelimāt-i müteşābihāti āyāt-ı kerīme ile getürdüğü zamānda [47a] (1) Server-i kā’ināt ‘alayhi afzalu’s-şalavāt tavaķķufsız ma‘lūm oldu dirdi ĥazret-i Cibri‘īl ‘aleyhi’s-selām mütahayyir olup derdi ben ki ĥāmil-i vahyem bunlaruñ sırr u ĥaķīķatından ĥaber-dār degilüm. Ķalemden murād levḥ-i maĥfūẓda meşṭūr olan aĥvāl u esrārün kātibi olan ķalem olmaķ ālā vü ensebdür murād cemī‘-i aĥvāl u esrār ĥazret-i Resūle şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ziyāde (5) zāhir ü āşikār idüğün beyāndur.

Bā-ĥired ez-mağz derūn-dānterī

Ĥiredde nisbet mağzdan derūn ü ziyāde bilicireksün ya‘nî esrār-i ĥafīyye-i ve her müşkilün sir u ĥaķīķatını fehm ü idrāk eylemekde ‘aķıldan ķavī vü ziyādereksin. ‘Aķıldan murād ‘aķıl-ı kül olmaķ maĥalle ensebdür. Mağz zıķrı ‘aķıl münāsebeti iledür.

324 Z,ān ne-zed engüşt-i tu ber-ḥarf-i pāy

Senüñ mübârek barmağın ol sebebdan ḥarf üzre pāy urmadı ya‘nî kitâbetden i‘râz eyledüğüne sebep budur (10) murād mışrâ‘-i şâninüñ maẓmûnıdır.

Tā-ne-şevved ḥarf-i tu engüşt-sāy

Tā senüñ ḥarfün barmağla aşıncı olmaya ya‘nî a‘dā vü küfre barmağlarını senüñ ḥaṭṭuñ üzre koymayalar ve daḥl u ṭa‘n eylemeyeler Server-i kâ‘inât ‘alayhi afzalu’ş-şalavât çünki ḥaṭṭ yazmak murād idindi ittifâken mübârek barmağınun sāyesi lafzatu’l-lâh üzre vâkı‘ olmasun içün kitâbetden ferâget eyledi. Āyât-ı kerîme kâğaz üzre yazulup nâzil olmadı. Kâfirler elleri ile yapuşup daḥl u ṭa‘n (15) eylemesinler içün niteki bu ma‘nâ bu âyet-i kerîmeden zâhirüdü. *Ve-lev-nezzelnâ ‘aleyke kitâben fî-kırṭâsin fe-lemessûhu bi-eydihim le-ḳâle’l-lezîne keferû in-hâzâ illâ-sihru’m-mubîn*²¹⁴

325 Ḥarf-i heme ḥalk şüd engüşt-res

Cemî‘-i ḥalkın ḥarfine barmağ irişici oldı ya‘nî kâtiblerün ḥaṭṭlarında vâkı‘ olan ḥaṭâ vü nuḳşanı ḥalk barmağları ile gösterüp daḥl u ṭa‘n eylediler

Ḥarf-i tu bî-zaḥmet-i engüşt-i kes

Ammâ senüñ ḥarfün kimsenüñ barmağınun zaḥmetinsizdür zîrâ sen ḥaṭṭa muḥtâc olmaduñ tâ ki ḥalk (20) senüñ ḥaṭṭunda ḥaṭânı tutmağa ve daḥl u ṭa‘n idüp barmağlarıyla göstermege ḳâdir olalar zîrâ çünki senüñ mu‘allimün Ḥudâ-yı ‘azze ve celldür pes cemî‘-i ‘ulûm saña ḥaṭsız ma‘lûm oldı heme ḥalk zikri kâtiblere göredür.[47b] (1)

326 Pest ü şeker geşte ğubâr-ı deret

Senüñ bâb-ı se‘âdetlün ğubârı pest ü şeker olmuşdur zîrâ herkes ki cân u dilden senüñ bâb-ı sa‘âdetüne gelüp şıdḳ u ḥulûşla fermân-i şerîfüne itâ‘at idüp ḥidmet-i şerîfünde şâbit-ḳadem ola ol kimseye senüñ bâb-ı sa‘âdetünden küllî rûḥânî zâd u tûşe ḥâşıl olur ve anuñ sebebi ile

²¹⁴ “(Ey Muhammed!) Eğer sana kağıda yazılı bir kitap indirseydik, onlar da elleriyle ona dokunsalardı, yine o inkar edenler, "Bu apaçık büyüden başka bir şey değildir" diyeceklerdi.” En‘âm/ 7.

der-gāh-ı aḥadiyyete vuṣūl bulur. Pest bā'ı Fārsi'nün kesri vü (5) sîn-i mühmelenün sükûni ile sıvık ma' nâsınadır ya' nî yağla terbiye olunmuş undur ki ehl-i seferden ba' zı kimsenün 'âdetidür ki anı sefere gıtdüğünde bile iledürler.

Piste vü ' annâb şüde şekkereş

Ey Hudâ-yı ' azze ve cellnün ḥabibi senün şekerün piste vü ' annâb olmuştur ya' nî fıstık u ' annâb laṭif u şîrîn olup insâna nâfî' ğada oldukları gibi senün şekerden şîrîn ḥayât-baḥş teb ü kelâmün ancılayın laṭîfdur ve rûḥa andan rûḥânî ğada irişicidür.

327 Yek kef-i pest-i tu be-şahrâ-yı ' aşk

(10) Senün bir avuç pastuñ ' aşk şahrâsında

Berg-i çihil rûza temâşâ-yı ' aşk

' Aşk temâşâsünün kırk günlük zâd u tüşesidür murâd budur her kim ki senün bâb-ı sa' âdetünde senden rûḥânî bir ḥâlete vuṣūl buldı ol kimse külli ḳanâ' at üzre olup ' aşk-ı ilâhînuñ bisyâr esrârına muṭṭali' ve hem ḥazret-i Resûl'ün şallallâhu ta' âlâ ' aleyhi ve sellem ḳanâ' atine işâret olunur niteki bu ḥadıṣ-i şerîfden rûşen ü zâhirdür. *Ene eşbe'ü yevmen min- ḥubziş-se'îri ve ecû'ı yevmeyn*²¹⁵ (15)

328 Tâzeterîn şubḥ-ı necâtî merâ

Baḥa rûşen ü tâzerek necât şubḥısın zîrâ senün ' aşk u muḥabbetün sebebi ile cismânî vü nefsanî vü ta' alluḳ-ı mâ-sevâden zulemâtinden ḥalâş oludum ve hem şubḥ-ı şâdıḳ ḥalkuñ zulmet-i şebden ḥalâş olmasına sebep olduğu gibi sen hem ḥalkuñ küfr ü bid' at zulemâtinden ḥalâş olmasına sebep olmuşsun bu hem ma' nâdur benüm rûşen ü tâzerek necâtım subḥısın.

²¹⁵“ Ben bir gün arpa ekmeğinden doyuyorum ve iki gün açım” Hadisin tam şekli şöyledir: **Mâ şebi'e âlu Muhammedin min ḥubziş-se'îri yevmeyni ḥattâ ḳubîze** “Muhammed'in ailesi hayatının sonuna kadar iki gün bile karınları arpa ekmekten doymadı”Ebû Ya' ḳûb, İ,(1991), Müsned İshâḳ Bin Râḥûye, Medîne: Mektebetu'l-İmân, s. 881.

Hāk-ı tuem k-āb-ı hayātī merā

Senün hākuñum zīrā benüm āb-ı hayātımsın bu hem vechdür senün hākuñum zīrā baña āb-ı hayātın (20) hūlāşa-i kelām budur ki ey Hudā-yı ‘azze ve cellnün habibi saña kemāl-i mutāba‘atla t̄abi‘ olup cān u dilden fermān-i şerīfünī qabl eyledüm lā-cerem bu hālet benüm rūḥ u qalbimün hayātına sebep oldı. [48a] (1)

329 Hāk-ı tu ḥod ravza-ı cān-ı men est

Senün hākuñ ḥod benüm rūḥumuñ ravzası vü behiştidür.

Ravza-ı tu cān u cihān-ı men est

Senün behiştten lāṭīfrek ravza vü mezār-i şerīfün benüm cānım u cihānımdur ya‘nī benüm maṭmaḥ-ı nazarım hemān senün cennetden laṭīf mezār-i şerīfündür zīrā senün ‘arşdan ‘ālī ravza-i muṭahharünī ziyāret iden kimsenün murādı eger dünyevī veger uhrevīdür be-her ḥāl ḥāşil olur.

330 Ber-ser-i ān ravza-ı çün cān-ı pāk

Hızem ü çün bād ü nişinem be-hāk

Bād gibi qalkarım ve (5) ol pāk u nūrānī cān gibi ravzanuñ ṭarfi üzre hākda oturutum ya‘nī mezār-i şerīfünün ziyāretine varup anda mücāvır olurum. Cān muzāf olmamaq hem laṭīfdur ki cān gibi pāk ma‘nāsına olur. Hızem de mīm vezn için fetḥa ile okunmāk lāzımdur.

331 Hāk-ı tu der-çeşm-i Nizāmī keşem

Senün hākuñı Nizāmī’nün çeşmine çekerim zīrā senün hākuñ cevāhirle te‘biye olunmuş sürmeden ūlādur. Beyit:

Kuħllu'l-cevāhiri be-men ār ey nesīm-i şubḥ

Z,ān ḥāk-ı nīk-baḥt ki şūd rehğüzār-i dūst²¹⁶ (10)

Ġāşiye ber-düş-ı gulāmī keşem

Ġāşiyeñi anuñ ġulāmılgınuñ omuzı üzre çekerim ḥulāşa-i kelām budur ki çeşmim ü çeşm-i dilim rüşen ü nūrānī olsun içün mezār-i şerīfünün ḥāki ki cevherī kuḥlden hezār bār laṭīfdur anı çeşmime sürme gibi çeküp ḥidmet ü ‘ubūdiyyetünde şābit ḳadem olurum bu beyitte şan‘at-ı iltifāt vardır.

332 Tā-çü serān ġāliye-i ter künend

(15) Tā çünki selāṭin ü mülūk ü aşḥāb-ı devlet ter ġāliye eylerler.

Ḥāk-ı merā ġāliye-i ser künend

Ta‘zīmēn benüm ḥākımı başlarına ġāliye eylerler ya‘nī benüm ḥākımı ġāliye-i ser meşābesinde tutarlar murād budur her kim ki Server-i kā’ināt ‘alayhi afzālu’ş-şalavāt cān u dilden ta‘zīm idici ola ol kimse cihān ḥalkından be-her ḥāl i‘zāz ü ihtirām görüp ‘azīmu’ş-şān olur. Ġāliye hoş-büy bir terkībdur. Serāndan murād mülūk ü selāṭin ü aşḥāb-i devletdür. Der- medḥ-i Melek Fahrü’d-dīn Behrām-Şāh Kemāl Pāşāzāde’nün-Nigāristān-nām (20) kitābında meşṭurdur ki Şeyḥ Nizāmī ḥazretleri ḳaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘azīz çünki bu Maḥzenü’l-Esār-nām kitābını tamām idüp Behārām-Şāh-ı Rūmī’nuñ ḥuzūr-ı şerīfine irsāl eyledi Behrām-Şāh [48b] (1) cān u dilden ḳabūl idüp anuñ muḳābelesinde aña on biñ dīnār u ziyāde laṭīf u rāh-vār bir ḳatır irsāl eyledi ol ‘ālī himmet ü şāḥīb mürüvvēt pādīşāha şad-hezār taḥşīn olsun ki ḳadr-şinās imiş ve ‘āḳıbet-bīnlikden tamām behresi vār imiş zīrā ol kitāb-ı şerīf anuñ nāmına olduğı içün ḳıyāmetde degün anuñ nāmı zıkr olunur ḥālbu ki (5) ol dīnār u reh-vār esterden zerre eşer ḳalmamışdur pes zehī sa‘ādet ol şāḥīb devlete ki anuñ nāmına kitāplar deyinmiş ola her zamānda hem ḥayır du‘ādan behre-ver olur ve hem cihānda ḳıyāmete degün nāmı bāḳī ḳalır. Beyit:

²¹⁶ “Ey sabah meltemi, o şanslı topraktan ki sevgilinin geçiş yolu oldu ban bir Kuhlu’l-cevāhir (Mücevher ve incilerle yapılan bir tür sürme) getir. ”

Ne-māned Hâtem-i Tâi velik tâbe-ebed

Bi-māned nām-ı bülendeş be-nikūyī meşhūr²¹⁷

Beyti:

Olmadı her ki kodı dünyede bir eşer

Eşeri olmayanıñ gör ki yerinde yel eşer

Memdūh-i ‘ālem guzīde-i benī-ādem ‘ālī himmet şāhib mürüvvet şāhibü’l-hayrāt Ğāzanfer (10) Ağā hazretleri ki sa‘ādetlū pādīşāh-i ‘ālem-penāh sulţān Muhammed Hān hazretlerinüñ Halled-Allāhu hilāfete hu ilā inķirāzı’z-zamān kapu ağāsı vü ziyāde maķbūlıdur. Maḥzen’ül-Esrār’ün şerḥi olan bu şerḥ-i şerīfde anuñ nām-ı şerīfi vü vaşf-ı laṭīfi kıyāmete degün bāķī olduğı i‘tibārla cihānda hem bāķī oliserdür. Hudā-yı ‘azze ve cellden ‘azze ismuhurūz u şeb du‘ā idüp isterim ki dünyāda anı ne vechle refi‘ü’l-ķadr u ‘aziz eyledi ise āḫiretde hem ḥābibi ḥürmetine şad-hezār mertebe andan (15) ziyāde ‘izzet ü rif‘ata irişdürüp dīdār-ı şerīfi ile mesrūr eyleye āmin yā mu‘īn u yā mūcibu’s-sā’ilin

333 Men ki der-īn dā’ire-i dehr-bend

Ben ki bu dehr-bend dā’irede

Çün girih-i nokṭa şüdem şehir-bend

Noṭṭanuñ girhi gibi şehir-bend oldum ḥulāşa-i kelām budur ki noṭṭanuñ girihi noṭṭadan dūr u cüdā olmaduğı gibi ben hem ḥalvet ü ‘uzlet sebebi ile sākin olduğum şehirden çıkup selāṭin ü mülūkden kimsenüñ ḥuzūruna varmağa ķādir degilüm. Şehir-bend egerçi ba‘zı maḥelde ķal‘e ma‘nāsına gelür niteki (20) Bostān’uñ bu beytinde bu ma‘nāyadır. Beyit:

Ki rūzī burūn āyed ez-şehir-bend

Bülendit baḥşad çü-gerded bülend²¹⁸

²¹⁷ “Hatem-i Tayi kendisi kalmaz ama sonsuza dek onun yüce ismi iyilikle ünlü olup anılacaktır.”

²¹⁸ “Bir gün hapisten/ şehirden çıkar ve kendisi yüksek yere ulaşırsa seni de yükseltir.”

Liken bunda bend şehir taqdirinde olup ma'anā bu vechle olmaḵ ziyāde laṭīfdur. [49a] (1) Nokṭanuñ girihi gibi şehre-bend ü giriftār oldum. Dā'ire-i dehr-bendden murād felekdür. Nokṭanuñ girihinden murād āḫirinde olan hādur ki andan cüdā olmaz.

334 Dest-res ü pāy-güşāim nīst

Bu hālde benüm pāy-güşālik ḳudretim yoḳdur ya'nī kendümi ḫalvet ü 'uzletden ḫalās eylemge ḳādir degilüm.

Sāye-geh-i ferri hümāyīm nīst

Benüm bir hümānuñ ferr ü devleti sāye-gāhım yoḳdur ya'nī (5) sāye-i sa'ādetine ilticā idecek bu ḫaḳirūñ āşināsı bir şāḫib sa'ādet yoḳdur. Mısrā'-i evvelde bu vechle hem ma'nā mümkündür baña pāy-güşālik ḳudreti yoḳdur ya'nī ḫalvet ü 'uzleti terk eylemege hergiz ḳudretim yoḳdur ve mısrā'-i şānide bu ma'nā hem laṭīfdur benüm hümāya mensüp bir ferr ü devlet sāye-gāhım yoḳdur ya'nī aşḫāb-ı sa'ādetden degilüm tā ki ḫalkuñ levāzımına meşḡul olup bi'z-zarūra ḫalvet ü 'uzletden fāriḡ olam.

335 Pāy fūrū refte be-în ḫāk-der

Bu sebebdan (10) egerçi benüm pāyum bu ḫākda batmışdur ya'nī egerçi bu şehirde ḫalvet ü 'uzlete tamām mu'tād olup seyr ü ḫareketden fāriḡ olmuşum.

Bā-felekem dest be-fitrāk-der

Liken benüm destim felekke fitrākdeder ya'nī egerçi şüret i'tibārı ile umūr-ı dünyevīye ḳudret ü taşarrufum yoḳdur ve zāhiri ḫareketden fāriḡüm liken ḫaḳīḳatda 'ālī ḳadr u şāḫib taşarrufum ve bülend felek üzre 'urūc eylemege ḳādirim. Ḥāk-der bunda der-ḫāk taqdirindedür. Ḥāk bunda şehir (15) ma'nāsınadur ki murād Gence dedikleri şehirdür. Ḥamse-i Nizāmī'nün ki ismi Penc-Genc'dür Gence'ye nisbet ḡāyetde ḫūb u lāṭif vāḳi' olmuşdur. Destem taqdirindedür. Fitrāk Türkī ma'nāsınadur ki der-fitrāk taqdirindedür. Ḥazret-i Şeyḫ ḳaddesallāhu sırrehü'l-'azīz kendünün dürr-i şāḫ-vār gibi laṭif u āb-dār eş'arı vāridāt-ı sübhānī idüğünü beyān eylemege şurū' eyledi nite ki ḫāce Ḥāfiẓ raḫmetullāhi 'aleyh bu beyitle kendü eş'arunuñ ḫaḳīḳatına işāret eyler tā ki Sūdī siretlü nā-dānlar (20) anuñ zāhir ma'nāsıyla ḳanā'at eylemeyeler. Beyit:

Der-pes-i āyine tūṭī şıfātem dāşte-end

*Ānçi ustād-ı ezel güft bi-gū mī-güyem*²¹⁹

336 Farķ be-zīr-i ķadem endāht-em

Farķ u seri ķademinūñ altına atdım ya‘ nī ķodum [49b] (1)

Ve,z ser-i zānū ķademi sāhtem

Ve dizimūñ ucundan bir ķadem düzdüm murād hīn-i murāķabede münhanī olduđına iş‘ ārdur.

337 Geşt zi-bes rūşenī-i rū-yı men

Āyine-i dil ser-i zānū-yı men

Benüm yüzümūñ ziyāde rūşenliginden benüm dizimūñ ucı gönlümūñ āynası oldu lā-cerem hīn-I murāķabede gönül vāsıtasyla ‘ ālem-i melekūtūñ esrārı baña keşf ü zāhir oldu.

338 Men ki be-īn āyine perdāhtem

(5) Ben ki bu āynāya meşğul ü muķayyed oldum ya‘ nī ben ki ser-i zānū vāsıtasyla rūşen ü nūrānī ķalba vuşul buldum.

Āyine-i dīde der-endāhtem

Çeşm ü dīde aynāsını nażarımdan atdım ya‘ nī andan ferāğat eyledüm zīrā müşāhedesi lāzım olan aḥvālūñ cemī‘ isini āyine-i dil vasiṭasıyla müşāhede eyledüm. Pes hemān zāhir aḥvālı müşāhede idici çeşmi terk eyledüm murād ‘ avām gibi ḥüsn-i zāhirde ķalmayup aşḥāb-i dil zümresine vuşul bulduğına beyāndur. Ba‘ zı nüşhada (10) mışrā‘ -i evvel böyle vāķi‘ dūr.

Men çü be-īn āyine perdāhtem

Ben çünki bu āyineye meşğul oldum.

²¹⁹ “ Aynanın arkasında papğan gibi beni tutmuşlar; Ezel üstadı ne de derse onu söylüyorum.”

339 Tā-zi-küdām āyine tābī resed

Tā müşāhede idem ki ẓānķı āynadan baña bir ‘aks u pertev irişür.

Yā zi-küdām āteşem ābī resed

Yā ħod ẓānķı āteşden baña bir āb irişür ya‘nī mülūk ü selāṭin ü erbāb-i devlet ü aşḥāb-ı sa‘ādetün ẓānķısından baña ḥüsn-i iltifāt ü teveccüh ü ri‘āyet irişür diyü ma‘lūm olsun içün murāḳabeye vardım āyine vü āteşden murād eşḥāb-i (15) sa‘ādetdür. Tāb bunda ‘aks u pertev ma‘nāsına olmaḳ rüşendür ve tāb u ābden murād ḥüsn-i iltifāt ü teveccüh ü re‘āyetdür.

340 Çün naẓar-ı ‘aḳl be-rā’y-i dūsürt

Çünki aḳlumuñ naẓarı dūrüst ü şaḥīḥ rā’y u fikirle

Gird-i cihān dest ber-āvürd çüst

Cihānuñ eṭrāfını çüst ü tamām tecessüs eyledi.

341 Dīdem ez-ān pāye ki der-himmetet

Pāye diḥī-rā ki velī- ni‘ metet

Ol pāyeden ki himmetdedür ya‘nī uluvv-ı himmetim sebebi ile gördüm ol mertebe vü manşab virici pādişāhı ki (20) velī-ni‘ metdür ya‘nī andan baña iḥsān irişür. Pāyeden murād bunda pādişāh murād Behrām-Şāh-ı Rumī’dür ki bu ebyāt ki zıkr olunur anuñ vaşfidur.

Dest ber-āvürd bunda [50a] (1) tecessüs eyledi ma‘nāsınadır.

342 Şāh-i ẓavī ṭālī‘ -i firūz-baḥt

Ol pāyede firūz u zafer cenglü ẓavī ṭālī‘ lü pādişāhdur.

Gülbün-i ĩn ravza-ı firūze-reng

Bu firûze renklü ravzanuñ gülbünüdür ya‘nî civândur şâh ve gülbünden murâd Behrâm-Şâh-ı Rûmî’dur murâd budur ki Behrâm-Şâh cemî‘-i zamânda a‘dâsınuñ üzerine ğâlibdür ravzadan murâd felekdür.

343 Hızır-ı Sekender meniş-i (5) çeşme-zây

Bu pâdişâh çeşme zâhir ü peydâ idici İskender hûylu Hızır’dur y‘nî İskender-i Zü’l-karneyin gibi şevket ü ‘azamet ü feth ü nuşret şâhibidür ve ‘adl u keremi ile ‘âleme nizâm ü intizâm viricidir. Hızır peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm egerçi âb-ı hayâta vuşul buldı ammâ bu pâdişâhdan bisyâr hayât çeşmesi zâhir ü revân oldı.

Kuṭb raşad bend-i Meceṣṭî güşây

Meceṣṭî-nâm kitâbınuñ müşkilâtını hâll idici raşad zuhûra getürici kuṭbdur ya‘nî ‘âlem-i zâhirüñ cemî‘isinde (10) kavî vü mâhir ü hâllâl-ı müşkilâtdür. Meniş hûy ma‘nâsınadır. Raşad-bend Raşadı zuhûra getürici vü peydâ idici ma‘nâsınadır. Maceṣṭî ‘ilm-i hey’etden bahş eyler bir kitâbdur.

344 Ânki zi-maṣṣûd-ı vücûd evvelest

Ol kimse ki vücûduñ maṣṣûdundan evveldür ya‘nî ‘âlemüñ vücûduna sebebdür.

V,âyet-i maṣṣûd ber-û nâzilest

Ve maṣṣûd âyeti anuñ üzerine nâzildür ya‘nî ‘inâyet-i sübhânî sebebi ile anuñ cemî‘-i maṣṣûd u murâdı hâşil olmuştur.

345 Şâh-i felek tâc-ı Süleymân nigîn

Süleymân (15) hükümetlü felek tâclu şâhdur ya‘nî cihânda ziyâde ‘âlî-kadr u hüküm ü hükümetde hem gayri pâdişâhlardan bisyâr ‘âlî-mertebe ziyâde

Maḥḥar-i âfâḥ melik Faḥru’d-dîn

‘ Ālemün mafhari melik Fahru’ d-dīn’ dūr ya‘ nī Behrām-Şāh-ı ‘ ādil ü kerīm olup dīn-i mübīni mu‘ in olduğı için cihān halkının mafhar u memduhı olmuştur.

346 Nisbet-i Dāvūdi-i ū kerde çüst

Ber-şerefeş nām-ı Süleymān dūrüst

Ol pādīşāhuñ Dāvūd peygāmbere ‘ lā nebiyyinā ve ‘ aleyhi’ ş- şalātü ve’ s-selām mensūb olmasının nisbeti Süleymān peygāmbere (20) ‘ lā nebiyyinā ve ‘ aleyhi’ ş- şalātü ve’ s-selām nāmını şerefi üzre taḥkīk²²⁰ dūrüst ü muḳarrar eylemiş ya‘ nī bu pādīşāhuñ ‘ ulüvv-i ḳadr u ‘ azm-ı şānı vü şerefi bir mertebededür ki ferzen aña Süleymān denilmek şaḥīḥ u lā’ iḳdūr [50b] (1) ve bu pādīşāh hem Dāvūd peygāmbereñ ‘ lā nebiyyinā ve ‘ aleyhi’ ş- şalātü ve’ s-selām neslinden idüğüne işāret olunur. Egerçi bu pādīşāhuñ ābā vü ecdādında Dāvūd-nām bir pādīşāh olmaḳ hem iḥtimāldür.

347 Rāyet-i İshāk ez, ū ‘ ālī est

İshāk’ un rāyet ü ‘ alemini anuñ sebebinden bülend ü ‘ ālīdür. İshāk’ dan murād pādīşāh-i mezkūruñ ābā vü ecdādından bir pādīşāhuñ ismidür līken İsmā‘ il münāsibeti ile ḥūb vāḳi‘ olmuştur.(5)

Ẓıddeş eger hest Semā‘ ilī est

Eger anuñ zıdd u ‘ adūsı var ise İsmā‘ il’ lidür bunda zıkr olunan İsmā‘ il’ den murād bed-baḥt u zālīm ü zındıḳ bir ḥākimdür līken İshāk’ a nisbet ḥūb vāḳi‘ olmuştur.

348 Yek dile vü şeş taraf u heft gāh

Hükm ü ḥükümetde mustaḳil ü şādıḳu’ l-ḳavldur ve altı taraflu yedi taḥtludur ya‘ nī cihāt-i sitteda olan mülk ü aḳālīm-i seb‘ anuñ mālīk ü ḥākimidür.

Noḳtā-yı nūh dā’ ire Behrām-Şāh

²²⁰ taḥkīk] S2: muḥaḳḳaḳ

Bu evşāfla mevşūf toköz dā'irenūñ noқта vü quţbı (10) Behrām-Şāh'dur ya' nī nüh felegūñ devr ü şübātı noқта üzre olup kıyāmete degün ber-қarār olduğı gibi Behrām-Şāh hem 'ādl u keremi ile 'ālemūñ nizām ü intizāmına vü halkuñ huzūr u rāhatına sebeb olmuşdur. Şeş taraftan murād cihāt-ı sittedür heftgāhdan murād eқālīm-i seb' adur. Noқта nüh dā'ire ile vaşf olunduğı 'ādl u keremi i' tibārı iledür. Dile cemī' -i huşūşda mustaқil ü şāhib vefā vü şādıku'l-қavl ma' nāsınadur. Gāh kāf-ı Fārisī ile (15) bunda taht ma' nāsınadur

349 Anki zi-Behrāmī-i ü vaqt-i zūr

Gūr buved Behre-i Behām-ı Gūr

Behrām-Şāh ol pādişāhdur ki kuvvet ü ceng vaqtinde anuñ behrāmlıǵından Behrām-ı Gūr'uñ behre vü hişşesi mevt u қabirdür ya' nī Bahrām-ı Gūr ziyāde pehlivān iken ferzan eger Behrām- Şāh ile ceng eylese Behrām-Şāh anı қahr u helāk eyler. Behrām-ı gūr 'acem pādişāhlarından bir pādişāhuñ ismidür ki Nūşirevān-i 'Ādil'den evvel gelmişdir. Evvelki gūr қabir ma' nāsına- dur ki қahr u helākdan 'ibāretdür gūr-i şānī yaban (20) eşegi ma' nāsınadur. Behrām-ı Gūr yaban eşeklerinūñ şayd u şikārına ziyāde muқayyed olduğı içün aña Behrām-ı Gūr dediler.

350 Server-i şāhān be-tevānāterī

Behrām-Şāh kuvvet ü қudretde [51a] (1) şāhlaruñ server ü ser-ferāzıdur.

Nām-veri devr be-dānāterī

Devr ü zamānuñ nāmver ü nām-dārıdur ziyāde 'ilmi sebebi ile ya' nī cihānda Behrām-Şāh gibi bir şāh yoқdur.

351 Hāş kün-i mülk-i cihān ber-'umūm

Cihānuñ mülk ü salţanatını 'umūm üzre kendüsine hāş idicidür ya' nī mülk-i cihān cemī' en anuñ hūkm ü taşarrufundadır.

Hem melik-i Ermen ü hem şāh-i Rūm

Hem Ermenūn meleki ve hem Rūm'un şāhını kendüsine (5) hāşş idicidür ya' nī bu pādīşāhlar hem anuñ maḥkūmıdır. Mıṣrā' -i şānīde bu vechle manā hem mümkündür. Behrām-Şāh hem Ermen'ün melekıdır ve hem Rūm'un şāhıdır ya' nī bu memleketler hem anuñ ḥūkm ü taşarrufundadır. Ermen bir memleketün ismidür ki Ermenī dedikleri kimseler andandur.

352 Salṭanat evreng-i ḥilāfet-pezīr

Ḥilāfet kabūl dici salṭanat evrenglüdür ya' nī hem pādīşāh ve hem ḥalīfadur.

Rūm sitānende vü Abḥāz gīr

Rūm memelketini alıcı ve Abḥāzı tutucu ya' nī zabṭ idicidür Abḥāz, Rūm ve İskenderiyye'nün (10) mā-beyninde vāqı' bir şehrūn ismidür. Evreng taht u tāt ma' nāsına olmaḥ bunda ensebdür egerçi me' ānī-i mūta' addide içün mevzū' dur

353 'Ālim ü 'ādilter-i ehl-i vücūd

Ehl-i vücūdün 'ālimregi ve 'ādilregidür ya' nī kendü zamānında olan pādīşāhların cemī' isinden 'ālimrek ü 'ādilrekdür.

Muḥsin ü mükrimter-i ebnā-yı cūd

Ebnā-yı cūduñ muḥsinregi vü mükrimregidür ya' nī iḥsān ü keremde cemī' -i iḥsān ü kerem şāḥiblerinden ziyādedür.

354 Dīn felek ü devlet-i ü aḥter est

(15) Dīn-i mubīn felekdür ve anuñ devleti aḥterdür ya' nī İslām gūyā felek gibidür ve Behrām-Şāh'un devleti aḥter gibidür murād budur ki felk nücūmla müzeyyen ü münevver olduğı gibi dīn-i mubīn hem ol pādīşāhuñ devlet ü mü'āvineti sebebi ile ḫavī olup ziyāde revnaḥ u leṭāfet bulmuştur.

Mülk-i şadef hâk-i dereş gevher est

Mülk şadefdür anuñ kapusunuñ hâk-ı anuñ gevheridür ya‘nî Behrām-Şāh’uñ ‘ulüvv-i kıadr u ‘azm-ı şānine nisbet (20) hâk-ı derī gevher ü mülk ü salṭanet şadef meşābesindedür lā-cerem mülk ü salṭanet anuñ hâk-ı derinüñ şerefi sebebi ile ‘aziz ü şerif olmuştur niteki şadef ü dürrden murād olunan dürr-i şāh-vārdur şadef bī-i‘ tibār degildür murād şadef dürrle nisbet şey’-i hâkır olduğı gibi salṭanet hem Behrām-Şāh’uñ [51b] (1) ‘ulüvv-i kıadr u ‘azm-ı şānine nisbet mülk ü salṭanat şey’-i hâkır idüğün iş‘ardür.

355 Çeşme vü deryāst be-māhī vü dürr

Behrām-Şāh çeşmedür ve māhī vü dürr ile ya‘nî bunlarla memlū vü pür deryādür.

Çeşme-i āsūde vü deryā-yı pür

Āsūde vü sākin çeşmedür ya‘nî çeşme gibidür zirā halk-ı ‘ālem andan ziyāde müntefi‘ olurlar çeşmeden müntefi‘ oldukları gibi ve memlū vü pür deryādür ya‘nî ceng ü ğazab vaktinde (5) deryā gibi cūş u hūrūş idici ve havl u haybet göstericidür hūlāşa-i kelām budur ki dostlarına ve cān u dilden āna hıdmet ü itā‘ at idenlere ziyāde lūtf u kerem ü şefkat idicidür ve düşmenlerine ve anuñ hıdmet ü itā‘ atından i‘rāz idicileri kıahr u helāk eyleyicidür.

356 Bā-kefeş in çeşme-i sīmāb-rīz

Anuñ sīm ü zer nişār idici keffine bu sīmāb nişār idici çeşme ki murād āfitābdur.

Hānde çü sīmāb gürīz-ā-gürīz

Sīmāb gibi gürīz-ā-gürīz okumuştur ya‘nî āfitāb-ı ‘ālem-tāb (10) her gün cihāna nūr-ı bisyār nişār idüp nebātāt u eşcār u me‘ādenüñ hūşul u zuhūruna sebep olup keşret-i cūd u şehā ile zarbu’l-meşel olunmuşken Behrām-Şāh’uñ cūd u kereminden şermende vü hacel olup cūd ü kerem da‘visinden ferāğat eyledi. Sīmāb jive ma‘nāsınadır ve āfitābuñ sīmāb-rīz olması bu i‘tibārladur ki andan nūr u pertev nişār olunur. Gürīz-ā-gürīz firār eyler firār eyle ma‘nāsınadır niteki berd-ā-berd şavul şavul ma‘nāsınadır.

357 Hānde-zenān (15) ez-kemereş la' l-i nāb

Ber-kemer-i la' l-keş-i āfitāb

Behrām-Şāh'ın şāfī vü laṭīf la' l āfitābuñ la' l-keş kemeri üzre hānde urıcıdur ya' nī anı temeşhur idicidür zīrā la' l egerçi āfitābuñ perverişi ile neşv ü nemā bulup laṭīf u rengin olmuştur liken pādīşāhuñ kemerinde olmağla aña ziyāde şeref ü leṭāfet hāşıl olmuştur lā-cerem bu la' l āfitābuñ kemerinde olan la' l gālib olmuştur.

358 Rif at-ı ın pencere-i lācverd

Bu lāceverd pencerenün rif atı

Pence der-ū zed ki (20) der-ū pence kerd

Aña pence urdı ki ü Behrām-Şāh'a pence yeledi hūlāşa-i kelām budur ki her kim ki Behrām-Şāh'a ser fūrū idüp tevāzu' eyledi 'ālī-ḡadr felek aña tevāzu' idici oldı ol [52a] (1) kimse Behrām-Şāh'a dost ve tābī' olduğu için pence bā'-i Fārisi'nün zammı ile pīşānī ma' nāsınadur be-Türki alın. Ba' zı kimse mışrā'-i şāniye bu vechle ma' nā virür liken evvel zıkr olunan münāsib ü laṭīf idügi mışrā'-i evvelde olan rif at kelimesinden rüşendür ol kimseye pence urdı ki ol kimse Behrām-Şāh'a pence eyledi ya' nī Behrām-Şāh'la ceng ü huşūmet eylemege ḡaşd eyledi (5) bu vech i' tibārı üzre pence bā'-i Fārisi'nün fetḡesiyle ma' rūfdur.

359 Kūs-i felek-rā ceseş bi-şkened

Anuñ ceresi felegün kūsını sır ya' nī anuñ şevket ü 'āzāmeti felekden ziyādedür.

Şiše-i meh-rā nefeseş bi-şkened

Anuñ nefesi māhuñ şişesini sır ya' nī mäh ziyāde 'ālī-ḡadr iken anuñ 'ulüvv-i ḡadrına nisbet mäh ziyāde pest ü lā-şey'dür. Ceres ki ḡaṇ ma' nāsınadur Behrām-Şāh'ın üşturları üzere olduğu i' tibārladur.

360 Hüb ser-âgâzter ez-ğurremî

Behrām-Şāh surūr u ħurremlikden hüb ser-âgâzrekür (10) ya‘ nî âgâz u evveli ħurremlikden hüb u laṭîfrekür.

Nîk ser-encāmter ez-merdümü

Merdümlikden nîk ser-encāmrekür ya‘ nî ser-encām u ‘âkıbeti merdümlikden laṭîf u bihterdür murād Behrām-Şāh her iki cihānda devlet-mend u sa‘âdet-mend idüğün beyāndur ba‘zı nüshada mışrā‘-i şānî böyle vāki‘dür.

Nîk ser-encāmter ez-âdemî

361 Cām-i şehā-rā ki kefeş²²¹ sâķî est

Cūd u şehānuñ cāmı ki aña anuñ dest ü kefi sâķîdur ya‘ nî herdem ki anuñ dest ü kefinden sîm ü zer nişār olunur.

Bāķî bādā ki hemîn bāķî est

(15) Bāķî olsun zîrā cihānda bāķî hemîn budur ya‘ nî cūd u kerem nāmı kıyāmete degün bāķî ḳalur manşab u mülk ü salṭanat u māl u esbāb mün‘adim ü fānî olur. Beyit:

Ne-mānd Ḥātem-i Tāî velîk tā-be-ebed

Bi-māned nām-ı bülendeş be-nîkū-yi meşhūr²²²

Der-ḥiṭāb-ı zemîn-būs bā-ḥazret-i memdūḥ-ı ḥod

362 Ey şeref-i gevher-i Ādem be-tu

Ey pâdişāh ḥazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām zātınuñ şerefi senüñ sebebüñledür ya‘ nî bu cihāna sencileyin ‘âlim ü ‘âdil ü saḥî vü kerîm pâdişāhuñ gelmesi ḥazret-i Ādeme ‘aleyhi’s-selām

²²¹ kefeş] S3: felek

²²² “Hatem-i Tayi kendisi kalmaz ama sonsuza dek onun yüce ismi iyilikle ünlü olup anılacaktır.”

şeref vermişdür (20) zîrâ anuñ neslinden sencileyin bir şerîf zât vücûda geldüğünden aña külli zevk ü surûr hâşil olur.

Rûşenî-i dîde-i ‘âlem be-tu

‘Âlem halkınuñ çeşminuñ rûşenlûgi senüñ sebebüñledür [52b] (1) zîrâ ‘adl u cûduñla halk-ı ‘âlemüñ nizâm u intizâm u râhat u huzûruña sebep olmuşsun.

363 Çerh ki yek püşt zafer-sâz-i tust

Felek ki ziyâde kavî vü gâlibdür senüñ zafer-sâzuñdur ya‘nî felek senüñ mu‘înuñdur ve dem-bi-dem seni a‘dânuñ üzre manşûr u muẓaffer idicidür.

Nüh-şikem âbisten-i yek nâz-ı tust

Toğuz felegüñ şikemi senüñ bir nazuñ yüklüsidür (5) ya‘nî eflâkdan zühûr bulan cemî‘-i te’sîrât senüñ irâdetüñe muvâfîkdür. Eflâküñ saña külli mütâbi‘at u müsâ‘idesi olduğı içün yek püşt ü yek laht kavî vü pehlivân ma‘nâsına isti‘mâl olunur püşt ü şikem ü âbisten hûb vâkı‘ olmuşdur.

364 Gûş-i dü mâhî zi-ber ü zîr-i tu

Senüñ fevk ü tahtuñda olan iki mâhîñüñ kulağı

Şüd şadef-i gevher-i şemşîr-i tu

Senüñ şemşîrünüñ gevherünüñ şadefî oldı ya‘nî senüñ hükümüñ hem âsumâna ve hem zemîne irişmişdir dü mâhîden murâd yedinci felekde olan Hût burcıdur ve yedi kat (10) yerüñ altında olan Hût’dur ve şemşîrünüñ ğabzasında mâhî şekil iken saña qorlar aña işâretten hem hâlî degildür.

365 Meh ki be-şeb tîğ der-endâhtest

Mâh ki şebde tîğını atmışdur ya‘nî tîğını ‘uryân idüp ‘arşa-ı felekde cevân idüp cur’et göstermişdür ve bir kimse aña mukâbil olmamış dur.

Bâ-ser-i tîğet siper endâhtest

Seng ser-i tîğün sebebi ile siper atmışdır ya' nî seng ser-i tîğünden havf u hażer idüp ' arşa-I felekden eyleyüp pinhân (15) olmuşdur murâd Behrâm-Şâh' uñ ' azîmet ü şevket ü celâdetini beyândur. Siper endâhten ferâğat eylemek ma' nâsına isti' mâl olunur.

366 Çeşme-i tîğ-i tu âb-ı Fırât

Senün şîrîn ü lezîz âb gibi tîğün çeşmesi

Rîhte kırrâbe-i âb-ı hayât

Âb-ı hayâtun kırrâbesini dokmuşdur ya' nî âb-ı hayâtdan laţîfdur bir vechle ki aña nisbet âb-ı hayâtun kıdr u i' tibârı yoǵdur zîrâ âb-ı hayât egerçi anı nûş iden kimsenün hayâtına sebebdür lîken senün tîğün ' âlem halkınuñ râhat u huzûr u hayâtına (20) sebebdür murâd bu huşûşda Behrâm-Şâh' uñ tîğı belki cemî' -i ' âdil pâdişâhlarun tîğı âb-ı hayâtdan nâfi' ü ûlâ idüğün iş' ârdur kırrâbe gelender ü kabâ kulaǵ dedikleri destidür.

367 Her ki be-tûfân-ı [53a] (1) tu h' âbeş bered

Her kim ki senün tûfânunıdadur anı h' âb iledür ya' nî her kimse ki senün hiddet ü ğazabuñ vaǵtinde senün bu hâlünden eyemen ü ğâfil olursa evvelâ

Ger be-meşel Nûh şûd âbeş bered

Ol kimse farzan eger Nûh peygâmbere oldı ise hem anı âb iledür ya' nî ol kimse her ne kadar pehlivân u ' âli-kıdr olsa be-her hâl helâk olur.

368 Câm-ı tu Keyhüsrev ü Cemşîd hûş

Senün câmun (5) Cemşîd-huşlu Keyhüsrev' dür ya' nî egerçi Keyhüsrev' üñ câmı meşhûr ü maǵbûldur lîken ol câma ihtiyâcün yoǵdur zîrâ senün câmun fûzelâdur lâ-cerem Keyhüsrev ol câmdan şarâb nûş eylediğı gibi sen anlardan aǵkâm-ı şerî' at u hikmet ü ' ilm ü mâ' rifet kelimâtını istimâ' eylesün murâ Behrâm-Şâh' uñ ' ulüvv-i kıdr u ' azm-ı şâ' ni vü saltanatı Keyhüsrev ü Cemşîd' den ziyâde idüğün iş' ârdur.

Zıll-ı tu pervâne-i ħurşîd-küş

Ey pâdişâh senüñ sâye vü zılluñ âfitâbı maĥv u mün‘adim idici (10) pervânedür ya‘nî ‘adl u dâd u cûd u kerem sebebi ile zât-ı şerîfün bir vechle nûrânî olmuştur ki anuñ sebebi senüñ nûr-ı zılluñ âfitâbuñ nûruna ġâlib olmuştur.

369 Şîr-dili kün ki dilîr-efkenî

Şîr-dillik eyle zîrâ dilîr-efkensin ya‘nî dilîr ü bahâdır zebûn ü helâk idicisün.

Şîr ħaṭâ ġüftem şîr-efkenî

Egerçi saña şîr dedim liken ħaṭâ dedim zîrâ sen şîri zebûn ü helâk idicisin murâd Behrâm-Şâh’uñ kemâl-i şecâ‘at u bahâdırlığını beyândur.

370 Şerĥ zi-şîrân-ı (15) çunîn bîşeyi

Felek buncılayın bir bîşenüñ arslanlarından

Ez-tu küned bîşter endîşeyi

Senden ziyâdere bir endîşe vü ħavf eyler ya‘nî felegüñ egerçi hiç bir pâdişâhdan hiç ħavf u endîşesi yoĥdur liken senden ziyâde ħavf u endîşesi vardır zîrâ ‘adl u kerem sebebi ile Ĥudâ-yı ‘azze ve cellnüñ ‘azze ismuhu ‘inâyeti sâyesinde qarâr idüp felegüñ ĥükm ü gerdişinden âsûde ĥâl olmuştun.

371 Īn dil ü Īn zehre ki-râ der-meşâf

Ke,z dil ü ke,z zehre zened bâ tu lâf

(20) Bu yürek ü bu zehre kimüñ vardır ki yürekden ü zehreden maşâf u cengde saña lâf ura vü berâberlik da‘vîsin eyleye murâd Behrâm-Şâh’uñ [53b] (1) zâ‘idü’l-vaşf şecâ‘atını vü hergiz fetĥ ü nuşret ü zafer andan dūr u cüdâ olmaduĥını iş‘ârdur. Zehre öd ma‘nâsınadır.

372 Her çi be-zîr-i felek-i ezrağ est

Herne ki ezrağ u kebûd felegûn altındadır

Dest-i murâd-ı tu ber-û muṭlağ est

Senûn murâdunûn eli anuñ üzerine muṭlağdur ya' nî cihānda senûn cemî' -i murâduñ ḥāşildur ve her murâd ki aña meyl ü ârzuvuñ ola be-her ḥāl zahmetsiz aña vuşûl bulursun. (5)

373 Dest nişân hest tu-râ çend kes

Niçe kimse senûn dest nişānuñdur ya' nî bisyâr kimseye egerçi mülk ü manşab virmişsün.

Şadr-nişîn-i tu ferîştet ü bes

Lîken senûn şadr-nişînüñ hemân ferîştetür ya' nî cihānda mülûk u selâṭinden bir kimse saña nazîr u mü'âdil olmaduğı içün şadr-nişînlîk saña maḥşûş u müsellemlîk olmuşdur farzan bir meclisde mülûk u selâṭin cem' olsa sen anda şadru'ş-sudûr olursun dest bunda manşab u mertebe vü şadr ma' nâsınadır.

374 Devr be-tu ḥâtem-i devrân nüvişt

(10) Devr anuñ salṭanat ḥâtemini devr saña yazdı ya' nî senûn devründe salṭanat u ḥükûm ü ḥükûmet saña müsellemlîk oldu.

Bād be-ḥāk-ı tu Süleymân nüvişt

Lā-cerem bād senûn ḥākuña Süleymân yazdı ya' nî bād seni ḥazret-i Süleymân meşābesinde bulup emrüne muṭî' oldu.

375 İzedi kü dād civānī ü mülk

‘Azīmü’ş-şān Allāh ki o saña civānlık²²³ u mülk ü salṭanat virdi.

Mülk tu-rā dād tu dānī ü mülk

Mülk ü salṭanatı saña virdi sen bilürsün ü mülk bilür ya‘nī mülk ü salṭanat saña mahşūşdur pes murāduñ üzre (15) taşarruf eyle.

376 Hāk be-iqbāl-ı tu zer mī-şevēd

Senüñ devletüñ ü sa‘ādetüñ sebebi ile hāk zer olur.

Zehr be-yād-ı tu şeker mī-şevēd

Senüñ yāduñ sebebi ile zehr şeker olur ya‘nī ziyāde ‘ādil ü kerīm olup hāḳ-ı ‘ālemüñ rāḫat u ḫuzūruna sebep olduğun için ehl-i cihānüñ saña bir mertebede muḫabbeti vardur ki farzan senüñ yād u şevķüñle zehri şeker gibi yerler.

377 Mey ki Ferīdūn ne-kūned bā-tu nūş

Şarabi ki Ferīdūn senüñle nu eylemeye ya‘nī tenhā nūş eyleye

Rişte-i Zāḫḫāk ber-āred zi-dūş

Ol şarāb onuñ omuzundan (20) Zāḫḫāk’uñ riştesini getürür ya‘nī anuñ sensiz şarāb nūş eylemesi anuñ külli zararına sebep olur rişte-i Zāḫḫāk’dan murād Zāḫḫāk-nām bir pādişāhuñ şeyṭānuñ öpmesi ile iki omuzundan zāhir olan mārıldur. [54a] (1)

378 Mey ḫorī ü muṭrib ü sākīt hest

Şarāb nūş eyler iseñ senüñ muṭribüñ ü sākīñ vardur ya‘nī anlaruñ tedārikine ihtiyācün yokdur.

²²³ civānlık] A: civān

Ġam i ħorī devlet-i bākī̄t hest

Ne ġam yersin ġam yeme zirā senūñ bākī̄ devletūñ vardur murād budur ki memdūhı olan Behrām-Şāh'a tesliyet virmesidür dünyānūñ ġamından ħalāş olsun içün

379 Mülk ħıfāzī ü selāṭīn penāh

(5) Ey pādīşāh sen mülki ħıfz idicisin ve selāṭīnūñ penāh ü melca'isün.

Şāhib-i şemşīri ü şāhib külāh

Şāhib-i şemşīrsin ve şāhib külāhsın murād Behrām-Şāh'ın cemī' -i mülūk ü selāṭīnden ' izzet ü şerefi vü ' ulüvv-i ħadr u ' azm-i şāni ziyāde idüğün beyāndur ħıfāz ħıfz idici ma' nāsınadur.

380 Gerçi be-şemşīr-i şalābet-pezīr

Egerçi şalābet ü şevket-pezīr şemşīrle

Tāc sitān āmedi ü taḥt-ġir

Mülūk ü selāṭīnden tāc alıcı ve taḥt tutucu gelduñ ya' nī egerçi salṭanat (10) kuvveti ile zamānuñda olan selāṭīn üzre ġālibsün.

381 ün ħulefā genc-fişāni küni

Liken anlardan bir nesne almazsın belki ħulefā gibi genc-fişānlık eylersün ya' nī ziyāde cūd u keremden ħalāyıķa sīm ü zer nişār eylersün.

Tāc-dihi taḥt-nişāni küni

Tāc virürsün taḥt-nişānlık eylersün ħulāşa-i kelām budur ki sen ziyāde ' ādil olduğın içün zulm idici mülūkden tāc u taḥtı alup ' ādil ü ħük ü ħükūmete lâ'ik kimselere iḥsān eylersün. Taḥt-nişān taḥta (15) nasb idici ya' nī taḥt virici ma' nāsınadur.

382 Hest ser-i tîğ-i tu bālā-yı tāt

Senün tîğün ucı tātun üzerindedür ya' nî sen hiç bir pâdişāhuñ maḥkūm u maḡlūbı degilsün belki cemî' -i pâdişāhlar senün zebūnuñdur.

Ez-melikān çün nesitānî ḡarāc

Pâdişāhlardan niçün ḡarac almazsun.

383 Devleti ān ser ki ber-ū pā-yı tust

Devlet-menddür ol ser ki senün pāyuñ anuñ üzredür ya' nî devlete vuşul bulur ol kimse ki senün ḡāk-ı pāyuña yüzünü sürüp cān ü dilden (20) senün fermānuñı ḡabul idüp ḡidmetünde ola.

Baḡt-ver ān dil ke der-ū cā-yı tust

Sa' ādetlü ol gönül ki anda senün cāyün ü ḡarāruñ vārdur ya' nî saña muḡabbet iden kimse be-her ḡāl sa' ādete irişür. [54b] (1)

384 Çuḡd be-devr-i tu hümāyi küned

Senün devründe bayḡuş hümālık eyler ya' nî senün 'adl u sa' ādetün sebebi ile bayḡuşuñ nuḡūseti sa' ādete mütebeddil olur lā-cerem ḡaḡır ki senün ḡuzūr-ı şerifüne irişe ²²⁴ pāylık eyler ya' nî senün ḡuzūruña gelen 'ālî-ḡadr u mutekebbirler senün 'azm-ı şānuña nisbet ḡ'ār u bî-i' tibār olurlar.

385 'Adl-i tu ma' rūf-i 'ināyet şüde

Senün 'adluñ 'ināyetün ma' rūfi olmuşdur (5) ya' nî bir mertebede 'ādilsün ki senün 'adluñ tevfiḡ-i sübhānî vü 'ināyet-i yezdānî ile olduḡı ziyāde zāhir ü rüşen olduḡı içün cihān ḡalkınuñ ma' lūmı olmuşdur.

²²⁴ -(bu nüshada düşürülmüş) A: şeref bulup maḡbūl olur. Ser ki resed piş-i tu pā-yı küned. Ser ki senün ḡuzūruña irişe

Ve,z tu şikāyet be-şikāyet şüde

Ve şikāyet senden şikāyete gitmişdür ya‘nī senün ‘adlün devrinde halk-ı ‘ālem zulumdan halāş olup āsüde-ḥāl olduğu için cihānda şikāyetden eşer qalmamışdur. Beyit:

Kes ez-kes be-devr-i tu bārī ne-bürd

*Gülü der-çemen cevri-i ḥ̣ārī ne-bürd*²²⁵

386 Der-sümm-i esbet (10) ki zemīn rāst mīḥ

Senün senün esbünün sümünde ki ol hem zemīnün mīḥidür.

Ḥaşm-ı tu çün na‘l şüde çār mīḥ

Senün esbinün na‘l gibi çār mīḥ olmuşdur murād budur ki Şeyḥ Nizāmī ḥazret leri Behrām-Şāh’a ḥitāb idüp dir senün şevket ü ‘azemetün bir mertebededür ki saña ḥaşm olan siyāset-zede olup ḥālī mükedder ü ḥarāb olmuşdur ve pādīşāhuñ atınuñ toynağı zemīnün mīḥı olması kendüsi cihānuñ nizām ü intizāmına sebep olduğu i‘tibārladur (15) sum toynağ ma‘nāsınadur.

387 Heft-felek bā-güheret ḥoḳḳa-i

Yedi felek senün zātuña nisbet bir ḥoḳḳadur ya‘nī bir ḥoḳḳa meşābesindedür zirā insān ḥuşuşen mu‘min ü ‘ādil pādīşāh ki zıllu’l-lāhdur aña nisbet eflāk şey’-i ḥaḳīrdür.

Heşt-behişt ez-‘elemet şaḳḳa-i

Sekiz cennet senün ‘ālemünden bir şoḳḳadur murād Behrām-Şāh-ı ‘ādil ü kerīm olduğu için anuñ ‘ulüvv-i ḳadr u ‘azm-ı şān u şevket ü ‘azemetini beyāndur zā’idü’l- vaşf tarīḳi ile şaḳḳa bez pārcası ma‘nāsınadur.

²²⁵ “ Senin zamanında kimse kimsenin yukunu taşımadı yani her kes kendi hayat yükünü taşıyabildi; çayırda hiç bir gül dikenin cefasını çekmedi.”

388 Her ki ne der-ḥükm-i tu bâşed sereş

Herkim ki anuñ ser ü kârı (20) senüñ ḥükm ü zamānuñda olmaya ya‘nî senüñ emr-i şerîfüñden i‘râz eyleye.

Ber-sereş efsâr buved ber-sereş [efsereş]

Anuñ efseri anuñ başı üzere efsâr olur zîrâ sencileyin ‘âdil ü kerîm pâdişāhuñ ḥükm ü fermânına muṭî‘ ü münkâd [55a] (1) olmayan ḥayvân-sîret pâdişāhuñ başında olan tâcı anuñ yuları meşâbesindedür. Efser tâc u efsâr yular ma‘nâsınadır.

389 Der-heme fen şāhib-i yek-fen tuî

Sen cemî‘ -i fen de yek-fen şāhibisin ya‘nî cemî‘ -i fenni ḥaḳîḳatı ile bilür zū-fününsün.

Cân-ı dü ‘âlem be-yekî ten tuî

Sen bir tenle iki ‘âlemüñ cānısın ya‘nî iki ‘âlem-i ḥilḳatun rāḥat u ḥuzūrda olmasına sebepsein (5) lâ-cerem cismüñ ḥayâtı rūḥla olduğı gibi iki ‘âlem-i ḥilḳatun âsûde-ḥâl olmasına sebebsin murâd Behrām-Şāh’ı mübālğa ṭarîḳi ile vaşf eyledügidür.

390 Gūş-i şabā-râ edeb-āmūz kün

Bād-ı şabānuñ gūşunı edeb öğrenici eyle ya‘nî aña te’dīb eyle tā bî-edebāne ḥareket eylemeye bu kelām iddi‘āyidür bu i‘tibārla ki gūyā bād-ı şabā Behrām-Şāh’uñ mahkūmıdır. Süleymān peygāmber ‘aleyhi’s-selām’uñ mahkūmı olduğı gibi.

Şem‘ -i suḥan-râ nefes-efrūz kün

Söz şem‘ inüñ nefesini rūşen eyle ya‘nî laṭîf (10) tekellüm sebebi ile söze leṭāfet ü ḥâlet vir.

391 Ḥil‘ at-i gerūn be-ğulāmî firist

Ğulāmlığı sebebi ile gerūna ḥil‘ at gönder ya‘nî felek senüñ ğulāmuñ olduğı i‘tibārla aña ḥil‘ at iḥsān eyle niteki mülūk ü selāṭinüñ ‘âdetidür ki bendelerine ḥil‘ at iḥsān eyler ve

ba' zısına gönderirler murād hüküm ü hükümetde Behrām-Şāh ziyāde 'ālī-ḳadr idüğün iş' ardür.

Bū-yı ḳabūlī²²⁶ be-Nizāmī firist

Nizāmī'ya bir ḳabūl būyunu gönder ya' nī Nizāmī'yi hem bendelige ḳabūl eyle.

392 Gerçi suḡan ferbiḥ ü cān-perver est

Benüm eş' arım u güftarım egerçi ferbiḥ ü laṭif ü cān-perver ü (15) ḡayāt-baḡşdur ya' nī ḡadden bīrūn ḡūb u laṭifdur.

Çünkü be-ḡ'ān-ı tu²²⁷ resed lāḡar est

Liken çünkü senūn ḡ'ān u ḡuzūruḡa irişir lāḡardur ya' nī benüm eş' arım senūn zā 'udu'l-vaşf 'aẓm-ı şān u ' ulüvv-i ḡadr ki kemā-yanbaḡı iḡāṭa eylemege

393 Bī-güher ü la' l şūd īn baḡr u kān

Bu baḡr ü kān gevhersiz ü la' lsiz oldu bunda gevherden murād lū 'lū 'dür ki baḡr (20) i' tibārı iledür ve la' l kān i' tibārı iledür ki kān ma' den ma' nāsınadır.

Gevhereş ez-kef diḡ ü la' l ez-dehān

Aḡa keff ü destūnden dürr ü dehānuḡden la' l vir ya' nī dürr-pāş [55b] (1) keffūnden deryāya lū 'lū ' ve dehānuḡdan ma' dene la' l iḡsān eyle. Memdūḡunuḡ lebleri la' le teşbīḡ olunmuşdur ba' zı nüsaḡda dehān yerine miyān vāḡi' dür pes la' lden murād miyānında olan kemerūn la' lidür.

²²⁶ ḳabūlī] S3: Nizāmī

²²⁷ tu] S3: -

394 V,ān ki ḥasūd est be-ū bī-derīg

La‘l zi-peykān dih ü gevher zi-tīg

Ve ol kimse ki saña ḥased idicidür derīg ü teraḥḥumsuz aña peykānuñdan la‘l u tīguñdan gevher vir ya‘ nī ḥasūduñı tır u tīguñla helāk eyle.(5)

395 Çün feleket ṭālī‘ -i mes‘ūd bād

Ey pādişāh senüñ ṭālī‘ üñ felek gibi ḳavī vü mes‘ūd olsun.

‘Aḳıbet-i kār-i tu maḥmūd bād

Senüñ kār ü ḥālunuñ ‘āḳıbeti maḥmūd olsun ya‘ nī cemī‘ -i kār u bār u aḥvālun Ḥudā-yı ‘azze ve cellnün ḥuzūr-i şerifünde maḳbūl olup ebedī sa‘ādete vuşūl bulasın.

396 Sāḥte vü sūḥte der-rāh-i tu

Senüñ yoluñda sāḥte vü sūḥte olsun.

Sāḥte men sūḥte bed-ḥāh-i tu

Ben sāḥte vü mesrūr olayım senüñ ḥasūd u düşmenüñ sūḥte vü maḳhūr olsun.

397 Feth-i tu ser çün ‘alem (10) efrāḥte

Senüñ fethinüñ başı ‘alem gibi efrāḥte vü ‘ālī olsun

Ḥaşm-ı tu ser çün-ḳalem endāḥte

Senüñ ḥaşmınun başı ḳalem gibi endāḥte vü zīr olsun yanī feth ü nuşretün ‘ālī olup ḥaşm u düşmenüñ nākisü’r-ra’s u maḳhūr olsun. Bu hem vechdür senüñ fethün başını sancaḳ gibi yüceltmiş olsun senüñ ḥaşm u düşmenüñ başı ḳalem gibi aşığa atmış olsun vech-i evvel i‘tibārı ile

Ser-i feth-i tu çün-‘alem efrāhte

Ser-i haşm-ı tu çün-ķalem endāhte

Efrāhte est endāhte est taķdirinde (15) olmak siyāķa muķālifdür.

İbtidā der-tertib-i nazm-ı kitāb-ı Maķzenü’l-Esrār

398 Men ki sürāyende-i ĩn nev-gülem

Ben ki bu nev ü tāze gülñ serāyendesiyim ya‘nĩ ben ki bu kitābı zuhūra getirdüm nev-gülñden murād bu kitābdur ki hergiz bir şā‘irden taķlĩd țarĩķi ile zuhūr bulmamışdır.

Bāġ-ı tu-rā naġz-nevā bülbülüm

Ey Behrām-Şāh senññ bāġınuñ laťif āvāzlu bülbüliyüm ya‘nĩ laťif eş‘ārle seni ħüb vaşf idiciyüm.

399 Der-reh-i ‘aşķet nefesĩ mĩ-zenem

Senññ ‘aşķuñ yolunda (20) bir nefes urarum ya‘nĩ müĥabbet ızhār eylerüm.

Ber-ser-i kūyet ceresi mĩ-zenem

Senññ ser-i kūyuñda bir ceres ururum ya‘nĩ seni āşķāre vaşf u medĥ eylerüm.

400 ‘Āriyet-i kes ne-peźirüfteem

Kimsenññ ‘āriyetini ķabũl eylememişim. [56a] (1)

Ānçi dilem ġüft bi-ġü ġüfteem

Ol nesneyi ki ġönlüm baña di dedi anı dimişim ya‘nĩ bu kitābda şu‘arānuñ eş‘ārinden sirķat vü tazmĩn țarĩķi ile vāķi‘ olmuş bir beyit yokdur niteki ħ‘āce Ĥāfız raĥmet-ullahi ‘aleyh kendünññ eş‘āri vāridāt-ı sübhānĩ idüğünü bu beyitle iş‘ār eyler. Beyit:

Der-pes-i āyine tūṭī şıfatem dāşteend

*Ānçī ūstād-ı ezel güft bi-gū mī-gūyem*²²⁸

401 Şa‘bede-i tāze ber-engl̄hem

Tāze vü (5) nev bir şa‘bedebazlık eyledüm.

Heykelī ez-ķāleb-i nev riḡhem

Yeñi ķalıbdan bir heykel dokdum ya‘nī şu‘arā-yi mütekaddiminüñ eş‘ārunüñ tarzına muḡālif şi‘irde ḡub u laṭīf bir tarz peydā eyledüm ve bu kitābı ol tarz üzre dedim ķalıbdan murād ķalıb ve heykelden murād bu kitābdur bu sebebden benüm eş‘ārüm ķalıbı degildür belki ķalbī vü rūḡānīdür.

402 Şubḡ-demi çend edeb āmūḡhem

Bir şabāḡ vaḡti bir miḡdār edeb ögrendüm.

Perde-i siḡr-i seḡerī dūḡhem

Lā-cerem saḡare mensūp olan siḡr perdesini dikdüm (10) ya‘nī şabāḡ vaḡtinde feyż-i ilāḡī sebebi ile bir miḡdār esrār-i ḡafīyye vü ma‘ārif-i ‘illiyeye vuşul buldum pes anı nazımla beyān eyledüm.

403 Pāye-i dervīşī ū şāḡī der-ū

Ol kitābuñ ki murād Maḡzenü’l-Esrār’dur içinde dervīşliginüñ ve şāḡlıḡuñ pāyesi vardır.

Maḡzen-i esrār-ı ilāḡī der-ū

Anuñ içinde esrār-i ilāḡī maḡzeni vardır. Bu kitābuñ ismi Maḡzenü’l-Esrār idüḡünü mişrā‘-i şānī ile iş‘ār eyledi ḡulāşa-i kelām budur ki egerçi bu kitābda ḡikāyāt da (15) meşṭurdur liken zıkr olunan esrār u ma‘ārifden ḡayri ḡikāyetlerinde hem esrār u ma‘ārif mūndericdür.

²²⁸ “ Aynanın arkasında papḡan gibi beni tutmuşlar; Ezel ūstadı ne de derse onu söyliyorum.”

404 Ber-şeker-i ũ ne-nişeste meges

Anuñ şekerı ũzre meges oturmamışdur.

Ne meges-i ũ şeker-ālā-yı kes

Ne anuñ megesi kimsenũ şekerine bulaşıcıdur ya' nĩ bu kitap Behrām-Şāh'dan ğayri bir kimsenũ nāmına deninmemişdür ve bu kitābda şu' arānuñ eş' arından bir şi' ir yoǵdur ve bu kitābı Behrām-Şāh'dan evvel kimse oǵmamışdur evvelki şekerden murād şerh olunan kitābı şerifũ kelimātıdur ve şeker-i şānıdan (20) murād lebdür.

405 Nũh der-ĩn baħr siper bi-fkened

Nũh peygāber 'aleyhi's-selām bu baħrda siperini bırağur.

Hızır der-ĩn çeşme sebũ bi-şkened

Hızır peygāber 'aleyhi's-selām bu çeşmede destiyi sır ya' nĩ Nũh peygāber 'aleyhi's-selām egerçi peygāberdür [56b] (1) ve tũfāndan necāt bulmuşdur ve Hızır-ı peygāber 'aleyhi's-selām egerçi āb-ı ğayāta vuşũ bulup 'ilm-i ledũnnden behre-ver olmuşdur lĩken bu ğũne şĩrĩn suħan ve edā-yı rengĩn u laţĩf ũslũbla vuķũ bulmuş kitābdan bĩ-behredür. Bu kelimāt mubālĩğā tārĩķı iledür. Siper bi-fkened ya' nĩ bu ğuşũşda beni taşdıķ idũp mu' arıza eylemekden ferāgat eyler ma' nāsınadır. Baħr u çeşmeden murād bu kitaptur ki tũfān-ı Nũh i' tibārĩ ile (5) baħr u 'ayin ğayāt-ı Hızır i' tibārĩ ile çeşme ğũb vāķi' olmuşdur.

406 Ber-heme şāhān zi-pey-i ĩn cemāl

Bu cemālden ötürĩ cemĩ'-i şāħlar ũzre

Qur'a zedem nām-ı tu āmed be-fāl

Qur'a urdum fala senũ nāmuñ geldi ya' nĩ bu kitābı mũlũk u selāţĩnden kimũ nāmına diyeyũm diyũ tefe'ũ eyledũğũnde senũ nām-ı şerĩfũne olmak ma' ķũl u maķbũl ğörũndĩ ğıţāb Behrām-Şāh Rũmĩ' adur.

407 Nām dü āmed zi-dü nāmūs-gāh

İki nāmūs-gāhdan nām iki geldi.

Her dü müseccil be-dü Behrām-Şāh

Her iki nāmūs-gāh (10) iki Behrām-Şāh'la müseccil idi egerçi Behrām-Şāh ikidür ve murād olunān ḥod birisidür lā-cerem şeyḫ Nizāmī ḥazreti ḳaddesallāhu ta'ālā sırrehü'l-azīz bu kitāpda iki Behrām-Şāhı zıkr idüp murādı ḳangısı idüğünü beyān eyleyeserdür. Nāmūs-gāh taḥt-gāh ma' nāsınadır.

408 Ān zerī ez-kān-ı suḥan riḥte

Ol bir Bahrām-Şāh ki murād kendünün zamānında Ġazneyin pādīşāhı olan Behrām-Şāh-ı 'Acemī'dür. Eski ma' denden bir altun dökmüşdür ya' nī ḥasīsür.

V,īn derī ez-baḥr-ı nev engiḥte

Ve bu Behrām-Şāh ki (15) murād Behrām-Şāh-ı Rūmī'dür yeñi deryādan bir dürr peydā eylemişdür ya' nī bu Behrām-Şāh saḥīdür. Bu beytün ma' nāsı egerçi bu vechle meşhūrdur liken bu vech-i şānī maḥalle enseb idüğü aşḥāb-ı dile rūşen ü zāhirdür. Ol Behrām-Şāh ki murā Behrām-Şāh-ı 'Acemī'dür ki Ġazneyin pādīşāhi idi eski ma' denden zūhūr u vüçūd bulmuş bir zerdür ya' nī ḳadr u i'tibārda zer meşābesindedür ve bu Behrām-Şāh ki murā Behrām-Şāh-ı Rūmī'dür deryā-yı cedīdden vüçūd ü zūhūr bulmuş bir dürrdür ya' nī ḳadr u şerefde (20) dürr meşābesindedür ḥulāsa-i kelām budur ki Behrām-Şāh-ı 'Acemī şeyḫ Nizāmī ḥazretinün ḳaddesallāhu ta'ālā sırrehü'l-azīz ḳadrini bilmeyüp aña iltifāt ü i'tibār eylemedüğü içün bu Behrām-Şāh-ı zamm eyler ve Behrām-[57a] (1) Şāh-ı Rūmī egerçi nev-peydādür liken Şeyḫ ḥazretinün 'ulüvv-i ḳadr u 'azm-ı şānını fehm idüp aña re'āyet ü iḥsān eyledüğü içün anı medḥ eyler ve medḥi ḳıyāmete degün bāḳī ḳalduğına şekk ü reyib yokdur.

409 Ān be-der-āverde zi-Ġazneyin 'alem

O ya' nī Behrām-Şāh-ı 'Acemī Ġazneyin'den 'alem çıkarmışdur ya' nī Ġazneyin pādīşāhidur.

V,în zede ber-sikke-i Rûmî raqam

Ve bu ki murād Behrām-Şāh-ı Rûmî'dür (5) Rûmî sikke üzre raqam urmuşdur ya' nî Rûm'un pādîşāhıdır.

410 Gerçi der-ân sikke suhan çün-zer est

Egerçi ol sikkede sözler altun gibidür.

Sikke vü zerr-i men ez-ân bihter est

Lîken benüm sikke ü zerüm andan ūlā vü eltafdur hūlāşa-i kelām budur ki Behrām-Şāh-ı 'Acemî'nün vaşf u medhinde şu' arānuñ eş' arinden vāqî' olan sözler egerçi zer gibi laţîfdur lîken benüm eş' arim anlaruñ eş' arinden hūbrek ü laţîfrekdür. Evvel ki sikkeden murād Ğazneyin pādîşāhı Behrām-Şāh olup ve suhandan (10) murād anuñ medh ü vaşfı içün şu' aradan şadır olmuş eş' ar olmak maħalle ensebdür ve sikke-i şāniden murād Maḥzenü'l-Esrār ve zerden murād anda vāqî' olan lāţîf kelimātdür murād Ğazneyin pādîşāhı Behrām-Şāh-ı şā' irāne zamm eyledüğün iş' ārdür.

411 Ger kem ez-ân şūd bene ü bār-ı men

Benüm bene vü bārum egerçi andna ya' nî Ğazneyin pādîşāhı Behrām-Şāh'dan kem u nāķiş oldı yā' nî egerçi o pādîşāh u şāhib kudretdür ben faķır u şāhib-i kudret degilüm.

Bihter ez-ân est (15) hırīdār-i men

Lîken benüm hırīdār u t̄alibim andan ūlā vü a' lādur lā-cerem bunuñ iltifāt u i' tibārı sebebi ile aña ihtiyācım yoķdur hırīdārdan murād Behrām-Şāh-ı Rûmî'dur ki himmet ü 'ulūvv-i kadr u aḥlāk-ı ḥamīdede Behrām-Şāh-ı 'Acemî'den laţîfdür.

412 Şīve ġarīb est me-şev nā-mücīb

Şīve ġarībdur anı qabūl eylemeyeci olma ya' nî bu kitābımda vāqî' olan nekāt ü rümūz ġarīb ü hūbdur anı qabūl eyle.

Ger be-nevāzīş ne-bāşed ġarīb

Ol ġarīb şive-i eger oġşamayasun ġarīb olmaz (20) ya‘ nī eger bu nekāt ü rümūzla memlū vū pūr kitābı qabūl idüp aňā iltifāt eyleyesün ‘ acīb degüldür. Bu beyitde ġarīb lafzları ġāyetde ħūb vāķi‘ olmuşdur.

413 K,īn suġan-i rüsteter ez-naķş-ı bād

[57b] (1) Zīrā bāġuñ naķşinden ter ü taze bitmiş ya‘ nī zuhūr bulmuş bu söz ya‘ nī bāġuñ envā‘ -i şükūfesinden lāţifrek benüm bu sözlerüm ki murād Mazenü’l-Esrār’dur.

‘ Āriyet-efrūz ne-şūd çün çerāġ

Çerāġ gibi ‘ āriyet-efrūz olmadı²²⁹ ya‘ nī ırāġuñ nūr u şu‘ lesi ‘ āriyeti olduġı gibi benüm sözlerim ‘ āriyeti degüldür belki bāġuñ naķşı gibidür ki ‘ āriyeti degüldür. Naķş-ı bāġdan murād meyve vū şükūfedür (5) ħulāşa-i kelām budur ki şeyġ Nizāmī ħazreti qaddesallāhu ta‘ ālā sırrehü’l-‘ azīz dirki benüm nazm u şi‘ rimde şu‘ aranuñ şi‘ rinde ‘ āriyet vāķi‘ olmamışdur.

414 Ĥān-ı ter ez-īn dü nevāle suġan

Senüñ ĥānuña maĥşūş bu iki nevāle söz

Dest ne-kerdest kesī dest-ken

Bir kimse el şunmamışdur sen el şun murād budur ki ma‘ ānī-i rengin ü ħikāyāt-ı şīrinle memlū bu kitap aşġāb-ı sa‘ ādetden bir kimsenüñ nāmına te’ lif olunmamış ve kimsenüñ ħuzūruna varmamışdur. Hemān senüñ nāmı şerīfüne te’ lif olunmuş ve senüñ ħuzūruña (10) gelmişdür andan müntefi‘ vū mütemetti‘ ol. Dü nevāle suġandan murād *Ĥayru’l-kelāmi mā-kalle ve delle*²³⁰ ħasebince bu kitābdur ki egerçi muĥtaşardur liken mışrā‘

²²⁹ olmadı] S3: oldı

²³⁰ “Sözün hayırlısı kısa ve anlaşılır olanıdır.” Sadri-niya, 1380: 238

*Leb-i dil-ber gibi elķışsa sözün muhtaşarr*²³¹

Mücebince ğāyetde rengin u şirindur. Hıtab Behrām-Şāh-ı Rūmī'yadur.

415 Ger nemek-eş hest be-ḥūr nūş bād

Eger anuñ nemek ü lizzetī var ise nūş olsun.

Ger ne zi-yād-ı tu ferāmūş bād

Eger anuñ nemek ü lizzetī yok ise senüñ yādūñdan ferāmūş olsun murād budur ki bu kitap²³² eger senüñ maķbūluñ olmazsa andan ferāġat (15) eyle.

416 Bā-melik ān şeb ki nişinī be-ḥān

Ol gece ki zevķ ü 'ayş u 'işret için melikle ḥāna oturursun murād memdūḥını mübālaġa tarīķi ile merdh eyledüġidür.

Pīş-i men efken ķaderi üstüḥān

Benüm öñüme bir miķdār üstüḥān biraķ murād tevāzü'en vü hażmen li-nefsihi kendüsini kelb menzilesine tenzīl eylemişdür niteki evliyāu'llāhuñ 'ādetidür ki kendülerini kelbden hem kem tūtārlar beyit:

Ez-ān ber-melā'ik şeref dāştend

*Ki ḥod-rā bih ez-seg ne-pindāştend*²³³

417 K,āḥir lāf-i segit mī-zenem

Zirā āḥir (20) senüñ seġliginüñ lāfını urarım ya'nī tamām şıdk u ḥulūşum vardur ve kelb gibi vefā-dārim.

²³¹ "Sevgilinin dudaġı gibi sözün kıtası"

²³² bu kitap] A:-

²³³ "Kendilerini köpeklerden daha iyi görmediklerinden dolayı meleklerden daha üstündüler."

Debdebe-i bendegiyet mî-zenem

Senûn bendeliginûn şadâsını urarum ya' nî saña 'ubûdiyet izhâr eylerüm. Şeyh hazreti [58a] (1) kâddesallâhu ta'âlâ sırrehü'l-'azîz bu pâdişâhı bu vechle ziyâde medh ü vaşf eyledügi 'adl u keremi i'tibârı ile zallallâh olmağa liyâkatı olduğı içündür pes zallı medh ü vaşf eylemek hâkîkatda zıll şâhibini medh ü vaşf eylemekdür.

418 Ez-melikâni ki vefâ dîdeem

Şol pâdişâhlardan ki vefâ vü muhabbet görmüşüm.

Besten-i hod ber-tu pesendideem

Kendümi saña nisbet (5) eylemegi begenmişim ya' nî egerçi ba' zı mülûkden ri' âyet gördüm liken anlardan birisinûn nâmına kitap demedim ve birisini vaşf u medh eylemedüm.

419 Hîdmetim âhîr be-vefâ-yı keşed

Hîdmetim beni âhîr bir vefâya çeker ya' nî men hıdım hıdım hasebince hîdmet 'âkıbet benüm sa' âdet ü devletime vuşûl bulmağa sebeb olur.

Hem ser-i ĩn rişte be-câ-yı keşed

Hem bu riştenûn ucı beni bir yere çeker ya' nî bu kitap baña pâdişâhuñ hüsni iltifâtına sebeb olur ve ri' âyet ü ihsânına vuşûl bulur.

420 Gerçi be-ĩn (10) dergeh-i pâyendigân

Egerçi pâyendelerûn bu der-gâhına

Rûy nihâdend sitâyendigân

Şâ' irler yüz kodılar ya' nî egerçi şâ' irler pâdişâhuñ der-gâhına gelüp pâdişâhı medh eylediler ve pâdişâhdan hüsni-iltifât ü re' âyet müyesser olsun için pâdişâhuñ muşâhiblerinûn der-gâhına vardılar ve anları medh eylediler. ĩn dergehden murâd Behrâm-Şâh' uñ der-gâhıdır.

Pâyendigāndan murād anuñ muḳarreb ü muşāhibleridür. Sitâyendigāndan murād şu‘ arādur.²³⁴

421 Pîş-i Nizāmî be-ḥisāb İstend

(15) Lîken Nizāmî’nün ḥuzûrunda ḥisāba tûrurlar ya‘ nî cemî‘-i şu‘ arā aña ser fûru idüp şi‘irde anuñ ‘ulûvv-i ḳadrine ve ögündüklerinden ‘ālî idügüne i‘tirāf eylerler.

Ü diger est in digerān kîstend

Zîrâ ü ki murād şeyḥ Nizāmî’dür pāye-i şi‘irde mümtāz u ziyāde ‘ālî vü müsellimdür bu ḡayri şā‘irler kimlerdür ya‘ nî aña nisbet ziyāde dūnlardur ve şi‘irleri hem anuñ şi‘rine nisbet ziyāde pestdür.

422 Men ki der-în menzilişān māndehem

Ben ki anlaruñ bu menzilinde ḳalmışam ya‘ nî şi‘ir-güylük sebebi ile şu‘ arādan olmuşum.

Merḥale-î (20) pîsterek rāndeem

Bir merḥale anlardan ilerürecik sürmüşüm ya‘ nî fenn-i şi‘irde şu‘ arānuñ cemî‘isine ḡālib olup benüm şi‘rim anlaruñ şi‘rine nisbet i‘cāz mertebesine vuşûl bulmuşdur.

423 Tîḡ zi-elmās-ı suḥan sāftem

[58b] (1) Elmās gibi maḳbûl u laṭîf sözden tîḡ düzdüm.

Her ki pes āmed sereş endāḡtem

Her kim ki benüm ardımca geldi anuñ başını atdım ya‘ nî kesdim²³⁵ ya‘ nî faşāḡat u balāḡatla i‘cāz mertebesinde ḥadden bîrûn rengin ü ḡarîb şi‘r dedim ki aña nazîre dimege bir şā‘ir ḳādir olmadı. Ḥüsrev-i Dihlevî ve şu‘ arādan hem bisyār kimse egerçi anuñ Ḥamse’sine cevāp ṭarîḳi ile kitāplar dediler lîken bir şā‘ir anuñ (5) Ḥamse’si gibi dimege ḳādir olmadı.

²³⁴ Pâyendigāndan ... şu‘ arādur.] S3: Pâyendigāndan murād şu‘ arādur.

²³⁵ ya‘ nî kesdim] S2:-

Hüsrev-i Dihlevî'nün Hamse'si anuñ Hamse'sine bir müşâbih olduğu için mağrûr olup tefâhur târiki ile dedi. Beyit:

Kevkebe-i husreviyem şüd bülend

Gulgule der-gür-ı Nizâmî fikend²³⁶

Ebâb-ı inşâfdan bir şâhib-nazar Hüsrev-i Dihlevî'i redd târiki ile bu beyti dedi. Beyit:

Düzd-i Nizâmî tu-î ey hod-pesend

Mertebe-i düzd ne-gerded bülend²³⁷

Bu Şem'î'i haķır hem şeyh Nizâmî hazretinüñ ve hem Hüsrev-i Dihlevî hazretinüñ Hamse'sini tamâm gördüm ve muṭala'a eyledüm el-haķķ şeyh Nizâmî hazretinüñ (10) Hamse'si i'câz mertebesinde idügi şâhib-nazarlara ziyâde rûşen ü zâhirdür. Tiğ zi elmâs beytinden Şeyh'un velâyet ü kerâmeti ziyâde âşikârâdur.

424 Gerçi hod in pâye zi-bî-hemserîst

Egerçi hod bu pâye hemsersizlikdendür ya' nî egerçi şî' irde mişl ü nazîrüm yoķdur.

Pâ-yı merâ hem ser-i bâlâterîst

Lîken benüm pâyuma andan bâlâterlik hevesi vardur ya' nî bu kitâbdan laṭîf ü rengin dimege ķâdirim

425 Evc bülend est der-ü mî-perem

Evc ü semâ bülend ü 'âlîdür aña pervâz eylerüm ya' nî (15) pervâzum 'âlem-i 'ulviyedür.

Bâşed ke,z himmet-i hod ber-horem

Ola ki kendü himmetimden mütemetti' olam ya' nî 'Ulüvvü'l-himmet min'l-îmân²³⁸

²³⁶ “ Benim Hüsrevlik yıldızım yüceldi ve Nizâmî'nin kabrine bir velvele düştü.”

²³⁷ “ Nizâmî'nin hırsızı sensin ey bencil; hırsızın makamı yücelmez.”

²³⁸ “Himmetin yüceliği imandandır.” El-ḫalveti, İ H, (?) Rûḫü'-lbeyân, Beyrût: Dâru'l-fıkr. S. 98

hasebince himmetim benüm ‘ulüvv u nef‘ime sebep ola. Beyit:

Cenâb-ı ‘aşk bülend est himmeti Hâfız

Ki ‘âşikân-i reh bî-himmetân be-ğod ne-dehend²³⁹

426 Tâ-me-ger ez-rüşenî-i ra ‘y-ı tu

Tâ meger senün ra ‘yınun rüşenligi sebebinden

Ser-nehem âncâ ki per ü²⁴⁰ pâ-yı tu

Başım koyam ol yere ki senün ayagun andadur mutâd ziyâde ‘ulüvv-i qadr u ‘azm-ı şânuñla kendünün memdûhı olan pâdişâhı vaşf u medh eyledügidür. (20) Mübâlağa tarîkı ile

427 Gerd-i tu gerdem ki be-geerdün risem

Senün eṭrâfuña devr eylerüm ve saña qarib olurum ki felege irişem.

Tâ-ne-resânî tu be-tu çün resem

Mâdem ki sen beni saña irişdirmeyesün saña nice irişürüm.[59a] (1) Beyit:

Ber-âsitân-ı tu müşkil tüvân resîd ârî

‘Uruc ber-felek-i serverî be-düşvârist²⁴¹

Ba‘zı nüshada girem gerd yerine kâf-ı ‘Acemî’nün fethi ile gerd olmak ğubâr ma‘nâsinadur mübâlağa tarîkı ile bu ma‘nâ hem mümkündür. Senün ğubârıñı tutarım ki anuñ sebebi ile felege irişem (5) zîrâ senün ğubârıñın qadr u rif‘atı felekden ‘âlidür ve anuñ qarâr²⁴² idecek yeri felekdür.

²³⁹ “Aşkın asitanı yücedir ey Hafız bir himmet iste çünkü bu sarayın aşıkları, himmetsizlere yol vermezler.”

²⁴⁰ Per ü] A: buved

²⁴¹ “Senin dergahına zor ulaşılır evet, serverlik feleğine yükselmek zorlukla olan bir şeydir.”

²⁴² qarâr] S2: firâr

428 Būd umīdem ki der-īn yek du māh

Benüm umudum var idi ki bu bir iki ayda

Tāze kūnem ‘ahd-i zemīn-būs-ı šāh

Şāhuñ zemīn ‘ahdini tāze eyleyüm ya‘ nī ben šāhuñ huzūr-ı şerīfüne varam.

429 Ger çi der-īn hālka ki peyvesteend

Bu hālkada ki iki ucunı biribirine muttaşıl eylemişlerdür ya‘ nī bu hālvetde egerçi

Rāh-ı burūn āmeden-em besteend

Baňa taşra gelmek yolunı bağlamışlardır bu hem vechdur benüm hālvetden taşra (10) gelmek yolunı bağlamışlardır egerçi cesmimle hālvetden taşra gelmege imkân yokdur.

430 Pīş-i tu ez-behr-i füzūn āmeden

Līken senūñ huzūruña ziyāde gelmekden ötüri

H̱āstem ez-pūst burūn āmeden

Pūst u cismden taşra gelmek istedim ya‘ nī murādum senūñ huzūruña rūhumla gelemek idi.

431 Bāz çü dīdem heme reh şīr būd

Līken im‘ ān-ı nazar eyledüm āşikāre çünki gördüm cemī‘-i yolum arslan idi.

Pīş ü pesem beste-i şemşīr būd

Pīş ü pes ü eṭrāfım (15) şemşīrle beste vü ihāta olunmuş idi ya‘ nī gördüm ki a‘ dā benüm yolunı ihāta idüp beni şemşīrle helāk eylemege tamām kaçd eylemişler.

432 Lîk derîn hıttâ-i şemşîr-bend

Lîken bu şemşîr-bend hıttâda ki murâd kendünün qarâr-gâhı olan şehirdür ki murâd Gence dedikleri şehirdür.

Ber-tu künem huṭbe be-bāng-i bülend

Bülend bāngla saña huṭbe eylerüm ya‘ nî egerçi huṣûr-ı şerîfûne vârup hâzretüñle muşâhabat eylemek mümkün olmadı liken bu kitâbı senüñ nām-ı şerîfûne te‘lîf eyledüm (20) min-ba‘ d meşhûr-i ‘ âlem olup kıyâmete degün bâkî kalur. Hıttâ-i şehir-bendden murâd şemşîrle fetih olunan şehirdür egerçi murâd bunda Gence’dür.

433 Āb-ı suḥan ber-deret efşāndihem²⁴³

Söz ābını senüñ kapuñ [59b] (1) üzre nişār eylemişim.

Rîg menem z,ān ki be-cā mândihem

Ben rîgim zirā yerimde qalmışım niteki rîg üzre āb vāqî‘ olsa āb rîg üzre qarâr eylemeyüp andan cüdā olur ben hem egerçi bu kitâbı bisyār zaḥmet vü meşakḳatla te‘lîfidüp saña irsāl eyledüm ve ben andan dūr ü cüdā oldum. Rîg qum ma‘ nāsınadur.

434 Zerre-şifat pîş-i tu ey āfitāb

Zerre gibi senüñ huṣûruñda (5) ey āfitāb

Bād du‘ ā-yı seḥerem müstecāb

Benüm seḥerde olan du‘ ām müstecāb olsun.

²⁴³ Āb-ı ... efşāndihem] S3: in suḥan ber-derset efşāndihem

435 Geşte dilem baħr-i güher-rîz-i tu

Benüm gönlüm saña gevher nişâr idici deryâ olmuşdur ya‘ nî benüm gönlüm bir deryâdür ki andan senün medh ü şanân zâhir olur.

Gevher-i cânem kemer-âvîz-i tu

Benüm cânım gevheri senün kemerüne ta‘ allük idici olmuşdur ya‘ nî benüm cânım senün yâdundan fâriğ ü hâlî olmaz ve gönlüm senün huzûrundan dūr u cüdâ degildür. Beyit:

Be-ten muķaşşirem ez-devlet-i mülâzimetet

*Velî hulâsa-i cân hâk-ı âstâne-i (10) tust*²⁴⁴

436 Tâ-şeb ü rûzest şebet rûz bād

Mâdem ki şeb ü rûz vardır senün şebün rûz olsun ya‘ nî kıyâmete degün devlet ü ‘ izzt ü cemî‘ -i huşûşda laţîf hâlet senden dūr u cüdâ olmasun.

Gevher-i şâhîr şeb-efrûz bād

Senün şâhluķ gevherün şebi rûşen idici olsun ya‘ nî senün hüküm ü hükûmet ü ‘ adl u keremün sebebi ile cihân münevver ü ma‘ mûr ü ehl-i cihân mesrûr olup râhat u huzûrda olsun.

437 İn seriyet hest be-nîk aħterî

Senün bu siyâdet ü pâdişahlığün (15) cihânda sa‘ âdet ü nîk-aħterligedür.

Bihter bād ân seriyet z,în serî

Senün ol siyâdetün bu siyâdetünden iyürek olsun ya‘ nî dünyevi ‘ izzet ü devletünden uhrevi ‘ izzet ü devletün ziyâdereksun. Der-fazîlet-i suħan

²⁴⁴ “Bedenimle senin devletine yoldaşlık etmekten acizim ama canımın özeti senin dergahının toprağıdır.”

438 Cünbiş-i evvel ki qalem ber-girift²⁴⁵

Evvel cünbiş ü hareketi ki qalem tıtdı ya‘ nî qalemnden evvel hareket ki şadır oldı

Harf-i nuḥustîn zi-suḥan der-girift

Evvelki harfî sözden tıtdı zirâ Hudâ-yı ‘azze ve cell çünki qalemi ḥalk eyledi Uktub yâ qalem dedi Fe-qâle: Mâ uktubu?²⁴⁶ dedi Hudâ-yı (20) ‘azze- ve cell dedi *Uktubu mâ-huve kâ’inun ilâ-yevmi’l-kıyâmete*.²⁴⁷ Bu ḥadîs-i şerîfde ki vâkı‘ olmuştur *Evvelu mâ-ḥalqa’l-lâhu nûrî*.²⁴⁸ *Evvelu mâ-ḥalqa’l-lâhî rûhî*.²⁴⁹ *Evvele mâ-ḥalqa’l-lâhu el-qalem*.²⁵⁰ Bu üçden murâd ḥaḳîqat-i [60a] (1) Muḥammediyye’dür pes ḥaḳîqat i‘tibârî ile birdür bu vech hem mümkündür. cünbiş-i evvel ki qalemi vücûda getürdi Hudâ-yı ‘azze ve cell evvelki harfî sözden tıtdı ya‘ nî Hudâ-yı ‘azze ve cell çünki qalemi ḥalk eylemek istedi Kün dedi ḥulâşa- i kelâm budur ki çün mevcûdâtun icâdına şürû‘ sözle oldı ki murâd Kün’dür. Cünbiş-i evvelnden murâd Hudâ-yı ‘azze ve cellnün irâdet-i ezeliyyesidür eşeri ol zamânda (5) zâhir oldı zirâ Hudâ-yı ‘azze ve cell cemî‘-i mevcûdâtndan evvel qalemi ḥalk eyledi.

439 Perde-i ḥalvet çü ber-endâhtend

Çünki ḥalvet perdesini ref‘ eylediler

²⁴⁵ ber-girift] S3: der-girift

²⁴⁶ “Yaz ey kalem dedi. Kalem: ne yazayım dedi.” Hadisin tam şekli şöyledir: **Enne evvele mâ ḥalqa’l-lâhu el-qalem. Fe-qâle: Uktub Fe-qâle: Mâ uktubu? Qâle:Uktubu’l-kadere mâ kâne ve mâ huve kâ’inun ilâ’l-ebede.** “Kuşkusuz ki Allah’ın ilk yarattığı şey kalemdir. Allah-u Teâlâ kaleme: Yaz dedi. Kalem:Rabbim ne yazayım? dedi. Allah-u Teâlâ kaleme:Kıyamet saatine kadar olacak her şeyi yaz! Dedi” Tirmizi, M,(1975), Sünen-i Tirmizi, (İkinci baskı), Mısır, Şirketu Mektebetu ve Maṭba‘atu Muṣṭafâ El-bâbî El-ḥalebi, s.475, h.no:2155

²⁴⁷ “Allah-u Teâlâ kaleme:Kıyamet saatine kadar olacak her şeyi yaz! Dedi” Hadisin tam şekli şöyledir. **Enne evvele mâ ḥalqa’l-lâhu ‘azze vecelle el-qalem. Fe-qâle: Uktub Qâle: Ve mâ uktubu? Qâle:Uktubu mâ huve kâ’inun ilâ yevmi’l-kıyâmete summe ḥalke nûnun ve kebesa ‘alâ zahrehi’l-arzî.** “Kuşkusuz ki Allah’ın ilk yarattığı şey kalemdir. Allah-u Teâlâ kaleme: Yaz dedi. Kalem:Rabbim ne yazayım? dedi. Allah-u Teâlâ kaleme:Kıyamet saatine kadar olacak her şeyi yaz! Dedi sonar balınayı yarattı ve yeri onun arkasına kodu.” Ebû Bekir, M,(1999), E’s-se‘riye, Rıyâz: Dâru’l-vaṭan, s.769.h. no:349

²⁴⁸ “Allah’n ilk yarattığı benim nurumdur” Aclûnî, İ, (2000), Keşfu’l-Ḥafâ ve müzilu’l-ilbâs,(?) ,El-mektebetu’l-‘aşriyye, S.263. H. no:827

²⁴⁹ “Allah’ın ilk yarattığı şey benim nurumdur” İbni’l-melik, M, (2012), Şerḥi Meşâbiḥi Elsinetu Li’l-imâmi’l-bağavî, (?) : İdâretu’s-şâḳâfetu’l-ilâmiyeh, s. 114.

²⁵⁰ “Kuşkusuz ki Allah’ın ilk yarattığı şey kalemdir.” Hadisin tam şekli şöyledir: **Enne evvele mâ ḥalqa’l-lâhu el-qalem. Fe-qâle: Uktub Fe-qâle: Mâ uktubu? Qâle:Uktubu’l-kadere mâ kâne ve mâ huve kâ’inun ilâ’l-ebede.** “Kuşkusuz ki Allah’ın ilk yarattığı şey kalemdir. Allah-u Teâlâ kaleme: Yaz dedi. Kalem:Rabbim ne yazayım? dedi. Allah-u Teâlâ kaleme:Kıyamet saatine kadar olacak her şeyi yaz! Dedi” Tirmizi, M,(1975), Sünen-i Tirmizi, (İkinci baskı), Mısır, Şirketu Mektebetu ve Maṭba‘atu Muṣṭafâ El-bâbî El-ḥalebi, s.475, h.no:2155

Cilve-i evvel be-suhan sāhtend

Evvel cilveyi sözle düzdiler ya‘nî Hakk sübhānehü ve ta‘ālā hazreti ‘azze ismuhu çünkü ‘ālemi ve benī ādemi vücūd u zühūra getürmek istedi emri Kün ile vücūda getürdi ki Kün sözdür. Halvetden murād Aḥdiyyet-i Bārī’dür ‘azze ismuhu. Halvetden perdeyi ref‘ eylemekden murād mevcūdātuñ icādına Hudā-yı ‘azze ve cellnūñ (10) irādet-i şerīfünūñ ta‘alluḳıdır. Endāhtend vü sāhtend kelimelerininūñ fā‘ili hazret-i Bārī’dür ‘azze ismuhu ve cemī‘-i şīḡası ta‘zīm içündür. Cilve-i evvelden murād icāddür.

440 Tā-suhan āvāze-i dil der-ne-dād

Mādem ki söz gönülle āvāze virmedi ya‘nî gönül mādem ki ‘aşḳ u muḥabbet sözünü istimā‘ eylemedi.

Cān ten-i āzād be-gil der-ne-dād

Cān āzād tenini gile virmedi ya‘nî cān cemī‘-i kuyūddan āzād u nūr-ı maḥz iken ḥākdan ḥalk olunmuş zulmānī cesede (15) ḥüsn-i ihtiyārı ile dāḥil olmadı. Cān münāsebeti ile ten zikri ḥüb vāḳi‘ olmuştur. Bu beytūñ ma‘nāsı rüşen ü zāhir bu kışşaya mutavaḳḳıfdür çünkü hazret-i Ādem’ün ‘aleyhi’s-selām cesed-i şerīfi ḥākdan ḥalk olup kırk günden sonra anuñ rūḥ-ı şerīfüne emir olundı ki anuñ cesedine duḡul eyleye Ādem’ün ‘aleyhi’s-selām’ün rūḥ-ı şerīfi anuñ cesedine duḡul eylemegi ziyāde müşkil zann eyledi fevri varup dāḥil olmadı belki tevaḳḳuf idici oldu pes Hudā-yı ‘azze ve cellenūñ emir şerīfi ile bir (20) ferīşte hazret-i Ādem’ün ‘aleyhi’s-selām cesedine dāḥil olup nerm ü ḥazīn āvāzla ‘aşḳ u muḥabbet kelimātını söyleye rūḥ çünkü ‘aşḳ u muḥabbet kelimatınūñ şadasını istimā‘ eyledi fi’l-ḥāl hazret-i Ādem’ün cesed-i şerīfüne dāḥil oldu [60b] (1) karar eyledi. Hoş u laṭif āvāzuñ zevḳı rūḥ için olup ten için olmaduḡına sebep budur. Beyit:

Ez-sadā-yı suhan-ı ‘aşḳ ne-dīdem hoşter

*Yādigārī ki der-īn günbed-i devvār bi-mānd*²⁵¹

Kıt‘a:

Çe hoş bāşed āvāz-ı nerm ü ḥazīn

²⁵¹ “ Bu deveranda olan felekte hatıra kalan aşk sözünün sesinden daha iyisini görmedim.”

Be-gūş-i ḥarīfān-i mest-i şabūḥ

Bih ez-rū-yı zībāst āvāz-ı hoş

*Ki ān ḥazẓ-ı nefsest ü in kıt-i rūḥ*²⁵²

441 Çün kalem āmed şüden āğāz kerd

(5) Çünkü kalem gelüp gitmeye şürū^c eyledi ya‘nī kalem ḥalk olunup anuñla kitābet olunmağa şürū^c olundu.

Çeşm-i cihān-rā be-suḥan bāz kerd

Cihān ḥalkınuñ çeşmini sözle bāz u rūşen eyledi ya‘nī söz sebebi ile cihān ḥalkına başiret ü taşarruf ḥāşil oldu.

442 Bī-suḥan āvāze-i ‘ālem ne-būd

Sözsüz ‘ālemüñ vücūd ü āvāzesi olmadı ya‘nī yok idi ya‘nī Ḥudā-yı ‘azze ve cell kün demezden evvel ‘ālemüñ nām u nişanı yok idi.²⁵³

İn-heme güftend ü suḥan kem ne-būd

Cihānda bu cümle bisyār ü (10) bī-pāyān söz dediler ve söz kem ü nākış olmadı ya‘nī egerçi bī-ḥadd kitāplar te’līf olundu ve bī-pāyān eş‘ār söylendi liken söz henüz nihāyet-peẓīr olmadı. Beyit:

Z’in kışsa heft-günbed-i eflāk pür şadāst

*Kūteh-naẓar bi-bīn ki suḥan muḥtaşar girift*²⁵⁴

²⁵² “Yumşak ve hüznü bir nağme, sabah vaktinde sarhoş arkadaşların kulağına ne hoş gelir. Güzel ses güzel yüzden daha iyidir çünkü o nefsin hazzıdır ve bu ruhun gıdası.

²⁵³ ya‘nī ... idi.] A: -

²⁵⁴ “Bu olayın hikayesi yedi feleği doldurmuş; gafil bak ki olayı değersiz sanmış.”

443 Der-luġat-i ‘aşķ suġan cān-ı māst

Ehl-i ‘aşķuñ luġat u ıstılāhında (15) söz bizüm cānımızdur zırā bizüm rūhumuz sözle zinde vü nūrānīdür.

Mā ıtalalīm īn suġan īvān-i māst

Biz ıtalalız söz bizüm īvānımızdur ya‘nī ıtalal gibi ħarāb u vīrānuz söz bizüm īvānımız meşābesindedür zırā ki söz bizüm rāḫat u ḫuzūr u ḫarārımıza sebebdür. ıtalal bunda ħarāb olmuş binānuñ bāķi ḫalmış eşeri ma‘nāsınadır ki cemī‘ i aıtlāldur.

444 Ḥaııı-ı her endīşe ki peyveste şūd

Her endīşenüñ ḫaııı ki peyveste vü vāşıl oldı.

Ber-per-i murġān-ı suġan beste şūd

Söz murġlarınuñ ḫanadına bağlanmış oldı ya‘nī her fikir ki fikr ki zūḫūr buldı söz sebebi ile rūşen ü āşikār oldı zırā bu ḫālet rūşen ü zāḫirdür ki her kes ki bir laııf fikr eyler anı yazar (20) yā ḫod bir kimseye söyler meşela aşḫāb-ı taşķıf u erbāb-i şı‘r gibi ve cemī‘ -i müşķilāt söz sebebi ile ḫāşıl²⁵⁵ u rūşen olur niteki ki mesāfe-i ba‘idede olan kimseye ba‘zı aḫvāldan ötüri [61a] (1) mektūp göndermek lāzım olsa bir kaġıd pāresine yazup göġercinüñ ḫanadına bağlar göġercin ol cānibe az zamānda irişür.

445 Nīst der-īn kūhne-i nev-ḫīzter

Bu nev-be-nev ü tāze-be-tāze ḫavādiş zūḫūr idici kūhnede ki murād bī-pāyān zamāndan beri vüçūd bulmuş bu ‘ālem-i kevn ü fesāddür.

²⁵⁵ ḫāşıl] A, S3: ḫall

Mûy-şikâfî zi-suhan tîzter

Sözden laţîf u tîzrek bir mûy-şikâf yokdur (5) zîrâ her ne kadar şa‘b u müşkilrek bir hâlet olsa be-her hâl sözle hâl u rûşen olur murâd sözde kemâl-i diqqat-i beyândur. Nîst lafzınuñ ma‘ nâsı mışrâ‘ -i şânînuñ ma‘ nâsına kayd olundu. Ma‘ nâ rûşen olsun içün

446 Evvel-i endîşe pesîn-i şümâr

Endîşe vü fikrûñ evveli şümâr ve hesâbuñ âhiri

În suhanest İn suhan İncâ bi-dâr

Bu sözdür bu sözü bunda tut ya‘ nî hâtıruñda tut ve ferâmûş eyleme murâd söz fikrûñ netîce vü lübbi idügün ve fikrûñ zühûrı hem sözle olduğına iş‘ ârdur. (10)

447 Tâc-verân tâc-veriş ẖândeend

Tâc-verler anı tâcver okumuşlardur niteki meşhûrdur kelâmü’l-mülûk mülûkül’l-kelâm.

V ‘ân digerân vân digereş ẖândeend

Ve ol ğayirler hem anı özge vü laţîf ü şerîf okumuşlardur murâd budur ki suhandânlaruñ katında ziyâde ‘ azîz ü maqbûldur lâ-cerem sözi gûnâgûn laţîf evşâfla vaşf eylemişlerdür. Hâl buki söz zâ‘idü’l-vaşfdur her ne kadar vaşf olunda kemâ-yenbağı vaşf olunmaz. Digereş de olan diger bunda özge (15) vü laţîf ma‘ nâsınadır.

448 Geh be-levâ-yı ‘ alemeş ber-keşend

Gâhî anı ‘ alemüñ şakqasına çekerler ya‘ nî gâhî sancag üzerine yazarlar. *Naşrun min-allâhi ve fethun qaribun ve beşşiri’l-mu ‘minîne*.²⁵⁶ ve âyât-ı kerîmedem ğayri hem ba‘ zı nesne yazılır. ‘ alem bunda sancağ ma‘ nâsınadır.

²⁵⁶ “Allah’tan bir yardım ve yakın bir fetih (Mekke’nin fethi). (Ey Muhammed) müninlere müjdele.” Saff/ 13.

Geh be-nigārīn qalemeş der-keşend

Gāhī anı nigārīn ü münakkaş qalemle çekerler ya‘nī sözi naķış olunmuş qaleme yazarlar. Pādişāhlarda vü aşhāb-ı devletde vardur. Bu Şem‘ī-i haķīr beyitler yazılmış münakkaş qalem görmişim.

449 Ū zi-‘alem feth nümāyendeter

Ū ki murād (20) sözdür ‘alemden feth göstericirekdür ya‘nī egerçi ‘alem sebep-i feth ü nuşretdür liken söz bu huşûşda ‘alemden ziyāderekdür.

Ve ‘z qalem iqlīm güşāyendeter

Ve söz qalemden iqlīm feth idicirekdür [61b] (1) ya‘nī iqlīm feth eylemekde söz qaleme gālibdür.

450 Gerçi suhan ḥod ne-nümāyed cemāl

Söz ḥod egerçi cemāl göstermez

Pīş-i perestende-i muştī ḥayāl

Bir avuç ḥayāla ṭapıcınıñ ḥuzūrunda ye‘nī egerçi şu‘arānuñ qatında sözüñ çok qadr u revāc ü i‘tibārı yoķdur zīrā bir cüzvī iḥsān içün laṭīf sözleri edānīnün vaşf u medḥine şarf eylerler. Suhan-rā taqdiründe (5) olup ma‘nā bu vechle olmaķ hem laṭīfdür egerçi bir avuç ḥayāla ṭapıcınıñ ḥuzūrunda sözüñ ḥod cemālī görünmez ya‘nī sözüñ ‘ulüvv-i qadri zāhir olmaz. Perestendeden murād şu‘arādur. Muştī ḥayāldan murād anlaruñ eş‘āründe vāķi‘ olan ḥayālātdur. Muştī ḥayālla edānīnün vaşf u medḥine meyl ü raġbet iden şu‘arānuñ rūḥānī ḥāletden bī-behre olup zāhir-perest olduklarına işāret olunur.

451 Mā ki nazar ber-suhan efkendeīm

Ammā biz ki nazarımızı söz üzre bırakmışuz bu hem vechdür ammā biz ki (10) söz üzre nazar bırakmışüz²⁵⁷ ya' nī söz ki bizüm manzûrumuz olup cān ü dilden aña külli meyl ü raġbet eylemişiz.

Mürdeye üyīm ü be-dū zindeīm

Anuñ mürdesiyiz ve anuñla diriyüz ya' nī söze ziyāde meyl ü raġbet idiciyüz zīrā rūḥ u ḳalbimize andan zevḳ ü şafā irişür.

452 Serd-peyān āteş ez-ū yāftend

Dīr-reveş ü serd-peyler āteşi andan buldılar ya' nī sulūk u raḳş u semā' da şevḳ ü zevḳ ü sūz ü (15) ḥāletden bī-behre olanlar laṭīf kelimāt ü ġazel sebebi ile zevḳ ü şevḳ ü sūz ü ḥāletden behre buldılar.

Germ-revān āb der-ū yāftend

Germ-revler ābı anda buldılar ya' nī sulūk u raḳş u semā' da çüst ü çābük ü ziyāde şevḳ şāḥibi olanlar laṭīf sözden hoş-ḥāl olup ārām u tesellī buldılar. Serd-peyān serd-reveşān ma' nāsınadur.

453 Ūst der-īn diḥ zi-diḥ ābādter

Bu diḥde diḥden ābādreḳ odur. Bu hem ma' nādur bu ḳaryede o ḳaryeden ābādreḳdür (20) ya' nī bu cihānda söz cihāndan ma' mūrreḳdür zīrā cihān ḥarab olur ammā söz ḥarab olmaz. Diḥ egerçi ḳarye ma' nāsınadur līken bunda murād bu fānī cihāndur.

²⁵⁷ bu ... bırakmışüz] A: -

Tāzeter ez-çarḥ-i kühen-zādter

[62b] (1) Söz kühenzadrek felekden tāzerekdür ya‘nī ḥalk olunalı ziyāde bisyār zamān ‘ubūr u guzer eylemiş felekden söz laṭīf ü ḥubrekdür zīrā egerçi felek zāhiren laṭīf u nūrānīdür ammā laṭīf söz aḥa ḡālibdür.

454 Reng ne-dāred zi-nişānī ki hest

Söz renk tutmaz şol nesneden ki vardur ya‘nī söz renk ü nişāndan ‘ārī vü berīdür.

Rāst ne-yāyed be-zebānī ki hest

(5) Söz rāst gelmez şol zebānla ki vardur ya‘nī zebān hem sözi kemā-yenbaḡī vaşf u beyān eylemege ḡādir degildür murād sözüñ ‘ulüvv-i ḡadri taḡrīrdan birün idigün iş‘ārdür.

455 Tā-suḥan āncā ki ber-āred ‘ālem

Ḥarf ziyādest ü zebān tiz hem

Tā söz oraya ki ‘ālem götürür ḥarf u zebān hem ziyādedür zīrā bir mertebeye vuşul bulur ḥarf u şavt u zebāna ḥiç iḥtiyācı olmaz kelām-i ilāhī gibi ki ḥarf u şavt u zebāndan ‘ārī vü berīdür.

456 Ger ne suḥan rişte-i cān tāftī

(10) Eger söz cānuñ riştesini bükmeeydi ya‘nī eger rūḥuñ ḥaḡīḡatı sözden vücūd bulmayaydı.

Cān ser-i in rişte kücā yāftī

Cān bu riştenüñ ucunı ḡanda bulurdu ya‘nī rūḥ u vücūddan behre-ver olup nuṭṡ u ḡüftāra ḡādir olmazdı.

457 Mülk-i tabî' at be-suhan hurde-end

Tabî' at mülkini sözle yemişlerdür ya' nî esrâr u me' âni-i sözle ' ayân ü beyân eylemişlerdür.

Mühr-i şerî' at be-suhan kerde-end

Şerî' atıñ mührini sözle eylemişlerdür ya' nî aḥkām-ı şerî' at sözle (15) zuhûr u şübût bulmuşdur Murād aḥkām-ı şerî' at ḥuşûşunda bisyâr kitâb te' lif olduğına beyândur.

458 K 'ân suhan-i mâ vü zer-i ḥ'îş dâşt

Ma' den bizüm sözümüzi vü kendünün altununu tıtdı.

Her dü bi şarrâf-ı suhan pîş dâşt

Her ikisini söz şarrâfuñ ḥuzûrunda tıtdı ya' nî ma' den kendünün altununu ve bizüm sözümüzi cihânun şarrâfı sözün ḥuzûrunda iletđi.

459 Ez-suhan-ı tâze vü zerr-i kühen

Güft çî bih güft suhan bih suhan

Ma' den söz şarrâfunden su 'âl idüp dedi (20) tâze vü laṭîf sözden ve eski altundan ne ūlâ vü a' lâdur söz şarrâfı cevâp virüp dedi söz ḥûb u laṭîfdur.

480 Peyk-i suhan reh bi-ser-i ḥ'îş burd

Söz peyki yolu kendü başı ile iltđi [62b] (1) ya' nî söze lâzım olan ḥidmeti söz anı bî-ḳuşûr yerine getürđi.

Kes be-bered ānçi suhan pîş burd

Kimse ilerü iletmez ol nesneyi ki söz ilerü iltđi ya' nî sözle ḥâşil olan meşâlihler ḡayri nesne ile ḥâşil olmaz.

461 Sīm-i suḡan zen ki direm ḡāk-ı ūst

Söz sīmini ur ya‘nī sīm gibi laṭīf u maḡbūl söz söyle zīrā direm anuñ ḡākıdur zīrā direm-i sīm sīmsüz ḡāşıl (5) olmaz lâ-cerem be-her ḡāl sīme muḡtācdur.

Zer çı şikest āhū-yı fibrāk ūst

Altun ne kelbdür anuñ fetrākunuñ āhūsıdur ya‘nī zer hem direm gibi söze muḡtācdur ve anuñ zebūnıdır ve sözden pest ü dūndur fibrāk Türki ma‘nāsınadır.

462 Şadr-nişānter zi-suḡan nīst kes

Sözden ‘ālī-ḡadr ü şadr- nişānter kimse yokdur.

Devlet-i ĩn mülk suḡan rāst bes

Bu mülküñ devleti ancak söz içündür ve aña maḡşūşdur zīrā bu ‘ālemüñ mülk ü devleti vü ḡükm ü ḡükūmeti sözledür.(10)

463 Her-çi ne dil bī-ḡaberest ez-suḡan

Her ne ki gönül degildür sözden ḡāfıl ü bī-ḡaberdür ya‘nī sözi fehmi ü idrāk iden hemān gönüldür ḡayri ‘uzuvlara bu ḡāletden behre vü naşib yokdur.

Şerḡ-i suḡan bīşterest ez-suḡan

Sözün şerḡi sözden ziyāderekdür zīrā sözün ḡaḡīḡat u ‘ulūvv-i ḡadri sözle rūşen ü zāhir olmaz bu vechdür sözün şerḡi sözden ilerürekdür ya‘nī sözün vaşında söz hem ‘āciz ü ḡāşırdur zīrā *kemā-hūve ḡaḡḡahū* anı şerḡ ü beyān (15) eylemege ḡādir degildür bu vech üzre pīşter bā’-i Fārisi iledür ki ilerürek ma‘nāsınadır.

464 Tā-suḡanet ez-suḡan āvāze bād

Mādām ki söz vardur cihānda sözden āvāze olsun ya‘nī sözün ḡadr u i‘tibār u iştihāri cihāndan mün‘adem olmasun.

Cân-ı Nizâmî suhan be-suhân tâze bâd

Nizâmî'nun cânı sözle tâze vü münşerih olsun murâd laîf u rûhânı kelimât hayât-bağş u sebeb-i inşirâh-ı şadr idüğün iş'ârdür. Der-beyân-ı mertebe-i suhan-ı manzûm (20)

465 Çünkü nasahte suhan-ı ser-serî

Çünkü nazım olunmamış vezin ü kâfiyeden 'ârî söz inşâ vü neşir gibi

Hest ber-i gevheriyân gevherî

Gevherilerin katında gevhere munsûbdur ya' nî suhandanların [63a] (1) huzûrunda gevher gibi laîf u maqbûldur. Ne-sehte ne-sâhteden muhaffedür.

466 Nükte nigh-dâr u bi-bîn çün buved

Nükte-i sencide ki mevzûn buved

Nükte-i hıfz eyle sencide nükte ki mevzûn ola gör nice olur ya' nî söz manzûm degil iken çünkü gevher gibi laîf u maqbûldur pes mevzûn u manzûm olduğda gevherden ûlâ vü laîf idügi ziyâde rûşen ü zâhirdür.

467 Kâfiye-sencân (5) ki suhan ber-keşend

Kâfiye vezn idiciler ya' nî şu'arâ ki söz nazm eylerler

Genc-i dü 'âlem be-suhan der-keşend

İki 'âlemün gencini söze çekerler ya' nî rumûz u nükât-i sübhânî vü dağâyık ü hağâyık-i yezdânî vü esrâr u me'ârif-i rahmânîyi ve şanâyî'-i şî'riyeyi şî'rlerinde derc eylerler. Kâfiye-sencândan murâd meşâyihün şu'arâsı olmak maħalle ensebdür niteki mısrâ'-i şâniden bu ma' nâ ziyâde rûşendür.

468 Ānki terāzū-yı suḥan saḥte kerd

Ol kimse ki sözün (10) terāzūsını sāḥte vü peydā vü zāhir eyledi.

Baḥt-verān-rā be-suḥan baḥte kerd

Baḥtluları sözle baḥte vü medḥ eyledi. Terāzū-yı suḥandan murād ‘arūzdur. Saḥte sāḥteden muḥaffefdür. Baḥt-verāndan murād mülūk ü selāṭin u aşḥāb-ı devletdür. Baḥte baḥt u sa‘ ādete mensūb ma‘ nāsınadır.

469 Ḥāṣṣa kilidī ki der-i genc-rāst

Ḥuṣūṣen şol miftāḥ ki genc ḳapısı içündür.

Zīr-i zebān merd-i suḥan-senc-rāst

Suḥan-senc merdün zebānı altındadır ya‘nī anuñ lisānından (15) esrār ü rumūz-ı sübhānī zāhir olur. Bu hadīs-i şerīfe işāret olunur. *İnne-lilāhi kunūzen fī-taḥti’l-arşi mefātihuhu elsinetu’ş-su‘arā*²⁵⁸

470 Bülbül-i ‘arşend suḥan-per-verān

Suḥan-per-verler ki murād ‘arşün bülbüllerdür zīrā rūḥānīyetleri i‘tibārla ‘arş cānibine pervāz idüp anda olan esrāra vuşul bulup şi‘irlerine derc idüp ḥalka āşikār eylerler.

Bāz çi mānend be-în dīgerān

Ġayirlar bu tā’ifaya āşikāre ne beñzer ya‘nī suāḥn-per-verlerün şeref ü ḳadri sā’i (20) ḥalkdan ziyādedür. Bāz ki ba‘zı maḥallde toğan ma‘nāsına gelür bülbüle nisbet ḥüb vāḳi‘ olmuşdur.

471 Z’āteş-i fikret çü perişān şevend

²⁵⁸ “Allāh’ın, Arş’ın altında hazineleri vardır. Bu hazinelerin anahtarları da şairlerin dilleridir.” <http://rasekhoon.net/article/print-102049.aspx>. 2/12/2016

Sūḥan-per-verler çünki fikir âteşinden perişân olalar ya‘ nî çünki [63b] (1) şi‘irlerine esrâr ü me‘ânî derc eylemek için sūz u ḥarâretle dikkat u ihtimâm eylerler.

Bâ-melik ez-cümle-i ḥiştân şevend

Fereşte ile ḥaşmlar cümlesinden olurlar ya‘ nî ‘âlem-i melekûta vuşûl bulup anda bisyâr esrâra muṭṭali‘ olup şi‘irlerine derc eylerler.

472 Perde-i rāzî ki suḥan-per-verîst

Şol rāz perdesi ki suḥan-per-verlikdür.

Sāye-i ez-pāyeye peygamberîst

Peygamberlik mertebesinden (5) bir sāye vü nişândür niteki ḥazret-i Resûl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem bu ḥadîş-i şerîfle bu ma‘nāya işâret eylemişdür. *Lev-nuzile’l-vaḥy ba‘di’n-nebiyye enzile ‘alā’ş-şu‘arā*²⁵⁹

473 Pîş ü pesî best şaf-ı kibriyâ

‘Âlem-i ervāḥda kibriyâ şafı bir ön ve bir ard bağladı ya‘ nî der-gāh-ı aḥadiyyetün maḳbûlları iki şaf oldu.

Pes şu‘arâ âmed ü pîş enbiyâ

Ard şaf şu‘arâ ve ön şaf enbiyâ geldi ya‘ nî ol iki şafün ön şafı enbiyâ ve ard şafı şu‘arâ idi bunda şu‘arâdan murâd evliyâu’llâhdur ekşeri şâ‘ir (10) olduğu i‘tibârı ile.

²⁵⁹ “Eğer peygamberlerden sonra vahiy nazil olsaydı şairlere nazil olurdu.”

474 Īn dü nazar maḥrem-i yek dūstend

Bu iki nazar bir dostuñ maḥremidür ya‘ nī nübüvvet ve bu güne şî‘ir Cenāb-i Īlāhî’nüñ ilhāmı iledür ve ikisinüñ teveccühi hem Cenāb-ı Īlāhîyadur. Dūstdan murād bunda Hudā-yı ‘azzevecll’dür.

Īn heme mağzend ü diger pūstend

Bu cümle mağz u lebdür ve bundan ğayri pūstdur ya‘ nī enbiyā vü şu‘arā ki şu‘arādan murād enbiyāu’llāhdur ki kurb u vişāl-i sübhānî vü müşāhede-i cemāl-i yezdāniye vuşul bulmuşlardur baḳi-i tevāyif bu iki hāletden maḥrūmlardur.(15) Īn hemedan murād enbiyā vü evliyā vü digerden murād bunlardan ğayri olmaḳ ūlā vü maḥalle ensebdür. Īn hemedan murād enbiyā vü digerden murād evliyā olmaḳ ziyāde ba‘iddür zīrā evliyāya pūst demek lā’iḳ degildür.

475 Her ruṭabi ke ‘z ser-i Īn ḥ‘ān buved

Her bir ruṭab ki bu ḥ‘ān cānebinden ola.

Ān ne suāre-i ez-cān buved

Ol ruṭab söz degildür belki ḥaḳīḳatde cāndan bir pāredür ya‘ nī mevzun kelām ki evliyāu’llāhdan zāhir olur cān gibi şīrīn ü laṭīf u ḥayāt-baḥşdur.(20) Ruṭab tāze ḥurma ma‘nāsınadur ruṭabdan murād laṭīf sözdür.

476 Cān-ı terāşide be-minḳār-i gil

Ol söz gil minḳārı ile yonulmuş ve [64a] (1) zuhūr bulmuş rūḥdur ya‘ nī cismānî hāletde zuhūr bulmuş rūḥdur ya‘ nī cismānî hāletde zuhūr bulmuş rūḥānî bir nesnedür.

Fikret-i ḥāyide be-dendān-i dil

Gönül dişi ile çinenmiş fikirdür ya‘ nī söz ḳalbün diḳḳat u ihtimāmı ile ḥāşil olmuş bir laṭīf hāletdür. Minḳār ḳuş burnı ma‘nāsınadur.

477 Çeşme-i hikmet ki suhan-dānīest

Hikmet çeşmesi ki suhan-dānlıkdur

Āb şüde z 'īn dü se yek nānīest

Bu bir iki üç etmekçiden āb olmuşdur ya' nī hükmi-i sübhānī (5) şu'arā-i ihāhīnūn eş'ārī sebebi ile zāhir ü āsān olmuşdur. Yek dü se ile işāretdür vaşf u beyān olunan üslūb üzre esrār-āmīz şi'ir dimege kâdir şu'arādan eḳalla ḳalīl idügüne zīrā cihānda şu'arānuñ 'adedini Hudā-yı 'azzeveclden ğayri kimse bilmez.

478 Ānki der-īn perde nevāīş hest

Ol kimse ki bu perdede anuñ bir nevā vü ḳudreti vardur ya' nī ol şā'ir ki anuñ ter ü rengīn şi'ir dimege ḳudreti vardur.

Huşter ez-īn perde serāīş hest

Anuñ bundan (10) laṭīfrek perde-serāylığı vardur ya' nī bir şā'ir ki anuñ ber vechi hūlūş şalāh u taḳvāsı vardur anuñ eş'ārī sīret ü derūnī i'tibārī ile be-her ḫal laṭīf u hikmet-āmīzdür. Perdeye nisbet ki murād perde-i sāzdur nevā vü serāy ki sīnūñ kesri iledür be-ġāyet hūb vāḳī' olmuşdur. Mısrā'-i şānīde bu ma' nā hem mümkündür anuñ bu perdeden laṭīfrek bir serāy ü terennūmī vardur. Vechi evvel i'tibārī üzre perde-serāy vaşf-ı terkībīdür ve anda olan yā'-i şāniye maşdariyyedür ve vech-i şānī i'tibārī ile serāyeş de olan (15) yā'-i şāniye vaḥdet içündür. Ba' zı nüsaḫda perde yerine hücre vāḳī' dūr līken leṭāfetden 'āridür.

479 Bā-ser-i zānū-yı vilāyet-sitān

Vilāyet fetḫ idici ser-i zānūsı sebebi ile

Ser ne-nihed ber-ser-i her āstān

Her āstānuñ seri üzre baş ḳomaz ya' nī 'uzlet ü muraḳabe sebebi ile esrār u me'ārife vuşul bulup aşḫāb-ı devletūñ ḳapusuna varup ihtiyāc 'arz eyleyüp mülāzemet eylemz. Beyit:

Ḳanā' at kūn (20) ey nefis ber-endekī

*Ki sulṭān u dervīṣ bīnī yekī*²⁶⁰

480 Çün ser-i zānū ḳadem-i dil kūned

Çünkü şā'ir-i Ḥudā-yı dizinūñ ucunı gönlüne ḳadem ü pāy eyleye ya' nī çünkü murāḳabeye teveccüh eyleye [64b] (1)

Der-dü cihān dest ḥamā'il kūned

İki cihāna destini ḥamā'il eyler ya' nī murāḳabede iki cihānı ihāṭab idüp anda murādı üzre taşarruf eyler niteki şeyḫ Nizāmī ḥazreti ḳaddesallāhu sırrehü'l-'azīz bu mertebeye vuşul bulmuşdur. Murāḳabe ne vechle olduğunu beyān eylemege şurū' eyledi.

481 Āyed farḳaṣ be-selām-ı ḳadem

Anı farḳı ḳademinūñ selāmına gelür.

Ḥalka-şıfat pāy ü ser āred be-hem

Pāy u serini murāḳabede ḥalka (5) gibi bir yere getürür āyedde vezn için dāl-ı fetḥa ile oḳunmak lāzımdur.

482 Der-ḥam-i ān ḥalka ki ḥasteş kūned

Ol ḥalkānuñ bükümünde ki anı mecrūḥ u zebūn eyler.

Cān şikened bāz dürüsteş kūned

Cānını şikest ü pāy-māl eyler ger ve ānı düsürst ü āsūde eyler ya' nī murāḳabede esrār u ma'ārife vuşul bulmaḳdan örürü fikirde ziyāde diḳḳat ü ihtimām eyledüğündne egerçi ziyāde

²⁶⁰ “Ey nefis azla yetin eğer böyle yaparsan sultan ve dervişi aynı mertebede görürsün.”

teng-dil ü mużtarib ü müte'allim olur liken kendünüñ murādı olan rūḥānī ḥālāta vuşul bulduḡda (10) ziyāde mesrūr u āsūde-ḥāl olur.

483 Gāhī ez-īn ḥalka-i zānū qarār

Gāhī bu zānū qarār lu ya' nī zānū üzre qarār idici ḥalkadan

Ḥalka dehed gūş-i felek-rā hezār

Felegün ḳulaḡına hezār-ḥalka vir-r ya' nī şā'ir-i ilāhī murāḳabede bir ḥālete irişür ki feleki bisyār esrārdan behre-ver eyler ba'zı nüshada felek yerine melek olur ki ferişte ma' nāsınadır.

484 Gāhī der-īn ḥoḳḳa-i firūze reng

Gāhī bu firūze renklü ḥoḳḳada ki murād felekdür.

Mühre yeki deh be-der āred be-çeng

Mühre bir (15) iken vaşf u beyān olunan şā'ir dest ü cenginden on mühre zuhūra getürür ḥulāşa-i kelām budur ki bu 'ulüvv-i ḳadr u bu laṭīf ḥālete vuşul bulan şā'ir ki 'ārif-i bi'llāh'dur ilhām-ı rabbānī vü vāridāt-ı sünḥānī sebebi ile bir 'ālī mertebeye vuşul bulur ki nūrāniyyetde nice mertebe felekden ziyāde olur felek üzre olan mühreden murād rüz i' tibārı ile āfitābdur ve şeb i' tibārı ile māhdur pes felekde iki mühre vārdur ki murād mihr ü māhdur ammā ma' refetü'llāhdan (20) behre-ver olan şā'ir ol ḥalde on mäh u āfitāb gibi münevver ü sırr-ı tevḥīde vuşul bulur.

485 Çün be-suḡan germ şeved merkebeş

Çünki sözde anuñ merkebi germ ü tiz-rev ola

Cān be-leb āyed ki bi-būsed lebeş

[65a] (1) Cānı şevḳinden lebe gelür ki anuñ lebini öpe niteki 'āşık kendü ma' şūḳunuñ rūḥ-baḡş va' desini istimā' itdüḡünde ziyāde şevḳ ü zevḳ ü surūrundan ma' şūḳunuñ şekerinden

şîrîn lebini öpmege cān virür murād ol şî'ir-gūy 'ārifden şad-hezār taḥsîn u āferîn lâıyık u rengîn ü şîrîn kelimāt u ḥayālāt-i 'acıbe şādır olduğı iş'ārdür.

486 Ez-pey-i la'lı ki ber-āred zi-kān

(5) Bir la'lden ötüri ki anı ma' denden çoķarur.

Raḥne küned beyza-i heft-āsümān

Heft-āsümān beyzāsını raḥne vü sūrāḥ eyler ya' nî esrār ü ma' ārif-i sübhānî gevheründen la'lden rengîn ü laṭîf bir gevheri ma' den-i dilden zuhūra getürüp anı nazmla zāhir ü āşıkār eylmekden ötüri murāķabede yedi felekden 'ubūr ü guzer eyler. La'lide olan yā'-i vaḥdet içündür ve tenkîr içüm olmak mümkündür.

487 Ḥidmeteş āred felek-i çenberî

Çenberî felek ol ḥâlde ki aña ḥidmet getürür.

Bāz rehede z'āfet-i ḥidmetgerî

(10) Ol kimse ḥidmetkarlık āfetünden be-her ḥāl ḥalāş olur ya' nî kırb-ı sübhānî vü esrār-ı yezdāniden behre-ver olmuş şā'ire ki 'ārif-i bi'llāhdur felek ḥidmet ü ta'zîm eyler ve hem o felegün taşarruf u küḥmünden berî olur.

488 Nisbet-i ferzendî-i ebyāt-i çüst

Lāṭîf u rengîn ebyātün ferzendlük nisbeti

Ber-peder-i ṭab' ne-dāred dūrüst

Ṭab' pederine dūrüst tutmaz ya' nî andan zuḥūr iden tevḥîd şî'ār ü esrār-ı deşār ebyātını ṭab' ine nisbet eylemez belki anı ilhām-ı rabbānî vü vāridāt-ı raḥmānî (15) 'add eyler zîrā bu ḥālet murāķabada vuşul bulur ol ḥâlde beşeriyyet ṭab' inden dūr u cüdā olup mülkiyyet mertebesine vāşıl olur. Çüst bunda laṭîf ma' nāsınadır.

489 Hem nefeseş rāhet-i cānhā şeved

Lā-cerem ol şā'irūn nefesi hem cānlaruñ hayāt u rāhatı olur ya' nī anuñ nefes ü muşahabatından cānlara zevk ü şafā vü hālet irişür.

Hem suḡaneş mühr-i zebānhā şeved

Hem anuñ şi'r ü güftarı zebānlaruñ mühri olur ya' nī ḡalk-ı 'ālemüñ şirīn eş'ārına meyl ü rağbet idüp (20) herdem şevk ü zevkle okurlar.

490 Her ki nigārende-i ĩn peyker est

Her kim bu şeklüñ naḡḡāşıdur ya' nī her kimki bu üslūb-ı ḡarīb ü tarz-ı 'acīb üzre şi'r dimege ḡādirdür.

Ber-suḡaneş zen ki suḡan-perver est

[65b] (1) Anı söz üzre ur ya' nī suḡan-dāndur di zīrā ü suḡan-perver ü şā'ir-i māhirdür. Peyker şekil ma' nāsınadur.

491 Müşterī-i siḡr-i suḡan ḡānemeş

Ben anı siḡir sözlü müşterī okurum.

Zühre-i Hārūt-şiken dānemeş²⁶¹

Ben anı Hārūtı zebūn idici Zühre bilürüm ḡulāşa-i kelām budur ki şā'ir ki vaşf u beyān olunan nazm u şi're mālīk ola anuñ ḡadr u mertebesi ziyāde bülend ü 'ālī vü (5) ḡayāt-baḡş eş'ārıdur ve le'ālī meşābesindedür. Mışrā'-i şānī ile Hārūt u mārūt u Zühre'nün ḡışşasına işāret olunur.

²⁶¹ dānemeş] A: ḡānemeş

492 Īn bene k 'āheng-i süvārān girift

Bu bene vü büngāhı ki süvāraruñ qaşd u ğāreti tıtdı.

Pāyeye ħ'ār ez-ser-i ħ'ārān girift

Haķır ü pest pāyeyi ħ'ārlar sebebünden tıtdı ya' nī egerçi şı' r ü şu' arānuñ qadr u mertebesı 'ālīdür liken dünyā-perest denı şā' irlerüñ hırş u tama' i sebebi ile şı' r ü şā' irüñ qadr u i' tibārı pest oldı. Beneden murād şı' r ü süvārāndan (10) murād şā' irlerdür. Ba' zı nüshada mışrā' -i şānı böyle vāķı' dır.

Pāye-i ħār ez-ser-i ħ'ārān girift

Hār mertebesini ħ'ārlar sebebinden tıtdı ya' nī şı' rüñ ħār gibi bī-i' tibār olmasına sebeb dünyā-perest denı şā' irler oldı.

493 Rā' -i merā ĩn suĥan ez-cāy burd

Bu söz benüm rā' ü fikrimi yerinden altdı ya' nī şekk ü reybsüz muķarrar bildüm.

K 'āb-ı suĥan-rā suĥan-ārāy burd

Ki sözüñ leṭāfet ü i' tibārını şā' ir altdı ya' nī şı' r ü suĥanuñ şeref ü i' tibārı şu' arā sesi ile nāķış ü mün' adem oldı. Mışrā' -i evvelde ĩn (15) suĥanden murād mışrā' -i şānıñ mazmūnıdır. Suĥan-ārāy vaşf-ı terkībıdür ki murād şā' irdür.

494 Meyve-i dil-rā ki be-cānı dehend

Gönül meyvesini ki ziyāde şırın ü laṭıf olduĝundan bir cāna verürler.

K 'ey buved ābı ki be-nānı dehend

Anuñ qaçan bir qadr u leṭāfeti olur ki bir nāna verürler ya' nī şā' ir-i māhir ki bahāsı cān-ı ĥayāt-baĥş şı' r deyüp andan ötüri cüz' i iĥsān qabül eylese ma' nāda anı bir nāna virmiş olur. Meyve-i dilden murād şafā-baĥş me' ānı-i laṭıfe vü ĥayālāt-ı münīfedür ki (20) şā' ir-i

kāmilūn zāde-i ṭab'ıdur ābide āb leṭāfet ma'nāsına olup yā'ni vaḥdet için olmak sebāḳ u siyāḳa ziyāde ensebdür. Ābī ki ba'zı maḥalde ayva ma'nāsına gelür meyveye nisbet ḥūb [66a] (1) vāḳi' olmuşdur. Ābī ebā edici ma'nāsına ebeye ya'biden ism-i fā'il olmaḳdan rūşen-dil 'āḳilūn ṭab'ı ziyāde ebā idicidür. Bu Şem'i-i ḥaḳīrūn ṭab'ı hem bu ma'nadan ābīduür.

495 Ey felek ez-dest-i tu çün resteend

Ey felek senūn destünden nice kurtulmuşlardır.

İn girihānī ki kemer besteend

Bu girihlere mensūb şā'irler ki kemer bağlamışlardır ya'nī şī'r sebebi ile ḳadr u i'tibār bulmuşlardır (5) ḥālbu ki bu ḥālet anlara lāyīḳ degildür belki anlara lāyīḳ olan bu idi ki anları helāk iderek girihānide olan yā'-i nisbet içündür aña mensūb olandan murād şu'arādur. Girihāndan murād bunda devlet ü' izzet manşıba vuşūl bulmuş cāhiller olmaḳdan girihān ki 'uḳdeler ma'nāsınadır dünyā-perest şā'irler sebebi ile şī're vāḳi' olan ḥaḳāretler ma'nāsına olmak ensebdür.

496 Kār şüd ez-dest be-engüşt-i pāy

İn girih ez-kār-ı suḥan-rā güşāy

Söz ḥuşūşunda iş (10) elden gitdi ya'nī denī şā'irler sebebi ile şī'rūn ḳadr u i'tibārı ḳalmadı sözün işinden bārī ayaḡnı barmaḡı ile bu girihi çöz ya'nī ey felek söze bir miḳdār ḳadr u i'tibār vir. Sözden murād şī'rdür.

497 Sīm-keşānī ki çü zer mürdeend

Ol sī-keşler ki zer gibi olmuşlardır ya'nī mürde meşābesinde bī-rūḥlardır.

Sikke-i ĩn kār be-zer burdened

Bu işün sikkesini altunla iletmişlardır ya'nī iḥsān-perest şu'arā iḥsān u zer sebebi ile şī'rūn ḳadr u şerefūnı mün'ādim (15) idüp i'tibārdan ḳomuşlardır. Sīm-keşāndam murād dünyā-

perest şâ'irlerdür ki edânîniñ medh ü vaşfinda қаşıdeler deyüp anlardan zer almağla şî'rüñ қадр u i'tibârını pest eylemişlerdür.

498 Her-ki be-zer nükte-i çün rûz dâd

Her kimki rûz gibi rûşen ü laţîf nükteyi altuna virdi.

Seng sited la'1-i şeb-efrûz dâd

Güyâ ol kimse şeb-efrûz u zî-ķîmet la'1 virdi anuñ bedeli taş aldı nükteyi çün zerden murâd rengin ü laţîf ma'ânî-i daķıқадur. (20)

499 Lâ-cerem in kavim ki dâñā-terend

Lâ-cerem bu kavim ki dâñāreklerdür

Zirterend er-çi be-bālāterend

Dñrekler egerçi bālārekdedürler. Kavimden murâd dünyā-perest şâ'irlerdür egerçi fażl [66b] (1) u ma'rifeti sebebi ile zāhirde 'ālî қадrlardur lîken ҳақîқatde dñreklerdür. Cān ü dilden manşeb ü māl u cāh u celāla tālib olup sîm ü zerden öturi edāñiye қаşıdeler didükleri için

500 Ānki sereş zer-keş-i sultāñ keşid

Ol kimse ki anuñ başı sultānuñ zer-keşini çekdi

Bāz pesin loқma zi-āhen çeşid

Ol kimse 'āķıbet āhenden bir loқma tatdı. Zer-keş-i sultāndan murâd (5) altun tācdur. Ankeden murâd Nizāmül'-mülk-i Tūsî'dür ki sultāñ Sencer'üñ veziri idi ki fenn-i şî'rde ziyāde üstād ü kāmil ü hem ziyāde 'ālim ü fażıl idi. Sultāñ Sencer bir gün mestāne nişāneye oқ atarken Nizāmî-i Tūsî nişāne yerinden pādişāhuñ oқlarını alup gelürken sultāñ Sencer'üñ oқı ҳата ile Nizāmî-i Tūsî'nüñ sinesine rāst gelüp ucı arқasından çıқdı ve fi'l-hāl orada bu қıт'a-i dedi. Қıт'a:

Tîr-i şeh-râ be-şî'r bi-stûdem

Âmed ü sine hast u ser-efrâşt

Men be-ânem ki in vedî'et-râ

Tâ-kıyâmet be-sîne h âhem dâşt²⁶²

Loğma-i âhenden murâd sulţân Sencer'ün tîrinün peykânıdır.

501 V 'ân ki çü sîm-âb gam-ı zer ne-ğord

Ve ol kimse ki altunun gamını yemedi ol kimse jîve gibi

Nukre ne-şüd âhen-i Sencer ne-ğord

Sîm olmadı ve Sencer'ün âhenini ya'nî peykânını yemedi ya'nî her kimseki zuhâruf-ı dünyeviyeden ferâgat idüp 'uzlet ü kanâ'at ihtiyâr eyledi. Cihân halkının minnet ü istîgnâsından halâş olup 'âkıbet murâdına vuşûl bulup âsûde-ğâl oldu. Sîm-âb sîm (15) olmayup çekiç vü örs zahmından kurtulduğu gibi sîm-âb jîve ma'nâsınadır. Âhenden murâd bunda sulţân Sencer'ün tîrinün peykânıdır. Sîm-âb u âhen ü nukre vü zerün cem'iyeti nev'an leâfetden hâlî degildir.

502 Çün suhanet şehd şüd erzân me-kün

Çünkü senün sözüñ şehd oldu anı ücüz eyleme ya'nî çünkü şehd ü şeker gibi şîrîn u laţîf şî'r dimege kâdir olduñ haddenden ziyâde söyleme.

Şehd-i suhan-râ meges efşân me-kün

Söz şehdini megese nişâr yeleme ya'nî şehd ü şeker gibi şîrîn şî'r ü güftâruñı (20) 'avâm u edânınun vaşf u medhine şarf eyleme. Erzân ucuz ma'nâsınadır.

²⁶² “ Padişahın okunu şiirle ovdum; geldi göğüsümü deldi ve başını dikeltti. Ben ise bu emaneti kıyamete değin sinemde tutacağım.”

503 Tā-ne-dehendet me-sitān ger vefāst

Mādem ki saña bir nesneyi virmiyeler minnet ü taleb idüp alam ol nesne farzen eger vefā ise [67a] (1) bu söz iddi‘ā tārīķi iledür zīrā vefā bey‘ ü şerā mertebesinden hāricdür ve murād budur ki farzen vefā gibi ziyāde maqbūl u laṭif her nesne ise hem mādem ki virmiyeler anı alma belki istignā tārīķine sālīk olup ḳanā‘ at u tevekkülde şābit-ḳadem ol zīrā minnet ü taleb-kişinūn ‘arz u vaḳārunuñ nuḳşānına sebep olur. Beyit:

Her çi ez-dūnān be-minnet ḥāstī

*Der-ten efzūdī ü ez-cān kāstī*²⁶³(5)

Tā ‘t ne-pürsend me-gū ger du‘ āst

Mādem ki saña bir nesneyi su’āl eylemeyeler söyleme vü cevāp virme farzan ol nesne eger du‘ā ise zīrā su’āldan evvel söz söylemek kişinūn ḳadr u i‘tibārunuñ nuḳşānına sebep olur ve hem ḥamāḳat u sefāhetdür.

504 Tā-ne-küned şer‘ tu-rā nām-dār

Mādemki şer‘ ehli seni nām-dār eylemeye vü maqbūl ṭutmaya ya‘nī mādem ki şer‘ -i şerīfine mensūb olan aḥvāli tamām zabṭ u ihāṭa eylemeyesün.

Nām-zed-i şī‘r me-şev zīnehār

Zinhār şī‘r de nāmzed ü ḳarīn olma ya‘nī şī‘r dimege meyl ü (10) rağbet eyleme zīrā ihtimāldür ki na‘tden²⁶⁴ küfr icāb eyler ba‘zı kelimāt şādır ola ve sen andan ḡāfil ü bī-ḥaber olasun ve te’viline hem ḳādir olmayasun.

505 Şī‘r-i tu ez-şer‘ be-āncā resed

Zīrā senūñ şī‘rūñ şer‘ -i şerīf sebebinden ol yere erişür.

²⁶³ “ Alçak insanlardan minnetle istenen her şeyin karşılığında cisminde bir şeyler eklenir ancak canından bir şey eksilir.”

²⁶⁴ na‘tden]A, S2 ve S3: senden

Ke z kemeret sāye be-Cevzā resed

Ki senün kemeründen Cevzā'ya sāye irişür²⁶⁵ ya' nî eş'ār-i tevḥid şi'ārūn şer'-i şerīfe muvāfık olmak sebebi ile ziyāde 'ālī-mertebeye vuşul bulup ḳadruñ felek-i şānīde²⁶⁶ 'ālī olur. Ḳalb-ı ba'zla şer' şi'r ve şi'r şer' olur.

Cevzā felek-i şāminde (15) iki ḥüb-rüy insān şūratında bir buruñ ismidür. Ol iki şūrāt birbirine muttaşıl miyānlarına bir kemer ve boyunlarında hemā'il vardur niteki ki ḥ'āce Ḥāfız'ıñ raḥmetullahi 'aleyh bu beytinden Cevzā'da hemā'il var idügi zāhirdür. Beyit:

Cevzā seḥer nehād hemā'il berāberem

*Ya' nî gulām-ı şāhem ü sevgend mî-ḥorem*²⁶⁷

506 Şi'r-i tu-rā Sidre nişānī dehed

Şer'-i şerīf senün şi'rüne Sidre nişānlık virür ya' nî senün eş'ār-i dürer-bāruñ şi'r-i şerīfe muvāfaḳat sebebi ile ziyāde 'ālī-ḳadr olur.

Belki ḳabūl-i dü cihānī (20) dehed

Belki şer'-i şerīf senün şi'rüne iki cihāna mensūb ḳabūl virür ya' nî senün şi'rün hem Ḥudā-yı 'azzevecll'nün ie hem ḥalkuñ maḳbūlı olur niteki bu beyit. Beyit:

Berg-i dıraḥtān-ı sebz der-naḳar-ı ḥūşyār

*Her varaḳi defterist ma'rifet-i keridgār*²⁶⁸

[67b] (1) Ḥaḳḳ sübhānehü ve ta'ālā ḥazretinün celle şa'nühü maḳbūlı olup bu beyitden şeyḥ Sa'dī ḥazretine ḳaddesallāhu ta'ālā sırrehü'l-'azīz küllī iḥsān eylemişdür. Şi'r muzāf olmayup ma'nā bu vechle olmak hem laṭīfdür. Tevḥid-āmiz şi'rün saña Sidre-nişānlık virür

²⁶⁵ Ke-z ... irişür] A:-

²⁶⁶ şānīde] S3: şāmin

²⁶⁷ “Cevza (İkizler) burcu sabahlayın kılıç kılıfını karşımda koydu yani padişahın kuluyum ve buna yemin ederim dedi.”

²⁶⁸ “Yemyeşil ağaçların yaprakları, akıllı insanların gözünde her bir yaprağı Tanrı'yı tanıma konusuna dair bir defter mesabesindedir.”

ya' nî senüñ hayât-bağş şî' rüñ şer' -i şerîfe muvâfık olmağla şî' rüñ şer' üñ sebebi ile ziyâde 'âli-ğadr olup faẓen Sidretü'l-müntehâ senüñ guzer-gâhuñ olur.

507 Şî' r (5) ber-âred be-emîrît nâm

Şî' r senüñ nâmuñı emîrlige yukaru götürür ya' nî şî' r senüñ emir-i kelâm olmağuna sebep olur niteki meşhûrdur.

Ke'ş-şu' arâu ümerâü'l-kelâm

Ki şu' arâ kelâmuñ emirleridür zîrâ kendüleründen laţîf eş' âr u kelimât zâhir eylerler.

508 Çün felek ez-pây ne-bâyed nişest

Çünkü şî' rüñ bu kadar menâfî' i vardır pes felek gibi ayakdan oturmak gerekmez ya' nî devr ü hareketden kıyâmete degün felege ferağat ü terk müyesser olmaduğı gibi saña hem lâzım olan budur ki ki riyâzet ü mücâhede vü ' ibâdetden bir nefes hâlî olmayasun.

Tâ-ki suhan (10) ez-felek ârî be-dest

Tâki felekden söz ele getiresün ya' nî murağabede 'âlem-i 'ulvîye 'urûc idüp anda sırr-ı tevhide vü esrâr-ı ilâhiyeden behre-ver olup eş' âr kelimeleri ile anları iş' âr eylemege kâdir olasun.

509 Ber-şîfat-ı şem' ser-efkende bâş

Şem' gibi ser-efkende vü murâkıb ol.

Rûz fûrû-mürde vü şeb zinde bâş

Rûzda mürde vü hāmûş ol ve şebde zinde vü sa' i idici ol ya' nî şebde tâ' at ü ' ibâdet ü murâkıbadan hâlî olmayup ihyâ-yı leyl eyle.

510 Çün tek-i endîşe be-germî resed

Çünki fikr ü (15) endîşe atunuñ tek ü pū-yı germlige iriše ya‘nî çünki murakıbadā endîşe vü fikre şevk ü feyz-i sübhānî vü laţif hālet ü ilhām-ı rabbānî iriše.

Tünd-rovi-i çerh be-nermî resed

Felegün tiz-revligi nermlige irişür ya‘nî felek ziyāde serî‘ü’s-seyr iken ol hâlde endîşe vü fikrünün seyr ü cevalanı felegün devr ü seyründen ziyāde olur.

511 Herçi berî nām nişānet dehed

Her ne ki anuñ nāmını tezkîr eylersün saña anuñ nişānını verürler ya‘nî esrār-ı hafıyye vü nikāt-i seniyyeden herne ki murād idunursun be-her hāl aña vuşul (20) bulursun.

Ger ne-pesendi beh ez-ānet dehend

Hâtır ki huţur iden nesneyi qabul eylemez iseñ saña andan hūb u laţif nükte vü sırr verürler zîrā ‘ālem-i ilāhî cānebi deryā-yı bî-pāyāndur sen hemān [68a] (1) isti‘dāduñ ziyādeligine sa‘î eyle.

512 Sīnem me-kün ger²⁶⁹ güher ārî be-dest

Eger gevher ele getüresen kibr ü tefāhur eyleme.

Bihter ez-ān cūy ki der-sīne hest

Belki andan hūb u laţifrek taleb eyle ki şadr u fikründe vardur ya‘nî sa‘y eyle ki kudretün evvelkiden ziyāde olup qalb u fikründe olan nükte vü sırdan laţifrek sır u nükteye tālîb ol bu vech hem laţifdur belki andan eyürek taleb eyle ki (5) şadr u qalbündedür. Vech-i evvel i‘tibārı üzre hest müfreddür ki mevcūd ma‘nāsınadur vech-i şānî i‘tibārı üzre hest mürekkebdür hā vü estden ki hā zā’iddür.

²⁶⁹ ger] A:ke-z

513 Bih ki suhan dīr-pesend āveri

Hüb u laṭīfdür ki sözi dīr-pesend getiresün ya‘ nī sözi fikr ü te‘anni ile söyleyesün

Tā-suhan ez-dest-i bülend āveri

Tā sözi ‘ālī mertebeden getiresün ya‘ nī çünkü ‘aceleden ābi olup fikr ü te‘anni ile söyleyesün
*Ette ‘ennī mine’r-raḥmān*²⁷⁰ ḥasebince be-her ḥāl esrār u ma‘ārife vuşul bulursun.

514 Her-ki (10) ‘alem ber-ser-i in rāh burd

Herkim ki ‘alemi bu yol cānebine iletđi bu vech hem laṭīfdür herkim ki bu yoluñ nihāyetine
‘alem iletđi²⁷¹ ya‘ nī herkim ki rıyāzet ü mücāhide sebebi ile murākıbayā isti‘dād ḥāşıl idüp
şerī‘at şī‘ār u ḥaḳıḳat dışār u sırr-ı tevḥīdī iş‘ār eyler eş‘ār dedi

Güy zi-ḥurşīd ü tek ez-māh burd

Ol kimse āfitābdan güy u māhdan tek ü pū-yı iletđi ya‘ nī nūrāniyyet ü şeref ü ‘ulüvv-i
ḳardda āfitābdan ziyāde olup sur‘at seyr ü tek ü pūyda (15) māha ğālib oldı murād rūḥānī
seyr ü tek ü pūyda māha ğālib idüğün iş‘ārdür.

515 Ger nefeseş germ-revī hem bi-kerd²⁷²

Anuñ nefesi eger germ-revlik hem eyledi²⁷³ ise ya‘ nī şī‘rde eger teraḳḳı eyledi²⁷⁴ ise

Yek nefes ez-germ-revī kem ne-kerd

Germ-revlikden bir nefes kem ü nāḳış eylemedi ya‘ nī evvelki ḥāletden tedennide olmadı
ḥulāşa-i kelām budur ki egerçi teraḳḳı eylemedi ammā bârī tedenniden berī oldı zīrā bir

²⁷⁰ “Temkinli(sabırlı) olmak Rahman’dandır.” Hadisin tam şekli şöyledir: **Ette ‘ennī mine’r-raḥmān ve’l’acelete min’ş-şeytān.** “Temkinli(sabırlı) olmak Rahman’dandır , acele etmek ise şeytandandır.” Elbağavī, H, (1420), Tefsiri’l-bağavī, Beyrūt: Dar-ı İhyā’u’t-turāşu’l-‘arabī, s.197. h.no:926

²⁷¹ iletđi ... iletđi] A:-

²⁷² bi-kerd] A,S2 ve S3: be-kerd

²⁷³ eyledi] A,S2 ve S3: eylemedi

²⁷⁴ eyledi] A,S2 ve S3: eylemedi

kimse bir hünerde kâmil olup rusûh bulsa anuñ ol hünerde teraqqî eylemedüğünden (20) andan ol hâlet gidüp tedennide olmak lâzım gelmez.

516 Der-tek-i fikret ki revîş germ dâşt

Fikret esbinüñ tek ü püyunda ki germ revş tıtdı ya' nî murâkıbada ki anuñ fikri esbi [68b] (1) rûhânî-reveş ü seyirde ziyâde sur' at üzre oldı.

Burd felek-râ velî âzerm dâşt

Felegi ilderdi ama şerm ü edeb tıtdı ya' nî rûhânî seyr ü tek ü püyda felekden sebkat idüp anı hacil eylerdi liken edeb ri' âyet idüp andan farâget eyledi.

517 Bâregi ez-şeh-per-i Cibrîl sâht

Hzret-i Cibrîl'ün 'aleyhi's-selâm şeh-per ü perinden bâregi peydâ eyledi ya' nî vaşf u beyân (5) olunan şâ' ir murâkıbada bir hâlete vuşul bulur ki gûyâ hâzret-i Cibrîl'ün 'aleyhi's-selâm anı kanadınuñ üzerine aldı.

Bâd-zen ez-perr-i Serâfil sâht

Hzret-i İsrâfîl'ün 'aleyhi's-selâm kanadından merveha düzdi hûlâşa-i kelâm budur ki ' ârif-i bi'-llâh şâ' ir murâkıbada ' âlem-i ilâhî cânebine teveccüh idüp anda esrâr-ı sübhânî vü rümûz-i şamedâniden behre-ver olmak için hâzret-i Cibrîl 'aleyhi's-selâm kanadı üzre süvâr olup aña ziyâde sur' at u tek ü püyden (10) hâşıl olan harâreti def' eylem için hâzret-i İsrâfîl'ün 'aleyhi's-selâm kanadını merveha eyledi. Bu sözlerden murâd murâkıbada melâ'ike ile muşâhib olduğun iş' ârdür. Bâregi iyü at ma' nâsınadur.

518 Pey siper-i kes me-kün in kişte-râ

Bu keşte-i kimsenüñ pây-mâlı eyleme ya' nî şî' rüni herkese gösterme ve ben şâ' irim deme.

Bāz me-dih ser be-kes īn rište-rā

Bu rištenūñ üçüni āşkāre kimseye virme ya‘nī fenn-i şî‘rdeki kemāl-i kudretüñi vü bu vaşf u beyān olunan üslûb üzre sırr u (15) hâluñı kimseye iş‘ār u āşikār eyleme zîrā genc-i pinhān olmağ ulādur. Kişte zira‘at olunmuş ma‘nāsinadur ki murād esrār-ı şî‘ār u ma‘ārif-i dişār olan eş‘ārdur.

519 Şüfre-i encîr şüde şıfrvār

İncir ağacı incirden sıfır gibi olurdu ya‘nī incir ağacı incirden hālī olup üzerinde bir dāne incir kalmazdı.

Ger heme mürğî şüdi encîr-ḥ̄ār

Eger her bir mürğ incir yiyici olaydı liken her bir mürğ inciri yutmağa kâdir degildür lâ-cerem bi’z-zarûra incir qalır murād her kes (20) laţîf şî‘r dimege kâdir olmaduğın ve her kes şî‘r-şinâslıqdan behre bulmaduğun beyāndur.

520 Men ki der-īn şîve muşîb âmedem

Ben ki bu şîvede işābet idici geldüm ya‘nī fenn-i şî‘rde ki [69a] (1) benüm mahāret ü kemālım vardır ki bu kitāpdan benüm mahāretim ziyāde rûşen ü zāhirdür.

Dîdeni erzed ki ġarîb âmedem

Görmeklige diger zîrā ġarîb geldüm ya‘nī bu kitābım laţîf tarz u bisyār ḥayāl-ı ḥāş u me‘ānî-i rengîn ü rumûz-i şîrîn tertibi üzre vuḳû‘ bulmuşdur bir vechle ki müşāhede olunmağatamām liyākatı vardır.

521 Şî‘r be-men şavma‘a bünyād şüd

Benüm sebebimle şî‘r şavma‘a bünyādlu (5) oldı ya‘nī benüm şî‘rim rengîn ü şîrîn olduğı için şavma‘a vü ḥānqāhlarda okunur tāliblelere şevḳ ü ḥālet ḥāşil olsun için lâ-cerem zāhidler ü şūfîler benüm şî‘rimi okuyup vecd ü zevḳden behre-ver olurlar.

Şā' iri ez-maştaba āzād şūd

Şā' irlik meyḥāneden āzād oldu şi' r meyḥānede söylenmekden ḥalāş oldu maştaba meyḥāne vü cem' iyyet yeri vü cā-yı ġarībān ma' nāsına gelür līken bunda murād meyḥāne idügi mābe' dinde vāḳi' olan (10) beyitden hem ma' lūmdur.

522 Zāhid ü rāhib sū-yı men tāḥtend

Zāhid ü rāhib benüm cānebime çaptılar ya' nī benim ḥuzūruma geldiler

Hırқа vü zünnār der-endāḥtend

Hırқа vü zünnārı üstlerinden atdılar ye' nī zāhid şavma' adan feraġat idup hırқasını üstünden çıkardı ve baña mürīd olup ḥuzūrumda ḳaldı benüm şi' rimde olan sūz u ḥālet sebebinden ve rāhib hem deryirden ferāġat idup benüm ḥuzūruma gelüp zünnārını gösterüp imāna geldi benüm şi' rimde olan (15) sūz u ḥālet sebebinden şavma' ada zāhid ü maştabada rāhib i' tibāri iledür bu sebebden ki şarāb evvel rāhiblerden alunurdu zīrā ' İsā peygāamber ' aleyhi' s-selām zamānında şarāb mübāḥ idi şeyḥ Nizāmī ḥazretlerinüñ ḳaddesallāhu ta' ālā sırrehü'l- ' azīz murād-ı şerīfleri budur ki kendünüñ mü' ciz-nişān u siḥr-beyān u ḥayāt-baḥş eş' ārını vaşf u medḥ eyler.

523 Sürḥ güli ġonça mişālem henūz

Henūz ġonça mişāl ḳrımız bir gülim hergiz pejmürdelik irişmemişdür.

Munṭazır-ı bād-ı şimālem henūz

Henūz bād-ı şimāle (20) munṭazırım murād budur ki egerçi benden bisyār esrār-ı ' acibe vü eş' ār-ı ġarībe vü me' ārif-i ' elliye zūḥūr bulmuşdur līken henūz nice mertebe andan ziyādeye ḳādirüm ammā anuñ zūḥūrunuñ sebebine munṭazırım [69b] (1) ba' zı nüshada gül vāḳi' dūr ki yapuḳdur ma' nā böyle olur henūz kızıl ġonca gül gibiyüm gül ġonça açılmamış gül ma' nāsınadur. Gül açılmışa ve açılmamışa ıtlāḳ olunur.

524 Ger be-nemāyem suḥan-ı tāze-rā

Eger tāze sözümi gösterem ya' nî eger bu kitâbdan ğayri kitâb te'lif idem Hüsrev ü Şîrîn ve Leylî vü Mecnûn gibi ve bunlardan ğayrı ki vâkı' olmuştur.(5)

Şûr-ı kıyâmet zenem âvâze-rā

İştihâr u âvâzeye kıyâmet şûrunı ururum ya' nî şu'arānuñ şühret vü iştihârını maḥv u mün'adim eylerüm bu ma'nâ hem ihtimālîdür. Âvâze-i kıyâmet şûrunı urarum ya' nî ḥayât-baḥş eş'arumla 'âlem ḥalkını şevk ü zevk ü ḥâletden behre-ver idüp zinde-dil eylerüm. Vech-i şânî i' tibârî ile şûr-ı kıyâmetden murâd nafḥa-i şâniyedür ki cemî'-i mevti anda ḥayât bulur vech-i evvel i' tibârî üzre şûr-ı kıyâmetden murâd nafḥa-i (10) ulâdur ki anda cemî'-i şâhib-ḥayâtlar ḥayâtdan dūr olur murâd budur ki şeyḥ Nizâmî ḥazreti ḳaddesallâhu ta'âlâ sırrehü'l-'azîz fenn-i şi'rde kendünün kemâl-i ḳudretini iş'âr idüp der ki benüm eş'arum sebebi ile şu'arānuñ iştihârı mün'adim olup şi'rlerine hergiz ḳadr u i' tibâr ḳalmaz.

525 Herçi vücdest zi-nev tâ-kühen

Nevden kühene degün her ne ki mevcûddur ya' nî cemî'-i mevcûdât

Fitne şeved ber-men-i cādū-suḥan

Ben cādū sözlüye meftûn olur herçi mevcûdest mübâlağa ṭarîḳi (15) ile idügi ziyâde zâhirdür.

526 Şan'at-ı men bürde zi-cādū şekīb

Benüm şan'atım cādûdan şekīb ü şabrı eltmışdür zîrâ şi'rde benüm şan'atım u diḳḳatım siḥre ğâlibdür bu sebebdan cādûdan şabır gitmişdür.

Siḥr-i men efsûn-ı melâ'ik-ferīb

Benüm siḥrim melâ'ikeyi aldayıcı efsûndur ya' nî benüm rengin ü şîrîn şi'rime melâ'ike daḥı meyl ü raġbet idicidür anda sırr-ı tevḥîd ü esrâr-ı ḥafîyye vü çâşnî-i 'aşḳ-ı ilâhî mûnderic olduġı için

527 Bâbil-i men Gence-i Hārūt-sūz

Hārūtı yakıcı Gence benüm Bâbil'imdür bu hem ma' nâdur benüm Bâbil'üm (20) Hārūtı yakıcı Gencedür murâd budur ki kendünün laṭîf u rengîn eş'ârını sihre teşbîh eylediği i' tîbârla kendünün vaṭan u [70a] (1) mevlidi olan Gence'i Bâbil'e ve kendüsini şâhire teşbîh eylemişdür. Sihrveş şi'rde izyâde üstâd ü mâhir olduğu için farzen Hārūt eger Gence'ye gelüp sihr eylese benüm şi'rüm sebebi ile anuñ sihrinüñ te'sîri olmaz zîrâ benüm şi'rimüñ te'sîri anuñ sihrinüñ te'sîrinden ziyâdedür.

Hār-ı men Zühre-i encüm-fürüz

Benüm hâṭırım encümi rûşen idici zühre'dür. Şeyh Nizâmî ḥazreti (5) ḳaddesallâhu ta'âlâ sırrehü'l-azîz kendünün ṭab' ü hâṭırını Zühre'ye teşbîh eyledi iki sebebden birisi Hārūt münâsebeti iledür ki kışşası ziyâde meşhûrdur ve birisi bu ki Zühre'nün ṭab' ı laṭîf ü rûşendür ve anuñ ḥânesi Mîzân'dur niteki ki mâbe'dinde vâḳi' olan beyitden zâhirdür ve hem bu nükteyi iş'âr için ki Zühre Hārūt'a gâlib olduğu gibi benüm ṭab' ım u hâṭırım nûrâniyyetde kevâkibüñ nûruna gâlibdür ba'zı nüshada böyle vâḳi' dür.

Zühre-i men hâṭir-i (10) encün-fürüz

Benüm Zühre'm benüm encümi rûşen idici hâṭırımdur bu hem ma' nâdur benüm encüm-fürüz hâṭırım benüm Zühre'mdür ya'nî benüm Zühre'ye ihtiyâcım yokdur encüm-fürüz encüm şü'lelü ma'nâsına olmak hem mümkündür liken ma'nâ-i evvel enseb idügi ziyâde rûşendür.

528 Mantık-ı men Zühre-i Mîzânî'est

Benüm mantık u güftârim Mîzâne mensûb Zühredür ya'nî Zühre gibi nûrânîdür bu hem ma' nâdur benüm Zühre'm Mîzâne mensûb mantıkdur ya'nî benüm eş'ârüm rûşen ü mevzûndür. (15)

Lā-ceremeş mantık-ı rûhānīest

Bu sebebdan anuñ rûhānī mantık u güftārı vardır ya‘ nī anuñ kelāmı laṭīf u rûhānīdür ḥulāṣa-i kelām budur ki anuñ güftār ü eş‘ārı ‘ālem-i ‘ulviye mensûbdur bu sebebdan ḥayāt-baḥş u rûhānīdür lā-cerem melā’ike hem aña meyl ü rağbet eylerler. Mīzān’dan murād bunda egerçi felek-i şāminde vāқи‘ olan Mīzān burcıdur līken mınṭıka ki ‘ilm-i mīzāndur gāyet ḥüb vāқи‘ olmuşdur.

529 Siḥr-i ḥelālem seherī (20) kūt şüd

Benüm eş‘ārimde olan siḥr-i ḥelāl baña sehere mensûb kūt oldu ya‘ nī benüm siḥr-i ḥelāl mertebesinde olan eş‘ārüm seher vaḳtinde feyz-i ilāhī sebebi ile zuhūr bulmuşdur [70b] (1) lā-cerem benüm eş‘ār-i dil-pezirüm vāridāt-ı ilāhīye idügi muḳarrar olmuşdur.

Nesh kün in nüsha-i Hārūt şüd

Bu sebebdan Hārūt’uñ nüshasını nesh idici oldu zīrā benüm rengin eş‘ārimde sırr-ı tevḥīd ü esrār-ı sübhānī vü me‘ārif ü rümûz-i yezdānī vü rûhānī me‘ānī mundericdür lā-cerem benüm eş‘ārimüñ te’şīri siḥrden ziyādedür. Nüsha-i Hārūtdan murād siḥrdür.(5)

530 Şekl-i Nizāmī ki ḥayāl-i men est

Nizāmī’nüñ şekli ki benüm ḥayālindür

Cânver ez-siḥr-i ḥelāl-i men est

Benüm siḥr-i ḥelālım sebebinden cānludur. Şeyḫ Nizāmī ḥazreti ḳaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘azīz rıyāzet ü mücāhide sebebi ile evşāf-ı beşeriyyet ü cismāniyet ḥalāş olup melekiyyet mertebesine vuşûl bulduğı için vücūd-i şerīfünī ḥayāle teşbīh idüp kendüsini ḡayir menzelesine tenzīl eyledi ve ḥayāl mişāl vücūdine ḥayāt u ḥālet kendünüñ rûḥ gibi ḥayāt-baḥş kelimātindendür (10) diyü kendinüñ eş‘ārünī rûḥa teşbīh eyleyüp dir her mürde-dil ki benüm rûḥ-perver eş‘ārımı muṭala‘a idüp ma‘nāsını tamām fehm eyleye ol kimse mürde-dillikden ḥalāş olup zinde-dil olur. Bunda tenbīh budur ki çün bir kimse rıyāzet ü mücāhide ile vücūdini ifnā idüp ḥayāl mertebesine erişdire ol kimseden be-her ḥāl siḥr-i

helâl meşâbesinde rûh-perver ü hayât-bağş kelimât şâdır olur. Der-beyân-ı haqîkat-ı u hüsn-i dil

531 Çün siper endâhten-i âfitâb

(15) Çünkü âfitâbuñ siper atması

Güft zemîn-râ siper efken ber-âb

Zemîn siperüni âb üzre bırak dedi murâd şebde zemînüñ tamâm sâkin olmasıdır egerçi zemîn âb üzre vâkı^ç olmuş siper gibidür ve hem şebde halk seyr ü hareketden fârg olup mekânlarında qarâr idüp sakin olurlar. Âfitâbuñ siper atmasından murâd anuñ gürûbıdır.

532 Geşt cihân ez-nefeseş tengter

Cihân anuñ nefesinden tengrek oldu ya^ç nî âfitâbuñ gürûbı sebebi ile cihânı zulmet ihâta idüp (20) etrâfa perâkende olup geşt ü seyr eylemekden halka mâni^ç oldu. Teng nefes derler ol kimseye ki ^çömri müntehî olup nef^ç i munka^çti^ç ola.

Ve 'z sipereş mu^ç şafereş rengter

Ve anuñ siperinden [71a] (1) anuñ mu^ç aşferi renglûrek oldu hülâşa-i kelâm budur ki âfitâb egerçi ba^ç di'z-zevâl bir miqdâr zerd olur ki mu^ç aşferle aña işâret olunur lîken hîn-i gürûbda ziyâde zerd olur ki rengterle aña işâret olunur. Siper ü mu^ç aşferden murâd bunda âfitâbdur. Mu^ç aşfer mudaḥrec²⁷⁵ vezni üzre ism-i mef^ç üldür şararmış ma^ç nâsına lîken bunda vezn için ^çayn-ı (5) sâkin ü şâd-ı müteḥarrik okunur.

533 Bâ-siper efkenden-i ü 'askereş

Tiğ keşidend be-kaşd-ı sereş

Anuñ ya^ç nî âfitâbuñ siper bırakması sebebi ile anuñ leşkeri anuñ ser ü helâkı kaşdına tiğ çekdiler murâd budur ki çün âfitâb gürûb idüp ufukdan gâ'ib oldu âsumândan kevâkib zâhir

²⁷⁵ mudaḥrec] A, S3: mudaḥrec

oldı. ‘Askerden murād kevākibdür ve tîğ çekmekden murād kevākibüñ zāhir olup rahşān olmasıdır ve ğurūb-ı āfitābdan şoñra ufuğda vāķi‘ olan ħumret ğüyā āfitābuñ (10) maķtūl olduĝunun dem ü ‘alāmeti bu beyitlerde vāķi‘ olan ħayālāt-ı iddi‘ā-yidür ki taşavvur tarīķi ile vuķū‘ bulmuşdur.

534 Gāv ki ħar-mühre be-ū der-keşend

Kevākibüñ āfitāba ķaşdı ‘aceb degildür zīrā gāv ki aña mühre taķarlar ya‘nī mādem ki gāvdan intifā‘ mümkündür aña ri‘āyet idüp boynuna boncuķ taķarlar niteki ħalkuñ ‘ādetidür.

Çünkü bi-yüfted heme ħancer keşend

Çünkü düşe cemī‘ si ħançer çekerler ya‘nī çünkü bir gāv intifā‘ dan ķala anı (15) boĝazlarlar ğüyā bu Beyit: meşrūĥ beyit-i sâbıķuñ mażmūnunu işbāt içündür.

535 Tıfıl-ı şeb āmīĥt çü ber-dāye dest

Tıfıl-ı şeb çünkü mehd-i felekde sâkin olmayup dāyenüñ üzerine elini uzatdı vü ħareketden ferāĝat eyledi.²⁷⁶

Zenglele-i rüz fer-āpāş best

Ĥareket eylesesün için rūzuñ zengelesini anuñ ayaĝına baĝladı zīrā āfitābuñ tūlū‘ı şebüñ ‘aķabindedür ve ol ĥâlde māhuñ nūrı maĥv olur egerçi *Nūre’l-ķamere mustefādun min-żū’i’-şşemse*²⁷⁷ ĥasebince māhuñ nūrı āfitābdandır. (20) Tıfıldan murād māĥ u dāyeden murād şebdür ve bu ĥāletüñ şebe isnādı mücāzdür. Zenglele-i rüzdan murād āfitābdur māĥ tıfla vü şeb dāyeye vü āfitāb zengeleye teşbih olunmuşdur. [71b] (1) Zenglele me‘ānī-i mūte‘addide için mevzū‘ dur ammā bunda düĝme ma‘nāsına olmaķ ensebdür ĥulāşa-i kelām budur ki mülūk-i māziyenüñ ‘ādetidür ki beşikte tıfl ĥareket eylesesün için tıfluñ ayaĝını düĝme vü ilikle²⁷⁸ müĥkem eylerler.

²⁷⁶ eyledi] A: eylemedi.

²⁷⁷ “Ay ışıĝı güneş ışıĝından faydalanır.” E’ş-şevkānī, M, (1414), Fethu’l-ķadīr, Beyrut, Dār-ı İbn-I Keşir, s.483.

²⁷⁸ ilikle] S3: iplikle

536 Ez-pey-i sevdā şeb-i endişnāk

Endişnāk u sevdā-yı şeb sevdādan ötürî

Sāhte ma' cūn-i müferreh zi-ḥāk

Ḥākdan müferraḥ ma' cūn düzmüş (5) ḥākuñ müferraḥ ma' cūna teşbīh olunması hevānuñ i' tidālî vü bāduñ leṭāfeti vü reyāhīn ü ezhāruñ ol şebde vücūdı i' tibārı iledür pes müferraḥ ma' cūn-dan ekl iden kimseye feraḥ u surūr u ḥālet zāhir olduğı gibi gūyā ol şebde hem bu ḥālet mevcūd idi.

537 Ḥāk şüde bād-ı Mesīḥā-yı ü

Ḥāk ol şebūñ Mesīḥā bādı olmuşdı ya' nī hevānuñ leṭāfeti vü ezhār u reyāḥīnūñ ṭarāveti sebebi ile ḥāk ḥazret-i 'İsā'nuñ nefesinūñ sebebi ile ḥayāt-baḥş olmuşdı.

Āb (10) zede āteş-i sevdā-yı ü

Ḥāk şebūñ sevdāsı āteşine āb urmuşdı ya' nī vaşf u beyān olunān ḥākuñ leṭāfeti sebebi ile ol zūlmānī şebe bir ḥālet ḥāşil olup gūyā anuñ sevdāsı zā' il oldı niteki aña işāret olunur.

538 Şerbet ü rencūr be-hem sāhte

Şerbet ü rencūr birbiri ile mümtezic olmuşdı.²⁷⁹ Şeb ü ḥāke vāḳi' olan isnād mücāzdu.

Ḥāne-i sevdā şüde perdāhte

Sevdānuñ ḥānesi sevdādan ḥālî vü pāk olmuşdı (15) bu beyitlerüñ maẓmūnı teşbīh ṭarīḳi ile vuḳū' bulmuş laṭīf ḥayālātdur.

²⁷⁹ -] A,S2 ve S3: ya' nī şerbet anuñ mizācına münāsib ü nāfi' vāḳi' olmuşdı.

539 Rih̄te rencūr yeki tās-ı hūn

Rencūr ki murād şeb sevdāsıdır faşd sebebi ile bir tās ılan dōkmüş.

Geşte zi-ser tā-ḳadem enḳās-gūn

Lā-cerem başdan ayağına dek inḳās-gūn olmuş. Tās-ı hūndan murād ol şebde vāḳi' olan şafaḳuñ sürhliğidür huāşa-i kelām budur ki sevdā-yı şeb ki şaḥiṣ menzelesine tenzıl olunmuşdur. Sevdā marazından ḥalaş olmak için egerçi faşd eyledi (20) liken vaḳtsız faşd eylediği için cemī' -i a' zāsı siyāh oldu zīrā bir kimse vaḳitsiz yā ḥod gece ile faşd eylese anuñ cemī' -i a' zāsı siyāh olur. İnḳās cem' -i neḳsdür nūnuñ kesri vü [72a] (1) ḳāfuñ sūkūnı ile neḳs siyāh mürekkeb ma' nāsınadur cem' i inḳās ve inḳos gelür inḳās-gūn mürekkeb renklü ma' nāsınadur.

540 Reng-i derūnī şüde bīrūn-niṣīn

Şebūn derūnı siyāh rengi bīrūn-niṣīn olmuş ya' nī zāhir ü āşikār olmuş.

Güfte ḳazā kāne min-el'kāfirīn

Çünkü şebe bu ḥālet vāḳi' oldu pes ḳazā dedi şeb kāfirlerden oldu zīrā (5) siyāhlık ḥāletini derūnunda sıtr u pinhān eylemiş idi Şeytān'ın vücūd-i nā-pākinde küfr²⁸⁰ ü la' net ü aḥlāk-ı zamīme mestūr olduğu gibi kāfir bunda sıtr idici ma' nāsınadur. Bu āyet-i kerīme Şeytān'ın ḥaḳḳındadır.

541 Her nefesi ez-ser-i ṭannāziyi

Her bir nefes ve her bir ādemde bir ṭannazlık u şīve-kārlik ucundan

²⁸⁰ küfr] A:-

Bāzī-i şeb sâhte şeb bāzīyi

Şebün bāzī vü şan‘ atı bir şeb-bāzluḡ düzmüşdi ya‘ nī şeb ḡayāl-bāzluḡdan ḡālī olmadı şeb ḡayāl-bāza teşbīh olundu. Felekde (10) nücūm ü kevākib şeb sebebi ile zāhir olduḡı için şeb-bāzī ḡayāl-bāzluḡ ma‘ nāsınadır.

542 Geh қаşаб-ı mäh gül-āmiz kerd

Şeb ḡayāl-bāzī gāhī māhuñ қаşабını gül-āmiz eyledi ya‘ nī mäh ufuḡa qarīb olmaḡla ḡüyā cerm-i mäh kırmızı gül renklü oldu. Қаşаб-ı mähdan murād māhuñ cerm u vücūdidur. Қаşаб ince kettān bezi ve bir nev‘ қумаşdur.

Gāh def-i Zühre direm-riz kerd

Gāhī Zühre’nün define direm-riz eyledi ḡüyā Zühre’nün defī (15) diremle memlū vü pūr olduḡı için kenārlarından taşra dökülmege başladı bu ḡālet bu i‘ tibārladur ki muṭriblerün ‘ādetidür ki meclisde қалқup defī ile meclisde olanlardan cer eylerler. Zühre muṭribe-i felek olduḡı için aña def işbāt olundu ve şebde vāḡi‘ olan ol ḡālet meclise teşbīh olunup anuñ eṭrāfünde vāḡi‘ olan kevākib direme teşbīh olundu.

543 Men be-çünin şeb ki çerāḡ ı ne-dāşt

Ben buncılayın şebde ki ol şeb bir çerāḡ (20) tutmadı ya‘ nī ol şebde benüm ḡuzūrumda ḡiç çerāḡ yok idi.

Bülbül-i ān ravza ki bāḡı ne-dāşt

Ol ravzanuñ bülbüli idim ki ol ravza bir bāḡ tutmadı ya‘ nī ol [72b] (1) ravzada bāḡ yok idi murād ol şeb-i tārikde maḡbūb-ı ḡaḡiḡinün müşāhede-i cemālünün ṭalebi sebebi ile murāḡıbasında vāḡi‘ olan ḡālun beyāndur.

544 ḡün-i ciger bā-suḡan āmīḡtem

Cigerimün ḡanını sözümler terkib ü ta‘biye eyledüm ya‘ nī sūz u ḡarāretle ‘āşikāne esrār u şi‘ār rengin şi‘r dedim.

Āteş ez-âb-ı ciger engîhtem

Cigerimün âbından âteş kıopardum (5) ya' nî 'aşk-ı ilâhî âteşi ile sūhte-dil oldum.

545 Bâ-suhanem çün suhanî çend reft

Benüm sözüm münâsebeti ile çünki bir kaç söz vâkı' oldı ya' nî çünki 'aşk u iştiyâka müte' allık bir miqdâr söz söyledüm.

Bî-kesî endîşe der-în bend reft

Bu huşûşda baña bî-kes fikri vâkı' oldı ya' nî tarîk-ı 'aşk-ı ilâhî vü sülûk aḥvâlında vü müşâhede-i cemâl-i sübhânî huşûşunda ben müntehî vü kâmil oldum min-ba' d mürşid ü mu' ine ihtiyâcum kalmadı diyü (10) ḥâtırına ḥuṭûr eyledi.

546 Hâtif-i ḥalvet be-men âvâz dad

Ḥalvetün hâtifi fi'l-ḥâl baña âvâz virdi ya' nî çünki benden bu 'ucb u ğurûr şâdır oldı cenâb-ı ilâhîden bir hâtif baña nidâ idüp dedi.

Vâm çünân kün ki tevân bâz-dâd

Deyni ancılayın ya' nî ol kadar yele ki yine virmek mümkün ola ya' nî edâ eylemege kâdir olasın ḥulâsâ-i kelâm budur ki ol nesneyi ḥâtıruña getür ki kemâ-yenbağı anuñ 'uhdesinden gelmege kâdir olasın murâd mürîdün mürşide (15) be-her ḥâl ihtiyâcı var idüğün iş' ârdür.

547 Āb der-în âteş-i pâket çerâst

Senün bu pâk u laṭîf âteşünde âb niçündür ya' nî sen 'aşk-ı ilâhîden behre-ver iken sende 'aşkuñ zıddı bu 'ucb u ğurûr ne.

Bâd cünîbet-keş-i ḥâket çerâst

Senün ḥâkuñ cünîbeti niçün bâd çekicidür ya' nî sen ki ḥâkdan maḥlûksun saña lâzım olan ḥod tevâzu' dır pes sende naḥvet ü ğurûr neyler. Beyit:

Ze-ḥak âferîdet Hudâvend-i pâk

Pes (20) ey bende üftâdegî kün çü ḥāk²⁸¹

Cünîbet yedek ma‘ nâsınadır.

548 Ḥāk teb-ârende be-tâbût bahş

Teb getirici ḥākı tâbûta bağışla ya‘ nî cismâniyeti vü evşâf-ı beşeriyeti terk eyle ḥâkdan [73a]
(1) murâd bunda cismâniyet ü evşâf-ı beşeriyetdür ki sebep ḥacâletdür.

Âteş-i tâbende be-yâkût-bahş

Tâbende vü rahşân âteşi yâkûta bağışla zirâ yâkut âteşüñ içinde laṭîf ü rahşân olur pes aña âteş enfe‘ ü enseb olduğu gibi saña enfe‘ ü ülâ budur ki kibr ü naḥvet ü gurûr u ğafletden pâk olup ‘anâşirden ḥâşil olan ṭabî‘at u ecşâf-ı beşeriyetden ḥalâş olup rûḥâniyetden tamâm behre bulup aḥlâḳ-ı mülkiyye ile muttaşuf olasın tâki ḳurb u vişâl-i yezdânî vü müşâhede-i cemâl-i sübhâniye liyâḳat bulasın bunda tenbîh budur ki mâdem ki ṭabî‘at-ı ‘unşuriyye vü şıfât-ı (5) beşeriyetden ḥalâş müyesser olmaya ‘aşḳ-ı ilâhîden behre-ver olup mülkiyyet şıfâtına vuşûl bulmâk müḥâldür.

549 Tîr me-yefken ki hedef re’-i tust

Tîr atma zirâ anuñ hedefi senüñ ra’yüñdür ya‘ nî ‘aşḳ-ı ilâhî sebebi ile çün ki vilâyete (10) vuşûl bulasın Hudâ-yı ‘azze ve cellnün celle şa’nühü zıkr ü fikrinden ğayri ḥâtıruña bir nesne getürme niteki ḥazret-i Ḥaḳḳ ‘azze ismuhu büyürmüşdür *Ḳul’i-İllâhu summe zerhum*²⁸² ve illâ andan saña külli ziyân ü ḥüsrân irişür.

Mekre‘ a kem zen ki füres pâ-yı tust

Tâziyâne urma zirâ füres senüñ ayağundur niteki eṭfâl ḳaftanlarınıñ eteklerini bukup iki ayağun ortasına getürüp at gibi süvâr olurlar ve ata tâziyâne urmaḳ şüretinde kendü

²⁸¹ “Pak olan Tanrı seni topraktan yarattı; dolayısıyla ey kul sen de toprak gibi alçak gönüllü ol.”

²⁸² “(Ey Muhammed!) "Allah" (indirdi) de, sonra bırak onları” En‘âm/ 91.

ayâklarına (15) ururlar zîrâ haqîkatde anlaruñ atları ayaklarıdur murâd kimseye hergiz cevır ü cefâ eyleme zîrâ *Kemâ-tedînu tudân*²⁸³ hasebince be-her hâl ‘âkıbet saña anuñ ²⁸⁴zararı irişür demekdür. Hedef nişâne-i tîr ma‘nâsınadır. Miķra‘adan murâd bunda tâziyânedür.

550 Ğâfil ez-în biş ne-şâyed nişest

Bu fiten ü miħen ü havâdişle memlû fânî cihânda bundan ziyâde ğâfil oturmak lâ’ıķ degildür ya‘nı şimden şonra ğaflet ü hevâ vü hevesi (20) terk idüp başiret üzre olmak gerkdür

Ber-der-i dil rîz ger âbît hest

Eger senüñ bir âbuñ var ise anı gönül ķapusu üzre dök ya‘nî ‘aşķ-ı ilâhî içün [73b] (1) eger sende bir isti‘dâd u hâlet ü leţâfet var ise anı bir şâhib-dilüñ hîdmetine şarf eyle tâ ki anuñ irşadı sebebi ile şâhib-dil olasın zîrâ Hüdâ-yı ‘azze ve cellnüñ ‘azze ismuhu ķurb u vişâlına vesîle vü tecelliyâtına mazħar-ı ķalb-i selîmdür. Beyit:

Ger tu seng-i şahra vü mermer şevî

*Çün be-şâhib-dil resî gevher şevî*²⁸⁵

551 Der-ħam-i in ħum ki kebûdî hoşest

(5) Bu ħum mişâl felegüñ altunda ki her kese mâtem-zedeler gibi kebûdluķ hoşdur ya‘nî ‘âlem-i lâhûtden dūr u cüdâ olup bu ‘âlem-i nâsûtda giriftâr-i mezâķ olduĖmuzdan ötürî mâtem-zedeler gibi mâtem libâsında olmak laţîf ü ensebdür.

Beyit:

Ĥâfîz zi-ġam u ġirye ne-perdâht be-ħande

*Mâtem-zede-râ dâ’iye-i sūr*²⁸⁶ *ne-mândest*²⁸⁷

²⁸³ “Herkes ettiğini bulur.” Suyûţî, ‘A R, (2003), El-fetħu’l-kebîr Fi- zemmi’z-zâye ilâ’l-câmi‘ ş-şâğîr, Beyrût: Dâru’l-fikr. s.312. h.no: 8815

²⁸⁴ -] A, S2 ve S3: eşer ü

²⁸⁵ “ Sen eğer kaya ve mermer taşı olsan bile, Gönül sahibi birisinin eline düşersen mücevher olursun.”

²⁸⁶ sūr] A, S2 ve S3: süz

²⁸⁷ “ Hafîz gamle kederden oturu gülmedi, gamzlı olan kişinin şenlik arzusu yoktur.”

Kışsa-i-dil gū ki sürūdī hoşest

Gönül kışsasını di zîrā gönül kışsası hoş u laṭîf bir sürūddur ya‘nî eger ehl-i (10) dil iseñ dilüñ aḥvālunı vaşf u beyān idüp ‘aşk-ı ilāhî kelimâtından ğayri bir söz söyleme ve ḳalbe mensûb olan aḥvâldan ğayri bir nesne ṭaleb eyleme tâki evliyâullāhuñ meclis ü şoḥbetüne vuşûl bulup anlardan olasun.

552 Dür şev ez-râh-zenân-ı havās

Havās reh-zenlerinden dür u cüdā ol zîrā havās Ḥudā-yı ‘azzevecllünñ vişāline vesîle olur ṭarikuñ reh-zenleridür pes mādemi anları terk eylemeyesün der-gāh-ı ahadiyyete vuşûl bulmağa ḳâdir olmazsun.(15)

Râh-ı tu dil dāned ü dil-râ şinās

Senüñ yoluñ gönül bilür ve gönlü fehm eyle zîrā ‘aşk-ı ilāhîñ ü derûnî aḥvālun ḥuşûl ḳalbla müyesser olur pes mādemi havāssuñ zebûnı olasin dilden behre-ver olup ‘aşk-ı yezdānî vü ‘irfān-ı sübhāniden behre-gîr olmazsun.

553 ‘Arş-revānî ki ze-ten resteend

Şol ‘arş-revler ki tenden ya‘nî havāss u cismāniyetden ḳurtulmuşlardur ya‘nî evliyâullāh ki ‘aşk sebebi ile evşāf-ı beşeriyetden ḥalāş olmuşlardur.

Şeh-peri Cibrîl fûrū-besteend

(20) Ḥazret-i Cibrîl’ün ‘aleyhi’s-selām şeh-per ü Perini bağlamışlardur ya‘nî bülend-pervāzlukda ²⁸⁸ḥazret-i Cibrîl’e ‘aleyhi’s-selām Sidretü’l-Müntehā’dan ilerü gitmek icāzet yokdu niteki şeb-i mi‘rācda ḥazret-i Resûl’a şallallāhu ta‘ālā [74a] (1) ‘aleyhi ve sellem dedi *Lev-denevtu ḥuṭvetun le’ḥṭarakaṭ*²⁸⁹ lâ-cerem bu ḥuşûşda Sidre aña sedd-i reh oldı. Beyit:

²⁸⁸ -] A, S2 ve S3: Ḥazret-i Cibrîl’ün ‘aleyhi’s-selām ğālib olmuşlardur zîrā evliyâullāh ‘arşa vü ‘arşun mâverāsına hem vuşûl bulurlar amma Ḥazret-i Cibrîl’e

²⁸⁹“Şâyet birisi kadar yaklaşırsam yanarım” Hadisin tam şekli şöyledir: **Se’eltu Cibrîle hel terā Rabbanā fe-ḳāle enne beynî ve beynuhu seb’îne ḥicāben min nûrin lev re’eytu ednāhā le’ḥṭarakaṭ** “Hz. Peygamber Cebrâil’e: ‘Sen rabbimi gördün mü?’ diye bir soru sordu. Cebrâil dedi ki: ‘Benimle onun arasında nûrdan yetmiş perde

Eger yek ser-i mūy berter perem

*Fürūğ-ı tecellī be-sūzed perem*²⁹⁰

554 V 'ānki 'inān ez-dü cihān tāftend

Ve ol tā'ifa ki iki cihāndan 'inān çevirdiler ya' nī iki 'alemden i' rāz u ferāğat eylediler

Kūt zi-deryūze-i dil yāftend

Kūt u gāzā-yi gönlün deryūzesinden buldılar ya' nī gönüllerinden (5) rūḥānī kūt buldılar *Ebītu 'inde Rabbī yuṭ' imunī ve yusḫīnī*²⁹¹ ḥasebince raḥmānī ṭa' āmdan mutemetti' oldılar

555 Dīde vü gūş ez-garaż efzūnīend

Çeşm ü gūş gārażdan efzūnīlerdür ya' nī gāraż u maḫşūd ki 'aşḫ u muḥabbet ü ḫurb u vişāl-i ilāhīdür bunda ḳalbe dā'ir ḥālātdur çeşm ü gūşuñ bu ḫuşūşda nef' ü medḫalı yoḳdur pes bunlardan gāraż u maḫşūd i' tibārī ile zā'idlerdür.

Kārger-i perde-i bīrūnīend

Zirā bunlar bīrūnī perdenün kārger ü ḫidmetkārlarıdır (10) ya' nī anlaruñ nef' i hemān umūr-ı dūnyevīyedir. Derūnī aḫvāla anlaruñ nef' i yoḳdur.

556 Penbe der-āgende çü gül gūş-i nev

Senün gül gibi yaşıḫ ḳulaḫuñ ḡaflet ü hevā vü heves penbesiyle āgende vü memlūdur lā-cerem gülde istimā' olmaduḫı gibi senün ḳulaḫuñda hem rūḥānī vü uḫrevī aḫvālī istimā' eylemege ḳuvvet yoḳdur be hem ma' nā senün ḳulḫuñā gül gibi penbe tıḫılmışdır ya' nī gülde

vardır. Şāyet birisi kadar yaklaşırsam yanarım". İnbu'l-'arabī, E S,(1997), Mu'cem İbnu'l-'arabī, Arebistan: Dār-i İbn-i Cevzī, s. 468. H.no: 914

²⁹⁰ "Eğer bir tuyen ucu kadar daha yükseğe uçarsam, Tanrı'nın tecelli ışığı kanadımı yakar."

²⁹¹ "Gerçekten ben Rabbimin indinde gecelerim,bana yedirir ve içirir." Ebū Ya'ḳūb, İ,(1991), Müsned İshāḫ Bīn Rāhūye, Medīne: Mektebetu'l-İmān, s. 463.

ķuvvet-i istimā' olmaduğı gibi senũn gũşũnde hem rũhānĩ vũ uđrevĩ ađvālĩ istimā' eylemege ķudret ü ķuvvet yokdur.(15)

Nergis-i ķeşm ābile-i hũş-ı tu

Senũn nergis gibi ķeşmũn senũn hũşũn ābilesidũr ya' nĩ ķeşmũnden ' aķluña ķüllĩ zarar u ziyān vardur. Ābileden ķeşmetamām nuķşān olduğı gibi ķeşm ü gũş işrāf-ı ģavās iken ' aşķ-ı ilāhĩnũn huşũlĩna anlaruñ nef' i yokdur zĩrā ' aşķ-ı ilāhĩ vilāyeti sultān-ı dile müfevvizdũr ve Ĥudā-yı ' azze ve cell ile celle şa'nũhũ üns-i ķalb sebebi ile olur ģavās vasıtasıyla olmaz.

557 Nergis ü gül-rā ķe perestĩ be-bāđ

Bāđda nergis ü güle ne taparsun ya' nĩ nicũn bāđa varup nergis ü (20) güle zāvķle nazār idũp meyl ü rağbet gösterirsũn.

Ey zi-tu hem nergis ü hem gül be-dāđ

Ey kimse ki hem nergis ü hem gül senden dāđladur zĩrā sen anlardan bisyār mertebe şerĩf ü laťıfsũn.[74b] (1)

558 Dĩde ki āyine-i her nā-kesest

Ķeşm ki her nā-kesũn āyinsidũr zĩrā nā-kes ü denĩ nĩķ ü bedden her ne ki zāhir olur āña be-her ģāl nazār u iltifāt eyler.

Āteş-i ü āb-ı civānĩ besest

Civānluk ābı anuñ āteşi kāfĩdũr ya' nĩ eyyām-i şebābda vāķi' olan şehvet-perestlũn āteşinden anuñ ķeşmesine ķüllĩ ziyān u nuķşān irişũr zĩrā ķeşme nāfi' -i ruťubet ü bũrũdetdũr yũbüset ü ģarāret ' ayn-ı zarar dur (5) pes eyyām-ı şebābda anı şehvet-perestlik āteşinden ģıfz eyle ki anuñ zararından ģalāş olasun murād ķeşmũñĩ nā-mağreme nazār eylemekden ģıfz eyle demekdũr.

559 Tab‘ ki bā-‘ aql be-dellālegīst

Tab‘ ki ‘ aqla dellālīkdadur

Munṭazar-ı naḳd-i çihil-sālegīst

Kırk yıllık naḳide munṭazardur zīrā ‘ aql u ṭab‘ kırk yıla degün teraḳḳī vü tezāyüddedür kırk yıldan şöra tedennī vü nuḳşāndadur līken her iki ḥālet tadrīc i‘ tibārī iledür ve i‘ tibār kırk yıla olduğına ḥikmet budur ki *Ḥammertu ṭinete Ādeme be-yedeḥi (10) erba‘īne şabāḥen*²⁹² ḥasebince ḥazret-i Ādem’ün ‘aleyhi’s-selām cesed-i laṭīfī kırk güne dek kemāl-peḫīr oldı lā-cerem ol ḥālet ‘umūm üzre oldı

560 Tābe-çihil sāl ki bālīg şeved

Tā kırk yıla ki irişici ola

Naḳd-i seferḥāş mebālīg şeved

Anuñ seferlerinin naḳidi ṭab‘ a irişici olur ḥulāşa-i kelām budur ki zinhār eyyām-i şebābuñı hevā vü hevese şarf eyleme belki tedārik ü başıretle olup ṭā‘at u ‘ibādetden ḥālī olma zīrā pīrlık²⁹³ zamānında her ‘amel ki senden şadır olur be-her ḥāl nuḳşān u ḥalel-peḫīr olur (15) zīrā kırk yıla dek ‘aql u ṭab‘ kuvvet ü tareḳḳidedür kırk yıldan şöra za‘f u tedennīdedür. Beyit:

Çü devrān-ı ‘ömr ez-çihil der-guḫeşt

*Me-zen dest ü pā k-ābet ez-ser guḫeşt*²⁹⁴

561 Yār kunūn bāyedet efsūn me-ḥān

²⁹² “Ādem’in tabiatını elimle kırk sabahta yogurdum.” Ebū Fażl, ‘Abdu’r-raḥīm, (2005), El-muḡnī ‘eni’l-asfāri fi-esfār, Fi-taḥṛice mā fi’l-aḫyā’imin’l-aḫbār, Beyrūt: Dāri İbnu’l-ḥazm, s. 1637. h.no:1

²⁹³ -] A, S2 ve S3: zamanında ṭab‘ uñ süst ü za‘if olup ‘aqluñ nuḳşān irişür lācerem pīrlık

²⁹⁴ “Ömrün kırktan geçtiyse, artık çırpınma çünkü su boyunu aşmıştır.”

Ey uhrevî devlet ü sa‘âdete tâlib olan kimse saña yâr u mu‘în şimdi gerek efsûn oğuma vü beyhûde fikr eyleme ya‘nî civânlık eyyâmında bir mürşide murîd olup uhrevî ahvâlün huşûluna sa‘y u ikdâm eyle.

Ders-i çihil sâlegi eknûn me-h‘ân

Kırk yıllık dersi şimdi oğuma (20) ya‘nî şimdi oğumağa kaçd u sa‘y eyleme zîrâ bu hâlet bu vechle müyesser olmaz belki cemî‘-i levâzemi zamân zamân kırk tıla degün taḥṣîl eylemege sa‘y u kûşîş eyle tâ ki ‘ömr-i ‘azîzî hevâ vü hevese şarf eylememiş olasun [75a] (1) yârdan murâd bunda mürşid-i kâmil idügi bu beyitden zâhir ü rûşendür.

562 Dest ber-âver zi-miyân çâre cûy

Sa‘y u ihtimâm eyle ortada çâre iste

În ğam-i dil-râ dil-i ğamḥ‘âh cûy

Bu gülün ğamına ğam yiyici gönül iste ya‘nî bir şâḥib-dile mürîd ol tâ ki sen hem anuñ irşâd ü mu‘âveneti sebebi ile şâḥib-dil olup bu fânî dünyânun ğam u ‘alemünden necât bulasun.

563 Ğam me-ḥor (5) el-kışsa ki ğam-ḥ‘âr hest

El-kışsa ğam yeme zîrâ ğamḥ‘ârvardur अगर तालिब olur iseñ *Men talebe şey‘en ve cedde vecede*²⁹⁵ ḥasebince be-her ḥâl aña vuşûl bulup ğamden âzâd olursun.

Garden-i ğam bi-şken eger yâr hest

Eger yâr var ise ğamuñ boynunı şı ya‘nî yâr-ı şadıḳa vuşûl bulur iseñ be-her ḥâl ğamden ḥalâş olursun.

²⁹⁵ “Kim bir şeyi ister ve isteğinde ciddi olursa, onu elde eder.” Sadri-niya, B (1380), Ferhang-i Masûrat-ı Mutûn-u ‘İrfânî, Tahran: Surûş, s. 531

564 Ān nefesi-rā ki zebūn-ı ğamest

Ol bir nefese ki ğamuñ zebūnıdur.

Yārī-i yārān mededī muḥkemest

Yārānuñ mu'āveneti muḥkem ü ḳavī bir mededdür zīrā anlaruñ mu'āveneti ile be-her ḥāl ğamden ḥalāş (10) olur.

565 Çün nefesi tāze şeved bā-dü kes

Çünkü bir nefes iki kimse ile tāze ola ya' nī çünkü bir kimsenüñ bir iki şādık u muvāfiḳ yār u mu'ini ola

Nīst şeved şad ğam ez-ān yek-nefes

Ol iki kimse sebebi ile ol kimseden yüz ğam fevri nīst ü mün'adim olur. Yek-nefes der-yek-nefes taḳdīründedür ki fevri ma'nāsınadır. Mışrā'-i şānīnüñ ma'nāsı bu vechle olmaḳ maḥalle enseb degildür yüz ğam ol bir nefesden nīst ü mün'adim olur.(15)

566 Şubḥ-ı nuḥustīn çü nefes ber-zened

Evvelki şubḥ ki murād şubḥ-ı kâzıbdür çünkü zāhir olur.

Şubḥ-ı düvvüm bāng ber-aḥter zened

Şubḥ-ı şānī ki murād şubḥ-ı şādıḳdur aḥtere bāng urur ya' nī şubḥ-ı şādıḳda şebden eşer ḳalmayup kevākib pinhān olur ama şubḥ-ı kâzıbdür şebden henüz bir miḳdār bāḳıdır.

567 Pīşterīn şubḥ be-ḥ'ārī resed

Evvelrek şeb ki murād şubḥ-ı kâzıbdür ḥ'arlıḡla irişür.

Ger ne pesîn şubḥ be-yārī resed

Eger şoñrakı şubḥ ki murād şubḥ-ı şādıḳdur anuñ yārlığına irişmeye ya‘nî şubḥ-ı kâzipden şoñra eger şubḥ-ı şādıḳ zāhir olmasa şubḥ-ı kâzibe subḥ nāmı ıtlāk olunmazdı pes şubḥ-ı kâzibüñ (20) şubḥlığı şubḥ-ı şādıḳuñ mü‘āveneti ile olduğı gibi ğamgîn kimsenüñ ğamunuñ mün‘adim olması yār-ı şādıḳuñ mededi ile müyesser olur

568 Ez-tu ne-yāyed be-tuyi hîç kār

Senlige senden hiç iş gelmez ya‘nî yalnız [75b] (1) kenduñı ıslāḥ eylemege kâdir degilsün.

Yār taleb kün ki ber-āyed zi-yār

Pes yār u mu‘în taleb eyle zīrā kār u murāduñ yāruñ mü‘āveneti sebebinden ḥāşıl olur.

569 Gerçi heme memleketi ḥyār nîst

Egerçi memlekete mensûb olan cemī‘-i nesne ḥyār u bî-i‘tibār degildür ya‘nî egerçi cihānda laṭîf u maḳbûl olan nesne bisyārdur.

Çün negerem hîç bih ez-yār nîst

Liken çünki im‘ānı (5) naẓar eylerüm görürüm yārdan ūlā u laṭîf hîç nesne yoḳdur ya‘nî yār cemī‘isinden şerīf ü laṭīfdur zīrā yār ki bunda murād mürşid-i kāmildür anuñ sebebi ile sa‘ādet dārına vuşul müyesser olur. Beyit:

Yār me-frūş be-dünyā ki besī sūd ne-kerd

*Ānki Yūsuf be-zer-i nā-sire be-frūḥte būd*²⁹⁶

²⁹⁶ “ Sevgiliyi dünyaya satma çünkü yusuf’u altına satan kişi pek de kazanç elde edemedi.”

570 Hest zi-yāri heme-rā nā-güzīr

Cemī‘ -i kimseye bir yārdan nā-güzirdür ya‘ nī her kese bir yār lāzım u lā-büddür.

Hāşşe zi-yāri ki buved dest-gīr

Huşuşen şol yārdan ki ol yār dest-gīr ola zīrā her yār dest-gīrlige lā’iķ ü ķādir degildür. Beyit:

Ger zi-her kes (10) dest-gīrī āmedi

Mūr der-şadr-ı emīrī āmedi

Yār egerçi muṭlaķ zıkr olunmuşdur liken şeyḫ Nizāmī ḥazretinüñ ḳaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘ azīz kendüsine nisbet yārdan murād-ı şerīfi kendünün ḳalbidür niteki bu ma‘ nā bu iki beyitden zāhir ü rüşendür. Nā-güzīr lābüdd ü lāzım ma‘ nāsınadur niteki bu beyitden rüşendür.

Beyit:

Tü-ī ki derd ü ğamet yār-ı nā-güzīr-i menest

*Cefā vü her çi resed ez-tu dil-pezīr-i mesnest*²⁹⁷

571 İn dü se yāri kit u dāri nejend

Bu bir iki üç ḥaķīr ü (15) ḥ‘ār yār ki sen tütarsun

Huşkter ez-ḥalķa-i der-ber-derend

Anlar ḳapu üzre olan ḥalķadan huşkreklerdür ya‘ nī anlaruñ derūnī aḥvāl huşuşunda zerre-ķadar nef‘ ü ḥareketleri yoķdur bir iki üç yārdan murād ḥavāss-ı zāhiredür ki ‘aşķ u muḥabbet-i raḥmānī vü ḳurb u vişāl-i sübhānī huşuşunda anlaruñ hiç nef‘ ü medḥalı yoķdur.

²⁹⁷ “ Sen ki senin derdin ve kederin benim için olmazsa olmazdır; senden gelen sitem ve her ne varsa benim için hoşdur.”

572 Dest der-âvîz be-fitrāk-ı dil

Pes anlardan ferāgat idüp destüni gönölün terkisine aş ya' nî şāhib-dil olmağa külli sa'y u ihtimām eyle.

Āb-ı tu bâşed ki (20) şeved hāk-ı dil

Ola ki senün ābuñ gönölünün hākı ola ya' nî 'araz u vaķār u istimdād u ķābiliyytüni şāhib-dilleñ huşulundan öturi şarf eyle tāki anuñ sebebi ile 'aşķ u muħabbetden behre-ver olup [76] (1) ķurb u vişāl ilāhiye vuşul bulasun.

Der-beyān-ı ħalvet-i dil

573 Çün melekü'l-'arş cihān āferid

Çünki 'arşuñ pādişāhı ki Ĥudā-yı 'azze ve celldür 'azze ismuhu cihānı ħalk eyledi.

Memliket-i şüret ü cān āferid

Anda şüret ü cān memleketini ħalk eyledi bunda şüret u cān memleketinden murād vücūd-ı insanıdur ki eşref-i mevcūdātdur.

574 Dād be-tertib-i kerem riziyeş

(5) Ĥudā-yı 'azze ve cell 'azze ismuhu kerem ü luṭf tertibi ile bir rizeş ü ta'alluķ virdi.

Şüret ü cān-rā be-hem āmizeş

Şüret ü cāna biribirir ile bir imtizāc u ihtilāṭ virdi tā cesm ü cān biribiri ile laṭif ülfet tutdılar ve ħüb üslūbla mümtezic oldılar.

575 Z'in dü hem āgūş dil āmed bedid

Bu iki hem āgūşdan ki murād cān u ceseddür gönöl zāhir geldi zırā cism ü cānuñ biribiri ile terkib olunmaķdan murād ķalbuñ zuhūrıdur.

Ān ḥalefi k-ū be-ḥalāfet resīd

Ū ki murād (10) ḳalbdur ancılayın bir ḥalefdür ki ḥilāfete o irşdi ya‘nī cism-i insānide mevcūd olanuñ cemī‘ isinden şerīf ḳalbdur ki Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūñ celle şa’nühü nazar-gāhı vü tecelliyātınuñ mazharı olduğı için *İllā-men ete-llāhe bi-ḳalbin selīm*.²⁹⁸

576 Dil ki ber-ū ḥuṭba-i sultānīest

Göñül ki sultānlık ḥuṭbasını anuñ üzerindedür zīrā cismūñ cemī‘-i aḥvālına ḥākim olup ‘ālem-i ilāhiden behre-ver olan göñüldür a‘zānuñ bu ḥālete liyāḳatı yoḳdur a‘zānuñ şalāḥ u fesādı ḳalbuñ (15) şalāḥ u fesādına tābi‘dür niteki bu ma‘nā bu ḥadīs-i şerīfden zāhirdür. *Fi’l-insāne muḳāḡaten izā-şalaḡat şaloḡa lehu sā’iru cesedehu ve izā-seḳamet seḳame lehu sā’iru cesedihi elā ve hiye’l-ḳalbu*.²⁹⁹

Egdeş-i rūḡānī ü cismānīest

Göñül rūḡānī vü cismānīnūñ egdeşidür ya‘nī rūḡānī vü cismānīnūñ ictimā‘ından ḥāşıl olmuş bir ferzenddür rūḡāniden murād rūḡ cānebidür cismāniden murād cisim cānebidür. Egdeş aña derler ki anuñ peder ü māderi bir cinsden olmaya bu ikisinden ḥāşıl olan (20) ferzend be-gāyet ḡub-rūy u laṭīf ṭab‘ ü zīrek ü rūşen- dil olur ḳalb egdeşe teşbīḥ olundu bu iki ḥalāf cinsden ḥāşıl olduğı için ki murād laṭīf ṭab‘ ü ‘ulvi vü nūrānī rūḡ [76b] (1) u keşīf ü süflā³⁰⁰ anuñ cevelān-gāhı olur.

577 Nūr-ı edīmet zi-Süheyl-i dilest

Senūñ edīm ü beşregūñ nūr u leṭāfeti Süheyl yıldızı gibi nūrānī göñlündendür. Şaḡtiyān u mişīnuñ levn ü remgi cihānda Süheyl yıldızından olduğı gibi bu sebebdan göñülde olan ḡam u surūruñ eşeri yüzde zāhir olur. Beyit:

²⁹⁸“Allah’a arınmış bir kalp ile gelen başka.” Şuarā/ 89.

²⁹⁹“İnsan vücudunda bir et parçası vardır o düzelirse bütün vücut düzelir, o bozuk olduğunda bütün vücut ifsat olur. İyi bilin ki, işte o et parçası kalptir” E’ş-şeybānī, A , (2001), Musned İmām Ahmed Bin hanbel, (?): Mu’essetu’r-risāleh. S. 361. h.no:18412

³⁰⁰ -] A, S2 ve S3: vü zūlmānidur lācerem herkim ki şāḡib-dil oldı ‘ālem-i ‘ulvi vü ‘ālem-i süflā

Der-heme ‘âlem hemî-tâbed Süheyl

*Câyi enbân mî-şevved (5) câyi edîm*³⁰¹

Şûret ü cân her dü tufeyl-i dilest

Şûret ü cân her ikisi gönlün tufeylidür egerçi gönül anların tufeylidür hulâşa-i kelâm budur ki egerçi gönül cism ü cânın ictimâ‘ünden mütevellid olur liken anların ictimâ‘inden maqşûd gönlüdür zîrâ halîfedür ve hem ‘aşq u muhabbet ü esrâr u ma‘rifet ü tecelliyât-ı cenâb-ı ahadiyyet kalbe müsellimdür bu beyitte kalb Süheyle ve beşre edîme teşbîh olunmuşdur tufeyl ol kimsedür ki bir kimseye tâbi‘ olup (10) bir yere gider.

578 Çün suhan-ı dil be-dimâgem resîd

Çünkü gönlünün sözi benüm dimâğıma irişdi ya‘nî çünkü rûhumun lisânından kalbün bu kadar evşâf-ı hamîdesini istimâ‘ eyledüm ü sülûk huşûşunda nef‘-i maḥz idüğünü fehm eyledüm.

Revğan-ı mağzem be-çerâgem resîd

Benüm çerâğıma benüm mağzımın revğanı irişdi ya‘nî ‘aqlıma nûrâniyyet ü leṭâfet ḥâşil oldu.

579 Gûş der-ân halka zebân sāḥtem

[Cân hedef-i hâtif-i cân saḥtem]³⁰²

Lâ-cerem gûşımı ol halkada zebân düzdüm ya‘nî eyledüm ya‘nî rûhumun ol laṭîf kelimâtını (15) ḥüsn-i kabûlla kabûl eyledüm.

³⁰¹ “ Süheyl tüm dünyaya ışık saçar ama bir yerde dağarcık olur bir yerde tabaklanmış deri.”

³⁰² . Zencânî, 1370: 255. Bu mısra tüm nüshalarda yazılmamıştır.

580 Çerb-zebân geštî ez-ân ferbihi

Pes ol ferbihlik sebebinden çerb-zebân u ruṭabu'l-lisân oldum ya' nî rûḥâni ḥâlât sebebi ile kelimâtım şevk-baḥş u dil-nişân oldu.

Ṭab' zi-şâdî pür ü ez-ğam tehi

Ṭab' ım surûrdan memlû vü pür ü dünyevî ğamdan âzâd u berî olup

581 Rih̄tem ez-çeşme-i germ âb-ı serd

Lâ-cerem germ çeşmeden âb-ı serd dökdüm ya' nî ziyâde neşât u zevkimden bisyâr (20) girye eyledüm.

K 'âteş-i dil âb-ı merâ germ kerd

Zîrâ gönlümün âteşi benüm âbımı germ eyledi ya' nî derûnımı cûş u ḥurûşa getürdi. Çeşmeden murâd çeşmidür.

582 Dest ber-âverdem ez-ân dest-bend

[77a] (1) Pes ol dest-bendden destümi âş eyledüm ya' nî gönlüm sebebi ile cismâniyetden ḥalâş olup 'aşka vuşûl buldum.

Râh-zenân 'âciz ü men zürmend

Râh-zenler 'âciz ü maglûb u ben ḳavî vü ğâlib oldum. Râh-zenândan murâd ḥavâss-ı zâhiredür ki 'aşk-ı ilâhînuñ ḥuşûluna mâni'-i ḳavî iken ḳalp sebebi ile ḥâşil olan 'aşkuñ meded ü mü'âveneti ile anlara ğâlib olup ḥükm ü (5) fermânlarından ḥalâş oldum ve şûret-perestlikden necât buldum.

583 Der-tek-i ân rāh-ı dü menzil şüdem

Pes ol iki menzil yolun tek ü pūyunda oldun.

Tā-be-yeki tek be-der-i dil şüdem

Tā bir tek ü pūyla gönlün kapusunda oldum ya‘nī aña vuşul buldum murād budur ki çün havvāss-ı zāhirenün hükm ü femāninden necāt buldum eķelle ķalīl zamānnda riyāzet ü mücāhede sebebi ile şāhib-dil oldum iki menzilden murād dünyā vü āhiretdür ki *Ve humā (10) ḥarāmāni ‘alā-ehlillāhi ta‘ālā*.³⁰³ ḥasebince çünki bunların kayd u fikrinden ḥalāş müyesser oldı fi‘l-hāl ķur u vişāl-i sübhānī müyesser oldı. Rāhuñ mużāf i‘tibār olunması rüşen ü maḥalle enseb idügi zāhirdür mużāf i‘tibār olunmasa ma‘nā böyle olur ol yoluñ tek ü pūyunda iki menzil gitdim mısrā‘-i şānīde olan şüdem gitdim ma‘nāsına olmak hem mümkündür.

584 Men sū-yı dil refte vü cān sū-yı leb

Ben gönl cānebine gitmiş oldum ve cān leb (15) cānebine gitmiş oldı.

Nīme-i ‘ömrem şüde tā-nīm-şeb

Nısfü‘l-leyl degün ‘ömrümün nısfı gitmiş idi ziyāde şevķ ü ıztırābımdan ve cānım leb ü ḥalkuma gelmişdi ki ķurb u vişāl-i ilāhī ne vechle vü ne vāķitle müyesser olur diyü.

585 Ber-der-i maķşüre-i rūḥānīem

Lā-cerem rūḥānī maķşürenün ķapısı üzre

Ḥalka şüde ķāmet-i ķevgānīem

Benüm ķevgāna mensūb dü-tā ķāmetim ḥalka olmuş idi murād ma‘şūķ-ı ḥaķīķinün (20) cemāl-i şerīfinün müşāhedesi şevķle ķāmeti murāķıbada ḥalka mişāl olduĝın iş‘ardur. Maķşüre beyt-i ‘ālī vü cāmī‘ün dīvārına muttaşıl ḥāna ma‘nāsına olmak maḥalle ensebdür.[77b] (1)

³⁰³ “Her ikisi de ehlullāha haramdır.” Hadisin tam metni su sekildedir: Ed-dunyā ḥarāmūn‘alā ehli‘l-āḥireti ve‘l-āḥiretu ḥarāmūn ‘alā ehli‘d-dunyā ve humā ḥarāmāni ‘alā ehlillāhi ta‘ālā. (Dünya, ehl-i āhirete haramdır ve āhiret ehl-i dünyāya haramdır ve her ikisi de ehlullāha haramdır Aclūnī, İ, (2000), Keşfu‘l-Ḥafā ve müzilu‘l-ilbās,(?) ,El-mektebetu‘l-‘aşriyye,, Cilt 1, s. 362.

585 Gūy-perest āmede çevgān-ı men

Benüm çevgānım gūy-perset gelmişdür.

Dāmen-i men gešte girībān-ı men

Benüm dāmenim benüm girībānım olmuşdur murād murāḳabede ḫalka mişāl olduğın beyāndur. Mısrā‘-i şānī mısrā‘-i evveli mübeyyin ü müfessirdür gūy u çevgān ḫūb vāḳi‘ olmuşdur. Çevgāndan murād münḫanī ḳāmetdür. Gūydan murād başıdur.

586 Pāy zi-ser saḥte vü (5) ser zi-pāy

Serden pāy ü pāydan ser düzmüş olduğım ḫâlde

Gūy-şifat gešte vü çevgān-nümāy

Gūy-şifat u çevgān-nümāy olmuşum murād heyn-i murāḳabede ne ḫāletle olduğın iş‘ ārdur. ‘Ālem-i ‘ulvī cānebine vuşul buldukda bisyār u bī-şümār esrār müşāhede eyledüğün beyāndur.³⁰⁴

587 Kār-ı men ez-dest ü men ez-ḫod şüde

Benüm kārım elden gitmiş idi ve ben kendümden gitmiş idim.

Şad zi-yekī dīde vü yekī şad şüde

Birden yüz görmüş biri yüz olmuş (10) murād budur ki ḫālet-i murāḳabede ‘ālem-i ‘ulvī cānebine vuşul buldukda bisyār u bī-şümār esrār müşāhede eyledüğün beyāndur.

588 Hem-seferān cāhil ü men nev-sefer

Hem-seferlerim cāhil ü bī-ḫaber idi ve ben nev-sefer ü mübtedī idim.

³⁰⁴ ‘Ālem-i ...beyāndur] A, S2 ve S3: -

Ġurbetem ez-bī-kesīem telḥter

Lā-cerem bī-kesligim sebebinden ġurbet baña müşkil ü telḥrek oldı zīrā *Es-seferu kıṭ‘atun min-e’s-saḡar*.³⁰⁵ ḥasebince sefer ziyāde şa‘b u müşkil iken muvāfiḡ refiḡ ü mu‘in olmasa ḥod ḥadden ziyāde müşkilrek olur murād mürşid-i (15) kāmilsiz sülūk u riyāzāt ü mücādidenüñ ḥuşulı mümkün degil idügün beyāndur. Beyit:

Be-kūy-i a‘aşḡ me-nih bī-delīl-i rāḥ ḡadem

*Ki men be-ḡiṣ nümūdem şad ihtimām u ne-şūd*³⁰⁶

Hem-seferāndan murād ḥavāss-ı zāhiredür ki ṭarīḡ-i ‘aşḡ-ı ilāhī aḥvālinde anlaruñ daḡl u taşarrufları yoḡdur.

589 Reh ne-kez-ān der bi-tüvānem güzeşt

Yol yoḡdur ki ol bābdan guzer eylemege ḡādir olam.

Pā-yı der-ū nī ne ser-i bāz-geşt

Ne anda tevaḡḡuf u ḡarār-ı mekānī ne andan rücū‘ eylemek (20) meyl ü hevesi vardur murād ‘aşḡ-ı ilāhī ile memlū vü pür olmuş ḡalbüñ ‘ālem-i ilāhiye olan ziyāde te‘alluḡını beyāndur. Bunda pāy tevaḡḡuf ma‘nāsınadır ki emr-i ḡāzır şıḡasından maşdardur. [78a] (1) Pāyiden ma‘nāsına ki yine andan müştāḡdur.

590 Çünkü der-ān naḡab zebānem girift

Çünkü ol naḡbda benüm zebānum ṭutuldı ya‘nī çünkü murāḡabede cemāl-i ilāhinüñ müşāhedesi ümidi ile ḡāşil olan ḡayretten nuṭḡ u ḡüftāra benüm mecāl ü ḡudretim ḡalmadı.

³⁰⁵ “Yolculuk bir çeşit uzaklaşmadır.” Hadisin daha yaygın şekli şöyledir: *Es-seferu kıṭ‘atun min-el-‘azābi yemne‘u ahadekum ṭa‘āmehü ve şerābuhu ve nevmuhu fe-iṣā ḡazaya neḡmetehu fe’l-yu‘accil ilā ehlihi* “Yolculuk bir çeşit azābtır. Doğru dürüst yiyip içmekten ve uyumaktan sizi alıkor. Herhangi biriniz işini bitirince, evine dönmekte acele etsin!” Buḡārī, M, (1422), Şaḡiḡ-i Buḡārī(?): Darı Ṭavḡu’n-necāḡ, s. 77. h. no: 5429

³⁰⁶ “Aşḡ vadisine kılavuz olmadan adım atma; çünkü ben kendim kendi başıma yüz kez çabaladım ama olmadı.”

‘Aşk neķībāne ‘inānem girift

‘Aşk naķibler gibi benüm dizginimi tıtdı ya‘nī ‘aşķ beni ĥayretten ĥalāş eyledi. Naķb sūrāķ (5) ma‘nāsınadır be-Türkī delük naķib pādīşāhuñ bāb-ı sa‘ādetinde mu‘īn ü ĥidmet içün ta‘īn olunan kimsedür.

591 Halka zedem güft der-īn vaķt kīst

Halka urdum itdi bu baķıtde kimdür ki içerüye dāķil olmaķ ister

Güftem eger bār-dehī ādemīst

Ben aña cevāp virüp dedim eger içerüye dāķil olmaķa icāzet virür iseñ ādemīdür ya‘nī bu bāb-ı sa‘ādetüñ maķremlerinden olmaķa liyāķatı vardır.

592 Pīş-i der ān perde ber-endāhtend

Pes kapunuñ önünde olan (10) ol perdeyi ref‘ eylediler.

Perde-i terkīb der-endāhtend

Terkīb perdesini ref‘ eylediler ya‘nī ĥavāss-ı zāhirenüñ ĥükmi çe mün‘adim olup cismāniyyet ü şüret-perestlikden ĥalāş müyesser oldu.

593 Ez-ĥarem-i ĥāşterin-i sarāy

Sarayuñ ĥāşrek ĥareminden

Bāng ber-āmed ki Nizāmī der-āy

Bāng geldi ki ey Nizāmī içerü gel zirā çünki bir kimse ķurb u vişāl-i sübhānī içün liyāķat kesb eyleye fi’l-ĥāl ol degāhuñ maķbūlı olup ķurb u vişāldan behre-ver olur.(15) Güftār der-yāften-i dil

594 Hâşterin maḥrem-i ân der-şüdem

Ol bâbuñ ḥâşrek maḥremi oldum.

Güft derûn ây drûnter şüdem

Beni içerye da‘ vet iden baña içerü gel dedi fevri içerürek gitdim murâd riyâzet ü mucâhide sebebi ile tecelliyât-ı sübhâninüñ mazharı olan âfîtabdan enver ḳalb-i selîme vuşûl bulup ḳurb-ı ilâhîden behre-ver olduĝın beyândur bunda tenbîh budur ki bir kimse mādām ki şâhib-dil olmaya ḳurb-ı ilâhîden behre-ver olup (20) esrâr-i sübhâniye muṭṭali‘ olmaz. Derûnter şüdem içerürek oldum ma‘ nâsına hem mümkündür.

595 Bârgahi yâftem efrûhte

Münevver ü rûşen bir bârgâh buldum.

Çeşm-i bed ez-dîden-i ü dühte

[88b] (1) Anı görmekten çeşm-i bed dühte vü kör yâ‘nî ibtidâ ol ḳalb-i selim egerçi ‘aşḳ u muḥabbet nûrı ile âfîtab-mişâl rûşen ü raḥşân idi lîken ehl-i zâhirüñ çeşmi anuñ müşâhedesinden maḥrûm idi. Dühte bunda dikilmiş ma‘ nâsınadır.

596 Heft ḫalîfe be-yekî ḫâne-der

Yedi ḫalîfe bir ḫânedede

Heft ḫikâyet be-yek efsâne-der

Yedi ḫikâyet bir efsânede. Ḫânededen (5) murâd beden-i insândur. Heft ḫalîfeden murâd ḳalb u kızıl ciger ü ḳara ciger ü öd ü ṭalaḳ u böbrek ü bağırsaqdur. Niteki bu beyitlerden zâhirdür bunların ḫalîfeligi bu i‘tibârladur ki beden-i insânda her birinüñ biribirine muĝâyir ḫükm ü nef ü ḫâşsesi vardır. Heft ḫikâyetüñ bir efsânede olması bu i‘tibârladur ki bu yedi nesne ki ki beden-i insânda ol insân içündür. Efsâne kışşa ma‘ nâsınadır. Der-yekî ḫâne vü der- yekî efsâne taḳdîrindedür.(10)

597 Mülkî ez-ân bîş ki eflāk dāşt

Yedi ḫalīfenüñ cāy u mekānı andan ziyāde bir mülk idi ki felek tıtdı ya‘nî eflākdan ziyāde idi zīrā insān ‘aşq u muḥabbet sebebi ile *Ve le-ḫad kerremnā*³⁰⁷ mazhar olup ‘arş-ı ‘azîmden vüs‘at u ‘azamet ü şerefi ziyāde olmuştur ki felek aña nisbet dāne-i ḫardel ḫadar degildür niteki bu ma‘nā bu ḫadîş-i ḫudsiden zāhir ü rüşendür. *Mā-vesse‘unî arzî ve lâ-semā’i velâkin vesse‘unî ḫalbi’l-mu’mini’t-taḫiyi’n-naḫî*³⁰⁸

Devletî ân ḫāk ki ân (15) ḫāk dāşt

Devletlü vü sa‘âdetlüdür ol ḫāk ki ol ḫākı tıtdı murād ḫalb-i selîme vuşûl bulan kimse devlet-mend ü sa‘âdetmend idügün iş‘ârdur. Ḫāk-ı evvelden murād insāndur ḫāk-ı şāniden murād ḫalb-i selîmdür. Devletî devletlü ma‘nāsınadır.

598 Der-nefes-âbād dem-i nîm-sûz

Nîm-sûz demün nefes-âbâdında

Şadr-nişîn geşte şeh-i nîm-rûz

Nîm-rûzuñ şāhı şadr-nişîn olmuş nefes-âbâddan murād şadr u sînedür ki menba‘-i enfâssür. Dem-i nîm-sûzdan murād nefesün burun deliklerinün şāğ (20) u şol cābnebinden çıkdığıdır. Nîm-rûz şāhiden murād ḫalbdur ki şadr u sinenün şol cānebinde ḫarār idicidür. Nefes-âbād ile ‘ömr ü ḫayātuñ baḫāsı nefes i‘tibārı ile olduğına işāret [79a] (1) olunur. Nîm-rûz egerçi Sistān-nām şehrün ismidür liken bunda murād Ḳāleb-i insāndur.

599 Sürḫ süvārî be-edeb pîş-i ü

Ḳalbün önünde edeble bir sürḫ süvār vardur ki murād ḫızıl cigerdür.

³⁰⁷ “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık.” İsrā/ 70.

³⁰⁸ “Ben yere göğsüne sığmadım, ancak erdemli be temiz mü’min kalbine sığdım.” Bu hadis şu şekilde yazılmıştır: *Lâ-yese‘unî arzî ve lâ-semā’i velâkin yese‘unî ḫalbu ‘abdiye’l-mu’mini* “Ben yere göğsüne sığmadım, ancak mü’min kulunun kalbine sığdım.” Kuleynî, M, (çev. C. Muştafavi), (1375), Uşûl-ı Kāfî, Tahrân:İslâmiye, cild 2, s. 128. H. no:17

La'1 kabā-yı zāfer endiş-i ū

Qalbūñ zaferini fikr idici bir la'1 cāmelū vardır ki murād la'1 renklü cigerdür ḥalk aña qara ciger derler.

600 Talḥ civānı yezekī der-şikār

Qalbūñ qurbunda yezeke (5) mensūb talḥ bir civān vardır ki murād zehredür be-Türkī öd. Ḥazret -i Şeyḥ qaddesallāhu ta'ālā sırrehü'l-azīz zehre-i behādir-i civāne teşbīh idüp şikārī keyd eyledi zīrā ḥayāt u delirlik zehre i'tibārı iledür zīrā bir kimsenūñ zehresi çāk olsa ol kimse helāk olur. Telḥ u yezekī behādir ma'nāsına isti'māl olunur egerçi yezek qaravul ma'nāsınadır ve zehreye nisbet telḥ ḥūb u şirīn vāqı' olmuşdur.

Zırter-i ū siyehī dürd-ḥ'ār

Andan aşağırek dürd yiyici bir siyāh vardır ki murād (10) ṭalaqdur. Ṭalaqun dürd-ḥ'ār olması bu i'tibārladır ki dem-i fāsīde aña revān olur.

601 Qaşd-ı kemīn kerde kemend-efkenī

Bir kemend-efken kemīn qaşdın eylemiş ya'nī nihānī bir kimseyi kemendle giriftār eylemege qaşd eylemiş ki murād bağırsaqlardur ki kemende müşābihdür ve bunda şan'at-i tecrīd vardır.

Sīm-zereḥ sāḥte rūyin-tenī

Qalbūñ yanında bir rūyin-ten vārdur ki kendüsine sīmden zırh düzmişdür ya'nī sīm zırh giymişdür murād böbrekdür ki iç yağı anı ihāta (15) eylemişdür. Rūyin-ten İsfendyār-nam pehlivānūñ laqabıdır ki Rüstem-i Zāl'la ceng idüp Rüstem'i zebūn eylemişdür böbrekler aña teşbīh olundu. Server ü şecā'at böbrek i'tibārı ile olduğu için sīm zırhdan murād böbrekleri ihāta iden iç yağıdır.

602 Ġn heme pervāne vü dil şem‘ bûd

Bu cümle ki beyân olundı pervāne idi ve gönül şem‘ idi ya‘nî mezkûrât pervāne vü hizmet-kâr u gönül şem‘ ü şehriyâr mertebesinde idi.

Cümle perākende vü dil cem‘ bûd

Anlar cümle perākende idi (20) vü gönül cem‘ idi murād beyân olunanlardan birisinin sulûka rûhânî bir fâ‘idası olmayup hemân kalbden olduğın beyândur bu sebebdan ‘ârife şâhib-dilderler.

603 Men be-kanā‘ at şüde mihmān-i dîl

[79b] (1) Lâ-cerem ben kanā‘ atla gönlün mihmānı olmuşam.

Cân be-nevā dāde be-sultān-ı dîl

Armağan tarîķi ile cânını gönül sultānına virmişüm. Cemi‘-i menāfi‘-i rûhânî vü hâlât-ı rabbânî hemân kalbden olup gayrden olmaduğı için murād kalbe tebe‘ iyyet sebebi ile rûhını esrâr-ı ilâhiyeden behre-ver eyledüğün iş‘ ârdur. Nevā bunda armağan ma‘ nâsınadır. H‘âce Hâfız’uñ rahmetüllâh ‘aleyh (5) bu beytinde nevā armağan ma‘ nâsına³⁰⁹ olduğı gibi Beyit:

Tâ-leşker-i gamet ne-küned mülk-i dîl harâb

*Cân-ı ‘azîz-i hod be-nevā mî-fîristemet*³¹⁰

604 Çün ‘alem-i leşker-i dîl yâftem

Çünkü gönül leşkerinün ‘alemini buldum ya‘nî çünkü şâhib-dil olup anuñ esrâr u envârına vuşûl buldum.

³⁰⁹ ma‘ nâsınadır... ma‘ nâsına] A:-

³¹⁰ “ Gönül mülkünü gam ordusu harap etmemesi için; kendi aziz canımı sana konuşmaya gönderiyorum.”

Rû-yı hod ez-‘âlemiân tâftem

‘Âlemiâyandan kendi yüzümi çevirdim *Ve humâ harāmāni ‘alā-ehlillāhi ta‘ālā.*³¹¹ hasebince her iki cihāndan i‘rāz u ferāgat idüp cân ü dilden hemân t̄alib-i dīdār oldum.

605 Dil be-zebān güft ki (10) ey bī-zebān

Qalb lisāna dedi ki ey bī-zebān

Mürğ-i taleb be-guzer ez-īn āşiyān

Mürğ-i taleb ile bu āşiyāndan guzer ü ferāgat eyle murād esrār-i sübhānī vü ma‘ārif-i şamedānī ‘aşk-ı ilāhī ile memlū vü pür qalble müyesser olup a‘zādan bir ‘uzuvla müyesser olmaduğın iş‘ārdur. Mürğden murād qalbdür. Eşyādan murād beden-i insāndür. Zebān-ı şānī k̄il ü k̄āl ma‘nāsınadur ve ‘aşk u muḥabbetle memlū qalbe nisbet zebānūñ bī-zebān olması *Lisānu’l-ḥāl antiḳu min-(15) lisāni’l-maḳāl*³¹² t̄ibārī iledür qalbūñ ḥālī ḥod ‘aşk i‘tibārī iledür niteki ki ḥazret-i Mevlānā ḳaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘azīz buyurmuşlardır. Beyit:

Gerçi tefsīr-i zebān rüşengerest

*Lik ‘aşk-ı bī-zebān rüşenterest*³¹³

606 Āteş-i men maḥrem-i īn dūd nīst

Benüm āteşim bu dūda maḥrem degildür bu hem ma‘nādur benüm āteşim bu dūdūñ maḥremi degil.

³¹¹ “Her ikisi de ehlullāha haramdır.” Hadīsin tam metni su sekildedir: Ed-dunyā ḥarāmūn‘alā ehli’l-āḥireti ve’l-āḥiretu ḥarāmūn ‘alā ehli’d-dunyā ve humā ḥarāmāni ‘alā ehlillāhi ta‘ālā. (Dünya, ehl-i āhirete haramdır ve āhiret ehl-i dünyāya haramdır ve her ikisi de ehlullāha haramdır Aclūnī, İ, (2000), Keşfu’l-Ḥafā ve müzilu’l-ilbās,(?) ,El-mektebetu’l-‘aşriyye,, Cilt 1, s. 362.

³¹² “Hal dili sözlü dilden daha açıklayıcıdır.” Ebū Manşur Şa‘ālebi, A, El-i‘cāz ve’l-icaz (1), Kāhire: Mektebetu’l-ḳuran, s. 101.

³¹³ “Dille tefsir etmek açıklayıcı olsa da ancak dilsiz kouşan aşk ondan daha açıktır.”

İn nemek-i taze nemek-sūd nīst

Zirā bu henüz bişmiş taze kebabdur başdırma degildür. Bu sözler gūyā dil cānebindendür (20) ki zebāna hıṭāb idüp dir bende ‘aşk u muḥabbet perverdigār ü ma‘ārif ü esrār ki vardur senün ol zāhirüni güftāründen hezār-mertebe laṭif ü şerīfdür zirā ‘aşk-ı sübhānī [80a] (1) vü esrār-ı nehānī vü ma‘ārif-i rūḥānī havāşş içündür. Nemek-i taze ki bunda kebab ma‘nāsınadur ḥālāt-ı ‘aşk aña teşbih olunmuşdur. Nemek-sūd ki başdırma ma‘nāsınadur zebāndan şadır olan kıl ü kāl aña teşbih olunmuşdur. Āteşden murād ‘aşk u esrārdur. Dūddan murād güftārdür.

607 Sāyeem ez-în serv tüvānāterest

Benüm sāye vü zıllım bu servden bülend ü kavīrekdür murād budur ki (5) dil zebāna hıṭāb idüp dir ki benüm āşār u ḥālātum senün zāt u āşāruñdan ‘ālī vü kavīrekdür zirā senün zāt u āşāruña fenā muḥarrar dur līken benüm āşārum fenādan berīdür.

Pāyem ez-în pāye be-bālāterest

Benüm pāye vü qadrüm bu pāye vü mertebeden bālārekdedür murād qalbün ‘ulüvv-i qadr u ‘aẓm-ı şā’nını beyāndur ki zebānuñ anuñla mu‘ārīza eylemekden zebānı kütāhdur. Sāyeem ü pāyem taḳdırindedür.

608 Gencem ü der-kīse-i Qārūn nīem

Ben genc ü malım ve Qārūn’uñ kīsesinde degilüm ya‘nī (10) ‘avāma mensūb olan genc degilüm belki genc-i³¹⁴ ilāhīyim ki ‘avām benden bī-behredür.

Bā-tu nīem hem zi-tu bīrūn nīem

senünle degilüm zirā sen beni ihāṭa eylemege qādir degilsün ve hem saña ihtiyācım yokdur senden hem bīrūn u dūr degilüm zirā senün nuṭṭ u güftāra olan kuvvet ü kudretün bendendür bu meşrūḥ beyit hem qalb cānebindendür ki zebāna hıṭāb tarīķi ile vāķi‘ olmuşdur

³¹⁴ genc ... genc-i] A:-

609 Mürğ-i dilem bā-nefes-i germ-i ü

Çünkü kalbün şeref ü kadri zā'idü'l-vaşf idüğünü müşāhede eyledüm (15) lā-cerem ben kalbün mürğ ü şikārıyım ya' nī rağbet ü iltifāt ü teveccühüm kalbedür zīrā kalbün germ ü hayāt-bağş nefesine nisbet

Perr-i zebān rihte ez-şerm-i ü

Anuñ ya' nī kalbün şerminden zebānün kanadı dökülmüşdür ya' nī cenānün huzūrunda zebānün nuṭṭ u güftāra mecāl ü kudreti yokdur zīrā kalbün cemī' -i aḥvālī laṭīf u ḥāldur zebānün hemān kıl ü kıldür pes cenāna nisbet zebānün nā-çiz idügi ziyāde zāhir ü rüşendür zīrā (20) cenānün medāri ' aşk u ser ü ḥāldür zebānün medāri lāf u güzāf ü kıl ü kıldür.

610 Sāhtem ez-şerm ser-efgendeğī

Pes şermimden tevāzu' ü ser-efkendelik eyledüm.

Güş-i edeb ḥalka-keş-i bendegī

Edeb kulağını bendelik [80b] (1) ḥalkasına çekici eyledüm ya' nī zebānı terk idüp kalbime ser fūrū vü tevāzu' eyledüm ve bende-i ḥalka be-güşı gibi anuñ ḥidmetinde kā'im ü şābit oldum.

611 Çünkü ne-didem zi-riyāzet güriz

Çünkü riyāzetden güriz görmedüm ya' nī çünkü riyāzet be-her ḥāl lāzım idüğünü bildüm

Geştem ez-ān ḥāce riyāzet-pezir

Ol ḥāceden riyāzeti kabūl idici oldum ḥāceden murād kendünün kalbidür (5) niteki māba' dinde vāқи' olan beyitden rüşen ü zāhirdür

612 Ḥāce-i dil ' ahd-i merā tāze kerd

Pes gönlüm ḥācesi benüm ' ahdimi tāze eyledi.

Nām-ı Nizāmī felek-āvāze kerd

Lā-cerem Nizāmī'nün nāmını felek-āvāzelü eyledi ya' nī mürşidüñ vāsıtasıyla olan riyāzet ü mücāhede sebebi ile esrār-ı hafıyye vü ma' āref-i ' illiyyeye vuşul bulup anı nazm u şi' r tariki ile cihān halkına āşikār itdigimden ötüri cihānda ziyāde meşhūr oldum h̄'āce-i dilden murād yine kendünün (10) mürşididür ki anı h̄'āceye teşbih eyledi bu vech hem laṭifdür. Nizāmī nāmını felek-āvāzelü eyledi eyledi mışrā' -i şānide kendüsini gā'ib menzilesine tenzıl eyledi.

Ḥalvet-i evvel

613 Rā'iz-i men çün edeb ağāz kerd

Benüm rā'izüm çünkü benüm riyāzet ü te'dibime şurū' eyledi

Ez-girih-i nüh felekem bāz kerd

Çokuz felek girihinden beni bāz u ḥalāş eyledi murād mürşidüñ te'dib ü irşadı sebebi ile nüh felek ü masevādan i' rāz eyledüm demekdür çokuz felek çokuz girihe teşbih olunmuşdur (15) bu sebepten ki rā'iz ü mu'allim çünki tūsen ü ser-keş ṭāyi mu'allim eylemek istese kıldan bir uzun ip idüp anda çokuz müdevvir küre eyleyüp her girihi bir gūne şekil eyler bu ḥālet rūmda yokdur.

614 Gerçi girih der-giriheş būd cāy

Ta' līm ü irşād vaktinde egerçi gönlümün cāyi girih der-girih idi ser-keş ü ḥarūn ṭay gibi ya' nī rişte vü girihlerden ḥalāş olmalı idi.

Ber-ne-girift ez-ser-i in rişte pāy

Bu rištenün ucundan ayağını kaldırmadı ya' nī gönül tamām (20) mürtaş oldu³¹⁵ ḥulāşa-i kelām budur ki beyit-i evvelde tefe'ülen beni mürşidüm nüh felek ü masevādan ḥalāş eyledi dedi ve beyit-i şānide riyāzet ne vechle olduğunu beyān eyledi [81a] (1) beyit-i şālīşde kendünün tamām mürtaş olduğuna işāret yeler

³¹⁵ oldu] A: olmadı

615 Tā-ser-i ĩn rište be-cā-yı risīd

Tā ‘ākıbet bu rištenün ucı bir yere iriřdi.

K ‘ān girih ez-rište be-ḥāhed būrīd

Ki ol girih rişteden kesilmek muḳarrar oldu ya‘ nī mürşidüm beni bir mertebeye irişdüdi ki min-ba‘d riyāzete ihtiyāc ḳalmadı

616 Ḥāce me‘ a‘l-ḳıřřa ki der-bend-i māst

Muḥařřıl-ı kelām (5) ḥāce ki bizüm ḳayd u irřādımızdadur ya‘ nī bizüm irřād ü te‘dibimizle muḳayyeddür.

Gerçi ḥudā nīst ḥudāvend-i māst

Egerçi bizüm ḥudāmuz degildür liken ḥudāvendümüzdür murād murīd mürşidini ziyāde ‘ālī-ḳadr u ‘azīmü‘ř-řā’n bilüp aña külli re‘āyet ü tanzīm eylemek lâzım idügün iş‘ardur.

617 Şehne-i rāh-ı dü cihān-ı menest

Benüm iki cihān yolunuñ ḥāfızıdur ya‘ nī her iki cihānda beni ḥüsrān ü nuḳřāndan ḥıfz u ḥalāř idicidür zīrā dünyevī mevāne‘ün ref‘inden (10) uḫrevī mevāne‘ün ref‘i lâzım gelür bu sebebden her kim ki bu ‘ālemde pāk u laṭīfdür ol ‘ālemde hem pāk u laṭīfdür.

Ve ‘r ne ḳerā der-gam-ı cān-ı menest

Veillā niçün benüm cānımuñ ğamındadır pes ma‘lūm oldu ki mürşid cemī‘-i ḥuřūřda murīdün mu‘īn u ḥāfızıdur şehne bunda ḥāfız ma‘nāsınadır.

618 Gerçi besī sāz ne-dāred ze-men

Egerçi mürşidüm benden çok nef‘ ü fā‘ide tutmaz.

Şefkat-ı hod bāz-ne-dāred zi-men

Liken kemāl-i luṭfundan kendünüş (15) şefkatını benden dūr u dirîğtutmaz zirā irşād-ı Hudā-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuhu rızāsı içündür. Dünyevî nef’ ü ağrāz için degildür.

619 Geşt çü men bî-edebî-rā ğulām

Bencileyin bir bî-edebe ğulām oldı bu hem ma‘ nādur bencileyin bir edebsizüş ğulāmı oldı ya‘ nî benüm mürşidüm ādāb-ı ʔarīkatdan bî-ḡaber bencileyin bir sāde-dilüş cān u dilden irşādına muḡayyed olup külli sa‘ î ü ihtimām eyledi.

Ān edeb-āmūz merā kerd rām

Ol edeb ta‘ lîm idici ki (20) murād mürşidümdür benî rām eyledi ya‘ nî anuš irşādünden tebiyet-pezîr olup zā’idü’l-vaşf müntefi‘ oldum ba‘ zı nüshada rām yerine mām vāḡi‘ dūr ki ma‘ nā böyle olur deb ta‘ lîm idici [81b] (1) baña nām eyledi ya‘ nî anuš irşādı sebebi ile cihānda meşhūr ü nām-dar oldum.

620 Ez-çü menî ser be-hezîmet ne-burd

Bir bencileyinden başını hezîmete eltmedi ya‘ nî bencileyin bir ḡaḡîrden i‘ rāz idüp irşāddan ferāğat eylemedi.

Şoḡbet-i ḡāki be-ḡanîmet şümürd

Bir ḡākuñ şoḡbetini ḡanîmete şāydı ya‘ nî ḡanîmet bildi terbiye vü irşād sebebi ile aña bisyār şavāb ḡāşil olduğı için (5) be-ḡanîmetde bā zā’id olmaḡ ensebdür.

621 Rūzî der-în Mışr-ı Züleyḡā-penāh

Bir gün bu Züleyḡā’nüş penāh ü ḡarār-ḡāhı olan Mışır’da ki murād dünyādur

Yūsufi-i kerd burūn şūd zi-çāh

Çāhdan taşra oldı bir Yūssufluk eyledi ya‘nī ben haķıra terbiyet ü irşād eylemekden ötüri halvetden çıkup baña muķayyed oldı lā-cerem ben hem anuñ irşadı sebebi ile cismāniyyet ü nef sāniyyetden hālāş olup melekiyyet mertebesine vuşul buldum. Hāzret -i Yūsuf sebebi ile Züleyhā ‘acüz iken (10) civān olup hāzret-i Yūsuf’uñ ‘aleyhi’s-selām vişāline vuşul bulduğı gibi Mısr münāsebeti ile Yūsuf u Züleyhā’nuñ zikri hūb vāķi‘ olmuşdur.

622 Çeşm-i ieb ez-h‘āb çü ber-dūhtend

Çünkü şebūñ çeşmini h‘ābdan dıkdiler

Çeşm-i çerāğ-ı seher efrūhtend

Seher çerāğınuñ çeşmini şü‘lelendirdiler ya‘nī çünkü şeb nā-peydā oldı seher zāhir olup āfitāb tulū‘ eyledi çerāğ-i seherden murād āfitābdur çeşminüñ şü‘lelenmesi āfitābuñ tulū‘undan kināyetdür.(15) Ba‘zı nüshada çeşm ü çerāğ vāķi‘dür ki ma‘nāsı rūşen ü zāhirdür.

623 Şubh çerāğ-i seher-efrūz şūd

Şubh seherüñ çerāğını şü‘lelendirici oldı ya‘nī şubhuñ zuhūrı sebebi le āfitāb tulū‘ eyledi.

Kuħlī-i şeb kırmızı-i rüz şūd

Şebūñ kuħlısı rüzüñ kırmızısı oldı ya‘nī rüzüñ zuhūrı sebebi ile zulmet-i şeb mün‘adim olup kırmız renklü şafaķ zāhir oldı kuħlı vü kırmızıda olan yā nisbet içündür. Kuħl sürme ma‘nāsınadır.

624 H‘āce girībān-ı çerāğı girift

H‘āce ki murād mürşidümdür (20) bir çerāğıñ yaķasını tutdı ya‘nī destine çerāğ aldı.

Dest-i men ü dāmen-i bāḡī girift

Benüm destimi ve bir bāḡuñ dāmen ü kenārını tıtdı murād mürşid-i kāmīl sebebi ile der-gāh-ı aḥediyyete vuşul [82a] (1) bulduğun iş‘ ārdür. Çerāḡdan murād ‘aşḡdur. Bāḡdan murād der-gāh-ı aḥadiyyetdür.

625 Dāmenem ez-ḡār-ı ḡam āsūde kerd

Benüm dāmenimi ḡam u elem ḡārından āsūde vü ḡalāş eyledi ya‘nī benī aḡlāḡ-ı zamīme vü evşāf-ı beşeriyet ü ta‘alluḡ-ı mā-sevādan pāk eyledi.

Tā-be- girībān be-gil āmūde būd

Yaḡama degün benī ḡüle ḡarḡ eyledi ya‘nī mürşidüm benī ma‘şūḡ-ı ḡaḡīḡīnuñ ḡurb u vişālinden behre-ver (5) idüp vücūdumı esrār-i sübhānī ile memlū vü pūr eyledi.

626 Men çü leb-i lāle şūde ḡande-nāk

Ziyāde surūrumdan ben lālenüñ lebi gibi ḡande-nāk olmuşum.

Cāme be-şad cāy çü ḡül kerde çāk

Şevḡimden cāmemi ḡüller gibi yüz perde çāk eylemişüm ya‘nī bir ḡālete irişdüm ki surūrumdan ḡandān olup cāmemi çevḡimden ḡül gibi çāk çāk eyledüm bundan murād nesīm-i vişāl ü ümīd-i muşāhede-i cemāl sebebi ile kendüsine ‘ārız olan meserret ü şevḡ ü zevḡını beyān eyler.

627 Lāle dil-i ḡıḡ (10) be-cānem sipürd

Lāle kendünün ḡönlünü benüm cānıma teslim eyledi ya‘nī muşāhede-i cemāl sebebi ile cānıma küllī sūz u ḡarāret ḡaşıl olup lāle-veş dāḡ-dil oldum.

Gül kemer-i ħod be-miyānem sipürd

Gül kendünün kemerini benüm miyānıma teslīm eyledi murād albunuñ sūz u arāreti lāleden ziyāde olup aş u muabbet kemerini miyānına bend eylemekde güle ğālib olduğun iş‘ardür.

628 Geh çü mey ālūde-i ħūn āmedem

Gāhī arāb gibi ana bulaşmış geldüm ya‘nī gāhī ziyāde ev ü (15) iştiyāımdan eşmimden revān olan anla vücūdumı ālūde yeledüm.

Geh çü gül ez-pūst burūn āmedem

Gāhī gül gibi pūstumdan aşra geldüm ya‘nī ifnā-yı vücūd idüp evşāf-ı beşeriyetden bi’t-tamām alāş oldum. Meyūñ ħun-ālūd olması hamretinūñ i‘tibārı iledür.

Gülūñ pūstundan aşra olması tamām açılıp evrāı ħāka dökölmesi i‘tibārı iledür.

629 Gül be-gül ü şāḥ be-şāḥ ez-itāb

Gül be-gül şāḥ be-şāḥ itābdan ya‘nī itābla

Mī-şüdem eydūn ki şevem sū-yı āb

Buncılayın bu ümūd ile (20) ki āb cānebine revān olurum ya‘nī ‘ālem-i ilāhī gülzārını tamām ğeşt ü seyir eyledüm bu ümūdla ki cenāb-i ilāḥiye vuşul bulurum bu ħod nihāyetsiz bir ergāhdür. Beyit:

Dūrest ser-i āb der-īn bādiye hoş-dār [82b] (1)

*Tā-ġül-ı beyābān ne-fribed be-serābet*³¹⁶

³¹⁶ “ Bu sahrada subaşı uzaklardadır; dikkat et de yaban devi seni serapla aldamasın.”

Eydün buncılayın ve şöyle ma‘nāsınadır.

630 Tā-‘alem-i ‘aşk be-cā-yı resīd

Tā-‘aşkuñ ‘alemi ‘ākıbet bir maḥalle irişdi.

Ke ‘z ṭarafı bû-yı vefāyi resīd

Ki bir ṭarafdan bir vefā rā’iḥası irişdi ya‘nī ‘aşk u muḥabbetimin nuḳşāndan ‘ārī olduğı için vişāl-i sübhāniden bir eşer zāhir oldu.

631 Nükte-i yārī be-zebān-ı faşih

(5) Ol ‘azīmü’ş-şā’n yāruñ nüktesi rüşen ü laṭif sözle

Zinde dilem kerd çü bād-ı Mesih

Beni zinde-dil eyledi ‘İsā Peyğmber’üñ bād u nefesi gibi murād cenāb-ı ilāhiden irişen nefḥa sebebi ile ḥayāt-ı cāvidāniye vuşul bulduğun beyāndur. Bu ma‘nā hem mümkündür benüm gönlümi zinde eyledi. Yārdan murād mürşid olmak rüşendür.

632 Dürr be-zemīn riht ‘amārīm-rā

Benüm ‘amārī vü şevkim zemīne dürr dökdi ya‘nī ma‘şūkuñ şevki benüm bisyār kerīm sebeb olduğı lā-cerem çeşmimden zemīne kaṭarāt-ı eşk revān (10) oldu. ‘Amārīden murād ruḥsār-ı ma‘şūkdur ve dürrden murād eşk-i ‘āşıkdur.

Tek be-şabā dād süvārīm-rā

Benüm süvārlıgım bād-ı şabāya tek ü pūy virdi ya‘nī ma‘şūq-ı ḥaḳiḳinüñ şevk ü hevāsında bir ḥalet ḥāşil oldu ki tek ü pūyda bād-ı şabāya gālib oldum.

633 Güft furūd āy zi-ḥod dem me-zen

Ma‘şūqum baña dedi kendüñden aşāğa gel dem urma.

Ger-ne furūd āremet ez-ḥ'ışten

Veillā seni kendüñden aşāğa getürürüm ya' nī ma' şūḳūm baña dedi kibr ü inā'iyet (15) vüçüdü terk idüp meyyit meşābesinde ol eger benüm sözümi istimā' ü ḳabūl eylemeyesen seni ferāğ derdine mübtelā eylerüm mışrā'-i evvelde bu ma' nā hem laṭīfdür. Aşāğa gel kendüñden dem urma

634 Men ki der-ān āb çü keştī şüdem

Ben ki ol āb üzre keştī gibi oldum

Sākin-i ān bād-ı behiştī şüdem

Ol behište mensūb bāduñ sākini oldum murād nafḥa-i raḥmāniyeden tamām behre-ver olduğun beyāndur. Bāddan murād nafḥa-i raḥmāniyedür. Ābdan murād feyyāzūñ bī-pāyān (20) feyẓidür.

635 Āb revān būd firūd āmedem

Ol bāğda āb revān idi anda ḳarār eyledüm āb muẓāf i' tibār olunursa ma' nā böyle olur anda revān u cārī āb var idi anda ḳarār eyledüm.[83a] (1)

Teşne-zebān ber-leb-i rūd āmedem

Teşne-zebān u 'aṭşān rūduñ kenārına geldüm murād ma' şūḳ-ı ḥaḳīḳinūñ ḳurbundan behre-ver olduğun beyāndur. Rūd bunda dere vü çay ma' nāsınadır.

636 Çeşme-i efrūhteter z' āfitāb

Anda āfitābdan rūşenrek bir çeşme var idi murād maḥbūb-ı ḥaḳīḳinūñ tecelliyātinden bir tecellī müşāhede eyledüğün beyāndur.

Hızır çü hazırâş ne-dîde be-h'âb

Hızr-i Peygâmbere (5) 'aleyhi's-selâm anuñ hazırâsı gibi düşünde görmemiş idi hazırâdan murâd tecellînüñ laţâfetidür liken çeşmeye nisbet hûb vâkı' olmuşdur.

637 H'âbgehi bûd semenzâr-ı ü

Ol bâğuñ semenzârı bir h'âbgâh u laţîf arâmgâh idi murâd ma' şûk-ı hâkîkînüñ ³¹⁷vech ü zâtından 'ibâretdür.

H'âb-künân nergis-i bîdâr-ı ü

Anuñ bîdâr nergisi h'âb idici idi nergisden murâd çeşm ü çeşmden murâd zât-ı bârîdür. Bîdâr olması cemî'-i eşyâ anuñ ma' lûmı olup bir dem nazâr-ı şerîfünden dūr (10) olmaduğundan 'ibâretdür h'âb-künân olması anuñ şıfat-ı istiğnâsı vü eşyâdan bir şey'le 'adem taqayyüdidür.

638 Dâ'ire-i haţt-ı sipihreş maķâm

Anuñ maķâm u vüs'ati haţt-ı sipihreş bir dâ'ire idi ya' nî anuñ vüs'ati felekden ziyâde idi.

Ġâliye-i bûy-i behişteş gulâm

Anda bir Ġâliye var idi ki cennetüñ râ'ihası aña gulâm idi. Bu hemma' nâdur anda bir râ'iha var idi ki cennetüñ bûy u râ'ihasına Ġâlib idi murâd nafġa-i raĥmâniyenüñ zâ'îü'l-vaşf olan (15) leţâfetini beyândur bu maĥalle gelince cemî'en maĥbûb-ı hâkîkînüñ envâ'-i tecelliyâtını beyândur ki 'âlem-i muşâhedede aña zâhir ü âşikâr olmuşdur.

639 Gül be-giribân-i giyâ kerde cây

Gül giyâhuñ yaķasında cây u qarâr eylemiş ya' nî ol bâğuñ giyâhını ser-tâ-ser gül iĥâta vü sıtr eylemiş idi ziyâde keşreti sebebinden

³¹⁷ -] A, S2 ve S3: üns ü kurbı maĥall-i râĥat u câyı ĥuzûr idugun beyândur. Semenzâr ma' şûk-ı hâkîkînüñ

Hār-kişān dāmen-i gül zīr-i pāy

Gülün dāmeni hārı ayağı altına çekici idi bir vechle ki hārdan hergiz bir eşer qalmamış idi murād ‘ālem-i ilāhī gülzārınun gülleri bī-hār (20) idüğün iş‘ārdur ve gül ü hārdan murād gül ü hār degildür.

640 Āhū vü rūbāh dr-ān marǧzār

Nāfe be-gül dāde vü nīfe be-hār

Ol merǧzārda āhū nāfesini güle virmiş idi ve rūbāh nīfesini [83b] (1) hāra virmiş idi ya‘nī ol gülzārūn güli egerçi gül mişāl idi liken hoş-būyluğda nāfe-i müşkīnden ziyāde idi ve luṭf u mülāyemetde anuñ hārı rūbāhuñ nīfesinden ziyāde idi nīfe-i rūbāhdan murād delüğünün göbegi yanında olan yeridür egerçi ṭunuñ āğı ma‘nāsınadır.

641 Ṭūṭī ez-ān gül ki şeker-ḥande būd

Ol gülden ki şeker-ḥandelü idi ṭūṭī

Ber-ser-i sebzīş (5) per āgende būd

Anuñ sebzligi hevesi üzre qanadını memlū vü pūr eylemiş³¹⁸ bu ḥālet iddi‘ā ṭariķi iledür gül ma‘şūkuñ ‘ārizinden ü ṭūṭī anuñ sebz ü tāze ḥaṭṭından kināyetdür ki bu teşbīh şu‘arānuñ kelāmında vardır ki Enisü’l-‘Uşşāk ve Heves-Nāme-nām kitāpta meşṭurdur ve ḥaṭṭdan murād Cenāb-ı Kibriyā’dur niteki Gülşen-i Rāz’uñ bu beytinde vāķi‘dür. Beyit:

Ruḥ īncā mazḥar-ı ḥüsn-i Ḥudāist

*Murād ez-ḥaṭṭ Cenāb-ı Kibriyāist*³¹⁹

³¹⁸ -] A, S2 ve S3: idi ya‘nī ol gülzārde olan gül ü şükūfenün nazāret ü ṭarāveti vü ḥüsn ü leṭāfeti bir mertebede idi ki ṭūṭīnün qanadınun sebzligine vü leṭāfetine ġālib idi lācerem ṭūṭīnün aña bir miqdār müşābeheti olsun içün ṭūṭī kendü qanadını sebz reng eylemiş idi

³¹⁹ “Burada ruh Tanrı güzelliğinin simgesidir; hattan murad Tanrı’nın dergahıdır.”

642 Tāze-giyā şîr çü şekker be-dest

Tāze-giyāuñ elinde şeker gibi (10) şîrîn şîr var idi ya‘ nî ziyāde laţif idi tāze-giyādan murād hatt-ı cānāndur ve hattdan murād Cenāb-ı Kibriyā’dur. İşılāhāt-ı meşāyihde giyānuñ aşlı giyāhdur. Şîr sūd ma‘ nāsınadur ki muzāfdur.

Āhūvegān ez-şekereş şîr mest

Āhūcuklar anuñ leb ü şekerinden mest-şîr idiler ya‘ nî şîr gibi mest idiler. Āhūvegāndan murād çeşm-i ma‘ şūkdur ki murād zāt-ı Bārīdür şıfat-ı cemāl u celāl i‘tibārı iledür. Şîr mestle Hudā-yı ‘azze ve cellnūñ şıfat-ı istiğnāsıdır. Şekerden murād çeşm-i ma‘ şūkdur ki leb ve andan (15) murād kelām-ı ilāhīdür andan mest olmağdan murād işāretdür zāt-ı Bārī’de olan hālāt yine zātdan olup hem zātī olduğına āhūvegānda olan kāf-ı taşğir muhabbet ü ta‘zīm içündür. Āhūnuñ çeşme teşbih olunması şu‘arānuñ işılāhāt u isti‘mālındandır.

643 Cilveger ez-ħacle-i gülhā şimāl

Bād-ı şimāl güller haclesinden cilve idici idi lā-cerem anuñ ismi ile güllere leţāfet hāsıl olmuş idi.

Gül-şeker ez-şāh u giyāhā ğazāl

Gülñ budağından (20) gül şeker ü giyāhlar ğazāl olmuş gūyā gül ü giyāhuñ terkib ü ta‘biyesinden gül-şeker hāsıl olmuş idi ğazāl bunda muhkem şeker ma‘ nāsınadur murād ‘ālem-i ilāhī gülzārınuñ cemī‘-i şükife vü giyāhı rūhānī nef‘-i [84a] (1) maḥz idugun iş‘ardur.

644 Ḥayrī ü sūrīş müyesser şüde

Ol gülzārūñ hayrī vü sūrīsi mürekkeb ü mümtezic olmuş idi.

Merveḥa-i ‘anber-i eşheb şüde

Gūyā ‘anber-i eşheb mervehası olmuş idi ye‘ nî ‘anber-i eşhebden olmuş yelpeze gibi idi murād ol gülzārūñ biribirine terkib ü cem‘ olmuş hayrī vü sūrīsi ‘anber rā’ihalu vü ‘anber

şekillü mervehaya müşâbih idügün (5) beyândur. Merveha yelpaze ma‘ nâsinadur ‘anber iki kıısımdur birisi eşhebdür niteki Mihr ü Müşteri-nâmı ile meşhûr bir kitâbda vâkı‘dür ki hâzret-i Resûl’un şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem na‘t-ı şerîfinde vâkı‘dür. Beyit:

Be-bûyeş eşheb-i bahrî-i ‘anber

Ze-hayret der-zebânî³²⁰ refte ber-ser³²¹

Ve birisi gâvîdür niteki ki Gülistân’da vâkı‘dür. Beyit:

Ger bî-hüner be-mâl küned kibr ber-hakîm

Kûn-ı hareş şümâr eger gâv-ı ‘anberest³²²

Heyrî heţmî dedikleri çiçekdür. Sûrî bir gûne güldür.

645 Sürme-i bînende çü (10) nergis-nümâş

Ol gülzâruñ nümâ vü nümâyişi nazâr idicinüñ çeşmine sürme idi nergis gibi ya‘nî her kim ki o gülzârı müşâhede vü temâşâ eylese ol gülzâruñ revnağ u leţâfetinden anuñ çeşmine nûr u leţâfet hâşıl olurdı. Nümâ nûnuñ zemmesiyle emr-i hâzır şîğasında maşdardur nümûden ma‘nâsına ki görünmek ma‘nâsinadur.

Sûsen-i ef‘î çü zümürürd giyâ

Ef‘î şekillü sūsene anuñ giyâhı zümürürd gibi idi ya‘nî egerçi ol gülzâr envâ‘-i şükûfe ile memlû vü pür idi lîken (15) zıddiyyet i‘tibârı ile biribirine zarar u ziyân idici degil idi belki cemî‘isi pür leţâfet idi zümürürdün hâşşe budur ki ef‘inüñ çeimini kör eyler ve zümürürd hem anuñ çeşmi sebebi ile pâre pâre olur. Sürmenüñ bir cüzvî nergis olduğı içün çü nergis dinmişdür. Sûsen ki meşhûrdur ef‘îye vü giyâh zümürürde teşbîh olunmuşdur.

³²⁰ der- zebânî] A ve S2: her zamânî

³²¹ “ Bahrî eşhab anberinin kokusuna; hayretinden dili, başa gitmiş.”

³²² “ Eğer hünersiz kimse malı ile bilgin birisine övünürse onu hiçe say. (Eğer anber balığı da olsa onun eşeğin makadı say.)

646 Kāfile-zen yāsemen ü gül be-hem

Yāsemen ü gül biribiri ile kāfile urıcı idi ya‘nī ol gülzārda biribirinden cüdā olmazdı.

Kāfiye-gū (20) kumrī ü bülbul be-hem

Ol gülzārda kumrī ü bülbul biribiri ile kāfiye söyleyci idi ya‘nī ol gülzārda bir maḥallde me‘an terennüm idici idi bu hem ma‘nādur ol gülzārda kumrī ü bülbul biribirine kāfiye-gūy idi ya‘nī āvāz u terennümleri biribirine [84b] (1) muvāfık idi.

647 Sūsen-i yek rūze-i ‘İsā zebān

‘İsā zebānlu bir günlük sūsen

Dāde be-şubḥ ez-kef-i Mūsā nişān

Şabāḥ vaktinde ḥazret-i Mūsā’nuñ kefinden nişān virmiş idi ya‘nī sūsen henüz açılmadan zebāna teşbih olunup tamām açılmış ḥazret-i Mūsā’nuñ ‘lā nebiyyinā ve ‘aleyhi’s-selām kef ü destine teşbih olunmuşdur. ‘İsā vü Mūsā’nuñ ictimā‘ i leṭāfetden (5) ḥālī degildür.

648 Fāḥte feryād-künān şubḥgāh

Ol gülzārda fāḥte şabāḥ vaktinde feryād idici idi.

Fāḥte-gūn kerde felek-rā zi-āh

Āhından felek fāḥte renklü eylemiş idi ya‘nī anuñ āhından felek duḡān renklü olmuş idi fāḥte ögik dedikleri kuşdur ki gök renklüdür.

649 Bād nüvisende be-dest-i ümīd

Kıssa-i gül ber-varaḳ-ı müşk-bīd

Bād müşk-bīdün varaḳı üzre ümūd eli ile gülün kıssasını yazıcı idi murād ḥayāt-baḡş (10) bādun mu‘ tedil esmesi ile müşk-bīd neşv ü nemā bulup evrāḳı üzre ba‘zı huṭūt zāhir ü āşikār

olduğudur. Bîd-müşk ıhlamur ağacı gibidür ki hoş-büyudur. Müşk-bîd dedikleri gibi bîd-müşk dağı derler niteki Bostân'ın bu beytinde vâkı' dır. Beyit:

Bahārān bār āvered bîd-i müşk

Be-rîzed dıraht-ı kühen berg-i huşk ³²³

Kışsa-i gülden murād budur ki gūyā bād müşk-bîde gülün leṭāfet ü hoş-büylüğünü vaşf u beyān eyler.(15)

650 Geh be-selām-ı çemen āmed bahār

Gāhî bahār çemenün selāmına geldi ya' nî bahār sebebi ile çemen tāze vü laṭîf oldı.

Geh be-sitāyiş ber-i gül reft hār

Gāhî hār medḥ ü sitāyişle gülün ḳatına gitdi hār gülün hāris ü pāsbanıdır murād ol rūḥānî gülzār ziyāde laṭîf güllerle memlū vü pür idüğün iş' ārdur.

651 Türk-i semen ḥayme be-şahrā zede

Semen Türk'ü şahrāda çadır ḳurmuş ya' nî Türk meşābesinde olan semen şahrāda açılmış .

Meh ze-ber-i ḥayme Şüreyyā zede

Māh Şüreyyāyı anuñ ḥeymesinün (20) üzreinde urmuş ya' nî Şüreyyāyı anuñ üzerinde āşikār eylemiş bu ḥālet māha isnād māh u Şüreyyā şebde zāhir oluğı i' tibārladur semen Türk'e teşbîh olunmuşdur. Ḥaymeden murād yine semendür [85a] (1) ki bunda şan'at-ı tecrîd vardır. Ḥayme zededen murād semenün zāhir olmasıdır. Şüreyyā Ülker ma' nāsınadır. Şüreyyādan murād bunda semen üzre vâkı' olan çeler olmaḳ mümkündür isit' āre ṭarîḳi ile.

³²³ “ Bahar mevsiminde ıhlamur ağacı meyve verir; yaşlı ağaç ise eski yaprakları döker.”

652 Lāle be-āteşgehi rāz āmede

Lāle rāz āteşgāhına gelmiş lāleye bu isnād üzerinde olan kırmızı evrāk i‘tibārı iledür.

Çün muğ-ı Hindū be-namāz āmede

Hindū gūyā muğ gibi namāza (5) gelmiş zirā āteş-perestlerūn namāzı ayağ üzre otururken olur muğ bunda āteş-perest ma‘ nāsınadır.

653 Hendüvek-i lāle vü Türk-i semen

Hindücige beñzer lāle vü Türk’e beñzer semen.

Sehl-i ‘Arab būd u Süheyl-i Yemen

‘Arab’uñ Sehli vü Yemen’uñ Süheyl idi. Sehl lāleye vü Süheyl semene göredür. Sehl ‘Arab’da bir meşhūr kimsenūn ismidür. Süheyl bir kevkebūn ismidür ğayride ziyāde rūşen görüldüğü için Süheyl-i yemenīderler. Ezāfeti ednā mülābesi içündür. Bu beyitte lāle Hinde vü Sehl (10) ‘Arab’a vü semen Türk’e vü Süheyle teşbīh olunmuşdur.

654 Āb zi-nermī şüde kākūm-nümāy

Āb mülāyemeti sebebinden kākūm görünci olmuşdur ya‘ nī ol gülzārda bāduñ esmesi ile āb mevc urup harekete geldüğünde āb kākūm gibi aq³²⁴ görünürdi.

Ṭurfe buved kākūm-ı sincāb-zāy

Sincāb zuhūra getürici kākūm ‘acebdür murād ol gülzārda olan ābuñ leṭāfetini beyāndur ki bāduñ taḥrīki sebebi ile sepid olur ve bāduñ taḥrīki sınırsız sincāb renk görünür. Kākūm āq kürk ma‘ nāsınadır.

³²⁴ aq] A:-

655 Revzen-i bāğ ez-‘alem-i sürh u zerd

Bāğun revzeni sürh u zerd ‘alemden

Pencerehā sāhte ber-lājverd

Laciverd (15) üzre pencereler düzmüş idi ya‘nī ol bāğun kızıl u şarı şükûfeleri biribiri ile cem‘ olduğda gūyā pencereler idi. Kaşır meşābesinde olan sebz ervāk üzre ‘alemle işāret olunur ki ol sürh u zerd şükûfeler zemīn üzre vāqī‘ olan şükûfelerden degildür belki nihāl mişāl bülenddür. ‘Alem bunda sancağ ma‘nāsınadır ki ol nihāl mişāl şükûfeler aña teşbīh olunmuşdur meşelā haṭmī çiçeği gibi. Lājverd Fārsī lāciverd ‘Arebī’dür ki anuñ mu‘arrabıdır.

656 Şāh zi-nūr-ı felek (20) engīhte

Ol bāğda olan dirahṭların budağı felekün nūrunı korparmış idi.

Der-ḳadem-i sāye direm rihte

Sāyenün ḳademine gūyā direm dokmuş murād budur ki āfitābuñ nūr u pertevi ki ol [85b] (1) bāğun eşcārı üzre vāqī‘ olup bāduñ tahrikünden evrāḳun arasından ol eşcārın sāyesi üzre vāqī‘ olurdu direme teşbīh olunmuşdur gūyā sāye bir şaḥışdur ki anuñ ḳademine nişār olunmuşdur ve hem ol bāğun eşcārı zā’idü’l-vaşf bülend idügün iş‘ardur.

657 Sāye suḥan-gu be-leb-i āfitāb

Sāye söz söyleyci idi āfitābuñ lebi vāsıtasıyla ya‘nī sāye āfitābuñ (5) nūrı sebebi ile vücūd u zuḥūr bulup neşv ü nemāda olmuş idi.

Zinde şūde rīg be-tesbīh-i āb

Ābuñ tesbīhi sebebi ile ḳum diri olmuş idi ya‘nī ābuñ cereyān u ḥareketi sebebi ile rīge hem ḥareket gelmiş idi.

658 Nesteren ez-būse-i sūnbül be-zaḥm

Nesteren sūnbülün būsesinden zaḥmlu idi.

Ve 'z müje-i gonça leb-i gül be-zaḥm

Ve goncānuñ müjesinden gülün lebi lebi zaḥmlu idi murād budur ki ol gülzāruñ nesteren ü gülü ziyāde laṭif ü nāzik ü sūnbülü vü gocası ḥadden (10) bīrūn idügün iş' ārdur. Nesteren aḳ çiçekdür. Müje kirpik ma' nāsınadur ki murād goncānuñ eṭrāfında vāḳi' olan ḥālātdur.

659 Siḥr zede bīd be-lerziş tenes

Bīd meshūr olup anuñ teni ditremekde idi ya' nī sögüd ağacı meshūr kimse gibi idi ki bāduñ esmesinden anuñ evrāḳı muttāşıl ḥareket eylerdi bu hem vechdür meshūr bīd ki ol gülzārda idi anuñ teni ditremekde idi.

Micmer-i lāle şūde dūd-efkeneş

Micmere müşābih olan lāle seḥerden seḥerden ḥalāş olsun içün aña tutsı virici olmuş idi (15) murād budur ki gūyā bīd seḥerden irişen ditremekden necāt bulsun içün lāle aña ba' zı 'ezāyim tutsı virmiş idi.

660 Terkeş-i ḥeyri teḥī ez tīr-i ḥār

Ḥeyri'nün tekeşi ḥār tīrinden ḥālī idi.

Gāh siper ḥ'āste geh zīnhār

Lā-cerem ḥaṭmi ceng ḥavfundan gāhī siper istemiş³²⁵ gāhī zinhār u amān dilemiş gülzār u bağ ki zıkr olunmuşdur ḥāḳīḳatda gülzār u bağ yokdur belki hemān ḥadden bīrūn 'acīb ü ğarīb ü şīrīn ü rengīn ḥayālāt u teşbihāt u isti' ārātdur ki hergiz bir şā' irūn (20) ḥāṭırına ḥuṭūr eylemiş ve fikrine gelmemişdür.

³²⁵ istemiş] A ve S3: atmış

661 H̱āst perīden çemen ez-çābüki

Ol gülzāruñ çemeni ziyāde leṭāfet ü ṭarāvetden zī-rūḥ olup bi'z-zarūra ḥākdan ḵalkūp mürğler gibi havāya pervāz eylemek isterdi.

H̱āst çekīden semen ez-nāziki

Ol gülzāruñ semeni luṭf u nāzikliginden [86a] (1) āb gibi ḥāk üzre ṭamlamaḵ isterdi ya' nī çemene gūyā ḥayāt iriṣūp pervāz eylemege isti' dād bulmuş idi ve semene bir ḥālet gelmiş idi ki āb gibi ḵaṭra ḵaṭra olmağa liyāḵat bulmuş idi murād ol gülzāruñ çemen ü semeni ḥadden ziyāde leṭāfet ü ṭarāvetde idügün beyāndur

662 Ney be-şeker-ḥande burūn āmede

Ney şeker-ḥande ile ṭaşra gelmiş idi ya' nī ziyāde leṭāfetle (5) zāhir ü āṣikār olmuş idi.

Zerdī-i gül la' l be-ḥūn āmede

Ḵırmızı gülün şarılığḱ ḥūna gelmiş idi ya' nī tamām kızarmış idi gūyā ḥavfindan evvel şararmış idi ol gülzārda tamām emne vuṣūl bulduğundan şarılığḱ ref' olup şāfī kıızıl olmuş idi bu hem vechdür gülün şarılığḱ ḥūn içinde olan la' l gelmiş idi ya' nī aḵ la' l ḵan içinde kıızıl olduğı gibi kırmızı gülün şarılığḱ ol gülzārda ḥumrete mütebeddil olmuş idi.

663 Ān gül-i (10) ḥod-re'y ki ḥod-rūy būd

Ol ḥod-re'y gül ki ḥod-rūy idi ya' nī kimsenün terbiyesi ile ḥāṣil olmamış idi

Ez-nefes-i bād suḥan-gūy būd

Bāduñ nefes ü te'şirinden söz söyleyici ya' nī bāduñ mu'āvneti ile neṣv ü nemā bulup gūyā aña nuṭuḵ ḥāṣil olmuş idi. Gül-i ḥod-rūy yaban gülidür ki kendüsinden bitici ma' nāsınadur.

664 Sebz-ter ez-berg-i turenc āsmān

Turuncuñ yaprağından sebzrek āsumān

Āmede nārenc be-dest ān zamān

Elinde nārenc ol zamānda seyr ü teferrüc için o gülzāra gelmiş idi murād ol gülzāruñ kemāl-i leṭāfet ü ṭarāvetini beyāndur.

665 Çün felek āncā ‘alem efrāhte

Çünkü felek orada ‘alemini yüceltmış ya‘ nī çünkü (15) ol gülzārda gelmiş³²⁶.

Sebze be-pīşeş siper endāhte

Sebze anuñ öğüne siper atmış ya‘ nī anuñla ceng ü huşūmet eylemekden ferāget eylemiş.

666 Her girih ez-reşte-i ān sebz h‘ān

Ol yeşil sofranuñ riştesinden her girih

Cān-ı zemīn būd u dil-i āsmān

Zemīnūñ rūhı vu āsmānuñ ḳalbi idi zirā zemīnūñ³²⁷ (20) sebz ü ṭarāvetine sebeb āsumāndur egerçi bārān u āfitābuñ hem madḫalı vardır. Sebz h‘āndan murād ol gülzāruñ çemenidür.

667 Aḫter-i ser-sebz meger bāmdād

Ser-sebz aḫter meger şabāh

Güft zemīn-rā ki seret sebz bād

[86b] (1) Zemīne dedi ki senūñ serūñ sebz olsun ya‘ nī senden ṭarāvet ü leṭāfet hergiz cüdā vü dūr olmasun şu‘ arānuñ iştılāḫātundandır ki devlet-mend ü nīk-baḫt kese ser-sebzderler. Aḫter-i ser-sebzden murād sitāre-i sa‘ ādetdür.

³²⁶ gelmiş] A:-

³²⁷ zirā zemīnūñ] S3:-

668 Yâ³²⁸ felek āncā guzer āvürde bûd

Yâ budur ki ol gülzârda felek uğramış idi.

Sebz be-pîçāde fîrû kerde bûd

Sebzeyi pîçādeye ğark eylemiş idi ya‘ nî gūyā (5) felek kendüsünde olan kevākibi ol gülzâr sebzesi üzre nişār eylemiş idi lâ-cerem ol gülzâr bu sebebden ziyāde zibā vü laţîf idi. Hâzret-i Şeyh ẓaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘azîz ol gülzârūn sebzesi üzre vāķi‘ olan şükûfeleri pîçādeye teşbih idüp andan kevākib murād idinmiş. Pîçāde alaca boncuķ ma‘ nāsınadur

669 Çeşme dirahşenderter ez-çeşm-i hûr

Ol gülzârūn çeşmesi hûruñ çeşminden enver ü rahşānrek idi.

Tā-bered ez-çeşme-i hurşîd nûr

Tā bir mertebede (10) ki çeşme-i āfītābdan nûrı iledir ya‘ nî ol çeşmenüñ nûruna ğālib idi.

670 Sebze ez-ān çeşme vuzû sâhte

Sebze ol çeşmeden abdest almış.

Şükr-i vuzû kerde vü perdāhte

Sebze vuzūnuñ şükrünü eylemiş ve fārîğ olmuş sebzenüñ ol çeşmeden abdest almasından murād anuñ ābı ile neşv ü nemā bulduğıdur ve lisān-i hālle Hāķķ sübhānehü ve ta‘ālā hâzretine ‘azze ismuhu şükür deyüp teşbih eylemişdür.

³²⁸ yâ] S3: tā

671 Mürğ zi-gül bû-yı Süleymân şenîd

Dirsin ki bülbül gülden Süleymân Peyğamberüñ (15) ‘lâ nebiyyinâ ve ‘aleyhi’ş-şalâtü ve’s-selâm râ’ihasını hiss ü istişmâm eyledi.

Nâle-i Dāvūdî ez-ân ber-keşîd

Ol sebebden Dāvūd peygambere mensûb nâle çekdi ya‘nî suznâk u laţîf nâle eyledi

672 Çengel-i dürrâc be-hûn-ı tezerv

Dürrâcuñ pençesi tezervüñ kanı ile ya‘nî tezervüñ hûnı gibi dürrâcuñ kırmızı pençesi

Silsile âvîhte der-pâ-yı serv

Servüñ ayağına gūyâ zincîr aşmış idi murâd budur ki servüñ dibinde karar eylemiş dürrâcuñ kırmızı pençesi zincîre teşbîh olunmuştur.

673 Maḥzar-ı menşûr-nüvisân-ı bâğ

(20) Bâğ menşûr- nüvislerüñ maḥzarı

Fetvî-i bülbül şüde ber-hûn-ı zâğ

Zâğuñ hûn u helâkı üzre bülbülün fetvâsı olmuş idi ya‘nî ol behîştâsâ gülzâr hadden birün laţîf ü zîbâ [87a] (1) olduğı için zâğ u zağanuñ anda karar eylemesi hiç bir vechle lâ’îk ü ma‘kul görünmemiş idi maḥzar ma‘rûfdur. Menşûr berât ma‘nâsınadır. Menşûr-nüvisân berât yazıcılar ma‘nâsınadır.

674 Bûm ke z ân bûm şüde peykereş

Bûm ki ol bûmdan anuñ şüret ü vücûdı gitmiş idi ya‘nî ol cennet mişâl bûmda bûmdan hergiz eşer ü nişân yok idi.

Sırr-ı dileş geşte (5) kazâ-yı sereş

Anuñ gönlünüñ sırr u fikri başınuñ kazâsı olmuş idi ya' nî baykuşuñ fikr ü murâdı cemî' -i ma' mûruñ harâblığı olduğu içündür ol bihişâsâ gülzârdan merdûd u maḥrûm olmuş idi. Mısrâ' -i evvelde bûm-ı evvel baykuş ve bûm-ı şânî memleket ma' nâsinadur ki bunda murâd ol gülzârdur.

675 Bâd-ı Yemânî be-Süheyl-i Yemen

Yemâna mensûb bâd nesîm-i Süheyl ile ya' nî Süheyl meşâbesinde olan nesîmle murâd budur ki ḥayât-baḥş bâd Süheyl mişâl nesîmüñ mu' âvenet ü (10) te' şîri sebebi ile

Sâhte keymuḥt-ı zemîn-râ edîm

Şağrı gibi siyâh zemîn bâd u nesîm sebebi ile sebze vü gûn-â-gûn ezhâr u şemârla müzeyyen ü zîbâ olmuş idi. Keymuḥt şağrı edîm saḥtiyân ma' nâdur nesîmüñ Süheyl yıldızına teşbîh olduğına sebep budur ki cihânda saḥtiyân u meşûñ reng-pezîr olması Süheyl yıldızındandur niteki Gülistân' uñ bu beytinden bu ma' nâ zâhirdür. Beyit:(15)

Der-heme 'âlem hemî-tâbed Süheyl

*Câyî enbân mî-şevved câyî edîm*³²⁹

Yemân Yemen ma' nâsinadur ki elif zâ' iddür ba' zı maḥallde ki luğat u terkîb ma' nâsından 'udûl olunur sebebi ma' nâ rûşen olsun içündür cehl ü ğafletden degildür niteki sâhte düzmüş ma' nâsına iken eylemiş ma' nâsıyla şerḥ olundu.

676 Lâle zi-ta' cîl ki bi-ştâfte

Lâle ta' cîl sebebinden ki ' acele eylemişdür.

³²⁹ “ Suheyl tüm dünyaya ışık saçar ama bir yerde dağarcık olur bir yerde tabaklanmış deri.”

Z 'ân ciheteş dil hafakān yāfte

Ol cihetden anuñ göñlüni hafakān bulmuşdur ya' nî hafakān marazına mübtelā olmuşdur hafakāndan (20) murād bāduñ esmesi ile lālenüñ hareket eylemesidür hafakān qalbüñ hareket ü ıztırābıdur ba' zı nushada mışrā' -i şānī böyle vāqı' dūr.

Ez-tepeş-i dil hafakān yāfte

677 Sāye-i şimşād-ı şemā' il- perest

[87b] (1) Şemā' il-perest şimşāduñ sāyesi

Sū-yı dil-i lāle fūrū-burde dest

Lālenüñ göñli cānebine el atmış ya' nî bād-ı şimālüñ esmemi ile şimşāduñ sāyesi dem-be-dem lālenüñ üzerine vāqı' olmuş idi. Şemā' il bunda cem' -i şemāldur ki şinüñ fetḥi iledür ki bād-ı şimāl derler. Şimşāduñ şemā' il-persetligi bād-ı şemāl sebebi ile bisyār hareket eyledüğüdür.

678 Nāhun-ı sīmīm semen-i şubḥ-fām

(5) Şubḥ renklü semenüñ tırnağı

Burde zi-şen nāhune vü gil tamām

Şebden nāhuneyi vü gili tamām eltmış idi murād budur ki vaşf u beyān olunan gülzāruñ bir vechle nūrānī idi ki anuñ sebebi ile zulmet-i şebden eşer qalmamış idi kevākib ü zulmet-i şubḥ-ı şādıquñ zuhūrı ile maḥv u mün' adim olduğu gibi şebüñ nāhune vü gilligi tamām zulmet üzre olmadıdır.

679 Şubḥ şöde Yūsuf-ı zerrīn resen

Çāh-kenān der-zenaḥ-ı yāsemen

Zerrīn resenli Yūsuf şabāḥ (10) vaḳtinde semenüñ zeḳanında çāh kırıcı olmuş idi ya‘nī āfitābuñ zerrīn rişteye beñzer şu‘ā‘ ü pertevi semenüñ derūnuna düşmüş idi. Yūsuf-ı zerrīn resenden murād āfitābdur.

680 Zerd-kaşab ḥāk be-resm-i cühūd

Zerd kaşablu ḥāk cühūd resminde idi

K ‘āb çü Mūsā yed-i beyzā nümūd

Ki āb ḥazret-i Mūsā gibi yed-i beyzā gösterdi murād budur ki zerd kaşaba müşābih sarı çiçek sebebi ile ḥāk cühūd mişāl idi ki āb Mūsā peygāamber gibi ‘lā (15) nebiyyinā ve ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selām yed-i beyzā gösterdi lā-cerem aña ğālib oldu. Yehūdī tā’ifesiñ ‘ādetleri idi ki omuzlarına sarı kumaş pāresini dikerlerdi ehl-i İslām’lardan anlar fark olunsun için bu beyit ol zamānda olan ‘ādetleri i‘tibārı üzredür bu zamānda olan ḥālleri i‘tibārı ile degildir. Kaşab bunda kumaş ma‘nāsınadur kamaş ma‘nāsına olmaḳ maḥalle münāsib degildir.

681 Ḥāk be-ān āb devā sāḥte

Ḥāk ol ābla kendüsine devā düzmüş (20) ve ‘ilāc eylemiş idi.

Herçi fūrū-burde ber-endāḥte

Ḥāk her neyi ki derūnında pinhān eylemiş idi anı āşikār eylemiş idi ya‘nī ḥākuñ derūnında olan ḥālāt āb sebebi ile zühūr bulup [88a] (1) bi’z-zarūre ḥāk anlardan ḥalās olup pāk oldu.

682 Nūr-ı seḥer yāfte meydān farāḥ

Nūr seḥer vāsi‘ meydān bulmuş ya‘nī āfitābuñ nūrı ol gülzārı tamām ihāta eylemiş idi.

Sāye-revī-rā be-şabā dāde şāḥ

Şāḥ şabāya sāye-revlik virmiş idi ya‘nī bād-ı şabā ol gülzārda olan eşcāruñ sāyesinde karar eylemiş idi bir miqdār (5) rāḥat u ḥuzūrda olmak için ol gülzāra meftūn olduğundan ötürü murād bād-ı şabā ol dūlzārdan ḥālī olmaduğın iş‘ardur.

683 Bād gezīde leb-i ḥurşīd-rā

Bād ḥurşīdūñ lebini ısrımış idi ya‘nī bād āfitābuñ nūruna ġālib olup andan ḥarāreti ref‘eylemiş idi.

Şāne zede bād ser-i bīd-rā

Bād bīdūñ başına şāne urmuş idi ya‘nī bād söğüd ağacınıñ evrāk u ağşānını bisyār harekete getürmüş idi.

684 Sāye vü nūr ez ‘alem-i şāḥsār

(10) Sāye ile nūr ‘alem gibi ‘ālī şāḥsārdan

Rakş-künān der-ṭaraf-ı cūy-bār

Cūy-bāruñ ṭarafında rakş idici idiler murād bāduñ esmesi ile şāḥ-sāruñ sāyesi vü āfitābuñ nūr u pertevi muḥteliṭ ü mümtezic olup cūy-bāruñ ṭarf u kinārında vāḳi‘ olduğun beyāndur. ‘Alem bunda sancaḳ ma‘nāsınadur.

685 ‘Ūd şūd ān ḥār ki maḳşūd būd

Ol ḥār ki maḳşūd idi ‘ūd oldı ya‘nī ol gülzāruñ ḥārı ‘ūd gibi ḥoş-būy idi.

Āteş-i gül (15) micmer-i ān ‘ūd būd

Āteş gibi kırmızı gül ol ‘ūduñ micmeri idi ya‘nī ḥār ‘ūd u gül āteşle memlū micmer meşābesinde idi. Micmer buḥūrdān ma‘nāsınadur.

686 Garden-i gül member-i bülbül şüde

Gülün boynı bülbülün memberı olmuş idi ya' nî ol gülzârda bülbül gülün üzerinde qarâr idüp terennüm eylerdi.

Zülf-i benefşe resen-i gül şüde

Benefşenün zülfî gülün reseni olmuş idi ya' nî tamâm açılmış benefşenün güşeleri bâduñ esmesi ile gül üzre vâkı' olmuş idi.(20)

687 Mürğ zi-Dāvūd hoş-āvāzter

Mürğ hazret-i Dāvūd'dan laţîf âvāzlurek idi ya' nî ol gülzâr bülbüllerinün âvāz u terennümü hâdden ziyâde laţîf idi.

Gül zi-Nizâmî şeker-endāzter

Gül Nizâmî'den [88b] (1) şeker-endāzrek idi ya' nî egerçi nizâmî şîrin-güydur ki şekerden şîrinrek şî' r dimişdür liken ol gülzârıñ gülî luţf u leţâfetde andan ziyâdereki idi.

Der-vakit-i devvüm qarîn şüden bâ-yâr-ı dildâr u temâşâ-yı û ber-vech-i kemâl

688 Bâd niķâb ez-ţarafî ber-girift

Bâd bir ţarafdan cânānuñ yüzünden niķâbı ref' eyledi.

H'âce diger ' aşıkî (5) ez-ser girift

Lâ-cerem h'âce ' aşıklığı yine başdan tutdı h'âceden murâd bunda hem göñlidür ki bu kadar müşâhedât u tecelliyâtdan anuñla behre-ver olmuşdur. H'âce zikri ile işâretdür ki kendüsi irşâd u h'âcelik mertebesine vâsıl olduğu içün kendünün göñli h'âce menzelesine tenzîl eylemişdür hâlbü ki şekk ü reybsiz u hâlâta göñli sebebi ile vuşûl bulmuşdur. Bâddan murâd fażl-ı İlâhî'dür ki cemâl-i İlâhî'nün müşâhedesine sebep olmuşdur. Niķābuñ ref' inden (10) murâd müşâhede vü tecellîdür.

689 Gül nefesi dīd ü şeker-ḥande-i

Bir gül nefeslü vü bir şeker-ḥandelü maḥbûb gördi mi

Ber-gül ü şekker nefes efkende-i

Gül ü şeker üzre nefes bırakmış bir ḥûb idi ya‘ nî şîrînlıkde şekeri vü hoş-bûylukda güli zebûn idüp temeshur eylemiş idi murâd cānānuñ tarāvet ü leṭāfetinde şekerden şîrîn ü gülden hoş-bûy u rengîn idüğün beyāndur.

690 Fitne-i ān māh-ı kaşab dūḥte

Ol kaşab dūḥte māhuñ fitnesi ya‘ nî ol (15) kaşab-pūş maḥbûbuñ nāz u şîvesi

Ḥirmen-i meh-rā çü kaşab sūḥte

Māhuñ ḥirmenini kaşab gibi yakmış idi ya‘ nî anuñ ḥadden bîrûn ḥüsn ü melāḥatına nisbet māhuñ cemālî hîç meşābesinde olmuş idi. Kaşab-ı evvel kumaş ve kaşab-ı şānî kıamış ma‘ nāsınadur

691 Tā-kemer ez-zülf girih bâfte

Miyān u kemerine degün zülfünden girih urmuş ya‘ nî zülfî girih girih olmuş.

Tā-ḳadem ez-farḳ nemek yāfte

Farḳından ḳademine degün nemek ü melāḥat bulmuş ya‘ nî anuñ vücûdı bi’t-tamām (20) melāḥata ḡarḳ olmuş idi.

692 Dīden-i ū çün nemek-engīz şūd

Çünkü anuñ müşāhedesi nemek ḳoparıcı oldu ya‘ nî çünkü anı müşāhede idene şevḳ ü muḥabbet ziyāde olıcı oldu.[89a] (1)

Her ke der-ü did nemek-rîz şüd

Lâ-cerem her kim ki aña nazâr idici oldı nemek dökici oldı ya' nî hayrân u medhûş olup cunûndan behre-ver oldı.

693 Tâ-nemekeş bâ-şeker âmîhte

Tâ ki anuñ nemeki şekerle qarışmış ya' nî tâ ki şekerden şîrîn lebi ile hânde idici olmuş.

Şekker-i şîrîn-nemekân rîhte

Şîrîn-ğandelürek şekerini dökmüş ya' nî şeker gibi (5) şîrîn-ğandelü maḥbûblar anuñ ḥuzûrunda hiç ü nâ-çîz olmuşlar.

694 Tûṭî-i bâğ ez-şekereş şermsâr

Bâğuñ tûṭîsi anuñ şekerinden şermsâr idi zîrâ tûṭî egerçi şîrîn-güftârdur lîken anuñ şekerin güftârı qatında şermsâr u bî-i' tibâr idi.

Çün ser-i tûṭî zenaḥaş tavkdâr

Tûṭînün başı gibi anuñ zeḳanı muṭavvaḳ idi murâd ol maḥbûbuñ sîb-i behîşt gibi ziyâde laṭîf ü zibâ zeḳanını medḥdür.

695 Z 'ân zeḳan-ı gird (10) çü nârenc-i hoş

Ol laṭîf nârenc gibi müdevver zeḳanden

Ğabğab-ı sîmîn çü turuncî be-keş

Anuñ sîmîn ğabğabı bir nâzik ü laṭîf tutunc gibi idi ma' nâ-yi zâhiri üzre murâd bir maḥbûbuñ zeḳan u ğabğabınuñ kemâl-i leṭâfetini beyândur ıstılâḥât-ı meşâyih i' tibârı üzre murâd maḥbûb-ı ḥaḳîḳînün vech-i eḥsenle olan tecelliyâtını beyândur ki müşâhede iden kimsenün ' aklı u hûşı maḥv olup hayrân u medhûş qalur. Geş kâf-ı Fârisi'nün fetḥi ile (15) nâzik ü laṭîf ma' nâsınadur.

696 Mest-nüvâzî çü gül-i büstân

Vaşf u beyân olunan maḥbûb büstânunḡülü gibi ziyâde mest-nüvâz idi ya‘nî ‘uşşâkına ziyâde luṭf u iḥsân u ri‘ âyet idici idi.

Tevbe ferîbî çü mul-ı dūstân

Dostlarınḡşarâbı gibi ziyâde tevbe-şikest idici idi ya‘nî her tevbe idici ki anı göreydi be-her ḡâl tevbesini şikest eylerdi. Beyit:

Esâs-i tevbe ki der-muḡkemî çü seng nümûd

*Bi-bîn ki cām-ı zücâcî çî (20) ṭarfeeş bi-şkest*³³⁰

697 Leb-Ṭaberî ve ‘z ṭaber-i ḡûn be-dest

Ol dil-berünḡlebi Ṭaberistân dil-berlerinünḡlebi gibi şîrîn ü rengîn idi ve elinde ṭaber-ḡûndan var idi.

Mağz-ı ṭaber-zed be-ṭaber-ḡûn şikest

[89b] (1) Ṭaber-ḡûnla ṭaberzedünḡmağzını şırdı ya‘nî ṭabar-ḡûn gibi kıızıl lebi ile mükerrer şekerî çineyüp yerdi Ṭaber Tûrkistân’da bir yerünḡismidür ki ḡûbları ḡâyetle zîbâ olur Ṭaberistân andan der-ṭaber-ḡûn bunda kırmızı ḡül ma‘nâsınadur lîken mışrâ‘-i şânide leb-i dil-berden ‘ibâretdür ṭaber zed muḡkem ma‘nâsınadur.

698 Sürḡgüli sebzter ez- neyşeker

Neyşekerden laṭîf ü tâzerek bir kırmızı ḡül idi.

³³⁰ “Tevbenin temeli ki saḡlamlıkta taş gibi idi bak gör ki camdan olan kadeh nasılda onu kırdı.”

Ḥušk nebāti heme cüllāb-ı ter

(5) Cemī' n ü şāfī cüllāb-ı ter ḥušk nebāt idi ya' nī anuñ cism-i pākı bir nebāt gibi idi andan ter ü şīrīn cüllāb revān idi. Nebāt ma' rūfdur ḥušk ile işāret olunur ki anuñ cism-i laṭīfı levş ü ālūdelikden pāk idi zāhir nebāt gibi yelmeşik degil idi.

699 Ḥāl-ı çü 'ūdeş ki ciger-süz būd

Anuñ 'ūd gibi ḥoş-būy³³¹ ḥālı ki 'uşşākuñ cigerini yaqıcı idi

Ġāliye-sā-yı şadef-i rūz būd

Rūz şadefine ġāliye ezici idi (10) ya' nī anuñ siyāh u ḥoş-būy rūz mu' āṭtar u ḥoş-būy olmuşdı. Rūzdan murād cānānuñ āfītābdan rūşen ü enver yüzi olup ma' nā bu vechle olmağ hem laṭīfdür anuñ rūz gibi rūşen yüzünde siyāh ḥālı 'ūd u ġāliye gibi ḥoş-būy idi. Şadefden murād āfītāb olmağ rūşen degildür.

700 Der-ġam-ı ān dāne-i ḥāl-ı siyāh

Ol dāneye müşābih siyāh ḥāluñ ġamında

Cümle-i ten ḥāl şūde rū-yı māh

Māhuñ yüzi cemī' en ḥāl (15) olmuşdı ya' nī māh başdan başa ḥāl gibi siyāh olmuşdı.

701 Cez' zi-ḥurşid ciger-süzter

Ol dil-berün çeşmi āfītābdan ciger yaqıcırek idi ya' nī zāhiren āfītāb nice yaqarsa anuñ çeşmi 'uşşākuñ cigerini andan ziyāde yaqıcı idi.

³³¹ ḥoş-būy] A:-

La‘l zi-mehtāb şeb-efrūzter

Anuñ lebi şeb-i mehtābdan rūşen idicirek idi ya‘nī anuñ lebünüñ nūrı mehtāba ġālib idi. Cez‘ den murād çeşmdür ve cez‘ çeşme beñzer boncuğdur.

702 Ez-bene-i dil ki be-ferseng dāşt

(20) Gönül benesinden ki fersenge tutardı ya‘nı ‘uşşākuñ göñlünüñ keşretinden ki ferseng miqdārı yer tırmuşdı

Rāh çü meydān dehen-i teng dāşt

Cānān maħallesinüñ yolu kadeħ gibi ıar ağız [90a] (1) tutardı bir vechle ki andan şu‘ūbetle ‘ubūr olunurdı ya‘nī cānānuñ maħallesine ‘uşşākuñ göñli ile memlū vü pūr idi bir ferseng miqdārı maħalle degün murād anuñ ‘uşşākı ĥadden bīrūn idügün beyāndur. Bunda meydāndan murād kadeħdür

703 Z ‘ān dil-i saħteş ki ciger-ħ‘āre geşt

Cānānuñ ol saħt göñlünden ki ciger-ħ‘āre oldı ya‘nī ziyāde müstağnī vü bī-raħm idi.

Ber-ciger-i men dil-i men (5) pāre geşt

Benüm göñlüm benüm cigerüm üzre pāre pāre oldı ya‘nī benüm göñlüm bağrum³³² ġamden ötüri pāre pāre oldı.

704 Leb be-suħan ĥande be-şekker-ħorī

Cānānuñ lebi sözde şeker yiyecikle ĥande idicidür ya‘nī tekellümde idici vü şīrīn-ğūy idi.

³³² benüm ... bağrum] A:-

Ruḥ be-değā ğamze be-efsūngeri

Yüzi dağā vü ḥīlede ğamzesi efsūngelikde ya‘ nī her cāyi vü bī-vefā dil-berler gibi temeshur ṭarīķı ile yüzünü vü ğamzesini envā‘ -i ṭarīķı ile ḥarekete getürdi vü nāz u (10) ṣīve ile nāzar eylerdi.

705 Beste çü ḥoķķa dehen-i mūhredār

Mūhredār deheni ḥoķķa gibi bağlamış idi ya‘ nī tekellümden ferāğat idüp ḥāmūş olmuşdı.

Rāh-guzer mānde yeki mūhredār

Deheninūñ guzeri yolunı bir mūhre gibi ḳomuş idi bu ḥālet cānānuñ ziyāde rengīn ü ṣīrīn ṣīvesisür murād cānānuñ ḥoķķa deheni idüğün beyāndur. Beste bunda bağlanmış u mānde ḳomuş ma‘ nāsına enseb idügi vü ḳalmış u bağlanmış ma‘ nāsına maḥalle münāsib degil idügi (15) rüşen-dillere ziyāde rüşen ü zāhirdür. Dehenūñ mūhredārlığı dışleri i‘ tibārı iledür.

706 ‘Aşķ çü ān mūhre vü ān ḥoķķa dīd

‘Aşķ çünki ol mūhreyi vü ol ḥoķķayı gördi

Bu’l-‘acebī kerd ü besāṭī keşīd

Bir besāṭ yaydı ve ḥoķķa- bazlık eyledi murād budur ki cānānuñ ol ‘acīb ḥālātı sebebi ile ‘uşşāķuñ ‘aşķ u muḥabbeti ḥālet evveliden ziyāde oldı besāṭī keşīd u bu’l-‘acebī kerd taḳdīrinde idügi zāhirdür.

707 Kīse-i şūret zi-miyānem keşīd

(20) Pes ‘aşķ benüm miyānımdan şūret kesesini çözdı ya‘ nī beni şūret ü zāhiri ḳuyūddan ḥalāş eyledi.

Tavḳ-i ten ez-gerden-i cānem güşād

Ten tavḳını benüm cānumuñ boynundan çözdü [90b] (1) ya‘nî beni cismāniyet ü evşāf-ı beşeriyetden ḥalāş eyledi murād cānānuñ ‘aşkı sebebi ile mülkiyyet mertebesine vuşul bulduğun beyāndur. Şüret keseye vü ten tevḳe teşbih olunmuşdur.

708 Kār-ı men ez-tākat-ı men der-guzeşt

Çünkü ḥokḳa-bāz ‘aşḳdan bu ‘acib ḥālâtı müşāhede eyledüm benüm kār u ḥālüm benüm şabr u tākatımdan geçdi ya‘nî şabr u tākatım kalmadı.

‘Aḳl ‘azîmetger-i men (5) dîv dîd

Benüm ‘azāyim okuyucu ‘aḳlım peri gördi murād ḡalabe-i ‘aşḳuñ hücümü sebebi ile ‘aḳl ma‘āşına külli ihtilāl ‘arîz olup tedbîr ü taşarrufdan dūr u cüdā olduğun iş‘ardur. Beyit:

709 Çü ‘aşḳ âmed ez-‘aḳl dîger me-gūy

Ke der-dest çevgān esîrest gūy

710 ‘Aḳıl-ı ‘azîmetger-i men dîv dîd

Benüm ‘azāyim okuyucu aḳlım peri gördi murād ḡalabe-i ‘aşḳuñ hücümü sebebi ile ‘aḳıl ma‘āşına külli ihtilāl ‘arîz olup tedbîr ü taşarrufdan dūr u cüdā olduğun iş‘ardur. Beyit:

Çü ‘aşḳ âmed ez-‘aḳıl dîger me-gūy

Ki der-dest-i çevgān esîr est gūy

Bir kimse māha ḥıṭāb idüp söz söylese ya ḥod düşünde peri görse ‘ilâc olunmazsa ol kimse be-her ḥâl mecnûn olur niteki ḥ‘āce Ḥāfız’uñ rahmetullāhi ‘aleyh bu beytinden bu ma‘nā zāhirdür. Beyit:(10)

Meger dīvāne ḡ ħāhem şūd ki ez-‘aşk-ı tu şeb tārūz

*Suḡan bā-māh mī-gūyem perī der-ḡ ħāb mī-bīnem*³³³

Ve şeyḡ Nizāmī ḡazretlerinūñ dīv dīdenden murādı bu ma‘ nādur.

Nuḡre-i ān kār be-āhen keşīd

Ol kār u ḡālūñ nuḡresi āhene müncezib oldı ya‘ nī ‘aḡl-ı ma‘ āş ‘aşkuñ zuḡūrı sebebi ile ‘amelden ḡaldı zīrā ‘aşḡ vilāyetinde ‘aḡl-ı ma‘ āşuñ ḡiç ḡadr u i‘ tibār u ḡükmi yoḡdur niteki ḡāce Ḥāfız raḡmet-ullahi bu beyti ile bu ma‘ nāya işāret eyler. Beyit:(15)

Mā-rā be-men‘-i ‘aḡl me-tersān mey bi-yār

*K’ ān şeḡne der-vilāyet-i mā ḡiç kāre nīst*³³⁴

711 Dil ki be-şādī ḡam-ı dil ī-girift

Göñül ki surūrda göñlūñ ḡamını tıtdı ya‘ nī göñül ki ḡamden ḡalāş olmaḡdan ötürī cānāndan irişen ḡamı surūr farz eyledi.

Çeşme-i ḡurşīd be-gil mī-girift

Gūyā āfitāb çeşmesini balçıḡla pinhān eylemege ḡaşd eyledi bu ḡod muḡāldur mışrā‘

*Be-gil çeşme-i ḡurşīd ne-şāyed girift*³³⁵

Murād budur ki āfitāb gille pinhān olmaḡ muḡāl olduḡı gibi ‘aşḡ ḡamından (20) ḡalāş olmaḡ hem ancılayın muḡāldur zīrā evşāfda firāḡ ḡavfı vardur.

³³³ “Yoksa senin aşkında deli mi olacağım çünkü geceden sabaha kadar ayla konuşuyorum ve rüyamda cin görüyorum.”

³³⁴ “Beni aklın meninden korkutma ve şarabı getir çünkü o hakimin bizim ülkede sözü geçmez.”

³³⁵ “Balşıkla güneşi sıvayamazsın.”

712 Mūnis-i ğam-ḥ̣āre ğam-ı vey buved

Ğamgīn ü ğam-ḥ̣ārenūñ mūnisi anuñ gamıdur.

Çāreger-i mey-zede hem mey buved

Mey-zedenūñ [91a] (1) çāregeri hem meydūr zīrā bekri vū maḥmūr olan kimseye ‘ilā’ ü dermān yine şarābdan olur ğayırdan olmaz

713 Ey tepeş-i nāşīye ez-dāğ-ı men

Ey dağ-ı ‘aşkum sebebinden benüm nāşiyemūñ tepeş ü ḥarāreti ya’ nī ey benüm ‘aşıklığıma daḥl idüp her dem beni melāmet iden kimse

Bī-ḥaber ez-sebze vū ez-bāğ-ı men

Benüm sebzemden ve benüm bāğımdan bī-ḥabersün ya’ nī benim māh-rūy dil-berimūñ (5) tāze ḥatından u pūr leṭāfet vücūdundan bī-ḥaber ü ğāfilsin. Beyit:

Men‘em kūnī zi-‘aşk vey müftī-i zamān

Ma‘zūr dāremet ki tu ū-rā ne-dīde-r³³⁶

714 Sebz felek būd naẓar-tāb-ı ū

Felegūñ sebz ü leṭāfeti anuñ naẓar u rüyünün ‘aks u pertevi idi yā’ nī felekden laṭif u nūrānī idi.

³³⁶ “ Ey dönemin müftüsü sen beni aşktan men ediyorsun ancak seni özürlü görüyorum çünkü sen onu görmemişsin.”

Bâg-ı seher bud sirişk âb-ı ü

Cânân bâg-ı seher idi sirişk anuñ âbı idi. Sirişkden murâd bunda cânānuñ (10) yüzünde olan ‘arağdur murâd budur ki rû-yı cânân felege vü anuñ yüzünde olan ‘arağ kaçreleri kevâkibe teşbih olunmuşdur. Tâb-naazar-ı ü bud taqdirindedür tâb bunda ‘aks u pertev ma‘nâsınadır.

715 V ‘ânki ruḥaṣ perdegî-i ḥaṣ bûd

Ve ol maḥbûb anuñ ruḥı ḥaṣṣuñ perdegisi idi ya‘nî ziyâde mestûr idi bir vechle ki anı hemân ḥavâṣṣ müşâhede eylemege kâdir idi. ‘Avâma andan hergiz behre vü naṣîb yok idi.

Âyine-i şûreteṣ iḥlâṣ bûd

Anuñ ruḥı iḥlâṣ şûrâtınuñ aynası idi lâ-cerem (15) her kesde ki iḥlâṣ olaydı aña be-her ḥâl rûṣen ü zâhir olurdu bu beyitte rû-yı cânân maṣḥûl âynaya teşbih olunmuşdur.

716 Bes ki serem ber-ser-i zânû niṣest

Benüm başum ziyâde ki dizimüñ ucı üzre oturdı ya‘nî merâren ü kerâren murâķib oldum

Tâ-ser-i in riṣte bi-yâmed be-dest

Tâ ki bu riṣtenüñ ucı benüm destime geldi ya‘nî bisyâr riyâzet ü mücâhede idüp hem bisyâr bâr murâķabeye külli sa‘î vü ihtimâm eyledüm tâ ki tecelliyât-ı zât u şıfâtıdan u esrâr-ı bî-nihâyetden behre-ver olup ‘âķibet cemâl-i İlâhî’nüñ müşâhedesı müyesser oldu zîrâ gülzâr u bâg ve aña mensûb olan (20) evṣâf u maḥâbib evṣâfı ki zıkr ü beyân olunmuşdur murâd tecelliyât-ı zât u şıfât müşâhidâtdur³³⁷ ki ehl-i zâhirden nihân eylemekden ötüri vâķi‘ olan semt ü üslûbla getürölmişdür

³³⁷ -] A, S2 ve S3: şıfâtıdan esrâr-i bi-nehâyetden behrever olup ‘âķibet cemâl-i İlâhî’nüñ müşâhedesı müyesser oldu zîrâ gülzâr u bâg u aña mensûb olan evṣâf u maḥâbib evṣâfı ki zıkr ü beyân olunmuşdur murâd tecelliyât-ı zât u şıfât u müşâhidâtdur

717 Īn sefer ez-rāh-ı yakīn refteend

[91b] (1) Aşhāb-ı ḥaḳīḳat bu yola şekk ü zānden ‘ārī yakīn yoldan gitmişlerdür zīrā bu sefere şekk ü zānnūñ nef‘i yokdur belki zarar-ı mahzudur zīrā kurb u vişāl-i yezdānī vü müşāhede-i cemāl-i sübhānī’nün ḥuşūlına be-her ḥāl yakīn lāzımdur.

Rāh çünīn rev ki çünīn refteend

Bu yola böyle git ya‘nī yakīn ṭarīḳı ile git zīrā bu yola aşhāb-ı ḥaḳīḳat³³⁸ böyle gitmişlerdür lā-cerem kurb u vişāl (5) ü müşāhedededen behre-ver olmuşlardır.

718 Maḥrem-i Īn rāz ne-i zīnhār

Kār-ı Nizāmī be-Nizāmī güzār

Bu rāza maḥrem degil iseñ zīnhār Nizāmī’nün kār u ḥālını Nizāmī’ye ḳo zīrā benüm eş‘ārumda vāḳi‘ olan kelimāt meşāyeḥuñ ıstılāḥı ṭarīḳı üzredür eger senūñ andan behre vü naşībūñ yok ise zinhār anda ferāḡat ü i‘rāz eyle bu ma‘nā hem laṭīfdür bu rāza maḥrem degilsün zinhār Nizāmī’nün kār u ḥālını Nizāmī’ya ḳo ve ḥāmūş ol murād riyāzet ü mucāhedesiz ‘aşḳ-ı ilāhīnūñ (10) ḥuşūlı vü ‘aşḳsız der-gāh-ı aḥadiyyetūñ vuşūlı hergiz müyesser olmaduḡı iş‘ārdur. Der-beyān-ı ḥalvet-i seyyūm ve aḥvālī ki der-ān vāḳi‘ est.

719 Ḥāce yeki şeb be-temāşā-yı cins

Ḥāce bir gece rūḥānī cins ü metā‘uñ temāşāsı sebebi ile

Zed dü se dem bā-dü se ebnā-yı cins

Ebnā-yı cinsi ile iki üç dem urdı murād anlarla bir miḳdār muşāḥabat eyledi demekdür bu ḥalvetde zıkr olunan ebyān cemī‘ en kendünūñ ḥesb-i ḥālidür niteki bu ḥalvetūñ āḫırında (15) vāḳi‘ olan ebyātdan rūşen ü zāhirdür liken teşbīḥ ü isti‘āre ṭarīḳı ile zıkr olunmuşdur lā-cerem ma‘nā hem aña münāsib olmaḳ lāzımdur. Ḥāceden murād bunda kendüsidür cinsden murād bunda esrār u aḥvāl-ı ‘aşḳdur.

³³⁸ ḥaḳīḳat] S3: ṭarīḳat

720 Yâft şebi çün seher ârâste

H̱âce ki murâd kendüsidür seher gibi müzeyyen ü münevver bir şeb buldı.

H̱âstenîhâ be-du‘ â ẖâste

Ziyâde lâzım olan murâdâtı du‘ â ile Hakk ta‘ âlâ hazretünden istemiş tenbîhdür ki mübârek vaqti ğanîmet bulup fursâtı fevt eylemeyüp ehem-i (20) murâdlerinüñ³³⁹ huşulı içün du‘ âya meşğûl olmak lâzımdur. Beyit:

Nige-dâr fursat ki ‘âlem demîst

*Demî pîş-i dānā bih ez-‘âlemîst*³⁴⁰

Ârâste müzeyyen ma‘ nâsinadur

721 Meclisî efrûhte çün nev-bahâr

[92a] (1) Ol şebde nev-bahâr gibi müzeyyen ü münevver bir meclis var idi.

‘İşreti âsûdeter ez-rüzgâr

Ol meclisde rüzgârdan âsûderek bir ‘işret var idi ya‘ nî ol ‘işrete rüzgârdan bir zarar u elem irişmek havfı yok idi.

722 Âh-ı buhûr ez-nefes-i revzeneş

Ol meclisde olan buhûruñ âhı kendü revzeninüñ nefesinden

³³⁹ murâdlerinüñ] A ve S3: murâdâtüñ

³⁴⁰ “ Fırsatın değerini bil çünkü dünya bir demdir; bir dem bilen insanın karşısında bir dünyadan daha değerlidir.”

Şerh dih-i Yūsuf u pīrāheneş

Hażret-i Yūsuf'ın (5) ve anuñ pīrāheninüñ şerhini virici idi ya' nī hażret-i Yūsuf'a hażret-i Cibril getürdigi pīrāhenüñ rā' ihası cennet rā' ihası olduğı gibi ol meclisde olan rūḥānī rā' iha- i ṭayyibe ziyāde hoş-büy olduğı için gūyā cennet rā' ihasından idi revzen ü nefes ol buḥūruñ micmeri i' tibārı iledür. Buḥūrda bā' meftūḥdur.

723 Şehne-i şeb ḥūn-ı 'ases rīḥte

Şeb şehnesi 'asesüñ kanını dökmüş idi ya' nī ol şeb bir şeb idi ki 'işrete (10) mānī' olur aḡyārdan ḥālī idi.

Ber-şekereş perr-i meges bīḥte

Anuñ şekeri üzre megesüñ kanadı elenmiş idi ya' nī ol meclisde 'aşk-ı ilāhī esrārınuñ muşāḥabatına mānī' olur nā-maḥremden bir kimse yok idi.

724 Perde-şināsān be-nevā der-şigerf

Muḡanniler nevā vü terennümle ziyāde leṭāfet ü cūş u ḥurūşda idiler.

Perde-nişīnān be-vefā der-şigerf

Perde de oturıcılar 'azīm ü ziyāde vefāda idiler ya' nī ḥadden bīrūn vāfā-dār idiler. Perde-şināsāndan murād muṭrib ü (15) muḡannilerdür ve perde maḡāmı sāz ma' nāsınadur. Perde-nişīnāndan murād ol meclisde olanlardur ki cemī' en ḥa' aşdandur perde-i şānī ma' rūfdur.

725 Pā-yı Süheyl ez-ser-i naṭ' -ı edīm

Edīmden olmuş naṭ' uñ başından Süheylüñ ayağı.

La' l-fişān ber-ser-i dürr-i yetīm

Dürr-i yetīmüñ başı üzre la' l nişār idi idi ya' nī Süheyl yıldızı ki cihānda la' l u 'aḡīḡ andan reng-peṣīr olur gūyā ol dürr-i yetīmle muraşşa' ü müzeyyen naṭ' uñ üzreine la' l nişār eyledi

bu beyit ve bunun emsālī ebyāt ki bunda (20) vāqī‘ olmuşdur iddi‘ ā tarīkıdır egerçi hāzret-i Şeyhün murādı kendünün rūhānī hasb-i hālün şerefini beyāndur.

726 Şem‘ -i ciger çün ciger-i şem‘ sūht

Benüm şem‘ gibi âteşnāk cigerim şevk ü sūz sebebinden şem‘ ün [92a] (1) cigeri gib yandı şem‘ ün cigerinden murād fītilidür.

Âteş-i dil çün dil-i âteş fūrūht

Gönlümün âteşi âteşün dil ü derūnı gibi şu‘ lelendi murād qalbi ‘ aşq u şevk âteşi ile memlū vü pür idügün iş‘ ārdur. Dil âteş-i derūn âteş ma‘ nāsınadır.

727 Der-ṭabaḳ-ı micmer-i meclis-fūrūz

Meclisi rūşen u mu‘ atṭar idici micmerün ṭabaḳında

‘ Ūd u şeker sâz u şeker ‘ ūd-sūz

‘ Ūd şekerle terkib olunmuş idi ve şeker (5) ‘ ūd-suz idi ya‘ nī ol micmerde olan ‘ ūd ‘ ūd mülebbes idi lâ-cerem ‘ ūd vāsītāsıyla şeker hem ‘ ūd gibi hoş-būy olmuşdı. Ṭabaḳ-ı micmerden murād ‘ ūd micmerde yanarken micmerün altında olan zarfıdır bunlardan murād rūhānī hālātdur.

728 Şiše zi- güllāb-ı şeker mi-fişānd

Şiše güllābdan şeker şaçardı ya‘ nī şem‘ ün pertevi evvel meclisi tamām rūşen eylerdi.

Şem‘ be-destârçe zer mi-fişānd

Ol meclisde şem‘ destârçe ile zer şaçardı ya‘ nī (10) şem‘ ün pertevi ol meclisi tamām rūşen eylerdi.

729 Ez-pey-i nuḳlān-ı mey-i buse-ḥīz

Būseye şevḳ ü raġbet virici şarabuñ nuḳullarından ötüri.

Çeşm ü dehen şekker ü bādām-rīz

Ol meclisde olan maḥābībūñ çeşmi bādām u deheni şekker dökici ya‘nī nişār idici idi murād budur ki ehl-i meclis anlaruñ bādām gibi çeşmlerinden ve şekker gibi şīrīn ü lezīz kelimātından mütelezziẓ ü mütemetti‘ olurlardı çeşmleri bādāma müşābih olduĝı için bādām-rīz diyindi vü (15) sözleri şīrīn olduĝı için dehenleri şekker-rīz diyindi. Bādām çeşm ü şekker dehen i‘tibārı iledür.

730 Şekker ü bādām be-hem nükte-sāz

Şekker ü bādām biribirilerine nükte düzici vü şīrīn muşāḥabat idici idi ya‘nī ol meclisde bādām u şekker var idi niteki ‘ādetdür aşḥāb-ı devletüñ meclislerinde olur.

Zühre vü Mirriḥ be-hem ‘aşḳ-bāz

Zühre vü Mirriḥ biribiri ile ‘aşḳ-bāz idi gūyā ol nūrānī gülzārda olan rūḥānī meclis ḥadden ziyāde ‘ālī vü şerīf (20) olduĝı için Mirriḥ neḥs ü zühre sa‘d iken anda cem‘ oldılar lā-cerem ol zībā meclisde Mirriḥ’üñ nüḥüseti sa‘ādete mütebeddil oldu ve ikisünüñ mā-beyninde zıddiyyet var iken biribiriyle ‘aşḳ-bāz oldılar.[93a] (1)

731 Va‘de be-dervāze-i gūş āmede

Va‘de gūş dervāzesine gelmiş idi ya‘nī cānānuñ luṭf u kerem ḥuşuşunda vāḳi‘ olan ḥayāt-baḥş va‘delerini ‘uşşāḳuñ ḳulaĝı istimā‘ eylemişti

Ḥande be-deryūze-i nūş āmede

Ḥande nūş deryūzesine gelmiş ya‘nī ‘uşşāḳ cānānuñ rızāsını şi‘r ḥandesi vesīle idüp cānāndan buse almak isterlerdi (5) deryūze su‘āl ma‘nāsınadır ve nūşdan murād şekkerin busedür. Beyit:

Der-behā-yi buseyi cānı taleb

*Mi-künend in dil-sitānān el-ġiyās*³⁴¹

732 Nāfe-i rūbeh çü pelengī be-zīr

Rūbāhuñ nāfesi pelngī gibi cānānuñ altında idi ya‘ nī anda düşenmiş idi pelengiden murād bunda peleng nakışlu besāt olmak ensebdür.

Nāfe-i āhū şüde zencīr-i şīr

Āhūnuñ nāfesi şīrūñ zencīri olmuşdı ya‘ nī şīr gibi kavī vü dilir ‘āşıklar ol meclisde olan maḥbūbuñ zincirveş (10) zūlfüne giriftār olmuş idiler nāfe ki rūbāhuñ iki ard ayağınun arasında vāki‘ olan yumşak yeridür nāfeye nisbet ḥūb vāki‘ olmuşdur.

733 Yār girībān-keş ü dāmen-keşān

Yār anda simden sefid sīnesini güşāde idici vü ‘arz-ı cemāl idüp nāz u şīve ile şalıncı idi.

Āstī ez-raḫş çü cevāhir-feşān

Yāruñ āstini raḫş sebebinden cevāhir nişār idici gūyā ki anuñ āstini cevāhirle muraşşa‘ idi ki raḫş eylerken andan dökilverdi.

734 Şem‘ çü sāķī ḫadeḫ-i mey (15) be-dest

Şem‘ elinde mey ḫadeḫi olan sāķī gibi

Ṭeşt-i mey-ālūde vü pervāne mest

Ṭeşt şarāba bulaşmış ve pervāne mest idi şem‘ ũñ sāķī gibi olması andan şādır olan pertevi i‘ tibārı iledür. Ṭeşt ki legen ma‘ nāsınadur andan murād şem‘ dāndur. Şem‘ den murād yārdur

³⁴¹ “ Bir öpücük karşılığında, sevgililer can istiyorlar yardım istiyorum.”

ki andan rūḥānī ḥālāt şādır olur pervāneden murād ‘āşıḳdur ki ol meclisde vāḳi‘ olan ‘acīb ü laṭif ḥālātdan mest idi.

735 Ḥ‘āb çü pervāne per endāhte

Ḥ‘āb pervāne gibi kanadını atmış ya‘ nī ol (20) meclisde olanlardan ḥ‘āb ref‘ olup cemī‘ isi bīdār idi.

Şem‘ be-şükrāne ser endāhte

Şem‘ ol şükrāneye başını fedā eylemiş murād vaşf olunan meclisüñ ehline şevḳüñ keşreti sebebinden [93b] (1) ḥ‘āb gelmeyüp şem‘ hem ber-ḳarār üzre sūzān olduḡın beyāndur. Şem‘ üñ ser fedā eylemedinden murād gāh gāh fitilüñ ucı ḳaṭ‘ olunduḡıdır.

736 Perdegī-i Zühre der-ān perde çüst

Perdegi gibi olan Züher ol perde de çüst ü fevri

Nağme şikeste be-edāy-ı dūrüst

Dūrüst ü rāst edā ile nağme vü terennüm eylemiş idi bu ḥālet hem iddi‘ ā ṭarīḳi iledür ki (5) gūyā Zühre ki muṭribe-i felekdür anda ḥāzır olup nağme vü terennüm eyledi. Perdegi zen ma‘ nāsınadur. Nağme şikeste nağme terennüm eylemiş ma‘ nāsınadur isti‘ māl ṭarīḳi ile.

737 Ḥ‘āb rubāyende dimāḡ ez-dimāḡ

Dimāḡ dimāḡdan ḥ‘ābı ḳapıcı idi ya‘ nī ehl-i meclisüñ şevḳ ü zevḳı ḥadden bīrūn olup biribiriyle muşāḥabata meşḡul olduklarından anda hīç kimseye ḥ‘āb gelmezdi.

Nūr sitānende çerāḡ ez-çerāḡ

Çerāḡ çerāḡ dan nūr alıcı idi ya‘ nī ol meclisde çerāḡ bisyār idi.

738 Ānçi be-şad (10) ‘ömr kesi yāfte

Ol nesneyi ki bir kimse yüz ‘ömürde bulmuş.

Hem-nefesi der-nefesi yāfte

Bir hem-nefes anı bir nefesde bulmuş ya‘nī bir kimse bisyār riyāzet ü mucāhede ile Һuşūlı mümkün olan hālāta ol meclisde bir nefesde vuşūl bulmuş idi.

739 Nezl firistende zamān tā-zamān

Dil be-dil ü ten be-ten ü cān be-cān

Zamān tā-zamān gönlül göñüle ten tene cān cāna rūḥānī nūzl gönderici idi ya‘nī ol meclisde ‘uşşāk dem-be-dem maḥābībden re‘āyet ü ḥüsn-i iltifāt görürlerdi.

740 Güftī ez-ān (15) ḥücre ki perdāhtend

Raḥt-ı ‘adem der-‘adem endāhtend

Ol ḥücrenden ki tertib ü tezyīn eylediler dir idik ki ‘adem esbābını ‘ademe atdılar ya‘nī ol şevḳ ü zevḳ ü surūrla memlū olan meclis bir ḥānede vāḳi‘ olmuş idi ol ḥāne ancılayın müzeyyen idi ki gūyā aña hergiz fenā tārı olmazdı.

741 Mürğ-i ṭarab nāme be-per bāz-best

Şevḳ ü ṭarab mürği nāmeyi ḳanadına baḡladı.

Heft-per-i mürğ-ı Şüreyyā şikest

Şevḳ ü ṭarab Şüreyyā mürğünün yedi ḳanadını şıdı ya‘nī ol meclisde olan (20) şevḳ ü zevḳ ü ṭarabun hālātı tā-Şüreyyāya irişmişdi gūyā Şüreyyā anun ḥacāletinden şikeste vü perişān olmuşdı. Mürğ-i ṭarab Şüreyyā münāsebeti ile zıkr olunduḡına sebep budur ki Şüreyyā’nun menzili Şūr burcudur [94a] (1) ve Şūr Zühre’nün ḥānesidür ve Zühre muṭrebe-i feleksür ve Şüreyyā ki Ūlker ma‘nāsınadur ba‘zı kimse anı altı yıldızdır dimişdür ve ba‘zı kimse yedi

yıldızdur bu kavlı şahih idügi bu beytün mışrâ‘-i şânîsinden hem ziyâde rûşen ü zâhirdür murâd ol meclisde olan şevk ü zevk ü tarab Zühre’nün şevk ü zevk ü tarabından ziyâde idügün iş‘ ârdur mışrâ‘-i evvelde tarab murgâ (5) vü mışrâ‘-i şânide Şüreyyâ mürge teşbih olunmuşdur.

742 Âteş-i mürğ-i seher ez- bâb-zen

Seher mürğünün âteşi bâb-zenden ya‘ nî demur şişden

Ber-ciger-i hoş-nemekân âb-zen

Hoş-nemeklerün cigerine âb urıcı idi ya‘ nî ol meclis için tedârik olunup demür şişe sancılan mürğün âteşde kebab olunurken andan zühür iden nâleden anda hâzır olan laţif tab‘ lüler hâlet ü zevk hâşil olurdu. Bâb-zen demür şiş ma‘ nâsinadur.

743 Murğ girân-h‘âbter (10) ez-şubhğâh

Murğ şubhğâhdan girân-h‘âbrek idi ya‘ nî anuñ h‘âbı şabâh vâktinde olan h‘âbdan şâkîl ü şîrîn idi ol sebebden ötmege kâdir olmadı murâd ol meclisde vâkı‘ olan şevk ü neşâtuñ keşretinden murğ-ı seher dağı lezzet-pezîr olduğundan şîrîn h‘âbe müstağrak olmuşdı ol cihetden h‘âbdan bîdâr olup sa‘ ir evkâtda ötdügi gibi ötmege kâdir olmadı demekdür.

Pâ-yi felek besteter ez-dest-i mâh

Felegün ayağı mâhuñ elinden (15) bağlanmışrek idi ya‘ nî ol meclisde olan cānānuñ nāz u şîvesinüñ melâhetinden ü hüsn ü cemālünün tarâvet ü leţâfetinden ser-geşte felek heyran olup devr ü hareketden kâlmış idi.

744 Halka-i der-perde-i bigānegān

Ol ‘ işret-hāne bābunuñ halkası ecnebilere perde idi ya‘ nî ecnebilere ol ‘ işret-hāneye dağıl olmağa imkân yok idi.

Zülf-i perî halka-i dîvānegān

Perînün zülfi dîvānelerün halkası olmuşdı ya‘nî mecānîn-i sevdâ zencire muqayyed oldukları (20) gibi ol meclisde olan ‘uşşâk ol perî-rûy maḥbûbuñ zencirveş zülfüne muqayyed eylediler.

745 Der-ḥam-i ān halka-i dil müşterî

Ol halkanuñ ḥaminde müşterînün göñli

Tengter ez-halka-i engüşterî

[94b] (1) Engüşterînün halkasından tengrek idi ya‘nî egerçi ‘âşıkuñ göñli cānānuñ zülfi halkasınun ḥamine vuşul buldı liken anda devām üzre qarār müyesser olur mı deyüz ve ol havfinden ‘âşıkuñ göñli ziyāde muẓtārib ü bî-qarār idi. Müşterîden murād ‘âşıkdur. Engüşterî ḥātem ma‘nāsınadır.

746 Tā-Ḥuten āvürde perî-zādegān

Hemçü perî ber-dil-i üftādegān

Perî-zādeler ‘uşşākuñ göñli (5) üzre hücüm getürmiş idiler üftādelerün göñli üzre perî hücüm getürdüğü gibi ya‘nî cin maşrū‘ un üzerine hücüm idüp aña muqayyed olduğu gibi ol ‘ālî meclisün maḥābîbi ‘âşıqlaruñ qalplerine tesliye virmele muqayyed idiler. Perîden murād bunda cindür perî-zādegān murād bunda maḥābîbdür. Üftādegāndan murād cin sebebi ile bî-‘aql u bî-ḥaber olan kimselerdür ki ḥükemā anlara maşrū‘ dir.

747 Ber-reh-i dil şāḥ-ı semen kāşte

Perî-zādeler ‘uşşākuñ gönüllerinün yolu üzre semen budağını (10) ekmişler ya‘nî dikmişler ya‘nî zahmet ü elem viren ḥālâtı ‘âşıqlaruñ gönüllerinden ref‘ eylemişler

Hār be-nūk-i müje ber-dāšte

Kirpiklerün ucı ile hārı ref' eylemişler ya' nî hūsn-i iltifāt u re' āyet sebebi ile 'āşıklarından ğam u eleme izāle yelemişler.

748 Meyve-i dil ney-şeker-i ḥaddeşān

Anlaruñ ney-şeker gibi şīrīn 'izārı 'āşıklarunñ göñli meyvesi idi ya' nî ol meclisde olan 'uşşākuñ meyl ü raġbeti vü nazar u iltifātı hemān anlaruñ 'ārızına idi

Gül-bün-i cān nārven-i ḳaddiṣān

(15) Anlaruñ nārven gibi mevzūn ḳaddi cān gül-büni idi ya' nî anlaruñ mevzūn ḳāmetlerinüñ 'aks ü müḥbbeti 'uşşāk cānlarınuñ içinde ziyāde muḥkem idiler.

749 Funduḳa-i şekker ü bādām-ı şeng

Anlaruñ şeker gibi şīrīn lebleri vü nāz u şīve idici çeşmleri var idi.

Sebz ḥaṭṭ ez-peste-i 'annāb reng

Anlaruñ 'annāb renklü pesteden tāze ḥaṭṭı var idi murād ol meclisde olan maḥābībünñ hūsn ü leṭāfetini beyāndur. Funduḳadan-dan murād leb ü pesteden murād dehendür. Peste fıstık ma' nāsınadır.

750 Der-ḥaṭṭ-ı şeb (20) sāḥte siḥr-i ḥalāl

Siyāh ḥaṭṭuñ içinde siḥr-i ḥalāl düzmüş ya' nî işlemiş idi.

Bābilī-i ğamze vü Hindū-yı ḥāl

Anlaruñ saḥḥār ğamzesi vü siyāh ḥālī gūyā bunlar siḥirden ḥālī olmazlardı 'uşşākı [95a] (1) kendülerine meftūn eylemek için Bābilī sāḥir ü saḥḥār ma' nāsına isti' māl olunur.

752 Her nefes ez-ğamze vü hâl-ı çünân

Ancılayın ğamze vü hâldan

Geşt cihân Bâbil ü Hindûstân

Cihân Bâbil ü Hindûstân olmuşdı gūyâ anlaruñ saḥḥâr ğamzeleri sebebi ile cihân her nefes sāḥirlerle memlû olurdu vü Hindû'ya beñzer ḥâllarınuñ keşreti sebebi ile cihân merdüm-i (5) Hindûstân mişâl olurdu.

753 Çün nazārī çend pesendide reft

Çünkü bir kaç laṭif ü maḳbûl nazār vâḳi' oldu ya' nî çünki ' uşşâḳuñ çeşm ü nazarı ol meclisde olan maḥbûblara diḳḳat u ihtimâmla vâḳi' oldu.

Dil be-ziyâretgerī-i dîde reft

Göñül çeşmüñ ziyâretgerligine gitdi ya' nî çeşmüñ ol ḥâlını göñlüñ tamâm maḳbûlı oldu lâ-cerem göñül çeşme ta' zîm ü taḥsîn eyledi zîrâ çeşmüñ bu ḥuşûşda nazarı ' ayin-i nef' ü ziyâde ḥûb u laṭif idi. Beyit:(10)

Her kes ki dîd rû-yı tu bûsîd çeşm-i mâ

*Kârî ki kerd dîde-i mâ bî-başar ne-kerd*³⁴²

754 Ğamze zebân tîzter ez-ḥârḥâ

Vaşf u zîkr olunan dil-berlerüñ ğamzesinüñ ucu ḥârlardan keskinrek idi.

³⁴² “ senin yüzünü gören her kimse benim gözümü öptü; gözlerimin yaptığı iş akıllıca bir işti.

Ca' d girih-girter ez-kārḥā

Beyān olunan dil-berlerūn ca' d u zülfi kārlerden girih-girrek idi. İşlerūn beste vü mün' aqıd olduğundan ya' nī anlarūn ca' d u zülfi girihle memlū idi.

755 Şest kırışme çü kemān-dār şüd

O dil-berūn kırışmesi şesti çünki kemān tutıcı oldu

Tir ne-yendāḥte (15) ber-kār şüd

Tir atmamış iken ber-kār oldu ya' nī 'uşşāḳ ol dil-berlerūn şikārı oldılar. Anlardan bir iltifāt u nazar vāḳi' olmadın bunda kırışme şeste teşbīḥ olunmuşdur ki kemān-dāra nisbet ḥüb vāḳi' olmuşdur. Ber-kār şüd te 'şir edici oldu ma' nāsınadır.

756 Bād-ı Mesīḥ ez-nefes-i dil demīd

Gönlūn nefesinden mürde-i iḥyā idici bād-ı Mesīḥ zāhir oldu ya' nī ol dil-berlerūn ḥazret-i 'İsā'nun nefesi gibi ḥayāt-baḥş nefeslerinden mürde meşābesinde olan 'uşşāḳa ḥayāt (20) irişdi.

Āb-ı ḥayāt ez-dehen-i gül çekīd

Gülūn dehānından āb-ı ḥayāt tamladı ya' nī gül anlarūn nefesi sebebi ile bir ḥālete vuşul buldı ki andan āb-ı ḥayāt müşābih ba' zı ḥālet zāhir oldu.[95b] (1)

757 Gül çü semen ġāliye ber-gūş dāşt

Gül semen gibi kulağı üzre ġāliye tutardı ya' nī ol gülzāruḥ semeni gül gibi ḥoş-būy idi.

Meh çü felek ġāşiye ber-dūş dāşt

Māh felek gibi omuzı üzre ġāşiye tutardı ya' nī ol gülzārda māh u felek ol dil-berlere ḥidmet idici idiler.

758 Çün ruḥ u leb şekker-i bādām riḥt

Çünkü anların ruḥ u lebi şekerle ta‘biye olunmuş (5) idi bādām dökdi ya‘nī çünkü ki anda hazır olan ‘uşşāk ol dil-berlerin ruḥ u lebine nazar eylemekden zevk-pezîr ü mütelezziz oldılar.

Gül be-ḥimāyet be-şeker der-gürîht

Gül ḥimāyet ümidi ile şekerle firār u ilticā eyledi ya‘nī gül hacāletinden kendüsini şekerle ta‘biye vü terbiye idüp nā-çiz eyledi.

759 Her nazārī cān-ı cihānī şüde

Her bir nazar cihān ḥalkının cānı olmuş idi ya‘nī ol dil-berün ‘uşşākına olan her bir nazar rûḥ-baḥş idi.

Her müje büt-ḥāne-i cānī şüde

Anların her müjesi bir cānın büt-ḥānesi olmuşdı (10) ya‘nī anların her bir müjesine ‘uşşākdan bir ‘āşıkun cānı giriftār olmuşdı murād ol dil-berün ‘uşşākının keşretini beyāndur. Cānının yāsı vahdet içündür.

760 Zülf siyeh ber-ruḥ-ı sîm-i sefid

Ol dil-berün siyāh zülfi sefid sîme müşābih ‘izārı üzre

Müşk-fişān ber-varāk-ı müşk-bîd

Müşk-bîdün barākı üzre müşk nişār idici idi ya‘nī müşk gibi siyāh u hoş-büy zülfleri müşk-bîd gibi latîf ruḥ u ‘izârları üzre (15) vāqî‘ olmuş idi.

761 Ğabğab-ı sîmîn ki kemer best ez-âb

Anların sîm gibi sefid u latîf ğabğabi ki güyâ âbdan kemer bağladı.

Ḳavs-ı ḳuzaḥ şüd zi-tef-i âfitâb

Âftâbuñ tef ü pertevinden gūyâ ḳavs-ı ḳuzaḥ oldı âfitâbdan murâd ol maḥâbibüñ yüzidür ve ğabġabı ki âb u ḥaṭ-ı sebzi ki sebze meşâbesindedür gūyâ yüzünüñ pertevinden ol iki ḥâletden ḳavs-ı ḳuzaḥ mişâl bir ḥâlet vâķi' oldı.

762 Zülf-i Birâhîm ü ruḥ âteşgereş

Anlaruñ zülfi gūyâ ḥazret-i İbrâhîm idi ve ruḥı anuñ âteşgeri idi (20) ya' nî aña âteş meşâbesinde idi. Ḥazret-i İbrâhîm 'lâ nebiyyinâ ve 'aleyhi's- şalâtü ve's-selâm Nemrûd la' inle vâķi' olan kışşasına işâretdür ki Nemrûd'un âteşi ḥazret-i İbrâhîme te'sîr ü zarar eylemediği [96] (1) gibi anlaruñ âteş ü gül gibi rengin ruḥsârlarından zülflerine zarar u ziyân irişmezdi.

Çeşm Simâ' il ü müje ḥancereş

Anlaruñ çeşmi gūyâ ḥazret-i İsmâ' il idi vü müjesi anuñ ḥanceri idi lâ-cerem bıçaķ anuñ boġazını ḳaṭ' eylemediği gibi anlaruñ çeşmine müjelerinden zarar irişmezdi. Ḥancer cîm-i 'Arabî ile bıçaķ ma'nâsınadır ki 'Arebî'dür. Ḥazret-i Şeyḥ ḳaddesallâhu ta'âlâ sırrehü'l-'azîz (5) fenn-i şî'irde kendünüñ kemâl-i ḳudretini izḥâr eylemek içün bu vechle laṭîf ü rengin ḥayâlât u teşbihât u isti'ârât u zürüb-ı emşâl ihtiyâr idüp kendünüñ siḥirveş eş'ârında zıkr eylemiştir.

763 Zülf ez-ân deste-i reyḥân şüde

Ol sebebdan zülf reyḥân destesi olmuşdı ol maḥâbibüñ rengin ruḥsârı sürḥ olduğu i'tibârla âteşe teşbih olundu ve zülfi deste-i reyḥâna teşbih olunmuşdur.

Ḥancer ez-în nergis ḥandân şüde

Bu sebebdan ḥancer (10) nergis-i ḥandân olmuşdı ḥulâşa-i kelâm budur ki anlaruñ zülfi ḥazret-i İbrâhîm meşâbesinde olduğu içün âteş-mişâl ruḥsârdan aña zarar irişmedi ḥazret-i İbrâhîme âteşden zarar irişmediği gibi belki zülf-i maḥâbib reyḥân destesi mişâl ḳaldı ve anlaruñ çeşmi ḥazret-i İsmâ' il meşâbesinde olduğu içün ḥancer gibi olan müjeden çeşme zarar irişmedi ḥancerden ḥazret-i İsmâ' ile zarar irişmediği gibi belki çeşm güşâde nergis

gibi(15) hālî üzre kaldı zülf hâzret-i İbrâhîme ve reyhân destesine vü ruh âteşe vü çeşm hâzret-i İsmâ'îl'e vü açılmış nergise vü müje ki kirpik ma'nâsınadır hancere teşbîh olunmuşdur bu beytün mısrâ'-i evveli ile beyit-i sâbıkuñ evvel mısrâ'-ına vü mısrâ'-i şânîsi ile beyit-i sâbıkuñ mısrâ'-i şânîsine işâret olunur.

764 Bûse çü mey mâyeye efkendegi

Ol maḥābîbüñ şekerin bûsesi şarâb gibi efkendeligün mâyesi idi ya' nî şarâb nûş iden kimse mest ü bî-^ç aql olduğı gibi anlaruñ şîrîn (20) bûsesi ^ç uşşâkı ancılayın mest ü bî-^ç aql eylemiş idi.

Leb çü Mesîḥâ sebab-i zindegi

[96b] (1) Anlaruñ lebi Mesîḥâ gibi sebab-i ḥayât idi ya' nî hâzret-i ^ç İsâ'nuñ nefesi mürde-i iḥyâ eyledüğü gibi anlaruñ lebi hemçinân mürde meşâbesinde olan ^ç uşşâkı zinde eylemiş idi.

765 Hûy çü be-gül kaçre-i nesrîn şüde

Anlaruñ ^ç izârında ^ç arak gülde olan nesrîn kaçresi gibi olmuş idi ya' nî anlaruñ gül gibi rengîn ü laṭîf ^ç izâr u ruḥsârında olan ^ç arak gül üzre olan nesrîn gibi sefid kaçrelere beñzer idi ki ḥüsne andan külli leṭâfet ḥâşil olur bu hem ma' nâdur anlaruñ (5) gül gibi rengîn ^ç izârında ^ç arak kaçre-i nesrîn gibi olmuş idi.

Hîrmen-i meh hûşe-i Pervîn şüde

Māhuñ ḥarmanı Pervîn hûşesi gibi olmuş idi ya' nî anlaruñ ^ç izârı mäh gibi idi ve anuñ üzre vâḳî^ç olan ^ç arak kaçreleri Pervîn gibi idi ki māhuñ Pervîne ittîşâlî ḥod leṭâfetden ḥālî degildür anlaruñ ^ç izârı ḥarman māha ve anda olan ^ç araklar Pervîne teşbîh olunmuşdur hûy vāv-ı resmî ile ^ç arak ma' nâsınadır çü kaçre-i nesrîn şüde taḳdîrindedür.

766 Bâz şüde gû-yi girîbân-ı (10) hûr

Hûruñ toğ gibi müdevver giribânı açılmış idi³⁴³ ya‘nî anlaruñ sînesi leţâfetde gûyâ hûruñ sînesi gibi idi.

Hatt-ı seher yâfte tuğrâ-yı nûr

Gûyâ hatt-ı seher nûr tuğrâsını bulmuş idi ya‘nî âfitâbdan seher rûşen ü nûrânî olduğı gibi gûyâ anlaruñ sînesinden seher ancılayın rûşen ü münevver olmuşdı. Sine-i hûbân-ı meclis bunda âfitâba teşbih olunmuşdur.

767 Cân-ı havâşşân-ı u dil-i ‘âmiyân

Ol bezmde havâşşuñ cânı vü ‘avâmuñ göñli

Şîfet z-ân nûr çü ser-sâmiyân

Ol nûrdan âşüfte vü divâne olmuşdı ser-sâmîler gibi murâd vaşf olunan hûblaruñ âfitâb-ı rahşân gibi dürr-efşân u enver sînelerinüñ leţâfetini beyândur ki havâşş u ‘avâm anuñ (15) âşüfte vü hayrânıdır.

768 Ğamze münâdî ki dehân beste bûd

Ol meclis halkınuñ ğamzesi nidâ idici idi zîrâ anlaruñ dehânı hāmûş idi

Çeşm suhan-gû ki zebân beste bûd

Anda söz söyleyici hemân çeşm idi zîrâ anlaruñ zebânı bağlanmış idi murâd ol meclis halkınuñ hûsn-i edebini vü laţif ‘âdetini (20) beyândur ki ol meclis mülûk u selâtinüñ meclesi gibi idi.

³⁴³ idi: A:-

769 Mey çü gül ârâyiş-i iklîm şüd

Mey ol meclisde gül gibi iklîmüñ ârâyiş ü zîneti oldı ya' nî gül cihānuñ zîb ü zîneti olduğı [97a] (1) gibi ol bezm-i meyden zîb ü zînet hâşil olmuşdı murād ol bezm esrār u 'aşk-ı ilāhiyeye mütā' allık olan kelimāt u muşāḥabatdan tamām zînet ü leṭāfet bulduğun beyāndur.

Cām çü nergis ze-zer ü sîm şüd

Ol bezmde cām u ḳadeḥ nergis gibi zer ü sîmden oldı ya' nî ol bezmde olan cām u ḳadeḥlerüñ ba' zısı zerden ü ba' zısı sîmden idi³⁴⁴ nergisüñ zer ü sîmden (5) olması derûnı şārı vü yaprakları aḳ olduğı i' tibārladur ve nergisden murād zerrîn ḳadeḥ dedikleri çiçekdür.

770 'Aḳl der-ân dā'ire ser-mest mând

'Āḳibet ez-şabr tühî-dest mând

'Aḳl-ı ma' āş ki 'aşk-ı ilāhiden bî-behre vü esrār-ı 'aşḳdan bî-ḥaber idi ol dā'irede ser-mest ü ḥayrân ḳaldı ya' nî 'aḳl-ı ma' āşuñ şabr u ṭāḳatı ḳalmayup bi'z-żarūra 'aşḳa ṭālib ü tābi' oldı.

771 Der-dehen ez-ḥande ki rāhî (10) ne-būd

Ḥande sebebinden ki dehene bir yol yok idi ya' nî ol bezm ehli ziyāde zevḳ ü surūrda oldukları içün dā'im ḥandeden ḥālî olmazlardı.

Ṭāḳat-rā ṭāḳat-ı āhî ne-būd

Ṭāḳata bir āh ṭāḳatı yok idi ya' nî ol bezmde ğam u ğuşsa vü elem ü ıztırābdan bir nesne yok idi.

³⁴⁴ idi] A: -

772 Şabır besî zîr nevâ teng dâşt

Ol bezm de nevānuñ zîri şabır ziyāde teng tıtdı ya‘nî ol bezm de olan nevā vü terennümüñ letāfetinden şabır bî-şabır olup (15) tākātı kalmadı.

Fitne sereş zîr-i dü âheng dâşt

Fitne anuñ başını iki âhengüñ altında tıtdı ya‘nî şabr ol iki âhengüñ zebûn u mağlûbı olup lâ-cerem hergiz tedârike kâdir olmayup tākātı tāk oldu mışrâ‘-i evvelde olan zîrden murād bemüñ muqābili olan zîrdür ki zîr ü bem derler nevā ‘ilm-i mûsikîde bir maqāmuñ ismidür mışrâ‘-i şānîde olan zîr taht ma‘nāsınadur be-Türkî alt dü âhengden murād zîr ü bemüñ huşuşunda olan âhenglerdür. Âabır-râ taqdîrindedür (20) nevāya nisbet zîr ü âheng hûb vāki‘ olmuşdur.

773 Yäfte der-nağme-i Dāvūd sâz

Kışsa-i Maḥmūd u ḥadîş-i Ayâz

Ḥazret-i Dāvūd’uñ nağmasında sultān Maḥmūd’uñ kışsası vü Ayâz’uñ sūzi sâz u tertîb bulmuşdı [97b] (1) ya‘nî vaşf olunan bezmde Dāvūd peygamber âvâzlu ‘lâ-nebiyyinâ ve ‘aleyhi’ş-şalâtü ve’s-selām muğannîleruñ ḥayât-baḥş terennümlerinden anda olan maḥābîb ü ‘uşşâkuñ mâ-beyninde ittiḥād-ı rûḥānî ḥâşil olmuşdı. Sultān Maḥmūd u Ayâz mâ-beyninde vāki‘ olan ittiḥād-ı rûḥānî gibi bu sebebden dimişlerdir ki ḥaḳîkatde her ‘âşîḳ ma‘şûḳ ve her ma‘şûḳ ‘âşîḳdur. Beyit:

‘Aşîḳān her çend muştâḳ-ı cemāl-i dil-berend (5)

Dil-berān ber-‘âşîḳān ez-‘âşîḳān ‘âşîḳterend³⁴⁵

Ve ḥāce Ḥāfız rahmetullahi ‘aleyh dimişdür. Beyit:

‘Aşîḳ ki şüd ki yār be-ḥāleş nazar ne-kerd

Ey ḥāce derd nîst vegerne ṭabîb hest³⁴⁶

³⁴⁵ “Aşıklar her ne kadar sevgilinin güzelliğine hevesli olsalar da sevilenler sevenlere, sevenlerin sevdiklerine hevesli olduğundan daha heveslidirler.”

³⁴⁶ “Kim aşık oldu da sevgili ona nazar eylemedi; ey hoca derd (aşk derdi) yok yoksa tabib var.”

774 Şi‘r-i Nizāmī şeker-efşân şüde

Ol bezmde Nizāmī’nün şirîn şi‘ri şeker nişār idici olmuş idi.

Vird-i ğazālān-ı gazel-ḥ̣ān şüde

Lā-cerem ğazel-ḥ̣ān ğazāllerūn virdi olmuşdı murād şeyḥ Nizāmī hazreti ḳaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘aziz kendünün eş‘arı ziyāde rengin ü şirîn idügün iş‘ardur. Ğazālāndan murād maḥābībdür.

(10) Ḥalvet-i çehārum der-beyān-ı müyesser şüden-i ḳurb u vişāl u müşāhede-i cemāl-i zū’l-celāl ta‘ālā şa’nühü

775 ‘Ömür ber-ān ferş-i ezel yāfte

Ol meclisde olanlar ol ferş üzre ‘ömür-i ezel ü bâḳī ḥayāt bulmuş idi.

Ānçi şüde bâz bedel yāfte

Ol nesne ki gitmiş idi yine anuñ bedelini bulmuş idi ya‘nī guzer iden ‘ömr-i ‘azizūñ bedel ü ‘avezine ol meclisde olanlar vuşul bulmuş idi murād ehl-i meclis anda zuhūr bulan esrār-ı sübhānī vü ma‘ārif-i şamedānī sebebi ile ‘ömr-i bâḳī vü ḥayāt-ı cāvidāniye vuşul bulduğun (15) beyāndur ferşün ezele muzāf olmaması ulā idügi zāhirdür.

776 Dide der-ān secde teḥayyāt-ḥ̣ān

Dide ol secdede taḥiyyāt okuyucu idi murād budur ki ol meclis ehli ziyāde şevḳ ü zevḳlerinden tā‘at u ‘ibādetde tamām ḥuşū‘ ü ḥuzū‘ la idiler.

Güş der-ân nāme taḥiyyet resān

Ol nāmede³⁴⁷ gūşe taḥiyyet irişici idi ya‘nī ehl-i meclis ‘ālem-i ilāhiden irişen taḥiyyeti istimā‘ eylerlerdi anlara ḳurb u vişāl-i ilāhī müyesser olduğı için

777 Teng-dil ez-ḥande-i Türkān şeker

Ol meclis maḥbūblarnuñ ḥandesinden (20) şeker teng-dil idi zīrā anlaruñ nemekīn ḥandesi şekerden hezār-bār şīrīn idi bu sebebdan anda şekere ḳadr u i‘tibār yok idi.

Sürmeter ez-çeşm-i ḡazālān nazar

Vaşf olunan [98a] (1) dil-berleruñ çeşm ü nazarı ḡazāllaruñ çeşminden sürmelürek idi zīrā ḡazāllaruñ çeşmi egerçi zātī meḳḥūldur liken ol āhū çeşm dil-berleruñ çeşmi bir vech meḳḥūl idi ki müşāhede iden kimse be-her ḥāl ‘āşīḳ olurdı. Beyit:

Çün çeşm-i tu dil mī-bered ez-gūşe-nişīnān

*Dünbāl-ı tu būden güneh ez-cānīb-i mā nīst*³⁴⁸

Türkān bunda maḥbūbān ma‘nāsınadır.

778 Türk-i (5) ḳaşab-pūş-i men āncā çü māh

Benüm ḳaşab-pūş maḥbūbum anda māh gibi

Kerde dilem-rā çü ḳaşab zaḥmgāh

Benüm gönlümi ḳaşan gibi zaḥm-nāk u mecrūḥ eylemiş idi ya‘nī meydānda süvārlaruñ baḥış ü imtiḥān maḥallinde vāḳi‘ olan ḳaşabü’s-sabaḳ zaḥmnāk u mecrūḥ olduğı gibi benüm gönlüm hem ol māhuñ müjgānundan zaḥm-nāk u mecrūḥ olmuşdı. Mısrā‘-i evvelde olan

³⁴⁷ nāmede] A: maḥalde

³⁴⁸ “ İnzivaya çekilenlerin gönüllerin senin gözün çalıyorsa; senin peşinde olmak normal bir şey bizim tarafımızdan bir suç yok.”

kaşabdan murād harīr kumāşdan olan cāmedür. Mısrā[‘] -i şānīde olan kaşabdan murād kaşabū[‘] s-sabağdur ki süvārlaruñ zaḥmunuñ (10) maḥallidür.

779 Meh ki be-şeb dest ber-efşānde būd

Māh ki gece ile rakş u semā[‘] eylemiş idi

Ān şebi tā-rūz der-ān mānde būd

Ol bir gece şabāḥa degün anda qalmışdı ya[‘] nī ol meclisde olan maḥābībe naẓar eylemekden māh ḥayrān olup seyr ü menāzil kaṭ[‘] indan fāriğ olmuşdı.

780 Nāvek-i ġamzeş çü sebükter şüdī

Anuñ nāveke müşābih ġamzesi çünki sebükter oluverdi ya[‘] nī çünki vaşf olunan maḥābīb [‘]uşşāka pey-ā-pey naẓar eylerdi.

Cān be-zemīn-būs berāber şüdī

(15) Cān ziyāde zevķünden tamām tevāzu[‘] izhār idüp zemīn-būs etmek sebebi ile zemīne ber-ā-ber olurdı ya[‘] nī anuñ naẓar u iltifātından [‘]uşşāk külli zevķ eylediklerinden bisyār tevāzu[‘] üzre olurlardı.

781 Şem[‘] zi-nūreş müje pür eşk būd

Cānānuñ nurundan şem[‘] uñ müjesi pür eşk idi gūyā şem[‘] hem aña [‘]aşık olup ziyāde girye eylerdi.

Çeşm-i çerāğ ābile ez-reşk būd

Çerāğ uñ çeşmi reşk ü ḥasedden ābile idi gūyā cānāna reşk ü ḥased eyledüğünden çerāğ uñ (20) çeşmine ābile [‘]arız olmuşdı. Ābile kabarcık ma[‘] nāsınadır.

782 Her sitemî k-û be-cefâ der-girift

Her bir sitemi ki cânân cefâ sebebi ile tutdı.

Dil be-teberrük be-vefâ der-girift

Göñül anı teberrük i' tibârı ile [98b] (1) vefâ ile tutdı ya' nî cânândan her zulm u cefâ ki baña irişdi göñlüm anı teberrüken laţîf ü vefâ meşâbesinde bulup cânândan kabûl eyledi.

783 Geh şüde ü sebze vü men cû-yı âb

Gâhî cânân sebze olmuşdı ve ben cû-yı âb olmuşdum ya' nî cânân gâhî ziyâde luţf u leţâfetle 'arz-ı cemâl eylerdi ve ben müşâhîde zevkünden bisyâr girye eylerdüm ve benüm ol hâletle giryân olduğumdan (5) cânân hândân u şâdân olurdı.

Geh şüde men gâzır u ü âfitâb

Gâhî ben gâzır olmuşdum ve o âfitâb olmuşdı ya' nî ben giryân oldukça cânân baña tesliye verirdi. Gâzır kaçşâr ma' nâsınadur be-Türki bezçerici.

784 Z'ân ruţab ân şeb ki berî dâstem

Ol ruţabdan ol gece ki bir ber tutdum ya' nî ol gece ki ol mâhuñ vişâlına vuşûl bulup anuñ lebünden bûse aldum.

Bî-ğaberem ger ħaberî dâstem

Bî-ğaberem eger bir ħaber tutdumsa ya' nî ol hâlden bî-ğaberim. Ber bunda nef' ma' nâsınadur (10) ki murâd bûsedür.

785 K 'ân meh-i nev kû kemer ez-nûr dâşt

Zirâ ol mâh-ı nev ki nûrdan kemer tutdı ya' nî anuñ kemeri nûrdan idi.

Māh-ı nev ez-şiftegān dūr dāşt

Māh-ı nevi dīvānelerden dūr tıtdı ya‘nī ‘aşk dīvānelerün cunūnı ol māh-ı nevden idi felekde olan māh-ı nevden degil idi egerçi her māh-ı nevde mecnūnlaruñ cunūnı ziyāde olur līken ol māh-ı nev felek māh-ı nevünün te‘şirātı maḥv eyledi zīrā mecnūn-ı ‘aşk sevdādan ḥāşıl olan cunūndan (15) beridür.

786 Şifte-i şifte-i ḥıṣ būd

Vaşf olunan dil-ber kendünün dīvānesinün dīvānesi idi ya‘nī ben aña ‘āşık olduğum gibi hemçinān o hem baña ‘āşık idi.

Rağbatī ez-men şad ez-ū bış būd

Benden aña bir rağbat var idi andan yüz ziyāde idi ya‘nī benim aña olan ‘aşk u muḥabbetinden anuñ baña olan ‘aşk u muḥabbeti nice mertebe ziyāde idi. Şad būd belki bış būd taḳdīrindedür.

787 Dil be-temennā ki çe būdī zi-rūz

Gönlüm temennī vü ārzūda idi ve dirdi (20) ki ne olaydı rūzdan

Ger şeb-i mā-rā ne-şüdī perde-sūz

Eger bizüm başımızuñ perdesi yanıcı olmayaydı ya‘nī rūzuñ zūhūrı sebebi ile şeb maḥv u mün‘adim olmayaydı ḥulāşa-i kelām budur ki [99a] (1) şebde ‘āşık cānānınuñ vişālı sebebi ile ziyāde zevk ü şafāda olduğu için şebün devām üzre bar-ḳarār olmasını ister.

788 Emşeb eger cüft-i selāmet şüdi

Bu gece eger selāmete cüft ü ḳarīn olaydı.

Hem-nefes-i şubh-ı kıyâmet şüdi

Kıyâmet şubhunun hem-nefesi olurdu ya' nî kıyâmetüñ şubhunda ki cemî' -i mevî hayât bulurlar ol şebde şubha müşâbih olurdu eger şeb-i (5) mezkûr bakâ üzre olaydı ol gece ki anuñ şubhunda kıyâmet zâhir olıserdür ol rûze cüft selâmet derler andan sonra şeb olmaduğı için eger selâmetüñ cüfti olaydı bu vechle ma' nâ hem laîfdür.

789 Rüşenî-i ân şeb-i çün âfitâb

Ol âfitâb gibi tâbân u rahşân şebüñ rüşenliğini

Cüyem bisyâr u ne-bînem be-h'âb

Egerçi çok isterim veliken düşümde dağı görmezüm zirâ zevâl-pezîr olmuş devlet ü sa' âdete tekrâr vuşul bulmak ziyâde sa' b u müşkildür.(10)

790 Cüz be-çünân şeb tarabem hoş ne-bûd

Ancılayın şebden gayrı baña laîf şevk ü tarab olmadı.

Tâ-şebî hoş kerde şebem hoş ne-bûd

Tâ ki cânân ol şebde beni vedâ' eylemiş ve benden dūr u cüdâ olmuşdur benüm şebüm hoş olmadı bu hem ma' nâdur baña şeb hoş u laîf olmadı ol şeb cânândan ferâk vâkı' olduğı için şeb-i hoş kerde ki vedâ' eylemiş ma' nâsınadur kerdenuñ fâ' il-i cânân olmağ üzre şerh olundu fâ' il-i çünân şeb olmağ (15) hem laîfdür ya' nî ancılayın şeb tâ ki benden dūr u cüdâ oldu şebde vâkı' olan müşâhiblerden birisi kalkup gitmek istese anda kalanlara şeb hoş dir. Mısrâ'

*Men ki reflem şebet hoş*³⁴⁹

791 Z'ân heme şeb yâ Rabb yâ Rabb künem

Ol şeb sebebinden dükeli gece du' â vü tezerrü' eyleyüm.

³⁴⁹ “ Ben gidiyorum geceniz hayırlı.”

Bu ki şebi çäre-i ân şeb künem

Ola ki bir gece ol şebe çäre eyleyim ya' nî ol şebe vuşûl bulam.

792 Rûz-ı sefid ân ne şeb-i dâc bûd

Ol şeb nûrâniyyeti i' tibârî ile sefid ü rûşen (20) rûz idi. Dâc u muzlim şeb degil idi.

Bûd şeb ammâ şeb-i mi' râc bûd

Hâkîkatı i' tibârî ile egerçi şeb idi ammâ qadr u şerefi i' tibârî ile şeb-i mi' râc idi ya' nî şeb-i mi' râc gibi [99b] (1) ziyâde şerîf idi. Şeb-i dâc leyl-i muzlim ma' nâsinadur.

793 Mâh ki ez-la' l-ı felek kân kened

Mâh ki felegüñ la' linden ma' den qazar ya' nî mâh ki nûru' l-kamer müstefâdun mine' ş-şems âfitâbdan rûşen olur.

Der-ğam-i ân şeb heme şeb cân kened

Ol şebüñ gaminde dükeli gece cân çekişür ya' nî ol şebe vuşûl bulmaduğı içün ziyâde ğam u ıztırâbdadur. La' lden murâd bunda âfitâbdur ki mâhuñ nûrı (5) andandur. Mâhuñ kân qazmasından murâd âfitâbuñ nûrundan nûr³⁵⁰ aḡz eyledügi i' tibârladur.

794 Rûz ki şeb düşmenîş mezhebest

Rûz ki şebe ' adâvet ü düşmenligi anuñ mezheb ü ' âdetidür.

Hem be-temennâ-yı çünîn yek şeb est

Rûz hem buncılayın bir şebüñ temennî vü ârzûsındadur ya' nî egerçi şebüñ düşmeni vü zıddıdır liken buncılayın bir şerîf şeb cân u dilden tâlîbdür.

³⁵⁰ nûr] S2:-

795 Men şüde fāriğ ki zi-rāh-ı seher

Ben fāriğ olmuşdum ki seher yolundan

Tiğ-zenān şubḥ der-āmed (10) zi-der

Şubḥ tiğ urarak ıapumdan içerü geldi ya'ni şubḥ zāhir oldu. Tiğdan murād āfitābuñ şu'ā' i olmak rüşendür.

796 Āteş-i ḥurşid zi-müjgān-i men

Āftābuñ āteşi benüm müjgānımdan

Āb revān kerde der-eyvān-ı men

Benüm eyvānımda āb revān eyledi yanī çünki āfitābuñ tulu'ını müşāhede eyledüm ol şerif şebūñ firākı sebebi ile giryān oldum. Ābdan murād eşkdür.

797 Ebr-i pür-āb āmede bāzī-künān

Ābla memlū vü pür seḥāb bāzī vü laṭife iderek gelmiş.

Cāme-i (15) ḥurşid nemāzī-künān

Āfitābuñ cāmesini nemāzī iderek. Cāme-i ḥurşidden murād şebdür. Seḥābuñ anı pāk eylemesi iddi'ā ıarıķı iledür. Nemāzī egerçi namāza mensūb ma' nāsınadur liken bunun gibi maḥallerde pāk ma' nāsına isti' māl olunur.

798 Ḥavza-i ān çeşme ki ḥurşid best

Ol çeşmenüñ ḥavzası ki ḥurşidi andan şū içmege men' eyledi ya'ni ḥurşid andan āb nüş eylemege kâdir olmadı.

Çün men ü tu çend sebū-rā şikest

Havza bencileyin ve sencileyin (20) bisyār kimsenüñ destisini şıdı ya‘ nī andan mahṛūm gitdi murād çeşmeye muttaşıl ve lūlenüñ altında vāki‘ olan mermer ü sengdür ki ḥayvānāt şu içmek için vez‘ olunmuşdur [100a] (1) çeşmeden murād maḥbūbdur ki murād cenāb-i Aḥadiyyet’dür. Havzeden murād Zāt’uñ tecelliyâtıdır ki ḥadden birün ṭālib ü sālīk andan behre-ver olmamışdur.

799 Cirm-i sitāre şüde ez-zerr-i nāb

Zerr-i ṭālī ber-varaḫ-ı āfitāb

Zerr-i nābdan olan sitārenüñ cirmi āfitābuñ varaḫ u rū-yi üzre zerr-i ṭālī olmuşdı āfitābdan murād rū-yı³⁵¹ cānāndur. Sitāreden murād cānānuñ yüzünde olan (5) ‘araḫ ḫaṭreleridür bu ḥālet hem teşbīḥ ṭarīḫī iledür zīrā bu ḥālet zenlerüñ yüzünde olur. Zerr-i nāb u zerr-i ṭālī ḥālīş altun ma‘ nāsınadur.

800 Şubḥ-ı girān ḥāb sebük-ḥīz şüd

Girān-ḥāb şubḥ ḥābdan sebük ü fevri ḫalkıcı oldı.

Deşne be-dest ez-pe-i ḥūn-rīz şüd

Elinde deşne ḫan dökmeḫden ötüri gitdi şubḥuñ girān-ḥāb olması şeb sebebiyle çok zamāndan soñra zāhir olduḡı i‘ tibārladur. Sebük-ḥīz olması şebüñ nihāyetinde fevri zāhir olduḡı i‘ tibārladur. Deşne (10) ki ḥancer ma‘ nāsınadur murād āfitābuñ şu‘ā‘ıdır şubḥuñ ḥūn-rīz olması şabāḥ vāḫtinde āfitāb sebebi ile ufuḫda şafaḫuñ zuḥūrı i‘ tibārı iledür. Ḥūn-rīz bunda vaşf-ı terkībī degildür zīrā bunda ḥūn rīḡten ma‘ nāsınadur ki rīḡten ḥūn taḫḫirindedür zīrā rīz bunda emr-i ḥāzır şīḡasinde maşḫardur her kes bu daḫiḫ ḫā‘ideden ḫaber-dār degildür.

³⁵¹ rū-yi] S3. -

801 Men zi-maṣāfeṣ siper endāhtem

Ben anuñ maṣāfunden ya' nī anuñla ceng eylemekden ferāḡat ü i' rāž eyledüm.

Cān (15) siper-i deṣne-i ü sāhtem

Bi'z-žarūra cānımı anuñ deṣnesine siper eyledüm tā ki beyān olunan ṣebūñ firāḡından elemden ḡalāṣ olam.

802 Ez-pey-i cānem seher ez-ḡūy past

Benüm cān u helākımdan ötüri seher-i pest ü ziṣt-ḡūy sebebinden

Teṣne-kūṣī kerd ber ü pül ṣikest

Teṣne-kūṣlūk eyledi anuñ üzre köprü şıdı ya' nī ṣubḡ ṭulū' idüp beni cānānuñ³⁵² viṣālinden maḡrūm idüp viṣāl ābına ' atṣān u teṣne iken benüm helākıma sa' i eyledi. Pül ṣikest maḡrūm eyledi ma' nāsına (20) isti' māldur. Pül köprü ma' nāsınadur ba' zı nüṣḡada mıṣrā' -i evvel böyle vāḡi' dūr.

Ez-pey-i cānem seher ez-cūy best

Seher benüm cān u helākımdan ötüri cū-yi bend eyledüğünden ez-besten-i cūy [100b] (1) taḡdīrindedür.

803 Bāḡ ber-āmed zi-ḡarābāt-ı men

Çünkü ḡāl bu mertebeye iriṣdi benüm ḡarābātımdan āvāz geldi ve dedi

K 'ey seher īnest mūkāfāt-ı men

Ki ey seher benüm mūkāfātüm bu mudur ya' nī cānānuñ ḡurb u viṣālinden beni maḡrūm eylemek lā' ik ü inṣāf degil idi bu hem vechdūr ki ey seher baña mūkāfāt bu mudur.

³⁵² beni cānānuñ] S3: -

804 Pîşterek z 'ân ki kesi dâstem

Bundan evvelrek ki bir kimse (5) tûtdum.

Şem' -i şeb-efrûz besî dâstem

Şebimi rûşen idici bisyâr şem' tûtdum murâd bu zamân-ı firâkdan evvel şeb-i vişâlda müşâhede-i cemâl-i cânân müyesser olduğın iş' ârdur.

805 Ân şeb ü ân şem' ne-mândem çi sûd

Lîken ne fa'ide bu dem benüm ol şebüm ve ol şem'üm kalmadı.

Nîst çünân şûd kit u gûyi ne-bûd

Anlar ancılayın nîst ü mün' adim oldı ki sen dirsın hergiz olmadı murâd müşâhede-i cemâl-i cânân devâm üzre müyesser olmaduğın beyândur. Beyit:

Der-bezm-i (10) devr yek dü kadeh der-keş ü berev

*Ya' nî tama' me-dâr vişâl-i devâm-râ*³⁵³

806 Nîş der-ân zen ki zi-nûş-ı tu hord

Arı gibi aña nîş ur ki senüñ ' aselüñden yedi ya' nî aña cevır ü cefâ eyle ki senden lûtf u kerem u ihsân gördi.

Paşm der-ân keş kit u-râ penbe kerd

Aña peşm çek ki seni penbe eyledi ya' nî aña müteferriķa vü perâkendelik vir ki senüñ tefriķa vü perâkendeliğüñe sa'y ü ihtimâm eyledi ve sebep oldı bu hîķâb seheredür peşm yün ma' nâsınadur.

³⁵³ “ Felek meclisinde bir iki kadeh içi ve git yani devamlı vuslatı tamah etme.”

807 Hām-küşī kūn ke şavāb ān buved

Hām-küşlik (15) eyle zirā şavāb odur ya‘nī hām olan kimseye cevır ü cefā eyle tā puhte ola.

Sūhte-rā sūhten āsān buved

Zirā kavcırı yakmak āsāndur zirā her vechle āteşi kabūl idicidūr hūlāşa-i kelām budur ki te‘dīb ü terbiyet hām u bī-edeb olan kimseye lāzımdur zirā puhte vü mu‘eddeb olan kimsenün te‘dīb ü terbiyeye ihtiyācı yoqdur sūhte bunda kavcır ma‘nāsına olmak ensebdür egerçi puhteye işāretten hem hālī degildür.

808 Şubh çü der-girye-i men bi-ngirīst

Şubh-ı şādık (20) çünki benüm giryeme nazar eyledi ya‘nı çünki beni giryān gördi.

Çün şafaķ ez-şefkat-i men hūn girīst

Baňa terehhum ü şefkat eyledüğünden şafaķ gibi kan ağladı. Şubh-ı şādıkun kan ağlamasından [101a] (1) murād şubh-ı şādıkda āfītābuñ tūlū‘ı sebebi ile ufukda şafaķun zāhir olduğudur.

809 Sūhte şüd hirmen-i ruz ez-gamem

Benüm gamum sebebinden rūzuñ hirmeni yanmış oldu

Çeşme-i hırşid fesürd ez-demem

Ebnüm serd nefesimden çeşme-i hırşid mūncemid oldu rūzuñ hirmeni yanmaqdan murād evvel ruzda hūn gibi sürh şafaķun āfākda zāhir olduğudur. Çeşme-i hırşidün (5) mūncemid ü efsürde olması bu i‘tibārladur ki bisyār āh-ı serd sebebi ile seḥāb gibi buḡār ḥāşil olup āfītābuñ ḥarāretini def‘ idüp ziyā vü nūruna māni‘ ü perde oldu.

810 Bâ-heme zeherem felek ümmîd dâd

Dükeli zehirle felek baña ümid virdi ya' nî yârûñ firâkı ğamine giriftâr iken beni yârûñ vişâlına ümîdvâr eyledi

Mâr-i şebem mühre-i ħurşîd dâd

Mâr gibi siyâh u mühlik şebde baña ħurşîd mühresini virdi ħulâşa-i kelâm budur ki felek baña ħitâb idüp dedi şeb-i vişâlde (10) cânânun müşâhedesinden bisyâr zevk ü şafâya ki vuşûl bulmuş idün bu dem ki andan dūr u cüdâ olup şeb-i firâkıda hezâr-derd ü eleme giriftârsun vişâl-i cânândan nevmîd olma zirâ Beyit:

Elâ lâ-taḥzenenne aḥa'l-beliyye

*Fe-li'r-raḥmâni elṭâfun ḥafîyye*³⁵⁴

Hasebince 'âkıbet ol laṭîf ḥâlete luṭf-ı ilâhî ile vuşûl bulup mesrûr olursun. Mısrâ'

*Niyem nevmîd ez-în dergeh ki nâ-gâhî çünîn üfted*³⁵⁵

Der-şeb çün mâr taḳdîrindedür şeb-i firâkı mârâ teşbîh olundu ziyâde mü'lem olduğı (15) içün mühreden murâd yine ħurşîddür ki mühreye teşbîh olunmuşdur şeb-i firâkı mârâ teşbîh olunduğı i'tibârladur. Mühreden murâd ejderhânun kâfasına olan mühredür ki ziyâde maḳbûl u nâfi' ü zehrûñ zararını def' idicidür ferzen bir kimsede olsa zehrûñ aña zararı olmaz.

811 Çün eşer-i nûr-i seher yâftem

Çünkü seherûñ nûrunun eşerini buldum u müşâhede eyledüm.

³⁵⁴ “Ey belaya yakalanmış kişi üzgün olma çünkü şefkatlı tanrının gizli eltafi vardır.” Sa' dinin Gülistân'ında böyle yazılmıştır: **Elâ lâ-yecre'enne aḥa'l-beliyye/Fe-li'r-raḥmâni elṭâfun ḥafîyye**. “Belaya yakalanmış kişi feryad u figan etmesin çünkü şefkatlı tanrının gizli eltafi vardır.” Gülistân' diğer nüshalarında lâ-taḥzenenne yazılmıştır. Yusefî, Gulâm Huseyn, (1391), Gulistân Sâ'di, (10. baskı), Tahrân: ḥârezmî. s.71

³⁵⁵ “ Bu dergahdan umutsuz değilim çünkü bazen böyle şeyler gerçekleşir.”

Bî-haberem saht haber yâftam

Egerçi andan bî-haberim liken andan mühkem ü ziyâde haber buldum ya‘nî egerçi andan tamâm haber-dâr oldum liken (20) ziyâde zevk ü surûrumdan bî-hûş olup bî-haber oldum.

812 Her ki der-în mehd-i revân râh yâft

Her kimki bu mehd-i revânâ yol buldı ya‘nî her kim ki riyâzet ü mücâhede sebebi ile ‘âlem-i ‘ulvîye vuşûl [101b] (1) bulup anda esrâr-i ilâhiyeyi müşâhede eyledi.

Bîşter ez-nûr-ı sehergâh yâft

Ol hâlete ekşer seher vaktinde nûrundan buldı zîrâ *Ve bi'l-esḥārî hum yestağfirûn*³⁵⁶ ḥasebince seher vaktinde tâ‘ât u ‘ibādât ziyâde laṭîf ü maḳbûldur ve hem ḳurb-ı ilâhîniñ huşûluna sebep aḳreb ü aḳvîdür. *Fe-tehecced bihi nâfilete'l-leke*³⁵⁷. Beyit:

Gür̄ye-i şām u seher şükr ki zâyî‘ ne-geşt

*Ḳatre-i bârân-ı mâ gevher-i yek-dâne şüüd*³⁵⁸

Mehd-i revândan murâd (5) felekdür.

813 Ey zi-ḥacâlet heme şebhâye tû

Ey bu ḥâletden bî-haber ü bî-behre senüñ cemî‘-i şeblerüñ ḥacâletden

Rû-siyeh ez-rûz ṭarabhâ-yı tu

Senüñ ṭarablerüñ rûzundan siyeh-rûydur murâd budur ki seher-ḥîzlikden fâriğ olup her gün nefsânî³⁵⁹ ârzûlara meşgûl olmuşsan lâ-cerem şeblerüñ tâ‘at u ‘ibâdet nûrı ılır rûşen ü nûrânî olmayup zulmânî ḳalmışdur.

³⁵⁶ “Seherlerde bağışlama dilerlerdi.” Zariyat/ 18.

³⁵⁷ “Uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ” İsrâ/ 79.

³⁵⁸ “ Allaha şükür ki sabah ve akşam ağılamalarım boşa gitmedi ve bir yağmur damlamız benzersiz bir inci oldu.”

³⁵⁹ nefsânî] S2:-

814 Men ki ez-ân şeb şıfatı kerdeem

Ben ki ol şebden bir vaşf eylemişüm.

Ân şıfat ez-ma‘ rifeti kerdeem³⁶⁰

Ol vaşfı tamām ma‘ rifetden eylemişim ya‘ nî ol (10) şebün vaşfı müşâhede i‘tibârı ile degildür belki zıkr olunan ebyâtdan kendünün murâdı ne idüğün beyân u iş‘ârdur ki kendünün ma‘ lûmıdur niteki bu hâlet bu beyitlerden rûşen ü zâhirdür. Ma‘ rifetden murâd ma‘ rifetü’llâhdur.

815 Şeb şıfat-ı perde-i tenhâyi est

Vaşf u zıkr olunan şeb tenhâlık perdesinün vaşf u şıfatıdur ya‘ nî şebden murâd benün hâlet ü ‘üzletimdür.

Şem‘ der-ü gevher-i bînâyi est

Anda zıkr olunan şem‘ bînâlık gevheridür ya‘ nî şem‘ den murâd ma‘ rifetü’llâh nûrı ile rûşen olup (15) tecelliyât u nûr-ı ilâhîyi vü esrâr-ı sübhânîyi müşâhede idici çeşmdür.

816 ‘Üd u gül-âbı ke der-ü beste est

Ol ‘üd u gül-âb ki anda muqayyid ü mezkûrdur ya‘ nî anda zıkr olunan ‘üd u gül-âbdan murâd

Nâle vü eşk-i dü se dil-ḥaste est

İki üç dil-ḥastenün nâle vü eşkidür leff ü neşr-i müretteb tarîki üzre ‘uddan murâd nâledür gül-âbdan murâd eşkdür ki gözyaşı ma‘ nâsinadur. ‘Üddan murâd meşhûr sâzdur. Dü ḥaste-dilden murâd ḥavâs olmak rûşendür egerçi andan murâd murîdleri olmak hem ihtimâldür.(20)

³⁶⁰ Ân şıfat ez-ma‘ rifeti kerdeem] A:-

817 V 'ân heme hûbî ki der-ân şadr bûd

Ve ol cemî' -i hûsn ü cemâl ü melâhat u nâz u delâl ki ol şadr u meclisde idi ya' nî ol şebde vaşf olunan meclisün şadr-nişîn dil-berlerinün evşâfindan murâd [102a] (5)

Nûr-ı hayâlât-ı şeb-i qadr bûd

Şeb-i qadruñ hayâlâtunuñ nûrî idi bu i' tibârî ki ol şeb şeb-i qadre teşbîh olunmuşdı.

818 Maḥrem-i in perde-i zengî neverd

Bu zengîyi tayy u ref' idici perdenün maḥremi

Kîst der-in perde-i jengâr ḥard

Bu jengâr renklü perdede kimdür ya' nî *Yûlicu'l-leyle fî-nnehârî*³⁶¹ hasebince zengî-neverdden murâd Hudâ-yı 'azze ve celldür ki anuñ irâdet-i şerîfüne bir kimse maḥrem olmağa (5) hergiz imkân yokdur zîrâ fâ' il muhtârdur. *Ve hum Lâ-yus 'elu 'ammâ yef' alu.*³⁶² kelâmının maẓmûnı aña maḥşûsdur zengîden murâd şebdür ki Hakk sübhânehü ve ta' âlâ ḥazretinün 'azze ismuhu irâdet-i şerîfî ile ref' olur jengâr- ḥard perdeden murâd felekdür.

819 Şubḥ ki pervâneḡî âmûḡtest

Şubḥ ki pervânelik öğrenmişdür

Ḥoşter ez-ân şem' ne-yefrûḡtest

Andan laṭîfrek şem' i şu' lelendirmemişdür ya' nî şubḥ ki şefaḡ âteşine pervâne gibi yanmışdur ve âfitâb şem' ini şü' lelendirmişdür zîrâ ol şem' şubḡuñ şu' lelendirdiği şem' den rûşen ü (10) laṭîfdür bu hem ma' nâdur şubḥ ol şem' den laṭîfrek şem' şu' lelendirmemişdür. Ol şem' den murâd şu mışrâ' da vâķi' olan şem' dür.

³⁶¹ "Geceyi gündüze sokar" Hadid/ 6.

³⁶² "O, yaptığından dolayı sorgulanamaz" Enbiyâ/ 23.

820 [Şeb şıfat-ı perde-i tenhâyi est]³⁶³

Şem‘ der-û gevher-i bînâiest

Şubhıñ şem‘ şü‘lelendirmesinden murâd âfitâbuñ şubh vaktinde tûlû‘ eyledügidür. Bu şem‘ den murâd âfitâbdur.

821 Kûş ke ‘z-ân şem‘ be-dâğî resî

Çalış ki ol şem‘ den bir dâğa irişesün.

Yâ çü Nizâmî be-çerâğî resî

Yâ hod Nizâmî gibi bir çerâğa irişesün. Şem‘ den murâd ki gevher-i bînâyîdür. Dâğdan murâd andan bir hâlete vuşûl bulmağdır (15) ki sebep-i müşâhede-i tecelliyâtdur çerâğdan murâd müşâhede-i cemâl-i cânân-ı ezelîdür. Şem‘ den murâd ‘aşk-ı ilâhî olmağ mümkündür. Vaşf olunan evşâf u ahvâldan murâd tecelliyât u müşâhedât u kendüsine mensûb olan laţîf hâlâtdur.

Mağâle-i evvel der-şifât-ı Âdem ‘aleyhi’s-selâm

822 Evvel k ‘în ‘aşk-perestî ne-bûd

Evvel ki bu ‘aşk-perestlik yok idi

Der ‘adem âvâze-i hestî ne-bûd

‘Ademde vücûduñ âvâzesi yok idi zîrâ *Kânellâhu ve lem-yekun ma‘ahu şey’un*³⁶⁴ hasebince ‘aşk zâhir olmazdan (20) evvel mevcûd hemân Hakk sübhânehü ve ta‘âlâ hazreti idi celle

³⁶³ Zencânî, 1370:286. Bu mısra tüm nüshalarda yazılmamıştır.

³⁶⁴ Hadîs metninin meşhur şekli ve tamamı şöyledir: *Kânellâhu ve lemyekun ma‘ahu şey’un el-ân kemâ-kân* (Allâh vardı ve onunla beraber başka bir şey yoktu. Şimdi de öyledir.) Bu metin, İbn Hibbân, el-Hâkim ve İbn Ebî Şeybe Bürîde’den rivayet edilmistir. *Ve lemyekun şey’un kablehu* (O’ndan önce bir şey yoktu.) ile *Ve lâ şey’un gayruhu* (O’ndan başka bir şey yoktur.) şekilleri de el-Kâri’ye göre sâbittir. *el-ân kemâ-kân* şeklinde kısaca kullanılan *Ve huve’l-ân ‘alâmâ ‘aleyhi kân* ifâdesi ise süfilere aittir. Hâfız el-Askalânî gibi İbn Teymiye de bu eklemenin mevzû olduğunu söylemektedir. Aclûnî, İ, (2000), *Keşfu’l-Hafâ ve müzilu’l-ilbâs*, (?) ,El-mektebetu’l-‘aşriyye, Cilt 2, s. 119.

şa'nühü liken *Kuntu kenzen maḥfiyyen fe-eḥbebtu en-u'refi fe-ḥalaḳtu'l-ḥalka li-a'rifu*³⁶⁵ mücebince ḥalkuñ icādına Ḥudā-yı 'azze ve cellnūñ irādet-i şerifi ta'alluḳ eyledi.[102b] (1)

823 Muḳbili ez-künc-i 'adem sâz kerd

Bir muḳbil 'adem bucağından sâz u zuhūr eyledi.

Sū-yı vücūd āmed ü der bāz kerd

Vücūd cānibine geldi vü 'aşḳ u muḥabbet ḳapısını açdı. Muḳbil sa' ādet-mend ma'nāsınadır murād ḥazret-i Ādem 'aleyhi's-selām 'aşḳdan murād derddür niteki şeyḫ 'Aṭṭar ḥazreti ḳaddesallāhu sırrehü'l-'aziz Mantıḳuṭ-Ṭayr-nām kitābında dimişdür. Beyit:

Ḳudsiyān-rā 'aşḳ hest ü derd nist

*Derd-rā cüz ādemī (5) der-ḥard nist*³⁶⁶

824 Bāz pesīn ṭıfl-ı perī-zādegān

O muḳbil perī-zādelerden şoñra ḥalk olunmuş ṭıfıldur ya'nī ḥazret-i Ādem 'aleyhi's-selām cān u cin ḳavminden şoñra vücūd bulmuşdur

Piştērīn-i beşerī-zādegān

Beşere mensūb olan evladuñ öñregidür ya'nī cemī'-i beşer ü insāndan evvel ḥalk olunmuşdur bu sebebden ḥazret-i Ādeme 'lā-nebiyyinā ve 'aleyhi's-selām ebü'l-beşer derler. Perī-zādegāndan murād cān u cin ḳavmidür. Beşerī-zādegāndan murād insāndur. Mısrā'-i evvelde bu vechle ma'nā mümkündür.(10) Perī-zādeler ṭıflınuñ bāz-pesīnidür ya'nī anlardan şoñra ḥalk olunmuşdur.

³⁶⁵ “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve beni bilsinler diye mahlukatı yarattım.” Hadis şu şekilde yazılmıştır: **Kuntu kenzen maḥfiyyen fe-eḥbebtu en u'refi fe-ḥalaḳtu'l-ḥalka fe-bī 'arefūnī**. “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve beni bilsinler diye mahlukatı yarattım” Aclūnī, İsmā'il, (2000), Keşfu'l-Ḥafā ve müzilu'l-ilbās,(?) ,El-mektebetu'l-'aşriyye, S.132. H. no:2016

³⁶⁶ “ Meleklerin aşkı var ama derdi yok; derd ancak insana laik bir şeydir.”

825 Ān be-ḥilāfet ‘alem ārāste

ol ‘alemi ḥilāfete müzeyyen olmuş ki murād ḥazret-i Ādem’dür ‘aleyhi’s-selām ki ḥazret-i Ḥaḳḳ’uñ ‘azze ismuhu ḥalīfesidür.

Çün ‘alem üftāde vü ber-ḥāste

‘İşyān sebebi ile evvel ‘alem gibi düşmüş ve ‘ākıbet tevbesinüñ ḳabūlı sebebi ile ‘alem gibi ḳalkmış ve ‘ālī ḳadr u maḳbūl-ı Ḥaḳḳ olmuş. ‘Alem gibi düşmüş demekden murād zillet ü ḥaṭā sebebi ile cennetden ḳıḳdığıdır ve ‘alem gibi ḳalkmış demekden murād ba‘de’t-tevbe *Fectebāhu Rabbuhu* ³⁶⁷ ḥasebince tekrār Ḥudā-yı (15) ‘azze ve cellnūñ ‘azze ismuhu maḳbūlı olduğudur. ‘Alem bunda sancaḳ ma‘nāsınadır.

826 ‘Allem-i ādem şıfāt-ı pāk-ı ūst

‘Allam-ı ādem anuñ pāk u lāṭif şıfatıdır ya‘nī *Ve ‘alleme ādeme’l-esmāe kullehā* ³⁶⁸ anuñ vaşfidur.

Ḥummer-i ṭinet şerf-i pāk-ı ³⁶⁹ ūst

Ḥammertu ṭinete Ādeme be-yedeḥi erba‘ine şabāḥen ³⁷⁰ anuñ ḥāk u vucūdunuñ şerefidür. Bu ḥadīs-i ḳudsī’nüñ maẓmūnundan ma‘lūm oldı ki ḥazret-i Ādem’üñ cesed-i şerīfi henüz rûḥdan dūr iken kırk gün ḥazret-i Ḥaḳḳ’uñ celle şa’nühü terbiyesine maẓhar olmuştur. Yeddiden murād şıfat-ı cemāl u şıfat-ı celāldur.(20)

827 Ān be-güher hem keder ü hem şafi

O ki murād ḥazret-i Ādem’dür ‘aleyhi’s-selām zāt-ı şerīfi i‘tibārı ile hem keder ve hem şafidür zirā cism-i laṭīfī ḥākdan ḥaḳ olunduğı i‘tibārla keder ü zulmanīdür ve rûḥ-ı şerīfi

³⁶⁷ “Rabbi onu (peygamber olarak) seçti” Kalem/ 50.

³⁶⁸ “Allah Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti.” Bakara/ 31.

³⁶⁹ pāk-ı] A:ḥāk-ı

³⁷⁰ “Ādem’in tabiatını elimle kırk sabahta yogurdum.” Ebū Faẓl, ‘Abdu’r-raḥīm, (2005), El-muğnī ‘eni’l-asfāri fi-esfār, Fi-taḥrice mā fi’l-aḥyā’imin’l-aḥbār, Beyrūt: Dāri İbnu’l-ḥazm, s. 1637. h.no:1

[103a] (1) *Ve nefahtu fihî-mî'r-ruhî*³⁷¹ mücebince nûr-ı maḥẓ u sırr-ı ḥafîden olduğı i‘tibârla âfitâbdan enver ü ḥadden birûn laṭîfdür lâ-cerem ‘ulvî vü süflâ esrâra vâkıf oldı.

Hem meḥek ü hem zer ü hem şîrefî

Ḥazret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâm hem meḥekdür zirâ Şeyṭân’uñ zât-ı nâ-pâkında pinhân olan küfr ü ‘inâd u istikbâr anuñ vücûdı sebebi ile zuḥûr buldı ve hem melâ’ike anuñ sebebi ile ḥacel olup da‘vî vü inâniyetden (5) fâriğ oldılar ve anuñ kemâl u ‘ulüvv-i ḳadrine ve kendülerinüñ ‘acַz u ḳuşûrına mü‘terîf oldılar [*Ve hum*] *liyebluvekum eyyukum aḥsenu ‘amelen*³⁷² ḥasebince insanuñ se‘îd ü şaḳîsı anuñ vücûdundan zâhir olmuştur ve hem zerdür ya‘nî zer gibi ziyâde ‘azîz ü laṭîfdür ve hem şîrefîdür zirâ *Ve ‘alleme âdeme’l-esmâe*³⁷³ ḥasebince cemî‘-i eşyânuñ sırr u ḥaḳîḳatı aña zâhir ü ma‘lûm oldı ve vücûd-ı insân cemî‘-i eşyâyı câmi‘dür zirâ rûḥ i‘tibârı ile ‘âlem-i kübrâ vü cism i‘tibârı ile ‘âlem-i suḡrâdur ve hem anuñ zâtında şîfât-ı ilâhiye mündericdür.(10)

828 Şâhed-i fettîne-i eflâkiyân

Ḥazret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâm eflâkileruñ fettîne şâhedidür ya‘nî melâ’ikenüñ meftûn olmasına sebeb olmuştur şâhiddür.

Nev-ḥaṭṭ-ı ferd âyine-i ḥâkiyân

Ḥâkîleruñ âynası ferd nev-ḥaṭṭdur. Nev-ḥaṭṭdan murâd ḥazret-i Âdem’dür ki nev‘-i insânüñ vücûd u zuḥûrunuñ menba‘ ü ser-çeşmesidür niteki bu ma‘nâ bu âyet-i kerîmeden ma‘lûmdur. *Ḥaleḳakum min-nefsi’v-vâhideti’v-ve ḥaleḳa min-hâ zevceḥâ*³⁷⁴ ḥazret-i Âdem’uñ nev-ḥaṭṭ olması bu i‘tibârladur ki anuñ vücûd u zuḥûrı ziyâde az (15) zamânda olmuştur ve anuñ âyna ḥâkiyân olması Ebü’l-beşer olduğı i‘tibârladur ve anuñ ferd olması henûz Ḥavvâ ḥalk olunmaduğı i‘tibârladur. Şâhid bunda maḥbûb ma‘nâsınadu. Fettîne meftûn idici ma‘nâsınadur.

³⁷¹ “İçine ruhumdan üfledim.” Sâd/ 72.

³⁷² “O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için”. Mülk/ 2.

³⁷³ “Allah Adem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti.” Bakara/ 31.

³⁷⁴ “Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan” Nisâ/ 1.

829 Yāre-i ū sā'id-i cān-rā nigār

Anuñ yāresi cān sā'idinüñ nigār u zīnetidür zīrā ḥazret-i Ādem 'lā-nebiyyinā ve 'aleyhi'-selām egerçi cism-i şerīfī ḥākdan ḥalk olundı līken leṭāfetde cāndan ziyāde idi pes anuñ sā'idinde olan yāre gūyā cānuñ sā'idinde idi.(20)

Sā'ideş ez-heft felek yāre-dār

Anuñ sā'idi yedi felekden yāre-dār idi ya'nī 'izzet ü şeref ü 'ulüvv-i ḳadrda yedi felekden yārede³⁷⁵ idi ve gūyā yedi felek anuñ ḥükm ü taşarrufunda idi [103b] (1) zīrā heft felekde olan esrār u aḥvāl anuñ ma'lūmı idi ve *Le-ḳad ḥalaḳne'l-insāne fī-aḥseni taḳvīm*³⁷⁶ i' tibārī ile eflākdan alṭaf u enver idi. Mısrā'-i evvelde olan yāre bilezik ma'nāsına olmaḳ ziyāde rüşendür. Yāre ṭaḳat u ḳudret ü rüşvet ü zaḥm u cerāḥat u bilek şūḥ u şātır ma'nāsına gelür ve mısrā'-i şānīde yāre-dār bāc-dār ma'nāsınadır niteki (5) lūḡatda yāre-gīr bāc-dār ma'nāsına meşṭūrdur pes ḥazret-i Ādem'ün bāc-dārlığı bu i' tibārladır ki eflāk anuñ zebūn u maḥkūmidur. Mısrā'-i şānīde yāre ḳudret ü yāre-dār şāḥib-ḳudret ma'nāsına olmaḳ hem laṭīfdür.

830 Ān zi-dü gehvāre ber-engīhte

Ol iki gehvāreden terbiyet ü neşv ü nemā bulmuş ki murād ḥazret-i Ādem'dür 'aleyhi'-selām

Mağz-ı dü 'ālem be-hem āmīhte

İki 'ālemün mağz u lübbibi ma'an ḥalt u terkīb eylemiş ya'nī her iki cihānün laif ḥālātına mazḥar olmuş dü gehvāreden murād cism-i laṭīfī vü rūḥ-ı (10) şerīfidür zīrā cism-i laṭīfī ḥammertü be-yedey ile-muḥammer oldu ve rūḥ-ı şerīfī *Ve nefāhtu fīhi mi'r-ruḥī*³⁷⁷ ile mürebbī oldu. Ḥazret-i Ādem'ün 'aleyhi'-selām henüz cism-i şerīfī ṭin iken mübārek başı Ṭā'if ü mübārek ayağı Mekke cānebine idi. Gehvāre kāf-ı 'Arabī'nün fetḥi ile mehd ma'nāsınadır be-Türkī beşik.

³⁷⁵ yārede] A: ziyāde

³⁷⁶ "Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık." Tin/ 4.

³⁷⁷ "İçine ruhumdan üfledim." Sād/ 72.

831 Pîş-keş-i hil' at-ı zindāniyān

Hāzret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām zindānıların hil’ atı pîş-keşidür ya‘nî sicn-i ‘ademde maḥbûs olan nev‘-i vücūd hil’ atını kimki sebep olmuştur zindāniyāndan murād (15) şehir-i ‘ademde olan nev‘-i insāndur.

Muhteseb-i sāķī-i rūḥāniyān

Rūḥānī sāķīsınūn muhtesebidür ya‘nî Şeytān merdūd olmasına sebep olmuştur. Sāķī-i rūḥāniyāndan murād Şeytān’dur ve anuñ sāķī olması melā’ikenūn mu‘allim-i olduğu i‘tibārladur. Ba‘z-ı nüshada hil’ at yerine hilkāt vāķi‘dür ki laṭif degildir.

832 Ser-ḥadd-i hilkāt şüde bāzār-ı ū

Anuñ bāzārı hilkāt u vücūd ser-ḥadı olmuştur ya‘nî nev‘-i insānuñ hilkāt u icādınūn ser-çeşmesidür zīrā andan evvel nev‘-i insāndan bir ferd (20) mevcūd degil idi.

Bukrī-i rahmet şüde der-kār-ı ū

Bekreye mensûb rahmet anuñ kārında olmuş ya‘nî *Ḥammertu fīnete Ādeme be-yedeḥi erba‘ine şabāḥen*³⁷⁸ ḥasebince anuñ vücūdı Hudā-yı ‘azzevecll’nüñ rahmetine [104a] (1) ğarḳ olmuş idi. Bukreten şabāḥ ma‘nāsınadur ki yā‘-i nisbet sebebi ile hā gitmişdür niteki *Bukreten ve aşilen*³⁷⁹ vāķi‘dür.

833 Tıfıl-ı çihil rūze-i kej mej zebān

Zebānı egeri bugrı kırk günlük tıfıl ya‘nî kırk günde vücūda gelmiş ve henüz bir vech-i kemāl-i telaffuza ḳadir olmamış iken ḥāzret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām

Pîr-i çihil sāle ez-ŭ ders-ḥān

³⁷⁸ “Ādem’in tabiatını elimle kırk sabahta yogurdum.” Ebū Fażl, ‘Abdu’r-raḥīm, (2005), El-muġnī ‘eni’l-asfāri fi-esfār, Fi-taḥrice mā fi’l-aḥyā’imin’l-aḥbār, Beyrūt: Dāri İbnu’l-ḥazm, s. 1637. h.no:1

³⁷⁹ “Sabah akşam” İnsān/ 25.

Kırk yıllık pîr andan ders okuyucu (5) oldu. Tıfıldan murâd hazret-i Âdem'dür. Çihil rûzeligi Erba'ine şabâhan i'tibârı iledür. Tıfıl meşâbesinde iken halk olunalı bisyâr sâldur eylemiş melâ'ike andan ders-ı hân oldu. Kej kâf-ı 'Arabî'nün fethi vü zâ'-i Fârsî ile egeri ma'nâsınadur mej tevâbi' dendür niteki ki hasan basan derler³⁸⁰.

834 Hüb haţî-ı aşk-nüvîs âmede

Hazret-i Âdem 'aleyhi's-selâm 'aşk-nüvîs bir hüb haţlu gelmişdür ya'nî Âdem peygâmbere 'aleyhi's-selâm 'aşkuñ zühûruna bâdî vü sebep olmuş bir civândür zirâ andan evvel 'aşk u muhabbetden (10) bir eşer zâhir degil idi.

Gül-bünî ez-bağ-ı behîşt âmede

Cennet bāğından gelmiş bir gül fidanıdır hazret-i Âdem 'aleyhi's-selâm bu beyitte civâne vü gülbüne teşbîh olunmuştur. Nev-haţ civân ma'nâsınadur.

835 Nürî ez-ân dîde ki bînâter est

Hazret-i Âdem 'aleyhi's-selâm ol çeşmden ki bînârekdür bir nûrdur ya'nî nûr-ı maẖẖdur.

Mürğî ez-ân şâh ki bâlâter est

Ol şâhdan ki bülendrekdür bir mürğ ya'nî 'âlem-i ilâhî gülşeninden bi cihâna gelmiş ziyâde bülend-pervâz bir mürğ meşâbesindedür murâd (15) hazret-i Âdem'ün 'lâ-nebiyyinâ ve 'aleyhi's-şalâtü ve's-selâm vaşf-ı şerîfi zâ'idü'l-vaşf idügün beyândur.

836 Z'û şüde mürğân-i felek dâne-çîn

Felegün mürğleri andan dâne dirici olmuşlardır ya'nî melâ'ike andan esrâr-ı hafîyye ta'lim idici oldılar.

³⁸⁰ derler] A: -

Z 'ân heme-râ âmede ser ber-zemîn

Ol sebebdan cemî' isinüñ başı yer üzre gelmişdür dâne-çin mürğler gibi ya' nî *Fe-secede'l-melâ 'iketü kulluhum*³⁸¹

Hasebince cemî'-i melâ'ike hâzret-i Âdem'e secde eylediler.

837 Ū be-yeki dâne zi-râh-ı kerem

Ū kş murâd hâzret-i Âdem'dür 'aleyhi's-selâm kerem yolundan bir dâne sebebi (20) ile

Hulle der-endâhte vü hilye hem

Cennetde iken üzerinde olan hülleyi vü hilyeyi üzerinden atmışdur ya' nî anlardan ferağ et eylemişdür zirâ cennetde zevk ü şafâ-dâ iken 'aşkuñ 'ulüvv-i kıadr [104b] (1) u 'azm-ı şâ'nına vâkıf olup anı Hudâ-yı 'azze ve cellden taleb eyledi hitâb-ı mustatâb irişüb dedi mādāmki cennetdesin aña vuşul bulmarsuñ lâ-cerem 'aşk u muhabbetden behre-ver olmak için gendüm yemegi behâne idüp cennetden çıkdı şad-hezâr âferin olsun ki ziyâde hûb u laîf eylemişdür. Beyit:

*Pederem ravza-i cennet*³⁸² *be-dü gendüm be-fürûht*

*Nâ-ğalef bâşem eger men be-cevyı (5) ne-fürüşem*³⁸³

838 Âmede der-dâm çünân dâneyi

Ancılayın bir dânenüñ dâmene gelmiş

Kemter ez-âvâzeze şükrâneyi

Bir şükrâne bir âvâzedan kemter midür ya' nî kemter degildür zirâ hâzret-i Âdem'den 'aleyhi's-selâm egerçi 'işyân şadır olup ziyâde meşhûr oldı liken ba'du't-tevbe yine Hakk

³⁸¹ “Derken bütün melekler topluca saygı ile eğildiler.” Sâd/ 73.

³⁸² cennet] S3: Rızvân

³⁸³ “Babam Cenneti iki buğdaya sattı; babamın soyundan değilim eğer bende dünyayı bir arpayı satmazsam.”

sübhānehü ve ta‘ālā hazretinüñ maqbûlî olduğına şükrāne ol āvāzeden hezār bār laţîfdür. Dām bunda tızaķ ma‘nāsınadır.

839 Ber-der-i ān kıbla-i her dīdeyi

Ol her bir dīdenüñ kıblası olanuñ kıpası üzere

Sehv şüde secde-i (10) şūrīdeyi

Bir dīvānenüñ secdesi sehv olmuştur. Şūrīdeden murād Şeytān’dur ki hazret-i Ādem’e secde eylemekden *Ebā ve’stekber*³⁸⁴ hasebince ebā vü istikbār eyledi liken ħaṭā eyledi secde-i sehv ma‘rūfdur. Kıbladan murād bunda hazret-i Ādem olmak ensebdür.

840 Ān be-du‘ āhā be-vücūd āmede

Ū ki murād hazret-i Ādem’dür ‘aleyhi’s-selām du‘ā ile vücūdā gelmişdür zīrā melā’ike hazret-i Ādem’dür ‘aleyhi’s-selām³⁸⁵ vücūd u zuhūra gelmesi için zīrā hazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām halk olunmazdan evvel melā’ikeye hazret-i Hakk ‘azze ismuhu tecellī eyledüğünde tecelliye tākāt (15) getürmeyüp mahv u mün‘adim olurlardı ve çünkü hazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām halk olundu tecellī hazret-i Ādeme ve benī ādeme vāķi‘ oldı ve cisimleri hākdan halk olunduğı için tecelliye tākāt getürdiler.

Cümle-i ‘ālem be-sücūd āmede

Halk-ı ‘ālemüñ camī‘isi sücūda gelmişdür ya‘nī aña secde yelemiştir cümle-i ‘ālemden murād bunda melā’ike olmak ensebdür egerçi ma‘nā bu vechle olmak hem mümkündür. Cümle-i ‘ālem hazret-i Ādem’üñ vücūda geldüğü için şükr idüp secde eylemişlerdür.

³⁸⁴ “ Kaçınmış, büyüklük taslamış” Bakara/ 34.

³⁸⁵ Ādem’dür ... -selām] A:-

841 Geşte gül-efşân u vey ez-heşt bâğ

Ber-heme gül-berg ü (20) ber-İblīs dāğ

Anuñ gül-efşân u zât-ı şerîfî sekiz bâğdan cemî' isinüñ üzerine gül-berg ü nef' -i maḥẓ olmuş u İblīs üzerine dāğ u zarar-ı maḥẓ olmuş zîrâ İblīs *Ḥalaḳteni min-nâri'v-ve ḥalaḳtehu min-tîn*³⁸⁶ deyüp [105a] (1) secde eylemekden ebâ eyledi lâ-cerem 'Aleyke la'neti ilâ-yevmi'd-dîn'³⁸⁷ ḥasebince der-gâh-ı Aḥadiyetden dūr olup ebedi mel'ûn u merdûd³⁸⁸ oldu. Gül-efşândan murâd bunda ḥazret-i Âdem'üñ zât-ı şerîfidür. Heşt behişt bâğdan murâd sekiz cennetdür.

842 Bî-tu neşâtîş der-endân nî

Anuñ vücûdunda sensiz bir neşât u surûr yok idi.

Der-İremeş yek-nefes ârâm nî

Cennetde anuñ bir nefes ârâm u qarârı yok idi (5) zîrâ Hudâ-yı 'azze ve cell Celle şa'nühü anuñ evlâdından ehl-i behiştî vü ehl-i dūzahı aña cemî' en gösterdi lâ-cerem ol sebebdan ziyâde maḥẓûn olup ârâm u râḥeti kalmadı. Neşâtî der-endâmeş taḳdîrindedür.

843 Tâḳat-ı ân kâr giyâyi ne-dâşt

Ol giyâha mensûp kâre tâḳat tutmadı ya'nî egerçi *Ve-lâ-taḳraba ḥâzihi's-şecerate*³⁸⁹ ḥasebince anı Hudâ-yı 'azze ve cell 'azze ismuhu egerçi buğday yemekden nehieyledi liken cennetde iken o kendüsini andan men' eylemege ḳâdir olmadı.

³⁸⁶ " Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın" dedi." Sâd/ 76.

³⁸⁷ " Benim lanetim hesap ve ceza gününe kadar senin üzerinedir." Sâd/ 78.

³⁸⁸ merdûd] S3: maṭrûd

³⁸⁹ " Ama şu ağaca yaklaşmayın" Bakara/ 35.

Ke z ğam-i kār-ı tu rehāyi ne-dāšt

Zirā ḥazret-i Ādem (10) ‘aleyhi’s-selām senüñ kār u ḥālunuñ ğaminden ḥalāş u rehālķ tıtmadı lā-cerem senüñ ğamüñ sebebi ile kendü ḥālınıñ tedārükine muķayyed olmağa ķādir olmadı.

844 Ū ki çün gendüm ser ü pāyi ne-dāšt

Ū ki murād ḥazret-i Ādem’dür ‘aleyhi’s-selām bir ser ü pāy tıtmadı ya‘ nī ziyāde muteḥayyir olduğı içün kendüsünüñ bī-ḥaber idi.

Bī-zemī ü seng nevāyi ne-dāšt

Zemīn ü sengsiz bir nevā tıtmadı ya‘ nī ‘ākıbet cennetden (15) çıkup bu ‘āleme geldi ve kār u keşte muķayyed olmadı³⁹⁰. Zemīden murād ḥazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām cennetden çıkup yere inüp zirā‘ at eylemesidür sengden murād seng-i āsyādur ki gendüm anuñ sebebi ile nerm ü sefid olup nān olmağa ķābil olur ḥazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām hem hemçinān yere inüp zirā‘ ata sa‘i ü iķdām idüp zaḥmet ü meşakķat çekmeyince Ḥudā-yı ‘azze ve cellnüñ ‘azze ismuhu ḥuzūr-ı şerifinde anuñ ķadr u şerefi ziyāde oldu zemī zemīnden muḥaffefdür ki erz ma‘ nāsınadur.

845 Tā-ne-fkendend ne-rüst ān ümīd

Mādām ki anı zemīne braķmadılar ol ümīd bitmedi ya‘ nī ümīdi ḥāşil olmadı ümīdi ‘aşķ u muḥabbet (20) idi ki yere indiginden sonra vaşl oldu niteki kendümi mādām ki zirā‘ at tārıķı ile ḥāka bıraķmayalar neşv ü nemā bulup ziyāde olmaz.

Tā-ne-şikestend ne-şüd rü-sefid

Anı mādām ki [105b] (1) şımdılar rüyı sefid olmadı ya‘ nī egerçi ‘işyān sebebi ile cennetden çıkup yüzi siyāh oldu liken *Fectebāhu Rabbuhu*³⁹¹ ḥasebince ķadr u şerefi ziyāde olup māh-rüy oldu bu ‘ārız olan ḥāletden ḥazret-i Ādeme ‘aleyhi’s-selām ziyān u nuķşān olmadı āfītāba

³⁹⁰ olmadı] A, S2 ve S3: oldu.

³⁹¹ “Rabbi onu (peygamber olarak) seçti” Kalem/ 50.

kusūfdan nuḡṣān u ziyān iriṣmedügi gibi ve zāhirdür ki gendüm bisyār zamān ḡāk altında ḡāṛ u pest olup (5) ba‘ d-ı zamān āsiyāba varmaya sefid-rüy olmaz u nān olup ḡadr u şeref bulmaz.

846 Gendüm ³⁹²geşte edimeş çü kâh

Anuñ gendüm renklü edim ü beşresi ḡavf u ḡicletden şaman gibi olmuş ya‘ nî şarı olmuş.

Yäfte cev-dâne çü keymuḡt-ı mäh

Anuñ mäh gibi münevver yüzi siyāh şaḡrı gibi cev-dâne bulmuş ya‘ nî siyāh şaḡrınuñ üzerinde cev-dānesine beñzer dāneler olduḡı gibi anuñ yüzünde ancılayın siyāh dāneler zāhir oldu.

847 Z ‘arzū-yi mā ki şüde nevber ü

Bizüm ārzūmuz sebebinden ki o nevber olmuş idi ya‘ nî (10) ḡazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām nev‘-i insān vücūduna menba‘ ü bādī olduḡundan ötüri

Ḥorden-i gendün be-yeki cev ber-ü

Nehī olunan gendümi yemek aña bir arpa ḡadar idi ya‘ nî aña ziyāde āsān u cüz’i göründi. şeyḡ Nizāmī ḡazretleri ḡaddesallāhu ta‘ ālā sırrehü’l-‘ azīz gendüm münāsebeti ile ‘aceb daḡıḡ ü laṡif beyitler görmüş.

848 Çün cev ü gendüm şüde ḡāk-āzmāy

Ḥazret-i Ādem senüñ ḡamünden cev ü gendüm gibi ḡāk-āzmāy olmuş.

Der-ḡam-ı tu ey cev-i gendüm-nümāy

³⁹³Ey gendüm-nümā cev murād budur ki sen andan vücūd u zūhūra gelesin deyü cenneti terk (15) idüp bu ‘āleme gelüp keşt ü zirā‘ ata meşḡul oldu. Sen anuñ ferzendi iken ey nā-ḡalef

³⁹² -] S3:gendüm-gün

³⁹³ -] senüñ ḡamuñda

anuñ tarîķına sâlik olmayup şeytāna tâbi‘ olup fişk u fesâddan hâlî olmaduk. Cev-i gendüm-nümây buğday görünci arpa ma‘ nâsınadur ki hîle-bâz u bed-baht u habîş ma‘ nâsına isti‘ māl olunur ammâ bunda bed-baht u nâ-halef ma‘ nâsınadur. Ba‘zı maħalde cev-i gendüm-nümây buğdây gösterici cev ma‘ nâsına isti‘ māl olunur ol vaķıt ma‘ nâ böyle olur ey kendüsini hûb-sîret gösterici deni vü şâlih gösterici merây.

849 Horden-i ān gendüm-i nâ-merdümeş

Hazret-i Ādem’ün ‘aleyhi’s-selām (20) ol ğayri münhazim ü zişt gendümi yemesi

Kerde berehne çü dil-i gendümeş

Gendümün dil ü lübbi gibi anı ‘uryān eylemiş ya‘nî hazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām ol gendümi yedügi için cennet libāsından ‘uryān olup cennetden çıķdı.[106a] (1)

850 Ān heme ḥ̣ārī ki ze-bed-ḥ̣āh burd

Ol cümle ḥ̣ārılığı ki bed-ḥ̣āhdan eltdi ya‘nî Şeytān ki anuñ ‘ișyān u haķāretine sebep oldı.

Yek-dil-iyi gendümeş ez-rāh burd

Gendümün leṭāfeti anı yoldan eltdi ya‘nî Şeytān’uñ iġvāsı sebebi ile cennetde yedügi gendüm aña ziyāde laṭīf göründügi için anı bī-iḥtiyār yeyüp ‘Aṣā ādemuRabbehu³⁹⁴ ḥasebince andan ‘ișyān şādır oldı bed-ḥ̣āhdan murād Şeytāndur.(5) Yek-dil-i bunda leṭāfet ma‘ nâsınadur.

851 Gendüm-i saht ez-ciger efsürdegist

Saht u nâ-puhte gendüm ciger efsürdelikdendür ya‘nî bir kimse bışmış buğdây yese ṭab‘ ü cigere renc ü elem irüşüb şikeme külli ıztırāb virür.

³⁹⁴ Adem Rabbine isyan etti. Tahā/ 121.

Ḥorden-i ān māye-i efsürdegīst

Anı yemek efsürdeligün māye vü sebebیدür ya‘nī ṭab‘ ü dilden leṭāfeti ref‘ eyler pes ḥazret-i Ādem çünki Ḥudā-yı ‘azze ve cellnün‘azze ismuhu emr-i şerīfine muḥālefet idüp ol buğdāyı yedi derūnunda derd ü elem ü ğam ve vücūdunda za‘f u fütūr zāhir oldı.

852 Gendüm ü cev ḥorden-i nev sāz (10) kerd

Nev ü tekrār buğdāy u arpa yemege sāz u iḳdām eyledi. Anuñ münhi idügüne naẓar u iltifāt eylemedi

Ke ‘z ser-tā-pāy dehen bāz kerd

Zirā başından ayağınadek ağızını açdı ya‘nī ol gendümi yemege ziyāde ḥariş oldı.

853 Ey be-tu ser-rişte-i cān güm şüde

Ey kimseki sende cānuñ ser-riştesi güm ü mün‘adim olmuşdur ya‘nī ey rūḥāniyet mertebesinden dūr u cüdā olup cismāniyet ü nefsāniyet mertebesinde qalmış kimse

Dām-ı tu ez-dāne-i gendüm şüde

Ḥazret-i Ādem gibi senüñ dāmuñ dāne-i gendüm olmuşdur ya‘nī ten-perverlik (15) dāmına giriftār olmağla ṭā‘at u ‘ibādetden dūr olup der-gāh-ı aḥadiyetden mahcūr olmuşsun.

854 Kırş-ı cevīn mī-şeken ü mī-şekīb

Nāz u tena‘‘umdan ferāğat idüp arpa ekmegi ye ve şabır eyle.

Tā-na-ḥurī gendüm-i Ādem-ferīb

Tā ḥazret-i Ādemi aldayıcı buğdāy yemeyesin veillā ḥazret-i Ādem gendüm sebebi ile belāya giriftār olduğı gibi sen hem belāya giriftār olursun.

855 Nîk-dilî pey-rev-i Şeytân me-bâş

Sen nîk-dil ü sa‘ âdet-mendsün Şeytâna tâbi‘ olma.

Şîr-i emîrî seg-i derbân me-bâş

Sen emîrûn arslanısuñ (20) derbânûn kelbi olma ya‘ nî sen ‘ azîzsün kendüni h‘âr u zelîl eyleme hûlâşa-i kelâm budur ki *Ve le-ķad kerramnâ benî âdeme*³⁹⁵ hasebince ve hem *Leķad ħalaķne’l-insâne fî-aķseni taķvîm*.³⁹⁶ mücebine ħod sen ziyâde şerîf ü ‘ âlî-kadr u ‘ azîzsün [106b] (1) pes zînhâr Şeytân’uñ vesvesesine giriftâr olup zalâletde qalmayasun

856 Çirk ne-şâyed zi-edîm-i tu şüst

Senûn edîm ü vücûduñdan çirk ü levşi yumaķ mümkün degildür ya‘ nî zünûb u ‘ işyân çirkinden vücûd u zâtuñı pāk eylemege ķâdir degilsün

Tâ-ne-künî tevbe-i Âdem nuĥust

Mâdem ki ol ħazret-i Âdem’uñ tevbesini eylemeyesün ya‘ nî mādām ki ħazret-i Âdem gibi şıdķ u ħulûşla tevbe eylemeyesün.(5)

857 ‘Özür nih ân-râ ki ħaķâyî resîd

Ol kimeye ki bir ħaķâ irişdi anuñ ‘ özrünü ķabûl eyle ya‘ nî anı ma‘ zûr tut. Beyit:

Ber-âstâne-i mey-ĥâne ger seri bînî

*Me-zen be-pây ki ma‘ lûm nîst niyyet-i û*³⁹⁷

³⁹⁵ “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık.” İsrâ/ 70.

³⁹⁶ “Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.” Tin/ 4.

³⁹⁷ “Meyhanenin eşğinde bir baş görürsen ayağınla tekmeleme çünkü onun niyeti belli değildir.”

Âdem ez-ân ‘özür be-cāyı resîd

Zirâ hazret-i Âdem ol ‘özür sebebinden bir yere irişdi ya‘nî ‘özür sebebi ile Hakk sübhānehü ve ta‘ālā hazretinüñ celle şa’nühü maqbûlî oldı ‘*El-‘uzru ‘indi kirāmu’n-nās maqbûl*.³⁹⁸ katında ‘özür maqbûl olıcağ Ekremü’l-ekremîn’ün huzûr-ı şerîfinde niçün maqbûl olmaya yine (10) hazret-i Âdem’ün kıssasına rucû olundı.

858 Çün zi-pey-i dāne hevesnāk şüd

Maқта‘-i ĩn mezra‘ a-ı hāk şüd³⁹⁹

Çünkü hazret-i Âdem dāneden ötürî ya‘nî dāneye rāğib ü hevesnāk oldı pes dāneden ötürî kendüsini bu hāk mezra‘asınun maқта‘ı eyledi ya‘nî āsmāndan nuzûl idüp yerde qarār eyledi.

859 Dîd ki der-dāne tam‘ hām kerd

Hazret-i Âdem gördi ki gendüm dānesinde hām tame eyledi ya‘nî çün gördi ki ol dāne⁴⁰⁰ sebebinden kendüsine külli nuqşān u husrān irişdi.

Hışten (15) efkende-i ĩn dām kerd

Kendüsini bu dāma efkende vü giriftār eyledi ya‘nî çün gördi ki kendü hevesinden haṭā vü ‘işyān şādır oldı. Beyit:

Cāyi ke berķ-i ‘işyān ber-Âdem-i şafî zed

Mā-rā çigūne zibed da‘vî-i bî-günāhl⁴⁰¹

³⁹⁸ “Özür dileme cömert insanların yanında kabul edilmiştir.” Atasözü

³⁹⁹ Maқта‘-i ... şüd] S3:-

⁴⁰⁰ dāne] S2: gendüm

⁴⁰¹ “ Temiz olan Adem’e isyan şimşegi çarpdıysa biz nasıl günahsızız diye iddia edebiliriz.”

860 Āb resānd īn gül-i pejmürde-rā

Pes bu şolmuş güle āb iriřdirdi ya‘nī periřān hāluñ tedārekine meřgūl oldı ki murād ‘özür ü girye vü tevbeye řürü‘ eyledi demekdür.

Zed be-Serendīb serā-perde-rā

Pes serā-perdeyi Serendīb’de urdı ya‘nī Serendīe gidüp (20) bir zamān anda řarār eyledi.

861 Rūy siyeh ez-güneh āncā gurīht

Günāh u ‘iřyān sebebinden yüzi siyāh oraya kaçdı.

Ber-ser-i ān hāk siyāhı be-rīht

Yüzüñ siyāhlığını ol hākuñ bāşı üzre dökdi [107a] (1) ya‘nī ‘afv-i ilāhiden behre-ver olunca Serendīb’de giryeden hālī olmadı.

862 Müddetī ez-nīl-ḥum-ı āsmān

Āsumān ḥumunuñ nīlinden bir zamān

Nīlgerī kerd be-Hindūstān

Hindūstān’da nīlgerlik eyledi ya‘nī felegüñ devr ü gerdişi ile olan belāyı bir zamān çekdi. Ḥum küp nīl çivid ma‘nāsınadur. Nīlger çivid rengini boyayıcı ma‘nāsınadur.

863 Çün kefeş ez-nīl-i felek şüste şüd

Çünki anuñ dest ü (5) kefi felegüñ çividinden şüste vü pāk oldı ya‘nī çünki tevbe idüp gerdiş-i felek sebebi ile hāřıl olan ālāmdan hālāř oldı.

Nîl-giyâ der-ğademeş rüste şüd

Çuvid out onuñ ğademinde bitmiş oldu ya‘nî anuñ yüzünden siyâhlıķ ğitdi pes çuvid ki Hindûstân’dan gelür anuñ yüzünüñ sevâdinüñ eşeridür. Nîl-giyâ, giyâh-i nîl tağdirindedür ki çuvid otı ma‘nâsinadur.

864 Türk-i Ğağâ’yı şüde ya‘nî çü mâh

Ya‘nî Türk-i Ğağâ’yı ki murâd ğazret-i Ādem’dür ‘aleyhi’s-selâm mâh gibi olmuş ya‘nî tevbenüñ ğabûlı (10) sebebi ile yüzi mâh gibi münevver olmuş.

Zülf-i ğağâ ber-zede zîr-i külâh

Ğağâ zülfünü külâhı altına urmuş ya‘nî ğağâ vü ‘işyândan ‘ârız olmuş ğâlet mağv ü mün‘adim olmuş. Türk mağbûb ma‘nâsinadur. Mısrâ‘-i evvelde olan Ğağâ’dan murâd ism-i şehirdür. ‘Avâm ğağâ idüp ğânuñ kesri ile okur ve Türk-i Ğağâ’yıda ğafî ihâm vardur ve mısrâ‘-i şânide olan ğağâ ma‘rûfdur ki muğâbil-i şevâbdur.

865 Çün dîleş ez-tevbe (15) leğâfet ğirift

Çünkü anuñ ğalbi tevbe sebebinden leğâfet tutdı

Mülk-i zemîn-râ be-ğilâfet ğirift

Zemîn mülkünü ğilâfetle tutdı ya‘nî rû-yi zemînüñ ğalîfesi oldu.

866 Tuğm-ı vefâ der-zemî-i ‘adl kâşt

‘Adl zemîninde vefâ tuğmını ekdi ya‘nî mādâm ki anda⁴⁰² idi cihânda ‘aşķ u muğabbet ü tğ‘at u ‘ibâdetden bir dem hâlî vü fâriğ olmadı.

⁴⁰² anda] A: zinde

Vakfi ez-ân mezra‘ a ber-mâ nüvişt

Ol mezra‘ adan bizüm üzerimize bir vakıf yazdı ya‘nî vaşiyyet idüp dedi ki benden soñra gelen evlādum Şeytāna tâbi‘ olmayup bu sîret ü bu râhdan hâric bir fi‘ le irtikâb eylemekden (20) ihtirâz u ictinâb eyleyeler. Zemî zemînden muhaffîfdür.

867 Herçi be-du hâzin-i Ferdevs dād

Ferdevs’ün hâzini rûhânî hâlâtdan aña her ne virdi

Cümle der-în hâne-i nüh der nihād

Cemî‘isini bu toköz [107b] (1) kapulı hânede qodı ya‘nî cenâb-ı İhâli’den hâzret-i Âdeme ihsân olunan laîf hâlât cemî‘en vücūd-ı insānda mündericdür. Hâne-i nüh derden murād cesed-i insāndür ki toköz delügi vardır. İki iki kulağın delükleridür ve iki göz ve ağız ve burnın iki delüg, ve zıkr ü duburdur. Hükemâ on bir demişdür. Şeyh Nizâmî hâzretleri kıddesallāhu ta‘ālâ sırrehü’l-‘azîz hükemānün qavlini qabûl (5) eylemeyüp nüh der dedi. Hâzen-i Ferdevs’den murād cennet’ün kapuçısı Rızvân’dur.

868 Ber-qor ez-în mâye ki sūdeş terest

Bu mayeden mütemetti‘ ü müntefi‘ ol zirâ anuñ fâ’idesi sañadur.

Keştenes ü-râst durūdeş turâst

Anuñ zirâ‘atı añadur durūd u gâlesı sañadur ya‘nî hâzret-i Âdem ‘aleyhi’s-selām ahlâq-ı hamīde vü ahvâl-ı pesendide vü aqvâl-ı laîfeden her ne ki vaşiyyet eyledi anuñ nef‘i kendüsinden soñra gelen evladınadır.

869 Nâle-i ‘ūd ez-nefes-i micmerest

‘Uduñ nâle vü sūzeşi micmerün (10) nefesindendü.

Renc-i ħar ez-rāhat-i pālāngerest

Ħaruñ renc ü eleme semercinüñ rāḥatindendür bu beyit meşrūḥ-ı beyit-i sābıkız-zıkrüñ mazmūnını işbāt içündür ḥulāşa-i kelām budur ki cihānda çok vāķi‘ olur ki bir kimse bir nesnenüñ ḥuşulı için zaḥmet ü meşakḳat çeker ol nesne añā naşib olmaz.

870 Kār-ı tu-rā bī tu çü perdāhtend

Çünkü senüñ kār u bāruñı sensiz tertīb ü te‘īn eylediler ya‘nī sen henüz vücūd bulmamış u ḥāzır olmamış iken çün ki kısmet-i ezelide senüñ cemi‘ -i aḥvāluñ muḳaddar u muḳarrar (15) oldu.

Nāmzed-i luṭf tu-rā sāhtend

Seni luṭfa cüft ü ḳarīn eylediler ḥiṭāb nev‘ -i insānadur ki Ħudā-yı ‘azze ve cellnüñ insāna olan luṭf u kereme mevcūdātdan bir kimseye olmamışdur.

871 Keşti-i gül bāş be-mevc-i bahār

Bahār mevcinde gül sefinesi ol ya‘nī *Teḥallaḳū bi-aḥlāḳillāh*.⁴⁰³ hasebince aḥlāḳ İlähiyye ile mutaḥallik olup her kese luṭf u iḥsān idici ol.

Tā-ne-şevī lenger-i bustān çü ħār

Tā-ḥār gibi bustānuñ lengeri olmayasun ya‘nī aḥlāḳ-ı zemīme sebebi ile merdūd-ı Ḥaḳḳ olup dönyāya (20) mübtelā olmayasun. Keşti-i gülden murād aḥlāḳ-ı ḥamīdedür. Lengerden murād sefinenüñ sükūn u ḳarārı için olan demurdur. Ba‘zı nüshada mışrā‘ -i evvel böyle vāķi‘ dūr.

Keşti-i gül bāş [108a] (1) çü ebr-i bahār

Ebr-i bahāruñ keşti-i gül olması gül ol ebrüñ ābı ile neşv ü nemā bulduğı i‘tibārladur.

⁴⁰³ “Allah’ın Ahlakı ile ahlaklanınız.” El-meragı, M, (1946), Tefsir-i el-merāgi, Mısır:Şirketu mektebete ve matba‘ata elbabıye’l-halebi ve evladuhu, s. 86.

872 Rāh be-dil rev çü berīd-i hazān

Şüret ü zāhiri aḥvāldan i' rāz idüp ḳalbi vü derūnı yola git ḥazanınıñ peyki gibi murād bād-ı hazānıdır ve bād çeşmden nihāndur ya' nī şūri aḥvāldan i' rāz idüp derūnī aḥvālun ḥuşūluna sa' i ü ihtimām eyle tā-şāhib-dil olasun.

K 'āb (5) be-ser mī-reved āteş be-cān

Zirā āb başa āteş cāna gider. Ābdan murād ābdan ḥāşil olan ruṭūbetdür ki başa şu' ūd eyler. Āteşden murād āteşden ḥāşil olan ḥarāretdür ki evvel cāna şoñra a' zāya sirāyet eyler. Berīd peyk ma' nāsınadır ki hazāna muzāfdur.

873 Şüret-i şīrī dil-i şīrīt nīst

Egerçi arslan şüretindesin ammā senün arslanlık göñlün yoḳdur ya' nī şīr-i dil degilsün. Murād budur ki egerçi insān şüretindesin ammā sende insāniyetden bir ḥālet (10) yoḳdur.

Gerçi dilet hest dilīrīt nīst

Egerçi senün göñlün vardı ammā senün dilīrligün yoḳdur ya' nī ' aşḳ u muḥabbet ü aḥlāk-ı ḥamīde vü laṭīf ḥāletden bī-behresün ve anuñ taḥşīline hem sa' i ü ihtimāmuñ yoḳdur.

874 Şīr tevān sāht zi-naḳş-ı sarāy

Sarāyuñ naḳşinden şīr düzmek mümkündür ya' nī egerçi sarāyuñ dīvārında arslan şūratını naḳış eylemek mümkündür.

Līk be-şad sāl ne-ḥusbed zi-cāy

Līken yüz yılda yerinden ḥareket eylemez ya' nī hergiz ḥareket eylemez zirā cānı yoḳdur.

875 Ḥil' at-ı eflāk (15) ne-mī-zībedet

Saṇa eflākuñ ḥil' atı yaraşmaz zirā senün eflāka müşābehetün yoḳdur.

Hâkî vü cüz hâk ne-mî-zîbedet

Sen hâksun ve saña hâkdan ğayri yaraşmaz ya‘nî çünki sen hâkdan halk olunmuşsun pes saña lâzım u fâ‘îk olan budur ki kibri terk idüp tevâzu‘ idici olasın. Beyit:

Zi-hâk âferidet Hudâvend-i pāk

*Pes ey bende üftâdegî kün çü hâk*⁴⁰⁴

876 Tâli‘-i kâret be-zebûnî derest

Senün kârunuñ tâli‘i zebûnlıkdadur ya‘nî saña ‘izzet ü ref‘et tevâzu‘ ü (20) meskenetdedür
*Men tavaza‘a refe‘ehu’llâhu ve men tekebbere važa‘ehu’llâhu*⁴⁰⁵

Dil be-gehi ğam be-fuzûnî derest

Gönül eksiklikde ğam ziyâdelikdedür zîrâ mādâm ki umûr-ı dünyeviyeden ‘alâka-yi kâ‘eylemeyesün ğamdan [108b] (1) ğalaş olup şâhib-dil olmazsun.

877 Ger ne çirâ gird-i sipehr-i bülend

Şehr-güşâyi çü tu-râ şehr-bend

Veillâ bülend felegün niçün eylemesi sencileyin bir şehir feth idiciye şehrbend ü zindân olur ya‘nî eger sen ‘âlî felege i‘tirâz idüp andan perişân-ĥâtır olasın felek saña şehr-bend ü zindân olup senün murâduñ üzredür ve hareket eylemez.(5)

878 Dâ‘ire-kirdâr miyân beste bâş

⁴⁰⁴ “Pak olan Tanrı seni topraktan yarattı; dolayısıyla ey kul sen de toprak gibi alçak gönüllü ol.”

⁴⁰⁵ “Kim tevazu gösterirse, Allah onu yüceltir ve kim de kendini beğenip kibir gösterirse, Allah onu alçaltır.” Hadisin aslı şu şekildedir: “Men tavaza‘a li’llâhı dereceten refe‘ehu’llâhu ve men tekebbere ‘ala‘l-lâhı dereceten važa‘ehu’llâhu: Kim Allah için tevazu gösterirse, Allah onu yüceltir. Kim de kendini beğenip kibir gösterirse, Allah onu alçaltır.” Ahmed, E ‘A, (2001), Müsned El-imâm Ahmed Bin Hanbel, (?): Mu‘essesetu’-rrisâle, s.250. h.no:11724

Dâ'ire-miṣāl miyān beste ol ya' nî kendü aḥvālunuñ tedārekine baṣîret üzre ol.

Der-feleki bâ-felek âheste bâş

Felek içindesin felege âheste ol ya' nî felege i' tirāz u zebān dırāzlık eyleme bu hem ma' nādur felege âheste ol ya' nî felekden şikāyet eyleme.

879 Tîz-teki pîşe-i âteş buved

Tîz-teklik âteşüñ pîşe vü ḥaşlatıdır zîrâ âteşüñ ḥareketi ziyāde sur' at üzredür.

Bâz ne-mānî zi-tek ān ḥoş buved

Tek ü pūy sebebinden yorulup ḳalmayasun o laṭıfdür (10) ya' nî tek ü pūy idüp yorulup ḳalmaḳdan ise âheste âheste yürüyüp menzile vuşul vulmaḳ lādur. Beyit:

Be-çeşm-i ḥîş dîdem ber-biyābān

*Ki âheste sebaḳ burd ez-şitābān*⁴⁰⁶

880 Āb şıfat bâş u sebükter bi-rān

Āb miṣāl ol ve sebükter vü âhesterek sür ya' nî âheste âheste yûri.

K āb-ı sebük hest be-ḳıymet girān

Zîrâ sebük āb ḳıymetde girāndur ya' nî her ḥuşūşda te'emmül ü te'enniye kendüñe 'âdet idüp şebûr u âheste ol.

881 Gevher-i cān der-tenegi yâftend

cān gevherini (15) tenglikde buldılar zîrâ her kes ki sebük rûḥdur laṭif ü ḥûb-sîretdür ve her kes ki girān-cāndur keşif ü zişt ḥaşletdür.

⁴⁰⁶ “ Kendi gözlerimle gördüö çölde yavaş gidenin hızlı gidenden öne çıktığını.”

Kıymet-i â bez-sebüki yâftend

Âbuñ kıymetini sebüklik sebebinden buldılar zirâ veznde sebük olan âbuñ qadr u i‘tibârı ziyâdedür.

882 Bâd-ı sebük-rûh buved der-ıavâf

ıavâf u hubûbda bâd sebük-rûhdur bu sebebdan bâddan rûha revh ü râhat irişür.

Hod tu girân-cânteri ez-küh-ı Kâf

Liken sen hod küh-ı Kâf dan (20) girân-cânlüreksün ya‘nî ziyâde girân-cânsın.

883 Ger ne ferîbende-i rengî çü mâr

Eger mâr gibi renge aldancı degil iseñ⁴⁰⁷ ya‘nî eger şûret-perestler gibi zîb ü zînete ferîfte vü muqayyed degil iseñ.

Rûh çü benefşe be-sûyî hod me-dâr

[109a] (1) Benefşe gibi ruhuñı kendü cânübüne tutma ya‘nî hod-bîn ü hod-pesend olma

884 Hâne muşakçal heme câ rû-yı tust

Hâne mücellâ vü muşşakçal hânenüñ cemî‘ -i yerinde senüñ yüzündür.

Ez-pey-i ân dîde-i tu sū-yı tust

Ol sebebdan senüñ çeşmüñ senüñ cânübünedür ya‘nî senüñ vücûduñ edânî gibi hod-bînlik hūyî ile memlû vü pürdür lâ-cerem nazar u iltifâtuñ hemân kendüñedir bir vechle ki gūyâ (5) cihânda senden ‘azîz ü şerîf bir kimse yokdur.

⁴⁰⁷ degil iseñ] S3: gül iseñ

885 Gerçi pezi̇rende-i her hadd şüdi

Egerçi evveş cemî' -i haddi kabûl idici olduñ ve lesetü bi-Rabb'ukumda belâ didüñ.

Ez-heme çün şubh mücerred şüdi

Liken 'aķibet şubh gibi cemî' isinden mücerred ü fâriğ olduñ ya' nî 'ahd-şiken ü bî-vefâ olup tã' at u 'ibâdetden ferâget ü i' râz eyledüñ.

886 'Āşık-ı hîşî tuyı şüret-perest

Kendüñe 'âşık-sın pes sen şüret-perestsin Hudâ-yı 'azze ve cellnün 'aşk u muhabbetinden bî-behresün ü laţif sîretten (10) mahrûmsun.

Z'ân çü felek âyine dâri be-dest

Ol sebebdan felek gibi elünde ayna tutarsın ve dem-be-dem kendüñe nazar eylersün. Felegün âyna tutmasından murâd anda hurşîd ü mâhuñ zâhir olmasıdır

887 Ger tu çü sengş nemek-i ğam çeşi

Farzen eger sen seng gibi saht u muhkem iseñ hem ğam nemekini tadarsun ya' nî bi-her hâl ğame giriftâr olursun.

Dâmen ez-în bî-nemekî der-keşi

Bu nemeksizlikden ferâgat eylersün ya' nî melâhat leţâfetden dūr olursun.

888 Zûlm rehâ kün be-vefâ der-gürîz

Çünkü ahvâl ne idügi saña (15) zâhir oldu pes zulmı terk eyle vefâya firâr u sa' i eyle ya' nî tã' at u 'ibâdete muķayyed ol.

Halk rehâ kün be-Hudâ der-gürîz

*Ḳul’i-llāhu ṣumme-zerhum*⁴⁰⁸ ḥasebince ḥalkı terk eyle Ḥudā-yı ‘azze ve cellye firār ü ilticā eyle ya‘nī ḥalkdan i‘rāz idüp Ḥaḳḳ sübhānehü ve ta‘ālā ḥazretine ‘azze ismuhu teveccüh eyle vü cān u dilden anuñ emr-i şerīfine imtişāl eyleyüp tã‘at u ‘ibādetde şābit-ḳadem ol.

889 Niki-i ü bīn u be-dū kār kūn

Anuñ saña eyledügi luṭf u kerem ü iḥsānı gör anuñla iş eyle ya‘nī aña münāsib ‘amel eyle *Hel cezāu’l-iḥsāni ille’l-iḥsān*.⁴⁰⁹ (20) kelāmından gāfil olma.

Ber-bedī-i ḥiştēn iḳrār kūn

Kendü ‘acz u kuşūr u nuḳşānuña i‘tirāf eyle *Ve-in te‘uddu ni‘mete-llāhi lā-tuḥşūhā*⁴¹⁰ fikr idince her neḳadar bisyār u laṭīf tã‘at u ‘ibādet [109b] (1) eylesün hergiz anuñ ni‘metlerinüñ ḥaḳḳını edā eylemege ḳādir olmazsın. Beyit:

‘Aṭāyist her mūy ez’ū ber-tenem

*Çigūne be-her mūy şükri kūnem*⁴¹¹

890 Çün tu ḥacelvār ber-ārı nefes

Çünkü sen ḥacel ü şermende gibi nefes gütüresin ya‘nī çünkü ‘acz u kuşūruna i‘tirāf idüp şermendelik gösteresün ve şıdḳ u ḥulūşla tezerrü‘ ü du‘a eylesesün.

Faẓl kūned raḥmet-i feryād-res

Feryād idici vü meded (5) ṭaleb idici-lerüñ feryādına irişici Ḥudā’nuñ raḥmeti saña be-her ḥāl faẓl u iḥsān eyler. Beyit:

Muḥālest eger ser ber-în der niḥî

⁴⁰⁸ “(Ey Muhammed!) "Allah" (indirdi) de, sonra bırak onları” En‘ām/ 91.

⁴⁰⁹ “İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir.” Rahman/ 60.

⁴¹⁰ “Halbuki Allah’ın nimetini saymaya kalksanız onu sayamazsınız.” Nahl/ 18.

⁴¹¹ “Onun verdiği bedenimdeki her bir kıl bir bahşıştir; nasıl her kıl için şükür etmem gerektiğini bilemem.”

*Ki bāz āyedet dest-i hācet tehi*⁴¹²

Hikāyet-i pādīşāh-ı nevmīd ki āmūrziş yāft.

891 Dādgerī dīd be-ra'-i şavāb

Şavab u laţīf fikr ü ra'le olan bir 'ādil pādīşāh

Şūret-i bīdādgeri-rā be-h'āb

Ruyāsında bir zālīm pādīşāhının şūretini gördi murād bir 'ādil (10) pādīşāh bir zālīm pādīşāhı düşünde gördi demekdür.

892 Güft Hudā bā-tu-i zālīm çi kerd

'Āil pādīşāh zālīm pādīşāha dedi Hudā-yı 'azzevecīl sen zālīme ne yeledi.

Der-şeb ez-rūz mezālīm çe kerd

Şeb gibi tārīk kabirde mazlūmlaruñ rūzundan ne eyledi ya'nī cihānda bir kaç gün mazlūmlara eyledüğün zulūmden ötürü saña kabirde ne hāl vāķi' oldu.

893 Güft ki ber-men çü ser-āmed hayāt

Zālīm pādīşāh 'ādil pādīşāha cevāp virüp dedi çünkü hayātım mūntehā oldu ya'nī çünkü ziyāde pīr olup cihāndan rihletüarīb qarīb ü muḳarrar oldu.

Der-nigerīdem be-heme kā'ināt

(15) Cemī'-i kā'ināta nāzar eyledüm

⁴¹² “ Bu kapıya el uzattığın zaman, dilkele uzanmış elin boş dönmesi imkansız bir şeydir.”

894 Tā-be-men ümmīd-i hidāyet ki-rāst

‘Aceb baña hidāyet ü merhamet ümīdi kimün içündür ya‘nī benüm hidāyetime kim sebeb olur ve kimden baña rahmet irişür.

Yā be-Ḥudā çeşm-i ‘ināyet ki-rāst

Yā Ḥudā-yı ‘azze ve cellye kimün ‘ināyet ümīdi vardur ya‘nī Ḥaqq sübhānehü ve ta‘ālā ḥazretinün ‘azze ismuhu ‘ināyet ü mağfıretine vuşul bulmağa baña kim şefi‘ ü mu‘in olur.

895 Der-dil-i kes şefkatī bā-men ne-būd

Kimsenün qalbinde baña bir şefkatı olmadı ya‘nī kimsenün baña şefkat u merhameti olmaduğı benüm ma‘lūmum oldu.

Hîç kesî-rā be-kerem zann ne-būd

Benüm ḥaqqımda (20) hiç bir kimsenün keremine zannum olmadı.

896 Lerze der-üftād be-men ber- çü bīd

Çünkü bu ḥāleti müşāhede eyledüm ḥavf u gāmden benüm üzerime söğüd gibi ditremek düşdi ya‘nī bād sebebi ile söğüd ağacının evrākı ditredüğü [110a] (1) gibi ditredüm.

Rūy ḥacel geşte vü dil nā-ümīd

Lā-cerem rūy ḥacel ü şermende vü gönüm nevmīd olmuş olduğu ḥālde

897 Ṭarḥ be-ğarḳāb der-endāḥtem

Ğarḳāba ṭarḥ atdım ya‘nī cemī‘-i kā’inātdan nevmīd olup kendümi ‘azāb u iḳāba giriftār eyledüm.⁴¹³

⁴¹³ eyledüm] S3: buldum

Tekye ber-âmürziş-i Hakk sâhtem

Ğaffāruz-zunūb'ıñ mağfiretine tekye vü i' timād eyledüm ve tazarru' eyleüp dedim

898 K 'ey men-i miskīn be-tu (5) der-şermsār

Ke ey Erhemü'r-rāhemīn ben-i miskīn sende ya'ñi senüñ emr-i şerīfüne muhālif fi' il irtikāb eyledüğümden ötüri senden şermende vü hacelim.

Ez-hacelān der-güz̄er ü der-güz̄ār

Hacellerden güz̄er eyle ve anlaruñ kabih 'amellerini 'afv eyle.

899 Gerçi zi-fermān-ı tu bi-gzeşteem

Ey Ekremü'l-ekremīn egerçi senüñ fermānuñdan tecāvüz eylemişim.

Red me-künem ke 'z heme red geşteem

Der-gāhımdan beni red eyleme zīrā cemī' isinden merdūd olmuşum.

900 Yā edeb-i men be-şerārī be-kün

Yā bir şerārıla beni te'dīb eyle

Yā be-ḥalāf-ı heme (10) kārī be-kün

Yā cemī' isinüñ ḥalāfı ile bir iş eyle ya'ñi kārīnātdan bir kimse baña şefkat u merḥamet eylemedi. Sen Erhemü'r-rāhemīnsin sen rahmet eyle şerārdan murād dūzaḥdur. Edeb bunda te'dīb ma' nāsınadur.

901 Çün hācelem dīd zi-yārī resān

Hāzret -i Hakk 'azze ismuhu çünki mu'āvenet idicilerden beni nev-mīd ü hacel gördi ya'ñi çünki cemī' -i kārīnātuñ mu'āvenetinden ümīdimi kaṭ' idüp nev-mīd oldum.

Yārī-i men kerd kes-i bī-kesān

Bī-keslerūñ mu‘īni baña ‘ināyet eyledi. Kes bunda mu‘īn (15) ma‘nāsınadır ki murād Hudā-yı ‘azze ve celldür.

902 Feyz-i kerem-rā suhanem der-girift

Benüm sözüüm anuñ kereminuñ feyzini tutdı ya‘ñi kereminden benüm du‘ā vü tazarru‘ımı qabul eyledi.

Yārī-i men kerd ü merā ber-girift⁴¹⁴

Lā-cerem baña ‘ināyet eyledi ve günāhlarımı ‘afv idüp beni ‘ālī-qadr eyledi. Hikāyet tamām olup hışsanuñ beyānına şurū‘ olundu.

903 Her nefesi k-ān be-nedāmet buved

Her bir nefes ki o nedāmetle olur ya‘ñi her kes ki şıdķ u hūlūşla tazarru‘ ü du‘ā idüp sūz u harāretle āh u nāle eyleye.

Şehne-i gavgā-yı (20) kıyāmet buved

Ol nefes kıyāmet gavgāsınuñ şehnesi olur ya‘ñi dünyāda andan şudūr bulan nedāmet-ālūd āh u nāle anuñ kıyāmetde cemī‘-i ālāmdan hālāş olmasına sebep olur.

904 Cümle nefeshā-yı tu ey bād-senc

[110b] (1) Ey ‘ömrüni beyhūde vü bī-fā’ide umūr-ı dünyeviye şarf idici ve umūr-ı deniyyeden gāfil olayıcı senüñ cümle ‘ömr ü nefeslerüñ

Keyl-i ziyānest ü terāzū-yı renc

⁴¹⁴ ber-girift] S3: der-girift

Ziyān keylidür ve renc terāzūsıdır ya‘nī muqayyed olduğun aḥvāldan öturi kıyāmetde saña külli ḥusrān u renc ü elem vardır. Cemī‘-i ḥāl u aḥvālun Ḥudā-yı ‘azze ve cellnün rızāsına muḥālif olduğu için

905 Keyl-zen-i sāl u mehet būde gīr

Kendüsi sāl u (5) māhuñ keyl-zeni olmuş farz eyle.

V ‘īn meh ü īn sāl be-peymūde gīr

Ve bu māhı ve bu sālı ölçmüş farz eyle ya‘nī farz eyle ki sāl u māhuñ saña külli müsā‘idesi olup cemī‘-i murādātuña vuşul bulmuş ve āsūde-ḥāl olmuşsun.

906 Mānde terāzū-yı tu bī-seng ü dürr

Līken bu dem senün terāzuñ seng ü dürrsüz qalmış ya‘nī pīlik sebebi ile bir mertebeye irişdün ki senden kudret ü kuvvet ü bir laṭif ḥālet qalmamış

Keyl tehi geşte vü peymāne pūr

Keyl tehi olmuş ve peymāne pūr olmuş (10) ya‘nī ‘ömrün muntēhā olmuş ve sende sa‘ī ü kūşīşe mecāl qalmamış.

907 Seng-i zemīn seng-i terāzū me-kün

Zemīnün sengini terāzūnün sengi eyleme ya‘nī süflā aḥvāla muqayyed olma.

Mühre-i gil mühre-i bāzū me-kün

Gil mühresini bāzūğün mühresi eyleme murād ten-perver olup zeḥārif-i dünyeviye rağbet ü muḥabbet eyleme demekdür. Mühre-i gilden murād vücūd-ı insāndur ki bī-baḳādur.

908 Yek diremest ānke be-dū māndeī

Bir dirhemdür o ki anuñ sebebi ile Hudā-yı ‘azze ve cellden dūr u cūdā olmuşsun ya‘nī zehārif-i dünyeviyye ki aqalla qalīl ve bir (15) dirhem meşābesindedür aña meftūn olmağla der-gāh-ı aḥadiyyetden dūr qālmışsun.

Yek nefesest ānke be-dū zindeī

Bir nefesdür o ki anuñ sebebi ile dirisün zīrā dünyānuñ ḥayātına i‘timād u i‘tibār yoqdur. Şeyḥ Sa‘di ḥazret i ḳaddesallāhu sırrehü’l-‘azīz Gülistān-nām kitābunuñ ḥikmet bābında dimişdür. Cān der-ḥimāyet yek demst ü dünyā vücūdi-i miyān-i dü ‘adem.

909 Tā buved ān rūz ki bāşed behi

Taḥḳīḳ ol gün iyuluk olur ki

Gerdenet āzād u dehānet tehi

Senüñ boynuñ āzād u senüñ dehānuñ tehi ola (20) ya‘nī kıyāmetde ol vaḳit āsūde-ḥāl olursuñ ki mazlūmlar senüñ boynuña binmeyeler ve cemī‘-i ḥuşūşda laṭif cevāb virmege ḳādir olasun.

9010 Her çi der-īn perde sitānī bi-dih

Bu perde de her ne ki ğayrdan [111a] (1) alursun vir ya‘nī bu cihānda ḥuḳūḳ ‘ibādetden zimmetünde bir nesne ḳoma.

Ḥod me-sitān tā-bi-tüvānī bi-dih

Mādām ki ḳādırs]n kendünüñ kimseden bir nesne alma ğayra vir tā kıyāmetde āsūde-ḥāl olasun. Perdeden murād dünyādur ki āḫirete perdedür.

911 Dām-ı yetīmān ne-şevēd dāmenet

Çünkü böyle eyleyesün senün dāmenün yetīmlerün dāmı olmaz ya‘ nī kıyāmetde yetīmler senün dāmenünü tutup senden haqq taleb (5) eylemezler.

Bār-keş-i bīve-zenān gerdenet

Senün boynun tul ‘ avratların yükünü çekici olmaz ma‘ nā bu vechle olmak hem laṭīfdür senün dāmenün yetīmlerün dāmı olmaya ya‘ nī rūz-ı haşirde yetīmler senün dāmenünü tutup senden haqq taleb eylemeyeler. Senün boynun tul ‘ avratların bār-keşi olmaya.

912 Bāz-hel in ferş-i kühen bûde-rā

Bu kühne olmuş ferşi terk eyle ya‘ nī dünyādan ferāğat eyle. Ferş-i kühenden murād egerçi zemīndür liken bunda murād bu fānī cihāndur.

Ṭarḥ kūn in dāmen-i ālûde-rā

(10) Bu ālûde dāmeni ṭarḥ eyle ya‘ nī bu nā-pāk cihānı terk eyle.

913 Yā çü ġarībān pey-i reh tûşe ġir

Yā ġarībler gibi āḫiret yolu için tûşe tut ya‘ nī *Ve-tezevvedu fe-inne ḫayra’z-zādi’t-taḫvā*⁴¹⁵ ḫasebince ṭā‘at u ‘ibādet ü taḫvāya sa‘ī ü ihtimām eyla tā uḫrevī sefer için saña zād u tûşe olup āḫiretde āsûde-ḫāl olasun. Beyit:

Tü bā-ḫod bi-ber tûşe-i ḫîştēn

Ki şefkāt ne-yāyed zi-ferzend ü zen

⁴¹⁵ “(Ahiret için) azık toplayın. Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma)dır.” Bakar/ 197.

Yâ çü Nizâmî zi-cihân gūşe gîr

Yâ Nizâmî gibi cihândan gūşe tut ya' nî cihândan (15) ferâgat idüp ẖalvet ü 'üzlet ihtiyâr eyle vü ṯa' at u 'ibâdete meşgûl ol.

Maqâle-i devvüm der-'adl u nigâh dâşten-i inşâf

914 Ey melik-i cāniverān rā'y-i tu

Ey kimse ki senüñ ra'î ü ẖükmüñ hayvānātuñ melik ü ẖākimidür ya' nî cemî'-i hayvānāt senüñ zebūnuñdur.

V 'ey güher-i ṯacverān pā-yı tu

Ve ey kimse ki senüñ pāyuñ ṯacverlerüñ gevheridür ya' nî sen cemî'-i mevcūdātđan eşref ü 'ālî-ķadrsun ẖitān nev'-i insānadur ki eşref-i maḥliķātđur.

915 Ger meliki ḥāne-i şāhî ṭaleb

Eger melik iseñ şāhlıķ (20) ḥanesini ṭaleb eyle ya' nî sen ki ḥalife zādesün ḥilāfete lâzım olan istiḥķāk u isti' dādı zāyi' eyleme.

Ve ħ güherî ṯac-i ilāhî ṭaleb

Veger gevher iseñ ṯac-i ilāhiyi ṭaleb eyle ya' nî çünki mevcūdātuñ eşrefisün [111b] (1) pes 'aşķ u muḥabbet-i sübhāniye ṭalib ol tā ol laṭif ḥāleti zāyi' eylemeyesün.

916 Z 'ān sū-yı 'ālem ki diger rāh nîst

Cüz men ü cüz tu kesî agāh nîst

Ol 'ālem cānebinden ki ğayra yol yokđur benden ğayri ve senden ğayri bir kimse āğāh u ḥaber-dār degildür murād nev'-i insāni medḥdür ki her cihetden⁴¹⁶ aña iḥsān olunan 'izz ü

⁴¹⁶ her cihetden] S3: merḥametden

şeref i‘tibārı ile anuñ nazîri yoğdur ve cemî‘-i kâ’inâtdan (5) a‘lemdür ve Hakk sübhânehü ve ta‘âlâ hazretine ‘azze ismuhu melekden aqrebdür

917 Z’ân ezeli nûr ki perverdeend

Ol ezeli nûrdan kâ’inatı terbiye eylemişlerdür.

Der-tu ziyâdet nazârî kerdeend

Saňa ziyâde bir nazâr eylemişlerdür zîrâ ‘aşk u muhabbet ü qurb u vişâl u müşâhede-i cemâl-i zü’l-celâl vü envâ‘-i tecelliyât nev‘-i insân içündür.

918 Nakd-ı ğarîbi ü cihân şehr-i tust

Nakd-i ğarîbsin zîrâ ‘âlem-i ‘ulvîden bu süflâ ‘âleme gülşensün ve cihân senün şehründür zîrâ ki cesmün hâkdan halk olunmuşdur (10) lâ-cerem bir zamân bunda qarâr idicisin.

Nakd-ı cihân yek-be-yek ez-behr-i tust

Cihānuñ nağdi cemî‘ en senden ötüridür ya‘nî cihānuñ içinde olan mevcûdât senün için halk olunmuşdur insân rûhı i‘tibārı ile ğarîb ü misâfirdür ve cesmi i‘tibārı ile vaţan-ı aşlîsinde qarâr idici ü muķimdür.

919 Mülk-i be-în kâr u kiyânî tu-râst

Bu kâr u bu hüküm ü hükümetle mülk (15) senün içündür zîrâ cihānda hüküm ü hükümet insāna mahşûşdur.

Sine kün in kâr güşāyi tu-râst

Tefâhur eyle zîrâ bu kâr-güşâyılık senün içündür zîrâ bu hâlet nev‘-i insāna müsellimdür.

920 Dever-i tu ez-dā'ire bīrūnterest

Senūñ devrūñ dā'ireden hāricrek ya' nī ziyāderekdür ya' nī senūñ 'ulüvv-i kadr u 'azm-ı şā'nūñ vaşf u beyāndan bīrūndur.

Ez-dü cihān kadr-ı tu efzūnterest

Senūñ şeref ü kadrūñ iki cihāndan ziyādere k zīrā her iki cihān nev'-i insān için halk olunmuşdur.

921 Āyine-dār ez-pey-i ān şūd seher

Ol sebebden seher āynā tutucu oldı.

Tā-tu ruḥ-ı ḥ'ış bi-bīnī meger

Tā-meger sen ol āynada kendü yüzüñi göresün murād (20) *İnne-seḥḥara lekum mā-fī's-semāvātī ve mā-fī'l-erzī*⁴¹⁷ ḥasebince cemī'-i eşyā insānuñ maḥdūm u maḥkūmı idüğün iş'ardur.

922 Cünbiş-i in mehd ki miḥrāb-ı tust

Bu mehdūñ cünbiş ü hareketi ki senūñ miḥrābuñdur.

Ṭıfıl-rehi ez-pey-i ḥoş [112a] (1) ḥ'āb-ı tust

Sen ṭıfıl-ı rāhsun ol mehd senūñ laṭif ḥ'ābuñdan ötüridür ya' nī felek ki senūñ teveccühüñ aṇadur ve cemī'-i aḥvāluñı andan bilürsün anuñ cünbiş ü hareketi saña laṭif ḥ'āb u rāḥat u ḥużūr ḥāşil olsun içündür. Mehdden murād felekdür ṭıfl münāsebeti ḥūb vāḳi' olmuşdur.

923 Mürğ-i dil ü 'İsī-i cān hem tuī

⁴¹⁷ “Göklerdeki ve yerdeki her şeyi kendi katından (bir nimet olarak) sizin hizmetinize verendir.” Cāsiye/ 13.

Göñül mürği ve cân ‘İsâ’sı hem sensün ya‘nî senün vücûdunda (5) mürğ gibi bülend-pervâz göñül ve hâzret-i ‘İsâ gibi hayât-bağî rûh vardır.

Çün tu kesî ger buved ân hem tuî

Sencileyin şerîf ü ‘âlî-kadr eger bir kimse ola o hem sensün murâd insân eşref-i mevcûdât idüğün iş‘ardur.

924 Sine-i hırşîd ki pür âteşest

Âfîtabuñ şadri ki âteş ü harâretle memlû vü pürdür.

Rû-yı tu mî-bîned ez-ân dil haşest

Senün yüzüñi görür ol sebebdan hoş-dil ü mesrûrdur zîrâ sen eşref-i kâ’inâtsun.

925 Meh ki şeved kâste çün mû-yı tû

Mâh ki senün müyuñ (10) gibi kâste vü nâkış olur.

Hânde-zened çün negered rû-yı tû

Handân olur çünki senün yüzüñe nâzar eyler.

926 ‘Âlem-i hoş hor zi-kesi kem neî

Hoş ‘alemiye ya‘nî ‘âlemde hoş-hâl olup müreffel-bâl ol zîrâ ol bir kimseden nâkış u dūn degilsün.

Ğuşsa me-hur bende-i ‘âlem neî

Ğuşsa yeme ve elem çekme zîrâ ‘âlemün bende vü zebūnı degilsün.

927 Bâ-heme çün hâk-ı zemîn pest bâş

Düklü ile beyân olunan laṭîf evṣāf sende mevcûd iken ve eşref-i mevcudât (15) iken zemînüñ ḥâkı gibi pest ol ya‘ nî ziyâde tevâzu‘ idici ol.

Ve ’z heme çün bâd teḥî-dest bâş

Ve cemî‘ isinden bâd gibi teḥî-dest ol ya‘ nî mâ-sevâdan fâriğ olup hemân Ḥudâ-yı ‘azze ve cellnün ṭâ‘at u ‘ibâdetinde sâbit-ḳadem ol zîrâ egerçi mevcûdât senün için ḥalk olundu lîken sen Ḥaḳḳ sübhānehü ve ta‘ālâ ḥazretine ‘ibâdet eylemek için ḥalk olunduñ *Ve-mâ-ḥalaḳtu’l-cinne ve’l-inse illâ-li-ya‘ budur*⁴¹⁸ bu ma‘ nâ zâhirdür.

928 Ḥâk-ı teḥî biḥ ne der-âmîḥte

Ḥâk bir nesne ile ḳarışdırılmamış yerde (20) ḥâlî üzre ḳarâr idüp sâkin olmaḳ iyüdur bir nesne ile ḳarışdırılmış ve perişân u taḥrik olunmuş iyü degildür.

Gerd buved ḥâk-ı ber-engîḥte

Zîrâ yerinden⁴¹⁹ taḥrik olunup ḳarışdırılmış ḥâk ḡubâr olur ḥulâşa-i kelâm [112b] (1) budur ki sen çün ki ḥâkdan ḥalk olunmuşsun pes baña enfe‘ ü ūlâ budur ki havâ vü hevesden fâriğ⁴²⁰ olup bir ḡüşede ḳarâr idüp ṭâ‘at u ‘ibâdetden ḥâlî olmayasun. Mısrâ‘-i evvelde ḥâk muzâf olmamaḳ i‘tibârî ile şerḥ olundu muzâf olmaḳ hem laṭîfdür ma‘ nâ añâ göre olur ammâ mısrâ‘-i şânide bi-her ḥâl muzâfdur tehîde te âlet ve yâ‘-i nisbet için olup ma‘ nâ böyle olmaḳ hem mümkündür (5) ḳademlerün altında pest olmuş ḥâk iyüdur bir nesne ile taḥrik ü perişân olunmuş ḥâk iyü degildür ya‘ nî ḥâkuñ yerde pest olup sâkin olması ūlâdur.

929 Dil be-Ḥudâ-yı nih u ḥursendîyi

Çünkü bu fânî cihānuñ cemî‘i ḥuṣûsı fenâ üzredür pes cemî‘ isinden ferâğat idüp şerîk ü nazîrden münezzih ü ‘aẓîmü’s-şâ’n bir Ḥudâ’ya teveccüh ü muḥabbet eyle vü tamâm ḳanâ‘ata meyl ü rağbet eyle.

⁴¹⁸ “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” Zariyat/ 56.

⁴¹⁹ yerinden] S3: bundan

⁴²⁰ fâriğ] A:-

İnt cüdāgāne⁴²¹ Hudāvend'iyi

İşte saña bir gūne Hudāvend'lik zirā çünkü tama'ı terk idüp kanā'at ihtiyār eylesün bendelikden (10) halāş olup Hudāvend olursun. Beyit:

Çerā piş-i hüsrev be-ḡāhiş revī

Çü yek-su nihādī tama' hüsrevi⁴²²

930 Kū haber-i dīn ü diyānet kücāst

Kanı dīn haberi vü diyānet kandanur ya' nī dinden habermiz ve diyānetden behremiz yokdur.

Mā be-kücāyīm ü emānet kücāst

Biz kandanur ve emānet kandanur ya' nī bizde emānetden eşer yokdur hūlāşa-i kelām budur ki bu beyit ta' rīz tariķi iledür murād ekşer-i halk hūşūşen bu zamānda dīn ü diyānet ü emānetden bī-behre vü fāriḡ idüğün iş' ārdur.(15)

931 Ān dili ke 'z dīn eşereş dādeend

Ol bir gönül ki aña dinden eşer ü naşīb virmişlerdür.

Z'ān sū-yı 'ālem habereş dādeend

Ol 'ālem cānebinden aña haber virmişlerdür pes her kes ki Hudā-yı 'azze ve cellnūñ 'aşk u muḥabbetinden behre-verdür ol kimse dinde kavīdür.

932 Çāre-i dīn sāz ki dünyāt hest

Dīnūñ hūşūluna çāre eyle zirā senūñ dünyāñ vardur.

⁴²¹ cüdāgāne] S2: Hudāgāne

⁴²² “ Niye bir şey istemek için hüsrevin yanına gidiyorsun; tamahı bir kenara bırak sen hüsrevsin”

Tā-meger ān nīz bi-yārī be-dest

Tā meger anı dağı ele getiresün ya‘ nī dīn-dār olusun

933 Dīn çü be-dünyā bi-tüvānī ḥarīd

Çünkü dünyā (20) ile dīn şatun almağa kādırsün ya‘ nī çünkü Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūn rızası için sīm ü zer virmekle dīne vuşul bulmak mümkündür. Beyit:

Be-dünyā tüvānī ki ‘uḳbā ḥarī

*Bi-ḥar cān-ı men ver ne ḥasret ḥor*⁴²³ [113a] (1)

Kün me-kün-i dīv ne-bāyed şenīd

Şeytān’ın emr ü nehyini istimā‘ ü qabūl eylemek gerekmez zīrā *Eşşeytānu ye‘ idukumu’l-faḳra ve ye ‘murukum bi’l-faḥṣā*⁴²⁴ hasebince Şeytān sīm ü zerüni ḥarc eyleme yoḥsa faḳīr olursun ve senden şoñra evlāduña nesne qalmaz diyu insānı Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūn yolunda sīm ü zeri virmekden men‘ eyler ve faḥṣā vü ma‘ şıyyete emr eyler. Beyit:

Me-ḥor havl-ı İblīs tā-cān dehed

*Hemān-kes ki dendān (5) dehed nān dehed*⁴²⁵

934 Mī-reved īn gevher ü īn kehrübā

Her cev-i sengi be-meni kīmyā

Bu gevherün ve bu kehrübānuñ bir cev qadrı bir but men kīmyāya gider ya‘ nī bir but men kīmyā meşābesindedür īn gevher ü īn kehrübādan murād dīn-i mübīndür. Şad-hezār kīmyādan ‘azīz ü şerīfdür kehrübā ile işāret olunur şüña ki kehrübānuñ yağını bakıra talā idüp gayri şerāiṭini ri‘ āyetde kuşūr qomasalar ol bakır sīm yā ḥod zer olur.

⁴²³ “Dünyada ahireti satın alabilirsin; şu an zamanın varken satın al aksi takdirde hasret üzüntü duyacaksın.”

⁴²⁴ “Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayasızlığı emreder.” Bakara/ 268

⁴²⁵ “Sendeki İblis ölünceye kadar ona aldanma çünkü dışı veren kişi ekmeği de verir.”

935 Seng bi-endāz u güher mī-sitān

Ṭaşı yabana at ve gevher al.(10)

Ḥāk zemīn mī-dih ü zer mī-sitān

Zemīnün ḥākını vir ve zer al. sengden murād dünyevī esbābdür. Güherden murād dīndür. Ḥāk-ı zemīnden murād sīm ü zerdür ve zerden murād dīndür.

936 Ānke tu-rā tūşe-i reh mī-dehed

Ol Āllāh ki saña yoluñ azığını virür.

Ez-tu yekī ḥāhed ü deh mī-dehed

Senden bir ister ve andan ötüri saña on virür bu āyet-i kerīmeye işāretdür. *Men cā'e bi'l-ḥasneti fe-lehu 'aşru emşālihā*⁴²⁶ ve bu ḥāleti muḳtezā bir sırr-ı daḳıḳ budur ki cemāl lafzınuñ ḥurūfı camel-i şağır (15) i' tibārı ile ḥisāb olunsa ve celāl lafzınuñ ḥurūfı ḥisāb olunsa cemālda on ziyādedür lā-cerem şıfat-ı cemāl u şıfat-ı celāl bu i' tibārladur.

937 Bihter ez-īn māye-sitānīt nīst

Saña bundan iyürek bir māye-sitān yoḳdur ya' nī egerçi ṭā' at u 'ibādetün aña lāyık degildür ve hem ḳuşūr u nuḳşān ḥod muḳarrerdür ve ḥāl bu ki senün ṭā' at u 'ibādetüne anuñ ihtiyācı yoḳdur zīrā ḡaniyün 'ani'l-'ālemīndür pes bendelerün ṭā' at u 'ibādetini ki ḳabūl eyler hemān luṭf u (20) kereminden ḳabūl eyler zīrā ḥiç ve ḳalb olan nesne⁴²⁷ kimsenün maḳbūlı degil iken gāh-gāh anuñ maḳbūlı olur.

⁴²⁶ “Kim bir iyilik yaparsa ona on katı vardır. ” Enām/ 160.

⁴²⁷ olan nesne] A:-

Sûd kün âhir ki ziyânîr nîst

Sûd u fâ'ide ile âhir zirâ bu mu'âmeleden saña [113b] (1) bir ziyân yoktur belki tahkîk bisyâr sûd u fâ'ide vardır. *İnne 'llâhe 'şterâ mine 'l-mu 'minîn*⁴²⁸ âyetine işâretdür.

938 Kâr-ı tu perverden-i dîn kerdeend

Senün kârûnı dîni beslemek eylemişlerdür zirâ seni Hudâ-yı 'azze ve cell 'azze ismuhu tâ'at u 'ibâdet için halk eylemişdür dünyânın levâzemi için halk eylememişdür *Ve-mâ-halaktu 'l-cinne ve 'l-inse illâ-li-ya' budur*⁴²⁹

Dâd-gerân dâd çünîn kerdeend

'Âdiller 'adl u dâdı (5) böyle eylemişlerdür ya'nî çünkü seni dînün terbiyeti için halk eylemişlerdür pes sen hem anuñ terbiyet ü takvîyetine sa'î ü ihtimâm idüp dînde kavî ü kâmil ol tâ ki *Elyevme ekmeltu lekum dînekum ve etmentu 'aleykum ni'meti*⁴³⁰ âyetine mazhar olanlardan olasun 'âdilandan murâd bunda evliyâ vü şulahâ idügi bu beytün ma'nâsından zâhirdür.

939 Dâdgerî maşlahat-endişîest

'Âdillik uhrevî maşlahat fîkr idicilikdür.

Resten ez-în kavm hemin bîşîest

Bu kavimden kurtulmak hemin ziyâdelikdür murâd budur ki (10) çün beyân olunan ahvâlî tedârik eyledük cihân halkından halâş olup Hudâ-yı 'azze ve cellnün 'azze ismuhu kırb u vişâlîna vuşûl bulup nefes ü Şeytân'ın şerrinden âsude-hâl olduk.

⁴²⁸ "Şüphesiz Allah, mü'minlerden [canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında] satın almıştır." Tevbe/ 111.

⁴²⁹ "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." Zariyat/ 56.

⁴³⁰ "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım" Mâide/ 3.

940 Şehr ü sipēh-rā çü şevī nīk-h̄āh

Şehrün ḥalkına vü ‘askere çün ki nīk-h̄āh u ḥayr-cūy olasun

Nīk-i tu ḥāhed heme şehr ü sipāh

Cemī‘ -i ehl-i şehir ü ‘asker senün nīk ü nef‘ ün ister zīrā *Hel cezāu’l-iḥsāni ille’l-iḥsān*.⁴³¹

941 Ḥāne-ber-i mülk sitemkāri est

Mülkün ḥānesini eltmek zālîmlīkdür ya‘ nī mülk ü ra‘ iyyetine (15) ziyān u nuḡsān irişdirmek sitemkārlīkdur.

Devlet-i bākī zi-kem āzārī est

Bākī devlet kem āzārılıkdandır zīrā her pādīşāh ki ‘adl u inşāfdan ḥāric ḥareket eylemeye anuñ devleti çok zamān bākī olur ḥāne-berde olan ber emr-i ḥāzır şīgāsında maşdardur ya‘ nī burden ma‘ nāsınadır pes ḥāne burden-i melik taḡdirinde olur kem-āzārī bunda kimseyi incitmeyicilik ma‘ nāsınadır.

942 ‘Āḡibetī hest bi-yā pīş ez-ān

Bir ‘āḡibet vardır gel ol ‘āḡibetden evvel

Kerde-i ḥod bīn ü bī-endīş ez-ān

Kendü (20) ‘amelünü gör ve andan fīkr eyle zīrā bu ‘ālemde ḥayir ü şer senden her ne ki şādır olur ‘āḡibet ‘uḡbāda be-her ḥāl anlar senden su’āl olunur.

⁴³¹ “ İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir.” Rahman/ 60.

943 Rāhat-ı merdüm taleb āzār çīst

Pes halkuñ rāhat u huzūrunı [114a] (1) taleb eyle āzār u zulüm nedür ya‘ nī anlara senden irişen āzār u zulümden saña külli hüsran u ‘azāb vardır zinhār tedārük üzre ol.

Cüz hacelī hāşıl-ı in kār çīst

Bu kār u zulmuñ hāşılı hacāletden gayri nedür ya‘ nī halka eyledüğün āzār u zulmuñ āhıretde senün hacālet ü ‘ukūbetüne sebep olur.

944 Mest şüde ‘aķıl be-hoş-ı hāb-der

Laţif ü şirīn hābda senün ‘aķıluñ mest olmuşdur.(5)

Keştī-i tedbīr be-ğarķāb-der

Senün tedbīr ü tedārükün keştisi girdābdadır ya‘ nī ğāflet ü ğurūr sebebi ile rā’y u tedbīrden kalmışsun. Hābdan murād hāb-ı ğaflet olmaķ rüşendür. Beyit:

Harāmest ber-pādişeh hāb-ı hoş

Çü bāşed za‘īf ez-ķavī bār-keş⁴³²

945 Mülk-i za‘īfān be-kef āverde ğīr

Za‘īflerün mülküni keş ü destüne getürmiş farz eyle ya‘ nī farz eyle ki anlaruñ mülkine mālīk olduñ

Māl-ı yetīmān be-sitem ħorde ğīr

Yetimlerin mālını zulümle yemiş farz eyle saña andan ne (10) fā’ide kıyāmetde ħod andan ötüri saña ‘azāb muķarrardur.

⁴³² “Paışaha madem ki güçlü güçsüze sitem eder güzel bir uyku haramdır.”

946 Rûz-ı kıyâmet ki buved dâverî

Kıyâmet gününde ki hüküm ü hükûmet ü huşûmet ü divân olur bu hem ma' nâdur rûz-ı haşırda ki bir hâkim olur ki murâd Hudâ-yı 'azze ve celldür 'azze ismuhu

‘Özr bi-âver ki çi ‘özr âverî

‘Özür getir ya' nî 'özür beyân idüpdi ki kıyâmetde Hakk ta'âlâ celle şa'nühü huzûr-ı şerîfünde ne 'özür getirürsün. Beyit:

Der-ân rûz ki fi' il pürsend ü kavî

Ulu'l- 'azm-râ ten bi-lerzed zi-hav⁴³³

947 Rûy be-dîn (15) kün ki kavî püştî est

Pes zulm u cefâdan i' râz idüp dîn-i mübîne teveccüh eyle zîrâ dîn-i mübîn kavî mu' indür ya' nî her ne eyler iseñ dîn-i mübînün aḥkâmından ḥâric olmasun.

Püşt be-ḥurşîd ki zerdüşti est

Âfitâba arḳa eyle zîrâ âfitâba teveccüh ü meyl eylemek zerdüştlükdendir ya' nî âteş-perestliktür. Zerdüşť âteş-perestlerün meşhûrlarından bir kimsedir. Ḥurşîdden murâd bunda sîm ü zerdür. Sîm ü zerün huşûlî ḥurşîdle olduğı için ḥurşîd zîkr olunup andan sîm ü zer (20) murâd olunmuşdur ḥulâşa-i kelâm budur ki erbâb-ı ḥaḳîḳat ḳatında dünyâ-perestlik ü âteş-perestlik berâberdür niteki ḥ'âce Ḥâfız rahmetullâhi 'aleyh dimişdür. Mısrâ'

Çi âteş-perest ü çi dünyâ-perest⁴³⁴[114b] (1)

⁴³³ “ Söz ve davranışlarından sorulduğu gün yani Kiyamet gününde peygamberler bilir korkudan titrerler.”

⁴³⁴ “ Ateşe tapan ve dünyaya tapan arasında bir fark yoktur.”

948 Lu‘bet-i zırnîh şüd īn gū-yı zerd

Bu şarı top ki murād āfitābdur haqīkatde zırnîh memlū vü pür lu‘bet oldı ya‘nî zırnîhla memlū lu‘bet meşābesindedür.

Çün zen-i hâyız pas-ı lu‘bet me-gerd

Hâyız ‘avrat gibi lu‘betün ardına devr eyleme ya‘nî aña meyl ü ragbet eyleme ‘acem vilāyetün ba‘zısında ‘avratlar hayızları vaktinde bir lu‘bet düzüp içine zırnîh koyup fereclerinün (5) içine qorlar hayız kanını cezb eylemek için murād āfitāb-perest ü dünyā-perestleri hâyız ‘avrata teşbîh eyledüğün iş‘ardur.

949 Her çi der-în perde-i nüh mîhî est

Her ne bu toköz mîha mensûb perdenün içindedür

Bāzî-i īn lu‘bet-i zırnîhî est

Bu zırnîhî lu‘betün bāzısidür zirā bu ‘ālem-i kevn bir fesādda zühūr bulan ta’sīrāt-ı āfitābdan olduğı gibi benî ādem ü hayvānāt u sibā‘ ü vuḥūş u tıyūruñ hareketi hem āfitābuñ nūr u ziyāsı sebebi ile eyledüğü ziyāde zāhir ü rüşendür zirā şebde hareketden (10) fāriğ olurlar ve ma‘ādin ü nebātāt u eşcāruñ neşv ü nemāsı hem āfitābdandır. Nüh mîhîden murād toköz felekdür īn perdeden murād bu ‘ālem-i fānîdür ki āhirete perde vāqî‘ olmuşdur. Lu‘bet-i zırnîhîden murād āfitābdur. Bāzîdan murād āfitābdan zāhir olan ta’sīrātdur. Lu‘bete nisbet perde vü bāzî ḥūb vāqî‘ olmuşdur.

950 Bād der-ū dem çü Mesîh ez-dimāğ

Ḥazret -i Mesîh gibi dimāğundan aña bād ufur ya‘nî andan ferāğat u i‘rāz eyle

Bāz-rehān rūğān-ı ḥod z’īn çerāğ

Kendü (15) rūğānuñı bu çerāğdan ḥalāş eyle ya‘nî āfitāb-perestlikden ferāğat idüp cān ü dilden hemān Ḥudā-yı ‘azze ve celleye teveccüh eyle. Der-ū de olan o ve çerāğdan murād

āfitābdur. Dem bunda emr-i hāzırdur. Demiden ufurmek ma‘ nāsınadur. Mesih‘den murād hāzret -i ‘İsā‘dur ‘lā-nebiyyinā ve ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selām.

951 Çend çü pervāne per endāhten

Niçeye dek pervāne gibi per atmak

Pîş-i çerāgî siper endāhten

Bir çerāguñ huzûrunda siper atmak ya‘ nî sa‘î ü küşîş idüp pervāne şem‘ üñ huzûrunda âteşe yandığı gibi (20) sen hem āfitāba teveccüh idüp anuñ sebebi ile niçeyedek hāzret-i Hākk‘dan ‘azze ismuhu dūr olmak

952 Pāre kün in perde-i ‘İsā gezāy

Bu ‘İsā ıştırıcı ya‘ nî aña renc ü elem virici perdeyi pāre pāre [115a] (1) eyle ya‘ nî dünyāyı terk eyle.

Tā-per-i ‘İsā’t bi-rüyed zi-pāy

Tā-senüñ ayağundan hāzret-i ‘İsā’nuñ kanadı bite ya‘ nî ‘İsā peygāamber ‘aleyhi’s-selām felek-i rābi‘a pāy ile ‘urūc eylemeyüp belki hāzret-i Cibril’üñ ‘aleyhi’s-selām mu‘āveneti ile ‘urūc eylediği gibi sen hem ‘ālem-i ilāhiye vuşul bulup Hudā-yı ‘azze ve cellnūñ maqbûllerinden olursun perdeden murād dünyādur. Ayağda kanad bitmekden murād cismāniyetden (5) hālâş olup rûhāniyet kuvveti ile hareket eylemekdür.

953 Her ki çü ‘İsā reg-i cān-rā girift

Her kim ki hāzret-i ‘İsā gibi cānuñ tamarını tutdı ya‘ nî her kes ki umûr-ı dünyeviyyeden hālâş olup rûhānî hālâta vuşul uldı.

Ez-ser-i inşāf cihān-rā girift

Ol kimse inşāf cihetinden cihānı tutdı ya‘ nî ‘adl u inşāf sebebi ile cihānuñ hālkına hākim oldı.

954 Resm-i sitem nīst cihān dāšten

Cihānı tutmaḡ zulmuñ resm ü ‘ādeti degildür ya‘nī cihānuñ ḡükm ü ḡükümeti zulümle müyesser olmaz.(10)

Mülk be-inşāf tüvān dāšten

Mülk ü salṡanatı ‘adl u inşāfla tutmaḡ mümkündür ya‘nī salṡanat u ḡükm ü ḡükümet ‘adl u inşāfla müyesser olur.

955 Ānçi ne ‘adlest çi dādet dehed

Ol nesne ki ‘adl u dād degildür saña ne dād u lezzet virür ya‘nī cevır ü zulümden saña ne zevḡ ü şafā ḡāşıl olur.

V ‘ān çi ne inşāf be-bādet dehed

Ve ol nesne ki inşāf degildür seni bāda verir ya‘nī inşāfdan ḡāric ḡālāt ki senden şadır olur kıyāmetde senüñ ḡācāletüñ ve ‘uḡūbetüñe sebep olur.(15)

956 ‘Adl beşīrest ḡıred şād kūn

‘Adl ‘aḡlı şād u mesrūr idici beşīrdür ya‘nī ‘adl ki ‘ādillere beşāret viricidür ‘aḡla andan meserret ü ḡālet irişür bu ma‘nā laṡīf degildür ‘adl beşīrdür ‘aḡlı şād eyle.

‘Adl kūn ü memliket ābād kūn

‘Adl eyle vü memleketi ma‘mūr eyle zīrā memleket ‘adlla ābādān u zulümle vīrān olur.

957 Memleket ez-‘adl şeved pāy-dār

Memleket ‘adl sebebinden pāy-dār olur.

Kār-ı tu ez-‘adl bi-gīred qarār

Senüñ kār u hüküm ü hükümetüñ ‘adldan qarār u sebāt tutar zīrā memleket zulümden (20) harāb u yebāb olup senüñ kār u hüküm ü hükümetüñ maḥv u mün‘ādim olur. Hikāyet-i Nūṣīrvān-ı ‘ādil bā-vezīr

958 Şayd-künān mevkeb-i Nūṣīrvān

[115b] (1) Nūṣīrvān’uñ mevkebi şayd u şikār iderek

Dūr şüd ez-kevkebe-i hüsrevān

O ki murād Nūṣīrvān’dur kevkebe-i hüsrevden dūr u cüdā oldı ya‘nī kendüsi ile şikāra revān olan hāş ‘askerinden şikār sebebi ile dūr u cüdā oldı. Mevkeb ol süvārlardur ki her bār ki pādişāh süvār ola anlar hem pādişāhla süvār olurlar. Kebkebe ‘asker-i hāşdur ki pādişāhuñ ardınca revān olurlar āndan murād Nūṣīrvān’dur. Hüsrevden murād bunda Nūṣīrvān’dur.

959 Mūnis-i hüsrev şüde destūr u bes

Ol (5) hālde hüsrevüñ mūnis ü muşāḥibi hemān vezīri olmuşdı.

Hüsrev ü destūr u diger hīç kes

Ol zamānda leşkerden dūr u cüdā olan hüsrev ü vezīri idi artıķ hiç kimse yok idi ya‘nī Nūṣīrvān ‘askerinden cüdā olduķda vezīrdan ğayri yanında hiç kimse yok idi. Hüsrevden murād Nūṣīrvān ve vezīrden murād h‘açe Buzürcmihr’dür ki sultān Muḥammed Hān ḥazretlerinüñ kapu aġası Ğazanfer Aġa ḥazretleri gibi ‘adāvet ü boġz u ḥased ü ziyāndan pāk cemī‘-i cihān ḥalkına cān u dilden muḥibb ü ḥayir-ḡāh idi.(10)

960 Şāh der-ān nāḥiye-i şayd-yāb

Ol şayd u şikār bulunucı nāḥiyede şāh ki murād Nūṣīrvān-ı ‘ādıldür.

Dīd dihi çün dil-i düşmen harāb

Düşmanuñ gönlü gibi harāb u vīrān bir köy gördi.

961 Teng dü mürğ āmede ber-yekdigir

Ol nāhiyede dıraht üzre iki mürğ biribirine teng gelmiş ya' nī Nūşīrvān gördi ki iki mürğ biribirine ziyāde qarīb ü müttaşıl olmuş

Ve 'z dil-i şeh kāfiyeşān tengter

Ve anlaruñ kāfiyesi şahuñ gönlünden tengrek idi zīrā anlaruñ dem ü (15) hareketlerinden murād ne idügi zāhir degil idi lā-cerem çünki şah Nūşīrvān ol iki baykuşuñ ol nevā vü hareketlerinden murād ne idügi fehm eylemedi

962 Güft be-destūr çi dem mī-zenend

Pes Şāh Nūşīrvān vezīre dedi ki bu iki mürğ ne dem ururlar ya' nī biribirine derler

Çist şefiri ki be-hem mī-zenend

Ol şefir nedür ki biribirine ururlar ya' nī bunlaruñ bu şefirden murādı nedür.

963 Güft vezīr ey melik-i rūzigār

Vezīr Nūşīrvāna hıtab idüp dedi ey zamānuñ pādīşāhı

Güyem eger şeh (20) buved āmūzgār

Deyeyüm eger şah āmūzgār u fehm idici ola ve cevābimden bir hisse aḥz eyleye.[116a] (1)

964 Īn dü nevā ez-pe-i rāmişgerīst

Bu iki mürğüñ nevāsı rāmişgerlikden ötüridür ya' nī bu iki baykuşuñ bir yere cem' olup şefir ü dem urmaḳdan murādları dugun terārūki içündür.

Ḥuṭbe-i ez-behr-i zenā şevherīst

Zenā şevherlikden ötürî bir ḥuṭbedür murād ne idügi bu beyitden rûşen ü zâhirdür. Râmişger terennüm idici muṭrib ma‘nâsınadır. Râmişgeri bunda dugunuñ tedârüki ma‘nâsınadır. Zenā şevher (5) zâ‘-i mü‘cemenüñ fetḥi iledür ki zen ü şevherden mürekkebdür ki zevce vü zevc ma‘nâsınadır pes pes zenā şevheri nikâḥdan ‘ibâret olur.

965 Duḡteri ĩn mürġ be-dân mürġ dād

Bu mürġ ol mürġe bir duḡter virdi.

Şġr-behā ḥ‘āhed ez-ū bāmdād

Şabāḥ andan şġr-behā ister. Şġr-behādan murād cihāzdur ki kâbġndan ġayridür. Behā-yı şġr taḡdirindedür ki şġr bunda sût ma‘nâsınadır.

966 K ‘ġn dih-i vġrān bi-ġüzārġ be-men

Duḡterini viren bayḡuş ol bayḡuşa dedi ki bu vġrān köyi baña teslim eylesün.

Nġz çġnġn (10) çend sipārġ be-men

Buncılayın ya‘nġ bu vġrān köy gibi ne ḡadar köy daḡı baña teslim eylersün. Mışrā‘-i şānġde bu ma‘nādan ma‘nā-yı evvel ūlā vü maḡalle ensebdür baña buncılayın bir ḡaç köy daḡı teslim eylesün

967 Ān digereş ġüft ez-ġn der-ġüzer

Ol ġayrı bayḡuş ki ol bayḡuşuñ duḡtarı almışdur duḡterini viren bayḡuşa dedi bu sözden ferāġat eyle zġrā bu sen ṭaleb eyledüġün şey‘ ḡalġldür.

Cevr-i melik bġn ü ber-ū ġam me-ḡor

Pādişāhuñ cevır ü zulmunu ġör ve yürü ġam yeme (15)

968 Ger melik īnest ne bes rūzigār

Zirā eger pādīşāh bu ise çok rūzigārsız ya‘ nī çok zamān güzēr eylemeksiz

Z ’īn dih-i vīrān dehemet şad-hezār

Bu vīrān köyden ya‘ nī bu vīrān köy gibi saña yüz buñ vīrān köy vireyüm.

969 Der-melik īn nükte çünān der-girift

Bu nükte pādīşāha ki murād Nūşīrvān’dur ancılayın te’şīr eyledi ya‘ nī vezīrūñ ol nef’ -i maḥẓ u sūznāk kelimātı Nūşīrvāna ancılayın muḥkem te’şīr eyledi.

Gāh ber-āverd u fiğān ber-girift

Ki āh getürdi vü fiğān tıtdı (20) ya‘ nī ziyāde ğam u elemden āh idüp fiğān eyledi ol vezīre şad-hezār taḥsīn olsun ki durūğ-ı maşlahat-āmīz bih ez-rāst-ı fitne-engīz kelāmı mücebince ‘amel idüp ziyāde zālīm iken Nūşīrvān’uñ [116b] (1) ziyāde ‘ādil olmasına sebep oldu pes ma‘ lūm oldu ki li-ḥikmeten durūğ kelimāt ihtiyār eylemek ziyāde laṭīf ü ḥekīmānedür ve Nūşīrvān’uñ ‘ādil idügi bu ḥadıṣ-i şerīfden zāhir ü rüşendür. *Ene vūlidtu fī-zemene’l-meliki’l-‘ādil*⁴³⁵

970 Dest be-ser ber-zed ü laḥẓī girīst

Pes muşībet-zede vü ğam-dīdeler gibi elini başı üzre urdı ve bir laḥẓa ağladı.

Hāşıl-ı bīdād be-cüz girye çīst

Nūşīrvān’dan (5) bu ḥālet ‘acīb degildür zirā zulmuñ ḥāşılı giryeden ğayri nedür ya‘ nī zālīm ‘āḳībet be-her ḥāl ‘uḳūbete giriftār olup giryān u nālān olur.

⁴³⁵“Ben, adil sultan zamanında dünyaya geldim.” Kitapta bu şekilde yazılmıştır: **Ene vūlidtu fī zemene’l-meliki’l-‘ādil Kesrā Enūşīrvān.** “Ben, adil sultan Kesra Enuşīrvān zamanında dünyaya geldim.” Ali ṭaḥṭāwī, (1419), Nihayetu’l-icāz fī şirete sākinu’l-hicaz, (Birinci baskı), Kahire: Daru’z-zaḥāir, s. 23.

971 Z 'în sitem engüşt be-dendân gezîd

Kendünün bu zulümi sebebinden barmağını dişi ile ısırdı.

Güft sitem bîn ki be-mürgân resîd

Pes hayretinden kendüsine hitâb idüp dedi gör ki benüm zulüm mürğlere irişdi ya' nî benüm zulüm u sitemimden mürğler dağı âgâh u haber-dâr olmuşlar.

972 Cevr niger ke 'z cihet-i hâkiyân

Benüm cevır ü zulümüne nazar eyle gör ki hâkîler cihetinden

Cuğd nişânem (10) be-dil-i mâkiyân

Mâkiyânun yerine cuğd nab eylerüm ya' nî insâna bir vechle zulüm eylerüm ki meskenleri harâb olup tâvuk yerine baykuş gelüp karar eyle. Cuğd baykuş mâkiyân tâvuk ma' nâsınadır.

973 Ey men-i gâfil şüde dünyâ-perest

Ey hayf ü dirîğ ki ben gâfil-i dünyâ-perest olmuşum.

Bes ki zenem ber-ser ez-în kâr dest

Bu kâr sebebinden ya' nî benden şâdır olan cevır ü zulüm sebebinden destimi başıma çok urarum ve ziyâde peşimân olurum.

974 Mâl-ı kesân çend sitânem be-zür

Kuvvet ü cevırla niçeye dek kimselerün (15) malını alarum.

Gâfilem ez-mürden ü ferdâ-yı gür

Mevtden ve kabrün ferdâsından ya' nî kıyâmetden gâfilim.

975 Tā-key ü key dest-dırāzī künem

‘ Aceb kaçana dek ve kaçana⁴³⁶ dek dest-dırāzlık eylerüm.

Bā-ser-i ḥod bīn ki çi bāzī künem

Gör ki kendü başıma ne bāzī eylerüm ya‘ nī kendüme ziyāde zulum eylerüm.

976 Men ki mesem-rā be-zer endūdeend

Ben ki benüm mesimi zerle sıvamışlardır ya‘ nī Ḥudā-yı ‘ azze ve cell ‘ azze ismuhi beni ‘ ālemün pādīshāhı idüp baña ḥadden ziyāde genc ü māl virmiş iken

Mī-künem ānhā ki ne-fermūdeend

(20) Anları eylerüm ki buyurmamışlardır ya‘ nī Ḥaqq sübhānehü ve ta‘ ālā ḥazreti ki ‘ adl buyurmuşdur ben anuñ emr-i şerīfüne itā‘ at eylemeyüp ḥalka vecr ü zulm idüp mällarını alarum. Ānhādan murād andan şadır olan [117a] (1) cevır ü zulümdür.

977 Nām-ı ḥod ez-zulm çerā bed künem

Zulüm sebebinden kendü nāmımı niçün zıst eylerüm ya‘ nī zulüm sebebi ile niçün zālimlerden olup cihānda zıst nāmlığa meşhūr olam.

Her çi künem vāy ki ber-ḥod künem

Her ne eylersem vāy ki kendüme eylerüm ya‘ nī ḥalka ki cevır ü zulüm eylerüm ḥaḳıḳatda kendüme eylerüm zırā be-her ḥāl anuñ cezāsı baña irişür.

978 Bihter ez-în der-dilem āzerm bād

Benüm ḳalbimde Ḥudā-yı ‘ azze ve cellnün (5) ḥalkından āzerm ü ḥayā bundan ziyāde vü iyürek olsun.

⁴³⁶ kaçana dek ve kaçana] A: kaçna dek ve kaçna

Yâ zi-Ḥudâ yâ zi-ḥodem şerm bâd

Yâ Ḥudâ-yı ‘azze ve cellden yâ kendümden baña şerm ü ḥayâ olsun.

979 Mülk be-dân dâd merâ Kerdigâr

Ḥudâ-yı ‘azze ve cell baña mülki ol sebeble virdi ya‘nî beni anuñ içün pâdişâh eyledi.

Tâ-ne-künem ânçi ne-yâyed be-kâr

Tâ eylemeyüm ol nesneyi ki işe yaramaz ya‘nî Ḥaḳḳ sübhānehü ve ta‘ālâ ḥazretinüñ emr-i şerîfüne muḥālifet eylerüm.

980 Zülüm şüd emrüz temâşâ-yı men

Lîken bu gün benüm temâşâ vü kârum zülüm oldu ya‘nî ‘adlı terk (10) idüp hemân zülüme meşgûl oldum.

Vây be-rüsvâyı-ı ferdâ-yı men

Vây benüm ferdâ rüsvâlığıma ya‘nî vây baña ki kıyâmetde rüsvây olurum.

981 Sûhtenî şüd ten-i bî-ḥâşilem

Benüm bî-ḥâşil u ḥ’âr cesmim sûhtenî oldu ya‘nî bu bisyâr zülüm sebebi ile düzaḥ âteşine yanmak baña lâzım oldu.(15)

Sûzed ez-în guşşa dilem ber-dilem

Bu guşşa sebebinden benüm gönlüm gönlüm üzre yanar ya‘nî bu ḥuşûşdan ötüri gönlüm ziyâde ḡam u elem sûz u güdâzdadur ba‘zı nüşhada bu mısrâ‘ böyle vâkı‘dür.

Sized ez-în guşşa dilem ber-gilem

Ğuşşa sebebinden benüm gönüm benüm vücūd u cesmim üzre yanar. Gilden murād cesm ü vücūdudur.

982 Çend ğubār-ı sitem engīhten

Niçeye dek zulüm ğubārını koparmak ya' nī niçeye dek cev̄ ü zulme sa' ī ü kūşış eylemek

Āb-ı ħod u ħūn-ı kasān rīhten

Kendü ābımı ve kimselerün kânını dökmek niçeye dek ābdan murād āberūy u 'arz u vaķārdur.

983 Rūz-ı kıyāmet zi-men īn türk-tāz

Bāz bi-pürsend ü bi-pürsend bāz

Kıyāmet gününde bu ğāret ü tārācı ve zulüm u sitemi benden (20) āşkāre su'āl eylerler ve elbette su'āl eylerler.⁴³⁷ Türk-tāzdan murād ğāret ü tārācdur.

984 Şerm-zede çün ne-nişīnem ħacel

Şerm-zede niçün ħacel oturmazam ya' nī ħacel otururum.

Seng-dilem çün ne-şevem teng-dil

Bī-raħm u zālīm niçün teng-dil [117b] (1) ü bī-ħuzūr olmazam niçün oturmayum ma' nāsına hem laţīfdür.

985 Bi-nger tā-çend melāmet berem

Nazar eyle gör tā ne kadar melāmet ilederüm ya' nī bisyār melāmet ilererüm.

⁴³⁷ elbette su'āl eylerler.] A:-

K 'īn ḥacelī-rā be-ḳiyāmet berem

Zirā ḳiyāmetde bu ḥacāleti ilederüm bu hem ma' nādur bu ḥacāleti ki ḳiyāmetede ilederüm.

986 Bāre menest ānçi merā bāregīst

Baḥa yüküdür ol nesne ki benüm bāregīmdür ya' nī benüm esbim baḥa yüküdür.

Çāre-i men (5) burden-i bī-çāregīst

Baḥa çāre vü dermān derd⁴³⁸ ü bī-çārelik iletmekdür ya' nī baḥa çāre vü dermān zulmden ferāğat idüp biçārelerün gibi olmağdur.

987 Z 'īn güher ü genc ki ne-tvān şümürd

Bu gevher ü gencden şayılmağ mümkündür⁴³⁹ ziyāde çok olduğı içün bu hem ma' nādur bu gevher u gencden ki anı şaymağ mumkün degildür

Sām çī ber-dāşt u⁴⁴⁰ Ferīdūn çī burd

Sām kendüsi ile āhirete ne götürdi ve Ferīdūn ne ilette ya' nī bu 'ālemden ol 'āleme tehi-dest gitdiler pes zāhirdür ki ben hem tehi-dest revān (10) olurum. Beyit:

Eger pehlivānī diger tīg zen

Ne-ḥ'āhī be-der burden illā kefen⁴⁴¹

988 Tā-men ez-īn emr ü vilāyet ki hest

Bu vilāyet emrinden ki vardur.

⁴³⁸ derd] S3:-

⁴³⁹ mümkündür] A ve S3: mümkün degildür

⁴⁴⁰ ber-dāşt u] S2 ve S3: ber-dāşt

⁴⁴¹ “ İster pehlivan ol ister kılıç çeken; kefenden başka bir şey götüremeyeceksin.”

‘Āķibetü’l- emr ĉi ārem be-dest

‘Āķibetü’l-emr ‘aceb ben destime ne götürürüm ya‘nî ĉünkü ‘āķibet vilāyet ü salţanatdan dūr u cüdā olurum. Pes ol vaķit anlardan baňa ne fā’ide irişür.

989 Şāh ber-ān bāre ĉünān germ geşt

Şāh ki murād Nūşīrvān’dur ziyāde ġam u elemnden ol yāre üzre ancılayın germ ü pūr (15) ģarāret oldu.

Ke ’z nefeseş na‘l-ı feres nerm geşt

Ke anuñ pūr ģarāret nefesinden süvār olduġı feresüñ na‘l-ı nerm oldu. Bāre bā’-i ‘Arebî ile iyü at ma‘nāsınadur. Beyitden murād Nūşīrvān kendünüñ zālîmlıġından ģadden birün ġamġın ü perîşān ģātır olduġı iş‘ārdur.

990 ĉünkü be-leşkerġeh ü ra’yet resīd

Nūşīrvān ĉinki leşkerġāhına ve rāyet ü şehrine irişdi ya‘nî ĉünkü Medāyene varup sarayına vuşul buldı.

Bū-yı nevāziş be-vilāyet resīd

Vilāyete nevāziş ü rāġatuñ būy u eşeri irişdi murād ĉünkü zulümi terk idüp ‘adla meyl ü raġbet eyledi ģalk ‘ālem (20) raġat u ģuzūra irişüp āsūde-ģāl oldu.

991 Ĥālî ez-ān ģıttā ģalem ber-girift

Ol ģıttā u memliketden zulüm ü bid‘at u ģānūn ģalemini ref‘ eyledi.

Resm-i bed ü rāh-ı sitem ber-girift

Ĥabîĥ ‘ādetî vü [118a] (1) sitemüñ ģarîķını ģaldırdı.

992 Dād be-güsterd ü sitem der-nivišt

‘Adl u dād basāṭını düşetdi ve cevır u zulüm besāṭını ṭayy u ref‘ eyledi.

Tā-nefes āḫir ez-ān ber-ne-gešt

Āḫir nefesine degün ya‘ nī mādām ki ḫayātda idi andan rucū‘ ü ferāğat eylemedi.

993 Ba‘d-ı besī gerdiş-i çarḫ-āzmāy

Bisyār çarḫ-āzmāy gerdişden şoñra

Ū şūd ü āvāze-i ‘adleş be-cāy

Ū ki murād Nūşīrvān’dur cihāndan gittdi ve anuñ (5) ‘adlunuñ āvāzesi yerindedür ya‘ nī ānuñ ‘adlı ferāmūş olunmayup yād olunur. Beyit:

Zindest nām-ı farruḫ-ı Nūşīrvān be-‘adl

*Ger çi besī güzešt ki Nūşīrvān ne-mānd*⁴⁴²

994 Yāfte der-ḫuṭba-i şāḫib-dilī

Sikke-i nāmeş raqam-ı ‘ādilī

Şāḫib-dillik ḫuṭbasında anuñ namınıñ sikkesi ‘ādillik raqamını buldı. Ya‘ nī kıyāmete degün cihānda ‘adlla meşhūr oldu. Beyit:

Ḳārūn helāk şūd ki çihl ḫāne genc dāšt

*Nūşīrvān ne-mürd ki nām-ı nekū güzāšt*⁴⁴³

⁴⁴² “Nūşīrvān’ın ölümünden epey bir zaman geçse bile onun kutlu ismi adaletle ünlüdür.”

⁴⁴³ “Kırk evli hazinesi olan Karun yok oldu ama iyi isim kazanan Nūşīrvān hala yaşıyor yani ismi herkes tarafından anılıyor.”

Hzret-i Resûl şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem anuñ zamânında cihâna geldügi (10) içün fahr idüp dedi *Ene vulidtu fî-zemene’l-meliki’l-‘âdil*⁴⁴⁴

995 ‘Âkıbet ü nîk ser-encâm yâft

‘Âkıbet ü ki murâd Nüşîrvân’dur nîk ser-encâm u sa‘âdet buldı zîrâ egerçi âteş-perest idi liken ‘adl sebebi ile düzağdan halâş olup a‘râfa dağil olıser.

Her ki der-i ‘adl zed in nâm yâft

Her kim ki ‘adlukapısını kaçdı bu nâmı buldı ya‘nî her kim ki ‘adldan behre-ver oldı ‘adlla meşhûr olup sa‘âdet-i ebediyeye vuşûl buldı

996 ‘Ömr be-ğuşnûdî-i dilhâ güzâr

Çünkü ‘adluñ (15) şeref ü ‘izzete sebep idügi saña zâhir oldı pes ‘ömrüñi göñüllerüñ hoşlığına şarf eyle ya‘nî anlaruñ râhat u hużûrunuñ ğuşûluna sa‘î eyle.

Tâ-zî tu ğuşnûd şevad Keridgâr

Tâ Hudâ-yı ‘azze ve cell senden ğuşnûd u râzî ola⁴⁴⁵ her iki cihânda âsûde-ğâl olup sa‘âdete vuşûl bulursun.

997 Sâye-i ğuşîd-süvârân taleb

Ğuşîd-süvârlaruñ sâyesini taleb eyle ya‘nî ‘adl u inşâfa tâlib iseñ dîn ü diyânetden behre-ver ü ‘âlî-ğadrlere yâr u muşâhib ol tâ ki anlaruñ delâleti ile ‘adlden behre-ver olup sa‘âdet (20) dârına vuşûl bulasın. Halk-ı ‘âlemüñ râhat u hużûrdan dūr olup perişân-dil olduklarına sebep aşhâb-ı devletüñ muşâhibleri edânî olduğı içündür.

⁴⁴⁴“Ben, adil sultan zamanında dünyaya geldim.” Kitapta bu şekilde yazılmıştır: **Ene vulidtu fî zemene’l-meliki’l-‘âdil Kesrâ Enüşîrvân.** “Ben, adil sultan Kesra Enüşîrvân zamanında dünyaya geldim.” Ali tahtâvî, (1419), Nihayetu’l-icâz fî sîrete sâkinu’l-hicaz, (Birinci baskı), Kahire: Daru’z-zahâir, s. 23.

⁴⁴⁵ -] A: çünkü Hudâ-yı ‘azzevecell senden ğuşnûd u râzî ola

Renc-i ĥod u rāḥat-ı yārān taleb

Kendü rencüñi vü yārānuñ rāḥatını [118b] (1) taleb eyle tā ki sen hem rāḥat u ḥuzūrden behre-ver olasun.

998 Derd-sitānī kūn ü dermān-dihī

Derd alıcılık ve derman viricilik eyle ya‘nī kimseye zaḥmet ü elem virmege sa‘ī eyleme belki renc ü elemin ref‘ idüp rāḥat u ḥuzūr iriřdirmege sa‘ī ü ihtimām eyle.

Tā t resānend be-fermān-dehī

Tā-seni fermāndelige irişdireler ya‘nī ‘ālī-ḳadr ḥākim olasın. Tā-t tā-tu-rā ma‘nāsınadır.

999 Germ şev (5)ez-mihr ü zi-kīn serd bāş

Muḥabbetden germ ol ve kīnden serd ol ya‘nī ḥalḳa muḥabbet ü şefḳat idüp kīn ü ‘adāvetden i‘rāz idici ol.

Çün meh ü ḥurşīd civān-merd bāş

Māh u ḥurşīd gibi civān-merd ol ya‘nī māh u ḥurşīd nūr u ziyāsını ‘āleme nişār eylediği gibi sen hem cevād u kerīm olup ḥalḳ-ı ‘āleme kerem ü iḥsān idici ol.

1000 Her ke be-nīkī ‘amel āğāz kerd

Her kim ki iyülikle ‘amele şürü‘ eyledi.

Nīkī-i ū rūy be-dū bāz-kerd

Anuñ iyülüğü yine aña teveccüh eyledi ya‘nī herkim ki cihānda cūd u kereme (10) sa‘ī eyledi ‘āḳıbet anuñ eřeri be-her ḥāl aña iriřür.

1001 Günbed-i gerdende zi-rûy-ı kıyās

Dür idici felek kıyās cihetinden

Hest be-nikî ü bedî haqq-şinās

İyülik ve yaramazlık i' tibārî ile haqq-şināsdur lâ-cerem *Ve e'l-leyse li'l-insāni illā-mā se'ā*
⁴⁴⁶ hasebince nik ü bed her ne ki senden şadır olur 'ākıbet anuñ cezāsını güürsün.

1002 Hāşıl-ı dünyā çü yekî sâ' atest

Çünkü dünyānuñ bağa vu hāşılı bir sâ' atdur. *Ed-dünyâ sâ'etun fe-ec'elhâ tâ'aten.*⁴⁴⁷

Ṭa' at bih ez-heme bih⁴⁴⁸ ṭa' at est

Pes ṭa' at eylemek ūlādur zîrā ṭa' at cemî' -i (15) nesneden ūlādur lâ-cerem 'ākıl olan kimse cemî' -i nesneden ferāğat idüp ṭa' ate meşğul olur.

1003 Ṭa' at kün rūy bi-tāb ez-günāh

Ṭa' at eyle günāhdan yüz çevir

Tā-ne-şevî çün hacelān 'üzr-ḥ'āh

Tā-günāh sebebi ile haceller gibi 'üzr taleb idici olmayasun.

1004 'Özr me-yāver ne ḥiyel ḥ'āstend

'Özr getürme zîrā senden hileler istemediler ya' nî Hudā-yı 'azze ve cell seni 'özr ü hileler içün halk eylemedi.

⁴⁴⁶ “İnsan için ancak çalıştığı vardır.” Necm/ 39.

⁴⁴⁷ “Dünya bir saatdan fazla değildir onu Tanrı'nın ibadeti ile geçir. Sadrîniyâ, 1380: 245.

⁴⁴⁸ bih] S2:-

İn suhanet ez-tu ‘amel ẖāstend

Söz budur senden ‘amel istediler niteki bu ma‘nā bu āyet-i kerīmeden rūşen ü (20) zāhirdür
*Ve-mā ḥalaḳtu’l-cinne ve’l-inse illā li-ya‘budun*⁴⁴⁹

1005 Ger be-suhan kār müyesser şüdi

Eger hemān ḵil ü ḵalla kār müyesser u murād ḥāşıl olaydı.

Kār-ı Nizāmī be-felek ber-şüdi

Nizāmī’nün kārı felek üzre olurdu [119a] (1) ya‘nī ‘ālī-ḳadr olup cemī‘-i murādātına vuşul bulurdu zīrā şeyḥ Nizāmī ḥazreti ḳaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘aziz ziyāde ‘ālī-ḳadr u ehlü’l-lāhdandur ve ḵil ü ḵāl u suḥanda ziyāde⁴⁵⁰ bülend-pervāz u şīrīn-güydur. Bu söz ki andan şādır olmuşdur ḥazmen lī-nefsehi ṭarīḳı iledür ve tenbīhdür ki i‘tibār-ı ‘ameledür ḳavla degildür. Maḳāle-i sevvüm der-inḳilāb-ı ḥudūs u iḥtilāl-ı ‘ömür

1006 Yek nefes ey ḥāce-i dāmen-kişān

(5) Ey ‘izz ü nāz ü kibirle ḥirām u reftār idici ḥāce

Āstī-i ber-heme ‘ālem fişān

Cemī‘-i ‘ālem üzre āstīn silkici ya‘nī ziyāde kibrinden cemī‘-i ‘ālemi kendüsine nisbet ḥiç ü ziyāde ḥār u bī-i‘tibār bilici bu ma‘nā laṭif ü maḥalle münāsib degildür. Cemī‘-i ‘ālem üzre āstinügi silk ya‘nī cemī‘-i ‘ālemi ma‘dūm bil bu ma‘nā murād olunsa ezheme getürürlerdi. Āstide yā meksūr okunur vezin içün.

⁴⁴⁹ “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” Zariyat/ 56.

⁴⁵⁰ ziyāde] S2:-

1007 Rence me-şev rāhat-ı renjūr bāş

Bir nefes rencide vü mute ʿellim olma belki renjūruñ raḥatı ol yaʿ nī (10) renjūr u derdmendūñ rāḥat u ḥuzūruna sebep olmağa saʿ ī ü ihtimām eyle.⁴⁵¹

Yek-nefes ez-muḥteşemī dūr bāş

Muḥteşemlikden bir nefes dūr ol yaʿ nī ʿ aẓamet ü iḥtişāmdan ferāğat eyle beyt-i evvelde olan yek-nefes beyt-i şānīnūñ mışrāʿ -i evveline maşrūf olduğı içün maʿ nāsı anuñ maʿ nāsına kayid olundu.

1008 Hüküm çü ber-ʿ ākıbet-endişi est

Hüküm çünki ʿ ākıbet-endişlik üzredür

Muḥteşemī bende-i dervīşi est

Pes muḥteşemlik dervīşlīgūñ bendesidür yaʿ nī dervīşlik muḥteşemlikden (15) ūlādur. Beyit:

Nigehbānī-i mülk ü devlet belāst

*Gedā pādīşāhest ü nāmeş gedāst*⁴⁵²

1009 Mülk-i Süleymān me-ṭaleb k ʿ ān hebāst

Süleymān peygāamberūñ mülk ü salṭanatını ṭaleb eyleme zīrā o hebā vü bī-baḫadur.

Mülk hemānest ü Süleymān kücāst

Zīrā mülk hemān üslūb-ı sābık üzredür ve ḫaẓret-i Süleymān ḫandadur yaʿ nī bisyār zamāndur ki ḫaẓret-i Süleymān mülkden dūr u cüdā olmuşdur. Mülkden murād dünyānuñ

⁴⁵¹ eyle] A:-

⁴⁵² “mülk ve devleti korumak beladır; dilenci aslında padişaktır sadece ismi dilencidir.”

salṭanatıdır ki kıyāmete degün bâkîdür nevbet i‘tibârı ile hebâ zıkrı ile mülk-i dünyâ hîç ve hükmi-i ‘ademde olduğun (20) iş‘ardur. Beyit:

Mülk gāvān-râ dihind ey bî-ḥaber

*Mülk me-ṭlab ger ne-ḥordî mağz-ı ḥar*⁴⁵³

1010 Ḥacle hemānst ki ‘Azrāṣ best

Ḥacle hemān mevcūddur ki anı ‘Azrā bünyād u zînet eyledi.

Bezm hemānest ki Vāmaḳ nişest

[119b] (1) Bezüm hemān bâkîdür ki Vāmaḳ oturdı ḥulāṣa-i kelām budur ki ḥazret-i Süleymān cihāndan gitdi ve andan şoñra bisyār kimse mülk şāḥibi oldı ve ‘Azrā ki müzeyyen girdek-ḥāne bünyād eyledi ve cihāndan gitdi ve henūz girdek-ḥāne cihānda bisyār bisyārdur. Vāmaḳ ki bezm tertib idüp ‘ayş u ‘işret eyledi Vāmaḳ cihāndan gitdi ve cihān bezm ü ‘ayş u ‘işretten ḥālî olmadı bunda ‘Azrā’ dan murād bir (5) maḥbūbedür ki Vāmaḳ anuñ ‘āşıkıdır egerçi ‘Azrā bekr-duḡter ve Vāmaḳ muḥibb ma‘ nāsınadur ḥacle girdek-ḥāne ma‘ nāsınadur liken bunda vezni için cīm sākin oḡunur cem‘ i ḥicāldur kitāb vezni üzre bezm şarāb meclisi ma‘ nāsınadur.

1011 Ḥacle vü bezm ĩnek tenhā şüde

İşte ḥacle vü bezm tenhā olmuş.

Vāmaḳ’aş üftāde vü ‘Azrā şüde

Anuñ Vāmaḳı bezmden dūr u cüdā düşmüş ve ‘Azrā cihāndan gitmiş.

⁴⁵³ “Mülkü ineklere verirler ey gafir eğer eşek beynini yemediysen (kafan yerindeyse) mülk isteme.”

1012 Sāl-ı cihān gerçi besī ber-güzeşt

Cihānuñ sālı egerçi ziyāde güzer eyledi.

Ez-ser-i müyeş ser-i mū-yi ne-geşt

(10) Līken anuñ ser-i mūyundan bir mūyuñ ucu mütebeddil ü müteğayyir olmadı murād budur ki egerçi denī vü fānī dünyā halk olunalı ḥadden bīrūn sāl u māh güzer ü ‘ubūr eylemişdür liken henūz evvelki uslūb üzledür ki anuñ aḥvālınıñ bir ḥāline ser-i mūy kadar tebeddül ü nuḡşān ‘ārız olmamışdur pes dünyādan ḥazer ü i‘rāz eylemek lāzımdur.

1013 Ḥāk hemān ḥaşm ḡavī gerdenest

Ḥāk hemān boynı ḡavī vü muḥkem ḥaşmdur.

Çerḡ hemān zālīm-i garden-zenest

Felek evvelki gibi ḡalkı helāk (15) idicidür murād budur ki ḡāk ziyāde bī-raḡmdur zīrā her ne ki yer üzre vāḡi‘ olur yā ḡod anuñ derūnına duḡl eylerler anı yeyüp maḡv u mūn‘ ādim eyler ve felek ḡod hergiz kimseye zerre-ḡadar raḡm u şefḡat eylemez yedi başlı bir ejderhadur.

1014 Şuḡbet-i ḡitī ki temennā küned

Cihānuñ şuḡbetini kim temennā eyler ya‘nī ‘āḡıl olan kimse anuñ şuḡbetünden i‘rāz idici olur.

Bā-ke vefā kerd ki bā-mā küned

Dünyā kime vefā eyledi ki bize vefā eyleye pes her kes ki dünyādan vefā ümüdlenür nā-dāndur. Beyit:

Cihān (20) ey püser mülk-i cāvīd nīst

*Zī-dünyā vefādāri ümmīd nīst*⁴⁵⁴

1015 Hāk şüd ānkes ki der-īn hāk zīst

Hāk oldu ol kimse ki bu hākda dirildi zīrā *Kullu men ‘aleyhā fān*⁴⁵⁵ hasebince hālq-ı cihān [120a] (1) fenā-pezīr olup hāk oliserdür. *Beyit:*

Ey birāder cū ‘ākıbet hākest

*Hāk şev pīş ez-ānki hāk şevī*⁴⁵⁶

Hāk çī dāned ki der-īn hāk çīst

Hāk ne bulur ki bu hākda ne vārdur ya‘nī hāk hāber-dār degildür kendünün üzerinde ve derūnunda olan nesneden

1016 Her varakī çehre-i āzādeīst

Cihānda her bir varak ki vārdur bir āzādenün çehresidür.

Her kademī fark-ı melik-zādeīst

(5) Her bir kadem bir melik-zādenün fark u seridür ya‘nī her bir kadem ki yer üzre kırsun bir melik-zādenün fark u seri üzre kırsun murād bu kühne cihānda hādden birün āzāde şeh-zāde hāk u mün‘adim olduğun iş‘ardur.

1017 Mā ki civānī be-cihān dādeīm

Biz ki civānlığımızı cihāna virmişüz ya‘nī hayvānlığımız⁴⁵⁷ cihānda mūntehī oldu.

⁴⁵⁴ “Ey oğlan dünya ebedilik mülk değildir; dünyadan vafadarlık beklenmez.”

⁴⁵⁵ “Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.” Rahman/ 26.

⁴⁵⁶ “Ey kardeş! Sonun toprak olacaktır bu yüzden de toprak olmadan önce toprak ol. (ölmeden önce öl)”

⁴⁵⁷ hayvānlığımız] A, S2 ve S3: civānlığımız

Pîr çerâyîm ke 'z û zâdeîm

Biz niçün pîrüz hâl bu ki anda toğmuşuz zirâ cihân halk olunup vücûd bulmuş idi ve bisyâr sâl u mäh murûr eyledikten (10) sonra biz halk olunup vücûd bulduk pes cihân bizden pîr idügi ziyâde rûşen ü zâhirdür ba'zî nüshada ke 'z-û nuñ yerine der-û vâki' dür ki ma' nâsî rûşen ü zâhirdür.

1018 Sām ki sîmürġ-i püser-gîr dâşt

Sām ki püserini aḥz idici sîmürġ tutardı ya' nî sîmürġle aşinâ idi.

Bûd civân gerçi püser pîr dâşt

Sām kendüsi civân idi egerçi pîr püser tutardı murâd budur dâşt tutdı ma' nâsına hem laṭîfdür. Vech-i evvel i' tibârî ile dâştî taḳdîrindedür Şehnâme'de maştûrdur ki (15) Sām'un püseri zâl çünki toğdı kaşları vü kirpikleri âḳ bu sebebden püserine Sām Zâl ad ḳodı. Zâl pîr ma' nâsınadur pes Sām ḡayret ü 'ârından zâlî iledüp Mâzenderân tığında bir yerde ḳodı tā ki⁴⁵⁸ helâk olup andan ḡalâş ola ittifâḳa sîmürġ havâda pervâz idüp gezerken⁴⁵⁹ Zâl'un âvâzını istimâ' idüp ol maḡalle iner ve Zâl'ı oradan yûvasına iledüp besler bir ḳaç yıldan sonra sām bu ḡuşuş için nâdim olup Zâl'ı ḳoduġı maḡalle varup girye vü nâle eyler ittifâḳa sîmürġ yine havâdan ḡüzer eylerken ol maḡalle uğrayup Sām'ı anda (20) giryân u nâlân görüp sebebini su'âl eyler Sām ḳışsa-yı aña beyân eyler sîmürġ Sām'dan bunu istimâ' idüp dedi [120b] (1) ey pehlivân ḡam u elemi terk eyle Zâl bizdedür dedi ve fervri varup getürdi Zâl pîr degil idi egerçi Zâl pîr ma' nâsınadur.

1019 Gûnbed-i puyende ki pâyende nîst

Gûnbed-i puyende ki pâyende degildür ya' nî tek ü pûy idici felek ki bir cân⁴⁶⁰ üzre şâbit ü bâḳî degildür.

⁴⁵⁸ tā ki] A: nâḡihân

⁴⁵⁹ gezerken] A: giderken

⁴⁶⁰ cân] A ve S3: ḡâl

Cüz be-ḫilāf-ı tu girāyende nīst

Senüñ ḫilāfuñden ğayriye meyl idici degildür ya‘ nī anuñ meyl ü qaşdı senüñ murādunuñ ‘aks u (5) ḫilāfinedür. Günbed ki ḫubbe ma‘ nāsınadur murād felekdür.

1020 Geh melik-i cānverānet küned

Felek gāhī seni ḫayāt u rūḫ şāḫiblerünün meliki eyler ya‘ nī ‘ālem-i ḫalkunuñ pādişāhı eyler.

Gāh gil-i kūzegeṛānet küned

Gāhī seni bardaḫçıların balçığı eyler felege isnād mecāzdur

1021 Hest be-dīn ferş-i dü reng āmede

Her kesī ez-kār be-teng āmede

Bu dü reng gelmiş ferşte her bir kimse kendünün kār u ḫālinden tenge gelmişdür ya‘ nī cihānda tamām murādātına vuşul bulup āsūde-ḫāl olmuş kimse yokdur.(10) Ferş-i dü-rengden murād zemīndür ki şeb ü rûzdan ḫālī degildür. Dü-rengden murād şeb ü rûz olmak rûşendür. Hest mısrā‘ -i şaniye ma‘ rûfdur ve anda olan hā zā’idedür.

1022 Güfte gürūhī ki be-şahrā derend

Dimiş ol ḫavim ve cemā‘ at ki şahrāda sākinlerdür.

K ‘ey ḫunük ānhā ki be-deryā derend

Ki ey sa‘ ādetlū anlar ki deryāda olurlar.

1023 V ‘ān ki be-deryā der ü saḫtī kişest

Ve ol ḫavim ki deryādudur zaḫmet ü saḫtlık çekicidür

Na‘l der-āteş ki beyābān hoşest

Na‘l ı āteşdedür der ki beyābān laţif (15) ü hoşdur. Na‘l der-āteş ıztırāb u  arāretde d r ma‘ nāsınadur.

1024 Ādemī ez- ādi e bī- am nī-end

Benī- adem  ādi e sebebinden bī- am degildür ya‘ nī  amn klardur.

Ber-ter   ber-  uşk müsellim nī-end

Ba rda v  berde müsellim degillerdür ya‘ nī benī- adem  am u elemden  al ş olup  s de-  l olmak mu  ldur. Beyit:

Her kes be- adr-ı  i  girift r-ı mi netend

*Kes-r  ne-d deend ber t-ı m sellimi*⁴⁶¹

1025 Far    d  n   file ber-d  ten

Bu   filen  n ref    ri leti far  oldu.

Z’ n b ne b -g   ten   b -g    ten

Bu beneden ke mek (20)    omak ya‘ nī terk eylemek mur d budur ki *Kullu men ‘aleyh  f n. Ve yeb   vechu rabbike  u’l-cel li ve’l-ikr mi*.⁴⁶²  asebince bu f n  cih na gelen be-her   l m -mülküni terk idüp cih ndan dest⁴⁶³ rev n olıserdür.[121a] (1)

1026 Her ki der- n      f r -m ndeest

Her kim bu     da  ayr n u ‘ ciz   lmı dur.

⁴⁶¹ “ Herkes kendi kadar acılarla bo uşuyordur; hiç kimseye sen keder görmeyeceksin diye bir mektup verilmemiştir.”

⁴⁶² “Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin z t  b ki kalacaktır.” Rahman/ 26,27.

⁴⁶³ dest] A ve S3: teh -dest

Şehr burūn kerde vü dih rāndeest

Güyā ol kimse şehirden taşra ilenmiş ve köye sürülmüşdür zīrā mādām ki kişi qurb-ı ilāhiden behre-ver olmaya aña hayretten ḥalāş müyesser olup nefis ü şeytānuñ vesvese vü mekründen āsūde-ḥāl olmaz.

1027 Rāh-revī-rā ki amān mī-dehend

Şol sālīke ki amān virürler.(5)

Der-‘adem ez-dūr nişān mī-dehend

‘Ademde aña arḳadan nişān virürler ya‘ nī ḥubb-ı dünyā vü ta‘ alluḳ-ı mā-sevā vü nefis ü Şeytān’dan ḥalāş u amān ol salīke müyesser olur ki ‘ālem-i ilāhiden aña bir ḥālet irişe zīrā *Yuḥibbuhum ve yuḥibbūnehu* ⁴⁶⁴ mücebince mādām ki ol ‘ālemden bir işāret ü muḥabbet olmaya bu cānibden bir ḥālet zāhir olmaz.

1028 Mülk rehā kūn ki ğurūret dehend

Mülk ü salṭanatı rehā vü terk eyle zīrā saña ğurūr virür.

Zulmet-i ĩn sāye çı nūret dehed

Bu sāyenüñ zulmeti saña nūr virür⁴⁶⁵(10) ya‘ nī nūr virmez murād budur ki mülk-i dünyā ki sāye meşābesindedür saña andan nūr irişmez belki anuñ sebebi ile tire-dil olup der-gāh-ı aḥadiyyetden dūr u mahcūr olursun.

1029 ‘Ömr be-bāziçe be-ser mī-berī

‘Ömrüñi bāziçe vü hevā vü hevesle başa iledersün.

⁴⁶⁴ “Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler.” Māide/ 54.

⁴⁶⁵ [Zulmet-i ĩn ... virür] A:-

Bāzī ez-andāze be-der⁴⁶⁶ mī-berī

Bāzī vü hevā vü hevesi ḥadd u endāzeden birūn u ziyāde iledersün ya‘ nī cemī‘ -i ‘ömrüñi bāzī vü hevā vü hevese şarf eylersün.

1030 Gerdiş-i ĩn gūnbed-i bāzīçe reng

Bu bāzīçe reng ḳubbenüñ gerdişi

Ne ez-pey-i bāzīçe girift ĩn direng

(15) Bu direngi bāzīçeden öturi tutmadı ya‘ nī bu felek ki ḥalk olunalı ziyāde bisyār zamāndur anuñ bu ḳadar teveḳḳuf u baḳāsı bāzīçe vü beyhūde ḥālet içün degildür zīrā *Rabbenā mā-ḥalaḳte hazā bāṭilā*⁴⁶⁷ ḥasebince eflāk u hiç bir nesne beyhūde vü ‘abeş ḥalk olunmamışdur.⁴⁶⁸ Ekşer-i ḥalk anuñ ne içün ḥalk olunduğundan ġāfil ü bī-ḥaber olduğı i‘ tibārladur

1031 Pīşter ez-mertebe-i ‘ākīlī

‘Āḳıllık mertebesinden evvelrek

Ġāfilī-i būd ḥoş ān ġāfilī

(20) Bir ġāfillik var idi ol ġāfillik ḥoş u laṭīfdür ‘ākıllıktan⁴⁶⁹ murād bulūğ u teklīfden evvel olan zamāndur ki bābāsı anuñ cemī‘ levāzimini görürdü ve gāh gāh anı böynunda gütürürdü [121a] (1) pes her kes ki dünyevī aḥvāladan ġāfil olup uḥrevī aḥvālda terādürk üzere ola ol kimse hem ḥoş u laṭīf ġafletden behre-ver olur.

1032 Çün naẓar-ı ‘aḳl be-ġāyet resīd

Çünki ‘aḳluñ naẓarı ġāyete irişdi

⁴⁶⁶ Be-der] A: burūn

⁴⁶⁷ “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın.” Al-i ĩmrān/ 191.

⁴⁶⁸ -] S3: felegüñ bāzīçe reng olması

⁴⁶⁹ ‘ākıllıktan] S3: ġāfillikten

Devlet-i şādī be-nihāyet resīd

Surūr devleti nihāyete iriřdi ya‘ nī çünkü bulūğ sebebi ile mükellif oldı surūr u huzūr u rāhat müntehī olur zīrā tā‘ at u ‘ ibādet ü levāzim-i beşeriyyete taqayyüd ü sa‘ ī lāzım gelür bu hālet (5) hōd zā ‘idü’l-vařf müřkil ve emr-i ‘ esīrdür.

1033 Ğāfil būden ne zi-ferzānigīst

Pes teklīf mertebesine vuřul bulduđdan řonra tā‘ at u ‘ ibādet ü uřrevī ařvāldan ğāfillık ‘ aqıl u ferzānelikten degildür zīrā ol zamānda olan ğaflet sebab-i bu‘ d u huzlān u ‘ uķūbetdür.

Ğāfilī ez-cümle-i dīvānegīst

Bu ğāfillık dīvānelüğün cümlesindendür zinhār bu cunūndan ziyāde hāzer idici ol.

1034 Ğāgil me-nişin varakı mī-harāř

Ğāfil oturma bārī bir varak üzre kitābet eyle (10)

Ger ne-nüvīsī kalemī mī-terāř

Eger yazmaz iseñ ğāfil ü beyhūde oturma bārī bir kalem yon murād zarar-ı mařz olan ğafletten i‘ rāz u iřtirāz idüp ziyān u günāhdan ‘ āri bir nesneye meřgöl ol demekdür.

1035 Ser me-keř ez-řořbet-i rūřen-dilān⁴⁷⁰

Rūřen-dillerün řiřbetünden i‘ rāz eyleme ya‘ nī evliyā vü řulahā ile muřāřabat idici ol.

Dest me-dār ez-kemer-i muķbilān

Ařhāb-ı sa‘ ādetün kemeründen el çekme ya‘ nī anlaruñ huzūrundan dūr u cüdā olma. Hikāyet der-temsīl-i

⁴⁷⁰ rūřen-dilān]A: řāhib-dilān

1036 Rûz-ı kıyâmet ki berât (15) âverend

Kıyâmet gününde ki berât götürürler ya' nî ol gün ki cemî' -i halkuñ muhâsibesini görürler.

Bâdiye-râ der-^ç araşât âverend

Bâdiyei ^ç araşâta götürürler tâ ki anuñ hesâbını göreler.

1037 K 'ey ciger-âlûd-ı zebân bestegân

^ç Araşâtda aña hıtab idüp derler ki ey zebân-besteleruñ ciger-âlûdesi

Âb-ı ciger-ğurde-i dil-ğastegân

Dil-ğasteleruñ cigerünüñ âbını ya' nî kanını içmişsün⁴⁷¹ hulâşa-i kelâm budur ki rûz-ı mahşerde bâdiyeye derler ki ey bâdiye senüñ üzerüñde bisyâr hayvânât u âdemînüñ kanı (20) dökülmuş lâ-cerem sen anlaruñ kanını nûş eylemişsin. Bâdiye şahrâ ma' nâsınadur. Zebân-bestegândan murâd hayvânâtdur ve dil-ğastegân-dan murâd âdemişdür.

1037 Rîg-i tu vü âb-ı hayât ez-kücâ

Senüñ rîgüñ ve âb-ı [122a] (1) hayât kıandan ya' nî bu rûşendür ki senüñ rîgüñ sebeb-i hayât degildür belki sebeb-i helâk u memâtdur.

Bâdiye vü feyz-ı firât ez-kücâ

Bâdiye vü firâtuñ feyzı kıandan ya' nî sende firâtuñ feyz ü eşeri yokdur tâ ki anuñ sebebi ile sende sebeb-i hayât olur bir hâlet ola.

1039 Rîg zened nâle ki ħûn ħurdeem

Bâdiyenüñ rîgi çünki bu sözleri istimâ' ide nâle urur ve figân eyler ve dir ki üzerimde dökülen (5) kanı içmişim.

⁴⁷¹ içmişsün] A: içmiş

Rîg me-rîzîd ne hûn kerdeem

Rîg dökmeñüz ya' nî baña siyâset eylemeñüz zirâ kıan eylememişim bu beyitde tenbîh vardır ki hûn-rîz olan kimse kıyâmetde be-her hâl siyâset u 'uķûbetden hâlâs olmaz. Rîg me-rîzîd bunda siyâset eylemeñüz ma' nâsinadır bu i' tibârla ki çünkü bir kimseye divânda siyâset eylemek isteseler evvel bir nesne düşetderler ve anuñ üstüne rîg dökerler.

1040 Ber-ser-i h'ânî nemekî rîhtem

Belki bir h'ânıñ başı üzre bir nemek dökdüm

Bâ-cigerî çend der-âmîhtem⁴⁷²

Bir kaç cigere kıarışdum (10) ya' nî bende⁴⁷³ hâşıl olur nemekden bisyâr kimse müntefi' oldu.

1041 Tâ-çü hem-âğûş-ı ğarîvân⁴⁷⁴ şevem

Tâ çünkü ğarîvlere⁴⁷⁵ hem-âğûş u kıarın olam.

Maḥrem-i destîne-i hûrân şevem

Hurlaruñ destine maḥrem olam ya' nî dünyâyı ve aşḥâb-ı sa' âdetüñ muşâḥabatı sebebi ile uḥrevî sa' âdete vuşul bulam. Bu sözlerüñ biyâbânda olan rîg cânebüdendür. Destine bilezik ve kıol⁴⁷⁶ ya' nî⁴⁷⁷ destuvâne ve tevķi' -i pâdişâh ma' nâsinadır. Mışrâ' -i evvelde ma' nâ bu vechle olmaķ hem mümkündür tâ-ġayûrleruñ hem âğûş u muşâḥabı gibi olam. Ğayûrdan (15) murâd evliyâ vü şulaḥâdur ki rûşen-dilân u muķbilândan rûşen u zâhirdür.

⁴⁷² der-âmîhtem] A: ber-âmîhtem

⁴⁷³ bende] S2: tende

⁴⁷⁴ ğarîvân] S2 ve S3: ġayûrân

⁴⁷⁵ ğarîvlere] S2ve S3: ġayûrlara

⁴⁷⁶ kıol] S2: kıol bağı

⁴⁷⁷ ya' nî] S2:-

1042 Hüküm çü ber-hüküm-i perestîş künend

Çünkü aña ‘ibâdet hükmi üzre hüküm eyleyeler ya‘nî çünkü riğe hüküm-i zemîn üzre vâkı‘ olan tâ‘at u ‘ibâdet i‘tibârı ile vuķû‘ bula.

Muṭrib-i ḥalḥāl bihiṣṭeṣ künend

Anı cennet ḥalḥālunuñ muṭrebî eylerler ya‘nî ol riği cennetüñ zemîni üzre dökerler murâd budur ki her kim ki aşḥâb-ı sa‘âdetde qarîn ü muṣāḥab ola ol kimse sa‘âdetden be-her ḥâl behre-ver olur ve uḥrevî devlete vuṣûl bulur. Tâ‘at u ‘ibâdet (20) vâkı‘ yeri cennete kodukları gibi

1043 Hâr ki hem-soḥbetî-i gül küned

Hâr ki gülle muṣāḥabat u muḳârenet eyler.

Ġâliye der-dâmen-i sünbül küned

Ol Hâr sünbülün dâmenine ġâliye eyler ya‘nî hâr gibi ḥ‘âr u bî-i‘tibâr olan [121b] (1) kimse çünkü evliyâ ‘ü’l-lâh u şulahâ ile soḥbet u ihtilâṭ eyleye ol kimse bir mertebeye irişür ki ‘âlî-kadrlar andan⁴⁷⁸ müntefi‘ ü müstefîd olurlar.

1044 Her ki küned şoḥbet-i nîk ihtiyâr

Her kim ki nîk ü aşḥâb-ı sa‘âdetün şoḥbetini ihtiyâr eyleye ve anlaruñ şoḥbet u ḥuzûrundan dūr u cüdâ olmaya.

Âyed rûziṣ zarûret be-kâr

Ol kimse⁴⁷⁹ bir gün bi’z-zarûra kâr u ‘amale gelür ya‘nî be-her ḥâl ḳadr u i‘tibâr bulur.

⁴⁷⁸ andan] A:-

⁴⁷⁹ kimse] A:-

1045 Şoĥbet-i nĭkân (5) zi-cihân dŭr geşt

Iyŭlerŭn řoĥbeti cihândan dŭr oldu ya‘ nĭ ehl-i cihân evliyâ vŭ řulaĥânunŭ muřāĥabatından ġâfil olup i‘ râz idici oldılar.

Ĥ‘an-ı ‘asal ĥâne-i zenbŭr geşt

‘Asal ĥ‘ânı zenbŭrŭn ĥânesi oldu ya‘ nĭ edânĭ eřrâfuŭ şadr u maĥallinde şarâr idici oldu ve erbâb-ı taĥlĭd ařĥâb-ı taĥķĭķ mertebesine vuřŭl bulup irşâd da‘ vĭsini âřĭkâr eyledi. Ĥ‘âce Ĥâfız rahmetullâhi ‘aleyh bu beyitle bu ĥâlete işâre eyler. Beyit:

Perĭ nŭĥŭfte ruĥ u dĭv der-kirişme-i ĥŭsn (10)

*Bi-sŭĥt ‘aĥl zi-ĥâyret ki ĭn şi bu ‘l-‘acebĭst*⁴⁸⁰

1046 Devr niger ke ‘z ser-i nâ-merdŭmĭ

Devr ũ zamânaya nazâr eyle ġör ki ĥabâřat u nâ-merdŭmlŭġŭn cihetinden

Ber-hazerest âdemĭ ez-âdemĭ

Âdemĭ âdemĭden ĥavf u ĥazar ũzredŭr. Ĥuřŭřen bu zamânda ki cihânda nişâm u intizâm u râĥat u ĥuzŭrdan eşer ĥalmamıřdur.

1047 Ma‘ rifet ez-âdemiyân bŭredeend

Âdemĭlerden ma‘ rifeti iletmiřlerdŭr ya‘ nĭ bu zamânda âdemĭnŭn ekşeri ma‘ rifetŭ‘l-lâhdan bĭ-behredŭr.

Âdemiyân-râ zi-miyân bŭrdeend

Belki âdemĭleri ortadan iletmiřlerdŭr (15) zĭrâ⁴⁸¹bu zamânda řĭret ũ ma‘ rifet i‘ tibârı ile âdemĭ kem-yâbdur eġerçi řŭret i‘ tibârı ile âdemĭ ĥadden bĭrŭndŭr liken i‘ tibâr řĭretedŭr

⁴⁸⁰ “ Periler yŭzŭnŭ gizlemiş ve devler işve yapmakta; bu nasıl bir garip şeydir diye akıl şaşa kaldı.

⁴⁸¹ zĭrâ] S2: ya‘ nĭ

şūrete degildür⁴⁸² ⁴⁸³ *İnne'llāhe lā-yenzuru ilā şuverikum*⁴⁸⁴ hadīs-i şerīfinden rūşen u zāhirdür.

1048 Çün felek ez-‘ ahd-ı Süleymān berīst

Çünkü felek ü cihān ḥāzret-i Süleymān’uñ ‘ ahd u zamānından berī vü ḥālīdür ya‘ nī ḥāzret-i Süleymān cihāndan riḥlet eyledügi zamāndan berī

Ādemī ānest ki eknūn perīst

Ādemi odur ki şimdi perīdür ya‘ nī ḥāḷḥdan ḥalvet ü ‘üzlet ihtiyār idüp (20) münzevī olmuşdur.

1049 Bā-nefes-i her ki der-āmīḥtem

Her kimūñ muşāḥabetine ki ḫarışdum ya‘ nī her kiminle ki muşāḥabat eyledüm.

Maşlaḥat ān būd ki bū-griḥtem

Maşlaḥat u ma‘ ḫūl ol oldı ki andan [123a] (1) firār u i‘ rāz eyledüm meşrebime muḫālīf olup ‘aşḫ u muḫabbetden ḥālī ü bī-behre olduğı içün

1050 Sāye-i kes ferr-i hümā-yi ne-dāşt

Muşāḥab eyledüğüm

Kimselerden kimsenūñ sāyesi bir hümānuñ ferr ü revnaḫını tutmadı ya‘ nī mürşiddür diyü her kimden ki irşād ümīd tutdum andan rūḥānī bir ḥālet müşāhide eylemedüm zīrā irşāddan behresi yok bu ma‘ nā hem mümkündür. Ben irşād taleb eyledüğüm (5) kimselerden

⁴⁸² -] S3: ya‘ nī

⁴⁸³ -] A: bu ma‘ nā

⁴⁸⁴ “Allah sizin dış görünüşünüze bakmaz.” Hadisin tam şekli şöyledir: **İnne'l-lāhe lā-yenzuru ilā şuverikum ve emvālikum velākin yenzuru ilā ḫulubikum ve a‘ mālikum** “Allah sizin dış görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz. Ama o sizin kalplerinize ve işlerinize bakar.” Ebū Ḥasan, M, (?), Şaḫih-i Muslim, Beyrūt: Dar-ı İḫyā’u’t-turāşu’l-‘arabī, s.1987. h.no:34

kimsenün sāyesi hümālîk ferrini tutmadı ya‘ nî mürşid zann eyledi kim kimsenün irşāddan haberi yok idi.

Şoḥbet-i kes bū-yı vefāyı ne-dāşt

Kimsenün şoḥbeti bir vefā rā’ihasını tutmadı ya‘ nî her kimse ile ki muşāḥabat eyledüm vefādan behresi yok idi. Beyit:

Çün besi İblīs-i ādem-rūy hest

*Pes be-her desti ne-şāyed dād dest*⁴⁸⁵

1051 Tuḥm-ı edeb çīst vefā kāştēn

Vefānuñ tuḥm u aşlı nedür vefā vü zirā‘ at eylemekdür ya‘ nî vefādārlıkdur pes her kes ki bî-vefādur ol (10) kimse edebden maḥrūmdur.

Hakḳ-ı vefā çīst nigh dāştēn

Vefānuñ hakḳı nedür ānı nigāh tutmaḳdur ya‘ nî vefāda sābit-ḳadem olmaḳdur.

1052 Berzigerān dāne ki mī-perverend

Zirā‘ at idiciler ki dāneyi terbiye eylerler ya‘ nî ḥāka şaçüp aña muḳayyed olurlar.

Āyed rūzī ki ez-ū ber-ḥurend

Bir gün gelür ki andan müntefi‘ olurlar ya‘ nî zirā‘ at ṭariḳı ile ḥāka nişār eyledikleri tuḥmdan ziyāde maḥşul ḥāşil olur. Hikāyet-i ḥazret-i Süleymān bā-pīr-i rūşen-dil

1053 Rūzī (15) ez-āncā ki ferāḡi resīd

Ol cihetden ki bir gün ḥazret-i Süleymāna ḥükm ü ḥükūmetden bir ferāḡ u fürce irişdi.

⁴⁸⁵ “ İnsan yüzlü epey bir İblis olduğundan dolayı herkese el uzatmak doğru değildir.”

Bād-ı Süleymān be-çerāğ ī resīd

Ḥazret-i Süleymān’nuñ bādı bir çerāğ a irişdi ya‘ nī ḥazret-i Süleymān rūşen-dil bir pīre irişdi ve anuñla muşāḥabat eyledi rūşen-dil zikri ile ol pīrūñ evliyāullāhdan idügüne işāret vardur. Bād zikri ile ḥazret-i Süleymān’nuñ taḥtına işāret olunur taḥtı bad götürdügi içün çerāğ dan murād ol rūşen-dil pīrdür.

1054 Memliketeş raḥt be-şahrā nihād

Anuñ memliketi raḥtı (20) şahrāda ḳodı. Ḥazret-i Süleymān şhirden çıkup şahrāya gitdi.

Taḥt ber-īn taḥte-i minā nihād

Taḥtı bu minā renklü taḥt üzre ḳodı ya‘ nī⁴⁸⁶ bād anuñ taḥtını bir sebzezāruñ üzreinde ḳodı.[123b] (1) Taḥta-ı minādan murād sebzezār olan zemīndür.

1055 Dīd be-nev‘ i ki dileş tāze geşt⁴⁸⁷

Berzigerī pīr der-ān sāde deşt

Ol ādemī vü ‘ imāretten sāde vü ḥālī şahrāda bir zirā‘ at idici bir pīr gördi bir nev‘ ü ḥāletle ki ḥazret-i Süleymān’nuñ ḳalbi tāze vü rūşen oldı.

1056 Ḥāne zi-müşti ğale perdāhte

Ol pīr ḥānesini bir avuç ğalleden ḥālī eylemiş.

Der-ğale-dān-ı ‘adem endāhte

‘Adem (5) ğalle-dānına atmış ya‘ nī zirā‘ at idüp ḥaka şaçmış ba‘ z-ı nüşhada ‘adem yerine kerem vāḳi‘ dür.

⁴⁸⁶ ya‘ nī] A:-

⁴⁸⁷ geşt] S3: kerd

1057 Dâne-fişân geşte be-her gūşēī

Ol pīr her bir gūşeye dāne şaçıcı olmuş.

Ruste zi-her dāne ez-ān hūşēī

Ol ğalleden her dāneden bir hūşe bitmiş lā-cerem ol mezri‘a sebzezār olmuş.

1058 Perde-i ān dāne ki dihkān gūşād

Ol dānenūn perdesini ki dihkān açdı ya‘nī ol dāneyi ki ol pīr hāka şaçdı

Manṭıq-ı murgān zi-süleymān gūşād

Ḥazret-i Süleymāndan mürğlerūn (10) nuṭkı açdı ya‘nī ḥazret-i Süleymān’dan rengin ü laṭif kelimātuñ zāhir olmasına sebep oldı ki murād bu beyitlerdür.

1059 Güft civān-merd şev ey pīr-merd

Ḥazret-i Süleymān ol pīri çünki ol hālde gördi aña ḥiṭāb idüp dedi ey pīr-merd civān-merd ol.

K’ın ḳadaret būd bi-bāyest ḥurd

Zirā bu ḳadar ğalle ki senūn var idi yenmek gerek idi ya‘nī bu ḳadar ğalleyi zirā‘at eyleyüp yemek gerek idük.

1060 Dām neī dāne-fişānī me-kūn

Dām degilsün dāne-fişānlık eyleme (15) zirā ‘ādetdür dāmuñ üzerine dāne şaçarlar dam bunda ṭuzaḳ ma‘nāsınadır.

Bā-çü⁴⁸⁸ meni mürğ-zebānī me-kün

Bir bencileyine mürğ-zebānlık eyleme ya‘nī bu huşūşda baña rengin ü daķık sözlerle cevāp
virmegi fikr eyleme

1061 Bīl⁴⁸⁹ne-dārī gil-i şahrā me-ḥār

Bīl tutmazsan şahrānuñ gil ü ḥākını ḳazma.

Āb ne-yābī cev-i diḥḳān me-kār

Āb bulmazsan diḥḳānuñ cevini zirā‘ at eyleme zirā‘ ata ḥod bīl ü āb lāzımdur.

1062 Mā ki be-sırāb zemīn kāştīm

Biz ki şulı yerde zirā‘ at eyledük (20)

Z ’ānçi be-kiştīm çī ber-dāştīm

Ol nesneden ki zirā‘ at eyledük ne maḥşūl ḥāşil eyledük ya‘nī bir nesne ḥāşil olmadı. Sen
ḥod şusuz yerde zirā‘ at eylersün andan saña ne ḥāşil olıserdür.[124a] (1)

1063 Tā-tu der-īn mezra‘ a-i dāne-sūz

Teşne vü bī-āb çī ārī burūz

Sen bu mezra‘ asuz dānede teşne vü bī-āb ‘aceb ne zuhūra getürürsen ya‘nī bu zirā‘ atdan
saña nesne ḥāşil olmaz hemān ḡalle vü tuḥmuñ žāyi‘ olur bu maḥalle gelince vāķi‘ olan
kelimāt ḥazret-i Süleymān cānebindendür.

⁴⁸⁸ Bā-çü] S3: hemçü

⁴⁸⁹ Bīl] S3: bīl ki

1064 Pîr be-dû güft me-renc ez-cevâb

Çünkü pîr hazret-i Süleymân'dan bu sözleri işitti aña dedi (5) cevâbımdan rencide vü bî-hużûr olma.

Fâriğem ez-perveriş-i âb u hâk

Hâk u âbuñ perverişinden fâriğem zirâ benüm i' timâdum hâk u âbuñ perverişinedür belki benüm i' timâd u tevekkülüm Perverdigâr'ın perverişinedür zirâ cemî' -i mevcûdâtun neşv ü nemâsı anun perverışı iledür.

1065 Bâ-ter ü bâ-huşk merâ nîst kâr

Ter ü huşkla benüm işim yokdur ya' nî beni zirâ' at eylerüm gerekse âb olsun gerekse⁴⁹⁰ hâk-ı nerm ü gerekse huşk u saht olsun.

Dâne zi-men perveriş ez-kerdigâr

Zirâ benden dâne ki zirâ' at eylerüm perveriş (10) ya' nî ol zirâ' at olunan dâne yi bitürenün Hudâ-yı 'azze ve celldendür.

1066 Nîst ğam-ı mülk ü vilâyet merâ

Baňa mülk ü vilâyet ğamı yokdur zirâ pâdişâh degilüm

Tâ-ziyem in dâne kifâyet merâ

Zirâ mādāmki diriyüm bu dâne baňa kifâyet eyler ğayre ihtiyacım yokdur. Ziyem ki fi'l-i muzâri' -i mütekellim-i vahdedür ma' nâsı bu vechle yazılmağa⁴⁹¹ sebep ma' nâ rûşen olsun içündür anki

⁴⁹⁰ gerekse ... gerekse] S2: gerek ... gerek

⁴⁹¹ yazılmağa] S2:-

1067 Ānke beşāret be-ḥudem mī-dehed

Ū ki ya‘nī Ḥudā-yı ‘azze ve cell ki baña kendüseyile beşāret virür.

Dāne yekī heft şadam mī-dehed

Dāne bir ya‘nī zirā‘ at olunan (15) dānelerün her birinden ötürü baña⁴⁹²yedi yüz dāne virür niteki bu ma‘nā bu āyet-i kerīmeden rūşen ü zāhirdür. *Seb‘a senābile fī-kulli sumbuleti‘m-mi‘etu ḥabbeh*⁴⁹³.Sünbüle ḥūşe ma‘nāsınadır.

1068 Āb-ı men ĩnek ‘araḳ-ı pūşt-i men

Zirā‘ at olunan dāne için benüm ābum işte benüm arḳamuñ teridür.

Bīl-i men ĩnek ser-i engüşt-i men

Ḥākı kıazmaḳdan ötürü benüm bīlim işte benüm barmaḡuñ ucıdır.

1069 Dāne be-enbāzī-i Şeyṭān me-kār

Dāneyi Şeyṭān’uñ şerīklığı ile⁴⁹⁴ zirā‘ at eyleme

Tā-zī-yekī heft şad āyed be-bār

Tā bir dāneden yedi yüz (20) dāne bāra gele ya‘nī ḥāşıl ola

1070 Dāne-i şāyiste bi-bāyed nuḡust

Zirā‘ at için evvel şāyiste vü ḥelāl dāne gerk

⁴⁹² baña] A:-

⁴⁹³ “Yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan” Bakara/ 261.

⁴⁹⁴ ile] A:-

Tā-girih-i dāne gūşāyed durust

Tāhūşenūn girihi durust u tamām açıla ya‘nī tā bir dāneden yedi yüz [124b] (1) dāne hāşil ola

1071 Her nazārī-rā ki ber-efrūhtend

Her bir nazārī ki rūşen ü nūrānī eylediler.

Cāme be-endāze-i ten dūhtend

Cāmesini ten ü qaddine münāsib biçüb dikdiler hūlāşa-i kelām budur ki her kes ‘ināyet-i ezeli sebebi ile şāhib-nażar oldu bu ‘ālemde anuñ cemī‘-i aḥvālī tevfiḳ-i ilāhī ile aña münāsib zuhūr bulup der-gāh-ı aḥadiyyetūn muḳarriblerinden oldu.

1072 Raḥt-ı Mesīhā⁴⁹⁵ nekeşed her ḥarī

Her bir ḥar ḥazret-i ‘Īsā’nuñ raḥt u esbābını çekmez ya‘nī (5) her bir ḥar ḥazret-i ‘Īsā’nuñ merkebi olmağa lā’iḳ olmaz.

Maḥrem-i devlet ne-şevd her serī

Her bir ser devlete maḥrem olmaz ya‘nī her kes şāhib-devlet olmağa liyāḳat bulmaz.

1073 Kergedeni garden-i pīlī ḥured

Bir kergeden bir filūn böynünü yer boynı ziyāde cism iken zīrā kergedende ol ḥālete ḳudret ü ḳuvvet vārdur .

⁴⁹⁵ Mesīhā] S2: ‘Īsā

Mūr zi-pā-yı meleḡī ne-gz̄ered

Ammā mūr bir çekirge ayağından geçmez ya‘ nī bir çekirgenüñ budını yemege ḡādir olmaz (10) murād ḡısmet-i ezelīde her kese ne yaḡīn olundı ise andan ziyāde bir ḡālete vuṣūl müyesser olmaduḡın iş‘ ārdur.

1074 Baḡr be-ṣad rūd ṣūd ārām-ḡīr

Deryā yüz dere ile ārām u ḡarār tıttıcı oldı zīrā egerḡi cemī‘ -i ırmaḡlarıñ şuyı deryāya dāḡil olur liken deeryā yine evvelki ḡāli üzre bar-karārdur.

Cūy be-yek seyl ber-āred nefīr

Ammā cūy bir seyl sebebi ile nefīr ü fiḡān getürür ya‘ nī bir ırmaḡıñ içine bir seyl dāḡil olsa andan ziyāde ṣadā ṣādır olur.

1075 Hest der-īn dā‘ire-i lāciverd

Bu lāciverd dā‘irede

Mertebe-i merd be-miḡdār-ı merd

(15) Merdüñ mertebesi merdüñ miḡdārı iledür zīrā ḡalā‘iḡ mā-beyninde merātib vardur ki her kesüñ mertebesi kendünüñ himmet ü şerefi i‘tibārı iledür lā-cerem her kes ki şeref ü himmetde ziyādedür hem-ḡinān anuñ mertebesi ‘ālīdür. Dā‘ire-i lāciverdden murād felekdür. Be-miḡdār merdest taḡdīrinde ki hest de olan hā zā‘idedür.

1076 Devletī-yi bāyed ṣāḡīb direng

Devletlū ‘arz u vaḡār u ṣabr u taḡammül ṣāḡibi gerk.

Ke 'z k̄adarī nāz ne-yāyed be-teng

Ki bir miqdār nāzdan tenge gelmeye ya' nī ğayirden nāz u cefā görse şabr u taḥammül idüp (20) teng-dil ü bī-ḥużūr olmaya vezn içün devletinüñ yāsı ve bāyedün dālı kesr ile oqunmaq lâzımdur. Bu kitābda bunların emşālı çok vāqı' olmuştur ğaflet olunmaya.

1077 Her nefesi havşala-i nāz nīst

Her bir nefes de nāz havşalası [125a] (1) yokdur ya' nī her kesün nāz u cefāya şabr u taḥammüli olmaz lâ-cerem teng-dil ü bī-ḥużūr olur⁴⁹⁶.

Her şikemī ḥāmīle-i rāz nīst

Her bir şikem rāzuñ ḥāmilesi degildür ya' nī her kesün derūnında rāz yokdur.

1078 Nāz ne-güyem ki zi-ḥāmī⁴⁹⁷ buved

Dimezüm ki nāz ḥamlık sebebinden olur zīrā ğāhī nāz imtiḥān içün olur.

Nāz-keşī kār-ı Nizāmī buved

Naz-keşlik Nizāmī'nün kārıdur zīrā Nizāmī şabr u taḥammülden (5) ziyāde behre-ver ü puḡtedür. şabr u taḥammülden bī-naşīb ḥām degildür.

Maḡale-i çehārüm der-ri' āyet-i ra' iyyet ü faẓilet-i 'adl

1079 Ey siper efgende zi-merdānegī⁴⁹⁸

Ey kerem ü merdānelikden ferāġat u i' rāz eylemiş

⁴⁹⁶ olur] S3: olma

⁴⁹⁷ zi-ḥāmī] A:ne ḥāmī

⁴⁹⁸ zi-merdānegī] A: be-merdānegī

Ġül-ı tu peygûle-i dīvānegī

Dīvānelik gūşesi senüñ ġülüñdur ya‘nī dīvāneler gibi bir gūşede qarār eylemişsün hıtab pādīşāhlaradur ki ‘adl u keremden ü ra‘iyyetüñ ri‘āyetünden fārig olup bir gūşede ‘ayş u ‘işrete meşġul olurlar.

1080 Ġırra-ı mülki ki vefāyīş nīst

(10) Ey ġāfi bir mülke maġrûrsun ki anuñ ber ya‘nī hıç vefāsı yoġdur.

Zinde be-‘ömri ki baġāyīş nīst

Bir ‘ümürle dirsın ki anuñ ber ya‘nī baġāsı yoġdur

1081 Pey-sipur-i cür‘a-i mey-ẖāregān

Mey nūş idicilerüñ cür‘asınuñ maġlûb u zebûnisun ya‘nī bir cür‘a meyüñ esirisün.

Dest-huş-ı bāzī-i seyyārigān

Seyyārelerüñ bāzisinüñ maġkûm u esirisün ya‘nī cān u dilden aña ṯalibsün. Seyyāregāndan murād lu‘bet-bāzlardur ki cihānda seyr ü seyāhatdan ġālī degildür.(15)

1082 Muşhaf u şemşīr bi-endāhte⁴⁹⁹

Muşhaf u şemşīri atmışsun ya‘nī dīn ü diyānet ü ġazadan fāriġ olmuşsun.

Cām u şurāhī ‘avezeş sāhte

Cām u şurāhīyi aña ‘avez düzmüşsün ya‘nī muşhaf u şemşīri terk idüp fāsıqlar gibi cām u şurāhiye meşġul u muġayyed olmuşsun. Bi-endāhte-i sāhte-i taġdirindedür.

⁴⁹⁹ bi-endāhte] S2: bi-endāhtend

1083 Āyine vü şāne girifte be-dest

Destünde āyna vü şāne tutmuş

Çün zen-i ra' nā şüde gīsū-perest

Ruspi 'avrat gibi gīsū-perest olmuşsun (20) niteki şūret-perest ü zen-siret zarīflerūn 'ādetidür. ra' nā kaḥbe ma' nāsına 'Arabī cem' i er' ündür.

1084 Rābi' a bā-rābi' -i ān heft merd

Rābi' a ol heft merdūn rābi' ine

Gīsū-yi ḥod-rā bi-niger tā-çi kerd

Nazar eyle gör [125b] (1) tā kendünün gīsūsına ne eyledi ya' nī Rābi' a ḥazreti beyābānda bir şusuz kelbe rast geldi ip⁵⁰⁰ yok idi ki kuyudan āb çeküp kelbe vire pes orada fi'l-ḥāl gīsūsını kesüp ip gibi idüp anuḥla şu çıkarup ol kelbe virdi andan soḥra mā-sevādan ferāgat idüp 'üzlet ü ḥalvet ihtiyār eyledi. Şeyḥ 'Attar ḥazreti ḳaddesallāhu sırrehü'l-'aziz Mantıḳu't-Ṭayr-nām kitābında aḥa (5) tācū'r-ricāl dimişdür. Rābi' adan murād Rābi' a-i 'Adviyye ḥazret idür ki Başre'dendür ve Ḥasan Başrī ḥazreti ile mu' āşırdur. Rābi' den murād şu virdügi kelb *Rābi' uhum kelbuhum*.⁵⁰¹ i' tibārı ile heft merdden murād Aşḫāb-ı Kehf'dür. Rābi' a münāsibeti ile bu kelb Aşḫāb-ı Kehf'ün kelbi menzilesine tenzīl olunmuşdur.(10)

1085 Ey hūner ez-merdī-i tu şermsār

Ey bī-hūner hūnersizlik merdligünden şermsār u ḥaceldür sende hūner olmaduḡı içün lā-cerem sende hūnerden eşer yok nā-merdsün.

⁵⁰⁰ ip] S3: ise

⁵⁰¹ "Dördüncüleri köpekleridir." Kehf/ 22.

Ez-hüner-i pîr-zenî şerm dâr

Ol pîr-zenüñ hüneründen şerm tut ya' nî anuñ hüneri olup senüñ hünerüñ olmaduğın görüp utan pîr-zenden murād Rābi' a ḥazretidür

1086 Çend küni da' vî-i merd efkenî

Niçeye dek merdânelik ve merd-efkenlik da' vîsin eylersün.

Kemzen ü kem zen ki kem ez-yek zenî

Da' vî eyleme vü ḥāmūş ol zirâ bir 'avratdan kem ü denisün ba' zı maḥallde kem-zen kumâr-bâz ma' nâsına gelür lîken bunda degildür.

1087 Garden-i 'aql ez-hüner âzād nîst

'Aqluñ boynı hünerden (15) âzād u ḥālî degildür ya' nî egerçi cihānda hüner bisyârdur.

Hîç hüner ḥübter ez-dād nîst

Lîken hîç 'adl u dâddan laṭîf ü ḥübrek hüner yoğdur zirâ 'adl u dād hem 'âdilüñ ve hem cihān ḥalkınuñ rāḥat u ḥuzûruna ve hem cihānuñ ma' mûr olmasına sebebdür.

1088 Tāze şüd in āb u ne der-cū-yı⁵⁰² tust

Bu āb tāze oldı velîken senüñ cuyuñda⁵⁰³ yoğdur ya' nî bisyâr pâdişāh 'adl u dād ṭarîḳına sâlik oldı ammâ sen 'adl u dâddan i' rāz idüp zûlm u sitemi cān u dilden ḳabûl eyledük cūyı āb-ı (20) revān olan maḥallüñ ismidür ki gāhî ābı bir cānibe revān idüp cū-yı pāk eylerler ve ābı yine aña revān eylerler pes bu i' tibārla āb tāze olur.

⁵⁰² der-cū-yi] S2: dr-ḥū-yi

⁵⁰³ cuyuñda] S2: ḥūyuñda

Nağz şüd in hāl u ne ber-rū-yı tust

Bu hāl nağz u laṭīf [126a] (1) oldı veliken senüñ yüzünde yoğdur ya' nī 'adiller 'adlı kabūl eylediler 'adl anlara laṭīf göründüğü için ammā saña zulüm laṭīf göründı lā-cerem anı kabūl eyledüñ.

1089 Çarḥ neī maḥzar-ı nīkī-pesend

Çarḥ degilsün nīklik maḥzerini kabūl eyle ya' nī nīk-hūy u hūb-siret olup ḥalka 'adl u dād idüp nef' irişdirici ol.

Līk der-endīş zi-çarḥ-ı bülend

Līken 'ālī felekden (5) fīkr ü ḥavf eyle zīrā felek ziyāde bed-hūydur pes çünki sen bed-hūy olasun be-her hāl felekden te'dīb görürsün.

1090 Cüz güher-i hūb ne-bāyed numūd

Hūb u laṭīf gevherden ḡayri göstermek gerekmez.

Sūd tevān kerd be-dīn māye zūd

Bu sermāye ile fevrī sūd u fā'ide eylemek mümkündür bunda güherden murād 'adldur ki ziyāde hūb u laṭīf sermāyedür.

1091 Nīst mübārek sitem engiḥten

Zulüm peydā eylemek ya' nī cevır ü zulüm eylemek⁵⁰⁴ mübārek ü ma' kıl degildür

Āb-ı ḥod u ḥūn-ı kesān rīḥten

(10) Kendü āberūyuñı vü kimselerüñ kanını dökmek

⁵⁰⁴ ya' nī ... eylemek] A:-

1092 Reft besi da‘ vī ez-în pīšter

Bundan evvelrek bisyār da‘ vī vāqī‘ oldı

Tā⁵⁰⁵-dü se himmet be-hem āyed meger

Tā-meger iki dü şāhib-himmet bir maḥalde cem‘ ola murād aşḥāb-ı himmetün himmet ü bed-du‘āsından ḥavf u ḥazer eylemek lâzım idügün iş‘ardur. Bīšter bā‘-i ‘Arebī olmaḳ hem laṭīfdür ki ziyāderek ma‘nāsına olur.

1093 Dād kūn ez-himmet-i merdüm bi-ters

‘Adl u dād eyle vü ḥalkuñ himmet ü bed-du‘āsından ḳorḳ.

Nīm-şeb ez-tiz-i tezallüm bi-ters

(15) Nişfu’l-leylde mazlūmuñ tezallüm ü āh-ı tırinden ḳorḳ zīrā mazlūmuñ bed-du‘ası maḳbūldur.

1094 Himmet ez-āncā ki nazarhā kūned

Himmet ol cihetden ki nazarlar eyler ya‘nī şāhib-himmet ki himmet ü teveccüh eyler.

Ḥ‘ar me-gīreş ki eşerhā kūned

Anı ḥ‘ār tıtma zīrā himmet eşerler eyler ya‘nī himmet sebebi ile bisyār ‘acīb ḥālāt zuhūr bulur. *Himmetu’r-ricāl taḳla‘u’l-cibāf*⁵⁰⁶

1095 Himmet-ālūde-i ĩn yek dü merd

Ol bir iki merdüñ ālūde-himmeti

⁵⁰⁵ Tā] S3: bā

⁵⁰⁶ “Erlerin, Allah dostlarının himmeti daḡları yerinden oynatır.” Aclūnī, İ, (2000), Keşfu’l-Ḥafā ve müzilu’l-ilbās,(?) ,El-mektebetu’l-‘aşriyye, S.405. H. no:2888

Bâ-ten-i Maḥmūd niger tā-çi kerd

Nazar eyle gör tā sultān Maḥmūd'un cism ü vücūduna ne eyledi bu ki işāretdür ki ittifāken⁵⁰⁷ bir (20) gece sultān Māḥmūd nişfu'l-leylde şerhri devr eylerken iki mest-i ḳumār-bāza rast gelüp zindāna gönderür ve oradan sarayına gelür fi'l-ḥāl yürek ağırısına giriftār olup ḥāl ziyāde mükedder olur [126b] (1) fevri vezīrine gönderüp ḥālını i' lām eyler. Nik-endiş ü şāḥib-firāset vezīr sultān Maḥmūda ḥaber irsāl idüp dir ki yakında ḥiç kimsenün ḥātırını perişān eyledi mi sultān Maḥmūd fikr idüp ol gece zindāna gönderdüdi kimseleri zindāndan çıkarup iḥsāndan behre-ver eyleüp āzād eyler kendüsi daḥı fi'l-ḥāl ol derd ü elemnden ḥalāş (5) olur.

1096 Himmet-i çendīn nefes-i bī-ḡubār

Bu ḳadar ḡubārsız nefesün himmeti

Ba-tu bi-bīn tā-çi küned vaḳt-i kār

Kār vaḳtinde gör tā ki saña ne eyler nefes bī-ḡubārdan murād evliyā vü şulaḥanuñ bed-du' āsıdır.

1097 Rāḥ-revānī ki melā'ik-pesend

Şol rāḥ-revler ki melā'ik reveşlülerdür ki murād evliyāullāhdur.

Der-reh-i keşf ez-keşefi kem ni-end

Keşf yolunda bir keşefden kem degillerdür. Keşefün ' âdetüdür ki yumurdasına bisyār nazar eyler tā ki andan yavrusı zāhir olur. Ehlü'l-lāḥ daḥı egerçi bir miḳdār şabr eylerler līken soñra bed-du' ā eylerler. Keşef ḳablubaḡa.

⁵⁰⁷ ittifāken] S2:-

1093 Tîğ-i sitem dūr kūn ez-rāhişān

Anlaruñ yolundan zulüm tîğını (10) dūr eyle ya‘ nî zinhār anlara cevır ü zulüm eylemege kaçd eyleme.

Tā-neçuri tîr-i sehergāhişan

Tā-anlaruñ sehergāh tîrini yemeyesün ya‘ nî anlaruñ seher vaqtinde olan bed-du‘ āsına hedef olmayasun.⁵⁰⁸ Beyit:

Raķib āzārḥā fermūd u cā-yı āştī ne-gzāşt

*Meger āh-ı seher-ḥizān sū-yı gerdūn ne-ḥ āhed şūd*⁵⁰⁹

1099 Dādgerī şart-ı cihāndārī est

Cihāndārılığın şartı ‘ādillıktır zîrā pâdişāh çobān meşābesindedür lâ-cerem çobāna remesini gözetmek lâzım olduğu gibi pâdişāha lâzımdır ki re‘āyāyı (15) zālumnūñ zulmünden hıfz eyleye.

Şert-ı cihān be ski sitem-kārī est

Liken cihānuñ şartı zālımlıktır yeter eger sen daḥı zālım olur iseñ pes zulüm ziyāde olup zulüm üzre zulüm olur.

1100 Her ki der-în ḥāne şebī dād dād

Her kim ki bu ḥānede ki murād dünyādır bir gece ‘adl eyledi.

⁵⁰⁸ ya‘ nî ... olmayasun.] A:-

⁵⁰⁹ “Rakip çok sitemler etti ve barışmaya yer bırakmadı; acaba sabah kalkanların duaları göğe ulaşmıyor mu?”

Hâne-i ferdâyı hod âbâd kerd

Kendünün hâne-i ferdâsını âbâd u ma' mûr eyledi ya' nî kabrinde âsûde-hâl olup kıyâmetde cennete dâhil olur. Hikâyet-i pîr-zenî bâ-sultân Sencer

1102 Pîr-zenî-râ sitemî der-girift

Bir pîr-zene bir zâlim cevr ü sitem eyledi.(20)

Dest zed ü dâmen-i Sencer girift

El urdı ve Sencerün dâmenini tıtdı ya' nî pîr-zen sultân Sencer'ün huzûruna gelüp ol zâlimden şikâyet idüp dedi pîr-zene olan zulüm ne vechle idügi mâ-ba' dinde vâkı' [127a] (1) olan beyitlerden rûşen ü zâhirdür sitemîden murâd bunda zâlimdür egerçi zulme mensûp ma' nâsınadır.

1103 K 'ey melik âzerm-i tu kem dîdeem

Ki ey melik senün hürmet ü re' âyetüni görmemişüm.

Ez-tu heme rûz sitem dîdeem

Cemî' günde senden cevr ü zulüm görmüşüm.

1104 Şehne-i mest âmede der-kû-yı men

Benüm maḥallime mest şehne gelmiş.

Zed legedî çend ferâ-rû-yı men

Benüm yüzüme bir kaç leged ü tapanca urdı.

1105 Bî-güneh (5) ez-ḥāne be-rūyem keşīd

Şuçsuz beni yüzüm üzre sürüyüp ḥāneden taşra çekdi.⁵¹⁰

Müy-keşān ber-ser-i kūyem keşīd

Şaçımı çekerek beni maḥalle vü kūyum cānebine çekdi ya' nī surudı.

1106 Der-sitem-ābād amānem ne-dād

Sitem-ābādda baña amān virmedi ya' nī zulüm ü sitemini dem-be-dem baña ziyāde eyledi.

Mühr-i sitem ber-dil ü cānem nehād

Benüm dil ü cānım üzre zulüm mührini ḳodı ya' nī zulümle ḳalb u rūḫımı ziyāde perişān u mecrūḫ eyledi

1107 Güft falān nīm-şeb ey gūj-püşt

Eyıtdı falan nışfu'l-leylde (10) ey gūj-püşt

Ber-ser-i kū-yı tu falān-rā ke küşt

Senün maḥallün ucunda falanı kim dipleri.

1108 Ḥāne-i men burde ki ḥūnī kujāst

Benüm ḥanemi iletmiş ve zabṭ eylemiş dir ki ḥūnī ḳandadır ḥūniden murād ḳātildür.

⁵¹⁰ çekdi] S2: geçdi

Ey şeh ez-în bîş zebûnî ki-râst

Ey şâh bundan ziyâde ‘acַz u zebûnlık kimedür ya‘ nî sen ki pâdişâhsun bir zâlim senden havf eylemeyüp âşkâre zulm eyler ve sen ol zâlimüñ haqqından gelmeysesün. Bundan artık zebûnlık nice olur.

1109 Şehne buved mest ki ü hûn küned

(15) Şehne ki mest ola o ған eyler.

‘Arbede bâ-pîr-zenî çün küned

Pes bir pîr-zenle niçün⁵¹¹ gavğa vü huşümet eyler.

1110 Tebl-zenân dağl-ı vilâyet berend

Tebl-zenân u âşkâre vilâyetüñ maşşûlını iledürler ve gâret eylerler.

Pîr-zenî-râ be-cinâyet berend

Bir pîr-zenî cinâyete iledürler ya‘ nî ol maqtûluñ kâtilini andan su’âl idüp aña cevır ü zulüm eylerler.

1111 Ānke-der-în zulm nazar dâşttest

Ol kimse ki bu zulüme nazar tutmuşdur ya‘ nî bu zulümi müşâhede eylemişdür.

Sıtr -i men ü ‘adl-ı tu ber-dâşttest

Ol kimse benüm sıtrımı vü senüñ ‘adluñı ref‘ (20) eylemişdür ya‘ nî beni rûsbî vü seni zâlim eylemişdür.

1112 Kûfe şüd sîne-i mecrûh-ı men

⁵¹¹ niçün] S2: nice

Benüm mecrûh şadrum ol zâlimün zarbı ile kûfte vü pâre pâre oldu.

Hîç ne-mând ez-men ü ez-rûh-ı men

Benden ve benüm rûhumdan [127b] (1) hîç kalmadı zîrâ ziyâde za'f u elemimden ben bu dem meyyit meşâbesindeyüm.

1113 Ger ne-dehî dâd-ı men ey şehriyâr

Ey şehriyâr eger benüm dâdımı virmeyesün ya'nî bu gün eger ol zâlimün haqqından gelmeyesün.

Bâ-tu reved rûz-ı şümâr in şümâr⁵¹²

Ĥesâb u kıyâmet gününde bu Ĥesâb saña vâķi' olur ya'nî rûz-ı Ĥeşrde senden Ĥudâ-yı 'azze ve cellye şikâyet eylerüm pes ol günde hîç şeksiz senden bu zulüm su'âl (5) olunur.

1114 Dâverî ü dâd ne-mî-bînemet

Egerçi Ĥâkim ü pâdişâhsın velîken senün 'adl u dâduñı görmezüm.

Ve 'z sitem âzâd ne-mî-bînemet

Ve seni zulümden âzâd u fâriğ görmezüm ya'nî zulümden i'râz eylemezsün. Mısrâ'-ı evvelde bu ma' nâ hem mümkündür. Senün Ĥükm ü Ĥükûmetüñi vü 'adl u dâduñı görmezüm ya'nî bunlardan fâriğ olup hemân 'ayş u 'işrete muķayyid ü meşğûl olmuşsun.

1115 Ez-melikân kuvvet ü yârî resed

Pâdişâhlardan mazlûm u ra' iyyete kuvvet ü mu' âvenet irişür.

⁵¹² şümâr] S2: Ĥesâp

Ez-tu be-mā bīn ki çi ħ'ārī resed

(10) Ammā gör ki senden bize ne zulüm ü ħikāret irişür.

1116 Māl-ı yetīmān siteden sāz nīst

Yetimlerin malını almak inşāf u lā'ik ü mürüvvet deildir.

Bi-gzer k'in gāret-i Abhāz nīst

Bundan guzer ü ferāgat eyle zīrā bu Abhāz gāreti degildir. Abhāz bir şehrin ismidür ki ekşer-i zamānda ol şehrin halkına gāret vāki^c olur.

1117 Ber-pele⁵¹³-i pīr-zenān reh me-zen

Pir-zenlerin pelesi⁵¹⁴ üzre yol urma ya^c nī zulümle anların pilicini alma.

Şerm be-dār ez-pele-i pīr-zen

Pir-zenün pelesinden şerm tut ya^c nī pīr-zenün faqr u ihtiyācına (15) nazar idüp aña zulüm eylemekden şerm tut. Pele bānuñ fethi ile piliç ma^c nāsınadur. Bānuñ kesri ile gözün қаpağı ma^c nāsınadur. Bānuñ zemmi ile çerāğ uñ fitili ma^c nāsınadur bunda murād evvel ü şālişdür.

1118 Bende-i ü da^c vī-i şāhī kūnī

Bendesün ve şahlık da^c vīsin eylersün.

Şāh ne-ī çünki tebāhī kūnī

Şāh degilsün çünki zulüm ü tebāhlık ya^c nī⁵¹⁵ ħarāblık eylersün. Beyit:

⁵¹³ pele] S3: bele

⁵¹⁴ pelesi] S3: belesi

⁵¹⁵ tebāhlık ya^c nī] A:-

Ber-āfāk eger ser-bi-ser pādīšāst

*Çü māl ez-tüvānger sitāned gedāst*⁵¹⁶

1119 Şāh ki tertīb-i vilāyet küned

Şāh ki ‘adlle vilāyetini tertīb (20) ü tezyīn eyler.

Hükmi-i ra‘iyyet be-ri‘āyet küned

Ra‘iyyete ri‘āyet ü luṭfla hük eyler bu hem ma‘nādur ra‘iyyete hükmi ri‘āyet ü luṭfla eyler.

1120 Tā-heme ser-ber ḥaṭ-ı fermān nehend

Tā-ra‘iyyet cemī‘en anuñ fermānınuñ [128a] (1) ḥaṭṭı üzre baş ḳorlar ya‘nī aña itā‘at eylerler.

Düstīyeş der-dil ü der-cān nehend

Anuñ muḥabbet ü dostlğını dillerine vü cānlarına ḳorlar ya‘nī dil ü cāndan aña muḥabbet eylerler

1121 ‘Ālem-rā zīr ü ziber kerdeī

Ammā sen ey pādīšāh-ı zulüm ü cevrünle ‘ālemi zīr ü ziber ü ḥarāb eylemişsün.

Tā-tuyī āḫir çi hüner kerdeī

Tā-sensün ya‘nī sen pādīšāh olaldan beri āḫirine hüner eylemişsün.

1122 Devlet-i (5) Türkān ki bülendī girift

Türklerüevleti ki bülendlik tutdı ya‘nī ‘ālī vü ḳavī oldı.

⁵¹⁶ “Yerin yüzünün tümüne padişah olsa da sadece bir zengin kişinin bile malını alsa fakirdir.”

Memliket ez-dād-pesendī girift

‘Adl u dād sebebinden memliket-pesendlik tıtdı ya‘nī anlaruñ ‘adl u dādı sebebi ile memliket ābād u ma‘mūr olup devletleri ‘ālī ü kavī oldı.

1123 Çünki tu bīdādgerī perverī

Ammā çünki bir zālimi beslersün ve aña mu‘in olursun.

Türk neī Hindū-yi ğāretgerī

Pes sen Türk degilsün belki yaǵmā vü ğāret idici Hindūsun.

1124 Mesken-i şehri zi-tu bī-ḥāne⁵¹⁷ şūd

Şehir ḥalkınuñ (10) meskeni senüñ sebebüñden bī-ḥāne⁵¹⁸oldı ya‘nī anlaruñ meskenlerini bī-dīn Türkler zulümle⁵¹⁹ aldılar. Türk’den murād Tatar’dur.

Ḥirmen-i dihkān zi-tu bī-dāne şūd

Senüñ sebebüñden dihkānuñ ḥarmanı dānesiz oldı ya‘nī senüñ mu‘āvenetüñ sebebi ile zālimler dihkānuñ ḥarmanı zulümle elinden aldılar dihkāndan murād muṭlaқа ehl-i zirā‘ atdur.

1125 Z ‘āmeden-i merg şümārī bi-kün

Mevtüñ gelmesinden bir şümār u fikr eyle.

Mī-resedet dest ḥişārī bi-kün

Mevt saña fevrī irişür bir ḥişār eyle ya‘nī tedārük üzre ol.(15)

⁵¹⁷ bī-ḥāne] S2: but-ḥāne

⁵¹⁸ bī-ḥāne] S2: but-ḥāne

⁵¹⁹ zulümle] S2: ṭalebi

1126 ‘Adl-ı tu andıl-i eb-efr z-ı tust

Sen n ‘adlün abr nde senün z lm n  eb n  r  en idici andil nd r.

M nes-i ferd -y  tu emr z-ı tust

Sen n ferd  m nes n senün bu g n nd r ya‘n  bu gün ki ‘adl u d d eylersün  unki vef t eyleyesün abr nde  s de-  al olup r z-ı    rde rah t u  uz ra vu  l bulursun.

1127 P r-zen -r  be-su an   d d r

P r-zenleri s z nle   d u mesr r t t.

 n su an ez-p r-zen  y d d r

Bir p r-zenden bu sözi (20) istim  ‘ idüp y d t t.

1128 Dest be-ke  ez-ser-i b -  reg n

B -  reler n c nebinden el  ek ya‘n  cevır u cef  ile anları rencide v  peri  n-    r eylemekden i‘r  z eyle.[128b] (1)

T -na ori n  uc-ı   m   rege n

T -  m-    rlar n n  uc n  yemeyesün ya‘n  anların bed-du‘ sına mazhar olmayasun. N  ac    -i mu‘cemen n c m üzre ta d m  ile su gun n  atal temreni ve sancağ u bı a  ma‘n s nadur. Ni‘met ’l-l   n m lu atinde bu vechle me   rdur.

1129   nd zen  t r be-her g   - 

Niçeye dek her bir g   ye t r urarsun ya‘n  g   -ni  n fu araya niçeye dek cevır u cef  eylersün.

  f l  (5) ez-t   -i b -t   - 

Bir t    v   udretsiz n ya‘n  bir fa  r n t    v  bed du‘ sından   f ls n.

1130 Feth-i cihân-râ tu kilîd âmedî

Cihânun fethine sen meftâh geldün ya' nî anun miftâhısun zirâ anun fethi saña müyesser oldı.

Ne ez-pey-i bîdâd pedîd âmedi

Sen zulümden zâhir gelmedün ya' nî Hudâ-tı 'azze ve cell saña pâdişâhlığı halka zulüm eylemek için virmedi.

1131 Şâh be-dânî ki cefâ kem küni

Ol sebeb ü i' tibârla pâdişâhsun ki halka cevr ü cefâ eylemeyesün.

Gerd girân rîş-i tu (10) merhem küni

Farzen gayırlar eger yâre eyleyele sen aña merhem ü dermân eyleyesün ba' zı nusahta mışrâ' -i şânide küni yerine zenî vâkı' dūr ki urasın ma' nâsınadur.

1132 Resm-i za' îfân be-tu nâzeş buved

Fuğarâ vü za' îflerün resm ü 'âdeti saña nazlanmağdur.

Resm-i tu bâyed ki nevâziş küni

Pes gerek ki senün 'âdetün anlara ri' âyet ü nevâziş ola.

1133 Gûş be-deryûze-i enfâs dâr

Enfâs deryûzesine gûş tut ya' nî fuğarâ⁵²⁰ vü zu' âfâdan hayir du' â taleb eyle.

Gûşe-nişîn-i (15) dü se-râ pād dār

İki üç gûşe-nişîni pād tut ya' nî gûşe-nişînlere ri' âyet eyle.

⁵²⁰ fuğarâ] S2: fakr

1134 Sencer k' iklīm-i Ḥorāsān girift

Şāh Sencer ki Ḥorāsān iklīmīni tutdı vü zabt eyledi.

Kerd ziyān k' īn suḥan āsān girift

Ziyān eyledi zīrā bu sözi āsān tutdı ya' nī ol pīr-zenūn laṭīf ü ḥayāt-baḥş kelīmātını istimā' ü kabūl idüp 'adl u dād ṭarīķına sālīk olmadı lā-cerem çok zamān murūr eylemeyüp helāk oldı.

Sencer ikidür bu Sencer'den murād Sencer-i zālīmdür. Beyit:(20)

Çerāğ ī ki bīve-zenī ber-fürūḥt

*Besī dīde bāşī ki şehri bi-sūḥt*⁵²¹

1135 Dād der-īn devr per endāḥteest

'Adl mürği bu devir ü zamānda ḳanadını dōkmüşdür ya' nī 'adl mürği pervāz u [139a] (1) ḥareketden ḳalmışdur.

Der-ber-i sīmürg vaṭan sāḥtest

Sīmürgün ḥuzūrunda vaṭan düzmüşdür ya' nī sīmürgün vücūdundan eşer⁵²² zāḥir olmaduğı gibi hemçinān 'adl u dāddan eşer ü nişān zāḥir degildür belki hemān nāmı vardır. 'Adlu 'n-nāsu 'adūlun 'ani'l-ḥaḳḳ⁵²³

1136 Şerm der-īn tārem-i ezraḳ ne-mānd

Bu ezraḳ tāremde şerm ḳalmadı ya' nī cihān ḥalķında şerm ü ḥayā ḳalmadı.

Āb der-īn ḥāk (5) mu' allāḳ ne-mānd

⁵²¹ “ Bir dul yaşlı kadının yaktığı alev; tüm şehri yaktığını çokça görmüşsündür.”

⁵²² eşer] S3:-

⁵²³ “Halkın adaleti Hakk'tan geri dönmektir.”

Bu mu‘allaḳ ḥākda āb ḳalmadı ya‘nī bu ‘ālemde ḥürmet ü ‘arz u vaḳār u laṭāfet ḳalmadı ba‘zı nüshada baḥr-ı mu‘allaḳ vāḳı‘dür. Ḥāk-i mu‘allaḳ yerine niteki ḥāce Ḥāfız’uñ raḥmetullāhi ‘aleyh bu mıṣrā‘ında vāḳı‘dür. Mıṣrā‘

*Tekye ān bih ki ber-īn baḥr-ı mu‘allaḳ ne-künīm*⁵²⁴

Liken bu kitābinde ḥāk olmaḳ maḥalle ensebdür.

1137 Ḥız Nizāmī zi-ḥadd efzūn giri

Ey Nizāmī ḳaḳ ḥadden ziyāde ağla.

Ber-dil-i ḥūn-āb şüde ḥūn giri

Ḥūn-āb olmuş gönlün üzre ḳan ağla murād ehl-i cihān u devr-i (10) zamān ḥadden birūn ṭarīḳ-i şavāb u semt-i sidāddan münḥarif olduḡun iş‘ārdur. Maḳāle-i pencüm der-za‘f u şıfat-ı pīrī

1138 Rūz-i ḥoş-ı ‘ömr be-şeb ḥoş resīd

‘Ömrün laṭif ü ḥoş günü şeb ḥoşa irişdi ya‘nī pīrlık sebebi ile ‘ömrün āḥir ü nihāyetine irşüp seni vedā‘eyledi bir kimse gece ile muşāḥabatdan ferāgat idüp ḳaḳup gitmek istese anda olan kimseye şebet ḥoş dir.

Ḥāk be-bād āb be-āteş resīd

Ḥāk bāda āb āteşe irişdi ya‘nī biri birinün zıddı dört muḥālif nesneden (15) terkib olunmuş cismün ziyāde muḥtell ü za‘īf oldı ḥulāşa-i kelām budur ki vücūdūnda olan ezdāduñ pīrlık sebebi ile biri birine muḥālifeti zuḥūr idüp ṭabī‘atüne bi’t-ṭab‘ tamām inḥirāf u cismünle külli za‘f gelüp bi’z-zarūre mevtün gelmesi muḳarrer oldı.

⁵²⁴ “ Bu muallak denize yani fani dünyaya sırtımızı dayamasak daha iyi olur.”

1139 Şubḥ ber-âmed çü şevî mest-i ḥ'âb

Şubḥ zâhir oldu ḥ'âba ne mest olursun ya' nî mûy u rişûn sefid oldu niçün henûz ḥ'âb-ı gâfletden bîdâr degilsün. Beyit:

Şubḥ-ı şâdiḳ gibi ey gâfil ağardı şaḳaluñ

Haberüñ yok seni penbe ile boğazlar ecelüñ (20)

Ke 'z ser-i dīvār güzeşt âfitâb

Ki âfitâb dīvāruñ başından geçdi ya' nî âfitābuñ gurūbı sebebi ile dīvāruñ üzerinde âfitābuñ pertev ü ziyāsi ḳalmadı murād pīrlık sebebi ile 'ömr ü ḥayāt nihāyet-peẓīr olduḡun iş' ârdur.[129b] (1)

1140 Bü-gẓer ez-în pey ki cihān-gīriest

Bu reveş ü hevesden ferāḡat eyle

Hükm-i civānī me-kün ĩn pīriest

Civānlık hükmün eyleme zīrā bu pīrlıkdür ya' nî çünki pīr olduñ civānlık aḥvālinden fāriḡ ol.

1141 Hışk şüd ān dil ki zi-ḡam riş bûd

Hışk u bî-ḥālet oldu ol gönül ki ḡamden mecrūḥ idi ya' nî ḡamgīn (5) gönlünde pīrlık sebebi ile revnaḳ u leṭāfet ḳalmadı.

K 'ān nemekş nīst ke 'z-în pīş bûd

Zīrā gönlünüñ ol melāḡat u leṭāfeti yoḡdur ki bundan evvel var idi ya' nî ḳalbünde civānlık zamānında olan ḡālet pīrlık zamānında yoḡdur. Bu ḡāley 'avāma göredür zīrā ḡa'āşsa pīlikden nuḡşān u ziyān irişmez zīrā ḡa'āşsuñ vüçüd u ḳalbi 'aşḳ-ı ilāhī sebebi ile rūḡānī ḳuvvetden dūr u cüdā olmaz.

1142 Şifte şüd ‘aql-ı tebeh geşt rā’y

Pirlik sebebi ile ‘aqluñ şifte (10) vü perişān oldı vü rā’y ü fikrūñ tebāh u ħarāb oldı.

Ābile şüd dest ü zi-men geşt pāy

Destūñ ābile oldı vü pāyuñ götürem oldı ya‘ nī pirlik sebebi ile destūñden leṭāfet gidüp buruş buruş oldı ve pāyuñden kuvvet ref^ç olup reftāra kudretūñ kalmadı. Zi-men zā’-i mu‘ cemenūñ fethi vü mīmūñ kesri ile götrem ma‘ nāsınadır ki lafz ‘Arebī’dür.

1143 Bā-tu zemīn-rā ser-i baḥşāyiş est

Zemīnūñ saña baḥşāyiş ü merḥamet ü hevesi vardur.

Pāy fūrū-keş ki hoş āsāyiş est

(15) Havā vu hevesden ferāḡat idüp fāriḡ ü ḥāmūş otur zīrā bu ḥālet laṭīf āsāyiş ü rāḥatdur.

1144 Nīst der-īn pākī ü ālūdegī

Ḥoşter ez-āsūdegī āsūdegī

Bu pākılıkda ve bu ālūdelikde āsūdelikden laṭīfrek yoḡdur ya‘ nī cihān-ı mā-sevādan ferāḡat idüp ṭā‘at u ‘ibādet gūşesinde āsūde-ḥāl olmaḡdan laṭīfrek bir ḥālet yoḡdur zīrā bu ḥālet sebab-i sa‘ādet-i dāreyin idügi ziyāde zāhir ü rūşendür. *El-keselu aḥley min’l-‘asef*²⁵ kelāmında olan (20) keselden murād bu āsūdelikdür.

1145 Çeşme-i mehtāb-ı tu serdī girift

Senūñ çeşme mehtābuñ serdlik tıtdı ya‘ nī senūñ mehtāb çeşmesi gibi laṭīf u nūrānī dimāḡ u ‘aqluñden leṭāfet zā’il olup ziyāde [130a] (1) za‘īf oldı.

⁵²⁵ “Üşengeçlik baldan tatlıdır.” Atasözü

Lāle-i sîrâb-ı tu zerdî girift

Senün lāle gibi sürh u nāzik ‘izāruñ zerdlik tutdı ya‘nî ‘izāruñ şarardı. Çeşme-i mehtābdan murād dimāğdur. Lāle-i sîrābdan murād ‘azārdur. Sîrāb nāzik ma‘nāsınadur. Beyit:

Sîmîn zeķenā seng-dilā lāle ‘azārā

*Hoş kün be-nigāhî dil-i ğam-dīde-i mā-rā*⁵²⁶

1146 Mūy be-mūyet zi-Ĥabeş tā-Ṭarāz

Ĥabeş’den Ṭarāz’a dek senün mūy be-mūyuñ

Tāzî ü (5) Türk āmede der-türk-tāz

‘Arab u Türk tārāca gelmiş ya‘nî vüçüduñ cemî‘en muhtel ü mütebeddil olmuş. Ĥabeş’den murād mūy u rişdür. Ṭarāzdan murād rüy u ruhsārdur. Tāzî ‘Areb vü türk-tāz ğāret u tārāc ma‘nāsınadur.

1147 Pîr-i dü mūyı ki şeb ü rûz-ı tust

Şol dü mūy pîr ki senün şeb ü rûzuñdur ya‘nî dü mūy pîrün āķ mūyı ki rûzı vü kıara mūyı şebi senün yād u ĥatıruña getürür.

Rûz-ı civānî edeb-āmûz-ı tust

Civānlık gününde saña edeb ta‘lîm idicidür ya‘nî anuñ dü mūy (10) şaķalında olan siyāh u sefid mūyı saña lisān-ı ĥālle dir ki egerçi civānsun lîken civānlıķdan dūr olup pîr olursun pes pîr olmazdan evvel tamām tedārük üzre evvel pîr-i dü mūy ķerĝıl pîr ma‘nāsınadur.

1148 Ke ‘z tu civānter be-cihān çend bûd

Zîrā cihānda senden civānrek nice kimse oldı.

⁵²⁶ “ Tatlı çeneli, taş kalplı, lale yüzlü; bizim gamlı gönlümüzü bir bakışınla sevindir.”

Hoş ne-buved pîr der-în bend bûd

Pîr bu civānlık kaydında olmak laţif olmaz ya‘ nî pîr iken civānlar gibi hevā vü hevesi terk eylememek hoş u ma‘ kûl degildir. Mısrā‘ -i şānide bu vech (15) hem laţifdûr. Pîr buña ya‘ nî civānlığa bend ü muqayyid olmak hoş degildir.

1149 Perre-i gül bād-ı hazānîş burd

Hazāne mensûp olan bād anuñ gülünñ perresini ilti ya‘ nî bād-ı hazān gülñ evrākını perişān u maḥv eylediği gibi pîrlik sebebi ile anuñ gül gibi sürḥ u laţif yüzi müteğayyir oldu.

Āmed pîrî ü civānîş burd

Pîrlik geldi ve anuñ civānlığını iletirdi. Perde-i gül varaḥ-ı gül ma‘ nāsınadur. Ba‘ zı nusaḥda hazāniyet ü civāniyet vāḳi‘ dūr. Ḥiṭāb ṭariḳı ile ki ma‘ nāsı ziyāde rûşen ü zāhirdür ḥulāşa-i kelām budur ki (20) çün senñ zamānuñda olan pîrlik evvel civān idüğünü gördük pes civānlığuña mağrūr olma zîrā sen daḥı bu kitābuñ şāriḥi olan Şem‘î-i ḥaḳîr gibi pîr olup za‘ if u nā-tevān olursun.[130b] (1)

1150 ‘Ayb-ı civānî ne-pezirüfteend

Civānlıḡuñ ‘aybı yoḡdur lâ-cerem anı cān u dilden ḳabûl eylemişlerdür.

Pîrî ü şad ‘ayb çünin güfteend

Pîrlik ü yüz ‘ayb böyle dimişlerdür. ‘Acem’uñ zurûb-ı emşālindendür pîrî ü şad ‘ayb. Pîrlik egerçi şad ‘ayb belki hezār ‘aybdur liken Ḥudā-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuḥu pîr bendesine ‘azāb eylemege şerm tutduğı i‘tibāla pîrlik civānlıḡdan ūlā idüğü ziyāde (5) zāhirdür niteki şeyḥ Sa‘ dî ḥazreti ḳaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘azîz Bostān-nām kitābında bu beyitle bu ma‘ nāya işāret eylemişdür. Beyit:

Dilem mî-dehed vakt vakt in ümîd

*Ki Hakk şerm dâred zi-mû-yı sefid*⁵²⁷

Ve bu huşûş bu hadîş-i kıdsiden ma‘lûm olur. *Eş’ş-eybu nûrî ve ene estehyi en-‘aazzabuhu.*⁵²⁸

1151 Devlet eger devlet-i Cemşidî est

Devlet farzen eger Cemşide mensûp devletdür ya‘ nî devlet egerçi ziyâde ‘azîm ü kavî ola.

Mû-yı sefid âyet-i nev-mîdiest

Mû-yı sefid nev-mîdligün âyet ü ‘alâmetidür zîrâ devlet (10) ü ‘izzetde her ne kadar ‘âlî olsa çünkü anuñ şakalı ağardı aña mevt havfi vü cihândan riğlet fikri hâtırından gitmez.

1152 Mülk-i civânî ü nekû-yı ke-râst

Civânlık ve iyülik mülki kimün içündür ya‘ nî kimseye müyesser olmaz zîrâ eçelle qalildür bir kimse civânlık ‘âleminde şâlih olup tâ‘at u ‘ibâdetden hâlî olmaya Hudâ-yı ‘azze ve cell hazretine şad-hezâr şükr olsun ki bu haķır eyyâm-i şebâbda hem şalâh u takvâ dâ’iresinden hâric hareket eylememişdür.

Nîst merâ yâ Rabb gûyî ke-râst

Bu hâlet benüm (15) içün yokdur ‘aceb kimün içün vardur dirsен şeyh Nizâmî hazretinden kaddesallâhu ta‘âlâ sırrehü’l-‘azîz bu kelimât hazmen li-nefsühü i‘tibârî iledür zîrâ kendüsi civân iken şâlih idügi meşhûrdur ve şâlih civânlar hem bisyârdur liken şâlih olmayan hâdden bîrûn u şâlih olan anlara nisbet eçelle qalil olduğı içün ennâdirü ke’l-ma‘dûm i‘tibârî ile nîst dedi bu ma‘nâ dağı laţîfdür benüm yokdur ‘aceb kimün vardur dirsен.

⁵²⁷ “Gönlüm ara sıra bana Tanrı beyaz saçtan utanır ve onu affeder diye umut veriyor.”

⁵²⁸ “İhtiyarlık, nurumdur. Nuruma narımla[Cehennem ateşiyle] azap etmekten haya ederim.” Hadisin tam şekli şöyledir: “Eş’ş-eybu nûrî ve ene estehyi en aḥriku be-nârî ve kad kıle’ş-şeybu” “İhtiyarlık, nurumdur. Nuruma narımla[Cehennem ateşiyle] azap etmekten haya ederim. O halde siz de benden haya edin!” Aclünî, İ, (2000), Keşfu’l-Hafâ,(?) ,El-mektebetu’l-‘aşriyye, S.304. H.no:2507

1153 Reft civānī be-teğāfūl be-ser

Civānlığūñ ğaflet ü teğāfülle başa gitdi ya‘nī eyyām-i şebābda (20) saña ğafletden ħalāş müyesser olmadı lā-cerem hevā vü hevese şarf eyledük.

Cā-yı dirigest diriği be-ħur

Hayf u diriğ maħallidür pes ziyāde diriğ ye. Beyit:

Dirigā çünān⁵²⁹ [131a] (1) rūḥ-perver zamān

Ki bü-gzeşt ber-mā çü berḳ-ı ‘ayān⁵³⁰

1154 Güm-şüde-i her ki çü Yūsuf buved

Her kimün güm ü zāyi‘ olmuşı⁵³¹ ḥazret-i Yūsuf gibi ‘aziz ola.

Güm şüdeniş cā-yı te’ssüf buved

Anuñ güm ü zāyi‘ olması ḥayf u te’essüfün yeridür. Pes ‘ömr ü eyyām-i civānī ki ziyāde ‘aziz ü şerīfdür anları hevā vü hevese şarf iden kimseye anlardan ötüri teḥezzün ü te’essüf eylemek lāzımdur.

1155 Fāriği ez-ḳadr-ı civānī ki çist

Fāriğsün (5) civānlığun ḳadrinden ki nedür ya‘nī şimdi ki civānsun civān ḳadr u kıymetini bilmezsün.

⁵²⁹ çünān] A: çünin

⁵³⁰ “Yazık ki öyle ruhu yetiştiren zamanlar çok hızlı bir şekilde geçti ve gitti bizen.”

⁵³¹ olmuşı] A: olması

Tā-ne-şevî pîr ne-dānî ki çîst

Mādām ki pîr olmayasun bilmezsun ki civānlık nedür ya‘nî civānlık ziyāde ‘azîz ü şerîfdür zîrā tāk at u ‘ibādete şarf olunursa sermāye-i sa‘ādet-i dāreyindür.

1156 Gerçi civānî heme hōd āteşest

Egerçi civān hōd cemî‘ en āteşdür ya‘nî hevā vü heves zamānidur.

Pîrî talhest ü civānî hoşest

Lîken pîrlik telh ü elemdür ve civānlık hoş u ni‘ emdür. Beyit:

Ve (10) leytü’s-şibābu ye‘ūdu yevmen

Fe-uḡbirühü bi-mā fa‘alü’l-meşib⁵³²

1157 Şāhid-i bāgest dıraht-ı civān

Civān u tāze dıraht bāguñ mahbūb u zînetidür.

Pîr şeved ber-kenedeş bāgbān

Bir dıraht ki pîr u huşk ola bāgibān anı bağdan koparır ve hîzüm gibi⁵³³ anı āteşe qor bir huşūş için.

1158 Şāḡ-ı ter ez-behr-i gül-i nev bi-rust

Ter ü tāze şāḡ-ı nev ü tāze meyvelü gül ü şükūfeden ötüridür

⁵³² Keşke gençlik bir gün geri dönse ve ona yaşlılığın yaptığını anlatsa. Atasözü

⁵³³ gibi] S2: ki

Hîyme-i huşk ez-pey-i hâkister est

Qırı hîme hâkisterden ötüridür ya‘nî qırı odun hâkisterden ötüridür ya‘nî qırı odun (15) âteş içündür. Gûlden murâd bunda şükûfedür

1159 Mû-yı siyeh gâliye-i ser buved

Siyâh saç başuñ gâliye vü zînetidür.

Seng-i siyeh şayrefî-i zer buved

Siyâh seng altunuñ şayrefîsidür. Seng-i siyehden murâd mehekîdür ki zerüñ hâliş ü mağşûş idügi anuñla ma‘lûm olur.

1160 ‘Ahd-ı civânî be-ser âmed me-husb

Civânlıguñ zamânı başa geldi (20) uyuma ya‘nî civânlıguñ zamânı mûntehî oldı ğaflet h‘âbandan bîdâr ol.

Rûz şûd înek seher âmed me-husb

İşte seher geldi rûz oldı uyuma ya‘nî h‘âb şebde olduğı gibi hevâ vü heves civânlıqda olur çünki civânlıq gitdi pes hevâ vü hevesi terk idüp h‘âb-ı ğafletden bîdâr ol. Rûzdan murâd bunda pîrlikdür [131b] (1) kinyet tarîķi ile

1161 Āteş-i tab‘-i tu çü kâfûr ħard

Seng âteş gibi pür-ħarâret tab‘üñ çünki kâfur yedi ya‘nî çünki pîrlik sebebi ile senüñ⁵³⁴ tabi‘atuñ serd ü süst oldı.

⁵³⁴ senüñ] S2:-

Müşk-i tu-râ ṭab' -i tu kāfūr kerd

Senüñ ṭab' uñ senüñ müşküni kāfūr eyledi ya' nî ṭab' üñüñ burūdeti sebebi ile senüñ müşk gibi siyāh mūy u rişüñ kāfūr gibi sefid oldu.

1162 Çünki havā serd şevved yek dü mäh

Çünki bir (5) iki ay hevā serd ola.

Berf-i⁵³⁵ sefid āred⁵³⁶ ü ebr-i siyāh

Ol serd hevā sefid berf ü siyāh saḥāb getürür ya' nî şitāde siyāh saḥāb zāhir olup andan qar yağduğı gibi çünki ṭab' üñ serd oldu mūy u rişüñ be-her ḥāl sefid olur.

1163 Kāzürī ez-reng-rezī dūr nīst

Çarpıcılık boyacılıktan dur degildür ya' nî birbirine qarīb ü müşābihdür.

Külbe-i ḥurşid u Mesihā yekīst

Āfitāb u ḥazret-i ' İsa' nuñ ḥücre vü mekânı birdür zīrā ikisinüñ dahı maḳāmı felek-i rābi' dūr. (10) Kāzürī āfitāba göredür zīrā kāzürün ter eyledüşi bez āfitāb sebebi ile ḥuşk olur. Reng-rezī ḥazret-i ' İsa' ya göredür zīrā ḥazret-i ' İsa hem reng-rezlik eylemişdür.

1164 Gāzür-kārī şıfat-ı āb şüd

Çarpıcılık abun şıfatı oldu zīrā dem-be-dem bezler anuñla yaş olur.

Reng-rezī pīşe-i mehtāb şüd

Boyacılık mehtābuñ şıfat u kārı oldu zīrā elvānuñ zuhūr u vücūdı mehtābuñ te'şirindendür.

⁵³⁵ B erf-i] S2: barḳ-ı

⁵³⁶ āred] A: āyed

1165 Reng-ḥarest īn ḥazef-i lāciverd

Bu lāciverd ḥazef reng şatun alıcudur ya‘ nī şabbāğdur.(15)

‘İsā ez-ān reng-rezī pīşe kerd

Ḥazret-i ‘İsā ol sebebdan boyacılığı kendüsine şan‘at u ‘ādet eyledi. Ḥazef-i lāciverdden murād felekdür.

1166 Çünki hevā-rā covī ān reng nīst

Çünki hava içün bir arpa kadar ol reng yokdur.

Cümle hevā-rā be-cuvī seng nīst

Lā-cerem cümle havanuñ bir arpa kadar seng ü sıklatı yokdur pes sen hem eger⁵³⁷ sebük-rūḥ olmaḡ ister iseñ dünyā⁵³⁸ vü ta‘alluḡ-ı mā-sevā rengünden ḡlabi pāk eyle.

1167 Çün şeb ü çün rüz dü rengī me-dār

Şeb gibi vü rüz gibi dü renglik tutma (20) ya‘ nī zāhirüñi şalāḡ u taḡvā ile ārāste idüp derūnuñı nifāḡ u tezvīrle pür eyleme.

Şūret-i rümī dil-i zengī me-dār

Rümī şūret zengī gönül tutma ya‘ nī riyā ile kendüñi şalāḡ gösterüp efkār-ı [132a] (1) fāsīde ile ḡalbuñı tire eyleme belki yek reng olup rüşen-dil ol u riyā vü nifāḡdan i‘rāz u ictināb eyle. Dil-i zengī ḡalb-ı siyāḡ ma‘nāsınadır.

1168 Der-kemer-i kūḡ zi-ḡū-yı dü reng

Ṭāḡuñ kemerinde dü reng ḡuyundan

⁵³⁷ eger] S2:-

⁵³⁸ dünyā] A: ḡubb-ı dünyā

Püşt-i pelengest ü miyân-ı peleng

Perend püştü vü peleng miyânî vardur ya‘nî üsti siyâh harîr gibidür ve miyân u eṭrâfı peleng gibi alacadur. Perend bunda siyâh harîr ma‘nâsınadur miyân bunda (5) derûn ma‘nâsına olmaḵ hem mümkündür pelen ḵaplan ma‘nâsınadur.

1169 Tâ-pey-i ĩn zengî ü rûmî tu-râst

Mâdâm ki senüñ bu zengî ü rûmî reveş ü uslûbuñ vardur ya‘nî mâdem ki şûretten ferâgat idüp ḥûb u laṭîf seyrüne vuşûl bulmayasın.

Dâğ-ı zelûmî ü cehûlî tu-râst

Saña zalûmlıḵ u cehûllıḵ dâğı vardur ya‘nî *İnnehu kâne zalûmen cehûlâ*⁵³⁹ ḥasebince zelûm u cehûlsun.

1170 Tâ-çü ‘arûsân-ı dıraḥt ez-ḵiyâs

Mâdâm ki dıraḥt ‘arûslar gibi ḵiyâsdan

Gâh ḵaşab pûşî ü gâhî pelâs

Gâh (10) ḵaşab u harîr giyersün ve gâhî ḥırḵa vü palâs giyersün ya‘nî mâdâm ki zîb ü zînet ü zaḥârif-i dünyevîden bi’t-tamâm ferâgat idüp ḥûb sîrete vuşûl bulup anda şâbir-ḵadem olmayasun.

1171 Dârî ez-ĩn ḥûy-ı muḥâlif pesiç

Germî-i şad cûbbe ü serdî-i hîç

Bu muḥâlif ü zişt-ḥûyuñ sebebinden tedârûk tutarsun. Yüz cûbbenüñ ḥarâretini vü hîçüñ burûdetini ya‘nî dünyevî efkâr-ı fâsideden ḥalâş olmayup ğam u ğuşâya giriftâr olursun ḥulâşa-i kelmâ budur ki bahârda dıraḥtlar evrâḵ u (15) şükûfe ile müzeyyen ü şitâde anlardan ‘ârî ü birehne olduğı gibi sen hem mâdâm ki ḵana‘at ihtiyâr idüp zişt-ḥûyuñı terk

⁵³⁹ “Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.” Ahzab/ 72.

eylemeyesün laṭīf cāme giydüğünde kibr u ‘avnet izhār eylersün ve hırķā giydüğünde tamām müte’ellim ü perişān olursun. Pesîç bunda tedārük ma‘ nāsınadur.

1172 Ān ḥor u ān pūş çü şīr ü peleng

Şīr ü peleng gibi anı ye ve anı giy.

K ’āverī ān-rā heme sāle be-çeng

Ki cemī‘ -i sālda anı çeng ü destüñe getürürsün ya‘nī kendü kesbünle ḥāşıl olan nesne ile kanā‘at (20) idüp kimseden bir nesne taleb eyleme. El-kāsibü ḥabībū’l-lāh. Meşnevī

Be-ḥur tā-tevānī zi-bāzū-yı ḥīş

Ki sa‘ yet buved der-terāzū-yı ḥīş

Çü merdān be-ber renc ü rāḥat resān

*Muḥanneş ḥored dest-renc-i kesān*⁵⁴⁰[132b] (1)

1173 Tā-şikemī nān u demī āb hest

Mādām ki qarın toyacak kadar nān u bir içüm āb vardır.

Kefçe me-kün ber-ser-i her kāse dest

Her kāsenuñ başı başı üzre destüñi kefçe eyleme ya‘nī her kesüñ sofrasına ḥāzır olup ta‘āminı yeme kefçe zikri ile işāretdür ta‘āmuñ destle yendüğine kefçe kefçeden taḥrīf olunmuşdur.

⁵⁴⁰ “Yapabildiğin kadar kendi zahmetin parasını ye çünkü senin çabaların sana kazanç getirecektir. Mert insanlar gibi sıkıntı çek ve başkalarına rahatlık ver çünkü sadece kalles insanlar başkalarının kazancını yerler.”

1174 Nān eger âteş ne-neşāned zi-tu

Nān eger senden âteş ü ẖarāreti teskīn eylemeye ya‘nī eger nān (5) bulmayasun ki yeyüp açlığūñ ẖarāret ü elemiñi def‘ eylesesün.

Āb u giyā-rā ki sitāned zi-tu

Āb u giyāhı senden kim alur ya‘nī āb u giyāh bisyārdur pes ehlü’l-lāhdan ba‘zı kimse otla ẖanā‘at eyledügi gibi sen hem otla ẖanā‘at idüp kimsenüñ sofrasına varma.

1175 Z’ān ki zenī nān-ı kesān-rā şalā

Andan ki kimselerüñ nānına şalā urasun ya‘nī anlaruñ nānını yiyesün

Bih ki ẖorī çün ẖar-ı ‘İsā giyā

Yeg ki ẖazret-i ‘İsā’nuñ ẖimārı gibi giyāh yiyesün murād ẖanā‘ata terğībdür ki sebeb-i sa‘âdet-i dāreyındür.

1176 Āteş-i ĩn ĥāk (10) ẖam-ı bād gerd

Bu bād gerd ü seri‘-üddevr eyvānuñ ĥākınuñ âteşi

Nān ne-dehed tā-ne-bered āb-ı merd

Nān virmez mādām ki merduñ āb-ı-rüy u vaẖārını iletmeye. Ĥam bunda eyvān ma‘nāsınadır ki murād felekdür. Bād gerd sür‘at üzre devr idici vü beyhūde devr idici ma‘nāsına isti‘māl olunur līken bunda murād olunan evveldür. Ĥākdan murād zemīndür bunda âteşden murād baḥıldür.

1177 Ger ne der-în dahme-i zindāniyān

Bī-ne-bişüst âteş-i rūhāniyān

Yohsa bu zindānilerūn dahmasında (15) rūhānilerūn âteşi hārâretsizdür ya‘nī cihānda evliyā‘ü’l-lāhdan buhl u nefsānī ġaraž zuhūr bulmaz. Saḥme ‘Arebi’dür ki gūr-ḥāne ma‘nāsınadur zindāniyāndan murād dünyādür⁵⁴¹. Rūhāniyāndan murād evliyā’llāhdur. Rūhānilerūn rūhānilerüteşinūn bī-tebeş olmasından murād anlarūn ḥiddet ü ġazebi nefsānī olmaduğıdur

1178 Gürg demī Yūsuf-i cānī çerāst⁵⁴²

Bir gürg nefeslü niçün cānā mensüp Yūsuf’dur ya‘nī gürgḥuyly zālīm Yūsuf peygāamber gibi maḳbūl-ı degāh-ı aḥadiyyet olmak egerçi muḥāldur līken ba‘zı zişt-ḥuy mūzī ‘avāmdan iken (20) kendüsini evliyā‘ü’llāh zümresinden ‘ad idüp irşād da‘vīsın eyler.

Şīr-dilī gürbe-i ḥānī cerāst

Bir şīr-dil niçün bir ḥānuḥ gürbesidür ya‘nī şalāḥ u taḳvāda ḳavī iken cismānī zevḳe ferīfte [133a] (1) olup aşḥāb-ı devletūn zebūn u maḡlūbı olur ḳıyāmete degün dünyāda bi iki ḥālet mevcūdur ḥuşūşen bu zamānda şeyḥ ü mürşid nāmında iken aşḥāb-ı devletūn muşāḥabı olup anlarūn ḥāne vü ḥānundan cūdā olmaz.

1179 Ez-pey-i müştī cev-i gendüm-nümāy

Bir bölük denī vü ḥabīsden ötüri

Dāne-i dil çün cev ü gendüm me-sāy

Dāne-i dilūni cev ü gendüm gibi ezdirme ya‘nī bir bölük edānīnūn (5) iḥsānı ümīdi ile ḳalbuḥnı mecrūḥ u perişān eyleme.

⁵⁴¹ dünyādür] A: ehl-i dünyādür

⁵⁴² çerāst] S2 ve S3: kerāst

1180 Nān-ḥoreş ez-sīne-i ḥod kūn çü āb

Nān-ḥoreşi āb gibi kendü sine vü şadruñdan ile kimseye ihtiyāc ‘arz eyleme.

Ve ’z dil-i ḥod sâz çü âteş kebâp

Ve kebapı âteş gibi⁵⁴³kendü gönlünden tedārük eyle kimseden nesne isteme murād mehumma emkene zindegānī idüp ḵanā‘atden i‘râz eyleme demekdür. Nān ḥoreş nānla yenür nesne ma‘nâsınadır ki ‘Arap edāma dir niteki ḥadīş-i şerīfde vâḵi‘dür. *Ni‘me’l-edāmu el-ḥill*⁵⁴⁴

1181 Ḥāk şev ü (10) nān-ı baḥlīlān me-ḥor

Ḥāk ol ya‘nī açlıḵdan öl ve baḥillerüñ nān u ṭa‘āmını yeme.

Ḥāk neī zaḥm-ı zelīlān me-ḥor

Ḥāk degilsün zelillerüñ zaḥmını yeme ya‘nī anlaruñ zebūni olma zelīl ḥṣār ma‘nâsınadır.

1182 Ber-dil ü destet heme ḥṣārī bezen

Dil ü destüñ üzre cemī‘en vāfir ḥār ur ya‘nī bisyār zaḥmet ü meşakḵat çek.

Ten me-zen ü dest be-kārī be-zen

Kesb ü sa‘iden fāriḡ olma vü bir kâre şürū‘ ü mübâşiret eyle.

1183 Bih ki bi-kārī be-künī dest ḥoş

Yeg ki bir kâr sebebi ile kendüñe laṭīf ḵudret (15) ḥâşil eyleyesün.

⁵⁴³ âteş gibi] A:-

⁵⁴⁴ “Sirke ne güzel katıktır.” Ebü Dāvūd, S, (2009), Suneni Ebî dāvūd(?): Dāru’r-risāletu’l-‘ālemiyye. s.637. h.no: 3821

Tā-ne-şevī pīş-i kesī dest-keş

Ta bir nesne taleb eylemekden ötürü bir kimsenün öğüne desti uzadıcı olmayasun dest egerçi ma' ānī-i müte' addide içündür liken bunda kudret ma' nāsına olmak ensebdür.

1184 Rūzī-i ḥod-rā zi-giyā saḥten

Kişi kendünün rızkını giyâhdan tedârük eylemek ya' nî hayvânât gibi ot yemek.

Bih ki be-minnet zi-kesī ḥ'âsten

Yeg ki minnetle bir kimseden bir nesne istemek ya' nî ⁵⁴⁵bir kimseden minnetle bir nesne taleb eylemekden ot yemek ve anuñla ḡanā' at eylemek ūlâdur.(20) Hikâyet-i pîr-i ḡalvet-nişin ü şāhib ḡanā' at

1185 Der-ṭaraf-ı şām yekī pîr bûd

Şām tarafında bir pîr var idi.

Çün perī ez-ḡalk ṭaraf-ḡîr bûd

Perī gibi ḡalkdan ṭaraf u kenâr tutucu idi [133b] (1) ya' nî ol pîr ḡalkdan i' rāz idüp ḡalvet ü 'üzlet ihtiyâr eylemiş idi.

1186 Pîrhen-i ḡod zi-resen bâftī

Kendünün pîrhenini resenden ṭokurdu ya' nî onun köñlegi ipden idi.

Ḥışt zedī rūzī ez-ân yāftī

Ol pîr kerpiç keserdi rızkını andan bulurdu ya' nî anuñ kesbi o idi.

⁵⁴⁵ bir kimseden... ya' nî] S3:-

1187 Tīg-zenān çün siper endāhtend

Pehlivānlar çün ki siper atdılar (5) ya‘nī çünki vefāt eylediler.

Der-laḥid ān ḥıst siper sāhtend

Ḳabirlerinde ol ḥıstı siper düzdiler ḥulāṣa-i kelām budur ki pehlivānlar ḳablū‘l-mevt kendülerine mensūb olanlara veṣiyyet idüp derlerdiki çün bizi ḳabrimize ḳoyasun ḳabrimizūn bir cānebini ol ‘azīz pīrūn ḥıstı ile yapayasız⁵⁴⁶.

1188 Her ki cüz ān ḥıst niḳābeṣ ne-būd

Her meyyit ki ol pīrūn ḥıstından ḡayri aña niḳāb olmadı

Gerçi güneḥ kerd ‘azābeṣ ne-būd

Ol kimse gerçi dünyāda iken günāḥ eyledi līken ol pīrūn ḥatırı (10) içün aña ‘azāb olmazdı.

1189 Pīr yekī rūz der-īn kār u bār

Pīr bir gün bu kār u bārda

Kār-ı ferā-pīṣ der-āvürd kār

Kendünün ‘ādet ü pīṣesi olan işe şürū‘ eyledi ya‘nī kerpiç kesmege başladı mıṣrā‘-i şānīde olan kār-ı evvel muḳāfıdur ve kār ferā-pīṣden murād kerpiç kesicilikdür ki ol pīr-i ‘azīzūn şan‘atıdur.

⁵⁴⁶ yapayasız] A ve S2: yapasız] S3: ḳapayasız

1190 Güft civānī ki ber-i ū resīd

Çün heme-i pīr der-ān kār dīd

Bir civān ol pīrūn huzūruna irişdi çünki pīrūn (15) cemī^c -i hālını ol işi de gördi ol pīre ta^c n tarīkī ile dedi.

1191 K 'īn çī zebūnī ū çe efkendergīst

Ki bu ne zebūnlık u ne h̄ārnlıkdur.

Kār-ı gil īn pīşe-i h̄ar bendegīst

Kār-ı gil murād kerpiç kesicilikdür bu kār h̄ar bendelik pīşesidür ya^c nī kerpiççilik h̄ar bendelikdür.

1192 H̄ız ū me-zen ber- ser-i īn h̄āk tīg

Kalk u bu h̄ākuñ başı üzre tīg urma ya^c nī kerpiç h̄āşil eylemek içün h̄ākı kazma ile kazma.

Ke 'z tu ne-dārend yekī nān dirīg

(20) Zīrā senden bir nānı dirīg tutmazlar ya^c nī kerpiççilikden ferāğat idüp āsūde-hāl ol zīrā h̄alk be-her hāl saña ri^c āyet eyler.

1193 Kāleb-i īn h̄āk ber-āteş feken

Bu h̄ākuñ kalıbını āteşe [134a] (1) birağ ya^c nī bu işden ferāğat idüp kerpiçūn kalıbını āteşe yak.

H̄ışt-ı nev ez-kāleb-i dīger bi-zen

Gayir kālebdan yeñi h̄ışt ur ya^c nī bundan ferāğat idüp bir gayri pīşeye mübāşiret ū şürū^c eyle.

1194 Çend külûhi be-tekellûf küni

Zahmet ü meşakkat niçeye dek bir vâfir külûh u hışt eylersün.

Der-gil ü âbî çe taşarruf küni

Cemî^c -i ahvâldan ferâgat idüp hemân gil ü âbda ne (5) taşarruf eylersün.

1195 Hışten ez-cümle-i pîrân şümâr

Kendüni pîrler cümlesinden şay ya^c nî kendüni pîr bil.

Kâr-ı civânân be-civânân güzâr

Civânlaruñ kâr u pîşesini civânlara қо zîrâ sen ki pîrsün bu kâr u pîşe saña la'îk degildür.

1196 Pîr be-dû güft civânî me-kün

Pîr çünki ol civândan bu sözleri işitdi aña dedi civânlık eyleme ya^c nî sefâhat idüp böyle beyhûde söz söyleme.

Der-güzer ez-kâr u girânî me-kün

Kâr u naşîhatdan ferâgat eyle vü elem virüp girânlık eyleme ya^c nî (10) sıklet virme.

1197 Hışt zeden pîşe-i pîrân buved

Saña ma^c lûm olunsun ki kerpiç kesmek pîrleruñ kâr u pîşesidür.

Ya^c nî bu hâlet pîrler içündür

Bâr-keşî kâr-ı esîrân buved

Bâr-keşlik esîrleruñ kâr u pîşesidür zîrâ ten-perver olan kimse be-her hâl minnet ü su'âl zahmetinden halâş olup âsûde-hâl olmaz.

1198 Dest be-dîn pîşe keşîdem ki hest

Bu pîşeye ki vardur mübâşiret eyledüm ya' nî bunı ihtiyâr eyledüm.

Tā-ne-keşem pîş-i tu yek rûz dest

Tā bir gün ihtiyâc 'arz idüp (15) senden bir nesne istemekden ötüri senüñ ögüñe el uzatmayım.

1199 Dest-keş-i kes niyem ez-behr-i genc

Genc ü mâldan ötüri kimsenüñ maḥkûm u zebûni degilüm.

Dest-keşi mî-ḥorem ez-dest renc

Rızķımı kâr u kesbimden yerüm mıṣrâ' -i evvelde dest-keş zebûn u maḥkûm ma' nâsınadır. Mıṣrâ' -i şânide dest-keş rızķ ma' nâsınadır. Beyit:

Her ki nân ez-‘amel-i ḥiṣ ḥored

Minnet-i Hâtem-i⁵⁴⁷ Tâi ne-bered⁵⁴⁸

1200 Ez-pey-i ĩn zırķ⁵⁴⁹ vebâlem me-kün

Bu zırķdan⁵⁵⁰ ötüri baña vebâl eyleme ya' nî ey civân baña dime (20) ki senüñ bu sözlerüñ zırķ u riyâ iledür pes bu sözler sebebi ile sen güneḥ-kâr olursun.

Ger ne çünin est ḥalâlam me-kün

Eger böyle degil ise baña ḥelal eyleme ya' nî bu sözlerde ben şâdık [134b] (1) degil isem baña ḥelal eyleme zirâ benüm bu sözlerümden senüñ ḥaṭıruña elem ü inķıbâz geldi.

⁵⁴⁷ Hâtem-i] A ve S3: Ḥâtem-i

⁵⁴⁸ “ Kendi kazancının ekmeğini yen her kimse Hatem Tayi’nin minnetine kalmaz.”

⁵⁴⁹ zırķ] S2 ve S3] rızķ

⁵⁵⁰ zırķdan] S2 ve S3] rızķdan

1201 Bâ-suḥan-ı pîr-i melâmet-gereş

Pîrûn sözi sebebi ile ol pîri melâmet idici ki murâd zikir olunân civândur.

Giryân giryân bü-gzeşt ez-sereş

Giryân giryân pîrûn taraf u huzûrundan güzer eyledi ya' nî ol civân çünki ol pîrden ol laṭîf u pîrâne kelimâti istimâ' eyledi (5) girye iderek girye iderek ol pîrûn huzûrundan gitdi.

1202 Çend Nizâmî der-i dünyâ zenî

Ey Nizâmî niçeye dek dünyâ kapusını kaçarsun ya' nî niçeyedek dünyâyâ tâlib olup anuñ huşulı içün sa' i ü küşîş eylersün.

Hız der-i dîn zen eger mî-zenî

Eger kapu kaçır iseñ kalk dîn kapusını kaç ya' nî umûr-ı dünyevîden ferâğat idüp ahvâl-ı dîniyenüñ huşulına sa' i ü ihtimâm eyle murâd umûr-ı dîniyeden gâfil olan dünyâ-perestlere ta' rîzdür. Kendüsine hitâb tarîki ile maḳâle-i şeşüm (10) der-i' tibâr-i mevcûdât

1203 Lu'bet bâzî pes-i in perde hest

Bu perdenüñ ardında bir lu'bet-bâz vardur

Ger ne der-ü in heme lu'bet ki best

Yohsa anda bu cemî'-i lu'beti kim zâhir ü âşikâr eyledi pes ma' lûm oldı ki bir lu'bet-bâz vardur ki bu cemî'-i lu'betler anuñ şun' ı ile vücûd bulmuşdur. Lu'bet-bâzdan murâd Hudâ-yı ' azze ve celldür lu'betden murâd kevâkib ü burûcdur ki şeb şebde eflâkda zâhir u ' ayân u rûzda mahfî ü pinhân olurlar niteki lu'bet-bâzlaruñ ' âdetidür ki (15) gece ile lu'betbâzlık eylerler. Perdeden murâd felekdür.

1204 Dīde-i dil maḥrem-i ʾīn perde sâz

Çeşm-i dilüni bu perdeye maḥrem eyle yaʿnî bu luʿbetleri müşâhide idüp bunların şâniʿi olan şâniʿ-î pâka teveccüh eyle.

Tâ-çe burûn âyed ez-ʾīn perde bâz

Tâ bu perdeden ne ḥâlet âşkâre taşra gelür göresün pes *Rabbenâ mâ-ḥalaḳte hazâ bâṭilâ*⁵⁵¹ diyesün baʿzî nüsaḥda bâz yerine râz vâḳiʿdür. Perdeden murâd yine felekdür

1205 [Ke ʾz pes-i ʾīn perde-i zengâr-gûn]⁵⁵²

Ġâyebiyânend zi-ġâyet füzûn

Ġâyebiler vardır ġâyetden (20) füzûn u ḥadden burûn ki ehl-i zâhir anları müşâhide eylemege ḳâdir degildür. Ġâyebiyândan murâd melâʾikedür.

1206 Gevher-i çeşm ez-edeb efrûḥte

Çeşm gevherini edebden rûşen eylemişler yaʿnî ziyâde edeblülüdür.[135a] (1)

Ber-kemer-i ḥidmet dil düḥte

Gönüllerini ḥidmet kemeri üzre dikmişler yaʿnî *Lâ-yaʿsûnaʾllâhe mâ-emerehum ve yefʿalûne mâ-yuʾmerûne*.⁵⁵³ ḥasebince ḥidmetlerinde devâm üzre şâbit ü ḳâʾimlerdür bir vechle ki ḥidmetlerinde zerre ḳadar nuḳşân vâḳiʿ olmaz maʿnâ bu vechle olmaḳ baʿiddür. Çeşmlerini gönül ḥidmetinüñ kemeri üzre dikmişler.

1207 Hîç ber-ʾīn nokṭa-i pergâr nîst

Bu pergârüñ nokṭası üzre ki murâd bu arz-ı kürevîdür hîç bir nesne yokdur.

⁵⁵¹ “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın.” Al-i İmrân/ 191.

⁵⁵² Zencânî, 1370:327. Bu mısra tüm nüshalarda yazılmamıştır.

⁵⁵³ “Allah’ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır.” Tahrîm/ 6.

Ke 'z haṭṭ-ı ĩn dā'ire der-kār nīst

Ki bu dā'irenün haṭṭ u ḥūkmünden kār u 'amelde degildür ya' nī bu cihānda zuhūr bulan havādiş ü aḥvāl-ı (5) felegün ḥareket ü gerdişi i' tibārı iledür niteki felekde olanlar cemī' en ḥidmetdedür hiç birisi beyhūde vü 'abeş ḥalk olunmamışdur *Ve 'ş-şemse ve 'l-ḳamer ve 'n-nucūmu musaḥḥarātum bi-emrih*⁵⁵⁴

1208 ĩn dü se merkeb ki be-zīn kerdeend

Bu iki üç merkebi ki zinle eylemişlerdür ya' nī havās ki insānuñ vücūdunda ḳonmuşdur

Ez-pey-i mā dest güzīn kerdeend

Bizden öturi anları dest güzīn eylemişlerdür ya' nī bizi anlarıñ üzerine ḥākim eylemişlerdür murādımız olan ḥuşūşa şarf eylerüz

1209 Pīşter ez-cünbiş-i ĩn tāzigān

Bu tāzelerün (10) cünbiş ü ḥareketinden evvelrek

Nev-seferān-ı kühen āvāzegān

Ki ol tāzegān-ı kühen āvāzelülerün nev-seferlüleridür ya' nī eflākda sākin olan melā'ike ḥalk olunmazdan evvel tāzigāndan murād melā'ikedür kühen āvāzigāndan murād eflākdur.

1210 Pāygeh-i 'aşḳ ne mā⁵⁵⁵ kerdeim

'Aşḳuñ pāygāhını biz eylememiş miyüz ya' nī 'aşḳ-ı ilāhī bizüm sebebimizle zuhūr buldı ve aña biz maḫhar olduk *İnnā-'arāzne 'l-emānāete 'ale's-semavāti ve 'l-erzi ve 'l-cibālī fe-*

⁵⁵⁴ “Güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Bütün yıldızlar da O’nun emri ile sizin hizmetinize verilmiştir.” Nahl/ 12.

⁵⁵⁵ mā] S2: nā

*ebeyne e'y-yaḥmilnehā ve eşfaḡne minhā ve ḡamelehe'l-insān innehu (15) kāne-zalūmen cehūla*⁵⁵⁶ ḡasebince emānetden murād ‘aşḡ u muḡabbetdür

Dest-keş-i ‘aşḡ ne mā ḡordeīm

‘Aşḡuñ dest-keşini biz yememiş miyüz ya‘nī ‘aşḡuñ pāymālī biz olmuşuz ve anuñ ḡişşe vü behresi vü ‘izzet ü şerefi bize virmemişdür murād ‘aşḡ u muḡabbet nev‘-i insāna maḡşūş idüğün iş‘ardur. Beyit:

Şarebnā ‘alā-zikrū'l-ḡabībū mūdāma

*Sekernā bihā min-ḡabl-i en-yaḡluḡu'l-kermī*⁵⁵⁷

1211 Nīst cihān-rā çü tu hem-ḡāneī

Cihāna sencileyin bir hem-ḡāne vü ḡarīn yoḡdur. Haḡāb nev‘-i insānadur ki *Ve le-ḡad kerramnā benī ādeme*⁵⁵⁸ ḡasebince eşref-i mevcūdātdur. (20)

Mürḡ-i zemīn-rā zi-tu bih dāneī

Zemīn mürḡine senden ūlā vü laḡīf bir dāne yoḡdur ya‘nī zemīn ūzre insāndan eşref bir maḡlūḡ ḡadem ḡomadı insānuñ bu ḡuşūşda dāneye teşbīh olunduḡı [135b] (1) ḡāyet ḡūb vāḡi‘ olmuşdur.

1212 Bū-gzer ez-īn mürḡ-i ḡabī‘ at-ḡarāş

Bu ḡabī‘ at ḡarāş u mulim mürḡden ki murād dūnyādur ferāḡat eyle.

Ber-ser-i īn mürḡ çü sīmürḡ bāş

⁵⁵⁶ “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve daḡlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.” Ahzab/72.

⁵⁵⁷ “Üzüm ağacı yaratılmadan önce dostun hatırası ile şaraplar içtik ve sarhoş olduk.”

⁵⁵⁸ “Andolsun, biz insanoḡlunu şerefli kıldık.” İsrā/ 70.

Bu murğun başı üzre sîmürğ gibi ol ya' nî dünyâyı terk eyle tâ ki aña ġâlib olasun veillâ o saña ġâlib olup seni zâyî' eyles.

1213 Mürğ-i kafes-ber ki Mesîhâ-yı tust

Ƙafes-ber mürğ ki senün Mesîhâ'ndur ya' nî senün rûhuñ ki senün cisminün (5) hareket ü hayâtı vü cemî' -i hâlâtı andandur.

Zîr-i tu per dâred ü bālâ-yı tust

Ƙanadını senün altuñda tutar ve kendüsi senün üzeründedir. Mürğ-i kafes-berden murâd rûhuñdur ki senün hükm ü fermânuñdadur liken cesedün üzre ġâlib ü hâkimdür zîrâ senün hareket ü hayâtıñ ve neşv ü nemân senün rûhuñdandır. Ƙafesden murâd cesedüñdür.

1214 Yâ zi-Ƙafes çengel-i ü kün cüdâ

Yâ Ƙafesden anuñ çengelini cüdâ eyle ya' nî yâ rûhuñı cismâniyet Ƙaydinden ħalâş eyle.

Yâ Ƙafes-i ħîş be-ü kün rahâ

Yâ kendü Ƙafesüñi aña (10) rehâ vü teslim eyle ya' nî riyâzet ü mucâhede vü tã' at u ' ibâdetle cismüñi rûhuña tâbi' eyle tâ ki cismâniyetden ħalâş olup rûhânî mertebesine vuşul bulasun.

1215 Tâ⁵⁵⁹-çü bene sū-yı vilâyet bered

Tâ çünki rûh bene vü esbâbını ilâyet cânebine ilede.

Der-ber-i ħîşet be-ħimâyet bered

Kendünün perendesini ħimâyete ilede ħulâşa-i kelâm budur ki çün rûhuñ cismün üzerine ġâlib ü vâlî ola be-her hâl rûhâniyetden behre-ver olup vilâyete vuşul bulursun bunda per ki Ƙanad ma' nâsınadır (15) maħalle ensebdür. Bâ'-i ' Arebî ile ' ind ma' nâsına olan bir olmağdan

⁵⁵⁹ Tâ] S3:yâ

1216 Çün güzerī z 'īn⁵⁶⁰ dü se dihlīz hāk

Çünkü bu iki üç hāk u ḥār dihlīzden ferāgat eylesesün ya' nī çün ki cismānīyet ü nefsanīyet ü havāss u ta' alluḡ-ı mā-sevāyi terk eylesesün.

Levh-i tu-rā ez-tu bi-şuyend pāk

Senün levhuñı senden pāk yuvarlar ya' nī vücūduñ ahlāk-ı zemīme vü evşāf-ı beşeriyetden bi'l-küllīye pāk olur bu hem vechdür çünki hākuñ bu iki üç dihlīzden geçesün ya' nī çünki hāk meşābesinde olan ḥār cismünün (20) havāsını terk eylesesün iki üç dihlīzden murād havās olmak rüşendür.

1217 Hātım-ı sefidī ü siyāhī şevī

Sefīde mensüp ü siyāha mensüp olanuñ hātım olursun ya' nī cihānda rüz u şebün muḥāṭı olan [136a] (1) eşyāya muḥīṭ ü cāmi' olursun.

Maḥzen-i esrār-ı ilāhī şevī

esrār-ı ilāhīnün maḥzen u maḥremi olursun sefidī ü siyāhīnün yāsı nisbet için olmak ensebdür maşderiyye olmaḡdan.

1218 Sehl şevī der-ḡadem-i enbiyā

Enbiyānuñ ḡademinde sehl ü hāk olursun lā-cerem bu münāsibetle enbiyāya ḡarīn olursun

Ehl şevī der-ḡarem-i kibriyā

Ḥarem-i kibriyāya ehl ü lāyiḡ olursun.⁵⁶¹Ḥarem-i kibriyādan murād der-ḡāh-ı aḡadiyyetdür.(5) Eteyte ehlen ve sehlen kelāmına hem işāretten ḡālī degildür.

1219 Rāh-ı du 'ālem kid ü menzil şüdest

⁵⁶⁰ z-īn] S3: īn

⁵⁶¹ -] A, S2 ve S3: ya' nī Ḥudā-yı 'azzevecell'nün maḡbūllerinden olursun.

İki ‘âlemün yolu ki iki menzil olmuştur.

Nīm reh-i yek nefes-i dil şüdest

Ol iki menzil gönlün bir nefes nīm rehi olmuştur bunda dü menzilden murād bu ‘âleme gelmekdür ve bir menzil bu ‘âlemden ol ‘âleme gitmekdür ki gönüle nisbet ziyāde cuzvī yoldur murād qalb ziyāde serī‘ üs-seyr ü bülend pervāz idüğün iş‘ ārdur.

1220 Ānke esās-ı tu ber-în gil nehād

O ki senün esās u vücūduñı bu gil üzre qodı ya‘nī Hūdā-yı ‘azze ve cell (10) ki senün vücūduñı halk idüp aña zemīn üzre cāy u maḥall virdi.

Ka‘be-i cān der-ḥarem-i dil nehād

Cān ka‘besini gönlün ḥareminde qodı ānkeden murād Hūdā-yı ‘azze ve celldür ki kendünün ‘aşq u muḥabbetini qalbdā qodı vü tecelliyātını aña maḥşūş eyledi. Ka‘be-i cāndan murād ‘aşq u muḥabbet-i ilāhīdür.

1221 Naqş-ı qabūl ez-dil-i rūşen pezīr

Qabūl naqşını dil-i rūşenden qabūl eyle ya‘nī Hūdā-yı ‘azze ve cellnün maqḥbūlı olmaḥ ister iseñ bir velīnün qalbinde yer idüp anuñ qabūluna vuşūl bulmağa sa‘ī eyle bu vechle hem mümkündür.(15) Qabūl naqşını rūşen-dilden qabūl eyle ya‘nī Hāḫḫ sübhānehü ve ta‘ālā ḥazretinün maqḥbūlı olmaḥ ister iseñ anuñ ‘aşq u muḥabbeti ile rūşen-dil ol.

Gird-i gilīm-i siyeh-i ten me-gīr

Siyāh ten kiliminün çevresini tütma ya‘nī siyāh kilīm meşābesinde ḥ‘ār u bī-i‘ tibār cismünün aḥvālına muḥayyid olup ten-perverlik eyleme ba‘zı kimse gird yerine gerd oḫur ḡubār ma‘nāsınadır ammā maḥalle münāsib degildür.

1222 Sürme-keş-i dīde-i nergis şabāst

Nergisün çeşmine sürme çekici şabādur ya' nī anuñ neşv ü nemāsı bād-ı şabānuñ te'şirindendür ve hem (20) işāretdür ki nergisün evrākı sürmenün eczāsındandır.

Reng-rez-i cāme-i mes kīmyāst

Mesün cāmesinün reng-rezi kīmyādur ya' nī kīmyānuñ te'şiri ile baķruñ rengi mütebeddil olup ma' dende [136b] (1) olan altun gibi laţif altun olur murād Hudā-yı 'azze ve cell müsebbübü'l-esbāb olduğı i' tibārla cihānda her şey'e revnaķ u leţāfet bir şey'ün te'şir ü sebebi vāsıtasıyla olduğun iş' ārdur. Reng-rez şabbāğ ma' nāsınadır be-Türkī boyacı.

1223 Ten ki buved rīziş-i müştī gilest

Ten kimdür bir avuç balcıguñ rīziş ü dökündüsüdür ya' nī ten ki gilden halk olunmuşdur qadr u şeref ü (5) i' tibārdan bī-behre h̃ār u haķir bir nesnedür.

Hem dil ü hem-dil ki suħan der-dilest

'Azīz ü şerīf olan hem dildür ve hem-dildür zīrā sūz dildedür ya' nī Hudā-yı 'azze ve cellden kabūl bulmaķ ister iseñ zinhār şāhib-dil olmağa sa' i ü ihtimām eyle zīrā lāzım olan dildür ve şeref ü qadr u i' tibārı hādden bīründür.

1224 Bende-i dil bāş ki sulţān şevī

Dilün bendesi ol zīrā anun bendesi olmağla sulţān olursun ya' nī çünkü şāhib-dil olusun kerāmet ü velāyetden behre-ver olup hūkm ü hūkūmet ü (10) taşarruf şāhibi olursun.

H̃āce-i 'akıl u melik-i cān şevī

'Akıluñ h̃ācesi vü cānuñ pādişāhı olursun evvel egerçi anlar hākim ü sen maħkūm idün liken çünkü beyān olunān hālete vuşul bulasun sen hākim ü anlar maħkūmuñ olurlar.

1225 Nermī-i dil mī-ţalebī nāfevār

Gönlün nāfe gibi nerm u laṭīf olmasını ṭaleb eyler iseñ ya‘nī eger ister iseñ ki gönlün ta‘alluḳ-ı mā-sevādan pāk u ḥālī olup ‘aşḳ u muḥabbetden pür ola.

Nāfe-şıfat ten be-dürüşti be-dār

Tenüñi-i nāfe gibi dürüştlikle ṭut ya‘nī ḥaşin (15) ḥırḳa giyüp ten-perverligi terk eyle bu vech vech-i evvelden ūlādur nāfe gibi tenüñi dürüştlükde ṭut ya‘nī riyāzet ü mücāhideden ḥālī olma.

1226 Ey ki tu-rā bih zi-ḥaşin cāme nīst

Ey kimse ki saña ḥaşin cāmeden ūlā yoḳdur.

Ḥükm ber-ebrīšem ü bādāme nīst

Ebrīšem ü bādāme üzere ḥüküm yoḳdur ya‘nī saña ḥarīr cāme vü bādāme giymek lāzım degildür zīrā bu cāmeleri giymek saña zarar-ı maḥẓdur. Bādāme ipegün göñülünden olan cāmedür ki ziyāde nerm ü mülāyimdür.

1227 Ḥübī-i āhū (20) zi-ḥaşin pūstīst

Āhūnuñ leṭāfet ü ḥüblığı ḥaşin pūstlığı sebebendendür ya‘nī pūstı ḥaşin ü dürüşť olduğı içündür.

Nāfeş ez-ān nāmzed-i dūstīst

Ol sebebden onuñ nāfı dostlığı [137a] (1) nāmzed ü ḳarīndür ya‘nī her kesün maḳbūlıdur zīrā laṭīf ü ḥoş-būydu dūstı bunda muḥabbet ma‘nāsınadır.

1228 Müşk buved der-ḥaşin ārām-gīr

Misk ḥaşin pūstda ārām u ḳarār ṭutucıdur.

Gerged ber-kende çü pūşed ḥarīr

Ammā çünkü Һarīr giye perākende vü perişān olur ya‘nī çünkü miski nerm Һarīrūñ içine koyalar endek endek žāyi‘ olup rāyihası nuqşān-pežir olur pes sālīk çünkü (5) Һarīr ü laif cāme giye aña kibr ü ru‘ūnet Һaşil olur çünkü ten-perver ola anuñ nefesi fer‘avn-siret olup tã‘at u ‘ibādetden i‘rāz eyleyeler.

1229 Ger şikeri bā-nefes-ī teng sāz

Eger şeker iseñ teng nefesle mümtezic olup şabr u Һanā‘at eyle.

Ve ħ güheri bā-şādef-i seng sāz

Veger güher iseñ şādef mişāl single mümtezic ol ve Һanā‘at eyle murād budur ki şeker ü lu‘lu‘uñ maħalde Һaşil olduğı gibi sen hem Һalvet ü ‘uzlet ü mücāhide vü riyāzetde ol eger ister iseñ ki şeker gibi şirīn ü laţif ü lu‘lu‘ gibi ‘aziz ü (10) şerīf olasun teng zikri egerçi şikere nisbet ħūb vāqi‘ olmuşdur liken riyāzet ü mücāhideden ‘ibāretdür ve seng şādef i‘tibārī ile egerçi laţif vāqi‘ olmuşdur liken şabr u Һanā‘atdan ‘ibāretdür

1230 Gāh çü şeb na‘l-ı seĥergāh bāş

Gāhī şeb gibi seĥergāhuñ na‘l ol ya‘nī seĥer vaqitlerinde sūz u güdāzdan ħālī olma.

Geh çü seĥer zaĥmegeh-i āh bāş

Gāhī seĥer gibi āhuñ zaĥmgāhı ol ya‘nī seĥer vaqitlerinde ‘uşşāk āh u nāleden ħālī olmaduğı gibi sen hem seĥerde āh u nāleden ħālī olma zirā ol (15) zamānda du‘ālar maqbuldur. *Ve bi’l-esĥari hum yestağfirūn*⁵⁶²

1231 Bār-ı ‘anā keş be-şeb-i ġir-ġūn

Zeft renkli şebde ‘anā vü meşakkat yukunı çek ya‘nī *Fe-tehecced bihi nāfilete’l-leke*⁵⁶³ ĥasebince şebde tã‘at u ‘ibādetden ħālī olma.

⁵⁶² “Seherlerde bağıslama dilerlerdi.” Zariyat/ 18.

⁵⁶³ “Uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ” İsrâ/ 79.

Her çi ‘anā bîş ‘ināyet füzūn

Zirā her ne ki t̄a‘at u ‘ibādetden anuñ ‘anā vü meşak̄katı ziyādedür ol huşûşda Hūdā-yı ‘azze ve cellnūñ anda aña ‘ināyeti ziyādedür.

1232 Z ‘ehl-i vefā her ki be-cā-yı resīd

Ehl-i vefādan herkim ki bir ‘ālī mertebeye irişdi.

Bîşter ez-rāh-ı ‘anāyı resīd

Ziyādere ‘anāya (20) mensūp olan t̄arīkdan irişdi ya‘nī ehlü’llāhdan ‘ālī mertebeye vuşul bulanların ekseri riyāzet-i şākka ile vuşul bulmuşlardır.

1233 Nūzl-i belā ‘āfiyet-i enbiyāst

Belā nūzli enbiyāya [137b] (1) ‘āfiyet ü rāhatdur z̄irā belā sebep-i velādur Eşeddu’n-nāsi belāen. *El-enbiyā’u şumme el-evliyā şumme’l-emşelu fe’l-emşelu*.⁵⁶⁴Bu hem vechdür belā nūzli enbiyānuñ ‘āfiyet ü rāhatıdır. Beyit:

Bende hemān bih ki belā-keş buved

*‘Ūd hemān bih ki der-āteş buved*⁵⁶⁵

⁵⁶⁴ “Musab b. Sa’d babası (r.a.)’den şöyle dediğini rivayet eder: Dedim ki “Ey Allah’ın Rasulü, hangi insanların imtihanı daha şiddetli olur?” Buyurdu ki: “Peygamberler, sonar evliyalar sonra (dereceleleriyle) onları takip edenler, sonra onları takip edenler. Hadisin tamı bu şekildedir: **Eyyu eşeddu’n-nāsi belāen. Kāle: El-enbiyā’u şumme’l-emşelu fe’l-emşelu. Fe-izā kāna’r-raculu şulbe’d-dīne yubteliye’r-reculu ‘alā k̄adri dīnihi fe-men şehune dīnuhu şehune belā’uhu ve men za’ufe dīnuhu ze’ufe belā’uhu.**“ Musab b. Sa’d babası (r.a.)’den şöyle dediğini rivayet eder: Dedim ki “Ey Allah’ın Rasulü, hangi insanların imtihanı daha şiddetli olur?” Buyurdu ki: “Peygamberler, sonra (dereceleleriyle) onları takip edenler, sonra onları takip edenler. Kişi dini(ne bağlılığı) nispetinde imtihana uğrar. Dininde (bağlılığında) sapasağlam olursa imtihanı şiddetlenir, dininde gevşek olursa dinine göre imtihana uğrar.” Furūzānfer, B Z, Editor:Dāvudî, H (1381), Ahādîş u Kışaş-ı Meşnevî, Tahrân: Amir-kebir. S. 344, 345.

⁵⁶⁵ “ Kul sıkıntı içinde olsa ve ud ateş içinde olsa daha iyidir.”

V 'ân çi tu-râ 'âfiyet âyed belâst

Ve ol nesne ki saña 'âfiyet ü rāhat gelür im'ân-ı nazar olunsa ol nesne belâdur dünyevî cāh u celāl u keşret-i māl gibi ki sebep-i bu'd u huzlândur (5) liken sen bundan gāfil ü bî-habersün. Nüzl-i mâ-hazeri ta'âm ma'nâsınadır.

1234 Zaḥm-ı belâ merham-ı ḥod-bîniest

Belâ zaḥmı ḥod-bînligüñ merhemidür zîrâ belâya giriftâr olduḡda ḥod-bînligi terk ü ferāmûş eylersün belâdan bir zamân berî olsañ fer'avn olursun.

Talḥi-i mey mâye-i şîrîniest

Şarābuñ acılığı surûr u şîrinligüñ mâye vü sebebîdür.

1235 Merd şev ez-bend-i ḥod âzâd bâş

Merd ol kendü kayduñden âzâd ol zîrâ mādāmki ḥod-perest ü ḥod-bînsün zen meşâbesindesün ammâ çünki kibr ü inâ'iyetden ḥalâş (10) olasun murâd olursun 'aceb ḥâletdür ki zamânada olan rūspî-zâdeler kendülerini merd-i kâmil zann idüp cemî'-i ḥalkdan 'azîz ü şerîf bulurlar.

Şem' şev ez-ḥorden-i ḥod şâd bâş

Şem' ol kendüni yedüğüñden şâd ol ya'nî şem' kendünüñ vücûdunı maḥv u mün'adim eyledüğü gibi sen hem ifnâ-yı vücûd eyledüğüñden şâd u mesrûr ol zîrâ bu ḥâlet sebep-i kurb-ı ilâhîdür.

1236 Ḥâresi-i ejderhâ genc-râst

Ejderhānuñ ḥârisligi genc ü māl içündür zîrâ her ḡanda ki define vardur anda be-her ḡâl ejderhâ (15) vardur.

Hāzenī-i rāḥathā renc-rāst

Rāḥatların ḥāzenliği renc ü zaḥmet içündür zīrā *Fe-enne me‘a’l-‘usri yūsra*⁵⁶⁶ ḥasebince renc ü elem rāḥat u ḥuzūrı müstelzimdür.

1237 Renc zi-feryād-resī sāḥtest

Renc ü elem feryādeslikden terkib olunmuşdur ya‘nī renc ü elemde rāḥat mūndericdür.

Der-‘ aḳab-ı renc besī rāḥatest

Zīrā rencün ‘aḳabinde bisyār rāḥat vardır. Sāḥtestde ḥā’-i mu‘ceme fetḥe ile okunmak lâzımdur rāḥatastde olan ḥādan ötüri.

1238 Çarḥ ne-bended girihi ber-seret

Felek senün başun üzre bir girih bağlamaz (20) ya‘nī felek saña bir renc ü zaḥmet iriştirmez.

Tā-ne-güşāyed girihi diğeret

Mādām ki senün bir ğayri girihüni çözmeye ya‘nī felek def‘a-i vāḥidede kimseye iki belā iriştirmez. Beyit:

Ḥudā-yı er be-ḥikmet be-bended derī [138a] (1)

*Güşāyed be-faḫl u kerem diğeri*⁵⁶⁷

Felege isnād mücāzdu zīrā cemī‘-i aḥvāl āhudā-yı ‘azze ve cellnün ‘azze ismuhu erādet-i şerīfi ile vücūd u zuḥūr bulur. Girihi ‘uḳda ma‘nāsinadur bunda renc ü belādan ‘ibāretdür.

1239 Der-seferī k’ān reh-i āzādīgīst

Bir seferde ki ol sefer āzādlik yolıdır.

⁵⁶⁶ “ O halde muhakkak ki zorluk ve kolaylık beraberdir.” İnşirāh: 5.

⁵⁶⁷ “ Tanrı gizli sebepler yüzünden bir kapıyı kapatırsa, bahşış ve keremi yüzünden diğerini açar.”

Şehne-i ğam pîş-rev-i şādīest

Ğam şehnesi surûruñ ögünci yörüycüdür ya‘nî ol sefer ğam u elemden beridür. Hikâyet-i şayyād bā-seg ü rübāh (5)

1240 Şayd-geri būd ‘aceb tîz-bîn

‘Aceb tîz-bîn ü iyāde dūr-bîn bir şayyād var idi.

Bādiye-peymāy u merāhil-nişîn

Şayd u şikār içün bādiyeyi tayy u geşt idici vü merhalelerde nişest u qarār idici ya‘nî rûz u şeb kār u bārı hemān şayd u şikāra iştiğāl u taqayyüd idi.

1241 Şîr segî dāşt ki çün pū girift

Ol şayyād şîr şıfat bir kelb tutardı ki çün ol seg pūy tutardı ya‘nî çünkü tek ü pūy eyleyeydi.

Sāye-i ħurşîd ber-āhū girift

Ĥurşîdüñ sāyesini āhū üzre tutardı ya‘nî ol kelb ziyāde (10) çābük olduğundan şikārı gördüğü gibi fi’l-hāl tutardı bu ma‘nā egerçi meşhûrdur liken āhū bunda ‘ayb ma‘nāsına olup ma‘nā bu vechle olmak ziyāde laţîf ü maḥalle ensebdür. Ĥurşîdüñ sāyesini ‘ayb üzre tutardı ya‘nî sür‘atda āfitābdan ziyāde idi bu kelām mubālağa tarîķi üzredür ve bunun mânendi ḥadden bîründür. Sāye-i ħurşîd seyr ü reveş-i ħurşîd ma‘nāsınadır. Bostān’uñ bu beytinde āhū ‘ayb ma‘nāsınadır. Beyit:

Kesî-rā be-dānem nekū-gūy men

Ki rûşen küned ber-ten⁵⁶⁸ āhū-yı men⁵⁶⁹

⁵⁶⁸ ber-ten] A ve S3: ber-men

⁵⁶⁹ “Benim kötülükler ve ayıplarımı bana göstereceğin o kişiye ben iyi söyleyen kişi derim.”

1242 Sehm-zede kergeden ez-gerdeneş

Kergeden (15) ziyāde ıavı iken anuñ boynundan sehm-zede vü ıavf idici idi ya‘ nı ol kelbün boynunu ziyāde yoğun u kuvvetlü idi.

Gür zi-dendān-ı gevezn efkeneş

Anuñ gevezni düşüreyci gür sehm-zede vü ıavf idici kergeden ma‘ rüfdur gür bunda yaban eşegi ma‘ nāsinadur. Gevezn şugun didkleri āhūdur.

1243 Der-sefereş mūnes ü yār āmede

Ol kelb seferde⁵⁷⁰ol şayyāda mūnis ü yār gelmiş idi ya‘ nı seferde andan dūr u cüdā olmazdı.

Çend şebān rūz be-kār āmede

Bisyār şeb ü rūz işe gelmiş idi ya‘ nı ol kelb bisyār zamān şayyāduñ yanında olup⁵⁷¹ānuñla şikāra gitmiş (20) idi

1244 Būd dil-i mehr fuzūneş ber-ū

Ol kelbe şayyāduñ muhabbet rūşen ü āşikār idici gönli var idi ya‘ nı şayyāduñ aña ziyāde ta‘ allük ü muhabbeti var idi.

Pās-ı şeb ü rūzī-i rūzeş ber-ū

[138b] (1) Zīrā şayyāduñ hıfz u pāsı vü rūzda yiyecek rızķı ol kelb üzre idi ya‘ nı ol kelb gece anuñ pāsbanı idi ve gündüz rızķ u ğadāsı ol kelbün şikār eyledüğünden idi.

1245 Geşt gün ān şīr seg ez-şīr-merd

İttifaķa ol şīr şıfat seg şīr-merdden güm ü nā-bedīd oldu ya‘ nı ol şayyādan cüdā oldu.

⁵⁷⁰ seferde] A:-

⁵⁷¹ olup] A:-

Merd be-dānsān ki ciger gürbe hored

Merd ki murād şayyāddur ancılayın oldı ziyāde elem ü iztrābından ki (5) gūyā cigerini gürbe yedi ya' nī ol kelbūn zāyi' olduğundan şayyād ziyāde müte'ellim ü muẓtarib oldı.

1246 Güft der-īn reh ki miyān-ı qazāst

Şayyād kendüsine dedi bu yolda ki qazanūn miyān u durūnıdur ya' nī qazādan hālī degildür bir vechle k idem-be-dem zuhūr bulur.

Pā-yı segī-rā ser-i şirī behāst

Bir arslanūn başı ol kelbūn ayağınūn bahāsıdur ya' nī ol kelb baña şikār huşūşundan ötüri arslandan ulā vü enfe' dūr.

1247 Gerçi der-ān ğam dileş ez-cān girift

Ol ğamde anūn göñli egerçi cānından (10) yigrendi ya' nī ziyāde ğam u eleminden rūḥ u ḥayātından bīzār oldı bu ma' nā hem mümkündür ol huşūşda egerçi ğam anūn göñlüni cāndan tıtdı ya' nī qalbi ḥadden bīrūn ğamgīn oldı.

Hem ciger-i ḥiṣ be-dendān girift

Hem dişi ile kendünūn cigerini tıtdı ya' nī ziyāde müte'ellim olup bi'z-zarūrah şabr eyledi.

1248 Şāberī-i k 'ān ne be-ū būd kerd

Bir şābirlik ki aña lā'ik degil idi eyledi⁵⁷² ya' nī ḥadden bīrūn şabr eyledi.

⁵⁷² eyledi] A:-

Her cev-i şabrî diremî sud kerd

Lâ-cerem anuñ her bir arpa kadar şabrı bir dirhem sūd u fā'ide (15) eyledi zirā *Men şabara zafara*⁵⁷³hasebince şabrı sebebiyle kelbine vuşul bulup ğam u elemden ħalāş oldu.

1249 Tanz-künān rūbehī āmed zi-dūr

Kelbini zāyi^c eyledügi içün şayyādı bir rūbāh tanz u temeshur iderek arқadan geldi

Güft şabūrī kün ey nā-şabūr

Dedi ey nā-şabūr ziyāde şabır eyle ya' nī egerçi şabr eylemege kâdir degilsün liken saña şabır eylemek lâzımdur.

1250 Mî-şinevem k 'ân hünerī tek ne-mānd

İşiderüm ki ol hüner-mend kelbün tek ü pūyı qalmadı.

Bād-ı baқа-yı tu ke 'z ān seg ne-mānd

Saña baқа vü ' ömr olsun (20) egerçi ol kelb qalmadı ya' nī helāk oldu gerçi taқdıründe olmaқ maқalle ensebdür.

1251 Dey ki zi-pīş-i tu be-naḥcīr şüd

Dün ki ol kelb senün ögünden şikāre gitdi.

Tīz tekī kerd ü 'adem-gīr şüd

[139a] (1) Ziyāde yelmelik eyledi ve 'adem-gīr oldu ya' nī helāk olup 'edeme gitdi.

1252 Īn ki seg imrūz şikār-ı tu kerd

⁵⁷³ “Kim ki sabır eder meramına nail olur.” Atasözü

Bu ki bu gün kelbün saña şikâr eyledi ya' nî bu gün ki kelbün senün için bisyâr şikâr eyledi.

Tā-dü mehet bes buved ey şîr-merd

Ey şîr-merd ol şikâr saña iki aya degün kâfidür. Rûbâhuñ bu sözleri temeshur tarîķi iledür.

1253 Hîz kebâbî zi-dil-i hîş dih

(5) Kalk kendü gönlünden kendüñe bir kebâp vir ya' nî şimdi şikârdan bir kebâp yokdur meger kendü yüregüñi kebâp idüp yiyesün.

Mağz tu ħor püst be-dervîş dih

Şikârûñ mağz u etini sen ye püstün dervîşe vir ya' nî rûbâhuñ bu sözi hem temeshur tarîķi iledür.

1254 Çerb ħoreş bûd lebet pîş ez-îñ

Bundan evvel senün lebüñe çerb ħoreş oldı ya' nî ferbiñ şikârlar yedün ba' zı nüsaħda bûd yerine ħord vâķi' dür ki ma' nâ böyle olur bundan evvel senün lebün çerb ħoreş yedi.

Rûbeh-i ferbiñ ne-ħorî (10) bîş ez-îñ

Bundan ziyâde ya' nî şimden soñra artık semiz dilküni yemezsun İmâm Mâlik'ün mezhebinde olanlar yerler.

1255 Eymenî ez-rûġan-ı a' zâ-yı men

Benüm a' zâmuñ yağından eymentsün ya' nî beni şikâr idüp yemege ümidlenmezsün zîrâ ķâdir degildün

Rest mezâc-ı tu zi-şafra-yı men

Senün mezâcün benüm şafrañdan ķurtuldı ya' nî sen ġazab u ķahruñdan min ba' d baña ħavf yokdur.

1256 Dürî ez-û in çi vefâ-dârî est

Ol kelbden dūr u cūdāsun bu ne vefâ-dârlıkdur ya' nî ol kelbi bulmaqdān öturi niçün sa' i ü
(15) ihtimām eylemezsün.

Ġam ne-ħorî in çi ciger-ħ'ârî est

Ol kelbden öturi ġam yemezsün bu ne ciger-ħ'ârlıkdur ya' nî bu ħuşūşda ziyāde şabūrsun
rübāhuñ bu sözleri daħı ta' n u temeshur iledür.

1257 Şayd-gereş ġüft şeb ābistenest

Şayyād çünki rübāhdan bu sözleri işitdi aña cevāp virüp dedi gece yüklüdür. Beyit:

‘Aceb mi toġsa zūlfünden fitenler

Meşeldür bu dinür leylü 'l-ħüblā

Īn ġam-ı yek rûze berā-yı menest

Benüm içün hemān bu bir ġünlük ġamdur inşāllāh bu ġamden tiz ħalās olurum.(20)

1258 Şād ez-ānem ki der-īn deyr-i teng

Şādî ü ġam her dü ne-dāred diring

Ol sebebdan şād u mesrūrum ki surūr u ġam her ikisi bu teng deyrde diring ü şubāt tutmaz
ya' nî devām üzre şubāt u baķāsı yoķdur [139b] (1) belki hemān ġüzer idicidür. Deyr-i
tengden murād bu şüretlerle memlū fānî dünyādur.

1259 Īn heme mīrî ü heme bendegî

Bu cemī' -i emīrleñ ü cemī' -i bendeleñ

Hest der-în kâleb-i gerdendeġi

Bu devr idicilüğün kalıbındadır ya‘nî anların şubât u baķası yokdur zîrâ ba‘dü’l-mevt emîrleñ ü bendeleñ i‘tibârı kalmaz.

1260 Encüm ü eflâk be-geşten der-end

Encüm ü eflâk devr ü geştdedir ya‘nî anlar bir hâl (5) üzre barķarâr degillerdür.

Râhat u miḥnet be-güzeşten⁵⁷⁴der-end

Râhat u miḥnet güzer ü ‘ubûrdadır ya‘nî bir hâl üzre berķarâr degillerdür.

1261 Şâd dilem z ‘ânki merâ dil ġamîst

Mesrûru’l-ķalbim zîrâ ki benüm ķalbim ġamġin ü maḥzûndur.

K ‘âmeden-i ġam sebab-i ḥurremîst

Zîrâ ġamuñ gelmesi surûr u ḥurremlige sebebdür. Beyit:

İllâ-lâ taḥzenenne aḥâ’l-baliyyeh

Fe-li’r-raḥmānu elṭāfûñ ḥafîyyeh ⁵⁷⁵

1262 Īnna ma‘a’l-‘usr çü yûsr ez-ķafâst

Çünkü yûsr innâ-ma‘a’l-‘usrüñ ķafasındandır ya‘nî çünkü ‘usurdan şoñra yûsr vâķi‘dür.

⁵⁷⁴ be-güzeşten] A: be-güzeştî

⁵⁷⁵ “Ey kardeşi eğer sana gelen belalara uzulmesen Tanrı ‘dan sana gizli lütüfler gelecektir.”

Şād ber-ānem ki (10) kelām-ı Hudā'st

Ānuñ üzre şād u mesrūrum zīrā bu kelām Hudā-yı 'azze ve cellnūñ kelāmıdır bu ĩod be-her ĩāl vāķi' ü muķarrerdür. *Fe-inne me'a'l-'usri yusren. İinne me'a'l-'usri yusren.*⁵⁷⁶ Bu sözler şayyād cānebinden olmaķ maķalle ensebdür.

1263 Gürg-i merā ĩālet-i Yūsuf resīd

Benüm gürgime ĩāzret-i Yūsuf'ın ĩāleti irişdi ya' nī ĩāzret-i Yūsuf berāderleri sebebi ile pederi ĩāzret-i Ya'ķūb'dan dūr u cūdā olduğı gibi benim kelbüm benden dūr u cūdā oldu. Gürgden murād şayyāduelbidür.

Gürg nīyem cāme ne-ĥāhem derīd

Gürg degilüm cāmemi (15) yırtmaķ istemezüm ya' nī kelbün zāyi' olduğundan ötüri girye vü fiğān idüp cāme vü giribānımı yırtmazum. Gürglerün 'ādetidür ki bir güрге ķan bulaşsa anı pāre pāre eylerler. Gürg ķurt ma' nāsınadur

1264 Ger sitedendeş zi-men ey ĩīle-sāz

Eger anı benden aldılar ise ey ĩīle idici

Bā-tu ķū şaydeş be-men ārend bāz

Saņa nisbet ya' nī senün körlüğüne ol kelbi şikār u şayd gibi yine baņa getürürler. Bu sözler hem şayyāduñ cānebindendür. Mışrā' -i evvelde bu vechle hem ma' nā laķīfdür egerķi ol kelbi (20) benden aldılar ey ĩīle-sāz bu vech üzre egerķi taķdiründe olur.

1265 Ū be-suķan bod ki ber-āmed ĩubār

Ū ki murād şayyāddur rūbāhla mūkālemede idi ki ĩubār zāhir oldu.

⁵⁷⁶ “Şüphesiz güçlkle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlkle beraber bir kolaylık vardır.” İnşirah/ 5,6.

Geşt seg ez-perde-i gerd âşikâr

[140a] (1) Ğubâr perdesinden ya' nî ğubâruñ içinden şayyâduñ kelbi zâhir ü âşikâr oldu.

1266 Āmed ü girdeş dü se cevlan girift

Ol kelb şayyâduñ yanına geldi vü şayyâduñ etrâfında iki üç cevlan tutdı.

Nife-i rûbâh be-dendân girift

Fevri dilkinüñ nîfesini dişi ile tutdı ve helâk eyledi. Nife ara ayakların arasında olan yumşak mahehdür.

1267 Güft be-în hurde ki dîr âmedem

Pes kelb şayyâda (5) dedi bu nuşşânla ki geç geldim ya' nî benüm gec geldüğüm egerçi baña 'ayb u nuşşândur.

Rûbeh dâned ki çi şîr âmedem

Ammâ rûbâh bilür ki ne şîr geldüm ya' nî şîr gibi geldüm zirâ saña mu' âriz olan rûbâhı fi'l-hâl şikâr idüp helâk eyledüm ba' zı nüshada çe yerine çü vâkı'dür. Bu beyit hem ol kelb cânbindendür şayyâda hitâb tarîki ile.

1268 Tavk-ı men âvîziş-i dîn-i tu şüd

Egerçi benüm gerdenümde tavk yokdur liken senüñ dîn ü ' âdetünün âvîziş ü ta' allüki benüm tavkum oldu bir vechle ki seni hergiz terk eylemezüm ve (10) gayri kapuya gitmezüm.

Nife-i rûbâh yakîn-i tu şüd

Rûbâhuñ nîfesi senüñ yakînüñ oldu ya' nî rûbâhı nîfesinden muhkem tutub helâk eyledüğün bu huşûşda şâdık olduğuma kavî şâhiddür bir vechle ki çeşmüñledür müşâhede idüp saña yakîn hâşil oldu. Dîn bunda ' âdet ü âvîziş ta' allük ma' nâsınadur kıssadan hisse vü ma' rifet beyânına şürû' olundu.

1269 Her ki yakīneş be-irādet keşīd

Her kimki yakīn anı irādete çekdi ya' nī çünki yakīn sebebi ile irādete vuşul buldı (15)

Hâtem-i kâreş be-sa' âdet keşīd

Kâr u hâlinuñ hâtem ü nihâyeti anı sa' âdete çekdi ya' nī ol kimse sa' âdet-i ebediyeye vuşul buldı bu hem vechdür irādet anuñ kârunuñ hâtem ü nihâyetini sa' âdete çekdi. Beyit:

İrādet ne-dārī sa' âdet me-cūy

Be-çevgān-ı hīdmet tevān burd gūy⁵⁷⁷

1270 Rāh-ı yakīn cūy zi-her hāşilī

Her bir hāşildan yakīn tārīkını iste ya' nī cemī' -i tā' at u 'ibādet ki senden zuhūr u vücūd bulur sa' ī eyle ki şek ü tereddüdden hālī olup yakīnla ola.

Nīst mübārekter ez-īn menzilī

Zirā bu yolda bundan (20) laţīf ü mübārekrek menzil yokdur murād yakīn zā'idü'l-vaşf maqbūl idüğün iş' ārdur.

1271 Pāy be-refitār yakīn ser şeved

Yakīn refitār sebebi ile pāy ser olur ya' nī sālīk-i mübtedī sālīk-i müntehī olur.[140b] (1)

Seng be-pendār yakīn zer şeved

Yakīn zannı ile seng zer olur ya' nī yakīn sebebi ile h'ār nesne kadr u i' tibār bulur.

1272 Ger kademmet şūd be-yakīn üstivār

⁵⁷⁷ “Eğer gönlün isteği yoksa saadeti arama çünkü hizmet çevganı ile zafer topunu alabilirsin.”

Eger senüñ kademüñ yaķinde üstüvār u muķkem oldıysa ya‘ nī eger yaķında şābit-kadem olduńsa

Gerd zi-deryā nem ez-āteş ber-ār

Deryādan ğubār āteşden nem ü āb getür ya‘ nī velāyete vuşul bulup senden envā‘ -i kerāmet zāhir olup (5) eşyā üzre hākim olup anlaruñ taşarrufuna kādır olursun be-yaķın yaķın sebebi ile ma‘ nāsına olmak hem mümkündür.

1273 Herki yaķın-rā be-tevekkül sirişt

Herkim ki yaķını tevekkülle terkib eyledi ya‘ nī yaķın ü tevekkülden tamām behre-ver oldı

Ber-keremü’r-rızķ ‘alā’llāh nüvişt

Āllāh ü ta‘ālānuñ ‘amme nevālühü keremi üzre e’r-rızķu ‘alā’llāh yazdı ya‘ nī *Ve mā-min dābbetin fī’l-erzi illā ‘ale-llāhi rizķuhā*⁵⁷⁸ hasebince rızķını razzāk-ı ‘ālemden müķarrir bilüp anuñ keremine i‘timād eyledi vü rızķı içün hergiz perişān u (10) ğamġin olmadı

1274 Peşşe-i ħ‘ān u meges-i kes me-şev

Kimsenüñ ħ‘ānınuñ peşesi vü megesi olma

Her çi ne pīş āyedet ez-pes me-şev

Her ne ki senüñ öġüne gelmez anuñ ardından gitme ya‘ nī tevekkül idüp ķanā‘ at ġüşesinde otur edānī gibi kimsenüñ kāse lisi olma ħāzır gelen nesne ile ķanā‘ at eyle kimseden bir nesne taleb eyleme.

1275 Rūzī-i tu bāz ne-māned be-der

Senüñ rızķuñ elbette tāşrada ķalmaz ya‘ nī saña vāşıl olur.

⁵⁷⁸ “Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızķı Allah’a āit olmasın. ” Hud/ 6.

Kār-ı Hudā kūn ğam-ı rūzī me-ħor

Ĥudā-yı ‘azze ve cellnūñ kārın eyle ya‘ nī şıdķ u ĥulūşla (15) ‘ibādet eyle rızķunūñ ğamını yeme.

1276 Ber-der-i ũ şev ki ez-īnān bih ũst

Anuñ ĥapusına git zīrā o ki murād Ĥudā-yı ‘azze ve celldür bunlardan ulādur zīrā ekremü’l-ekremīdür. Beyit:

Maħālest eger ser ber-īn der neħī

Ki bāz āyedet dest-i ĥācet teh⁵⁷⁹

Anuñ ĥapısı ũzre ol ma‘ nāsı⁵⁸⁰ hem laţīfdür.

Rūzī ez-ũ ĥāh ki rūzī dihest

Rızķunı andan iste zīrā rızķ virici odur.

1277 Ez-men ũ tu her ki ber-ān der ğüzeşt

Benden ũ senden herkim ki ol ĥapuya ğüzer eyledi ya‘ nī herkim ki Ĥudā-yı ‘azze ve cellden (20) ‘azze ismuhu bir nesne taleb eyledi.

Hīĥ kesī bī-ġarazī vā-negeşt

Hīĥ bir kimse bir ġarazsuz rucū‘ eylemedi ya‘ nī elbette murādına vuşũl buldı. Beyit:

Me-pendār ez-ān der ki herġīz ne-best [141a] (1)

Ki maħrũm ġerded ber-āvũrde dest⁵⁸¹

⁵⁷⁹ “ Bu kapıya el uzattığın zaman, dilkele uzanmış elin boş dönmesi imkansız bir şeydir.”

⁵⁸⁰ ma‘ nāsı hem] A: bu ma‘ nā hem

⁵⁸¹ “ Asla kapatmadığı o kapıdan yardım almak için uzanan elin boş döneceğini zannetme.”

1278 Ehl-i yakīn t̄ayife-i dīgerend

Ehl-i yakīn ehl-i zāhirden gayri şerīf ü ‘ālī-ḳadr bir t̄ayifadur

Mā heme pāyīm ger īşān serend

Biz cemī‘ en pāyüz eger anlar ser iseler ya‘ nī ehl-i yakīn ziyāde şerīf ü ‘ālī-ḳadrlar. Yakīnden bī-behre olanlar anlara nisbet ziyāde ḥ̄ār u bī-i‘tibārdur ehl-i yakīnden murād evliyā ’ü’llāhdur.

1279 Çün ser-i seccāde ber-āb (5) efkened

Ehl-i yakīn çünki seccādenüñ serini āb üzre birağa ya‘ nī çünki kerāmet izhār idüp seccādesini ābuñ üzerine birağa.

Reng-i ‘asel der-mey-i nāb⁵⁸² efkened

Şāfī şerabı ‘asel rengine birağur ya‘ nī şāfī şerabı şāfī ü laṭīf ‘asel eyler. Ḥazret-i Mevlānā ḳaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘azīz Meşnevī-i şerīfnde getürmüşdür ki bir veli bir ḥuşuş için kendüsine ḳarīb olan mey-ḥānelerün cemī‘ en şarābını şāfī ‘asel eyledi murād evliyā ’ü’llāhuñ kemāl-i ḳudret ü taşarruflarını beyāndur.

1280 ‘Ömr çü yek rûze ḳarāret ne-dād

Çünki bir (10) günlük ‘ömr saña ḳarār virmedi ya‘ nī çünki hemān bir gün sağ olacağını ber vech-i yakīn bilmezsün.

Rûzī-i yek-sāle ne-bāyed nihād

Pes bir yıllık rızḳı ḳomaḳ gerekmez ya‘ nī hıfz u tedārük eylemek ma‘ ḳül degildür.

⁵⁸² nāb] S3: nāf

1281 Şüret-i mǎ-rā ki ‘amel sāhtend

Bizüm şüretimize ki ‘amel düzdiler ya‘nī *Ve-mā-ḥalaḳtu’l-cinne ve’l-inse illā-li-ya‘budur*⁵⁸³

ḥasebince Ḥudā-yı ‘azze ve cell ki bizi tā‘at u ‘ibādet için ḥalḳ eyledi

Kısmet-i rūzī be-ezel sahtend

Bizüm rızkımızuñ kısmetini ezelde düzdiler ya‘nī biz henüz vücūda gelmeden Ḥudā-yı ‘azze ve (15) cell ‘azze ismuhu bizüm rızkımızı naḥnū ḳasemnāda ta‘in eyledi.

1282 Rūzī ez-ān cāt firistādeend

Senūñ rızḳūñı saña oradan göndermişlerdür ya‘nī ezeli kısmet i‘tibārı iledür ki der-gāh-ı aḥadiyyetdendür *Ve fī’s-semā’i rızḳukum*’den⁵⁸⁴ bu ma‘nā zāhirdür.

Ān ḥorī incā ki tu-rā dādeend

Lā-cerem burada ya‘nī dünyāda anı yersün ki saña virmişlerdür. Ferzen ḥadden birūn sa‘i ü ihtimām eylesen andan ziyāde bir loḳma yemege ḳādir degilsün.

1283 Ḥalḳ der-īn bāb besī cehd kerd

Ḥalḳ bu bābda bisyār cehd eyledi ya‘nī (20) cihān ḥalḳı rızḳları ḥuṣūşunda çok cehd ü ihtimām eyledi.

Bīşter ez-rūzī-i ḥod kes ne-herd

Liken kimse kendünūñ rızḳından ziyādere yemedi.

⁵⁸³ “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” Zariyat/ 56.

⁵⁸⁴ “Gökte rızkınız [ve size vaad olunan şeyler] vardır.” Zariyat/ 22.

1284 Cehd be-dīn kūn ki ber-īn nīst ‘ahd

Dīn u t̄ā‘at u ‘ibādete [141b] (1) cehd eyle zīrā ‘ahd bunun üzredür ya‘ nī *Elestu bi-rabbikum*⁵⁸⁵ da olan ‘ahd u mīšāk t̄ā‘at u ‘ibādet ü ‘aşk u muḥabbet i‘ tibārı iledür.

Rūzī ü devlet ne-fezāyed be-cehd

Rızk u devlet cehd ü sa‘ila ziyāde olmaz. Beyit:

Sa‘ādet be-baḥşāyiş-i dāverest

Ne der-çeng ü bāzū-yı zūr-āverest

Çü devlet ne-baḥşed sipihr-i bülend

*Ne-yāyed be-merdānegī der-kemend*⁵⁸⁶

1285 Tā-şevī ez-cümle-i ‘ālem ‘azīz

Tā ‘ālem (5) ḥalkunun cemī‘ isinden ‘azīz ü şerīf olasun.

Cehd-i ḳavī bāyed ü tevfiḳ nīz

Ḳavī ü muḥkem cehd ü sa‘ī gerek ve Ḥudā-yı ‘azze ve cellden daḥı tevfiḳ gerek cehd muzāf olmayup ma‘nā bu vechle olmaḳ hem laṭīfdür cehd ü sa‘ī-i ḳavī vü muḥkem gerek ve Ḥudā-yı ‘azze ve cellnün ‘azze ismuhutevfiḳı daḥı gerek

1286 Cehd-i Nizāmī nefesī būd serd

Nizāmī’nün dīn ü t̄ā‘at u ‘ibādetde serd ü cehdi⁵⁸⁷ beyhūde⁵⁸⁸ bir nefes idi.

⁵⁸⁵ “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti.” Araf/ 172.

⁵⁸⁶ “ Saadet kerim olan Tanrı’nın elindedir ve güçlü kişinin elinde değildir. Devlet ve ikbal olmazsa o yüksek felek mertlik ve erkeklik gücü ile ele gelmez.”

⁵⁸⁷ cehdi] S3: -

⁵⁸⁸ cehdi beyhūde] A:-

Germî-i tevfiķ be-bîn tâ-çi kerd

Tevfiķ-i ilâhîniñ te'şîr ü germligini gör tâ ne eyledi ya' nî cehd ü tevfiķ sebebi ile (10) Hudâ-yı 'azzevecllñiñ çihân halkınıñ maķbûlî oldı maķâle-i heftüm der-fazl-i⁵⁸⁹âdemî ber-câniverân

1287 Ey be-zemîn der-çü melik nâzenîn

Ey zemînde melik gibi nâzenîn ü laṭîf

Nâz-keşet hem felek ü hem zemîn

Hem felek ü hem zemîn senüñ nâz-keş ü maḥkûmuñdur. Haṭâb nev'-i insânadur ki eşref-i mevcûdâtdur.

1288 Kâr-ı tu z 'âncâ ki haber dâştî

Senüñ kâr u ḥâlun ol cây u mertebeden ki haber tıtduk

Berter ez-ân şüd ki tu pendâştî

Andan 'âlîrek oldı ki sen zann eyledün ya' nî senüñ (15) 'ulüvv-i-ķadr u 'azm-ı şâ'nuñ sen zann eyledüğüñ mertebeden 'âlîrekdür.

1289 Evvel ez-ân dāye-i perverde-î

Evvel ol dāyeden ki beslenmişün ve terbiyet ü neşv ü nemâ bulmuşsun.

Şîr ne-ḥordî ki şeker ḥordeî

Süd nûş eylemedün belki şeker nûş eylemişün. Dāyeden murād rūḥdur ki Hudâ-yı 'azze ve cellnün ḥadden birün baḥşâyış ü luṭfuna mazḥar olmuşdur.

⁵⁸⁹ der-fazl-i] A: der-fazilet-i

1290 Nîkuvîyet bâyed ki efzûn şeved

Pes saña iyülük gerekse ziyâde ola bu hem vechdür pes gerekse ki senün iyüligün ziyâde ola ya' nî saña ihsân olunan ' ulüvv-i-(20) kadr u ' azm-ı şâ 'ndan ziyâderec ricâ eyler isen

Nîküvî-i efzûnter ez-în çün buved

Bundan ziyâderec iyülük nice olur ya' nî olmaz zîrâ nev' -i insâna ihsân olunan [142a] (1) hâdden birün latîf ü şerîfdür ve bu hâlât hem nev' -i insâna ihsân olunmuşdur.

1291 Ez-ser-i ân hâme ki hârîdeend

Ol kâlemi ki yönmüşlardur anuñ ucundan

Nağz nigârîr nigârîdeend

Seni nağz u zîbâ bir nigâr nağş eylemişlerdür murâd budur ki *Leḳad ḥalaḳne'l-insâne fî-aḥseni taḳvîm*⁵⁹⁰ ḥasebince şûret ü sîret ü mâhiyyet ü ḥaḳîḳat i' tibârî ile insândan aḥsen ü eşref bir maḥlûḳ (5) yokdur ḥazret-i Mevlânâ ḳaddesallâhu sırrehü'l- ' azîz Meşnevî-i şerîfde dimişdür eger ben aḥsen-i taḳvîmî ḳıyâmete degün vaşf u beyân idem nihâyet-pezîr olmaz. Nigâr nağş u maḥbûb u maḥbûba ma' nâsına isti' mâl olunur niteki ḥ' âce Ḥâfız rahmetullâhi ' aleyh bu beytinde vâḳi' olan nigâr maḥbûb ma' nâsınadır ki murâd Ḥabîb-i ekrem ḥazretleridür şallallâhu ta' âlâ ' aleyhi ve sellem. Beyit:

Nigâr-ı men ki be-mekteb ne-refî ü ḥaṭṭ ne-nüvişt

*Be-ğamze mes 'ale-âmûz-ı şad müderris şûd*⁵⁹¹

1292 Rişte-i cân ber-güheret besteend

Senün (10) gevher ü vücûduña ki cân riştesini bağlamışlardur.

⁵⁹⁰ “Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.” Tin/ 4.

⁵⁹¹ “Okula gitmeyen ve hat yazamayan sevgilim, gamzesi ile yüzlerce öğretmenin öğreticisi oldu.”

Gevher-i ten ber-kemeret besteend

Ten gevherini senüñ kemerüñe bağlamışlardur ya' nî seni rûh-ı nûrânî vü cism-i zulmâniden halk eylemişlerdür bu sebebdan felege vü arza mensûp olan hâlât u ahvâl senüñ vücûduñda mevcûddur.

1293 Bih ki zaîfî tu der-în merğzâr

Pes bu merğzârda ki sen za' îfsün saña ulâ vü enfe' dūr ya' nî cihânda riyâzet ü mucâhede idüp za' îf ü nezâr olmağ saña nef' -i mağzâdur zîrâ bu hâlet Hudâ-yı 'azze ve cellnün qurb u vişâline (15) sebep-i qavîdür.

K 'âhûyi ferbiñ ne-deved vaqt-i kâr

Zîrâ semiz âhû kâr vaqtinde yelmez lâ-cerem kelb anı şikâr eyler pes her kes ki ten-perverdür nefis ü şeytânün zebûnı olup qurb-ı sübhâniden dūr olur. Merğzâr sebzâr ma' nâsinadur ki bunda murâd 'âlem-i fânîdür.

1294 Câniverânî ki gulâm-ı tüend

Şol câniverler ki senüñ gulâm u zebûnuñdur.

Mürğ-i 'alef-h'âre-i dâm-ı tüend

Senüñ dâmunuñ 'alefini yiyeyci mürğdür ya' nî saña muhtâclardur bu hem ma' nâdur senüñ dâmunuñ 'alef-h'âr mürğidür murâd cem' -i hayvânât u (20) vuḥûş u tuyûr insânün zebûn u mağlûbı idügün iş' ârdur

1295 Çün tu hümâyî şeref-i kâr bâş

Çünkü sen hümâsün ya' nî çünkü cemî' isinden şerîfisün pes kârün şerefi içün ol ya' nî tâ' at u 'ibâdet [142b] (1) ü mucâhede vü riyâzetde ol

Kem ħor u kem gūy u kem āzār bāş

Az ye vū az söyle vū kem āzār ol ya‘nī ten-perverlik ü bisyār-gūylıktan i‘rāz idüp bir kimseyi rencide eyleme bu hem ma‘nādur az yiyeyci vū az söyleyci ol ve kimseyi rencide eylemeyici ol bu vech üzre mışrā‘-i şānide olan kelimāt vaşf-ı terkibî olur bu i‘tibār üzre kem-ħ̣ār gerek idi zīrā ħordendendür bir kelime vaşf-ı (5) terkibî semti üzre bir kelime-i āhiri ile terkib olunsa elif ziyāde olunur niteki Bostān’uñ bu beytinde Beyit:

Me-kūn raḥm ber-gāv-ı bisyār ħ̣ār

Ki bisyār ḥosbest ü bisyār ħ̣ār⁵⁹²

Ammā bā‘zı maḥalde zarūret-i vezn u kāfiyeden öturi elif ḥazf olunur niteki ħ̣āce Ḥāfız’uñ raḥmetullāhi ‘aleyh bu beytinde vaşf-terkibî iken elif ḥazf olunmuşdur. Beyit:

Mā bi-reftīm ü tu dānī ü dil-i gam-ħor-ı mā

Baḥt-ı bed tā-kücā mī-bered ābişħor-i mā⁵⁹³

Ġam-ħor ki vaşf-ı terkibîdür andan elif ḥazf olunmuşdur. Şeref-i kār-rā taḥdîrinde olmak (10) maḥalle enseb idügi ziyāde rûşen ü zāhirdür.

1296 Her çe tu bīnī zi-sefid ü siyāh

Sen sefid ü siyāhdan her neyi ki görürsün.

Ber-ser-i kārīst der-în kārghāh

Bu kārghāhda bir işüñ ser ü hevesi üzredür zīrā hīç bir şey’ beyhūde vū ‘abeş ħalk olunmamışdur kārghāhdan murād bu ‘ālemdür.

⁵⁹²“ Çok yiyen ineğe acıma çünkü çok uyur ve çok alöaktır.”

⁵⁹³ “ Biz gittik ve seni acı çeken kalbimle baş başa bıraktım; kötü bahta bak ki bizim su içme kabımızı nereye bırakmış.”

1297 oğd ki ھاşvest be-efsāne-der

ođd ki efsānede ھاşvdur ya‘nī baykūş ki cihānda adr u i‘tibārı yokdur ve bir kimse anı vaşf u medh eylemez menhūs olduđı için

Būlbūl-i gencest be-vīrāne-der

Vīrānede genc ü definenūñ (15) būlbūlidūr

1298 Herçi der-īn perde nişānīş hest

Her ne ki bu perdede anuñ bir nişānı vardur

Der-or-ı ten kıymet-i cānīş hest

Ten ü vūcūduña lā‘iķ anuñ cāna mensūp adr u kıymet ü şerefi vardur.

1299 Gerçi zi-baħr-ı tu be-gevher kemend

Anlar gevher ü şerefde ageri senūñ deryāndan dūn u nāķışlardur zīrā sende esrār u ma‘rifet ü ‘aşķ u muħabbet ü laťif ħālāt vardur anlarda yokdur.

ūn tu heme gevherī-i ‘ālemend

Līken cemī‘isi sencileyin ‘ālemūñ gevherleridūr ya‘nī anlar dađı vūcūd şāħibleridūr. Be-gevherde olan (20) bā sebep için olmak hem laťifdūr ki ma‘nā aña göre olur.

1300 Bīş ü kemī-rā ki kūşī der-şūmār

İnsāndan şül bisyār u endekī ki atlı eylersūn şay.

Renc be-ḳadr-ı diyeteş gūş dār

Renc ü ‘azābı anuñ diyeti [143a] (1) miḳdārı ile hıfz tut ve aña mütereḳkib ol zīrā ḳalīl ü keşirsinden her ne ḳadar ḥaṭā şadır oldu ise *Ve cezā’u seyyi’etin seyyi’etu’m-mişluhā*⁵⁹⁴ ḥasebince ḳıyāmetde be-her ḥāl anuñ cezāsını görürsün. Küşī ki fi‘ il-i muzāri‘ -i muḥāṭabdur küştenden olmaḳ üzre i‘tibār olundu. Mışrā‘ -i şānide olan diyet lafzı anı müstelzim olduğı içün kāfuñ fethi ile olmaḳ maḥalle⁵⁹⁵ münāsib degildir.

1301 Nīk ü bed-i mülk (5) be-kār-ı tüend

Zīrā mülküñ nīk ü bedi senüñ kārıñ i‘tibārı iledür.

Ve ĩ bed ü nīk āyine-dār-ı tüend

Veger beddür veger nīkdür senüñ āyinedāruñdur murād ne idügi bu beyitlerden rūşen ü zāhirdür.

1302 Kefş dihi bāz dehendet külāh

Sen eger anlara keşş viresün anuñ ‘avezine anlara saña külāh virürler ya‘nī sen eger cüzvī iḥsān eylesün. *Hel cezāu’l-iḥsāni ille’l-iḥsān*.⁵⁹⁶ ḥasebince be-her ḥāl külli iḥsāna vuşul bulursun.

Perde deri perde derendet çü māh

Māh gibi kimsenüñ perdesini (10) yırtar isen senüñ hem perdeñi yırtarlar ya‘nī çünkü sen bir kimseyi ḥacel ü rüsvāy eylesün bi-her ḥāl seni hem ḥacel ü rüsvāy eylerler niteki bu ma‘nā bu āyet-i kerīmeden zāhirdür. *İn-aḥsentum aḥsentum li-enfusikum ve in-ese’tum fe-lehā*⁵⁹⁷. Kefş paşmaḳ⁵⁹⁸ ma‘nasınadır.

⁵⁹⁴ “Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). ” Şura/ 40.

⁵⁹⁵ maḥalle] A:-

⁵⁹⁶ “ İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir.” Rahman/ 60.

⁵⁹⁷ “İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük yaparsanız yine kendinize yapmış olursunuz.” İsra/ 7.

⁵⁹⁸ paşmaḳ] A, S3: başmaḳ

1303 Hîz ü me-kün perde-derî şubhvâr

Ķalk u şubĥ gibi perde yırtıcılık eyleme ya‘ nî perdederlikden i‘ rāz eyle.

Tā-çü şebet nām şeved perde-dâr

Tā senüñ nāmuñ şeb gibi perde-dâr ola ya‘ nî bu ĥûb u laţîf nāmle meşhûr-ı ‘ âlem olup cihân ĥalkınuñ (15) maĥbûlî olasun ekşer-i ĥalk perde-derdür perde-dâr degildür. *E’s-sırru ‘inde kirāmu ‘n-nās*⁵⁹⁹ ĥasebince ĥavāşş perdedür degildür zinhâr ‘ avāmdan bir kimseye sırruñı fāş eyleme ve illâ be-her ĥâl o sırruñı âşkâr idüp seni rüsvâ eylerler.

1304 Perde-i zenbûr gül-i sūrîest

Zenbûruñ perdesi gül-i sūrîdür zîrâ zenbûr geül-i sūrîñün içinde ĥarâr eyler.

Ān-ı tu ĩn perde-i zenbūrî est

Ammā senüñ anuñ ya‘ nî saña lâyiĥ olan perde bu zenbūrî perdedür ya‘ nî her kesüñ perdesi mertebesine ĥöredür. Zenbūrî (20) perde bir ĥüne perdedür.

1305 Çend peri çün meges ez-behr-i ĥût

Der-dehen-i ĩn tene-i ‘ ankebût

Ķût u ta‘ āmdan ötüri meges gibi bu ‘ ankebût aĥınuñ dehen ü derûnında niçeyedek pervāz eylersün [143b] (1) ya‘ nî dünyāda ki menzil-i helāk u maĥall-i ĥaţarnākdur rızĥ için niçeyedek sa‘ ĩ ü ihtimām eylersün. Tene-i ‘ ankebût örümceĥüñ aĥı ma‘ nāsınadır ki murād dünyādur.

1306 Perdegiyāñi ki cihân dāştend

Şol perdegîler ki cihāñı tutdılar ya‘ nî ehlü’llāĥ ki esrār u serāyere vāĥıf oldılar.

⁵⁹⁹ Sır en keremli insanların yanındadır.

Râz-ı tu der-perde nihân dâştend

Senüñ rāzuñı perdede nihân tıtdılar ya‘ nî senüñ derûnî aḥvāluña vāḳıf (5) olmuş iken fāş eylemediler.

1307 Ez-pey-i ĩn perde fuzûn âmedî

Ammâ sen bu perdeden ötürî fuzûn u ziyâde geldüñ ya‘ nî umûr-ı dünyeviyyenüñ ḥuṣûlî içün küllî sa‘ î idüp dünyâ-perest olduñ ve ḥalâf-ı şer‘ -i şerîf bisyâr ef‘ âl irtikâb eyledüñ.

Lâ-cerem ez-perde burûn âmedî

Lâ-cerem perdeden ṭaşra geldüñ ya‘ nî rüsvây-i bed-nâm olduñ.

1308 Dil ki ne der-perde vedâ‘ eş me-kûn

Göñül ki perdede olmaya anı vedâ‘ eyleme ya‘ nî dünyâ vü mâ-sevâ perdesinden ḥalâş olmuş gönül ṭaleb eyle zîrâ (10) *İllâ-men ete-İllâhe bi-ḳalbin selîm*.⁶⁰⁰ ḥasebince saña her iki cihânda lâzım olan gönüldür.

Her çi ne z ‘ĩn perde semâ‘ eş me-kûn

Her ne ki bu perdeden degildür anı semâ‘ ü istimâ‘ eyleme ya‘ nî her ne ki ‘ âlem-i ğayb u cenâb-ı aḥadiyyetden degildür andan i‘ rāz eyle.

1309 Şu‘ bede-bâzî ke der-ĩn perde est

Bir şü‘ bede-bâz ki bu perdededür ya‘ nî mestûr u pinhândur.

⁶⁰⁰“Allah’a arınmış bir kalp ile gelen başka.” Şuarâ/ 89.

Ber seret in perde be-bāzī ne-best

Senün başun üzre bu perdeyi beyhūde vü ‘abeş halk eylemedi *Rabbenā mā-ḥalaḳte hazā bāṭilā*⁶⁰¹lu‘ bet-bāzdan murād ustād-ı (15) ezeldür. Perdeden murād felekdür.

1310 Dest cüz ān perde be-cā-yı me-zen

Pes sen hem destüni ol perdeden gayri bir yere urma ya‘nī mā-sevādan ferāḡat idüp hemān ol ‘ālī der-gāha teveccüh ü ilticā eyle.

Ḥāric ez-in perde nevā-yı me-zen

Bu perdeden ḥāric bir nevā urma ya‘nī Hudā-yı ‘azze ve cellnün celle şa’nühü emr-i şerīf ü rızā-yı laṭifüne muḥālif bir ḳavl u fi‘l irtikāb eyleme. Mısrā‘-i şānide olan perdeye nisbet nevā be-ḡāyet ḥūb vāḳi‘ olmuşdur.

1311 Be-şnev ez-in perde vü bīdār şev

Bu perdeden (20) ḳavl u rāz⁶⁰²istimā‘ eyle vü ḡaflet ü ḡurūr-ı ḥ‘ābdan bīdār ol.

Ḥalveti-i perde-i esrār şev

Esrār perdesinün ḥalvetisi ol ya‘nī ḡünki saña bu ḥālet müyesser ola esrār-ı nihāniye maḥrem olursun[144a] (1)

1312 Cism-i tu-rā pākter ez-cān küni

Senün ya‘nī kendü cismüni cāndan pākter eylesün

⁶⁰¹ “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın.” Al-i İmrān/ 191.

⁶⁰² rāz] S3: āvāz

Çünkü çihil rûze be-zindân küni

Çünkü cismüni kırk gün miqdârı zindâna eylesün ya' nî çünkü bir mürşide murîd olup anuñ emr-i şerîfi ile arbe' inden behre-ver olasun

1313 Merd be-zindân şeref âred be-dest

Merd zindân sebebi ile şeref ele getürür ya' nî 'üzlet ü riyâzet sebebi ile kurb-ı sübhânî vü (5) 'izz ü şeref-i dü cihânîye vuşul müyesser olur.

Yûsuf ez-în rûy be-zindân nişest

Hzret-i Yûsuf bu sebebdan zindânda oturdu zîrâ Züleyhâ'nuñ havâsına tâbi' olmayup *Rabbi's-sicnu eḥabbu ileyye mimmâ yed'üneni ileyh*⁶⁰³ dedi lâ-cerem ' Azîz-i Mısrı oldu.

1314 Kadr-ı dil ü pâye-i cân yâften

Kalbün kadr u şerefünü vü cânuñ pâye vü mertebesini bulmak ya' nî anlara vâşıl olmak.

Cüz be-riyâzet ne-tüvân yâften

'Üzlet ü riyâzetden ğayri ile bulmak mümkün degildir.

1315 Sîm-i riyâzet be-ṭabâyi' şümâr

(10) Çünkü böyledür pes riyâzetün sîm ü maḥṣûlını ṭabâyi' a şay ya' nî cismânî aḥvâluña şarf eyle.

Zerr-i ṭabî' at be-riyâzet sipâr

Ammâ zer gibi 'azîzü'l-kadr ṭabî' atünü riyâzete teslim eyle ya' nî riyâzet sebebi ile ṭabî' atünü umûr-ı dünyeviyyeden pâk eyle. Mısrâ' -i evvelde riyâzetde olan tâ içündür ve riyâz cem' -i

⁶⁰³ "Yûsuf, "Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni dâvet ettiği şeyden daha sevimlidir. " Yusuf/ 33.

ravzadur ve bunda andan murād bŭstānlar u ravzalırdur. Tabāyi‘ den murād bunda beden-i insāndur ki hıṭāb anuñ şāhibinedür.

1316 Tā-zi-riyāzet be-maḳāmī resī

Riyāzet sebebünden (15) tā bir maḳām u mertebeye irişürsün

Ke ‘t be-kesī der-keşed⁶⁰⁴ez-nā-kesī

Ki seni nā-keslikden keslige çeker ya‘ nī riyāzet sebebi ile ḳurb-ı raḥmāniden behre-ver olup ziyāde ‘ aziz ü şerīf ü ‘ ālī-ḳadr olursun.

1317 Tūsenī-i ṭab‘ çü rāmet şeved

Ṭab‘ unuñ tūsenliḡi çünki saña rām ola ya‘ nī çünki ṭab‘ uñ mā-sevā fikrinden pāk ola.

Sikke-i iḥlāş be-nāmet şeved

İḥlāş sikkesi senüñ nāmuña olur ya‘ nī iḥlāşa vuşul bulursun.

1318 ‘ Aḳıl u ṭabī‘ at çü tu-rā yār şüd

Çünki ‘ aḳıl u ṭabī‘ at saña yār u ḳarīn oldı (20) ya‘ nī çünki senüñ vücūduñda ‘ aḳıl u ṭabī‘ at ḳondı.

Kışşā-i āhenger ü ‘ atṭār şüd

Bu ḥālet āhenger ü ‘ atṭāruñ kışşası oldı murād ne idügi bu beyitden zāhirdür.

1319 K ‘in zi tebeş ābile rūyet küned

[144b] (1) Zırā bu ya‘ nī ṭabī‘ at seni ābile-rūy eyler.

⁶⁰⁴ der-keşed] S3: mī-keşed

V 'ân zi-nefes ġāliye būyet küned

Ve o ya' nî ' aql seni hoş-būy u mu' attar eyler ħulāşa-i kelām budur ki çün tabî' atunuñ zebūnı olusun dūd u âteşden âhengeruñ yüzi zişt ü siyāh olduğı gibi senüñ ħalb u rūhuñdan laţāfet ü nūrāniyyet mahv olup nefis ü şeyţānuñ pāymāl olursun ve çünki ' aqluñ tabî' atuñ üzre ġālip olur ħükm-i ' aqluñ ola rūh u ħalbüñe külli (5) inşirāh u şafā vü nūrāniyyet irişüp nefha-i rahmāniye sebebi ile hoş-būy u mu' attar olup nefis ü şeyţānuñ şerr ü mekründen eymen ü āsūde olursun.

1320 Der-bene-i tab' -i necāt in ki nīst

Tab' uñ benesinde tahkik budur ki necāt yokdur.

Der-kafe-i merg hayāt in ki nīst

Tahkik budur ki mevt kafesinde hayāt yokdur ya' nî mevtden hayāt dūr olduğı gibi tab' den hem necāt dūrdur pes her kes ki ' aqluna tābi' oldı cāvdānī hayāta⁶⁰⁵vuşul buldı ve her kes ki tab' ine tābi' oldı rūh (10) u ħalbi helāk oldı

1321 Herçi ħilāf āmed-i ' ādet buved

Her ne ki ħālāf āmed-i ' ādetdür ya' nî her ne ki ' avāmuñ ' ādetünüñ ħālāfidur.

Ķāfile-sālār-ı sa' ādet buved

Ol nesne şekk ü reybsiz sa' ādet kâfilesinüñ sālārıdur ya' nî ziyāde sa' ādete sebebdür kâfilesālār kârvānuñ ser ü seyyedi ma' nāsınadur. Mısrā'

*Ķilāf-ı ' ādetest aşl-ı sa' ādāt*⁶⁰⁶

⁶⁰⁵ hayāta] S2: cāna

⁶⁰⁶ “ Saadetin aslı geleneklerin aksinedir.”

Pes her kes ki ‘avāmuñ ‘ādeti olan aḥvāldan i‘rāz idüp ḥavāşşuñ ‘ādetini kendüsine ‘ādet ü ḥūy eyleye ol kimse sa‘ādete vuşul bulup her iki cihānda (15) Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūñ maḳbūlı olur.

1322 Ser zi-havā tāften ez-serverīst

Hevā vü hevesden ferāget ü i‘rāz eylemek serverlikdendür.

Terk-i hevā kuvvet-i peygāamberīst

Ammā hevā vü hevesi terk eylemek peygāamberligüñ kuvvetidür.

1323 Ger nefes-i nefis be-fermān-ı tust

Eger nefsüñ nefsi senüñ emr ü fermānuñla ise

Kefş bi-āver ki behişt ān-ı tust

Kefş getür zīrā cennet senüñ içündür murād budur ki nefis eger senüñ zenūnuñ olup fermānuña muṭī‘ ola saña bişāret olunsun ki cennete vuşul bulup ebedi zevk ü şafāda ḳalursun. (20) Kefş bi-yāver müjdegānī getür ma‘nāsına isti‘māldur bu i‘tibārla ki ehlü’l-lāhdan bir kimsenüñ ‘ādeti imiş ki keşş diküp rāst geldügi kimseye virürimiş keşş başmak ma‘nāsınadır.

1324 Ez-ceres-i nefis ber-āver ğarīv

[145a] (1) Nefs ceresinden fiğān getür ya‘nī nefsi riyāzet-ı şaḳḳa ile ‘āciz ü zebūn idüp mużtar eyle tā ziyāde feryād u fiğān eylemeye⁶⁰⁷.

⁶⁰⁷ eylemeye] S2: eyleye

Bende-i dīn bāş ne-muzdūr-ı dīv

Dīn-i mubīnūñ bende vü mahkūmı ol şeytānuñ zebūn u muzdūrı olma ya' nī Hudā-yı 'azze ve- cellnūñ emr-i şerīfüne itā' at idüp tāt u ' ibādetde sābit-ķadem ol şeytāna tābī' olup fışķ u ma' şiyet irtikāb (5) eylemekden i' rāz eyle muzdūr ırġād ma' nāsınadur

1325 Der-ķarem-i dīn be-ķimāyet güriz

Dīn-i mubīn ķaremine ķimāyete firār eyle ya' nī dīn-i mubīne maķşūş olan ef' āl u aķvāldan ⁶⁰⁸bir nesne irtikāp eyleme.

Tā-rehī ez-ķeş me-ķeş-i restehīz

Tā ķiyāmetūñ ķeş me-ķeşinden ķalāş olasun. Keş me-ķeşden murād bunda su'āl u cevāp u 'azāp u havil-i ķiyāmetdür. Restehīz ķiyāmet ma' nāsınadur.

1326 Z'āteş-i dūzaķ ki ķünān ġālibest

Bū-yı nebi şeķne-i Bū-Ṭālibest

Dūzaķuñ āteşinden ki ol āteş ancılayın (10) ġālib ü ķavīdūr ķazret-i Resūl'uñ şallallāhu ta' ālā 'aleyhi ve sellem rā' iķa-i ṭayyibesi Ebū-Ṭālib'ūñ şeķne vü ķāfızıdır lā-cerem ķünkü sen dīn-i mubīnūñ ķareminde sākin olasun anuñ sebebi ile dūzaķdan necāt bulursun Ebū-Ṭālib ķazreti ķazret-i Resūl'uñ şallallāhu ta' ālā 'aleyhi ve sellem rā' iķa-i ṭayyibesi sebebi ile dūzaķuñ āteşinden necāt bulduġı gibi şeķne bunda ķāfız ma' nāsınadur.

⁶⁰⁸ -] S2 ve S3: ķāric

1327 Hest ḥaḳīḳat nazar-ı muḳbilān

Dir' -i penāhede-i rūšen-dilān

Aşḥāb-ı sa' ādetūn nazarı ḥaḳīḳatda rūšen-dilleri ḥıfz idici zırhdur.(15) Muḳbilāndan murād aşḥāb-ı sa' ādetdür. Ḥaḳīḳat be-ḥaḳīḳat taḳdīründe olmaḳ üzre şerḥ olundı. Tahḳīḳ ma' nāsına olmk hem laṭīfdür. Dir' zırh ma' nāsınadır. Ḥikāyet-i şāh Ferīdūn bā-āhū-yı zibā.

1328 Şubḥ-demī bā dü se ehl-i burūn

Bir şabāḥ vaḳtinde iki üç ehl-i burūnla⁶⁰⁹ya' nī bir kaç muşāḥibi ile

Reft Ferīdūn be-temāşā burūn

Ferīdūn şehirden taşra seyr ü temāşāya gitd.

1329 Çün be-şikār āmed der-margzār

Çünki şāh Ferīdūn sebzezārda şikāra geldi.

Āhūvekī dīd Ferīdūn şikār⁶¹⁰

(20) Ol merğzārda şāh Ferīdūnı şikār idici bir āhūcagaz gördi ya' nī şāh Ferīdūn ol merğzārda bir zibā āhū görüp bī-iḥtiyār cān u dilden aña ṭālib ü rāḡib oldı.

1330 Garden ü gūşī zi-ḥuşūmet berī

[145b] (1) Ol Āhūnuñ ḥuşūmet ü ' aybden berī ziyāde ḥūb u laṭīf boynı vü ḳulaḡı var idi.

⁶⁰⁹ ehl-i burūnla] S2: birūn ile

⁶¹⁰ Çünki ... şikār] S3: -

Çeşm ü şürini be-şifâ' etgerî

Şefâ' at idicilikde ol âhûnuñ ziyâde hûb çeşm ü şürini var idi ya' nî anuñ çeşm ü şürini ziyâde hûb u laţîf olduğı içün anı gören kimse bi't-tab' cân u dilden aña meyl u rağbet idüp anı helâk eylemege (5) kaçd eylemezdi. Sürin kift ma' nâsınadır be-Türki uca.

1331 Güfti ez-âncâ ki nazar haste bûd

Dîr idüñ ol yerden ki nazar mecrûh idi.

Ke 'z nazar-ı şâh burûn ceste bûd

Ki şâhuñ nazarundan taşra şıçramış idi ya' nî çeşmüñ nazarinden durrek mağalden şâhuñ nazarinden firâr eylemiş idi. Nazaruñ haste olmasından murâd nazaruñ ol mağalle ziyâde diğkat u şu' übetle vuşul bulmasıdır.

1332 Şâh be-ân şayd çünân şayd şüd

Şâh ol şayda ki murâd ol âhûdur ancılayın mâ' il ü şikâr oldu.

Ke ş hemegi (10) beste-i ân gayb şüd

Ki şâh bi't-tamâm ol kayda beste vü muqayyed oldu ya' nî şâh Feridûn ol âhûnuñ şikârına cân u dilden kaçd u sa' i eyledi.

1333 Rağş ber-û çün cigereş germ kerd

Pes rağşını ol âhûnuñ üzerine sürdi⁶¹¹.

⁶¹¹ sürdi] S2 ve S3:-

Püşt-i kemân çün şikemeş nerm kerd

Yāyuñ arqasını⁶¹² ol āhūnuñ şikemi⁶¹³ gibi nerm eyledi ya‘nī yayından ol āhūya bir oq atdı.

1334 Tīr be-dān pāye ez-ū der-güzeşt

Ol pāyede tīr andan güzer eyledi (15) ya‘nī tīrden aña hiç zarar irişmedi.

Raḥş be-dān pūye be-gerdeş ne-geşt

Raḥş ol pūye ile anuñ eṭrāfına devr eylemedi ya‘nī raḥş hem aña irişmedi.

1335 Güft be-tīr ān per-i kīnet kūcāst

Şāh Ferīdūn çün ki tīrūñ ol ḥālını gördi tīrine ḥitāb idüp dedi senūñ ol kīnūñ qanadı qandadur ya‘nī sen ki ziyāde dūr maḥalle irişüp anda olan kimseyi mecrūḥ yā ḥod helāk eylerdūñ bu dem niçūn senden anuñ ḥilāfı şādır oldı.

Güft be-raḥş ān tek-i dīnet kūcāst

Raḥşine (20) ḥitāb idüp dedi senūñ ol dīn ü ‘ādetūñ olan tek ü pūyuñ qandadur ya‘nī bu dem niçūn evvelki gibi tek ü rüy eylemedūñ. Dīn bunda ‘ādet ma‘nāsınadur. Zīn zā’-i mü‘imenūñ kesri ile ki sarc [146a] (1) ma‘nāsınadur be-Türkī eyer egerçi dīn yerine olup bir vechle ma‘nā virilmek mümkündür līken ekşer-i nusaḥda dīn vāqı‘dür bu sebebdan dīn ihtiyār olundu.

1336 Her dü der-īn bāre ne bes bāreīd⁶¹⁴

Sebeb nedür ki bu dem her iki göz bu ḥuşuşda ziyāde ḥariş degilsūñüz ve ‘aceb ḥāletdür ki ‘ādetūñüzi terk eyledūñüz.

⁶¹² Püşt-i ...arqasını] S3: -

⁶¹³ ol āhūnuñ şikemi] S3: anuñ cigeri

⁶¹⁴ bāreīd] S2: bāreend

Ḥorde-ī ān ḥord giyā ḥordeīd

Ol ḥord-giyānuñ ḥordesini mi yemişşünüz (5) ya‘ nī bengīmisiz ki sizden bu ḥilāf ‘ādet ḥālet şādır oldı. Ḥord-giyādan murād bengīlikdür.

1337 Tīr zebān şūd heme k ‘ey mer zebān⁶¹⁵

Tīr çünki şāh Ferīdūn’dan bu ‘itāb-āmīz kelimātı işitdi cemī‘-i⁶¹⁶ vücūdı zebān oldı ve dīdi ki ey pādīşāh

Hest nazargāh-ı tu ān bī-zebān

Ol hayvān⁶¹⁷ senüñ nazargāhuñdur ya‘ nī ol āhūsenüñ manzūruñ olmuşdur.

1338 Ḥoş ne-buved bā-naẓar-ı mihterān

Ber-ten-i ū cüz kef-i ḥunyāgerān

Anuñ ten ü cismin mihterlerüñ nazarı sebebi ile ḥunyāgerlerüñ kef ü destünden (10) ğayri ḥoş u lā‘ iķ olmaz ya‘ nī ey şāh çünki ol āhū senüñ manzūruñ oldı pes aña lāzım u lā‘ iķ olan rıfķ u mülāyemet ü raḥmet⁶¹⁸ü ri‘ āyetdür. Qatl u ḥuşūnet ü ru‘ ūnet degildür. Mihterāndan murād mülūk u selāṭīn ü aşḥāb-ı devlet ü erbāb-ı sa‘ ādetdür. Hunyāger muṭr’b ma‘ nāsınadır.

1339 Dāğ-ı bülendān ṭaleb ey ḥuş-mend

Ey ḥuş-mend bülendlerüñ dağını ṭaleb eyle ya‘ nī anlaruñ manzūrı olmağa sa‘ i ü ihtimām eyle

⁶¹⁵ k-ey mer zebān] S2: kārī ziyān

⁶¹⁶ cemī‘-i] S3:-

⁶¹⁷ hayvān] S2: civān

⁶¹⁸ raḥmet] A: marḥamet

Tā-şevī er-dāğ-ı bülendān bülend

Tā bülendlerüñ dāğ u nazarı sebebinden bülend ü (15) ‘āli-ḳadr olasun zīrā aşḫāb-ı sa‘ ādetüñ nazarı kīmyādur pes çünki anlarüñ manzûrı olasun hiç şekk ü reybsüz devlet-mend ü sa‘ ādet-mend olursun.

1340 Der-kenef-i dir‘e-i tū cevlan zened⁶¹⁹

Senüñ dāğ-dār u manzûrūñ senüñ dir‘üñ kenefinden cevlan urar lā-cerem senüñ hıfz u ‘ināyetüñ sāyesinde zaḥm u helākdan eyman olup āsūde-ḥāl olur⁶²⁰.

Ber-ser-i dir‘e-i tu ki peykān zenend

Senüñ dir‘ünün başı üzre kīm peykān urur lā-cerem çünki bir kimse aşḫāb-ı sa‘ ādetüñ dāğ-dār u manzûrı (20) ola ol kimse cemī‘-i zarar u belādan eyman olur. Bu beyit ki şerḥ olundu tīr cānebinden olmak ensebdür. Kenef havlı ma‘ nasınadır.

1341 Şūret-i ḥidmet şıfat-ı merdümīst

Ḥidmetüñ şūret ü zuhûrı [146b] (1) merdümliḡüñ şıfatıdır ya‘ nī *Men ḥadime ḥudime*⁶²¹ ḥasebince sebeb-i ‘ulüvv-i ḳadr u rif‘at u sermāye-i şeref ü ḳurbdur lā-cerem her kim ki aşḫāb-ı sa‘ ādetüñ ḥidmet ü ḥuzûrundan dūrdur ol kimse merdümlikden mehcūr ḡar-sīret olur⁶²².

Kerden-i ḥidmet şeref-i ādemīst

Ḥidmet eylemek ādemīnūñ şerefīdür lā-cerem herkim ki bir zamān maḡdūmlara ḥidmet idici ola ol kimse ba‘d-ı zamān be-her ḥāl maḡdūm olur. Beyit:(5)

⁶¹⁹ zened] S3: küned

⁶²⁰ olur] S3: olursun

⁶²¹ “Hizmet eden hizmet görürü” Ebū Na‘īm, A, (1974), *Ḥilyetu’l-evliyā ve Ṭabaḳātu’l-aşfiyā’*, Mısır: Es-‘se‘ādeh, s. 196.

⁶²² ḡar-sīret olur] A: ḡar-sīretdür

Ne-dānesti ey kūdek-i ḥod-pesend

*Ki merdān zi-ḥidmet be-cā-yı resend*⁶²³

1342 Nīst ber-der-i merdūm-i šāḥib-hūner

Şāḥib-hūner merdūmūn katında

Hidmetī ez-‘ ahd pesendīdeter

‘ Ahidden maḳbūlrek bir ḥidmet yoḳdur ya‘ nī ‘ ahde vefā eylemek cemī‘ -i ḥidmetlerden şerīf ü laṭīfdür . *Evfū bi’l-‘ahd inne’l-‘ahde kāne mes’ulā.*⁶²⁴

1343 Dest-i vefā der-kemer-i ‘ ahd kūn

Vefānuñ elini ‘ ahdūn kemerine ayla ya‘ nī cemī‘ -i ḥuṣūṣda ‘ ahda vefā idici ol.

Tā-ne-şevī ‘ ahd şiken cehd kūn

Cehd ü ihtimām eyle tā ‘ ahd şıyıcı olmayasun ‘ ahdden murād ḥazret-i (10) Ḥaḳḳ’a nisbet ü ḥalka nisbet olmaḳ ensebdür.

1344 Genc-nişīn mār ki dervīş nīst

Genc ü defīne üzre oturucı mār ki dervīş degildür ya‘ nī sīm ü zere ihtiyāc yoḳ ḡanīdür.

Ez-ser tā-dūm kemerī bīş nīst

Başından kuyruḡna bir kemerden ḡayri degildür ya‘ nī cemī‘ -i endāmı kemer kemerdür murād genc ü defīnenüñ üzerinde olan mār anuñ ḥıfz u ḥırāsetinde vefā-dār u şābit-ḳadem olduḡun iş‘ ārdur.

⁶²³ “ Ey bencil çocuk mertlerin hizmet karşısında bir yere ulaşacağını bilemedin mi?”

⁶²⁴ “Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur.” İsrā/ 34.

1345 Ez-pey-i ān gešt felek tāk-ı ser

Ol sebebden felek cihānuñ bāşı tacı (15) oldı.

Ke z pey-i hıdmet heme ten şüd kemer

Zirā felek hıdmetüñden ötürı ser-ā-ser kemer oldı murād hıdmet sebep-i şeref ü ‘ulüvv-i-
kadr idügün iş‘ ārdur.

1346 Her ki zemām-ı hünerī mī-keşed

Herkim ki bir hünerüñ zemāmını çeker ya‘ nī cihānda herkim ki şāhib hünerdür.

Ber-der-i hıdmet kemerī mī-keşed

Hıdmet kapaşı üzre bir kemer çeker ya‘ nī cān ü dilden hıdmet idüp bir nefes ol bābdan dūr
u cüdā olmaz.

1347 Şem‘ ki⁶²⁵ ü h‘ācegi-i nūr yāft

Şem‘ ki ol nūruñ h‘āceliğini buldı ya‘ nī āteş sebebi ile ki nūr-ı maḥz (20) oldı lā-cerem anuñ
nūr u pertevī ile zulmet ref‘ ü mahv oldı.

Ez-kemer-i hıdmet-i zenbūr yāft

Zenbūruñ hıdmeti kemerinden buldı zirā bal mūmuñ ḥuşulı zenbūruñ sa‘ī ü ihtimāmı ile
olduğı [147a] (1) ziyāde rüşendür ‘acem zenbūrı zānuñ fetḥi ile oḡur egerçi lisān-ı ‘Areb’de
zānuñ zemmi iledür.

1348 Hız Nizāmī ki ne ber-besteī

Ḳalk ey Nizāmī ki bağlanmış degilsün ya‘ nī henüz tāk at u ‘ibādete tamām ḳudretüñ vardur.

⁶²⁵ Şem‘ ki] S2: şem‘ i

Ez-pey-i hîdmet çe kemer besteî

Hîdmetden ötürî miyānuña⁶²⁶kemer bağlamışsün ya‘ nî hîdmetde kuşūruñ vardur bu beyit egerçi anuñ cānebinden hażmen li-nefsihü (5) tarîķi iledür liken hîdmet ü ‘ibādetde kuşūrı olanlara ta‘ rîzden ħālî degildür. Maķāle-i heştüm der-ĥüsn-i āferīneş-i ‘aķıl

1349 Pîşter ez-pîşterān-ı vüçüd

Vüçüduñ evvelreklerinden evvelrek

K ‘āb ne-ĥordend zi-deryā-yı cūd

Ki cūd u kerem deryāsından āb içmediler ya‘ nî henüz ki vüçüd şaĥrāsında mevcūdâtıdan bir eşer zāhir olmamış idi ya‘ nî *Kānellāhu ve lemyekun ma‘ahu şey’un*⁶²⁷hasebince mevcūd hemān Ĥudā-yı ‘azze ve cell idi deryā-yı cūddan murād Ĥaķķ sübhānehü ve ta‘ ālā ĥazretidür ‘azze ismuhu (10) pîşterāndan murād cemī‘-i mevcūdâtıdan evvel ĥalk olunānlardur.

1350 Der-kef-i ĩn mülk-i yesārī ne-būd

Bu mülküñ kef ü destinde bir yesār u ĥudret yok idi ya‘ nî bu ‘ālemde ĥükm ü ĥükümetden bir eşer zāhir ü peydā degil idi.

Der-reh-i ĩn ĥāk gubārī ne-būd

Bu ĥākuñ yolunda bir ĥubār yok idi ya‘ nî benī ādem ü ĥayvānātıdan zemīn henüz ĥālî idi.

1351 Va‘de-i te’ĥīr be-ser n-āmede

⁶²⁶ -] S2: ne

⁶²⁷ Hadīs metninin meşhur şekli ve tamamı şöyledir: *Kānellāhu ve lemyekun ma‘ahu şey’un el-ān kemā-kān* (Allāh vardı ve onunla beraber başka bir şey yoktu.Şimdi de öyledir.) Bu metin, İbn Hibbān, el-Hākim ve İbn Ebī Şeybe Bürīde’den rivayet edilmistir. **Ve lemyekun şey’un ĥablehu** (O’ndan önce bir şey yoktu.) ile **Ve lā şey’un ĥayruhu** (O’ndan başka bir şey yoktur.) şekilleri de el-Kārī’ye göre sâbittir. **el-ān kemā-kān** şeklinde kısaca kullanılan **Ve huve’l-ān ‘alāmā ‘aleyhi kān** ifādesi ise sūfilere aittir. Hāfız el-Askalānī gibi İbn Teymiye de bu eklemenin mevzū olduğunu söylemektedir. Aclūnī, İ, (2000), *Keşfu’l-Ĥafā ve müzilu’l-ilbās*,(?) ,El-mektebetu’l-‘aşriyye, Cilt 2, s. 119.

Ta'ḥirūn va' desi başa gelmemiş idi ya' nī henūz icāda şürū olunmayup ḥazret-i (15) Ḥaqq'dan ğayri bir şey' mevcūd degil idi.

Lu' beti ez-perde be-der n-āmede

Bir lu' bet perdeden taşra gelmemiş idi ya' nī eşyādan henūz bir şey' ḥalk olunmamış idi lu' betden murād kevākib olmak mümkündür.

1352 Rūz u şeb āvīziş-i bestī ne-dāšt

Rūz u şeb irtibāt ta' allūķını tıtmadı idi ya' nī rūz u şeb henūz ḥalk olunmamış idi.

Cān ü dil āmīziş-i hestī ne-dāšt

Cān u dil biribiri ile vücūd imtizācını tıtmadı idi ya' nī henūz cān u dil ḥalk olup cesede mūmtezic olmamış idiler.(20) Ne-dāštī taqḍirinde idügi zāhirdür

1353 Keş me-keş-i cevri ne a' zā henūz

Henūz cevriūn a' zāya elem ü ıztırābı yok idi ya' nī henūz a' zā ḥalk olunmamış ve aña vec' ü elem ü derd 'āriż [147b] (1) olmamış idi.

Kūn me-kūn-i 'aql ne-peydā henūz

Aqlūn kūn me-kūni henūz peydā degil idi ya' nī henūz cinn ü ins ḥalk olup anlara emr ü nehī teklifi vuķū bulmamış idi. Kūn me-kūnden murād emr ü nehīdür.

1354 Feyz-i kerem kerd mevāsā-yı ḥiṣ

Nā-kām feyz kerem kendūnūn mevāsā vū iḥsānın eyledi ya' nī Ḥudā-yı 'azze ve cell ketm-i 'ademde olanları vücūd şahrāsına getürmek istedi.

Kaṭre-ī efkend (5) zi-deryā-yı ẖiṣ

Kendünün şun'ı deryāsından bir kaṭre bıraḳdı ya' nī bir kaṭre ḥalk eyledi. Keremden murād bunda Hudā-yı 'azze ve celldür. Maşdar be-ma' nā fā' il i'tibārı ile muvāsā iḥsān ma' nāsınadır.

1355 Hālī ez-ān kaṭre ki āmed burūn

Geşt revān īn felek-i nīlgūn

Ol kaṭreden ki taşra geldi fi'l-hāl bu çüvit renklü felek revān u devvār oldu ya' nī felek-i nīlgūn bir kaṭreden ḥalk olundu.

1356 Z'āb-ı revān gerd ber-engīhtend

Āb-ı revāndan ḡubār peydā eylediler.

Cevher-i tu (10) z'ān 'araz āmīhtend

Senūn cevher ü vücūdunı ol 'araz u ḡubārdan terkīb ü terbiyet eylediler.

1357 Çünkü tu ber-ẖizī ez-īn kārgāh

Çünkü sen bu kārgāhdan ḳalkasun ya' nī çünkü bu fānī sarāydan riḥlet ü güzer eyleyesün.

Bāşed ber-ẖāste gerdī zi-rāh

Yoldan bir ḡubār ref' ü mün'adim olmuş olur pes zinhār kendünı bir şerīf ü 'ālī-ḳadr ḳann idüp kibr ü tafāḥur eyleme.

1358 Ey ḥonok ān şeb ki çünān bī-tu būd

Ey sa'ādetlü ol şeb ki henūz sensiz idi ya' nī (15) sen henūz mevcūd deil idün

Naķş-ı tu bī-şūret u cān bī-tu būd

Senūñ naķş u vücūduñ sensiz şūret ü cānsiz idi ya‘ nī senūñ cismūñ henūz hāķ olunmamış u rūḥuñ aña vuşūl bulmamış idi çünān bunda henūz ma‘ nāsınadır.

1359 Çeşm-i felek fārig ez-īn cüst ü cūy

Felegūñ çeşmi bu cüst ü cūydan fārig idi ya‘ nī ya‘ nī henūz felek hāķ olunmamış idi.

Gūş-ı zemīn reste ez-īn güft ü gūy

Zemīnūñ kulağı bu güft ü gūydan kurtulmuş idi ya‘ nī henūz benī ādem ü zemīn (20) hāķ olunmamış idi.

1360 Tā-tu der-īn dih ne-nehādī kadem

Mādām ki sen bu karyede kadem kōmaduñ ya‘ nī mādām ki nev‘ -i insān cihāna gelmedi.

Şükr besī dāşt vücūd ez-‘ adem

Vücūd ‘ademden [148a] (1) çok şükür tutdı zīrā nev‘ -i insān hāķ olunmazdan evvel mevcūdata ⁶²⁸bir cihetden nuķşān u ziyān irişmedi lā-cerem mevcūdāt ‘ademden vücūd şaḥrāsına geldüklerinden mesrūr u şākīr idiler. Dih bunda karye ma‘ nāsınadır murād bu denī dünyādur

1361 Bāğ-ı cihān zaḥmet-i ḥārī ne-dāşt

Cihān bāğı bir ḥāruñ zaḥmetini tutmadı zīrā nev‘ -i insān hāķ olunmazdan evvel cihān (5) laṭīf idi lā-cerem insānuñ ‘ işyān u fesādı ile cihāna bisyār tebeddül ü tağyīr vāķi‘ oldu.

Hāk-ı serāsīme ğubārī ne-dāşt

Serāsīme hāk bir ğubār tutmadı ya‘ nī ḥāka zaḥm u elem irişmedi.

⁶²⁸ -] S3: hiç

1362 Fāriğ ez-ābestenī-i rūz u şeb

Rūzuñ hāmıllıgından şeb fāriğ idi ya‘ nī rūz u şeb henüz⁶²⁹ halk olunmamış ve şeb rūza hāmıl olmamış idi. Şeb rūza hāmıl olması bu i‘ tibārladur ki hāzret-i Hākk ‘ azze ismuhu evvel şebi halk eyledi bu sebebden el-leyleh hābli dinür.

Nāmiye ‘ anneyin ü (10) ṭabī‘ at ‘ azeb

Ḳuvvet-i nāmiye ‘ anneyin idi ya‘ nī cihānda neşv ü nemādan henüz eşer zāhir olmamış idi ve ṭabī‘ at ‘ azeb idi ya‘ nī ṭabī‘ ate mensūp olan aḥvāldan ṭabī‘ at ‘ āri idi⁶³⁰ ve ṭabī‘ at henüz hem mevcūd degil idi. ‘ Anneyin rucūliyetden behresi olmayan kimsedür ki cimā‘ a kādır degildür. ‘ Azeb müte’ehhil olmayan kimsedür be-Türki ergen.

1363 Ṭālī‘ -i cevzā ki kemer beste būd

Cevzānuñ ṭālī‘ i ki ol cevzā kuşak kuşanmış idi.

Ez-verem-i reg zedenet (15) reste būd

Senūñ faşad eylemek vereminden kurtulmuş idi murād budur ki cevzā ki āsumān-ı heftümde bir burcuñ ismidür ādemī şeklinde birbirine muttaşıl iki hūb şüretdür ve başında tāt u belinde kemer vardur ve hemāyıl taķınmışdur ki cemī‘ isi nūrdandur. Māh cevzā burcunda iken faşad eylemek ziyāde derd ü rence sebebdür liken nev‘ -i insān halk olunmazdan evvel cevzānuñ ṭālī‘ inde ol hālet i‘ tibārdan sāķiṭ idi.

1364 Meh ki siyeh-rūy şüdi der-zemīn

Māh ki āsumānda siye-rūy oldı (20) ḥusūf sebebi ile.

⁶²⁹ henüz] S2:-

⁶³⁰ idi] S3: -

Teşt-i tu rüsvâş ne-kerdi çünîn

Yerde senün teşt u taşuñ anı böyle rüsvâ eylemedi idi zîrâ insân halk olunmazdan evvel egerçi mäh⁶³¹husûf sebebi ile siyâh olurdu ammâ [148b] (1) rüsvây omazdı liken çünki insân halk olundu pes husûfda teşt u taş çalup mähî rüsvâ eyledi.

1365 Zühre henüz âb der-în gil ne-rîht

Zühre ki şimdi yıldızdur⁶³²bu gile henüz ân dökmedi idi ya' nî Zühre henüz halk olunup âb-ı rüyı dökülmedi idi.

Şeh-per-i Hârût be-Bâbil bi-rîht⁶³³

Bâbilde Hârût'un şeh-peri dökülmedi idi ya' nî Hârût (5) u Mârût Zühre sebebi ile Bâbil kuyusunda başı aşağı aşılmamış idi.

1366 Ez-tu mücerred zemî ü âsumân

Zemîn ü âsumân senden mücerred ü hâlî idi.

Tü be-kenâr u gam-ı tu der-miyân

Sen kenâr u 'ademde idün ve senün gamuñ ortada mevcûd idi zîrâ insân cemî'-i mevcûdâtdan sonra halk olundu vü anuñ halk olunması ziyâde meşhûr olmuş idi niteki işâret olunur

1367 Günbed-i firûze pür-âvâze geşt

Firûze renklü kubba ki murâd felekdür âvâze ile memlû vü pür oldı.(10)

Tâ-be-tu tuğrâ-yı zemîn tâze geşt

Tâ senün sebebüñle zemînün tuğrası tâze oldı ya' nî nev'-i insân halk olunup cihânun hükmü hükûmeti aña müsellim oldı

⁶³¹ mäh] S3:-

⁶³² yıldızdur] S2:bülenddür

⁶³³ bi-rîht] S3: ne-rîht

1368 Kevkebe-i mehd-i kevākib şikest

Kevākibün mehdinün kevkebesi şındı ya‘nī nev‘-i insānuñ eşref ü ‘ulüvv-i kıadrine nisbet kevākibün ‘ulüvv-i kıadri pest oldu ve nev‘-i insān kevākibe hem hüküm eyledi niteki hāzret-i Resūl şallallāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem *İkterabeti’s-sa‘atu venşakka’l-kamer*⁶³⁴ hasebince mübārek barmağı ile māhı pāre eyledi ve hāzret-i ‘Ömer (15) rażıallāha ta‘ālā ‘leyh ‘enhü bī-hūzūrlığı sebebi ile fī’l-hāl āfītābe kusūf vākı‘ oldu.

Ez-bedī-i çeşm-i tu kevkeb ne-rest

Kevkeb senün çeşmünün zararinden kurtulmadı murād nev‘-i insānuñ felekde olan kevkebe dağı hükmi revān u cārī idüğün iş‘ardur. Kevkebe tūmturāk u mehd bunda taht ma‘nāsınadır.

1369 Būd meh ü sāl zi gerdiş beri

Māh u sāl gerdiş ü devirden beri idi ya‘nī māh u sāl halk olunmamış idi.

Tā-tu ne-kerdiş ta‘arrüfgerī

Mādām ki sen aña ta‘arrüfgerlik eylemedük ta‘rrüf aḥvāl şormak u dem-be-dem (20) bir nuşhayı şormakdur tamām bilince.

1370 Rū-yı cihān k’āyine-i pāk şüd

Cihānuñ yüzi ki pāk āyna oldu.

Z’in nefesī çend ḥalel-nāk şüd

Bu bir kaç nefesden ḥalel-nāk oldu ya‘nī cihān [149a] (1) egerçi evvel ziyāde laṭif ü pāk idi līken fışk u ma‘şiyet ü küfr ü bid‘at sebebi ile nā-pāk oldu.

⁶³⁴ “Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.” Kamer/ 1.

1371 Meş‘ ale-i şubḥ tu burdī be-şām

Şubḥ meş‘alesini şām u şebe sen iletduñ ya‘nī şubḥ u şām zikri senüñ i‘tibāruñla vuḳū‘ buldı.

Şādiḳ ü kâzib tu nehādīş nām

Şubḥa şādiḳ ü kâzib sen nām ḳoduñ ya‘nī şubḥ-ı şādiḳ ü şubḥ-ı kâzib nāmı senüñ i‘tibāruñla vuḳū‘ buldı (5)

1372 Ḥāk-ı zemīn der-dehen-i āsümān

Ger ne çerā pīş-i tu bended miyān

Zemīnün ḥākı āsmānuñ dehānındadır⁶³⁵ ya‘nī āsümān nev‘-i insānuñ ‘ulüvv-i ḳadr u ‘azm-ı şa‘nine vü kendünün ḳuşūr u nuḳşanına i‘tirāf eyledi eger böyle degildür dir iseñ pes āsümān niçün senüñ ḥuzūruñda miyānını bağlar ya‘nī ne sebebdən āsümān senüñ ḥidmetün ḥālī degildür. Ḥāk der-dehen nuḳşān u ḳuşūruna i‘tirāfdan kināyetdür niteki ḥāce Ḥāfız’uñ raḥmetullāhi ‘aleyh bu beyitinde bu ma‘nā vāḳi‘dür. Beyit:

Zi-şerm ānke be-rū-yı tu nisbeteş kerdend

Semen⁶³⁶ be-dest-i (10) şabā ḥāk der-dehen endāht⁶³⁷

1373 Ber-felekt meyve-i cān güfteend

Felek üzre saña cānuñ meyvesi dimişlerdür.

Mī-şineviş k ‘ān be-zebān güfteened

Anı işidersün zīrā anı zebānla ya‘nī āşkäre dimişlerdür murād nev‘-i insānuñ ziyāde ‘azīz ü şerīf idüğü ḥadden ziyāde meşḥūr olduğun iş‘ardur.

⁶³⁵ dehānındadır] S2: meyānındadır

⁶³⁶ Semen] S2: suḥan

⁶³⁷ “Senin yüzüne benzettiğimin utancından dolayı yasemen sabanın eli ile ağızıma toprak attı.”

1374 Tâc-ı tu efsûs ki ez-ser behest

Zâ'idü'l-vaşf 'azîz ü şerîf iken hayf ki senüñ tâcuñ başuñdan ulâ vü laţîfdür zirâ şehvet-perestlik ü ten-perverlik sebebi ile kendüni (15) ziyâde zelîl ü ẖâr eyledüñ.

Cül zi-seg ü tubre ez-ğar bihest

Kelbüñ cüllî kelbden ü ğaruñ tubresi den ulâdur ğâl buki emr ber-^ç akis gerkdür pes her kes ki zer ü sîm ü câmesi ile kibr ü tefâhür idüp ^çulamâya ihânet eyledi ğâlî degildür ğaķîķatde ol kimse kelb u ğardan ğâr u zelilrekdür ve dâ'ire-i imândan biründür. Beyit:

Ger bî-hüner be-mâl küned kibr ber-ğakîm

Kûn-ı ğar şümâr eger gāv-ı ^çanberest⁶³⁸

1375 Lâf besî şüd ki der-în lâfgâh⁶³⁹

Senden çok lâf u da^ç vî (20) vâķi^ç oldı ve dedüñ ki bu lâfgâhda

Ber-tu cihânî be-ceyi ğāk-ı rāh

Saňa dünyâ vü mâ-fihâ bir arpa kadar ğāk-ı rāhdur ya^ç nî dünyānuñ benim katımda zerre kadar qadr u i^ç tibârî yoķdur murâd [149b] (1) budur ki elestü bi-rebbiküm ğitâbetinde senüñ emr-i şerîfüñe muğâlîf bir fi^çl ihtiyâr eylemiyem ü ^çaşķ u muğabbetüm hemân saňa olsun dîv ^çahd idüp beli didüğüñ ğāk-ı rāhda olan bir arpa kadar ma^ç nāsına hem mümkündür. Lâfgâhdan⁶⁴⁰ murâd dünyâdur ki lâfüñ mağallî ma^ç nasınadır.

⁶³⁸ “Eğer hünersiz kimse malı ile bilgin birisine övünürse onu hiçe say. (Eğer anber balığı da olsa onun eşeğin makadı say.)

⁶³⁹ [lâfgâh] S2: lâftgâh

⁶⁴⁰ [lâfgâhdan] S2: lâftgâhdan

1376 **Hod tu kefi⁶⁴¹ hāk be-cānī dehi**

Sen hod ol ‘ahdi ferāmūş idüp cihāna ziyāde muḥabbet ü ta‘allük eyledüğünden bir avuç ḥālī bir cāna virürsün ya‘nī cihān senün ḳatūnda ziyāde ‘azīz ü şerīfdür.(5)

Yek cev-i gir-râ be-cihānī dehi⁶⁴²

Bir arpa ḳadar balçıḳı bir cihana virürsün ya‘nī cihān senün ḳatında ziyāde ‘azīz ü şerīfdür.

1377 **Ey zi-tu bālā-yı zemīn zīr-i renc**

Ey fışḳ u ma‘şiyete mübtelā olmuş kimse zemīnün üsti senden renc ü elem altındadır zīrā anuñ üzerinde bir dem fışḳ u ma‘şiyetden ḥālī degilsün.

Cā-yı tu hem zīr-i zemīn bih çü genc

Çünki ey ‘āşī senün bu ḥāluñ bu vechledür pes senün cāy u mekānuñ hem genc gibi yerün altında ūlādur zīrā sen keşret ‘işyānından berī olursun (10) ve zemīn renc ü elemden ḥalāş olur. Beyit:

Çi hoş güft Luḳmān ki nā-zīsten

Bih ez-sālḥā⁶⁴³ der-ḥaṭā zīsten⁶⁴⁴

1378 **Rūḡan-ı maḡz-ı tu ki sīmābī est**

Senün rūḡan gibi maḡzuñ ki sīmābe mensūbdur ya‘nī senün ‘aḳluñda leṭāfet ü metānet yokdur belki jive gibi bir dem ḥareketden ḥālī degildür

⁶⁴¹ kefi] S2: küni

⁶⁴² Yek... dehi] A:-

⁶⁴³ sālḥā] S2: sadlā

⁶⁴⁴ “Lukman ne güzel söylemiş ki yaşamamak yıllarca yanlışlar içinde yaşamaktan daha iyidir.”

Serd be-în finduḡ-ı sincābī est

Bu sincāb renklü finduḡ sebebi ile senüḡluñ serddür ya' nī felegüñ devr ü gerdişi sebebi ile 'aḡıluña za' f u ḡiffet irişmişdür niteki finduḡuñ ṭabī' atı bāriddür lā-cerem herkim ki çok finduḡ (15) yiye anuñ 'aḡıl u ṭab' ine be-her ḡāl burūdet irişür. Sīm-āb jive ma' nāsınadır. Finduḡ-ı sincābīden murād felekdür ki finduḡ gibi müdervverdür ve hem namāyişde sincāb renklüdür.

1379 Tā-t çü finduḡ ne-küned ḡāne teng

Tā felek saña ḡāneñi finduḡ gibi teng eylemese ya' nī felek saña ḡadden bīrūn elem virüp seni ziyāde perişān u teng-dil eyleme.

Be-gzer ez-în finduḡ-ı sincāb renk

Bu sincāb renklü finduḡdan ferāḡat u i' rāz eyle ya' nī felek ü mā-sevādan fāriḡ olup cān u dilden cenāb-ı ilāḡīye müteveccih (20) ol.

1380 Rūz u şeb ez-ḡākum u ḡunduz cüdāst

Rūz u şeb ḡākum u ḡunduzdan cüdādur ya' nī ḡākum u ḡunduz degildür.

În dele-i pīse peleng ejdehāst

Bu alaca segsār peleng şekil ejderhādur ya' nī felek ki [150a] (1) rūz u şebden 'ārīdür egerçi segsār gibi ḡīle-bāzdur līken te'şīrde peleng ü ejderhā gibi ḡavīdür. ḡākum aḡdur ki rūzdan 'ibāretdür. ḡunduz siyāhdür ki şebden 'ibāretdür. Dele segsār didükleri ḡayvāndur. Pīse alaca ma' nāsınadır. În deleden murād rūz u şeb olmaḡ rūşen degildür zīrā şerḡ olunan ma' nā ziyāde meşhūr olduğundan ḡayri mā-ba' dünde vāḡi' (5) olan beyitlerden ol beyitden⁶⁴⁵ murād felek idüḡi ziyāde zāhirdür.

⁶⁴⁵ ol beyitden] S2: bīsedden

1381 G rbe ne  dest d r z  me-k n

G rbe degilsün dest-d r zl k eyleme niteki g rben  n         r ki      m yen rken elini uzad p yiyecek ister

B        de  de      me-k n

Ziy  de her c  'i v   vef  s  z de  ile b     eyleme ya n  felek ki ziy  de vef  s  z dur ve devr u gerdi inde hergiz ba  a v        t yok dur zinh r a  a r   bet    m   abbet eyleme. Deleden m  r  d felek   r. De  de  ziy  de b  -ve   v   b  -       at m   n  n dur

1382    r ten  dest (10) ber-  n reh lu    b

Bu yol üzre arslan lu    b n      m     r

Ser     gevezn  n   i neh  s  -y    b

Pes geveznler gibi   b c  n  bine ne b      orsun. Arslanın lu    b       lan yerden   ayv  n  t fir  r eylemler m  r  d budur sen ki felekden bisy  r   am u elem g  rm      n pes sebep nedür ki andan i r    idüp cen  b-   il     ye müteveccih olup      at u   ib     te me     l u m     yyid olmazsun lu    b tukuruk m   n  n dur.

1383 Ger felekt   i        de  

Eger felek sağa bir   b   i      n  vire ya n  sağa (15)   b virmek    retini göstere.

T            ki ser  b  de  

Zinh r magr  r u fer  fte olmayasun z  r  felek sağa bir   b virmez belki bir ser  b virür sen an     b     n eylesün o     d ser  b  r m  r  d felekden hergiz bir kimse vef   v         g  rmed    n i    r  r.

1384 T  z me-r  n k       felek d       

T  z sürme ki feleg   n ab n  g  rm      n ya n  felek ba  a   b virür diyü      b eyleme.

Āb-ı dehen ħor ki nemek dīde-ī

Ağzınıñ şuyunı iç zīnhār⁶⁴⁶ nemek görmüşsün zīrā⁶⁴⁷ felek āb virmez pes nūş idecegün (20) hemān āb-ı dehāndur.

1385 Tā-ne-şevī beste be-tedbīr bāş

Tā felegün feribüne beste vü giriftār olmayasun tedbīr ü tedārükine ol.

Sūhte ħirmen çü tebāşīr bāş

Tebeşīr gibi sūhte ħirmen ol ya' nī riyāzet ü [150b] (1) mūcāhededen ħālī olma. Tebeşīr bir devādūr⁶⁴⁸ki keşā'-i Hindī ki rīh-i şedīdūn ba' zısını bi-nefsih⁶⁴⁹ aḥkākından muḥterik olup kül olduğda içinde bulunur iyüsi ziyāde ebyaz u müstedir olur

1386 Yūsuf-ı tu tāze ber-i çāh būd

Senün Yūsuf'ın mādām ki ħapūnūn üzerinde idi ya' nī senün rūḥun mādām ki 'ālem-i melekūtda idi.

Mışr-ı İlāhīş nażargāh būd

Ḥazret-i Ḥaḳka mensūp olan Mışır anuñ nażargāhı idi bu hem ma' nādur (5) anuñ nażargāhı Mışr-ı ilāhī idi ya' nī rūḥ bu 'ālem-i nā-sūtda ten ħafesine giriftār olmazdan evvel aña dem-be-dem Ḥudā-yı 'azze ve cellden 'azze ismuhu envā'-i feyz irişürdi. Çāhdan murād bu 'ālem-i nāsūtudur.

⁶⁴⁶ zīnhār] A, S2 ve S3: zīrā

⁶⁴⁷ zīrā] S2: zīnhār

⁶⁴⁸ bir devādūr] S2: bir ma' rūf devādūr ki Hind'den gelür ħaranfūl oldur amma ḥaḳīkatde ihtilāf vardur ba' zıları dirler ki eski ħamışlaruñ içinde olur iyusi ħamışlaruñ buğumları ħatında olandur ve ba' zıları dirler ki ħamışlar yanıışdur rüzgār esdikçe biri birine toḳunmadan tutaşup yanar tebeşīr olur. müfredat

⁶⁴⁹ Bi-nefsih] A: ba' zısına

1387 Zerd-rūy çerḡ-ı kebūd āmedī

Gök renklü felekden zerd-rūy u ḡacel geldūñ.

Çünkü be-īn ḡāh furūd⁶⁵⁰ āmedī

Çünkü aşāḡa bu ḡāha geldūñ ya‘ nī ḡünkü ‘ālem-i ervāḡdan bu ‘āleme geldūñ

1388 Īn heme şafrā-yı tu ber-rū-yı zerd⁶⁵¹

Senūñ yüzūñ üzre olan bu (10) deñlü şafrāya

Sirke-i ebrū-yı tu kārī ne-kerd

Senūñ ebrūvuñ sirkesi bir kār u te’şir eylemedi ya‘ nī vücūd u zātūñde mūnderic olan aḡlāḡ zemīme sebebi ile ḡāşil olan ḡacālet ü zerd-rūyliğūñe pīrlık zamānında inḡibāz u turşlıḡuñ ḡiḡ nef‘i olmadı murād ‘ōmrūni hevā vū hevese şarf idüp ṭā‘at u ‘ibādetden bī-behre olanlara ḡacālet ü nedāmet mūḡarrar idūḡün iş‘ārdur.

1389 Pīh-i tu ḡün rūḡan-ı şad sāle būd

Senūñ pīh ü dimāḡuñ (15) yüz yıllık rūḡan gibi oldı ya‘ nī yüz yıllık rūḡan fāsīd ü bī-nef‘ olduḡı gibi senūñ ‘aḡl u dimāḡuñ muḡtel olup ḡeşmūñe nuḡşān u vücūduña külli za‘f irişüp ‘amelden ḡaldūñ.

Sirke-i deh sāle ber ebrū ḡe sūd

Ebrūvūñ üzre on yıllık sirke ne fa’ida ya‘ nī ḡaşuñı bürüşdürüp⁶⁵² yüzūñi türş eyledūḡūñden aña ne fā’ide ḡāşil olur ḡulāşa-i kelām budur ki pīrligūñ sebebi ile ‘aḡl u dimāḡ u vücūdı ziyāde za‘f u iḡtilāl-pezir olup vücūdı aḡlāḡ-ı zemīmeden pāk olmaya (20) inḡibāz u türş-rūylıktan aña nef‘ ü fā’ide irişmez. Sirke şafrāya ve ḡoḡ nesneye nef‘ ü fā’idesi olduḡı için

⁶⁵⁰ furūd] S2: fūrū

⁶⁵¹ zerd] S2: zūd

⁶⁵² bürüşdürüp] A: büzüşdürüp

bunda teşbih tarîkı ile zıkr olunmuşdur niteki bu hadîs-i şerîf anuñ nef' i [151a] (1) haqqında vâkı' dūr. *Ni' me'l-edāmu el-hill*⁶⁵³

ve künniyeti ebū-nāfi' dūr. Koşmuş at u işlâhı kâbil çok fâsid nesne sirke ile fesâdı maḥv olup andan intifâ' mümkün olur.

1390 Hûn-ı peder der-în heft-ḥ'ân

Bu Heft-ḥ'ânda pederüñ ḥûn u helâkını görmüşsün ya' nî cihân-ı fânî cā-yı riḥlet idüğünü ḥod 'aynü'l-yaḳîn müşâhede eylemişsün.

Âb me-rîz ez pey-i ĩn heft-nân

Bu (5) heft-nândan öturi âb-ı rûyuñı dökme murâd ten-perverligüñ sebebi ile 'ırz u vaḳaruñı pây-mâl eyleme demekdür. Heft-ḥ'ân bir şehrüñ ismidür ki kavmi be-gâyet dūn u ḥabîsdür liken bunda murâd dünyâdur ki maḥall-i helâkdur. Heft-nândan murâd yedi felekdür ve ḥ'âne nisbet nân ḥûb vâkı' olmuşdur.

1391 Âteşi der-ḥirmen-i ḥod mî-zenî

Kendü ḥirmenüñe ziyâde âteş urursun.

Devlet-i ḥod-râ be-legged mî-zenî

Kendü devletüñi depme ile urursun murâd budur sen ki nefis ü hevâya tâbi' olup (10) ten-perverlik ü şehvet-perestlik sebebi ile tâ'at u 'ibâdet ü uḥrevî aḥvâldan fâriğ ü ġâfil olup dünyevî aḥvâla muḳayyed olmuşsun ḥaḳîkatda kendü vücûduñı helâk idüp Ḥudâ-yı 'azze ve cellnüñ 'amme nevâlühü iḥsân eyledügi devlet ü sa'âdetden kendüñi maḥrûm eylemiş olursun.

⁶⁵³ "Sirke ne güzel katıktır." Ebū Dāvūd, S, (2009), Suneni Ebî dāvūd(?): Dâru'r-risâletu'l-'âlemiyye. s.637. h.no: 3821

1392 Mî-tek ü mî-tâz ki meydân tu-râst

Yıl u çap ya‘ nî murâduñ üzre hareket ü cevlan eyle zîrâ meydân senüñdür murâd *İ‘melû mâ-şî ‘tum*⁶⁵⁴ hasebince bu dem kudretüñ olduğı (15) kadar murâduñ ne ise zühûra getürür.

Kâr be-fermân-ı tu fermân tu-râst

Kâr u ahvâl senüñ emr ü fermânıñladur. Fermân senüñdür ya‘ nî Hudâ-yı ‘azze ve cell saña kudret ü isti‘dâd virmişdür sen anı ğaflet ü ğurûruñdan anıñ rızâ-yı şerîfine muhâlif umûra şarf eylersün bu beyit ta‘n u tehdîd tarîkı iledür.

1393 İn dü şe rûzî şüde-i cām-gîr

Bu bir iki üç gün destüñde cām tutucı vü ‘ayş u ‘işret idici olmuşsun.

Hoş ğor u hoş ğosb u (20) hoş ârām gîr

Hoş ye vü iç vü hoş yat uyu ve hoş ârām tut u rāhat u huzûrda ol. Bu beyit hem beyit-i sâbiğ gibi ta‘n u tahvîf i‘tibârı iledür.

1394 Hem be-tu ber-saht cefâ kerdeend

[151b] (1) Hem saña mühkem ü ziyâde cefâ eylemişlerdür.

Z ‘ân resenet süst rehâ kerdeend

Ol sebebdan senüesenüñi süst rehâ eylemişlerdür ya‘ nî fışk u ma‘şîyete muqayyed ü meşğûl olduğı için kendü isti‘dâduñ hasbi ile Hudâ-yı ‘azze ve cellnün ‘azze ismuhu ‘işmet⁶⁵⁵ ü tevfiğinden dūr u cüdâ olup nefis ü şeytânıñ mağlûb u zebûnı olmuşsun.

⁶⁵⁴ “Dilediğınızı yapın.” Fussilet/ 40.

⁶⁵⁵ ‘işmet] S3: ma‘şîyet

1395 Künde şüde pây u miyân gerde gûj

Ayağın kende vü süst olmuş belki (5) küz olmuş ya' nî pîrlik sebebi ile pâyunda reftâra kudret kalmayup belün bukulmuş.

Sûhte-i rûğan-ı hîşî henûz

Henûz kendü rûğanın sûhtesisün ya' nî henûz kendü yağınla kavurlursun murâd budur ki ziyâde pîr olup cemî' -i a' zân ziyâde muhtel olmuş iken henûz dünyâdan ferâgat idüp uhrevî ahvâla meşgûl u muqayyed olmazsun. Kûj kâf-ı 'Arebi'nün zemmi vü zâ'-i 'Acemi ile bukulmuş ma' nâsınadır. Künde kâf-ı 'Arebi'nün zemmi ile kelape ma' nâsınadır. Esîrlerün ellerine (10) ururlar. Zâ'-i 'Arebi bu beyit de zâ'-i Fârsiye kâfiye olmak câ'izdür. Kâf-ı Fârsî'ye kâfiye ⁶⁵⁶olmak câ'iz olduğu gibi nite ki Bostân'ın bu beytinde vâkî' dır.

Furû bürde ser-i kârvânî be-dîg

Çe ez-pâ furû reftegâneş be-rîg

1396 Lâ-cerem încâ dağal maṭbahı

Lâ-cerem bunda maṭbahın dağal u zebûnisun ya' nî dünyâda hemân ten-perver olup ekel ü şurbuṅ mağlûbı olmuşsun.

Rûz-ı kıyâmet 'alef-i düzeḥı

Kıyâmet gününde düzaḥun 'alef ü heyzümisün (15) ya' nî düzaḥa dâḥil olursun. Dağal gâll u gaş u fesâd u ḥile-bâz u qallâş u aldamaḡ u qalb ma' nâsına gelür ki zâhirî vü bâṭnî bir olmaya ve dirâhtlar ki şıklığından bir birine dâḥil olmuş ola ve sepüründi ma' nâsına hem gelür muṭbahdan murâd dünyâdur.

⁶⁵⁶ -] S2: vâkî'

1397 Pür şüde gîr in şikem ez-âb u nân

Bu karınıñı âb u nândan memlû vü pür olmuş farz eyle.

Ey sebük ângâh ne-bâşî girân

Ey sebük ü denî ol vaqıt girân u şaķil olmazsun ya‘ nî ten-perverlik sebebi ile saña şeref ü (20) ‘arz u vaķâr hâşil olmaz belki dinâ’at u hiffet irişür. Sebük bunda ‘arz u vaķârsız denî ma‘ nâsınadur. Girân bunda ‘arz u vaķâr şâhibi ma‘ nâsınadur lîken ne-bâşî ile bu ma‘ nâ-yî aķîr ref‘ olup [152a] (1) zıddı murâd olunur.

1398 Ger be-ħoreş bîş-i kesî zîstî

Bir kimse eger ekl ü şarâbla diri olaydı.

Her ke besî ħorde besî zîstî

Pes herkim ki çok yemişdir çok zamân diri olurdu ammâ öyle degildür murâd ekl u şarâb ħayât u ‘ömrüñ hiç bir vechle izdiyâdına sebep olmaduğundan iş‘ ârdur mışrâ‘ -i evvelde bu ma‘ nâ hem mümkündür eger bir kimse ziyâde ekl ü şarâbla diri olaydı.(5)

1399 ‘Ömr kemest ez-pey ân pür behâst

‘Ömr azdur ol sebebden ziyâde bahâludur.

Kıymet-i ‘ömr ez-kemî-i ‘ömr ħâst

‘Ömrüñ kıymet ü şerefi ‘ömrüñ azlığı sebebinden zâhir ü hâşil oldu zîrâ eger ‘ömr bisyâr olaydı ‘ömrüñ ħadr u kıymeti olmazdı.

1400 Kem ħor u bisyârî-i râĥat niger

Az ye vü râĥatuñ keşretine nazar eyle zîrâ ta‘ âm yemek şıĥĥat u râĥat u ħuzûruñ keşretine sebebdür.

Bîş hor u bîş cerāhat niger

Çok ye vü cerāhatuñ keşretine nazar eyle zîrā keşret-i ekl (10) çok zarar u fesāda sebebdür bu ma‘nā bu āyet-i kerīmeden zāhirdür *Kulū ve ‘-şrabū ve lā-tusrifū*⁶⁵⁷ isrāf u keşret-i ekl külli zarara sebep olduğu için Hudā-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuhu ziyāde lutf u kereminden bendelerini andan nehī eyledi

1401 ‘Aql-ı tu bā-ḥord-ı çi bāzār dāşt

Senüñ ‘aqluñ ekl ü ğarabla ne bāzār (15) tutdı ya‘nī sen ki ten-perverlik eylersün ‘aqlıdan degildir.

Hırş-ı tu-rā ber-ser-i in kār dāşt

Hîç şek yokdur ki seni bu kārūñ hevesi üzre hırş tutdı ya‘nī senüñ ten-perverligüñe sebep-i hırşdur.

1402 Hırş-ı tu-rā ‘aql be-dān dādeend

Senüñ hırşuñ ‘aqlı ol sebeble virmişlerdür

K ‘ān ne-ḥorī k ‘et ne-firistādeend

Ki anı yemeyesün ki saña göndermemişlerdür ya‘nī egerçi sende hırş vardur līken Hudā-yı ‘azze ve cell celle şa’nühü ‘aqlı saña anuñ içün virdi ki tā anuñ sebebi ile hırş vü cemī‘-i nā-meşrū‘ı terk eylesün.

1403 Hırş-ı tu ez-fitne buved nā-şekīb

Senüñ hırşuñ fitneden şabırsızdur ya‘nī hırş seni be-her hāl fitne vü (20) belāya irişdürür pes mādām ki hırşı terk eylemeyesun fitne vü belādan ḥalāş olmazsun.

⁶⁵⁷ “Yiyin için fakat israf etmeyin.” Araf/ 31.

Bi-gzer ez-în ebleh-i zîrek ferîb

Bu zîrek aldayıvı eblehden ferâgat u i' rāz eyel. Eblehden murād [152b] (1) hırşdur zîrekden murād ' aqıldur.

1404 Tersem ez-în pîşe ki pîşet küned

Reng-pezirende-i hîşet küned

Bu pîşe vü ' âdetden ki seni muqaddem⁶⁵⁸ ü maqbûl halk eyler qorqarum seni kendünün rengini qabul idici eyler ya' nî hırş sebebi ile egerçi ba' z-ı huşûşda saña sebkat hâşil olur liken *Eşşebbeh mu 'eşşireh*⁶⁵⁹ hasebince havf vardur ki hırşuñ maqlûbı olup anuñ sebebi ile ahlâk-ı zemîmeye (5) giriftâr olasun pes mādām ki sen hırşı terk eylemeyesün rāhat u huzûra fuşûl bulmazsun

1405 Her bed ü nîkî ki der-în maḥzerend

Her bir bed ü nîk ki bu maḥzardadur ya' nî cihānda cemî' -i bed ü nîk ki zuhûr bulmuşdur.

Reng-pezirende-i yek-dîgerend

Birbirinün renk ü huyunı qabul idicilerdür ya' nî *E't-tabî'atu sâriqatun*⁶⁶⁰ hasebince bed-hûy kimse nîk-hûy kimseye muqârin ü muşāhib olmaqla nîk-hûy olur ve nîk-hûy kimse bed-hûy kimseye qarîn ü yâr olmaqla bed-hûy olur.(10) Hikāyet-i rûbāh u tarrār

1406 Meyve-fürüşî ki Yemen cāş bûd

Bir meyve-fürüş ki ki anuñ cāy u mekânı Yemen idi ya' nî Yemen'de olurdı.

⁶⁵⁸ muqaddem] S3: taqaddum

⁶⁵⁹ Ergenlik dönemi önemlidir.

⁶⁶⁰ Doğa hırsızdır.

Rûbeheki hâzin-i kâlâş bûd

Bir dilkücük anuñ matâ' ü esbâbını hıfz idici idi.

1407 Çeşm-i edeb ber-ser-i reh dâştî

Ol dilkücün yol cânebine edeb çeşmini tutardı ya' nî ol baqqaluñ dükkânında edeble oturub yoldan güzër idenlere nazar eylerdi. Meyve-fürüşdan murâd baqqal idügi bu beyitden zâhir ü rûşendür.

Külbe-i baqqâl nigh dâştî

Baqqaluñ dükkânını nigâh tutardı (15) ya' nî hıfz eylerdi.

1408 Kise-bürî çend şigerfi nemûd

Bir ' ayyâr ol dilkücüğe bir kaç ' acib hârakât u garîb hâlât gösterdi.

Hîç kavâmîş ne-mî-kerd sûd

Lîken ol tarrârûñ hîç bir kavâmı delkicügün üzerine havâle olması bir fâ'ide eylemedi ya' nî ol⁶⁶¹ tarrârûñ zarâfet ü hîlesine dilkü ferîfte olmadı lâ-cerem ' ayyâr ol dükandan bir nesne almağa fırsat bulmadı. Kavâm bunda havâle olmağ u hîle âşikâr eylemek ma' nâsınadır. Ba' zı nüshada mısrâ' -i şânî böyle vâkı' dır.

Hîç ferîbîş ne-mîkerd sûd

Tarrârûñ hîç bir ferîb ü hîlesi (20) aña fiâ'ide eylemedi ya' nî ol dilkü tarrârûñ hîle vü hud' asına ferîfte olup gâfil olmadı.

⁶⁶¹ hîç bir ... ya' nî ol] A:-

1409 Dīde be-hem zed çü şitābeş girift

Huft u be-huften reg-i ḥābeş girift

Çünkü ‘ayyār şitāb tutdı [153a] (1) ya‘nī baqqāl gelmezden evvel dükkāndan bir nesne aḥz eyleyüm diyü çünkü ‘acele eyledi orada yatdı ve yatmağla ḥāb anuñ tamarını tutdı ya‘nī ‘ayyār orada yatup⁶⁶²uyurlanması ile dilküye hem ḥāb geldi bu beyit aña tefsīr vāqī‘ olmuştur.

1410 Huften-i ān gürg çü rūbeh be-dīd

Rūbāh çünkü ol gürgüñ yatub uyanmasını gördi.

Ḥāb der-ū āmed ü ser der-keşīd

Aña ḥāb geldi ve başını kendüsine (5) çekdi ya‘nī rūbāh yatup uyudı. Gürg ki kırt ma‘nāsınadur andan murād ol ‘ayyārdur.

1411 Kīse-bür ān ḥāb ḡanīmet şimürd

‘Ayyār rūbāhuñ ol ḥābını ḡanīmet şaydı.

Āmed ü ez-kīse ḡanīmet bi-bürd

Dükkāna geldi ve kīsedden ol ḡanīmeti iletđi ya‘nī kīsede olan sīm ü zeri aldı. Kīse-bür yankesici ma‘nāsınadur ki murād ‘ayyārdur. Hışşe beyānına şürū‘ olundu.

1412 Herki der-īn rāh küned ḥābgāh

Bu yolda herkim ki ḥābgāh eyler ya‘nī herkim ki⁶⁶³cihānda ṭā‘at u ‘ibādetden i‘rāz (10) idüp uḥrevī aḥvāldan ḡāfil ola

⁶⁶² yatup] A:-

⁶⁶³ ḥābgāh ... herkim ki] A:-

Yâ sereş ez-dest reved yâ külâh

Anuñ yâ başı yâ külâhı elinden gider ya‘nî ol kimse yâ küfr ü zalâletde kalur yâ hod nefsinün zebûnı olup fışk u ma‘şiyete giriftâr olur.

1413 Hız Nizâmî bes eger hoftenest

Ey Nizâmî eger uyumak ise yeter kalk

Vaqt be-terk-i hemegî güftenest

Zirâ ẖâbı cemî‘en terk eylemegün vaqtidür hulâşa-i kelâm budur ki şeyh Nizâmî hazreti kaddesallâhu ta‘âlâ sırrehü’l-‘azîz ẖâb-ı gâfletde olan mağrûrlara kendüsine hitâb tarîkı iledür (15) ki ẖâb-ı gâfletden bîdâr olup tâ‘at u ‘ibâdete meşgûl olup uhrevî ahvâluñızı tedârük idici oluñuz bu beyit hem ta‘rîz tarîkı iledür. Hemegiden murâd ẖâbdur mâ-sevâ degildir. Maqâle-i nühüm der-terk-i me‘ûnât-ı dünyevî

1414 Ey zi-şeb-i vaşl girân mâyeter

Ey ma‘şûkuñ vaşlı şebinden ‘azîz ü girân-mâyerek ya‘nî ey ziyâde şerîf

Ve z ‘alem-i şubh sebük-sâyeter

Ve şubhuñ ‘aleminden sebük-sâyelürek ya‘nî ey âfitâbdan laţîf ü rûşenrek hitâb nev‘-i insânadur ki (20) ziyâde ‘azîz ü şerîfdür ve der-gâh-ı ahadiyyetde qurb u kabûlda nice mertebe melâ‘ikeden ziyâdedür ‘alem-i şubhdan murâd âfitâbdur ve anuñ sebük-sâye olması sâyeden berî olduğıdur

1415 Sâye sıfat çend nişînî be-ğam

[153b] (1) Ğamla niçeye dek sâye gibi oturursun.

Hız ke ber-pāy neküter ‘alem

Ayağ üzre kalk zirā sancağ ayağ üzre olmağ ūlā vü laṭifrekdür ya‘nī saña enfe‘ budur ki ḥ‘ābdan ferāgat idüp ṭā‘at u ‘ibādete meşğūl olasun

1416 Çün melikān ‘azm-ı şüd āmed künend

Çünkü pādīşāhlar şüd āmed kaşdun eylerler ya‘nī çünkü seyr ü temāşā içün bir cānebe gitmek isterler

Naql-ı bene pīşter ez-ḥod künend

Bene vü (5) esbābı kendülerinden evvelrek naql eylerler niteki bu ḥālet mülūk u aşḥāb-ı devletün ‘ādetidür.

1417 Ger meliki ‘azm-ı reh āgāz kün

Eger pādīşāh iseñ rāh ‘azmine āgāz u şürū‘ eyle.

Rev be-nevāter seferi sāz kün

Yüri nevārūnle bir sefer sāz u tedārūk eyle ya‘nī çünkü ḥalīfe-zādeīm dirsün pes uḥrevī aḥvāle muḳayyed ü meşğūl olup cān u dilden ṭā‘at u ‘ibādete ziyāde sa‘ī ü ihtimām eyle. Be-nevāter seferden murād şalāḥ u taḳvānuñ keşreti nevāter revnağ u leṭāfetrek ma‘nāsınadır.

1418 Pīşter ez-ḥod (10) bene bīrūn firist

Bene vü esbābuñı esbābuñı kendüñden öñdekreğ gönder ya‘nī ḳablu’l-mevt bisyār ṭā‘at u ‘ibādet eyle.

Tūşe-i ferdā-yı ḥod eknūn firist

Kendü zadunuñ⁶⁶⁴tūşesini şimdi gönder ya‘ nī *Ve-tezevvedu fe-inne ḥayra’z-zādi’t-taḳvā*⁶⁶⁵ ḥasebince cihāndan riḥlet eylemezden evvel şalāḥ u taḳvādan behre-ver ol. Beyit:

Tü bā-ḥod be-ber tūşe-i ḥiştēn

*Ki şifḳat ne-yāyed zi-ferzend ü zen*⁶⁶⁶

1419 Ez-pey-i ān est ki şüd pīş-bīn

Ḥāne-i zenbūr pūr ez-engebīn

Zenbūruñ ḥānesi ol sebebden (15) ‘aselden memlū vü pürdür zīrā zenbūr pīş-bīn oldı lā-cerem ‘asel tedārük eyledi.

1420 Mūr ki merdāne şafī mī-keşed

Mūr ki merdāne bir şaf çeker ve sa‘ ī ü kūşış eyler.

Ez-pey-i ferdā ‘alefī mī-keşed

Yārından ötüri bir ‘alef çeker ya‘ nī şitāda yemek için tūşe tedārük eyler.

1421 Ādemī-i ḡāfil eger kūr nīst

Uḥrevī aḥvāldan ḡāfil ādemī eger kör degil ise

⁶⁶⁴ zadunuñ] S3: ferdānuñ

⁶⁶⁵ “(Ahiret için) azık toplayın. Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma)dır.” Bakar/ 197.

⁶⁶⁶ “ Sen kendin ile Ahiret rızkını götür çünkü eşinden ve çocuğundan bir fayda gelmez.”

Kemter ez-ân kerm ü ez-ân mūr nīst

Ol kermden ve ol mürdan kemter degildür ammā çünki ğāfil ola hem kör ve hem anlardan kemterdür⁶⁶⁷. Kerm ki (20) kırt ma‘ nāsınadur bunda murād arıdur.

1422 Her ki cihān ħ‘āhed k ‘āsān ħored

Herkim ki ister cihānı āsān yiye ya‘ nī herkim ki cihānda rāḥat u ḥuzūr taleb eyler.

Tābistān renc-i zemistān ħored

[154a] (1) Tābistānda zemistānuñ rencini yer ya‘ nī zemistānda lāzım olan nesneyi yay faşlında ḥāzır u müheyyā eyler lā-cerem şitāda āsūde-ḥāl olur. Beyit:

Mūr gird āvered be-tābistān

*Tā-ferāġet buved der-zemistān*⁶⁶⁸

1423 Cüz men u tu her ki der-īn tā‘ atend

Şayrefī-i cevher-i yek sâ‘ atend

Herkim ki bu tā‘ atdadur benden ü senden ġayri cevher gibi zī-kıymet bir sâ‘ atun şayrefileridür murād budur insān ziyāde ġafletden (5) ‘ömr-i ‘azīzinün kıadrini bilmeyüp evkıatını hevā vü hevese şarf eyler ve insāndan ġayri ki tā‘ at u ‘ibādetdedür ‘ömr-i ‘azīzün bir sâ‘ atını ġanīmet bilüp laṭīf yere şarf eyler. Beyit:

Nigeh-dār fūrşat ki ‘ālem demīst

*Demī pīş-i dānā bih ez-‘ālemīst*⁶⁶⁹

⁶⁶⁷ ammā ...kemterdür] S3:-

⁶⁶⁸ “ Karınca yaz mevsiminde, kış zamanlarında rahat olsun diye azık toplar.”

⁶⁶⁹ “ Fırsatın değerini bil çünkü dünya bir demdir; bir dem bilen insanın karşısında bir dünyadan daha değerlidir.”

1424 Himmet-i kes ‘ākıbet endîş nîst

Kimsenüñ hattâ ‘ākıbet-endîş degildür.

Bîniş-i kes cüz nefesî biş nîst

Kimsenüñ bîniş ü başireti bir nefesden ziyâde degildür. Bu beyitler ekser-i halk bu hâlde olduğu i‘tibârladur

1425 Menzil-i mâ ke ‘z felekş pîşî est

Bizüm (10) menziliz ki anuñ felekden ta‘addümi vardur ya‘nî felekden ‘âlîrekdür.

Menzilet ez-‘ākıbet-endîşî est

Mertebe vü şeref ‘ākıbet-endîşlügündendür ya‘nî egerçi nev‘-i insānuñ menzili felekden ‘âlîrekdür lîken çünki ‘ākıbet-endîş olmaya şeref ü mertebeden mahcûrdur.

1426 Nîst be-her nev‘ ki bînem besî

‘Ākıbet-endîşter ez-mâ kesî

Her vechle ki bisyâr nazâr eylerüm görürüm bizden ‘ākıbet-endîşrek bir kimse yokdur ya‘nî ehlü’llâhdan ‘ākıbet-endîşrek bir kimse yokdur. Mâdan murâd ehlü’llâhdur.

1427 Kâme-i vâqt (15) er-çi zi-cân hoşterest

Vâqt u ma‘hallinde gönülün murâdı hâşil olmağ egerçi cādan hoşrekdür

‘Ākıbet-endîşî ez-ân hoşterest

Lîken ‘ākıbet-endîşlik andan hoşrekdür zîrâ ‘ākıbet-endîşlik cāvdanı murādātuñ vuşûluna sebebdür.

1428 Mā-ki zi-şāhib haberān-ı dilīm

Biz ki gönlün şāhib-haberlerindeniz ya‘nī biz ki qalbuñ aḥvāl u esrārına vāqif ü muṭṭali‘ olan şāhib-dildenüz.

Gevheriēm er çi zi-kān-ı gelīm

Egerçi ḥāk u kān ma‘denindenüz liken gevheri‘yüz ya‘nī egerçi ḥākdan ḥalk olunmuşuz (20) liken ‘aşk u muḥabbet sebebi ile gevher gibi ‘azīz ü şerīfüz. Mādan murād ehlü’llāhdur.

1429 Z’āmedenī āmede mā-rā eşer

Āmedenīden bize eşer gelmişdür ya‘nī biz ki ṭā‘at u ‘ibādet ü ‘aşk u muḥabbet için ḥalk olunduḡ [154b] (1) ol ḥālete vuşul bulduḡ ve bu ‘āleme gelmekden murād ne idüğünden haberdār olduḡ.

Ve ‘z şüdenihā şüde mā-rā haber

Ve şüdenilerden bizüm nazarımuz olmuşdur. Lev kuşife’l-ğitā’u me’z-dedtu yaqīnen⁶⁷⁰ ḥasebince uḡrevī aḥvālī cemī‘en müşāhede eylemişüz āmedenī gelmege mensūp olan aḥvāldan ‘ibāretdür. Şüdenihā gitmege mensūp olan aḥvāldan ‘ibāretdür. Āmedenī bu ‘āleme nisbet şüdenihā ol ‘āleme (5) nisbet i‘tibārı iledür şüdenihā ki cem‘dür. Uḡrevī aḥvālūñ keşretine işāretdür zīrā rüz-ı ḥaşir *Ḥamsiyne elfe senetīn*⁶⁷¹ ḥasebince uḡrevī⁶⁷² aḥvāl bī-pāyān u bī-nihāyetdür.

⁶⁷⁰ “Gayb perdeleri kalkarsa da yakinim artmaz.” Meclesi, M B,(?) Biḥāru’l-envār, Beyrūt:dāru’l-iḥyā turāşu’l-‘arabī,Cild 69, S209

⁶⁷¹ “ Elli bin yıl” Mearic/ 4.

⁶⁷² uḡrevi] S2:-

1430 H̱ānde be-cān rīze-i endīšnāk

Ebced-i nüh mekteb ez-īn levh-i ẖāk

Endiše vü fikir şāhibūn rīzesi bu ẖāk levhinden toköz mektebūn ebcedini cānla oğumuşdur ya‘ nī evliyā‘ üllāhuñ cüzvī fikri toköz felekde olan esrārı bi’t-tamām ihāṭa eylemişdür murād evliyā’ül-lāh cemī‘ -i esrāra vāḳıf idügün iş‘ ārdur. Beyit:

Maşlahat nīst ki perde (10) burūn üfted rāz

*Ver ne der-meclis-i rindān haberī nīst ki nīst*⁶⁷³

Rindāndan murād bunda evliyāullāhdur.

1431 Kes ne be-īn dāğ tu būdī ü men

Kimse bu dağla olmadı bu dağla⁶⁷⁴ hemān sen oldue ben oldum ya‘ nī cemī‘ -i esrāra ittılā‘ hemān nev‘ -i insāna maḥşūşdur

Nev-ber-i īn dāğ⁶⁷⁵ tu būdī ü men

Bu bāğun tāze vü ter meyvesi sen olduñ ve ben oldum zīrā insān cemī‘ -i mevcūdātdan şoñra vücud buldı lā-cerem bu i‘ tibārla tāze vü nev oldı ve hem bu ‘ālem-i fānī insānla zīb ü zīnet (15) buldı bāğ meyve ile zīb ü leṭāfet bulduğı gibi murād nev‘ -i insān ‘aşḳ u muḥabbet sebebi ile aḥsen-i kā’ınāt u eşref-i mevcūdāt idügün iş‘ ārdur bāğdan murād bu ‘ālem-i fānīdür.

1432 H̱āk-ı tu ān ruz ki mī-biḥtend

Ol gün ki senün ḥākuñı elediler.

⁶⁷³ “ Sırrın perde arkasından dışarıya çıkmasına izin verilmiyor yoksa rindlerin meclisinde olmayan bir haber yoktur.”

⁶⁷⁴ dağla ... dağla] A:-

⁶⁷⁵ dāğ] S3: debbāğ

Ez-pey-i ma' cūn-ı dil āmihtend

Anı gönül ma' cūnundan öturi qarışdıdılar ya'nī cesed gönül için halk olundu zira aşk u muhabbet ü esrār u tecelliyātun maḥall ü mazharı gönüldür.

1433 Hāk-ı tu āmihte-i renchāst

Senün hāk u vücudun renclerün āmihtesidür zira (20) nev'-i insānun cesedi hezār-renc ü miḥnetle terkib olunmuşdur.

Der-dil-i in hāk besī genchāst

Bu hākuñ dil ü derūnunda çok gencler vardır zira kalb esrār-ı sübhānī vü ma' ārif-i yezdāninun maḥzenidür. [155a] (1) Hākdan murād bunda beden-i insāndur ve dil lafzı bunda be-ğāyet hūb vāki' olmuşdur.

1434 Kıymet-i in hāk be-vācib şinās

Bu hākuñ kıymet ü şerefini vācible anla ya'nī beden-i insān ziyāde şerīfdür kalb sebebi ile.

Hāk şināsī me-kün ey nā-sipās

Ey şükürsüz hākşināslik eyleme ya'nī nādān Şeytān 'aleyhü'l-la'nehü ḥazret-i Ādem'ün cesed-i şerīfī hākdan halk olunduğına nazar idüp ḥalaḳtu men tīn (5) deyüp ḥazret-i Ādeme 'lā- nebiyyinā ve 'aleyhi's-şalātü ve's-selām ḥaḳāretle nazar eyledügi gibi sen hem insāna ḥaḳāretle nazar eyleme zira insanun bedeni egerçi hākdan halk olunmuşdur liken nihāyetsiz esrārun ḥazīnesidür.

1435 Menzil-i ḥod bîn ki küdārest rāh

Z 'āmeden ü reften ez-īn cāygāh

Kendü menzilüne nazar eyle gör ki bu 'āleme gelmekden ve bu cāygāhdan gitmekden yol ḳanḳıdur ya' nī bu 'āleme gelmekden murād ve ba' dü'l-mevt yine diri olup ol 'ālemde ḥesāb görölmeden murād⁶⁷⁶ne idüğünü tamām fehm idüp (10) külli tedārük üzre ol.

1436 Z 'āmeden-i īn sefert rā'y çīst

Bu sefere gelmekden senün rā'yuñ nedür.

Bāz şüden ḥikmet ez-īn cāy nīst

Yine bu maḥalden gitmek ḥikmet nedür cāydan murād bu 'ālem-i fānīdür.

1437 Evvel k 'īn mülk be-nāmet ne-būd

Evvel ki bu mülk senün nāmuña olmadı ya' nī henüz ki nev' -i insān vüçüd bulmadı.

V 'īn dih-i vīrāne maḳāmet ne-būd

Ve bu vīrāne köy senün maḳāmuñ olmadı ya' nī henüz ki nev' -i insān bu fānī cihāna gelüp anda envā' -i aḥvāla mübtelā olmadı. Dih-i vīrāneden (15) murād bu 'ālemdür.

1438 Perr-i hümā-yı Ḥamelī dāştī

Ḥamel burcuna mensūp hümānuñ perrini tutduñ ya' nī 'ālem-i ervāḥda iken āfītāb gibi nūr-ı maḥẓ u 'ālī-ḳadr idüñ.

⁶⁷⁶ murād ... murād] S3:-

Evc-i hevâ-yı ezeli dâştî

Ezele mensûp hevânûn evcunı tıtduñ ya‘nî ziyâde bülend-pervâz iduñ hümâ-yı Hâmelî’den murâd âfitâbdur anuñ burcî hamel burcî olduğı içün aña nisbet olundu. Hâmelî vü ezelîde yâ nisbet içündür ba‘zı nüsağda per yerine fer vâkı‘dür ki revnağ u ‘ağm-ı şâ’n ma‘nâsınadır.

1439 Ger çi per-i ‘aşk-ı tu gâyet ne-dâşt

Egerçi senüñ (20) ‘aşk u muhabbetüñ kanadı gâyet tıtmadı zîrâ anuñ bir pervâzı bu ‘âlemden ziyâde idi.

Râh-ı ebed nîz nihâyet ne-dâşt

Lîken ebedüñ yolu hem nihâyet tıtmadı hûlâşa-i kelâm budur ki [155b] (1) egerçi nev‘-i insân ‘aşk u muhabbet sebebi ile kurb u vişâl-i rahmânî vü müşâhede-i cemâl-i sübhânîden behre-ver oldı lîken zât u şifât-ı bâriye ihâta idüp der-gâh-ı ahadiyyetüñ nihâyetine vuşul müyesser olmadı niteki hâzret-i Mevlânâ kâddesallâhu ta‘âlâ sırrehü’l-‘azîz bu beyitle bu ma‘nâya işâret eyler. Beyit:

Ey berâder bî-nihâyet degehîst

*Ber-her ânçe mî-resî bi’llâh me-îst*⁶⁷⁷

1440 Mânde şüdi kaçd-ı zemîn sâhtî

(5) Yorulmuş olduñ zemînüñ kaçdını düzdüñ ya‘nî bu ‘âlem-i süflâya gelmege kaçd⁶⁷⁸ eyledüñ.

Sâye ber-în âb u gil endâhtî

Lâ-cerem bu âb u gil üzre sâye atduñ ya‘nî bu fânî cihâna gelüp bir zamân bunda qarâr eyledüñ.

⁶⁷⁷ “Ey kardeş bu bir sonsuz dergahtır; Allah aşkına nereye varırsan durma.”

⁶⁷⁸ kaçd] A: sa‘î

1441 Bâz çü teng âyî ez-în teng-nây

Çünkü yine bu teng maılden tenge gelesün ya‘ nî munķabiz ü teng-dil olasun.

Dâmen-i ħurşîd keşî zîr-i pây

Ĥurşîduñ dâmenini ayguñ altına çekersün ħulâşa-i kelâm budur ki çün mâ-sevâdan ferâgat idüp der-gâh-ı aĥadiyyete (10) müteveccih olasun felek-i râbi‘den güzër idüp ‘âlem-i arvâĥda olan ‘âlî-ķadr u mertebe ki vuşûl bulursun.

1442 Gerçi mücerred şevî ez-her kesî

Terk-i mâ-sevâ sebebi ile egerçi her bir kimseden ya‘ nî cemî‘-i ħalkdan mücerred u dūr olursun

Ber-ser-i ân nîz ne-mânî besî

Lîken anuñ hevesi üzre hem çok kıalmazsun ya‘ nî egerçi ħalvet ü ‘üzlet ihtiyâr eylersün lîken anda şâbit-ķadem olmazsun.

1443 Cüz be-tereddüd ser ü kârîr nîst

Senüñ tereddüdden ġayri ile bir ser ü kârûñ yokdur ya‘ nî cemî‘-i ârzû (15) vü hevesüñ ve kâr u ‘amelüñ tereddüdledür.

Ber-ser-i yek rişte ķarârîr nîst

Bir rištenüñ ucı üzre bir ķarârûñ yokdur ya‘ nî ĥiç bir ħuşûşda sende şebât u temķîn yokdur ziyâde mütelevvin olduġuñ için.

1444 Müflis-i baĥşende tü-î gâh-ı cûd

Cûd u kerem vaķtinde sen iĥsân idici müflissün ya‘ nî cûd u kereme ķudretüñ yok iken cûd u keremden behre-versün.

Tāze-ī dīrīne tü-ī der-vücūd

Vücūdda sen qadīm tāzesün murād budur ki insān henūz bu  āleme gelüp bir nesneye m lik olmamıř (20) iken cem -i mevc d t qab lundan i  r z eyledüđi em neti c n u dilden qab l idüp anu   uř řunda her v c dun  tam m ifn  eyledi v  ins n r    i tib r  ile cem -i mevc d tdan evvel   qad md r ve cesedi [156a] (1) i tib r  ile cem -i mevc d tdan mu ah ir   h diřd r.

1445 Bi-gzer ez- n m der-i ferzend-k ş

Bu ferzendi qatl u hel k idici m derden fer gat u i  r z eyle

V   n  i peder güft be-d n d r hoş

Ve ol nesneyi ki peder   dedi h şu       t t m derden mur d bu f n  cih ndur. Pederden mur d h zret-i  dem d r ki d ny dan i  r z idüp t  at u   ib dete meş  l olu uz (5) diyü vaşiyet eyledi.

1446 Der-peder-i  od niger ey s de merd

Ey s de merd kendü peder  ne n zar eyle.

Sünnet-i   g r u be-b n t - i kerd

Anu  sünnet     detini t t ve n zar eyle g r ki o ne yeledi. S de-merd bunda b n kimse ma  n s nadur.

1447 M nt zir-i r  at ne-tv n nişest

Sa   v  k ş şi terk idüp r  at u  uz ra m nt zir oturma  mümkün   ma   l degildür z r  r  at u  uz r sa   v  ihtim mla h ş l olur.

K 'ân be-çünîn 'ömr ne-yâyed be-dest

Zîrâ o ki murâd râhat u huzûrdur buncılayın 'ömrde ele gelmez zîrâ (10) uhrevî râhat bisyâr riyâzât-ı şâkka ile müyesser olur ve herkes ki dünyâda tâ' at u 'ibâdetden i' râz idüp âhiretde râhat u huzûr taleb eyler ol kimse⁶⁷⁹bu âyet-i kerîmenün ma' nâsından gâfildür. *Fe-me'y-ya'mel mışkâle zerratin hayra'y-yerah. Ve-me'y-ya'mel mışkâle zerratin şerra'y-yerah*⁶⁸⁰.
Beyit:

Be-şehr-i kıyâmet me-rev teng-dest

*Ki vechî ne-dâder be-hasret nişest*⁶⁸¹

1448 Ger nefesî tab' -nevâz âmedî

Eger bir nefes tab' -nevâz geleydi ya'nî eger tab' i hevâ vü heves ü efkâr-ı fâsideden halâş idici bir kimse olaydı.

'Ömr be-bâzî (15) şüde bâz âmedî

Hevâ vü hevesle gitmiş 'ömr rücû' eylerdi liken tab' -nevâz ki murâd mürşiddür eçelle kalildür murâd budur ki 'ömrünü hevâ vü heves şarf eylemiş kimse çünkü bir mürşide vuşûl bula ol kimsenün güzêr eylemiş 'ömri rücû' eylemiş hükümünde olup uhrevî râhat u sa' âdete vuşûl bulur.

1449 Ğam ħor u bi-nger zi-küdâmîn gîlî

Ğam ye vü nazar yele gör ki kângî gildensün ya'nî cesm-i laîfî derd ü ğamle terkîb olunmuş ve renc ü elemle neşv ü nemâ bulmuş. Hâzret-i Âdem'ün neslindensün zîrâ hâzret-i Âdem'ün 'lâ-nebiyyinâ ve 'aleyhi's-şalâtü ve's-selâm (20) cesed-i şerîfî⁶⁸²üzre henüz hâk iken otuz

⁶⁷⁹ ol kimse] A:-

⁶⁸⁰ “Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükafatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir.” Zilzal/ 7,8.

⁶⁸¹ “ Kıyamete eli boş veya dar gitme çünkü böyle gitmem bir alemi yoktur.”

⁶⁸² cesed-i şerîfî] A:-

toğuz gün derd ü ğam u elem yağmurı yağdı ve bir gün surūr u feraḥ yağmurı yağmadı⁶⁸³ lā-cerem Beyit:

Der-īn ‘ālem kesī bī-ġam ne-bāṣed [155b] (1)

*V’ger bāṣed benī-Ādem ne-bāṣed*⁶⁸⁴

Şād niṣeste be-kūdāmīn dili

Çünkü insānuñ ḥālī bu vechledür pes kaṅgī gönülle şād u ḥandān oturmuşsun.

1450 **Ānki be-dū ğüft felek şād bāṣ**

Ol kimse ki felek aña şād u mesrūr ol dedi.

Ān ne menem v’ān ne tu āzād bāṣ

O ben degilüm ve o sen degilsün bu kayd u fikirden āzād u fāriğ ol. *Elā inne evliya’e-llāhi lā-ḥavfun ‘aleyhim ve lā-hum yaḥzenūn.*⁶⁸⁵

1451 **Mā zi-pey-i (5) renc pedīd āmedīm**

Bu cihāna biz renc ü elem içün zāhir geldük ya‘nī ṭā‘at u ‘ibādet ü ‘aşq u muḥabbet ü riyāzet içün ḥalk olunduk.

Ne ez-cihet-i ğüft ü şinīd āmedīm

Biz bu ‘āleme kīl ü kāl u şuḥbet u muşāḥabat içün gelmedük ya‘nī bunlardan ötüri ḥalk olunmaduk. *Ve-mā-ḥalaḳtu’l-cinne ve’l-inse illā-li-ya‘budun*⁶⁸⁶

⁶⁸³ yağmadı] A:-

⁶⁸⁴ “ bu dünyada kimse gamsız olmaz eğer olursa ise o Adem oğlu değildir.”

⁶⁸⁵ “Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.” Yunus/ 62.

⁶⁸⁶ “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” Zariyat/ 56.

1452 Tā-sited ü dād-ı cihānī ki hest

Mādām ki cihāna mensūp dād u sited ya‘nī emr ü nehi vü aḥkām-ı şerī‘ at vardur.

Rāst be-dārīm be-cānī ki hest

Anları rāst u tamām ṭotalum şül cānla ki vardur ya‘nī Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūn (10) ‘azze ismuḥu emr ü nehyine cān u dilden imtişāl idüp aḥkām-ı şerī‘ ata muvāfıḳ-ı bī-ḳuşūr ṭā‘at u ‘ibādet idici olalum. Dād u sitedden murād bunda evāmır ü nevāhī olmaḳ ensebdür.

1453 Z’āmedenet reng çirā çün meyest

Cihāna gelemkden senūn yüzünūn rengi surūr u beşāşetden niçün şarāb gibi kızıldur ya‘nī şād u mesrūr olma.

K’āmedenī-rā şüdenī der-peyest

Zirā gelmekligün ‘aḳabinde gitmeklik vardur ḥulāşa-i kelām budur ki cihāna gelüp devlet ü kudret sebebi ile ‘ayş u ‘işret ü ḥuzūr u rāḫata vuşul bulmaḡla (15) niçün mesrūr olursun ḫāl buki ba‘d-ı zamān cihāndan riḫlet idüp rüz-ı ḫaşırde ḫod hezār-su’āl u cevāba giriftār olup bisyār zaḫmet ü meşāḳḳat çekmek gerekir.

1454 Tā-key u key buved īn rüzigār

Bu rüzigār ḳançayadek ve ḳançayadek olur.

Z’āmeden ü reften-i bī-iḫtiyār

İḫtiyārsız gelmek vü iḫtiyārsız gitmekden murād rüzgāruñ ḫālī fā‘il-i muḫtāruñ iḫtiyārı ile olduḡun iş‘ārdur pes insān ki bu ‘āleme iḫtiyārsız geldi ve bu ‘ālemden hem iḫtiyārsüz revān olıserdür lā-cerem rüzgāruñ (20) vücudı vü insānuñ vücudı ḫükm-ı ‘ademdedür pes ‘ākil olan kimse aña maḡrūr u ferīfte olmaz.

1455 Şek ne der-ân şüd ki ‘adem hîç nîst

Anda şek olmadı ki ‘adem hîç degildür ya‘nî ‘adem hîç idügünde [157a] (1) hîç şek yokdur.

Şek be-vücūdest ki hem hîç nîst

Şek vücūddadır ki vücud hîç degildür ya‘nî Hudā-yı ‘azze ve cellnūn celle şa’nühü vücūd-ı şerīfinden ğayrı vücūd hem ‘adem hibi hîç degildür bu ma‘nā bu āyet-i kerīmeden zāhirdür *Kullu şey’in hālikun illā-vecheh*⁶⁸⁷ hūlāşa-i kelām budur ki ma‘rifetü’llāhdan behre-ver olan tāyifenūn hakkında⁶⁸⁸ mevcūd hemān Hakk sūbhānehü ve ta‘ālā hāzretidür celle şa’nühü .
Beyit:

Küllü mā fi’l-kevn-i ve hüm (5) evḥayāl

*Ev ‘ukussun fi’l-merāyā ev ḡalāf*⁶⁸⁹

1456 Ānki zi-zulmet eşer-i nūr yāft

OL kimse ki zulmetden nūruñ eşerini buldı ya‘nî ol kimse ki ḥalvet ü ‘üzletde riyyāzet ü mücāhede sebebi ile cemāl-i ilāhīnūn müşāhedesinden behre-ver oldı.

Tuḥm-ı ḥanā bih zi-saḡankūr yāft

Ḥanānuñ tuḥmını saḡankūrdan ūlā vü nāfi‘ buldı ya‘nî şehvet-perestlikden ferāġat eylemek aña şehvet-perestlikden laṭīfdür zīrā ol kimse mā-sevādan fāriġ (10) olup cān u dilden hemān cenāb-ı ilāhīye müteveccih olur. Ḥannānuñ toḥmını menīyi ḡaṭ‘ idicidür. Saḡankūr māhīye müşābih bir ḡayvāncıkdur ki cimā‘a ḡariş olan aḡmak şehvet-perestler ba‘zı nesne ile terkīb idüp yerler ziyāde cimā‘ eylemek içün. Beyit:

⁶⁸⁷ “Onun zatından başka her şey yok olacaktır.” Kasas/ 88.

⁶⁸⁸ hakkında] A: katında

⁶⁸⁹ “ Dünyadaki tüm olanlar hayal ve evhamdır veya aynadaki yansımalar ve ya gölgelerdir.”

Ez-endāze bīrūn me-şev⁶⁹⁰ pīş zen

Ne divāne-ī tiġ ber-ḥod me-zen⁶⁹¹

1457 Tīz me-rev çün be-direng āmedī

Tīz gitme çünki direnge geldün.

Zūd me-rān dīr be-çeng āmedī

Zūd u fevrī sürme zīrā geç ele geldün (15) ya‘ nī cemī‘ -i aḥvālda te‘ennī vü te‘emmüli terk eyleme.

1458 Vaḳt be-yāyed ki rû-ā-rû zenend

Vaḳit gelür ki rû-ā-rû ururlar ya‘ nī *Fe-izā cā’e eceluhum lā-yeste‘ḥirūne sâ‘ate’v-ve lā-yestaḳdimūn* ⁶⁹²ḥasebince çünki mevt irişe fi’l-ḥāl bu ‘ālem-i fāniden riḥlet eylerün. Rû-ā-rû zenend ṭurmaġa zamān u maḥall virmeyüp yurı yurı derler ma‘nāsınadur

Sikke-i mā ber-direm-i nev zenend

Bizüm sikkemizi yeñi direm üzre ururlar ya‘ nī bizi bu ‘ālemden ⁶⁹³āḥirete ilederler.

1459 Tāze kūnend īn gil-i efkende-rā

Bu (20) ayāḳlaruñ altına bıraġılmış zemīn ü gili külli tāze yelerler ya‘ nī *Yevme tubeddelu’l-erzu ġayra’l-erzi* ⁶⁹⁴ḥasebince rūz-ı ḥaşruñ zuhūrı sebebi ile bu zemīn tebdīl olunur.

⁶⁹⁰ me-şev] S2: me-rev

⁶⁹¹ “Kadının yanına gerektiğinden ziyade gitme, eğer deli değil isen kendine kılıç vurma.”

⁶⁹² “Ecelleri geldiği zaman ise ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler.” Nahl/ 61.

⁶⁹³ -] S3: ‘ālem-i

⁶⁹⁴ “O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür” İbrahim/ 48.

Bāz hem ārend perākende-rā

Perākende olmuş cüz'leri [157b] (1) yine bir yere getirürler ya' nî mevtinüñ çürüyüp perişān u mün'adim olmuş eczası Hudā-yı 'azze ve cellnün emr-i şerîfi ile cem' olup evvelki gibi hayāt bulup cemî' en rûz-ı haşirde hisāb u su'āl u cevāp içün hāzır olurlar.

1460 Ey ki z 'emrûz neî şermsār

Ey kimse ki bu günden şermsār degilsün ya' nî ey kimse ki bu cihānda Hudā-yı 'azze ve cellden vü halkdan şermende olmayup bisyār ma' āşî (5) irtikāb eyledi

Āhir ez-ān rûz yekî şerm-dār

Āhir ol günden bir şerm tut ya' nî kıyāmetde şermende vü hacel olmağın fîkr idüp ma' āşiden ictināb eyle. Beyit:

Der-ān rûz ke 'z fî'l pürsend ü qavl

Olul' azm-rā ten bilerzed zi-havl

1461 Īn heme miḥnet ki ferā-pîş-i māst

Bu cümle miḥnet ü zaḥmet ki ba' dü'l-mevt bizüm önümüzdedür.

Īn 't şabūrî ki dil-i riş-i māst

Zehî şabūrîlık ki bizüm mecrūḥ u gamgîn gönlümüzündür zirā ol miḥnetler ziyāde müşkildür.

1462 Merkeb-i Īn bādiye dīnest ü bes

Bu şahrānuñ (10) merkebi ancaḥ dīndür pes mādāmki dīn raḥşına süvār olmayasun bu bādiyeyi kaṭ' u tayy⁶⁹⁵eylemege qādir olmazsun.

⁶⁹⁵ u tayy] S3:-

Çäre-i ĩn kār hemĭnest ü bes

Bu işüñ çāresi ancaķ budur ya‘nĭ çünki şalāh u taķvāda ķavĭ olasun rūz-ı haşruñ havillerinden saña ħavf u elem olmayup senüñ cemĭ‘-i aĥvāluñ laţĭf olur.

1463 Saĥtĭ-i reh bĭn ü me-şev süst-rān

Yoluñ şu‘ūbetini gör ü süst sürücü olma ya‘nĭ rūz-ı haşırde vuķū‘ı muķarrer olan ziyāde şa‘b u müşķil ĥālātı fĭkr idüp tã‘at u ‘ibādete (15) külli sa‘ĭ ü ihtimām eyle.

Süst gümānĭ me-kün ey saĥt-cān

Ey berk cānlu süst-gümānlıķ eyleme ya‘nĭ kıyāmetüñ ve kıyāmetde zuhūr idicek ĥālātuñ vuķū‘ı muķarrer u muĥaķķaķ idügi ber vech-i yaķĭn şubūt bulmuşdur āyāt-ı kerĭme vü aĥādĭş-i şerĭfe ile zinhār mülāĥide gibi kıyāmete inkār idici olma.

1464 Āyine-i cehd ferā-pĭş dār

Cehd ü sa‘ĭ aynasını ĥuzūruñda tut ya‘nĭ tã‘at u ‘ibādete külli cehd ü ihtimām eyle.

Der-niger ü pās-ı ruĥ-ı ĥĭş dār

Cehd āynasına nazar eyle vü kendü ruĥuñı pās (20) tut ya‘nĭ kendüñi cehd ü sa‘ĭ den dūr u cüdā eyleme belki dem-be-dem ziyāde idüp ne vechle idüğüni müşāhede eyle pās bunda ĥıfz ma‘nāsınadır.

1465 ‘Özr zi ĥod bĭn u ķabül ez-Ĥudāy

‘Özri kendünden [158a] (1) ve ‘özruñ ķabūlını Ĥudā-yı ‘azze ve cellden gör.

Cümle zi-teslĭm-i ķader der-meyāy

Cümle aĥvāluña ķadaruñ teslĭminden gelme ya‘nĭ cemĭ‘-i umūruñı ķazā vu ķadere ĥavāle eyleme belki ĥayrı ķazā vü ķadere vü şerri nefsüne ĥavāle eyle. Ĥikāyet-i zāhid-i tevbe-şiken

1466 Mescidī-i beste-i āfāt būd

Bir mescidī āfāta beste vü mübtelā oldı.

Nāmzed-i kû-yı harābāt būd

Harābāt maḥallesine nāmzed ü qarīn oldı. Mescidīden murād (5) zāhiddür ki nefsiñ ḥabāseti sebebi ile zühd ü şalāḥdan dūr u cüdā olup fışk u ma‘şiyete giriftār olmuş idi ma‘nā bu vechle olmaḥ hem laṭīfdür. Bir mescidī āfāta beste vü giriftār idi harābāt maḥallesine nāmzed ü qarīn idi bu ma‘nā evvelki ma‘nādan enseb ü laṭīfdür egerçi meşhūr olan ma‘nā evveldür.

1467 Mey be-dehen bürd ü çü mey mī-girist

Ol mescidī mey-ḥānede şarabı ağızına iletı vü şarāb gibi ağıladı ya‘nī çeşminden ḥün-āb geldi vü dedi.

K ‘ey men-i bīçāre merā çāre çīst

Ke ey dirīğ ben (10) bī-çāre olmuşum baña çāre nedür.

1468 Mürğ-i havā der-dilem ārām kerd

Havā mürği benüm gönlümde ārām u qarār eyledi.

Dāne-i tesbīḥ merā dām kerd

Tesbīḥün dānesi baña dām eyledi ya‘nī dāmdan firār olunduğı gibi baña tesbīḥden firār vāqı‘ oldı dām bunda tızaḳ ma‘nāsınadır.

1469 Ka‘be merā rehzen-i evḳāt būd

Ka‘be benüm evḳātumuñ yolunı uruyıcı oldı ya‘nī ben ki ka‘beye gitdüm varup gelince benüm evḳātüm zāyi‘ oldı

Hâne-i aşlīm ḥarābāt būd

Ḥarābāt baña ḥāne-i aşlī oldı bu hem vechdür ḥarābāt benüm aşlī ḥāne vü vaṭānum oldı (15)
ḥarābāt mey-ḥāne ma' nāsınadur.

1470 Tālī' -i bed būd bed-aḥter şüdem

Tālī' üm yaramaz idi lâ-cerem bed-aḥter ü sa' âdetsüz oldum.

Kem-zede-i kû-yı ḳalender şüdem

Ḳalender maḥallesinüñ ḳumār-bāzı oldum ba' zı nüshada gümşüde-i kû-yı ḳalender şüdem.
Ḳalender maḥallesinüñ kem olmuşı oldum ya' nī ekşer-i evḳâtda ḳalenderüñ maḥallesinde
ḳarār eylerüm

1471 Çeşm-i edeb zîr-i neḳāb ez-menest

Edebün çeşmi benden niḳāb altındadır ya' nī fışḳ u ma' şîyetüm sebebi ile bî-edeb olup
kimsenüñ yüzüne nazar eylemege ḳādir degilüm.

Kû-yı ḥarābāt ḥarāb ez-menest

Ḥarābāt maḥallesi (20) benüm sebebimden ḥarābdur ya' nī mey-perestlikde anda olan mey-
perestlerden ziyāde oldum.

1472 Teng cihān ber-men-i mehcūr bād

Ben mehcūr üzre cihān teng olsun ya' nī ben ki bu dem der-gāh-ı aḥadiyyetden dūr u
mehcūrum cihānuñ zevḳı benden dūr u ⁶⁹⁶[158b] (1) cüdā olsun.

⁶⁹⁶ dūr ... dūr u] S2:-

Gerd-i men ez-dāmen-i men dūr bād

Benüm ğubārum benüm dāmenimden dūr olsun ya‘nī benüm vücūdum maḥv u mün‘adim olsun bu fişk u ma‘şīyet benden dūr olsun ma‘nāsına⁶⁹⁷ mümkündür.

1473 Ger ne қазақ бұд мен ü lāt key

Eger қазақ olmayaydı ben ü lāt kaçan olurdı ya‘nī benüm bü қабіһ һәлетüm vü büt-perestligüm қазақандur.

Mescidī ü kū-yı Һarābāt key

Mescidī vü Һarābāt маһалlesi kaçan olurdı (5) ya‘nī ben zāhid iken zühdden ferāğat idüp mey-Һānede sākin olmaq қазақanuñ irādeti iledür. Lāt bir butuñ ismidür.

1474 Himmet ez-āncā ki naẓar kerde būd

Ol cihetden ki himmet naẓar eylemiş idi.

Güft civānī ki der-āñ perde būd

Bir civān ki ol perdede idi aña cevāp virüp dedi ey bülend himmet bir civān ittifākā o arada Һāzır imiş çünki ol bī-edeb mescidinüñ ol bī-edebāne kelimātını istimā‘ eyledi. Ta‘līm җariқи ile aña cevāp virüp dedi

1475 K ’in reveş ez-rāh-ı (10) қазақ дұр дār

Ki bu reveşi vü bu ğüne kelimātı қазақdan dūr tut ya‘nī sen bu zişt aḥvāluñı қазақaya nisbet ü Һavāle eyleme.

Çün tu қазақ-рā be-cev-i şad-hezār

Zirā sencileyin yüz bin қазақaya bir arpa қадар degildür zirā cihānda her kimse Һudā-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuhu ‘aқıl u idrāk u iḥtiyār virmişdür lā-cerem ‘āқıl olan kimse kendüsünden

⁶⁹⁷ -] S3: olmaq

şadır olan nuḡṣān u ‘iṣyānı kendü nefsine isnād eyler ammā İblīs-sīret cebri⁶⁹⁸kendüsinden şadır olan ḡabāyiḡi ḡazāya ḡavāle eyler bu ḡikāyetde vāḡi‘ olan ḡazā ḡükm ü (15) taḡdīr-i ilāḡi ma‘ nāsınadur niteki meṣḡurdur ḡazā vü ḡader derler.

1476 Ber-der-i ‘öṣr āy u ḡüneh-rā bi-ṣūy

‘Öṣr ḡapusuna gel vü kendünden ḡünāḡı yu ya‘ nī fiṣḡ u ma‘ ṣiyeti terk eyle

V ‘ān geh ez-īn ṣīve ḡadīṣi bi-ḡū

Ve ol vaḡit bunun gibiden bir söz söyle ya‘ nī ol vaḡit böyle söz söylemege ḡādir olmazsun zīrā nuḡṣān senden idüḡi rūṣen ü zāḡir olur v ‘ān geh ve ol vaḡit ve andan ṣoḡra ma‘ nāsına isti‘ māl olunur.

1477 Çün tu revī ‘öṣr-peṣīret berend

Çünki sen ḡidesün seni ‘öṣrünü ḡabūl idici iledürler ya‘ nī çünki fiṣḡ u ma‘ ṣiyetden ferāḡat idüp (20) i‘ tizār idici olasun ḡudā-yı ‘azze ve cell luṡf u kereminden senün ‘öṣrünü ḡabūl idüp seni ḡurbdan behre-ver eyler.

Ve ĩ ne ḡod āyend ü esīret berend

Veillā kendüler gelür ve seni esīr ilederler firār eylemiş bende gibi ya‘ nī çünki [159a] (1) fiṣḡ u ma‘ ṣiyetden ferāḡat idüp i‘ tizār eylemeyesün belki cemī‘-i aḡvāluḡı ḡazāya ḡavāle eyleyesün ḡudā-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuhu ‘itāb u ‘aḡāb görürsün.

1478 Tā-ne-bered ḡābet ez-ū ḡūṣe-ḡīr

Tā seni ḡāb iletmeye andan ḡūṣe tūt ya‘ nī andan ferāḡat eyle.

⁶⁹⁸ cebri] S2: ḡīri

Endekî ez-behr-i ‘adem tûşe gîr

‘Adem u âhiretten ötürî tûşe tût murâd budur ki ẖ‘âbı terk idüp şıdķ u ẖulûşla ṯâ‘at u ‘ibâdete meşgûl ol (5) tâ ki âhirete tehî-dest gitmeyesün.

1479 Sebze çeriden zi-ser-i ẖâk bes

H̱âk cânebinden sebze otlamak kâfidür gûnâgûn ni‘met yemek lâzım degildür.

Ney-şeker-i sebz-i tu eflâk bes

Saňa sebz ü laţîf ney-şeker eflâk kâfidür ney-şeker lâzım degildür henûz ẖâkdan ķopmadın evrâķı i‘tibârî ile sebz olduķı gibi ney-şeker kendüsi hem sebzdür murâd ķanâ‘at ziyâde laţîf ü nâfi‘ idügün iş‘ârdur.

1480 Hoş ne-buved dîde be-ẖûn-âb-der

Zinde vü mürde be-yekî ẖ‘âb-der

Dîde ẖûn-âb içinde hoş olmaz zîrâ ẖ‘âbda (10) zinde vü mürde berâberdür zîrâ mürdeden hareket ü idrâk gıtdüķı gibi ẖ‘âbda olan kimseden hem hareket ü idrâk ẖ‘âbda iken ref‘ olur. E’n-nevmü aķu’l-mevt. Çeşmüñ ẖ‘âb ẖâlinde ẖûn-âbe ğarķ olması bu ẖâlet i‘tibârî iledür ki gözüñ ķapaķları gözi sıtr eyler ve göz ķapaķlarıñ içi ķan gibi kıızıldur ve der-ẖûn-âbe vü der-ẖ‘âb taķdirindedür.

1481 Dîn ki tu-râ dîd çünân mest-i ẖ‘âb

Dîn ki seni ẖ‘âba ẖ‘âba ancılayın mest ü mağlûb gördi.

Çihre nihân kerd be-zîr-i niķâb

Çihresini (15) niķâb altında nihân eyledi ya‘nî kişret-i ẖ‘âb u ğaflet sebebi ile dîn ü taķvâdan maķrûm olduk.

1482 Hız Nizāmī ki melik ber-nişest

Qalk ey Nizāmī ki pādīshāh süvār oldı vü göçüp gitdi.

Bīm-i ser īncā ʕi ʕevī pāy-best

Bunda baş korkusu vü helāk havfi vardır ne pây-best olursun ya' nî niçün bu maḥall-i helāk olan mekānda qarār eylersün murād budur evliyā vü meşāyiḥ dünyādan i' rāz idüp 'ākıbet hem ol ḥalle bu fānī merhaleden riḥlet ilederler bu ḥod rūšen ü (20) zāhirdür ki *Ḥubbu'd-dunyā re'su kulli ḥaṭi'etin*⁶⁹⁹ ḥasebince dünyāya muḥabbet ü teḳayyüd eylemek sebab-i bu' d u ḥuzlāndur pes bundan bi'l-küllīye ferāḡat u i' rāz eyle bu beyit ta' rīz ṭarīḫi ile idügi ziyāde zāhirdür. [159b] (1) Maḳāle-i dehem der-numūdār-ı āḫirü'z-zamān u 'alāmāt-ı ān

1483 Ey felek āhisteter īn devr-i çend

Ey felek āhisterek devr eyle bu sur‘atla devrūñ niçeye dek

V 'ey zemî āhisteter īn cevr-i çend

Ve ey zemīn āhisterek ḥareket eyle bu cur niçeyedek murād devr-i felek nihāyet-peḏīr olmağa ḳarīb olduğun iş‘ ārdur

1484 Ez-pey-i her şāmgehī çāştist

(5) Her bir ahşām vaktinden sonra bir kuşluk vardır

V 'āḥir-i ber-dāšt fürūdāštist

Ve berdāştuḡiri bir fūrūdāştur niteki sürnā-zenler evvel berdāşt u şoñra fūrūdāşt eylerler ve niteki ki her qaldırmaḡuñ aşıaḡa qoyması vardır murād aḡvāl-ı dünyā bir ḡāl üzre ber-qarār degil idüḡün beyāndur.

⁶⁹⁹ “Dünyā sevgisi her günāhın başıdır.” Ebū’l-ḥayr, Ş, (1985), Elmaḳāşidu’l-ḥasene fī-beyān-ı Keşīr min’l-aḥādisi’l-müştehire ‘alā’l-elsine, Beyrūt: Dāru’l-kutubu’l-‘arabiye, s. 296. h. no:384

1485 Der-ṭabaḳāt-ı zemīn efkende bīm

Zilziletü's-sā'etü şey'ün 'aẓīm

Ḳıyāmetün şey'-i 'aẓīm zilzilesi zemīnün ṭabaḳalarına bīm ü ziyāde hareket bırakmışdır. *Zilziletü's-sā'etü şey'ün* (10) 'aẓīm⁷⁰⁰ma' nāsı böyle olur ḳıyāmetün zilzilesi taḥḳīḳ-i 'aẓīm ü müşkil şey'dür.

1486 Şiften-i ḥāk siyāset numūd

Ḥāk u zemīnün zıkr olunan vechle cunūn u perişānlığı siyāset göründi ya'nī ḥāk u zemīne evvel ḥālet siyāset mertebesindedür.

Ḥalka-ı zincīr-i felek-rā i sūd

Felegün zinciri ḥalkasınun aña ne fā'idesi vardır ya'nī felek zemīnden evvel ḥāleti ref' eylemege ḳādir olmaz. Zincīr muzāf olmayup ma'nā bu vechle olmaḳ hem mümkündür zincir ḥalkasınun felege ne fā'idesi vardır (15) zīrā felek hem pāre pāre olup mün'adim olıserdür

1487 Bāz ten-i şifte der-hem şikest

Şifte vü mecnūn olmuş zemīnün teni pāre pāre oldı.

Şifte zencīr ne-ḥāhed güsest

Dīvāne zinciri pāre pāre eylemeyesersdür.

1488 Bā-ki girev best zemīn ez-miyān

Zemīn kimünle ucaştı ki miyānından

⁷⁰⁰ “Ḳıyamet sarsıntısı çok büyük bir şeydir.” Hacc:1

Bāz güşāyed kemer-i āsumān

Elbette āsumānuñ kemerini çöze ya' nī zemīnūñ bir nesneye kudreti yokdur.

1489 Şām zi-reng ü seher ez-būy rest

Şām sevād u rengden ü seheri būy u rā'ihadan kurtuldu zīrā (20) kıyāmetūñ kıyām u zuhūrı sebebi ile şām u seher ma' dūm olur.

Çarḥ zi-çevgān zemī ez-gūy rest

Felek çevgāndan zemīn tıbdan kurtuldu ya' nī çevgān-mişāl felek ü gūy-mişāl zemīn ma' dūm [160a] (1) olur şīğa-i māzī ile getirüldi ki murād rest kelimesidür bu hālātuñ vuḳū' i bir vechle taḥaḳḳuḳ u yaḳīn i' tibārı ile olduğı içün zemīn kürevī olduğı içün gūy deyindi

1490 Hāk-ı der-i çarḥ ber-īn mī-zenend

Hāk u zemīn 'ālī feleguñ kapusını kaḳar ya' nī andan meded taleb eyler.

Çarḥ miyān-beste kemīn mīzened

Felek ḥod ḥāzır u müheyyā olup ana pusu tedārükün eyler murād felekden zemīne hergiz meded ü (5) mu'āvenet olmaz demekdür zīrā felek ü zemīn cemī'en ma' dūm olıserdür.

1491 Hādişe-i çarḥ kemīn ber-güşād

Çarḥuñ ḥādişası 'āḳıbet kemīnini āşıkār eyledi.

Yek-be-yek endām-ı zemīn ber-güşād

Zemīnūñ endāmını cemī'en biribirinden cüdā vü perākende eyledi.

1492 Pîr-i felek cāme ne-ḥāhed derīd

Pîr-i felegūn cāmesi yırtılıserdür ya‘ nî ḥalk olunalı bisyār zamān güzēr eylemiş felek *Yevme teşakḳau’s-semā’ u*⁷⁰¹ ḥasebince felek pāre pāre olup maḥv u mün‘ adim olıserdür.

Mühre-i gil rişte be-ḥāhed burīd

Gil mühresinūn (10) riştesi kisiliserdür ya‘ nî ṭabaḳāt-ı zemīn hem ḥarāb olıserdür. Pîr-i felek-rā taḳdīrindedür

1493 Çarḥ be-zīr āyed ü yektā şevēd

Felek arzuñ üzerine gelür vü yektā olur ya‘ nî ṭokuz felek pāre pāre olup mün‘ adim olur.

Çerḥ-zenān ḥāk be-bālā reved

Ḥāk u zemīn çarḥ uraraḳ bālā vu havāya gider ya‘ nî *Ve tekunu’l-cibalu ke’l-‘ihni’l-menfūş*⁷⁰² ḥasebince kıyāmetūn zuhūri sebebi ile cibāl u zemīn⁷⁰³ rengin yük gibi olıserdür.

1494 Rüste şevēd her dü sere zi-derd-i mā

Her ikisinūn başı bizüm derdimizden ḳurtulmuş (15) olur.

Pāk şevēd her dü reh ez-gerd-i mā

Her ikisinūn yolu bizim gubārimızdan pāk olur. Ser-i her dü reh her dü taḳdīrindedür.

1495 Hem felek ez-şūḡl-ı tu sākin şevēd

Hem felek senūn şūḡl u kāruñdan sākin ü fāriḡ olur.

⁷⁰¹ “O gün gök bulutlarla yarıp parçalanacak” Furkan/ 25.

⁷⁰² “Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır.” Karia/ 5.

⁷⁰³ cibāl u zemīn] A:-

Hem zemī ez-mekr-i tu eyemen şeved

Hem zemīn senūñ hīle vü mekründen emīn u ħalāş olur ya‘nī āsumān u zemīn mün‘adīm olur.

1496 Şerm girift encüm u eflāk-rā

Encüm u eflāk şerm tıtdı ya‘nī şermende oldılar

Çend perestand kefi ħāk-rā

Bir avuç ħāk niceyedek tıparlar bir avuç ħākdan murād (20) insāndur ki zemīn ü āsumān anuñ maĥkūmidur.

1497 Mār şıfat şüd felek-ħalkavar

Ĥalka gibi müdevver felek mār şıfat oldı ya‘nī insānuñ helākına ħaşd eyledi.

Ĥāk ĥored mār serencām-ı kār

Mār ‘āķıbet ħāk yer [160b] (1) niteki şitāde ħāk içinde pinhān olup ħāk yer murād felekden ĥazer ü i‘rāz eylemek lāzım idügün iş‘ardur.

1498 Ey ciger-i ħāk be-ħūn ez-şümā

Ey insān ki ħākuñ cigeri sizden ĥūnladur ya‘nī sizūñ derd ü elemünüzden anuñ cegeri ħān olmuşdur.

Kīst der-īn ħāk burūn ez-şümā

Bu ħākda sizden gayri vü sizden şerīf kīm vardur ya‘nī insāndan şerīf yoĥdur.

1499 Ĥāk der-īn ĥunbere-i ģam ħirāst

Ĥāk niĥūn (5) bu ģam ĥunberesindedür.

Reng-i hūmeş ezrek-i mātem çirāst

Anuñ küpünüñ rengi niçün mātemüñ ezrakıdır ya‘nī mātem-zedelerüñ cāmesi gök olduğu gibi anuñ küpünüñ rengi niçün gökdür ya‘nī zemīn hem bu huşūşdan ötüri mātem-zededür. Hunbere vü humdan murād felekdür. Hunbere küçük küp hum küp ma‘nāsınadır.

1500 Ger be-tüvānīd kemīn sāhten

Eger kemīn ü tedārük eylemege kâdir isünüz.

İn gil ez-īn hum be-der endāhten

Bu gili bu küpden taşra atmağa ya‘nī ifnā-yı vücūd sebebi ile eger felekden (10) halāş olmağa kâdir isünüz gilden murād benden-i insāndur ve humdan murād felekdür.

1501 Dāmen ez-īn hunbere-i dūdñāk

Pāk bi-şūyīd be heft āb u hāk

Bu tutunlı hunbereden dāmenünizi yedi deryānuñ ābı ile vü hākla pāk yuñuz ya‘nī felekden ‘alāka-yı bi’l-küllīye kaç eyleñüz ve zinhār bu huşūşa cān u dilden sa‘ī ü ihtimām idici oluñuz u halkuñ ‘ādetidür ki ba‘zı nesneyi āb u hākla yurlar. Heft ābdan murād yedi deryādur niteki h‘āce Hāfız’uñ bu beytinde vāki‘dür. Beyit:

Ne (15) be-heft āb u⁷⁰⁴ rengeş be-şad āteş ne-reved

Ānçi bā-hırka-ı şūfī mey-i engūrī kerd⁷⁰⁵

1502 Hırka-ı encüm zi-felek ber-keşend

Felekden encüm hırkasını çekerler ya‘nī *Fe-ize’n-nucūmu tumiset*.⁷⁰⁶ hasebince felekde olan kevākib cemī‘en felekden cüdā olup mün‘adim olur.

⁷⁰⁴ u]S2: Ki

⁷⁰⁵ “Yedi denizin suyu kalsın yüz ateşle de gitmez zahidin hıkasına uzum şarabının bıraktığı şey.”

⁷⁰⁶ “Yıldızların ışığı söndürüldüğü zaman,” Mursilat/ 8.

Ḥaṭṭ-ı ḥarābī be-cihān der-keşend

Cihāna ḥarāblık ḥaṭṭını çekerler ya‘nī cihānı ḥarāb u mün‘adim eylerler. Keşend kelimesinin fā‘ili Hudā-yı ‘azze ve celldür cem‘-i şīğası ta‘zīm içündür.

1503 Ber-ser-i ḥāk ez-felek-i tīz geşt

Tīz-devrlü felekden ḥāk u zemīnün başı üzre (20)

Vāqī‘ a-i saḥt be-ḥāhed güzeşt

Saḥt u müşkil vāqī‘ a güzer eyleyeserdür zīrā *Yevme teşakkaḳu’s-semā‘u*⁷⁰⁷ ḥasebince pāre pāre olup zemīn üzre vāqī‘ olıserdür vāqī‘ ada hemze-i vahdet için olmak mümkündür [161a] (1) ma‘nā aña göre olur. Tīz-geşt tīz-devrlü ma‘nāsınadır.

1504 Ta‘biye-i-rā ki der-ū kārḥāst

Şol ta‘biyenün ki anda kārılar vardır.

Cünbiş-i eṭrāf numūdārḥāst

Eṭrāfuñ ḥareketi numūdārlardur ya‘nī zemīnün eṭrāfuñ ḥareket eylemesi anuñ ḥarāb u mün‘adim olmasının ‘alāmetleridür. Ta‘biye bunda kōrḳutmaḳ ma‘nāsınadır. Numūdār ‘alāmet ma‘nāsınadır.

1505 Ser bi-çehed çünki be-ḥāhed şikest

Baş seker⁷⁰⁸ çünki şınsa gerekdir (5) ya‘nī çünki bir kimsenün başı segere anuñ başına şikest vāqī‘ olıserdür.

⁷⁰⁷ “O gün gök bulutlarla yarıp parçalanacak” Furkan/ 25.

⁷⁰⁸ seker] S2: sıçrar

İn cehiş emrüz be-dîn hâk hest

Bu gün bu hâkda bu çehiş vardur ya' nî çünki zemîn hareket eyler be-her hâl hārāb oliserdür. Çehişden murād hareketdür.

1506 Düşmen-i tust İn şadef-i müşk-reng

Bu müşk renklü şadef senün düşmenüñdür.

Dide pür ez-gevher ü dil pür zi-seng

Çeşmi gevherden pürdür ü gönli sengden pürdür. Şadefden murād zemîndür egerçi cinsiyet i' tibārı ile saña zāhiren nazarı şıfkat u merhemet tārīķi iledür (10) liken derūnı senün 'idāvetünle memlū vü pürdür lâ-cerem fırsat buldukda be-her hâl intikām eylemege kaçd eyler.

1507 İn ne şadef gevher-i deryā-yi est

Bu şadef degildür belki deryāya mensüp gevherdür.

K 'İn şadef-i gevher-i bīnā-yiest

Zirā bu bīnālīķ gevherinün şadefidür pes aña nazar u ta' alluķ eylemek zarar-ı maḥẓdur.

1508 Her ki der-ū dīd dimāğāş fisürd

Lâ-cerem her kim ki aña nazar eyledi anuñ dimāğı muncemid oldı

Dide çü ef'î be-zimürrüd sipürd

Ef'î gibi çeşmini zümürrüde teslim eyledi ya' nî ef'î'nün çeşmini zümürrüde nazar eylemekle (15) kör olduğı gibi aña nazar idenün çeşmi kör oldı murād dünyā-perestlerün çeşm-i dili bī-nūr u kör idügün iş' ardur.

1509 Lā-ceremeş nūr-ı nazar hîç nîst

Lā-cerem anuñ nazarınuñ hîç nûrı yoqdur bu sebebden dünyānuñ fenāsını müşāhede idüp uḥrevî aḥvāla meşgûl u muḳayyed olmaz.

Dide hezārest ü başar hîç nîst

Egerçi çeşm hezārdur liken anuñ hîç başarı ya‘nî görmesi yoqdur. *Yenzurūne ileyke ve hum lā-yubşirūn.*⁷⁰⁹

1510 Rāh-ı ‘adem-rā ne-pesendidei

‘Adem ü fenānuñ yolunu begenmemiş ü qabûl eylememişsün.(20)

Z’ân ki be-çeşm-i degār didei

Zirā ki anı ğayrlarueşmi ile görmüşsün ya‘nî sulûk u ifnâ-yı vücûd tarîķına sen kendüñ sâlik olup anuñ nef’ini müşāhede eylemişsün bu sebebden senüñ qalbuñ aña meyl ü raġbet eylemez.[161b] (1)

1511 Pā-yı tu-rā derd-i serî mî-resân

Senüñ ya‘nî kendü pāyuña bir derd-i ser irişdür ya‘nî kendüñ sâlik olup riyāzet ü mücāhedeye ihtimām eyle.

Reh ne-tüvân reft be-pā-yı kesân

Zirā kimselerüñ ayāğı ile yola gitmek mümkün degildür ya‘nî ğayrlaruñ sulûkundan saña bir ḥalet ü güşāyiş müyesser olmaz.

⁷⁰⁹ “Sen onların sana baktıklarını görürsün, halbuki onlar görmezler.” Araf/ 198.

1512 Ve 'r ne-tüvân best ez-în kûy der

Ve eger bu maḥalleden ḳapuyı bağlamak mümkün olmaya ya' nî eger dünyâdan ferâgat idüp 'uzlet ü ḥalvet (5) ihtiyâr eylemeyesün.

Ber-ne-tüvân kerd ez-în bām ser

Bu tāmndan başuñı yoḳaru eylemek mümkün olmaz ya' nî ' âlem-i ilâhiye vuşul bulmaḡa ḳâdir olmazsan kûyden murād bu ' âlem-i nāsütdür. Bāmdan murād felekdür. Ber-ne-tüvānda olan berden murād ' âlem-i lāhütdür.

1513 Ger be-felek ber-şevved ez-zerr ü zûr

Gûr buved behre-i Behrām-ı Gûr

Farzen eger Behrām-ı Gûr ḡanā vü ḳuvveti cihetinden felek üzere gide Behrām-ı Gûr' uñ behresi ' âkibet gurdur ya' nî mevt muḳarrerdür. Şevved ola ma' nāsına olmaḡ hem mümkündür. Gûr-ı evvel ḳabir ma' nāsınadır (10) gûr-ı şānî yaban eşegi ma' nāsınadır. Behrām-ı Gûr ' Acem pâdişāhlarından bir bahadır pâdişāhuñ ismidür ki yaban eşegüñ şaydine ziyāde mā' il idi.

1514 Bāş der-în ḡāne-i zindāniyān

Rûzen ü der beste çü buḡrāniyān

Bu zindānilerüñ ḡānesinde buḡrān u teb marāzına giriftār olmuş kimseler gibi pencere vü ḳapūñı bağlamış ol ya' nî ḥalvet ü ' uzlet ihtiyâr idüp riyāzet ü mücāhededen ḡālî olmaz. Buḡrān u teb marāzına mübtelā olan kimselere ' ilāc budur ki anları ḳarañku ḡānenüñ içine ḳorlar u pencere vü ḳapusunu (15) ḳaparlar. Ḥāne-i zindāniyāndan murād dünyādur.

1515 Çend ḡadiş-i felek ü yād-ı ü

Felek sözi ve anuñ yād u tezekkûri niçeyedek ya' nî felegi niçeyedek vaşf u yād eylersün.

Hāk-ı siyeh ber-ser ü ber-bād-ı ü

Anuñ başı üzre vü bād u kibri üzre siyāh hāk olsun ya‘nī felek nedür ki sen aña qadr u şeref virüp mültefit olursun ve anı bir nesneye qādir şanursun

1516 Ez-felek ü rāh-ı mecerreş me-renc

Felekden ve anuñ mecerresinüñ yolundan bī-ḥuzūr u rencide olma.

Kāh-kişī-rā be-yekī cev me-senc

Anuñ ol kehkışānını bir arpa ile vezn eyleme ya‘nī (20) aña hīç iltifāt u i‘tibār eyleme belki hīç meşābesinde tut. Mecerreş kekişānuñ yolu ma‘nāsınadır ki tercümānda meşṭūrdur. Kāh-kişiden murād kehkışān dedikleridür.

1517 Ber-per ez-īn günbed-i dülāb-reng

Bu dülāb [162a] (1) şikil qubbeden yuqarıya pervāz eyle.

Tā-rehī ez-gerdiş-i pergār-ı teng

Tā teng pergārueşiş ü devründen ḥalāş olasun ya‘nī dünyādan ferāgat eyle tā felegüñ nekebātinden necāt bulasun.

1518 Vehm ki bārikterīn rişte est

Vehm ki ziyāde incerek riştedür ya‘nī ziyāde bülend-pervāzdur.

Z’īn reh-i bārīk ḥacil geşte est

Bu bārīk ü teng yoldan ḥacel dönmüşdür murād aḥvāl-ı sulūk (5) ‘aql u vehimle ḥāşil olmaduğun iş‘ardur.

1519 ‘Ācizī ü hem ḥacelī rūy-bīn

‘Ācizliği vü hem ḥacelligi vech gör ya‘nī çünkü sulûkdan behre-ver olmak istersün kendüñi
‘āciz ü ḥacel bulup dem-be-dem ‘acz u ḥacālet izhār eyle.

Mūy-be-mūy īn reh-i çün mūy bīn

Bu mūy gibi bārīk yolu mūy-be-mūy gör ya‘nī ziyāde diḳḳat u ihtimām eyle murād tarīḳ-ı
ḥaḳḳa sulûk ziyāde şa‘b u müşkil idügün beyāndur.

1520 Ber-ser-i mū-yı ser-i mū-yı be-gīr

Bir mūyuñ ser ü hevesi üzre⁷¹⁰ bir mūyuñ ser ü hevesini tut ya‘nī cemī‘-i (10) ḥuṣūṣda külli
tedārük üzre olup ḥadden tecāvüz idüp her nesneyi külli ta‘alluḳ eyleme belki cemī‘isine
münāsib ü lā’iḳ ne ise aña göre ‘amel eyle.

Ve ‘r ne burūn āy çü mūy ez-ḥamīr

Veillā mūy ḥamīrden taşra geldügi gibi sen hem cemī‘-i nesnedeḳ taşra gel⁷¹¹ ya‘nī çünkü
anlaruñ ḥaḳḳından gelmege ḳādir degilsün pes cemī‘isinden ferāḡat u i‘rāz idüp ḳanā‘at⁷¹²
köşesinde şābit-ḳadem ol.

1521 Çün bih ez-īn pāye be-dest āverī

Çünkü ḥalvet ü ‘uzlet sebebi ile bundan⁷¹³ vü şerīf mertebe (15) ele getüresün.

Bed buved īncā ki nişest āverī

Ḳabiḥ ü nā-ma‘ḳūldur ki bunda nişest ü ḳarār getüresün ya‘nī ehl-i dünyā vü ‘avāmdan
olasun.

⁷¹⁰ Bir mūyuñ ser ü hevesi üzre] S3:-

⁷¹¹ gel] S2:-

⁷¹² ḳanā‘at] S2:-

⁷¹³ -] A: ulā

1522 Püšte-i ĩn gil çü vefā-dār nĭst

Bu gil püşteti çünki vefā-dār degildür.

Rûy der-û maşlahat-ı kār nĭst

Aña teveccüh ü rağbet eylemek kārūñ maşlahatı degildür ya‘ nĭ ten-perverlik vü dünyā-perestlik zarar-ı maḥẓdur ve bu‘ d u ḥuẓlāna sebebdür. Püšte-i gilden murād beden-i insān u cihān olmaḫ mümkündür

1523 Her ‘alemĭ cā-yı şad efkendergĭst

Her bir ‘alem yüz (20) efkendeliğiüñ cāyı u maḥallidür ya‘ nĭ bisyār maḥalde sancaḫ yer üzre düşdüğü gibi her ‘ālĭ-ḫadr u ser-efrāza ‘azl u mevt muḫarrardur.

Her kemer ālūde-i şad bendegĭst

Her kemer yüz bendelige ālūdedür [162b] (1) ya‘ nĭ her zerrĭn kemer ki vardur bendelik aña ḫarĭndür. Dünyevĭ aḫvāl ‘ayb u nuḫşāndan ḫālĭ olmaduğun beyāndur.

1524 Ger hūnerĭ ṭa‘ne-i şehri der-û

Eger hūnermend ise aña şehir ḫalkınuñ ṭa‘nesi vardur zĭrā bĭ-hūnerler hūnermendlerüñ zıddı olup *El-mer’u ‘aduvvin mā cehile*⁷¹⁴ḫasebince be-her ḫāl ṭa‘ne vü teṣnĭ‘ den ḫālĭ olmayup hūnermendlere cefā eyler.

Ger şikeri zaḫmet-i zehrĭ der-û

Eger şiker gibi şĭrĭn dil-ber ise aña zehre mensûp zaḫmet vardur ya‘ nĭ şehvet-perestlerden ziyāde (5) zaḫmet ü elem görür ḫuşuşen bu zamānda hūnerĭde yā nisbet içündür ki hūnermend ma‘nāsınadır. Şikerĭde yā nisbet içündür⁷¹⁵ki murād şĭrĭn dil-berdür

⁷¹⁴ “Kişiler bilmedikleri şeyin düşmanındırlar.” Atasözü

⁷¹⁵ ki hūnermend ... içündür] S3:-

1525 Āteş-i şubhî ki-der-în muṭbaḥ est

Şubḥa mensûp âteş ki bu muṭbaḥdadur.

Nîm-şerârî zi-teff-i dûzaḥ est

Dûzaḥuñ teff ü ḥarâretinden bir cüzvî şerârdur. Āteşden murâd âfitâbdur ki kıyâmete ḥalâyıkuñ başı üzre qarâr eyleyeserdür. Muṭbaḥdan murâd bu ‘âlem-i fânîdür. Āteş-i şubhî şül şubḥ âteşi bu (10) ma‘nâ hem laṭîfdür.

1526 Meh ki çerâğ-ı feleki şüd tenes

Mâh ki anuñ cesm ü vücudı felege mensûp çerâğ oldı.

Hest zi-deryûze-i mâ rûganeş

Anuñ rûğan u nûrı bizüm suâlımızdandır *Yes‘elûneke ‘ani’l-ehilleh kul hiye mevaḳîtu li’n-nâsi*⁷¹⁶ ḥasebince anuñ gâhî ğarre vü muḥâklığı ḥâleti vü gâhî bedr olması bizüm sebebimizledür. Rûğenden murâd anuñ nûrıdır ki çerâğ a nisbet ḥûb vâḳi‘ olmuşdur.

1527 Ebr ki cân-dârû-yı pejmürdegîst

Saḥâb ki pejmürdeligüñ dârûsıdır zîrâ pejmürde olmuş (15) nebâtâta andan ḥayât u nezâret irişür.

Hem kaderî balğam-ı efsürdegîst

Hem bir miqdâr efsürdeligüñ balğamıdır zîrâ sāyenüñ kişreti süstlige ve balğamuñ zuhûruna sebebdür

1528 Āb ki âsâyiş-i cânhâ der-üst

Āb ki anda cânlara râḥat u âsâyiş vardır.

⁷¹⁶ “Sana, hilalleri soruyorlar. De ki: "Onlar, insanlar [ve hac] için vakit ölçüleridir.” Bakar/ 189.

Keştî dāne çi ziyānhā der-üst

Keştî bilür ki anda ne ziyānlar vardur zîrā bisyār kiştî ki ğarķ u pāre pāre olur.

1529 Hāne-i pūr ‘ayb şūd īn kārgāh

Bu kārgāh ki murād dünyādur ‘aybla memlū vü pūr bir hāne oldı.

Hod ne-künî hîç be-‘aybeş (20) nigāh

Anuñ ‘aybine hod hîç nazar eylemezsün zîrā *Hubbuku’ş-şey’e yu‘mî ve yuşim*⁷¹⁷ hasebince dünyāya ziyāde muḥabbet itdügüñden ötüri anuñ ‘ayb u kuşūrını görmezsün.

1530 ‘Ayb-nüvīsī me-kün āyīne-vār

Āyna gibi ‘ayb-nüvīslik [163a] (1) eyleme ya‘nî kimsenüñ ‘aybını yüzüne urma.

Tā-ne-şevī ez-nefesī ‘ayb-dār

Tā bir nefes sebebinden ‘ayblu olmayasun zîrā āyna bir nefes sebebi ile tire-rūy olduğı gibi sen hem çünkü ḥalkuñ ‘aybını fāş eylesün ‘ayb-bīnlik nāmı ile şühret bulup ḥazret-i Ḥaķķ’uñ u ḥalkuñ merdūdı olup iki cihānda siyeh-rūy olursun.

1531 Dīde fūrū-beste-ī ez-‘ayb-ı hîş

Kendü ‘aybuñdan iğmāz-ı ‘ayn eylemişsün⁷¹⁸.

⁷¹⁷ “Bir şeyi sevmen seni kör ve sağır eder.” E’ş-şābūnī, M A,(1981), Muḥtaşar-ı Tefsīr-i İbn-i Keşir, Beyrūt: Dāru’l-ḳurān-ı Kerīm, s. 89.

⁷¹⁸ eylemişsün] S3: eylesün.

‘Ayb-ı kesān-rā şüde āyīne pīş

Kimselerün ‘aybını öñüde āyna olmuşsun ya‘nī ziyāde gaflet ü gurūrūndan (5) kendü ‘aybuña nazar eylemezsün liken ğayrilerün ‘ayblarını görürsün *Ṭûbâ li-men şaġlata ‘an ‘uyûbun’-nâs.*⁷¹⁹

1532 Yâ be-der efken hün̄er ez-ceyb-i ḥiṣ

Yâ kendü ceyb ü vücūdundan hün̄erüni taşra bırak ya‘nī yâ hün̄ermendlik nāmından ferāgat eyle.

Yâ bi-şiken āyīne-i ‘ayb-ı ḥiṣ

Yâ kendü ‘aybuñ āynasını şı ya‘nī yâ (10) ‘ayb-bīnligi terk eyle zīrâ hün̄ermend ‘ayb-bīn olmaz pes mādām ki bir kimse ‘ayb-bīndür hün̄er-mendlikden behre-ver bulmaz. Beyit:

Ne-bīned hün̄er dīde-i ‘ayb-bīn

*Ki her ki bī-hün̄er üfted nazar be-‘ayb küned*⁷²⁰

1533 Dīde zi-‘ayb-ı digerān kün ferāz

Ġayirlaruñ ‘aybinden çeşmüni yum.

Şüret-i ḥod bīn u der-ū ‘ayb sāz

Kendü şüretüñe nazar eyle ve anda ‘ayb peydā eyle zīrâ ehl-i inşāf kendülerini pür ‘ayb u ğayrileri bī-‘ayb bilürler pes sen hem bu laṭīf ḥūydan behre-ver ol.

⁷¹⁹ “Ne mutlu insandır o insan ki kendi ayıpları ile uğraşıp başkaların ayıplarına bakmayan kişi.” Ebû naim, 1409: 203.

⁷²⁰ “noksanlara bakan kişinin gözü hün̄eri görmez çünkü hün̄ersiz kalan kişilerin gözü sadce noksanlara bakar.”

1534 Der-heme (15) çizî hüner ü ‘ayb hest

Cemî‘ -i nesnede hüner ü ‘ayb vardır bu ma‘ nâ hem laṭîfdür cemî‘ -i ḥalkda hüner ü ‘ayb bir nesne vardır.

‘Ayb me-bîn tâ hüner âyed be-dest

‘Ayba nazar eyleme tâ senüñ destüñe hüner gele zirâ çünki ‘ayb-bînlîkden ferâğat eyleyesün ‘âlî-ḳadr hüner-mend olursun lâ-cerem cemî‘ -i ‘ayb saña hüner görünür bu ḥâlet ḥod sa‘ âdet dârına sebebdür. Beyit:

Büved ḥâr u gül bâ-hem ey hûş-mend

*Çi der-bend-i ḥârî tu gül deste bend*⁷²¹

1535 Mî-be-tüvân yâft be-şeb-der çerâğ

(20) Çerâğı şebde bulmak mümkündür zirâ çerâğ şeb içündür rûzûn çerâğa ihtiyâcı yokdur.

Der-ḳafes-i rûz tüvân dîd zâğ

Zâğ u ğurâbı rûz ḳafesinde görmek mümkündür [163b] (1) zirâ tûyûruñ ḥareket ü pervâzı rûzdadur. Şebde degildür murâd her şe‘üñ ṭarîḳ-i ‘âdet üzre olan ḥâlîna nazar eyle ḥilâf-ı ‘âdet olan ḥâlîne nazar eyleme demekdür.

1536 Der-per-i ṭāvūs ki zer peykerest

Ṭāvûsuñ ḳanâdına ki zer peyker ü zibâdur

⁷²¹ “Ey akıllı olan kişi gül ve diken birliktedirler sen ne dikene takılıp kalıyorsun ki güle demetle.”

Serzeniş-i pây kücâ der-ḥorest

Pâyun ṭa'ni ya'ni zişt ayağundan öturi aña ṭa'n eylemek ḳanda lâ'ik ya'ni lâ'ik degildür⁷²²(5) zîrâ 'ayba nazar eylemek hünere ü maḳbul degildür belki maḳbûl hünere nazar eylemekdür.⁷²³ Beyit:

Ne her çeşm ü ebrû ki bîni nekûst

*Be-ḥor peste mağz u bi-endâz pûst*⁷²⁴

1537 Zâğ ki û-râ heme ten şüd siyâh

Zâğ ki anuñ cemî' -i teni siyâh oldı ya'ni siyâhdur

Dîde sefidest der-û kün nigâh

Çeşmi sefiddür aña nazar eyle cesmine nazar eyleme zîrâ ḥa'şşuñ 'âdeti budur ki nazarı dâ'imâ hüneredür 'ayba degildür. Hikâyet-i seg-i mürde bâ-cemâ'at-i 'ayb-bîn

1538 Pâ-yı Mesîhâ ki cihân mî-nüvişt

Ḥazret-i 'İsâ'nün (10) ayağı ki cihânı ṭayy eyledi ya'ni bisyâr seyâḥat eyledi.

Ber-ser-i bâzârçe-i der-güzeşt

Bir bâzârcenün cânebine güzer eyledi.

1539 Gürg segi der-güzer üftâde bûd

İttifâken ḥalkuñ memerri olan yolda gürg şıfat bir kelb vâḳi' olmuş idi ki ölmüş idi niteki aña işâret olunur.

⁷²² ḳanda ... degildür] S3:-

⁷²³ belki ... eylemekdür.] S3: zîrâ 'ayba nazar eylemekdür.

⁷²⁴ “ Gördüğün her kaş göz güzel değildir; fıstığın içini ye ve kabuğunu at.”

Yūsufeş ez-çeh be-der üftāde būd

Anuñ yūsufi vücūdı çahından taşra düşmüş idi ya‘nī anuñ rūhı cesedinden cüdā olmuş idi.

1540 Ber ser-i ān cīfe gurūhī қаtār

Ol cīfenūñ başı üzre (15) bir bölük⁷²⁵ cem‘ ü қаtār olmuş idi.

Ber-şıfat-ı kerkes-i mürdār-ı ħ‘ār

Mürdār u cīfe yiyici kerkes gibi ya‘nī kerkes cīfenūñ etrāfına cem‘ olduğu gibi ol kelbūñ etrāfına bisyār kimse cem‘ olup nazar eylerlerdi. Kerkes baba kuşu dedikleridür.

1541 Güft yekī vaḥşet-i ĩn der-dimāğ

Tiregī āred çü nefes der-çerāğ

Anda ḥāzır olanlardan bir kimse dedi bunun vaḥşeti ya‘nī qalbuñ bundan nefret eylemesi dimağa tirelik götürür. Nefes çerāğ a tirelik getürdüğü gibi ya‘nī çerāğ nefesle bī-nūr (20) olduğu gibi bu ki nazar sebebi ile ‘aql u dimāğa za‘f u nuḳşān irişür.

1542 V ‘ān digerī güft ne bes ḥāşilest

Ve ol bir ğayir dedi andan ḥāşil olan çokdur hemān o degildür.[164a] (1)

Kūrī-i çeşmest ü belā-yı dilest

Çeşmūñ kūrulugudur ve qalbuñ belāsıdır ya‘nī aña nazar eylemek çeşme zararı vardur ve qalbe andan inķibāz ḥāşil olur.

⁷²⁵ -] S2: ḥalk

1543 Her kes ez-în perde nevâ-yı füzûd

Hâşil-ı kelâm anda hâzır olanlardan herkes bu perdeden bir nevâ vü terennüm ziyâde eyledi ya‘nî cemî‘ isi ol mürde⁷²⁶ kelbün ‘ayb u nuqşânını söyledi.

Ber-ser-i ân cîfe cefâ-yı (5) numûd

Ol cîfenün başı üzre bir cefâ gösterdi ya‘nî anda hâzır olanlardan hiç bir kimse anuñ bir hüneri cânebine sâlik olmadı bunda perde egerçi sâzda olan perde vü maqâm ma‘nâsinadur ki nevâ aña nisbet hûb vâkı‘ olmuşdur liken liken in perdeden murâd ‘ayb u nuqşân perdesidür.

1544 Çün be-suhan nevbet-i ‘İsâ resîd

Çünkü sözde hâzret-i ‘İsâ’nuñ nevbeti irişdi.

‘Ayb rehâ kerd ü be-ma‘nî resîd

‘Aybı terk eyledi vü ma‘nâya irişdi ya‘nî anda hâzır olanlar gibi ol (10) kelbün ‘ayb u nuqşânını söylemei zîrâ *Kullu enâ’in yetereşşehu bi-mâ fihî*⁷²⁷ hasebince erbâb-ı hünerden hûb u latîf hâlât zuhûr eyler mışrâ‘-i evvelde bu vechle ma‘nâ hem latîfdür sözde çün ki hâzret-i ‘İsâ’ya nevbet irişdi.

1545 Güft zi-naqşî ki der-îvân-ı üst

Hâzret-i ‘İsâ ‘lâ-nebiyyinâ ve ‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selâm dedi şol naqışden ki anuñ eyvânındadır ya‘nî anuñ vücûdunda olan ‘uzuvlardan

Dürr be-sefidî ne çü dendân-ı üst

Sefidlikde lu’lu’ anuñ dendânı (15) gibi degildür ya‘nî anuñ dişî sefidlikde lu’lu’a gâlibdür.

⁷²⁶ mürde] S2: yerde

⁷²⁷ “Küp içindekini sızdırır.” Sadri-niya, B (1380), Ferhang-i Masûrat-ı Mutûn-u ‘İrfânî, Tahran: Surûş, s. 378

1546 V 'ân dü se ten kerd zi-bîm ü umîd

Z 'ân şadef-i sūhte dendān sefid

Ve ol iki üç kimse ya' nî anda hâzır olanlar havf u umîd sebebinden ol yanmış şadefden dendānlarını sefid eyledi ya' nî hâzret-i 'İsā'nun ol laṭîf sözünden ta' accüb idüp ḥande eylediklerinde dişleri zāhir oldu şûret-perestlerün 'âdetidür ki şadefi⁷²⁸yaḳub külini⁷²⁹ dişlerine sürürler ziyāde beyāz olsun içün (20) şadef-i sūhteden murād ol kelbdür kışşadan⁷³⁰ ḥişşe beyānına şürü' olundu.

1547 'Ayb-ı kesān me-nger ü iḥsān-ı ḥiṣ

[164b] (1) Kimselerün 'aybına vü kendü iḥsānuña nazar eyleme.

Dîde fûru-hil be-girîbān-ı ḥiṣ

Çeşmüni aşaga girîbānuña ḳo ya' nî kimsenün 'aybına nazar eyleme vü kendü iḥsānuña maḡrūr olma.

1548 Āyine rūzî ki begîrî be-dest

Şol gün ki destüñe āyna tütarsun

Ḥod şiken ān rūz me-şev ḥod-perest

Ol günde kendüñi şî ya' nî ḥod-bînligi terk eyle ḥod-perset olma.

1549 Ḥiṣten ārāy me-şev çün bahār

(5) Kendüñi bahār gibi zînet idici olma

⁷²⁸ şadefi] S2: cesedini

⁷²⁹ zāhir ... külini] S3:-

⁷³⁰ kışşadan] A:-

Tā-ne-küned der-tu ʔamaʕ rūzigār

Tā rūzigar saña ʔamaʕ eylemeye yaʕ nī ehl-i zamāndan saña ziyān u nuqşān irişmeye.

1550 Cāme-i ʕayb-ı tu tunuk rişteend

Senün ʕaybuñ cāmesini yufka vü ince egirmişlerdür yaʕ nī ziyāde ince rişteden toqumuşlardur lâ-cerem rişteleri ziyāde tunuk olan cāme hemçinān riştesi gibi tunuk olur murād budur ki senün ʕayblaruñ saña nisbet ziyāde nihān u mestürdur bir vechle ki sen anı görmege qādir degilsün (10) liekn ğayirlere āfītābdan rūşenrekdür ğayirlerün ʕaybı saña ziyāde zāhir ü ʕayān olduğı gibi.

Zʕān be-tu nüh perde fūrū hişteend

Ol sebebden saña toquz perde aşığa şalıvermişlerdür yaʕ nī gūyā seni toquz kat perde ile burumuşlerdür lâ-cerem sen kendü ʕaybuñı görmezsün

1551 Çist der-în halka-i engüşteri

Bu engüşterinün halkasında nedür yaʕ nī bu engüşter halkası gibi teng cihānda ne vardur.

Kʕān ne-buved ʔavk tu çün bi-ngerī

Ki (15) ol nesne senün ʔavkuñ olmaya çün ki nazar eylesün murād dünyā vü mā-fihā qalil ü haqir belki lâ-şeyʕ bir nesne idüğün işʕ ārdur.

1552 Ger ne segī ʔavk-ı Şüreyyā me-keş

Eger kelb degil iseñ Şüreyyā ʔavkını çekme yaʕ nī eger kelb gibi deni vü dūn himmet degil iseñ ʕağda müşābih şüreyyāyı boynuña ʔavk eylemege tenezzül eyleme zīrā saña vācib ü lāzım olan Hūdā-yı ʕazze ve cellnün ʕaşk u muḥabbet ü ʔāʕat u ʕibādetidür.

Ger ne ħarī bār-ı Mesīhā me-kiş

Eger ħar degil iseñ ħazret-i ‘İsā’nuñ yukunı çekme zīrā şeref ü (20) ‘ulüvv-i ħadr mā-sevādan fāriğ⁷³¹u āzād olup hemān Ĥudā-yı ‘azze ve cellnūñ ‘azze ismuhu ħidmetinde⁷³²şābit-ķadem olmaķdur

1553 Kīst felek pīr şüde bīvei⁷³³

Felek kimdür pīr u ‘acūz olmuş bir bīvedür⁷³⁴.

Çīst [165a] (1) cihān derd-zede meyvei

Cihān nedür derd-zede bir meyvedür ya‘ nī zedelenmiş meyve meşābesindedür ki şey’-i ħaķīrdür beīve tūl ‘avratdur.

1554 Cūmel-i dūnyā zi-kūhen tā-be-nev

Dūnyānuñ cūmlesi eskiden yeñiyedek ya‘ nī kūhen ü nev cemī‘en her ne var ise

Çün güzerendest neyerzed be-cev

Çünki güzer idici vü fānīdür bir arpaya degmez ya‘ nī ziyāde nā-çīzdür.

1555 Endüh-i dūnyā me-ħor ey ħāce (5) ħīz

Ķalk ey ħāce dūnyānuñ ħamını yeme ya‘ nī dūnyā içün ħamgīn olma.

⁷³¹ fāriğ] S2:-

⁷³² -] S3: ķāyim

⁷³³ bīve-i] S2: meyve-i

⁷³⁴ bīvedür] S2: meyvedür

Ger tu ħorī baḥş-ı Nizāmī bi-rīz

Sen eger dünyānuñ ġamını yer iseñ Nizāmī'nüñ pâyına dök zirā Nizāmī dünyādan ve anuñ ġaminden āzād u fārīg olup cān u dilden der-gāh-ı aḥadiyyete müteveccih olmuşdur. Mākāle-i yazdehüm der-bī-vefā-yi-i dünyā-i dūn

1556 Ĥız ü besāt-ı felekī der-neverd

Kalk u felege mensūp besātı devir ya' nī aḥvāl-ı feleki bi'l-küllīye terk ü ferāmūş eyle

Z'ān ki vefā nīst (10) der-īn taḥt-ı nerd

Zirā ki bu nerd taḥtasında vefā yokdur zirā aḥvāl-ı felek dem-be-dem tebeddül ü tağayyürden ḡālī olmaz.

1557 Naḳş-ı murād ez-der-i vaşlaş me-cūy

Anuñ vaşlı⁷³⁵ kapusundan murād naḳşini isteme ya' nī andan murād ṭaleb eyleme zirā ḡāşil olmaz.

Ḥaşlet ü inşāf zi-ḡaşleş me-cūy

Anuñ ḡaşletünden inşāf ḡaşletini isteme zirā felekde inşāf u mürüvvet yokdur murād mā-sevādan 'alāḳa-yı ḳaṭ' idüp cān u dilden ḡālīḳ-ı eflākı Ḥudā-yı 'azze ve cellnün der-gāhına (15) teveccüh eylemege taḥrīzdür. Nerd ki meşhūrdur dört zarla bir taḥtanuñ üzerinde oynanur ve zarlarda naḳışler vardur murād odur ki zarlaruñ naḳışı nerd oynayan kimsenüñ murādı üzre gele. Ḥaşla evc⁷³⁶ dedikleridür anı ḡālib olan kimse alur. Ḥaşlet sīret ü ḡūy ma' nāsinadur ki çem' i ḡaşāl u ḡaşā'ldür ve ḡaşlete nisbet ḡaşel ḡūb vāḳi' olmuşdur.

⁷³⁵ vaşlı] A:-

⁷³⁶ Ḥaşla evc] S3: ḡaşl üç

1558 Pāy der-īn baḥr nihāden ki çe

Ki bu deryāya ayak kımak nedür baḥirden murād felekdür ki aña i' timād u ta'alluḳ (20) eylemek deryānuñ üzerine ayak kımak gibidür ki sebep-i ğarḳ u helākdur. Felege baḥr itlākı ḥāce [165b] (1) Ḥāfiz'un bu mısrā' ında vāḳi' dūr.

*Tekye ān bih ke ber-īn baḥr-ı mu'allak ne-künim*⁷³⁷

Bār der-īn mevc güşāden ki çe

Ki bu mevcde yük çözmek nedür murād budur ki mevcde yük çözmek esbābuñ zāyi' ü telef olmasına sebep olduğı gibi felege ta'alluḳ u rağbet idüp anı mü'eşşer ḥaḳıḳatı bilmek anuñ der-ğāh-ı aḫadiyyetden dūr u mahcūr olmasına sebebdür.

1559 Bāz be-baṭ güft ki şahrā hoş est

(5) Toğan kıza dedi ki şahrā hoş u laṭıfdur niçün ābdan ferāğet idüp şahrāya gelmezsün toğanuñ murādı ḥod kıza şahrāya getürüp şikār eylemekdür.

Güft şebet hoş ki merā cā hoş est

Ḳaz toğana cevāp virüp didi senüñ şebüñ hoş olsun ya'nī kız toğanı vidā' idüp dedi ben şahrāya varmazum zīrā benüm cāy u mekānum hoş u laṭıfdür murād cemī'-i ḥuşūşda tebe' iyyet cā'iz degil idüğün iş'ardur.

1560 Ey ki der-īn keştī-i (10) ğam cāy-ı tust

Ey kimse ki senüñ cāy u kıarāfgāhuñ bu ğam keştisindedür ya'nī ey kimse ki bu fānī cihāna cān u dilden ta'alluḳ u muḥabbet eylemişsün.

⁷³⁷ “ Bu muallak denize yani fani dünyaya sırtımızı dayamasak daha iyi olur.”

Hün-ı tu der-gerden-i kâlâ-yı tust

Senüñ hün u helâkuñ senüñ metâ‘ ü esbâbunuñ boynundadır zîrâ dünyevî esbâb u matâ‘ senüñ Hudâ-yı ‘ ezzeve cellnün der-gâhından dūr olmağuna sebebdür pes mādām ki dünyevî esbâb u matâ‘ ı terk eylemeyesün der-gâh-ı ahadiyyetden behre-ver olmazsun kâlâ matâ‘ ü esbâb (15) ma‘ nâsınadır.

1561 Bār der-efken ki ‘ azābet dehed

Yukuñı üzeründen bırāk zîrâ saña ‘ azāb u elem virür.

Nān ne-dehed lîk be-ābet dehed

Saña nān virmez liken seni āba virür ya‘ nî senüñ ğarķ u helāk olmağuna sebep olur murād dünyevî matâ‘ ü esbâb şāhibinüñ helāk u ‘ azābına sebep olduğun iş‘ ārdur.

1562 Genc-i emān nîst der-în hākdān

Bu hākdanda emn ü (20) amān u huzūr u rāhat-ı cān genci yoķdur.

Mağz-ı vefā nîst der-în üstüh‘ān

Bu üstüh‘ānda vefā mağzı yoķdur ya‘ nî bu fānî cihān bî-vefādur. Hākdan u üstüh‘āndan murād bu ‘ ālemdür ki [166a] (1) miñen ü ālāmla memlū vü pürdür. Mağz bunda ilik ma‘ nâsınadır.

1563 Nîst yekî zerre cihān bāz-bağş

Cihān bir zerre degildür anı redd eyle.

Māye zi-enbāzī-i ū bāz-keş

Māye ki anuñ şerikliginden gerü çek ya‘nî dünyevî mu‘âmilâtdan bi’l-küllîye ferâğat idüp uḥrevî aḥvâla meşgûl ol⁷³⁸.

1564 Ānçi ber-în mā’ide-i ḡargehîst

Ol nesne ki bu ḡargâha mensûp felegûñ mā’idesi üzredür.(5)

Kāse-i âlûde vü ḡ’ân-ı tehîst

Âlûde vü mülevveş kâsedür ve ni‘met u ta‘âmdan ḡâlî ḡ’ândur zîrâ cihânda envā‘-i ni‘met ki vardur aşḡâb-ı dil qatında hiç ḡükmündedür bu sebebden ten-perverlikden fâriğlerdür ḡargehîden murâd felekdür.

1565 Her ki be-dû dîd dehâneş be-duḡt

Herkim ki aña nazar eyledi anuñ dehâni dikildi.

V ’ân ki be-dû ḡüft zebâneş be-sûḡt

Ve ol kimse ki aña söz söyledi anuñ zebâni yandı murâd bu ‘âlem fânîye meyl ü muḡabbet ü ta‘alluḡ u raḡbet (10) eylemek külli sebep-i ḡusrân u nuḡşân idüğün iş‘ârdur bir vechle ki ḡudâ-yı ‘azze ve cellnûñ ḡuzûr-ı şerîfnde hergiz ḡ’âb⁷³⁹u ḡüftâra qâdir olmayup şermsâr u nâ-kesü’r-ra’s qalır.

1566 Hîç ne der-maḡmil ü çendîn ceres

Maḡmilde hiç nesne yokdur ve vâfir ceres vardur ya‘nî dünyâ egerçi meşhûrdur ve ekşer-i ḡalâyîḡ ḡaflet ü ḡurûr sebebi ile cân u dilden aña ta‘alluḡ u muḡabbet eylemişlerdür lîken vefâ vü baḡâdan dūr u bî-behredür.

⁷³⁸ ol] A:-

⁷³⁹ ḡ’âb] A: cevâp

Hîç ne der-kāse vü çendîn meges

(15) Kâsesinde ni⁷⁴⁰ metden⁷⁴⁰ hîç nesne yoğdur ve kâsesinüñ üzerinde bisyâr meges vardur ya⁷⁴¹ ni cihân zâhiren mevcûd u haqîkatda ma⁷⁴¹ düm iken halk-ı ‘ âlem şad-hezâr meyl ü rağbetle aña tâlib⁷⁴¹ olmuşlardır. Mağmil yük u şütür-i seferi ma⁷⁴¹ nâsına gelür.

1567 Herki ez-în kâse yek engüşt hord

Herkim ki bu kâsedden bir barmağını bulaşdırıp yedi ya⁷⁴¹ ni herkim ki dünyâya cüzvî muhabbet ü ta⁷⁴¹ alluğ eyledi

Kase-i ser halka-ı engüşt kerd

Başuñ kâsesini baramğına halka eyledi ya⁷⁴¹ ni kendüsini helâk (20) idüp Hudâ-yı ‘ azze ve cellnün rızâ-yı şerîfinden dūr u mahcūr oldu.

1568 Nîst heme sâle der-în deh şavâb

Cemî⁷⁴¹ -i sâlda bu köyde şavâb yoğdur ya⁷⁴¹ ni dünyâ dünyâ olduğı i⁷⁴¹ tibârla anda hergiz hayir u şavâb yoğdur[166b] (1) belki zarar-ı mağzudur kurb-ı ilâhiden mağrûm olmağağa sebep olduğı için

Fitne-i endîşe vü gavğâ-yı h’âb

Fikrün fitnesi vü h’vâbuñ gavğasıdır ya⁷⁴¹ ni ehl-i dünyânun kâr u bârı fikr-i fâsiddür vü dünyevî nesnenün huşulı için olan sa⁷⁴¹ i ü gavğaları beyhûde vü bî-fâ’idadur.

1569 Halvet-i hord sâz ‘ adem hâne-râ

‘Adem hânesini kendüñe halvet ile ya⁷⁴¹ ni halvet ü ‘üzlet (5) ihtiyâr idüp riyâzet ü mucâhedede ol.

⁷⁴⁰ ni⁷⁴¹ metden] S3:-

⁷⁴¹ tâlib] S3:ğâlib

Bâz güzâr in dih-i vîrâne-râ

Bu vîrâne köyi terk eyle. Dihden murâd bu cihândur.

1570 Rûzen-i in hâne rehâ kün be-dûd

Bu hânenün rûzenini tütenine ko ya' nî dünyânun ğam u elemden ħalâş olmak için dünyâdan ferâget ü i' râz eyle.

Hâne-fürüşî be-zen âhir çi bûd

Hâne-fürüşlîk ur âhir oldı ya' nî cemî' -i⁷⁴² mâ-mülküni terk idüp der-gâh-ı aĥediyyete müteveccih ol. Hâne-fürüş ol kimsedür ki cemî' -i mâ-mülkini yağma (10) itdürüp ħalvet ü 'üzlet ihtiyâr eyler.

1571 Dest be-' âlem çi ber-âverde-î⁷⁴³

' Âleme ne dest getürmişsün ya' nî ne sebebdan ' âleme cân u dilden muĥabbet eylemişsün.

Ne ez-şikem-i ĥod be-der âvede-î

Anı ĥod kendü şikemünden tâşra getürmemişsün ya' nî bu fânî ' âlem senün püser ü ferzendün degildür ve göbegün hem anuñla kesilmemişdür pes ne sebebdan⁷⁴⁴ bu kader raġbet ü muĥabbet eylemişsün.

1572 Hâţ be-cihân der-kiş ü bî-ġam bi-zî

Cihâna ĥaţ çek ü ġamsüz diril ya' nî ġamden ħalâş olmak ister (15) dünyâyı terk eyle.

⁷⁴² cemî' -i] S2: hiç

⁷⁴³ ber-âverde-î] S2 ve S3: der-âverde-î

⁷⁴⁴ -] S3: aña

Dür şev ez-devr ü müsellim bi-zî

Devir ü zamāneden dur ol ve müsellim diril zirā çünki devr u zamān kaydinden berî olasun cihānuñ cemî' -i âlām u şedāyedinden halāş olursun cihāna haţ çekmekden murād cihānı terk eylemekdür

1573 Rāh-ı tu dūr āmed u menzil dırāz

Senüñ yoluñ ırāk geldi vü menzilüñ dırāz geldi

Berg-i reh ü tūşe-i menzil be-sāz

Pes yoluñ berg ü zādını vü menzilüñ tūşesini tedārük eyle ya' nî çünki bu 'ālem-i fāniden riħlet ü sefer mükarrerdür pes zinhār (20) kablü'l-mevt tāt at u 'ibādet tūşesini hāzır u müheyyā eyle. Berg ü tūşe azık ma' nāsınadır.

1574 Hāşşe der-în bâdiye-i dīvsār

Huşūşen bu dīvsār bâdiyede ya' nî dīv ü şeytānî [167a] (1) bisyār cihānda

Dūzaħ-ı maħrūr-küş-i teşne-h'ār

Bu bâdiye teşne-î ekl ü mün'adim idici maħrūrı katl u helāk idici dūzaħdur murād budur ki tāt at u 'ibādet ābı ile sīrāb olmamış hevā vü heves āteşinüñ maħrūrı dünyā-perest şeytānuñ iğvāsı sebebi ile zalālete giriftār olup der-gāh-ı aħadiyyetden dūr u mahcūr qalurlar bâdiyeden murād dünyādur ki şeytānla (5) memlū vü pürdür. Dīv-sār bunda şeytānı bisyār ma' nāsınadır. Teşne-h'ār teşne-i yiyeci ya' nî helāk idici ma' nāsınadır.

1575 K 'āb-ı ciger çeşme-î hayvān-ı ūst

Zirā halāyıkun cigerinüñ ābı anuñ āb-ı hayāt çeşmesidür ya' nî şeytānuñ keşreti sebebi ile halk-ı 'ālem cihānda ziyāde elem ü ğamdedür.

Çeşme-i hürşîd nemekdân-ı üst

Âfitâb çeşmesi anuñ nemekdânıdır lâ-cerem memlehe düşen nesne memlehedden hâlâş olmayup anda qalduğı gibi ehl-i dünyâ hem dünyevî kuyûddan (10) hâlâş olmayup hevâ vü hevesle helâk olur.

1576 Şûre-i ü bî-nemekân-râ şarâb

Ol bâdiyenüñ şûresi melâhat u ‘ağılsızlara şarâbdur.

Şûr-ı nemek dîde der-ü çün serâb

Serâb bâdiyelerde âb göründüğü gibi şûr ol bâdiye nemek görünmüşdür. Bâdiyeden murâd dünyâdur ki anuñ sebeb-i helâk u bu‘d u huzlân olan hâlâtı laţif ü zîbâ görünür. Şûr ol yereddür ki anda nesne hâşil olmaz mısrâ‘-ı şânide bu vech hem mümkündür.(15) Bî-nemekler ki murâd ‘ağıldan dūr ehl-i dünyâdur ol bâdiyede şûrî-i nemek ü laţif görmüşlerdür. Serâb gibi ki âb gibi görünür. Nemek bunda laţif ma‘nâsınadır ve şûre nisbet be-ğâyet laţif vâki‘ olmuşdur.

1577 Âb ne vü z ’în nemek-i âb-gün

Ol bâdiyede âb yoqdur ve bu âb renklü nemekden⁷⁴⁵

Zahre-i dil âb u dil-i âb hun

Gönlüñ zehresi âb olmuşdur ve zehrenüñ derûnı hûn olmuşdur murâd budur ki egerçi dünyâ zâ’idü’l-vaşf cây-ı haţarnâk u maḥall-i havilnâk u varṭa-i (20) helâkdur ve dünyevî hâlât hem havf u bîmle memlû vü pürdür liken bu aḥvâldan bî-ḥaber olan ğâfiller aña cân u dilden ta‘alluḫ idüp âsûde-ḥâl oturmuşlardır. Zehre öd ma‘nâsınadır. Dil-i zehre [167b] (1) derûn-ı zehre ma‘nâsınadır.

⁷⁴⁵ -] S2: ferâgat

1578 Veh ki dil ez-diden-i ü hûn şeved

Veh ki gönül anı görmekden hûn olur ya' nî gönül ki dünyâyâ iltifât u rağbet eyler anuñ ğamı sebebi ile gönül hûn olur

Kāfile-i ṭab' der-û çün şeved

Ṭab' kāfilesi anda nice olur ya' nî hevâ vü heves sebebi ile ṭab' anda ḥarâb u yebâb olur.

1579 Der-teff-i in bâdiye-i dîv-lâh

Bu şeytânî (5) çok bâdiyenüñ teff ü ḥarâretinde

Hâne-i dil teng ü ğam-ı dil ferâh

Gönül hânesi teng ü perişândür vü gönlüñ ğamı vâsi' ü bisyârdur. Dîv-lâh bâdiyeden murâd dünyâdur. Dîv bunda şeytân ma' nâsınadır.

1580 Her ki der-in bâdiye bâ-ṭab' saht

Bu bâdiyede herkim ki ṭab' i ile mümtezic oldı ya' nî herkim ki dünyâda ṭab' ine tâbi' oldı.

Çün ciger efsürede vü çün zehre güdâht

Ol kimse ciger gibi muncemid oldı vü zehre gibi eridi ya' nî nefis ü şeytânüñ maglûbı olup der-gâh-ı aḥadiyyetden dūr oldı.

1581 Tâ-çi küñî (10) in gil-i dūzaḥ-sirişt

Bu dūzaḥ sirişt külli ' aceb neylersün. Dūzaḥ gibi mü'lem dünyâyı neylersün ki aña cān u dilden muḥabbet eylemişsün.

Hız be-deh dūzaḥ u bistân behişt

Kalk dūzaḥ vir ü cennet al ya' nî dünyâyı terk idüp ṭā'at u ' ibâdete meşğûl ol tâ-cennete vuşûl bulasun.

1582 Tā-buved īn heykel-i ḥākī ḡubār

Mādām ki bu ḥāka mensūb heykelūn ḡubārī ola ya‘ nī mādām ki riyāzet ü mucāhede ile cesmānīyetüñi maḥv eylemeyesün.

Pāy be-pāyet sipered rūzigār

(15) Rūzigār seni ayakları ile pāy-māl eyler ya‘ nī zamāna ḡalkından saña cevr ü cefā irişür.

1583 ‘Āḳibetet çünki be-merdüm küned

Dest be-destet zi-miyān ḡüm küned

Çünki rūzigār seni ḡalkla eyler ‘āḳibet elden ele seni ḡüm ü nā-peydā eyler ammā çün ki ‘üzlet ü riyāzet ihtiyār eylersün rūzigār seni kem ü nā-peydā eylemege ḡādir olmaz.

1584 Çünki sū-yı ḡāk buved bāz-geşt

Çünki ‘āḳibet rucū‘ uñ ḡāk cānebine olur ya‘ nī çün ki mevtden şöñra be-her ḡāl ḡāk içinde defn olunursun.

Ber-ser-i īn (20) ḡāk çi bāyed nişest

Bu ḡākuñ ser ü hevesi üzre ne oturmak gerk ya‘ nī dünyāya niçün muḡabbet eylerün.

1585 Zīr-i kef-i pā-yı kesī-rā me-sāy

Ayāḡuñ ṭabanı altında bir kimseyi ezme.

K 'û çü tu sūdest [168a] (1) besī zīr-i pāy

Zirā o sencileyin çok kimseyi ayağı altında ezmişdür ya'ni ayağın altında pāy-māl eyledüğün kimse çok kimseyi pāy-māl eylemişdür lā-cerem *Kemā-tedīnu tudān*⁷⁴⁶ hasebince sen anı pāy-māl eyledüğün gibi 'ākıbet bir kimse hem seni pāy-māl eyler.

1586 Kes be-cihān der-zi cihān cān ne-bürd

Cihānda kimse cihāndan cān iletmedi ya'ni 'ākıbet cihānda helāk oldu.(5)

Hīçkes īn ruḵ'a be-payān ne-burd

Hīçkimse bu ruḵ'a-i pāyān u nihāyete iletmedi zīrā herkim ki cihāna geldi 'ākıbet cihāndan gitdi. Ruḵ'adan murād bu cihāndur. Ruḵ'a şaṭrancuñ naṭ'ı ma'nāsınadur ki bunda teşbīh ṭarīḳi ile vāḳi' olmuştur.

1587 Pāy me-nih ber ser-i īn ḥār-ḥīz

Ḳalk bu ḥāruaşı üzre ayak ḳoma ya'ni dünyā ki ḥār gibidür ki nef'i yoḳdur līken zararı çoḳdur ba'zı nüshada bu mısrā' böyle vāḳi' dūr.

Pāy me-nih ber-düm-i īn mār-ḥīz

Ḳalk bu mārūñ (10) ḳuyruḡını naşma ya'ni bu mār meşābesine sende olan dünyādan ferāgat eyle.

Hīştēn-i ez-ḥār nigeh-dār ḥīz

Ḳalk kendüñi ḥārdan nigāh ṭut ya'ni ḥār gibi zarar-ı maḥẓ-ı olan dünyādan i' rāz eyle tā anuñ mecrūḥı olmayasun ba'zı nüshada bu mısrā' böyle vāḳi' dūr

⁷⁴⁶ "Herkes ettiğini bulur." Suyūṭī, A R, (2003), El-fethu'l-kebir Fi- zemmi'z-zāye ilā'l-cāmi' ş-şaḡir, Beyrūt: Dāru'l-fikr. s.312. h.no: 8815

Hîştēn ez-mār nige-dār hîz

Ƙalk ƙendüñi mārđan nigāh tūt ya‘ nī ƙendüñi mār meşābesinde olan dūnyāđan hıfz eyle.
Hār u mārđan murād dūnyāđur. Hāƙƙ budur ki hārđan mār maħalline münāsibreƙdür.(15)

1588 İnce maħām-ı tu ne-bāşed muƙīm

Bu nesne ki senüñ maħāmuñdur muƙīm ü dā‘im olmaz ya‘ nī dūnyā ki bu dem sen anda sākinsün bāƙī degildür ve hîç şebātı yokdur.

Bīm gehī şüd çü ƙüni cā-yı bīm

Bir ħavf maħalli oldı ħavf maħallini neylersün ya‘ nī dūnyā ki cāy-ı ħaťarnāk u maħall-i helāƙdur ne sebeđden aña cān u dilden muħabbet ü ta‘alluƙ eylersün. Bīmgeħden murād dūnyāđur. Bīm ħavf ma‘nāsınadır.

1589 Menzil-i fānīst ƙarāreş me-bīn

Dūnyā fānī menzildür anuñ bu zamāna degün olan ƙararına (20) naźar u iltifāt eyleme.

Bād-ı ħazānīst bahāreş me-bīn

Dūnyā ħazāna mensüb bāddur anuñ bahārına naźar u iltifāt eyleme ya‘ nī dūnyā zarar-ı maħzđur sen anuñ zīb ü zīnetine ferīfte vü mağrūr olma. [168b] (1)Hīƙāyet-i Hindü-yı şāħib-naźar

1590 Mübidī ez-ƙişver-i Hindüstān

Hindüstān ƙişverinden bir mübed

Rehguzerī ƙerd sū-yı büstān

Büstān cānebine bir güzer ü ‘ubūr eyledi bu hem ma‘nādur uğramāƙlıƙ eyledi ya‘ nī uğradı.
Mübed āteş-perestlerüñ dānişmendi ma‘nāsınadır.

1591 Merhale-î dîd munaḳḳaş ribât

Ol mübed munaḳḳaş ribât gibi laṭîf bir merhale gördi.(5)

Memleketî yâft müzevver besât

Müzevver ü müzeyyen besât gibi bir memliket buldı ya‘nî envâ‘-i şükûfe vü günâgün meyve ile müzeyyen bir bûstân gördi. Çü munaḳḳaş rebât u çü müzevver⁷⁴⁷besât taḳdîrinde olmak ensebdür. Rebât bunda ḥāngāh ma‘nāsına olmak rûşendür. Müzevver zîverdendür ki zînet ma‘nāsınadır.

1592 Ğonca be-ḥun beste çü gerdün kemer

Ğonca felek gibi ḳana kemer bağlamış ya‘nî felek ḥalḳuñ ḥuñ u helākına kemerdür. Miyān eyledüğü gibi ğonca hem ol uslûb (10) üzre olmuş.

Lâle-i kem ‘ömr zi-ḥod bî-ḥaber

Az ‘ömrü lû lâle ya‘nî baḳāsı az lâle kendüsünden bî-ḥaber ğoncaya ḥun isnâdı ḥumreti i‘tibârladur ‘ömr u baḳāsı az lâle bu vech hem laṭîfdür.

1593 Ez-çimen engîḥte gül reng reng

Çimenden renk renk gül zâhir ü âşikâr olmuş.

Ve ‘z şiker âvîḥte mül reng reng

Ve ol bûstânda teng teng şekerden şarâb aşılmış ya‘nî aşmalardan gün-â-gün üzümler şarḳmış ḳş anlardan envâ‘-i şarâb ḥâşil olur ba‘zı nüshada (15) mışrâ‘-i şânide renk renk yerine tenk tenk vâḳi‘dür ki tenk denk ma‘nāsınadır.

⁷⁴⁷ müzevver] S3: munaḳḳaş

1594 Gül çü siper haste-i peykân-ı hîş

Gül siper gibi kendü peykânının mecrûhı olmuşdur ya' nî güllerün eṭrâfına ḥarlar batmış.

Bîd be-lerze şüde ber-cân-ı hîş

Sögüd ağacı kendünün cānı üzre lerzede olmuş ya' nî ditrer niteki sögüdün evrâkı cüzvî bādla ḥareket eyledügi meşhûrdur.

1595 Zülf-i benefşe resen-i gerdenes

Benefşenün zülfi anuñ ya' nî kendünün boynuna resen olmuşdur murād benefşenün (20) evrâkı kendünün⁷⁴⁸eṭrâfına vâkı' olduğudur.

Evrâktan murād kendünün mor renk varaklarıdur yaşıl varakları degildür.

Dîde-i nergis direm-i dāmenes

Nergisün çeşmi anuñ demeninün dirhemi olmuş ya' nî [169a] (1) zerrin ḳadeḥ anuñ kenârında vâkı' olmuşdur.

1596 Lâle güher sūde vü pîrūze gül

Lâle güher ezmiş ve gül pîrūze ezmiş lâlenün güherinden murād evrâkıdur. Gülün pîrūzesinden murād kendüsine muttaşıl olan yaşıl nesnelerdür.

Yek-nefese lâle vü yekrūze gül

Lâle bir nefeslik ü gül bir günlük murād anlaruñ baḳası ziyāde zamān ḳalil idüğüne işāretdür lâle-i yek-nefese dedikleri lâlenün üzerinde (5) olan evrâkı tiz düşdüğü için kelime-i yek-rūze dedi anuñ baḳası lâleden ziyāde olduğu için pes lâlenün güher ezmesinden murād anuñ üzerinden evrâḳuñ gitedügidür. Gülün pîrūze ezmesinden murād kendünün kırmızı

⁷⁴⁸ boynuna ... kendünün] S3:-

evrākından sonra ba‘d-ı zamān kendüsine muttaşıl olan yaşıl nesnelerün hem mahv olduğudur.

1597 Muhlet-i şā’n tā-nefesī bīş nīst

Anların muhlet ü baķası haķıķetde bir nefesedekdür. Andan ziyāde degildür.

Hıķkesī ‘āķıbet-endīş nīst

Līken zehī ‘acīb hāletdür ki (10) bu ķader aķvāl u hālāt müşāhede olunurken hīķ bir kimse ‘āķıbet-endīş degildür bu vechle hem ma‘nā mümkündür bu ķader ‘acīb hālāt müşāhede olunurken cihānda hīķ ‘āķıbet-endīş bir kimse yokdur.

1598 Pīr çü z’ān ravza-i mīnū gūzeşt

Pīr çünki ol cennet gibi ravzadan gūzer eylerdi.

Ba‘d-ı mehī çend be-dān sū gūzeşt

Bir kaç āydan sonra ol cānebe ya‘nī ol ravzaya gūzer eyledi. Pīrden murād ol mūbeddür.

1599 Z’ān gül ü bülbul ki der-ān bāğ dīd

Ol gül ü bübül den i pīr evvel ol (15) bağda gördi.

Nāle-i muştī zeģan u zāğ dīd

Bir bölük zaģan u zaģuñ nālesini gördi a‘nī gül ü bülbul yerine zaģan u zağ gelmiş zaģan çaylak zāğ kozğun.

1600 Dūzaķı üftāde be-cā-yı behīşt

Gūyā behīşt yerine dūzaķ vāķi‘ olmak ya‘nī ol ravza cennet gibi zibā iken dūzaķ gibi zīşt olmuş.

Keyşer-i ān kaşr şüde der künişt

Ol kaşruñ keyşeri künişte gitmiş ya' nī ol bāguñ şāhibi ḥānesine gitmiş bunda kenişteden murād ḥāne vü meskendür egerçi kilisā ma' nāsınadır.(20)

1601 Sebze be-tehlīl buḥārī şüde

Sebze ruṭūbeti gitmekle buḥārī olmuş ya' nī sebzeden ter ü tāzelik ref' ü maḥv olup ḥuşk u siyāh olmuş.

Deste-i gül pūşte-i ḥārī şüde

Gül destesi [169b] (1) bir ḥār pūştesi olmuş ya' nī gül mahv olup hemān ḥār ḳalmış taḥlīl bunda ruṭūbet gitmek ma' nāsınadır. E'd-devāü'l-müḥallil hüvellezi yüzhibü bi'r-ruṭūbet. Müḥallil bunda giderici ma' nāsınadır. Bā bi'r-ruṭūbette olan ḥarf-ı cer sebebi ile

1602 Pīr der-ān tīz revān be-ngerīst

Pīr çünki bu ḥāleti müşāhede eyledi ol tīz-revlere naẓar eyledi ya' nī anlaruñ fenāsını müşāhede eyledi.⁷⁴⁹

Ber-heme ḥandīd u (5) be-ḥod ber-girīst

Cemī' isinüñ üzerine ḥande eyledi vü kendünüñ üzerine girye eyledi murād budur ki pīr çünki ol ravẓada olanlaruñ ziyāde sur' atla zevāl u fenāsını müşāhede eyledi anlardan iltifātını ref' idüp kendünüñ Ḥudā-yı 'azze ve cellden 'azze ismuḥu ḡā'il ü bī-ḥaber olduğundan ötüri perişān olup girye eyledi. Tīz-revān tīz-revüñ cem' idür ki murād ol bağda olan fevākih ü şemār u eşcāruñ zīb ü zīnetidür ki az zamānda cemī' en zevāl u fenā-peẓīr oldılar. Tīr-rev vaşf-ı (10) terkībīdür ki bunda tīz ma' dūm olıyıcı vü zevāl ḳabūl idici ma' nāsınadır.

⁷⁴⁹ ol tīz-revlere ... eyledi.] S3:-

1603 Güft be-hengām-ı nemāyendegī

Hîç ne-dâred ser-i pâyendegī

Pîr kendüsine dedi zühûr u nemāyendelik vâkınde hîç mevcûdât bakâ vü şebât tarafını tutmaz ya‘nî mevcûdât henûz zühûr u vücûd bulurken anlardan bakadan eşer yok fânî dedikleri şâhib-nazarlara ziyâde zâhir ü rûşendür.

1604 Her çi ser ez-ĥākī vü âbī keşed

Ĥākī vü âbiden her nesne ki zâhir olur ve neşv ü nemâ bulur.

‘Âķibet ser be-ĥarâbī keşed

‘Âķibet anuñ ser ü vücûdı (15) fenâ vü ĥarâblığa çekilür ya‘nî ĥarâb u fânî olur bu hem vechdür ‘âķibet ol nesne başı ĥarâblığa çeker ya‘nî fânî vü ma‘dûm olur. Beyit:

Her ki âmed be-cihân naķş-ı ĥarâbī dâred

*Der-ĥarâbât me-pürsîd ki huşyâr kucâst*⁷⁵⁰

1605 Bih zi-ĥarâbī çü diger-gūy nîst

Çünkü ĥarâblıktan ũlâ vü enfe‘ ġayri maĥalle ya‘nî çünkü ifnâ-yı vücûddan laţîf ü maķbûl bir ĥâlet yokdur.

Cüz be-ĥarâbī şüdenem rûy nîst

Pes ifnâ-yı vücûdda olmaĥdan ġayri mecâl u imkân yokdur ya‘nî baña lâzım (20) olan ifnâ-yı vücûddur tâ Ĥudâ-yı ‘azze ve cellden ‘azze ismuĥu ĥaber-dâr olam

⁷⁵⁰ “Dünyaya gelen her kimsenin perişan bir durumu vardır. Viranede kim ayık diye sormayın.”

1606 Çün nazar ez-bīneş tevfiķ yāft

Çünkü tevfiķ-i ilāhī bīneşinden nazar buldı ya‘nī çünkü baḥşāyiş-i sübhānī ile şāhib-nazar oldu.[170a] (1)

‘Ārif-i ḥod geşt ü Ḥudā-rā şināht

Kendünün ‘ārif-i oldu vü Ḥaḳḳ sübhānehü ve ta‘ālā ḥazreti fehm ü idrāk eyledi *Men ‘arafa nefsehü ‘arafa Rabbuhu*⁷⁵¹

1607 Şeyrefi-i gevher-i ān rāz şüd

Pir ol rāz gevherinün şarrāfi oldu

Tābe-‘adem sū-yı güher bāz şüd

Vücūdı cānebine ‘ademedek gitdi ya‘nī kendünün vücūdını vü cemī‘-i mevcūdâtı ma‘dūm bilüp ḥaḳīkatde mevcūd hemān Ḥudā-yı ‘azze ve cell idüğünü müşāhede (5) eyledi.

1608 Ey ki müselmānī ü gebrīt nīst

Ey kimse ki müslümānsun ve senün āteş-perestligün yoḳdur.

Çeşme vü ḳatre-i ebrīt nīst

Çeşmesün ve senün saḥabā mensūb bir ḳatreñ yoḳdur ya‘nī egerçi müslümānım dirsün līken ‘alāmet İslām’dan sende bir ‘alāmet ü ḥālet yoḳdur.⁷⁵² Gebr āteş-perest ma‘nāsınadır.

1609 Kemter ez-ān mūbed-i Hindū me-bāş

Ol Hindū vü mūbedden kemter olma

⁷⁵¹ “ Kendini tanıyan kimse Tanrı’yi tanımıştır.”

⁷⁵² ya‘nī ... yoḳdur.] S2:-

Terk-i cihān gūy u cihān cū me-bāş

Cihānı terk eyle ve cihān taleb idici olma.

1610 Çend çü gül ħīre-serī sāhten

Niçeyedek gül gibi ħīre-serlik⁷⁵³ eylemek

Ser be-külāh u kemer efrāhten

Külāh ü kemer sebebi ile kibr u tefāhur eylemek ħīre-serī ħamākat u (10) ser-āsīmelik ma‘ nāsınadır.

1611 Hest külāh u kemer āfāt-ı ‘aşk

Külāh u kemer ‘aşkuñ āfātıdır ya‘nī Hudā-yı ‘azze ve cellnūñ ‘aşk u muḥabbeti senden men‘ ü dūr idicidir.

Her dü girev kün be-ḥarābāt-ı ‘aşk

Her ikisini ‘aşk mayḥānesinde girev eyle ya‘nī rehin қо murād ‘aşk-i ilāhīnūñ ḥuşūlı içün anları terk eyle demekdür. Beyit:

Der-heme dīr-i muḡān nīst çü men şeydāyı

*Ḥırқа cāyı girev ü bāde vü defter cāyı*⁷⁵⁴

Beyit:

Me-bīn ḥaķīr gedāyān-ı ‘aşk-rā kīn kavīm

*Şehān bī-kemer ü ḥusrevān-ı bī (15) külehend*⁷⁵⁵

⁷⁵³ -] S2: düzmek ya‘nī ħīre-serlik eylemek. ħīre-serī ħamākat u ser-ā-sīmelik ma‘ nāsınadır.

⁷⁵⁴ “Tüm Mugan deyrinde gbenim gibi bir aşık yoktur; hırkam bir yerde defterim bir yerde şarap için rehine alınmıştır.”

⁷⁵⁵ “Aşk dilencilerini alçak görme çünkü bu kavim kemersiz padişahlar ve taçsız Hüsrevlerdirler.”

1612 Ki külehet ẖāceġī-i gil⁷⁵⁶ dehed

Zirā külāh saña gil ü cihānuñ ẖāceligini virür.

Ki kemeret bendegī-i dil dehed

Zirā kemer saña gönlünün bendeligini virür ya‘nī gönlün aña muḳayyed ü meşġul olur. Bende seyyidinün ḥidmetinde muḳayyed ü giriftār oladuġı gibi ẖāceġī-i gilden murād cihān ẖāceliġıdır. Gilden murād cihāndur. Beyit-i meşrūḥ mā-ḳablinde olan beyte ta‘lil maḳāmındadır pes ki külehet ve ki kemeretde olan ki zirā ma‘nāsına olmaḳ enseb idüġi (20) rüşen ü zāhirdür egerçi ba‘zı kimse kāf-ı Fārisi ile gāhī ma‘nāsına olmasını iḥtiyār eylemişdür.

1613 H̱ız ü rehā kūn kemer-i gil zi-dest

Ḳalk u gilün kemerini elünden şalıvır ya‘nī senün gönlünün bendeligine [170b] (1) sebep olan kemerden ferāġat eyle.

Kū kemer-i ẖış be-ḥūn-ı tu best

Zirā o kendünün kemerini senün ḥūn u helākuñe baġladı. Gilden murād bu cihāndur.

1614 Gūşe güzīn tā-zi-ġulāmī rehī

Cihānuñ cāh u ‘izzetünden ferāġat idüp ‘üzlet gūşesini iḥtiyār eyle tā bendelikden ḥalāş olasun.⁷⁵⁷

Tā-çü Nizāmī zi-Nizāmī rehī

Tā Nizāmī gibi Nizāmī’den ḥalāş olasun (5) ya‘nī ‘aşḳ u muḥabbet sebebi ile Nizāmī gibi ifnā-yı vücūddan behre-ver olup vücūd u kibr ü inā’iyetden ḥalāş olduġı gibi sen hem ancılayın olasun. Maḳāle-i devāzdehüm der-vidā‘ kerdin in menzil-rā

⁷⁵⁶ gil] S3:dül

⁷⁵⁷ -] S3: ya‘nī ‘aşḳ u muḥabbet sebebi ile

1615 Hîz ü vidâ' i be-kün eyyâm-râ

Kalk u eyyâme bir vidâ' eyle.

Ve 'z pes-i dâmen fiken ĩn dâm-râ

Ve bu dâmi dâmenüñ ardından bırak ya' nî anı hiç nazaruña getürme 'Acem ü Rûm'da 'âdetdür ki ba' zı kimse bâ' zı nesne ile ard etegini memlû vü pür idüp arçasına evirür.(10)

1616 Memliketî bihter ez-ĩn sâz kün

Bundan iyürek bir memliket sâz u tedârük eyle

Höster ez-ĩn hücre derĩ bâz kün

Bu hücreden laţifrek bir bâb fetĥ murâd dünyâyı terk eyle idüp uhrevĩ ahvâle meşgûl ol demekdür.

1617 Çün dil ü çeşmet be-reh âverd ser

Çünki senüñ dil ü çeşmüñ yola ser ü heves getürdi ya' nî çün ki tarĩĥ-i sulûka salĩk olup ĥalvet ü 'üzlet ihtiyâr eylesün.

Nâle vü eşki be-reh-âvürd ber

Yol armaĥanı ile bir nâle vü eşk ilet ya' nî tã' at u 'ibâdet ki eylersün nâle vü giryeden ĥalĩ olma.(15) Mışrã' -i şânide reh-âvür yol armaĥanı ma' nâsınadır. Bir emr-i ĥâzırdur.

1618 Tâbe-eyeki nem ke ber-ĩn gül zenĩ

Tâ ber nem sebebi ile ki bu gül üzre urursun ya' nî bir miĥdâr göz yaşı ki çeşmünden revân eylersün.

Lāf-ı velī-ni‘ metī-i dil zenī

Dilün velī- ni‘ metliginün lāfını urursun ya‘ nī alb sebebi ile saa vuul bulan rhnī ni‘ metün haını ed eylemi olursun. Beyit:

Girye-i m u seer kr ki zyi‘ ne-get

atre-i brn-ı m gevher-i yek-dne get⁷⁵⁸

1619 Ger tr rak kn ender reil

Eger tr ise reil  seferde rak eyle (20) ya‘ nī eger sende ‘ a u muabbet-i ilhiden bir hlet var ise c idp tr gibi rak eyle. Beyit:

tr-r  r u arab der-serest

Eger adem-r ne-bsed hrest⁷⁵⁹

Ve  ne me-yefken debe [171a] (1) der-p-y fil

Eger tr degil ise debeyi filn ayaına ya‘ nī ayau altına birama ya‘ nī eger sende ‘ a u muabbetden bir hlet yok ise hlvet  ‘ zletden mntefi‘ olmayup hemn beyhde sa‘   k eylesn l-cerem debe filn ayaı altında py-ml olduı gibi sen hem hlvet  ‘ zletn py-mlı olursun. Debe deriden bir gne zrfdur ki anu iine bl u ya koyup sofraya gtrrlere unki (5) serke fili rm u mu‘ allim eylemek isteyeler gnden debe ekil ba‘ zı nesne dzp ayau altına biraur heste heste renp serkeligi terk eyleyp debeyi baub py-ml eylemez.

1620 n ki tu-r marem-i yek my⁷⁶⁰nst

⁷⁵⁸ “ Allaha kr ki sabah ve aam alamalarım boa gitmedi ve bir yamur damlamız benzersiz bir inci oldu.”

⁷⁵⁹ “ Devenin baında olan evk ve heyecan eer bir insan da olmazsa o kii eektir.”

⁷⁶⁰ yek my] S3:yek-ry

Çünkü saña bir mūyūñ maḥrem degildür ya‘ nī çünkü ‘aşk u muḥabbetden ziyāde bīgāne vü bī-behresün.

Cüz be-‘adem rūy zeden rā’y nīst

‘Ademe rā’y urmaqdan ğayri çāre vü imkân yoqdur ya‘ nī saña çāre vü riyyāzet ü mücāhedeye ihtimām idüp ifnā-yı vüçüddan (10) behre-ver olmaqdur.

1621 Ṭab‘-nüvāzān u zārīfān şügend

Ṭab‘-nüvāzlar u zārīfler cihāndan gitdiler.

Bā-ki nişāni ki ḥarīfān şügend

Kimünle oturursan ki ḥerīfler gitdiler murād mürşid ü şāliḥ cihānda aqalla qalil idüğün iş‘ ārdur. Ṭab‘-nüvāzān u zārīfāndan murād mürşidlerdür. Ṭab‘-nüvāzān ṭab‘i işlāḥ idiciler ma‘ nāsınadır. Ḥerīfāndan murād şuleḥādur.

1622 Gerçi besī ṭab‘-laṭīfī küned

Egerçi bisyār ṭab‘-laṭīflik eyler ya‘ nī egerçi laṭīf-ṭab‘ kimseler bisyārdur.

Bā-tu-i tenhā ki ḥerīfī küned

Līken bir (15) sencileyin tenhā ile kim muşāḥabat u ihtilāṭ eyler bu hem vechdür līken sencileyin bir tenhā ile kim muşāḥabat eyler ya‘ nī sen ki ḥalvet ü ‘üzlet ihtiyār idüp mürşid talebinden fāriğsün. Mürşid ḥod senün ḥuzūruña gelmez.

1623 Bih ke⁷⁶¹be-cūyed dil-i perhīznāk

Ulā budur ki perhīznāk gönül

⁷⁶¹ Bih ke] S2: nīk

Rüşenî-i âb der-în tîre-ḥāk

Bu tîre ḥākdan āhuñ rüşenligini taleb eyle ya' nî *Takve'l-kulûb*⁷⁶² hasebince sa' âdetmen kimsedür ol kimse ki şrû' fikirden hıfz idüp aḥlâḳ-ı ḥamidenüñ ḥuşûluna sa' i eyleye. Tîre-ḥākdan (20) murād zemîndür ü ḥaḳîḳatde murād bu cihândur.

1624 Tā-ne-resed tefriḳa-i rāḥ pîş

Tā senüñ ögüñe yoluñ tefriḳası irişmeye yā' nî tārîḳ-i Ḥaḳḳ'ıñ sulûkinde saña nuḳşān u perākendelik irişmeye ya' nî tā ṭarîḳ-i Ḥaḳḳ'ıñ sulûkinde saña nuḳşān u perākendelik irişmeye.

Tefriḳā kūn [171b] (1) ḥāşil-ı ma' lûm-ı ḥîş

Kendü ma' lûmunuñ ḥāşilını tefriḳa eyle cemî'-i sîm ü zerüñi kendüñden dūr u cüdā eyle ma' lûmdan murād sîm ü zerdür.

1625 Raḥt rehā kūn ki girān-rev kesî

Raḥt u esbābuñı terk eyle zîrā raḥt u esbābla şaḳîl yürüyici kimsesün. Bu yolda ḥod sebük-bār olmaḳ lâzımdur liken çünki raḥt u esbābuñı terk eylemeyesün girān-rev olup menzile geç irişürsün.

Ger sebükî zūd be-menzil resî

(5) Zîrā sebüklik sebebinden menzile tîz irişürsün. Beyit:

Ta' alluḳ ḥicābest u bî-ḥāşilî

*Çü peyvendhā bü-gselî vāşilî*⁷⁶³

⁷⁶² “Kalplerin takvasından” Hac/ 32.

⁷⁶³ “Bağlı olmak hicab ve verimsizliktir; eğer bağılıkları kopararsan vuslat bulursun.”

Mısrā‘ -i şānīde ma‘ nā bu vechle olmak hem laṭīfdür eger sebük iseñ menzile tīz irişürsün.
Beyit:

Sebük-bār merdüm sebükter revend

*Ḥaḳḳ īnest ü şāḥib-dilān bi-şnevend*⁷⁶⁴

1626 Ber-felek āy er taleb-i dil küñi

Eger gönül taleb eyler iseñ felek üzre gel ya‘ nī eger şāḥib-dil olmak ister iseñ evşāf-ı beşeriyyetden pāk olup mülkiyyet mertebesine vuşul bul.

Tā-tu der-īn ḥāne çi ḥāşil küñi

Mādām ki sen bu ḥānedesün (10) ne ḥāşil eylersün ya‘ nī sen ki evşāf-ı beşeriyyetdeb ḥalāş olmayasun şāḥib-dil olmazsün.

1627 Çün şüde-ī beste-ī in dāmgāh

Bu dāmgāha niçün muḳayyed ü giriftār olmuşsun.

Raḥne küneş tā-be-der āy zi-çāh

Anı raḥne eyle tā çāhdan taşrā gelesün ya‘ nī dünyādan i‘ rāz eyle tā çāh-ı ‘ amik meşābesinde olan cihāndan necāt bulasun dāmgāhdan murād bu ‘ ālemdür ki şad-hezār dāmla memlū vü pürdür ba‘ zı nüşhada āyı yerine üfti vāḳi‘ dür ki ma‘ nāsı zāhirdür. Çāhdan murād hem dünyādur.(15) Raḥne gedük.

1628 K ’in ḥaṭṭ-ı peyveste be-hem-der çü mīm

Zirā bu mīm gibi cevānebī biri birine muṭṭaşıl olmauş ḥaṭṭ

Reh ne-dehed tā-ne-künendeş dü nīm

⁷⁶⁴ “ Yüku hafif olan kişiler daha çabuk ilerlerler; hakk budur ve gönül sahipleri duysunlar.”

Yol virmez mādām ki anı iki pāre yelemeyeler pes mādām ki ‘aşk u muḥabbet sebebi ile ifnā-yı vüçüddān behre-ver olmayasun. Dā’re-i felekden ‘ubūr idüp ‘ālem-i ilāhiye vuşul bulmağa kâdir olmazsun niteki bu ma‘nā bu āyet-i kerīmeden zāhirdür. *Ya ma‘şere’l-cinni ve’l-insi inisteta‘tum en-tenfuzū min-aḳṭāri’s-semāvati ve’l-arṣi fenfuzū lā-tenfizūne illā-bi-sultānin.*⁷⁶⁵ Sultāndan murād (20) ‘aşk u muḥabbetdür ki ifnā-yı vüçüda kavīrek vesīledür. Haṭṭdan murād dā’ire-i felekdür. Mīmden murād bunda nūsaḥ-ı haṭṭla ola mīmdür.

1629 Zaḥmegeh-i çarḥ-ı munaḳkaṭ me-bāş

Munaḳkaṭ çarḥuñ zaḥmınuñ maḥalli olma [172a] (1) ya‘nī ifnā-yı vüçüd sebebi ile eflākdan ‘ālī ol tā ki anuñ zaḥm u eleminden ḥalāş olasun.

Ez-ḥaṭṭ-ı ĩn dā’ire der-ḥaṭṭ me-bāş

Bu dā’irenüñ ḥaṭṭ u fermānından ḥicābda olma ya‘nī mūneccemīn gibi aḥvāl-ı eflāka i‘tibār idüp anuñ zebūnı olma çarḥ-ı munaḳkaṭdan murād felek-i sāmındür ki anuñ munaḳkaṭ olduğı şevābit i‘tibārı iledür. Mısrā‘-i şānīde ḥaṭṭ-ı evvel ḥükm ü fermān u ḥaṭṭ-ı şānī ḥicāb (5) ma‘nāsınadır ve bu isti‘māl-i şi‘ir anuñ kelāmında çokdur.

1630 Ger ḥaṭṭ-ı rüz u şeb efzūn şevī

Farzen eger rüz u şebüñ ḥaṭṭından ziyāde olasun

Ez-ḥaṭṭ-ı ĩn dā’ire bīrūn şevī

Bu dā’irenüñ ḥaṭṭ u ḥükmünden taşrā gidesün ya‘nī felegüñ aḥvālinden ḥalāş olasun ve zāhirdür ki rüz u şeb cemī‘-i zamānı ihāta eylemişdür ve rüz u şebüñ ḥaṭṭından murād anlaruñ dā’iresidür ki nihāyet-peżīr degildür bu beyit meşrūḥ bu beyit i‘tibārı iledür ki henüz şerḥ olunmamışdur.

⁷⁶⁵ “Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz.” Rahman/ 33.

1631 Tā-ne-künī (10) cā-yı qādem üstüvār

Liken mādām ki qādemūñ maḥallini üstüvār u mühkem eylemeyesün ya‘nī mādām ki tamām-ı⁷⁶⁶ şebāt-ı qādem müyesser olmaya.

Pāy menih der-ṭaleb-i hīç kār

Hīç bir kārūñ ṭalebine ayak qoma ya‘nī şürū‘ eyleme murād budur mādām ki sülūkda muntēhī olmayasun irşād da‘vīsın eyleme zīrā bisyār kimse bir miqdār ḥālet sebebi ile egerçi irşād da‘vīsın eyledi liken nuqşāndan ebedī ḥalāş olmadı.

1632 Der-heme kārī ki girā-yı nuḥust

Şol cemī‘ işe ki meyl eylersün

Raḥne-i bīrūn şüdenēş (15) kūn dūrūst

Evvel anūñ ṭaşra olmasının raḥnesini dūrūst eyle ya‘nī her işe ki şürū‘ eylersün anda tamām tedārük ü başıret üzre ol tā ki andan saña nuqşān u ziyān gelmeye. Qāddem’ül-ḥurūc qablu’l-velūc ḥod meşhūrdur.

1633 Şarṭ buved dīde be-reh dāştēn

Yola nazar ṭutmaq şarṭdur ya‘nī başıret ü tedārük üzre olmak lāzım u vācibdür.

Hīştēn ez-çāh nigēh dāştēn

Kendüsini çāhdan nigāh ṭutmaq ya‘nī *Vel-lâ tulqû be-eydikum ile’t-tehluke*⁷⁶⁷ ḥasebince dünyā ki cā-yı ḥaṭarnāk u (20) varṭa-i helākdur. Andan uḥrevī vü dünyevī sebep-i helāk olan maḥallerden ihtirāz u ictināb eylemek⁷⁶⁸ lāzım u şarṭdur.

⁷⁶⁶ tamām-ı] S3-

⁷⁶⁷ “ Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmeyiniz.”Bakara:195

⁷⁶⁸ -] A ve S2: ziyāde

1634 Raḡne kūn īn ḡāne-i seylāb-rīz

Bu seylāb-rīz ḡāne raḡne vü sūrāḡ [172b] (5) eyle.

Tā-buvedet fursat-ı rāh-ı gürīz

Tā saḡa firār eylemek yoluḡ fursatı ola ya‘ nī ziyāde tedārük üzre ol tā ki bu miḡnet-ābād cihānda felekden nekbet-zede vü miḡnet-dīde olmayasun. Seylāb-rīz seylāb dökücü⁷⁶⁹ olmaḡdan seylāb döküleyci ma‘ nāsına olmaḡ ensebdür zīrā ḡāneden murād dünyādur ki felek anda nekebāt u miḡen ü ḡumūm u humūm seylābı dem-be-dem revāndur.(5)

1635 Rūbeh-i yek fen nefes-i seg şinīd

Yek fen ü ziyāde ḡīle-bāz rūbāḡ kelbūḡ nefes ü āvāzını işitdi.

ḡāne dü sūrāḡ be-vācib gürīd

Kelbden ḡalāş olmaḡdan öturi ḡānesine vācible iki sūrāḡ iḡtiyār eyledi zīrā rūbāḡuḡ ‘ādetidür yuvasınuḡ iki cānebine birer delük eyler tā ki ıztırāb vaḡtinde birinden firār idüp ḡalāş ola ammā anı şikār eylemege ḡaşd iden kimse sūrāḡuḡ birinde tutun eyler ve birinde kelbini ḡāzır eyler niteki buḡa işāret olunur.(10)

1336 V ‘āḡehīyeş nī ki şeved rāh-gīr

Dūd-i īn gūnbed-i rūbāḡ-gīr

Velīken anuḡ āḡāḡlıḡı yoḡdur ki bu rūbāḡı şikār idici felegüḡ tütüni anuḡ yolunu ḡutucu olur rūbāḡ ki ḡayvāndur tedārük üzredür. Sen ki insānsün ‘aceb ḡāletdür ki herḡiz tedārüküḡ yoḡdur.

⁷⁶⁹ -] S3: ma‘ nāsına

1637 Īn çi neşātest ke 'z-ū hoş-dilī

Bu ne neşāt u surūrdur ki andan hoş-dil ü müreffehü'l-bālsun.

Ġāfilī ez-ḥod ki zī-ḥod ḡāfilī

Ḥod u ināniyyet ü 'ucbuḡdan ḡāfilsün zīrā kendūnden ḡāfilsün ya' nī ḥod-bīn u mütekebbir (15) idüḡūnden ḡāfil ü bī-ḥabersün zīrā kendūnden ḡāfil ü bī-ḥabersün. ' Aceb ḥāletdür ki ḡāfilsün ü ḡāfil olduḡūndan hem ḡāfil ü bī-ḥabersün zīrā eger ḡāfil olmasān böyle mesrūr u ṣādān olmaz idūñ.

1638 'Ahd çünān ṣūd ki der-īn tengnāy

'Ahd u taḡdir ancılayın oldı ki bu tengnāya ki murād dünyādur.

Teng-dil āyī ü ṣevī teng-cāy

Teng-dil gelesün ü teng-maḥalli olasun ya' nī teng cihānda bir zamān sākin olasun. Mıṣrā' -i ṣānīde bu ma' nā hem mümkündür. Teng-dil glesün ü cihāndan teng yere gidesün (20) ya' nī ba' du'l-mevt ḡabirde olasun

1639 Ger ṣikenī 'ahd-ı ilāhī künūn

Eger ṣimdi Ḥudā-yı 'azze ve cellnūñ 'ahdını ṣıyasun ya' nī eger ezeli 'ahdı yerine getürmeysesün.

Cān-ı tu ez-'uhde key āred burūn

Senūñ cānuñ anuñ 'uhdesinden [173a] (1) ḡaçan ṡaşra gelür ya' nī anuñ ḡaḡḡını ḡaçan yerine getürürsün pes mādām ki cihāndasun sa' i ü ihtimām eyle tā ki ol 'ahduñ 'uhdesinden gelesün.

1640 Rāh çünān rev ki çünān dīdeī

Yola ancılayın git ki ancılayın görmüşsün ya‘nī t̄ā‘at u ‘ibādet ü riyāzet yoluna ancılayın sālīk ol ki erbāb-ı sulūkdan görmüşsün⁷⁷⁰.

Ber-dü cihān zen kid cihān dīdeī

Kendüñi iki cihāna ur zīrā cihān-dīde (5) vü ehl-i naẓarsun ya‘nī çünki ‘ahid-i ilāhī mūcebince t̄ā‘at u ‘ibādet ü ‘aşk u muḥabbetde s̄ābit-ḳadem olasun⁷⁷¹ her iki cihān senüñ maḥkūmuñ olur.

1641 Zīr-i zemīn tā-ne-şevī māye ters

Mādāmki yerüñ altına gitmeyesün māye ters ol ya‘nī bu fānī cihāndan mādām ki riḫlet eylemeyesün şalāḥ u taḳvāña maḡrūr olma zīrā mışrā‘

Kes ne-dānest ki āḫir be-çe ḫālet be-reved⁷⁷²

Ḥasebince ḫüsn-i ḫāteme kimsenüñ ma‘lūmı degildür.

Pes me-niger tā ne-şevī sāye ters

Arduña naẓar eyleme tā sāyeden ḫavf idici olmayasun ya‘nī uḫrevī (10) aḫvāl ki öñüñdedür hemān āña nāẓir ol fevt olmuş dünyevī aḫvāla muḳayyed olma zīrā anuñ şebāt u baḳāsı yok. Zall-ı zā‘il meşābesindedür. Mışrā‘ -i evvelde bu ma‘nā hem mümkündür mādām ki yerüñ altında olmayasun māyeden ḫavf idici ol ya‘nī mādām ki yerüñ altında olmayasun ve⁷⁷³ mādām ki bu cihāndan riḫlet eylemeyesün t̄ā‘at u ‘ibādetüñ ḳabūli vü ‘adem-i ḳabūli ma‘lūm olmaz pes t̄ā‘at u ‘ibādet eylerüm diyü zinhār maḡrūr olma belki bir nefes ḫavfdan ḫālī olma.

⁷⁷⁰ -] S2: sen

⁷⁷¹ -] A: her iki cihānuñ ḫākimi olup

⁷⁷² “Hiçkimse sonunda nasıl gideceğini bilmez.”

⁷⁷³ mādām ki ... olmayasun ve] S3:-

1642 Tūşe zi-dīn ber ki ‘imāret kemest

Âhirete tūşe-yi (15) dīnden ilet zīrā bu yolda ‘imāret ü ma‘mūr menzil yokdur ve ba‘du’l-mevt hem tã‘at u ‘ibādete mecāl olmaz.

Āb zi-çeşm ār ki reh bī-nemest

Ābı çeşmünden götür zīrā bu yol nem ü ābsüzdür ya‘nī bu yolda ābdan eşer yokdur. Hülāşa-i kelām budur ki qablu’l-mevt tã‘at u ‘ibādete sa‘ī ü ihtimām idüp girye vü niyāzdan hālī olma zīrā ba‘du’l-mevt bunlara vuşul müyesser olmaz.

1643 Hem be-şadef diğ güher-i pāk-rā

Hem pāk gevheri şadefe vir.

Bāz diğ ü bāz rehān hāk-rā

Elbette vir (20) ü hākı intizārdan hālāş eyle murād budur ki *Mūtū qable en temūtū*⁷⁷⁴hasebince bir vechle ifnā-yı vücūddan behre-ver ol ki sende vücūd u cismāniyet ü evşāf-ı beşeriyetden bir hālet qalmayup hāk hem intizārdan [173b] (1) berī ola. Şadefden murād zemīn ü güherden murād cisimdür.

1644 Devr-i felek çün tu besī yār küşt

Devr-i felek çok sencileyin yār u muhibbi helāk eyledi.

Dest kavīter zi-tu bisyār küşt

Qudret ü kuvveti senden kavīrek ü şadr u qadri ‘ālīrek çok kimseyi helāk eyledi ‘ākıbet seni dahı helāk eyler⁷⁷⁵pes zinhār cihāndan i‘rāz eyle.

⁷⁷⁴ “Ölmeden önce ölün.”Meclesī, Muḥammed Bākīr,(?) Bihāru’l-envār, Beyrūt:dāru’l-iḥyā turāşu’l-‘arabī,Cild 69, s.59.

⁷⁷⁵ -] S3:ya‘nī

1645 Bu'l-‘acebî sâz be-în düşmenî

Pes (5) bu kavî düşmene bu'l-‘aceblik düz ya‘nî şîrîn harekât u rengin hâlât zuhûra getürmege tedârük idici ol.

Tâ-ş zemânî be-zemîn efkenî

Tâ bir zamân anı zemîne bırağasun murâd budur ki ‘aşk-ı ilâhîniñ huşulı içün bisyâr zamân riyâzet ü mucâhededen hâlî olma tâki felek senün zebûn u maḥkûmuñ olup anuñ kaydinden ḥalâş olasun.

1646 Ū ki der-în pāye hūner pīşe⁷⁷⁶nīst

Ū ki murâd felekdür bu mertebede hünermend degildür.

Ez-siper ü tîğ-ı vey endîşe nīst

Anuñ (10) siper ü tîğundan endîşe vü ḥavf yokdur zîrâ felek ki ‘aşk-ı ilâhiden bî-behredür anı zebûn eylemek âsândur.

1647 Mār me-ḥ’ân k ’în resen-i pīç pīç

Felegi mār okuma ya‘nî anı mārâ teşbîh idüp andan ḥavf u ḥazer eyleme zîrâ bu pīç pīç resen ki murâd felekdür.

Bā-keşîş-i ‘aşk-ı tu hîşest u hîç

Zîrâ senün ‘aşkuñ cezebesine nisbet hîç-der-ḥîçdür zîrâ cemî‘ -i müşkilât ‘aşk-ı ilâhî ile celle ü rûşen olursun. Pīç pīç kıvrak kıvrak u tolaşık tolaşık ip ma‘nâsınadur (15) ki felek kat kat olduğı içün aña teşbîh olundu.

⁷⁷⁶ pīşe] S2: -

1648 Der-ğam-ı ın şīşe çi bāyed nişest

Bu şīşenün ğamında ne oturmak gerek ya' nī felek sebebi ile ğamgīn olturmak ma' k̄ul u lā 'iķ degildir.

Ke ş be-yekī bād tüvānī şikest

Zīrā anı ki murād felekdür bir bādla şikest ü pāre pāre eylemege kādīrsün zīrā *Himmetu'r-ricāl taķla' u 'l-cibāl*⁷⁷⁷ hasebince çünki ' aşķ-ı ilāhīden behre-ver olasun felek senün ' ulüvv-i kādruñe nisbet hükm-i ' ademde olur hīṭāb nev' -i insānadur ki cemī' -i mevcudāt anuñ (20) maḥkūmıdur. Bād bunda nefes ma' nāsınadur ki murād ufurmek

1649 Sīm-keşān kāteş-i zer küşteend

Sīm-keşlerün āteşini ref' ü maḥv eylemişlerdür ya' nī ' aķıla ki sīm ü zeri kadr u i' tibārsuz şarf idüp [174a] (1) anlara zerre-kader iltifāt u muḥabbetleri yoķdur⁷⁷⁸.

Düşmen-i ḥod-rā be-şeker küşteend

Kendülerinün düşmenini şekerle helāk eylemişlerdür. Sīm-keşāndan murād ' uķalādur ki sīm ü zere zerre-kader iltifāt u muḥabbet eylemezler⁷⁷⁹. Beyit:

Şubḥ-ı şādīķ gibi ey ğāfil aĝardı şaķalun

Ḥaberün yoķ seni penbe ile boĝazlar ecelün

1650 Tā-be-tüvān ey dil-i dāneş-furūz

Düşmen-i ḥod-rā be güli keş çü rüz⁷⁸⁰

⁷⁷⁷ "Erlerin, Allah dostlarının himmeti daĝları yerinden oynatır." Aclūnī, İ, (2000), Keşfu'l-Ḥafā ve müzilu'l-ilbās,(?) ,El-mektebetu'l-' aşriyye, S.405. H. no:2888

⁷⁷⁸ muḥabbetleri yoķdur] S2 ve S3: muḥabbet eylemezler.

⁷⁷⁹ Muḥabbet eylemezler.] S2: muḥabbeti yoķdur] S3:muḥabbetleri yoķdur.

⁷⁸⁰ be güli keş çü rüz] S3: çü güli küş be-rüz

Ey dāneş furūz gönül (5) mādām ki imkān u ʔudret vardur kendü düşmenüñi rūz gibi bir gülle helāk eyle zirā şeb ki rūzuñ zıddıdur āfitābuñ ʔulū‘i ile maḥv u mün‘adim olur gülden murād āfitābdur mışrā‘ -i şānī ile iki⁷⁸¹ ḥekīmüñ ʔışşasına işāret olunur ki bir ḥekīm kendünüñ zıddı bir ḥekimi bir gülle helāk eyledi. Dāneş-furūz vaşf-ı terkībīdür ki ‘ilm ü dāneş ziyāde vü rūşen idici ma‘nāsınadır. Hikāyet ān dü ḥekīm münāzi‘

1651 Bā-dü ḥekīm ez-ser-i hem-ḥānegī

Şūd suḥanī çend zi-bīgānegī

İki ḥekīmle (10) hem-ḥānelik cihetinden bīgānelikden ikisinüñ mā-beyninde bir ʔāc söz vāʔi‘ oldı ya‘nī iki ḥekīm ḥikmet cihetinden biribiri ile baḥş idüp biribirine sen ḥikmetden bīgāne vü bī-behresün dīdiler.

1652 Lāf-ı menī būd tuyī ber-ne-tāft

Her iki cānebden benik lafı oldı sen senlik taḥammüli vü iḳrārı olmadı ya‘nī ol iki ḥekīm biribiri ile nizā‘ ü mu‘ārıza idüp inā‘iyet da‘vāsın eylediler.

Mülk yekī būd u düyi ber-ne-tāft

Milk bir idi ikilige taḥammül eylemedi (15) ya‘nī ol iki ḥekīm bir maḥalde cem‘ olmağa imkān olmadı.

1653 Ḥaḳḳ dü ne-şāyed ki yekī bi-şnevend

Ḥazret-i Ḥaḳḳ ‘azze ismuhu iki olmaḳ lā’iḳ ü mümkün degildür zirā bir istimā‘ eylerler *İnneme-llāhu ilāhu’v-vāhid*⁷⁸² iki olmaḳ maḥal idügi bu āyet-i kerīmeden rūşen u zāhirdür *Lev-kāne fihimā ālihetun ile-allāhu lefessedetā*⁷⁸³

⁷⁸¹ iki] S3:-

⁷⁸² “Allah ancak bir tek ilahtır.” Nisa/ 171.

⁷⁸³ “Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka ilahlar olsaydı kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu.” Enbiya/ 22.

Ser dü ne-bāyed ki yekī be-drevend

Ser ü hâkim iki gerekmez zirâ birini biçerler zirâ iki hâkimle nizâm u intizâm müyesser olmaz lâ-cerem biribi ref^ç eylerler. Ser bunda pâdişâh u hâkim ma^ç nâsınadur.(20)

1654 Bezm-i dü Cemşîd maqâmî ki dîd

Bir maqâmda iki pâdişâhuñ bezmini kem gördi ya^ç nî kimse görmedi zirâ bezmde iki pâdişâh olmak mümkün degildir. Maqâmî der-maqâmî taqdirinde olmak maḥall [174b] (1) u maqâma ensebdür ve maqâm aña qarînedür.

Câ-yı dü şemşîr niyâmî ke dîd

Bir niyâmuñ iki şamşîrûñ cây u maḥalli kim gördi ya^ç nî kimse görmedi zirâ bir niyâmda iki şemşîr olmaz. Bezm şarâb meclisi ma^ç nâsınadur. Niyâm bunda kın ma^ç nâsınadur.

1655 Der-ṭama^ç ân bûd dü ferzâne-râ

İki ferzânenüñ ṭama^ç inde o idi ya^ç nî ol iki hekimüñ ṭama^ç ü ümidî o idi.

Ke 'z dü yekī hâş küned hâne-râ

Ki iki (5) hekimden biri hâne-i hâş eyleye ya^ç nî her birinüñ fikri o idi ki anda hekimlik kendüsine maḥşûş ola

1656 Çün gâzabiyyet kemer-i kîn girift

Her iki cânebinden çünki gâzebiyyet kîn kemerini tıtdı ya^ç nî çünki ol iki hekim gâzaba gelüp biribirinüñ intikâm u helâkına kaçd eyledi.

Hâne zi-perdâhten âyin girift

Her ikisi hâne-i ḥâlî eylemek 'âdetini tıtdı ya^ç nî ol iki hekim birbirinüñ zevâl u in^ç idâmına kaçd eyledi.

1657 Her dü be-şebgîr nevâ-yı zedend

Her iki hekîm (10) şebgîrde nevâ urdular⁷⁸⁴ ya' nî biribiri ile kîl ü kâl eylediler.

Hâne-fürüşâne şalâ-yı zedend

Hâne-fürüşler gibi bir şalâ urdular ya' nî kavî u qarâr idüp dediler

1658 Ke 'z-ser tâ-sâhtegî bi-gzerend

Ki muhâlifet ü huşûmet hevesinden ferâgat eyleyeler.

Sâhte-i hîş dü şerbet horend

Kendülerinüñ sâhtesi iki şerbet nûş eyleyeler ya' nî ol hekîm iki şerbet bişüreler ve üstâdlıkları ma' lûm olsun içün biribirinüñ şerbetini nûş eyleyeler.

1659 Tâ-ki der-ân bâre kavî-dilter est

(15) Tâ zâhir ü ma' lûm ola ki ol huşûşda kim kavî-dilrekdür ya' nî hikmetde ziyâde kâmil kimdür.

Şerbet-i zehr-i ki helâhilter est

Kimüñ zehrîk şerbeti helâhilrekdür ya' nî tâ ma' lûm ola ki hikmetde kangısı kâmilrekdür. Zehr-i helâhil bir nev' zehirdür ki ziyâde kattâldur.

1660 Mülk-i dü hikmet be-yekî fen dehend

İki hikmet mülkini üstâd u kâmile vireler.

⁷⁸⁴ urdular] S3:üttdılar

Cān-ı dü şūret be-yekī ten dehend

İki şūratuñ cānını bir tene vireler ya‘nī ol iki ḥekīmden bir helāk olup biri ḡala. Yek-fen üstād ma‘nāsınadır.(20)

1661 Haşm-i nuḡustīn ḡaderī zehr sāht

Evvelki ḡaşm ki bu ḡuşūmet ü nizā‘a bādī vü sebep⁷⁸⁵ olmuşdur bir miḡdār zehir düzdi.

Ke ‘z-‘afenī seng-i siyeh-rā gūdāht

Ki ol zehir şiddet ü ‘ufūnetinden [175a] (1) siyah taşırırderdi ya‘nī ol ḥekīm kendūsünden ziyāde ḡattāl zehir peydā eyledi. Gūdāhtı taḡdīrūndedür ki anda olan yā ḡikāyet-i ḡāl-ı māziye içündür.

1662 Dād be-dü kīn mey-i cān-perverest

Kendününñ mu‘ārezi olan ḥekīme virdi ve aña dedi ki bu cān-perver ü ḡayāt-baḡş şarabdur.

Zehr me-dāneş ki bih ez-şikkerest

Anı zehir bilme zīrā o şekerden ūlā vü şīrīndür.

1663 Şerbet-i ū-rā (5) sitūd ān şīr-merd

Ol şīr-merd anuñ şerbetini aldı.

Zehr be-yād-ı şeker āsān be-ḡard

Ol zehri şeker yādı ile āsān yedi ya‘nī anı şeker farz idüp āsān u bī-bāk yedi.

⁷⁸⁵ -] S3: ol

1664 Nûş-giyâ puht u der-i dil nişest

Kendüsünden ol zehrûn zararını def eylemek için fi'l-hâl tiryāk bişürdi vü gönül kapusunda oturdı ya' nî külli sa'y ü ihtimām eyledi.

Reh-güzer-i zehr be-tiryāk best

Zehrûn reh-güzerini tiryākla bağladı ya' nî ol zehrûn zararını def eyledi.

1665 Sûht (10) çü pervâne per ü bāz yâft

Pervānenün kanadı şem' den yandığı gibi ol zehrûn te'sirinden ol hekīmün per ü vücūdı yandı ve yine per ü şihhat buldı ya' nî zehirden egerçi ziyāde müte'ellim oldu liken fevri ol elemnden halāş oldu.

Şem' -şefat bāz be-meclis şitâft

Şem' gibi yine meclise iyürdi ya' nî şitābla meclise vardı.

1666 Der-çemen-i bāğ yekī gül burīd

Zehir yiyen hekīm bāğun çemeninde bir gül kıopardı.

H̱ānd fūsūnī ü ber-ān gül demīd

Bir efsūn okıdı (15) ve ol gülün üzerine ufurdı

1667 Dād be-düşmen zi-pe-yi qahr-ı ü

Ān gül-i ber-kārter ez-zehr-i ü

Anuñ zehrinden mu'eşşirrek ol güli düşmenine virdi anuñ qahr u helākinden ötüri. Düşmenden murād zehir viren hekīmdür.

1668 Düşmen ez-ân gül ki füsûn-ı ħ̣ân bi-dâd

Düşmen ol gülden ki anı aña efsûn okuyıcı hekîm virdi.

Ters be-dû ħ̣îre şûd ü cân bi-dâd

Anuñ üzerine ħ̣avf ħ̣âlib oldu ve cân virdi.

1669 Ān be-‘alâ‘ ez-ten-i ħ̣od zehr burd

Ol hekîm ‘alâcla (20) kendünün teninden zehri iletirdi ya‘nî yedügi zehirden aña zarar irişmedi.

V ‘în ze-yekî gül be-tevehhüm be-mürd

Ve bu hekîm ħ̣avf u tevehhüm sebebi ile bir gülden helâk oldu. Kışad münâsebtî ile hışsa beyânına şürû‘ olundu.[175b] (1)

1670 Her gül-i rengîn ki be bâġ-ı zemîst

Her kırmızı gül ki zemîn ü cihân baġundadır.

Ķaṭre-î ez-ĥûn-ı dil-i âdemîst

Âdemînün göñli kanından bir kaṭradur zîrâ cihân-ı bî-vefânun ħ̣am u eleminden⁷⁸⁶ ekşeri ħ̣unîndildir. Beyit:

‘Aceb nîst der-ĥāk eger gül şikûft

*Ki çendîn gül-endām der-ĥāk ĥuft*⁷⁸⁷

⁷⁸⁶ -] S2: ħ̣laķuñ

⁷⁸⁷ “Topraktan gül çıkması şaşılacak bir şey değildir çünkü çok sayıda gül boylu güzeller topraġa verilmiştir.”

1671 Bâğ-ı cihân-râ ki bahâreş tuyî

Cihân bâğını ki anuñ bahâr u zîb ü zîneti (10) sensün.

Hâne-i ğam dān ki nigāreş tuyî

Ğam hānesi bil ki anuñ naqşı⁷⁸⁸ sensün zîrâ ğam u elem hemān nev‘-i insān içündür.

1672 Seng der-în hāk-ı muṭabbak nişān

Bu muṭabbak hāka señ nab eyle ya‘ nî bu zemîn ki yedi ṭabaḳadur anda hâne vü bâğ u bûstān tedārükun eyleme ve aña meyl u rağbet gösterme.

Hāk ber-în āb-ı mu‘allaḳ fişān

Bu mu‘allaḳ ābuñ üzreine hāk şaç ya‘ nî felege i‘tibār idüp anı mu‘eşşir-i ḥaḳīḳî zann eyleme. Āb-ı mu‘allaḳdan murād felekdür.

1673 Bi-gzer ez-în āb u ḥayālāt-ı ũ

(10) Bu ābdan u anuñ ḥayālātinden ferāğat u i‘rāz eyle.

Ber-per ez-în hāk u ḥarābāt-ı ũ

Bu hākdan ve anuñ ḥarābātinden yukarıya pervāz eyle ya‘ nî dünyādan u dünyāda olandan ferāğat u i‘rāz eyle murād mā-sevādan ‘alāḳayı ḳaṭ‘ idüp der-gāh-ı aḥadiyyete müteveccih ol demekdür. Ābdan murād felekdür ve ḥayālātından murād aña mensûb olan ḥālātdur. Hākdan murād zemîndür ve ḥarābātından murād anda vāḳi‘ olan umûrdur. Harābātından murād bunda meyḥāne olmaḳ münāsib degildür.(15)

⁷⁸⁸ naqşı] A:naqş u nigārı

1674 Ber-meh ü hurşid me-yāver vuḳūf

Māh u hurşid üzre vuḳūf getürme ya‘ nī felek-i evvel ü felek-i rābi‘ de ḳarār eyleme.

Meh der ü hurşid şiken çün kusūf

Māhı yırt u hurşidı şı. Kusūf gibi ya‘ nī husūf sebebi ile māh siyāh u bī-nūr u kusūf sebebi ile āfitāb siyāh u bī-nūr olup ḥükm-i ‘ademde olduğu gibi sen hem anları ma‘ dūm i‘ tibār eyle ba‘ zı nüshada mıṣrā‘ -i şānī böyle vāḳi‘ dūr.

1675 Āfet-i işān bi-neger der-kusūf

Husūf u kusūfda anların ḥāl u āfet’ne nazar eyle zīrā husūf u kusūfda siyāh u (20) bī-nūr olup ḥālleri ḥarāb olur. Meh-rā der-taḳdirindedür ki der bunda emr-i ḥāzırdür. Deridenden hurşid-rā şiken taḳdirindedür ki şiken emr-i ḥāzırdur şikestenden.

1676 K ’in meh-i zerrin ki ber-in ḥargehest

Zīrā [176a] (1) bu zerrin māh ki bu ḥargāh üzredür.

Ġül-ı reh-i ‘aşḳ-ı Ḥalilü’l-lehest

İbrāhīm peygāmbere⁷⁸⁹ aleyhi’s-selām rehzenī olup hazā Rabbī demege sebeb olmuştur pes zīnhār bunlara teveccüh eylemekden i‘ rāz eyle. Ḥargehden murād felekdür.

1677 Rūz-ı tu-rā şubḥ-ı ciger-sūz kerd

Şubḥ senün rūzuñı ciger-sūz eyledi ya‘ nī şubḥ-ḥızlık sebebi ile sende (5) rūḥānī ḥālet ü sūz u güdāz var idi.

⁷⁸⁹ -] S2: peygāmbereñ ‘aşḳı yolunuñ ḡulidur.

Çerhat ez-ân rûz be-dîn rûz kerd

Lîken şimdi felek seni ol günden dūr u cüdā eyledi ve⁷⁹⁰ bu rûza qarîn ü mübtelā eyledi ya‘ nî seher-hîzlıgı terk idüp fışk u ma‘ şîyete meşgûl olduk lâ-cerem perişân-hâl u bed-rûzgâr olduk

1678 Ger dil-i hırşîd furûz âverî

Eger âfitâb gibi rûşen⁷⁹¹ gönül ele getüresün⁷⁹²

Rûz ez-ân rûz bürûz âverî

Ol rûzden evvelki rûzı bürûz u zühûra getürürsün. Bed rûzigârlıqdan hâlâş (10) olup nîk rûzigâr u sa‘ âdetmend olursun.

1679 Eşk-fişân tâbe-gül-âb-ı ümîd

Giryân olup eşk nişâr eyle tâ ümîd gül-âbı ile

Bi-sturî in levh-i siyâh u sefid

Bu siyâh u sefid levhi yuyp pāk eyleyesün ya‘ nî rûz u şeb ta‘at u ‘ibâdet ü giryeden hâlî olma tâ rûz u şeb ü eyyâm kaydünden hâlâş olup evliyâ’ullâh gibi âsûde-hâl olasun.

1680 Tâ-çü ‘amel-senc-i selâmet şevî

Tâ çünki salâmet ü qabûl ‘amelini vezn idici olasun ya‘ nî ‘ucb u riyâdan sâlim ‘amelüni çünki rûz-ı (15) haşirde vezn eyleyeler.

⁷⁹⁰ eyledi ve] S2: idüp

⁷⁹¹ -] A: ü nûrânî

⁷⁹² -] S3: ya‘ nî riyâzet u mucâhide ile aña âftâb gibi rûşen gönül ele getüresün.

Çerb terāzū-yı kıyāmet şevī

Kıyāmetün çerb terāzūlısı olusun ya‘nī hergiz seyyi’ātinden eşer olamyup vezn olunan hemān ḥāsenātuñ ola.

1681 Dīn ki ḳavī dāred bāzūt-rā

Dīn ü ‘ibādet ki senün bāzūñı ḳavī tutar ya‘nī tāt u ‘ibādetle ki saña küllī rūḥānī ḥālet ü ḳurb-ı der-gāh-ı Aḥadiyyet ḥāşil olur.

Rāst küned ‘adl-i terāzūt-rā

Senün terāzūnuñ ‘adlini rāst eyler ya‘nī senün ḥāsanatuñ vezn olunduḳda anuñ sebebi ile nuḳşāndan (20) berī olur. ‘Adl ki mizān ma‘nāsına gelür be-ḡāyet ḥūb vāḳi‘ olmuşdur.

1682 Hīç hüner-pīşe-i āzād merd

Der-ḡam-ı ‘uḳbā ḡam-ı dünyā me-ḥord

Āzād-merd-i hüner-mend āḥiret ḡaminde dünyānuñ ḡamını hīç yemedi [176b] (1) zīrā dünyā fānīdür lā-cerem uḡrevī aḥvāle maşḡūl olup dünyāyi terk ü ferāmūş eyler bu vechle hem ma‘na mümkindür hīç āzād-merd bir hünermend ‘uḳbānuñ ḡaminde dünyānuñ ḡamini yemedi bu vech üzre hüner-pīşe-ide hemze vaḥdet içün olur izāfet içün olmaz.

1683 Çünki be-dünyāst temennā tu-rā

Çünki senün temennā vü raḡbetün dünyāyadur.

Dīn be-Nizāmī dih ü dünyā tu-rā

(5) Dīni Nizāmī’ye vir. Dünyā senün olsun murād dīn sebep-i fevz ü necāt-ı ebedi⁷⁹³ idüğün iş‘ārdur. Maḳāle-i sizdehüm der-tecrīd ez-‘alāyık.

⁷⁹³ necāt-ı ebedi] S2: necāt

1684 Pîrî-i ‘âlem niger ü tengies

‘Âlemün fenâ vü pîrligine ve anuñ ħarâb u tengligine nazar eyle

Tâ-ne-ferîbî be-civân rengiyeş

Zinhâr anuñ civân renklülüğine mağrûr u firîfte olmayasun zîrâ zâtinde pîrdür egerçi kendüsini civân-şûret gösterür. *Fe-lâ tegurrannekumu 'l-ĥayâtu 'd-dunyâ*⁷⁹⁴

1685 Der-kef-i ĩn pîr ki burnâ vü şest

Bu pîrün dest ü kefinde ki civân gibidür (10) ya‘nî bu pîr ‘âlem ki civân gibi görünür anuñ dest ü kefinde

Deste-i [187b] gül mî-nigerî âteşest

Olan gül destesine ki nazar eylersün ammâ âteşdür. Deste-i gülden murâd âfitâbdur egerçi dest-i güle müşâbihdür liken ĥaĥîkatde âteşdür mısrâ‘-i şânide bu vech hem mümkündür bu pîr ki civân gibidür anuñ keff ü destünde olan gül destesine im‘ân-ı- nazar eyler iseñ ma‘lûm olur ki dest-i gül degildür âteşdür murâd dünyevî aĥvâl egerçi ĥub u laţîf görünür (15) liken ĥaĥîkatde zarar-ı maĥẓ idüğün beyândur.

1686 Çeşme serâbest firîbeş me-ĥor

Anuñ çeşmesi sarâbdur firîfte olma zîrâ çeşme gibi görünür liken sarâbdur murâd cihânda felegün gerdişi sebebi ile bir laţîf ĥâlete vuşûl bulsañ sen anı kendüñe zarar-ı maĥẓ mulaĥaza eyle demekdür. Cihân sarayına saķıf meşâbesinde felek sarâba ziyâde müşâbihdür.

Kible şalîb est nemâzeş me-ber

Anuñ kıblası şelîbdür aña namâz iletme murâd budur ki dünyâ-perestlik ma‘nâda şelîb-perestlikdür (20) pes zinhâr andan i‘râz u ferâġat eyle. Şelîb ĥac ma‘nasınadır.

⁷⁹⁴ “Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın.” Fatir/ 5.

1687 Z 'in heme gül ber-ser-î hārî neî

Bu deñli gülden bir hār hevesi üzre degilsün ya' nî cihānda bisyār laţif hālet [177a] (1) var iken sen ol hālātdan bir cüzvî hālete t̄alib degilsün belki cemî' isinden fāriğ ü gāfilsün.

Ger heme hestend tu bārî neî

Muḥaşşal-ı kelām farzen eger cemî' isi t̄alib iseler sen t̄alib degilsün. Ten-perver ü şahvet-perest kimseye ḥitābdur ki rūḥānî hāletden bir hālete vuşul bulmamış u t̄alib olmamışdur.

1688 Çün ne-berî çünki ṭama' kerdeî

Nüçün (5) iletmezsün ol nesneyi ki aña meyl u ṭama' eylemişsün ya' nî cihāndan riḥlet eyledigünde dünyā esbābından ḳabrūne bir nesne iletmege ḳādir degilsün pes ne sebebdan aña bu ḳadar ḥerişsün.

Ān berî ez-ḥāne ki āverdeî

Ḥāneden anı iledersün ki getürmüşsün ḥulāşa-i kelām budur herkes ki cihāna gelür ol 'āleme yanınca bir nesne iletmege ḳādir olmaz. Beyit:

Eger pehlīvānî veger tîğ-zen

*Me-ḥ'āhî be-der burden illā-kefen*⁷⁹⁵

Beyit-i meşrūḥuñ mışrā' -i evveli tehdid ü te' ciz (10) ṭarîḳi iledür.

1689 Çün bene der-şehr-i ḳıyāmet berend

Çünkü ḥalāyiḳ bene vü esbābı ḳıyāmet şehrine ilediler ya' nî çünkü ḥalāyiḳ tekrār zende olup rūz-ı ḥeşirde cem' olalar.

⁷⁹⁵ “ ister pehliban ol ister kılıç çeken buradan sadece kefenle çıkacaksın.”

Bî-dermân cān be-selāmet berend

Diremsizler cānı selāmete ilederler ya‘nî dünyâyı terk idüp ʔā‘at u ‘ibādete meşğūl olanlar ‘itāb u ‘ikābdan eyemen olup āsūde-ḥāl olurlar. *Te‘ise ‘abdu’d-dirhem ve te‘ise ‘abdu’d-dīnār* ⁷⁹⁶ba‘zı nüshada şehir yerine baḥir vāḳi‘dür ammā nusḥa-i evvelī ūlādur zīrā (15) kıyāmete şehir itlākı bŭstānuñ bu beytinde vāḳi‘dür. Beyit:

Be-şehir-i kıyāmet me-rev teng-dest

Ki vechī ne-dāred be-ḥasret nişest ⁷⁹⁷

1690 Ḥāh beneh māye vü ḥāḥī be-bāz

İster iseñ māye vü sīm ü zeri ḥarc eylemeyüp ḳo vü ḥıfz eyle ve ister iseñ şarf u ḥarc eyle.

Ānçi dehend ez-tu sitānend bāz

Ol nesneyi ki saña virürler ‘āḳıbet yine senden alurlar zīrā ki çün mevt irişe cemī‘-i esbāb u mālīkden cüdā olup ḳabirde ḳarār eylersün.

1691 Ḥāne-i dād u sited est īn cihān

Bu cihān (20) dād u sited ḥānesidür ya‘nî her ne ki virilür ‘āḳıbet alunur.

K ’īn be-dehed ḥālī ü bi-stāned ān

Zīrā bunu şimdi virür ve anı alur zīrā aḥvāl-ı cihān bir ḥāl üzre barḳarār degildür. Dād u sited [177b] (5) virmek ü almaḳ ma‘nāsınadır ki māzī şīğasında maşdardur

⁷⁹⁶ “paraya tapan yok olsun, pula tapan yok olsun.” Hadisin tam şekli şöyledir: **Te‘ise ‘abdu’d-dīnāri ve’d-dirhemi ve’l-ḳatīfete ve’l-ḥamīsete en u’ḥıye reziye ve en lem-yu‘ṭe lem-yu‘riḫ.** “Paraya pula tapan yok olsun! Giyim kuşam hastası olan yok olsun!çünkü; varsa ne ala, ne hoş.. yoksa kızar köpürür...” Buḥārī, M, (1422), Şaḥīḥ-I Buḥārī,(?): Darı Tavḳu’n-necāh, s. 34. h. no:2886

⁷⁹⁷ “Kıyamete eli boş veya dar gitme çünkü böyle gitmem bir alemi yoktur.”

1692 Gerçi yekî kirm-i birîşemger est

Egerçi bir kırt ebrîşem idicidür meşhûrdur ki ipek kırdı derler.

Bâz yekî kirm-i birîşemhor est

Hem bir kırd ebrîşem yiycidür ki murâd güvedür.

1693 Şem‘ kün in zerd-gül-i ca‘ ferî

Bu ca‘ fere mensûp şarı güli şem‘ eyle ya‘ nî zeri şarf u harc eyle.

Tâ-çü çerâğ ez-gül-i hod ber-horî

Tâ (5) çerâğ gibi kendü gülünden müntefi‘ olasun murâd budurki çerâğ kendünün yağını yeyüp anuñla rûşen olduğı gibi sen hem sîm ü zerüñi Hudâ-yı ‘azzeieçellnûñ yoluna harc eyle tâ ki anuñ sebebi ile rûşen-dil olup uhrevî menâfi‘den müntefi‘ olasun *Ellezîne yunfîkune emvâlehum bi’l-leyli ve’n-nehâri sirra’v-ve ‘alâniyeten fe-lehum ecrum ‘inde-Rabbihim*⁷⁹⁸ hasebince ol sîm ü zeri ki bezl ü infâk eylesün andan müntefi‘ olmuş olursun ve ol sîm ü zer ki senden şöñra qalır andan saña (10) hisâb u ‘ikâb vardır. Zerd-gül-i ca‘ ferîden murâd zerdür ki Câ‘ fer-nâm hekim bakrı altın eylerde lā-cerem anuñla meşhûr oldu lîken bunda muqlâqa altın murâddur. Gül-i şâniden murâd hem altındur.

1694 Ten bi-şiken nüh derîyi gû me-bâş

Tenüñi şı de nüh derî olmasun ya‘ nî ifnâ-yı vücûd idüp cesmâniyet ü evşâf-ı beşeriyetdeb pāk ol insāna nüh deri derler anuñ vücûdunda toquz delük olduğı için.

Zer be-fiken şeş-serîyi gû me-bâş

Zeri (15) bırak ya‘ nî zer-perest olmadı bir şeş-serî olmasun. Şeş-serî bir nev‘ altındur ki Şeşser’e nisbet olunur. Şeşser Hind hükemâsından bir kimsedür ki İskender-i Zu’l-Çarneyin

⁷⁹⁸ “Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükafatları vardır.” Bakara/ 274.

Hinde geldüğünde anı Hind'den Rum'a iletmişdür. Şeşser kîmyâger bir kimse idi murâd târek-i dünyâ olup ifnâ-yı vücûddan behre-ver ol demekdür.

1695 Pâ-yı kerem ber-ser-i zer nih ne dest

Zerûn başı üzre kerem ayağın ı ko destün ı koma ya' nî zeri Hudâ-yı ' azze ve cell içün bezl ü nişâr (20) eyle hıfz u imsâk eyleme.

Tâ-t ne-h'ânend zi zer but-perest

Tâ zer sebebinden seni but-perest okumayalar ya' nî saña but-perest dimeyeler ba' zı nüshada böyle vâkı' dır. Tâ-t ne-h'ânend çü zer [178a] (1) but-perest. Tâ seni zer ü âz gibi but-perest okumayalar ya' nî saña but-perest dimeyeler bu vech üzre zer Âzer gibi but-perestlerden bir kimsenün ismidür ü zer ziyâde pîr ma' nâsına gelür.

1696 Zer ki ber-û sikke-i maşşûd nîst

Zer ki anuñ üzerinde maşşûd sikkesi yokdur ya' nî ol zer ki murâd u maşşûduñ huşûluna vesîle olmaz.

Ân zer ü zırnîh be-nisbet yekîst

Ol zer ü (5) zırnîh nisbetle birdür ya' nî ol zernîh haqîkatde zırnîh gibidür. Beyit:

Zer ez-behr-i horden buved ey püser

*Zi-behr-i nihâden çi seng ü çi zer*⁷⁹⁹

1697 Rüşenî-i zer çü nişân-ı zer est

Zeruñ rüşenligi çünki zeruñ 'alâmet ü nişânıdır ya' nî zerûn zer idügi çünki anuñ raşşânlığından rüşen u zâhirdür.

⁷⁹⁹ “ Ey oğlan altın harcamak içindir; biriktirmek için taş ile altının farkı yoktur.”

Der-per-i tāvūs hemān peyker est

Ṭāvūsūn ḳanadında hem ol şekil vardur ya‘nī ṭāvūsūn ḳanadında olan ḥālet hem zer gibi raḥşāndur pes zerūn raḥşānlığına i‘tibār olunmaḳ bīma‘nādur murād zerre (10) ḳadar u şeref virmek maḳbūl ḥālet degil idügün iş‘ārdur. Çü nişānda olan çü teşbīḥ içün olmaḳ maḥalle münāsib degildür ba‘zı nüshada rūşenīnūn yerine düstī vāḳi‘dür liken rūşenī maḥalle enseb idügi ziyāde rūşendür.

1698 Sikke-i zer çünki be-āhen berend

Zerūn sikkisini çünki āhenle ilederler ya‘nī āhenle eylerler.

Pādşehān pīster āhengerend

Pes pādīşāhlarūn ekşerī āhengerlerdür. Āhenger demürce.

1699 Sāht ez-ū himmet-i Ḳārūn külāh

Ḳārūn’uñ himmeti andan külāh düzdi (15) ya‘nī dūn-himmet Ḳārūn zer-perest olup zīb ü zīnete meftūn oldı.

Ez-ser-i ān raḥne fūrū şūd be-çāh

Lā-cerem ol raḥnenūn ṭarafinden çāha gitdi ya‘nī *Fe-ḥasifnā bihi ve bi-dārihi’l-erza*⁸⁰⁰ ḥasebince ḥasef olup andan eşer ḳalmadı murād zer-perest helākdan ḥalāş olmaduğun iş‘ārdur.

1700 Bār-ı tu şūd tā-ş ser-i tust cāy

Zer saña yük oldı mādām ki anuñ cāy u maḥalli senūn başuñdur ya‘nī çünki zere muḥabbet ü i‘tibār idüp başuñ üzre⁸⁰¹ tāt ḳorsun (20) andan saña külli zīyān u nuḳşān vardur zīrā anuñ sebebi ile Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūn ‘azze ismuhu ḳurbundan maḥrūm olursun.

⁸⁰⁰ “Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık.” Kasas/ 81.

⁸⁰¹ -] S3: altun

Bāregīyet şūd çü nehī zīr-i pāy

Zer saña hūb u laṭīf esb olur çünki [188b] (1) anı ayağın altına koyasun ya' nī çünki zere rağbet ü muḥabbet eylemeyüp anı bezl ü keremün pāy-mālı eyleyesün Hudā-yı 'azze ve cell nūn' azze ismuhuḳurb u rızāsından behre-ver olursun.

1701 Dāden-i zer ger heme cān dāden est

Zer virmek egerçi cemī' en cān virmekdür niteki dimişlerdür māl cāndandır bu vech hem mümkündür zer virmek eger düküllü cān virmek ise de

Nā-siteden bihter ez-ān dāden est

Liken (5) kimseden zer almamak ol virmekden bihter ü ūlādur.

1702 Der-siteden-i hırş cihānet dehed

Zirā gayirden zer almakda saña cihānün hırşını virür ya' nī anün sebebi ile saña hırş ḥāşil olur.

Der-şüden āsāyiş-i cānet dehed

Gitmekde senün cānuña āsāyiş ü rāḥat virür ya' nī çünki sīm ü zerden bir nesneye mālīk olmayasun *El-muflisu fī-amāni'l-lāh*⁸⁰² hasebince āsāyiş ü rāḥat u ḥuzūrda olursun.

1703 Zer ki sitānī ü bi-efşānīeş

Zeri ki alursun ve anı ḥalka bezl ü nişār eylersün

⁸⁰² (Borcunu ödeyemeyen) fakir, Allah'ın koruması altındadır. Keḥāletu'd-damişk, 'Ö, (?), Mu'cemu'l-mu'ellifin, Beyrūt: dāru'l-iḥyā turāşu'l-'arabī, s.186.

Bihter ez-ân (10) nîst ki ne-stânîeş

Andan bihter u ulâ degildür ki anı almayasun ya' nî alup virmekden ise almamak ulâ vü bihterdür.

1704 Zer çü nihî rûğan-ı şafräger est

Çünki zeri harc eylemeyüp hıfz eylersün şafrâ virici rûğandur ya' nî rûğan gibidür murâd budur ki rûğan mûriş-i şafrâ olduğu gibi zer hem mûriş-i şafrâdur hûlâşa-i kelâm budur ki şafrâ sebab-i marâz-ı cismânî olduğu gibi zeri hıfz idüp harc eylememek dîn ü diyânete külli hüsrandur.

Çün bu-ğurî meyve-i şafrâber est

Çünki yersün (15) şafrâyı ref' ü ezâle idici meyvedür ya' nî meyve müzeyyil-i şafrâ olduğu gibi zeri harc u şarf eylemek külli nef' ü fâ'ideye sebebdür.

1705 Zer ki zi-meşrîk be-der efşândeend

Zeri ki meşrîkdan taşraya ya' nî cihâna nişâr eylemişlerdür.

Bî-ğaberân mağrebîeş h'ândeend

Bu hâlden gâfil ü bî-ğaber olanlar anı mağribî okumuşlardur ya' nî meşrîkî iken anı mağribîdür dimişler.

1706 Mağrib ü v'ân kavm saha düşmenend

Zirâ mağrib u ol kavim ki mağribde sâkinlerdür sahanuñ düşmenleridür zirâ mağribüñ (20) düşmen saha olması budur ki âfitâb anda gürüb eyler ü mağrib halkı hem ziyâde deni vü hasîsdür lâ-cerem anlardan saha vü kerem gelmez.

Meşrîk u ehleeş be-saha rûşenend

Lîken meşrîk u anuñ ahli saha vü keremle rûşen [189a] (1) ü meşhûrlardur

1707 Her i dehed muşrıķı-i şubḥ-fām

Zirā şubḥ gibi rūşen meşrıķı her ne virür.

Mağribı-i şām sitāned be-şām

Şām mağribısi anı şāmda alur zirā āfitāb-ı şabāḥ vaktinde meşrıķdan tulū eyler ve şām vaktinde mağribde pinhān olur. Meşrıķiden murād āfitābdur pes bu i‘tibārla meşrıķ saḥı vü mağrib şaḥiḥ olur.

1708 Vālī-i cān-ı heme kānhā zer est

cemī‘-i me‘ādenüñ (5) cānınuñ vālī ü eşrefi zerdür.

Nā‘ib-i dest-i heme mürġān per est

Cemī‘-i mürġlerüñ destünüñ nā‘ibi қanadılardur ya‘nī mürġlerüñ қanadları anlarıñ elleri meşābesindedür lā-cerem zer hem cemī‘-i ma‘ādenüñ muқābili mertebesindedür.

1709 Ān zer-i Rūmī ki be-seng-i Dimişķ

Ol Rūma mensūp zer ki dimişķüñ seng vaқıyesi ile.

Rāst ne-yāyed be-terāzū-yı ‘aşķ

‘Aşķ terāzūsında rāst u mehzūn gelmez ya‘nī erbāb-ı ‘aşķuñ қatında anuñ қadr u i‘tibārı yoқdur. Dimişķ mīmüñ fetḥi ile Şām-ı şerif ma‘nāsınadur liken (10) ‘aşķ içün mīmüñ kesri ile okunur.

1710 Gerçi furūzende vü zībende est

Ol zer-i rūmī egerçi raḥşān u zibende vü zibādur.

Hāk ber-ū kūn ki firībendeest

Anuñ üzerine hāk eyle zīrā āna meyl ü rağbet idiciyi aldayıcıdur ya‘ nī ol zere rağbet ü iltifāt eyleme tā ki āna firīfte olup der-gāh-ı ahadiyyetden dūr olmayasun.

1711 Kīst ki īn düzd külāheş ne-bürd

Kimdür ki bu düzd anuñ kelāmını iletmedi ya‘ nī iletđi zīrā cihān aqalla qalīldür ki zere firīfte olup (15) uḡrevī ahvāldan ġāfil olmaya.

Vāfet-i īn ġül zi-rāheş ne-bürd

Ve kimdür ki bu ġülüñ āfet ü fitnesi anı yoldan iletmedi ya‘ nī iletđi zīrā ḡalāyīkuñ ekşeri zere cān u dilden muḡabbet idüp anuñ sebebi ile ṭarīḡ-i ḡaḡḡdan dūr olmuşlardır. Meşnevī

Eger dūnyā ne-bāşed derd-mendīm

*Veger bāşed be-mihreş pāy-bendīm*⁸⁰³

1712 Belā-yı z ’īn derūn-āşübter nīst

Ki renc-i ḡāṭiret er hest ver nīst

Düzd ü ġöldan murād zerdür ġül bir ḡavimdür ki şaḡrālarda sākin olup yalnız yola giden (20) kimseyi izlāl idüp helāk eyler ve ‘uḡalādan çok kimse buña zāhiblerdür ki bu ḡavim mevcūd degildür belki hemān iddi‘ ā ṭarīḡı ile. Ḥikāyet-i şūfī

1713 Ka‘be-rūvi ‘azm-ı reh āġāz kerd

[189b] (1) K‘abe’ye revān olıcı bir kimse ka‘be yolunuñ ‘azm u ḡaşdine şürū‘ eyledi ya‘ nī bir kimse *Velillāhi ‘alā ’n-nāsi ḡiccu’l-beyti meni’steṭā’a ileyhi sebīlā*⁸⁰⁴ ḡasebince ḡaḡ ḡaşdın eyledi.

⁸⁰³ “Eğer mal mülk olmasa dertliyiz eğer olsa ona gönül bağlıyoruz.”

⁸⁰⁴ “Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.” Al-i ‘imrân: 97.

Ḳā'ide-i ka'be-revān sāz kerd

Lā-cerem ka' beye gidicilerün ḳā'ide vü levāzemini tedārük ü müheyyā eyledi.

1714 Ānçi füzūn ez-ğaraż-ı kār dāšt

Ol ka'be-rev ol nesneyi ki işün ġarażünden ziyāde tutdı.

Meblağ-ı yek bedre-i (5) dīnār dāšt

Bir bedre dīnār meblağını tutdı ya' nī cemī' -i levāzeminden fażla bir bedre dīnār ḳaldı. Bedre on biñ ma' nāsınadır.

1715 Güft falān şūfī-i āzād-merd

Zer şāhibi kendüsine didi falān āzād-merd şūfī.

Kāstī ez-meşğale kūtāh kerd

Ki āstīn ü destini dünyānuñ meşğale vü ġavgāsından kūtāh eyledi ya' nī tārik-i dünyā olup umūr-ı dünyeviyyeden ferāğat u i' rāz eylemişdür.

1716 Der-dilem āyed ki diyānet der-üst

Benüm gönlüme gelür ki anda diyānet vardur ya' nī dīn-dārdur.

Der-kes eger nīst (10) emānet der-üst

Farzen eger kimsede emānet yok ise anda emānet vardur ya' nī ḳiyānetden berī emīndür.

1717 Reft ü nihānīş ferā ḥāne burd

Kendü⁸⁰⁵ ḥarcinden fażla ḳalmış beder-i dīnārı ḥalkdan nihānī şūfīnün ḥānesine iletđi.

⁸⁰⁵ Kendü] S3:Gitdi vü

Bedre-i dīnār be-şūfī sipurd

Bedre-i dīnārī şūfiya teslīm eyledi emānet тариқи ile.

1718 Güft nigeḥ-dār der-īn perde rāz

Dīnār şāḥibi şūfiya dedi bu perdede rāzı nigāḥ tut ya' nī bu ḥuşūşi kimseye deme.

Tā-çü men āyem be-men āriş (15) bāz

Tā çünki ben buraya gelem anı yine baña getüresün ya' nī ol bedre-i dīnārī baña teslīm eyleyesün.

1719 Ḥāce reh-i bādiye-rā der-girift

Ḥāce ki murād dīnār şāḥibidür bādiyenün yolunı tutdı vü ka' beye revān oldı.

Şeyḥ zer-i 'āriye-rā ber-girift

Şeyḥ ki murād ol ḥā'in şūfidür 'āriyeti zeri ya' nī emānet konulmuş zeri ḥarc eylemege şürü' eyledi.

1720 Yā Rābb zinhār ki ḥod çend būd

Yā Rābb zinhār ki ḥod ne қadar oldı ya' nī dīnār şāḥibi dīnārına ḥilal⁸⁰⁶ gelmesün içün bisyār (20) du' ā vü teẓerrü' eyledi.

Tā-dil-i dervīş der-ān bend būd

Tā dervīşün gönli aña bend oldı ya' nī ol zer anuñ fikr ü ḥāṭirinden gitmedi. Dervīşden murād zer şāḥibidür.

⁸⁰⁶ ḥilal] S2:-

1721 Şūfī-i çālāk [180a] (1) be-besteş miyān

Kiyānetde çālāk u kavī şūfī ol zere bel bağladı ya‘nī anı harc eylemege kaçd u şürū‘ eyledi ve kendüsine dedi.

K ‘ānçi dilem ẖāst be-dīdem ‘ayān

Ki ol nesneyi ki benim gönlüm isterdi ‘ayān u āşikāra gördüm ve aña vuşūl buldum.

1722 Güft be-zer kār-ı ẖod ārāstem

Ziyāde zevk ü surūrundan ẖā’in şūfī kendüsine dedi zerle kendü kār u murādımı tezyin ü (5) ẖāşil eyledüm.

Yāftem ān naqd ki mī-ẖāstem

Buldum ol naqdi ki ẖazret-i H̱aqq’dan istedüm naqidden murād ol zerdür. Mısrā‘-i şānīde bu ma‘nā hem mümkündür ol nesneyi ẖazret-i H̱aqq’dan istedüm kesb ü zaḥemt naqid ü ẖāzır buldum bu vech üzre naqid ẖāzır ma‘nāsına olur.

1723 Zūd ẖorem tā ne-küned bestegī

Fevri ü tiz yiyem tā bestelik eylemeye ya‘nī fevri harc eyleyem tā baña kayid olmaya.

Ānçi H̱udā dād be-āhistegī

Ol nesneyi ki murād zerdür H̱udā-yı ‘azze ve cell baña āhiste (10) āhistelikle virdi ya‘nī kesb ü zaḥmetsüz baña iḥsān eyledi.

1724 Bāz gūşād ān girih-i bend-rā

Pes şūfī ol bendūn girihini çözdü ya‘nī zer kīsesünün bend ü bāğını çözdü.

Dād-ı ʔareb dād ʃebī ʧend-rā

Bir ʔac ʃebe zevʔ ü ʔarebün dādını virdi ya‘nī ol ʃehvet-preset ʃūfī bir ʔac gece ‘ayş u ‘işrete meşgūl oldu.(15)

1725 Cümel-i ān zer ki ber-i hīş dāşt

Ol zerün cümelsini ki kendünün ʔatında ʔutardı ya‘nī ol emānet ʔonulan zeri cemī‘ en

Nuql-ı ʃikem kerd ü ʃikem pīş dāşt

ʃikemine nuql u ʧerez eyledi vü ʃikemini ilerü ʔıtdı ya‘nī ol zeri cemī‘ en buğazına ʔarc eyledi ve andan eşer ʔomadı līken ʃikemi hemān evvelki hālī üzre idi ol ‘ayş ü ‘işretten aña ziyāde bir hālet gelmedi.

1726 Dest be-dān ʔoḫḫa-i dīnār kerd

ʃūfī elini ol dīnār ʔoḫḫasına eyledi ya‘nī ʔarc u ʃarf eylemege şürü‘ eyledi.

Zülf-i butān ʔalka-i zūnnār kerd

Hūblaruñ zülfünü zūnnār ʔalkası eyledi ya‘nī (20) ʃehvet-perestlik eyledi.

1727 Hırḫa be-şeyḫāne şüde şāḫ şāḫ

Şeyḫāne hırḫası pāre pāre olmuş

Tengī-i dil mānde vü ‘üzr-ı ferāḫ

Gönül ʔarlıḡı vü vāsi‘ ü bisyār ‘üzri ʔalmış ḫulāṣa-i kelām [180b] (1) budur ki ol zerden ʔalmayup hemān pāre pāre hırḫası vü zeri ʔarc eyledüḡi içün teng-dilligi vü hem bisyār ‘üzri ʔalmış ki şāḫib-zer geldüḡünde vāfir i‘ tizār⁸⁰⁷ eyley.

⁸⁰⁷ i‘ tizār] S2:‘ özür

1728 Şayd çünān ħord ki dāğāş ne-mānd

Şikārı ancılayın yedi ki anuñ dāğını ħomadı ya‘ nī ol zeri tamām ħarc eyledi.

Rūgani ez-behr-i çerāğ aş ne-mānd⁸⁰⁸

Anuñ çerāğından öturi bir rūğan (5) ħomadı murād dīnārdan bir dīnār ħomayup cemī‘ en ħarc eyledi demekdür. Ne-mānde bunda ħomadı ma‘ nāsına olmağ ziyāde rūşendür egerçi ħālmadı ma‘ nāsına olmağ hem mümkündür. Şayd u rūğandan murād ol zerdür ki temşil тариқи ile zikr olunmuşdur.

1729 Hācī-i mā çün zi-sefer geşt bāz

Bizüm ħācimiz çünki seferden ħānesine rucū‘ eyledi.

Kerd ber-i hindū-i ħod türk-tāz

Kendü hindūsunuñ ħatına türk-tāz u musārī‘ at eyledi ya‘ nī fevri şitābla şūfinüñ ħuzūruna gitdi (10) tā ki emānet ħoduğı dīnārları andan ala ol şūfiye hindū itlāķı ħācīnüñ zerini ħarc u tārāc eyledüğü içündür bunda türk-tāz şitāb u sur‘ atla gitmekden ‘ ibāretdür egerçi ġāret ü tārāc eylemek ma‘ nāsına vež‘ olumuşdur.

1730 Güft be-yāver be-men ey tīz-hūş

Hācī şūfiye dedi ey tīz-hūş baña getür.

Güft çi güftā zer güftā ħāmūş

Şūfī ne getüreyim dedi ħācī benüm ol emānet ħorduğum zeri getür şūfī aña ħāmūş ol (15) dedi.

⁸⁰⁸ dāğını ... ne-mānd] S2:-

1731 Der-kerem āvīz ü rehā kūn licāc

Şūfī hācīye dedi kereme ta‘ alluḡ eyle vü ‘ inād u licācı terk eyle ya‘ nī kerem⁸⁰⁹ semtine sālīk olup zer talebinden ü ‘ inād u huşūmetden ferāḡat eyle.

Ez-dih-i vīrān ki sitāned ḡarāc

Vīrān köydan kim ḡarc alur ya‘ nī benden zer taleb eylemek vīrān köydan ḡarāc istemek gibidür.

1732 Şarf şūd ān bedre hevā der-hevā

Ol bedre-i zer cemī‘ en hevālara şarf oldı.

Müflis ü bedre zi-kücā tā-kücā

Zīrā müflis ü bedre-i zer (20) ḡandan tā ḡanda ya‘ nī ḡünkü müflis zere vuşūl buldı fevri şarf u ḡarc eyledi.

1733 Ġāretī ez-Türk ne-burd est kes

Kimse Tatar’dan ḡāret iletmemişdür zīrā Tatar ṭā’ifesi ziyāde [181a] (1) ḡāret ü tārāc idicidür.

Ḥāne be-Hindū ne-sipürdest kes

Kimse ḡānesine Hindū’ya teslīm eylememişdür zīrā Hindū ḡünkü fırsat buldı ḡāneyi esbābdan ḡālī eyler pes senūn baña zer teslīm eyleduḡūn hemān buña beñzer.

1734 Rūknī-i tu rūkn-i dilem-rā şikest

Şūfī hācīya dedi ey ḡācī senūn rūknūñi zerūn benüm gönölümün rūknini şıdı ya‘ nī senūn zerūn benüm gönölümün şabır u perhīzini ref‘ eyledi.(5)

⁸⁰⁹ kerem] A:-

Ḥordem ez-ān ḥurde ki ber men nişest

Lā-cerem yedüm ol ḥurdeden ki bende qarār eyledi ya‘ nī ol zeri bende emānet ḳoduñ yedüm. Rükni bunda zer-i Rükni taḳdīründedür. Rük-nām-ı kīmyācı bir ḥekīme nisbet olunur līken bunda hemān zer ma‘ nāsınadur isti‘ māl ḥasebi ile ḥurdeden murād ol bedre-i dīnārdur.

1735 Māl be-şad e-tārāc dād

Ḥacīnūñ ol māl u zerini şūfī yüz surūrla tārāc u ‘ ayş u ‘ işrete virdi.(10)

Reft ü be-şad girye be-pā īstād

Gitdi bü yüz girye ile ayāḡa durdı ya‘ nī bisyār girye idüp i‘ tizār u tazarru‘ eyledi.

1736 Ṭab‘-i cihān ez-ḥalel ābisten est

Ḥacī çünki şūfīnūñ ol sözlerini işitdi vü ḥıyānetini müşāhede eyledi kendüsine dedi cihānuñ ṭab‘ i ḥaṭā vü ḥalelden ḥāmil ü memlūdur lā-cerem bi’ṭ-ṭab‘ cihān ḥalkınuñ ekşerinden ḥaṭā vü ḥalel şadır olur.

Ger ḥaleli reft ḥaṭā ez-men est

Bu ḥuşuşda egerçi bu ḥalel vāḳi‘ oldı līken ḥaṭā bendendür zīrā bu ḥuşuşda (15) ziyāde diḳḳat u ihtimām lāzım idi.

1737 Tā-keremş güft be-şad restaḡiz

Tā kerīm ḥacı şūfiye⁸¹⁰ yüz ḥiddet ü ‘ unuḳla dedi.

⁸¹⁰ şūfiye] S2:-

Hız dervîş ki bāyest hīz

Ḳalk ey dervîş zîrā ḳalkmak lâzımdur ya' nî ḥacî şūfiye dedi ḳalk senünle ḳāzinün ḥuzûruna varalım. Kerem bunda kerîm ma'nâsınadır ki murād ḥacîdür. Dervîşden murād bunda şūfidür.

1738 Güft kerem kün ki peşimân şüdîm

Şūfî çünki ḥacînin bu sözlerini iştdi ḥacîye dedi kerem ile bu ḥâletden ferāğat eyle zîrā (20) bu ḥıyānetden pişmân olduk.

Kâfir bûdîm ü müslümân şüdîm

Bu ḥuşûşa kâfir ü münkir idük ve bu dem müslümân u ikrâr idici olduk.

1739 Sîm-i ḥudâ çünki be-ḥod bāz-geşt

Sîm ya' nî zer şāhibi çünki [181b] (1) kendüsine murâci' at eyledi ya' nî çünki fikr eyledi.

Sîm-küşî kerd u ez-ân der-güzeşt

Sîm-küşlük idüp ol zerden ferāğat eyledi ya' nî ol zeri hîç ü nâ-çiz farz idüp ḥuşûmetden fāriğ oldı. Sîm-küş nev-kîse vü nâ-dîde muḳâbilidür.

1740 Nāşih-i ḥod şüd ki be-în der-me-pîç

Ḥacîi kendüsine naşihat idici oldı vü dedi ki burılma ya' nî ol zerden ötürî (5) bunuñla lec ü ḥuşûmet eyleme.

Hîç ne-dâred çi sitânî zi-hîç

Bu şūfî sîm ü zer ü esbâbdan hîç nesneye ḳâdir degildür ü mâlik degildür. Hîçden ne alursun.

1741 Z 'û çi sitānem ki cevī⁸¹¹ nīsteş

Andan ne alayum ki anuñ bir arpası yokdur.

Cüz gerevīden gerevī nīsteş

İ' tikkāddan artıķ bir nesnesi yokdur.

1742 V 'ānçi ez-ān māl der-īn şūfī est

Ve ol mālдан ki ol nesne ki bu şūfīdadur.

Mīm-i muṭavvaķ elif-i kūfī est

Mīm-i (10) muṭavvaķdur. Kūfī elifdür ya' nī ol zerden bu şūfīde bir ḥabbe yokdur bu şūfī şimdi hemān kendünñ dubur u zekirine mālīkdür. Muṭavvaķdan murād duburdur ve elif-i kūfīden murād zekirdür. Mīm-i muṭavvaķ ağızı açık mīmdür. Şülüş ḥaṭṭuñ mīmi gibi.

1743 Güft ne-ḥ'āhī ki vebālet kūnem

Ḥācī şūfīya dedi istemez isün ki saña vebāl eyleyüm ya' nī ister iseñ ki andan ferāğat eyleyüm tā vebāldan ḥalāş olasun.

V 'īn çi ḥarāmest ḥelālet kūnem

Vu bu nesne ki ḥarāmdur saña ḥelāl eyleyüm. İ'n çiden murād bedre-i (15) dīnārdur.

1744 Dest be-dār ey felek-i zerķ-sāz

Z 'āstī-i kūteh ü dest-i dırāz

Ey zerķ ü riya 'ādetlü kışa yeñden ü uzun elden el çek ya' nī ey ziyāde merā'i vü ḥīle-bāz şūfī şeyḥler şūretinde olmaķdan ferāğat eyle tā ḥalk seni şūfī zann idüp bencileyin ferīfte

⁸¹¹ cuvī] S3: zerī

olmaya. Zerķ-sāz⁸¹²zerķ ü riyā idici ma‘ nāsına hem mümkündür. Şūfiye felek itlākı ziyāde merā‘i vü hile-bāz olduğı i‘ tibārıladur. Hişşe beyānına şürū‘ olundu.

1745 Hiç dil ez-çirk-i (20) tama‘ pāk nīst

Ṭama‘ şirkinden hiç pāk gönül yoķdur ya‘ nī halkuñ ekşeri tama‘ -kār u hā’ındır.

Mu‘ temedī ber-ser-i in hāk nīst

Bu hākuñ başı üzre bir mu‘ tamid yoķdur ya‘ nī cihānda i‘ timād olunur [182a] (1) bir kimse yoķdur murād cihānda mu‘ temid aķalla qalil olduğı i‘ tibārıla hūkm-i ‘ademde idüğün iş‘ ārdur. Hākdan murād egerçi zemīndür liken cihāndan ‘ibāretdür.

1746 Dīn sere naķdīst be-şeytān me-dih

Dīn-i mubīm sere vü ziyāde laṭif ü maķbūl bir naķiddür anı şeytāna virme.

Yāre-i Fağfūr be-segbān me-dih

Fağfūr’uñ yāresini segbana virme ya‘ nī dīn naķdini şeytāna virmek Çin (5) pādişāhınuñ yāresini segbana virmek gibidür. Dīni şeytāna virmekden murād nā-meşru‘dan hāzer eylemeyüp tā‘at u ‘ibādetden i‘ rāz u ferāğat eylemekdür. Fağfūr Çin pādişāhıdır ki bilezik tāķınmaķ ‘ādetidür yāre bilezik ma‘ nāsınadır⁸¹³.

1747 Ger dehī ey ḥāce ġarāmet tu-rāst

Ey ḥāce eger dīnüñi şeytāna viresün ġarāmet ü ziyān sañadur.

Māye zi-müflis ne-tüvān bāz-ḥāst

Māye vü mālı müflisden taleb eylemek mümkün degildür zīrā fevri telef eyler pes şoñra nesün alursun bir ḥabbeye (10) mālİK degildür. Beiyt:

⁸¹² Zerķ-sāz] S3:ezraķ-sāz

⁸¹³ yāre bilezik ma‘ nāsınadır.] S2:-

Çü müflis fūrū-burd geden be-dūş

*Ez-ū ber-ne-yāyed diger cüz ħurūş*⁸¹⁴

1748 Menzil-i ‘aybest diger tūşe rev

Baķāsı olmaduđı içün cihān ‘ayb menzilidür pes hüner tūşelü yūri ya‘nī cihānda şalāḥ u taķvāya kendüñe ķarīn eyle tā ki āḫiretde saña zād u tūşe ola.

Dāmen-i dīn ġīr ü ferā-gūşe rev

Dīnūñ dāmenini tut ve gūşeye git ya‘nī ḫalvet u ‘üzlet ihtiyār idüp rüz u şeb⁸¹⁵ mücāhedede ol.

1749 Şeḫne-i ĩñ rāḥ çü ġāretger est

(15) Bu yoluñ şeḫnesi çünki ġāret ü yaġmā idicidür.

Müflisī ez-müḥteşemī bihter est

Pes müflislik ġanā vü muḥteşemlikden bihter ūlādur. Beyit:

Çü raḫt ez-memliket ber-best ḫāḫī

*Gidāyī bihterest ez-pādşāḫī*⁸¹⁶

Şeḫneden murād mevtdür anuñ sebebi ile kişi sīm ü zer ü esbābdan cüdā olup ķabre ‘uryān gider.

⁸¹⁴ “Eğer parasız bir boyunun eğerse ondan artık gürültüden başka bir şey çıkmaz.”

⁸¹⁵ -] A ve S3: riyāzet u

⁸¹⁶ “Eğer bir memleketden taam kalkarsa o yerde dilenci olmak padişah olmakdan daha iyidir.”

1750 Çarḡ ne ber-bī-diremān mī-zened

Felek diremsizleri urmaz ya‘ nī fuḡarāyi ḡāret ü pāy-māl eylemez.

Ḳāfile-i muḡtešemān mī-zened

Bleki i‘ tiyād muḡtešemlerüñ ḡāfilesini urur zīrā (20) nükebāt-ı ekşer anlara irişür.

1751 Dīdem ez-ān cā ki cihān-bīnī est

Gördüm ol cāy u cihetden ki cihān-bīnligim vardur ya‘ nī aḡvāl-i cihān bi’t-tamām benüm ma‘ lūmum olduḡı i‘ tibārla müşāhede eyledüm.[182b] (1)

Kāfet-i zenbūr zi-şīrīnīest

Ki zenbūruñ āfet ü helākı şīrīnligindendür zīrā ‘asel sebebi ile bisyār arı helāk olur niteki aşḡāb-ı devletüñ ekşer-i ‘azl u devletlerine sebep yine devletleridür.

1752 Şīr meger talḡ be-dān geşt ḡod

Arslan meger ḡod ol sebeble talḡ oldı.

Ke ‘z-pes-i merges ne-ḡored dām u ded

Ki o helāk olduḡdan soñra sebā‘ ü tıyūr anuñ etini yemezler zīrā arslanın eti acıdur ol (5) sebebden helāk olduḡdan soñra sebā‘ ü tıyūr anun etini yemezler hem-çinān ki ol kimseler cihānda ḡüşe-i ‘üzlet ü tüşe-i ḡanā‘at ihtiyār idüp tā‘at u ‘ibādete meşḡul ola anlar nikbet ü miḡnetden āzādlardur.

1753 Şem‘ zi-berḡāstenī ḡod nişest

Şem‘ ḡalkḡmaḡlık sebebinden oturdı ya‘ nī şem‘ egerçi şem‘ dāna ḡonduḡunda ‘ālīdür liken yanup mahv u ma‘düm olur.

Meh zi-tamāmī talebiden şikest

Māh tamāmlik taleb eyledüğünden şındı ya' nī bedr olmak istedi (10) lā-cerem nuqşān-pezīr oldu zīrā olduğdan şoñra be-her hāl nuqşān muqarrar idügi ziyāde rūşen ü zāhirdür. Ba' zı nüshada bir h'āstenī vāqī' dūr ki böyle olur. Şem' bulendī vü 'ulüvv taleb eylemek sebebinden hod oturdı ya' nī pest ü mün' adim oldu bu vech üzre bir 'ulüvv ma' nasına olur.

1754 Bād ki bā-hāk be-gürg āştīst

Bād ki hākla kırt şulhı iledür ya' nī bād ki hākla mümtezic degildür ve herdem andan ğubār peydā eyler.

Eymen ez-īn rāh zi-nā-dāştīst

(15) Nā-dāştlik sebebinden bu yoldan eymendür murād bād hīç bir nesneye beste vü muqayyed olmaduğı için tebeddül ü tağayyürden berī idüğün iş' ārdur. Tenbīhdür ki faķīr cihānda nikbet ü miñnetden berī ü āsūdedür ve kıyāmetde hisābı āsān vechledür⁸¹⁷.

1755 Mürğ-i tehi-rā meger āgāhī est

Hābis ü hırşdan āzād mürğün meger haber ü āgāhlığıvardur ba' zı nüshada tehi yerine behi⁸¹⁸ vāqī' dūr ki ma' nā böyle olur. Bih ü sa' ādete mensūb mürğün var ise haber ü āgāhlığı vardur ya' nī āgāh u (20) haberdārdur.

K 'āfet-i māhī zi-dum-ı māhī est

Ki māhīnün āfet ü helākı māhīnün kıruğundandır zīrā māhīnün kıyruğı latīf olduğı için her kes anı şikār idüp yemege mā'il ü hārişdür [183a] (1) eger tehi veger behīdür murād Hümāy'dur ki kıyürdan cüdā vü fāriğdür līken behī olmak bih ü ūlādur.

⁸¹⁷ vechledür.] S2 ve S3: vechle olur.

⁸¹⁸ behi] S2: nehi

1756 Zer ki terāzū-yı niyāz-ı tu şüd

Zer ki senün niyāzuñ terāzūsı oldı ya' nı senün niyāz u tezzarru' uñ cemī' en hemān zer için oldı.

Fātiha-i penc nemāz-ı tu şüd

Senün beş vaqıt namāzınun fātihası oldı ya' nı namāza şurū' eyledüğün gibi fikr ü hātirüña evvel hemān zer gelür. Fātiha bunda evvel ü (5) ibtidā ma' nāsınadır.

1757 Pāk ne-kerdī zi-reh in niyāz

Bu niyāzuñ yolundan pāk u hālāş olmazsun ya' nı zer için olan niyāzdan necāt bulmazsun.

Tā-çü Nizāmī ne-şevī pāk-bāz

Mādām ki Nizāmī gibi pāk-bāz olmayasun murād mādāmki dünyāyı terk eylemeyesün zer mekrinden hālāş olmazsun demekdür. maḳāle-i cihārdehüm der-şarṭ-ı bīdāri ez-ḡaflet

1758 Ey şüde hoşnüd be-yekbāregī

Çün har u gāvī be-‘alef-ẖāregī

Ey şol har u gāv gibi bil'külliye 'alef-ẖārlıḡa hoşnüd u rāzī olmuş (10) ya' nı 'aşḡ u muḡabbet ü ṭā' at u 'ibādetden fāriḡ olup ten-perverlige meşḡul u muḡayyed olmuş.

1759 Fāriḡ ez-īn merkez-i ḡurşīd-gerd

Bu ḡurşīd-gerd merkezden fāriḡsün.

Ġāfil ez-īn dā'ire-i lāciverd

Bu lāciverd dā'ireden ḡāfilsün ya' nı şāni' -i bī-naẓīrūñ şun' -i ḡrībi ile vücd u zuhūr bulmuş zemīn ü āsumāndan ḡāfil ü fāriḡ olup hemān ḡayvān-şifat ekel ü şerebe meşḡul u muḡayyed olmuşsun. Merkezden murād zemīndür. Dā'ire-i lāciverdden (15) murād felekdür.

1760 Ez-pey-i şāhib-nazarānest kār

Kār u i' tibār şāhib-nazarlerden ötürdür

Bī-ḥaberān-rā çi gam ez-rūzigār

Bī-ḥaberlere rūzigārdan ne gam ya' nī anlara rūzigārdan gam yoḡdur. Rūzigāruñ aḥvālinden ḡāfil ü bī-ḥaber oldukları için.

1761 Ber ser-i kār āy çirā ḥofteī

Kār u 'amel ṭararına gel niçün ḥufte vü ḡāfilsün.

Kār çinān kün ki pezirüfteī

Kārı ancılayın eyle ki ḡabūl eylemişsün ya' nī *Elestu bi-rabbikum*⁸¹⁹da vuḡū' bulan 'ahid mücebince ṭā'at u 'ibādet eyle ba'zı nüshada bu mısrā' (20) böyle vāḡi' dūr.

Kār zi-cān kün ki pezirüfteī

Kārı cān u dilden eyle zīrā *Elestu bi-Rabb'ikum*da⁸²⁰ anı ḡabūl eylemişsün. Kārdan murād ṭā'at u 'ibādetdür.

1762 Mest çi ḡusbī ki kemīn kerdeend

[183b] (1) Mest ne yatup uyursun andan ḡāfilsün ki kemīn eylemişlerdür ya' nī ḡaflet ü ḡurūr şarābı ile mest olup ṭā'at u 'ibādetden fāriḡ olmuşsun ḡaberüñ yoḡdur ki nāḡāḡ eccl irişüp seni zīr ü zeber ü pāy-māl eyler.

⁸¹⁹ "Ben sizin Rabbiniz deḡil miyim?" demişti." Araf/ 172.

⁸²⁰ "Ben sizin Rabbiniz deḡil miyim?" demişti." Araf/ 172.

Kār-şināsān ne çünīn kerdeend

Kārşināslar böyle eylememişlerdür ya‘ nī t̄a‘ at u ‘ibādetden i‘ rāz eylememişlerdür belki cān u dilden t̄a‘ at (5) u ‘ibādete meşgūl olmuşlardır.⁸²¹ Sen ne sebebdan anlara taba‘ iyyet eylemezsün.

1763 Ber-niger īn pūšte-i ġam pīş bīn

Nazar eyle ögünde bu ġam pūştesini gör.

Der-niger ü ‘ācizī-i ħīş bīn

Nazar u fikr eyle vü kendü ‘ācizliğüni gör. Pūšte-i ġamden murād mevt ü ecel olmak rūşendür.

1764 ‘Aql-ı tu pīr est ferāmūş-kār

Senūn ‘aqluñ aḥvāl ferāmūş idici bir pīrdür.

Tā-zi-tu yādī⁸²² buvedeş yād-dār

Tā senden anuñ bir yādī⁸²³ ola yād tūt ya‘ nī cemī‘ -i aḥvālūnı ‘aqla tabe‘ iyyet ʔarīḳi ile eyle (10) tā nuḳşān u ḥüsrāndan ḥalāş olasun.

1765 Ger şerf-i ‘aql ne-būdī tu-rā

Eger saña ‘aqluñ şerefi olmayaydı ya‘ nī eger saña ‘aql virilmeyeydi.

Nām ki burdī ki sutūdī tu-rā

Senūn nāmuñı kim yād u tezekkür eylerdi ya‘ nī seni kim vaşf u medḥ iderdi zirā insānuñ şeref ü ‘ulüvv-i ḳadrı ‘aqlı i‘ tibārı iledür.

⁸²¹ belki ... olmuşlardır.] A:-

⁸²² yādī] S3:bādī

⁸²³ yādī] S3:bādī

1766 ‘Aķıl Mesîhâ’s t e-û ser me-keş

‘Aķıl Mesîhâ’dur ya‘nî hâzret-i ‘İsâ gibidür andan hûb u laţîf hâlât şâdır olur pes zinhâr andan i‘râz eyleme.

Ger ne ħarî ħar be-vehel der-me-kiş

Eger eşek⁸²⁴degil (15) iseñ ħarî gil ü vehelüñ içine çekme murâd budur ki ħar gil ü vehelde yürümege kâdir olmaduğı gibi sen hem ‘aķılsuz müşkil hâlâtdan ħalâş olmağa kâdir olmazsun. Vehel bataķ ma‘nasınadır. Bu mışrâ‘ da bu ma‘nâ hem mümkündür eger ‘aķıldan i‘râz eylesün ħarsun. ħarî gil ü vehele çekme. ħar-ı şâniden murâd cismidür ħar-ı evvel ziyâde aĥmak ma‘nasınadır. Bu hâlet isti‘mâl ħasebi iledür.

1767 Yâ zi-reh-i ‘aķıl ber-u nûr-ı keşîr

Yâ yurî ‘aķluñ tarîkatdan nûr tut ya‘nî ‘aķıl sebebi ile rûşen-dil ol.

Yâ zi-dereş dâmen-i (20) ĥod dūr ģîr

Yâ ĥod anuñ ħapûsundan kendü dâmenüñi ırak tut ya‘nî ‘aķıldan lâf urma zîrâ ‘aķıldan dūr u cüdâ olmuşsun.

1768 Mest me-kün ‘aķıl-ı edeb-sâz-râ

Seni mu‘edeb idici ‘aķluñ hevâ vü [184a] (1) heves şarâbı ile mest eyleme.

Tu‘ma-i güncişķ me-de bâz-râ

Tuğana serçenüñ tu‘ma vü ģadasını virme ya‘nî güncişķüñ tu‘ma vü ģadası bâza mümkün olmaduğı gibi ‘aķıla mestlik lâ’iķ degildür zîrâ ‘aķıla mestlik şâhibinüñ ziyân u nuķşânına sebebdür.

⁸²⁴ eşek] A, S3: ħar

1769 Mey ki helâl âmede der-her maqâm

Şarâb ki her maqâmda helâl gelmiş idi zîrâ hamruñ hürmeti haqqında bu âyet kerîme nâzil olmazdan evvel.(5) *İnnemâ-lhamru ve'l-meysiru ve'l-enşâbu ve'l-ezlâmu ricsun min 'ameli's-şeytâni fectenibûhu le'allekum tufliḥûn*⁸²⁵ şarâb içmekden halk men' ü nehi⁸²⁶ olunmamış idi lîken bu zamânda halkuñ ekseri şarâbuñ hürmetine iltifât eylemeyüp rûz u şeb nûş eylerler.

Düşmenî-i 'aql-ı tu kerdeş ḥarâm

Senüñ 'aqlınuñ düşmenliği anı ḥarâm eyledi ya' nî hamruñ hürmetine sebep 'aqlı zâ'il eyledüğüdür.

1770 Mey ki buved k 'âb-ı tu der-câm-ı üst

Mey kimdür ki senüñ 'arz u vaqâruñ anuñ câmındadır ya' nî meyden (10) saña 'arz u vaqâr hâşil olmaz belki senüñ 'arâz u vaqâruñı pây-mâl eyler pes ne sebebden şarâba böyle ḥerişsün.

'Aql şüd ân çeşme ki in nâm-ı üst

'Aql ol çeşme oldı zîrâ bu anuñ nâmıdur murâd 'aqla çeşme itlâk olunduğun iş' ârdur.

1771 Bî-ḥaber ân merd ki çizî çeşid

Ke ş kalem-i bî-kalemî der-keşid

Bî-ḥaber ü gâfildür ol merd ki ol nesneyi tadar u nûş eyler ki ol nesne aña cunûn kalemîni çeker ya' nî Mecnûn gibi anı 'ağıldan dūr yeler. Çiziden (15) murâd şarâbdur anda olan yâ'-i vahdet içün olmak hem laṭifdür.

⁸²⁵ “(Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.” Mâ'ide/ 90.

⁸²⁶ men' ü nehi] S2: men'

1772 Gerçi mey endûh-ı cihân-râ bered

Şarâb egerçi cihânun ğamını iledür.

İn me-ğor ey ħ̣āce ki ān-râ bered

Liken ey ħ̣āce buni nûş eyleme zîrâ anı ya‘nî ‘aqlılı iledür. Lâzım olan ħod ‘aqlıdur inden murâd şarâb u āndan murâd ‘aqlıdur.

1773 Mey nemekî dān ciger āmîhte

Şarâbı cigere karışmış bir nemek bil.

Ber-ciger-i bî-nemekân rihte

Melâhat u ‘aqlısızların cigerün üzre dökülmüşdür lâ-cerem nemek cigeri (20) mecrûh u şarâbı sirke eylediği gibi hemçinân şarâb anların ‘aql u cigerlerini ħarâb eyler. Nemek şarâbı sirke eylediği gibi mey-perestlerin cigeri şarâbdan mecrûh olur. Bî-nemekân bunda [184b] (1) melâhat u ‘kılslar ma‘nâsınadır.

1774 Ger ħaberet bâyed çizî me-ğor

Eger saña ħaber ü idrâk gerek ol nesneyi ki murâd şarabdur içme.

Ger heme çizî küned bî-ğaber

Ki ol nesne seni cemî‘-i nesneden bî-ğaber eyler.

1775 Mîl-keş çeşm-i ħayâlât şev

Ĥayâlâtun çeşmine mîl çekici ol ya‘nî Ĥudâ-yı ‘azze ve cellnün emr-i şerîf ü rızâ-yı laţîfüne muĥâlîf olan ħayâlâtı taşavvur u fikir eylemekden ferâğat eyle.(5)

Künde nih-i pâ-yı Һarâbât şev

Һarâbātuñ ayağına künde koyucı ol ya‘nî Һalvet ü ‘uzzlet ihtiyâr idüp riyâzet ü mücâhedeye sa‘î eyle.

1776 Ey çü elif ‘âşık-ı bālâ-yı Һiş

Ey kimse ki elif gibi kendü kâmet ü kadduña ‘âşık sun ya‘nî Һod-perestsün

Ulf-ı tu bā-vaḥşet-i sūdā-yı Һiş

Senüñ elif ü ünsüñ kendü sevdāñ vaḥşeti iledür ya‘nî Һudā-yı ‘azze ve cellden ‘azze ismuhu fâriğ ü ğâfil olup hemân kendüñe meşğûl u muḳayyedsün. Ulf üns ma‘nasınadır (10) be-Türkî aşinalık.

1777 Ger elefi mürğ-i pür-âkende bāş

Eger elif iseñ kanadı melû vü pür mürğ ol ya‘nî elif nuḳṭâ vü hareketden ‘ârî olduğı gibi sen hem eger cemî‘ -i hevâ vü hevesden ḫâlî iseñ riyâzet ü mücâhede içün Һalvet ü ‘uzzlet ihtiyâr eyle.

Ger ne çü bî ḫarf ser-efkende bāş

Eger elif degil iseñ ḫarf bî gibi ser-efkende ol ya‘nî kimsenüñ ‘aybına naẓar eylemeyüp ḫacel ü şerm-sârlar gibi başuñı aşığa idüp kendüñe meşğûl ol mürğ-i pür-âgende ol mürğdür ki kanadlarınıñ arası (15) ba‘zı nesne ile memlû vü pürdür bir vechle pervâz eylemege kâdir degildür. Һarf-ı bî taḳḫiründedür ki ‘Acem bî vü ‘Arab bā dur.

1778 Çün elif ârâste-i meclisî

Elif gibi bir meclisüñ zînet ü tezyîn eylemişsün ya‘nî egerçi bir meclisde şadr-nişîn olup anda ḫâzır olan kimselere ba‘zı kelimât söylersün ve za‘m-ı fâsidüñ üzre ol kelimâtı esrâr-ı sübhâñî vü ma‘ârif-i raḫmâniye zann eylersün.

Hîç ne-dârî çü elif müflisî

Lîken esâr u ma' ârifden hîç nesne tutmazsan müflissün.

1779 Hâr neî (20) k 'evc-girâyı küñî

Hâr degilsün ki evce meyl idicilik eylesesün ya' nî hâr ki teveccühi evc ü bālâyâdur. Sen hûd hâr degilsün pes ne sebebden senüñ meyl ü rağbetüñ manşab u 'ulüvvedür.[185a] (1)

Bih ki çü gül bî-ser ü pâyı küñî

Yeg ki gül gibi bî-ser ü pālîk eylesesün ya' nî gülüñ evrâkı zemîne dökülüp pây-mâl olduğı gibi sen hem kibr ü inâ'ıyyeti terk idüp ziyâde tevâzu' idici ol zîrâ bu hâlet saña ûlâ vü enfe' dūr.

1780 Tıfıl neî pây be-bâzî me-keş

Tıfıl degilsün ayağüñı bâziye uzatma ya' nî eţfâl gibi la' b u lahve meşğûl u muğayyed olma.

'Ömr neî ser-be-dırâzî (5) me-keş

'Ömür degilsün başuñı dırazlığa çekme ya' nî mütekebbirler gibi kibir ızhâr idüp inâ'ıyyet gösterme

1781 Rûz be-âhîr şüd ü hurşîd dūr

Rûz âhîr oldı vü âfitâb felekden dūr u ğâ'ib oldı⁸²⁷.

Sâye şevd bîş ü tu kem şev çü nūr

Ol vaqitde egerçi sâye ziyâde olur velîken sen nūr gibi kem ol ya' nî şebde ifnâ-yı vüçûd içün sa' î ü kûşîş idüp halkdan dūr u cüdâ ol. Âfitâbuñ ğurûbından sonra sâye ziyâde olup maħrûî şekil olur. Kem bunda (10) kâf-ı 'Arebî'nüñ fetħi iledür ki bîş lafzınuñ muğâbilidür lîken

⁸²⁷ oldı]A:-

bunda nisbet ma' nâsınadır ki ifnâ-yı vücûddan 'ibâretdür. Kem lafzınuñ bu ma' nâyâ isti' mālî dâ'ira-i ihâţadan bîründür. Biş ü kem zikrinde şan' at-ı tîbâķ u tezâd vardır. Nûrdan murâd bunda âfîtabdur. Bu beyitden murâd şebde tâ' at-ı ziyâdden 'ârî olduķı içün ziyâde maķbûl idüğün iş' ârdur. Be-âhirde bâ zâ'ide olmak i' tibâr olunmasa ma' nâ bu vechle olmak hem mümkündür. Rûz-ı âhir ü nihâyetine gitdi (15) bu vech üzre şûd reft ma' nâsınadır.

1782 Rûz şenîdem ki be-pâyân şeved

Sâye-i her çîz dü çendân şeved

Rûz ki pâyân ü nihâyetine gide işitdüm ki her nesnenün sâyesi ol vaķıt iki ol ķader olur.

1783 Sâye-perestî çi künî hemçü bâķ

Bâķ gibi ne sâye-perestlik eylersün.

Sâye-şiken bâş çü nûr-ı çerâķ

Çerâķuñ nûrı gibi sâyeyi ezâle⁸²⁸ idici ol ya' nî ifnâ-yı vücûd idüp kibr ü niķvetden 'ârî ol. sâyeden murâd bunda vücûd olmak rûşendür.

1784 Ger tu zi-ķod sâye tevânî burîd

(20) Eger sen kendünnden sâyeyi ķaţ' ü ref' eylemege ķâdir olur iseñ ya' nî riyâzet ü mücâhede ile eger ifnâ-yı vücûda vuşûl bulasun.

'Ucb-ı tu çün sâye şeved nâ-bedîd

Senün 'aybuñ sâye vü zılluñ gibi [185b] (1) nâ-bedîd olur ya' nî aķlâķ-ı zemîmeden pâk olursun. 'Aybdan murâd bunda itlâķ-ı zemîmedür ifnâ-yı vücûd sebebi ile maķv u mün' adim olur.

⁸²⁸ ezâle] S2:az

1785 Sāye-nişīnī ne fen-i herkes est

Sāyede oturuculuk her kesūn fenn ü kārı degildür ya‘ nī ḥalvet ü ‘uzlet ihtiyār idüp ifnā-yı vücut için riyāzet ü mücāhedeye sa‘ ī ü kūşış eylemege herkes ḳādir degildür.

Sāye-nişīn çeşme-i ḥayvān bes est

Zirā sāye-nişīn (5) ancak çeşme-i ḥayvāndur bunda tenbīh budur ki āb-ı ḥayvān ḥayāt çeşmesi sāye-nişīn olduğu gibi herkes ki sāye-nişīndür mürdelikden ḥalāş olup bākī ḥayāta vü cāvdānī sa‘ ādete vuşul bulur.

1786 Ey ziber ü zīr ser-ā-pā-yı tu

Ey kimse ki senūn vücut u ḥālun cemi‘ en zīr ü ziberdür ya‘ nī zīr ü ziber ü ḥarābdur.

Zīr ü ziberte zi-felek rā’y-i tü

Senūn fīkr ü rā’yūn felekden zīr ü ziberredür zirā rūz u şeb rā’y u fīkrūn hemān umūr-ı dünyeviye içündür uḥrevī aḥvāldan bi’l-küllīye (10) fāriḡ ü ḡāfilsün. Felek zīr ü ziberdür arzı ihāta eylediği için eylediği i‘ tibārladur.

1787 Şubḥ be-dān mī-dehedet test-i zer

Şubḥ ol sebeble saña altun legen virür murād aftābdur ki şubḥ vaktinde tulū‘ eyler.

Tā-tu zi-ḥod dest be-şūy-ī meger

Tā meger sen kendünden el yuyasun ya‘ nī bu ḥālet işāretdür saña ki ifnā-yı vücut eyleyesün ki sermāye-i⁸²⁹ sa‘ ādet-i dāreyindür.

⁸²⁹ sermāye-i] A:-

1788 Çünkü der-în teşt küni câme şüy

Çünkü bu teştde câmeñi yumağ eyleyesün ya' nî yuyasun ya' nî çünkü yumağa kaçd (15) eyleyesün.

Âb zi-ser-çeşme-i hurşid cüy

Âbı hurşidüñ ser-çeşmesinden iste murād budur ki çün ifnâ-yı vücūddan behre-ver olasun vücūduñ nūr-ı ilāhî ile memlū vü pür olur. Cāmeden murād vücūddur. Teşt legen ma' nāsınadır. Teşt sîn-i mühmele ile anuñ mu' arrabıdur.

1789 Kırşa-i hurşid ki şābūn-ı tust

Kırşa müşābih (20) āfitāb ki senüñ kanla memlū vü pür şavbūñden şūh u çirki kam' ü izāle idicidür.

Şūh kün ez-cāme-i pür-ḥun-ı tust

Senüñ kanla memlūv ve pür şavbuñdan şūh u çirki kam' u izāle idicidür. Cāme-i pür ḥundan murād cesedddür ki āfitābdan aña bisyār nef' irişür.

1790 Ez-bes âteş ki ṭabī' at fişānd

Keşret âteşi sebebinden ki senüñ ṭabī' atüñ nişār u āşikār eyledi.

Der-ciger-i 'ömr-ı tu ābī ne-mānd

Senüñ 'ömrüñün cigerinde bir āb u [186a] (1) ḥālet adı ya' nî ṭabī' atüñne tebe' iyyet sebebi ile senden bisyār şehvet-perestlik vāқи' olduğu için 'ömrüñe ḥilel ü nuḫşān irişüp andan leṭāfet ü kuvvet ref' oldu bes âteşden murād faḫr u fāḫa olmak maḥalle münāsib degildür. Beyit:

Ez-endāze bīrūn me-şev⁸³⁰ pîş-i zen

Ne divāne-î tîğ ber-ğod me-zen⁸³¹

1791 Ger tenet ez-çirk-i ʔamaʕ pāk nīst

Eger sen ten ü vücūduñ (5) ʔamaʕ çirkinden pāk degil ise yaʕ nī eger sende ʔamaʕ var ise bāk u ğam degildür.

Ney heme zer sūrğ buved bāk nīst

Cemīʕ -i zer-i sūrğ degildür yaʕ nī insanda ʔamaʕ olmağ ʕ ayib degildür. Bāk nīst kelimelerüñ maʕ nāsına mışrāʕ evvelüñ maʕ nāsına olundı suhūlet-i maʕ nā içündür.

1792 Ger suğan ez-pākī-i ʕ unşūr şeved

Eger söz ʕ unşūr u zātuñ pākliginden yaʕ nī eger cemīʕ -i ħalk muʕ min ola.

Miʕ de-i dūzağ zi-kücā pūr şeved

Pes dūzağıñ miʕ de vü derūnı qandan memlū vü pūr olur ħāl buki Ĥudā-yı ʕ azze (10) ve cell celle şaʕ nühü buyurmuşdur *Le ʕ emle ʕ enne cehenneme mineʕ l-cinneti veʕ n-nāsi ecmeʕ in*⁸³² mışrāʕ

Āteş ki-rā bi-sūzed ger Bū-Leheb ne-bāşed

1793 Zʕ āteş-i tenhā ne ki ez-germ ü serd

Tenhā yaʕ nī hemān āteşden degil belki germ ü serdden.

⁸³⁰ Me-şev] A ve S3:me-rev

⁸³¹ “ Kadının yanına gerektiğinden ziyade gitme, eğer deli değil isen kendine kılıç vurma.”

⁸³² “ Rabbinin, "Andolsun ki cehennemi hem cinlerden, hem insanlardan (suçlularla) dolduracağım" sözü kesinleşti.” Hud/ 119.

Rāstī-i merd buved dir‘-i merd

Merduñ istiḳāmet ü rāstlğı merduñ dir‘ ü ḥāfızı olur. Ḥulāṣa-i kelām budur ki rāstlık kişinüñ dünyevī vü uhrevī cemī‘-i belā vü ‘azābinden ḥalāş olunmasına sebebdür. Dir‘ zırh ma‘ nāsınadur. Beyit:

Rāstī mūcib-i rızāyi Ḥudāst (15)

*Kes ne-dīdem ki güm şūd ez-reh-i rāst*⁸³³

1794 Ez-keci uftī be-kem ü kāstī

Egrilik ü ḥıyānet sebebinden kem ü kāstlige düşersün ya‘nī ḥıyānet senüñ nuḳşānuña vü ‘arāz u vaḳārunuñ in‘ idāmına vü envā‘-i belā vü eleme mübtelā vü giriftār olmağıña sebebdür.

Ez-heme ğam restī eger rāstī

Eger rāst u mustaḳīm iseñ cemī‘-i ğam u elemden ḳurtulduñ keci ki egrilik ma‘ nāsınadur andan murād ḥıyānetdür.

1795 Ger çü terāzū şūde-ī āşikār⁸³⁴

Eger terāzū gibi rāstgār u müstaḳīm olmuş iseñ.

Rāstī-i dīl (20) be-terāzū ber-ār

Göñlünüñ istiḳāmetini terāzū ile vezn eyle murād budur ki terāzū cemī‘-i ḥuşūşda rāst olduğı gibi cemī‘-i ḥuşūşda sen hem ḳalbuñı rāst eyle terāzū gibi[186b] (1)

⁸³³ “ Doğruluk Tanrı’nın memnuniyeti ile beraberdir; doğru yolda kaybolan kimseyi görmedim.”

⁸³⁴ āşikār] A ve S3: rāst-kār

1796 Her cev ü her Һabbe ki bāzū-yı tū

[Kem küned ez-keyl ü terāzū-yı tū]⁸³⁵

Senün keyl ü terāzūvuñdan kem ü nāķış eyler ya‘nī her nesneyi ki keyl ü terāzūda müşterilerüne eksik virürsün.

1797 Hest yek-ā-yek heme ber-cā-yı Һış

Cemī‘isi bir bir kendü yerindedür ya‘nī anlaruñ Һiç birisi maҺv u mün‘adim olmaz.

Rūz-ı pesīn cümle bi-ārend pīş

Rūz-ı Һaşırde cümlesini ögüne getürürler bir vechle ki āşkäre görürsün.

1798 Bā-tu nü-māyend nihānīt-rā

Rūz-ı Һaşırde senün nihānī (5) vü pinhānīni saña gösterirler.

Kem dehi ü biş sitānīt-rā

Senün eksik viricilüğüni vü ziyāde alıcılığıñı ya‘nī ğayirden ziyāde olup müşteriye eksik virdüğüñ rūz-ı Һaşırde āşikār olur lā-cerem rusvāy u şermende olup ‘azāba giriftār olursun.
*Elleżine izektālū ‘ale’n-nāsi yestevfūne ve izā kālūhum ev vezenuhum yuhsirūne.*⁸³⁶

1799 Һod me-kün īn keyl ü terāzū revān

Kendün Һod bu keyl ü terāzūyı revān eyleme ya‘nī sen bunlara meşğul u mültefit olma.(10)

⁸³⁵ -] A ve S2 ve S3: Her cev ü her Һabbeyi ki senün bāzūvuñ **Kem küned ez-keyl ü terāzū-yı tu**

⁸³⁶ “Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman, tam ölçerler. Fakat, kendileri onlara bir şey ölçüp, yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar.” Mutaaffin/ 2,3.

Ger ne fuzūn mī-dih ü kem mīsītān

Eger revān eyler iseñ ğayre ziyāde viresün ğayirden eksik al zirā eger böyle eylemeyesün be-her hāl ‘ azāba giriftār olursun.

1800 Gül zi-keci hār der-āgūş yāft

Egeriligi sebebinden gül āgūş u sīnesinde hār buldı ya‘ nı hāra qarīn oldı.

Ney-şeker ez-rāstī ān nūş yāft

Ney-şeker rāstlığı sebebinden ol nūş u hālāveti buldı.

1801 Rāstī āncā ki ‘ alem ber-zened

Ol maḥallde ki rastlık zuhūr eyleye.

Yārī-i Hakk dest be-hem ber-zened

(15) Hudā-yı ‘ azzeve- cellnūñ ‘ azze ismuḥu ‘ avn u ‘ ināyeti ellerini birbirine urur ya‘ nı der-ğāh-ı aḥadiyyetden aña ziyāde mu‘ āvenet irişür. İnsānuñ ‘ ādetidür ki ihtimām eylemek istese iki elini birbirine urur ve andan şöıra ol işe şurū‘ eyler bu hālet meşhūrdur. Hikāyet-i şāh bā-pīr-i vā‘ ız.

1802 Pādşehī būd ra‘ iyyet-şiken

Ra‘ iyyet-şiken ü zālīm bir pādişāh var idi.

Ez-ser-i hüccet şüde Haccāc fenn

Hüccet cihetinden Haccāc fenlü olmuş idi zirā Haccāc (20) egerçi ehl-i faẓl u ‘ ālim idi ve⁸³⁷ hem fuşahādan idi liekn ziyāde zālīm idi ve çün bir kimseyi qatl u helāk eylemege qaşdı ideydi bir hüccet ü bahāne peydā eylerdi.

⁸³⁷ idi] A:-

1803 Herçi be-tārīḥ-i şeb [187a] (1) ez-rûz zād

Tārīḥ-i şeb i' tibārı ile her nesne ki rûzdan toğardı.

Ber-der-i ü ders şüdü bām-dād

Şabāḥ anuñ ḳapūsında ders olurdı ya' nī söylenüp aşikār olurdı zīrā pādīşāḥ cānebinden ba' zı kimseler yaḳın olunmuş idi ki şehirde vāḳıf oldukları aḥvāl cemi' en pādīşāḥa i' lām eylerdi.

1804 Ez-ḳamer āmūḥte şeb-bāzīyı

Ol pādīşāḥ māhdan bir (5) şeb-bāzlık öğrenmiş idi ya' nī gece ile şehri devr idüp ḥalk ne eyler diyü tecessüs eylerdi.

Ve 'z seḥer āmūḥte ḡammāzīyi

Ve seḥerden bir ḡammāzlık öğrenmiş idi ya' nī ḥalkuñ aḥvāl ziyāde fāş u āşikār⁸³⁸ idici idi.

1805 Reft yekī pīş-i melik şubḡāḥ

Şabāḥ vaḳtinde bir kimse ol pādīşāḥuñ ḥuzūruna gitdi.

Rāz ḡüşāyendeter ez-mihr ü māḥ

Ol kimse mihr ü māhdan rāz keşf ü zāḥir idicirek idi ya' nī ol kimse ziyāde ḡammāz idi niteki mihr ü māḥuñ (10) ziyā vü nūrı sebebi ile zūlmet ref' olup mestūr u pinhān olan nesneler āşikār u ' ayān olur.

1806 Güft falān pīr tu-rā der-nehüft

Ol kimse pādīşāḥa dedi falan pīr saña nehüft ü tenhāsında

⁸³⁸ fāş u āşikār] S2: fāş

Hîre-küş ü zâlim ü hûn-rîz güft

Hîre-küş ü zâlim ü hûn-rîz dedi hîre-küş tîre-dillü vü tîre-ṭabî⁶ atlu ma⁶ nâsinadur.

1807 Şüd melik ez-güften-i ü haşm-nâk

Pâdişâh anuñ sözünden ğazabnâk oldı.

Güft hem-eknûn künem ü-râ helâk

Anda onlara dedi hem (15) şimdi anı helâk eyleyeyüm.

1808 Naṭ⁶ bi-yefkend ü ber-ü rîg rîht

Naṭ⁶ bıraḳdı vü anuñ üzreine kum dökdieler ya⁶ nî ol pîri helâk eylemek içün pâdişâh buyurdı bir naṭ⁶ bıraḡup üzerine bir miḳdâr kum dökdieler.

Dîv zi-dîvânegiyeş mî-gurîht

Anuñ dîvâneligi sebebinden şeyṭân anuñ huzûrundan kaçdı ya⁶ nî ḥiddet ü ğazebinden ⁶ aḳılı gidüp dîvâne gibi oldı.

1809 Şüd be-ber-i pîr civânî çü bād

Bir civân çünki pâdişâhuñ ḥiddet ü ğazebini (20) gördi bād gibi ziyâde sur⁶ atla ol pîrûñ huzûruna gitdi.

Güft melik ber-tu cinâyet⁸³⁹ nihâd

Civân ol pîre dedi pâdişâh senüñ üzerüne cinâyet⁸⁴⁰ ḳodı ya⁶ nî seni şuçlı bildi.[187b] (1)

⁸³⁹ cinâyet] S2:ḥiyânet

⁸⁴⁰ cinâyet] S2:ḥiyânet

1810 Pîşter ez-ẖānden ān dīv-rā'

Ol şeytān rā' lü seni helāk eylemeden içün huzûruna da' vet eylemezden evvelrek.

H̱ız ü berev tâ-ş bi-ārī be-cāy

Kalk ve anuñ huzûruna git tâ anı yerine getüresün ya' nı anuñ ğāzebini ref' eylesün.

1811 Pîr vuzû sāht u kefern ber-girift

Pîr çünki ol civāndan bu sözleri işitdi abdest aldı vü kefen götürdi.

Pîş-i melik (5) ref' ü suhan der-girift

Pādişāhuñ huzûruna gitdi vü söz söyledi.

1812 Dest be-hem sūd şeh-i tîz-rā'

Tîz-rā' ü ğāzebnāk şāh çünki pîri gördi ziyāde hiddetinden ellerini biribirine sürdi

Ve 'z ser-i kîn dîd sū-yı püşt-ü pāy

Ve kîn ü intikām cihetinden ayağınuñ arkası cānebine nazar eyledi.

1813 Güft şenīdem ki suhan rāndeī

Pādişāh pîre ayıtdı işitdüm ki söz söylemişsün.

Kîne-küş ü ẖire-küşem ẖāndeī

Beni intikām idici vü ẖire-küş okumuşsun.(10)

1814 Āgehī ez-mülk-i süleymānīyem

Benüm süleymānlık mülkümden āgāhsun ya‘nī salṭanatda ḥazret-i Süleymān gibi idüğüm ḥod sañ ama‘ lümdür.

Dīv-i sitem-kāre çerā ḥ’ānīem

Pes beni niçün zālīm şeytān okursun ya‘nī ne sebebden baña zālīm şeytān diyerün. Süleymānīyemde yā nisbet için olup ma‘nā bu vehle olmak hem laṭīfdür. Benüm ḥazret -i Süleymān’a mensūp ya‘nī ḥazret-i Süleymān’uñ mülk ü salṭaneti gibi olan mülk ü salṭanetimden āgāhsun.

1815 Pīr be-dū güft ne men ḥufteem

Çünkü pīr pādişāhdan (15) bu sözleri işitdi aña dedi ben ḥufte vü ġāfil degilüm ya‘nī ben senüñ cemī‘ -i aḥvāluñden⁸⁴¹ āgāh u ḥaberdārum.

Z’ānçi tu gūyı beteret güfteem

Ol nesneden ki sen dirsün saña beter ü ziyādereki dimişüm ya‘nī sen şimdi dedigün sözlerden kabīḥrek ü ziyādereki sözler dimişüm ve anuñ sebebi budur.

1816 Pīr ü civān pūr ḥaṭar ez-kār-ı tū

Pīr ü civān senüñ kār u cevruñden pūr ḥaṭardur ya‘nī elem ü ġaminden qalbleri memlū vü pürdür.

Şehr ü dih āzurde zi-āzār-ı tū

Şehir ü köyüñ ḥalkı senüñ (20) āzār u zulmuñdan āzurde vü rencīdelerdür

⁸⁴¹ aḥvāluñden] A: aḥvāl u aṭvāruñdan

1817 Men ki çünîn ‘ayb-şümār-ı tuem

Ben ki senüñ ‘aybuñı huzûruñda böyle şayıcıyum ve hem âşikâre va‘z u naşihat eylerken halka senüñ ‘ayblaruñı [188a] (1) bu vechle ‘ayân u beyân eylerüm.

Der-bed ü nîk âyine-dâr-ı tuem

Bed ü nîkde senüñ âyinde-dâruñum ya‘nî senüñ nîk ü hûb hîşâl u ef‘ âluñı vü zîşt ü nâ-meşrû‘ evşâf u ahvâluñı halka ‘ayân u beyân eylerüm.

1818 Āyine çü naqş-ı tu bi-nmūd rāst

Āyna çünkü senüñ naqşuñı rāst gösterdi ya‘nî çünki senüñ haqquñda benüm bu sözlerüm rāst u şahîhdür.

Hod şiken āyine (5) şikesten haṭāst

Kendüñi şı āynayı şımaḳ haṭādur ya‘nî saña lâzım olan kendüñi cevır ü zūlm ü ahlāḳ-ı zemîmeden pāk eylemekdür. Lâ‘iḳ ü maḳbūl olan beni ḳatl u helāk eylemek degildür.

1819 Rāstiyem bîn ü be-men dār hoş

Benüm istikāmetimi gör ü ‘aḳıl u hūşuñı baña tüt.

Ger ne çünîn est me-dārem be-küş

Eger böyle degil ise baña aman virme vü re‘āyet eyleme beni helāk eyle.

1820 Pîr çü ber-rāstî efrāz kerd

Pîr çünki rāstlıḡı üzre iḳrār eyledi ya‘nî çünki inkār eylemedi.(10)

Rāstî-yı pîr der-û kār kerd

Pîrūñ istikāmeti vü rāstlıḡı pâdişāha te‘şîr eyledi.

1821 Çün melik ān rāstīyeş bīş dīd

Çünkü pādişāh anuñ istikāmet ü rāstlığını ziyāde gördi bu hem vechdür çünki pādişāh pīrūñ ziyāde istikāmet ü rāstlığını gördi

Rāstī-yı ü keci-yı hīş dīd

Anuñ istikāmetini vü kendünūñ egriligini gördi ya‘ nī ya‘ nī kendünūñ zālimgliğine nazar u i‘ tirāf eyledi.

1822 Güft hanūt u kefenēş ber-keşīd

Pādişāh anda hāzır olanlara dedi anuñ (15) hanūt u kefenini kalduruñuz.

Ġāliye vü hil‘at-ı mā der-keşīd

Bizüm Ġāliye vü hil‘atımızı çekuñuz ya‘ nī ol pīri Ġāliye ile hoş-büy u mu‘atтар eyleñuz ve aña hil‘at giydirüñüz. Hanūt mevti için olan hoş-büy bir nesnedür.

1823 Ez-ser-i bīdrī geşt bāz

Ol zālīm pāişāh ol vā‘ız pīrūñ kelimātu sebebi ile zālımlık heves ü fikrinden ferāğat eyledi.

Dādgerī geşt ra‘iyyet-nüvāz

Re‘iyyete ri‘āyet idici ziyāde ‘ādil bir pādişāh oldı.

1824 Rāstī-yı (20) hīş nihān kes ne-kerd

Kimse kendünūñ istikāmetini nihān eylemedi belki āşikār u ‘ayān eyledi. İstikāmet ziyāde şerif hāşlet ü sebeb-i devlet ü sa‘t olduğu için. [188b] (1)

Ez-suḥan-ı rāst ziyān kes ne-kerd

Ṭoḡrı sözden kimse ziyān eylemedi. İstiḳāmet laṭif idügi bu āyet-i kerīmeden zāhirdür. *Fe-steḳim ke-mā umirte*⁸⁴² ba‘ zı nüshada ber-suḥan vāḳi‘ dūr.

1825 Rāstī āver ki şevī restigār

Rāstlık getür ki cemī‘-i belādan ḳurtulmuş olasun.

Rāstī ez-tu zāfer ez-Kirdigār

Senden istiḳāmet Ḥudā-yı ‘azze ve cellden zāfer ya‘ nī ḳünki sende (5) istiḳāmet ola ‘ ināyet-i ilāhī ile be-her ḥāl zāfere vuşul bulursun.

1826 Ger suḥān-ı rāst buved cümle dürr

Eger rāst söz farzen cemī‘ en dürr ola ya‘ nī dürr gibi laṭif ü maḳbūl ola.

Telḥ buved telḥ ki el-ḥaḳḳu mürr

Acıdur acı ki ḥaḳḳ sözi acıdur niteki el-ḥaḳḳu mürr meşhūrdur. Ḥaḳḳ söz acıdur İnşāfdan bi-behre ḥaḳḳdan i‘ rāz iden kimseler

1827 Çün suḥān-ı rāstī āri be-cāy

Çünki rastlıḡuñ sözünü yerine getüresün ya‘ nī ḳünki müstaḳīm ü rāst-gūy olasun.

Nāşır-ı güftār-ı (10) tu bāşed Hudā’yı

Ḥudā-yı ‘azze ve cell senüñ sözünüñ nāşır u mu‘ inī olur lā-cerem sözün maḳbūl olup te’şiri ziyāde olur. Rāstide yā vaḥdet içün olmaḳ hem laṭifdūr ki ma‘ nāsı ziyāde zāhirdür.

⁸⁴² “Öyle ise emrolunduḡun gibi dosdoḡru ol.” Hud/ 112.

1828 Tab‘-i Nizāmī ü dileş rāstend

Nizāmī’nün tab‘ ı vü anuñ gönli rāstlardur.

Kāreş ez-în rāstī ārāstend

Lā-cerem bu rāstlık sebebinden anuñ kār u hālını tezyin eylediler ya‘ nī cemī‘-i huşuşda istikāmeti olduğu için cihānda kelimātı ziyāde maqbūl olup (15) der-gāh-ı aḥadiyyetden kırbı qabūl bulup sa‘ ādet dārıne vāşıl oldu. Maqāle-i pānzdehüm der-bedīd āmeden-i fazl-ı tātife-i ber-tātife-i.

1829 Her nefes in perde-i çābuk raķīb

Her nefes bu çābuk raķīb perde ki murād felekdür.

Bāzī-i ez-perde ber-āred ğarīb

Perdeden ‘ acīb ü ğarīb bir bāzī zuhūra getürür murād ‘ acāyibāt felekden dem-be-dem ‘ aqıla ḥayret virür ba‘ zı ‘ acīb ḥālāt zuhūr bulduğun iş‘ ārdur. Perdeden murād felekdür anuñ (20) çābuk raķīb olması bu i‘ tibārladur ki anda olan ‘ acīb āşārdan bir eser lağv u beyhūde olmadı vü olmaz belki her nefesde zāhir olur bir vechle ki ‘ uqālā mütahayyir olur.

1830 Naṭ‘ pür ez-zaḥme [189a] (1) vü raķķāş nī

Naṭ‘ zaḥmeden memlū vü pürdür ü raķķāş yoķdur ya‘ nī egerçi felekde āşār-ı sübhānī vü meşnū‘ āt-ı yezdānī ferāvāndur liken anları müşāhede idüp cūş u ḥurūşa gelür kimse yoķdur.

Beḥr pür ez-gevher ü ğavvāş nī

Deryā gevherden memlū vü pürdür ü ğavvāş yoķdur murād budur ki seṭḥ-i felek āşār-ı ‘ acībe ile egerçi memlū vü pürdür liken çeşm-i ‘ ibret-bīnle nazar eyler bir kimse (5) yoķdur. Çeşm-i ‘ ibret-bīn şāḥibi eķelle qalīl olduğu için yoķdur diyindi. *Ellezīne [yezkurūne-llāhe*

*kiyāme’v-ve ku‘ude’v-ve ‘alā-cunūbihim ve/ yetefekkerūne fī-ḥalkī’s-semavāti ve’l-arż.
Rabbenā mā-ḥalaḳte hażā bāṭilā*⁸⁴³

1831 Ez-direm ü devlet ü t̄ac u t̄iġ

Direm ü dīnār u devlet ü sa‘ ādetden t̄iġ ü t̄acdan

Nīst dirīġ er tu ne-ḥāhī dirīġ

Dirīġ degildür eger sen istemeyesün ḥayf u dirīġ zīrā Ḥudā-yı ‘azze ve cell bunları ve bunların emşālını insān için ḥalḳ eyledi. Kendüsi ġaniyi ‘ani’l-‘ālemindür ammā çünkü taleb eylesün (10) be-her ḥāl iḥsān eyler. Beyit:

Maḥālest eger ser ber-īn der-nehī

*Ki bāz-āyedet destī ḥācet tehr*⁸⁴⁴

1832 Ger bi-resī dem-be-demet⁸⁴⁵ Cibri’īl

Eger dem-be-dem ḥazret -i Cibril ‘aleyhi’s-selām irişe vü der-gāh-ı aḥadiyyetden saña envā‘ -i iḥsān-rūḥānī getüre.

Nīst ḳazā mümsik ü ḳudret baḥīl

Ḳazā mümsik degildür ve ḳudret-i Ḥaḳḳ baḥīl degildür belki vahḥāb u feyyāz dur lā-cerem *Ucību da‘vete’d-dā‘i izā de‘āni*⁸⁴⁶ ḥasebince her kese isti‘dādı miḳdārı iḥsān eyler.

⁸⁴³ “Onlar [ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar.] Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. "Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru" derler.” Al-i İmrān/ 191.

⁸⁴⁴ “ Bu kapıya el uzattığın zaman, dilkele uzanmış elin boş dönmesi imkansız bir şeydir.”

⁸⁴⁵ dem-be-demet] S3:dest be-dest

⁸⁴⁶ “ Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm.” Bakara/ 186.

1833 Z 'ân bene çendân ki (15) beri dîger est

Ol beneden ol qader ki iledürsün gayri vardur ya' nî der-gâh-ı ahadiyyetden her neqader ihsâna mazhar olsañ nihâyet-pezîr olmaz zîrâ bî-pâyândur.

Dahl-ı vey ez-harc-ı tu efzûinterest

Anuñ dahlı senüruñdan ziyâderekdür zîrâ senüñ harcuña nihâyet vardur ammâ ol cânebüñ dahl u hazînesi bî-pâyândur. Dahl harclık ma' nâsnadur niteki Gülistân' uñ bu kıt' asında vâkı' dür. Beyit:

Çü dahlet nîst harc âheste kün (20)

Ki mî-güyend mellâhân surûdî

Eger bârân be-kûhestân ne-bâred

Be-sâlî Dicle gerded huşk rûdî⁸⁴⁷

1834 Pây der-în reh nih ü reftâr bîn

Bu yola pây u qadem qo vü reftârı gör nice laîfdür.[189b] (1)

Halka-i in der-zen ü esrâr bîn

Bu qapunuñ halkasına ur ya' nî der-gâh-ı ahadiyyete mülâzemet eyle esrârı gör murâd *Men daqqâ bâbı 'l-kerîm infeteh*⁸⁴⁸ hasebince bâb-ı ilâhîñ mülâzemleri qurb-ı ilâhîden behre-ver olup bî-pâyân ma' ârif ü esrâra vuşul bulduqdan iş' ârdur.

⁸⁴⁷ “Eğer gelirin yoksa daha az harca; çünkü gemiciler bir şiir söylerler ve derler ki eğer dağlık bölgeye yağmur yağmazsa bir senede dicle kurur.”

⁸⁴⁸ “Cömert kapısını kim çalsa da çılır.” Atasözü

1835 Senün çü yâķūt u zemīn ķīmyāst

‘Ālem-i ilāhīnün taşı yâķūt gibi hūb u latīfdür ve (5) zemīn ü hākı ķīmyādur ya‘nī ķīmyā gibi ‘azīz ü şerīfdür murād ol ‘ālemün cemī‘-i huşuşı nef‘-i maḥẓ u ziyāde şerīf idüğün iş‘ārdur.

Çün ne-şenāsi tu ġarāmet ke-rāst

Çünkü sen bu ḥālātı fehm ü idrāk eylemezsün ġarāmet ü ziyān kimüñdür ya‘nī senüñdür zīrā *Men talebe şey‘en ve cedde vecede*⁸⁴⁹ hasebince çünkü sen taleb ü cehd eylesün be-her ḥāl maṭlūbuña vuşul bulursun u çün ki ihmāl eylesün taķşīrāt sendendür pes maḥrūm ḳālursun ġarāmet ödek ki ḥusrāndan ‘ibāretdür.

1836 Dest-i taşaruuf ḳalem (10) ĩncā şikest

Taşarrufuñ eli bunda ḳalemini şıdı ya‘nī ‘ālem-i ilāhīnün cānebünün aḥvālı ḥalkuñ taşarruf u ḥükmünden biründür ve hiç bir vechle anuñ iḥātası mümkün degildür.

K ‘īn heme gencīne der-īn perde hest

Zīrā bu cemī‘-i gencīne bu perdede vardur bir vechle ki nihāyet-peẓīr degildür.

1837 Her deme z ‘īn bāġ berī mī-resed

Bu bāġdan her dem rūḥānī bir meyve irişür.

Tāze-ter ez-tāze-terī⁸⁵⁰ mī-resed

Ol evvel irişen laṭīfrekden laṭīfrek irişür zīrā ḳurb u vişāl ziyāde (15) oldukça ġaybu‘l-ġayb u nihānī esrāra ittīā‘ ziyāde olur. Beyit:

⁸⁴⁹ “Kim bir şeyi ister ve isteğinde ciddi olursa, onu elde eder.” Sadri-niya, B (1380), Ferhang-i Masūrat-ı Mutūn-u ‘İrfānī, Tahran: Surūş, s. 531

⁸⁵⁰ Tāze-ter ez-tāze-terī] S3: tiz-ter ez-tiz-terī

Ey birāder bī-nihāyet dergehīst

*Ber-her ānçi mī-resī bi'l-lāh me-īst*⁸⁵¹

1838 Rişte-i dilhā ki der-īn gevherest

Gönüller riştesi ki bu gevherdedür ya‘nī gönüller ki esrār-ı sübhāniye vuşul bulmuşlar u muṭṭali‘ olmuşlardır.

Mürsele ez-mürsele zībāterest

Dizi diziden zībārekdür ya‘nī esrār mā-beyninde fark u tefāvut bisyārdur. Gevheri dizilerin mā-beyninde fark u tefāvut olduğu gibi mürsele bunda dizi (20) ma‘nāsinadur.

1839 Rāh-revān ke ‘z-pe-yi yek-digerend

Rāh-revler ki biribirinün ‘aķebindendür ya‘nī biribirinün eşer ü ‘aķebindedür.

Ṭā’ifa ez-ṭā’ifa zīrekterend

Bir ṭā’ifadan zīrekreklerdür [190a] (1) ya‘nī erbāb-ı sulūk mā-beyninde merātib vardur zīrā ba‘zı ṭā’ifanın kurb u ‘ulüvv-i ķadri ziyādedür. Rāh-revāndan murād erbāb-ı sulūkdur.

1840 ‘Aķl şeref cüz be-ma‘ānī ne-dād

‘Aķla şeref ma‘āniden ğayri ile virilmedi ya‘nī ‘aķla şeref ‘ilm ü fażl u ma‘rifetle ḥāşil olur sīm ü zer ü esbāb ü menşeble ḥāşil olmaz.

⁸⁵¹ “Ey kardeş! Sonun toprak olacaktır bu yüzden de toprak olmadan önce toprak ol. (ölmeden önce öl)”

Ḳadr be pīrī ü civānī ne-dād

Ḳadr u i‘ tibār (5) pīrlık ü civānlık sebebi ile virilmedi belki sīret i‘ tibārı ile virildi zīrā bisyār civān vardır ki pīrlar anlara nisbet tıfıl-ı nā-bāliġ meşābesindedür ve bisyār pīr vardır ki civānlar anlara nisbet ḥayvānāt meşābesindedür.⁸⁵² Beyit:

Şeref nefes be-cūdest u kerāmet be-sucūd

*Her ki in her dü ne-dāred ‘ademeş bih zi-vücūd*⁸⁵³

1841 Seng şinīdem ki çü gerded kühen

La‘l şeved muhtelifest in suhan

İşitdüm ki ḥükemā dimiş seng çünki kühne ola la‘l olur bu söz muhtelifdür müttafık ‘aleyh (10) degildür.

1842 Her çi kühen betarend in gurūh

Hîç ne cüz bāng çü bānū-yı kūh

Zīrā her ne ki kühenrekdür ḳabīḥrekdür līken bu gurūh ki murād ḥükemādür kūhuñ bānūsı gibi bāngden ġayri hîç degildür ü kelāmlarında rūḥ toḳdur.El’n-nāru muḥarraḳatu bi’t-ṭab‘derler ve Ḥudā-yı ‘azze ve cellye celle şā’nühü ‘acz isnād eylerler⁸⁵⁴. *Ve huve ‘alā-kulli şey’en ḳadīr*⁸⁵⁵ ve yaqından behreleri yoḳdur. Bānū-yı kūhdan murād yaban ādemīnūñ ‘avratıdır. Ba‘zı kims ġül dedikleri ḳavmūñ dişisisür dir.

1843 Ānki tu-rā dīde (15) buved şīr-ḥār

Ol pīr ki seni şīr-ḥār u tıfıl görmüşdür.

⁸⁵² ve bisyār ... meşābesindedür.] A:-

⁸⁵³ “Nefsın şerefi bahşışte ve kiramet sicdedir; bu ikisinden biri onda olmayan kişinin yokluğu varlığından daha iyidir.”

⁸⁵⁴ eylerler] S3: iderler

⁸⁵⁵ “O her şeye hakkıyla gücü yetendir.” Maide/ 120.

Şîr-i tu zehreş buved nâ-guvâr

Senûñ şîruñ aña ğayri münhežim bir zehir olur ya' nî zehir kıatil olur zîrâ pîrûñ mevti kıarib olduğı i' tibârla çünkü sîd emr-i bîr tıfılı görür anuñ ğayâtına hased idüp ziyâde müte'ellim ü bî-ĥuzûr u perişân perişân olur ankede olan anden murâd pîrdür.

1844 Der-kühen inşâf tüvân kem buved

Pîrde civânlaruñ inşâfı olmaz ya' nî pîrlerde inşâf yokdur ammâ civânlarda vardur.(20)

Pîr-i taleb-kâr-i civân kem buved

Pîr civânı taleb idici olmaz zîrâ *E'c-cinsu me'e'c-cinsi yemîleh*⁸⁵⁶hasebince pîr pîrlere mâ'il olup civânlardan i'râz eyler murâd marĥamet ü şefkat civânlarda ziyâde idüğün iş'ârdur.[190b] (1)

1845 Gül ki nev âmed heme râhat der-üst

Gül ki nev ü tâze geldi anda cemî'en râhat vardur lâ-cerem herkes ki aña meyl ü raĥbet eyler

Ĥâr kühen şîd ki cerâhat der-üst

Ĥâr kühen oldu ki anda cerâhat vardur. Ĥâruñ nev olması yokdur zîrâ cemî'-i zamânda bir ĥâl üzredür.

1846 Ez-nuvî engûr şevêd tûtiyâ

Nevligi sebebinden engûr tûtiyâ olur engûrdan murâd kıoruĥdur (5) zîrâ kıoruĥ tûtiyâsı vardur ki meşhûrdur.

⁸⁵⁶ Her cins kendi cinsine meyleder.

Ez-kühenī mār şevēd ejdehā

Eskiligi sebebinden mār ejderha olur zīrā ilan yaşadıkça qavī vü cesīm olur.

1847 ‘Aql ki şūd kāse-i ser cā-yı ū

‘Aql ki kāse-i ser anuñ cāy u maḥalli oldı zīrā ‘aql başda olur.

Mağz-ı kühen nīst pezīrā-yı ū

Eski magz anı qabūl idici degildür ya‘nī pīrlereñ ‘aqlı qavī degildür zīrā pīrlük sebebi ile ‘aqla za‘f⁸⁵⁷ u ḥalel irişür. Ūdan murād ‘aqldu.

1848 Ānki raşad-nāme-i aḥter girift

(10) Ol tā‘ife ki aḥterüñ raşad-nāmesini tıtdı raşad egerçi luğat ma‘nāsı i‘tibārı ile ma‘ānī-i müte‘addide içün vez‘ olunmuşdur liken bunda murād meşhūr olan ve hem ma‘lumdur ki müneccim tā‘ifası her yıl yañı taqvīm peydā eyler.

Hükmi zi-taqvīm-i kühen ber-girift

Eski taqvīmden hükmi ref‘ eyledi ya‘nī eski taqvīme i‘tibār u iltifāt eylemedi. Sāl-i cedidüñ kudūmı i‘tibārı ile anuñ hükmi bātıl olduğı içün Beyit:

Zen nev kün ey dūst her nev bahār

Ki taqvīm-i pārin (15) ne-yāyed be-kāt⁸⁵⁸

1849 Pīr segānī ki çü şīrān ḥorend

Şol koca kelbler ki arslanlar gibi yerler ya‘nī dünyā-perest pīrlər ki ten-perverlerdür

⁸⁵⁷ za‘f] S3: ḥıffat

⁸⁵⁸ “Arkadaşım her bahar eşini tazele; çünkü geçen seneki takvim bu senenin işine yaramaz.”

Gürg şıfât nâf-ı gâzâlân burend

Ġâzâllaruñ nâfını kaç' eylerler ya' nî kırtlar Ġâzâllaruñ nâfını pâre pâre eyledükleri gibi kelb-sîret kıocalar civânlarâ ziyâde cevır ü cefâ eylerler.

1850 Ger künem endişe zi-gürgân-ı pîr

Koca kırtlardan eger havf u endişe eyleyüm maħall-i ta' accüb degildür.

Yūsufî'yem bîn u be-men ber-me-gîr

(20) Benüm Yūsuf'lığıma nazar eyle ve baña ta'n eyleme Yūsufî'yem bîn benüm Yūsuf'lığımı gör ma' nāsına⁸⁵⁹ olmaķ hem latîfdür. Gürgân-ı pîrden murâd şeyh Nizâmî ħâzretlerinüñ zamânında olan gürg-sîret kıoca şâ'irlerdür ki ħasedlerinden aña intikâm eylemege kaçd eylemişlerdür şi'irde cemî'isine ġâlib [191a] (1) olduğı içün Yūsufî'yem kelimeseyle işâretdür ħâzret-i Yūsuf'ıñ ħüsnde nazîri olmaduğı gibi fenn-i şi'irde kendünün nazîri olmaduğına ve hem bu beyit-i meşrûħdan zâhir olan budur ki şeyh Nizâmî ħâzretleri bu kitâbı civân iken dimiş pîrlerün zemmi ħuşûşunda vâķi' olan kelimât 'azîz pîrlerden ötürî degildür belki 'avâmuñ pîrleri içündür (5) niteki bu ma' nâ bu beyitden zâhirdür.

1851 Zaħm teng-i zaħme-i pîrân ħoşest

Pîrlerün teng zaħmesinün zaħmı ħoşdur ya' nî 'azîz ü za'if pîrlerün ġayirlere irişen cüzvî zaħmet ü elem latîfdür zîrâ 'azîz pîrlerden şâdır olan alâm terbiyet⁸⁶⁰i' tibârî iledür pes marħamet ü şifķat meşâbesinde olur zîrâ mürşidlerün 'âdetidür ki ġâhî rifķ u luķ idüp naşîħat eylerder ü ġâhî ħiddet ü ġâzeb ġoşterirler. *Kullu şey'en min 'l-beliyye melîħ*⁸⁶¹(10)

Āb-ı civânî çi künem âteşest

Civânlıġuñ âb u leķâfetini neyleyüm zîrâ âteşdür zîrâ eyyâm-ı şibâb şehvet-perestlik zamânıdır u şehvet-perestlik ħod âteş-i maħzıdır. Mısrâ'

⁸⁵⁹ ma' nāsına] S3: ya' nî seni

⁸⁶⁰ terbiyet] S3:ķurbiyyet

⁸⁶¹ Beladan(sevgili) gelen her şey başa ġüzel ve tatlıdır.

*Ki şehvet âteşest ez-vey be-perhîz*⁸⁶²

1852 Gerçi civânî heme ferzânegîst

Civânlık egerçi cemî‘ en kudret ü kuvvet ü ferzânelikdür.

Hem ne yekî şâh zi-dīvānegîst

Hem dīvânelikden bir budağ degil midür ya‘ nî şebâb cunûndan bir miqdârdur niteki deyinmişdür. E’ş-şebâbü şü‘betün (15) min-’l-cunûn hem meşhûrdur mecnûn funûn.

1853 Yâsemenî çend ki bîdî küned

Bir kaç yâsemen ki bîdlik eyler ya‘ nî henûz civân iken ba‘zı nâdânlar fażl u kemâl u kırb u mahremiyyet-i zu’l-celâl da‘vîsin idüp lâf ururlar hâl buki ‘ilm ü ma‘rifetden bî-behre vü riyażet ü mucâhededen bî-haberlerdür.

Da‘vî-i Hindû be-sefidî küned

Güyâ sefidlige Hindû’nuñ da‘vîsini eyler ya‘ nî Hindû siyâh iken sefiddür dir lâ-cerem bu da‘vînüñ vuķû‘ı muķâll olduğı gibi (20) anlara bîdlik hâleti hem muķâldur. Bîd bunda següd ağacı ma‘nâsınadır bîdün sâyesi ziyâde laţîf olduğı içün bîd zıkr idüp andan mürşid murâd eylerler niteki hâce Hâfız rahmetullâhi ‘aleyh [191b] (1) bu mısrâ‘ında vâķi‘dür. Mısrâ‘ :

*Tâ-ğamîbet şimûri sâye-i bîd ü leb-i kiş*⁸⁶³

Pes bîdi mürşidlik ma‘nâsına olur u murâd bu olmak hem mümkündür ‘ilm ü ma‘rifetden bî-behre fenn-i şi‘irde nâķış bir kaç şâ‘ir şi‘irlerinde leţâfet u hâlâvet yok iken kemâl u mahâret da‘vîsün idüp üstâdlıķdan lâf ururlar u kendülerini baña şebîh ü nazîr zann eylerler hâl buki bu hâlet muķâldur.

⁸⁶² “Şehvet ateş gibidir ondan kaçın.”

⁸⁶³ “Soğudun gölgesini ve yeşilliklerin kenarının değerini bir.”

1854 Men ki çü (5) gül genc-fişânî künem

Ben ki gül gibi genc-fişânlık eylerüm.

Da‘ vî-i pîrî be-civânî künem⁸⁶⁴

Civânlıkda pîrlik da‘ visün eylerüm zîrâ pîrlik zamânına degün hâşil u müyesser olan ‘ilm ü ma‘rifet ü mücâhede vü riyâzet ü fenn-i şî‘irde olan kemâl u mahâret ü laţîf hâlet baña eyyâm-ı şebâbda müyesser oldu pes bu i‘tibârla ben pîrüm.

1855 Hoş menişî kâr-ı hâlâk kerdenest

Hoş-menişîlik kâr u hûlkı hâlâk u kühne eylemekdür ya‘nî hoş-menişîlik ki nîk-hûylık ma‘nâsınadır ve ma‘nî-i mısrâ‘ (10) ahlâk-ı zemîmeyi ahlâk-ı hemîdeye tebdil eylemekdür meniş hûy ma‘nâsınadır.

Haşmî-i hod yârî-i Haqq kerdenest

Kendüsine huşûmet hâzret-i Haqq’a mu‘âvenet eylemekdür ya‘nî kendüsini evşâf-ı beşerîyyetden pâk idüp Hudâ-yı ‘azze ve cellnün tã‘at u ‘ibâdetine sâbit-kâdem olup emr-i ilâhînün huşûşunda külli sa‘î ü ihtimâm eylemekdür lâ-cerem *În-tenşurullâhe yenşurkum*⁸⁶⁵ hasebince ol kimseye der-gâh-ı Aḥadiyyet’den ziyâde mu‘âvenet irişür.

1856 İn meh-i nev-râ ki tu dîdî hilâl

Bu mâh-ı nevî ki (15) sen hilâl gördün.

⁸⁶⁴ Ben ... eylerüm. **Da‘ vî-i pîrî be-civânî künem**] S3:-

⁸⁶⁵ “Eğer siz Allah’a yardım ederseniz (emrini tutar, dinini uygularsanız), O da size yardım eder” Muhammed/7.

Bedr niheş nām şü gîred kemāl

Çünkü ‘ākıbet kemāl tūtār u bedr olursun anuñ nāmını bedr ҡo ya‘nī aña bedr di zīrā ma’yūlun ileyh i‘tibārı ile bedr olıserdür niteki bu āyet-i kerīmede Һamr zikri ma’yūlun ileyh i‘tibārı iledür. *İnni-erāni a‘şiru Һamrā*⁸⁶⁶

1857 Naḥl çü ber-pāye-i bālā resed

Һurmā ağacı çünki bülend-pāyeye irişe ya‘nī çünki bülend ola.

Dest çünān keş ki be-Һurmā resed

Ol naḥle destüni ancılayın uzat ki Һurmaya irişe ya‘nī ol Һurmā (20) ağacında Һurmā zāhir ü mevcūd degil iken anı Һurmālu bil zīrā ‘ākıbet virse gerekdür.

1858 Dāne ki tarḥast ferā-gūşei

Dane-yi ki bir gūşeye bırağılmışdur ya‘nī henüz zirā‘ at olunmuş degildür.

Dāne [192a] (1) me-ḥāneş çü şeved Һuṣei

Anı dāne oқuma ya‘nī aña dāne dime çünki ol dāne ‘ākıbet bir Һuṣe olur zīrā i‘tibār ‘ākıbetedür.

1859 Һavz ki⁸⁶⁷ deryā şeved ez-āb cū

Һavz ki āb-ı cūdan deryā gibi ola.

⁸⁶⁶ “”Ben rüyamda şaraplık üzüm sıkığımı gördüm” dedi.” Yusuf/ 36.

⁸⁶⁷ Һavz ki] S3: Һavzi ki çü

Tü be-hemân çeşm ne-bînî der-û

Sen aña yine ol çeşmle nazar eylemeyesün ya‘nî çünki bir havzuñ âbı deryâ gibi ferāvân olasun aña evvelki gibi havz i‘tibârı ile nazar eyleme (5) zîrâ ol havz keşret-i mâ‘ sebebi ile havuzlîk mertebesinden geçdi.

1860 Şeb çü be-best ân heme çeşm ez-seher

Şeb çünki seher sebebinden ol cemî‘ çeşmini yumdı ya‘nî çünki seher sebebi ile kevâkib nihân olup şeb gitdi.

Rûz der-û bîn tu be-çeşmî diger

Sen bir gayri çeşmle rûzi şebüñ içünde görür zîrâ *Yûlicu'l-leyle fî-nnehâri* ⁸⁶⁸ hasebince ‘âkıbet-bîn çeşmle nazar eyler iseñ şebde rûzı görürsün.

1861 Ney me-niger çü giyâ mî-resed

Ney-şekere kâmiş (10) diyü nazar eyleme egerçi o evvel giyâh gibi irişür ki anda şekerden eşer yokdur.

Der-şekereş bîn ki kücâ mî-resed

Lîken sen anuñ şekerine nazar eyle gör ki ‘âkıbet kanda irişür ya‘nî ‘âkıbet şekerle memlû vü pür olup cihân halkuñ maqbûlî olur murâd cemî‘-i huşûşda ‘âkıbet-bînlik ziyâde laţîf ü lâzım idügün beyândur.

1862 Dil be-hüner dih ne be-da‘ vî-perset

Göhlüñi hünere vir da‘vîye tapma ya‘nî hüner taḥşiline sa‘î ü küşîş idüp da‘vîden ferâgat (15) u i‘râz eyle.

⁸⁶⁸ “Geceyi gündüze sokar” Hadid/ 6.

Şeyd-i hüner bāş be-her cā ki hest

Hünerün şayd u şikārı ol her yerde ki vardur ya' nī hüner-mend olmağa sa' i ü ihtimām eyle.

1863 Āb u şadef gerçi ferāvān buved

Āb u şadef egerçi ferāvān u bisyārdur.

Dürr zi-yekī kaçre-i bārān buved

Līken dürr bārānuñ bir kaçresinden olur murād hünere vuşul ziyāde şa' ūbetle müyesser olup hüner-mend cihānda eķelle ķalil idüğün iş' ārdur.

1864 Bes ki be-bāyed dil ü cān tāften

Zirā dil ü cānı çok kızdırmaķ (20) gerek ya' nī bisyār zaķmet ü meşakķat çeküp külli sa' i ü ihtimām eylemek gerek

Tā-güher-i tāk-nişān yāften

Tāk-nişān gevher bulmağa tāk-nişān gevherden murād taca ķoduķları ziyāde laķif [192b] (1) ü zī kıymet gevherdür.

1865 Her 'alemi-rā ki kaçā nev küned

Her bir 'ilmi ki kaçā nev eyler.

Hıfz-ı tu bāyed ki ru-ā-rū küned

Gerek ki senün hıfzün aña rū-ā-rū eyleye ya' nī Hūdā-yı 'azze ve cell 'azze ismuhu herkimi ki pādişāh eyleye saña lāzım olan budur ki anuñ emr ü hükmine muķi' ü münķād olasun zālimdür diyü hergiz hażret-i Hākķa 'azze ismuhu i' tirāz eylemeyesün zirā mülk anuñdur mālīkū'l-mülk odur herkime isterse virür 'ilimden (5) murād bunda şāķib-i 'ilimdür. Rū-ā-rū hıdmet ü tāk atdan 'ibāretdür egerçi şavul u yurı yurı ma' nāsınadur ki çavuşlar pādişāhuñ ögünce giderken yol üzre tıran hālķa derler.

1866 Ber-ne-şikestend henüz in-ribât

Bu ribâtı henüz şikist ü harâb eylemediler ya‘nî kıyâmetün kıyâm u zuhûrı sebebi ile cihân henüz mün‘âdim olmadı.

Der-ne-neviştend henüz in besât

Bu besâtı henüz tayy eylemediler ya‘nî *Ke-tayyi’s-sicilli’l-lil-kutub*⁸⁶⁹ hasebince bu zemîn henüz tayy olunmadı ribât bunda kârbân-sarây (10) ma‘nâsınadır ki murâd cihândur. Besâtıdan murâd zemîndür.

1867 Muhtesib-i şun‘ meşev zînihâr

Zinhâr şun‘-i ilâhînün muhtesibi olma ya‘nî şun‘-i ilâhiye i‘tirâz idüp şerr ü haţâ vü nuşşânı aña nisbet eyleme zîrâ zât-ı Bârî cemî‘-i naķâyışden pâk u zülûmden berîdür. *İnne’llâhe lâ-yazlimu’n-nâsse mişķâle zerrah*⁸⁷⁰

Pes cemî‘-i ķabâyihi nefsünden bil.

Tâ-ne-ĥuri durre-i İblîs-vâr

Tâ sen hem İblîs gibi bir durre yemeyesün. İblîs kendünün vücûd-ı nâ-pâkında münderic ü pinhân olan aĥlâķ-ı (15) zemîme vü küfür sebebi ile istikbâr idüp ĥazret-i Âdeme secde eylemedi vü ziyâde kûr-dil ü aĥmak u bî-edeb olduğundan saĥt-rûylık idüp ol bî-dîn-i la‘în Ĥudâ-yı ‘azze ve cellye *Rabbi bi-mâ aĥveyteni*⁸⁷¹ dedi. İnşâf ol mel‘ûnun zest ü saĥt şûretine ki âhenden berkdür durre dâl-ı mühmelenün zemmi ile ‘avâm taĥrîf idüp töredür ve dürreden murâd ebedî terd ü la‘netdür.

1868 Her ki ne ber-ĥükm-i tu iķrâr kerd

Ey eĥkimü’l-ĥakimîn herkimki senün ĥükmüne iķrâr eylemedi ya‘nî i‘tirâz (20) eyledi.

⁸⁶⁹ “Yazılı kağıt tomarlarının dürülmesi gibi” Enbiya/ 104.

⁸⁷⁰ “Şüphesiz Allah (hiç kimseye) zerre kadar zulüm etmez.” Nisâ/ 40

⁸⁷¹ “Beni azdırmana karşılık” Hicr/ 39.

Çarḡ-ı sereş der-ser-i ĩn kār kerd

Felek anuñ başını bu iş tarafında iledi ya' nĩ ol kimsenũñ ĩblis gibi terd ü la' nete mazhar oldu⁸⁷². Kışsa-i şahzāde.[193a] (1)

1869 Kışsa şinīdem ki be-ekşā-yı Merv

Kışsa işitdüm ki Merv'ũñ intihāsında

Būd melik-zāde civānī çü serv

Serv gibi mehzūn pādīshāh-zāde bir civān var idi. Merv bir şehriñ ismidür.

1870 Mużtarib ez-devletiyān-ı diyār

şāh-zāde diyāruñ devletlülerinden mużtarib ü perişān-hāl idi.

Mülk ber-ũ şifte çün rūzigār

Rūzigār u eyyām gibi mülk anuñ üzre şifte vü perişān idi (5) zīrā mülk ü salṭanat bi't-tamām anuñ maḥkūm u mazbūṭı olmamış⁸⁷³ idi sebebi ne idügi beyān olunur.

1871 Tāzegīş-rā devletiyān der-sitiz

Anuñ tāzeligi içün şehriñ devletlülere sitiz ü 'anāde idiler ya' nĩ ol şeh-zāde tāze olduğundan ötüri aña tābi' olmayup⁸⁷⁴ itā' at eylemezler idi.

⁸⁷² mazhar oldu] S3: nazir oldu.

⁸⁷³ olmamış] S2: olmuş

⁸⁷⁴ olmayup] A: olup

Ber-ḥaṭar ū z 'ān ḥaṭar-ı nīm-ḥīz

Ol⁸⁷⁵ şeh-zāde o nīm-ḥīz ḥaṭardan ḥavf u ḥaṭar ūzre idi ya' nī eskiler kendüsini helāk eyleyeler diyü ḥavf eylerdi. Ber-ḥaṭarda (10) ber bā'-i Fārisī'nün zemmi ile olup ma' nā böyle olmak hem mümkündür şeh-zāde ḥavf u ḥaṭarla mamlū vü pür idi.

1872 Yek şeb ez-īn fitne pür endiše ḥuft

Bu fitne sebebinden bir gece ḥavf u endiše ile memlū u pür yatdı.

Dīd ki pīrīş der-ān ḥ'āb güft

Şeh-zāde gördi ki ol ḥ'ābda bir pīr āna dedi.

1873 K 'ey meh-i nev burc-ı kühen-rā be-ken

Ke ey mäh-ı neve eski burcı ḥarāb eyle.

V 'ey gül-i nev şāḥ-ı kühen-rā be-zen

Ve ey nev ü tāze gül eski budağı kes. Meh-i nev ü gül-i nevden (15) murād şeh-zādedür. Burc-ı kühen ü şāḥ-ı kühenden murād yukāruda zıkr olunan devletiyāndur.

1874 Tā-be-tu-ber mülk muḥarrer şeved

Tā mülk ü salṭanat senün üzerüne muḥarrer ola.

'Ayš-ı tu ez-ḥū-yı tu ḥoşter şeved

Senün 'ayşun senün ḥūyuñdan ḥoş u laṭīfrek ola ya' nī tamām rāḥat u ḥuzūrda olasun bu hem ma' nādur tā mülk ü salṭanat saña muḥarrer ola.

⁸⁷⁵ Ol] S3: o ki murād

1875 Şeh çü sere z-ḥāb-ı girān ber-girift

Şāh ki murād şeh-zādedür çünki girān u şīrīn ḥābdan bāşını aldırdı (20) ya‘nī çünki ḥābdan bīdār oldu.

Ān dü se ten-rā zi-miyān ber-girift

Ol iki üç kimseyi ortadan ref‘ eyledi ya‘nī kendüsine muḥālifet idenleri helāk eyledi.

1876 Tāze binā kerd ü kühen der-nivişt

[193b] (1) Tāze binā eyledi vü eskiyi ṭayy u ref‘ eyledi ya‘nī anları helāk idüp kendü cānebinden kimseler ta‘īn ü neşb eyledi.

Mülk ber-ān tāze melik tāze geşt

Lā-cerem mülk ü salṭanat ol tāze pādīşāh üzre tāze vü muḳarrer oldu.

1877 Raḥne-ger-i mülk ser-efkende bih

Mülk ü salṭanata raḥne vü zarar idici kimse ser-efkende vü helāk olmaḳ ūlādur.

Leşker-i bed-‘ ahd perākende bih

Bed-‘ ahd u vefāsuz (5) leşger perākende vü perişān olmaḳ ulādur

1878 Ser ne-keşed şāḥ-ı nev-i serv bun

Servbunun nev ü tāze şāḥı baş çekmez ya‘nī bülend olmaz

Tā-ne-zenī garden-i şāḥ-ı kühen

Tā eski şāḥun boynunu urmayasun ya‘nī mādām ki anı aṭ‘ eylemeyesün servbun bun-ı serv ü taḳdīründedür ki dıraḥt-ı serv ma‘nāsınadır.

1879 Tā-ne-şevēd beste leb-i cūy-bār

Mādām ki cūy-bāruñ kenārı bağlanmış olmaya.

Dest be-da' vī ne-güşāyed çınār

Çınār da' vī vü du' ā elini açmaz ya' nī mādāmki cūy-bāruñ kenārı bend olunup çınāruñ (10) köküne āb revān olmaya çınāruñ evrāķı zāhir ü āşikār olmaz.

1880 Tā-ne-kūni reh-guzer-i çeşme pāk

Mādām ki çeşmenüñ reh-guzerüni pāk eylemeyesün.

Āb me-zāyed zi-dil ü çeşm-i hāk

Hākun dil ü çeşmünden āb tevellüd eylemez ya' nī āb zāhir ü revān olmaz zirā reh-guzer mādāmki pāk olmaya āb çeşmeye gelmez ü çeşme ābdan hālī qalır

1881 Bā-tu burūn ez-tu derūn-perverist

Senden hāric ya' nī senüñ cinsüñ degil senünle bir derūn-perver vardur.

Ṭab'-i tu-rā nīk naşīhat-gerīst

(15) Senüñ ṭab' uñe nīk ü laṭīf bir nāşih vardur. Derūn-perver ki vaşf-ı terkibidür andan murād rūḥānī isti' dāddur ki Hudā-yı 'azze ve cell 'azze ismuḥu anı cemī'-i efrād-ı insāna virmişdür.

1882 Yek-nefes ān tīg ber-ār ez-ğalāf

Bir nefes ol tīgī ğalāfından çıkār.

Çend hilāfeş küni ey pür-hilāf

Niçeyedek anuñ hilāfini eylersün ey pür hilāf ya‘nī ey dem-be-dem hilāfdan hālī olmaz kimse niçeyedek anuñ hilāfini irtikāb idüp aña muhālifet eylersün ü saña zarar-ı mahz olan tab‘üne tābi‘ olursun.

1883 Ān nefes ez-ḥuḳka-i ĩn ḥāk çist

Ol nefes bu ḥākuñ ḥoḳkasından degildür. *İnnī-ecidu nefese’r-raḥmānī min-ḳibeli’l-Yemeni*⁸⁷⁶ ḥasebince ol nefes hem raḥmānidür murād tā‘at u ‘ibādet [194a] (1) ü ‘aşḳ u muḥabbet içün olan isti‘dāddur.

İn ḥaḳ-ı ān hem-nefes-i pāk nist

Bu ḥālet ki senden şudür bulur ol pāk hem-nefesüñ ḥaḳḳı degildür ya‘nī anuñ ḳadr u şerefi vaşf u beyāndan biründür pes senden zāhir olan zışt ḥālāt aña lāyik ü münāsib deildür.

1884 Pīş-i çünin kes hemegī piş-keş

Cemī‘-i mā-mülküñi buncılayın kimsenüñ öğüne çek ya‘nī aña bezl ü şarf (5) eyle.

Nām-ı kerem ber-heme-i ḥiş keş

Kendü mā-mülküñ üzre kerem nāmını çek zīrā çünki mā-mülküñi ehlü’l-lāhdan bir kimsenüñ ḥavāyecine şarf eyleyesün kerimler zümresine dāḫil olup ebedi sa‘ādete vuşul bulursun murād ol rūḥānī isti‘dāda vuşul mā-sevādan ferāḡat u i‘rāz idüp bir mürşidüñ irşādı sebebi ile ifnā-yı vücūddan behre-ver olmaḡla müyesser olur.

1885 Devletiyān k’āb u direm yāftend

Devletlüler ki ḥürmet ü ‘izzet ü ‘arāz u vaḳār u direm ü ḡanā vü ḳudret (10) buldılar.

⁸⁷⁶ “Rahman'ın nefesini yemen canibinden alıyorum..” Şuhayb, ‘A, (2014), El-cāmi‘u’ş-şāḫiḥ li-sunen ve’l-mesānid, (?): (?), s.408

Devlet-i bâkî be-kerem yâftend

Kerem sebebi ile bâkî devlet buldılar bu hem ma' nâdur bâkî devleti kerem sebebi ile buldılar. Beyit:

Kerem verzed ân ser ki mağz⁸⁷⁷ der-üst

Ki dūn-himmetânend bî-mağz u pust⁸⁷⁸

1886 Tuḥm-ı kerem keşt-i selâmet buved

Kerem tuḥmı selâmet keştidür ya' nî kerem sebab-i selâmet-i dâreyndür.

Çün be-resed zâd-ı kıyâmet buved

Çünkü irişe kıyâmetüñ zâd u tüşesi olur ya' nî kıyâmetde kerimüñ rahat u ḥuzûruna sebab olur. Beyit:

Civân-merd eger râst ḡ âhî velîst (15)

Kerem pişe-i şâh-ı merdân 'Alîst

1887 Yâ Rabb ez-ân genc ki iḥsân-ı ūst

Yâ Râbbu'l- izzet ol gencden ki senüñ iḥsânıdır.

Naḡd-ı Nizâmî sere kün kân-ı tust

Nizâmî'nüñ naḡd u ḥâlini ḥüb u laṭîf eyle zîrâ ol iḥsân saña maḥşûşdur senden gayrinüñ anda zerre-ḡader 'alâkası yokdur bu kitâb-ı şerîfüñ şerhine sebab olan Ğazanfer bendeñi ve efḡerüñi biçâre Şem'î'yi ki bu kitâbuñ şâreḡidür ol iḥsândan behre-ver eyle. Habîbüñ

⁸⁷⁷ mağzî] S2: münzevî

⁸⁷⁸ “ Akıllı olan kimse kerem eder çünkü alçak insanlar iç ve dış görünüşten yoksunlardır.”

Muhammed-i Muṣṭafā'nun 'aşqına ṣallallahu 'aleyhi ve sellem.(20) Maḳāla-i ṣānzdehüm der-çābük-revî vü ṣināhten-i ḥāl.

1888 Ey be-nesīmī 'alem efrāhte

Ey bir nesīm sebebi ile 'alem yüceltmiş ya' nī ey bād gibi baḳāsuz ḥayāt u devlet sebebi ile 'ulüvv-i-ḳadr [194b] (1) u 'azm-ı ṣā'n ızhār eylemiş kimse

Pīş-i ğubārī siper endāhte

Bir ğubāruñ ḥuzūrunda siper atmış ya' nī hırş u ṭama' sebebi ile teninüñ zebūnı olup ten-perverlige mübtelā olmuş. Nesīmden murād ḥayāt-ı fānī olmak rüşendür egerçi rūḥ murād olunmak hem mümkündür ğubārdan murād ten olmak ziyāde rüşendür ḥiṭāb nev'-i insānadur.

1889 Deh ni ü dervāze-i dihkān zede

Koy (5) yokdur ve dihkān dervāzesi urmuş ya' nī hiç nesneye mālīk degil iken kendüsine şāḥib-ḳudret göstermiş dihkānuñ 'ādetidür ki zirā'at eyledügi yerüñ eṭrāfını ihāta eyler ḥayvān keremsün içün.

Mülk nī ü taḥt-ı Süleymān zede

Mülk yokdur ve Süleymān'ın taḥtını urmuş ya' nī mülk ü saltanat şāḥibi pādīşāḥ degil iken pādīşāḥlar gibi kibr ü inā'iyyet ızhār eylemiş.

1890 Tīğ neī zaḥm-ı bī-endāze çist

Tīğ degilsün pes bu ḥadd u endāzesüz zaḥm nedür ya' nī niçün (10) bisyār ḥalkı perişān eylerün.

Kūs neī īn heme āvāze çīst

Kūs degilsün pes bu düñli āvāze vü iştiḥār u ṭamṭarāk nedür egerçi cihānda meṣḥūr olmaḡdan zevḡ eylersün līken e’ş-şühretü āfetün kelāmından ġāfil olup iştiḥāruñ zararından ḡaber-dār olmamışsun.

1891 Çün güher-i tiġ direm-rīz baş

Tiġuñ gevheri gibi dirhem niṣār idici ol murād budur ki tiġ gevher niṣār eylediġi gibi sen hem dirhem niṣār eyle.

Çün şikem-i kūś tehī-ḡīz bāş

Kūsuñ şikemi vü derūnı gibi tehī vü (15) ḡālī ḡalıcı ol ya’ nī aḡlāḡ-ı zemīmeden pāk olup tevāzu’ idici ol.

1892 Mī-keşedet dīv ne-efkendeī

Şeyṭān seni ṭarīḡ-i Ḥaḡḡ’ dan fışḡ u ma’ şiyet cānebine çeker efkende vü zebūn degilsün.

Dest me-deh mürde neī zindeī

El virme ya’ nī aña muḡālifet eyle zīrā mürde deilsün zindesün murād şeyṭāna muḡālifet ziyāde lāzım u sebep-i sa’ ādet-i dāreyin idüġün iş’ ārdur.

1893 Pīş-i muġı dest-şalībī me-kūn

Bir muġuñ ḡuzūrunda destüñi şalībe mensūb ya’ nī şalīb gibi eyleme murād dünyevī murāduñ (20) ḡuṣūlı içün dünyā-perestüñ ḡuzūrunda destüñi destüñ üzreine ḡoyup ayaġ üzre ṭurma demekdür. Şalībide yā vaḡdet içün olmaḡ hem mümkündür ki ma’ nā aña göre olur. Muġ āteş-perest ü keşīş [195a] (1) ma’ nasınadır ve andan murād dünyā-perest desti şalīb eylemekden murād elleri biribri üzre ḡonmasıdır. Aşḡāb-ı ḡaḡīḡat ḡatında dünyā-perest ü āteş-perest birdür niteki ḡāce raḡmetullāhi ‘aleyh dimişdür. Mıṣrā’

*Çi dünyâ-perset ü çi âteş-perest*⁸⁷⁹

Şalib hac ma' nâsınadur.

Da' vî-i şemşîr-i haṭîbî me-kûn

Haṭîbe mensûp şemşîrûn da' visûn eyleme ya' nî mütekebbir ü ḥod-bîn olma.[5]

1894 Hıṭba-i devlet be-faṣîḥî resed

Devlet ḥuṭbesi vir faṣîḥ ü sa' âdet-mende irişür.

'Aṭse-i Âdem be-Mesîḥî resed

Haṣret-i Âdem'ün 'atşesi bir Mesîḥe irişür meşhûrdur ki haṣret-i Âdem 'lâ-nebiyyinâ ve 'aleyhi's-şalâtü ve's-selâm rûḥ-ı şerîfî cism-i laṭîfine dâḥîl olduğda andan bir 'atşe şâdır oldı ki Ḥudâ-yı 'azze ve cell raḥamekellâh yâ Âdem dedi pes ancılayın 'atşe bir nebîden yâ bir velîden şâdır olur murâd der-gâh-ı Ahâdiyyet maḳbûllerinün rûḥânî mîrâsı kendüleri gibi sa' âdet-mendlere müyesser olduğundan [10] iş' ârdur. *'Ulemâu ummeti ke-enbiyâ'-i benî-İsrâ'îl*⁸⁸⁰

1895 Herki çü pervâne dem-i ḥoş zened

Herkim ki ḥoş dem urur ya' nî 'aşḳ-ı ilâhîden behre-ver olur ol kimse pervâne gibi

Yek-tene ber-leşker-i âteş zened

Kendüsi yalnız âteş leşkerine urur ya' nî farzen cihân bi't-tamâm âteşle memlû vü pür olsa aña hergiz zarar irişmez ü zerre kader ḥavf gelmez haṣret-i İbrâḥîm Nemrûd-i la' inün âteşinden zarar irişmedügi vü haṣret-i İbrâḥîm andan hergiz ḥavf eylemedügi gibi murâd

⁸⁷⁹ "Ateşe tapan ve dünyaya tapan arasında bir fark yoktur."

⁸⁸⁰ "Benim ümmetimin alimleri Benî İsrail'in peygamberleri gibidir" İbn-i Ebi cumhûr, M (1403), 'Avâliu'l-le' âlî, (?): Sayyidu's-şuhedâ, Cild 4, s.77

Ḥudā-yı ‘azze- ve cellnūñ (15) ‘azze ismuḥu ‘āşıklarına hîç bir nesneden zarar u ḥavf gelmedüğün iş‘ārdur ‘avamı ‘aşқа terğib ṭarîkı ile.

1896 Yek dü nefes hoş zen ü cānī be-gīr

Bir iki hoş efes ur u bir rūḥ u ḥayāt tūt ya‘nī bir az zāmānda riyāzet ü mucāhede idüp ‘aşq-ı ilāhiden behre-ver olup zinde-dil ol u rūḥ-ı insāniye vuşul bul.

Ḥırқа der-endāz u cihānī be-gīr

Üztünden hırқayı ref‘ eyle vü cihānī bi’t-tamām tūt ya‘nī ifnā-yı vüçüddan behre-ver ol ve cihānuñ (20) taşarrufuna mālîk ol evliyā’ü’l-lāh gibi murād riyāzet sebeb-i ḥayāt-ı dil ü ifnā-yı vüçüd sebeb-i taşarruf idüğün iş‘ārdur.

1897 Baḥşış-i tu cüz be-riyāyi ki hest

Senün baḥşış ü iḥsānuñ ki [195b] (1) vardur riyādan ḡayri ile degildür ya‘nī riyā iledür.

Nīst ḥudāyi be-Ḥudā’yi ki hest

Ḥudāyi degildür ya‘nī Allāh için degildür ol cüdā Ḥaḳk için ki vardur.

1898 Şīr şev ez-gürbe-i muṭbaḥ me-ters

Arslan ol muṭbaḥuñ gürbesinden⁸⁸¹ kórқma ya‘nī ṭā‘at u ‘ibādetde ḳavī vü çābük ol şeytāndan ḥavf eyleme zirā ṭā‘at u ‘ibādetde ḳavī vü çābük olanlar Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūñ ‘ināyeti ḥavlisında (5) maḥfūz olur.

Ṭalk şev ez-āteş-i dūzaḥ me-ters

Ṭalk ol dūzaḥuñ āteşinden ḥavf eyleme ya‘nī aḥlāḳ-ı zemīmeden pāk olup güşāde-rūy u şīrīn-gūy ol dūzaḥuñ āteşinden saña zarar irişmeye. Ṭalk egerçi aḳıl bir ṭaṣuñ ismidür ki āteşün aña te şīri olmaz. Recül-i ṭalk saḥī vü şīrīn-gūy u güşāde-rūy er ma‘nāsınadır.

⁸⁸¹ muṭbaḥuñ gürbesinden] A: gürbesinden muṭbaḥuñ

1899 Ger dağalî bâş ber-âteş helâl

Eger dağal u bed-ḥūy iseñ âteş üzre helâl ol ya‘nî âteşden ḥalâş olmazsun zîrâ ḥile vü ḥud‘ a vü (10) kabîḥ-sîret sebebi ile âteşe lâ’îḳ olmuşsun.

Ger zer ü yâḳût ez-âteş me-nâl

Eger zer ü yâḳût iseñ âteşden nâle vü ḥavf eyleme zîrâ çünki sen riyâzet sebebi ile aḥlâḳ-ı ḥamîdeye vuşûl bulasun düzeḥüñ âteşinden saña ziyân irişmez zer ü yaḳûta âteşden zarar u nuḳşân irişmedügi gibi. Dağal ḥile-bâz u ḥabîş kimse ma‘nâsınadır.

1900 Çend ğurûr ey dağal-ı ḥâk-dân

Ğurûr niçeyedek ey ḥ‘âr u bî-i‘ tibâr dağal.

Çend menî ey dü se men üstüḥ‘ân

Kibr ü inâ‘iyyet niçeyedek (15) ey iki üç betmen üstüḥ‘ân ya‘nî ey ‘aşḳ u muḥabbetden bî-behre niçeyedek kendüñi şerîf ü ‘âlî-ḳadr zann eylersün. Sen ḥod şeref ü i‘ tibârdan ḥâlî bir mikdâr üstüḥ‘ânsun.

1901 Pîşter ez-mâ digerân bûdeend

Bizden evvelrek cihânda ğayirler olmuşlardur murâd ümem-i sâlîfedür.

Ke ‘z taleb-i câh ne-yâsûdeend

Ki anlar câh u celâl talebinden âsûde olmamışlarudr ya‘nî ziyâde sa‘î ü ihtimâm eylemişlerdür.

1902 Hâşil-ı ân câh be-bîn tâ-çe bûd

‘Âḳîbet ol câhuñ ḥâşil u nihâyeti gör tâ (20) ne oldu.

Sūd bod ammā be-ziyān şūd çî sūd

Egerçi evvel sūd u fā'ide oldı ammā ba' d-ı zamān ziyānla oldı ne fā'ide ya' nî egerçi cihānda [196a] (1) cāh u celāle vuşul buldılar liken evvel cāh u celāl sebebi ile 'uqbāda 'azāb u 'ikāba giriftār oldılar.

1903 Ger tu zemīn rīze çü hurşid ü māh

Eger sen hākdan hālk olunmuş farzen hurşid ü māh gibi

Pāy nehī ber-felek ez-ḳadr u cāh

Ḳadr u cāh sebebinden ayağunı felek üzre ḳoyasun ya' nî 'ālī-ḳadr olasun mışrā'-i evvelde bu ma' nā hem laṭīfdür. Ey zemīnūn rīzesi ya' nî ey cüzvī hākdan hālk olunmuş kimse farzen (5) hurşid ü māh gibi

1904 Gerçi ez-ān dā'ire dīr uftī

Egerçi ol dā'ireden kec düşesün ya' nî egerçi ol mertebeden çok zamān firār eylesün.

Çünkü zemīnī ne be-zīr uftī

Çünkü zemīn ü hāka mensūpsun zīr ü peste düşmez misün ya' nî 'āḳıbet felekden zemīn üzre düşersün zīrā çünkü hākdan hālk olunmuşsun lā-cerem *Kullu şey'en yercī'u ilā-aşlih*⁸⁸²hasebince be-her hāl 'āḳıbet felekden zemīne nūzl eylersün murād 'āḳıbet ol cāh u celāldan dūr u cüdā olursun (10) demekdür

1905 Tā-ser-i ḳod-rā ne-burī ṭuravār

Tā ṭurra gibi kendü başunı kesmeyesün ya' nî kendüni helāk eylemeyesün.

⁸⁸² “Her şey aslına rücū eder.” Sadri-niya, B (1380), Ferhang-i Masūrat-ı Mutūn-u 'İrfānī, Tahran: Surūş, s. 379

Pāy ber-īn ṭurrā menih zīnhār

Zinhār bu ṭurranuñ üzerine ayak koma ya‘nī cihānda cāh u celāl isteme. Mısrā‘-i evvelde olan ṭurradan murād dildāruñ ṭurrasıdır ki şü‘arā vaşf idüp ṭurra-i ṭarrār dir. Mısrā‘-i şānide olan ṭurra saḳf ma‘nāsınadır ki murād felekdür ve andan murād cāh u celāldur.

1906 Mürğ ne-i ḥod ne-tüvānī perīd

Mürğ ḥod degilsün pes felek üzre (15) pervāz eylemege kâdir olmazsun.

Tā-ne-kenī cān ne-tüvānī resīd

Mādāmki cān çekişmeyesün felege irişmege kâdir olmazsun ya‘nī mādāmki riyāzet ü mücāhedede külli sa‘ī ü ihtimām eylemeyesün rûhānī ‘ulüvv-i ḳadra vuşul bulup felek üzre ḳadem ḳomağa kâdir olmazsun.

1907 Bā-felek ez-rāḥ-ı şegerfī der-āy

Felege şegerflik yolundan gel ya‘nī felege riyāzet ü ‘aşḳ u muḥabbet vāsıtasıyla āşinālık eyle.⁸⁸³

Tā-şigerfāne der-üfted be-pāy

Tā felek şegerfler gibi (20) senüñ ayağıña düşe ya‘nī felek bende gibi senüñ maḥkūm u zebūnuñ ola murād ‘aşḳ u muḥabbet sebebi ile felegi zebūn u maḥkūm⁸⁸⁴ eylemek mümkün idügün iş‘ardur. Şigerf egerçi [196b] (1) ma‘ānī-i müte‘addide içün mevzū‘dür līken bunda ḥayāl-bāz u ḥoḳḳa-bāz ma‘nāsına olmaḳ ensebdür. Şigerf çüst ü çābuk kimse ma‘nāsına geldügi i‘tibārla.

⁸⁸³ eyle] A:-

⁸⁸⁴ u maḥkūm] S3:-

1908 Bāde tu ħordī güneh-i zehr çīst

Şarābı sen nūş eyledük zehr ü bādenüñ günāhı nedür ya‘ nī şārāb ħarām olduğı i‘ tibārıla ki zehir meşābesindedür anı sen kendü ihtiyāruñla vü irādetünle nūş eyledük (5) bāde ħod zehr-i kātildür.

Zulüm tu kerdī ħalel-i dehr çīst

Cürmi sen eyledüñ ħalel ü ‘ aybı nedür ya‘ nī her belāya ki sen mübtelā olmuşsun aña sebeb senüñ fişķ u ma‘ şiyetüñdür bundan ‘ āridür.

1909 Dehr nekūhī me-kün ey nīk-merd

Ey iyü kimse dehri meżemmet eyleme niteki ħazret-i Resül sallallahu ta‘ ālā ‘ aleyhi ve sellem buyurmuşdur *Lā-tesebbū’d-dehre*⁸⁸⁵

Dehr be-cā-yı men ü tu bed ne-kerd

Zirā dehr benüm ħaķķıma vü senüñ ħaķķuña bed ü zarar eylemedi. Be-cā-yıda cāy zā’idü’l-i‘ tibār olunup (10) ma‘ nā böyle olmaķ hem mümkindür zirā dehr baña vü saña bed ü zarar eylemedi. Dehrī derler i‘ tiķādları ħabīħ bir tã’ifadur ve bizi dehr helāk eyler derler niteki bu ma‘ nā bu āyet-i kerīmeden zāhirdür *Ve mā yuhlekunā ilā’d-dehr*.⁸⁸⁶ Ammā ba‘ d-i mevt ol i‘ tiķād bātıl idüğü aña rüşen ü zāhir olur liken ba‘ da ħarābu’l-başra ne fā’ide ħāşıl olur.

1910 Cehd besī kerd ü şigerfī numūd

Dehr çok cehd ü sa‘ i eyledi vü ihtimām u şigerflik gösterdi.

⁸⁸⁵ “Dehre sövmeyin.” Hadisin tam şekli şöyle: **Lā-tesebbū’d-dehre fe-enne’llāha huve’d-dehre** “Dehre sövmeyin! Çünkü dehr ancak Allah’dır.” Ebū Ḥasan, M, (?), Şaḥīh-i Muslim, Beyrūt: Dar-ı İḥyā’u’t-turāsu’l-‘arabī, s.1763. h.no:2264

⁸⁸⁶ “Bizi ancak zaman yok eder.” Cāsiye/24.

Tā-küned ez-mā be-tekallūf kesī

Tā tekellūfle bizden (15) bir kimse eyleye zirā ādemün zühūruna vü aḥvālinuñ niẓām u intizāmına sebep-i dehr ü devr-i felek oldu.

1911 Çün men ü tu hiç-kesān dehīm

Çünkü ben ü sen kıyənün ya‘nī cihānuñ hiç-kesleriyüz ya‘nī çünkü biz cihānda ḥükm ü taşarrufundan beriyüz.

Bīhūde ber-dehr çi tāvān nehīm

Beyhūde vü bī-sebebe dehrün üzerine ne tāvān u ġarāmet qoruz ya‘nī ne sebebden aña ḥaṭā vü ḥalel isnād eylerüz de ki kūy ma‘nāsınadır bunda murād dünyādur.

1912 Tā-ne-buved cevher ü (20) la‘l āb-dār

Cevher ü la‘l mādām ki āb-dār olmaya ya‘nī māmām ki laṭīf ü zī-kıymet ü yādigār olmaya.

Mühr-i kabūleş ne-nehed şehriyār

Pādişāh aña kabūl mührini kımaz ya‘nī pādişāh anı kabūl eylemez pes sen hem mādām ki ‘aşq u muḥabbet sebebi ile [197a] (1) aḥlāq-ı ḥamideden behre-ver olup la‘l gibi laṭīf olmayasun Ḥudā-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuḥu kabūlı devletinden maḥrūmsun.

1913 Seng besī der-ṭarāf-ı ‘ālemest

‘Ālemün ṭarf u eṭrāfında çokdur.

Ānçi ez-ū la‘l şevved ān kemest

Señden ol seng ki la‘l olur azdur murād her seng la‘l olmağa kābil olmaduğı gibi her deni der-gāh-ı aḥadiyyetün maḥbūlı olmaz demekdür. Beyit:(5)

Güyend seng la' l şevved der-makām-ı şabr

*Ārī şevved velik be-ḥūn-ı ciger şevved*⁸⁸⁷

Ba' zı nüsaḥda la' l künend vāḳi' dür ki ma' nā⁸⁸⁸ böyle olur sengden ol sengi ki terbiye eyleye la' l eylerler nādirdür.

1914 Hār u semen her dü be-nisbet giyāst

Hār u semen nisbetle her ikisi giyāhdur ya' nī hār hem nebātātdandur.

Īn ḥasek-i dīde vū ān tūtiyāst

Līken bu ki murād ḥārdur çeşmün ḥasekidür ki çeşme batşa andan çeşme zarar irişür ve o ki murād semendür tūtiyādur çeşme andan nef' irişür zīrā semen (10) tūtiyānün eczāsındandur.

1915 Āb giriftem luṭf efzūn küned

Farz eyledüm ki āb luṭf u leṭāfeti ziyāde yeler.

Hār u ḥasek-rā çü semen çün küned

Līken hār u ḥaseki semen gibi niçeyedek eyler ya' nī semen eylemege ḳādir olmaz zīrā terbiyetün egerçi te' şiri olur liken terbiyet anuñ māhiyyetini tebdil eylemege ḳādir olmaz⁸⁸⁹ bu hem ma' nādur hār u ḥaseki nice semen gibi eyler.

1916 Gerçi ne-yābed meded ez-āb-ı cūy

Gil egerçi āb-ı cūydan meded bulmaya.

⁸⁸⁷ “ Derler ki sabırla taş, lal olur ancak ciğer kanı ile olur.”

⁸⁸⁸ ma' nā] S3:ya' nī

⁸⁸⁹ zīrā ... ḳādir olmaz] A:-

Ez-gül-i ašlī ne-reved reng ü bûy

Gül ašlīdan reng ü bûy gitmez zīrā gülden (15) reng ü bûy hergiz cüdā olmaz murād sa‘ ādet-i ezelīden enbiyā gibi behre-ver olanlardan sa‘ ādet cüdā olmaz demekdür.

1917 Ger ne ber-īn kâ‘ ide bûdī qarār

Eger bu kâ‘ ide üzre şebāt u qarār olmayaydı.

Qalb şüdī kâ‘ ide-i rûzigār

Rûzigāruñ kâ‘ idesi qalb olurdı. Rûzigāruñ kâ‘ idesi hōd qalb u inqilābdan berīdür.

1918 Kār be-devlet ne-be-tedbīr-i māst

Devlete kār u vuşul bizüm sa‘ ī ü tedbīrimizle degildür zīrā devlet ü sa‘ ādet Hūdā-yı ‘ azze ve cellnūñ baḡşāyiş-i iledür. Beyit:(20)

Sa‘ ādet be-baḡşāyiş-i dāverest

*Ne der-çeng ü bāzū-yı zūr-āverest*⁸⁹⁰

Tā-be-cihān rūzī-i devlet ke-rāst

Cihānda devlet naşibi ‘ aceb kimūñ içündür.[197b] (1)

1919 Merd zi-bī devleti ūfted be-ḡāk

Merd devletsizligi sebebinden ḡāka düşer ya‘ nī ḡār u bī-i‘ tibār olur.

⁸⁹⁰ “ Saadet kerim olan Tanrı’nın elindedir ve güçlü kişinin elinde değildir.”

Devletiyān-rā be-cihān der-çi bāk

Cihānda devletlülere ne bāk ya‘ nī bāk u ğam yoğdur zīrā ‘ izzet ü ‘ ulüvv-i qādrdan behre-ver olup cihānda murādlarına vuşul bulmuşlardur.

1920 Zinde buved tālī‘ -i devlet-perset

Devlet-perestün ya‘ nī şāhib-devletün tālī‘ i zinde vü qavīdür.

Bende-i devlet şev her cā ki (5) hest

Devletün bendesi ol her yerde ki vardur ya‘ nī aşhāb-ı devletden dūr u cüdā olma.

1921 Mülk be-devlet ne mecāzī dehend

Mülk ü saltanatı devlet sebebi ile virürler mecāzī virmezler ya‘ nī mülk ü devlet ki virürlür haṭā vü ğalaṭ i‘ tibārī ile virilmez.

Devlet-i kes-rā ne-be-bāzī dehend

Kimseye devleti bāzī vü sehve virmezler ya‘ nī herkese ki devlet virilür beyhūde virilmez zīrā *Tu ‘ti’l-mulke men teşā ‘u*⁸⁹¹ ḥasebince mülk ü devlet viren şekk ü reybsuz Ḥudā-yı (10) ‘azze ve cellden ḥod beyhūde vü ‘abeş bir kār şadır olmaz.

1922 Gerd-i ser-i devletiyān çarḥ-sāz

Devletlülerün başınuñ eṭrāfına çarḥ u raqş eyle ya‘ nī anlardan dūr u cüdā olma.

⁸⁹¹ “Sen mülkü dilediğine verirsin.” Al-i ‘imrān/ 26.

Tā-şevī ez-ḥarf zeden bī-niyāz

Tā anların etrāfına çarḥ urmaḳ u devr eylemek sebebinden bī-niyāz u ḡanī olasun. Mısrā‘ -i şānīde bu vech hem mümkündür tā ḡayirlerün etrāfına çarḥ urmaḳdan ve ihtiyāc ‘arz eylemekden bī-niyāz olasun ya‘ nī ḡayirlere ihtiyācuñ olmayup sen hem (15) ḡanī olasun.

1923 Bā-dü se kem-zen me-şev ārām-gīr

İki üç kem-zenle ārām tutucu olma ya‘ nī edānī ile muşahabat u muḡālīṭat eyleme.

Muḡbel-i eyyām şev ārām-gīr

Eyyām u zamānuñ muḡbel ü şāḡib-sa‘ ādeti ol pes zevḳ ü şafā vü raḡat u ḡuzūrda ārām tut u āsūde-ḡāl ol bunda tenbīh budur ki cihān devletlülerinün ‘ināyeti sāyesinde olanlar kimseye muḡtāc olmayup cihānda āsūde-ḡāl oldukları gibi ol kimseler ki evliyā‘ullāḡhūñ irşādī sāyesinde ḡarār eylerler nefis ü şeyṭānuñ (20) mekr ü şerinden berī olup ehl-i cihāna ihtiyāc ‘arz eylemekden ḡalāş olurlar. Kem-zen ḡumāz-bāz ma‘nāsınadur līken bunda murād edānīdür.

1924 Ez-girih-i kār cihān sāde bāş

[198a] (1) Cihān kārunuñ girihinden sāde ol ya‘ nī dūnyevī ḡuyūddan kendüñi ‘ārī tut.

Ger der-i devlet zenī üftāde bāş

Eger devlet ḡapusını ḡaḡar iseñ üftāde ol ya‘ nī eger devlete ṭālīb iseñ tevāzu‘ idici ol zīrā tevāzu‘ sebeb-i ‘izz ü rif‘ atdur niteki bu ma‘nā bu ḡadıṡ-i şerīfden ṡāḡirdür. *Men tavaṡa‘a refe‘ehu’llāhu dereceten men tekebbere vaṡa‘ehu’llāhu.*⁸⁹² Beyit:

⁸⁹² “Kim Allah için tevazu gösterirse, Allah onu yüceltir. Kim de kendini beğenip kibir gösterirse, Allah onu alçaltır.” Hadisin tam şekli şöyledir: **Men tavaṡa‘a li’llāḡi dereceten refe‘ehu’llāhu dereceten, ḡattā yac‘alahu fī ‘illiyīne ve men tekebbere ‘ala’llāḡi dereceten vaṡa‘ehu’llāhu dereceten yac‘alahu fī esfele’s-sāfilīn.** “Kim Allah için tevazu gösterirse, Allah onu yüceltir taki İlliyyīn’de bulundurur ve kim de kendini beğenip kibir gösterirse, Allah onu alçaltır taki Esfel-i Sāfilīn’de bulundurur.” Ahmed, E ‘A, (2001), Müsned El-imām Ahmed Bin Hanbel, (?): Mu’essestü’-rrisāle, s.250. h.no:11724

Tevāzu‘ ser-i rif‘at efrāzdet (5)

*Tekebbür be-ḥāk-ender endāzdet*⁸⁹³

1925 Sāde-dilest āb ki dil-ḥoş resed

Āb girihden sāde-dildür ki bir nesneye beste vü muḳayyed olmayup ḥoş-dil ü latīf irişür.

Ez-girihī ‘ūd be-āteş resd

Girihligi sebebinden ‘ūd āteşe irişür zīrā

*‘Ūd hemān bih ki der-āteş şeved*⁸⁹⁴

Hasebince rā’iḥa-i ṭayyibesi zāhir olsun içün āteşe qorlar pes zehī sa‘ ādet-şāḥibi ‘āqıldür ol kimse ki qalbinde hiç bu ḥāletden ‘uḳda vü girih olmaya.

1926 Baḥtver ez-ṭālī‘-i Cevzā (10) bi-zāy

Ey baḥtver Cevzā’nun ṭālī‘inden mütevellid ü zāhir ol ya‘nī ṭālī‘ün aña mensūp olsun zīrā Cevzā’nun ṭālī‘i ziyāde şeref ü ḥilm ü tevāzu‘ üzredür.

Ḥod-şiken āngeh baḥt āzmāy

Kendüni şı andan soñra baḥt u devleti tecrübe eyle ya‘nī çünki kibr ü inā’iyeti terk idüp tevāzu‘ idici olup ifnā-yı vücūddan behre-ver olasun baḥt u devletün dem-be-dem ziyāde olup sa‘ ādet dārına vuşul bulursun. Bi-zāy u āzmāy emr-i ḥāzırdur.

1927 Pey-rev-i dil bāş u (15) medeh dil be-kes

Gönlüne tābī‘ ol ve kimseye gönül virme.

⁸⁹³ “Tevazu‘ başını yükseklere götürecektir ve gurur başını topraklara düşürecek.”

⁸⁹⁴ “Ud ateş içinde olsa daha iyidir.”

Hod ten-i tu zaḥmet-i rāh-ı tu bes

Senün tenün ḥod saña yol zaḥmeti yeter ya‘nî kimseye muḥabbet idüp zaḥmaeti çekme belki hemân kendü aḥvāluñı tedārük idici ol.

1928 Çend zenî dest be-şāḥî diger

Niçeyedek bir ḡayri şāḥa el urursun ve dirsün ya‘nî niçeyedek der-be-der olup ezdiyād-ı devlet için mu‘āvenet taleb eylersün ve dirsün

K ‘āh merā devlet ez-în bîşter

Ki āh benüm devletüm bundan ziyādere (20) olaydı. Ey uḡrevî aḥvāldan ḡāfil saña lâzım olan budur ki cenāb-ı ilāhiden saña iḥsān olunan devletle ḡanā‘at idüp ezdiyād devlet talebinden ferāḡat idüp fāriḡu’l-bāl [198b] (1) u āsūde-ḡāl olasun.

1929 Cümele-i ‘ālem tu giriftî revāst

Sen ‘ālemün cümlesün tutduñ revādur ya‘nî farz idem ki ‘ālemün pâdişāhı olduñ bu ḡālet revā vü mümkündür.

Çün bi-güzārî talebiden çerāst

Çünkü mevt irişdüḡünde bunda ḡorsun ve cemî‘en terk eylersün pes anı taleb eylemek niçündür. Beyit:

Maşakḡet ne-yerzed cihān dāşten

*Giriften be-şemşir ü bi-gzāşten*⁸⁹⁵

⁸⁹⁵ “Dünyayı elde tutmak çilelerine değmez. Kılıçla ele geçirerek bırakıp gitmektir.”

1930 Hırş be-hel (5) kû reh-i tã' at zened

Hırşı terk eyle zîrâ o ki murâd hırşdur tã' âtuñ yolunı urur ya' nî dünyevî aḥvâla hırşuñ seni tã' at u ' ibâdetden maḥrûm eyler.

Garden-ı hırş-ı tu ḳanâ' at zened

Senüñ hırşuñuñ boynunı ḳanâ' at urur ya' nî hırşdan ḳanâ' at sebebi ile ḫalâş olursun. Beyit:

Ḳanâ' at kûn ey nefes ber endekî

*Ki sulṭân u dervîş bi-bînî yekî*⁸⁹⁶

1931 Merkez-i in ḫâne-i firûze-reng

Bu pîrûze renklü ḫânenüñ merkezi

Ber-tu farâḫast u ber-endîşe teng

Saḅa vasi' dür (10) ü fikr ü endîşeñe tengdür zîrâ hırşuñ zebûnı olup şad hezâr-maḫâll ü nâ-ma' ḳûl fikrler eylersün. Ḫâne-i pîrûze-renkden murâd felekdür. Merkezden murâd zemîndür.

1932 Yâ me-kûn endîşe be-çeng âvereş

Yâ fikr ü endîşe ile anı çeng ü destüñe getür.

Yâ ze-yek endîşe be-teng âverîş

Yâ bir fikr ü endîşeden anı tenge getür ya' nî pâdişâh-ı cihân olup anı zabṭ eyledüñ tut herdem anuñ fikrinde olma.

⁸⁹⁶ “ Ey nefis azla yetin eğer böyle yaparsan sultan ve dervişi aynı mertebede görürsün.”

1933 Ma' rifetî der-gil-i âdem ne-mând

Âdemün gil ü neslinde bir ma' rifet qalmadı (15) ya' nî benî âdem ma' rifetü'llâhdan behre-ver kimse qalmadı.

Ehl-i dili der-heme ' âlem ne-mând

Cemî' -i ' âlemde bir ehl-i dil qalmadı ya' nî bir şâhib-dil yoqdur ma' rifetü'llâhdan behre-ver kimse vü şâhib-dil kem-yâb olduğı için nâ-yâb hükümüne tenzîl olunmuşdur.

1934 Der-dü hûner-nâme-i in nüh debîr

Bu toquz kâtibün iki hûner-nâmesinde

Nîst yekî şûret-i ma' nî-pezîr

Ma' niyi qabûl idici bir sûret yoqdur murâd halk-ı cihân cemî' en hûnerden bî-behre vü şûret-perest idüğün iş' ârdur.(20) Nüh debîrden murâd toquz felekdür. Dü hûner-nâmeden murâd şeb ü rûzdur.

1935 Düstî ez-düşmen-i ma' nâ me-cûy

Ma' nânun düşmeninden dostluq isteme.

Âb-ı hayât ez-dem-i ef' î me-cûy

Ef' inün dem ü dehâninden [199a] (1) âb-ı hayât isteme murâd ma' nânun düşmeninden dostluq ümidlenmek ef' inün dem ü dehâninden âb-ı hayât taleb eylemek gibi idüğün iş' ârdur düşmen-i ma' nâdan murâd felekdür. Beyit:

Felek be-merdüm-i nâdân dehed zimâm-i murâd

Tü ehl-i fazlî ü dâniş hemin günâhet bes⁸⁹⁷

⁸⁹⁷ “ Felek aptal insanlara murad atının dizginini verir sen ilim ve bilim ehlinin bu suç sana yeter.”

Dem dāl-ı mühmelenüñ fethi ile nefes ma' nāsınadur ve dāl-ı mezkūruñ zemmi ile ki kıyruk ma' nāsınadur bunda o hem (5) mümkündür.

1936 Düşmen-i dānā ki ğam-ı cān buved

Dānā düşmen ki cānuñ ğamıdur ya' nī cāna andan gam u elem irişür

Bihter ez-ān dūst ki nādān buved

Bihter ü ūlādur ol dostdan ki nādān ola niteki meşhūrdur 'aduvv-i 'ākıl hayyize men şadık-ı cāhil. Hikāyet-i kūdek-i şikeste pāy

1937 Kūdeki ez-cümle-i āzādigān

Āzādeler cümlesinden bir tıfıl

Reft burūn bā-dü se hem-zādigān

İki üç ya' nī bir kaç hemzādeleri ile seyr ü temāşā içün şehirden (10) taşra gitdi. Hem-zādigāndan murād kendü gibi tıfillardur.

1938 Pāyeş ez-ān pāye der-āmed zi-dest

Ol pāye sebebinden anuñ pāyı destünden geldi ya' nī düşdi.

Mihr-i dileş mūhre-i pāyeş şikest

Ol tıfluñ gönlünüñ la' b u bāziye olan raġbet u muḥabbeti anuñ pāyunuñ mūhresini şıdı ya' nī kişret-i lā' b u bāzī sebebi ile ol tıfıluñ ayağı şıdı. Mūhreden murād ustuh'āndur.

1939 Şüd nefesî ân dü se hem-sâl-i û

Tengter ez-hâdiş-e-i hâl-i û

(15) Ol tıfiluñ hâlinuñ hâdişesi sebebinden ol tıfiluñ ol iki üç hem-sâlinuñ nefesi tengrek idi ya‘nî ol tıfillar bu hâlet sebebinden ziyâde perişân u mutahayyir olup mantıq u güftâra mecâlleri kalmadı.

1940 Ānki vu-râ dūstterīn būd güft

Ol tıfil ki ol şikeste-pây tıfiluñ ziyâde dostu idi dedi.

Der-bun-ı çâhiş be-bâyed nuhuft

Anı bir kuyunuñ dibinde pinhân eylemek gerek.

1941 Tā-ne-şevēd rāz çü rūz āşikār

Tā-‘ākıbet rāz rūz gibi āşikār olmaya.(20)

Tā-ne-şevīm ez-pedereş şerm-sār

Tā anuñ pederinden şermsār u hacel olmayalum.

1942 ‘Ākībet-endīşterīn kūdekī

[199b] (1) Ol tıfillardan biri ziyâde ‘ākıbet-endiş bir tıfil

Düşmen ū būd ez-īşān yekī

Ol şikeste-pây tıfiluñ düşmeni idi. Ez-īşān yekī kelimeleruñ ma‘nāsı mışrā‘-i evveluñ ma‘nāsına kayd olundu ma‘nā rüşen olsun için.

1943 Güft hemānā ki der-īn hem-rehān

Dedi beñzer ki ya‘ nī fehm olunan budur ki bu hemrālarda ki murād eṭfāldur.

Şūret-i īn ḥāl ne-māned nihān

Bu ḥālūñ şūret ü ḥaḳīḳatı nihān ḳalmaz be-her ḥāl ‘ ayān olur.

1944 Çünki merā z ‘īn (5) heme düşem nehend

Çünki bu cem‘ -i eṭfāldan beni düşmen ḳorlar ya‘ nī çünki beni anuñ düşmeni bilürler.

Töhmet-i īn vāḳi‘ a ber-men nehend

Bu vāḳi‘ anuñ töhmetini benüm üzerime ḳorlar ya‘ nī baña isnād eylerler.

1945 Bā-pedereş reft ü ḥaber-dār kerd

Pes ol tıfıl ol kūdekūñ pederine gitdi anı püserinüñ ḥālünden ḥaber-dār eyledi.

Tā-pedereş çāre-i īn kār kerd

Tā anuñ bābāsı bu işüñ çāresini eyledi.

1946 Her ki der-ū gevher-i dānāyiest

Herkim ki anda dānālıḳ gevheri vardur ya‘ nī herkim ki (10) dānādur u zīrekdür.

Ber-heme çiziş tüvānāyiest

Cemi‘ -i nesne üzre anuñ ḳudret ü tüvānālıḳı vardur ya‘ nī cemi‘ -i müşkil aña āsān⁸⁹⁸ u rüşen olur.

⁸⁹⁸ āsān] S3:-

1947 Bend-i felek-râ ki tûvâned gûşâd

Felegün bendini çözmege kîm kâdir olur ya‘nî felege mensûp olan esrâr u ahvâla vuşûl bulmağa kîm kâdidür.

Ânki ber-û pây tûvâned nihâd

Ol kimse çözer ki anuñ üzerine ayağını komağa kâdir olur anki dih de olan ândan murâd ehlü’llâh tâ’ifesidür ki felek anlaruñ kademünüñ pây-mâlidur.(15)

1948 Çün zi-kem ü bîş-i cihân der-güzeşt

Çünkü Nizâmî cihānuñ qalîl ü keşîrinden ferâgat eyledi.

Kâr-ı Nizâmî zi-felek ber-güzeşt

Nizâmî’nüñ kârı felekden geçdi ya‘nî felekden ‘âlî oldı murâd tâ‘at u ‘ibâdetde olup mâ-sevâdan ferâgat u i‘râz iden be-her hâl Hudâ-yı ‘azze ve cellnün ‘azze ismuhu maqbûl olup kâdrı felekden ‘âlî olduğun iş‘ârdur. Maqâle-i hefdehüm der-sitâyeş-i tecrîd ü halvet

1949 Ey zi-Hudâ gâfil ü ez-hîşt

Ey Hudâ-yı ‘azze ve cellden ü (20) kendüñden gâfil.

Der-ğam-ı cân mände vü der-renc-i ten

Rûhuñ gaminde vü cismün rencinde qâlmış ya‘nî tâ‘at u ‘ibâdetden fâriğ olup hemân bunlara muqayyed olmuş.[200a] (1)

1950 İn men ü men-gû ki der-în kâlebest

Bu men ü men demek ki bu kâlebdadır.

Hîç me-gû cünbiş-i û tã-lebest

Hîç deme zîrâ anuñ hareketi lebe degündür ya' nî kibr ü inâ'iyet izhâr idüp tefâhur eylersün anuñ şebât u vücûdı hemân lebünle degündür bu renkden yukârı gitmez anuñ hod qadr u i'tibârı yoqdur zîrâ mazmûm hâletdür. Gû emr-i hâzır şîğasında maşdardur ki güften ma' nâsınadur.(5)

1951 Çün hum-ı gerdün be-cihân der-me-pîç

Hum mişâl felek gibi cihâna şarılma ya' nî cihâna rağbet ü muhabbet eyleme.

Ânçi ne ân-ı tu be-ân der-me-pîç

Ol nesne ki senüñ ân u mülküñ degildür aña ta'alluq u 'alâqa eyleme. Cihân hod senüñ degildür pes andan ferâgat eyle felek küp gibi müdevver ü zemîni tamâm ihâta eylemişdür. Hum küp ma' nâsınadur.

1952 Zûr-ı cihân bîş zi-bâzû-yı tu

Cihânuñ zûr u kuvveti senüñ bâzûvuñdan ziyâdedür ya' nî sen cihânı zebûn eylemege (10) qâdir degildün.

Seng-i vey efzûn zi-terâzûyi vey

Anun señ doqıyası senüñ terâzûvuñdan ziyâdedür ya' nî sen aña muqâbil olmağa qâdir degilsün.

1953 Kuvvet-i kühî zi-ğubârı me-ğâh

Bir ğubârdan bir tağûñ kuvvetini isteme ya' nî sen ki cihâna nisbet ğubâr meşâbesindedün zinhâr andan ferâgat eyle⁸⁹⁹ ve illâ be-her hâl anuñ zebûnı olup helâk olursun.

⁸⁹⁹ eyle] S2: eyleme

Āteş-i dīgī zi-şerār me-ḥāh

Bir şerārdan dīge mensūp āteş⁹⁰⁰ isteme zīrā çömlegi⁹⁰¹ kaynadar āteşe (15) nisbet bir şerār hīç meşābesindedür pes anuñla ki senüñ ḥāluñ cihāna nisbet bu vechledür. Dīg bunda [211a] çömlek⁹⁰² ma‘ nāsınadur.

1954 Her kemerī k ‘ān be-rızā beste şūd

Her bir kemer ki o rızā ile bağlanmış oldu ya‘ nī herkim ki anuñ ṭā‘ at u ‘ ibādeti Ḥudā-yı ‘ azze ve cellnūñ rızāsına muvāfiḳ oldu.

Tā-ebed ez-ḥidmet-i ten reste şūd

Tā-ebed teninūñ ḥidmetinden kurtulmuş oldu ya‘ nī Ḥudā-yı ‘ azze ve cellnūñ ṭā‘ at u ‘ ibādete meşgūl olup cismāniyet ü (20) ten-perverlikden ḥalāş oldu. Ba‘ zı nüshada kemerī yerine güheri vāḳi‘ dūr ammā hergiz maḥalle münāsib degildür kemerden murād edā’-i ṭā‘ at u ‘ ibādetdür anuñ yāsı vaḥdet içündür.[200b] (1)

1955 Hırş-ı ribā-ḥāre zi-maḥrūmiest

Ribāḥārenūñ hırşı maḥrūmlığıındandır zīrā El-me’ mūl ḥayrun min’ l-me’ kūl⁹⁰³ ḥasebince mālī ziyāde olmaḳ fīkr ü ümīdī ile ḥarc eylemeyüp ḥıfz eyler lā-cerem bir gün mışrā‘

*Zer mānde vū ḥāksār mürde*⁹⁰⁴

Mücebince mevt irişüb andan maḥrūm olur.

⁹⁰⁰ ateş] A: bir şerār

⁹⁰¹ çömlegi] S3: çölmegi

⁹⁰² çömlek] S3: çölmek

⁹⁰³ “Yenilecek yemeğe umud yenilen yemekten daha iyidir.”

⁹⁰⁴ “ Altın kalmış ve zavallı ölmüştür.”

Tâc-ı rızâ ber ser-i maḥkūmiest

Rızâ'-i İlâhî tâcı maḥkūmlıḡuñ başı üzredür ya' nî herkim ki Ḥudâ-yı (5) 'azze ve cell'nüñ Celle şa'nühü emr-i şerîfine muṭî' olup emr-i şerîfî mücebince tâ' at u 'ibâdete meşḡul ola ol kimse be-her ḡâl rızâ'-i İlâhîye vuşul bulur.

1956 Kîse berânend der-în rehguzer

Bu rehguzerde yan kesiciler vardur ya' nî dünyâda dîn tarîkınuñ ṭarrâr u rehzenî ki şeyâtîndür bisyârdur.

Herki tehi kîseter âsûdeter

Pes herkim ki kîsesi tehîrekdür âsûderekdür ya' nî herkim ki dünyâdan i' râz idüp ḡanâ' at ḡüşesinde ṭâ' at u 'ibâdete meşḡul ola şeyâtînden (10) aña ḡavf u zarar yoḡdur.

1957 Muḡteşemî derd-i serî mî-pezîr

Muḡteşem ü şâḡib-i câḡ iseñ ziyâde baş aḡırsını ḡabul eyle zîrâ devlet ü ḡaşmet şâḡibleri be-her ḡâl derd-i ser ü ḡam u eleme giriftârlardur. Mısrâ'

*Melik ḡam be-ḡadr-ı cihânî ḡored*⁹⁰⁵

Ve ĩ ne berev dâmen-i iflâs ġîr

Veger derd-i seri ḡabul eylemez iseñ muḡteşemlikden ferâḡat idüp yûrı. İflâsuñ dâmenini ṭut ya' nî faḡr u iflâsı ḡabul eyle tâ El-muflisu fî-amâni'l-lâh⁹⁰⁶ ḡasebince cihânüñ ḡam u eleminden ḡalâş olup Ḥudâ-yı 'azze ve cell'nüñ (15) ḡıfz u emânında olasun.

⁹⁰⁵ “ Padişah bir dünya kadar gam yer.”

⁹⁰⁶ (Borcunu ödeyemeyen) fakir, Allah'ın koruması altındadır. Keḡâletu'd-damişḡ, 'Ö, (?), Mu'cemu'l-mu'ellifin, Beyrût: dâru'l-iḡyâ turâşu'l-'arabî, s.186.

1958 Kûse-i kem-rîş deli dâşt teng

Âşaksuz bir köse teng ü perişân bir gönül tutardı ya‘ nî şağalsuzlığı sebebinden qalbi perişân u teng idi.

Rîş-keşân dîd dü kes-râ be-ceng

Ceng ü huşûmetde köse iki kimseyi rîş-keşân gördi ya‘ nî köse gördükim iki kimse ceng ü huşûmet idüp biri birinün şağalını tutmuş. Kim rîş bunda şağalsuz ma‘ nâsına olmağ mağalle ensebdür kem rîşün bu ma‘ nâsı ma‘ lûm olsun ki (20) isti‘ māl hasebi iledür. Rîş-keşân rîş çekiciler ma‘ nâsına i‘ tibâr olunursa rîş-keşân vaşf-ı terkîbî cem‘ olup ve aḥedi rîş-keş olur. Fârsî’de teşnîye vü cem‘ berâberdür. Rîş-keşânda keşân şıfat-ı müşebbihe i‘ tibâr olunursa rîş çekici ma‘ nâsına olup [201a] (1) vaşf-ı terkîbî olmaz. Vech-i evvel ulâ idügi ziyâde rûşen ü zâhirdür. Rûşen-dil olan kimselere

1959 Güft ruḥam gerçi zenânî ü şüst

Köse çünki anları gördi ğam u elemi def‘ idüp dedi egerçi benüm rûy u ruḥum zenânî gibidür ya‘ nî egerçi zenlerün şağalı olmaduğı gibi benüm daḥı şağalum yoḡdur.

İmenî ez-rîş-keşân hem hoşest

Lîken rîş-keşândan îmenlik hem latîfdür (5) ya‘ nî şağalum yoḡdur ki tâ ceng ü huşûmetde kimse benüm şağalumı tuta. Kem-rîş bunda şağalsuz ma‘ nâsına isti‘ māl olunduğı beyit-i meşrûḥdan ziyâde rûşen ü zâhirdür hıssa beyânına şürû‘ olundu.

1960 Maşlahat-ı kâr der-ân dîdeend

Senün işinün maşlahatını anda görmüşlerdür.

Ke ‘z ḥar-ı tu bâr-ı tu bu-brîdeend

Senün ḥaruḥdan senün yukuḥı kesmişlerdür ya‘ nî Ḥudâ-yı ‘ azze ve cell ‘ azze ismuḥu senün nefesünden umûr-ı dünyeviyye muḥabbetini ref‘ eyledi. Ḥardan murâd nefis ü bârdan murâd umûr-ı (10) dünyeviyyedür.

1961 Tā-tu çü 'İsā be-der-ī dil resī

Tā sen hazret-i 'İsā gibi gönlün kapūsına irişesün ya' nī şāhib-dil olasun.

Bī-ḥar u bī-bār be-menzil resī

Ḥarsuz u bārsuz menzile irişesün ya' nī nefis ü mā-sevā fikrinden āzād olup der-gāh-ı Aḥadiyyete vuşul bulasun. Bu ḥālet ḥod yümn-i ' ināyet-i sübhānī luṭf-ı maḥẓ-ı Yezdānī'dür zīrā bu mertebenün ḥuṣūlundan şoñra der-gāh-ı Aḥadiyyete vuşul suhūletle müyesser olur.

1962 Mu'minī endişe-i gebrī me-kün

Mu'min iseñ geblık fikrin (15) eyleme ya' nī gebr ü kāfire mensūp u lā'ik olan aḥvāl u ef'āldan i' rāz eyle. Bu vech hem mümkündür. Mu'min iseñ gebr ü kāfire mensūp endişe vü fikr eyleme.

Der-tengī kūş u şıtabrī me-kün

Tenglige çalış u şıtabrlik eyleme ya' nī rıfk u marḥamet ü nik-ḥüylığa sa'ī eyle. Gılzet ü ḥuṣūnet u bed-ḥüylıktan i' rāz eyle.

1963 Mevc-i helākest sebükter şitāb

Cihān helāk mevcidür. Tizrek ü ziyādereki isti' māl eyle.

Cān be-ber ü bār der-efken be-āb

Cānuñı ḥalās eyle bār u esbābuñı āba (20) biraḳ murād budur ki fānī dünyā verṭā-i helākdur pes zeḥārif-ı dünyeviyyeden ferāḡat idüp uḥrevī aḥvāla meşḡul ol tā ki rūz-ı ḥaşirde 'azāb u 'iḳābdan ḥalās olasun.[201b] (1)

1964 Bih ki tehi-mağz u ḥarāb isti

Yeg ki tehi-mağz u ḥarāb tırasun ya' nī saña nāfi' olan budur ki dānālık da' vīsinden ferāḡat idüp derūnuñı ḥübb-i mā-sevādan ḥālī eyleyüp faḳr u fāḳayı iḥtiyār eyleyesün.

Tā-çü kedū ber-ser-i āb īstī

Tā ābuñ başı üzre kabuğ gibi tırasun ya‘nī bu verṭa-i helāk dünyāda ğarḳ u helāk olmağdan necāt bulasun. Kedū kāf-ı ‘Arabī’nün fethi ile kabuğ ma‘nāsınadır.

1965 Kadr (5) be-bī-ḥordī ü ḥābī der-est

Kadr u şeref ekl ü şurbsızlıkda vü ḥābsızlıkdadır ya‘nī şeref- ü ḳurb u ḳabūl-ı Ḥazret -i Ḥaḳḳ ten-perverlik ü ḥābdan ferāğat u ictināb eylemekdedür. Beyit:

Ḥāb u ḥoret zi-mertebe-i ‘aşḳ dūr kerd

Ānēh resi be-‘aşḳ ki bī-ḥāb u ḥor şevī⁹⁰⁷

Genc-i büzürgān be-ḥarābī der-est

Ulularuñ genci ḥarāblıkdadır ya‘nī evliyā’ül-lāhuñ esrārına vuşul u ittılā‘ ifnā-yi vücūddadır. Büzürgāndan murād evliyā’ül-(10)lāhdur.

1966 Murde-i murdār neī çün zağan

Zağan gibi murdāruñ mürde vü ṭalibi degil iseñ ya‘nī cīfeveş dünyāya ṭalib ü rāğıb degil iseñ.

Zāğ me-şev pāy be-ḥūn der-me-zen

Zāğ olma ayağuñı ḳanuñ içine baturma ya‘nī tārik-i dünyā olup ḥarāmdan ictināb idüp dünyevī ḥuşūşa ḥerīş olma.

1967 Ger ten-i bī-ḥod şüdeī çün nigār

Naḳş u nigār gibi eger ḳansuz ten olmuş iseñ

⁹⁰⁷ “ Uyku ve yiyecekler seni aşk mertebesinden uzaklaştırdı; uyumak ve yiyeceklerden uzaklaştığında işte o zaman aşka ulaşırısın.”

İmenî ez-vaḥşet-i mürdâr-ḥ̣ār

Mürdâr-ḥ̣āruñ (15) vaḥşet ü zaḥmetinden imensün ya‘nî eger riyâzete mu‘tād iseñ dünyâ-preset nefsdan ḥalâş olmuşsun. nigār bunda naḳış ma‘nâsinadur.

1968 Ḥūn-ı ciger-dân be şarâbî şüde

Cigerüñ ḳanını şarâba mütebeddil olmuş bil ya‘nî şarâb ki ummu’l-ḥabâ’işi olduğu i‘tibârla âb-ı şerrdür ḥaḳîḳatde ḥūn-ı cigerdür pes herkes ki şarâb nûş eyler ma‘nâda kendü cigerinüñ ḳanını nûş eyler.

Âteşi ez-şerm be-âbî şüde

Yâ ḥod şarâb bir âteşdür ki şerminden (20) bir âba mütebeddil olmuşdur ya‘nî şarâb ḥarâm olduğu i‘tibârla zarar-ı maḥẓ olduğu içün âteş meşâbesindedür pes herkes ki şarabı nûş eyler ḥaḳîḳatde derūnını âteşle memlū vü pür eyler [202a] (1) lâ-cerem sa‘âdetmend ‘âḳıl andan ictinâb u i‘râz eyler. Beyit:

Şarâb ez-peyi sürḥ-rūyi ḥorend

*Ve’z’û ‘âḳıbet zerd-rūyı berend*⁹⁰⁸

Şarâb bunda ḥūn-ı ciger ü âteşe teşbîḥ olunmuşdur.

1969 Ḥod me-ber ez-ḥord be-yek-bâregî

Ekl ü şurbdan ḥod bilkülliye kimseler ya‘nî ekl ü şurbdan ferâḡat eyleme.

Ḥorde nigh-dâr be-kem ḥ̣āregi

Ezicilikde ḥurda vü miḳdârı nigâḥ tūt ya‘nî ekl ü şurbı (5) tadricle az eyle.

1970 Tâ-ḳaderî ḳuvvet-i ḥūn bi-şkenî

⁹⁰⁸ “ Şarabı kırmızı suratlı (neşeli) olmak için içerler ancak sonunda (hastalıktan) yüzü sararır.

Tā ƙanuñ bir miƙdār kuvvetini şıyasun ya‘ nī ten-perverlige bir miƙdār za‘ f gele.

Žarbet-i āhen ƣorī er Āhenī

Āhenüñ zarbını yersün eger āhen iseñ ya‘ nī eger ƙanā‘ at eylemeyesün az yemekden külli zaħmet ü meşakƣat çekersün.

1971 Şīr zi-kem ƣoreden-i ƣod serkeşest

Arslan ƣod az yedügünden serkeşdür zīrā arslan az yiyicidür ve bir ģayri yırtıcınüñ şikārını yemez hemān kendüsi şikār eyledügi şikārı yer.

Şīr ƣorī ƣā‘ ide-i āteşest

Çok yiyicilik (10) āteşüñ ‘ādet ü ƣā‘ idesidür zīrā āteş üzre her ne kādar öoƣ odun ƣor iseñ cemī‘ isini yaƣar.

1972 Rūz be-yek ƣorş ƣü ƣorsend şüd

Rūz ƣünki bir ƣurşla ƣanā‘ at idici oldı.

Rūşenī-i ƣeşm-i ƣiredmend şüd

‘Āƣılıñ ƣeşminüñ rūşenligi oldı ƣiredmend zıkrı ile nādāndan iħtirāz olunur zīrā cāhil ebedī kördür cehlden ƣalāş olmayınca aña rūşenlik müyesser olmaz.

1973 Şeb ki şabūħī ne be-hengām kerd

Şeb ki vāktinde şabūħī eylemedi.

ƣorden-i bādeş siyeh-endām kerd

Anuñ bāde-nüş eylemesi (10) anuñ endām u vücūdını siyāh eyledi bu ƣālet iddi‘ ā ƣarīƣı iledür.

1974 ‘Aql zi-bisyār ḥorī kem şevd

Kişret-i ekl sebebinden ‘aql kem ü nākış olur.

Dil çü siperğam siper-i ğam şevd

Siperğam gibi gönül ğam siperi olur ya‘ nī ḳalbe ğamler irişür. Siperğam felken

1975 ‘Aql-ı tu cānīst ki cismeş tuī

Senüñ ‘amelüñ bir cāndur ki anuñ cismi sensün pes zinhār sebep-i ziyān u nuḳşān olur ḥalātdan ‘aḳluñ ziyāde ḥıfz eyle tā ki saña rūḥānī ḥayāt u ḥalāt müyesser ola.

Cān-ı tu gencīst ki (20) tılısmeş tuī

Senüñ rūḥuñ Ḥudāyi bir gencdür ki anuñ tılısımı sensün zīrā senüñ vücūduñda pinhāndur. Mıṣrā‘

*Ḥiṣ-rā be-şinās şad çendān tuī*⁹⁰⁹

1976 Key dehed īn genc tu-rā rūşenī

Bu genc saña ḳaçan rūşenlik virür [202b] (1) ya‘ nī rūḥuñ ḥaḳīḳatı saña ḳaçan zāhir ü ma‘ lūm olur.

Tā-tu tılısm-ı der-i ü ne-şkenī

Mādāmki sen anuñ ḳapusınuñ tılısmını şımayasun ya‘ nī bozmayınca andan ḥaber-dār olmazsun murād budur mādām ki riyāzet ü⁹¹⁰ ‘aşḳ u muḥabbet sebebi ile ifnāyi vücūddan behre-ver olup cānuñ cānān ezele fedā eylemeyesün cānuñ ḥaḳīḳatinden ḥaber-dār olmazsun. *Ve yes ’elūneke ‘ani’r-rūḥ ḳuli’r-rūḥu min-emri Rabbi*⁹¹¹(5)

⁹⁰⁹ “ Kendi tanı o zaman kendinin yüz katına dönüşeceksin.”

⁹¹⁰ riyāzet ü] A:-

⁹¹¹ “Ve sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: "Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. ” İsra/ 85.

1977 Hāk benā mü‘ temedī hest fāş

Hāk mü‘ temedsüzliğe fāş u meşhûrdur ya‘ nî tenki hākdan halk olunmuşdur fānî ü bî-bağadur pes anuñ ‘ārizî hayatına i‘ timād idüp tã‘at u ‘ibâdetden i‘ rāz eylemek cihâlet ü gâfletdür.

Şuḥbet-i nâ-mu‘ temedī gū me-bāş

Bir nâ-mu‘ teberûñ şuḥbeti di olmasun ya‘ nî ten ki nâ-mu‘ temed ü bî-bağadur anuñ cānebine ḥimāyet ü re‘āyet idici olma.

1978 Ger heme ‘ömret be-ğam āyed be-ser

Farzen eger senûñ cemî‘ -i ‘ömrûñ ğamla müntehî ola ya‘ nî cemî‘ -i ‘ömründe eger ğamgîn (10) olasun.

Ez-pey-i tu ğam me-ḥored ğam me-ḥor

Senûñ tengsinünden ötüri ğam yemez pes sen hem andan ötüri ğam yeme ya‘ nî ten-perverlikden ferāğat eyle zîrâ ten cānebinden hergiz saña rûḥānî bir nef‘ irişmez.

1988 Güft be-zengî peder in ḥande çîst

Kendünûñ püseri zengiye pederi dedi bu edür ya‘ nî bu qader bisyâr ḥandeñe sebep nedür.

Ber siyehî çün tu be-bāyed girîst

Sencileyin bir siyâh-rûyuñ üzerine ağlamak gerek zîrâ sen zengîsün saña lâ’îk olan giryedür ḥande degildür.

1989 Güft (15) çü hestem zi-cihân nâ-ümîd

Zengînûñ püseri pederine cevâp virüp dedi çünki cihândan nevmîdüm ve devletden dūr u mahrûmum

Rûy-siyeh bihter ü dendân-sefid

Siyâh-rûy u dendân-sefid iyürekdür ya‘nî hânde sebebi ile sefid dendânun âşikâr olması ulâ vü münâsibdür zîrâ nir nesneye mâlik degilüm ki anuñ in‘idâm u zevâlî sebebi ile girye eyleyüm ve ğam yeyüm.

1990 Nîst ‘aceb hânde zi-rûyi siyâh

Siyâh-rûydan ya‘nî yüzi siyâh olandan hânde ‘aceb degildür.

Kibr-i siyeh barķ ne-dâred (20) nigâh

Zîrâ siyâh bulut barķı nigâh tutmaz ya‘nî siyâh şehâbdan barķ zâhir olur.

1991 Çün tu ne-dârî ser-i in şeh-r-bend

Çünkü sen bu şehir-bendün hevesini tutmayasun ya‘nî çün ki ten-perverlikden [203a] (1) ferâġat idüp kanâ‘at u riyâzet sebebi ile ifnâ-yi vücûddan behre-ver olasun.

Barķ şev ü ber heme ‘âlem be-hând

Barķ ol ve cemî‘-i ‘âlem üzre hânde eyle zîrâ çünki sen ten şehir-bendinden ġalâş olasun cemî‘-i ‘âlem senün ġatuñda ħ‘âr u nâ-çîz olur.

1992 Hânde-i tûṭî leb-i şekker şikest

Tûṭînün ġandesî şikerün lebini şıdı ya‘nî tûṭî ġandân olduġı içün şeker-ġây oldu.(5)

Ķahķaha-i ber-dehen-i keb best

Kebkün deheni üzre bir Ķahķaha baġladı ya‘nî kebkün Ķahķahası zâtîdür lâ-cerem tûṭiye ġandeden vü kebke Ķahķahadan ġalel ü nuķşân irişmez ü bu ġâlet anlara şîn virmez.

1993 Hânde çü bî-vâķt ġüşâyed girih

Lîken çünki hânde vâķitsüz girih çöze ya‘nî çünki hânde maġallinde vâķi‘ olmaya.

Girye ez-ân hānde-i bī-baḳt bih

Ol vaḳitsüz hāndeden girye ulādur zīrā hānde-i bī-vaḳt ʿ alāmet-i sefāhet ü fevt-i (10) ʿ aḳldur.

1994 Sūhten-i hānde zeden barḳ-vār

Keşret-i ḡam u elem sebebi ile yanmak u muteellim olmak u barḳ gibi hānde urmaḳ yaʿ nī ziyāde ḡamgīn ü ziyāde hānde eylemek.

Kūtehī-i ʿ ömr dehed çün şerār

Şerār gibi ʿ ömrüñ kışalığını virür yaʿ nī şerāruñ baḳāsı az olduḡı gibi anuñ ʿ ömri⁹¹² az olur. Sūhten ki yanmak maʿ nāsınadur andan murād keşret-i ḡamdur.

1995 Bī-ṭarab īn hānde-i çün şemʿ çīst

Şevḳ ü ṭarabsuz bu şemʿ gibi hānde nedür⁹¹³ (15)

Bes ki ber-īn hānde be-bāyed girīst

Ki bu hānde üzre bisyār girye eylemek gerek zīrā bisyār hānde zarar-ı maḥẓdur. Feʿl-yebkū keşīren ve li-yezḥakū ḳalīlen.⁹¹⁴

1996 Tā-ne-zenī hānde-i dendān-nümāy

Zinhār dendān gösterici hānde urmayasun yaʿ nī dişlerünüñ görünmesine sebep hānde eylemek için

Leb be-geh-i hānde be-dendān be-ḥāy

Hānde vaḳtinde lebüñi dişünle çine yaʿ nī leblerüñi dişlerünle muḥkem tūt.

⁹¹² ʿ ömri] S3:-

⁹¹³ -] S3: yaʿ nī bī-sebeb bu kişret hānde nedür

⁹¹⁴ Ayenin aslı şu şekildedir: “Feʿlyezḥakū ḳalīlen ve li-yebkū keşīren” Az gülsünler çok ağlasınlar. Tevbe: 82.

1997 Girye-i pür maşlahat-ı dīde nīst

Bisyār girye dideye maşlahat u lā'ik degildür zīrā (20) zarar-ı maḥẓdur.

Ḥande-i bisyār pesendīde nīst

Ḥande-i bisyār maḥbūl u ma'ḥūl degildür zīrā zarar-ı maḥẓ olduğundan gayri sefāhetden nāṣi bir zişt ḥāletdür.

1998 Ger küheni binī ü ger tāzegī

Eger bir pīr ü [203b] (1) eger bir civān görsen ya' nī eger pīrdür veger civān

Bāyedeş ez-nīk ü bed endāzei

Nīk ü bedden aña ki murād pīr ü civāndür bir endāze gerek ya' nī mümkün olduğu kadar anlara ḥāllerine münāsib ri'āyet eyle.

1999 Ḥīz ḡamī mī-ḡor u ḡoş mī-neşīn

Ḳalk u bir ḡam ye vü ḡoş u mesrūr otur.

Gāh çünān bāyed ü gāhī çünīn

Zīrā gāhī sencileyin ü gāhī buncılayın gerek zīrā cihānda (5) bir kimesne bir ḡāl üzere olmak mümkün degildür pes be-her ḡāl *İnne me'a'l-ʿusri yusren*⁹¹⁵

ḡasebince keşī gāhī ḡamḡīn u giryān u gāhī şādān u ḡandān olur.

2000 Der-dil-i ḡoş nāle-i dil-sūz hest

Ḥoş u mesrūruñ derūn u dilinde dil-sūz u nāle vardur.

⁹¹⁵ “Gerçekten, güçlkle beraber bir kolaylık vardır.” İnşirah/ 5,6.

Der-iebe-i şeb goher-i rûz hest

Şebeye müşâbih şebûn derûnında gevher gibi laţif u rahşân rûz vardur. Şebe siyâh boncuğ.

2001 Hiş kes âbî zi-hâvâyi ne-ğurd

Hiç kimse bir havâdan bir içüm şu içmedi.

Ke 'z pes-i ân âb kâfâyi ne-ğurd

Ki ol (10) âbuñ 'aķabinden bir kâfâ yemedi ya' nî yedi zîrâ cihānuñ aķvālî bu uslûb üzre tertîb olunmuşdur bu hâlet ħod ziyâde rûşen ü zâhirdür. Gül ü ħâr u genc ü mâr u ğam u surûr u râhat u zaĥmet ü derd ü devâdûr pes herkes ki râhat u ħuzûra bir içim şu içdi anuñ 'aķebinde be-her ħâl bir elem çekdi murâd fânî cihân râhat u ħuzûr u surûruñ maĥalli degil idüğün iş' ârdur. Kâfâ bunda sîlî ma' nâsınadur ki 'avâm taĥrîf idüp sille dir. Beyit:

Pey pârei ne-mîkûnem ez-ĥiç ustuh'ân (15)

*Tâ-şad hezâr zaĥm be-dendân ne-mîresed*⁹¹⁶

2002 Her bene-i-râ ceresî dâdeend

Her beneye bir ceres virmişlerdür zîrâ deve ki esbâb u levâzim götürür ceressüz olmaz.

Her şekerî-râ megesî dâdeend

Her bir şekere bir meges virmişlerdür zîrâ her bir yerde ki şeker zâhir olur be-her ħâl anda meges zuhûr bulur murâd 'usri yusre birbirini müstelzim idüğün beyândur.

2003 Dâye-i dānāyi tu şûd rûzigār

⁹¹⁶ “Yüzlerce yara almadan hiç bir kemik (dünya malını) elime geçiremiyorum.

Rûzigâr senûn dānā dāye vü murebbîñ oldı zîrâ ‘*Asā en tukrihū şey’e’v-ve huve hayru’l-lekum ve ‘asā en tuḥibbū şey’e’v-ve huve şerru’l-lekum*⁹¹⁷ ḥasebince herkese taqdir olunān enfe’ dūr.

Nîk ü bed-i ḥîş (20) be-dû vâ- güzâr

Pes kendü nîk ü bedüñi aña teslîm eyle ya’ nî ḥayr u şer cemî’-i aḥvâluñı Ḥudâ-yı ‘azze-cell’nün erâdet-i şerîfüne havâle eyle zîrâ kaṅğı ḥuşûş şer idügün idügün ḥod senûn [204a] (1) ḥaberûñ yokdur ve â bunda zâ’id olmaḵ zâhir ü rûşendür.

2004 Ger dehedet sirke çü şîre be-nûş

Farzen eger rûzigâr saña sirke vire anı şîre vü şeker şerbeti gibi nûş eyle ya’ nî Ḥudâ-yı ‘azze ve cellden ‘azze ismuḥu eger saña ğam u elem irişe anı cân u dilden qabûl eyle. Mışrâ’

*Belâyi Ke’z ḥabîb âyed hezâreş merḥabâ güftem*⁹¹⁸

Ḥayr-i tu ḥâhed tu çe dānî ḥamûş

Rûzigâr senûn ḥayr u nef’ üñ⁹¹⁹ isterseñ (5) ne bilürsün ḥamûş ol. Ve ‘asā en tekrehu şey’ev-ve huve hayru’l-lekum Ve ‘asā en tuḥibbu şey’ev-ve huve şerru’l-lekum.⁹²⁰ Rûzigâra isnâd mecâz tarîkı iledür. Enbetu’r-rabî’u’l-baḳl⁹²¹ gibi zîrâ andan murâd irâdet-i Allâh’dur.

2005 Şâbit-i in rāh muḳîmî buved

Bu yoluñ şâbiti bir muḳîm olur ya’ nî bu zîkr olunan ḥâlâtuñ sırr u ḥaḳîḳatı aşḥâb-ı sulûka ma’ lûmdur. Ehl-i zâhire andan ḥişşe yokdur.

Hem-sefer-i Hızır Kelîmî buved

⁹¹⁷ “Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz.” Bakara/ 216.

⁹¹⁸ “Sevgiliden gelen belaya beinlerce kez hoş geldin dedim.”

⁹¹⁹ u nef’ üñ] S3:-

⁹²⁰ “Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz.” Bakara/216.

⁹²¹ “İlkbahar ot çıkardı” Atasözü

Hızır Peygâmbere'ñ 'lâ nebiyyinâ ve 'aleyhi's- şalâtü ve's-selâm hem-sefer ü muşahabı bir Kelim olur zîrâ havâşşuñ muşahabı (10) yine ha'âşş olur. Hâzret -i Hızır'uñ ve Hâzret -i Mûsâ'nuñ 'aleyhime's-selâm kışşası ziyâde meşhûr olduğı için tefşiline ta' arruz olunmadı.

2006 Bâr-ı büzürgânt be-bâyed keşid

Saňa ulularuñ yukunı çekmek gerek ya'nî saňa lâzımdur ki evliyâu'l-lâhuñ u şulehânuñ huşûr u meclislerinde olup cân u dilden anlara hizmet eylesün.

Tâ-be-tüvânî be-büzürgî⁹²² resid

Tâ ululığa yetişmege kâdir olasun ya'nî Men hadime hudime⁹²³ hasebince herkim ki evliyâu'l-lâhuñ hizmet-i şerifini cân u dilden ihtiyâr eyleye ol kimse 'âkıbet (15) evliyâu'l-lâhdan olur. Mısrâ'

Ki merdân be-hidmet be-câyi resend⁹²⁴

2007 Yâr-ı musâ'id be-geh-i nâ-hoşî

Muvâfık ü şâdık yâr-ı zaħmet ü elem ü nâ-hoşlık vaķtinde

Yâr-keşî kerd ne dâmen-keşî

Yâr-keşlik eyledi dâmen-keşlik eylemedi ya'nî anuñ ğam u elemiñi ref idüp andan i' râz eylemedi. Beyit:

Der-düstî mulâhazâ-i merg ü zîst nîst

Düşmen bih ez-kesî ki ne-mîred berâyi düst⁹²⁵

Müşâ'id müvâfık ma' nâsınadur. Hikâyet-i şeyh bâ-müridân

⁹²² tâ-be-tüvânî be-büzürgî] A ve S2 ve S3:tâ-be-büzürgî be-tüvânî

⁹²³ "Hizmet eden hizmet görürü" Ebü Na'im, A, (1974), Hilyetu'l-evliyâ ve Tabakâtu'l-aşfiyâ', Mısır: Es-'se' âdeh, s. 196.

⁹²⁴ "Yiğitler hizmet karşısında bir yere ulaşırlar."

⁹²⁵ "Dostlıkta ölüm kalıma bakılmaz; dostu için canını vermeyen kimseden düşman daha iyidir."

2008 Reh-revî ez-cümle-i merdân-ı kâr

Merdân-ı kâr cümlesinden (20) bir reh-rev ya' nî meşâyih zümresinden bir şeyh.

Mî-şüd ü bâ pîr mürîd-i hezâr

Gitdi vü pîrle ki murâd ol şeyhdür beng mürîd var idi.

2009 Pîr der-ân bâdiye yek bād-nāk

Dād bizā' at be-emīnān-ı hāk

Pîr ol [204b] (1) şahrâda hāk u cihānuñ emīnlerine muhkem ü kavî bir bādı bezā' at virdi bâddan murâd duburdan zâhir olan bād-ı nâ- hoşdur murâd budur ki bir şeyh ittifâkan bng mürîdî ile bir şahrâda giderken mürîdlerini imtiḥān eylemek için bir kavî kavâra peydâ eyledi. Emīnān-ı hāk zikri temeshur ṭarîkı iledür zîrâ cihānda emīn eḡelle ḡalîl olduḡı için ḡükm-i ' ademeddür lâ-cerem ancılayın emīnlere buncılayın (5) bezā' at lâ'ıḡdür. Bezā' at zikri hem istihzâ ṭarîkı iledür.

2010 Her yek ez-ân âstî-i ber-feşānd

Ol büñ mürîdden her bir mürîd ol bād sebebi ile

Tā-heme reftend ü yekî şahş mând

Tā cemî'-i mürîdler gitdiler ü bir şahş ḡaldı ya' nî bir mürîdden ḡayri cemî' en şeyhı terk idüp gitdiler. Âstî âstîden muḡaffefdür.

2011 Pîr be-dü ḡüft çe üftād rāy

Pîr ol şahşa dedi saña rāy vāḡı' oldı.

Tā-heme reftend tu mândî be-cāy

Tā cemî' isi beni terk idüp gitdiler sen yeründe ḡalduḡ ya' nî sen niḡün gitmedüñ.(10)

2012 Güft mürīd ey dil-i men cā-yı tu

Pes mürīd aña cevāp virüp dedi ey benüm mürşidüm benüm gönlüm senün cāy u mekānuñdur ya‘ nī cān u dilden saña irādet ü muḥabbetüm vardur⁹²⁶.

Tāc-ı serum ḥāk-ı kef-i pā-yı tu

Senün ayağınun ṭabanınun ḥākı benüm bāşımuñ tācıdur.

2013 Men ne-be-bād āmedem evvel nefes

Evvel nefesde ben bādla gelmedüm belki senün ḥuzūruña cān u dilden geldüm.

Tā-be-hemān bād şevem bāz-pes

Tā hemān ol bādla arduma gidem ya‘ nī senden ferāgat idem.

2014 Muntazır-ı dād be-dādī şeved

Dād u kereme muntazır (15) olan kimse bir dād u keremle gider.

V ’āmede-i bād be-bādī şeved

Ve bāduñ gelmişi ya‘ nī bādla gelmiş ‘ākıbet bir bādla gider murād budur ki irādeti süst ü za‘if olan mürīd⁹²⁷ bir cüzvī bahāne ile irādetden ferāgat idüp şeyḫını terk eyler u irādeti kavī olan mürīd mürşiddeden şad hezār nā-meşrū‘ gorse ḥatırına zerre kadar bir nā-ma‘kūl zann getürmez.

2015 Zūd-rev ü zūd-nişīn şūd gubār

Gubār tiz gidici vü tiz oturucu oldı.

⁹²⁶ vardur] A:-

⁹²⁷ mürīd] S2: murād

Z 'ân ke be-yek cāy ne-dāred qarār

Zirā ki ğubār bir yerde qarār tutmaz (20) pes her mürīd ki telvīnde ğubār meşābesindedür ki şerefdēn dūrdur.

2016 Kūh be-āhestegī āmed be-cāy

Kūh āhestelikle cāy u maḥalline geldi.

Ez-ser-i ānest çünin dīr-pāy

Ol cihetden böyle dīr-pāy [205a] (1) u şābit-kadēmdür ki hergiz zevāl-pezīr olup yerinden ḥareket eylemez dīr-pāy vaşf-ı terkībīdür dīr-pāyendeden ki bisyār zamān qarār idici vü şābit olıcı ma' nāsınadır.

2017 Perde-derī pīşe-i devrān buved

Devrlerūn şıfāt⁹²⁸ u 'ādeti perde yırtıcılık u rüsvāy idicilikdür.

Bār-keşī kār-ı şabūrān buved

Şabūrılarūn kār u ḥūyī taḥammül ü bār-keşlikdür murād budur ki 'avāmuñ (5) 'ādet ü pīşesi perde yırtıcılık u birbirini rüsvāy idicilikdür ü ḥavāşşuñ 'ādet ü ḥūyī 'avāmdan cevır u cefā görüp taḥammül ü bār-keşlikdür. Beyit:

Zebūn bâş tâ-püstinet derend

*Ki şāḥib-dilān bār-ı şūḥān berend*⁹²⁹

Devrān dāl-ı muhmelenūñ zemmi ile cem' -i devrdür ki murād 'avāmdur egerçi der-gāh-ı Aḥadiyyet'den ba' idler ma' nāsınadır şabūrāndan murād ḥavāşşdur ba' zı kimse dāvırān oḡur dāl-ı muhmelenūñ fethi ile līken maḥalle münāsib olan ma' nā-i meşrūḡdur (10) egerçi dāvırān hem perde yırtıcı vü rüsvāy idicidir.

⁹²⁸ şıfāt] S3:şan' at

⁹²⁹ “ Güçsüz olsan seni yerden yere sürüklerler; hayasızların yükünü ise gönülsahipleri taşırlar.”

2018 Bār-keş-i zuhd şev er ter neî

Zuhd u taqvā yukunı çekici ol ya' nî zāhid ü muttakî ol eger ter mezâc u ter dâmen degil iseñ.

Bār-ı tabî' at me-keş er har neî

Eger har degil iseñ tabî' atun yukunı çekme ya' nî eger gibi ahmağ degil iseñ tabî' atune tâbi' olma.

2019 Tâ-ḥaṭṭ-ı zühdiyyet müzevvir ne-şüd

Mādāmki senün zāhidligün ḥaṭṭı müzevvir ü müzeyyen olmadı.

Dīde be-û ter şüd ü ü ter ne-şüd

Egerçi dīde vü çeşmün anuñ sebebi ile ter oldı ve (15) o ki murād zühddür ter ü laṭif olmadı ya' nî mādāmki senün zühdüñ şıdk u ḥulūşla ārāste olmaya egerçi senün çeşmünden herdem eşk revān olur ammā senün zühdüñ ter ü laṭif olmaz u ḳabūl u i' tibār bulmaz. Müzevvir bunda ziverdendür ki müzeyyen ma' nāsınadur fuşahā-yı 'Acem'un isti' māludur ki Fārsi bir ismi ism-i mef' ūl şığası üzre getirürler müzür-keş ü müzevvir gibi vü 'Allāme Zimaḥşerî şirinden isterşen dimişdür mısrā'-i (20) şānide ter-i evvel yaş ma' nāsınadur.

2020 Zühd ki der-zer-keş-i sulṭān buved

Zühd ki sulṭānuñ zer-keşinde ola

Ḳışşa-i zenbīl ü Süleymān buved

Zenbīl ü Süleymān'un ḳışşasıdur murād budur ki salṭenet ü ḡanānuñ [205b] (1) zühde hergiz zararı vü ziyānı yoğdur zīrā hazret-i Süleymān 'lā-nebiyyinā ve 'aleyhi's-şalātü ve's-selām cinn ü inse ḥükm eylerken anuñ vech-i kefāfı zenbilden idi ve ben meskinüm deyüp ta' āmını meskinlerle yerdı. Zer-keş altun tellü ḥarīr ḳaftān ma' nāsınadur müzevvir ü müzeyyen ma' nāsına idügi bu meşrūḥ beyitden ziyāde zāhir ü rüşendür.

2021 Şem‘ ki her şeb be-zer efşānīest

Şem‘ ki her gece zer nişār idicilikdedür murād şem‘ yanırken (5) pertevi anuñ eṭrāfına perīşān u perākende olduğıdur.

Zīr-i ḳabā zāhid-i pinhānī est

Ḳabānuñ altında pinhānī zāhidddür ya‘ nī pinhānī zāhid gibidür bu aña işāretdür ki fānūs içinde olan şem‘ e bezden pīrhen eylerler bād şem‘ i söndürmesün için.

2022 Zühd ğarībest be-mey-ḥāne-der

Mey-ḥānede zühd ğarīb ü ‘acībdür zīrā ḥilāf-ı ‘ādetdür murād fāsıḳ şūret ḥalkdan mübālāt u ḥavfı yok zāhidüñ Melāmiyye ṭā’ifesiñ şeklinde olduğıdur.

Genc-i ‘azīzest be-vīrāne-der

Genc vīrānede (10) ‘azīz ü maḳbūldur niteki ‘āmī şūret velide ‘aşḳ u muḥabbet ziyāde laṭīfdür anda riyā ihtimāl olmaduğı için

2023 Zühd-i Nizāmī ki ṭarāzī ḥoş est

Nizāmī’nüñ zühdi ki laṭīf ü zibā bir ṭarāzdur.

Zīr-nişān-i ‘alem-i zer-keş est

Güyā ḥaḳīkatde zer-keş ‘alemüñ altında oturucı vü ḳarār idicidür murād kendünüñ ziyāde şıdḳ u ḥulūşla olan zühdini medḥ medḥdür. Ṭarāz ki şevbuñ ‘alem ü nişānı ma‘nāsınadur ‘alem zer-keşde olan ‘aleme nisbet laṭīf ü zibā vāḳi‘ olmuşdur bunda tenbih budur ki (15) şıdḳ u ḥulūşla olan zühd şāḥibini zühd sebebi ile nefis ü şeyṭānuñ mekr ü şerrinden eymen ü āsūde olup maḳbūl-ı der-ġāh-ı aḥadiyyet olur. Maḳāle-i hecdehüm der-vaḥşet-i ḥüssād

2024 Kālb-zenī çend ki ber-ḥāstend

Bir kaç kâlb-zen ki kâlkıldılar ya‘nī şıdķ u muḥabbet ü vefādan ḥālī riş-ḥand idici bir kaç ḥasūd ki zāhir oldılar.

Kālebī ez-dūstī ārāstend

Anlaruñ ḥālī budur ki dostluḡdan bir kâlıbı tezyīn eylediler murād kendünüñ zemānında mevcūd olan münāfık-sīret (20) ḥasūd dostlarını zemmdür ki ḥaķīkatde dost degillerdür.

2025 Çün şikem ez-rüy be-ken püşteşān

Şikem gibi ānlara yüzden arķa eyle ya‘nī anlara mültefit ü müteveccih olma belki anlardan i‘rāz u firār eyle [206a] (1) niteki şikemüñ yüzü arķa cānebinedür.

Ḥarf nigeḥ-dār zi-engüştişān

Anlaruñ barmaḡından ḥarfuñı nigāḥ u ḥıfz tut ya‘nī ḥaṭā vü nuķşān u ‘aybuñı anlardan sır ü pinhān eyle zīrā cemī‘ isi ḥarf-gīr ü ‘ayb-binlerdür⁹³⁰.

2026 Pīş-i tu ez-nūr muvāfiķterend

Senüñ ḥuzūruñda sañā nūrdan muvāfiķlardur ya‘nī külli muḥabbet ü ziyāde dostluḡ gösterürler.

Ve ‘z -peset ez-sāye munāfiķterend

Ve arduñdan (5) sāyeden munāfiķreklerdür ya‘nī senüñ ‘ayb u gaybet ü ḥaṭā vü nuķşānuñı ‘ayān u beyān eylemekden ḥiç perhizleri yoķdur.

⁹³⁰ ‘ayb-binlerdür.] S2: ‘ayb

2027 Sâdet-er ez-şem‘ ü girihter zi-‘ûd

Şem‘ den sâderek ü ‘ûddan girihlûreklerdür ya‘nî huzûrunda hîyânet ü nifâkdan ‘ârî şâdık dostlardur ve ardunda buğz u nifâkları bisyâr bed-bahtlardur.

Sâde be-dîdâr u girih der-vücûd

Dîdâr u huzûrunda sâdelerdür ü vücûd u zâtlarında girih vardır ya‘nî anlaruñ dostlığı zâhir ü âşikârdur ve (10) ‘adâvet ü hissetleri vücûd u zâtlarında⁹³¹ pinhândur lâ-cerem huzûrunda dost-ı şâdık u yâr-ı muvâfık görünürler ve kafañda buğz u hased ü ‘adâvet ü nifâkla memlû vü pür munâfıklardur. Beyit:

Der-berâber çü gûsfend selîm

Ve’z-kañâ hemçü gürg-i merdüm-h‘âr⁹³²

2028 Cevr-pezirân-ı ‘inâyet-guzâr

‘Inâyet ü mu‘âveneti terk idiciler cevır ü cefâyı kabûl edicilerdür ya‘nî cevır ü cefâları çok u ‘inâyetleri yoğdur.

‘Ayb-nüvîsân-ı şikâyet-nigâr

Şikâyet nağış idiciler ‘ayb yazıcılarıdır (15) ya‘nî senüñ huzûrunda ağıvâllarından şikâyet eylerler ü senüñ ‘aybuñı kalibleri levhine yazırlar.

2029 Mihr-i dehen der-dehen âmûhte

Ağız muhabbetini ağızlarına öğretmüşlerdür ya‘nî dehenleri ile muhabbet ü dostluğ izhâr eylemege mu‘tâd olmuşlar.

⁹³¹ girih vardır ... zâtlarında] S3:-

⁹³² Karşında koyun gibi uslu ancak arkandan yırtıcı bir kurt gibidir.”

Kīne girih ber-girih endāhte

Kat kat kīneyi cem‘ eylemişlerdür ya‘ nī dem-be-dem kīnelerini ziyāde eylerler hūlāşa-i kelām budur ki anlaruñ dehānları meveddet ü muḥabbet sözi ile memlū vü pürdür ve şadr u ḳalbleri keşret-i ‘ adāvet ü kīne ile pürdür.

2030 Germ (20) velīk ez-ciger efsürdeter

Muḥabbet ü dostluḳ zāhiren egerçi kerem ü şevḳlülerdür⁹³³ velīken ḥaḳīḳatde cigerden münce mid ü bāridlerdür.

Zinde velīk ez-dil-i ḥod mürdeter

Egerçi zāhiren [206b] (1) zindelerdür velīken kendülerinüñ gönüllerinden mürdereklerdür zīrā vücūdlarında zerre-ḳader rūḥānī bir ḥālet yoḳdur.

2031 Şuḥbeteşān ber-meḥek-i dil me-zen

Anlaruñ şuḥbetini gönül meḥekine urma ya‘ nī anlarla muşāḥabat eylemegi⁹³⁴ hergiz ḥātırıña getürme.

Mest neyi pāye der-īn gil me-zen

Mest degilsen ayaḡuñ bu balçıḡa urma ya‘ nī şoḳma murād budur ki bu ḥabīs tā‘ife ki gil mesābesindedür pes anlarla ḥalṭa vü (5) muḥālīṭet eylemek ḥaḳīḳatde hemān ayaḡuñ balçıḡuñ içine şoḳmak gibidür ki nā-pāklıḳdur.

2032 Ḥāzin-i kūhend me-gū rāzişān

Anlar taḡuñ ḥāzin ü ḥāfızlarıdır anlara rāzuñ söyleme ya‘ nī ol ḥasūdlar sebā‘ gibidür şīr ü bebr ü peleng ü gürg gibi pes anlara rāzuñ söyleme veillāḥ fevrī fāş u zāhir eylerler.

⁹³³ şevḳlülerdür] S2: şermlülerdür

⁹³⁴ eylemegi] S3: etmege

Ġamz ne-ḥ'āhī me-de āvāzişān

Ġamz u renc ü elem istemez iseñ anlara āvāz virme ya' nī anlarla hiç āşinālīk u dostluḡ eyleme. Ġamz bunda muḥkem tutmaḡ u şıḡmaḡ ma' nāsına ma' nāsınadur (10) zaḥmet ü elem ü cefādan 'ibāretdür.

2033 lāf-zenān ke 'z- tu 'azīzī şevend

Ol ṭā'ifa lāf urucılardur ki senden ziyāde bir 'azīz olalar ya' nī kendülerini senden 'azīz ü şerīf bilürler.

Cehd-künān ke 'z-tu be-çīzī şevend

Cehd ü sa' ī idici ki senden bir nesne ile olalar ya' nī senden nef' ü fā'ide göreler.

2034 Çün buved ān şulḡ be-nā-dāştī

Çünkü ol şulḡ u dostluḡ ihtiyāc sebebinden ola.

Hışm-ı Hudā bād ber-ān āştī

Ol şulḡ u dostluḡ üzere Hudā-yı 'azze ve cellnün hışm u ḡaḡebi olsun.(15)

2035 Her nefesī k 'ān ḡaraż-āmīz şüd

Her bir nefes ki o ḡaraż-āmīz oldu ya' nī her bir muşāḡabat ki ḡarażla oldu.

Dūstī-i düşmenī-engīz şüd

Ol muşāḡabat düşmenlik peydā idici dostluḡ oldu ya' nī 'adāvetün zuhūruna sebep oldu.

2036 Dūstī-i k 'ān zi-tuī u menīst

Bir dostluḡ ki ol senlikden ü benlikdendür (20) ya' nī ol dostluḡda ki şıdḡ u vifāḡ u tevāzu' olmaya belki kibr ü inā'ıyyet ü nifāḡ u ḡaraż ola.

Nisbet-i ān dūstī ez-düşmenīst

Ol dostluğun nisbeti⁹³⁵ düşmanlıkdandır ya‘ nī ol dostluk düşmanlıkdandır.

2037 Zehr-i tu-rā dūst çe h̄āned şeker

Dost senün zehrünü ne okur şeker okur şadık dost dostun cevri ü cefā vü elem ü rencinden bī-
huzūr olmaz. Beyit:[207a] (1)

Eger zehr ise hoşdur yār elinden

Gerekmez sekkeri āgyār eleinden

‘Ayb-ı tu-rā dūst çe dāne hüner

Dost senün ‘aybunı ne bilür ya‘ nī farzen şad hezār ‘aybun olsa dostu cemī‘ en hüner görünür
‘ayb görünmez. *Hubbuku’ş-şey’e yu‘mī ve yuşim*⁹³⁶ Beyit:

Ve’r hünerī dārī ü heftād-‘ayb

*Dūst ne-bīned be-cüz ān yek hüner*⁹³⁷

2038 Dūst buved merhem-i rāḥat-resān

Dost dostuna rāḥat (5) irişdirici merhemdür ya‘ nī merhem gibi rāḥat irişdiricidir.

Ger ne rehā kūn suḥan-ı nā-kesān

Dost bu vaş u beyān olunān üslūp üzredür eger böyle degil ise denī ü nā-keslerün sözünü
terk eyle ya‘ nī denī ü nā-keslerün kız-bi maḥz u lāf-ı durūğ sözlerini vü kendülerini yād u
tezekkür eylemekden ferāḡat idüp ḥāmūş ol.

⁹³⁵ nisbeti] S3:sebebi

⁹³⁶ “Bir şeyi sevmen seni kör ve sağır eder.” E’ş-şabūnī, M A,(1981), Muḥtaşar-ı Tefsīr-i İbn-i Keşir, Beyrūt:
Dāru’l-kurān-ı Kerīm, s. 89.

⁹³⁷ 6 Eger sadece bir hünerin olsa ve çok sayıda aybun; dostun o bir hünerin başka bir şey görmez.”

2039 Gürbe buved ke 'z-ser-i hem pūstī

Gürbe olur ki censiyyeti sebebinden

Becce-i ḥod-rā ḥored ez-dūstī

Muḥabbet ü dostluḡı sebebinden kendünün yavrusunu yer şahıḡ u taḥkīḡ ba' zı gürbe vardur ki kendünün yavrusunu yer vaşf (10) olunan dostlar gürbe-siretdür.

2040 Dūst kūdām ānki buved perde-dār

Dost kaḡı vü kimdür ol kimsedür ki perde-dār ola ya' nī dostuñ ' ayb u ḥaṭāsını ḡalkdan sıtr idici ola.

Perde-derend īn heme çün rūzigār

Līken bu cümle ḡalk rūzigār u eyyām gibi perde yırtıcılardur ya' nī biribirinüñ ' ayb u ḡaṭā vü nuḡşānını āşikār idicilerdür ve biribirini rüsvāy u bed-nām idicilerdür.

2041 Cümle ber-ān ke 'z-tu sebaḡ çün berend

Cemī' en ol fikr ü heves üzredür ki senden niceye sebaḡ ideler (15) ya' nī cemī' -i ḡuşūşda saña ḡālib ü senden ' azīz ü şerīf olalar tā sen anlara muḡtāc olasun.

Sikke-i kāret be-çe efsūn berend

Ne efsūn u tedārūkle senüñ kār u ḡāluñuñ sikkesini ilemeler ya' nī senüñ kār u ḡāluñdan revnaḡ u i' tibārī ref' eylemege sa' ī ü ihtimām eylerler tā ki cihānda sen bir ḡadr u şeref bulmayasun merḡūm Sa' dü'd-dīn Müftī gibi ki bu ḡaḡīre meşnevī-i şerīf şerḡı muḡābelesinde vazīfe yaḡın olunmaḡ muḡarrar olduḡda men' ine külli sa' ī ü ihtimām eyledi līken (20) pādīşāḡ-ı ' ālem-penāḡ ḡazretleri⁹³⁸ Ḳapu Ağası Ḳāzenfer Aḡa ḡazretlerinden Ḳaḡḡ sübhānehü ve ta' ālā ḡazreti ' azze ismuhu rāzī olup anı cennet-i ' adnde ḡazret-i Resūl sallallahu ta' ālā ' aleyhi ve sellem [207a] (1) ḡoñşı eylesün ki bu efḡaru'l-verā Şem' ī-i

⁹³⁸ -] S2: eşref-i şāḡibü'l-ḡayrāt sa' ādet-i dāreyn şāḡibi] S3:ḡazretlerinüñ şeref-i şāḡibü'l-ḡayrāt sa' ādet-i dāreyn şāḡibi

za‘ ifüñ seksen akçe vazîfesine vü vazîfesinüñ hatt-ı hümayûn sa‘ âdet maqrûnla aşl u fıķıh ilhâķ olunmasına o sebep oldu ve bunlardan ğayri hem bisyâr ihsânını görmüşüm.

2042 Bâ-tu ‘ inân-beste-i şûret şûde

Senünle şûret ‘ inân-bestesi olmuş ya‘ nî anlar zâhirde saña qarın ü muşâhab olmuşlar.

Vaķt-i zarûret be-zarûret şûde

Żarûret vaķtinde zarûrete gitmiş ya‘ nî (5) saña zarûret ü bir mühim-hâlet vâķi‘ olsa seni terk idüp kendü mühim maşlaķatlarına giderler.

2043 Düstî-i her ki tu-râ rûşenest

Herkimün ki dostluğı saña rûşen ü zâhirdür ya‘ nî herkim ki senün muķibb ü dostuñum dir.

Çün dilet inkâr küned düşmenest

Liken çünki senün göñlün anı inkâr eyler ol kimse senün düşmenüñdür.

2044 Ten çe şinâsed ki tu-râ yâr kîst

Senün tenün ne fehm ü idrâķ eyler ki senün yâr u dostuñ kimdür.

Dil buved âgeh ki vefâ-dâr kîst

Göñül âh u haber-dârdur ki saña vefâ-dâr u yâr kimdür. Estefti ķalbek.⁹³⁹ Buña ķavî vü rûşen delildür.(10)

⁹³⁹“Kalbinden fetva iste.” Hadisin tam şekli şöyledir: **Estefti ķalbek ve’s-tefti nesfek, El-birru ma-ţma’inne ileyhi’l-ķalbu ve’ţme’innet ileyhi’n-nefsu ve’l-işmu mâ hâķe fi’n-nefsi ve tereddede fi’-şşadri ve in eftâķe’n-nâsu ve eftûķe.** “Kalbinden fetva iste. İyilik: Nefsin kendisine mutmain olduğu, kalbin kendisine mutmain olduğu şeydir, kötülük: İnsanlar sana fetva verseler de verseler de nefis de yerleşip, göğüste gelip giden (yerleşmeyen) bir şeydir.”“.”Aķmed, E ‘ A,(2001), Mûsned El-imâm Aķmed Bin Hânbel,(?): Mu’essesetu’-rrisâle, s.456. h.no:753

2045 Yek dil dārī ü ğam şad-hezār

Bu gönül ü yüz biñ ğam tutarsun ya‘nī ğamla memlū vü pür bir gönülñ vardur.

Yek gül-i pejmürde vü şad-niş hār

Güyā ol gönülñ şolmuş güldür ve anda nişe müşābih yüz hār vardur.

2046 Mülk hezārest ü Ferīdūn yekī

Mülk hezārdür ü Ferīdūn ki murād pādişāhdur birdür.

Ġāliye bisyār u demāg endekī

Ġāliye bisyārdur u dimāğ ziyāde azdur murād budur ki gönül şad-hezār fīkr ü ğamla memlūdur hemān bu huşūşa müşābihdür lā-cerem ol gönülde zerre qader zevk surūr (15) u şafā yoqdur ve anuñ şāhibi rāhat u huzūrdan beridür.

2047 Perde-derest her ki der-īn ‘ālemest

Herkim ki bu ‘ālemde perde yırtıcıdur ya‘nī ehl-i cihān cemī‘ en biribirinüñ ‘ayb u haṭā vü nuqşānını āşikār idüp biribirini rüsvāy idicidür.

Rāz-ı dil-i tu-rā hem ḥod maḥremest

Senüñ rāzuña maḥrem hem kendünüñdür pes zinhār rāzuñı kimseye āşikār eyleme.

2048 Çün dil-i tu bend ne-dāred be-dān

Çünki senüñ gönülünñ aña bend tutmaya ya‘nī çünki rāzuñı ḳalbuñde sıtr ü nihān eylemeyesün.

Kufl i ħāhī zi-dil-i (20) dīgerān

Ġayirlerūn gönlünden kufl ne istersün ya‘nī çünki senūn rāzuña vāķif oldılar be-her ħāl anı elbette⁹⁴⁰ āşikār eylerler.

2049 Gerçi teng-dil şüde-i ĩn ħaṭāst

Egerçi teng-dil olmuşsun liken bu ħālet ħaṭādur.[208a] (1)

Rāz-ı tu çün rūz be-şahrā çerāst

Senūn rāzuñ niçün rūz gibi şahrādadur ya‘nī rāzuñ niçün rūzigār gibi āşikār eylersün. Teng-dil raķīkul-ķalb ma‘nāsınadur liken bunda rāz āşikār idici ma‘nāsına isti‘māl ḥasbi ile ve ekşer-i maḥallde şefķatlu ma‘nāsına isti‘māl olunur niteki Bostān’uñ bu beytinde. Beyit:

Teng-dil çü yārān be-menzil resend

*Ne-ķusbend ki vā-māndegeān ez-pesend*⁹⁴¹

2050 Ger dil-i tu ne ez-tengī rāz güft

(5) Eger senūn gönlūn tenglik sebebinden rāz dimedi ise

Şīşe ki mey ħord çerā bāz-güft

Pes şīşe ki şarāb nūş eyledi anı niçün āşikāre dedi ya‘nī şīşe raķīķ ü teng olduğı içün derūninde olan şarābuñ ‘aks u ḥamreti zāhir olduğı gibi sen hem teng-dil olduğı içün senūn rāzuñ āşikār u ‘ayān oldı.

⁹⁴⁰ elbette] S2:-

⁹⁴¹ “ Samimi dostlar bir menzile (kervansaraya, ruhani mertebeye) erişdiklerinde; arkada kalanlar gelmediler diye uyumazlar.”

20541 Çün buved ez-hem-nefesî nâ-güzîr

Çünkü bir muşâhibden lâzım ola zîrâ ba‘zı kimse vardır ki muşâhibsüz olmağa qâdir degildir.

Hem-nefesî-râ (10) zi-nefes vâ-me-gîr

Ol hem-nefesi nefesden gerü tutma ya‘nî ol muşâhible muşâhabet eyle liken râzuña anı mahrem eyleme.

2052 Pây nihâden çü ber-în dâverî

Çünkü bu huşûşa şürû‘ ü qaşd eyledün

Kûş ki hem-dest be-dest âverî

Sa‘î ü ihtimâm eyle ki kendüñe münâsib bir muşâhib ele getüresün.

2053 Tâ-ne-şinâsı güher-i yâr-ı hîş

Mâdâmkî kendü yâr u muşâhibinün gevher ü haqîqatını fehm ü idrâk eylemeyesün.

Ťarḥ me-kün gevher-i esrâr-ı hîş

Kendü esrârün gevherini Ťarḥ u nişâr eyleme ya‘nî esrârünı aña (15) ‘ayân u fâş eyleme.
Hikâyet-i râz-dâr-ı Cemşîd

2054 Hâşegî-i mahrem-i Cemşîd bûd

Bir hâşegî Cemşîdün mahremi idi.

Hâşter ez-mâh be-ḥurşîd bûd

Hurşîde mâhdan ḥâşrek idi ya‘ nî mâhuñ ihtîşâşı olduğı gibi anuñ pādîşāha ihtîşâş u taḳarrubı var idi lâ-cerem *İnne nûre’l-ḳamere mustefādun min-zû’i’-şsemse*⁹⁴² ḥasebince mâh âfitâbdan mestûr u pinhân olmaduğı gibi ol ḥâşegî pādîşāhdan dūr u cüdâ olmazdı.

2055 Kâr-ı civân-merd be-ân der-keşîd

Civânmerdüñ (20) kârı aña çekildi ya‘ nî bir mertebeye irişdi.

Ke ‘z heme ‘âlem melikeş ber-keşîd

Ki pādîşāh anı cemî‘-i ‘âlemden yuḳaru çekdi ya‘ nî Cemşîd’üñ ziyâde maḳbûlı olup ‘âlî mertebeye vuşûl buldı.[208b] (1)

2056 Çün be-vuşûḳ ez-digerân gûy burd

Çünki ol ḥâşegî vuşûḳ u i‘ timâd sebebi ile ğayirlerden ṭop ilettdi ya‘ nî esrâr-ı nihânî ṭutmaḳda çünki cemî‘ isinden ziyâde oldı.

Şāh ḥazāne be-derûneş süpürd

Şāh esrârı ḥazînesini anuñ derûnına teslim eyledi ya‘ nî esrârını aña söyledi. Vuşûḳ i‘ timâd ma‘ nâsındadır. Gûy burd ğalebe eyledi ma‘ nâsınadır isti‘ māl i‘ tibârı (5) ile.

2057 Bâ-heme nezdîkî-i şāh ân civân

Şāha dükli ḳurbı ile ya‘ nî ol civân pādîşāhuñ ziyâde maḳbûl u muḳarribi iken

⁹⁴² “Ay ışığı güneş ışığından faydalanır.” E’ş-şevkânî, M, (1414), Fethu’l-ḳadîr, Beyrut, Dâr-ı İbn-I Keşîr, s.483.

Dürterek cest çü tîr ez-kemân

Tîr kemândan dürterek şıçraduğı gibi şāhuñ hūzûrundan dürterek şıçrardı ya‘ nî pâdişāhuñ hūzûrundan ziyāde dūr olurdı. Mısrā‘

*Ḳurb-ı sulṭān āteş-i sūzān buved*⁹⁴³

Cüst cīmūñ zemmi ile ṭaleb eylerdi ma‘ nāsına ba‘ idrekdür.

2058 Rāz-ı melik cān-ı civān-merd süft

Pâdişāhuñ rāz u sırrı civānmerdüñ rûhını (10) deldi vü mecrûḥ eyledi ya‘ nî ketm-i rāz sebebi ile anuñ rûḥ u ḳalbine ziyāde derd ü elem irişdi lâ-cerem ol civān-merd izyāde müte‘ellim ü derd-nāk oldı zîrā sırr u rāzı ketm ü pinhān eylemek be-ğāyet müşkildür. *Şudûru’l-aḫyār ḳubûru’l-esrâr*⁹⁴⁴.

Bā-kesî ān-rāz ne-yārest güft

Civān-merd ol rāzı bir kimseye dimege ḳādir olmadı zîrā efşā-yı rāzda hezār-ḫaṭar vardır. Mısrā‘ :

*Essirrü ‘inde kirāmü’n-nāse mektûm*⁹⁴⁵

2059 Pîr-zenî rāh-ı civān-merd yāft

Bir pîr-zen ol civān-merdi mulākāt eyledi.

Lāle-i ū (15) çün gül-i ḥod zerd yāft

Civān-merdüñ ‘izārını kendü yüzi gibi şarı buldı ya‘ nî şararmış gördi lâleden murād ‘izār u ruḥsārdur. Gülден murād yüzdür.

⁹⁴³ “ Padişaha yaklaşmak yakıcı ateş gibidir.”

⁹⁴⁴ “ Hür insanların kalıpları sırların mezarıdır.” Sadrîniyâ, 1380: 297

⁹⁴⁵ “ Sır insanların en değerlilerinin yanında gizlidir.”

2060 Güft ki servā çe hazān kerdei

Pir-zen ol civāna dedi ki ey serv ne hazān eylemişsün ya' nī ne sebebden yüzün hazānda olan evrāk gibi şararmışdur.

K 'āb zi-cū-yı melikān hordei

Hāl bu ki pādīşahların ırmağından āb nūş eylemişsün ya' nī sen hod pādīşahuñ maḥrem ü muşāhibisün⁹⁴⁶ ve rüz u şeb rāḥat u (20) ḥuzūrdasun.

2061 Zerd çerāyi ne cefā mī-keşī

Cevr ü cefā çekmezsün pes ne sebebden zerd-rūysun.

Teng-dili çist der-īn dil-ḥoşī

Bu surūr u ḥoş-dillikde teng-dilligün nedür ya' nī çünkü 'ayş u [209a] (1) 'işret ü zevk ü şafādasun pes ne sebebden teng-dil ü perişān-ḥātırsun.

2062 Ber-tu civān gūne-i pīrī çerāst

Sen civān üzre pīrlık beñzi niçündür ya' nī senün beñzuñ ne sebebden pīrlık beñzi gibidür.

Lāle-ḥorī reng-i tu ḥirī çerāst

Sen lāle yersün senün yüzünün rengi niçün ḥayri gibi şarıdur ya' nī çünkü şarāp nūş idüp nefāyis yersün pes ne sebebden yüzün şarıdur. (5) Ḥirī ḥatmī derler bir sarı çiçekdür.

2063 Şāh-ı cihān-rā ne tuī 'aşq-dān

Sen şāh-ı cihānuñ 'aşq u muḥabbetünün maḥalli degilmisün ya' nī pādīşāh ḥod senün 'aşıkuñdur ve sen anuñ maḥbūb u ma' şūkısun.

⁹⁴⁶ ya' nī ... muşāhibisün] A:-

Ruḥ be-güşā çün der-i şāh-ı cihān

Pes yüzünü şāh-ı cihānuñ kapūsı gibi aç ya‘nī ḥandān u güşāde-rūy ol. ‘Aşk-dān maḥall-i ‘aşk ma‘nāsınadur liken bunda ma‘şūk ma‘nāsınadur ki murād ol civāndur.

2064 Sürḥ şevd rū-yı ra‘īyyet be-şāh

Şāh sebebi ile ra‘īyyetüñ yüzü sürḥ olur zevk ü şafāda oldukları (10) içün.

Ḥāşşe ruḥ-ı ḥāşsegıyān-ı sipāh

Ḥuşūşen ‘asker-i ḥāşsegılerıñ yüzü ziyāde surḥ olur.

2065 Güft civān rāyi tu z-ıñ ġāfilest

Civān çünki pırzenden bu sözleri işıtdi aña cevāp virüp dedi ey pırzen senüñ rā’y u fıkruñ bundan ġāfildür ya‘nī benüm yüzümüñ şarı olmasına sebep ne idüğüne vākıf degilsün.

Bī-ḥaberī z’ānce merā der-dilest

Bī-ḥabersün ol nesneden kim benüm ḳalbımdedür ammā seni andan ḥaber-dār eyleyüm.

2066 Şabr merā hem-nefes-i derd kerd

Şabr beni derd ü eleme hem-nefes ü ḳarın eyledi.⁹⁴⁷ (15)

Şabr merā rūy çünin zerd kerd

Benüm yüzümü şabr böyle şarı eyledi ya‘nī benüm yüzümüñ bu vechle şarı olmasına sebep şabr olmuştur.

⁹⁴⁷ Şabr merā hem-nefes-i derd kerd... eyledi] S3:-

2067 Şāh nihādest be-miḳdār-ı hīş

Der-dil-i men gevher-i esrār-ı hīş

Şāh kendü miḳdārı ile kendünün esrārı gevherini benüm hönlümde ḳomuşdur ya‘nī beni esrārına mahrem eylemişdür.

2068 Hest büzürg ānçi der-īn dil nihād

Büzürg ü ‘azīzdür ol nesne ki bu gönülde ḳondı bu hem vechdür ol nesneyi ki pādīşāh benüm gönlümde ḳodı⁹⁴⁸ büzürg ü ‘azīzdür.

Rāz-ı büzürgān ne-tüvānem gūşād

(20) Olularuñ rāzını keşf ü fāş eylemege ḳādir degilüm.

2069 Der-suḫaneş dil-ne çünān besteem

Anuñ sözüne gönlümi ancılayın bağlamışum.

Ke ‘z-ser-i īn kār zebān besteem⁹⁴⁹

Belki bu işüñ hevesinden zebānımı bağlamışum ya‘nī [209b] (1) anuñ rāz u sırrını zebānıma getürüp söylemekden fārīgum.

2070 Z ‘ān ne-künem bā-tu der-i ḫande bāz

Saḫa ḫandenüñ ḳapusını ol sebebden açmazum ya‘nī senüñ ḫuzūruñda ağzımı açup ḫande eylemege sebep budurki .

⁹⁴⁸ ḳodı] S3:-

⁹⁴⁹ Anuñ ...K,ez-ser-i īn kār zebān besteem] S3:-

Tābe-zebān per ne-zened mürğ-i rāz

Tā rāz mürğ-i zebān u güftār sebebi ile per urmaya ya' nī eşnāyi muşāḥabetde rāz fāş olmaya.

2071 Ger zi-dil īn rāz ne bīrūn şevēd

Bu rāz eger gönlümden t̄aşra (5) gitmeye vü fāş olmaya.

Dil nehem ān-rā ki dilem ḥūn şevēd

Rāziyem aña ki benüm gönlüm ḥūn ola.

2072 Ger be-künem⁹⁵⁰ rāz-ı nihān āşikār

Zirā eger derūnımda olan nihān rāzı āşikār eyleyüm.

Baḥt ḥored ber-ser-i men zinehār

Baḥt u devlet benüm başum üzre zinehār yer ya' nī baḥt u devlet benden dūr u cüdā olup helāk olurum.

2073 Pīrzenēş güft me-ber nām-ı kes

Pīrzen çünki ol civāndan bu sözleri işitdi aña naşīḥat ṭarīķı ile dedi kimsenüñ nāmını yād u tezekkür eyleme. (10)

Hem-dem-i ḥod hem-dem-i ḥod dān u bes

Kendüñe hem-dem ü muşāḥib ancaḥ kendü dem ü nefsüñi bil yā' nī yanuña muşāḥab götürme.

⁹⁵⁰ be-künem] S3:be-keşem

2074 Hîç-kesî maḥrem-i ĩn dem me-dān

Hîç bir kimseyi bu dem ü rāza maḥrem bilme.⁹⁵¹

Sāye-i ḥod maḥrem-i ḥod hem me-dān

Murād kitmān-süz ziyāde lāzım u efşası zarar-ı maḥẓ idüğün iş‘ ārdur.

2075 Zerd be-ĩn çehre-i dīnār-gūn

Bu dīnār renklü kırmızı çehre şarı olmaḵ ulādur.

Z ‘ānki şevēd surḥ be-ğarḳāb-ı ḥūn

Andan ki ḥūn ġarḳābında surḥ (15) ola ya‘ nī başum kesilüp kendü ḳanum içinde yüzüm surḥ olmaḳdan şabr sebebi ile yüzüm şarı olmaḵ ulādur. Hışse beyānına şürū‘ olundu.

2076 Mī-şenevem men ki şebī çēd bār

Pīş-i zebān gūyed ser zīnhār

Ben işiderüm ki bir gece ser zebānuñ ḥuzūrunda zebāna nice kerre zīnhār dir murād budur ki ser zebāne ḥalle lisāna merāren dir ki⁹⁵² ey zebān zīnhār ḥāmūş ol. *Evvēlu belā ‘i’l-insān min ‘l-lisān*⁹⁵³. Beyit:

Dil zi-pūr güften be-mīred der-beden

*Gerçi güftāreş buved dürr-i ‘aden*⁹⁵⁴

⁹⁵¹ Hîç-kesi maḥrem-i ĩn dem me-dān... bilme] S3:-

⁹⁵² merāren der ki] S3:derler ki merāren

⁹⁵³ “İnsanın ilk belası dilindendir.” Atasözü

⁹⁵⁴ “ Gönül çok söylemekle bedende ölür gerçi sözleri çok değerli inci olsa bile.”

2077 Ser talebî (20) tîğ-zebânî me-kûn

Ser ü hayât taleb eyler iseñ tîğ-zebânîlık eyleme ya' nî bisyâr-güy olma.

Rûzene-i râz-fişânî me-kûn

Rûz degilsün pes râz-fişânîlık eyleme rûzuñ râz-fişânîlığı budur ki [210a] (1) şebde mestûr u pinhân olan hâlât rûzde rûşen ü zâhir olur pes sen hem nihân olan râz u sırrı âşikâr eyleme.

2078 Merd-i fûrû-beste zebân hoş buved

Hâmûş olan kimse hoş u âsûde-hâl olur.

Ân seg-i dîvâne zebân-keş buved

Ol kuduz kelb zebân-keş olur ya' nî zebânını dehânından taşra çıkârur.

2079 Maşlahat-ı tust zebân zîr-i kām⁹⁵⁵

Saňa (5) maşlahat u nef' senüñ zebânüñ tamağüñ altında olmağdur ya' nî saňa nâfi' hāmûşlığdur. Men şamat nacâ.

Tîğ pesendîde buved der-niyâm

Tîğ kın içinde olmağ mağbûldur.

2080 Râhat-ı in bend be-cânhâ resed

Bu bendüñ râhatı cânlaradur zîrâ çünki zebân güftârdan hāmûş ola rûh râhat u huzûrda olur. Selamet'ul-insân fî hıfz'il-lisân 'an.⁹⁵⁶

⁹⁵⁵ kām] S3:kār

⁹⁵⁶ “İnsanın selameti dilini tutmasıdır.” El-bağdādî, İ, (1951), Hidyetu'l-‘ârefin, Lubnân: Dâru İhyâ'it-turâsu'l-‘arabiyyeh. s. 325.

K 'âfet-i serhâ be-zebânhâ derest

Zirâ serlerüñ âfet ü helâkı zebânlardadır lâ-cerem çünki zebân hâmuşdur ser belâdan beri vü hoşdur.(10)

2081 Dâr der-în teş t zebân-râ nigâh

Bu teş tde zebânuñı nigâh tut ya' nî hâmuş ol.

Tâ-seret ez-teş t ne-güyed ki âh

Tâki senüâşuñ teş t üzre âh demeye ya' nî başuñ kesildiğinde âh dimeyesün teş t ki baķır legen ma' nâsınadır ki bunda murâd dehândur teş t-i şâniden murâd dehândur belki yine kendü ma' nâsınadır zirâ Yahyâ peygâmbereñ 'aleyhi's-selâm mübârek başı ve Siyâvu' uñ başı vü ğayr-i meş hür çok kimsenüñ başı teş tde kesilmiş dır.

2082 Leb me-güşâ gerçi der-ü (15) nüş hâst

Lebüñi açma egerçi anda nüş lar vardır ya' nî hâmuş ol egerçi kelimâtüñ şeker gibi şirindır.

Der-pes-i dîvâr besi güş hâst

Zirâ dîvâruñ ardında çok kulaķlar vardır ya' nî istimâ' idici çok kimse vardır. Beyit:

Me-kün pîş-i dîvâr ğaybet besi

*Buved ke'z-peseş güş dâred kesî*⁹⁵⁷

2083 Tâ-çü benefşe nefeset ne-şneved

Tâ benefşe gibi senüñ nefesüñi istimâ' eylemeyeler ya' nî benefşenüñ râ'îhasını istiş mām eyledükleri gibi senüñ kelâmuñı istimâ' eylemeyeler.

⁹⁵⁷ “ Duvarın kenarından başkaların ğıybetini etme belki duvarın arkasında bir kişı dinliyordur.”

Hem be-zebān-ı tu (20) seret ne-drevend

Hem zebānuñ sebebi ile senüñ başuñı biçmeyeler ya‘ nî kesmeyeler murād tehdid ü tahvîfdür efşâ-yı râzdan ki sebep-i helâkdur.

2084 Bed me-şenev vaqt-i girān gūşī est

Kimsenüñ ‘ayb u haṭā vü nuḡşānını istimā‘ eyleme [210b] (1) zîrā şağırlıgüñ vaḡtidür.

Zişt me-gū nevbet-i ḡāmūşī est

Kimsenüñ ḡaḡḡında zişt ü nā-ma‘ ḡūl söyleme vü kimseyi ḡaybet eyleme zîrā ḡāmūşlıgüñ nevbetidür.

2085 Çend nüvīsī ḡalem āheste dār

Niçe bir yazarsun ḡalemi āhiste tut ya‘ nî yazmaḡdan ferāḡat eyle.

Ber-tu nüvīsēnd zebān beste dār

Senüñ üzreüñe yazarlar zebānuñı beste vü ḡāmūş tut ya‘ nî ḡalkı ḡaybet idüp ‘uyūb u ḡabāyeḡını söyleme. *Kemā-tedīnu tudān*⁹⁵⁸(5) ḡasebince ḡalk daḡı be-her ḡāl senüñ ḡaybetüñe muḡayyed olup ‘uyūb u ḡabāyeḡüñi söylemege şürū‘ eylerler küllü zemāmun mazmūm.

2086 Āb-şıfāt herçi şenīdī be-şūy

Her nesneyi ki ḡalkdan işitdün āb gibi yu ya‘ nî istimā‘ eyledüḡün ḡalātı söylemekden ferāḡat idüp ḡāmūş ol.

⁹⁵⁸ “Herkes ettiḡini bulur.” Suyūṭī, ‘A R, (2003), *El-fetḡu’l-kebir Fī- zemmi’z-zāye ilā’l-cāmī*‘ ş-şağır, Beyrūt: Dāru’l-fikr. s.312. h.no: 8815

Āyinesān herçi bi-dīdī me-gūy

Her neyi ki gördüñ ayna gibi söyleme vü deme ya‘nī aynada vāqī‘ olan ‘ukūs āşikār olduğı gibi sen gördüğüñ aḥvālī āşikār eyleme belki sıtr eyle.

2087 Ānçi bi-bīnend ġayūrān be-şeb

Ol nesneyi ki ġayūrlar gürürler.

Bāz ne-gūyend (10) be-rūz ey ‘aceb

Ey ‘aceb ḥāletdür ki anı rūzda söylemezler vü āşikār eylemezler ġayūrāndan murād evliyāu’llāhdur ki şebde vāqī‘ olan aḥvāl u ḥālāt cemī‘ en anlara rūşen ü zāhirdür veliken āşikār eylemezler.

2088 Lā-cerem ĩn ġünbed-i encüm-fürūz

Lā-cerem bu encüm-fürūz ḳubba ya‘nī bu kevākible müzeyyen ü münevver olmuş felek.

Ānçi be-şeb dīd ne-gūyed be-rūz

Ol nesneyi ki şebde gördi rūzda söylemez zīrā şebde āşikār olan ḥālāt rūzuñ zūhūrı sebebi ile nihān olur şebe maḥşūş olan ḥālāt āfītāb u (15) māhdan ġayri eflākda kevākib ü şevābit ü burūcuñ zūhūrı vü şahāblaruñ vuḳū‘ idür vü bunlardan ġayri cihānda bisyār aḥvāl u ḥālātuñ zāhir olduğıdur.

2089 Ger tu ez-ĩn perde edeb dīdeĩ

Eger sen bu perdeden ta‘dīb görmüş iseñ vü esrār-ı ĩlāhīyeden behre-ver iseñ.

Bâz me-gû ânci be-şeb dīdeī

Âşkâra söyleme ol nesneyi ki şebde görmüşsün murād rāz u esrārı fāş idici olma demekdür bu kelām ḥod mesmū‘ uñ olmuşdur. *El’-leyh yamḥuhū’n-nehâr*⁹⁵⁹. Perdeden murād felekdür.

2090 Şeb ki (20) nihân-ḥāne-i gencīnehāst

Şeb ki gencīnelerüñ nihân-ḥānesidür.

Der-dil-i ĩn genc besī sīnehāst

Bu gencüñ dil ü derūnunda bisyār sīneler vardur ya‘ nī esrār şāḥibi evliyāu’llāh ferāvāndur. Sīnehādan [211a] (1) murād evliyāu’llāhdur zıkr-i cüzv ü irāde-i küll ṭarīķı ile. Beyit:

Sīne ḥāhem şerḥa şerḥa ez-firāk

*Tā-bi-gūyem şerḥ-i derd-i iştīyāk*⁹⁶⁰

Yā ḥod ḥazf-ı muẓāf i‘ tibārı ile ola

2091 Barḳ-revānī ki derūn-perverend

Şol berḳ-revler ki derūn-perverlerdür ya‘ nī ḳurb u vişāl u müşāhide-i cemāl-i Zu’l-celāl ḥuşuşunda der-gāh-ı Aḥadiyyete ziyāde sur‘atla revān oliciler şāḥib-diller.

Ânci be-bīnend (5) ber-ū bü-gzerend

Ol nesneyi ki görürler anuñ üzreine guzer eylerler ya‘ nī anı kitm ü pinhān idüp ḥālı üzre ḳurur. Berḳ-revānden murād evliyāu’llāhdur ki şāḥib-dillerdür.

⁹⁵⁹ “Gece gündüzü mahveder. Sözüñü yerine getirmeyen insandan kinâyedir.” <http://www.arabiforall.com/Forum/Post/45>, 20.04.2017

⁹⁶⁰ “İştīyāk derdini şerhede bilmem için, ayrılık acıları ile şerḥa şerḥâ olmuş bir kalb isterim.”

2092 Herki ser ez-‘arş burūn mī-bered

Herkim ki başını ‘arş-ı ‘azīmden taşra iledür ya‘nī ‘arş-ı ‘azīmden guzer idüp külli kırb u vuşul bulan kimse

Gūy be-meydān-ı derūn mī-bered

Topı derūn u nihānı meydāna iledür murād budur ki şāhib-dilligi riyāzet ü mücāhede sebebi ile hāşil eyler ü dil ü (10) vāsıtasıyla Hudā-yı ‘azze ve cellnūn‘azze ismuhu kırb u vişālına vuşul bulur murād kırb u vişāl hemān kalb sebebi ile müyesser olup sâ’ir-i a‘zā ile hāşil olmaduğun iş‘ardur.

2093 Çeşm ü zebānī ki derūn-düstend

Ol çeşm ü zebān ki derūn-dotlardur ya‘nī ol ‘aşkıdan bī-behre kimseler ki evliyāya mühiblerdür.

Ez-ser-i müyend ü zi-ten püstend

Anlar müy cānebindendür ü cemī‘ en püstlardur ya‘nī anlara ‘aşkıdan naşib yokdur zīrā anlar müy gibi bīrūnidür. Derūndan bī-haberlerdür (15) pes mādāmki kendüler riyāzet ü mücāhedeye sa‘ī ü ihtimām eylemeyeler ‘aşkı ilāhiden behre-ver olmaz niteki ki Ebū-Ṭālib hāzret-i Ḥabīb-i ekreme sallallahu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem egerçi cān u dilden muhibb idi liken çünkü tābi‘ olmadı muhabbet sebebi ile hidāyetden behre-ver olmadı.

2094 ‘Aşk çü der-perde kerāmāt şüd

Çün be-der āmed be-ḥarābāt şüd

‘Aşk çünkü perde-derdür ve mestürdür kerāmātlar oldı liken çünkü perdeden taşra geldi vü meşhūr oldı ḥarābātda oldı (20) murād budur ki ‘aşkı ilāhīnūn mestür u pinhān olması hūb u laṭīfdür ve münkirlerūn inkārından berīdür liken çünkü zāhir u fāş oldı ‘avām ḥālāt-ı ‘aşkıdan bī-haber oldukları için ‘uşşāka [211b] (1) bisyār nā-ma‘kūl nesne isnād idüp şad-hezār ta‘n u teşnī‘ e şürū‘ eylerler kāfirler enbiyāya eylediler gibi ‘aleyhim’s-selām.

2095 Īn girih ez-rişte-i dīn kerdeend

Bu girihi dīnuñ riştesinden eylemişlerdür ya‘nī ‘aşk-ı ilāhī vü aḥvāl-ı sulūk-ı evliyā cemī‘ en dīn-i mubīne muvāfıkdur⁹⁶¹.

Penbe-i Ḥallāc dīn kerdeend

Ḥallāc’uñ pesnbesi bunuñla eylemişlerdür ya‘nī Menşūr-ı ḥazretlerini ḳaddesallāhu ta‘ālā sırrehü’l-‘azīz ki helāk eylediler şer‘-i şerīf ü dīn-i mubīn i‘tibāryla eylediler egerçi Ḥudā-yı ‘azze ve cellnūñ maḳbūlıdur ḥazret-i Mevlā ḳaddesanallahu (5) sırrehü’l-‘azīz bu ḥālet Manşūr ḥazretlerine ḡarazen olduḡına bu beyitle iş‘ār eyler. Beyit:

Çün kalem der-dest-i ḡaddārī buved

*Lā-cerem Menşūr ber-dārī buved*⁹⁶²

Īn girihden murād ‘aşkdur.

2096 Ğonça ki cān perde-i Īn rāz kerd

Ğonça ki cānını bu rāza perde eyledi.

Çeşme-ī ḥūn şūd çü dehen bāz kerd

Ğonça ḳan çeşmesi oldı çünki (10) ol rāzı fāş eylemek içün aḡzını açdı ḡonçanuñ ḥūn çeşmesi olduḡı açılıp ḳızıl olduḡı i‘tibārladur. Bu ḥālet hem iddi‘ā ṭarīḳı iledür. Beyit:

Efşā-yı rāz-ı ḥalvetiyān ḡāst kerd şem‘

*Şükrü-i Ḥudā ki sırr-ı dileş der-zebān girift*⁹⁶³

⁹⁶¹ muvāfıkdur] S3: muvāfıqlardur

⁹⁶² “ Kalem bir zalimin elinde olunca işte o zaman Mansur çaresiz olarak asılır.”

⁹⁶³ “ Mum halvetdekilerin sırrını ifşa etmek istedi Allaha şükürler olsun ki içindeki sırrı söyleyemedi yani onu öfleyerek söndürdüler.”

2097 Ger dehen ĩn mertebe hāşil küned

Eger dehen bu mertebeyi hāşil eyleye ya‘ nĩ eger ‘ aşk u dilũñ esrārını takrĩr ü beyān eylemege isti‘ dād hāşil idüp halka söyleye.

Kışşā-i dil hem dehen-i dil küned

Hem gönlũñ ağızı (15) gönlũñ kışşasını eyler zĩrā dehenden zuhūr bulan esrār⁹⁶⁴ kalb cānebinden irişür zĩrā dehen esrār-ı dilden bĩ-behredür.

2098 ĩn horeş ez-kāse-i dil hoş buved

Bu nĩ‘ met göñül kāsesinde hoş u laţĩfdür ya‘ nĩ esrār-ı ‘ aşk kalbde mestür u pinhān olmak ũlādur.

2099 Çün be-dehen āverĩ āteş buved

Çünki anı dehene getüresün āteş olur ya‘ nĩ çünki söyleyesün zarar-ı maḥẓ u sebep-i helākdur zĩrā ehl-i zāhir esrār-ı ‘ aşkdan bĩ-behre vü bĩ-ḥaberdür⁹⁶⁵ lā-cerem Menşür (20) ḥazretleri gibi fevri ikfār idüp katil eylerler.

2100 ĩnt faşāḥat ki zebān-bestegĩst

Zehĩ faşāḥat ki ḥāmūşlıkdur zĩrā ‘ uşşāḡũñ meşrebĩ erbāb-ı zāhirũñ mezḡheb ü ‘ ādetine muḡālĩfdür.

V ‘ ĩnt⁹⁶⁶ şitābĩ ki [212a] (1) der-āhestegĩst

Ve zehĩ ziyāde bir şitāb ki āhestelikdedür zĩrā aḡvāl-ı ‘ aşk derũnĩdür ve derũnĩ seyir kalble olur ve klabden çābũk bir nesne yoḡdur fevrĩ ‘ arş-ı ‘ aẓime vuşũl bulur ḡāl buki a‘ zādan bir ‘ uzuv ḡareket idici degĩldür.

⁹⁶⁴ esrār] A:-

⁹⁶⁵ bĩ-ḡaberdür] S3: ḡaberdür

⁹⁶⁶ V-ĩnt] S3:ĩnt

2101 Rūṣenī-i dil ḥaber ān-rā dehed

Gönlü rüṣenliginüñ ḥaberi ol kimseye virilür ya‘nī andan evvel kimse ḥaber-dār u behre-ver (5) olur.

Ke ‘z -dehen-i ḥod digeṛān-rā dehed

Ki ol kimse kendünün ağızından ḡayirlere vire mürşidler gibi ki mürīdlerine esrār-ı ‘aşkı vü derūnī aḥvālī ‘ayān u beyān eyler. Ḥaber rūṣenī taḳdīrindedür ü mıṣrā‘-i evvelde dehed fi‘l-i muṣārī‘ dūr⁹⁶⁷.

2102 Īn luḡat-ı dil ki miyān-ı dilest

Bu gönlün luḡatı ki gönlün içindedür ya‘nī esrār-ı ‘aşk-ı ilāhī ki derūn-ı dildedür

Terümees hem be-zebān-i dilest

Anuñ şerḥ ü beyānı hem ḡalbuñ lisāniyladur lisānuñ anda medḡalı yoḡdur lā-cerem esrār-ı ‘aşk u aḥvāl-ı (10) derūn-ı şāḥib-dile ü erbāb-ı sīrete müsellim ü maḡşūşdur ehl-i zāḥir ü ‘avāma andan behre vü naşīb yoḡdur.

2103 Ger dil-i ḡursend-i Nizāmī tu-rāst

Eger Nizāmī’nün ḡursend⁹⁶⁸ göñli senün içün ise ya‘nī eger Nizāmī gibi ḡānī‘ göñülden behre-ver olup şāḥib-dil olur isen

Mülk-i ḡanā‘ at be-tamāmī tu-rāst

Ḥanā‘ at mülki bi’t-tamām senün içündür ya‘nī şāḥib-i ḡanā‘ at u şāḥib-i dil olursun. Ḥursned ḡānī‘ ma‘nāsınadur murād ḡanā‘ at sebeb-i ‘izzet ü sa‘ādet-i dāreyin idügün iş‘ārdur.(15) Maḡāle-i nūzdeḡüm der-iştigāl be-āḡiret ü i‘rāz kerdn ez-dünyā.

⁹⁶⁷ muṣārī‘ dūr.] S2: muṣārī‘-i mechūldur.

⁹⁶⁸ ḡursend] S3:ḡānī‘

2104 Meclis-i ḥalvet niger ārāste

Ḥalvetüñ meclisi ārāste vü müzeyyen olmuş nazār eyle gör

Rūşen ü hoş çün meh-i nā-kāse

Māh-ı bedr gibi rūşen ü laṭīfdür

2105 Şem‘ fūrūzān u şeker rīḥte

Şem‘ şü‘ lelenici vü şeker dökülmüş.

Taḥt zede ġāliye āmilḥte

Taḥt kurulmuş ġāliye qarışmış u ḥāzır olmuş murād ḥalvet ü ‘üzlet ü riyāzeti vü anlaruñ sebebi ile zuhūr bulan rūḥānī ḥālātı vaşf u beyāndur ṭāliblere şevk ü tağbet (20) ḥāşil olsun için.

2106 Bā-tu-i dünyā-ṭaleb-i dīn-güzār

Sen dīn ü ṭā‘atı terk idici dünyā ṭaleb idiciye

Bāng ber-āvürde naḳībān-ı yār

Yāruñ naḳībleri bāng götürmüş ü dimiş yārdan murād [212b] (1) Ḥudā-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuhu naḳībāndan murād melā’ikedür.

2107 Ke ‘z der-i bīdādgerān bāz-gerd

Ki zālimlerüñ ḳapūsından rücū‘ ü ferāgat eyle.

Gird-i serā-perde-i ın rāz gerd

Bu rāz perdesinūn⁹⁶⁹eṭrāfına devr eyle ya‘nī bu bāb-ı ‘izzetūn mülāzemi ol murād mā-sevādan ferāgat u i‘rāz idüp cān u dilden der-gāh-ı Aḥadiyyet müteveccih ol demekdür.

2108 Ez-teff-i ın bādiye cūşidei

Bu şahrānuñ (5) teff ü ḥarāretünden ḳaynamışsun ya‘nī dünyānuñ ālāmı sebebi ile ziāde mużtarib olmuşsun.

Ber-tu ne-pūşend ki pūşidei⁹⁷⁰

Zirā senūn üzerūni örtmezler sen örtünmüşsün ya‘nī bu ḥālet saña ḥübb-i dünyā vü mā-sevā libāsından ‘ārī olmaduğun⁹⁷¹ içündür ve bu ḥālet saña kimseden degildür yine kenūndendür pes mādāmki dünyādan ferāgat eylemeyesün ḥarāret ü ıztırābdan ḥalāş olmazsun.

2109 Serd-nefes būd seg-i germgin

Ḥarāretlü kelb serd-nefes oldı niteki ḳuduz kelbūn (10) nefesi serd olur.

Rūbeh ez-ān dūht meger pūstīn

Rūbāh meger ol sebebdan pūstīn dikdi ya‘nī pūstīn gidi tā ki serd-nefes olmaḳdan ḥalāş ola.

2110 Dūzaḥ-ı gūgird şūd ın tire-deşt

Bu tire vü zūlmānī şahrā ki murād cihāndur kükürd dūzaḥı oldı

Ey ḥünük ān-kes ki sebükter gūzeşt

Ey sa‘ādetlü ol kimse ki bu deştten sebükter geçdi ya‘nī dünyāya hergiz meyl ü ta‘alluḳ eylemeyüp andan bi’l-küllīye ferāgat u i‘rāz eyledi.

⁹⁶⁹ perdesinūn] A ve S3: u serā-perdesinūn

⁹⁷⁰ pūşidei] S2: bi-pūşidei

⁹⁷¹ olmaduğun] S3: olduğun

2111 Āb-ı dehānī be-edeb gerd kün

Edeble vāfir (15) āb-ı dehān cem' eyle.

Der-teff-i ĩn çeşme-i gūgird kün

Bu kükürd çeşmesinün harāretine eyle ya' nī sūz u gūdāzla bisyār tezarru' u niyāz eyle tā ki bu dūzaḥ-sīret cihānuñ zarar u eleminden saña necāt müyesser ola.

2112 Bāz diḥ ĩn vām-ı felek dāde-rā

Bu felek virmiş deyni girü ver ya' nī felege mensūp olan aḥvāl u ta' alluḡdan ferāḡat u i' rāz eyle.

Ṭarḥ kün ĩn ḥāk-ı zemīn-zāde-rā

Bu zemīn-zāde ḥākı ṭarḥ eyle ya' nī ḥākdan ḥalḡ olunmuş cesminün kuyūdundan ferāḡat eyle. Ḥāk-ı zemīn-zādeden (20) murād beden-i ādemīdür.

2113 Cümle ber-endāz be-üstādiyi

Şan' at u üstādlıkla cemī' isini terk eyle ya' nī mā-sevādan bi'l-küllīye ferāḡat eyle.

Tā-ki tu ferd mānī ü āzādīyi

Tā ki sen cemī' isinden cūdā olup ferd ü tenhā ḡalasun [213a] (1) ve senünle mā-sevādan āzādlık ḡala pes çünki bu ḥālet⁹⁷² saña müyesser ola āsūde-ḡāl olursun.

2114 Herçi der-ĩn rāḥ menī mī-küned

Bu yolda her neki benlik eyler ya' nī kibr ü inā'iyete sebep olur.

⁹⁷² -] S2:ḡalma

Ber-men ü tu rāh-zenī mī-küned

Baḥa vü saḥa reh-zenlik eyler ya‘ nī ḳurb-ı ilāhīnūñ ḥuṣūluna mānī‘ olur.

2115 Ḥaṣmī-i kejdüm beter ez-ejdehāst

‘Aḳrebūñ zarar u ḥuṣūmeti ejderhānuñ zarar u ḥuṣūmetinden beter ü müşkilrekdür.

K ‘ān zi-tu pūṣīde vü (5) Īn der-melāst

Zirā o ki murād ‘aḳrebdür senden mestūr u maḥfīdūr ve bu ki murād ejderhādur melā vü zāhirdedür ya‘ nī zāhir u āṣikārdur lā-cerem ‘aḳrebden ictināb idüp ḥalāṣ olmaḳ ṣa‘b u müşkildür nefis ü şeyāṭīne işāretdür zirā nefis pinhān u şeyāṭīn hem pinhāndur ve anlar bizi görürler ve biz anları görmezüz niteki bu āyet-i kerīmeden rūṣen ü zāhirdür. *Īnnehu yerākum huve ve ḳabiluhu min-ḥayṣu lā-teravnehum*⁹⁷³. Pes ey ‘āḳil cihānda anlardan ihtirāz eylemek ü şerlerinden ḥalāṣ (10) olmaḳ ziyāde müşkildür.

2116 Düşmen-i ḥurdest belā-yı büzürg

Ḥurd u nihān düşmen ‘aẓīm ü ṣa‘b belādur zirā andan perhīz ü ihtirāz eylemek⁹⁷⁴ ziyāde müşkildür.

Ġaflet ez-ū hest ḥaṭā-yı büzürg

Andan ġaflet eylemek ziyāde ‘aẓīm ḥaṭādur zirā andan ġaflet eylemek sebep-i helākdur.

2117 Bā-‘adū-yı ḥurd me-şev ḥurde-ġīr

Ḥurd u za‘īf düşmenle ḥurde tutıcı olma ya‘ nī za‘īf düşmandan ġāfil ü eyman olma.

⁹⁷³ “Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler.” Araf/ 27.

⁹⁷⁴ perhīz ü ihtirāz eylemek] S3: ihtirāz eylemek ü perhīz

Ḥurd şevî ger ne-şevî ḥurde-gîr

Ḥurd u zîr ü ziber olursun eger ḥurde tıttıcı (15) olmayasun ya‘ nî ol düşmanuñ ḥîle vü mekri sebebi ile helâk olursun eger anuñ def‘î ḥuşûşunda sa‘î ü ihtimâm eylemeyesün. Mısrâ‘-i şânide ḥurde-gîr ihtimâm u tedâruk idici ma‘ nâsınadır.

2118 Bâ-heme ḥurdî be-ḳader mâye zûr

Zîrâ cemî‘-i za‘ f u küçükligi ile anda olan az miqdârı kuvvetle.

Mîl-keş-i beççe-i şîrest mûr

Mûr arslan yavrusunuñ çeşmine mîl çekicidür ya‘ nî çeşmini kör idüp kendüsini helâk eyler meşhûrdur ki mûrlar arslan yavrusunuñ çeşmine üşerler ve helâk eylerler bu sebebdan (20) arslan yavrusunu şulı kıamışlı yerde⁹⁷⁵ besler. Beyit:

Mûrçeğân-râ çü buved ittifaḳ

*Şîr-i jiyân-râ bi-derânend pûst*⁹⁷⁶

2119 Ḥâne pûr ez-düzde cevâhir be-pûş

Ḥâne düzdde memlû vü pûrdür [213b] (1) cevâhiri sıtr eyle ya‘ nî ehl-i zâhire esrâr-ı ‘aşkı fâş eyleme.

Bâdiye pûr gül be-tesbîḥ kûş

Bâdiye gülle memlû vü pûrdür tesbîḥe çalış tâ anlardan ḥalâş olasun. Ḥânedan murâd dünyâdur. Düzdde murâd ehl-i zâhirdür. Cevâhirden murâd esrâr-ı ‘aşkıdur. Bâdiyeden murâd murâd cihândur. Gûldan murâd şeyâṭındur. Tesbîḥden murâd tâ‘at u ‘ibâdetdür.

⁹⁷⁵ yerde] A: maḥalde

⁹⁷⁶ “Karıncalar eğer birlik olursalar hışımlı aslanı bile yok ederler.”

2120 Ğäriyetānī ki reh-i dil zenend

(5) Şol ğäret idicler ki gönlün yolunı ururlar ya‘nī şeyātin ki qalbi tarīq-i Hakk’dan dūr u cüdā eylerler.

Rāh be-nezdikī-i menzil zenend

Yolı menzilün yakınlığında ururlar zīrā şeyātinün ‘ādetidür ki insānuñ ‘ömri āhir olduqda vü hālet-i neze‘de ziyāde hucūm idüp külli sa‘ī ü ihtimām eylerler. Ğäretiyāndan murād şeyātinüdür.

2121 Tersem ez-ān şeb ki şebihün zenend

Qorqarum ol şebden ki şebihün eylerler ya‘nī mevt ü ecel irişe

H̱āret ez-īn dā’ire bīrūn (10) künend

Bu dā’ireden seni ẖār u hacel taşra eylerler ya‘nī ziyāde ğaflet ü ğurūrda olduĝun için havf vardur ki dünyādan tevbe vü istigfārsuz riħlet eyleyesün.

2122 Kāfile-i perde be-menzil resīd

Irken kalkup gitmiş kāfile menzile irişdi.

Keşti-i ber-geşte be-sāhil resīd

Muħālif bād sebebi ile ser-geşte olmuş keşti sāhile vü kenāre irişdi hūlāşa-i bu beyit budur ki *Ve bi’l-esħāri hum yestagfirūn*⁹⁷⁷ hasebince seħer-ħiz⁹⁷⁸ ‘uşşāk der-ĝāh-ı Aħadiyyete vuşul buldılar u müşāhede-i (15) cemāl-i cānān ezeli sebebi ile vü deryā-yı hayret ü ĝird-āb diħşetden ħalāş oldılar

⁹⁷⁷ “Seherlerde bağışlama dilerlerdi.” Zariyat/ 18.

⁹⁷⁸ seħer-ħiz] S3:hem-ħiz

2123 Tā-t ne-bīnend nihān şev çü h'āb

Tā seni görmeyeler h'āb gibi nihān ol ya' nī ehl-i dünyānuñ ḥalṭa vü muşāḥabatından ziyāde i' rāz u ictināb eyle.

Tā 't ne-gīrend revān şev çü āb

Tā seni tutmayalar āb gibi revān ol ya' nī kimse ile qarār u ārām olmayup rüz u şeb ḥalvet ü 'üzlet ü riyāzet ü mücāhedede ol.

2124 Pāy der-īn şavma' a ne-nhād nīst

Bu şavma' aya ayık ayık komıcıklıkleyindür (20) ya' nī dünyāya ta' alluḡ u meyl eylemek vācib ü lāzımdur.

Çün nehī ū-rā siteden dād nīst

Çünkü ayık kırsan anı almaḡ vircekleyindür ya' nī⁹⁷⁹ dünyāya 'alāḡa eyledünse andan ferāḡt eylemek [214a] (1) vācib ü lāzımdur.

2125 Ger ne-revī der-cigeret ḥūn nehend

Eger bu şavma' adan taşra gitmeyesün senün cigeründe ḡan ḡorlar ya' nī eger dünyādan ferāḡat eylemeyesün ehl-i cihānuñ elem ü gamundan⁹⁸⁰ bisyār müte'ellim olup cigerün ḥūn olur.

Raḡtet ez-īn şavma' a bīrūn nehend

Senün raḡt u⁹⁸¹ esbābuñı bu şavma' adan taşra ḡorlar ya' nī ehl-i cihān saña iltifāt u i' tibāz eylemez ammā çünki tārūk-i (5) dünyā olasun saña külli iltifāt u i' tibār idüp senden du' ā'-i ḡayir ṭaleb eylerler.

⁹⁷⁹ -] S3:eger

⁹⁸⁰ gamundan] S3:ḡaybetinden

⁹⁸¹ raḡt u] S3:-

2126 Ger sefer ez-ḥāk nebūdī hūner

Eger ḥākdan sefer hūner olmayaydı.

Çarḥ-ı şeb ü rûz ne-kerdī sefer

Çarḥ-ı şeb ü rûz sefer eylemezdi felek ḥod devr ü seferden bir nefes fāriğ degildür ḥākdan murād tendür andan sefer eylemekden murād riyāzetle ifnā-yı vücūddan behre-ver olup ‘ālem-i ilāhīye cānebine revān olmaḡdur bu ḥālet ḥod laṭīf hūnerdür. Beyit:

Şūfī ne-şevēd şāfī tā-der-ne-keşed (10) cāmī

Bisyār sefer bāyed tā-puḡte şevēd ḥāmī⁹⁸²

2127 Tā-ne-gered dīv gerībānt ḥīz

Tā Şeyṭān senūñ girībānuñı tıtmaya ḡalkḡ ya‘ nī seni zebūn eylemeye ḥāzır ol.

Dāmen-i dīl ḡir ü der-īmān ḡurīz

Gönlünüñ dāmenini tıt u īmāna ilticā eyle ya‘ nī dünyādan ferāḡat idüp ṭā‘at u ‘ibādete meşḡūl ol ki Şeyṭān’uñ zebūnı olmaḡdan ḡalāş olursun. Ne-gered bunda ne-ḡiredden muḡaffēdür u ba‘zı nüshada ne-dered vāḡi‘dür ki yertmaya ma‘nāsınadır.

2128 Şer‘ tu-rā ḡānd simā‘ eş bi-kūn

Şer‘-i (15) şerīf seni kendüsine da‘vet eyledi anı istimā‘ ü ḡabūl eyle zīrā şer‘-i şerīf senūñ Şeyṭān’uñdan ḡalāş olmaḡuñā sebebdür pes zinhār şer‘-i şerīfūñ ḡudūdundan ṭaşra ḡıḡma.

Ṭab‘-ı tu-rā nīst vedā‘ eş be-kūn

Ṭab‘ senüçün degildür anı vedā‘ eyle ya‘ nī saña andan rūḡānī ḡālet ḡāşıl olmaz pes andan ferāḡat eyle.

⁹⁸² “Sofu bir kadeh içmeyince saf olmaz ve tecrübesiz insanlarda seyahat çıkmayınca tecrübeli olmazlar.”

2129 Şer' nesîmest be-câneş sipâr

Şer' -i şerîf nesîmdür anı cânuña teslîm eyle ya' nî şer' -i şerîf hayât-bağş nesîm gibidür pes anı (20) cân u dilden kabûl eyle.

Tab' ğubârî be-cihâneş sipâr

Tab' bir ğubârdur anı cihâna teslîm eyle ya' nî tab' ğubâr gibidür ki zarar-ı mahzûr ve andan kudûret hâşil olur pes andan i' râz eyle [214b] (1) tab' den murâd bunda ârzû vü heves-i nefsanî vü huzûz-ı cismânîdür ki Hudâ-yı 'azze ve cellnûn kurb u vişâlîna mâni' -i kavîdür.

2130 Ber-der-i her kes çü şabâ der-me-tâz

Bâd-ı şabâ gibi her kimsenûn kapûsına şitâbla gitme ya' nî 'arz-ı ihtiyâ' halkûn kapûlarına varmağdan ferâğat eyle.

Bâ-dem-i herkes çü havâ der-me-sâz

Havâ gibi herkesûn dem ü nefsi ile mümtezic olma ya' nî herkesle müşâhabat u (5) ihtilâf eyleme.

2131 Şer' tu-râ sâht çü reyhân-ı dest

Şer' -i şerîf seni elde tutdukları reyhân gibi hoş-büy u laţîf eyledi ya' nî şer' -i şerîfe itâ' at sebebi ile reyhân gibi laţîf olup Hudâ-yı 'azze ve cellnûn 'azze ismuhu mağbûlî olursun.

Tab' -perestî me-kün ü-râ perest

Pes tab' -perestlik eyleme aña tap ya' nî tab' uñe tâbî' olma cân u dilden şer' -i şerîfe tâbî' ol.

2132 Bî-heme çün sâye tu çün nûr bâş

Sâye gibi cemî' sinüz sen nûr gibi ol ya' nî sâye cemî' -i nesneden (10) 'ârî ü berî olduğı gibi sen hem çünki mâ-sevâdan ferâğat eylesün 'aşk-ı ilâhî sebebi ile nûr-ı mahz olursun.

Ger heme dārī zi-heme dūr⁹⁸³ bāş

Farzen eger cihāna cemī‘ en mālīk iseñ hem cemī‘ isinden dūr u cüdā ol tā ‘aşk u muḥabbet meydānında ferd ü cüdā olasun.

2133 Çenber-i tust īn felek-i çenberī

Bu çenber mişāl felek senüñ çenber ükemendüñdür ya‘ nī anuñ derūnunda sen ve aña giriftār olmuşsun.

Tā-tu ez-īn çenbere çün ser berī

Bu çenbereden ki murād felekdür ‘aceb başuñı (15) nice ḥalāş eylersün çenberede hā zā‘iddür.

2134 Ger be-tu ber-kışsa küned ḥāl-ı ḥiş

Eger felek saña kendünüñ ḥālını kışsa vü ḥikāyet eyleye.

Yā ḥaberī güyedet ez-sāl-ı ḥiş

Yā ḥod kendünüñ sāl u zamānundan⁹⁸⁴ saña bir ḥaber diye.

2135 Teng buved ġār-ı tu ez-ġūr-ı ū

Anuñ ġūr u nihāyetinden senüñ ġāruñ memlū vü pūr olur ya‘ nī anı fehm ü iḥāta eylemege kādīr olmazsun.

Hīç buved ‘ömr-i tu bā-devr-i ū

Anuñ devr ü zamānına⁹⁸⁵ nisbet senüñ ‘ömrüñ hīç olur zirā senüñ ‘ömrüñ qalildür anuñ devri ziyāde (20) keşīrdür.

⁹⁸³ dūr] S3:nūr

⁹⁸⁴ zamānundan] S3:zebānundan

⁹⁸⁵ zamānına] S3:zebānına

2136 Āhir-i güftār-ı tu hāmūṣīest

Senün güftāruññ āhiri hāmūṣlıkdur zīrā ba‘du’l-mevt nuṭṭ u güftārdan dūr olup kabirde qarār eylersün. Mıṣrā‘

*Be-ḥükm-i zarūret zebān der-keṣī*⁹⁸⁶

Hāṣıl-ı kār-ı tu [215a] (1) ferāmūṣī est

Senün kārūññ hāṣılı ferāmūṣlıkdur zīrā ba‘du’l-mevt dünyevī aḥvālī ferāmūṣ idüp uḥrevī aḥvāla giriftār olursun.

2137 Tā-be-cihān-der nefesī mī-zenī

Mādāmki cihānda bir nefes urursun ya‘nī mādāmki ḥayātdan behre-versün.

Bih ki der-i ‘aşq-ı kesī mī-zenī

Yeg ki bir kimsenün ‘aşkı kapūsını kaḳasun ya‘nī ūlā budur ki Ḥudā-yı ‘azze ve cellnün ‘azze ismuḥu ‘aşq u muḥabbetine vuṣul bulmağa (5) sa‘ī ü ihtimām eylesün. Kesiden murād ḥazret-i Ḥaḳḳ’dur celle ṣā’nühü.

2138 K’in dü nefes bā-tu çü üftādeī

Zīrā sencileyin bir üftādeye bu iki nefes ki murād ḳalīl-i ‘ömrdür.

Ḥoş ne-buved cüz be-çünān bādeī

Ancılayın bir bādeden ğayri ile ḥoş u laṭīf olmaz ya‘nī senün ‘ömr-i ‘azizün ki ziyāde ḳalīldür saña nāfi‘ ü lāzım olan budur ki anı ‘aşq-ı İlāhī’nün ḥuṣuluna şarf eylesün tā ki anı tamām maḥalline şarf eylemiş olasun. Bāde ki şarāp ma‘nāsınadur andan murād ‘aşq-ı ilāhīdür.

⁹⁸⁶ “Mecburen dilini tutacaksın.”

2139 Hîç kabā-yı (10) ne-burîd âsmân

Âsümân hiç bir kaftan biçmedi.

Tâ-dü külehvâr ne-bürd ez-miyân

Tâki ortadan ya‘nî biçdügi nesneden iki külâh mîkdârı iletmedi ya‘nî iletirdi zîrâ felek bir derzidür ki be-her hâl para oğurlar muâd felekün kimseye şefkât u merhameti⁹⁸⁷ olmaduğun beyândur egerçi evvel ri‘âyet eyler.

2140 Herçi küñî ‘âlem-i kâfir-sitîz

Cihânda herne ki eylersün kâfir ‘inâdlu ya‘nî rahimsüz ‘âlem

Ber-tu nüvîsed be-ḳalmehâ-yı tîz

Keskin ü âhen ḳalemlerle senün üzerüne yazar ya‘nî cihânda senden (15) her neki şâdir olur
*Ve e’l-leyse li’l-insâni illâ-mâ-se‘aâ*⁹⁸⁸ ḥasebince be-her hâl anuñ cezâsını görürsün.

2141 Âñçi güşâ-yı zi-der-i ‘izz ü nâz

Ol nesneyi ki ‘izz ü nâz ḳapusından açarsun u âşikâr eylersün.

Ber-tu hemân der⁹⁸⁹be-güşâyend bâz

Senün üzerüne elbette hemân ol ḳapuyı açarlar ya‘nî sen hem ğayirlerden ‘izz ü nâz görürsün.

2142 Çeşm-i tu ger perde-i ṭannâzî est

Senün çeşmün eger ṭannâzlık perdesi ise ya‘nî eger ḥalka nazaruñ ṭanz u istihzâ ṭarîḳı ile ise.

⁹⁸⁷ şefkât u merhameti] S3:merhamet ü şefkatı

⁹⁸⁸ “İnsan için ancak çalıştığı vardır.” Nacm/ 39.

⁹⁸⁹ der] S3:-

Bā-tu der-īn perde hemān bāzī est

Bu perdede saña (20) yine ol bāzī vardur ya‘ nī sen hem ğayirlerūñ ʔanz u istihzāsına giriftār olursun zīrā *Kemā-tedīnu tudān*.⁹⁹⁰

2143 Nīk ü bed ānān ki kesī dīdeend

Anlar ki bisyār nīk ü bed görmüşlerdür ya‘ nī aḥvāl-ı cihāndan ḥaber-dārlardur.[215b] (1)

Nīk belī bed ne-pesendīdeend

Belī nīkiyi ʔabūl eylemişlerdür pes zinhār bedden ferāḡat u i‘ rāz idüp nīke sa‘ i ü ihtimām eyle tā nīk-baḥtlerden⁹⁹¹ olasun.

2144 Herki rehī reft nişānī be-dād

Herkim ki bir yola gitdi andan bir nişān virdi zīrā gördi

Herki bedī kerd zemānī bi-dād

Herkim ki bir bed u zarar eyledi bir zemān virdi ya‘ nī anuñ cezāsını gördi zīrā *Ve cezā ‘u seyyi ‘etin seyyi ‘etu ‘m-mişluhā*⁹⁹² (5) muḡarrirdür.

2145 Şūret eger nīk u eger bed bizi

Eger nīk-şūret ve-ger bed şūret iledirsün ya‘ nī senūñ şūret-i ḥāluñ eger nīkdür ve-ger beddür.

⁹⁹⁰ “Herkes ettiğini bulur.” Suyūṭī, ‘ A R, (2003), El-fetḥu’l-kebir Fī- zemmi’z-zāye ilā’l-cāmī‘ ş-şaḡir, Beyrūt: Dāru’l-fikr. s.312. h.no: 8815

⁹⁹¹ nīk-baḥtlerden] S3:niklerden

⁹⁹² “Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). ” Şura/ 40.

Nām-ı tu ān est ki bā-ḥod berī

Senüñ nāmudur ki kendüñle iledirsün ya‘nī cihāndan āhirete eger şalāḥ u taḳvā iledirsün şulāḥā zümresinden olursun veger fişḳ u ma‘şiyet iledirsün fisaḳa zümresinden olursun.

2146 Ḥār buved nām-ı gül-i ḥār-pūş

Ḥārı sıtr idici gülüñ nāmı ḥār olur mı ya‘nī olmaz zīrā güle ḥār dimezler niteki ḥāre gül deyinmez.

‘Anber nām āmede ‘anber-fürüş

(10) ‘Anber ādlū kimse ‘anber-fürüş gelmiş midür zīrā nāmı ‘anber olmaḳdan ol kimse ‘anber şatıcı olmaḳ lāzım gelmez.

2147 Ḳalb me-şev tā-ne-şevī vaḳt-i kār

Hem zi-ḥod u hem zi-Ḥudā şerm-sār

Ḳalb u merā‘i olma tā kār vaktinde ya‘nī kıyāmetde hem kendüñden ü hem Ḥudā-yı ‘azze ve cellden ‘azze ismuḥu şermsār u ḥacel olmayasun.

2148 Bāng ber-īn devr-i ciger-tāb zen

Bu cigere ḥarāret ü ḳalbe elem virici devr üzre bāng ur ya‘nī aña muḥālifet eyle.

Seng ber-īn şīşe-i ḥūn-āb zen

Bu şāfī ḥūnla (15) memlū şīşeye tāş ur ya‘nī felege itā‘at eyleme şīşe-i ḥūn-ābdan murād felekdür ki elem ü meḥen ü şedāyidle memlūdur lā-cerem dem-be-dem insāna irişür.

2149 Zaḥm kūn īn günbed-i şengerf-rā

Bu şengerf günbede zaḥm eyle.

Der-ķalem-i nesh-keş ĩn ħarf-rā

Bu ħarfe nash ķalemini çek ya‘nĭ felegi ħükm-i ‘ademde i‘tibār eyle günbed ki ķubba ma‘nāsınadur andan u ħarfdan murād felekdür.

2150 Dest ber-ĩn ķal‘e-i ķal‘ĩ ber-ār

Bu ķal‘ĩ vü muĥkem ķal‘enüñ üzerine el götür Ĥudā-yı ‘azze ve cellnüñ ‘aşķ u muĥabbetinüñ kuvveti ile bu muĥkem felegi feth (20) idüp kendüñe maĥķüm eyle.

Pāy der-ĩn eblaķ-ı ħatlĩ ber-ār

Bu ħatlĩ eblaķ üzre süvār ol murād insānda olan ‘aşķ u kerāmet sebebi ile cemĩ‘-i eşyā anuñ maĥķüm u zebūnı olmaķ mümķün idügün [216a] (1) iş‘ardur. Ķal‘e-i ķal‘ĩden murād felekdür ķal‘ĩ egerçi ķalāy ma‘nāsınadur lĭken bunda ziyāde üstüvār u muĥekm ma‘nāsına isti‘māl olunmuşdur. Eblaķ-ħatlĩden murād yine felekdür ħatlĩnüñ aşlı Ĥatlān’dur ki ism-i şehirdür anuñ atları be-ğāyet maķbūldur yā’ nisbet sebebi ile elif ü nūn sākıı olup ħatlĩ oldu.

2151 Tā-felek ez-menber-i nüh ħargehĩ

Tā ħargāha mensūp felek toķuz menberden

Ber-tu kūned ħuķbe-i şāhenşehĩ

Senüñ (5) üzerüñe pādişāhlıķ ħuķbesini eyleye ya‘nĭ ħilāfete vuşul bulup ħuķbe senüñ nāmuña ola.

2152 Kār-ı tu bāşed ‘alem efrāĥten

Çünki bu mertebeye irişesün senüñ işüñ ‘alem yüceltmek olur ya‘nĭ rūĥānĩ ‘ālĩ-ķadre vuşul bulup ‘azĩz olursun.

Kār-ı menest īn ‘alemi endāhten

Benüm işimi bu ‘alemi atmağdur zīrā benüm mertebe vü kıadrum bu sen vuşul bulduğın mertebeden şerīf ü ‘ālīrekdür bu sebebdan bu mertebeye iltifātum yokdur niteki bu ma‘nā bu beyitden zāhirdür.

2153 Ādemīyem def‘-i melek (10) mī-künem

Egerçi ādemīyüm līken melegi def‘ eylerüm ya‘nī kıadr u şerefde melekden ‘ālī vü ziyāde olduğum için anuñla maşāhabat eylemege tenezzül eylemezüm zīrā hāzret-i Cibrīl ‘aleyhi’s-selām Sidretü’l-Müntehā’dan guzer eylemege kıadır degildür ammā ‘uşşāk ‘arş-ı ‘azīmden guzer idüp müşāhededen behre-ver olur.

Da‘vī ez-ān sū-yı felek mī-künem

Ol sebebdan felek cānebini da‘vī eylerüm.⁹⁹³

2154 Kıymetem ez-kāmetem efzūnterest

Benüm kıymet ü şerefüm benüm kāmet ü şūrī vücudumdan ziyāderekdür.(15)

Dürem ez-ān dā’ire bīrūnterest

Benüm devrüm ol dā’ireden hāricrekdür zīrā ‘aşk-ı İlāhī sebebi ile eflākdan guzer eylemişüm ü ziyāde kıadr u şerefde vuşul bulmuşum ve vücūdum hōd anuñ vücūdundan ūlādur. İnsānuñ mertebesi vü kıadr u şerēfī hōd zā’idü’l-vaşf idügi ziyāde rüşen ü zāhirdür.

2155 Āb nih ü baħr-ı şükühü niger

Āb yokdur u deryā şevketlülüğime nazar eyle ya‘nī şūret i‘tibārı ile egerçi ‘azm-ı şā’num yokdur līken sīret i‘tibārı ile esrār-ı ilāhī cevāhiri ile (20) memlū vü pūr deryāyum. Beyit:

⁹⁹³ -] A: ya‘nī kıadrum felekden ‘ālīdür diyü da‘vī eylerüm.

Deryā ne ān buved ki der-ū dāne dürest

*Deryā vücūd-ı māst ki ez-ma‘ rifet pürest*⁹⁹⁴

Ḥabbe nih ü genc-pejūhī niger

Bir ḥabbe yokdur ve ziyāde bisyār gence naẓar eyle [216b] (1) ya‘ nī sīm ü zerden egerçi bir nesneye mālīk degilüm liken ‘aşq u muḥabbet ü ma‘ rifet genci ile memlū vü pürüm. Pejūh bisyār ma‘ nāsınadır.

2156 Çün felekem ber-ser-i gencest pāy

Lā-ceremem saḥt bülendest pāy⁹⁹⁵

Çünkü benüm pāy u ḳademüm rūḥānī genc üzredür lā-cerem beni rā’y u fikrüm felek gibi ziyāde ‘ālīdür zīrā pāy u ḳademi fānī genc üzre olan kimsenün çünkü ḳaşd u himeti ziyāde ‘ulūvv-i ḳadirdadır (5) haccām gibi ki bu ḥikāyetde mezkūrdur pes çünkü ben rabbānī gence vuṣūl buldum be-her ḥāl benüm ‘azm u ḳaşdum nice mertebe andan ‘ālī-rek olıserdür. Ḥikāyet-i Hārūnı’r-Reṣīd bā-ḥaccām.

2157 Devr-i ḥilāfet çü be-Hārūn resīd⁹⁹⁶

Ḥilāfetün devri çünkü Hārūnı’r-Reṣīde iriṣdi.

Rāyet-i ‘Abbās be-gerdūn resīd

‘Abbās’uñ sancagı felege iriṣdi ya‘ nī anuñ ‘adl u keremi sebebi ile ḥilāfet ziyāde revnaḳ u şeref buldı ḥilāfet Benī-‘Abbās’uñdur ve Benī-‘Abbās’dan (10) ‘ādil ü kerīm Hārūnı’r-Reṣīd ve anuñ püseri Me’mūn ḥalīfedür.

⁹⁹⁴ “Derya içinde inci olan yer değildir derya bizim marifet ve bilimle dolu olan vücudumuzdur.”

⁹⁹⁵ pāy] S3: u rāy

⁹⁹⁶ resīd] S2: reṣīd

2158 Nīm şebī pūşt be-hemẖābe kerd

Hārūn'r-Reşid bir nısf-ı leyde hem-ẖābesine arka iledi ya' nī hātūnuna qarib ü qarın oldı.

Rūy der-āsāyış-i germābe kerd

Pes şabāh vaḳti ğusl u terāş⁹⁹⁷ içün ḥamāmuñ āsāyış ü rāḥatına teveccüh eyledi edeb re' āyet eylemek i' tibārı ile rūy be-hem-ẖābe kerd diyinmedi murād ne idügi ziyāde zāhir ü rüşen olduğı içün

2159 Mūy-tırāşī ki sereş mī-sitürd

(15) Şol mūy-tırāş ki anuñ başını tırāş eylerdi

Mūy be-mūyeş be-ġamī mī-sipürd

Ol mūy-tırāş cemī' -i sözlerini Hārūnu'r-Reşid'e bir ġamle teslim eyledi ya' nī tırāş eylerken her bir söz ki söyledi⁹⁹⁸ anuñ her bir sözünden Hārūnu'r-Reşide bir ġam ḥāşil oldı vü bir elem geldi mūy-tırāşuñ sözleri ne vechle idügi bu beyitlerden zāhirdür. Mūy-tırāşdan murād bunda ḥaccāmdur ki başı tırāş idüp ḥacāmet eyler.

2160 K 'ey şüde āġāh zi-üstādiyem

Dedi ki ey benüm üstādlığımdan (20) āġāh u ḥaber-dār olmuş ḥalīfe.

Ḥāş kūn emrüz be-dāmādiyem

Bu gün beni dāmādlığa ḥāş u muḳarrir eyle ya' nī beni köykülüğüne ḳabūl u ta' in eyle.

⁹⁹⁷ u terāş] S3:-

⁹⁹⁸ her ... söyledi] A:-

2161 Hıṭba-i tezvīc perākende kün

Tezvīc hıṭbasını eṭrāfa [217a] (1) perākende eyle tā eṭrāfdan ḥalk gelüp düğününe ḥāzır olalar.

Duḡter-i ḥod nām-zed-i bende kün

Kendü duḡterüni bendeñe nām-zed ü cüft eyle.

2162 Ṭab‘-i ḥalīfe ḳaderī germ geşt

Müy-tırāşuñ bu sözlerinden ḥalīfenüñ ṭab‘ ı bir miḳdār germ oldı ya‘ nī aña bir miḳdār ḥiddet ü ḡazeb geldi.

Bāz pezīrende-i āzerm geşt

Yine ḥürmet ü edeb ü ḥayā ḳabūl idici oldı ya‘ nī (5) vaḳārı anuñ ḥiddet ü ḡazebinüñ zuḥūruna māni‘ oldı.

2163 Güft siyāset cigereş tāftest

Hārūnu’r-Reşīd kendüsine dedi anuñ bu cūrā’t u bī- edebāne ḥareketine sebep budur ki siyāset ü faḳr anuñ cigerini ḳızdırmışdur ya‘ nī faḳrdan ziyāde mute’ellim olmuşdur.

Dehşetī ez-vaḥşet-i men⁹⁹⁹ yāftest

Lā-cerem benüm vaḥşet ü mahābetimden ziyāde dehşet ü ḥayret bulmuşdur ya‘ nī aña ziyāde dehşet ‘āriz olmuşdur.

2164 Bī-ḥodiyeş kerd çünān yāve-gūy

Bī-ḥodlık anı böyle (10) yāve-gūy u beyḥūde-gūy eyledi.

⁹⁹⁹ men] S3:ten

Ger ne ne-kerdī zi-men īn cüst ü cūy

Eger böyle olmayaydı benden bunu talep eylemezdi bu hem ma' nādur bu cüst ü cūy eylemezdi vach-i evvel i' tibār üzre īn-rā taqdirindedür.

2165 Rūz-ı diger nīktereş āzmūd

Ėayri günde ya' nī bir tıraşda dağı anı iyürek imtiḥān u tecrübe eyledi.

Ber-direm-i ḳalb hemān sikke būd

Anuñ ḳalbi diremi üzre hemān o sikke idi ya' nī ol ḥaccām yine evvelki sözlerini söyledi.

2166 Tecrübetēş kerd çünīn çend bār

Hārūnu'r-Reşīd (15) anı böyle bir ḳaç kere tecrübe vü imtiḥān eyledi.

Ḳā'ide-i merd ne-geşt ez-ḳarār

Merduñ ḳā'idesi ḳarārından mütebeddil olmadı ya' nī evvelki fikr ü sevdāsından ferāgat eylemedi.

2167 Kār çü bī-revnaḳī-i nūr burd

Ol merd çünki kārını nūrunuñ revnaḳsızlığına ilette ya' nī çünki ol ḥaccāmuñ merāren vāḳi' olan beyhūde vü nā-ma' ḳūl kelimātından ḥalīfenüñ ḳalbine kudūret ü elem ḥāşil oldu.

Ḳışşā be-destūrī-i destūr burd

Kışşayı destūruñ icāzet ü rā'yine ilette ya' nī ol ḥaccāmuñ (20) ḳışşasını vezīrine ' arz idüp dedi.

2168 Ke 'z kalem-i mūy-tırāṣī dūrūṣt

Ġalīz ü bī-edeb¹⁰⁰⁰ mūy-tırāṣuñ kaleminden ya' nī anuñ lisān u kīl ü kālünden

Ber-serem īn āmed ü īn ser-nebeṣt

Benüm başıma bu [217b] (1) ser-nüviṣt geldi ki murād ne idügi bu beyitlerden zāhir ü rüşendür.

2169 Maṣṣeb-i dāmādī-i men bāyedeṣ

Aña benüm dāmādlığım maṣṣabı gerek ya' nī benüm duḡterümi benden nikāhla taleb eyler.

Terk-i edeb bīn ki çī fermāyedeṣ

Anuñ edeb-sizliğini gör ki fuṣūlāne baña ne buyurur.

2170 Hergeh k-āyed çü kaza ber-serem

Tırāṣ için hergāh ki kaza benüm başım üzre gelür.(5)

Seng zened der-men ü der-gevherem

Baña vü benüm gevherüme taş urur ya' nī baña bī-edenāne sözler söyleyüp benden duḡterümi ister. Gevherden murād ḡalīfenüñ duḡteridür.

2171 Der-deheneṣ ḡançer ü der-dest tīg

Anuñ dehānında ḡançer ü elinde tīg vardur.

¹⁰⁰⁰ -] S3:bir

Ser be-dü şemşîr sipârem dırîğ

Dirîğ ü hayf ki başımı iki şemşîre teslim eylerüm pes bu mûy-tırâşuñ bu vechle bî-edebliğine vü beyhûde-güylığıne sebep ü hikemt ne idüğünü ‘ayân u beyân eyle. Hañçerden murâd ol haccâmuñ beyhûde vü (10) nâ-ma‘ kûl sözleridür. Beyit:

Cerâhātu ’l-sinân lehâ iltiyâmu

*Ve lâ-yeltâmu mâ-cerehü ’l-lisân*¹⁰⁰¹

Tiğdan murâd anuñ usturasıdır.

2172 Güft vezîr eymenî ez-râ’y-i ü

Çünkü vezîr halifenüñ bu sözlerini istimâ‘ eyledi aña cevâp virüp did anuñ fikr ü râ’yinden gâfilsün.

Ber-ser-i gencest meger pâ-yı ü

Var ise anuñ ayağı gencüñ başı üzredür ya‘ nî anuñ ayağı altında define vardur.

2173 Çünki resed ber-seret ân sâde merd

Çünki ol sâde vü beyhûde-güy merd (15) senüñ başuñ üzre irişe vü seni tırâş eylemege şürü‘ eyleye.

Gü zi-ğademgâh-ı nuğustîn be-gerd

Aña di evvelki qademgâhinden rucü‘ eylesün ya‘ nî evvel ayak qoduğı mağalden mağalden gayri mağalle ayak qosan.

¹⁰⁰¹ “Dilin yarası iyilişir ama dilden gelen bir yara iyileşmez.”

2174 Ger be-çaḥad gerden-i ger-rā be-zen

Eger ‘inād u lecc eylerse ya‘nī evvelki gibi eger senden duḡter taleb eylerse ḥaccāmuñ boynunu vur.

Ve ‘r ne ḳademgāh-ı nuḡustīñş be-ken

Veger evvelki sözlerinden fāriḡ olur¹⁰⁰² ise evvelki ḳademgāhını ḳaz ya‘nī ayak ḳoduḡı maḥalli ḳazsunlar.

2175 Mīr muṭī‘ ez-ser-i ṭav‘ī (20) ki būd

Şol ṭav‘ ü itā‘ at cihetinden ki emir ya‘nī Hārūnu’r-Reşīd vezīre itā‘ at idici vü sözünü ḳabūl idici idi.

Cāy bedel kerd be-nev‘ī ki bud

Pes Hārūnu’r-Reşīd ḥaccāmuñ ol [218a] (1) ayak ḳoduḡı yeri tebdil eyledi bir nev‘le ki mümkün idi.

2176 Çün ḳadem ez-menzil-i evvel burīd

Çünkü ḥaccām evvel ayak ḳoduḡı maḥalden ḳademini ḳaṭ‘ u ref‘ eyledi.

Güne-i ḥaccām diger güne dīd

Ḥalīfe ḥaccāmuñ beñzini bir güne gördi ve evvelki ḥālet andan şādır olmadı niteki aña işāret olunur.

¹⁰⁰² olur] S2 ve S3

2177 Kem suhanī dīd dehān-dūhte

Hārūnū'r-Reşid ol hâlde haccāmı dehānı¹⁰⁰³ dikilmiş (5) ya' nî güftārdan fāriğ ziyāde hāmūş gördi.

Çeşm ü zebāneş edeb āmūhte

Anuñ çeşm ü zebānı edeb ögrenmiş ya' nî çeşmi evvelki bî-edebāne nazardan vü zebānı bî-edebāne güftārdan mütebeddil olup kendüsine muqayyid olmuş u edeble tırmuş.

2178 Çün qadem ez-genc tehi-sāz kerd

Çünkü haccām qademini gencden hālī-sāz u tertib eyledi ya' nî çünkü ayağını defineden dūr u cüdā eyledi.

Külbe-i haccāmī-i hod bāz kerd

Kendü haccāmlığının dükkanını açdı ya' nî dāmādlık sevdāsından ferāgat (10) idüp kendünün haccāmlığını fikr eyledi.

2179 Tā-qademeş ber-ser-i gencine būd

Mādām ki anuñ qademi gencinenüñ başı üzre idi.

Şūret-i şahīş der-āyine būd

Anuñ āyinesinde şahlık şuratı var idi ya' nî fikr ü qalbinde şahlık mülāhazası var idi zirā gencün haşşası bu vechledür.

2180 Zūd qademgāhş çü bi-şkāftend

Çünkü fevri anuñ qadem qoduğı maḥalli yardılar ya' nî qazdılar.

¹⁰⁰³ dehānı] S2:-

Genc be-zîr-i kâdemeş yâftend

Anuñ kâdeminuñ altında ya‘ nî anuñ kâdemi vâki‘ olan maḥalluñ içinde genc buldılar (15) ḥişşe beyânına şürû‘ olundu.

2181 Herki kâdem ber ser-i genci nihâd

Herkimki bir gencüñ başı üzre kâdem kodı bu vechle hem ma‘ nâ laṭifdur herkim ki kâdeminuñ bir gencüñ başı üzre kodı

Çün suḥan âmed der-i genci güşâd

Ol kimse çünki söze geldi bir gencüñ kapusunu açdı ya‘ nî çünki söze şürû‘ eyledi be-her ḥâl mülk ü salṭanat u mâla mute‘ allık olan aḥvâldan söyler bu vech hem mümkündür herkim ki esrâr-ı ‘ aşğa vuşûl buldı ol kimse çünki bu söz söyledi anuñ sözi be-her ḥâl esrâr-ı ‘ aşğdan olur be-suḥan (20) taḳdîrindedür.

2182 Genc-i Nizâmî ki tılsım-efkenest

Nizâmî’nüñ genci ki tılsımı ref‘ ü şikest idicidür.

Sîne-i şâfi ü dil-i rûşenest

Ḥubb-ı dünyâ vü ta‘ alluḳ-ı mâ-sevâdan pāk u şâfi şadr u sînesi nûr-ı ‘ aşḳla rûşen ḳalbidür. [218b] (1) Tılsım ki murâd vücûdudur andan u ḥubb-ı dünyâ vü ta‘ alluḳ-ı mâ-sevâdan ḥalâşa sebep pāk u şâfi şadrıdır ve ‘ aşḳ-ı ilâhî nûrı ile rûşen ü münevver olmuş ḳalbidür. Bu genc bir gencdür ki cemî‘-i rûḥânî genclerüñ ḥuşûluna sebep-i ḳavîdür zîrâ dil-i rûşenden murâd ḳalb-ı selîmdür ki Ḥudâ-yı ‘ azze ve cell bendelerinden anı ister. *İllâ-men ete-llâhe bi-ḳalbin selîm*.¹⁰⁰⁴

Maḳâle-i bîstüm der-şikâyet ez-muta‘ aşşibân.

¹⁰⁰⁴“Allah’a arınmış bir kalp ile gelen başka.” Şuarâ/ 89.

2183 Mā ki zi-ḥod dest (5) ber-efṣāndeīm

Biz ki ‘aşk-ı ilāhī sebebi ile ifnā-yı vüçüddan behre-ver olup kendümüzden ferāḡat eylemişüz.

Ber-deri ḥākī çī fūrū-māndeīm

Bir ḥākuñ ser ü hevesi üzre ne ‘āciz ü zebūn ḡalmışuz ya‘nī ne sebebdan teng-zebūnī eylemişüz bu söz ten-perverlere ten-perverlikden ferāḡat eylesün içün ta‘rīz ü tenbīh ṭarīķı ile vāķi‘dür ¹⁰⁰⁵şeyiḥ Nizāmī ḡazretleri ḡaddesallāhu sırrehü’l-‘azīz bu ḡāletden ḡalāş olup ḡanā‘at köşesinde şābit-ḡadem olmuşdur. Ḥākdan murād ten ü tenden murād (10) ten-perverlikdür.

2184 Şoḡbet-i īn ḡāk tu-rā ḡā‘ar kerd

Bu ḡākuñ şoḡbeti seni ḡā‘ar u zelīl eyledi ya‘nī ten-perverlik sebebi ile ‘aşk-ı sübhānī vü ḡurb-ı yezdānīden maḡrūm olduk.

Ḥāk çünīn ta‘biye bisyār kerd

Ḥāk buncılayın ta‘biye vü hīleyi çöḡ eyledi ya‘nī bisyār kimse ten-perverlik sebebi ile ‘aşk-ı ilāhīden maḡrūm olup ḡurb u vişāl-i sübhānīden dūr oldı ḡākdan murād yine tendūr ve andan murād ten-perverlikdür.

2185 ‘Ömr heme reft ne mā kesterīm

‘Ömür cemī‘en gitdi ḡāl buki biz kimserek deglüz (15) ya‘nī ḡūb u laṭīf ṭā‘at sebebi ile ḡabūl-ı Ḥāḡḡ’dan behre-ver olup ‘izzet ü şeref bulmaduḡ.

Ḳāfile ez-ḡāfile vā-pesterīm

Cemī‘-i ḡāfileden ziyāde ardraguz ya‘nī menzil-i maḡşūddan ziyādeduruz.

¹⁰⁰⁵ -] A, S2 ve S3: zīrā

2186 Īn dü ferîşte şüde der-bend-i mâ

Bizüm bend ü kaydimüzde bu iki ferîşte ki herdem bizden hayir ü şer ne şadır olursa yazarlar iki ferîşteden murād âdemînüñ sağ u sol tarafında olan ferîştelerdür ki sağ tarafında olan kâtip-i hayirdür sol tarafında olan kâtip şerdür.

Dīv zi-bed-(20)nāmī-i peyvend-i mâ

Bizüm ittişāl u kırbumuzun bed-nāmlığı sebebinden Şeytān olmuştur murād budur ki herdem fışk u ma' şiyet ü şer ü kabāhat şadır olup Şeytān-şifat olduğumuz için ol iki ferîşte [219a] (1) bize qarīn olmağla bu hālet anlara te'şir ü sirāyet idüp Şeytān olmuşlar zīrā yazdıkları hemān zūnūb u ' işyāndur murād âdemînüñ kışret-i zūnūb u vūfret-i ma' şiyetini beyāndur vegerne Ferîşte Şeytān olmak maḥaldur bu sözden anlara nuḡşān irişmez Şeytān Ferîşte degil idi niteki bu āyet-i kerīmeden bu ma' nā zāhirdür *Kāne min-e'l-cinni fe-feseḡa 'an-emri Rabbihe* ¹⁰⁰⁶. Mısrā' -i evvelde (5) olan şüde lafzı mısrā' -i şānīnün ma' nāsına maşrūfdur.

2187 Germ-revī çend çü gülḡan-gerend

Külḡancılar gibi bir kaç germ-revler vardur.

Serd-pey-i germ çü ḡākisterend

Germ olmak için ḡākister gibi serdlerdür murād mürşidsüz riyāzete sa' i ü kūşış idüp andan rūḡānī bir ḡālete vuşul bulmayan muḡallidlerün ḡālını beyāndur ki ' aşk u muḡabbetdeb bī-behrelerdür.

2188 Nūr-ı dil ü rūşenī-i dīde kū

Anlarda nūr-ı dil ü çeşm ü başiretün rūşenligi ḡanı ya' nī anlarda ne nūr-ı dil ü ne nūr-ı naşiret vardur.(10)

¹⁰⁰⁶ “İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı.” Kehf/ 50.

Rahat u āsāyiş-i pārīne kū

Anlarda bildirki rāhat u āsāyiş gitmişdür hemān ta‘ azzüb-i hayvān bilā fā’ide kışşasıdur.

2189 Şubh-ı şeb-āheng-i kıyāmet resīd

Kıyāmet şeb-āhengiñ şubhı irişdi ya‘ nī kıyāmetüñ¹⁰⁰⁷ vaqti¹⁰⁰⁸ karīb oldı.

Şüd ‘alem-i şubh-revān nā-bedīd

Şubh-revleriñ ‘alemi nā-bedīd oldı ya‘ nī seher-ḥız olan kimseler menzile irişüp āsūde-ḥāl oldılar. Şubh-revān vaşf-ı terkibi-i cem‘dür müfredi şubh-revdür.(15) Şeb-āheng şabāḥ yıldızı ‘alem bunda sancaḡ ma‘ nāsınadır.

2190 Ḥande-i ḡaflet be-dehān der-şikest

Ḡaflet ḡandesı senüñ dehānuñda ḡaldı ya‘ nī ḡaflet ü ḡurūruñ maḡlūp u zebūnı olduḡuñ içün uḡrevi aḡvāldan fāriḡ olup neşāt u ḡandeden ḡālī degilsün.

Ārzū-yı ‘ömr be-cān der-şikest

‘Ömr ü ḡayāt ārzūsı cānuñda ḡaldı ya‘ nī fānī ḡayāt ārzūsında ḡalup rūḡānī bir ḡālete vuşul bulmaḡa sa‘i ü ihtimām eylemedüñ.

2191 Ez-kef-i ĩn ḡāk be-efsūn-geri

Çäre-i (20) ān sāz ki cān çün berī

Efsūngerligüñe anuñ çāresini tedārük eyle ki bu ḡākuñ kef ü destinden cānuñı nice ḡalāş eylesün ya‘ nī bu ḡākdan ḡalḡ olunmuş tengüñ ḡaydundan ḡalāş olmaḡa sa‘i eyle tā anuñ [219b] (1) zararundan berī olasun bu ḡālet ḡod külli riyāzete müyesser olur.

¹⁰⁰⁷ -] A: kıyāmı

¹⁰⁰⁸ vaqti] S3:kıyāmı

2192 Cehd be-ân kün ki vefâ-râ şevî

Aña cehd eyle ki vefâ için olasun ya‘nî *Evfû bi’l-‘ahd inne’l-‘ahde kâne mes’ûlâ*.¹⁰⁰⁹ hasebince Hudâ-yı ‘azze ve cellnün emr ü nehyinde vefâ-dâr u şâbit-ka-dem olmağa sa‘î ü ihtimâm eyle tâ sa‘ âdet-i dârine vuşul bulasun.

Hod ne-perestî ü Hudâ-râ şevî

Kendüñe tapmayasun vü Hudâ-yı ‘azze ve cell için olasun ya‘nî nefsanî (5) ârzûlardan ferâgat idüp hemân tâ‘at u ‘ibâdetde olasun.

2193 Ber-per ez-în dâm ki hûn-h’âreîst

Bu dâmdan ‘âlem-i ‘ulvîye pervâz eyle zîrâ bu dâm ziyâde hûn-h’âredür ya‘nî helâk idicidür.

Zîrekî ez-behr-i çünîn çäreîst

Zîreklikligün buncılayın bir çäre vü tedârükden ötüridur. Dâmdan murâd yine ten olmak ensebdür bu cihân olmağdan dâm yıtıcı vü tızağ ma‘nâsına gelür bunda evvel ülä idügüne çün hûn-h’âre karînedür.

2194 Gürg zi-rübâh be-dendânterest

(10) Kurt dilküden dendânreklüdür ya‘nî kurtuñ dendânı vü kuvveti dilkünün dendânından u kuvvetinden ziyâderekdür.

Rûbeh ez-ân rest ki bih-dânterest

Hağarnâk mağallerde rübâh ol sebebden kurtuldı ki iyü vü ziyâde bilicirekdür rübâhuñ zîrekliği ziyâde meşhûrdur.

¹⁰⁰⁹ “Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur.” İsra/ 34.

2195 Hāk şev ān-rā ki vafāyī der-üst

Ol kimsenün hāk-ı pāyī ol ki anda Hudā'yı bir vefā vardur.

Ve 'z -gül-i inşāf kiyāyī der-üst

Ve inşāf gülünden anda bir giyāh vardur ya' nī inşāfdan behre-verdür. Bu (15) Şem' ī-i haķır sultān Muhammed Hān hażretlerinün Kapū Ağāsı sa' ādet-i dāreyin şāhibi Ğāzenfer Ağā hażretleri gibi inşāf u mürüvvet şāhibi bir şāhib-devlet görmedüm.

2196 Her hüneri k 'ān zi-dil āmūhtend

Her bir hüner ki anı gönlünden öğrendiler.

Ber-zih-i mensūc-i vefā dūhtend

Anı vefā kumaşının zih ü kenārına dikdiler ya' nī aşhāb-ı dilden her hüner ki ta'allüm olunmuşdur ol hüner vefāya qarındır lā-cerem ol kimse Hudā-yı 'azze ve cellnün tāt u 'ibādetinde sābit-kadem olup cemī' -i huşūşda vefā-dār (20) olur murād vefādan dūr olan hüner haķikatda hüner ü maķbūl degil idügün iş' ārdur.

2197 Ger hünerī der-ten-i merüm buved

Eger bir kimsenün vücūd u zātında bir hüner ola.

Ger ne-pesendī hünerī güm şeved

[220a] (1) Sen eger ol hüneri begenmeyesün ol hüner zāyi' olur zīrā ol hüner şāhibi çün görürü ki ol hüner qadr u i' tibār bulmadı ol hüneri āşikār eylemez pes ol hüner kem olur.

2198 Ger be-pesendiş digersān şeved

Eger ol hüneri begenesün ğayri vechle olur ya' nī hünerüm maķbūl oldu deyü mesrūr olur.

Çeşme-i ān āb dü çendān şeved

Ol ābuñ çeşmesi iki ol қader olur ya‘ nī ol kimse (5) hüneri ziyāde eylemege sa‘ ī eyler.

2199 Merdüm-i perverde be-cān perverend

Terbiyet ü ta‘ līm görmüş kimseleri cānla terbiyet ü қabūl eylerler.

2200 Ke ‘z hünerī der-ṭarafī ne-ngerend

Zirā bir hünerden i‘ rāz idüp bir ṭarafa naṣar eylemez ya‘ nī bir şāhib-hünerden bir hüner zāhir olsa anı cān u dilden қabūl eylerler bu zamānda dīn ü diyānet ü hünerden bī-behre denī bir ṭā‘ifa vardır ki ḥasad u sifāhetlerinden¹⁰¹⁰aşḥāb-ı hüneri beñzemezler ü ḥased ü sefāhetlerinden anları ḡaybet eylemekden bir dem ferāḡat eylemezler. Beyit:

Hüner ‘arz eylemek şimdi (10) cihāna

Cevāhir atmaḡa beñzer yabana

2201 Ḥāk-ı zemīn cüz be-hüner pāk nīst

Zemīnün ḡākı hünerden ḡayri ile pāk degildür ya‘ nī ādemī hüner sebebi ile pāk u ‘azīzdür.

V ‘in hüner emrüz der-īn ḡāk nīst

Ve bu hüner bu gün bu memliketde yoқdur murād Gence ḡalkı ‘aşḡ u hünerden bī-behre idügün iş‘ ārdur. Ḥāk-ı zemīn olan ḡākdan murād ādemīdür hünerden murād ‘aşḡ u muḡabbetdür īn ḡākdan murād Gence şehridür.

2202 Ger hünerī ser zi-miyān ber-zened

Eger ortadan bir hüner zāhir ola

¹⁰¹⁰ ḥasad u sifāhetlerinden] A:-

Bî-hünerî (15) dest be-dân der-zened

Bir hünersüz aña ta' ne urur u qabûl eylemez.

2203 Kâr-ı hüner-mend be-cân âverend

Hüner-mendün kârını câna getürürler ya' nî ânı ziyâde perişân u bî-ḥuzûr eylerler.

Tâ-hünereş-râ be-ziyân âverend

Tâ anuñ hünerini ziyâna götürürler ya' nî sa' i eylerler ki anuñ hüneri qadr u i' tibâr bulmaya ve ḥalkuñ maqbûlî olmaya.

2204 Nâm-ı kerem sâhte müştî zebân

İnşâf u keremden bî-behre bir cemâ' at keremün nâmını zebân düzmüş ya' nî âferîn ü taḥsîn ü rîş-ḥandı kerem i' tiqâd eylemişler farzen bir hünermend bir (20) rengin qasîde deyüp anlara ' arz eylese taḥsîn ü âferîn derler liken bir nesne iḥsân eylemezler.

İsm-i vefâ bendegî-i râygân

Vefânun ismi müft bendelik düzmüş ya' nî anların qatında vefâ müft ḥidmet [220b] (1) ü bendelik eylemekdür murâd odur ki ol ḥabîş ta' ifa ziyâde ḥasîs ü denî oldukları için kimseye bir aqça virmezler.

2205 Güfte seḥâ-râ qaderî rîş-ḥand

Ol ta' ifa saḥaya bir miqdâr rîş-ḥand dimişler.

Ḥ'ânde suḥan-râ qaderî kûrkend

Sözi bir miqdâr kûrkend okumuşlar ya' nî eş' ara iltifâtları yoqdur. Kûrkend şıgıruñ sivri süñegi.

2206 Haml-ı riyāzet be-temāşā

Riyāzeti temāşāya haml eylerler (5) ya' nî derler ki riyāzetden murād derūnî ahvālî seyr ü temāşā eylemekdür.

Nisbet-i endîşe be-sevdâ künend

Fikr ü endîşeyi sevdāya nisbet eylerler ya' nî endîşe vü fikir sevdādur derler.

2207 Nakş-ı vefā ber-ser-i yah mî-zenend

Vefānuñ nakşını yuzuk başı üzre eylerler ya' nî hadden beyrūn vefāsızlardur.

Ber-meh u hırşîd zinaḥ mî-zenend

Māh u hırşîde zinaḥ ururlar ya' nî māh u āfitāb ziyāde 'ālî-ḳadr iken 'ulüvv-i ḳadrde kendülerini anlardan tutup anları temashur u istihzā eylerler.

2208 Ger nefesî merḥam-ı rāḥat buved

Eger bir nefes raḥatuñ (10) merhamı ola ya' nî bir şāḥib-dil ki anuñ kelimāt u muşāḥabatı sebep-i rāḥat u ḥuzūr-ı dildür.

Ber-dil-i in ḳavm cirāḥat buved

Bu ḳavimün ḳalbı üzre ciraḥat u elemdür ya' nî ol şāḥib-dilün kelimāt u muşāḥabetinden ol bed-baḥtlerün ḳalbleri perişān olup müte'ellim olurlar.

2209 Ger zi-lebî şerbet-i şîrîn çeşend

Bu ḳavim eger bir lebden şîrîn şerbet ṭadalar ya' nî eger bir şîrîn-gūyuñ bir şîrîn güftārını istimā' eyleyeler.

Dest be-şîrîne-i gerden nehend

Gerdenün şîrînesine el çekerler ya‘nî şîrîneye nisbet ü teşbih eylerler. Şîrîne (15) boyunda ve yüzde ve başda çıkar tatlu uyuzdur ki tatluyu çok yemekden zâhir olur.

2210 Ber-ciger-i puhte-i incîr-fâm

İncir renklü pişmiş ciger üzre

Sirke firûşend çu engûr-ı hām

Hām engûr gibi sirke şatarlar ya‘nî hūnîn-dil ü perişân hâtır olmuş aşhâb-ı hüner ziyâde elem virüp yüzlerini turş eylerler.

2211 Çeşm-i hüner-bîn ne kesî-râ dūrûst

Bir kimsenün dūrûst u tamām hüner-bîn çişmi yoğdur.

Cüz hılal u ‘ayb ne-dânend cüst

Hılal u nuşşân u ‘aybdan gayri taleb eylemegi bilmezler ya‘nî anlarun hüneri ‘ayb-bînlik u hurde-girlikdür.(20)

2212 Hâşil-ı deryâ ne heme dürr buved

Deryānün hâşılı cemî‘en dürr ü lu’lu’ degildür zîrâ anda hâr u hâşâk u hurde-sengler hem bisyârdur.

Yek hüner ez-ţab‘ -i kesî pür buved

Bir kimsenün ţab‘ inden bir hüner pür ü kâfidür.

2213 Dicle buved [221a] (1) kaţre-î ez-çişm-i kūr

Körün çişminden bir kaţra Dicle’dir ya‘nî Dicle meşâbesindedür zîrâ körün çişminden eşk revân olmaz.

Pāy-ı malah pür buved ez-dest-i mūr

Mūruñ elinden çekirgenüñ pāyı kâfî vü vāfirdür. *Ḳul kullun ya‘melu ‘alâ- şâkiletihi.*¹⁰¹¹

2214 ‘Ayb-ḥarand in dü se nāmūs-ger

Bu iki üç nāmūs-ger ‘ayb-ḥarlardur ya‘nî ‘aybe mültefit ü muḳayyedlerdür zīrā mışrā‘

*Her ānki bî-hüner üfted (5) nazar be-‘ayb künd*¹⁰¹²

Bî-hüner ü pür-hüner efsūs-ger

Kendüler hünersizlerdür vü ziyāde hüner-mendi temeshur idicilerdür perhîz ziyāde hüner-mend ma‘nāsınadur. Nāmūsger müte‘azzım ma‘nāsınadur ki kendüsini ‘arz u vaḳār şāḥibi gösterüp kendüsini ‘azîmü’ş-şā’n zan eyler efsūsger temeshur idici ma‘nāsınadur.

2215 Tîreter ez-gevher-i gil der-gilend

Anlar gilde gilüñ zātından tîrereklerdür ya‘nî anlar gilden tîrereklerdür ü tire-dillerdür ü cismāniyet giline müstaḡraḳlardır.

Talḥter ez-ḡuşsa-i dil ber-dilend

Ḥalḳuñ göñli üzre göñlüñ ḡuşsasından acireklerdür (10) ya‘nî ḳulûbe ziyāde elem viricilerdür.

2216 Dūd şevend er be-dimāḡi resend

Eger bir dimāḡa irişeler tütün olurlar ya‘nî anlarla muşāḥabat iden kimselere andan külli elem irişür.

¹⁰¹¹ “ De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar.” İsrâ: 84

¹⁰¹² “ Hüner sahibi olmayan her kimse eksikliklere bakar.”

Bād şevend er be-çerāġi resend

Eger bir çerāġa irişeler bād olurlar ya‘nî bād çerāġı söndürdüġi gibi anlar daġı mülākāt eyledükleri¹⁰¹³ kimseleri cān u ĥayātlerinden bîzār eylerler.

2217 Hāl-ı cihān bîn ki serāneş keend

Cihānuñ ĥālını gör ki anuñ ĥākimleri kimlerdür.

Nām-zed-i nām-verāneş keend

Anuñ nām-verlerinin nāmzed ü muşāḥabı kimlerdür ya‘nî (15) inşāf u kerem ü mürüvvet ü hünerden bî-behre vü ziyāde dūn-himmet ü ‘ayb-bîn bir bölük edānîdür.

2218 İn dü se bed-nām-kūn-i mehd-i ĥiş

Kendünün taĥt u salṭanat u ĥüküm ü ĥükümetini bed-nām idici bu iki üç¹⁰¹⁴ pâdişāh.

Mî-şekenendem heme çün ‘ahd-i ĥiş

Kendü ‘ahdini şikest eyledükleri gibi beni şırlar ya‘nî baña cefā vü ihānet idüp ħalbimi perîşān eylerler. Serandan murād pâdişāhlardur ki şeyḫ Nizāmî ḥāzretleri Maḥzen-i Esrār-nām kitābını anlaruñ nāmına dimedüġi içün ta‘āşşüb ṭarîķı ile (20) anuñ şi‘rini ḳadḥ idüp cefā vü ihānet semtine sālîk olmuşlardır. Mehd ki bunda taĥt ma‘nāsınadır andan murād salṭanat ü ĥüküm ü ĥükümetdür.

2219 Men be-şîfat çün meh-i gerdūn şevem

Ben şîfat u ḥaķîķatde [221b] (1) felegūñ māhı gibi olurum ya‘nî ehl-i zemînüñ ķîl ü ķāl u ḳadḥından māha ziyān u nuķşān irişmedüġi gibi baña hem anlaruñ ḳadḥ u cefā vü ihānetinden ziyān u nuķşān irişmez.

¹⁰¹³ eyledükleri] S3:etdükleri

¹⁰¹⁴ üç] S2:-

Ne-şkenem er be-şkenem efzûn şevem

Ben şınamazum farzen eger şınam ziyâde olurum zirâ mâh bir zamân nuşşân-pezîr ve bir zamân bedr olur hem-çünân anlaruñ kadh u zemmi vü cefâ vü ihâneti şeyh Nizâmî hazretlerinüñ ziyâde şühret ü i' tibârına (5) sebep olmuştur.

2220 Reng giriftem zi-ḥadd efzûn berend

Farz eyledüm ki anlar baña renc ü cefâyı ḥadden ziyâde iledürler ya' nî baña ziyâde cevır ü cefâ eylerler.

Bâ-felek in ruḳ' â be-ser çün berend

Bu ruḳ' ayı felege nice başa iledürler ya' nî felege ḥod cefâ eylemege kâdir degillerdür vü baña eyledükleri cevır ü cefânıñ *Kemâ-tedînu tudân*¹⁰¹⁵ hasebince be-her ḥâl cezasını görürler.

2221 Ber-suḥanî tâzeter ez-bâğ-ı rûḥ

Rûḥuñ bâğından neşv ü nemâ bulmuş tâzerek bu söz üzre ya' nî benüm bu ter ü laṭîf rûḥânî şî' rime

Münkir-i dîrîne (10) çü aşḥâb-ı Nûḥ

Ḳadîm münkir Nûḥ peygâmbereñ aşḥâb u ḳavmi gibidür. Mısrâ' -i evvelde bu ma' nâ hem laṭîfdür rûḥ bâğından tâze vü laṭîfrek bir söz üzre ḥulâsa-i kelâm budur ki ḥazret-i Nûḥ' uñ ḳavmi imâna gelmeyüp ḥazret-i Nûḥa bisyâr cevır ü cefâ eyledükleri gibi benüm ḳadîm münkirlerüm hem bu uslûb üzre baña bisyâr cevır ü cefâ eylerler.

¹⁰¹⁵ “Herkes ettiğini bulur.” Suyûtî, A R, (2003), El-fetḥu'l-kebir Fi- zemmi'z-zâye ilâ'l-câmi' ş-şagîr, Beyrût: Dâru'l-fikr. s.312. h.no: 8815

2222 Ey ‘alem-i Hızır ğazāyı be-kün

Ey Hızır peygāamberüñ ‘alemi bir ğazā ile ya‘nī ey Hızır peygāamber Hudā-yı ‘azze ve cellnūñ emr-i şerīfiyle bu inşāf dā’iresinden birün ‘ayb-bīn kavmi (15) helāk eyle ğazā zikri ile işāretdür ki anları helāk eylemek gūyā harbi kāfirleri helāk eylemekdür.

V ‘ey nefes-i Nūh dü‘āyı be-kün

Ve ey Nūh’uñ nefesi bu kavmūñ helākı için bir dü‘ā eyle niteki hāzret-i Nūh kendü kavminūñ helākı için dü‘ā eylediği gibi bu āyet-i kerīmeden zāhirdür. *Rabbī lā-tezer ‘ale’l-‘arzi min-e’l-kāfirīne deyyāren.*¹⁰¹⁶

2223 Dil ki ne-dāred ser-i bīdādeşān

Göñül anlarıñ zūlmünūñ fikr ü hevesini tutmaz.

Ferāmūş bād er be-kūned yādeşān

Eger anları yād eylese ferāmūş olsun ya‘nī (20) ol bed-baht u hābiş tā’ifeyi nesiyyen mensiyyen ferāmūş eyledüm.

2224 Bā-bedeşān k ‘ān ne be-endāzeist

Anlarıñ bed ü kabāhatine ki o bir endāze ile degildür ya‘nī anlarıñ kabāhat u hābāseti vü cevri ü cefāsı [222a] (1) ki hadd u miqdārdan biründür anlarıñ bu huşūşuna

Hāmoşī-i men kavī-āvāzeist

Benüm hāmūşlīgum kavī bir āvāzedür ya‘nī benüm ziyāde şühretime sebeb

2225 Hoḳḳa pür āvāze zi-yek dürr buved

¹⁰¹⁶ “Nūh şöyle dedi: "Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!"” Nuh/ 26.

Bir dürrden hoşka âvâzla memlû vü pür olur zîrâ hoşka memlû vü pür olmasa anı tahrik eylesün ol hoşka âvâzla pür olur.

Güng şevd çünki dehen pür şevd

Lîken çünki hoşkanuñ dehen ü derûnı (5) pür ola hoşka güng ü hāmūş olur ya‘nî çünki anı tahrik eylesün andan âvâz zâhir olmaz lâ-cerem çünki bir kimse esrâr-ı ‘aşkla memlû vü pürdür be-her hâl hāmūş olup anlardan şikâyet eylemez. Güng kâf-ı Fârsî ile dilsüz ma‘nâsınadır.

2226 Hûmbere-i nîme ber-âred hurûş

Nîme ya‘nî mamlû vü pür olmamış küp hurûş getürür ya‘nî çünki anı tahrik eyleyeler andan âvâz zâhir olur.

Lîk çü pür gerd gerd hāmūş

Lîken çünki küp memlû vü pür ola hāmūş olur ya‘nî andan (10) âvâz u hurûş zâhir olmaz pes çünki ben ‘aşk u muhabbet ü esrâr u ma‘rifetle memlû vü pürüm lâ-cerem be-her hâl hāmūş olurum. Hikâyet-i bülbül bâ-bâz

2227 Der-çemen-i bâğ çü gülün şikûft

Bâğuñ çemeninde çünki gül ağacı üzre gül açıldı.

Bülbülü bâ-bâz der-âmed be-güft

Bir bülbül bâzla söze geldi ya‘nî bâzla mu‘âraza idüp dedi.

2228 Ke ‘z heme mürgân tuî hāmūş-sâr

Ki cemî‘-i mürğlerden sen hāmūş huylusun ya‘nî senden hiç terennüm ü nağamât zâhir olmaz.

Gūy çerā (15) burdeī āhir be-yār

Pes niçün gūy almuşsun sen āhir anuñ cevābını götür hūlāşa-i kelām budur sen ki hemişe hāmūşsun pes de ki ne sebebden sen cemī‘-i mürğlerden sibkāt eylemişün. Ke ‘z heme mürğān gūy çerā burdeī āhir cevābeş beyār taqdirindedür.

2229 Tā-tu leb-i beste güşādī nefes

Tā ki sen hāmūş nefesüñi açduñ ya‘ nī sen vücūd u hayāt bulalıdan beri

Yek suḥan-ı nağz ne-güftī be-kes

Kimseye bir laṭif söz demedün.

2230 Menzil-i tu destgeh-i Sencerī

Bu ne hāletdür ki senüñ menzil ü qarārgāhuñ (20) pādişāhuñ destgāhıdır ya‘ nī pādişāhlar seni ellerine alurlar.

Tu‘ma-i tu sine-i kebk-i derī

Senüñ tu‘ma vü gadañ kebk-i derinüñ sīnesidür. Kebk-i deriden murād semiz ü büyük keklikdür.

2231 Men ki [222b] (1) be-yek çeşm-zed ez-kān-ı ğayb

Ben ki bir göz yumup açınca ğayb ma‘ deninden

Şad gevher-i nağz ber-ārem zi-ceyb

Ceybimden yüz laṭif gevher getürdüm murād bülbulüñ laṭif nağamāt u terennümātıdır

2232 Ȧab‘-i merā kirm űikārī  erāst

Pes benüm Ȧab‘ime kirm űikārлік n   nd r ya‘n i sebep nedür ki benüm Ȧu‘ma v   adam kirmd r.¹⁰¹⁷

H ne-i men ber-ser-i hırş  er st

Benüm h ne v           n   n bir h ru  ba ı üzredür. Kirm k f-ı ‘Arebi’n   (5) kesri ile küçük  urd ma‘n  nadur

2233 B z be-d  güft heme g   b  

B z çünkü bülbülden bu sözleri işitdi a a dedi nağme v  terenn mi terk eyle cemi‘ en  ula  ol ya‘n i m stemi‘ ol.

B z -i men be-nger   h m   b  

Benüm b z    kırıma n  ar eyle v  h m   ol b za nisbet¹⁰¹⁸ b z  be-  yet h b v  i‘ olmuşdur z r   o an ma‘n  na olduğu gibi b z  hem  o  n ma‘n  na gelür egerçi bunda la‘b ma‘n  na olmağ ensebdür z r  bu m  r ‘da bu ma‘n  hem mümkündür benüm b zlı ıma (10) n  ar eyle v  h m   ol.

2234 Men ki   dem k r-  n s endek 

Benki bir  zc k k r-  n s u a v l-d n oldum.

 ad k nem   b z-ne-g yem yek 

Yüz   k r eylerüm   tef  ur idüp birini      re dimez m.

¹⁰¹⁷ Ȧu‘ma v   adam kirmd r] A:Ȧab‘ime m r -ı d m kirmd r.

¹⁰¹⁸ nisbet] S3:-

2235 Rev ki tū-ī šifte-ī rūzigār

Yürü baña i' tirāz eylemekden ferāgat eyle ki sen rūzigār u zamānuñ şifte vü divānesisün.

Z 'ānki yekī ne-knī ü gūyi hezār

Zirā ki bir nesne eylemezsün ü biñ söz söylersün ya' nī senün hālden behre vü naşibuñ yokdur hemān kıl ü kālda qalmıssun bülbüle haṭāb (15) i' tibāriyle hezār be-gāyet laṭīf¹⁰¹⁹ vāqī' olmuşdur zirā hezār egerçi bunda biñ ma' nāsınadır liken ba' zı maḥalde hezār-bülbül gibi hoş-nevāy mürğ ma' nāsına daḥı gelür niteki ḥāce Ḥāfız'ın raḥmetullāhi 'aleyh bu mıṣrā' inde vāqī' dūr. Mıṣrā'

'Andelibān-rā çe piş āmed hezārān-rā çe şūd¹⁰²⁰

'Andelib hezāruñ ḡayri idügi bu mıṣrā' dan zāhirdür.

2236 Men ki heme ma' nīem īn şayd-gāh

Ben ki kıl ü kāldan fāriğ cemī' en ma' nāiyüm bu şayd-gāh¹⁰²¹ ki murād dünyādur

Sine-i kebkem dehed ez-dest-i şāh

Şāhuñ elinden baña kebkün sinesini virür.

2237 Çün tu heme zaḥm-zebānī tamām

Liken ey bülbül çünki sen cemī' en tamām zebānuñ (20) zaḥmısun ya' nī hemān kıl ü kālūñ vardur.

¹⁰¹⁹ laṭīf] S2:hüb

¹⁰²⁰ “Bülbüllerin başına ne geldi hezarlara ne oldu?”

¹⁰²¹ Ben ... şayd-gāh] S2:-

Kirm ħor u ħār nişin ve's-selām

Kirm ye vü ħār üzre otur ve's-selām murād ma' nādan bī-behre olup kıl ü kâlde olanların ħālı ziyāde mükedder ü perişān idüğün [223a] (1) iş'ardur. Ber-ħār nişin taqdiründedir.

2238 Ĥuṭba ki ber-nām-ı Ferīdūn künend

Ĥuṭbayı Ferīdūn'ın nāmına eylerler ya' nī ĥuṭba ki pādīşāhlar içündür.

Ĥüküm ber-āvāz-ı duhul çün künend

Ṭabluñ āvāzı üzre ĥuṭbayı nice ĥükmler eylerler ya' nī ĥüküm eylemezler zīrā i' tibār zāt u ma' nāyadur āvāze degildür ĥāl buki ṭabl zī-rūḥ degildür pes ĥuṭbayı nice lā'ik olur ḥazret-i şeyḥ Nizāmī ol ta' aşşub iden bed-baḥtları duhula vü (5) anların beyhūde sözlerini duhuluñ āvāzına teşbih eylemişdür.

2239 Çarḥ ki der-ma' raz-ı feryād nīst

Felek ki feryād ma' razinde degildür ya' nī kimsenün feryādına irişici vü kimseye meded ü rahmet idici degildür.

Hıç sere z çenbereş āzād nīst

Hıç bir ser anuñ kemend ü çenberinden āzād degildür lā-cerem her kes ne eylerse be-her ĥāl 'ākıbet anuñ cezāsını görür.

2240 Şubḥ ki ber-bāng-ı ĥurūsest ü bes

Şubḥ ki ancak ĥurūsuñ bangı üzredür zīrā şubḥ ĥurūsuñ bāngı i' tibāryledür.

Ḥande-i ü rāh-ı füsūsest ü bes

Anuñ ḥandesı ancak (10) füsūs u temeshuruñ yolıdır ya' nī anuñ ḥandesı maḡbūl degildür maḡallinde vāki' olmaduğı için zīrā şubḥda ḥandeyi icāb eyler bir latif ḥālet yoḡdur şubḥuñ ḥandesinden murād zūlmānī şebden sonra anuñ rüşenligi tarīkıyla zāhir ü āşikār olmasıdır.

2241 Ber-me-keş âvâze-i nazm-ı bülend

Bülend ü laîf nazmuñ âvâzesını yukaru çekme ya‘nî fenn-i şi‘irde şîrîn-güylîğla cihânda meşhûr olma.

Tâ-çü Nizâmî ne-şevî şehr-bend

Tâ Nizâmî gibi şehir-bend olmayasun ya‘nî etrâfa hareket eylemege kâdir olmayup (15) şehirde bir maḥbûs¹⁰²² gibi kalmayasun şeyḥ Nizâmî ḥazretleri egerçi genc ḵanâ‘atinde ḵarâr eylemişdi liken erbâb-ı ḥased ü aşḥâb-ı ta‘aşşubun zararından şehrinden bir cânêbe gitmege kâdir degil idi zîrâ anlar fûrşat bulduḵda Şeyḥı raḥmetullâḥ be-her ḥâl helâk eylemege ḵaşd eylerlerdi lâ-cerem şehrinden taşra çıkup bir cânêbe gitmedi. Der-istiḥlâş-ı kitâp mî-güyed [236a]

2242 Şabbaḥak’allâḥ şabâḥ ey debîr

Ey kâtib-i Ḥudâ-yı ‘azze ve cell ‘azze ismuhu şabâḥı ya‘nî şabâḥuñı şabîḥ ü mübârek eylesün

Çün qalem ez-dest şüdem dest-gîr

(20) Elden gitdüm ya‘nî tâḵat u mecâlum ḵalmadı ḵelm gibi benüm elimi tut be-ḥasebei’z-zâhir egerçi ḥitâb debîredür ki kâtibdür liken ḥaḵîḵatde ḥitâb kendüsinedür ki bu maḥalde kendüsini ğayir mezelesine tenzîl eylemişdür [223b] (1) zîrâ debîrden murâd yine¹⁰²³ kendüsüdür murâd kendünün bu kitâb için olan keşret-i sa‘î ü kitâbetini beyândur şabbaḥ bâb-ı tef‘ilden fi‘l-i mâzîdur şabâḥatdan ki köḵçiklik ma‘nâsınadır.

2243 K ’în nemeṭ ez-çarḥ füzûnî küned

Zîrâ bu üslûb u terbiyet ki bu kitâbdadır felekden ziyâdelik eyler zîrâ bu kitâbda vâḵi‘ olan ḥâlât felekde yokdur.

¹⁰²² maḥbûs] S2: maḥbûb

¹⁰²³ debîrden murâd yine] S2: debîr o

Bâ-ķalemem bûķalemûnî kūned

Lâ-cerem felek benüm ķalemime bûķalemûnlık eyler ya' nî ķalemimi bir hâl (5) üzre olmaķa mâni' olup anı envâ'-i hâlâta giriftâr eyler hulâşa-i kelâm budur ki bu kitâbda şarâhat u kinâyet i' tibâryla envâ'-i me'ânî-i rengin ü ziyâde ħub u¹⁰²⁴laţîf rumûz u esrâr-ı dîn ü mezâyâ-yı şıdk u yakîn ü teşbihât u isti'ârât-ı şîrin mûndericdür bu sebebden ħesûd felek ta' aşşub idüp hezârân mevâni' zuhûra getürür. Bûķalemûndan murâd aĥvâlun tebeddülüdür envâ'-i tariķ üzre egerçi Ni' metü'llâh-nâm luġatde meşûrdur ki bûķalemun bir câneverdür ki şuda yetmiş iki (10) dürlü renge girir ve derlerki Ĥaţâ memleketinde bir câneverdur ki her adımında üzerinde yetmiş iki dürlü renk zâhir olur ve derler ki bir kuşdur ki şuya taldukça nice dürlü mevc zuhûra getürür ve tâze ekinün bâd sebebiyle envâ'-i mevcine derler ü gün-â-gün şükûfelere mütelevvin kimseye vü gülistânı kem-ĥâye vü üzerinde envâ'-i renk mevcûd olur u 'aceb güllere derler ve rûzgâr dunun tebeddül ü taġayyüründen kinâyet olur.

2244 Īn heme elmâs ki bu-gdâĥtem

Bu cümle elmâsı ki tab'üm âteşi ile eritdüm.

Gizlikî (15) ez-behr-i melik sâĥtem

Pâdişâhdan ötûri bir gizlik düzdüm ya' nî andan ziyâdeye ķâdir olmadum murâd budur bu kitâb ki elmâs gibi ziyâde maķbûl u laţîf esrâr u rumûz u ma' ârifle memlû vü pûrdür Behrâm-Şâh-ı Rûmî'nün nâmına deyinmişdür. Gizlik şuya dedikleri bıçakdur ve ķalem-trâş ma' nâsına hem isti' mâl olunur.

2245 K 'âhen-i şemşîr merâ seng bûd

Zirâ benüm şemşîrümün âheni seng idi.

¹⁰²⁴ ħub u] S2:-

Küre-i âhengerîem teng bûd

Benüm âhengerligimün¹⁰²⁵ ocağı teng idi murād budur ki ḥalvet ü ‘üzlet ihtiyār idüp (20) ḳût-ı lâ-yemût için me-hümā emken sa‘î eylemek lâzım olup ve bu kitābuñ te’lîfüne vaḳtimün tamām müsā‘idesi olmayup hem ḥased ü ta‘aşsub ehlinün ta‘n u tenzinden ziyāde perişān-ḥātır olduğum [224a] (1) için bu kitāb bu miḳdārla ektifā olundu.

2246 Devlet eger hem-demi-î sāhtî

Devlet eger hemdemlik düzeydi ya‘nî eger devlet ü kudretten behre-ver olaydum.

‘Ömr be-dîn nîz ne-perdāhtî

‘Ömr buña daḥî muḳayyed¹⁰²⁶ ü meşḡul olmazdı ya‘nî bu kitābuñ te’lîfine muḳayyed olup ‘ömr şarf eylemezdüm.

2247 Der-dilem âyed ki güneḥ kerdeem

Benüm gönlüme gelür ki günāḥ işlemişüm.

K ’în varāḳî çend siyeh kerdeem

Zirā bu bir ḳac varāḳî mürekkeble siyāḥ¹⁰²⁷ eylemişüm (5) ya‘nî ḥātırıma gelür ki bu kitāb demekle günāḥ-kār olmuşum.

2248 Ānçi der-în ḥacle-i ḥar-gāḥiest

Ol nesne ki bu ḥargāḥa mensûp ḥaclededür ya‘nî ol esrār u ma‘ārif ü rumûz u nikāt u mezāyā ki bu kitābda mündericdür.

¹⁰²⁵ âhengerligimün] S3: âhengerligüñ

¹⁰²⁶ muḳayyid] S3: ḳayd

¹⁰²⁷ siyāḥ] S3: siyāḥ

Cilvegerî çend sehergâhiest

Sehergâha mensûp bir kaç cilve idicidür ânce den murâd bu kitâbda mûnderic olanlardır hacle ki girdek-hâne ma' nâsinadur anuñla işâretdür ki anda olan ebkâr-ı me' âni 'arâyis-i zîbâ meşâbesindedür hargâh zikriyle işâretdür bu hacle meşâbesinde olan (10) kitâp siyâh mürekkeble yazıldığına sehergâhı ile işâretdür bu kitâbda olan esrâr seher vâktinde zühûr bulmuşdur.

2249 Z 'în bere mî-ğor çe ħorî dūdhā

Bu kızudan ye tütünleri ne yersün ya' nî benüm bu kitâbum ki kızu eti gibi tâze ü lezîzdür bunı mu'âlâ'â eyleyüp oku eski şâ' irlerün tütünler meşâbesinde olan eş' ârini okuma zîrâ benüm bu kitâbımda külli zevk ü hâlet bulursun bu zevk ü hâlet anlaruñ eş' ârinde yok idügi ħod ziyâde zâhirdür.

Âteş der-zen be nemek-sūdhā

Pastırmalara âteş¹⁰²⁸ ur ya' nî ħayri şâ' irlerün (15) pastırma meşâbesinde olan zevk u hâletden 'ârî eş' ârını ħuzûruña getürüp okuma ve anlaruñ eş' ârine hergiz iltifât u i' tibâr eyleme bere ki kızu ma' nâsinadur murâd bu şerĥ olunan kitâbdür ki Maĥzen-i Esrâr-i ilâhîdür. Nemek-sudhâ ki pastırmalar ma' nâsinadur murâd sâ' ir şâ' irlerün eş' âridur.

2250 Pîş rev âhestegî-î pîşe kün

Ilerü yurı liken bir miqdâr¹⁰²⁹ âhesteligi kendüñe pîşe vü ' âdet eyle ya' nî çünki (20) şeref ü 'ulüvv-i ħadre vuşûl bulasun ħaddüñden ziyâde ħareket idüp saña müte' allık olmayan ħuşûşa daĥl u ta' arruż eyleme

¹⁰²⁸ âteş] S3:âteşlere

¹⁰²⁹ bir miqdâr] A:-

Ger küñi endîşe be-endîşe küñ

Eger bir hüşüş içün fikr eyler iseñ fikirle eyle [224b] (1) ya' nî fikirde diqqat u ihtimâm eyle tâki fikründe hañadan berî olasun.

2251 Her suñanî ke 'z-ebebeş dūrîest

Her bir söz ki anuñ edebden ıraklığı vardur ya' nî her söz ki bî-edebānedür aşhāb-ı dilūñ maqbūlı degildür.

Dest ber-ū māl ki destūrîest

Elūñi anuñ üzerine sür zīrā buña icāzet vardur murād edebden ü ehl-i dilūñ qabūlinden dūr olan söze iltifāt u i' tibār eylememek lāzım idügün (5) iş' ārdur. Māl bunda emr-i hāzırdur mālīdenden.

2252 V 'ān çe ne ez-şer' ber-āred 'alem

Ve ol nesne ki şer' -i şerīfden 'alem ü nişān getürmez ya' nî ol söz ki şer' -i şerīfe muhālīfdür.

Ger menem ān hārf ber-ū keş qalem

Farzen ol hārf eger ben isem hem anuñ üzerine qalem çek ya' nî çal murād şer' -i şerīfe muhālīf olan kelimātı qabūl eylemekden i' rāz eyle demekdür.

2253 Gerne der-ū dād-ı suñan dādemī

Eger anda sözüñ dād u haqqını vermeyeydüm ya' nî eger Mañzenü'l-Esrār-nām kitābımda vāqı' olan (10) kelimātum hādden ziyāde hūb u şirīn ü lañif ü rengin olmasa.

Şehr be-şehreş ne-ferestâdemî

Anı şehirden şehre göndermezdim ya' nî Maḥzen'l-Esrârî şehirlere irsâl eylemedigümden ma' lûm olur ki kitâb be-gâyet laṭîf ü zîbâ imiş zîrâ eger¹⁰³⁰ ber-aks olaydı anı bir kimseye göstermezdim.

2254 İn ı̄tarefem kerde çünin pây-best

Bu taraf beni böyle pây-best eylemişdür ya' nî Ḥubbu'l-vaṭan min'l-îmân¹⁰³¹ ḥasebince bir şehre gitmeyüp bu şehride iḳâmet ü ḳarâr eyledüm.

Cümle-i eṭrâf merâ zîrd-dest

(15) Lîken eṭrâfuñ cümlesi benüm zîr-destüm ya' nî eṭrâf-ı 'âlemde olan şü'arâ vü suḥan-dânlar baña ser fûrû idüp cân ü dilden muḥabbet eylemişlerdür.

2255 Güft zemâne ne zemîni be-cünb

Zamâna idüp baña ḥiṭâb dedi zemîn degilsün pes ḥareket eyleme ya' nî siyâset eyle.

Çün zemanân çend nişîni be-cünb

Kötürümler gibi bu şehirde niçeyedek oturursun ḥareket eyle egerçi zamâna baña böyle dedi lîken ben zamânaya iltifât eylemedüm zîrâ ḥareket ü seyâḥatuñ zemânı degildür zemen zâ'-i mu' cemenüñ fetḥi vü mîmüñ (20) kesri ile kötürüm ma' nâsınadur ki 'Arebî'dür ü zemîne nisbet ḥûb vâḳi' olmuşdur.

2256 Bekr-i me'ânîm ki hemtâş¹⁰³² nîst

Benüm bekr-i ma' nîlerüm ki anuñ hemtâ¹⁰³³ vü nezîrî yokdur.

¹⁰³⁰ -]A: emir

¹⁰³¹ "Vatana sevmek imandandır."Aclûnî, İ, (2000), Keşfu'l-Ḥafâ ve müzilu'l-ilbâs,(?) ,El-mektebetu'l-¹⁰³² aşriyye, S.398. H.no:1102

¹⁰³² hemtâş] S3:menâş

¹⁰³³ hemtâ] S3:menâ

Sidre be-endāze-yi bālāş nīst

[225a] (1) Sidre anuñ bālāsınuñ miqdārı ile degildür ya'ni anuñ 'ulüvv ü bülendligi Sidretü'l-Müntehā'dan ziyādedür zīrā ol kitābda esrār-ı 'aşk-ı sübhānī vü rumūz u sırr-ı tevḥīd-i şamedānī vardur. Bıkr muzāf degildür ve bālāşda olan zamīr-i ma'āniye rāci' dūr.

2257 Nīm tenem tā-ser-i zānūş hest

Benüm nīm tenüm ol bıkr ma' nīlerūñ (5) dizi ucuna degündür.

Ez-pey-i ĩn ber-ser-i zānū nişest

Bu sebebden ol bıkr dizinūñ ucu üzre oturdı dizinūñ aşāğısını¹⁰³⁴ örtmedügi içün zīrā dizinūñ ucu üzre oturmasa anuñ edeb yeri görünmek lâzım gelür murād budur ki kitābımda olan bıkr ma'āniye münāsib re'āyet olunmadum ve iḥsān görmedüm demekdür zānū şüde olan zamīr-i bıkr ma'āniya rāci' dūr ü nişest kelimesinūñ fā'ili hem bıkr ma'ānidür bıkr muzāf i'tibār olunursa ma'nā böyle olur benüm bıkr meşābesinde olan ma'nālarum ki anuñ hemtā vü naẓīrī yokdur.

2258 Şāyed (10) ḥülleş be-ḳadr ārāsten

Lāyıḳdur anuñ ḳaddine ḥülleyi zīnet eylemek ya'ni ḥülle gidirmek maḥaldür murād kendüsi evvelki ri'āyetden ziyāde ri'āyet olunmasına istiḥḳāḳı var idügün iş ārdur

Tā-şüdeniş bāşed ü ber-ḥāsten

Tā anuñ gitmesi vü ḳalkması ola zīrā cāme ḳaddine münāsib olıcaḳ ayaḡ üzre ḳalkup ḥareket eyler zīrā böyle olduḳda dizinūñ aşāğısı görünmez murād kendünūñ külli ri'āyete istiḥḳāḳı var idügün beyāndur.

2259 Gird-i Nizāmī zi-pey-i zīveriş

Līken (15) anuñ zīver ü zīnetinden ötürī Nizāmī

¹⁰³⁴ aşāğısını] S3:āşüftesini

Ġarķa-i gevher zi-ķadem tā-sereş

Ķademinden başına degün anı gevhere ġarķ eyledi. Zīvereşde olan zāmīr-i¹⁰³⁵ bīkr ma' āniye rāci' dūr geveherden murād bu kitābda olan laţīf kelimātdur murād bu kitāb gevher gibi laţīf sözlerle memlū vū pūr idigün iş' ārdur.

2260 Ez-naţar-ı her kūhen ü tāzeī

Her bir pīr ü civānuñ naţarından

Hāşil-i men çīst cüz āvāzeī

Bir āvāze vū iştiġārdan ġayri benüm hāşilüm nedūr ya' nī bu kitābdan ötūri sīm ü zer ü esbābdan baña bir nesne (20) iġsān olunmadı baña bundan nef' ü hāşil hemān āvāze vū şöhretdür.

2261 Germī-i hengāme vū zer hīç ne

Hengāmenūñ keşreti vardur u zer hīç yoķdur ya' nī egerçi bu kitāba ţālib bisyārdur [25b] (1) liken kimseden iġsān zāhir olmaz.

Serdī-i bāzār u dige r hīç ne

Bāzāruñ burūdeti vardur ve andan ġayri hīç nesne yoķdur ya' nī bu kitāba ţālib ü müşteri ferāvāndur liken birinde bir nef' ü fā'ide zāhir olmaz.

2262 Gence girih kerd girībān-ı men

Gence şehri benüm mevlid ü vaţanımdur benüm yaķamı girih eyledi ya' nī anuñ muġabbeti ġayri şehir ü memlekete gitmege baña māni' oldı.

¹⁰³⁵ zāmīr-i] S3:-

Bî-girihî genc-i cihân ân-ı (5) men

Hâl buki bir zaḥmetsiz cihānuñ genci benüm anumdur ya‘nî benüm içündür zirâ her ḳaṅḳı şehre ki varam anuñ ḥalkı sîm ü zerlerini baña nişâr eylerler.

2263 Bāṅ ber-âverd cihân k’ey ḡulām

Cihân bāṅ getürdi ya‘nî bülend âvâzla çağırup dedi ki ey ḡulām

Gence küdāmeṣt Nizāmî küdām

Gence ḳaṅḳıdur u Nizāmî ḳaṅḳıdur murād budur ki cihānuñ ne aña iltifāt u i‘tibārı vardur zirâ cihân Nizāmî gibi bisyār kimse işitmiş vü Gence gibi bî-şümār şehir görmüşdür murād Ḥudā-yı ‘azze ve cellden ḡayri cemî‘en fānî düḡün (10) iş‘ardur.

2264 Bād-ı mübārek göher-efşān-ı ü

Anuñ ya‘nî Nizāmî’nüñ gevher nişâr eylemesi mübārek olsun

Ber-meliki¹⁰³⁶ k’în göherest ân-ı ü

Şol pâdişāh üzre ki bu gevher anuñ içündür ya‘nî bu Maḡzen’ül-Esrār-nām kitāb anuñ nāmınadur ki murād¹⁰³⁷ Behrām-Şāh-ı Rūmî’dür. Efşān bunda efşāndan ma‘nāsınadur ki emr-i ḥāzır şîḡasında maşdardur.

2265 Mürḡ-i ḳalem çünki¹⁰³⁸ be-pervāz kerd

Ḳalem mürḡi çünki pervāz eyledi ya‘nî çünki mürḡ gibi bülend-pervāz ḳalem bu kitābı yazmaḡa şürü‘ eyledi.

¹⁰³⁶ Ber-meliki] S2: ber-nemeki

¹⁰³⁷ murād] A:-

¹⁰³⁸ çünki] S3: çün

Ber-ser-i kırtās dü per bāz kerd

Kağıduñ (15) başı üzre iki qanadını açdı iki qanaddan murād qalemüñ iki şaqqıdır. Kırtās kağıd ma‘ nāsınadır ki ‘ Arebî’dür. Qalem bunda mürge teşbih olunmuşdur. Be-pervāzda bā zā’id olmak rüşen ü zāhirdür. Bu beytün ma‘ nāsı mecāz i‘tibārı iledür zirā qaleme isnād olunān hālet¹⁰³⁹ şeyh Nizāmî hāzetlerinüñ hālidür.

2266 Pāy zi-ser kerd ü zi-leb dürr fişānd

Qalem başından ayağ eyledi vü lebinden kağıd üzre dürr nişār eyledi.

Maḥzen-i Esrār be-āḥir resānd

Maḥzen-i Esrārı āḥirine irişdüdi qaleme isnād qalemle (20) yazıldığı i‘tibārladur ki mecāzdür bu kitābuñ nāmı Maḥzen-i Esrār idügi bu mışrā‘-i şāniden zāhir ü rüşendür. Dürrden murād bu kitābda olan rengin kelimātdur.

2267 Şükr ki in nāme be-‘ünvān resīd

[226a] (1) Hudā-yı ‘azze ve celle şükür olsun ki bu nāme ‘ünvāna irişdi ya‘nī mü‘enven oldı.

Piştēr ez-merg be-pāyān resīd

Mevtimden evvelrek pāyāna irişdi ya‘nī bu kitāba ḥüsn-i ihtitām müyesser oldı. Temme hāze’l-şerhi’ş-şerīf be ‘avnilāhü’l-melikü’l-laṭīf ‘alā-yedi’l-‘abdi’l-fakīr¹⁰⁴⁰E’ş-şem‘iyü’z-za‘if. Elmühtācu ilā-raḥmetü’l-kerimü’r-raḥīm. Ḥāmidüllāhu ta‘ālā vü muşalliye ‘alā-resülühü evvelen ve āḥiren fī-tāriḥ-i sene-i (5) eḥdey ‘aşra ve elf.

Bu esrār-ı sübhāniyle memlū vü pür Maḥzen-i Esrār şerhi ki Şem‘i-i za‘if sultān-ı selāṭin-i cihān sultān Muḥammed Ḥān hāzetleri’nüñ zalla’llāhu Ta‘ālā mülkühü vü hilāfeteḥü ilā-enḳaraẓi’d-duhuru ve’l-eyyām¹⁰⁴¹ şāhib sa‘adet Kāpu Ağāsı Gaẓenfer Ağā hāzetleri’nüñ

¹⁰³⁹ hālet] S3: hāletler

¹⁰⁴⁰ fakīr] S3:-

¹⁰⁴¹ zalla’llāhu ... ve’l-eyyām] A:-

nām-ı şerīflerine şerh eylemişdür. Ol sa‘ âdet-i dāreyin şāhibi şāhibü’l-ḥayrātdan rahmet ü keremī bi-pāyān Ḥudā-yı ‘azze ve cell rāzī olup anı Ḥabibi ḥürmetine cennāt-ı na‘īm’de habibine hemsāye eylesün. Ve’llāhu’l-‘azīm te’llāhu’l-kerīm (10) cihānda andan kerīmü’ş-şā’n mürüvvet ü kerem şāhibi bir şāhib-devlet var idügi ma‘lūm degildür yevmen fe-yevmen ‘ömr ü devleti vü ‘izz¹⁰⁴² ü sa‘ âdeti ziyāde olup Ḥaḫḫ sübhānehü ve ta‘ālā ḥazreti’nün ḥıfz u ‘ināyeti sāyesinde qarār idüp āsūde-ḥāl u müreffehü’l-bāh olsun āmīn yā Mucībü’s-Sā’ilin ve Ḥudā-yı ‘azze ve cell rāzī olsun ol kimseden ki bu şerḥden müntefi‘ olduğda zıkr ü vaşf olunan şāhib sa‘ âdetün rūḥ-ı şerīfi için

bir fātiḥa okuyup Şem‘î-i ḥaḫirī hem yād

idüp du‘ā eyleye.

(15) Ḳadd vaḫa‘e’l-ferāḡ min-taḫrīr ḥazīhi’l-nüşḫatü’l-laṭīfa min-nüşḫati’l-mu’llif ‘alā-yede efḫar

‘İbādü’r-Raḥmān Ḥasan bin ‘Abdü’l-Mennān fi-evāyil-i şehir-i Cemāziyü’l-Āḫir

sitta sab‘a ve şalāşina ve elf. ¹⁰⁴³ Raḥama’llāhu emre‘en da‘ā li-men

ketebe vü şannafa ve’l-cemī‘ ü’l-müslimīn ecme‘ in

Āmīn yā-Rabbe’l-‘ālemīn

¹⁰⁴² ‘izz] S3: ‘izzet

¹⁰⁴³ Nüşḫatü’l- ...ve lef] S2: nüşḫatü’l-şerīfe ‘alā yedi efḫara ‘ibād E’r-raḥmān Selim bin Ḥasan fi-evāsiṭ Zī’l-ḥacce sene tis‘a ve şulşeyne ve elf.

ALTINCI BÖLÜM

ÖZEL İSİMLER SÖZLÜĞÜ

SÖZLÜK

Abhâz: Kuzeybatı Kafkasya’da yaşayan bir halk, Abaza. 2. Bu halka mensûp olan kimse.
Acem: 1. İranlı. 2. İran ülkesi.

Adem: 1. Dinî inançlara göre ilk yaratılan insan ve ilk peygamber. 2. İnsan, insanoğlu. 3. İnsanda bulunması gereken olumlu özelliklere sahip olan kimse.

Alî: Hz. Ali

Allâh: Kâinatta var olan her şeyi yaratan, koruyan, tek ve yüce varlık, Tanrı.

Ahmed: 1.Övülmeye layık, övülmüş. 2. Hz. Muhammed

‘Azrâ: Vamak’ın sevgilisinin ismi.

‘Arabî: 1. Arapça. 2. sf. Araplarla ilgili, Araplara özgü olan.

Âteş-perest: âteşe tapan. Mecusi, müşrik.

‘Atfâr: İranlı ünlü arif ve şair

Ayâz: Sultan Mahmud’un kölesinin ismi.

Âzer: 1. Ateş.2. Hz. İbrahim’in babasının adı.

Başrâ: Irak ülkesinde bir şehir ismi.

Bâbil: Babil ya da Babylon, Irak’ın başkenti Bağdat’ın güneyinde yer alan antik şehirdir. Babil’in Asma Bahçeleri, Antik Dünyanın Yedi Harikasından biri oldu

Behrâm şah ‘Acemî: Behramşah (ö. 1157), 1117-1157 yılları arasında hüküm süren Gazne Devleti sultanı.

Behrâm Şah-ı Rûmî: Andadolu Selçuklularından ‘İzzu’d-dîn İkinci Kılıç Aslan’a tabi olan Mengüçük Gâzi sülalesinden Erzincan Hakimi Fahrudin Behramşah bin Davud’a (Ö:622/1225)

Behrâm-i Gûr: Zebra avlamayı çok seven Sâsânî hanedanına mensûb İran pâdişâhı.

Benî-‘abbâs: Hz. Peygamber’in amcası Abbas’ın soyundan gelen ve 750-1258 yılları arasında hüküm süren hânedan

Benî-İsrâ’îl: İsrâîl oğulları. Yahudiler. Yahudi.

Bostân: İranlı yazar ve şair Şîrâzlı Sa’dî’nin yazdığı manzum kitap.

Burâk: Hz. Muhammed’in, üzerine binerek mîrâca çıkması için emrine verilen semâvî binek: Muhammed’e bir gece Çalap’tan indi Burak (Yûnus Emre’den).

Bû-Tâlib: (???-619) Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (A.S.M.) amcasıdır.

Büzürmihr: Ünlü Sâsânî pâdişâhı Enû-şîrvân'ın veziri olan bu kişi aklı ve hikmeti ile ün kazanmıştır.

Câ'fer: Kimyacı İsmi.

Ca'ferî: Cafere mensûb olan öz altın.

Câmî: Molla Câmi veya tam adıyla Nureddin Abdurrahman Câmi, (d [7 Kasım 1414](#) - ö. [9 Kasım 1492](#), [Herat](#)), [İranlı](#) İslam alimi ve şair. 15. yüzyılında en iyi [Fars](#) şairlerinden ve en son önemli [Sufi](#) şairlerinden biridir.

Cedy:1. (C.: Cidâ-Ecd) Oğlak. 2.Burç adı.

Cemşîd: Şehnâme'de ismi geçen mitolojik bir İran pâdişâhı.

Cevzâ: Astr: İkizler burcu. Gökyüzünün kuzey yarım küresinde yer alan iki tane parlak yıldızlı bir burcdur. Güneş, mayıs ayında bu burca girer.

Cibri'îl: Cebrâil, Ruhül Kudüs. Cenâb-ı Hakdan (C.C.) Peygamberimize (A.S.M.) vahiy getiren melek.

Çin: Çin resmî adı ile Çin Halk Cumhuriyeti (Kısaca: ÇHC), bir [Uzakdoğu](#) ülkesi.

Dâvûd: İsrâiloğulları'na gönderilen ve kendisine Zebur verilen peygamber. İbrânice'de "en çok sevilen kişi, göz bebeği" anlamına gelen (Pirot, II, 292) bu ismin Kitâb-ı Mukaddes'te Dâvid veya Dâvîd şeklinde geçtiği ve sadece Hz. Dâvûd'a ad olarak verildiği görülmektedir.

Dehrî: Âlemin ezeli olduğunu ve bir yaratıcısının bulunmadığını savunan materyalist felsefe akımı.

Delv: 1. Su kovası 2. Kova burcu:

Dicle: 1. Ulu ırmak. 2. Anadolu'dan doğarak Irak'tan geçen, Fırat ile birleşerek Şattülarap adıyla Basra körfezine dökülen nehir.

Dımaşk: Şam şehri. Suriye'nin başkenti.

Dûzah: Cehennem

Ebû-Laheb: Hz. Muhammed'in amcası.

Enîsü'l-'Uşşâk: Aşk mesnevisi olan bir kitâb ismi

Enûşîrvân: Kısra Enûşîrvân I. Hüsrev b. Kubâd (ö. 579), Sâsânî hükümdarı (531-579). Adaleti ile edebiyatta anılmaktadır.

Ermen: Ermenistan ülkesi.

Ermenî: Ermenistan'da ve dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan halk veya bu halktan olan kimse.

Esed: Arslan burcu, burc-i esed.

Fars: İran'da eyalet ve eskiden burada yaşayan bir kavim.

Farsça: 1. İran devletinin resmî dili, Acemce. 2. sf. Bu dille yazılmış olan

Ferîdûn: İran millî destan kahramanı. İran'ın destanî hükümdarlarından Cemşîd'in soyundan gelen Atbîn'in (Abtîn) oğludur.

Fırât: 1. Asurca. Geniş akarsu. 2. Far. Geçit veren, üstünden geçmeye uygun. 3. Türkiye ve Suriye'nin doğu bölgelerini sulayan, Irak'ı aşan, Dicle ırmağıyla birleşerek Basra körfezine dökülen büyük nehir.

Fir'avun: Eski Mısır hükümdarlarına verilen unvan.

Firdevs: 1. Cennet. 2. Bahçe.

Gazneyin: Afganistan'da tarihî bir şehir. Kabil'in 145 km. güneybatısında yer alır; aynı adı taşıyan eyaletin merkezidir.

Gence: Azerbaycân Cumhuriyeti'nin Bakü'den sonra ikinci büyük şehri.

Gılmân: Cennet ehlinin hizmetiyle görevlendirilen gençler anlamında bir Kur'an terimi.

Güleşn-i Râz: Şeyh Sa'düddîn Mahmûd b. Emîniddîn Abdilkerîm b. Yahyâ Şebüsterî Tebrîzî'nin yazdığı irfânî bir kitap.

Gülistân: Sa'dî-i Şîrâzî'nin (ö. 691/1292) ünlü Farsça eseri.

Hallâc: Ebü'l-Mugîs el-Hüseyn b. Mansûr el-Beyzâvî (ö. 309/922). Tasavvufun gelişmesine önemli katkılarda bulunan ünlü mutasavvıf.

Hârunu'r-Reşîd: Ebû Ca'fer Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî-Billâh b. Abdillâh el-Mansûr (ö. 193/809) Abbâsî halifesi (786-809).

Hârût: Kur'an-ı Kerîm'de adları geçen ve insanlara sihir öğrettiklerine inanılan iki melek.

Hasan Basrî: Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî (ö. 110/728). Basralı meşhur tâbiî, âlim ve zâhid.

Hatâ: Hatâ denen Çin'in kuzey bölgesiyle Türkistan topraklarında îmal edilen makbul bir kâğıt çeşidi.

Hâtem: Hâtıb (Ebû Hâtıb) b. Amr b. Abdişems el-Kureşî el-Âmirî (ö. 3/624'ten sonra). Hz. Peygamber'in kâtibi, sahâbî.

Hatlân: Semarkand yakınında olan eski bir şehir ismi.

Heft-h'ân: bir şehir İsmi.

Heves-Nâme: Tâcîzâde Câfer Çelebi'nin (ö. 921/1515) İstanbul'da yaşanmış bir aşk macerası etrafında gelişen mesnevisi.

Hindistân: Ülke İsmi

Hindû: Hindistan halkından olan, Hinduizm'e mensûb kimse

Hüdâvend: Tanrı

Hûr: Cennet kızı, çok güzel kız veya kadın, hûri, Kelime aslında “gözlerinin siyâhı çok siyah, beyazı çok beyaz kız” anlamına gelen ahver ve havrâ’nın çoğuludur. Dilimizde daha çok Farsça teklik bildiren -i eki almış şekliyle hûri biçiminde ve tekil olarak kullanılır.

Hüsrev Dihlevî: Ebü’l-Hasen Emîr Hüsrev b. Emîr Seyfiddîn Mahmûd-ı Dihlevî (ö. 725/1325)

Hindistan’da yaşayan Türk asıllı şair, tarihçi ve mutasavvıf.

Hüsrev ü Şîrîn: Nizâmî Gencevî’nin yazdığı bir aşk mesnevisi.

İblîs: Şeytan

İbrâhîm: Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm’ın müştereken kabul ettiği büyük peygamber.

İrem: Kur’an’da sözü edilen bir kabilenin veya yerleşim merkezinin adı.

İsâ: Kur’an’da adı geçen ve kendisine kutsal kitap İncil verilen peygamber.

İsfendiyâr: İran tarihinde hak, kudret ve lutuf sembolü olarak yer alan efsanevî kahraman.

İskender: (ö. m.ö. 323), İslâm tarihinde daha çok efsanevî şahsiyetiyle tanınan Makedonya kralı.

İslâm: Allah’ın Kur’an ile vahyettiği ve esasları Hz. Muhammed tarafından bildirilen din, müslümanlık

İsmâ’îl: Hz. İbrâhim’in oğlu, Kur’an’da adı geçen bir peygamber.

İşhâk: Hz. İbrâhim’in oğlu, Kur’an’da adı geçen peygamberlerden biri.

İsrâfîl: Dört büyük melekten biri olup kıyamet gününde sûra üflemekle görevlidir.

Ka’be: İslâm inancına göre yeryüzünde yapılan ilk mâbed, müslümanların kiblesi.

Kâf: Klasik kozmos anlayışlarında arzı çevrelediği kabul edilen efsanevî dağ.

Kârûn: Zenginliğiyle tanınan, Hz. Mûsâ ve Hârûn’un şahsında Allah’ın emirlerine karşı çıktığı için cezalandırılan kişi.

Kelîm: Allah’ın kendisine hitap ettiği kimse: Hz. Mûsâ

Kemâl Pâşâzâde: (İbn-i Kemal) Edirne’de doğan İbn-i Kemal’in asıl adı Ahmed olup Kemal Paşazâde diye de tanınır. Sadi’nin Gülistân’ına nazire olarak yazdığı Nigârîstân’ı vardır.

Keyhüsrev: Hükümdar, şah, pâdişah.

Kûfi: (Kûfe şehrinin adından nispet eki -i ile kûfi) hat. Arap yazısının X. yüzyıla kadar Mushaf yazmakta ve daha sonraları mîmârî eserlerin kitâbe ve tezyînâtında kullanılan, dik ve köşeli çizgilerden meydana gelmiş bir şekli: Büyük halıların kenarları da ekseriya kûfi yazı karakteri taşıyan hatlarla süslenmiştir (Eski Türk Halıları).

Kurân: Allah tarafından Hz. Muhammed’e vahyedilen kutsal kitap, İslâm dîninin temel kitâbı, kelâm-ı kadim, Kur’ân-ı Kerim.

Leylâ vü Mecnûn: Doğu edebiyatlarında çok işlenmiş bir aşk hikâyesinin kahramanları ve bu hikâyeyi konu alan eserlerin ortak adı.

Mahzenü’l-Esrâr: Genceli Nizâmî’nin yazdığı irfani bir mesnevi.

Mansûr: Ebü’l-Mugıs el-Hüseyn b. Mansûr el-Beyzâvî (ö. 309/922). Tasavvufun gelişmesine önemli katkılarda bulunan ünlü mutasavvıf.

Manîku’-t-Tayr: Ferîdüddin Attâr’ın (ö. 618/1221) tasavvufî mesnevisi.

Maḥmûd: Gazenli hanedanının büyük pâdişâhı

Mârût: İki meşhur melekten biri olup [diğeri Hârut’tur] edebiyatımızda “büyücü, sihirbaz” anlamında kullanılmış ve genellikle Hârut ile berâber anılmıştır.

Meşnevî: Mevlânâ’nın meşhur Farsça eseri.

Mecestî: Ateş-perestlerin bir kitâbının ismi.

Medîne: Hz. Peygamber’in mescidiyle kabrinin bulunduğu hicret yurdu, İslâm’da iki Harem bölgesinden biri, Resûl-i Ekrem ve Hulefâ-yi Râşidîn döneminin başşehri.

Me’mûn: Ebû Cafer (Ebü’l-Abbâs) Abdullâh el-Me’mûn b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdillâh el-Mansûr el-Abbâsî (ö. 218/833), Abbâsî halifesi (813-833).

Mekke: Kabe’nin bulunduğu ve hacc ile ümre ibadetinin ifa edildiği kutsal şehir.

Merv: Şimdiki Türkmenistan’da bulunan bir şehir ismi.

Mesîhî: 1. Hz. İsâ’ya âit, Hz. İsâ ile ilgili. 2. i. Hıristiyan

Mesîh: Hz. İsâ’nın lakabı

Mesîhâ: Hz. İsâ’nın lakabı

Mevlânâ: “Efendimiz, sâhibimiz” anlamındaki bu söz, bâzı büyük şeyhlerin ve âlimlerin isimleri başında saygı ifâdesi olarak kullanılırdı [Tek başına kullanıldığı zamân Mevlevî tarikatının kurucusu, büyük Türk mutasavvıf ve şâiri Celâleddîn-ı Rûmî hazretleri kastedilmektedir].

Mihr ü Müşterî: İran ve Türk edebiyatlarında yazılan klasik aşk mesnevis

Mısır: Büyük bir kesimi Afrika’da, küçük bir kesimi (Sînâ yarımadası) Asya’da yer alan ülke.

Muhammed Hân: Osmânlı pâdişâhı olan III. Mehmed.

Muḥammed: Övülmeye değer olan, en güzel huylara sâhip kimse [Peygamberlerin sonuncusu ve en büyüğü olan İslâm peygamberinin adıdır].

Mûsâ: İsrâiloğulları’na gönderilen ve kendisine Tevrat indirilen peygamber.

Müslumân: İslâm dinine inanan kimse.

Mu‘tezile: İtikadî meselelerin yorumunda akla ve iradeye öncelik veren kelâm mezhebi.

Nemrûd: Hz. İbrâhim döneminde tevhid inancının karşısındaki siyasal otoriteyi simgeleyen efsanevî kral.

Nigârîstân: Kemâl Pâşâzade’nin Sadi’nin Gülistân’ına nazire olarak yazdığı bir kitap.

Ni‘metü’lîlâh: Bir sözlük ismi

Nîm-rûz: Günümüzde bir kısmı İran, bir kısmı Afganistan sınırları içinde kalan tarihî bölge, Sistân.

Nizâmî: Ebû Muhammed Cemâlüddîn İlyâs b. Yûsuf b. Zekî Müeyyed (ö. 611/1214 [?]) Fars edebiyatında hamse türünün kurucusu sayılan şair.

Nûh: Büyük peygamberler arasında sayılan, kendisine inanmayan kavmi tûfan ile helâk edilen peygamber.

Ḥabeş: 1. Habeşistan halkından olan veya bu halkın soyundan gelen kimse. 2. (İsim tamlamasının birinci ögesi olarak) Habeşistan’a veya Habeşler’e âit.

Ḥaccâc: Ebû Muhammed el-Haccâc b. Yûsuf b. el-Hakem es-Sekafî (ö. 95/714). Zalim lakabıyla meşhur Emevî valisi.

Ḥâfîz: İranlı büyük şair.

Ḥalîl: Hazret-i İbrâhim’in lakabı.

Ḥudâ: Tanrı.

Ömer: Ebû Hafs Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl b. Abdiluzzâ el-Kureşî el-Adevî (ö. 23/644). Hulefâ-yi Râşidîn’in ikincisi (634-644).

Pervîn: Gökyüzünün kuzey yarım küresindeki Boğa burcunda yer alan ve yedi yıldızdan oluşan bir yıldız takımı, Süreyya, Ülker.

Râbî‘a: Basralı kadın sûfî.

Râfîzî: Râfîzîlik fırkasından olan, râfîzîlik görüşünü benimsemiş kimse

Raḥş: Gösterişli, güzel at, R Şehnâme kahramanı Rüstem’in atı.

Rızvân: Cennetin kapıcısı olan melek [Teşmil yoluyla cennet mânâsında da kullanılmıştır]

Rûkn: Kimyâcı bir hekimin ismi.

Rûm: Roma, Bizans, Rumlar ve Anadolu’yu ifade eden bir isim.

Rûmî: 1. Bizans İmparatorluğu ile ve orada yaşayanlarla ilgili. 2. Anadolu ile ilgili, Anadolu’da yaşayan, Anadolulu

Rüstem: İran millî destanının en güçlü kahramanı.

Sa‘dî: Ebû Muhammed Sa‘dî Müşerrifüddîn (Şerefüddîn) Muslih b. Abdillâh b. Müşerriif Şîrâzî (ö. 691/1292) Fars edebiyatının en büyük şairlerinden.

Sâm: Şehnâme pehlivanı Rüstem'in dedesi.

Sehl: Araplarda Meşhûr bir pehlivan ismi.

Semâ'il: İsmâ'il, Hz. İbrâhim'in oğlu, Kuran'da adı geçen bir peygamber.

Sencer: Ebü'l-Hâris es-Sultânü'l-a'zam Muizzü'd-dünyâ ve'd-dîn Ahmed Sencer b. Melikşâh es-Selcûkî (ö. 552/1157) Son büyük Selçuklu hükümdarı (1118-1157).

Serendîb: Hindistan'ın güneyindeki Seylan (Sri Lanka) adasına Ortaçağ İslâm coğrafyacılarının verdiği efsanevî isim.

Seyyedü'l-enbiyâ: Hz. Muhammed'in lakabı.

Sidre: Hz. Peygamber'in, Mi'rac gecesi yanında ilâhî sırlara mazhar olduğu ağaç.

Sidretü'l-Müntehâ

Sidretü'l-Müntehâ: Hz. Peygamber'in, Mi'rac gecesi yanında ilâhî sırlara mazhar olduğu ağaç.

Sirâfîl: Dört büyük melekten biri olup kıyamet gününde sûra üflemekle görevlidir.

Sîstân: Günümüzde bir kısmı İran, bir kısmı Afganistan sınırları içinde kalan tarihî bölge.

Siyâvûş: İran'ın millî destan kahramanlarından biri.

Sübhatü'l-Ebrâr: İranlı arif ve şair Abdurrahman-ı Câmî'nin mesnevisi.

Süheyl: Güney yarım kürede yer alan büyük ve parlak bir yıldız. Cânopus [Efsâneye göre akik taşı rengini, Yemen'den çok iyi görülebildiği için Süheyl-i Yemânî "Yemen yıldızı" da enilen bu yıldızdan almış]

Süleymân: Hz. Dâvûd'un oğlu, İsrâiloğulları'na gönderilen hükümdar-peygamber.

Sünbûle: Başak burcu

Süreyyâ: Gökyüzünün kuzey yarım küresindeki Boğa burcunda yer alan ve yedi yıldızdan oluşan bir yıldız takımı, Ülker, Pervin

Şâm: İslâm dünyasının önemli tarihî şehirlerinden biri, günümüzde Suriye'nin başşehri.

Şebâheng: Bir yıldız ismi

Şem'î: (ö. 1011/1602-1603 [?]), Osmanlı âlimi ve Mesnevî şârihi.

Şeytân: İnsana musallat olup onu saptırmaya çalışan ruhanî varlık.

Şişser: Hindistanlı bir kimyacinin ismi.

Taber: İran'ın kuzeyinde günümüzde Mâzenderan adını taşıyan eyalet.

Taberistân: İran'ın kuzeyinde günümüzde Mâzenderan adını taşıyan eyalet.

Tâtar: 1. Tataristan, Kırım, Kuzey Kafkasya ve Sibirya'da yaşayan Türk soyundan halk.

2. Bu halktan olan kimse. 3. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Bu halkla ilgili, bu halka âit:

Terâzû: Burç ismi

Türk: Ana yurdu Orta Asya olan, buradan çeşitli yönlerle yayılarak büyük devletler kuran,

Türkçe'nin değişik lehçeleriyle konuşan millet ve bu millettten olan kimse

Türkçe: Ural-Altay dil âilesinin Altay dilleri dalına, yapı bakımından eklemeli diller grubuna giren, Türkiye'de ve Türkler'in hâkim olduğu ülkelerde kullanılan dil, Türk dili. 2. sınıf. Bu dilde olan

Türkistân: Orta Asya'nın büyük kısmı için kullanılan tarihî bir terim.

Ülker: Gökyüzünün kuzey yarım küresindeki Boğa burcunda yer alan ve yedi yıldızdan oluşan bir yıldız takımı, Süreyya, Pervin

Vâmîk: Adını baş kahramanlarından alan Doğu edebiyatlarına ait bir aşk hikâyesi.

Yahyâ: Kur'an'da adı geçen, İsrâiloğulları'na gönderilen bir peygamber.

Yehûdî: Hz. Mûsâ'nın dinine mensûb kimse.

Yemânî: Arap yarımadasının güneybatısında ülkenin insanları.

Yemen: Arap yarımadasının güneybatısında ülke.

Yûsuf: Hz. Ya'kûb'un oğlu, İsrâiloğulları'na gönderilen bir peygamber.

Zahhâk: Eski İran mitolojisinde, Hint-İran ortak geleneğinden kalma insan vücutlu ejder veya ejder görünümlü insan.

Zâl: Ak sakallı, ihtiyar kimse [Doğduğu zamân saçları, kirpikleri ve kaşları bembeyaz olduğu için meşhur İran pehlivanı Rüstem'in babasına lakap olmuş ve dîvan edebiyâtında ona telmîhen kullanılmıştır].

Zemahşeri: Ebü'l-Kûsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) el-Keşşâf adlı tefsiri yanında Arap dili ve edebiyatına dair çalışmaları ile tanınan çok yönlü Mu'tezile âlimi.

Zengî: Doğu Afrika halkı'ndan nispet eki, zenci.

Zuhal: Satürn

Zühre: Utârit'ten sonra güneşe en yakın gezegen, Çulpan, Venüs [Kütlesi dünyâımıza yakın olan ve yörüngesi üzerinde 225 günde dolanan bu gezegen güneş ışınlarını tamâmen aksettirecek beyazlıkta olduğu için çok parlak olup güneş çevresindeki yerine göre bâzan güneş doğmadan önce, bâzan güneş battıktan sonra gözle görülebilir; bu sebeple halk arasında Çoban yıldızı, Akşam yıldızı, Sabah yıldızı isimlerini alır].

Züleyhâ: Yûsuf kıssasının kadın kahramanı.

Zulmeti: Nûrun karşıtı olarak karanlık, yokluk anlamında felsefe ve tasavvuf terimi.

SONUÇ

Şerh genellikle bir metni incelemek, beyitler içerisinde bulunan anlamlar, mazmunlar ve kavramları açıklayarak yalın anlamı iphamlar ve derinlikler içerisinde dışarıya çıkarıp başkalarına anlatmaktır. Edebiyat sahasında yazılan kitaplar özellikle de tasavvufî içerikli eserler, şerhe konu olmuştur. Şerh edilen kitaplar çoğunlukla manzum olan, Farsça, Arapça veya Türkçe eserlerdir. Bu şerhler manzum ve mensur olarak ikiye ayrılmaktadır. Manzum eserlerin şerhleri ise mensur eserlere göre daha fazladır. Fars dilinde yazılan eserler, şerh konusunda daha fazla rağbet gorse de İran sahasında yazılan şerhler diğer sahalara göre epey bir azdır ancak son yüz yılda eserleri şerh etme konusunda bir akım ortaya çıkmış ve hız kazanmıştır. Tüm bu söylediklerimize rağmen şerh metotları İran ve Türkiye sahasında ister dil ister yöntem ister amaç ve diğer öğelere göre aynıdır ve aralarında ciddi bir fark bulunmamaktadır.

Tez çalışmamızın esasını teşkil eden eser Genceli Nizâmî'nin *Hamse*'sinin ilk mesnevisi olan *Mahzenü'l-Esrâr*'ın şerhidir. İlk mesnevi olmasına rağmen bu eserin *Hamse*'nin diğer mesnevilerine göre anlaşılması daha zor ve karmaşıktır. Bunun nedeni ise şairin İslami ve irfanî kavramları kendi bilgi birikimi ile karıştırıp anlaşılması güç kinayeler, yeni ve ilginç teşbihler, istiareler ve mazmunlarla dolu olan bir kitabı meydana getirmesidir. Kitap dikkatlice incelendiğinde Nizâmî'nin yeni terkipler ve mazmunlar ortaya koymada ne kadar başarılı, titiz ve ince görüşlü olduğunu fark edebiliriz. Bu husus Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr* mesnevisinin farklılığını ve herkes tarafından anlaşılmasının imkânsız olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla da bu kitabı şerh etmek, ancak çeşitli bilim dallarında mütalaa edip birikim kazanan ve derin bilgilere sahip olan bir kişi tarafından yapılabilir.

16. yüzyılda Anadolu sahasında Şem'î Şem'ullâh tarafından ilk olarak ele alınan *Mahzenü'l-Esrâr Şerhi*, günümüze kadar tüm yüzyıllarda İran, Anadolu, Hindistan ve Pakistan sahalarında beyitleri tamamen tercüme ve şerh etmek açısından ender bulunan örneklerden biri olup bu açıdan önem arz etmektedir. Şem'î'nin bir şârih olduğunu ve Farsça klasikleri, özellikle de herkes tarafından bilinen ve beğenilen altı ciltlik *Mesnevî-i Şerîfî* şerh ettiğini göz önünde bulundurarsak Şem'î'nin ne derecede Farsça'ya, dini bilimlere, tasavvufî kavramlara vb. konulara hâkim olduğu daha iyi anlaşılabilir. Bir eseri şerh edebilmek için Nizâmî'nin yaşadığı dönemin genel kültürüne, yani İslâm dünyasının ortak kültürüne de vâkıf olunması gerekmektedir. Söz konusu ortak kültürü tamamen anlayabilmek ve

kavrayabilmek için o asrın temel dilleri olan Arapça, Farsça ve Türkçeye vâkıf olmak zaruridir. Dolayısıyla Şem'î Efendî, ana dili olan Türkçenin yanısıra Farsça ve Arapça'ya da hâkim olması gerekmektedir; nitekim şerh esnasında tespit edildiği üzere şârih, üç dilde de gerekli yerlerde yeterli bilgiyi okuyucuya aktarmaktadır. Bu eser Şem'î'nin son şerh yaptığı eser olarak tanımlanır. Bu nednele Şem'î'nin geçmişte yaptığı şerhlerin tecrübeleri ve tedrislerin getirdiği bilgi birikimini göz önünde bulundurursak bu şerhin ne derecede sağlam ve engin bir muhtevaya sahip olduğunu anlayabiliriz.

Dinî ve Tasavvufî olan *Mahzenü'l-Esrâr Şerhi* ihtiva ettiği bilgiler, toplumun gelenek ve göreneklerine atıflarının yanı sıra o dönemin dil özelliklerini de yansıtmaktadır.

Şem'î Efendî bu şerhi yaparken *Mahzenü'l-Esrâr*'ın diğer nüshalarını da incelemiş, gereken yerlerde nüsha farklılıklarına işaret etmiştir. Böylece *Mahzenü'l-Esrâr*'ın tenkitli metnini de bize sunmanın yanı sıra farklı tercüme-şerh imkân ve ihtimallerini de bize sunmuştur. Ayrıca Hindistan sahasından günümüze ulaşmayan -beyitlerin tamamını şerh yapan- bir eser hariç Şem'î'nin yaptığı şerh elimizde bulunan tek eserdir. Beyitlerin tümünü açıklayan bir şerh niteliğini taşıyan Şem'î'nin eseri, bu açıdan da oldukça önem taşımaktadır. Bilindiği üzere Nizâmî ve Şem'î'nin ikisi de Türk asıllıdır ve dolayısıyla Nizâmî'nin kendi eserlerinde kullandığı Türkçe kelimeler ve ifadelerin diğer şarihlere göre Şem'î tarafından anlaşılması daha kolaydır. Örneğin *pele* ve *nâhac* kelimeleri, İran sahasında yazılan şerhlerde ve tashih edilen metinlerde kimi zamân anlam açısından kimi zaman kelimenin okunuş ve yazılışı açısından iyi anlaşılmamış ve farklı yorumlamalara yol açmıştır hâlbuki söz konusu kelimeler Şem'î'nin şerhinde gayet güzel açıklanmıştır. Şem'î Efendî'nin verdiği kelime anlamlarından ve okunuş tarzından yola çıkarak beytin anlamı farklı boyutlar kazanarak zenginleşebilir ve bu mesele eserin edebi değerinin ortaya çıkarılması açısından oldukça önemli bir husustur. Çalışma sırasında dikkatimizi çeken diğer bir husus ise Şem'î'nin son eseri olarak bilinen *Mahzenü'l-Esrâr* şerhinde getirilen örnek beyitlerin çoğunun daha önce yaptığı diğer Farsça şerh eserlerindendir ve onlar dışında diğer kitaplardan getirilen örnekler sayıca az miktardadır. Farsça, Türkçe ve Arapça deyimler ve atasözlerini karşılaştırdığımızda ise Arapça olan deyimler ve atasözlerine şerh sırasına Farsça ve Türkçeden daha fazla yer verilmiştir. Beyitleri açıklarken kelimeleri anlam, gramer, vurgu, konu, ek, kök gibi çok çeşitli açılardan ele alarak çözümlemiştir. Kimi zaman beyti açıklamak için kendi zamanında yaygın olan tıp yöntemleri kimi zaman ise

günümüzde bilinmeyen gelenekler ve göreneklerden faydalanmıştır. Şem‘î bu kitabın şerhi esnasında ister beytin kendisinden yola çıkarak ister anlamı daha net hâle getirmek için musiki, nücüm, coğrafya, tıp vs gibi ilim ve sanatın çeşitli dallarından faydalanmıştır. Kimi zaman sosyal hayattan örnek vermiş ve kimi zaman ise kendisinin gördüğü yerlerden ve insanlardan. Tüm bu nedenlerden dolayı bu şerhe sadece bir mesneviyi açıklayan eser olarak bakmamalı ve onun diğer yönleri ve satırlar arasında bürünen bilgileri de dikkate alınmalıdır.

Son zamanlarda İran sahasında Mahzenü‘l-Esrar’a yazılan şerhlerin içinde Behruz Servetiyân’ın yazdığı şerh tüm beyitleri açıklamasa da söylediğimiz gibi metot ve beyitleri açıklama bakımından Şem‘î’nin yaptığı şerhe benzemektedir.

Günümüz İran sahasında çeşitli üniversitelerde *Mahzenü‘l-Esrâr* mesnevisinin Fars Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde temel kaynaklardan birisi olarak okutulmasına karşın hâlâ beyitleri tamamen açıklayan bir şerh veya öğrencilere kolaylık sağlayabilecek bir kitap bulunmamaktadır. Bunun nedenini ise Mahzenü‘l-Esrâr’ın eski zamanlarda çok sayıda istinsah edilmesi ve sonucunda da nüsha sayısının çoğalması, dolayısı ile de nüsha farklılıkların ve bazen de yanlışların çoğalması ve ilmi ve sağlam bir tenkitli nüshanın ortaya konulmasının bir o kadar daha zorlaştığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Şem‘î’nin yazdığı şerh, sadece bir şerh olarak değil bir tenkitli metnin oluşturulmasına öncülük yaptığı açısından da oldukça önemlidir. Bu yüzden de eserin metninin sadece Türkçe Latin alfabesi ile yayımlanması yeterli olmayıp Farsça tercümesinin yapılması, tanıtılması ve Fars edebiyatı araştırmalarında kullanılması da ehemmiyetli bir konudur. O ki Nizamî’nin zengin edebi mirası ve Türk-Fars edebi ilişkilerinin bazı bilinmeyen taraflarının açıklığa kavuşmasına yardımcı olur. Eserin edebiyat dünyasına sunulması gereken çok değerli armağanlardan biri olduğuna inancımızdan dolayı da çalışmamızın bu yolu açmış olduğunun kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

- Acar, H. (2002). *Nizâmî-yi Gencevî'nin Mahzenü'l-Esrâr Mesnevisine Osmanlı Sahasında Yazılmış Türkçe Nazireler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi Sosyala Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Aclûnî, İ. (2000). *Keşfü'l-Hafâ ve Müzilu'l-İlbâs*. (?) : El-Mektebetu'l-‘ Aşriyye, 60, 405.
- Ahmed, E. (2001). *Müsned El-imâm Ahmed Bin Hanbel*. (?): Mu'essesetu'r-Risâle, 250, 257.
- Ahmednejad, K. (1374/1995). *Mahzenü'l-Esrâr-ı Nizâmî-i Gencevî*. Tahrân: Suhan, 5.
- Ayeti, A. (1353/1974). *Dastân-ı Husrev ü Şirîn* (Birinci Baskı). Tahran: Kitâbha-yi Cîbî, 9.
- Ayeti, A. (1362/1983). *Güzîde-i Mahzenü'l-Esrâr*. Tahran: Sâzmân-ı İntişârât ve Amûziş-i İnkilâb-ı İslâmî, 5.
- Buhârî, M. (1422/2001). *Şahîh-i Buhârî*. (?): Darı Tavku'n-Necâh, 34,77.
- Cânım, R (hızl.). (2000). *Latîf Tezkiretü's-Su'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 56.
- Dağlar, A. (2009). *Şem'i Şem'ullâh: Şerh-i Mesnevî (I. cilt) İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyala Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Destgirdi, H. (1321/1942). *Gence-i Gencevî ya Defter-i Heftüm-i Hekîm Nizâmî-i Gencevî*, Tahran: İlmi, 181.
- Destgirdi, H., Hamidiyân, S. (1384/2005). *Mahzenü'l-Esrâr-ı Hekîm Nizâmî-i Gencevî*, Tahran: Katre, 19, 181.
- Develli Oğlu, F. (1999). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugatı*. Aydın Yayınları: Ankara. 1-1712.
- Dilçin, C. (2005). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* (Sekizinci baskı). Ankara:Tdk, 269.
- E's-Sâbûnî, M.A. (1981). *Muhtaşar-ı Tefsîr-i İbn-i Keşîr*. Beyrût: Dâru'l-Kurân-ı Kerîm, 1, 900.
- E's-Şevkânî, M. (1414/1993). *Fethu'l-Kadîr*. Beyrut: Dâr-ı İbn-i Keşîr, 483.
- E's-Şeybânî, A. (1995). *Musned İmâm Ahmed Bin Hanbel*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 361.
- Ebû Bekîr, M. (1999). *E's-Şe'riye*. Rıyâz: Dâru'l-vaţan, 678.
- Ebû Dâvûd, S. (2009). *Süneni Ebî Dâvûd*. (?): Dâru'r-risâletu'l-‘ Âlemiyye, 986, 567.
- Ebû 'Abdu'llâh, M. (1420/1999). *Mefâtîhu'l-Geyb* (Üçüncü Baskı). Beyrût: Dar-ı İhyâ'u't-Turâşu'l-‘ Arabî, 389.

- Ebû Fazl, A.R. (2005). *El-Mugnî 'Eni'l-Asfârî fî-Esfâr, Fî-Tahrîce mâ fî'l-Ahyâ 'imin'l-Ahbâr*. Beyrût: Dâri İbnu'l-Hazm, 1637.
- Ebû Na'îm, A. (1974). *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakātu'l-Aşfiyâ*?. Mısır: Es'-Se'adeh, 196, 333.
- Ebû Ya'kûb, İ. (1991). *Müsned İshâk Bin Râhûye*. Medîne: Mektebetu'l-İmân. 463,881.
- Ebû'l-Hayr, Ş. (1985). *El-Makāsîdu'l-Hasene fî-Beyân-ı Kesîr min'l-Ahādîsi'l-Müştehire 'alâ'l-Elsine*. Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-'Arabî, 89, 126.
- Ebû 'Abdullâh, İ. M. (?). *Sünen-i İnb-i Mâce*. (?): Dâru'l-İhyâ'î'l-Kutubu'l-'Arabî, 610.
- Ebû Hasan, N. (?). *Mavaridü'zzam'an İlâ Zava'd-i İbni Habân*. (?): Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyyeh, 399.
- El-Bagavî, H. (1420/1999). *Tefsîri'l-Bagavî*. Beyrût: Dar-ı İhyâ'u't-Turâşu'l-'Arabî, 652,881.
- El-Bagdâdî, İ. (1951). *Hidyetu'l-'ârefîn Esmâ'u'l-Mu'elleftin ve Âşâru'l-Muşennefin*. Lubnân: Dâru İhyâ'it-Turâşu'l-'Arabîyyeh, 325.
- El-Halveti, İ.H. (?) *Rûhu'l-Beyân*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 98, 415.
- Elmed'ov, Z.M. (1356/1977) *Feyzu'l-Kadîr Şerh-ı Câmî'u's-Sagîr*. Mısır: Mektebetu't-Ticâriyetu'l-Kubrâ, 435,563.
- El-Meragî, M. (1946). *Tefsîr-i el-Merâgî*. Mısır: Şirketu Mektebete ve Matba'ata el-Babiye'l-Halebi, 261.
- Enzabinejad, R. (1379/2000). *Güzîde-i Mahzenü'l-Esrâr*. Tahrân: Câmî. 34, 76.
- Ercilasun, A., Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Divân-ı Lugâtî-Türk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 415.
- Fazili, K. (1385/2006). *Genchâyî Genceî*. Tahrân: İntişârât-ı Beynelmeleli-i El-hudâ, 592.
- Fikri Yavuz, A., Özen, İ (hızl.) (1975). *Bursalı Mehmet Tahir Efendi Osmanlı Müellifleri (I, II)*. İstanbul: Meral Yayınevi, 394.
- Furûzânfer, B. (1381/2002). *Ahâdîs u Kısas-ı Mesnevî*. Tahrân: Amîr-Kebîr, 344-345.
- Genç, İ (hızl.) (2000). *Esrâr Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 66-67, 260-261.
- Gocazade, A. (1383/2004). *Şurûh-ı Mahzenü'l-Esrâr. Ayine-i Mîrâs Dergisi*. 25 (2), 90-107.
- Golkariyân, K. (2007). *Ferheng-i Lugat-ı Fârsî, İngilisî, Türki İstanbulî-i Rehnama*. Tahrân: Rahnama, 15-1908.
- Gürûh-ı Nüvisendegân.(1386/2007) *Zindegî ve Şiir-i Şâirân-ı büzürg-ı İrân*, (İkinci baskı). Tahrân: Tîrgân, 198.

- Hulûsî, M.T. (1379/2000). Câygâh-ı Nizâmî der-Mesnevî Sûrayı ve Şinâhtî ez-Mukallidân-ı Meşhûr-ı Vey. *Şinâht Dergisi*. 28, 78-96.
- İbn-i Ebî Cumhûr, M. (1403/1983). *‘Avâlfu’l-le‘âlî El-‘Azîzeh fî-Ahâdîsi’d-Dînîyeh* (C:4). (?): Sayyidu’ş-Şuhedâ, 279, 348.
- İbni’l-Melik, M. (2012). *Şerhi Mesâbîhi Elsinetu Li’l-imâmi’l-bagavî*. (?): İdâretu’s-Sakâfetu’l-İlâmiyeh, 634.
- İkbâl, A. (1317/1938). Behramşah Selçukî Memduh-ı Mazenü’l-esrar. *Armagan Dergisi*, 19 (1), 39-42.
- İnbu’l-‘Arabî, E.S. (1997). *Mu‘cem İbnu’l-‘Arabî*. Arebistan: Dâr-i İbn-i Cevzî, 64, 572.
- Kanar, M. (1998). *Büyük Farsça Türkçe Sözlük*. Birim Yayınları: İstanbul, 15-500.
- Karavelioğlu, M (hızl.). (2014). *Şem‘î Divânı*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 25, 31.
- Kaya, İ. (2011). Sûdî’nin Hafız Divanı Şerhindeki Tasavvufî Yaklaşımları , *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 6 (2), 599-630.
- Kâzım Kâdrî, H. (1943). *Büyük Türk Lugatı*. İstanbul, 1, 697.
- Kehâletu’d-Damişk, Ö. (?). *Mu‘cemu’l-Mu‘ellifin*. Beyrût: Dâru’l-İhyâ Turâşu’l-‘Arabî, 276.
- Kuleynî, M. (1375/1995). *Uşûl-ı Kâfî* C:2 (Çev. C. Muştafavî), Tahrân: İslâmiye, 128.
- Kutluk, İ (hızl.) (1989). *Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiretü’ş-şuarâ* (İkinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 342.
- Levend, A.S. (1988). *Türk Edebiyat Tarihi* C:1. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 14.
- Mâhûzî, M. (1374/1995). *Şerh-i Mahzenü’l-Esrâr-ı Nizâmî-i Gencevî*. Tahrân: Esâtîr, 1.
- Meclesî, M.B. (?) Bihâru’l-Envâr C:69. Beyrût: Dâru’l-İhyâ Turâşu’l-‘Arabî, 76, 94, 102.
- Muhammedhan, N. (1372/1993). Cüstârî der- nüfûz-i Nizâmî der-şibh-i kârre-i Hint, *Mecmu‘ Makâlât-ı Küngere-i Beyne’l-melel’i Büzürg-dâşt-ı Nuhumîn sede-i Tevellüd-i Hekâm Nizâmî-i Gencevî* (hızl: Servt, M) İtişârât-ı Dânişgâh-ı Tebrîz . Dânişgâh-ı Tebrîz. 373-393.
- Muslim, E.H (?). *Şahîh-i Muslim*. Beyrût: Dar-ı İhyâ ‘u’t-Turâşu’l-‘Arabî, 123.
- Nefisî, S. (1362/1983). *Divân-ı Kasayid ve Gazeliyyat-ı Nizâmî-i Gencevî*. Tahrân: İtişârât-ı Furûğî, 3, 5, 12, 74, 78, 92-93, 95, 110, 112, 115, 130.
- Nevruzî, H. (1387/2008). Necd ve Tahlîl-i Muhtevâyî-i Şerhhâ-yi Mahzenü’l-Esrâr. *Daneşkede-i Zebân ve Edebiyât Farsi Dânişgâh-ı Azâd- Rudhen Pejuheşnâme-i Ferheng ü Edeb*, 7(4), 133-147.

- Nevşâhî, A. (1372/1993). Ketâbşinâsî-i Nizâmî der-Pâkistân ve Hind. *Mecmu' Makâlât-ı Küngere-i Beyne'l-melel-i Büzürg-dâşt-ı Nuhumîn sede-i Tevellüd-i Hekîm Nizâmî-i Gencevî* (hızl: Servt, M) İtişârât-ı Dânişgâh-ı Tebrîz . 400-427
- Nûru'd-Dîn, E.H. (?). *Mavaridü'zzam'ân İlâ Zava'd-i İbni Habân*. (?): Dâru'l-kutubu'l-İlmiyyeh, 495.
- Örs, D. Tuzcu, K ve Hekimoğlu, M. (2006). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu (I, II)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 118.
- Özcân, A (hızl.). (1989) *Nev'îzâde Atâyî Şakâyıku'n-Nu'mâniyye ve Zeyilleri (Hadâ'iku'l-Hakâyık Fî Tekmileti's-Şakâyık)*. C. 3. İstanbul: Çağrı Yay, 496, 539.
- Öztürk, Ş. (2007). *Şem'î'nin (15.-16.yy) Mesnevi Şerhi: İlk Türkçe Manzum Mesnevi Şerhi*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyala Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, Ş. (2011). *Şem'î Efendi ve Mesnevî Şerhi*. İstanbul: İSAM, 23, 108.
- Refâhî Bahş, Z., Rezi, A. (1389/2010). Berresi ve Tahlîl-i Mukaddemehâ der-Şerhnevîsi ber-Mutun-i Fârsî. *Edeb-Pejuhî*, 11, 87-117.
- Sadrîniya, B. (1380/2001). *Ferhang-i Masûrat-ı Mutûn-u 'İrfânî*. Tahran: Surûş, 108, 297, 531.
- Sa'âlebi, E. M. (?) *El-İcâz ve'l-İcaz*. Kâhire: Mektebetu'l-Kuran, 356, 487.
- Şa'râvî, M. (?) *Tefsîru's-Şa'râvî C:15*, (?) : Matabi'e Ahbârü'l-Yavm, 9497.
- Safa, Z. (1367/1988). *Tarih Edebiyat der-İrân* (Sekizinci Baskı). Tahran: Ferdevs, 801.
- Şahin, O. (2012). *Şem'î Şem'ullah, Şerh-i Mesnevi (III-IV. ciltler): İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyala Bilimler Enstitüsü. Kayseri.
- Şem'î Şem'ullâh. *Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr*. Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Bölümü 38753, 1-214.
- Şem'î Şem'ullâh. *Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr*. Milli Kütüphane 06 Mil Yz To 17, 1-13.
- Şem'î Şem'ullâh. *Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr*. Süleymâniye kütüphanesi Hafid Efendi 311, 1-273.
- Şem'î Şem'ullâh. *Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr*. Süleymâniye kütüphanesi Hafid Efendi 312. 1-226.
- Şem'î Şem'ullâh. *Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr*. Süleymâniye kütüphanesi ReşidEfendi 821, 1-542.
- Servetian, B. (1389/2010). Mahzenü'l-Esrâr (İkinci Baskı). Tahran: Emir Kebir, 24, 25, 26.
- Suhayb, A. (2014). *El-Câmi'u's-Sahîh li-Sunen ve'l-Mesânîd*. (?): (?). 278.

- Suyûtî, A.R. (2003). *El-Fethu'l-Kebîr Fî-Zemmi'z-Zāye ilā'l-Cāmi's-Sagîr*. Beyrût: Dāru'l-Fikr, 312.
- Tahtāvî, A., Rifā'e, R. (1419/1998). *Nihayetu'l-icāz fî Sîrete Sâkinu'l-Hicaz* (Birinci baskı). Kahire: Daru'z-Zahâir, 546.
- Turan, M. (2014). Feridüddin-i Attâr'ın Mantıku't-tayr isimli eserinin Türk Edebiyatındaki ilk ve Tek Şerhi: Şem'î Şem'ullah'ın Şerh-i Mantıku't-Tayr'ı. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 9 (9), 991-1009.
- Turan, M. (2014). *Şem'i Şemullah'ın Şerh-i Mantıku't-Tayr'ı*. Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyala Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Türk Diyanet Vakfı Yayınları. (1997) *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Ankara: TDV, 1-900.
- Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (1997). *İslâm Ansiklopedisi*. C.15. İstanbul: TDV, 499-500.
- Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (2007). *İslâm Ansiklopedisi*. C.33. İstanbul: TDV, 183-185.
- Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (2010). *İslâm Ansiklopedisi*. C.38. İstanbul: TDV, 184, 503-504.
- Ünver, İ. (1985). Şem'î Şem'ullâh, *Türk Dili Dergisi*, 397(49), 38-43.
- Ünver, İ. (2008). Çervriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3 (6), 1-46.
- Vaizzâde, A. Kavâm, E. Radmerd, A. Sâlihiniyâ, M. (1391/2012). Ez-Hamse-serâyi tâ-Hamse-pejuhî. *Neşriyeyi Sabık-ı Dânişgâh-ı Tebrîz*. 65, 130-160.
- Vaizzâde, A., Kavâm, A., Radmerd, A., (1391/ 2012). Sâlihiniyâ, M, Ez-Hamse Surayi Ta-Hamse pejuhi. *İlmi Pejuheşi*, 226, 133-167.
- Zencânî, B. (1370/1991). Ahvâl u Asâr ve Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr-ı Nizâmî-i Gencevî (Üçüncü Baskı). Tahrân: Dânişgâh-ı Tahrân, 255, 286, 328.
- Zencânî, B. (1376/1997). *Hüsrev ü Şirîn-i Nizâmî-i Gencevî* (Birinci Baskı). Tahrân: Muessese-yi İntişârât u Çâp-ı Dânişgâh-ı Tahrân, 1.
- Zerrinkûb, A. (1372/1993). *Pîr-i Gence Der-Cüstucuy-i Nâkücâ Âbâd*, Tahrân: Suhan, 30, 50, 74, 76, 77.
- İnternet: <http://www.parsi.wiki/fa/wiki/searchresult?searchtype=0&word=2b7ZhNmH>. 14 Nisan 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Asedi. (1393/2014). *Zarbu'l-Meselhâ-yi Arabî Bâ-Mu'adil-i Farsî*. <http://www.arabiforall.com/Forum/Post/45>. 20 Nisan 2017'de alınmıştır.

İnternet: Bigleri, M. (1389/2010). *Zarbu'l-Meselhâ-yi Arabî Bâ-Mu'adil-i ya Tercüme-i Farsî-i ânhâ*. <http://newarabic.persianblog.ir/post/133/>. 20 Nisan 2017'de alınmıştır.

İnternet: Dehkhoda, A.A. (?). Sözlük. <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf> 24 Aralık 2016'da alınmıştır.

İnternet: <http://www.fransevi.com/fransizca-sozluk-madde-10156.html> 03 Mayıs 2017'de alınmıştır.

İnternet: <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php?klme=davuud> 03 Mayıs 2017'de alınmıştır.

İnternet: http://www.kuran.gen.tr/?x=s_main&y=s_middle&kid=4&sid=6824. 05 Mart 2017'de alınmıştır.

İnternet: <http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.asp?sure=2&ayet=43> 05 Mart 2017'de alınmıştır.

İnternet: <http://www.osmanlicasozlukler.com/ara.php?cx=partner-pub-> 05 Mayıs 2017'de alınmıştır.

İnternet: Seccadî, S.M. (1390/2011). *İslâm ve Şe'ir. Allâh'ın, Arş'ın altında hazineleri vardır. Bu hazinelerin anahtarları da şairlerin dilleridir*. <http://rasekhoon.net/article/print-102049.aspx>. 02 Aralık 2014'de alınmıştır.

İnternet: <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=g%C3%B6z%20atmak&mi=0> 03 Mayıs 2017'de alınmıştır.

İnternet: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GT.S.590b107ea199e1.30652945. 05 Mart 2017'de alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Sara BEHZAD
 Uyuğu : İran
 Doğum tarihi ve yeri : 21.09.1984 Gonbadekavoos
 Medeni hali : Evli
 Telefon :05515961282
 Faks :
 e-mail : Sarabehzad24@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Uluslararası İmam Humeyni- Gazvin	2009
Lisans	Allame Tabatabayi Üniversitesi-Tahran	2006
Lise	Mohaddese- Sarallâh	2001-2002

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2011-2017	Farsça Öğretim Merkezi	Farsça Hocası

Yabancı Dil

Farsça.

Yayınlar

1. Sen Türkmen'in Dolu Arzu Gözleri (Anna Muhammet Sade'nin Şiirleri - Ş. Akatabay ile), Günbet, 2011.
2. Hinglenmeler (Türkmence ve Farsça şiirler), Gonbad, İlarman yayınevi, 2012.
3. Peyke Parsi 3. cild, (Mehdi Hadi - Azadeh Molayi ile), İran İslam Cumhuriyeti Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığı. Ankara 2013.
4. Peyke Parsi Temel, (Ahmed Jabbari – Ahmed Kaffaş ve Hüseyinrıza Muradi ile), İran İslam Cumhuriyeti Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığı. Ankara, 2014.

5. Peyke Parsi Orta Düzey, (Ahmed Jabbari – Ahmed Kaffaş ve Hüseyinrıza Muradi ile), İran İslam Cumhuriyeti Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığı. Ankara 2014.
6. Peyke Parsi İleri Düzey, (Ahmed Jabbari – Ahmed Kaffaş ve Hüseyinrıza Muradi ile), İran İslam Cumhuriyeti Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığı. Ankara 2014.
7. Peyke Parsi Kitab-ı Kâr Orta Düzey , (Nerges Keşâni ile), İran İslam Cumhuriyeti Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığı. Ankara, 2016.
8. Peyke Parsi Kitab-ı Kâr İleri Düzey, İran İslam Cumhuriyeti Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığı. Ankara, 2017.
9. Seydi ve Hatice, Yaprak Dergisi, Sayı 49, İlkbahar 1388/2009, S. 21-23.
10. Türk ve Fars Edebiyatlarında Sevgiliden Yüz Çevirme, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature, 2017. Cilt 3, Sayı 1. Sayfa:56-73

Hobiler

Kitap okuma, Doğa yürüyüşleri, Resim yapma, Spor yapma.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

